

ترجمہ القرآن کا مکتبہ

پہلی پستوریزہ کنز اور لکھنؤ جامع منضبط، عام فہم اور تحقیقی متن
کنز علمی تحفہ

تَشْدِيدُ الْقُرْآنِ

تَفْسِيرُ آيَاتِ الْقُرْآنِ

مختصر و جامع

ترجمہ اور تفسیر قرآن مجید اور لکھنؤ جامع منضبط، عام فہم اور تحقیقی متن

مؤلف

شیخ القرآن و لکھنؤ حضرت مولانا اسید اللہ صاحب ہزاروی رحمۃ اللہ علیہ

المکتبہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿يَهْدِي إِلَى الْرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ. وَلَنْ نُشْرَكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا﴾

یہ پینتوڑیہ کنبی آسان، عام فہم اور تحقیقی انداز کنبی، علمی اور الہامی نکتاتو باندی مشتمل، لاجوابہ علمی تحفہ

رشد القرآن

فی تفسیر آیات القرآن

علوم جلد

له ابتداء سورة بنی اسرائیل نه تر آخر سورة مومنون پوری

تالیف

شیخ القرآن والحديث حضرت مولانا أسید الله صاحب رحمة الله تعالى علیه

حنفی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
کفایت دینی کتب خانہ

کفایت (اللہ) ایچ صدیق

دائیں کتب گروپ نیکی گرام پینٹل

اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعۃ، حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تحریریں، فتاویٰ درستی کتب غارتی کتب وغیرہ۔

حنبلی

کفایت اللہ دین صدیق
+923052488551
+923247442395

مالکی

د طباعت ٲول حقوق محفوظ دی

د کتاب نوم :

رشد القرآن «خلورم جلد» فی تفسیر آیات القرآن

تألیف :

شیخ القرآن والحديث حضرت مولانا أسید الله صاحب
رحمة الله تعالى علیه

ضبط و ترتیب :

مولانا ثناء الله صاحب 03449250706

تصحیح و نظر ثانی :

مولانا تقی الله صاحب 03005774523

تعداد :

۵۰۰ جلدہ

طبع :

دوم

د ملاویدو ٲتی :

حنفی شافعی

بسم الله الرحمن الرحيم
کفایت دینی کتب خانہ

کفایت الله لبيع صديقي

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل

اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ایچ صدیق

easypaisa

حنبلی

+923052488551
+923247442395

مالکی

رکوع	سورة بنی اسرائیل	آیتونه
۱۲	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۱۱۱
خاص په نوم د الله سره چه بیخده مهربان او د یرحم کوونکي دې شروع کوم		

رقمها حسب التسلسل (۱۷) وحسب النزول (۵۰)

سورة بنی اسرائیل مکی سورة دې سیوا دخواتونو نه (۱۱۰، ۱۱۱) ایتونو باندې مشتمل دې په ترتیب قرانی کتب وولسم او په ترتیب نزولی کتب پنخوستم نمبرسورت دې دسورت القصص نه وروستو اودسورت یونس نه مخکین نازل شويدي زمانه دنزول ئی دور اخیردمکي معظمي دې دهجرت نه یو کال مخکین نازل شويدي، کل کلمات ئی ۵۳۳، اوکل حروف ئی ۲۴۶۰ دې

ربط: ربط اسمی دسورت النحل سره دادې چې په سورت النحل کتب نحل ته دالهام خیرذکروو او په سورة بنی اسرائیل کتبی انسانانوته دسبل الخیرذکردې چې: **وَإِنْ هَذَا آفْرَتَانِ يَدْرِي إِلَهِي هِيَ أَفْوَمُ** (ایت نمبر ۹)

ربط مضمونی ئی دماقبل سره دادې چې په سورة النحل کتب دمشرکینو مطالبه دعذاب پوره کیدلوذکروو چې دوئ به حضور ﷺ ته وئیل چې کوم عذاب نه ته مونږ یره وي هغه عذاب نه واقع کیږي نوالله ﷻ په دوئ باندی قحط سالی مسلطه کړه چې دهغې ذکرپه (۱) سورة النحل ایت نمبر ۱۱۲ «ضرب الله مثلا فریة الخ کتب تیرشويدي او په سورة بنی اسرائیل کتب ددوئ مطالبه په باره دمعجزې کتب پوره کیدلوذکردې چې ستاسومطالبه دیوعظیم الشان معجزې وه نوهغه پوره شوه اوواقعه دمعراج یوه عظیم الشان معجزه ده، که بیاهم تاسوتوحیدنه منی نوهلاک به شی «جواهرالقران» اودغه (۲) شانتی مخکین سورت کتب اثبات دتوحیداوشوپه اکثردلائل غقلیوسره اوپدیکتب اثبات دتوحیدکیږي په عظیم معجزې سره او (۳) دغه شانتی په سورت النحل کتب تخویف ذکروو دعذاب نه، په سورة بنی اسرائیل کتب ذکر داسبابودعذاب کیږي، چې هغه خلور (۴) اسباب دې (۱) توحیدنه انکارکول (۲) معجزاتونه انکارکول (۳) اخراج الرسل (۴)

استهزاء بالرسول او ۴: دغه شانتی دسورة النحل په اخير کښ دصبر تعليم ورکړي سوي وو: ۵: سورة بني اسرائيل کښ انجام د صبر اودهغې نمونې بيانېږي او: ۵: دغه شانتی دسورة النحل په اخير کښ په طريقه دعوت اوتبليغ کښ حکمت ذکر وو په سورت بني اسرائيل کښ دهغې حکمت تفسير ذکر کيږي چې ﴿وَقُلْ لِّمَنَادِي يُقُولُوا اَلَيْسَ هِيَ اَحْسَنُ مِمَّا سَوَّاهُ بَنِي اِسْرٰٓءِٖلَ اِيتِمْ ۵۳﴾

دعوه سورت دسورت مرکزي دعوه هغه اثبات دتوحيد دې اودادعوه دسورت په اخير کښ ذکر کيږي چې ﴿قُلْ اَدْعُوا اِلٰهَ اَوْ اَدْعُوا اِلٰهَ اَحَدًا اَوْ اَدْعُوا اِلٰهَ كَثَرًا﴾ ۱۱۰ اوورسره ورسره ذکر دڅلور ۴: اسبابو دعذاب هم بيانېږي لپاره دتحدير او طرق دفعيه دعذاب هم ذکر کيږي.

خلاصه: دسورت د مضامينو مختصره خلاصه داده چې پدې سورت کښ يودليل وحی. شپږ دلائل عقليه، څلور دلائل نقليه، پنځه ځلي تخويف دنيوی، پنځه ځلي تخويف اخروي. څلور ځلي پکښ بشارتونه، اته ځلي پکښ زجرونه، څلور ځلي په کښ شکوی ديو سوال جواب. يودليل عقلي برای اثبات حشر او څلور پکښ امور مصلحه ذکر کيږي اودغه شانتی بعض ايات معجزه او په مينځ کښ امور دفعيه دعذاب او تفسير دطريقي دتبليغ هم بيانېږي او اعلان کيږي چې دخپل ابائى دشمن شيطان اود ابليس دلمسه نه ځان بچ اوساتي.

تفصيل نى دادې چې په ايت (نمبر ۱)، ﴿سُبْحٰنَ الَّذِیْ﴾ کښ اثبات ددعوي اول په دليل وحی سره کيږي او يودليل عقلي ذکر کيږي په ﴿اِنَّهُ هُوَ السَّمِیْعُ الْبَصِیْرُ﴾ سره او ذکر دمعجزه اسراهم ذکرده په ايت نمبر ۲، ۳ ﴿وَاَتَيْنَا مُوسٰی بِالْكِتٰبِ مِمَّنْ تَرٰ اِنَّهُ کَانَ عَبْدًا شَکُوْرًا﴾ په پورې دليل نقلي ذکر کيږي دحضرت موسی عليه السلام نه، سره دترغيب نه توجيدنه، دايت نمبر ۴ نه تر ۸ پورې ﴿وَقَعَبْنَا اِلٰیٰ بَنِي اِسْرٰٓءِٖلَ مِمَّنْ تَرٰ﴾ لکړيږي حصيم په پورې تخويف دنيوی نمونه ذکر کيږي ايت نمبر ۹ ﴿اِنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ﴾ پکښ ذکر دمعجزې دقرآن دې سره دبشارت اخروي نه، په ايت نمبر ۱۰ ﴿وَاَنَّ الَّذِیْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ﴾ پکښ تخويف اخروي ذکر کيږي، په ايت نمبر ۱۱ ﴿وَيَذَعُ الْاِنْسٰنُ﴾ پکښ شکوه اوزجر ذکر کيږي په طلب کولو دشر سره، په ايت ۱۲ ﴿وَجَعَلْنَا اَللَّیْلَ﴾ پکښ دويم دليل عقلي

ذکر کیری، په ایت نمبر ۱۳، ۱۴، ۱۵ ﴿وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْتُهُ بِهٖ تَرَةً﴾ حَتَّىٰ تَبْعَثَ رَسُولًا ﴿پوري کښ تخويف اخروي سره د حکمت دار سال رسل بیانیري، په ایت نمبر (۱۶، ۱۷) ﴿وَإِذَا أَرَدْنَا بِهٖ تَرَةً﴾ مَحْظُورًا ﴿پوري کښ دکفارو دیو اعتراض جواب ذکر کیری سره د تخويف او بشارت اخروي نه. په ایت نمبر ۲۱ ﴿أَنْظُرْ كَيْفَ﴾ کښ ترغیب الی الاخرة بیانیري، د ایت نمبر ۲۲ نه تر ۳۸ ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ بِهٖ تَرَةً﴾ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿پوري اعاده د توحید کیری ثانیاً او امور ثلاثه دفعیه د عذاب بیانیري چې (۱) شرک نه خان بچ کول دي ایت نمبر ۲۲ (۲) دویم احسان دمخلوق سره ایت نمبر ۲۳ نه تر ۲۹ (۳) عدل کول او ظلم نه خان بچ کول، ایت نمبر ۳۱ نه تر ۳۸ او په مینځ کښ په ایت نمبر ۳۰ ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ﴾ کښ دریم عقلي بیانیري، په ایت نمبر ۳۹ ﴿وَلَا تَجْعَلْ﴾ کښ ثمره د مقابل ذکر کیری سره د ادعای د مسئله توحید نه په دریم خلی، په ایت نمبر ۴۰، ۴۱، ۴۲ ﴿أَفَأَصْفَنَّاكَ بِهٖ تَرَةً﴾ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿پوري کښ زجر بیانیري په شرک بالملئکه او په نفرت د قرآن سره، په ایت نمبر ۴۳، ۴۴ ﴿تُسَبِّحُ لَهُ بِهٖ تَرَةً﴾ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿پوري مسئله د توحید ذکر کیری چې هر شی که هغه نباتات دي، جمادات دي یا وحوش او طیور دي د اتول د الله ﷻ پاکي بیان وې، په ایت نمبر ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸ ﴿وَإِذَا قُرِئَ﴾ بِهٖ تَرَةً ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا﴾ پوري د نه منلو وجوهات سره د خلورو زجرونو بیانیري (۱) زجر په انکار د قرآن سره (۲) زجر په انکار د توحید سره (۳) زجر په انکار د رسول سره (۴) زجر په انکار د بعت سره، په ایت نمبر ۴۹ ﴿وَقَالُوا﴾ أَوَإِذَا كُنَّا ﴿کښ شکوه ذکر کیری، په ایت نمبر ۵۰، ۵۱ ﴿قُلْ﴾ كُونُوا ﴿نه تر﴾ أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿پوري جواب شکوه ذکر کیری، په ایت نمبر ۵۲ ﴿يَوْمَ يَدْعُوكُمْ﴾ کښ تخويف اخروي ذکر کیری، په ایت نمبر ۵۳، ۵۴ ﴿وَقُلْ لِّعِبَادِي بِهٖ تَرَةً﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَیْهِمْ وَكِيلًا ﴿پوري طریقه د تبلیغ ذکر کیری، په ایت نمبر ۵۵ ﴿وَرَبِّكَ أَعْلَمُ﴾ کښ خلووم دلیل عقلي بیانیري، په ایت نمبر ۵۶، ۵۷ ﴿قُلْ﴾ ادْعُوا الَّذِينَ بِهٖ تَرَةً ﴿كَانَ مَحْذُورًا﴾ پوري دلیل نقلي بیانیري د انبیاء سابقین نه اود ملائکونو، په ایت نمبر ۵۸ ﴿وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ﴾

﴿ کُنْ تَخْوِیفَ دُنْیَوِیْ ذَکْرِ کَیْرِ ۚ اَیْتُ نَمْبِرُ ۵۹. ۶۰ دَرِیْمِ اَیْتُ دَ مَعْجَزَه دَیْ بِدِکْشِ دَوِیْمِ سِرِ
 دَنَزُولِ عَذَابِ ذَکْرِ کَیْرِ ۚ چَیْ هَفَه اَنکَارِ دَمَعْجَزَاتُونَه چَیْ قَوْمِ نَمُودِ دَنَاقِیْ مَعْجَزِیْ نَه اَنکَارِ کَرِیْ وَوِ
 اَوْمَشْرِکِیْنُو دَمَعْرَاجِ دَوَاقِعِیْ تَسْلِیْمِ کُولُونَه اَنکَارِ اَوکُرُو ۚ اَیْتُ نَمْبِرُ ۶۱. نَه تَر ۶۵ وَوِ اِذْ قُلْنَا یَه
 تَر ﴿وَهْکَیْ ۚ یَرْبَکْ وَکَیْلَا ۚ بِیُورِیْ وَاقِعَه دَحْضَرَتِ اَدَمِ عَلَیْهِم اَوَابِلِیْسِ مَلْعُونِ بَیَانِیْرِیْ لِپَارَه دَدِیْ
 چَیْ شَیْطَانِ سَتَاسَاوَزَلِیْ دَشْمَنِ دَیْ دَدَه لَمْسَه مَه مَنیْ ۚ پَه اَیْتُ نَمْبِرُ ۶۶ ﴿وَزِکُّمُ الَّذِیْ یُزْجِیْ ۚ کُنْ
 پَنخَمِ دَلِیْلِ عَقْلِیْ ذَکْرِ کَیْرِ ۚ پَه اَیْتُ نَمْبِرُ ۶۷ ﴿وَإِذَا مَسَّکُمْ ۚ کُنْ زَجْرَدِیْ پَه مَشْرِکِیْنُو بَاندِیْ پَه اَیْتُ
 نَمْبِرُ ۶۸، ۶۹ ﴿أَفَأَمِیْنُ ۚ نَه تَر ﴿عَلِیْنَا یَه ۚ نَبِیْعَا ۚ بِیُورِیْ تَخْوِیفَ دُنْیَوِیْ دَیْ پَه اَیْتُ نَمْبِرُ ۷۰ ﴿وَلَقَدْ
 کَرَّمْنَا ۚ کُنْ تَرغِیْبِ اِلِیْ التَّوْحِیْدِ دَیْ پَه ذَکَرِ نَعْمَتُونُوسَرَه ۚ پَه اَیْتُ نَمْبِرُ ۷۱، ۷۲ ﴿وِیَوْمَ نَدْعُوْا ۚ نَه
 تَر ﴿وَأَصْلُ سَبِیْلَا ۚ بِیُورِیْ بَشَارَتِ سَرَه دَتَخْوِیفِ اَخْرَوِیْ بَیَانِیْرِیْ ۚ اَیْتُ نَمْبِرُ ۷۳ نَه تَر ۷۵ ﴿وَإِنْ
 کَاثُوا ۚ نَه تَر ﴿عَلِیْنَا نَصِیْرَا ۚ بِیُورِیْ تَحْذِیْرِ دَیْ دَمْدَاهَنَتِ نَه پَه اَیْتُ نَمْبِرُ ۷۶، ۷۷ ﴿وَإِنْ کَاثُوا ۚ
 نَه تَر ﴿تَحْوِیْلَا ۚ بِیُورِیْ دَرِیْمِ سَبَبِ دَعَذَابِ بَیَانِیْرِیْ ۚ چَیْ هَفَه اَخْرَاجِ دَرَسُولَانُو دَیْ ۚ اَیْتُ نَمْبِرُ ۷۸ نَه
 تَر ۸۱ ﴿أَفِیْرِ الصَّلَاةُ ۚ نَه تَر ﴿وَهُوَقَا ۚ بِیُورِیْ خُلُورَادَابِ اَوَامُورِ مَصْلَحَه بَیَانِیْرِیْ ۚ پَه اَیْتُ نَمْبِرُ ۸۲
 ﴿وَنُتْرِلُ مِنْ الْقُرْآنِ ۚ کُنْ تَرغِیْبِ اِلِیْ الْقُرْآنِ بَیَانِیْرِیْ ۚ پَه اَیْتُ نَمْبِرُ ۸۳، ۸۴ ﴿وَإِذَا أَتَعَمَّنَا ۚ نَه تَر ﴿هَوِ
 اَهْدِیْ سَبِیْلَا ۚ بِیُورِیْ زَجْرَدِیْ پَه سَبَبِ دَاعِرَاضِ کُولُوسَرَه ۚ پَه اَیْتُ نَمْبِرُ ۸۵، ۸۶، ۸۷
 ﴿وَنُتْعَلُوْنَا ۚ نَه تَر ﴿عَلِیْکَ کَیْرَا ۚ بِیُورِیْ زَجْرَاوَشْکُوَه دَه پَه سَوَالِ عِنَادِ بَاندِیْ پَه اَیْتُ نَمْبِرُ ۸۸
 ﴿قُلْ لِّیْنِ اَیْجَنَحَمَتِ ۚ کُنْ تَحْدِیْ دَه لِپَارَه ذَا اَثَابِ دَصَدَقِ دَقْرَانِ ۚ اَیْتُ نَمْبِرُ ۸۹ نَه تَر ۹۳ ﴿وَلَقَدْ
 صَرَّفْنَا ۚ نَه تَر ﴿نُتْرَا ۚ رُشُولَا ۚ بِیُورِیْ زَجْرُونَه اَوَشْکُوَه ذَکْرِ کَیْرِیْ سَرَه دَجَوَابِ شْکُوَه نَه پَه ﴿سُبْحَانَ رَبِّیْ
 هَلْ کُنْتُ ۚ سَرَه ۚ پَه اَیْتُ نَمْبِرُ ۹۴ ﴿وَمَا مَتَّعَ النَّاسَ ۚ کُنْ شْکُوَه بَیَانِیْرِیْ ۚ چَیْ کَافِرَانُو بَه پَه رَسَالَتِ

اوبشریت کنب منافات کنه لو، په ایت نمبر ۹۵، ۹۶ ﴿قُلْ لَوْ كُنْتُ﴾ نه تره خبیراً بصیراً پوري دهغې جواب ذکر کیري، په ایت نمبر ۹۷، ۹۸ ﴿وَمَنْ يَدَّ إِلَهُهُ﴾ نه تره خَلْقاً جَدیداً پوري تخويف اخروي ذکر کیري، سره د سبب دانکار دبعث نه، په ایت نمبر ۹۹ ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا﴾ کنب دليل عقلي ذکر کیري لپاره داثبات دبعث، په ایت نمبر ۱۰۰ کنب ﴿قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ کنب شپږم دليل عقلي ذکر کیري په توحيد باندی، دایت نمبر ۱۰۱ نه تر ۱۰۴ ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا﴾ نه تره ﴿لَفِيفًا﴾ پوري خلورم سبب دَعذاب ذکر کیري چې هغه استهزاء بالرسول ده او مثال نی ذکر شویدی په واقعه د حضرت موسی علیه السلام اوفرعون سره، په ایت نمبر ۱۰۵، ۱۰۶ ﴿وَبِالْحَقِّ أَتْرَكْتُهُ﴾ نه تره ﴿تَنْزِيلًا﴾ پوري ترغیب الی القرآن ذکر کیري، په ایت نمبر ۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۹ ﴿قُلْ ءَامِنُوا﴾ نه تره ﴿خُشُوعًا﴾ پوري دریم دليل نقلي ذکر کیري په توحيد باندی د مؤمنین سابقین نه په ایت نمبر ۱۱۰، ۱۱۱ ﴿قُلْ أَذْعُوا﴾ نه تره ﴿تَكْبِيرًا﴾ پوري په اخیر کنب دعوه دسورت بطور خلاصه بیان کیري

سُجِّنَ	الَّذِي	أَسْرَى	بِعَبْدِهِ	لَيْلًا	مِّنَ	الْمَسْجِدِ	الْحَرَامِ
① پاک دې هغه ذات چې بوتلې ئ ووبنده خپل په يوه حصي د شپې کنب دمسجد حرام نه							
إِلَى	الْمَسْجِدِ	الْأَقْصَا	الَّذِي	بَرَكْنَا	حَوْلَهُ	لِيلَتِهِ	
ترمسجد اقصی پورې هغه چې برکت اچولې دې مونږه چاپيره دهغې نه، لپاره ددې چې اوبنايو مونږه ده ته ②							
مِّنَ	أَيُّهَا	إِنَّهُ	هُوَ	السَّيِّعُ	الْبَصِيرُ	①	
ځنی علامات د قدرت خپل ③، بیشکه الله ښه همدې اوریدونکې لیدونکې دی							

۱، اشاره برای دلیل وحی واول ایت معجزه

۲، نظاره قدرت باری تعالی یا هلاکت مشرکین در دبر بعد از انکار معجزه اسراء

۳، اول دلیل عقلي

﴿سُحُنُ﴾ دا اول ایت معجزه دې پدیکښ دعوه دسورت هم ذکر شویده چې توحید دې اودسه دلیل وحی هم ونیلی کیږي اودهغې داثبات لپاره معجزه د اسراء ذکر شویده. او سحن، د راجع قول مطابق مصدر دمجردو دې اوفعل ورله مقدر دې دمزیږونه. اوتقدیرد عبارت داسی دې چې «سبحوا سبحانا الذی الخ، اوحذف د عامل یاسماعی دې لکه دامشهور دې اویاقیاسی دې لکه دامسلک دشېخ رضی دې اولفظ دسحن اکثر په هغه امورو کښ استعمالیږي چې هغه عظام اوحیران کن وي اوهرکله چې واقعه د معراج یوه عظیم واقعه وه نو ددې وجه د دې سورت شروع هم به لفظ دسحن سره اوشو.

مباحثه متعلقه بواقعه معراج: دمعراج متعلق یوڅومباحث دی^(۱)،تحقیق دلفظ معراج اواسراء^(۲) تاریخ اومقام دواقعه معراج^(۳)،معراج جسماني وو یاروحاني فقط^(۴)، د منکرینود شبها توجوابونه.

(۱) اسری داسراء نه مشتق دې دشېي بوتلولوته ونیلی کیږي اومعراج دعروج نه دې په بره خیرولوته ونیلی کیږي اوپه اصطلاح دعلماؤ کښ، دَمکي نه بیت المقدس پوري دَحضور ﷺ دشېي بوتلل بطریقه دمعجزې سره، ته اسراء ونیلی کیږي اودبیت المقدس نه په بره ترسدره المنتهی پوري سیاحت ته معراج ونیلی کیږي اوهرکله چې دَمکي نه تربیت المقدس پوري سفر په براق باندی وو اوبیاپه بره سیاحت دسیر یوپاوپو،په ذریعه وو نو ددې وجه نه اول سفر ته اسراء اودویم ته معراج ونیلی کیږي اگرچه کله کله دذوار وسفرونو په مجموعی باندی اطلاق داسراء اویامعراج کیږي

(۲) معراج واقعه دَحضور ﷺ دمعجزاتو نه یوه عظیمه معجزه ده دا کله واقع شوي ده؟ په تعیین کښ نی تقریباً لسو^(۱۰) پوري اقوال دعلماؤ نه مروی دي. پدې اتفاق دې چې داواقعه قبل الهجرت وه خودهجرت نه څو کاله مخکښ وه ددې تعیین ندې شوې، راجع قول دادې چې د حضرت خدیجه الکبریٰ ﷺ د وفات نه وروستو اود بیعت العقبه نه مخکښ دطائف دسفر نه بعد معراج واقع شويدي اوحضرت خدیجه ﷺ دَحضور ﷺ سره په شعب ابی طالب کښ موجوده وه دشعب ابی طالب نه دوتلو نه ورستودحضرت خدیجه ﷺ انتقال شويدي اوحضور ﷺ دشعب ابی طالب نه په ۱۰ نبوی کښ وتلې وونو ددې وجه زیات راجع قول دادې چې دمعراج

سفر سن ۱۱ نبوی دسفر طائف نه وروستو واقع شویدي اوبعضوسن ۱۲ نبوی ته ترجیع ورکړي ده اودمیاشتی په تعیین کښ پنځه ۵ اقول مشهور دي ربيع الاول ربيع الاخر رجب شوال رمضان زیات مشهور قول دادې چې د رجب په ویشیم ۲۷ باندی شویدي دمعراج واقعه په قرآن مجید کښ په دوه مواضعو کښ ذکر شویده په دې سورة کښ اوپه سورة النجم کښ لیکن په دواړو ځایونو کښ مختصره ده په احادیثو کښ داپه تفصیل سره ذکر شویده هغه صحابه کرام عليهم السلام چې دهغو نه واقعه معراج نقل شویده دهغو تعداد تقریباً ۴۴ ته رسیږي امام ابن کثیر رحمه الله په خپل تفسیر کښ داواقعه په پوره تفصیل سره ذکر کړیده اوپنځویشت ۲۵ صحابه کرامو نمونه ئی ذکر کړيدي چې دهغو نه داواقعه مروي ده اوامام بخاري رحمه الله په خپل صحیح کښ په متعددو ځایونو کښ امام مسلم رحمه الله په کتاب الایمان اوامام نسائي رحمه الله په کتاب الصلوة کښ ذکر کړیده دتولو خلاصه داده چې حضور صلی الله علیه و آله یوه شپه د حضرت ام هانی رضی الله عنها په کور کښ ارام فرمائیلو چې دکورچت سورې شواو حضرت جبرئیل عليه السلام سره دنورو فرشتوراغي او حضور صلی الله علیه و آله بی دځان سره مسجد حرام ته بوتللو او حضور صلی الله علیه و آله هلته په حطیم کښ سملاستو بیا حضرت جبرئیل عليه السلام اومیکائیل عليه السلام حضور صلی الله علیه و آله بیرزمزم ته بوتللو او هلته ئی سملولو سینه مبارکه ئی ورله سیری کړه زړه مبارک ئی ورله راویستلو اودزمزم ورپه اوبو سره ئی وینځولو او بیا دسرو زرو لوخی چې دایمان او حکمت نه ډک وو راوړې شو حضور صلی الله علیه و آله زړه ئی نه ډک کړو اوسینه مبارکه ئی په خپل اصل حالت باندی تهپیک کړه اوبیا براق راویستلې شو چې په هغی باندی جناب رسول کریم صلی الله علیه و آله تر مسجد اقصی پوري سفراو کړو په مسجد اقصی کښ انبیاء کرام حضور صلی الله علیه و آله ته په انتظار وو حضور صلی الله علیه و آله براق یوکانږی ته او تړلو او حضرت جبرئیل عليه السلام سره مسجد اقصی ته لاړلو او هلته یومؤذن اذان اوکړو او حضرت جبرئیل عليه السلام حضور صلی الله علیه و آله دلاس مبارک نه او نیسو او امامت ته ئی مخکی کړو اوبعض علماء فرمائی چې واقعه دامامت پس درا کوږیدلو داسمانونو نه ده اوبیا دغوره قول مطابق د جنت نه دزمرد اوزبرجدو سپړنی پاورنی راورې شوې اوپه هغی سره حضور صلی الله علیه و آله اسمانونو ته اوختلو اودسیر یونی اوچپ طرف ته ملانک جلوه وو اول اسمان ته په رسیدو سره اودهغی دذاروغی سره خبرو کولونه پس دروازه کولاکړې شوه هلته د حضرت ادم عليه السلام سره سلام کلام او ملاقات او شواو هلته ئی د حضرت ادم عليه السلام ښي طرف ته اصحاب الیمین یعنی جنتیان اولاد اوکتلو په صور مثلیه سره اوچپ طرف ته جهنمیان اوکتلو اوپه دویم اسمان کښ د حضرت یحیی عليه السلام

او عیسیٰ علیہ السلام سره سلام کلام او ملاقات او شویہ دریم آسمان کښ د حضرت یوسف علیہ السلام اوبه څلورم کښ د حضرت ادريس علیہ السلام پنځم کښ د حضرت هارون علیہ السلام او شپږم کښ د حضرت موسیٰ علیہ السلام اوپه اوم آسمان کښ د حضرت ابراهيم علیہ السلام سره ملاقات او شوو چې هغه بڼه المعمور ته تکیه لگولی وه او بیا حضور ﷺ سدرة المنتهی ته اوچت کړې شو او هلته حضور ﷺ حضرت جبرئیل په خپل اصل صورت کښ او کتلو بیا حضور ﷺ مشاهده د جنت او د جهنم هم او کړ، او مختلف قسم خلک ئی په جهنم کښ په مختلفو غذا بونو سره او کتلو چې دهغې تفصیل په احادیثو کښ ذکر دي، بیا حضور ﷺ صریف الاقلام مقام ته غړوچ او شو او بیا مقام د صریف الاقلام نه حضور ﷺ په یو (رُف) باندی کینولې شو او حجابات طی کولو نه پس مقام د (دق) فدق فکان قار قوسین اودق، ته او رسیدلو او دیدار الهی سره مشرف کړې شو او د الله ﷻ دیدار ئی په رؤیت بصري سره او کړو او الله ﷻ ته ئی تحفه د توحید پیش کړه چې (التحیات لله والصلوة والطیات) نوانه ﷻ ورته په بدله کښ او فرمائیل (السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته) نوحضور ﷺ بطور درخواست او فرمائیل (السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین) او الله ﷻ په تحفه کښ پنځوس مونځونه ورکړل په واپسئ کښ په موسیٰ علیہ السلام باندی راغې نوموسی علیہ السلام ورته او فرمائیل چې ستا امت دامونځونه نشي ادا کولې او واپس لار شه په الله ﷻ باندی ډاکم کړه، نو د حضرت موسیٰ علیہ السلام بارید اصرار سره پنځه پنځه مونځونه کیدل حتی چې پنځه مونځونه پاتې شو حضور ﷺ صبر شو او حکم راغې چې د دې پنځو مونځو نوبدله او اجریه هغه میلاویگی چې کوم په پنځوس باندی میلاویده حضور ﷺ چې کله واپس راغې او خلکو ته ئی قصه د معراج اوکړ، نو کافرو تکذیب اوکړو او استهزاء ئی شروع کړه او اعتراضات ئی شړول کړل، ځني کافرانو وئیل چې بیت المقدس څنگه دي؟ نوحضور ﷺ ته بیت المقدس مخي ته راوړې شو او حضور ﷺ دوی ته ټول صفات د بیت المقدس بیان کړل چې دوی ئی تصدیق اوکړو. ابو جهل حضرت ابو بکر ﷺ ته د معراج واقعه بیان کړه چې تاسو به داهم منئ چې دمکي نه بیت المقدس ته او بیا آسمانونو ته او بیا جنت او جهنم سیرو وغیره چې دا ټول د شپي په یوه حصه کښ شوي دي؟ نوحضر ابو بکر ﷺ وینه جواب ورکړو چې فرشته په لږ وخت کښ د آسمان نه راځي نوحضور ﷺ د هم لار شي آسمانونو ته دا خود عقل نه بعیده نده.

۳، معراج جسمانی یا فقط روحانی وو د جہور سلف، و خلف عقیدہ دادہ چي د حضور ﷺ بہ حالت دیداری کیں روح مع الجسد معراج شویدي، دخی صحابہ کرام مثلاً حضرت عائشہؓ حضرت معاویہؓ او امام بیہقی د حضرت ابن مسعودؓ نہ روایت نقل کریدي چي د حضور ﷺ معراج صرف روحانی وویعنی خوب کیں حضور ﷺ تلی وو او جسمانی نو، اودغہ شنتی پہ تابعین کیں د حسن بصریؒ نہ ہم داسي نقل شویدي، او استدلال کوي ددی سورت پہ آیت نمبر ۶۰ وَمَا جَعَلْنَا آلَ رَءْيَا اِلٰی اَزَيْتِكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ ۚ سرہ لیکن جہور علماء ددینہ مختلف جوابونہ کریدي

(۱) بعض علماء فرمائی چي ددی آیت تعلق د معراج سرہ ندی بلکہ پدي آیت کیں د بدر د خوب تذکرہ دہ چي حضور ﷺ تہ پہ خوب کیں د رؤسا مشرکین مقتولین خایونہ پہ خوب کیں بکار د کړي شوی وو۔

(۲) بعض علماء فرمائی چي پدي آیت کیں واقعہ حدیبیہ د هغې خوب ذکر دي چي حضور ﷺ صحابہؓ تہ او فرمائیل چي ما خوب کتلي دي چي عمرہ ادا کوو او بیاد عمری پہ ارادی د صحابہ کراموؓ دیو جماعت سرہ روان شو، چي پہ هغه موقعہ کیں واقعہ حدیبیہ مخي تہ راغلہ۔

(۳) حضرت ابن عباسؓ ددی آیت پہ تفسیر کیں فرمائی (رؤایعین اریہا رسول الله ﷺ) یعنی رؤیا، پہ معنی درؤیت بصري سرہ دي چونکی واقعہ معراج یو عجیب او غریب واقعہ وه او پدي کیں حضور ﷺ مختلف عجائب او غرائب مشاہدہ کړي وو، نو ددی وجہ نہ تعبیر ورنہ پہ رؤیا سرہ اوشو چي اکثر استعمال ئی پہ خوب کیں پہ یوشي کتلوباندی کړي او په کلام عرب کیں ددی لپارہ دیر شواهد دي چي کله کله لفظ د رؤیا پہ رؤیت بصري کیں هم مستعملیږي لکه دا قول د شاعر شو چي:

و کبر لل رؤیا وهش فواده و بشر قلبا کان جہالہ

اودا جواب د ټولونہ غورہ دي، او حضرت انور شاه کشمیریؒ فرمائی چي رؤیا د عالم غیب کتلوتہ و نیلی کړي او رؤیت د عالم مشاہدہ کتلوتہ و نیلی کړي نو دلته لفظ درؤیادي نہ درؤیت باقی د حضرت عائشہؓ اود حضرت معاویہؓ روایات چي پہ هغې کیں تصریح دہ چي معراج فقط روحانی وو، حضرت عائشہؓ فرمائی ما فقد جسد رسول الله ﷺ ولكن الله اسرى بروحه (طبری ص ۱۶ ج ۸) د حضرت معاویہؓ نہ چي کله تپوس او کړي شو په بارہ د معراج کیں نو او فرمائیل

نُي كَانَتْ رُؤْيَا مِنْ اللَّهِ صَادِقَةً (طبري ص ۱۶ ج ۸) نو علماء فرمائی چې پدي دواړو رواياتو كښ
يورايي محمد بن حميد دې چې هغه ضيف دې ځني اصحاب الجرح والتعديل ورته ردې
المذهب او كذاب وئيلي دي، اودويم راوي محمد بن اسحاق دې چې هغه مختلف فيهِ راوي دې
ځني ائمو ورته كذاب، اودجال وئيلي دي ځنونی تعديل كړيدې اوراجح خبرده داده چې په كوم
روايت كښ دې متفردوي يا عنعنه كړي وي نوهغه به مشكوك وي اوقابل حجت به نوي اوپدي
ځای كښ دده روايت دتفه راويانو مخالفت كښ راغلیدې، اودغه شائتي حضرت عائشه دمعراج
واقعي په وخت كښ ډيره وړه وه اود حضور ﷺ سره ئی نكاح هم نوو شوې او حضرت معاويه ؓ
په هغه وخت كښ مشرف شوې نوو په ايمان سره، اوباقې حضرت ابن مسعود ؓ روايت چې
كوم بيهقي نقل كړيدې چې دهغي نه معلوميري چې داڅوب واقعه ده نودهغي په سند كښ
ابوهارون عبيدې راوي دې چې ابن كثير دهغه په باره كښ فرمائی چې دې اكدب من فرعون وو
اوبي اعتباره دې البته دحديث انس بن مالك ؓ نه چې روايت كړيدې امام بخاري ؒ په هغي
كښ الفاظ دې فاسيقت وهوق المسجد الحرام، دهغي نه معلوميري چې داواقعه څوب وه، ليكن ددې
په سند كښ هم يوراوي دې شريك بن عبدالله اودهغه په باره كښ د محدثين اتفاق دې چې دده
حافظه خرابه وه اوديري به خطا، كيدلو، امام نووي ؒ فرمائی چې دده په روايتو كښ ډيراوهم
دي اوصاحب دتهذيب حافظ ابن حجر ؒ دده په باره كښ ليكلي دي چې دې دتقدير نه هم
منكروو، حافظ ابن حجر ؒ په فتح الباري په اخر كښ د حديث شريك اغلاط شمار كړيدي
اوبياني فيصله كړيده چې د شريك هغه روايت به قابل استدلال وي چې هغه د عام احاديثو
مخالف نوي

د جمهور وود مذهب لپاره ډير شو اهدا وترجيحات دي

۱) لفظ د «سُجُن» هم پدي دلالت كوي چې داواقعه څوب نده بلكه دبيدارئ ده، ځكه چې
په لفظ دسبح سره دواقعي عظمت ته اشاره وي، معراج روحاني څه امر عظيم اوقابل تعجب
ندي، بلكه امر عظيم اوقابل تعجب هغه معراج روح مع الجسد دې، فالنسيح انما يكون عند الامور العظام
فلو كان منام لم يكن له كبرئى ولم يكن مستظما (ابن كثير ج ۳ ص ۲۳).

(۲)، لفظ د ﴿أَسْرَى﴾ هم دال دې چې معراج په جسد عنصري سره وو ځکه چې داسره معنی بوتلل دې په جسد عنصري سره دبیدارۍ په حالت کښ خوب اویا صرف روح بوتللو ته اسره نه و نیلی کیږي او دالفظ په قران مجید کښ په متعد دوامواضعو کښ استعمال شویدی معنی ئی دبیدارۍ په حالت کښ په جسد عنصري سره بوتلل دي. لکه فاسرعبادي لیلالغ الدخان ایت نمبر ۲۳، وغیره شو.

(۳)، لفظ د ﴿عَبْدِهِ﴾ هم دلالت کوي چې معراج په جسد عنصري سره وو ځکه چې اطلاق دعبده مجموعي دروح مع الجسد باندی کیږي (فان العبادة عن مجموع الروح والجسد) (ابن کثیر ج ۳ ص ۲۳) قران مجید کښ چې چرته هم لفظ دعبد ذکر شويدي نو مجموعه دروح اوجسد ورته مراد کیږي صرف روح نه مراد کیږي لکه وان کتم فی ربب ممانزلنا علی عبدنا (البقره ایت غیر ۲۳).

(۴)، ﴿وَمَا جَعَلْنَا آلَ رَبِّكَ إِلَّا نَفْتًا لِلنَّاسِ﴾ هم دلالت کوي چې معراج په جسد عنصري سره وو ځکه چې دخلکو لپاره فتنه اوازمانش صرف روحاني سیرنو وبلکه ازمائش اوفتنه دخلکو لپاره هغه معراج په جسد عنصري سره دې اوددې وجه نه کفارو داسې قسم مستبعد او کنړلو او تکذیب ئی اوکړو حتی که چې ځني نوي مسلمانان هم مرتد شو.

(۵)، مازاغ البصر و ما طفی النجم ایت نمبر ۱۷، هم دلالت کوي چې داپه جسد عنصري سره وو (۲)، لقد رای من ایت ربه الکبری النجم ایت نمبر ۱۸، هم دال دې چې معراج په جسد عنصري سره وو ځکه چې جسد عنصري سره نوې فقط روحاني وې نو دا څه لویه نشاني نده ولوکان منامالاکانت لیه ایه ولا معجزة (قرطبی)

اودغه شانتی دا حدیث نه هم معلومېږي چې دا واقع په حالت دبقظت او په جسد عنصري سره وه لکه (۱)، حضور ﷺ دحضرت ام هانی ﷺ په کور کښ ارام فرمائیل اوچت سورې کیدل دفرشتي راتلل، (۲)، حضور ﷺ مسجد حرام ته بوتلل، (۳)، دحضور ﷺ شق صدر کول، دحضور ﷺ زړه مبارک دایمان او حکمت نه ډکه ول، (۴)، براق باندی سوریدل حالانکه روح یولطیف او غیر مرئی څیز دې نوهغه په براق څنگه سورېږي، (۵)، انبیاء کرامو علیهم السلام لره امامت کول، (۶)، حضرت جبرئیل علیهم السلام دلاس نه نیول او اسمان ته بوتلل، (۷)، انبیاء کرامو علیهم السلام سره سلام کلام کول، (۸)، حضور ﷺ ته شراب او پیښ پیش کول اود حضور ﷺ پیښ شکل، (۹)، او خاص طور پر دحضرت ام

هاني ﷺ روايت چي فرمائي: «بات رسول الله ﷺ ليلة اسرى به في بيتي ففقدته من الليل فقال رسول الله ﷺ ان جبرئيل علي السلام اتاني فاخذ بيدي (الح، ۱۰)، اودغه شانتني د حضرت ام هاني ﷺ مسوره ورکول چي لا تحدث الناس فيكذبوك» (۱۱)، اودغه شانتني لفضل ابوبکر بالصديق (۱۲)، اودغه شانتني په دغه شپي باندی ذبیت المقدس دروازي نه بنديدل. لکه پدي گواهي ورکړی وه يو عالم ديهوديانو تفصيلي واقعه په ابن کثير (ج ۳ ص ۲۴) کښ مذکوره ده. دا ټول پدي دلالت کوي چي دا واقعه په جسد عنصري سره وه.

بعضي محدثينو د دواړو قولينو په مينځ کښ تطبيق کړيدې چي دا واقعات متعدد دي. نوبوخل دی په خوب کښ روحاني طور شوې وي او بل خل دی په جسد عنصري سره شوي وي. ليکن ابن کثير رحمه الله پدي رد کړيدې او فرمائي چي ومن جعل من الناس كله رواية خالفت الاخرى مرة على حدة فاثبت اسرأت متعددة فقد ابعثوا غربا وهرب الي غير مهرب ولم يتحصل على مطلب (ابن کثير ج ۳ ص ۲۲)، تفصيل په ابن کثير کښ دي من شاء فليطالع ثم

مازري په شرح د مسلم کښ داسی تطبيق کړيدې چي د مكي نه تربيت المقدس پوري د اسير په حالت د يقظت کښ وو او بيا په بره سیر د آسمانو نور روحاني وود روح المعاني ج ۱۵ ص ۷، ليکن دي قول ته هم محدثين خاص کر حافظ ابن کثير ضعيف ونيلى دي، بعضي خلکو قول کړيدې په فرق باندی په مينځ د اسرا او معراج کښ، ليکن امام بيهقي پدي رد کړيدې او ثابته کړيده چي اسرا او معراج دواړه په يوه شپه کښ وو

حقه خبره داده چي کومه واقعه د معراج په قرآن مجيد کښ ذکرده داپه حالت دييدارئ کښ په

جسد عنصري سره وه

(۴) خني گمراه فرقوا و د نفساني خواهشاتو متبعين د معراج رسول ﷺ نه د خني سانسني خبرو په بنياد انکار کړيدې. قادياني د جال اوسر سيد احمد خان په ډير جرأت سره په خپلو کتابونو کښ د واقعی معراج نه انکار کړيدې او مختلف قسم شبهات ئي ذکر کړيدې چي دومره لږ وخت کښ دومره لوئی سفر څنگه اوشو؟ طبقات نار اوزمهر يرباندی تيريدل څنگه اوشولو؟ داپه حقيقت کښ د الله ﷻ د قدرت نه انکار کول دي، الله ﷻ د صريح خبره په مقابل کښ خپل ناقص عقل استعمالول دي، انما امره اذا اراد شيان ان يقول له كن فيكون نه څرگند انکار دي، حالانکه د الله ﷻ اود رسول الله ﷺ د خبره پس يو انسان په خلاف عقل امورو کښ چون چرانه کوي او خپل عقل

ناقص کړي او واقعہ معراج خود انساني عقل نه هم خلاف نده. سرعت حرکت او نیز رفتاری بواضا فی شی دې. دهغې څه حد او انتها، نده مقررده او قدرت الهی نه بعیده نده چې یو جسم کشف په آن واحده کښ لري نه تر لري حده پوري اوره سوی. لکه څنگه له یوه نده د هوا په یوه لمحه کښ په حکم د الله ﷻ سره کروړ او کلومیتر مسافت طی کوي. ځني سیاري په یو ساعت کښ اته لاکه اتیازره (۸۸۰۰۰۰) کلومیله حرکت کوي د نمرنا په یو سیکند کښ یو کم دیرش ارب او د نوي کروړه پنځویشت لاکه (۲۹۹۷۲۵۰۰۰۰) کلومیتر رفتار کوي د حضرت سلیمان علیه السلام وزیر اصف برخیا د سترگی په رپ کښ د بلقیس عظیم الشان تخت د اقصی دیمن نه تر اقصی شاه پوري راوړی وو. فرشته په آن واحده کښ د عرش نه فرش پوري د الله ﷻ په حکم سره را ننل کوي، نو د حضور ﷺ د شپي په یوه حصه کښ معراج ته تلل څنگه خلاف عقل شو؟؟

(۱) طبقات ناریه، اوزمهرییه د توهاماتو نه دې، (۲) په تقدیر د تسلیم سره حرارت او برود د دهغو صفات ذاتیو نه ندې بلکه عرضی دې او سلب د عوارضو بالا جماع ممکن دې لکه څنگه چې د حضرت ابراهیم علیه السلام لپاره د اوره حرارت لري کړې شوې وو، (۳) دغه شاتني ممکنه ده چې د معراج په شپه حضور ﷺ جسد اطهر د حضور ﷺ د کثافت جرمی نه پاک کړې شوې وي او ټول انوارات او تجلیات وو، لکه چې د اعلو میړي د بعض الفاظو د حدیث نه، (۴) دغه شاتني په جسد عنصري باندې د حرارت او برود اثرات په هغه وخت کښ ظاهر یږي چې کله دهغه استقرار او قیام راشي او که چرته قیام او استقرار نی نوي راغلې لکه په اور کښ لاس په تیزنی سره تیرو ل نو په هغې باندې بیا اثر هم نه ظاهر یږي، د حضور ﷺ د براق رفتار یو قدم تر حد بصري هومره وو نو د طبقات ناریه اوزمهرییه اثرات به په څنگه ظاهر شوې وو؟؟

تنبیه (۱) د معراج په شپه حضور ﷺ د الله ﷻ دیدار کړې وو نومسلك د اهل سنت والجماعت دادې چې د ایدیدار او رؤیت بصري وو، پدې دلالت کوي هغه حدیث چې ذکر کړیدې امام مسلم په خپل صحیح کښ د حضرت ابو ذر رضی الله عنه نه فرمائی چې «سالت رسول الله ﷺ هل رأت ربك فقال نور انی اراه الحدیث»

(۲) واقعه اسراء او معراج په دلیل قطعی یعنی قران او په حدیث متواتره سره ثابت ده سره د اجماع د اامت مسلمه نه، نومنکر نی زندیق، او ملحد دې حافظ ابن کثیر رحمه الله فرمائی فحدیث الاسراء اجمع علیه المسلمون واعرض عنه الزنادقة والملحدون ابن کثیر، او واقعہ معراج په منکر کښ اختلاف دې او عند البعض ضال مضل مبتدع دې وجه داده چې اسراء ثبوت په ایت قطعی

غير محتمل التأويل سره شويده اومعراج اگرچې په احاديثو صحيحوسره ثابت دې خوا ب
ولقدراءه نزلۍ اخرى كئبن تاويل كيدلې شي نوددې وجه نه منكرته ئى عند البعض كافرشي وئبلى
(۳) دمعراج په شپه حضور ﷺ دانبيا، كرام ﷺ سره ملاقات كړې وو. اولاد ادم ﷺ نى دهغه
بني اوچپه گس، طرف ته كتلي وو اوددې امت واعظان بى عمله ئى په جهنم كئبن ليدلي
وو. نوانبيا، كرام ﷺ كئبن دحضرت عيسى ﷺ په باره كئبن اتفاق دې چې هغه موجودوو اودې په
وجود حقيقي سره په اسمانونو كئبن اودغه شانتى دحضرت ادریس ﷺ په باره كئبن هم يو قول
دادې چې دجنت نه اسمانونو ته راوستلې شوې وو دباقي انبيا، كرام ﷺ په باره كئبن اگرچې علامه
عيني رحمه الله فرمائي: قلت الانبياء احياء فقدرآهم النبي ﷺ حقيقة (عني ص ۴۸ ج ۴) خو ظاهر دحديث نه
دامعلوميري چې ارواح دانبيا، كرام ﷺ ممثل كړې شوې وولكه چې په حديث كئبن راغلندي
چې (مثل لى الانبياء، اوملاعلي قاري رحمه الله په مرقات شرح دمشكوة كئبن اوشيخ الاسلام علامه
شبيراحمد عثمانى رحمه الله په فتح الملهم كئبن تصريح كړيده چې ارواح ممثل كړې شوې
وو. اودقبرونونه اسمانونو ته په وجود نو عنصر يسره نوومنتقل كړې شوي مرقات ج ۱۱ فتح
الملهم ج ۱، اگرچه انبيا، كرام په خپلو قبرونو كئبن ژوند دې، اوباقى اولاد ادم ﷺ اوواعظان بى
عمله بالاتفاق مماثلات وو.

﴿ اَسْرَىٰ ۖ بِدِيْكَبْنِ تَجْرِيدشويدې په معنى دَمَاطق بوتللسره دې بعده هر كله چې مقام
عبدیت اولی وو په نسبت دَمَاطق نبوت اورسالت ته نوددې وجه نه دذكر دعبداوشولو. ددینه
معلومه شوه چې په انبيا، كرام ﷺ كئبن هم عبدیت اولی دې نو په نورامت كئبن په طريق اولی، دې
لوكان للنى ﷺ اسم اشرف منه لسمه به فى تلك الحالة العلية (قرطبي) اودغه شانتى وصف عبدیت ذكر
كولو لپاره دسد الباب الغلودي چې خوك په محبت كئبن غلوانو كړي لكه چې نصارى وو كړې وود
حضرت عيسى ﷺ په باره كئبن روح المعانى، اودغه شانتى پديكئبن اشاره ده چې درجات عاليه
اومراتب رفيعه انسان ته په مقام عبدیت سره ميلاويږي، صاحب دروح المعانى فرمائي
چې الله ﷻ تعبير په عباد سره چې مضاف وي ضمير دغائب ته بغير دحضور ﷺ نه بل چاته ندې
كړې. له وجى دفرق نه په مينځ دَمَاطق جيب اوكلیم كئبن

فانده مقام عبدیت چې دَمَاطق نبوت نه اولی دې نووجه ئى داده چې په مقام عبدیت كئبن.
انصراف عن الخلق الى الحق وي اوپه نبوت، رسالت كئبن انصراف عن الحق الى الخلق وي، خوداتقابل

اولیت او عدم اولیت دانبیاء کرامو ﷺ دخیلو اوصافو په مینځ کښ دې مطلقا ندې والا لازم به شي افضلیت دمطلق عبد په رسول باندې داباطل دې بلکه داداسی ده لکه قرآن مجید په ځنی حصه نی اولی ده دځنی نورو نه لکه څنگه چې د ماترید یو مذهب دې چې د قرآن مجید هغه حصه چې متکلم فیه پکښ ﷺ دې هغه اولی ده دهغی حصی نه چې متکلم فیه پکښ یو کافر او مشرک دې نوقل هو الله احد اولی دې دتبت پدا ای لب نه نودغه شانتی دحضور ﷺ ځنی اوصاف اولی دې دځنی نورو نه

﴿لَیْلًا﴾ تنوین لپاره دتقلیل دې پدیکښ اشاره ده چې معراج په ټولې شی نوو مشتمل بلکه دشی په یوه حصه کښ وو. ﴿مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ مراد ورته ټول حرم دې ﴿إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا﴾ مراد ورته بیت المقدس دې او توصیف نی په اقصی سره ځکه کیږي چې یالري دې دمسجد حرام نه چې ددواړو په مینځ کښ دڅلویښت شیو فاصله ده اویا په دغه وخت کښ اخی جماعت په مخ دزمکه باندې دغه وو، اویا بعد دې دآقذار او خباثت نه دظاهر دایت نه اگرچه دامعلومیږي چې حضور ﷺ بیت المقدس ته تلې وو او بیت المقدس ته په دخول باندې ایت دلالت نه کوي خونفې نی هم نه کوي هغه ثابت دې په احادیثو صحیحو سره نودایت اود احادیثو څه تعارض هم نیشته دې ﴿الَّذِی بَرَكْنَا﴾ ملک شام کښ موجوده فلسطین، ﷺ ظاهری اوباطنی هر قسم برکات پیدا کړیدې نهرونو، ونو بوټو او په میوو باندې هم خسته دې اودانبیاء کرامو ﷺ مقرهم دې او حشر به د مخلوقاتو دقیامت په ورځ دلته کیږي، ﴿لَئِنَّهُ مِنْ ءَايَاتِنَا﴾ لام لپاره دعاقبت دې او مراد په یتاسره هغه عجائب دې چې حضور ﷺ کتلی وو، لکه هراسمان کښ دانبیاء کرام ﷺ سره ملاقات، احوال جنت اوجنم مشاهده اوملانو کو سره ملاقات دالله ﷻ دیدار وغیره شو، پدې ایت کښ التفات شوی دې دغائب نه متکلم ته لپاره دتعظیم دبرکاتو اویاتو، ځکه چې تعظیم دمضاف معلومیږي دتعظیم دمضاف الیه، نه اوبعض مفسرین فرمائی چې ﴿أَسْرَى بِتَبَدُّو﴾ کښ ذکر دهغه سیروو چې هغه دعالم مشاهده نه عالم غیب ته وو نودهغې سره مناسب صیغې دغائب وې، او ﴿بَرَكْنَا﴾ کښی انزال دبرکاتو په تعظیم دنازل کونکی باندې وو نوتعظیماً نی اضافت متکلم ته اوشولو، او ﴿لَئِنَّهُ مِنْ ءَايَاتِنَا﴾ دلالت کوی چی داسفر

انھائی مسافت والا اونا ممکن وو، اوهلته رسائی دہلند وسعت نہ خارج دہ. اودا خاص اللہ تعالیٰ
 پہ کرم اومعونت وو... نومناسب ورسره صیغہ دمتکلم وه نوخکہ ضمیر دمتکلم تہ نی افسر
 اوشولوروح ج ۱۵ ص ۲۳، ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ﴾ دا اول دلیل عقلی دے پہ توحید باندی.
 ان، هو ضمیر فصل او خبر معرف باللام دا تہول پہ حصر باندی دلالت کوی چہ ہر خہ اوریڈونکی
 اودہر خہ لیدونکی صرف اوصرف اللہ تعالیٰ دے.

وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ

اور کرے وومونہ موسیٰ (علیہ السلام) تہ کتاب توراۃ، اوگر خولی وومونہ ہفہ ذریعہ دہدایہ لپارہ دینی اسرائیل

أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ كُونِي وَكِيلًا ۖ ذُرِّيَّتَهُ مِنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ

چہ مہ نیسی تاسوسیا زمانہ (خوک) کار ساز^۲، اے اولادہ دہفہ چا چہ سوارہ کرے وو مونہ دنوح (علیہ السلام) سرہ

إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ۝

^۳ بیشک ہفہ ووبندہ شکر گزار

﴿وَأَتَيْنَا﴾ دا اول دلیل نقلی دے پہ توحید باندی دحضرت موسیٰ (علیہ السلام) نہ پہ ماقبل ایت کتب
 اکرام دحضور ﴿﴾ ذکر شوپہ سیر دمعراج سرہ اوپدی کتب اکرام دحضرت موسیٰ (علیہ السلام) ذکر کیری پہ
 عطاء کولود کتاب سرہ چہ سیرنی کرے وو لپارہ دے کویہ طور تہ، اوپدی ایت کتب دتورات
 خلاصہ ہم اللہ تعالیٰ ذکر کریدہ چہ دتول تورات خلاصہ دادہ چہ دآلہ (علیہ السلام) نہ سیوا بل خوک
 کار ساز مہ جورہ ونی.

﴿وَجَعَلْنَاهُ﴾ ضمیر یاراجع دے کتاب تہ یاموسی (علیہ السلام) تہ او حمل دہدے مبالغہ دے ﴿أَلَّا﴾

(۱)، اول دلیل نقلی

(۲)، حرف نداء محذوف ثمرہ شکر گذاری

(۳)، مقصود بالنداء محذوف ای اشکروا

تَتَّخِذُوا ﴿الامر کب دي ان اولانه او ان يامصدر به ناصبه دي معنى نى ده لئلا تتخذوا اويان تفسير به دي لکه چي په وانطلاق الملاء منهم ان مشوا(ص ايت غير ۶)، کښ ان تفسير به دي نومعنى نى ده اى لاتخذوا اويان زانده دي اوقلنا پکښ مقدر دي نوتقدیرئ داسى دي فقلنا لاتخذوا الخ باقى نحو يانوجه کوم مواضع دزيادت د ان لپاره بيان کړيدي دا اگرچه دهغه مواضعونه ندي خو هغه حصر هم عقلي ندي ﴿مِنْ دُونِ وَكَيْلًا﴾. وکيل په وزن د فعيل سره په معنى دمفعول سره دي يعنى کار ساز چي هغه رب دي اى رباتکلون اليه امور کم غړى (روح) ﴿ذُرِّيَّةً﴾ پدي ايت کښ تر غيب ذکر کيري توحيد منلوته په دوه طريقو سره اول دا چي ستاسونیکونه مى دنوح ﷺ سره په کشتي کښ سواره کړي وو دويم دا چي ستاسوپلار حضرت نوح ﷺ هم توحيد بيانونکى وو، ذريه منصوب دي بنابرئدا په اصل کښ ياذريه دي اودا قائم مقام د رباها الناس دي اومقصود بالنداء محذوف دي چي اشکروا دي ځکه د حضرت نوح ﷺ سره په کشتي کښ دهغه دري ځامن وو سام، حام، يافث اود اتول انسانان دهغو د ذريت نه دي اويان نصب براختصاص يامدح دي اواختص يامدح فعل مادحه مقدر دي، اويان منصوب دي له وجي د دينه چي دامفعول ثاني دي لپاره لاتخذوا نوتقدیرئ داسي دي لاتخذوا ذريه من حملنا مع نوح من دوى وکيلا، ﴿إِنَّهُمْ كَانَتْ عَبْدًا شُكُورًا﴾ دمفعول به وزن د مبالغى صيغه ده معنى نى ده دير شکر کوونکي داپه حقيقت کښ علت دي دماقبل انجاء لپاره، چي حضرت نوح ﷺ اودهغه ملگرو ته نجات په برکت دشکر سره وو اوتنبیه په شکر ياندى لپاره ددي ده چي شکر مستلزم دي توحيد لره اوشرک کول اعلى مرتبه دکفران ده او پديکښ تر غيب دي اقتدا د حضرت نوح ﷺ ته چي هغه ستاسوپلار وو چي هغه ناشکري اوشرک نو وکړي بلکه توحيدئ اختيار کړي وؤ نوتاسوهم دهغوئ اقتدا اوکړئ، فکانه قيل کونوا موحدين شا کړين لعم الله مقتدين بنوح الذى اتهم ذريته من حمل معه (بحر) ددي ايتونو په مينځ کښ ربط داسي شو چي اول دليل وحى بيا عقلي اويان عقلي چي وحى، عقل اونقل تول داوانى چي توحيد حق دي.

وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ

^۱ او فيصله اورولي وه مونږه بني اسرائيلو ته په كتاب تورات كېن چې خامخا فساد به كوي تاسو به زمكه نام كېن

مَزْتَكْنِي وَلَتَعْلَنَ عُلُوًّا كَبِيرًا ۝ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ

دوه ځلي او خامخالوني به كوي لوني ډيره پس هر كله چې راغله نيټه داوول ځلي فساد نو مسلط كړو مونږه په تاسو باندې

عِبَادًا لَنَا أُولَىٰ بِأَنفُسِهِمْ فَجَاءُوا خِلَافَ الذِّكْرِ ۖ وَكَانَ

بندگان زموږه چې خاوندان د جنګ ووسخت سخت جنګ والاو، پس ورننوتل دوي به په مينځ د کورونو کښ اووه

وَعَدًا مَّفْعُولًا ۝ ثُمَّ رَدَدْنَاهُمْ أَلِفَ أَلْفَةٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَأَمَدَدْنَاهُمْ

دا وعده پوره کړې شوې بيا واپس در کړه د مونږه تاسو ته غلبه په هغوي باندې او امداد مو او کړ و ستا سو

بِأَمْوَالٍ وَيَدِينَنَ وَجَعَلْنَاهُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ۝

په مالونو سره او په خاوندانو سره او اوگر ځولي مونږه تاسو ډيرې ډلې والا

﴿وَقَضَيْنَا إِلَيْنَا تَخْوِيفَ دُنْيَايَ نَمُونَهُ بِيَانِيَرِي جِي عَذَابِ دُنْيَايَ پِه خَلِكُو بَانْدِي پِه سَبَبِ

د انکار د توحيد سره راځي لکه څنگه چې بني اسرائيلو د توحيد نه انکار او کړو دوه (۲)، ځلي، نو

الله ﷻ په اول ځلي په دوي باندې سخت او ظالم بادشاهان مقرر کړل چې دوي نې ذليل کړل او د

کورونو بې عزتي نې ورله او کړه، او په دويم ځل بيا الله ﷻ دوي ته سخت عذاب ورکړو،

﴿وَقَضَيْنَا پِه معنی د اعلمنا هم او حنا اليهم سره دې ځکه متعدي شو په الې سره او چې متعدي بنفسه

شي مفعول ته نو معنی نې اعلام او اخباروي او چې په علی سره شي نو معنی نې حکم او فيصله وي

او چې په لام سره شي نو معنی نې اتمام وي (فتح القدیر)

﴿فِي الْكِتَابِ﴾ غوره قول مطابق مرادورنه تورات دې ﴿لُتْفِيسُنْ﴾ دا جواب دې د قسم محذوف لپاره او متعلقات د قضايا هم محذوف دې نو تقدیر عبارت داسې دې وقضيا الى بنی اسرائیل فسادهم وعلوهم والله لتفسدن الخ (بحر) اوداهم جائزه ده چې قضايا دی جاری وي په مجری د قسم او ﴿لُتْفِيسُنْ﴾ دې ورله جواب قسم وي لکه عرب وائی چې قضاء الله لا قومن (بحر) ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ مراد ورنه یا جنس ارض دې یا ملک شام او یا مصر دې، ﴿مَرَّتَيْنِ﴾ دامفعول مطلق دې ﴿لُتْفِيسُنْ﴾ لپاره من غیر لفظه او مرادورنه دوه ځلي فساد کول دې او په تعیین د فساد باندی څه قطعي دلیل نیشته دې ان الله تعالى ذکره فسادهم فی الارض مرتین ولم یبین ذلك فلا یقطع بشئ لما ذکر (روح) او بعض مفسرینو دهغې فساد تعیین کړیدې چې اول ځلي فساد هغه مخالفت کول وو د شریعت د موسی ﷺ نه او قتل د حضرت زکریا ﷺ وو او سبب د قتل د حضرت زکریا ﷺ دا وو چې د دوئ بادشاه مرشو نو دوئ په خپل مینځ کښ د بادشاهي لپاره جنگونه شروع کړل او یو بل نی قتل کول حضرت زکریا ﷺ دوئ ته وعظ او نصیحت کولو خودوئ دهغه د قتل منصوبه جوړه کړه نو هغه ورنه او تختیدلو او په یوه ونه کښ نی پناه واخسته نو شیطان د حضرت زکریا ﷺ د کپړی یوه حصه اونیوله چې هغه بهر پاتې شوه او خلکو ته نی او بنودلو نو هغوئ هغه اونه په مینځ باندی اړه کړه او حضرت زکریا ﷺ ورسره په مینځ باندی غوڅ شو او شهید شو.

او بعض وائی چې سبب د قتل هغه تهمت وو چې دوئ لگولې وو په حضرت زکریا ﷺ باندی د زنا (نعوذ بالله) د حضرت مریم ﷺ سره اوبیانی شهید کړه، او بعض مفسرین فرمائی چې اول فساد هغه حبس د حضرت شعیا، بن امصیا ﷺ وو په ارمیا کښ او قتل دهغه وو او په اونه کښ پناه حضرت شعیا ﷺ اخیستی وه او حضرت زکریا ﷺ په خپل مرگ باندی وفات شوې وو او سبب د قتل دهغه دا وو چې په بنی اسرائیلو کښ یو بادشاه د داسې ښځې سره نکاح کولو چې هغه دده لپاره جائز نه حضرت شعیا ﷺ هغه منع کړو او د الله ﷻ د عذاب نه نی ویر و ونو هغه قتل کړو او دهغې ښځې په باره کښ څلور اقوال دې (۱) دهغه خپله لورو (۲) دهغه وریره (ورور لور) وه (۳) دخپل ورور ښځه وه او دهغه په عقد کښ وه (۴) دهغه د ښځې ذیل خاوند نه لورو (زاد المسیر).

او دویم فساد هغې کښ راجع قول او د اکثر مفسرینو رائی داده چې هغه قتل د حضرت یحیی بن زکریا ﷺ وو او پدې جزم کړیدې ابن جریر طبري واما الفساد هم فی الارض المرة الاخرة فلا اختلاف بین

اهل العلم انه كان قتلهم يحيى بن زكريا عليه السلام (طبري ج ۸ ص ۲۵) اود حضرت يحيى قتل په سبب كښ دوه واقعات مفسرينو بيان كړيدي يوه (۱) واقعه داده چې بادشاه ديوي ښځي سره نكاح كولو چې دهغه لپاره جائزه نوه حضرت يحيى عليه السلام منع كړلو. بادشاه حضرت يحيى عليه السلام دهغې ښځې په مطالبي سره قتل كړو دويم (۲) واقعه داده چې حضرت يحيى عليه السلام ډير حسين وو دبادشاه ښځي د حضرت يحيى عليه السلام نه مطالبه دبدكاري او كړه او هغه انكار او كړو نو دبادشاه ښځې خپلې لور ته اوونيل چې دخپل پلار نه د حضرت يحيى عليه السلام دسر مطالبه او كړه نو هغې مطالبه او كړله او بادشاه دې قتل كړو و **﴿وَلْتَعْلَنَ﴾** پديكښ دهغوئ نورو معاصيو ته اشاره ده لكه په عامو خلكو باندې ظلم وغيره كول شواوپه **﴿عُلُوًّا كَبِيرًا﴾** كښ اشاره ده چې داگناهونه په دوى كښ په كثر سره ظاهر شوي وو **﴿فَإِذَا جَاءَ﴾** داول عذاب ذكر دې چې داول فساد دوجې نه راغلې وو **﴿وَعَدَ﴾** بمعنی دموعود سره دې مراد ورنه عقاب دې اويا وعده معنی دوعيسره دې **﴿بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ﴾** مراد ورنه بعثت تكويني دې تشريعي ندې مراد **﴿عِبَادًا لَّنَا﴾** ددې په تعين كښ څواقوال دې خومشهور قول دادې چې مراد ورنه بخت نصر دې چې هر كله بنى اسرائيلو ظلم او شرك شروع كړو نو الله ﷻ په دوى باندې بخت نصر مسلط كړو چې هغه ددوى قتل عام او كړو وځلوښت زره (۴۰۰۰) بيا اويا زره (۷۰۰۰) بني اسرائيل نى قتل كړلو اوباقى نى دځان سره بطور غلامان بوتللو اوبيت المقدس نى وران كړلو او قيمتي سامان نى ورنه يوړلو. اويا (۷۰) كالو پوري بني اسرائيلو دغه شانتې دذلت ژوند تير كړو، چې پدې دوران كښ دايران يوبادشاه دبنى اسرائيلو ديو زنانه سره نكاح او كړو او دهغې په مطالبي باندې هغه په بابل باندې حمله او كړه اوبني اسرائيلو ته نى نجات وركړلو اودوى بيا بيت المقدس ته راغلل اودخپلو بد اعمالونه توبه تائب شواو مسجد اقصى نى په هغه زوړ طرز باندې نى بيا تعمير كړو او هم دغه واقعي ته اشاره شويده په **﴿ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ﴾** كښ رازي ج ۷ ص ۲۹۹ دې قول ته اكر شو علماؤ ذهاب كړيدي اوځني احاديث اوتاريخي روايات هم ددې شاهد دي **﴿أَوَّلُ بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾** داس توصيف په شديد سره تاكيد ادي ځكه باس ونيلى كيږي شديد جنگ ته ،نودايشانته ته دظلم ظليل دې اويا پكښ

تجريد شويدي ﴿فَجَاسُوا﴾ دامتق دي دجوس نه او جوس ويلي کيري طلب الشئ باستقصاء نه نومعنى نى داده چې دوى به تجسس کولو او تلاشي به نى اخيستله ددوى دکورونوچي خوک خوژوندې پاتي نه دي اى مشواين منازلهم يتجسسون اخبارهم... ينظرون هل بقى احدلم يقتلوه (زاد المسير) اويا ﴿فَجَاسُوا﴾ په معنى دعائوا يعنى افسدوا سره دي او ﴿خَلَّلَ﴾ په معنى دوسط سره دي نومعنى نى داده چې ددوى په کورونو کښ به نى ددوى بې عزتي کوله ﴿ثُمَّ رَدَدْنَا﴾ دار د اوغلبه دسلو (۱۰۰) کالونه ياد اوسوه (۷۰۰) کاله نه پس ووچي سل (۱۰۰) يا اوه سوه (۷۰۰) کاله بنى اسرائيلو دبخت نصرياد جالوت غلامي اختيارکړه دمشت ژوند نى تير کړلودهغې نه وروستوچي کله دوى دخپلويده عملونونه توبه اوويستله نوالله ﷻ ديو شاه فارس په وجي سره دوى ته نجات ورکړلو، په ﴿عَلَيْهِمْ﴾ کښ اشاره ده غلبي او فتح ددوى ته په هغه فاتح قوم باندې چې دوى نى خپل غلامان جوړکړي وو، ﴿وَأَمَدَدْتَكُمْ بِأَمْوَالِهِمْ مَالاً لَّهِمْ وَرَنَّهُمْ هَفْوًى لَّوْثٍ كَرِيٍّ وَنَوَالَهُ ﷻ دنيك عمل په بدلي سره ددوى په مالونو کښ اضافه اوکړه، ﴿وَوَيْبِهِمْ﴾ دپيرکسان ددوى قتل شوي وو څه غلامان شوي نوالله ﷻ ورله په اولاد کښ هم ترقي ورکړه او غلامان نى ورله ازادکړل، ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ﴾ خاندان اونسل کښ ورته هم الله ﷻ ترقي ورکړه.

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لَا تُفْسِدُمْ وَأَنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ط			
اونيل مونږه، که نيکى کوئ تاسو نو نيکى کوئ تاسو لپاره دفاندې خپلي او که بدې کوئ تاسو پس ضررنى خاص دي په تاسو پوري			
فَإِنَّا	جَاءَ	وَعْدُ	الْآخِرَةِ
پس کله چې راغله نيته دروستنى فساد مقرر کړل مونږه په تاسو باندې ظالمان چې وران کړې هغوى			
وَجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبَرَّوْا			
مخونه ستاسو اوچې داخل شي هغوى بيت المقدس ته لکه چې داخل شوې وو هغوى دپته اول ځلى اوتر نسر کړي			

مَا عَلَوْا تَعْبِيرًا ۚ عَسَىٰ رُؤُوسُهُمْ أَن يَزَحَّكُم ۚ وَإِن

هغه څه چې غالب شي پري دوى سم تنس قريبه ده چې رب ستاسو مهرباني او کړې به ستاسو او کعبې

عُدَّتُمْ عُدَّتَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ۝

بيا وگرځيدلى تاسو فساد ته، نو اوپه گرځومونږه عذاب ستاسو ته، او گرځوليدې مونږه جهنم لپاره د کافرانو جيل خان.

﴿إِن أَحْسَنْتَ بِبَدِيكُنْ فَلَنَّا مَقْدَرُ دِي اِي قَلْنَا اِن اِحْسَنَمُ الْخ اومراد د احسان نه توحيد

اوطاعت د الله ﷻ دې، مقصدنى دادې چې که تاسوپه توحيد اوپه اطاعت د الله ﷻ باندې دغه

شانتې کلک پاتې شوى نو خپله فائده ده او کچرته شرک او گمراهي کښ مبتلا شوى نو خپل نقصان

دې اوپه تکرار د احسان کښ اشاره ده چې رحمت د الله ﷻ غالب دې په غضب باندې اللباب، اولام

په ﴿فَلَهَا﴾ کښ د انتفاع والاندې بلکه لام لپاره د اختصاص دې چې د احسان فوائد او د گناه نقصان

په تاسو پوري خاص دې بل چاته ندې متعدي، اى الاحسان والاساءه کلاهما مختص بانفسکم لا بعد

النفع والضرر الى غيرکم (کشاف) او يلام د استحقاق دې لکه په و هم عذاب کښ چې لپاره

د استحقاق دې او يلام په معنى د على سره دې او ياپه معنى د الى سره دې او متعلق نى محذوف دې

اى قالها ترجع الاساءه (قرطبي) ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ هَدَادُويم خُلي فساد دهغوئ ذکر کيږي چې هغه قتل

د حضرت يحيى عليه السلام وو او عزم د قتل د حضرت عيسى عليه السلام وو جواب د ﴿فَإِذَا﴾ محذوف دې چې

هغه بعثام دې په دې دلالت کوي جواب د اول اذا ﴿الْآخِرَةَ﴾ د اصفت د ﴿الْكَرَّةَ﴾ لپاره دې اى فاذا

جاء وعد عقوبة المرة الاخرة من المصادم بعثام الخ زاد المسير.

دويم ځل په دوى باندې چې مسلط شوې وو نومشهور قول دادې چې هغه دروم بوياد شاه وو

چې هغه د دوى قتل عام او کړو مسجد اقصى نى وران کړو او ټول قيمتي جواهرات نى ورته

يوړلو، دهغه نوم يانطياخوس وو ياطيطس وو او يا قسطنطين وو، ﴿لَيْسُنُوا﴾ يلام يلام کښ دې

او يلام العاقبة دې او متعلق دې په جواب محذوفه د ﴿فَإِذَا﴾ پوري چې بعثام دې ﴿وَجُوهَكُمْ﴾

مراد دَ وجوه نه یا ٲول ذات مراد دې او مطلب دادې چې داسې خلك په تاسو باندې مقرر كړل چې هغوی ستاسو اهانټ او كړو او تاسوئی قتل كړئی اونسټ د اساءت وجوه ته ځكه اوشولو چې اټار د اعراض نفسانيه چې حاصل وي په زړه كښ هغه ظاهر يري په مخ باندې كبير، اويامرادر نه معنی حقیقه ده چې مخونه دې اومقصد دادې چې داسي ظالمان په تاسو باندې مونږه مقرر كړل چې هغوی ستاسو مخونه وړان كړل اوياور نه مراد، سرداران اومشران دي (فتح القدیر، ﴿وَلْيَذْخُلُوا﴾ دالام هم يلام كئ دې اويالام العاقبة دې اوداعطف دې په ماقبل جار مجرور باندې اوهغه متعلق وو په بعثا مقدر پوري نوداهم په هغې پوري متعلق دې، ای بعثاهم ليدخوا. ﴿الْمَسْجِدِ﴾ مرادور نه مسجد اقصی دې، ﴿كَمَا دَخَلُوهُ﴾ تشبيه په نفس دخول كښ نده مراد بلكه په قتل اذلال، قهر او غلبي كښ ده چې لكه څنگه اول ځل ددوی اذلال اوقتل عام كړې وو نودغه شانتی په دویم ځل باندې هم وو، ای افهم يدخلونه بالسيف والقهر والغلبة والاذلال (بحر)، ﴿وَلْيَتَرَوْا﴾ تیر وټیلې كيږي اهدام سره د اهلاك ته نوپدي كښ اشاره ده چې دادویم ځلي سزا ډير سخته وه په نسبت سره اول ته، ﴿عَسَىٰ رَبُّكُمْ﴾ اوياد (۷۰)، كالوپوري، يهوديانو بيا دغه شانتی دذلت او غلامی ژوند تير كړو اودهغې نه وروستو الله ﷻ په دوی باندې بيا خپل رحم او كړو اود غلامی زندگي نه ئی ورله نجات وركړو خو ورسره ورسره ئی تنبيه هم وركړه چې وان عدم عدنا يعني كچرته تاسو بيا افساد او كفرو غيره اختيار كړل نومونږه به هم دغه شانتی سزا په دنيا كښ دركړو او په اخرت كښ به په جهنم كښ قيد كړې شئ، چنانچه د حضور ﷺ دبعثت نه بعد دوی بيا خپل زاړه خباثتونه شروع كړل دحضور ﷺ دقتل اراده (العاذ بالله) په هغه باندې سحراو په خوراك كښ زهرور كول وغيره دټول ئی او كړل نوالله ﷻ دمسلمانانو په لاس دوی ته سزاوړ كړه دنوبو قريظه بالغان ئی ټول قتل كړل، زنانه اوماشومان ئی ورله غلامان كړل، بنونصير ئی اوشړل، اوجزيه پري مقرر كړه اوبيا دحضرت عمر ؓ په زمانه كښ دجزيرة العرب نه هم اوشړې شول اود وضربت عليهم الذلة والمسكنة وباءوا بغضب من الله مصداق اوگر خيدلو. ﴿جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا﴾ حصير دتعيل په وزن په معنى دفاعل يعني حاصرة سره دې ای وجعلنا جهنم حاصرة لهم (كبير) اويابه معنى دمفعول سره دې ای وجعلناها موضعا محصورا لهم (كبير) اومقصد دادې چې عذاب ددنيا كه هرڅومره تكليف ده

شی خواهر کار خلاصی ورنه کبیری که نورخه نوي نوپه مرگ سره ورنه خلاصی راسی و عذاب دجنهم نه په هیڅ صورت خلاصی نه کبیری (اللهم اجرنا بفضلک وبکرمک وبعودک من النار امین غ امین).

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ

^۱ بيشکه داقرآن خوندنه کوي خلقونه دهغه لاري چې هغه سمه (نيغه ده) ^۲ اوزيري ورکوي مؤمنانونه هغه کسان

يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ۖ وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

چې عملونه کوي نیکه موافق دسنت، چې بيشکه لپاره ددوي ثواب لوي دي ^۱ او بيشکه هغه کسان چې نه لري يې

بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۖ

په آخرت تيار کړي دي مونږه لپاره دهغوئ عذاب دردناک

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ﴾ پدې ایت کښ بشاره مع ترغيب الى القرآن ذکر کبيري ديتنه ایت معجزه

ونيلې شي او ددې تعلق دابتداء دسورت سحن سره دې چې داقرآن هم داسراء پشانتي يوه معجزه ده، نوکه ايمان موراوړو نوالله ^۱ به تاسوته اجر درکړي او که ايمان موراڼه وړو نو سخت عذاب

کښ به گرفتار شئ او هدا کښ اشاره ده تعظيم دقرآن ته ﴿يَعْمَلُونَ﴾ مفعول اول، ديهده لپاره محذوف دې چې هغه الناس دې او پديکښ اشاره ده چې قرآن دعام انسانيت لپاره ذريعه دهدايت ده د

يو مخصوص فرقي او قوم لپاره ندې ﴿لِلَّذِي﴾ مفعول ثاني دې الطريقة پکښ محذوف دې اي للطريقة التي الخ (روح) او يا ورله موصوف حالة محذوف دې اي للحالة التي هي اقوم الحالات واسداعا (كشاف،

او مراد ورنه ملة اسلام او توحيد دې. ﴿هِيَ أَقْوَمُ﴾ اقوم صيغه داسم تفضيل ده او اسم تفضيل اکثر لپاره دزيادات على الغيروي خو کله کله دنفس زيادت لپاره هم راخي په معنى دفاعل

(۱)، دوم ایت معجزه

(۲)، بشارت اخروي

(۱)، تخويف اخروي

سره، لکه الله اکبر شو. چې په معنی د الکبر سره دي. نودلته هم اسم تفضیل لپاره د نفس زیادت دي ځکه چې توحید او دین اسلام نه علاوه بل دین صحیح او مستقیم نشته دي چې هغه مفضل علیه شي اودې ورله مفضل شي. نو «أَقَوْمٌ» معنی دې لکه فیها کتب قیمه شو (کبر، بحر).

«وَيُنَبِّئُ الْمُؤْمِنِينَ» د ابشارت اخروي دي او مراد د «أَجْرًا كَبِيرًا» نه جنت او دیدار الهی دي. «وَأَنَّ الَّذِينَ» تخويف اخروي دي. او د اعطف دي په ماقبل «أَنْ هُمْ» باندی اود «وَيُنَبِّئُ الْمُؤْمِنِينَ» ماتحت دي نو معنی ئی داده چې بشارت وړکړي مؤمنانوته په دوه انواعو د بشارتو نوباندی چې دوی ته به ثواب میلاویري او دشمن ته به ئی عقاب میلاویري. والمعنی انه تعالی بشر المؤمنین بنوعین من البشارة بنواهم وبعقاب ادعائهم (کبر).

فائدة: پدې ایت کبس الله ﷻ مکلفین دوه (۲) اقساموته منقسم کړل چې یو قسم مؤمنین صلحاء دي چې دهغوی مقام جنت دي دویم قسم غیر مؤمنین چې دهغوی مقام جهنم دي اودریم قسم ذکر نشو کوم چې معتزله ثابته وي نو معلومه شوه چې دریم قسم نشته دي کچرته دریم قسم وي نو خامخابه ذکر شوې وو اودهغوی اخروي انجام به هم ذکر شوې وو.

علامه زمخشری په خپل تفسیر کبس د دینه جواب کړيدي چې هغه دهغه د علمي جلالت شان لره غیر مناسب دي لیکلي قلت کان الناس حينئذ امامون تقى وامامشرك وانما حدث اصحاب المعتزلة بين المولتين بعد ذلك (کشاف ج ۲ ص ۶۰۸) خود اجواب د مشهورې قاعدې العبرة لعموم الالفاظ نه هم مخالف دي او د قرآن مجید عدم جامعیت لره هم مستلزم دي او خلاف هم دي د واقعي نه.

وَيَذَعُ الْإِنْسَانَ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ۝۱۰ وَجَعَلْنَا

^{۱۰} او غواړي انسان شر لره پشان دغو خنلورده خیر لره، اودې انسان جلتی کوونکې. ^{۱۲} او گرځولیده مونږه

الَّيْلِ وَالنَّهَارِ آتَيْنِي فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً

شپه او ورځ دوه دلیلونه د قدرت خپل پس کمه کړیده مونږه علامه د شپې او گرځولیده مونږه علامه د ورځې رڼا والا

لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ

لپاره ددې چې طلب کړئ تاسو فضل دجانبه درب ستاسونه اولپاره ددې چې اوبیژنئ شمار دکالونو

وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَضْلُهُ تَفْصِيلًا ﴿١٧﴾

او حساب او هر څیز واضح کړې دې مونږه په کامل وضاحت سره

﴿وَيَذَعُ الْإِنْسَانُ﴾ پدې ایت کښ شکوې ذکر کيږي چې معجزه اسراء ددې لپاره اوخودلې شوه چې دوی اویريږي اوایمان راوړي مگردوی داسې احمقان دې چې مسئله توحید منلو اودالله ﷻ دځوف په ځای التادعذاب مطالبه کوي، اودغه شاتني زجر دې په استعجال دعذاب سره. ﴿الْإِنْسَانُ﴾ مراد ورنه جنس انسان دې، اونسبت ورته دبعضوافریدیعی کفارو دعادت شويدي (روح) اویاورنه مراد مطلق انسان دې اومراد دبددعانه هغه بددعاده چې کومه انسان دغصې په وخت کښ کوي مقصد دادې چې کچرته الله ﷻ بددعاپشانتته ددعازرقبوله ولې نوانسان به هلاک شوې وو ای ویدعو الانسان علی نفسه وولده وماله بالشرفیقول اللهم اهلك والعنه عندضجره وغضبه... فلواستجيب له فی دعائه علی نفسه وماله وولده کما يستجاب له فی الخیر هلك (طبري) اوددې وجه نه منع راغليده په حدیث کښ دبددعانه چه حضور ﷺ فرمائی لاتدعوا علی انفسکم ولاعلی اموالکم ان توافقوا من الله ساعة اجابة يستجيب فيها اویالفللام عهدخارجي دې اومراد دالانسان نه مخصوص کافرنضربن الحارث دې چې هغه دخپل ځان لپاره بددعاکړې وه چې اللهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علینا حجارة من السماء (الانفال ایت نمبر ۳۲).

﴿وَدَعَا﴾ ددامنصوب بنزع الخافض دې ای کدعائه ربه الهایب له العافیة (قرطبی) ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا﴾ الفلام په الانسان کښ جنسي دې اومراد ورنه جنس انسان دې چې فطري طور باندی انسان تلوار کوونکې پیدا شويدي ای طبعه العجلة (قرطبی) لکه په سورة الانبیاء کښ ذکر دې چې خلق الانسان من عجل (ایت نمبر ۳۷)، اویاورنه مراد مطلق کافراویاهغه کافر مخصوص دې مقصد دادې چې دغه کافراویانضربن حارث جلتی کوونکې دې دغې عذاب ته اوحالانکه هغه عذاب خامخاراتلونکې

دې، او پدې کښ په دوى پوري تهکم مقصود دې. اوما لغا في العجلة ليستعمل الشئ والعذاب وهو اية لامحالة فيه نوع محکم به (روح) او يا ورنه مراد حضرت ادم عليه السلام دې لکه ابن جرير طبري رحمه الله او حافظ ابن کثير پدي ځاى کښ د حضرت ابن عباس عليه السلام او سلمان فارسي عليه السلام نه د حضرت ادم عليه السلام تفصيلي واقعه نقل کړيده چې کله الله جل و علا په ادم عليه السلام کښ روح واچولو او هغه نوم ناف، پوري راغلو نو حضرت ادم عليه السلام پاسيدو نو او غور زیدلو او طاقت ئى نه لرلو چې او دريدلې وې نو او ئى وئيل يارب عجل قبل الليل (طبري، ابن کثير) ﴿وَجَعَلْنَا آٰلَیْہٖٓ دَاوُدَیْمَ دَلِیْلَ عَقْلِیْ دِیْہٖ بِہٖ تَوْحِیْدَ بَانَدِیْ چي شپه او ورځ د الله جل و علا قدرت او واحد نیت دوه عظیم نشانی دي، نو مراد د ﴿ءَاٰیٰتِیْنَ﴾ نه نفس شپه و نفس او ورځ ده چې دانفس شپه او نفس ورځ الله جل و علا دوه دلیل په پيدا کړيدي او پدې پوري د مخلوقاتو مصالح د نیوي او دیني متعلق دي، نو بڼه پدې توجیه، ﴿فَمَحَوْنَا ءَاٰیَةَ الْاَلِیْلِ﴾ کښ اضافت د ایه، لیل او نه اړته اضافت بیانی دي نو تقدیر به ئى داسې شي فمحونا الایة اللى هی اللیل وجعلنا الایة اللى هی النهار مبصرة یعنی مونږ به یی نوره گرځولي ده یو نشانه چې هغه شپه ده او گرځولي ده مونږ به نشانه چې هغه ورځ ده رڼا، او یا مراد د ﴿ءَاٰیٰتِیْنَ﴾ نه شمس و قمر دې او د ایت مقصد د اې چې پيدا کړيدي مونږ به د شپي او ورځي لپاره دوه علامتونه چې هغه نمر او سپوږمۍ دي، نو پدې تقدیر اللیل نه مخکښ مضاف مقدر دې ای وجعلنا نیری اللیل والنهار ایتین الخ (کبير) او یا مراد د ایتین نه په دې تقدیر دى ایتین دي، ای وجعلنا اللیل والنهار دوى ایتین (روح) ﴿فَمَحَوْنَا﴾ فاء تفصیلیه ده د اضافت بیانی په صورت کښ مراد د ﴿فَمَحَوْنَا﴾ نه تیاره د شپي ده چې د دې رڼا الله جل و علا محو کړي او تیاره د شپي راولي، چې په هغې کښ څه شئ په اسانه سره نه ښکاري ای وجعلنا اللیل محو الضوء مطموسه مظالم لا یتبان فیہ شئ (کشاف) او دویم تقدیر به بڼه مراد د ﴿فَمَحَوْنَا﴾ نه کموالی د رڼا د سپوږمۍ دي چې د سپوږمۍ رڼا الله جل و علا کمه کړيده او د ایت ترکیب د قبلي د ضیق فم الرکبة نه دي چې حصول د محو ابتداء وو وروستونه وو (روح) او یا په حقیقت باندې محمول دي چې اولاً د نمر او سپوږمۍ دواړو رڼا یو شانتي وه خو بیا حضرت جبرئیل علیه السلام پخپل وزر سره، د الله جل و علا په حکم سره سپوږمۍ او وهله نو دهغې رڼا کمه شوه، دا تفسیر منقول دي د حضرت عکرمه عليه السلام نه او مراد د ﴿فَمَحَوْنَا﴾ نه هغه تور داغ دي په مخ د سپوږمۍ کښ (طبري) ﴿وَجَعَلْنَا ءَاٰیَةَ

النَّازِعَاتِ مُبْتَصِرَاتٌ ۝ اسناد مجازي دې مراد ورنه يصراهلها دې اوياء ۝ مُبْتَصِرَاتٌ ۝ نه مراد مصينة دې مجازاً به
علاقى دسببیت سره ، ۝ لَتَبْتَنفُوا فُضْلًا ۝ دامتعلق دې په ۝ وَجَعَلْنَا نَازِعَاتٍ ۝ پوري او مراد دفضل نه
رزق دې، او علت د ۝ نَازِعَاتٍ ۝ محذوف دې چې هغه لستکوا دې. ۝ وَلَتَعْلَمُنَّ ۝ دامتعلق دې په ۝ نَازِعَاتٍ ۝
آليل ۝ او ۝ نَازِعَاتٍ ۝ دواړو پوري او ددينه معلومه شوه چې حساب کول په شمسي سره جائز دي
ليکن په قمری سره حساب کول فرض کفائي دې او مراد په ۝ وَالْحِسَابُ ۝ سره حساب دماشتو
اود هفتو اود ورځو دې، ۝ وَكُلُّ شَيْءٍ ۝ يعني څومره منافع ديني دي يادنيوي دي هغه ټول مونږ به
تفصيل سره واضح کړيدي، څه قسم التباس پکښ نشته دې، ددې ايت توضيح په سورة النحل ايت
نمبر ۸۹ کښ تير شويده.

وَكُلُّ إِنْسَانٍ لِّرَبِّهِ ظَلِيمٌ ۝ وَنُخْرِجْ لَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

۱۱ او هر انسان سره لازم کړيدي مونږ عمل دهغه، په غاړه دهغه کښ، اورا اوباسويه مونږه لپاره دده په ورځي دقيامت

کښا ټولگه منسوزا ۝ اِقْرَأْ كِتَابَكَ ۝ كَفَىٰ بِتَفْسِيكَ الْيَوْمَ

يو کتاب چې ميلوبه سي ده ته خور وور اوبه ونيلى شي ورته، اولوله عملنامه خپله کافي دي نفس ستا نن ورځ

عَلَيْكَ حَسِيبًا ۝ مَن اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ

په تاباندي حساب کوونکې پس څوک چې په حق روان شو نو بيشکه دې په حق روان دې دنفع خپل خان لپاره

وَمَن هَضَلَّ فَإِنَّمَا يَهْضِلْ عَلَنَّا ۝ وَلَا تَزِرُ

او څوک چه چې واورېدو دحق نه، پس بيشکه اوړي دحق نه چه وېال او تاوان ئ په خپل خان دي اونشي پورته کولې

وَإِذْ رَأَىٰ وَزَرَ أُخْرَىٰ ۖ وَمَا كُنَّا مُعْلِيَيْنَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿٥﴾

پیتی والایستی دگناهونودیل جا اونه^۱ یومونره عذاب ورکونکی ترهغه وخته پوزی چی ا ولیرو مونره رسول

﴿وَكُلُّ﴾ اِنْسَن پیدی کنب تخویف اخروی ذکر کیری ﴿وَكُلُّ﴾ منصوب دې په فعل مقدر سره اودما اضر علی شریطة التفسیر د قبیلی نه دې ﴿الْزَمْنَةُ طَیْرُهُ﴾ مراد د طائر نه دهر انسان والاعمل دې خیروی اوکه بدوی د شپی وی اوکه دورخی وی بطور جز غیر منفک دده سره لازم دې. ای عمله الصادر منه باختیاره جسمانی قدرله خیراگان اوشرا (روح) و تشبیه په طائر سره ځکه ورکړې شوه چې طائر سره به دوی فال کولو اویا مراد ورته قسمت دې دانسان والا، چې دهر انسان سره د تقدیر په وجې سره سعادت یا شقاوت لازم دې اودهغې نه دې انحراف نشي کولې ای شقاوته وسعاده و ما کتب له من خیر و شر و مطارته من التقدير (قرطبی).

﴿فِي عُنُقِهِ﴾ دایا کنايه ده شدت لزوم او کمال ارتباط نه. ځکه چې په عرف کنب د نه جدا کیدونکی شی نه تعبیریه دې سره کیری، او تخصیص د عنق ځکه کیری چې په ټولو اعضاؤ کنب- عنق (غاړه)، داسې عضوده چې پدی کنب لگولې شوې شی دانسان د خااست یاد بیکار والی سره خصوصی تعلق لري (طبري)، اویاتنه مراد حقیقه عنق (غاړه)، ده امام مجاهد رحمه الله فرمائی چې مامن مولود یولد لاوی عنقه ورقة مکتوب فیها شقی اوسعد (خازن) ﴿وَنُخْرِجُ لَهُ﴾ مراد تنه ظاهره ول دي، چې هغه صحیفه او اعمال نامه چې دانسان نه مخفی ده قیامت په ورځ به ورته ظاهره کړې شي او حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چې صحیفه اعمال فرشتی دانسان سره په قبر کنب دفن کوي او قیامت په ورځ به د قبر نه راوځلکی کیری. ﴿اقْرَأْ﴾ د دینه مخکې یقال له مقدر دې اوقائل د دې الله تعالى به وی په واسطه د فرشتو سره ﴿كُلُّ بِنَفْسِكَ﴾ بېا، زانده ده او ﴿بِنَفْسِكَ﴾ فاعل دکفی دې او ﴿حَسِبًا﴾ تمیز دې په معنی د حاسب سره اودا یت دلیل دې پدی چې هر انسان که هغه امی وی اوکه لوستونکې وی خپله عمل نامه به په خپله لولي، ﴿مَنْ أَهْتَدَىٰ﴾ دامتعلق دې په

ما قبل ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ﴾ پوري اويدي کنس اثار دعملونو اوتسيجه دحساب ذکر کيږي. چې هرانسان به دخپل عمل نتيجه مومي که خيروي اوکه شروي. ﴿فَإِنَّمَا يُضِلُّ﴾ يعني وبال اوگناه دکمرهني په هغه باندی دې بل چاته ندې متعدي، ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ داتاکيد دې ما قبل جملي دې چې ديو نفس گناه به په بل نفس نشي بوج کولې اودايت دُوليد ابن مغيره په باره کنس نازل شوې دې چې هغه خلکو ته اوويل چې خما اتباع اوکړئ اودحضرت محمد ﷺ انکار اوکړئ اوگناه ستاسوپه ماباندی دې، نودايت نازل شو، اودايت رد دې په هغه چاچې گناه کوي اووانی چې ماته فلانی وييلي دي گناه ئی په هغه باندی دې اوددې ايت تعارض وَلْيَعْمَلْ الْفَالِقُ لَمْ يَنْشَأْ دې خکه هلته يو عذاب دخپلي گمراهی دې اوبل عذاب داضلال دې اودغه شانتی ددي ايت تعارض دحديث ابن عمر ؓ سره هم نشته دې چې هغه روايت نقل کړيدې درسول الله ﷺ نه چې ان المیت يعذب بیکاء اهله عليه اگرچه حضرت عائشہ ؓ ددي ايت ظاهري منطوق دوجې نه حديث په يو مخصوص واقعه باندی حمل کړيدې، خو جمهور محدثين اومفسرين فرمائی چې ايت اوحديث کنس څه تعارض نشته دې حديث محمول دې په باره دهغه چاکښ چې وصيت علی البکاء ئی کړې وي، لکه څنگه چې رسم دجاهليت وو، نودغه تعذيب دقبيلي دجزاء داضلال نه ده، اويامراد ذميت نه محضر دې چې قریب المرگ وي اوميت اطلاق پدي مجازا شويدي اومراد تعذيب نه تکليف دنيوي دې نو مقصد دحديث دادې چې په ژړا اهل سره قریب المرگ ته تکليف رسيږي خو ژړا پری نده پکار، ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ﴾ مراد دعذاب نه پدي ځای کنس عذاب دنيوي دې چې هغی ته عذاب داستیصال ويئلی کيږي، هغه موقوف دې په ارسال درسل باندی پس داتمام حجت نه اوچي کوم قوم ته رسول نوي مبعوث نوهغه قوم ته عذاب دنيوي نه ورکولې کيږي اوپه داسې قوم اوکس باندی ايمان په ذات دالله ﷻ اوپه توحيد باندی راوړل ضروري دي دخپل عقل دوجې نه. ددې وجه نه امام ابوحنيفه ؒ فرمائی چې کچرته يوسړې په داسې ځای کنس وي چې هلته ورته هيڅ داعي نوي رسيدلې نوبياهم داکس په توحيد دالله ﷻ باندی مکلف دې خکه چې دانسان لپاره ټولونه لوئی داعي دهغه والاعقل دې.

بعض مفسرينو د عذاب نه مراد عام عذاب اخيستی دې او ددې ايت نه نى استدلال کړېدې په نفی د وجوب عقلي باندې. او دا ايت نى دليل گرځولى دې پدې چې که يوقوم ته رسول نوي مبعوث نوهغه قوم اگرچه ايمان نوي راوړې نوبياهم به ورته عذاب اخروي نه ميلابري خو حقيقت دادې چې ددې ايت تعلق صرف د عذاب دنويي سره دې. چې هغه عذاب استيعصال دې او پدې آيت سره استدلال په نفی د وجوب عقلي باندې عقلاً نقلاً ضعيف دې.^۱

(۱) هرچه ده وجه ضعف نقلاً هغه داده: (۱) چې هريغمبر خپل قوم ته اولادعوت په دليل عقلي سره ورکړيدې، الله ﷻ فرمائى قالت رسلهم اى الله شك فاطر السموات والارض ابراهيم ايت نمبر ۱۰، نودا واضح دليل دې چې عقل داعي دې او ددې په وجه سره انسان مکلف په توحيد گرځي (۲) حضرت ابراهيم ﷺ قبل النبوت اثبات د توحيد په عقل سره کړيدې الله ﷻ فرمائى چې ابراهيم ﷺ کله ستوري سپوږمى، نمرته او کتلونو او ونى فرمائيل (هذا ربي) هذاري الانعام ۷۲، ۷۷، ۷۸، (۳) دغه شانتي حضرت ابراهيم ﷺ خپل پلار او قوم ته او فرمائيل چې اى انك وقومك فى صلال بين الانعام ۷۴، نودوى ته ضلالت ثابته ول دوحى په ذريعي سره نو، چې دوى انکار د وحى نه کړي وو بلکه دوى توحيد نو منلى د عقل د وحى نه چې دامتل پکاروو نومعلومه شوه چې عقل هم داعي دې او ددې په ذريعي سره انسان مکلف گرځي (۴) الله ﷻ دجهنميانونه اخبار ورکوي فرمائى چې دوى به وائى چې لوکنا نسمع او نعمل ما کافا اصحب السعير الملك، (۵) نومعلومه شوه چې ترك انتفاع د عقل د وحى نه دوى جهنم ته لاړ، لکه څنگه چې د ترك انتفاع د عقل وجې نه سړى جهنم ته ځي (۵) د مشرک په باره کين الله ﷻ فرمائى ان الله لا يغفران يشرک به ويغفر ما دون ذلك نودايت مطلق دې چې الله ﷻ مشرک نه معاف کوي بطور عموم او اطلاق هر قسم مشرک ته شامل دې

هرچه دې عقلاً نوهغه داسې دې کچرته قول په ثبوت د وجوب عقلي اونشي نولازم بشي عدم د ثبوت د وجوب شرعي تالي باطل دې مقدم نى مثل دې په بطلان کين. هرچه دې دليل د ملازمي ځکه چې وجوب شرعي مستلزم دې د وجوب عقلي لره او کچرته وجوب شرعي مستلزم عقلي لره نشي نولازم بشي اثبات الشئ بنفسه يادور يا تسلسل تالي په دري وارو شقوقو سره باطل دې مقدم نى مثل دې په بطلان کين دليل د ملازمي دادې چې هرکله يونبي دعوى د ثبوت او کړي او معجزه ظاهره کړي نوبه مستمع او مخاطب باندې ذخيره اوريدل او په دې معجزه کين تامل کول واجب وي او بيا به نوي؟ شق ثاني خو باطل دې بده او الا باطل به شي قول بالنبوة، او که واجب وي نومدعى ثابته شوله او که په شرعي سره راغلي وي نودا شرع مثبت چې ده نودا به يعينه ياهغه مثبت چې مدعى هغه به وي او بيا به غيرو، که شق اول وي نولازم شوا ثبات الشئ لنفسه او که شق ثاني وي نوبه هغې کين کلام کوم چې دهغې شرعي اثبات په عقل سره شويدي که په شرع اخر سره که په عقل سره وي دعوى ثابته شوه او که په شرع سره وي نودا شرع به ياهغه اوله وي يابه بله وي کچرته اوله وي نودور شو او که غيرو نوتسلسل لازميږي، او هرچه دې عرفاً، نو عرف پدې شاهد دې چې اسباب د علم د مخلوقانو درې ۳ دي، حواس، خبر صادق او عقل خو څنگه چې خبر صادق چې هغه مشتمل دې په خبر متواتر او خبر رسول باندې سبب د علم دې نودغه شانتي عقل هم سبب د علم دې، باقي په نفی د وجوب عقلي باندې چې کوم دلالت

وَ إِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا	او هر کله چې اراده او کړو مونږه ددې چې هلاک کړو یو کلی نو حکم او کړو مونږه
مُتَرِّفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا	عیش پرستو دهغې ته په اطاعت باندې پس نافرمانی او کړې هغوی په هغې کښ پس ثابت شي په هغو باندې
الْقَوْلُ فَدَمَرْنَاهَا تَدْمِيرًا ۝ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ	فیصله د عذاب نو هلاک کړو مونږ هغوی لره په لوی هلاکت سره اوږه هلاک کړې دې مونږه د سپړیو نه ورستو
نُوحٍ وَكَفَىٰ يَرْبِّكَ يَنْثُوبٍ عِبَادِهِ خَيْرٌ بَصِيرًا ۝ مَنْ كَانَ يُرِيدُ	د نوح (عليه السلام) نه او پوره دې رب ستا په گناهو نو د بندگانو خپلو باندې خبرداره لیدونکې ۱۱ څوک چې اراده کوي
الْعَاجِلَةَ غَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ	د دنیانو په تلوار به ورکړو مونږه ده لره پدې دنیا کښ څومره چې مونږه او غواړو د چا لپاره چې مونږه اراده کړې ده
ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ ۙ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَذْخُورًا ۝ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ	بیامقرر کړې دې مونږه لپاره دده جهنم داخل به شي دې ورته بدو نیلې شوې رتلی شوې او څوک چې اراده لري داخرت
وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ۝	او کوشش کوي هغې لره کوشش مناسب دهغې او دې مومن وي پس دغه کسان کوشش د دوی قبول کړې شوې
كُلًّا نُمِدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ۖ	هر یو سره مونږه امداد کوو ددې دنیا غوښتونکو سره او اخرت غوښتونکو سره د ادب بخشش درب ستانه دې

ونیلې دي علامه الوسی رحمۃ اللہ علیہ په روح المعانی کښ دهغې تفصیلاً جوابونه ذکر کړيدي، «من شاء فلیطالع ثمه»
 نو خلاصه د بحث داده چې عقل حجت دې په ایمان بالله او و احدانیت په باري کښ او ارسال درسل لپاره د تنصه
 د دین او دهغې امور و لپاره دې چې دهغې وخت موقوف دې په شرع باندې
 (۱)، جواب سوال مقدر

وَمَا كَانَ عِظَاءُ رَبِّكَ مُتَقُورًا ﴿٣٥﴾

اونده ورکړه درب ستاېد کړې شوې

﴿وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُّبَدِّلَ آيَاتٍ كُنَّ تَخَوِّفُ دُنْيَا وَيَوْمَ الْآخِرَةِ بَلَدَيْنِ مَعًا وَلَمْ نُخَمِلْ عَلَيْهَا غَلًّا وَلَا ذِكْرًا ۚ وَأَن تَأْتِي سَاعَةٌ وَنُنَاقِ الْأَوَّلِينَ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا فِيهَا مَخْمُورِينَ﴾
 الله ﷻ د یو قوم د اهلاك اراده اوکړې نو د رسولانو په واسطه سره دهغې مالدارانو ته د اطاعت امر اوکړې لیکن هغوی په فسق او فجور کښ مبتلاشي نو الله ﷻ ئي هلاک کړې مراد د ﴿أَرَدْنَا﴾ نه اراده ازیله نه ده بلکه مراد ورته د نو او نزدیکت د وخت دې، ای اذانا وقت اهلاك قوم ولم یبق من زمان امهالهم الا قلیل (کشاف)، ﴿أَمَرْنَا مُتْرَفِيًّا﴾ ماموریه محذوفه ده چې هغه اطاعت دې چې امرناهم بالطاعة والتوحيد، او یا ﴿أَمَرْنَا﴾ نه مراد کثرت دې نومعنی ئی داشوه یعنې ډیرکړو مونږه مالدارانو لره یعنې دهغوی مالونه وغیره په طور د استدرج سره ډیرکړو او علامه زمخشری فرمائی چې ﴿أَمَرْنَا﴾ ماموریه محذوفه وه چې هغه فسق دې ای امرناهم بالفسق او امریه خپلي حقیقي معنی کښ مستعمل ندې ځکه الله ﷻ چاته د فسق حکم نه کوي بلکه مجازي معنی ورته مراده چې الله ﷻ په دوی باندې د خپلو نعمتونو باران اوکړې اودوی دهغې دوجې نه راحت پسند او عیش پرست شی او په فسق کښ مبتلاشي او یو قرائت د ﴿أَمَرْنَا﴾ په تشدید سره هم راغلیدې نومعنی ئی داشوه چې مونږه دهغې مشران او حاکمان مترفین جوړ کړو، نو هغوی فسق کوي نورعیت هم په فسق کښ مبتلاشي ځکه چې الناس علی دین ملوکهم، او مترف وئیلی کیږي عیش پرست ته او تخصیص ئی ځکه اوشولو چې باقي خلق د دوی متبع وي، وخصوا بالامر لان غیرهم تبع لهم (قرطبی)، ﴿فَدَمَّرْنَاهَا﴾ تدمیر استعمال اکثریه هغه خائ کښ کیږي چې هلاکت په ټول قوم باندې په یوځای راشي ای استاصلاها بالهلاك (قرطبی) او ذکر د مفعول مطلق لپاره د تاکید دې ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا﴾ د اهام تخويف دنیوي دې چې کله هم قومونه نافرمانی شروع کړي اوفسق کښ مبتلاشي نو د الله ﷻ عذاب راشي او ټول هلاک شي د نوح ﷺ نه تراوسه پوري څومره قومونه الله ﷻ هلاک کړيدي چې هغوی د خپل پیغمبر خبره نوه منلې، ﴿وَكَمْ﴾ خبریه دې، ﴿مِنَ الْقُرُونِ﴾ ورله تمیزدې او مراد د قرون نه اهل

قرون دې چې هغه مکذبین وو او اطلاق د قرن بابه څلویښت (۴۰)، بابه اتیا، ۸۰، بابه سلو، ۱۰۰ او بابه یوسل شلو (۱۲۰)، کالونوباندی کیږي، ﴿مِنْ بَعْدِ نُوحٍ﴾ پدیکېن اشاره ده چې دنوح عليه السلام نه مخکېن شرک نوو په توحید باندی خلک وو، نوح عليه السلام اول پیغمبروو چې قوم ورته تکلیف رسولې وو او د شرک ردئی کړې وو او قوم ئی په عذاب سره هلاک شوې وو او په ایت نمبر ۲ کېن هم دېته اشاره شوې ده. ﴿وَكُنْ يَرِيْكَ﴾ د اکلام په مقام دمخ کېن راغلیدی نوځکه په اسم باندی ئی بازانده داخله شویده (طبري، تفصیل ئی مخکېن تیر شویدي، ﴿خَيْرًا بَصِيرًا﴾ یعنی عالم دې به باطن او په ظاهر په هرڅه باندی ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدْ﴾ پدې ایت کېن تخويف اخروي دې هغه چالو دې چې صرف د دنیا ژوند ئی مقصد اصلی گرځولې وی او د آخرت نه غافله وي او د کفارو دیو اعتراض جواب هم ذکر کیږي چې کفارو به اعتراض کولو کچرته دامتنه توحید او د ادین اسلام حق وې نومون ته به الله تعالی ولې مال، دولت او مختلف قسم رزق را کولو ځکه چې مونږه خود دې مخالف یو او مسلمانان به ولې غریبانان و و حالنکه هغوی ددې منونکي دي؟ نو جواب اوشولو چې په دنیا کېن مال، دولت او وسعت رزق د حقانیت او مقبولیت عند الله دلیل ندې بلکه کوم سرې چې د دنیا طالب شي او دنیا ته په آخرت باندی ترجیح ورکړي نو پدې دنیا کېن مونږه هغه ته مال دولت ورکولیکن په آخرت کېن ذلت، محرومی او د جهنم نه علاوه بل هیڅ شی به ورته نه میلاوېږي

﴿اَلْعَاجِلَةُ﴾ د اصفت دې موصوف ئی مقدر دې ای الدار العاجلة مراد ورته د دنیا زندگی ده یعنی دهغه هر کار صرف د دنیا د مقصد لپاره وي د دنیا عزت، ناموس، شهرت او ریالتوي و غیره ﴿عَجَلْنَا لَهُ﴾ په معنی کومو مقاصد د نیوي لپاره چی عمل خیر کوي نو هغه ورته په دنیا کېن میلاوېږي، او په ﴿مَا نَشَاءُ﴾ کېن اشاره ده چې هغه په خپلو ټولو مقاصدو کېن نه کامیابېږي او ټولي تمناګانې ئی نه حاصلیږي، ددې ایت د سورة هودایت نمبر ۱۵ سره تعارض نیشته دې اگرچه هلته ایت مقید ندې په قید مشیت سره ځکه چې هلته پوره پوره بدله ورکول مشروط دي په شرط سره چې دهغې اعمالواضداد په نیک اعمالو باندی ژاندي ددې وجه نه ځني خلک عمل صرف د نیوي مقاصدو لپاره کوي خو بیا هم هغه تمناګانې ئی نه پوره کیږي او په ټولو مقاصدو کېن کامیابی ورته

نه حاصلیری اویاهغه ایت مطلق دې اودایت مقیددې. خو هغه مطلق ددې ایت دوجې نه هم مقیددې (قرطبی)، او په ﴿لَمَنْ نُزِدْ﴾ کنس اشاره ده چې دهرطالب دنیاته هم دنیانه حاصلیری نوهرخه موقوف دې په مشیئت اوارادی دالله ﷻ باندی ﴿مَذْمُومًا﴾ داحال دې دضمیر د﴿يُضِلُّهَا﴾ نه پدې کنس اشاره ده اهانت اودم دهغه ته ﴿مَذْخُورًا﴾ په معنی دزتلې شوي سره دې ای مطرودا مبعدا من رحمة الله تعالى (روح) نویدې کنس اشاره ده چې دوی به دالله ﷻ درحمت مستحق نه گرخیږي اوهمیشه لپاره به په جهنم کنس وي.

﴿وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ﴾ دابشارت اخروي دې دهغه خلکولپاره چې داخرت دنعمتونولپاره سعی کوي اونیک عمل کوي موافق دسنت رسول الله ﷺ اودالله ﷻ رضائی مقصودوي، ﴿وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا﴾ مرادورنه اطاعات اوقربیات دي چې ددې په وجه سره دې داخرت کامیابی مومي. اوبدعات اواخرافاتونه ځان بچ ساتي، اوعمل کول دې موافق دسنت رسول الله ﷻ ای طلب ذلك من طریقه وهومتابعة الرسول ﷺ (ابن کثیر)، ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ طاعات بغیردایمان نه بالکل نه قبلیری. نومعلومه شوه چې دعمل عندالله قبولیت لپاره شرطونه دي (۱) دتول نه لونی شرط ایمان دې (۲) نیت اواراده ده (۳) دعمل کوشش (۴) طریقه هم صحیح وي یعنی موافق دسنت وي. نوچې کله داخلورشروطنه پوره شي نوالله ﷻ فرمائی ﴿فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا﴾ چې متصف په دغه صفاتو سره ددوی عمل به مقبول وي ﴿كُلًّا نُمِدُّ﴾ ددې ماقبل ایت سره تعلق دې که څوک دنیا طلب کوي اومریدالعاجلة وي اویاخرت طلب کوي اومریدالآخرة وي اودهغې لپاره ساعی وي. نو دواړو قسموخلکوته الله ﷻ رزق ورکوي په دنیاکنس اوحاجتونه ئی پوره کوي. دنیاکنس څه فرق نیسته دې فرق به بعدالمات وي، تنوین په ﴿كُلًّا﴾ کنس عوض دمضاف الیه نه. دې ای کل الفریقین، اودامفعول به مقدم ده د﴿نُمِدُّ﴾ لپاره، ﴿هَتُوْلَا﴾ بدل دې د﴿كُلًّا﴾ نه اومشارالیه ددې طالبین ددنیا دې یعنی الله ﷻ اراده کونکو ددنیا ته هم مال اولاد رزق وغیره پدنیاکنس ورکوي. ﴿وَهَتُوْلَا﴾ مشارالیه ددې طالبین داخرت اودهغې لپاره سعی کونکی دې ﴿مِنْ عَطَايَ رَبِّكَ﴾

عطاء په معنی د عطیه سره دې مراد ورنه عطاء دنیوي ده. «وَمَا كَانَ عَطَاءٌ بِهِ مراد ورنه عطاء عطا ده دنیوي وي که اخروي روح، او وضع د اسم ظاهر په ځای د مضمرباندي لپاره د مزید اهتمام شان د الله ﷻ دې اولپاره د اشعار په علت د حکم باندی.

أَنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ۖ وَلَآ أُخِرَةُ أَكْبَرُ

^{۱۱} او غوره ته چې څرنگه غوره والې وړ کړيدې مونږه څنی ددوی لره په څنی نورو باندی او خامخا څرته دیر لوی دې

دَرَجَتٍ ۚ وَ أَكْبَرُ تَفْضِيلًا ۝ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

په اعتبار د مرتبو سره او دیر لوی دې په اعتبار د غوره والی سره، ^{۱۲} او مه جوړه ته د الله ﷻ سره حق دار د بندگۍ بل څوک

فَتَقَعْدَ مَلُومًا تَحْلُولًا ۝

پس ناسته به پاتی شي بدو نیلی شوې رسوا شوې محروم کړې شوې

﴿أَنْظُرْ كَيْفَ﴾ پدې ایت کښ ترغیب الی الاخره بیانېږي چې په دنیا کښ د خلکو په خپل مینځ کښ د مال په اعتبار سره حسن او قبح په اعتبار سره تفاوت دې خود اتفاوت معتبر ندې د فضیلت اعتبار په درجات د آخرت باندی دې دنیا کښ اگرچه اکثر اوقاتو کښ کافر د مؤمن نه په مال کښ زیات وي لیکن د آخرت و الادرات د مؤمن سره مختص دې او کافره ورنه محروم وي

﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ﴾ پدې ایت کښ نتیجه د ماقبل دلائلو عقلیه او نقلیه او د واقعاتو بیانېږي چې ددې ټولو دلائلو او د واقعاتو مقصد او نتیجه داده چې د الله ﷻ سره شریک مه جوړه ونی، او دغه شانتي په ماقبل کښ د درجاتو د آخرت ذکر کوو او پدې ایت کښ یو سبب د اسبابو د حصول د درجات د آخرت ذکر کیږي، او خطاب په ﴿لَا تَجْعَلْ﴾ کښ یا حضور ﷺ ته دې او مراد ورنه عام خلک دې او یا خطاب عامو خلکو ته دې په قاعدې د خطاب خاص مراد ورنه عام سره لکه ولوتری اذوقوا. ﴿فَتَقَعْدَ﴾ د اجواب نهی دې او تخویف دنیوی یا اخروي دې او معنی

(۱)، ترغیب الی الاخره

(۲)، نمره دلائل مذکوره

دَتَقَعْدَ صَارَدَه اویامکث ده ﴿مَذْمُومًا﴾ چې عیبونه اوبدئ په ده وئیلې شي خکه چې مشرک سرې کاذب وي او کاذب مستحق دذم وي ﴿مُحْتَذُولًا﴾ په معنی دمحروم سره یعنی کچرته دالله ﷻ نه علاوه بل څوک ځان لپاره کارساز او حاجت رواجوړ کړي نو په دنیا کښ به دذلت زندگی تیره وي او په اخرت کښ به هم ستاهغه خدایان چې دالله ﷻ سره دې شریک گرځولی وو هغه به ستامد اداونه کړي.

وَقَطِیْ رُتْکَ اَلَّا تَعْبُدُوْا اِلَّا اِیَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ

او حکم کړیدې رب ستا چې مه کوئ عبادت تاسو دبل چا مگر صرف دهغه او احسان کوئ، دمور او پلار سره

اِحْسَانًا ۚ اِمَّا يَنْفَعَنَّ عَنْكَ الْكَيْدُ اَحَدُهُمَا اَوْ يُلْهِمَا فَلَا تَفْلَحْ

په نیکۍ کولو سره، کچري اور سیري ستا په ژوند کښ بوډوالی ته یو ددې دواړو نه یا دواړه پس مه وایه

لَهُمَا اَقْبَ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا ۝ وَاخْفِضْ لَهُمَا

دوئ ته اف قدری اومه رته ته دوئ اوکو ه دوئ ته خبره ادبناکه (نرمه) او کوژ کړه دوئ ته

جَنَاحَ الذَّلٰی مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا کَمَا رَحِمْتَنِيْ

وزرد عاجزئ دوجي دشفت نه او وایه ته اې ربه څما رحم اوکړي په دوئ باندی لکه چې دوئ پالنه کړیده څما

صَغِيْرًا ۝ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِيْ نَفْسِكُمْ ۚ اِنْ تَكُوْنُوْا ضَالِحِيْنَ

په وړ کوالی کښ رب ستاسو ښه خبردې په هغه څه چې ستاسو په زړونو کښ دې کچري یئ تاسو نیکان

فَاِنَّهٗ كَانَ لِلّٰهَ اَوْبٰتٍ غُفُوْرًا ۝ وَاَبَدًا ۚ اَلْقُرْاٰنِ حَقُّهٗ وَالْمُسْكِيْنَ

پس بیشکه الله ﷻ دې توبه کوونکو ته بخنه کوونکې دې اوور کو ه خپلوانو ته حق دهغوئ اومسکین ته

وَابْنِ السَّبِيْلِ وَلَا تُهَيِّدْ تَبٰیْدًا ۝ اِنَّ الْمُبْتَدِيْنَ کَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيْطٰنِ

اومسافرته اومه خړج کو ه مال په بی ځایه خړج کولو سره بیشکه بی ځایه خړج کوونکې دي رونه دشیطانانو

وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ۝ وَإِنَّمَا تُوْعَضُونَ عَنْهُمْ جِزْيَتُهُمْ رَحْمَةً

اودې شيطان دخپل رب نه ډير ناشکره اوکه ته مخ اوگرځوی ددوی نه دوجې دطلب کولو درحم

مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهُمْ فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ۝ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً

درب ستاچي اميدنی لري ته دهغې پس وایه ته دوی ته وینانز مه اومه گرځوه ته لاس خپل تړلی شوي

إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ۝

دخت خپل سره اومه پرانزه لاس په پوره پرانستلو سره پس ناست به پاتې شي ملاتمه ستوما نه

﴿وَقَضَىٰ﴾ پدې ایت کښ امور ثلاثه دفعیه د عذاب ذکر کړي پس ذواقه داسرا، نه اود دلائلو

عقلیه اونقلیه نه، امر اول د دفعیه لپاره توحید دې یعنی شرک نه بچ کیدل دي. د قضی لپاره معانی

کثیره دې کله په معنی دخلق سره وي لکه ققضهن سبع سموات، کله په معنی د حکم اوفیضلي سره

وي لکه فاقض مانت قاض، کله په معنی د فراغ سره وي لکه اذا قضیت الصلوة کله په معنی دارادي

سره وي لکه اذا قضی امرا، کله په معنی د عهد سره وي لکه اذ قضینا لی موسی الامر. اوکله په معنی

دامر محکم سره وي، چې نسخ نه قبلي، دلته ورنه دغه اخیره معنی مراد ده، ﴿وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

ددینه مخکښ فعل مقدر دې ای احسنوا احسانا، اودا دویم امر دې دامور ثلاثونه لپاره د دفعیه

د عذاب، چې هغه دوالدینو اودنورو خپلوانو سره احسان کول دې خودوالدینو حقوق په نورو

خپلوانو اومساکینو اومسافرو باندی مقدم اوفائق وو نو ددینه وجه نه حقوق دوالدینو په ټولونورو

حقوقو باندی مقدم ذکر کړې شو اوپنځه اداب ئی بیان کړې شو، الله ﷻ دوالدینو سره احسان

اود هغوی اطاعت امر، دخپل عبادت امر سره متصل ذکر کوي او عطف ددې ئی کړیدې په ماقبل

جملي ﴿تَعْبُدُوا﴾ باندی وجه داده چې الله ﷻ دوجود انسانی لپاره علت اوجاعل حقیقی دې

امور یلار علت مجازي دې نو دالله ﷻ شکر په داده چې صرف دهغه عبادت اوکړې شي اویل

څوک ورسره شریک نه کړې شي، اودوالدینو شکر په داده چې هغوی سره احسان اوکړې شي

نوددینه داهم معلومه شوه چې الله ﷻ سره په عبادت کښ والدین هم شریک کول ندې جائز چې

هغوئ علت مجازي دي نونورڅيزونه په طريقه اولی سره جائزندی اوتنوين په ﴿إِحْسَنًا﴾ کښ لپاره دتعظيم دې ای احساناعظيما کاملاً (کیر).

قییه والدينوسره احسان اودهغوئ اطاعت واجب دې خوپه معاصي کښ دهغوئ اطاعت ندې ضروري دوجي ددي قول دالله ﷻ نه چې وان جاهداک علی ان تشک بی... فلاتطعهما سورة لقمان ایت نمبر ۱۵، اودوجي دقول درسول الله ﷺ نه چې لاطاعة لمخلوق فی معصية الخالق اودغه شانتی والدين اگرچه کافروي خوپه اولادباندي حسن سلوک اودهغوئ خدمت کول واجب دې، دوجي دعموم دآياتونو داحسان نه اودوجي ددي قول دالله ﷻ چې وصاحبهما فی الدنيا معروفا فامر بمصاحبة الوالدين المشرکین بالمعروف (جصاص) اودوجي دعموم دهغه احاديثونه چې په هغې کښ امر داطاعت اوفضيلت داطاعت دوالدينو راغليدي اودغه شان نزول دآيت لاینهکم الله عن الذين لم يقتلوه دحضرت اسماء ؓ دتپوس په باري دحسن سلوک دمشرکی مورسره شويدي، دوالدينو اطاعت فضيلت په باری کښ احاديث قرطبي، ابن کثير، درمنثور وغيره په تفصيل سره ذکرکړيدي

قییه ۲ والدين چې کله کافروي العیاذبالله، نودهغوئ سره داحسان طريقه داده چې هغوئ لپاره دهدايت دعااوکړې شي، هغوئ ته داسلام دعوت ورکول اودهغوئ خدمت کول په جان اومال سره

﴿إِذَا يَبْتَغْنَ﴾ امامرکب دې دان شرطيه اومازائده نه لپاره دتاکيدڅکه چې لحوق دنون ثقیله په فعل شرط پوري بغیر دزیادت دمانه جائزندی، پس نشي وئیلې چې ان تکرمن زیدا یکرملک (کشاف) ﴿عِنْدَكَ﴾ یعنی ستا زیر کفالت، ﴿الْكَبِيرَ﴾ تخصیص دبدو اوالی حالت څکه اوشولوچې پدې عمرکښ والدين ضعیف شي اودبچود خدمت محتاج شي اوددې وجه نه په یوحديث شریف کښ نبی ﷺ ارشاد وفرمایلو چې رَغْمَ اَنفِهِ رَغْمَ اَنفِهِ، قیل من یارسول الله ﷺ؟ قال من ادرك والديه عدلکرا حدما اوکلیهما ثم لم یدخل الجنة (مسلم کتاب البر والصله) ﴿فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَوْفٍ﴾ دا اولینې ادب دې کلمه داف یا اسم دې دهرهغه صوت لپاره چې دزړه تنگوالی اودیوڅیزیدگنړلو وخت کښ دخولی نه صادریري، او یا اسم فعل دې په معنی داتصجرسره اولفظ داف عبارة النص دې په حرمت داف کولوکښ اودلاله النص دې په هرهغه سلوک کښ دوالدينوسره چې په هغې سره والدين ته

تکليف رسېږي لکه په هغوئ باندې غصه کول شو دهغوئ خدمت نه تنگيدل اوسپکى سپور ورته وئيل. دهغوئ وهل، قيد کول، مزدور جوړول حتى که چې پلار دخپل اولاد په قتل کړ قصاصاً قتل کول ټول حرام دي، ﴿وَلَا تَهْتُمُوا﴾ دويم ادب دې مراد د دينه منع کول دي داظهار د مخالفت نه په قول کښ د والدينو على سبيل الرد اوياعلى سبيل التکذيب چې دهغوئ يوه خبره رد کړې شي اوياورته د دروغو نسبت او کړې شي، مطلق نه ورنه ندې مراد ځکه هغه به دلالة النص سره معلوم شويدي د مخکښ جملې نه ﴿وَقُلْ لَّهُمَا﴾ دا دريم ادب دې چې هغوئ نه خائسته اونر مه خبره کوئ چې دهغوئ ادب پکښ ملحوظ وي، ددې وجه نه حضرت عمر رضي الله عنه ددې ايت په ضمن کښ ارشاد وفرمايلو چې مور او پلار ته په نوم سره اواز کول جائز ندي بلکه هغوئ لپاره به د ادب والا الفاظ استعماله ولې شي لکه يابانه يا ماه شو، ﴿وَأَخْفِضْ﴾ دا څلورم ادب دې چې دهغوئ سره داسى شفقت اومهرباني والاسلوك کوه لکه څنگه چې هغوئ تاسره دوړو کوالى به حالت کښ کولو ﴿وَجَنَاحَ الذُّلِّ﴾، الذل په معنى د مذلول سره دې يعنى وزري د عاجزئ اوداکنه دانتهائى شفقت اود عاجزئ نه دهغوئ سره لکه څرنگه چې يو طائر ناست وي په زمکه باندې نوخپلي وزري نى لاندې کړي وي اوچې کله دالوتلو اراده اوکړي نوخپلي وزري کولاؤکړي، اوبعض مفسرين فرمانى چې کلام مبني دې په استعارې باندې چې تشبيه ورکړي شويده دذل دطائر سره چې خوف زده وي نودامکنيه ده او ثبوت دجناح، ذل ته تخيله ده او ثبوت د خفص تر تشبيه ده ځکه چې کله طائر اويريږي نو وزري خپلي ملصقي کړي په زمکه پوري، ﴿يَبِزْ أَرْحَمَ﴾ يعنى دا عاجزي اوشفقت صرف دوجى د رحمت نه وي خوف اوعار دوجي نه نوي، اونه ربا پکښ مقصود وي. ﴿وَقُلْ رَبِّ آزَحْمُهُمَا﴾ دا پنځم ادب دې چې هغوئ ته دعا د رحمت هم کوئ قفال فرمانى چې چې لفظ د رحمت جامع دې هر خير لره چې ديني وي اوکه دنيوي وي، لفظ الرحمة جامع لكل الخيرات فى الدين والدنيا والدين چې کله مسلمانان وي نو دهغوئ په حق کښ رحمت دعا کولو مقصد ظاهر دې اوکچري کافروي نو د دعاء رحمت مقصد دادې چې هغوئ لپاره د هدايت سوال اودعاء اوکړې شي ځکه چې هدايت الى الاسلام عين رحمت دې، اوبعض علماء فرمانى چې

د آیات دعام مخصوص منه البعض د قبيلي نه دې او کافروالدين پکښ ندي داخل اوبعض دنسخ قائل دي په ايت دماکان للنبي والذين امنوا الخ التوبة ايت نمبر ۱۱۳) سره او ﴿وَقُلْ﴾ صيغه د امرده او امر چې کله خالي وي د قرائتونه نوحمل کيږي په وجوب باندې نو ددې وجه نه په اولاد باندې والدينوته دعا کول واجب دي، ﴿کَمَا زَيَّيْنِ﴾ کاف ياتشبيه لپاره دې نوم مطلب به داسي چې داسې رحمت په دوې باندې اوکړه لکه څرنگه چې دوې ځماتريبت اوپه ماباندې رحمت کړې وو اوهرکله چې تربيت مستلزم وورحمت لره نوپه جانب د مشبه کښ ذکر د رحمت اوشو اوپه جانب د مشبه به کښ ذکر د تربيت اوشو، اوياکاف تعليليه دې نومعنی به ئی داسي چې دوجی د تربيت د دوې نه مالره، ای لاجل تربيتما ئی (روح) لکه څرنگه چې په واکرواه کماهداکم کښ کاف تعليل لپاره دې، بعض علماء فرمائی چې دادعادرحمت مختصه ده په بعدالموت پوري يعني د هغوئ په حيات کښ د هغوئ اطاعت کوئ اوپس د مرگ نه ئی ورته دعا کوئ کن بارا في حياتهما وادع لهما بعدموقما (بحر سمرقند) قرطبي پدي مقام کښ يوه عجيبه واقعه په خپل سند سره د حضرت جابر ؓ نه نقل کړيده چې هغه قابل ديدده ده، ﴿وَيُكْرَ أَعْلَمُ﴾ اشاره ده تصحيح نيت ته په ټولو طاعاتو کښ اواخاص طورپه احسان کښ دوالدينو سره اوتهديداوزجر دې پدي چې د هغوئ د خدمت نه تنگ شي اوبدئ گنډي په زړه کښ، ﴿يَمَا فِي نُفُوسِكُمْ﴾ يعني ستاسودزړونو رازونه الله ﷻ ته معلوم دې کوم سرې چی په صدق زړه سره اوپه اخلاص سره دوالدينو حقوق اداکوي هغه هم الله ﷻ ته معلوم دې اوکوم کس ريبايابل څه وجې نه خدمت کوي اوپه زړه کښ بدگنډي هغه هم الله ﷻ ته معلوم دې ﴿إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ﴾ يعني کچرته قصد کوونکې دصلاح اوبرئ دوالدينو سره، نه بئ قصد کوونکې دنافرمانئ اودفساد اوپه زړه کښ صادق بئ اوڅه غلطې درنه اوشوه يادوالدينوپه خدمت کښ څه کوتاهي اوشوه نو ﴿فَإِنَّهُ كَانَ﴾ يعني الله ﷻ به ستاسودغه تقصيرمعاف کړي دا ايت اگرچې په اعتبار د متعلق سره خاص دې په والدينوپوري خوپه اعتبار د الفاظو سره عام دې ټولو طاعاتولره ﴿لَا يُبِينُ﴾ پدیکښ تقريباترلسو (۱۰) پوري اقوال د علماؤنه مروي دې، خو زيات غوره دادې (۱) چې مراد د دينه هغه څوک دې چې رجوع کوونکې وي دگناهونونه اطاعت دالله ﷻ ته، (۲) مرادورنه هغه څوک دې چې په تنهائ کښ خپل گناه يادکړي اوبياپه هغې

استغفار کوي ۳، مراد ورته هغه څوک دي چې گناه ورته صادر شي نو توبه اوباسي بس ورته گناه صادر شي نو توبه اوباسي بيا صادر شي بيا توبه اوباسي ۴، مراد ورته محسن دي ۵، مراد ورته حسد، الضحی کوونکی دي. کومه خبره چې مشهوره ده لکه په روايت دابن المنکدر دي چې اوباس دمانبام په وخت کښ نفل کول دي دا خبره داصحيح نده په صحيح حديث کښ صلوة الاولين اطلاق په صلوة الضحی باندی شويدي.

﴿وَأَتِذَا الْقُرُوءِ﴾ پدي آيت کښ دري ۳، نور وحق دارانو د حقو ذکر کيږي چې ۱، دوالدين نه علاوه د نورو خپلوانو سره هم احسان کوئ اوصله رحمي پالي ۲، مساकिन او غريبانو سره امداد کوئ ۳، اومسافرو سره همدري کوئ ﴿حَقَّهُ﴾ چې کله رشته داران مساकिन وي اوسړي به خپله موسراو مالداره وي نو هغوي سره امداد کول واجب دي، ﴿وَلَا تَبْذُرْ﴾ بعض علماء فرمائي چې تذبذرو اسراف مترادفين دي خو غوره خبره داده چې تذبذرو نيلى کيږي اتفاق مال في غير حقه يعني مال په داسې مصرف کښ خرچ کول چې په هغې ځای کښ خرچ کول شرعا جائز نوي. لکه په شرع اوبدعاتو کښ مال خرچ کول شويالکه رقص اوسرودشو وغيره، ﴿إِنَّ الْمُبْذِرِينَ﴾ مبذرتنه د شيطان ورور ځکه ونيلى شويدي چې شيطان کومې باطل لاري ته خلک رابلي نو مبذرتمال په ذريعي د شيطان امداد کوي. اود هغه سره مشاکل دي په معصيت دالله ﷻ کښ لاهم يواققوهم فيمايدعوفهم اليه ويشاكلوهم في معصية الله (زاد المسير) اويامراد داخوة نه مماثلت دي چې مبذرمماثل دي د شيطان سره په دي بدوصفاتو کښ ځکه چې عرب په ملازم للشئ باندی اطلاق داخ کوي لکه چې وائي فلان اخوالکرم والوجود، فلان اخوالسفر (الالباب) اويامراد داخوة نه مقارنت دي چې مبذرمقارن دي د شيطان سره په اور کښی لکه الله ﷻ فرمائي ومن يعش عن ذكر الرحمن نقيض له شيطانا فهو نه قرين (زخرف ۳۶) اي قرناهم في النار على سبيل الوعيد (ابن سعود) ﴿وَكَانَ الشَّيْطَانُ﴾ د اتمته دتعليل ده چې مبذراو شيطان دواړه ناشکره دي دالله ﷻ ځکه چې دمال شکر ادا کول دادي چې هغه دالله ﷻ اطاعت او په مرضی کښ خرچ شي ځکه چې شکر ونيلى کيږي صرف العبد جمع مانعمه الله تعالى ان ماخلق لاجله، اوکله چې دالله ﷻ مرضی او اطاعت خلاف مال خرچه شي نو دپسته کفران نعمت ونيلى کيږي، نو مبذرمهم دکفران نعمت مرتکب شو لکه څرنگه شيطان کفران د نعمت دالله ﷻ

کړېدې، «وَأَمَّا تُعْرِضَنَّ» پدې ایت کښ ادب بیانېږي په وخت دعدم قدرت لرو د احسان کولو کښ، چې کچرې یوسړې د خپلوانو او مستحقینو سره مالی امداد او احسان کولو باندې قادر نوي نوهغوی ته سخته خبره اوبې کاره جواب ورکول ندي جائز بلکه نرمه خبره اوبې طریقې سره خپل عذریښ کړی. «عَنْهُمْ» ضمیر د غوره قول مطابق راجع دې مذکورینوته. «أَبْتِغَاءَ رَحْمَةٍ» د افعال له دې د اعراض لپاره او کنایه ده د فقر نه ځکه چې نیشوالې د مال سبب دې د طلب د مال لپاره او طلب د مال ورسره لازم دې نوددې وجه نه فقر ته نوم د «أَبْتِغَاءَ رَحْمَةٍ» ورکړې شو او یاد اچ «وَأَمَّا تُعْرِضَنَّ» شرط دې او «فَقُلْ لَهُمْ» ورله جواب شرط دې او ابتغاء رحمة دامتعلق دې په جواب شرط پوري او تقدیم د متعلق جزایه جزا باندې په مذهب د کوفیانو باندې جائز دې مطلقاً نو مطلب د ایت دادې چې دوی ته نرمه خبره کوه نوته به د الله ﷻ رحمت طلب کړې دوجی د رحمت ستانه پدوی باندې ای فقل لهم قولاً سهلاً لینا، رحمة لهم وتطيباً لقلوبهم ابتغاء رحمة من ربك، ای ابتغ رحمة الله التي ترجوها برحمتك عليهم (کشاف) «فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا» مفعول په معنی د فاعل سره دې یعنی نرمه او خوږه خبره ورته او کړه ای لینا لطیفاً طیباً (قرطبی) او یاورنه مراد دعا دیسره چې دوی ته دعا او کړه چې الله ﷻ دی ستامشکل اسان کړي، «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ» پدې ایت کښ طریقه بیانېږي د مال د خرچ کولو او امر کړې په اختیارولو د میانې روى سره چې د مال په خرچ کولو کښ افراط او تفريط نه کار اغستل ندي پکار چې نه بالکل چاسره امداد کوي او بخل اختیار کړي اونه دومره سخاوت چې هرڅه ختم کړي چې بیا حسرت او ندامت کوي، بلکې خیر الامور او سطها باندې عمل پکار دې. «مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ» د استعاره تمثیلیه د محسوس ده لپاره د معقول ځکه چې د مغلوله محسوس دې او بخل یوصفت قائمه دې په نفس د انسان پوري نومشابه کړې شو حال د بخیلانو د حال دهغه چاسره چې لاسونه ئی ترلی شوي وي په څنډ پوري، لکه څرنگه دهغه لاسونه بند وي د تصرف کولو نه په مال کښ نودغه شانتی بخل د بخیل هم مانع وي هغه لره د تصرف کولو نه په خپل مال کښ، او ذکر د لاس ځکه اوشولو چې په دې سره اخذ او اعطاء کیږي «وَلَا تَبْسُطْهَا» د استعاره ده د اذهاب د مال نه او سخاوت نه په مال کښ او د بسط په مقابله کښ قبض ذکر کیږي خو پدې ځای کښ د بخل نه تعبیر په غل سره او کړې شو ځکه چې دا زیات ابلغ وو په نسبت سره قبض ته

اودانهي اگرچې په اعتباردلفظ سره خاص ده خو مراد ورته عموم دې اوهرامني ورته مراد دې «فَتَقَعْدُ مَلُومًا»، دالف نشر مرتب دې «مَلُومًا» مرتب دې په «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ يَدًا مَحْسُورًا» او «مَحْسُورًا» به مرتب دې په «وَلَا تَبْسُطْهَا» باندې.

إِنْ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ط

ايشكه رب ستافراخه وي رزق لپاره دهغه چاچې اوغواړي اوتنگه وي ئی چاته چې اوغواړي.

إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٦﴾

بيشكه الله ﷻ دې په خپلو بندگانو باندې خبردار ليدونکي خبردار ليدونکي.

«إِنْ رَبَّكَ» دادريم دليل عقلي دې په توحيد باندې چې درزق تنگي اوفرaxي دالله ﷻ په اختيار کښ دې اوازاله دتوهم کيږي چې کچرته څوک سخاوت کوي اولاس اونه تري نوکيدې شي چې داسې غريب شي؟
نوددې ازاله اوشوله چې رزق فراخ کوونکې اوتنگي ورکوونکې الله ﷻ دې په سخاوت سره انسان غريب کيږي نه اوپه بخل سره انسان مالداره کيږي نه
«إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ» دا علت دې دماقبل لپاره چې الله ﷻ ځني بندگانو لره رزق فراخ کړي اوځني باندې تنگستيا راوړي، ځکه چې الله ﷻ دخپلو بندگانو په مصلحتونو باندې ښه خبردار دې.

وَلَا تَقْعَلُوا أَوْلَادَكُمْ حَفِيَّةَ إِمْلَإِ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِلَّا كُمْ

اواومه وژنئ^۱ تا ساواولاد دخپل دوجي ديري روزي ورکوودوي ته دلورې نه موږه اوتا سوتو هم

(۱) دليل عقلي سوم بر توحيد.

(۲) امر سوم برائ دفعه عذاب.

(۳) ظلم اول.

إِنْ قَتَلْتَهُمْ كَانَ خَطَاً كَبِيراً ۝ وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْجَ إِنَّهُ كَانَ

بيشكه قتل ددوئ ده گناه لويه، ۴۱ اومه نزدی كبرئ تاسوزناته بيشكه دازنادی

فَاجِشَةً ۝ وَسَاءَ سَبِيلاً ۝ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا

دی حیانی کاراوبده لارده، ۴۱ اومه وژنی تاسوهغه نفس چې حرام كړيدې الله ﷻ (وژل دهغه، مگر

بِالْحَقِّ ۝ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطٰنًا

په حق سره، اوخوك چې اووژلي شو په ظلم سره پس په تحقيق سره مگر خوليدې مونږه وارث دهغه لره اختيار غلبه،

فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ ۝ إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا ۝ وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا

پس ندې كوي زياتې په قتل كښ. بيشكه دده امداد كړې شويدي، ۴۱ اومه نزدی كبرئ مال ديتيم ته مگر

بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۝ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۝

په داسي طريقې سره چې هغه خائسته وي تردې پوري چې اورسيږي دې خواننې خپلې ته، اوپوره كوي وعدي لره

إِنْ الْعَهْدُ كَانَ مَسْئُولًا ۝ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمُ وَزِنُوهَا

بيشكه دوعدي په باره كښ به تپوس كيدې شي، اوپوره كوي پيمانه چې كله پيمانه كوي تاسو اوتول كوي

بِالْقِسْطِ اِلْمُسْتَقِيمِ ۝ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ۝ وَلَا تَقْفُ

په تلي برابرې سره (انصاف سره)، داکار برابروالي، دير غوره دې اوخائسته انجام والادي، ۴۱ اوپيروي مه كوه

مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۝ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ

دهغې خيز چې نوي تالره په هغې باندې څه علم دليل، بيشكه غوږونه اوسترگي اوزړونه

۴۱، ظلم ثانی

۱۱، ظلم ثالث

۲، ظلم رابع

۳، ظلم خامس

كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُوْلًا ۝ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ۚ اِنَّكَ

ددې ټولو په باره كېن به تپوس كيدې شي ^{۱۴} او مه گرځه ته په زمكه كېن په تكبر سره بيسكه ه

لَنْ يَخْرُقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طَوْلًا ۝ كُلُّ ذٰلِكَ

هرگز نشي شلولې زمكه او هرگز نشي رسيدلې غرونو ته په اوږدوالي كېنې ټول دغه مذكور.

كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوْهَا ۝

دې منهيات ددې په نيزدرب ستاناخوښ

﴿وَلَا تَقْتُلُوا﴾ د اذافعيه د عذاب لپاره دريم امر ذكر دې چې هغه د ظلم نه خان بچ ساتل

دې، او پدې كېن او منهيات ذكر كيږي، دا اوله نهې ده چې خپل اولاد مه قتلوي د فقر د خوف نه.

په دور جاهليت كېن عربو به خپلي، بچۍ دوه (۲)، وځونه قتلولې ځني خلكو به ددې وجه نه قتلولې

چې هغوي به خان لپاره دا خبره پيغور كړلې چې ځماليو سره بل څوك نكاح كوي نو څنگه به نې چې

بچۍ پيدا شوه نو فوراً به ئې ژوند ئې ښخه كړه (۲)، او ځني خلكو به د افكر كولو چې دا بچۍ څوڅه

كار روزگار نشي كولې نو د پته به رزق څوك وركوي؟ نو هغه به ئې قتل كړه، اودا وجه اكثرې

وه، نو پدې ايت كېن ددغي رد او كړې شو چې خپل اولاد فقر د خوف د وجې نه مه قتلوي، او مراد

د قتل نه عام دې كه جسماني وي او كه روحاني وي، دا ورو قسموته ايت شامل دې، تفصيل ئې په

سورة الانعام ايت نمبر (۱۵۱)، تير شويدې او مراد د ﴿اَوَلَدَكُمْ﴾ هغه بنات يعني بچۍ دي ﴿حَشَاةٌ

اِمْلَقٌ﴾، املاق فقر ته ونيلى كيږي او هر كله چې مراد د فقر نه پدې مقام كېن فقر متوقع وو نو ددې

وجه نه لفظ د حشيه ورسره ذكر شو او په سورة الانعام كېن ورته مراد فقر ناجزي يعني حالاً غربت

مراد وو د د وجه نه هلته كېن من املاق بغير د زيادت د لفظ حشيه نه ذكر شو ﴿حَتَّىٰ تَرْزُقَهُمْ﴾ د اتعليل

د نهې د چې رزق وركوونكى مونږ يو او تقديم د ضمير چې راجع د اولاد ته په ضمير د خطاب

باندی کنس اشاره ده چې تاسوته هم رزق د اولاد په برکت سره میلا ویږي تقدیم ضمیر الاولاد علی المخاطبین علی عکس ماقع فی سورة الانعام للاشعار باصلهم فی افاضة الرزق (ای سعود) ﴿كَانَ خَطَا﴾ کان ناقصه د اسم نئی ضمیر مستتره د خطا ورته خبرد، او قرات مشهوره بکسر الخاء اویسکون الطاء د مصدر د خطا خطاء د اوچې بفتح الخطاء شي نویا اسم مصدر د وئیلی کیږي عمداً گناه ته، ﴿كَبِيرًا﴾ صفت د ﴿خَطَا﴾ لپاره، یعنی لونی گناه دې دادلیل دې پدي چې د خطاء اطلاق کله کله په گناه کبیره باندی هم کیږي،

﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزِّنَى﴾ پدي کنس دویمه نهی ذکر کیږي د ظلم نه، په ماقبل ایت کنس د قتل د اولاد نه نهی وه او پدي کنس نهی ده د ایجاد د ولد نه په طریقه غیر مشروع سره چې هغې ته زنا وئیل کیږي اود ﴿وَلَا تَقْرُبُوا﴾ نه مراد نهی د دواعی، مبای او مقدمات د زناده چې کوم خیزونه اسباب اود دواعی د زناده هغه هم مه اختیاره وئ هغه هم حرام دي اوزناخو په طریقه اولی سره حرام ده وهومی عن دواعی الزنا ولوارید باللهی عن نفس الزنا تقال ولا تنزوا (مدارک) ﴿إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً﴾ فحش اطلاق په هر لونی گناه باندی کیږي او په هری حیائی کار باندی کیږي، ﴿وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ سیلا منصوب دې بناء پدي چې تمیز واقع شویدی دساء نه او مخصوص بالذم ورله محذوف دې چې هغه هو ضمیر دې چې راجع دې زانی ته چې په هغې دلالت کړیدی زنا او پدي کنس اشاره ده چې د زنا لپاره مفاسد کثیره دي منجمله دهغې نه دادي چې پدي سره اختلاط په انسب کنس راځي، عدم تربیت د ولد الزنا، فساد په معاشره کنس راځي چې هغه مستلزم دې قتل مقاتلي لره وغیره، ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ دادریمه نهی ده د ظلم نه چې هغه قتل د نفس دې بغیر د سبب شرعی نه ﴿حَرَّمَ اللَّهُ﴾ مفعول به مقدره دې ای حرم الله قتلها او مراد ورته حرمت د هغه نفس دې چې محفوظ وي په اسلام سره یاپه جزئی سره اویاپه عهد سره. ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ قتل د نفس حرمت مغلظه دې او حل د اعراضی دې د دې وجه نه اولکه نهی د مطلق نفس د قتل نه اوشوه او په استثنا سره نئی حل ثابت شود و چې دیو د اسبابو شرعیونه چې هغه درې (۳) اسباب دي (۱) ارتداد (۲) قتل عمد مؤمن (۳) زنا بعد الاحصان اود دې ایت په ترکیب کنس متعدد اقوال راغلیدي (۱) بآ سبیه ده

جار مجرور متعلق دې په ﴿وَلَا تَقْتُلُوا﴾ پوري او استثناء مفرغه ده يعنې مستثنى منه محذوف دى او لاقتلوهوا بسبب من الاسباب الاسبب الحق ۲، باء لپاره د ملاسته ده او جار مجرور متعلق دى نه مقدر پوري چې هغه متلبس دې او جار مجرور سره د متعلق نه حال واقع شويدي دفاع له اويا د مفعول نه تقدير د عبارت داسې دې لاقتلوهوا الامتليس بالحق داپه هغه صورت کښ چې حال شي دفاع له نه، اوچې حال شي د مفعول نه نويابه تقدير د عبارت داسې شي لاقتلوهوا الامتنس بالحق (۳) ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ د مفعول مطلق دې د ﴿وَلَا تَقْتُلُوا﴾ لپاره په اعتبار د موصوف مقدره سره تقدير د عبارت داسې دې چې لاقتلوهوا قتلا ما الا قتلا متلبسا بالحق، ﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا﴾ يعنې بغيرد يوسبب نه چې مبيح للقتل وي، ﴿فَقَدْ جَعَلْنَا لُولِيهِ﴾ مراد دولي نه هو الطالب بدمه شرعادي چې هغه وارث د مقتول دې برابره ده سړې وي که ښځه وي غټ وي يا وړوکې وي خو على قدر الموارث چې اقرب به مقدم وي په ابعدي باندې او يا ورنه مراد سلطان او بادشاه دې په وخت د عدم د وارث کښ، ﴿سُلْطَنًا﴾ مراد ورنه تسلط او قدرت دې په قاتل باندې په قصاص يابه ديت سره، او يا ورنه مراد حجت دې لپاره د قصاص ﴿فَلَا يُتْرَفُ فِي الْقَتْلِ﴾ اسراف في القتل دادې چې ديو په خائ باندې دوه قتل کړې، يا د اصل قاتل په خائ بل څوک دهغه په رشته دارانو کښ قتل کړې، او يا د مقتول مثله يعنې اندامونه پريکړي، ﴿إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا﴾ علت دنهي لپاره دې ضمير راجع دې ولى ته، مراد ورنه دادې چې په دنيا کښ ورته الله ﷻ حق د قصاص ورکړې دې او حق ديت ورکړې دې او حکام ته ئې امر کړيدې لپاره د امداد دهغه، او يا ضمير راجع دې مقتول ته مطلب دادې چې الله ﷻ دده امداد او کړوچي په دنيا کښ به دده د قاتل نه قصاص ياديت اغستلې شي او په اخرت کښ به ده ته اجرا و ثواب ميلاويږي، يعنې انه منصور في الدنيا بايجاب القود على قاتله و في الاخرة بتكفير خطايه (خازن)

﴿وَلَا تَقْرُبُوا﴾ د داخلور مه نهى ده د ظلم نه چې د تيسيم مال په ناحقه سره مه خورئ او په نهى د قربت سره مبالغه مقصود ده په نهى د تصرف کښ ﴿إِلَّا بِأَلْتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾، موصول صفة دې

دَمُوصُوفٌ مَحذُوفُهُ لِبَارِهِ چې هغه خصله دې ای الابلخصله التي هي احسن الحاصل. یعنی په هغه خصلت او طریقي سره پکښې تصرف جائز دې چې هغه ښه خصلت او ښه طریقه وي چې هغه دیتیم مال حفاظت دې، یادگتې او ربح پکښې مقصود وي او تجارت ورله او کړې وغیره وهی حفظه وطلب الریح فیک والسعی فیما یزیدبه (فتح القدیر) «حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ» داغایه د مذکور لپاره ند د بلکه دمفهوم لپاره ده چې هغه تسلیم او حواله کول دي، مطلب دایت دادې چې دیتیم د مال حفاظت کوئ او هغه ته ئی مه حواله کوئ ترڅو چې بالغ شوې نوې او چې بالغ شي او په خپلي نفع نقصان باندی پوهه شي نوییاورته حواله کړئ، او په "اشد" کښ اشاره ده کمال عقل دیتیم، والمراد ببلوغ الاشد کمال عقله ورشده بحيث یمکنه القيام بمصالح ماله (خازن) «وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ» په ماقبل کښ خلورمنهيات ذکر شو او اوس په مینځ کښ درې او امر ذکر کیري اول امر دادې چې ایفاء عهد کوئ او مراد په ایفاء سره عمل کول دي دمقتضى دهغې او عدم نقض دعهد دې او مراد دعهدنه ټول مامورات دالله ﷻ او ټول نواهي دالله ﷻ دي که هغه تعلق لري دحقوق الله سره یا دحقوق العباد سره، «إِنْ أَلْفَعْدَ» وضع داسم ظاهر په ځای د مضمرباندی لپاره داهتمام شان ده «كَانَ مَسْئُولًا» پدیدکښ حذف الایصال شوی دې اصل کښ داسې دې (مسئول عنه) یعنی دعهد کوونکې نه به دعهد په باري کښ تپوس کولې شي چې خپل عهد دي پوره کړیدې کنه؟ اویا «مَسْئُولًا» په معنی د مظلوماً سره دې چې دا عهد به طلب کولې شي دمعاهدنه، او یا دا چې دا عبارت په حذف د مضاف سره دې یعنی ان صاحب العهد کان مسئولاً، او یا دا چې خودعهد نه به تپوس کولې شي په ورځ دقیامت لپاره دتبکیت دناکت او ناقض لکه څرنګه چې به تپوس کولې کیري دژوندئ ښځه کړې شوي جینئ نه چې بای ذنب قلت (التکویر: ۹)، «وَأَوْفُوا أَلْكَیْلَ»، دادویم امر دې چې ایفاء دکیل او وزن کوئ، او مراد دایفاء نه اتمام یعنی پوراوالې دې په ټول کښ «إِذَا كَلَّمُ»، یعنی چې کله تاسو بل چاته ټول کوئ نو په هغې کښ پوراوالې کوئ، «وَزِنُوا» دادویم امر دې چې په وزن کښ کمې مه کوئ، نو دا امر دې په اتمام دوزن سره او ماقبل امر وو په اتمام دکیل سره، «بِالْقِسْطَاسِ» په نزد اکثر و علماء دالفظ عربي دې اسم دې لپاره دمیزان (تلی)، ځني علماء فرمائي چې دامشتق دې

دَقْط نه چې هغه انصاف ته وئيلی کيږي نوهرکله چې ميزان هم يوه اله ذاتصاف وه نو هغې ته قسطاس اووئيلې شو، خوصاحب دبحرعلامه ابوحيان پدي ردکړيدې چې دادواړه جدا جدا دي ځکه چې ماده دَقْط، ق، س، ط ده اوماده دَقْطاس، ق، س، ط، س، ده نولهدا داماخوذ دَقْطس نه دې نه دَقْط نه، اوپه نيزد بعض علماء دالفظ عجمي يعني رومي دې اوبيامعرب شويدي اوپه لغت رومي کښ قسطاس وئيلې کيږي ميزان ته اوداقول دامام مجاهد رحمه الله اوابن دريد رحمه الله اوابن جبير رحمه الله وغيرهم دې اودې قول ته ترجيح ورکړيده علامه آلوسي رحمه الله هغه فرمائي، وعلی القول بانه رومی معرب وهو الصحيح «روح ج ۱۵ ص ۷۲»، نولهدا دپته مطلقا غلط وئيل لکه بعض مفسرين ورته وئيلی دې داغيرمناسبه ده اودامخالف د انازلنه قراناعربيا، سره ندې ځکه چې نقل کيدل ددغه شانتني الفاظو عربي ته اوبيامستعمل کيدل په کلام دَفصحاء کښ اواحکام دکلام عربي پدي جاري کيدل مثلاً تعريف تنکېروغيره سره داعربي اوگرځی لانه بعد التعريف والسماع في فصيح الكلام يصيرعربيا فلاحاجة الى انکارتعريبه (روح، ۲)، اويابول قرآن ته عربي وئيل تغليبا دي او (۳)، ياورنه مراد اسلوب عربي دې ﴿أَلَمْ نَسْخَرْ﴾ داناکيداً اوئيلی شوچې په هغه تلمميزان کښ څه قسم کوږوالې اوانحراف مه کوئ ﴿ذَلِكَ﴾ مشاراليه ئي ايفاء الکیل اواتمام دوزن دې ﴿حَتْمٌ﴾ يعني په دنياکښ انصاف اوپوره وزن په خلکوکښ دنيک نامن اوپه کاروبارکښ دترقن ذريعه گرځيږي ﴿وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ اوانجام په اعتبارسره هم ډيربهرتدې ځکه چې الله تعالى دظرفه ثواب اوانعامات ميلاويري اوپه حديث کښ راغليدي چې القاجر الصدوق الامين مع النبيين والصديقين والشهداء والصالحين.

﴿وَلَا تَقَفْ﴾ دپانځمه نهې ده دظلم نه، چې بې حقيقه خبري مه کوئ اوبې دليله خبري اتباع مه کوئ، تقف، مشتق دقيالة نه دې دچاد نقش قدم باندی تللوته وئيلې کيږي، اوپديکښ دوه لغته راغليدي قفايقفو، اوقاف، يقوف ﴿مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾ همراد دَعِلْم نه پدي ځای کښ اعتقاد راجع دې برابر خبره ده چی هغه دليل قطعی نه حاصل شوې وي اوکه ظنی نه، المرادبالعلم هو اعتقادالراجح المستفاد من مستندقطعي كان اوظنیا (ابي سعود) نولفظ دَعِلْم ظن اويقين دواړوته شامل دي اوهرکله چې

علم نکره ده اوپه سیاق دَنفې کښ واقع شویده چې مفید دَعموم ده نوداسالبه کلیه ده چی مستلزمه ده ایجاب جزئی لره. نودایت مطلب داشوچی دهغه خیزاتباع مه کوه چې په هغې بندی تاته هیڅ قسم علم نوي، چې کوم علم په هغه ځای کښ مطلوب وي لکه چې په باب دَعقاندو کښ علم قطعي مطلوب دې نوکه هغه وو نواتباع به کیدې شي کئی نه به شي کیدې اودغه شانتي په کوم ځای کښ دلیل ظني کافي وو اومطلوب وو نوهلته به دهغې اتباع کیدې شي. نوددینه معلومه شوه چې دَدې ایت نه استدلال کول پدې خبره چې خبرواحد مفیدللعلم ندې اویاتقلید دمجتهد ندې پکار، غلط دې اودغه شانتي داایت عام دې هر قسم اقوالواو افعالولره چې بې دلیل له اوبې تحقیقه وي مثلاً دروغ، بهتان، بغض عداوت، ناجائزتقلید رسم، رواج پابندي وغیره ته شامل دې، ﴿إِنْ أَسْمَعُ﴾ یعنی دَدې ټولو اعضاء په باره کښ به تپوس کیري دَسترگوپه باري کښ به تپوس کیري چې دَدې استعمال د په کوم ځای کښ کړې دې دغه شانتي دغوږ په باره کښ به تپوس کولې شي چې پدې سره دي څه اوریدلي وو، دزړه په باره کښ به تپوس کولی شي چې پده کښ د څه خیزعزم پت کړې وو، نوددې توجیه په بناء داتپوس به دانسان نه وي، نوپدې ځای کښ د ﴿أَلَسْمَعُ﴾ مخکښ مضاف مقدر دې یعنی ان صاحب السمع کان مسئولاً، ځکه چې سوال به دمکلف نه کیري اودا اعضاء خومکلف او عاقل ندي اویا (۲) مقصد دادې چې سوال به دَدغې اعضاء نه وي لپاره د رسوائی دَدغه انسان چې خپل اعضاء به پري په خپله گواهي ورکړي لکه په بل ځای کښ الله ﷻ فرمائی الیوم نخم علی الواهم (یس ۲۵)، اودغه شانتي ذکر په سورة حم السجدة ایت نمبر (۲۰)، کښ هم دې اویا (۳) مقصد دادې چې دَدې اعضاء نه به دانسان تصدیق طلب کولې شي چې یوسړې دعوی اوکړي چې داخبره ما اوریدلي ده نودغوږ نه به تصدیق طلب کولې شي چې آیاده رشتیا اوریدلي وه یاپدې دعوی کښ دروغژن دې، دغه شانتي دَسترگونه به تصدیق طلب کولې شي، زړه نه به تصدیق طلب کولې شي آیاداسړې په فلاني خیزباندی عالم وو اوپه هغې باندی ئي فکرکړې وو چې په کوم خیزباندی دعلم لرو دعوۍ کوي، یادې په خپلي دعوی کښ دروغژن دې، دَدې دواړو توجیهاتو په بناء تقدیر دَعبارت ضرورت نیشته اوتخصیص دَدې درې (۳)، اعضاؤ دَدې وجه نه اوشولو چې سمع اوبصر اسباب دَعلم دي اوفؤاد یعنی زړه اله دعلم ده اوهرکله چې سمع اوبصر په ذریعې علم زیات حاصلیدلو په نسبت سره نورو حواسوته نوددې وجه نه اکتفاء پدې اوکړې شوه اودانقّه، شامه لامسه ذکر اونشو.

وَلَا تَمْشِ ۖ داسپړمه نهې ده دظلم نه چې هغه غرور او تکبر دې، مَرَحًا ۖ . بدبخت دوه، ۲، قراءته راغلیدي عام او مشهور قرانت په فتح ذرا، سره دی. د مصدر حال واقع شوی دی دضمیر فاعل د ۖ تَمْشِ ۖ نه په اعتبار د مضاف مقدره سره ای دمرح او یا مفعول مطلق دی د فعل مقدر لپاره چې غرح دې ای غرح مرحا او یا مفعول له دې ای لاجل المرح او دویم قرانت په کسری سره دې اوصیغه د اسم فاعل ده او منصوب دې بنا برحالت او مراد دمشی نه فخر او تکبر دې او هرکله چې تکبر او تواضع دواړه د صفاتو د قلب نه دي یعنی په زړه کېن وي خواشونی په گرځېدلو کېن ظاهرېږي نو ددې وجه نه د تکبر سره لفظ دمشی راغې او په سورة الفرقان آیت نمبر ۳، کېن د مؤمنین په اوصافو کېن هم دمشی علی الارض هونا ذکر راغلیدې. ۖ إِنَّكَ لَن تَخْرُقَ ۖ دا علت دې لپاره د نهې د تکبر نه او پدیکېن تهکم دې په لونی کوونکې پورې چې ای بنده ته ولې تکبر اولونی کوي؟ ته خو یو کمزورې اضعیف بنده نی دپاڅه اولاندې نه. گیر او محاط نی په دوه، ۲، انواعو د جمادینو سره. نه دومره طاقتور او قدرت والائی چې زمکه سیري کړي او نه دومره دنگ او غټ نی چې د غرونو سرته اورسي ځکه چې تکبر خوددغه دوه، ۲، څیزونو دوجې نه کیږي اودا دواړه په تا کېن مفقود دې او امام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې مشي مستلزمه ده ارتفاع او انخفاض لره یعنی اوچت والې اولاندې والې په مشي کېن راځي، نوالله عز وجله تنبیه ورکړه چې په حالت د انخفاض کېن د زمکې په شلولو باندې قادر نه نی او په حالت د ارتفاع کېن د غرونو سرته په رسیدلو باندې قادر نه نی بلکه یو عاجز او کمزورې بنده نی، نوڅه لپاره تکبر کوي. قرطبي فرمائی استدلال العلماء هذه الآية على ذم الرقص وتعاطيه، یعنی ددینه د کله احرامت هم معلومېږي ځکه چې په رقص او گډه اګېن مرح په طریقي د آشدیت سره موجود دې

ۖ كُلُّ ذَلِكَ ۖ مشارالیه د ذلك لپاره ما قبل ذکر کړې شوي خصلتونه او عادتونه دي نو بڼا پدې اضافت به په سټه کېن به اضافت لامي وي او ذابه اضافه البعض الی الكل د قبیلې نه وي، نومعنی به نی داسې شي چې ټول دغه مذکور خصلتونه، منهیات دي الله عز وجله ته ناخوښ یعنی پدغه مذکور کېن کوم منهیات چې دي هغه الله عز وجله ته ناخوښ دي، نو مراد د سټه نه فقط منهیات شو. او تنبیه فقط په منهیاتو ځکه او کړې شوه چې تخلیه اولی وي د تخلیه نه اودفع د مضرت

اودمفاسدو اهم وي دجلب منفعت اومصالحونه. اويافاضت بياني دي اويده ذلك سرده اسره
تولومذكوروته ده كه اومرددي اوكه نواهي دي خونواهي ورنه مراددي صراحه بعني هغه
صراحتامذكوردي اومامورات ورنه دلالة مراددي يعني ددي اضداد مراددي مثلاً «وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ
﴿﴾ نه ددي ضديعني عدم ايفاء عهدوالاحرمث دلالة معلوميري نومطلب به ئي داشي چي دغه تول
مذكوركه اومرددي كه نواهي دي داتول خراب اوبدخيرونه دي «بعض بعينه اودبعضو
اضدادياصراحتا اويادلالة، الله ﴿﴾ ته ناخوبن دي، اوداترجمه حضرت شيخ الهند رحمته الله عليه غوره كړيده
او «مَكْرُوهاً» خبردي د «كَانَ» لپاره اومراد د «مَكْرُوهاً» نه مبضايعني ناخوبن دي وهوالذي لايرضاه
الله عزوجل ولايامربه، قرطبي، اومراد ورنه هغه ندي چي كوم مصطلح دفقهائودي اكرچي هغي ته هم
شامل دي خكه چي مبغض كله حرام وي اوكله مكروه اصطلاحي وي، نودلته ورنه مراد حرام دي
اوتعبيرورنه په لفظ دمكروه خكه اوشوچي اشاره راشي دي خبري ته چي يوشى الله ﴿﴾ ته مبغض
اومكروه وي نومجرد كراهت كافي دي ديوينده لپاره په وجوب دمنع كبن دهغي خيزنه چي ده
خپل خان دهغي خيزنه منع كړي، ووصف بذلك بمطلق الكراهة مع ان اكثره من الكيانرلايذان بان
مجردالكراهة عنده تعالى كافية في وجوب الكف عن ذلك (ابي سعود، روح).

ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۚ وَلَا تَجْعَلْ

داجي ذكرشول اومراونواهي دبعضي هغه احكاماتونه دي چي وحى كړيده تاته رب ستادحكمت نه^۱ اومه كړخوه

مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَلْقَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَذْمُورًا ۝

دالله رحمته الله عليه سره معبود بل پس اوبه غورخولي شي ته په جهنم كبن ملامته كړي شوې رتلي شوې.^۲

أَفَأَصْفُكُمْ رَبُّكُمُ بِالْبَيِّنَاتِ وَأَتَّخَذَ مِنَ الْمَلِكَةِ إِنَاثًا ۚ

ايپس غوره كړي ئي تاسورب ستاسوپه خامنوسره اونيولى دي دملانكونه لونړه

۱. نمره ماقبل واعاده توحيدبارسوم

۲. زجر

إِنكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴿١٢٥﴾

بیشکه تاسو خامخاوانی کوئی خبره ډیره لویه

﴿ذَلِكَ﴾ مشارالیه ددې لپاره په تاویل د مذکور سره ماقبل ټول او امر او نواهي دي او پدېکې تفسیر دهغه حکمت ذکر کېږي چې د کوم بیان په سوره النحل ادع الی سبل ربک ایت نمبر ۱۲۵ کې ذکر شوي وو یعنې دامذکور ټول احکامات که او امر دي یا نواهي په حکمت الهي باندې مبنی دي او ددې احکاماتو په منلو کې د انسان خیر او فائده ده او من په ﴿مِمَّا﴾ کې د غوره توجیه مطابق تبعیضیه دې ځکه چې دامذکور بعض احکامات شرعیه دي او ټول ندي. من الحکمة، د حکمت ډیر معاني کړې شوي دي دلته تنه راجحه معنی د علم الشرائع ده چې په هغې سره انسان ته د الله ﷻ معرفت او په عمل سره ورته خیر حاصلېږي، او یا مراد د حکمت نه محکم دي چې نسخ نه قبلوي، نو مقصد دادې چې دامذکور هغه احکامات دي چې محکم دي نسخ نه قبلوي او عقل هم ددې په صحت باندې دال دي او صاحب دکشف د حضرت ابن عباس ؓ نه نقل کړې دي چې دا آیتونه په الواح د حضرت موسیٰ ؑ کې هم موجود وو او ﴿مِنْ الْحِكْمَةِ﴾ جار مجرور یا متعلق دي په ﴿أَوْحَى﴾ پوري ای اوحی من الحکمة، او من پکې یا تبعیضیه دې ځکه چې د بعضی د حکمتونو نه دي او یا ابتدائي دي او یا جار مجرور متعلق دي په مقدر پوري او په اعتبار د مقدر سره حال واقع شوي دي دما کې د موصول نه ای من الذی اوحاه الیک ربک کاتا من الحکمة روح او یا جار مجرور بدل واقع شوي دي د موصول نه.

﴿وَلَا تَجْعَلْ﴾ پدې کې اوومه نهی د ظلم نه ده چې هغه شرک دي، ددې مذکور احکاماتو ابتداء هم په نهی د شرک سره شوې وه او په اختتام کې ئې هم دوباره نهی د شرک نه اوشوه پدېکې اشاره ده چې د ټولو طاعاتو او حسناتو بنیاد توحید دي او د ټولو ظلمونو او شرونو بنیاد او جرء شرک دي کرره لانه المقصود والتوحد راس کل حکمة (جامع البیان) او خطاب په ﴿وَلَا تَجْعَلْ﴾ کې امت ته دي په واسطه د حضور ﷺ سره، ﴿فَتَلَقَى﴾ د نتیجه او تخويف اخروي دي ﴿مَلُومًا مَّذْمُورًا﴾ په مخکني

آيت کښ «مَذْمُومًا مَّحْدُولًا» ذکر شوې وو، نورق په مينځ دملوم اومذموم کښ دادې چې مذموم استعمال په هغه ځای کښ کيږي چې کس په يوفعل قبيح کښ شروع کوي نوپه هغې وخت کښ دهغه فعل قبح اوگناه اونقصان ورته ذکرکړې شي، اودم ورته بيان کړې شي نوديته مذموم ونيلي کيږي، اوملوم ونيلي کيږي هغه چاته چې هغه ته دفعل دم بيان کړې شوې وي اوهغه دهغه فعل قبيح ارتکاب اوکړې نودهغې نه وروستو ملامت کولې شي اوورته ونيلي شي لم فعلت کذا(داکارتاولې اوکړو)، ماحمک عليه(څه باعث وو په تاباندي) نوديته ملوم ونيلي کيږي. ناول امر(دشک هغه دم دې په دنياکښ اواخري لوم دې په عقبی کښ اوفرق په مينځ دمخډول اومدحور کښ دادې چې مخډول ونيلي کيږي هوالثروك اعانته ونصره والمفوض الی نفسه چې دهغه اعانت اوامداد پريخودلې شوې وي اوخپل ځان ته حواله کړې شوې وي اومدحور ونيلي کيږي المطرود المبعد علی سبيل الاهانة والاستخفاف به يعني چې هغه رتلې شوې اولري کړې شوې وي په طريقي دذلت اوسپکوالی سره، نودمشرکينومعبودان په دنياکښ ددوي نصرت اوامدادنشي کولې نومخډول شو اوپه آخرت کښ به دالله ﷻ درحمت نه لري اومطرود به وي علی سبيل الاهانة ورته به ونيلي شي اين شرکاؤکم ماکنتم تعبدون، نوخلاصه داده چې وصف دذم اوخډلان په دنياکښ دې، نوځکه هلته «فَتَقَعْدَ مَذْمُومًا مَّحْدُولًا» ذکرشو، اوعذاب جهنم ورسره ذکرنشواوصف د(لوم) او(دحور) په آخرت کښ دې نوځکه دلته ورسره جهنم ذکرشو اوداسې اوونيلي شو «فَتَقَلَقَ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا» اوهرکله چې افعال دانسان په دنياکښ اختياري دي اوپه آخرت کښ دې غيرخودمختاروي نوځکه په مخکني آيت کښ «فَتَقَعْدَ» ذکرشو، چې هغه يوفعل اختياري دې اودلته ذکر د«فَتَقَلَقَ» اوشو چې هغه دالقاء نه دې چې داپه اوصافو اوافعالو غيراختياريوباندي دلالت کوي(ولي القعود هناك واللقاء ههنا اشارة الى ان للانسان في الدنيا صورة اختيار بخلاف الاخرة، (اليشابوري)).

«أَفَأَصْفَنُكُمْ» پدي کين زجربيانيري به مشرکينو باندی به شرک بالسلنکه سره حی مشرکسو به ونيل، نعوذ بالله جي فرشتي دالله ﷻ لونړه دي. او استفهام انکاري دي اوداخل دي به مقدر باندی يعني مستهم عنه مقدر دي اوفاء عاطفه ده او

«أَفَأَصْفَنُكُمْ» عطف دي په هغه مقدر باندی نوتقدير عبارت داسي دي افضلکم علی جنبه فحکم بافضل الاولاد روح، اويافاء استنافيه ده اوتقدير عبارت ته ضرورت نيسته اواصفکم باب افعال دي دصفوة نه دي اوداويلی کيږي ترجيح ورکولوته، نومقصد دادې چې آياالله ﷻ تاسونه فضيلت درکړيدي اوتاسوته ئي ترجيح درکړيده په نارينه اولاد سره او خان لپاره زنانه اولاد يعني لونړه نيولي دي؟ چې هغه يو کمزوري مخلوق دي چې تاسو ئي خان لپاره هم نه خوښوئ اوتعبير دبنات نه په اثاث سره ځکه اوشو چې اشاره راشي ضعف دهغوئ ته «قَوْلًا عَظِيمًا» يعني يو دالله ﷻ لپاره اولاد ثابته ول چې هغه مستلزم دي ترکيب لره په الله تعالى کين چې منافي دي دقدم او وجوب سره دا يو جهل دي او قول باطل دي اودويم اضعف الاولاد چې هغه بنات دي دهغي ثبوت الله ﷻ لره کول جهل عظيم دي.

وَلَقَدْ	صَرَّفْنَا	فِي	هَذَا	الْقُرْآنِ
۱۱. او خامخاپه تحقيق سره باربار بيانته کړيده مسئله دتوحيد، مونږه پدي قرآن کين				
لَيَذَاقُوا	وَمَا	يَرِيدُهُمْ	إِلَّا	نُفُورًا ①
لپاره ددې چې نصيحت قبول کړي ددوئ اونه زياته وي دا قرآن دوئ لره مگر لري والي دحق نه.				
قُلْ لَّوْ كَان مَعَهُ إِلَهَةٌ	كُنَّا	يَقُولُونَ	إِذَا	لَا نَسْأَلُهَا
اوايه ته کچري وو دالله ﷻ سره نور معبودان لکه چې دوي وائي نو پدغه وخت کين خامخا تلاش کړي به وه ددوئ				

إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ۖ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ

خاوند دعرش نه يوه لاره . پاكي ده الله ﷻ لره اولوي دې دهغي نه جي دوي وائي به حق دانده ﷻ كښ

عُلُوًّا كَبِيرًا ۖ تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۚ

به لوني ډيري سره . پاكي بيانه وي الله ﷻ لره اوه اسمانونه اوزمكه اوهغه خوځ جي پري كښ دي

وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْبِيحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

ويننه هڅ شئ مكرتسبح وائي متلس دحمد دهغه سره ليكن نه پوهيئ تاسو به تسبح دهغوي باندی

إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ۝

بيشكه اند ﷻ صبرناك بخښونكي دي

﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيهِ دِي ايت كښ زجرذركيري په نفرت ددوي باندی دقرآن سره اوصرفنا

دباب تفعليل نه دي په لغت كښ تغييرته وئيلي كيږي اوپه اصطلاح كښ يوخيڙامثله متعدده ته

تحويل كولوته وئيلي كيږي اولته مفعول چې هغه التوحيد دي مقدر دي نومقصد دادي چې مونږ

دامثله توحيد په مختلفو دلائلو سره بيان كړيده ، كله په دلائلو عقليو سره كله په نقليو سره كله په

امثالو سره . كله په واقعاتو سره وغيره اوبعض مفسرين فرمائي چې مفعول مقدر هغه داقول سابق

د مشركينو دي چې الملكة بنات الله نوتقديرد عبارت داسې دي چې صرفهاذا القول خوقول اول

زيات راجع دي ﴿لَيَذَكَّرُوا﴾ مراد د تذكرنه ، تدبر تفكر اووعظ قبولول دي اومراد تنه هغه ندي چې

بعدالنسيان حاصل شي ﴿إِلَّا تُفَوَّرًا﴾ يعنى ددغى تصريف د وجه نه پكاروه چې دوي حق ته قريب

شوي وي خودضد اوعناد دوجي نه دوي دحق نه نورهم لري شولي . نومراد د﴿تُفَوَّرًا﴾

تباعداولري والي دحق نه دي اى تباعدا عن الحق وغفلة عن النظروالاعتبار(قرطبي)

﴿قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ ۖ دامتعلق دي په ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ ۖ پوري اودارد دي شرك فى الالوهيت

باندی اوعام مفسرين دايت مقصد داسې بيانه وي كچرته دالله ﷻ سره بل خدائ موجود وي

نودعادت موافق هغه به د ذى العرش الله ﷻ سره په سلطنت كښ جگړه كوله اودخپلي حسي

سلطنت مطالبه به ئی کوله چې هغه مستلزم دې امکان تمناع لره او امکان فساد لره او دا خو باطل دې نوم معلومه شوه چې بل خدای هم نیشته دې ددې تحقیق انشاء الله په سورة الانبیاء کښ به راشي، نو ددې توجیه په بناء مراد د «سَبِيلًا» هغه اسباب دغلبې او جگړې مراد دي یعنې لاره د جگړې ای بالغالبه والفهر لیزیلوا ملکه (خازن) او د حضرت شیخ الشیوخ رحمه الله په نیز راجحه توجیه دایت داده چې دادلیل دې په عجز د معبودانو مشرکینو، ځکه چې مشرکینو به دخپلو معبودانو په باره کښې به ئی وئیل چې مونږه د دوی عبادت ځکه کوو چې دازمونږه سفارشیان دي الله ﷻ ته نواله ﷻ او فرمائیل چې بیا خو پکار ده چې داسفارشیان دي الله ﷻ ته د قربت او نزدیکت لاره طلب کړي. ځکه چې سفارش کوونکې چې چاته سفارش کوي نواول دهغه قربت او نزدیکت حاصله وي او څوک چې نزدیکت او قربت طلب کوونکې وي نو هغه عاجزه وي او څوک چې عاجزه او محتاجه وي نو هغه اله نشي کیدې ځکه چې عجز او احتیاج خاصه او علامه د امکان او حدوث ده او اله واجب الوجود او قدیم وي، نو ددې توجیه په بناء مراد د «سَبِيلًا» هغه لاره د قربت او نزدیکت ده «سُبْحَنَهُ» پدې ایتونو کښ مسئله توحید بیانېږي او په «سُبْحَنَهُ» کښ اشاره ده نفی د شرک فی الوهیت ته چې هغه مستلزم وو امکان تمناع لره او مغالبه لره یعنې الله ﷻ د عجز او تصادم نه پاک دې او په «وَتَعَالَى» کښ اشاره ده نفی د شرک فی الملئکة ته چې هغه دا قول د دوی دې چې الملئکة بنات الله چې دامستلزم دې تماثل لره یعنې الله ﷻ لره مماثل راتلل د دینه الله ﷻ اعلى دې په لوی علوي سره او تقيید په وصف د «كَبِيرًا» سره لپاره د مبالغې دې په کمال تنزه کښ (کشاف) «تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ» پدې کښ علت بیانېږي لپاره د مسئله توحید چې ټول مخلوقات او دوکائناتو ذره ذره په زبان حال یا قال سره د الله ﷻ تسبیح او پاکی بیانه وي او د الله ﷻ د وحدانیت گواهي ورکوي نو اې مشرکینو تاسو الله ﷻ لره شریک جوړول او الله ﷻ لره اولاد ثابت ول ډیره شرمناک خبره ده «وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا هُوَ» ان نافیه دې او من زانده دې اوشی نکره ده په سیاق د نفی کښ واقع شویده مفیده د عموم ده نو مقصد دادې چې زمکې او اسمانونه او په دیکښ کوم انسانان، جنات، ملائک

دي اوددينه علاوه نورخومره خيزونه چې دي كه هغه نباتات دي يا جمادات دي ٲول دالله ﷻ تسبيح

وانى پوه شه پدې چې تسبيح لپاره خلور اقسام دي (۱) قلبي (اعتقادي) (۲) فعلي (۳) قولي (۴) حالي يا قهري، قلبي يا اعتقادي وئيلى كيږي اعتقاد ساتل په تنزيه دالله ﷻ باندې دهر قسم عيوب اود نقصان نه، تسبيح فعلي وئيلى كيږي هغه فعل ته چې دال وي په تنزيه دواجب تعالى باندې لكه مونځ وغيره شو او تسبيح قولي عبارت دې په ژبه باندې دالله ﷻ پاكي بيانولونه او تسبيح حالي يا قهري هغه دلالت دحال دمخلوق دې په تنزيه دخالق باندې لكه وجود اوصورة دانسان وغيره دال دې په تنزيه اوپه قدرت دالله ﷻ باندې نوملائكو والا تسبيح دغه خلور قسمه مذكورتول دي اود مؤمن كه دانس نه وي يادجئاتونه وي هغوى تسبيح هم دغه خلورواړه انواعه مذكوره دي اود كافر والاتسبيح اگرچې قلبي، فعلي، قولي خونشته ليكن حالي تسبيح نى شته دې اود نباتاتو، جماداتو كښ اختلاف دې بعض مفسرين مطلقا دتسبيح حالي قائل دي اوبعض فرمائى چې نباتات كه شنه وي نو تسبيح قالي ورله شته دې خوكچرته نباتات اوچ شي اوياجمادات مات شي نوبياى تسبيح حالي وي اوقالي نى ختمه شي اواستدلال نى كړيدې په هغه حديث سره چې نقل كړيدې امام بخاري رحمه الله په كتاب الوضوء كښ، باب من الكائر ان لا يستر من بوله، عن ابن عباس رضي الله عنهما ان النبي ﷺ مرعلى قبرين فقال انهما ليعذبان..... ثم قال لعله يخفف عنهما ما لم ييبسا، نوددينه معلومه شوه چې نباتات چې خو پوري شنه وي نو تسبيح قولي كوي اوچ شي نو تسبيح قولى نى ختم شي، ليكن راجح اوغوره مذهب دادې چې دجماداتو، نباتاتو والا تسبيح هم دغه ٲول اقسام مذكوره دې، هرچې دې اعتقادي دنو ثابت دې ددې قول دالله ﷻ نه وان منها لما يهبط من خشية الله (البقره، ۷۴)، اوهرچه دې تسبيح فعلي دنو ثابت دې ددې قول دالله ﷻ نه، كل قد علم صلوته وتسبيحه (النور، ۴۱)، اوهرچې دې تسبيح قولي نوهغه ثابت دې دوجهي ددې قول دالله ﷻ دالله ﷻ نه يا جبال اوى معه الخسباء، ۱۰)، اودغه شانتي اناسخرنا الجبال معه يسبحن بالعشى والاشراق (ص: ۱۸)، اودغه شانتي په ځينو احاديثو كښ دنباتاتو اوجماداتونه تسبيح قولي ثابت دې لكه حديث دابن مسعود رضي الله عنه چې نقل كړيدې امام بخاري رحمه الله په كتاب المناقب كښ چې حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمائى چې مونږ به معجزات باعث بركت گنړلو اوتاسوئى سبب ډيرى گنړئ مونږه درسول الله ﷺ سره په سفر كښ وو چې اوبه كمې شولې، حضور ﷺ ارشاد وفرمايه چې كومې اوبه چاسره باقي دي هغه ماله راوړئ نوصحابه رضي الله عنهم يولوڅې راوړو چې په هغې كښ لږې شانتي اوبه وي حضور ﷺ

خپل لاس مبارک په هغې کښ کيځودلو اويياني اوف مانيل چې دبرکت والا پاکو اوبونه راني او برکت دجانبه دالله ﷻ نه دې پس ماخپله اوبه کتلي چې راوتلي دمينځ دگنود حضور ﷺ نه اوبه تحقيق سره مونږ به اوريدلو تسبيح دخوراک حالانکه هغه به خوږه لې کيدلو. اودغه شاتني نورو احاديثو کښ دجماداتو وغيره تسبيح ثابت دې اودغه شاتني دجماداتو اوباناتو نه په لسان الغل سره خبري په ډيرو احاديثو اواناروکښ ثابت دي. دکانډي حضور ﷺ ته سلام کول. دغه شاتني دمؤذن په حق کښ شجر مدر، حجر گواهي ورکول يوغربل غرته اوازکول چې هل مَرَبَك اليوم ذَكَرَ فَهُ عَزَّوَجَلَّ دغه شاتني دزمکي يوه حصه بلي حصي ته اوازکول هل مَرَبَك اليوم عبدفصلي الله اودکراهه عليك اويياخا - ياورداسطواند حنانه ژړا اوسلگي وغيره داقصه عام مسلمانانوته هم معلومه ده داتول دصحيح احاديثو نه ثابت دي نومعلومه شوه هريوخيږ شعور اوداراک لري اوبه انسان الغل سره خبري وغيره کونې شي نولهدا دتسبيح نه مراد تسبيح قولي مرادکول زيات غوره اوراڅ دي، مزید تفصيل امام قرطبي او ابن کثير په خپلو تفاسيرو کښ کړيدي

وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ ۖ كَجَرْتِهِ مَرَادُ تَسْبِيحٍ نَهَ حَالِي شَيْ نُوْدَاخْطَابِ بِيَاكْفَارُوتِه دې اوجلا تَفْقَهُونَ ۖ په معنى دلا تفكرون سره دې چې اى مشرکينو تاسوددي اشي او په تسبيح حالي باندې سوچ اوفکر نه کوئ، اوکه مراد دتسبيح نه قولي شي لکه داراجحه هم ده نوبياخطاب عام دې اوجلا تَفْقَهُونَ ۖ په خپلي معنى سره دې يعنې لاتعلمون تسبيحهم.

وَإِنَّا قَرَأْتُ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

اوکه چې تلاوت کوي ته دقرآن نواوگرخوومونږ په مينځ ستاکښ اوبه مينځ دهغه کسانوکښ چې ايمان نه راوړي

بِالْآخِرَةِ جَاءَنَا مَسْئُورًا ۖ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ

په اخرت باندې پرده پته اوگرخولي دي مونږ په زړونو ددوى باندې پردې دوجي دبدکتولو دپوهې دقرآن نه

وَفِي آخِزِهِمْ وَقُرْآ ۖ وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ

اواگر خولې دې مونږه، په غوږونو ددوی کښ دږندوالې. اوکله چې یاده وې ته رب خپل په قرآن کښ

وَحْدَهُ وَلَوْ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ نَقُورًا ۝ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا

یواځې هغه. اوگر څې دوی په خپل شاگانو باندې تښتیدونکې. مونږه به یو هیږ یو هغې مقصد

يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ

چې غوږ دي دوی قرآن ته په هغې سره کله چې غوږ اږدي دوی تاته اوکله چې دوی پټې جرگې کوي

إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّشْهُورًا ۝

کله چې وانی ظالمان چې تابعدارۍ نه کوئ تاسو مگر دیو داسې سړي چې جادوېري کړې شويدي

﴿وَإِذَا قَرَأْتَ﴾ پدې ایت کښ دمسئله توحید نه دانکار علت اووجه بیانېږي سره دزجر نه په

انکار دقران سره چې دوی پدې ایتونو کښ غور او فکر نه کوي بلکه ددینه نفرت او پدې پوري

توقې کوي ﴿وَيَنْ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ وضع دموصل په ځای دضمیر لپاره دبالغې دې په ذم

دهغوی کښ اوهرکله چې ایمان بالاخره دمعظمو امورو دایمان نه وو اودا ایت تمهید وولپاره

درا تلو نکې ایت چې هغې کښ ددوی انکار بالاخره ذکر کيږي نو ددې وجه نه دلته کښ دکفارو

وصف دعدم ایمان بالاخره باندې تصریح اوشوله اونوراوصاف کفر به ذکر نشو ﴿حَتَّىٰ مَسْهُورًا﴾

، مسورا یاپه خپلې معنی سره دې اوراد تنه حجاب معنوي دې ظاهري ندې مراد ځکه چې

دا کفار به دحضور ﷺ سره قریب اویوځای به ناست وو اوپه ظاهر کښ به نی کتلو خودنې ﷺ

داتباع نه ورله مانع هغه حجاب معنوي چې هغه ضد عناد او جهل دې اویا ﴿مَسْهُورًا﴾ په معنی

دذاستر سره دې لکه سیل مفعم ای ذامفعم یالکه جاریه مغنوجۍ ای ذات غنچ شو اویاپه معنی داسم

فاعل سره دې ای ساترالك اومراد حجاب نه حجاب حقیقی دې خوهرکله چې هغه حجاب به په

ظاهر کښ ښکاریدلو نه نوځکه نی توصیف په ساترا یاذاستر سره اوشولو اویادا کلام دقبیلي دحذف

الایصال نه دې ای مستور به الرسول ﷺ اوپدې احتمال هم دحجاب نه مراد حجاب حقیقی دی

اودي احتمال ته «حجاب حقيقي ته، ترجيح ورکړېده قرطبي اورازي اواکثرومفسرينو اودرواياتونه هم ددې احتمال ترجيح معلومېږي ځکه چې اکثرومفسرينو ددې ايت په ضمن کښ يوه واقعه بيان کړېده چې کله تبت پدا ابې له نازل شو نو دابولهب ښځې ام جميل يوکانړۍ رواغستلو اوراغله چې العياذبالله، حضور ﷺ پرې اوولي اوحضور ﷺ پدغه وخت کښ دحضرت ابوبکر ؓ سره ناست وو ليکن هغې ته حضور ﷺ په نظررانغې اوهغې دحضرت ابوبکر نه تپوس اوکړو چې ستا ملگرې څه شوهغه څاهجوکړېده؟ حضرت ابوبکر ؓ ورته اوفرماښل چې په خدائ قسم! هغه خونه شاعردې اونه شعر ونه وائي نوڅرنگي ستاهجونۍ اوکړه نوهغې ښځې اوويل چې ماداکانړې دهغه لپاره راغستې وو کچرته ميلاوشوې وې نومابه العياذبالله، هغه په سرويشتلې وې اوواپس لاړه، حضرت ابوبکر ؓ دهغې ښځې تللونه پس حضور ﷺ ته عرض اوکړو چې يارسول الله ﷺ هغې ښځې خوته اونه ليدلۍ څه وجه ده؟ حضور ﷺ اوفرماښل چې څما اودهغې په مينځ کښ يوفرشته حائله شوې وه اوپه ځني رواياتوکښ داسې راغليدي چې حضرت ابوبکر ؓ عرض اوکړو چې يارسول الله ﷺ ائي اخاف ان تراك يعني زه يريدم چې تااونه گوري نوحضور ﷺ ورته اوفرماښل چې دامانشي کتلې ځکه چې مادقرآن څه اياتونه تلاوت کړيدي، خوبهرحال ددې رواياتو نه داثابتېږي چې مراددحجاب نه حقيقي حجاب دې اوامام قرطبي اونورو مفسرينو دحضرت کعب ؓ نه روايت کړيدې چې کله به حضور ﷺ دکافرانو دسترگو نه پتيدل اوغوختلو نو دقرآن مجيد درې (۳) اياتونه به ئي تلاوت کړلو، نودهغې دائره برکت سره کفارو به بياحضور ﷺ نشوليدلې، يودسورة النحل ايت اولنک الذين طبع الله على قلوبهم وسمعهم وابصارهم (النحل: ۱۰۸)، دويم دسورة الکهف ايت اناجعلنا على قلوبهم اكنة ان يفقهوه وى آذانهم وقرالکهم (۵۷)، اودريم دسورة الجاثية ايت افرايت من اتخذ الهه واصله الله على علم وخم على سمعه وقلبه وجعل على بصره غشاوة (الجاثية: ۲۳)، اوامام قرطبي ؒ ددې درې (۳) مذکوره ايتونو سره سورة يسين ابتدا نه ترافهم لايصرون پوري اضافه هم کړيده اوبياني خپله واقعه هم بيان کړيده ﴿وَجَعَلْنَا عَلَىٰ مِجْدِي ایت کښ هم زجردي چې کله دوى ضداعناد شروع کړونوالله ﷻ ددوى په زړونوباندې مهرجارييت ثبت کړو﴾ اَيُّكَة جمع دکنان ده وئيلۍ کيږي پردۍ ته اومراد ته

معنوي پرده يعني مهر جباريت دي ﴿أَنْ يَفْقَهُوهُ﴾ دامفعول له دي په تقدیر د مضاف سره اي کراهه ان يفقهوا على کنهه ويعرفوا انه من عند الله تعالى.

حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې قرآن مجید ډیر مؤثر کلام دي خو په کافرو باندی د دي تاثیر ځکه نه ظاهر یږي چې هغوی طلب کوونکي ده دایت ندي او کوم سړي چې طلب کوونکي نوي نو په هغه باندی قرآن مجید اثر هم نه کوي او هدایت ورته نه میلا ویږي او ددي مثال داسې دي لکه نمر چې رنړائی تول جهان ته رسي او هر څیز د نمر د رنړانه فائده اخلي خو کچري یو سړي خان په ته خانه کښ بند کړي دروازي، کهر کئی، او روشن دان هم په خان پسي بند کړي. بلکه سترگي هم پتي کړي نو ده ته به د نمر رنړا اونه رسي اونه به ئی اوگوري، ﴿وَقَدْ ءَاذَنَهُمْ وَقَرَّ﴾ و قروئیلی کیږي ثقل او بوجه ته نومقصد دادې چې د غوږونو نه ئی د سماع قبول استعداد سلب شوي دي او په غوږونو کښ ئی ثقل او بوج دي نو په سماع قبول سره حق نشي اوریدلی

﴿وَإِذَا ذُكِّرْتُ﴾ زجر دي په انکار د توحید سره چې دا قرآن هسي پدوئی باندی بدنه لگي او ورته ناست وي خو چې کله هم پدي کښ د توحید ذکر راشي او ذکر د الله ﷻ وحده اوشي نو دوئی بیاد دي قرآن سره نفرت شروع کړي ځکه چې دوی دا خوښوي چې د الله ﷻ د ذکر سره زمونږ د الهه او معبودان باطله ذکر هم وي، ﴿تُفَوِّرَا﴾ دامفعول مطلق دي د ﴿وَلَوْ﴾ لپاره او مفعول مطلق من غیر لفظه او من غیر بابه په مذهب د سیبویه باندی جائز دي چې کله دواړه متحد المعنی یا متقارب المعنی وي ﴿تُحْنُ أَعْلَمُ﴾ پدي کښ زجر دي په استهزاء د رسول سره ځني مشرکینو به د حضور ﷺ نه قرآن اوریدلو او هغې ته به ئی غوږ کیخودلو خود اوریدلو مقصده ئی فائده اخستل مقصود نه وو بلکه استهزاء او اعتراض به ئی مقصد وو خو چې کله به ورته د حضور ﷺ په خبرو کښ او په قرآن مجید کښ څه قسم اعتراض موقعه میلا ونشوه نو بیا به ئی خپل مینځ کښ مشوره او کړه چې دا (حضور ﷺ) مسحور دي او د سحر د جی نداء (العیاذ بالله) دده دماغ خراب شوي دي نو ځکه دي داسې خبري کوي، نوالله ﷻ او فرمائیل چې مونږ ته علم دي چې دا ظالمان د څه مقصد لپاره دي قرآن ته او د حضور ﷺ خبرو ته غوږ کیدي او د هغې بدله به ورته میلا ویږي ﴿إِذْ يَسْتَمِعُونَ﴾ ظرف دي د ﴿أَعْلَمُ﴾ لپاره ای اعلم وقت استماعهم بمابه یستمعون (کشاف) او مراد پدي اخبار سره تاکید دي په

وعید کښ او مراد تنه تنقید د علم د الله ﷻ پدغه وقت پوري ندې ﴿إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ اۤيَسْمَلُكُمْ دِی د﴾
 ﴿وَإِذْ هُمْ جَحْوَى ۖ بَنَهُ اَوو وضع د اَسْم ظاهر په ځای د مضر باندی اشاره ده چې د اجرگې د دوی د ظلم په
 وجه دې، ﴿إِنْ تَكْفُرُونَ ۖ اَن نَّافِیَه دې اود اکلام مبنی دې په فرض اوتقدیر باندی یعنی انکم اَن
 بتموه فقد اتبعتم رجلا مسحورا کبیر﴾ ځکه چې پدغه وقت کښ مخاطبین ددې قول والا ایمان نوو
 راوړې او مراد ﴿مَسْحُورًا﴾ نه دادې چې په هغه جادو کړې شوې دې اود ماغ نئ خراب شوي دي
 اویا ﴿مَسْحُورًا﴾ په معنی د ساحر سره دې ځکه چې مفعول کله په معنی د فاعل سره راځي نو مقصد
 دادې چې د ابیغمبر ﷺ ساحر دې اودده په کلام کښ د سحر تاثیر دې اویا ﴿مَسْحُورًا﴾ په معنی
 د مخدوع د هوکه کړې شوي سره دې اویا مسحور د سحر په فتح د سین سره، نه دې چې خوراک
 او څښاک ته محتاج وي نو مقصد دادې چې دې ستاسو پشانتي یو بشر دې خوراک او څښاک کوي
تنبیه: دلفظ مسحور نه کوم مطلب کفارو مراد کولو د هغې د نفي نه دانه لازمه چې په
 حضور ﷺ باندی د سحر عارضی طور پیرا تر نه کولو، اود آیت مکي دې اویا حضور ﷺ باندی په
 مدینه منوره کښ جادو او سحر کړې شوې وو چې د هغې اثرات عارضی طور حضور ﷺ باندی څه
 وخت لپاره ظاهر شوي وو چې د اهوردنیوي کښ به ورته کله کله د هوول کیدلو چې دا واقع په
 صحیحوا حدیثو کښ ذکرده، نو لهذا د آیت اود حدیث په مینځ کښ څه تعارض نیشته دي، پوره
 تفصیل به نئ انشاء الله په معوذتین کښ راشي.

أَنْظُرْ كَيْفَ هَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ۝

او گوره ته چې څرنگې بیانه وي دوی په تاپوري مثالو نه بد پس گمراه شول دوی پس طاعت نه لري دوی د سبې لاري

وَقَالُوا مَرَدًا مَّا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ۖ إِنْ كُنَّا لَمُبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ۝

اواوئ دوی آیا چې کله شومونږه هډوکي اودري ذري نو آیا مونږه به دوباره ژوندي کړي شوبه پیدانش نوی سره

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ۖ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْفُرُ

۲. ته ورته اوايه چې شئ تاسو کانه ی اویا اوسپنه. اویابل مخلوق دهغې نه چې لوی وی

فِي صُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِينُنَا قُلْ

ستاسوپه سینو(زړنو) کښ. پس قریبه ده چې دوی به اوائی څوک به دوباره پیدا کړې مونږه ته ورته اوايه

الَّذِي فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ

چې هغه ذات به موبیداکړې چې پیداکړې یی تاسو اول ځل. پس قریبه ده چې خوزوي به دوی تاته سرو نه خپل

وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ۖ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ

اواوبه وائی کله به وي داوخت؟ ته اوايه چې شاید چې وي داوخت ډیر نژدې، په هغه ورځ چې اواز به درکړي تاسوته

فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ

پس قبوله به کړئ تاسو دا(بلنه) چې متلبس به وئ په حمد دالله ﷻ سره اوگمان به کوئ تاسو

إِنْ لَّيْسَ لَكُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ۖ

چې ندې وخت تیر کړې تاسوپه دنیا کښ مگر ډیر لږ وخت

﴿أَنْظُرْ كَيْفَ يَهْدِي جَرَدِيْ كَفَارُوْتَه سِرِه دَتَسْلِيْ نِه حَضُوْر ﷻ تِه ﴿الْأَمْثَالُ﴾ مِرَاد دَدِيْنِه بِيْكَارِه صَفْتُوْنِه دِيْ چې کله به ئی(الْعِيَاذُ بِاللّٰهِ) حَضُوْر ﷻ تِه سَاحِرُوْنِیْل کَلِه کَاْهِن، کَلِه شَاعِر، کَلِه مَفْتَرِيْ ﴿فَلَا يَسْتَطِیْعُوْنَ سَبِيْلًا﴾ مِرَاد دَسِيْلَا نِه ذَرَاع دِيْ یَعْنِي دَخِيْل کُوْشَش بَاوْجُوْد دُوْئ تِه دَاْسِيْ ذَرَاع نِه مِيْلَاوِيْرِيْ چې دُوْئ هَغِه اَخْتِيَار کَرْي اُوْیُوْنُوْم پِه تَابَانْدِيْ چِسْپَان کَرْي اُوْپَخِيْل مَقْصِد کښ کَامِيَاْب شِي اُوْخَلْک سْتَانِه مْنَع کَرْي اُوْیَاوِرْنِه مِرَاد لَارِه دَهْدَايْت دِه یَعْنِي دَخِيْلُوْا قَوَالُوْ اُوْپِه پِيْغَمْبَر ﷺ پُوْرِي اسْتَهْزَاء کُوْلُو دُوْجِي نِه دَسْمِي لَارِي نِه بِي لَارِي شُوْل اَوَاوْس طَاقَت دَهْدَايْت نِه

مومي، ﴿وَقَالُوا أَإِذَا هَمَّشْكُوهُ دَعَاكَ فَاوْنُوهُ أَوْعُطِفَ دَدِي بِهٖ﴾ صَرَّوْا هَبَانْدِي دِي اود ﴿كَيْفَ هٖ مَاتَحْت دِي اِي اَنْظَر كَيْفَ قَالُوا اَاِذَا كُنَّا حِي بِبِغْمَبِرَ ۞﴾ تَه كَلَه سَاحِر. كَلَه شَاعِر. كَلَه مَجْنُون. كَلَه مَفْتَرِي وَثِيل خَوَقَابِل دَتَعَجَب دِي خَوْدَهغِي نَه زِيَات دَتَعَجَب خَبْرَه دَادَه حِي دَوِي وَثِي حِي دَمَرگ نَه پَس حِي كَلَه زَمُونَه بَدُونَه خَاوَرِي شِي هِدُو كِي رِيْزَه رِيْزَه شِي نَوَايَا دَوِبَارَه بِه مَوْنِرَه ژَوْنَدِي كِيْپَرُو، دَاخَوْبَالَكَل نَامَمَكْنَه خَبْرَه دَه، دَابَه خَرْنَكَه كِيْپَرِي؟ اَوَهْمَزَه بِه ﴿أَوْنَا لَمَبْعُوْثُوْنَ﴾ كَبِرِ اسْتَفْهَامِي دَه اَوَسْتَفْهَام لِبَارَه دَانْكَار دِي حِي مَفِيْد دِي لِبَارَه دَكَمَال اسْتَبْعَاد اَوَسْتَنْكَار حِي دَوِي بِه دَوِبَارَه ژَوْنَدِي كِيْدَل دِيْرِ بَعِيْد كَنْرَلُو، ﴿خَلَقَا حَدِيْدًا﴾ خَلَقَا مَفْعُول مَطْلُق دِي مَن غَيْر لَفْظَه دِ﴿لَمَبْعُوْثُوْنَ﴾ لِبَارَه اَوِيَا حَال دِي دَضْمِيْر دِ﴿لَمَبْعُوْثُوْنَ﴾ نَه اَوَخْلَق بِه مَعْنٰ دَمَخْلُوق سِرَه دِي اِي حَال كَوْنَا عَمْلُوقِيْنَ ﴿قُلْ كُوْنُوْا هِدَا جَوَاب شَكُوْه دَه، حِي خَاوَرِي نَه پِيْدَا كِيْدَل تَاسُو بَعِيْد تَصَوْر كُوِي حَالَانَكَه دَخَاوَرِي نَه يُوخْلِي تَاسُو پِيْدَا كِرِي شُوِي هَم يِي بَلَكَه دَمَرگ نَه پَس كَجَرِي تَاسُو كَانَرِي يَا اَوَسْپَنَه يَابِل دَاسِي خِيْز حِي دَهغِي نَه پِيْدَا كِيْدَل تَاسُو تَه دِيْرِ مَشْكَل نِيْكَارِي هَغَه هَم جَوْر شِي نَوَالله ۞ پَدِي قَادَر دِي حِي تَاسُو دَوِبَارَه دَهغِي خِيْزَوْنُونَه پِيْدَا كِرِي، نَوَدِ ﴿كُوْنُوْا هِنَه مَخْكَبِيْ لَفْظَه دَنَعَم مَقْدَر دِي اَمْرَاد پَدِي اَمْر سِرَه اَمْر تَكْلِيْفِي نَدِي بَلَكَه اَمْر تَقْدِيْرِي دِي حِي بِه مَعْنٰ دَشَرْط سِرَه دِي اِي لَوَكْتَم حِجَارَه اَوَحْدِيْدَا اَوَجَوَاب شَرْط نِيْ مَقْدَر دِي لَمَّا عَجَزَمَ اللهُ تَعَالٰی عَنِ الْاِعَادَةِ اَوَبَعْض مَفْسِرِيْنَ فَرْمَانِيْ حِي اَمْر لِبَارَه دَتَعَجِيْز دِي لَكَه بِه فَاتُوا بِسُوْرَه كَبِرِ حِي دِي اَوَبَعْض مَفْسِرِيْنَ فَرْمَانِيْ حِي دَالْفَظ اَكْرَجَه اَمْر دِي خَو مَعْنٰ نِيْ دَخْبِرَه اَو مَقْصَد دَادِي حِي اللهُ ۞ دَوِي تَه خَبْرَوْر كُوِي چَه كَجَرِي تَاسُو دَكَانَرِي يَا اَوَسْپَنِي يَادَبَل سَخْت خِيْزَنَه هَم جَوْر شُوِي وَنِي نَوِيْيَاهَم سَتَاسُو دَوِبَارَه پِيْدَا كُول اللهُ ۞ تَه مَشْكَل نُوو ﴿اَوُو حَدِيْدًا﴾ دَاتَرْقِي دَه حِي دَكَانَرِي نَه خَوَهَم يُو مَخْلُوق پِيْدَا شَوِيْدِي نُو تَاسُو اَوَسْپَنَه جَوْر شِي يَعْنِي اَنَسَان دَمَرگ نَه پَس دَغَه اَنَسَانِي اَعْضَاء اَوَا جَزَاء بِه اَوَسْپَنَه بَانْدِي هَم بَدَل شِي اَو اَوَسْپَنَه تَنَه جَوْرَه شِي حِي بِه هَغِي كَبِرِ دَحِيَات خَه قَسَم اَثْرَات هَم نِيْشْتَه دِي بِيَا بِه هَم اللهُ ۞ تَاسُو دَوِبَارَه پِيْدَا كِرِي ﴿اَوُو خَلَقَا﴾ بِه مَعْنٰ دَمَخْلُوق سِرَه دِي يَعْنِي دَاسِي سَخْت مَخْلُوق حِي دَهغِي نَه دَوِبَارَه ژَوْنَدِي كِيْدَل سَتَاسُو بِه زَرُو نَوَكَبِرِ

ڊير مستبعد وي لکه اسمان حتی که مجسمه ڊمرگ جوږه شي نوبيا به هم الله ﷻ تاسو پيدا ڪري ﴿فَسَيَقُولُونَ﴾ ڊداد هغوي اعتراض نقل ڪيري ڇي ڊوئ به ڊير حيرت سره سوال ڪوي ڇي مونڙه ڌري ڌري شو ياکانڙي شوي اوڀسپنه اويا بل ڄه مخلوق جوږه شونومونڙ به ڄوڪ دوباره پيدا ڪوي نوجواب اوڻو ڇي ﴿قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ﴾ يعني هغه ذات ڇي تاسو ئي ڊدعم محض نه امكان ته اويا ئي ڌڄاوڙونه وجود ته راوستي نودغه ذات پڊي قادر ڊي ڇي دوباره هم تاسو ڌڌي خاورونه پيدا ڪري ڄکه ڇي اعاده اسانه وي ڊانشاء او ابداع نه، ﴿فَسَيُنْغِضُونَ﴾ ڊڊاڊريم سوال ڊي ڌڌوئ بطور استهزاء ڌوئ به تپوس ڪولو ڇي ښه ڊاڊوباره پيدا ڪيدل به ڪله وي؟ نغض په ڪلام عرب ڪڻن ڪنه، بره حرکت ته وئيلي ڪيري النغض في ڪلام العرب اغماو حركة بارتفاع ثم انخفاض او انخفاض ثم ارتفاع (طبري) نونغض ڊراس مقصد ڊاڊي ڇي سرنسڪنه ڪوي اويا اوچته وي اوڊا عمل باربار ڪوي اوڊا عمل به ڌوئ استهزاء ڪولو، ﴿قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ﴾ يعني ڊاوخت ڊير قريب ڊي اگرچه تعين علم ئي بغير ڊالله ﷻ نه بل ڇاته نيشته ڊي عسي په ڪلام ڊالله ﷻ ڪڻن لپاره ڌتيقن وي اوڊا لپاره تاڪيد ڌقربت ڊي ڇه دغه وخت ڊير قريب ڊي ﴿يَوْمَ يَدْعُوكُمْ﴾ ڊڊاڌخويف اخروي ڊي او حال ڌبعث بيانيري او ﴿يَوْمَ﴾ بدل ڊي ڌ ﴿قَرِيبًا﴾ نه اويا منصوب ڊي بناء پڊي ڇي مفعول به ڊي ڌفعل مقدر لپاره ڇي اڌڪڙي او مراد ڌ ﴿يَدْعُوكُمْ﴾ نه يانفخه ثانيه ده ﴿دويمه شپيلي﴾ لپاره ڌبعث اويا تنه مراد آواز ڊي لپاره ڌحشر ڇي آوازيه او ڪري شي هلموا الى عرض الرحمن او بعض فرمائي ڇي ڌڌينه مراد هغه آواز ڊي ڇي حضرت اسرا فيل ﷺ به په ڪانڙي ڌبيت المقدس اوڊيري او اهل قبور ته به په يونس ڪڙڻ اعلان او ڪري ايها العظام البالية واللحوم المفترقة والعروق المقطعة اخرجوا من قبوركم. فستجيون باب استفعال لپاره ڌتاڪيد ڊي مراد تنه اجابت ڊي يعني تاسو به موافقت ڪوي ڊبلنه ڪوونڪي ڇي ڪوم شي ته تاسو رابلي، او بآء، په ﴿يَحْمَدُوهُ﴾ ڪڻن ملا بست لپاره ده اي مطلبين بمحمد. او مراد ڌحمدنه ڊالله ﷻ تسبيح او تقديس ڊي مؤمنان به هم ڊالله ﷻ حمد بيانه وي ڇي الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن (ابن ڪثير) او ڪافريه هم تسبيح وائي لکه ڇي په ڄني روايتو ڪڻن راغليسي ڇي ڪافريه ڊالله ﷻ تسبيح بيانه وي او وائي به سبحك اللهم وبحمدك (روح) ڄوڪ فرته به

داځه نفع نه ورکوي. او علامه زمخشری رحمۃ اللہ علیہ دعا. استجابت او حمد دري واړه په مجاز بندي حمل کړي دي چې مراد د ﴿يَذْكُرْكُمْ﴾ نه انبعاث دي او مراد استجابت نه مطاوعت دي دانبعاث او مقصد دادې چې په کومه ورځ مونږه ستاسو دوباره پيدا کيدل او غواړو نو فوراً به تاسو راپاسی اوڅه شی به هم ستاسو لپاره مانع او رکاوټ د بحث نه نوي. او مراد د ﴿يَحْمَدُوهٗ﴾ نه مبالغه ده په انقيد کښ، او بعض مفسرين فرمائی چې مراد د حمد نه امر دي او بيا سببت ده يعني تاسو به استجابت او کړئ په سبب د امر د الله ﷻ سره، ﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا﴾ مراد تنه يا هغه وخت دي چې کوم نى به دنيا کښ تير کړي وي يعني چې کله دا څرت والا سختيو معانته او کړي نو د دنيا والا عمر به ډير کم ښکاره شي او ياتنه مراد هغه وخت دي چې کوم نى په قبر کښ تير کړي وي چې دا څرت عذاب او سختيو د وچې نه د قبر عذاب او زندگى به ورته کمه محسوسه شي اى مالبشم فى القبر الا قليلا (روح) او د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه منقول دي چې د دينه مراد هغه وخت دي چې ما بين النفتختين وې ځکه پدغه وخت کښ به پدوى باندې عذاب نوي او چې کله نفخه ثانيه او وهلي شي او قبر ونونه راپاسي نو دا وخت به ورته ډير کم محسوس شي او دا به او وانی چې يا ويلنا من بهتامن مرقدنا.

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ

۱۱۰ او اوبه بندگانو څماته چې کوی دي دوى هغه خبره چې هغه ځانسته ده، بيشکه شيطان فساد اچوي په مينځ د دوى کښ

إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا ۚ رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ ۚ إِنَّ يَشَأْ

بيشکه شيطان دي لپاره دانسان دشمن ښکاره، رب د ستاسو ښه پوهه دي په حال د ستاسو باندې که او غوړي

يَرْحَمَكُمُ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ ۚ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ

نور رحم به او کړي په تاسو باندې او که او غواړي نو عذاب به در کړي تاسوته، اونه نى ليرې مونږه ته په دوى باندې

وَكَيْلًا

نگران ذمه وار

﴿وَقُلْ لِّعِبَادِي هُدًى آتَيْنُوهُمْ كُنْ طَرِيقَهُ دَعَوَاتِ وَتَعْلِيمِ بَيَانِيهِ جِي دَهْفِي ذِكْرِهِ سُوْرَةِ النِّحْلِ ایت نمبر (۱۲۵)، ادع الی سبیل ربك كنس شوې وو، یعنی په وخت د دعوت كنس نرمي كوی كچري یو جاهل ستاسو مذاق اوت مسخر كوي نوتاسو ورسره سختي مه كوی اومراد ﴿لِّعِبَادِي﴾ هغه مؤمنان دي ځكه چې اكثر په آیات قرآنيه كنس د عباد هغه مراد مؤمنين دي لكه په سورة الزمر ایت نمبر (۱۷)، فشر عباد اوسورة الفجر ایت نمبر (۲۹)، فادخلی فی عباد اوسورة الدهر ایت نمبر (۲)، عینا شرب بماعباد الله وغير ذلك، اومراد پدي توجیه سره د ﴿أَلَتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ هغه مراد نرمه اومدللّه خبره ده اوقرطبی فرمائی چې پدي ایت كنس خطاب مؤمنانوته دې اوهدايت بيانېري چې په خپل مينځ كنس په وخت دا اختلاف كنس سختي خبري مه كوی بلكه نرمی سره خبري كوی د سختو خبرو په وجي سره شیطان ستاسو په مينځ كنس اختلاف پيدا كوي.

﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ﴾ نزع و نیلی کیري الاغواء بالفساد ته یعنی چې شیطان ستاسو په مينځ كنس فساد پيدانكړي، د دې لپاره تاسو په دعوت كنس نرمي كوی. **فائدة:** داممانعت د هغه سختی نه دې چې هغه بی ضرورته اوبي محله وي او په وخت د ضرورت اوقتال كنس سختی كول ضروري دې.

﴿وَبُكَرُ أَعْلَمُ﴾ د دينه مخكښ لفظ د قولوا هم مقدر دې اودا خطاب مشر كينو ته دې پواسطه د مؤمنانو سره، اودا تفسیر دې د ﴿هِيَ أَحْسَنُ﴾، او ﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ﴾ دا دوه جملي په مينځ كنس بطور معترضی راغلي وي، اومراد په ﴿تَرْحَمُكُمْ﴾ سره توفيق د ايمان دې يعني تاسو دوی ته نرمه خبره كوی چې هغه داده چې تاسو دوی ته داسې وائي چې ستاسو رب ښه عالم دې په تاسو باندې اوهدايت د هغه په اختيار كنس دې كه خوښه شي نوتاسو ته به توفيق د هدايت او ايمان به دركړي يابه عذاب دركړي چې كله تاسو په شرك باندې مړه شئ اودوی ته صراحتا جهنمي يانورسخت قسم الفاظ مه استعماله وئ، اوي خطاب مؤمنانوته دې په طريقې د التفات سره لكه ماقبل كنس

اودامت محمدیه ﷺ فضل اوشرف ته اشاره ده خکه چې په زبور کښ دحضور ﷺ خاته النبین کیدل اود حضور ﷺ دامت فضل اوشرف ذکر وولکه الله ﷻ فرمائی ولقد کننا فی الربورم بعد الذکر ان الارض یرثها عباد الصالحون (انبیاء، ۱۰۵)، اوبعض علماء فرمائی چې په دې تخصیص کښ حضور ﷺ ته دغلبې اوریاست بشارت دې، اوحضرت مولانا عثمانی رحمه الله فرمائی چې وجه دتخصیص داده چې حضرت داود ﷺ به جهاد هم کولو اود زبور تعلیم به ئی هم ورکولو. نوهغه دوه خیزونه دلته هم دي قرآن اوجهاد، قرطبی فرمائی چې په زبور کښ احکامات دحل اوحرمت نوو بلکه په هغې کښ اذکار، تسبیحات اومواعظ وو، نوممکنه ده چې د جهاد حکم الله ﷻ په زبور کښ نوي ذکر کړې بلکه مستقلا ذکر شوې وی اوپه حدیث کښ ذکر دې چې کان لا یفر اذا لاقی.

قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ رَزَعْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا مَمْلُكُونَ

۱. اوايه ته رااوېلی هغه بتان چې گمان پری کوئ تاسو دخدای سره دشریکانو، سیوا دالله ﷻ نه، پس اختیار نه لري هغوی

كُشِفَ الظُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ۝ اُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ

دلري کولو دتکلیف ستاسونه اونه دکمولو یا منتقل کولویل چاته، هغه معبودان چی دوی مشرکین بلنه کوی د هغوی

يَسْتَفْتُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ إِلَيْهِمْ أَقْرَبَ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ

تلاش کوی هغوی رب خپل ته نزدیکت چې کوم یو ددوی نه زیات نژدې دې الله ﷻ ته، اواوید لری دوی درحمت دهغه

وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ۝ وَانْ مِنْ قَرِيَةٍ إِلَّا نَحْنُ

اوربړي د عذاب دهغه نه بیشکه عذاب درب ستادې چې یره تنه کیدې شي، اونیشته هیڅ یوکلې مگرموڼه

مُهْلِكُومَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَمَةِ أَوْ مُعَذِّبُومَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ

هلاک کوونکی یو دهغه مخکښ دورخي د قیامت نه یا عذاب ورکوونکی یو هغه ته عذاب سخت. ده دافصله

فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ۝

په لوح محفوظ کښ لیکلې شوې

﴿قُلْ أَذْعُوا الَّذِينَ﴾ دادلیل نقلي پیش کيږي په توحید باندی دملانکو اوانبیاء سابقینو نه، چې دکومو انبیاء کرامو یادملانکویاد نورو اولیاؤ تاسو عبادت کوئ اوخیل کارسز او حاجت روانی کنئ نو هغوی تاسوته هیڅ قسم فائده نشي رسولې اوضر درنه نشي دفع کولی بلکه هغوی په خپله الله ﷻ ته لاري اوزرائع دقربت تلاش کوي اود الله ﷻ درحمت امید اوعذاب نه ئی خوف لري، اوپدې کښ ردپه شرک فی الدعا اوشرک فی التصرف باندی هم دې اوشان نزول ددې ایت په حدیث دبخاري کښ چې روایت دې دأبن مسعود ؓ نه داسې ذکرشویدي چې مشرکینو کښ ځني خلکو دپیریانو عبادت کولو اوهغه پیریان مسلمانان شوخو دغه مشرکینو دهغوی عبادت نه پریخودلو، نودا ایت نازل شو، ﴿رَعَمْتُمْ﴾ زعم دوه مفعولینونه متعدي کيږي اودلته کښ دواړه مقدردي، اصل کښ داسي دې زعمتموهم شرکاء او ﴿مِنْ دُونِهِ﴾ کښ من بیانیه دې اودابیان د﴿الَّذِينَ﴾ نه لپاره دې اوامرلپاره دتهديد اوزجردي، قرطبی اوصاحب دمدارك اوصاحب دبحر وغيره ټول فرمائی چې پدي ایت کښ حضرت عیسیٰ ؑ، عزیر ؑ اوملائک وغیره چې عبادت شوي وي هغه داخل دې نودغه شانتی هغه اولیاء الله هم پدي کښ داخل دي چې دهغوی عبادت کيږي ژوندي وي اوکه مړه وي، ﴿كَشَفَ الْغُطْرُ﴾ کشف دضرر عبارت دې ددینه چې تکلیف بالکلیه ختم کړې شي اوهیڅ څیزهم پاتي نشي اوتحول عبارت دې بدلولو دیو حالت نه بل حالت اویادیومکان نه بل مکان ته، مقصد دادې چې تاسو چې دجاعبادت کوئ نو هغوی کښ څوک هم دومره اختیار نه لري چې ستاسو نه تکلیف بالکلیه ختم کړي، یانی کم کړي اویانی بل چاته منتقل کړي ﴿أَوَلَيْكَ الَّذِينَ﴾ دواعلت دې دماقبل ایت لپاره چې هغوی ستاسونه ضرر لري کولو باندي ځکه ندي قادر چې هغوی په خپله الله ﷻ ته تقرب لپاره لاري تلاش کوي اودالله ﷻ رحمت طلب کوي اودهغه دعذاب نه بیريږي ﴿إِلَىٰ رَبِّهِمْ أَلْوَسِيلًا﴾ اسم اشاره مبتدا ده

الذين يدعون بدل دي داسم اشاري نه او عائد پکښ محذوف دي يعني يدعوهم اويتغون ويرحون ويخافون معطوف عليه سره دمعطوفاتو خبردي د مبتداء لپاره، اولي رهم الوسيلة نه مراد تقرب دي الله ﷻ په طاعاتو او عبادت سره او ايالي په معنى دمن سره دي او وسيله په معنى د حاجت سره دي لکه د تفسیر منقول دي دآين عباس عليه السلام نه نومعنى نى داده چې دوى خپل حاجتونه دالله ﷻ نه پوره کوي او الله ﷻ ته سوال کوي اى يتغون من رهم الحاجات، ﴿أَلَيْسَ أَقْرَبُ﴾ دابدل البعض دي دضمير د﴿يَتَغَفُونَ﴾ نه او اى په شپږو معانيو کښ استعماليري (۱)، کله شرطيه وي لکه اياماندعو فله الاسماء الحسنی (۲)، کله استفهاميه وي لکه ايکم زاده ايماناً (۳)، کله موصوله وي لکه ايهم اشد على الرحمن (۴)، کله لپاره دتعجب وي لکه سبحان الله اى رجل هذا (۵)، کله متصله دنداء سره راځي لکه ياايها الرجل (۶)، کله لپاره ددلالت په کمال باندې راځي لکه زيد رجل اى رجل، نودلته يا استفهاميه ده نومعنى به نى داشي چې څوک په هغوى کښ اقرب دي الله ﷻ ته؟ او اياموصوله ده نومعنى به نى داشي چې په هغو کښ کوم کس زيات اقرب الى الله ﷻ دي هغه هومره زيات تقرب طلب کوي، ﴿تَحْذَرُوا﴾ يعنى لائق ددي چې هرڅوک تنه ځان بچ کړي او ويريري تنه

قريبه: مسئله توسل په تفصيل سره په سورة المائدة کښ ذکرشويده من شاء فليطالع فانه بحث اتيق وتحقيق غريب، ﴿وَإِنْ مِّنْ﴾ داتخويف دنيوى دي اوماقبل ايت کښ چې دکوم عذاب نه دځان بچ کولو حکم وو نوپدي آيت کښ دهغې دوقوع خبرورکولې کيږي چې دافيصله حتمي اولوح محفوظ کښ ليکلي شويده چې دقيامت نه مخکښ مخکښ به په هر قريې باندې هلاکت او ايعذاب راځي اومشرکينوته به خپل معبودان باطله هيڅ قسم نجات ورنکړي اوڅه مددبه نى اونکړي اوان نافيه دي اومن زانده دي اودقريه نه مراد ياهرگناه گاره قريه ده اودآيت مقصد دادې چي دقيامت نه مخکښ به هره گناهگاره قريه به دخپل گناهونودوجي نه به يابالکليه هلاک شي کچري گناهونه نى سخت قسم وو اويابه په نورو انواعو دعذاب کښ مبتلاشي لکه قحط شوه، بدامني شوه وغيره کچري گناهونه نى دانتهائى لوى درجي والانه وو. اويامراد دقريي نه قرية ظالمة ده چې دمشرکينو والاقربي دي اومقصد دايت دادې چې دمشرکينو اودظالمانو والاقريه به دقيامت نه مخکښ مخکښ هلاک کړوپه هلاکت استئصال سره اويابه نى په نورو عذابونوکښ مبتلا کړو لکه شکست او غلامى، جزيره وغيره شواويامراد دقريه نه عامه قريه ده

لکه چې داتقاضا دعموم ذات اودمن زانده هم ده، نو دايت مقصد دادی چې ددنياهره قربه به دقيامت نه مخکېن مخکېن ختمیږي، يابه په خپل طبعي موت سره چې هغه به دتعذيب نه خالي وي کچري مؤمنان وو اوسيدونکې دهغې اويابه سخت قسم عذاب سره کچري اهل دهغي مشرکين اوکفاروو نود ﴿مُهْلِكُوها﴾ نه مراد طبعي موت دې اويابه طبعي موت باندی اطلاق دهلاکت په قرآن اوحديث دواړو کښ شويدي لکه حتی اذا هلك قلتم اويابه حديث کښ دي کلما هلك نهی (الحديث) داتوجيه زياته غوره ده، ﴿كَانَ ذَلِكَ لِمَعْنَى دافيصله لوح محفوظ کښ ليکلي شويده اوددنياهيخ قسم طاقت اواسباب دافيصله نشي بدله ولي، حضرت شاه عبدالقادر رضى الله عنه ددې ايت مقصد داسي بيان وي چې دهرشهر خلک ديو بزرگ عبادت کوي چې مونږ دده رعيت يو اودده په پناه کښ يو خو چې کله وخت د عذاب راشي نوبيا به هغه ورته پناه ورنکړي.

وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَلَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ ۝ وَآتَيْنَا

اونه يومن کړې مونږه دليرلودفرمانشي معجزاتونه مگرداچي نسبت ددروغوکړې وودينه مخکونخلکو. اوورکړې وه مونږه

فَمُودَ النَّاقَةِ مُهْبَرَةً ۖ فَنظَّمُوا بِهَا ۝ وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخَوْفًا ۝

نموديانوته اونه معجزه ښکاره پس ظلم اوکړو هغوئ پدي باندی اونه ليرومونږه معجزې مگرلپاره ديرولو

﴿وَمَا مَنَعَنَا إِذْ دَارِمُ ایت معجزه دې اوپديکښ دويم سبب دنزول عذاب ذکرکيږي چې هغه انکار دې دمعجزاتونه اوکفاروبه باربار فرمانشي معجزات طلب کول لکه صفا، مروه دسروزرو غرونه جوړيدل، يادمکي نه غرونه ختمول اودمکي زمکه دزراعت قابله جوړول وغيره نوالله ﷻ پدي ایت کښ ددغي متعلق ارشاد فرمائی چې داسې معجزاتو مطالبه پوره کول ستاسو په حق کښ ښه ندې ځکه چې کله هم ديو قوم فرمانشي معجزه پوره کړې شي اوهغوئ بياايمان رانوري نوپه هغوئ باندی عذاب راخي اوبالکليه هغه قوم هلاک کيږي لکه مخکني قومونو سره داسې شويدي لکه قوم ثمود ته دهغوئ دفرمائش معجزه ورکړې شوي وه چې ناقه وه بيانی هم

نکر و کړونواله ﷻ عذاب پري راوستونو او باندکلیه هلاک شو او ماته ﴿وَمَا مَتَّعْنَا بِكَشٍ نَفْسِهِ دَهْ وَبَضْمِيرٍ مَفْعُولٍ دَمْنَعٍ لِّپَرِه دې او﴾ هَانُ نُزِيلُ بِمُورِلِه مَفْعُول شئی دې او ﴿إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا﴾ لَاؤُونُ بِجَمْلِه په تاویل د مصدر سره فعل دَمْنَع دې تقدیر د عبارت دادې چې ومانعا ارسال الآيات لا تكتب الاولین (کشاف) او نسبت وقوعی دَمْنَع الله ﷻ خپل ځان ته کول مجازا او استعارة دې نه حقیقه ځکه چې منع و نیلی کیږي کف الغیر و قسره عن فعل یږد ان یفعله یعنی بندول دغیر او مجبوره کول دغیر د هغه فعل نه چې هغه د هغې دکولو اراده کړې وي روح او د معنی محاله ده په الله ﷻ کښ نوددې وجه نه دا استعارة ده د ترک الارسال د معجزو مطلوبه نه. دوجې دتخیر د حکمت نه دجه هغه عذاب مؤخر کول دي نو دایت مقصد دادې چې مونږه هغه معجزات چې تاسو ئی طلب کوئ او فرمائش ئی کوئ نوهغه مونږه پریځودلی دې دوجې د حکمت نه چې هغه تاخیر د عذاب دې روح ﴿وَمَا آتَيْنَا﴾ د یو فرد او یوه نمونه د اولون ذکر کیږي چې هغه شمودیان دي چې د حضرت صالح ﷺ نه ئی فرمائشي معجزه طلب کړه چې دیو کانږي نه د لسو میاشتو بلاربه اوښه راوبسه نو الله ﷻ ددوی دغه مطالبه پوره کړه خو چې بیاني هم انکار او کړو نواله ﷻ باندکلیه هلاک کړل او وواو لپاره د عطف دې او دا جمله عطف ده د ماقبل کلام په فحوی باندی نو معضوف علیه ددې مذکور دې معنی چې په هغې باندی ماقبل کلام دلالت کوي چې هغه دکفارو اوښو فرمائشي معجزات طلب کول او بیا د هغې نه تکذیب کول دي (روح) او تخصیص په استشهاد سره د قوم صالح ځکه اوشو چې ددوی د هلاکت اثار او امثال ډیر قریب وو قریش مکه ته او هر تلونکې راتلونکې به کتلو (فتح. کشاف) اوځني محققینو یوه نکته ذکر کړیده دتخصیص دناقي لپاره چې فرمائی چې مراد پدي ایتونو سره اثبات د قدرت دې په اعادي باندی پس دمرگ نه ځکه چې کفارو به دا و نیل چې اِنَّا کُنَّا تَرَابًا وَعِظَامًا اِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خلقا جدیدا. نو د هغې په جواب کښ الله ﷻ او فرمائیل چې ﴿كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَبِيدًا﴾ ښو بیا پدي باندی دوه امرین مرتب کړل په طریقي دلف نشر غیر مرتب سره. نو په ذکر د داؤد ﷺ سره اشاره ده اثبات د قدرت ته په حمید باندی او په ذکر د ناقي د حضرت صالح ﷺ کښ اشاره ده په قدرت باندی حجارة ته

﴿مُبْصِرَةٌ﴾ داحال دې ﴿الْأَنفَاقَ﴾ په اعتبار د موصوف مقدره سره چې ایه دې او ﴿مُبْصِرَةٌ﴾ په معنی د مضمینه سره دې لکه والنهار مبصر شو او یا په معنی ذات ابصار او بصیرة سره دې ﴿فَقَظَلَمُوا بِهَا﴾ مراد ترینه انکار او تکذیب او کفر او قتل داویني دې ﴿وَمَا تُرْسِلُ﴾ مراد په ﴿بِالْأَنْتِ﴾ سره یا فرماني معجزات دي نود ﴿إِلَّا تَخَوِّفُ﴾ په مراد بیان زول د عذاب عاجله دې نو مقصد دادې چې دغه فرماني معجزاتو سره هم دوی د الله ﷻ نه، نه اویريږي او ایمان رانه وړي نو بیا په دنیا کې پري عذاب راځي، او کچري مراد په بالایات سره معجزات غیر مطلوبه شي نو بیا مراد د ﴿إِلَّا تَخَوِّفُ﴾ نه عذاب اخرت دې نو مقصد دایت دادې چې کوم معجزات چې مونږه ظاهره وو لکه ایات قرانیه شوو غیره د عذاب اخرت نه ډیریدو لپاره دې (کشف).

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ ۚ

(او یاد کړه هغه وخت، چې کله اوئیل مونږه تاته چې بیشکه رب ستا هغه گیره اچولي ده په خلقو، په قدرت سره

وَمَا جَعَلْنَا الرُّمَيَّا الَّتِي آتَيْنَكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ

اوندې گرځولی مونږه هغه لیدل چې خودلی دې مونږه تاته مگرازمانش لپاره دخلکو او دغه شان هغه ونه چې لعنت کړ شویده

فِي الْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ يَفْهَمْ ۚ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ۝

په قرآن کېن اویره وومونږه دوی لره پس نه زیاتوی دوی لره مگر سرکني لویه

﴿وَإِذْ قُلْنَا لَكَ﴾ هرکله چې په مخکېني ایت کېن دکفارو فرماني معجزې نه پوره کولو سبب

بیان شو نو اوس پدې ایت کېن دهغوی طعن او تشنیع باندې حضور ﷺ ته تسلي وړکولې کیږي چې دوی طعن شروع کړو چې داخرنگه پیغمبر دې چې مونږ ته یوه فرماني معجزه نشي راوړې؟ نو الله ﷻ فرماني چې دتولو مخلوقاتو حالات که ظاهري دي یا باطني الله ﷻ په هغې باندې په اعتبار د علم او قدرت سره احاطه کړیده کچري ددوی مطالبه پوره هم کړې شي بیا هم دوی ایمان نه

راوړي بیا به هم دوی استهزاء کوي، اودوه آیات بطور مثال الله ﷻ بنائی چې یوه واقعہ معراج چې څو مره عظیمه معجزه وه اودوی استهزاء ورپورې شروع کړه او دویم شجره ملعونه چې هغه په جهنم کښ ده نو په هغې پورې هم استهزاء کوی اودغه شاتني الله ﷻ تیزی ورکوي پیغمبر ﷺ ته په دعوت کښ چې ددوی خبرو ته التفات مه کوه خپل دعوت اوتبلیغ کوه اوالله ﷻ په اعتبار دقدرت سره په هر چا احاطه کړیده نو ستا حفاظت به هم الله ﷻ کوي. ﴿وَإِذْ قُلْنَا لَهُ ظَرْفَ زَمَانٍ دَفْعَ لِمُدَّ لِحَارِهِ﴾ چې اذکر دې ﴿أَحَاطَ بِالنَّاسِ﴾ مراد تنه یا احاطه په اعتبار دعلم سره ده چې الله ﷻ ته علم دې چې څوک ایمان راوړي او څوک نه راوړي اویا احاطه په اعتبار دقدرت سره ده چې داخلک ټول دالله ﷻ په قدرت کښ دي، نو دالله ﷻ دارادي نه بغیر دوی په هیڅ څیز باندې قادر ندي اوتاته هیڅ قسم تکلیف نشي درکولې، ستاحافظ اوانصر الله ﷻ دې، ددې دواړو توجیه په اعتبار الف لام په الناس کښ لپاره داستغراق حقیقي دې اوتول انسانان تنه مراد دي اویا عهدي دې اومراد تنه قریش مکه دي اومراد دا حاطي نه اهلاک دهغوئ دې نو دایت مقصد بیادادې چې واقعہ معراج دوی او کتله اودهغې باوجود ئی ایمان رانورو نواوس ددوی دهلکت وخت قریب راغلیدې اوبدرکښ الله ﷻ خپله وعده پوره کړه (قرطبي) او په صیغی دماضي سره ذکر کول لپاره دتحقق الوقوع دي.

﴿وَمَا جَعَلْنَا آلَآءَنَا إِدْرَاٰ اِلَّا لِقَوْمٍ اٰمَنَ﴾ ایت بطور مثال بیانیري چې دوی دفرمائشي معجزو په پیش کیدلو سره هم ایمان نه راوړئ لکه څنگه چې دوی تکذیب او کړو دعظیم معجزې دمعراج نه اوجه داده چې معجزې او آیات ټول خلاف عادت کیدلو کښي مشترک دي اودانازلیري دجانبه دالله ﷻ نه لپاره دتصدیق درسالت، نو تکذیب دبعضو معجزاتو مستلزم دې تکذیب لره دکل معجزاتو (ابی سعود)، اودغوره قول مطابق مراد د ﴿آلَآءَنَا﴾ نه رؤیت بصري یعنی په سترگو سره لیدل دي په شپه دمعراج کښ دا قول منقول دې دآبن عباس ؓ نه نقل کړیدې امام بخاري، تفصیل ئی په ابتداء ددې سورت کښ ذکر شوی دې. ﴿إِلَّا فِتْنَةً﴾ کفارو دا واقعہ بعیده او خلاف عقل ئی او کړله نو انکار ئی او کړو، حتی که بعض نوي مسلمانانو قدمونه هم اوخو یخیدل، اومخلص مسلمانانو تصدیق او کړو، ایمان کښ ورته ترقی اوشوه دا واضح دلیل دې چې معراج په جسد عنصری سره په حالت دیقظت یعنی په ویخه باندې وو، کچري په ویخه باندې نوې بلکه دخوب لیدل وې اوروحانی وې

نوپه هغه سره امتحان نه کيږي. ﴿وَالشَّجَرَةُ الْمَلْعُونَةُ﴾ دادويم مثال بيانيزي اوداعطف دې په مفسر
 ﴿الْأَرْضِ﴾ الَّتِي مَبْنَدِي اوبه ايت کښن تقديم اوتاخير دې اى ماجعلنا الرؤيا التي اربنك والشجرة الملعونة و
 القرآن الاية للناس (قرطبي)، چې هرکله الله ﷻ دوى ته خبر ورکړو دوى نه دز قوم نه چې داپه جهنم کښ ده
 اود کافرانو خوراک به وي نودوى استهزاء شروع کړه اوداښي اووئيل چې په جهنم کښ څرنگه ونه
 زرغونيزي حالانکه دغه اور به په کانړ وبليرې، نوداهم فتنه اوامتحان دخلکو لپاره وو. کفارو خلان
 عقل اوکنړلو اوانکارني تنه اوکړو، اومسلمانانو شي تصديق اوکړو، اومراد ددې شجرة نه
 شجر دز قوم ده اوديته ملعونه وئيل يامجازا دې په اعتبار داگلين سره چې خوړونکي ددې ملعونين
 فى القرآن دي، چې هغه کفار دي چې اصل کښ حقيقه لعنت په قرآن کښ په هغوى وئيلې شوي دي
 اواونې دز قوم نه څه گناه ندې شوي چې په هغه باندې لعنت اوئيلې شي، اوياملعون په معنى
 دضارسره دې يعنې تکليف رسونکې اوعرب هر تکليف رسونکي خوراک ته ملعون وائي. نومطلب
 دايت داشو چې دهغه وني تکليف رسول جهنميانوته ذکر دې په قرآن کښ کيږي، اوياملعون په معنى
 لغوي سره دې چې ابعاد لري والي ته وئيلې کيږي اواونه دز قوم هم مبعده ده دصفات الخيره اوبه
 هغه کښ صفات دخير نيسته دې نودايت مطلب داشو چې هغه ونه چې دهغه بدصفات بيان کړي
 شوي دي په قرآن کښ لکه چې په سورة الدخان کښ ذکر دي، والله اعلم بالصواب، ﴿وَنَحْنُ لَهُمْ﴾ يعنى
 دې تخويف ددوى سرکشي نوره هم زياته کړه اومزيد شرارت نى زيات کړو.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ

اوبيا دکره هغه وخت چې کله اوئيل مونږه ملائکونه چې سجده اوکړئ ادم ﷺ ته نوسجده اوکړه دوى نولو سيوا دابليس نه

قَالَ مَا أَشْهَدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ۖ قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي

اوئيل ده آيا سجده اوکړم څه هغه چاته چې پيدا کړيدې نادختي نه، اوئيل ده دابليس خبر اکره ته چې دا هغه سړى دى

كَرَّمْتَ عَلَىٰ لَبَنٍ أَهْرَجَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَأَحْقَبُكَ

جې عزت ورکړيدې تاده ته په ماباندې، کچري تاماله مهلت راکړو ترورځي دقيامت پوري نو خامخابه څه غلبه حاصله کړم

فَرِيكَةً إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٣٠﴾ قَالَ أَهَبْ لِمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ

په اولاد دده باندی سیوا دلبرو کسانونه. اوئیل الله ﷻ څه ته پس هغه چاچې تابعداري اوکړه ستا ددوئ نه پس بیشکه جهنم

جَزَاؤَكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا ﴿١٣١﴾ وَاسْتَغْفِرُ مَنْ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ

بدله ده ستا سپوره بدله برانگیخته (ماده) کړه ته هغه څوک چې وس پرې برشي ستاد دوئ نه په اواز خپل سره اورا جمع کړه

عَلَيْهِمْ بِعَمَلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدَّهُمْ

پدوئ باندی سواره خپل او پیاده خپل او شریک شه ددوئ سره په مالونو کښ او په اولاد کښ او وعده کوه ددوئ سره

وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٣٢﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ

اونه کوي وعده ددوئ سره شیطان مگرددهو کي، بیشکه بندگان ځمانشته دې تالره پدوئ باندی

سُلْطَانٌ وَلَا كَلْفٌ بِرَبِّكَ وَكَيْلًا ﴿١٣٣﴾

غلبه دگمراه کولو او کافي دې رب ستا دمه وار.

﴿وَإِذْ قُلْنَا لَهُدَّا قَصَصَهُ اٰدَمَ ؑ﴾ او ابلیس ملعون ذکر کړې لپاره ددې چې شیطان ستا سواباتی

دشمن دې دده لمسه مه منی، اودا واقعہ معراج ددې لپاره ظاهره کړې شوه چې تاسو مسئله توحید اومنی اود شیطان په لمسه کښ رانشی لکه څرنګه چې شیطان ذالله ﷻ دیوایت نه انکار کړې وو، اودهغې توهین نی کړې وو نودهغې دوجي نه ملعون او ګرځیدو، نوتاسو چرته ددې واقعي اوایت نه انکار اونکرئ کئی تاسو به هم ملعون او ګرځیږئ، داواقعہ څوځلي مخکښ تیره

شویده، ﴿قَالَ ؕأَسْتَعِذُّ بِأَسْتَفْهَامٍ تَعْجِيبِي لِبَارِهِ دَانْكَارِ دې، طینا دامنصوب بنزع الخافض دې ای خلقت من طین، اویاحال دې دَموصول نه اوعامل پکښ اسجد، فعل دې ای اَسجد له وهو طین، نومقصد دادې چې څه هغه چاته سجده اوکړم چې هغه په اصل کښ خاوره ده یعنی ماده نی خاورده ده اوځما ماده اور دې او اورغوره وي دځاوري نه، نوڅه ولې سجده اوکړم نودالله ﷻ دحکم په مقابله کښ خپل دلیل عقلي پیش کړو، ﴿قَالَ أَرَأَيْتَكَ ؕإِذَا ذُكِرْتُ حَسَدَ دَابْلَيسَ لَعِينِ دې

دحضرت ادم عليه السلام سره اوپه ذکر دقال کښ اشاره ده چې دابليس لعين داکلام په دي مخکښي کلام باندی ندې مرتب بلکه ددې ترتب واېتلاء په بل کلام ده اودا دماقبل سره ندې متصل او ﴿أَزَّيَّتْكَ﴾ کښ کاف حرف خطاب دې دتاکيد دماقبل تاء خطاييه لپاره راغلیدې خوداتاکيد نحوي ندې بلکه تاکيد لغوي دې ځکه چې کاف ضمير منصوب متصل دې او ت. ضمير مرفوع متصل دې نو منصوب تاکيد د مرفوع لپاره نه واقع کيږي. اورؤيت نه مراد رؤيت علمي دې په معنی داخبرئ سره اودادوه مفعولين ته متعدي کيږي اوددینه وروستو اکثر جمله استفهاميه مقدره وي، نو ﴿هَذَا الَّذِي﴾ داجمله ورله مفعول اول دې اوجمله استفهاميه چې کومه مقدره ده هغه ورله مفعول ثانی دې، نو تقدیر د عبارت داسې دې اخبرئ عن هذا الذي کرته علی لم کرته علی؟ اوبعض فرمائی چې دلته حرف استفهام مقدر دې چې داخل دې په ﴿هَذَا﴾ باندی او ﴿هَذَا﴾ مبتدا ده، او ﴿الَّذِي﴾ موصول سره دصلي نه خبر دې ای اهذالذی کرمت علی؟ اودا استفهام ئی علی وجه الاستصغار واستحقار وو، چې داضعیف او کمزوری انسان چې دخټونه پیدا کړي شوي دې دده دوجې نه تا په مالعنت او کړو اوده ته دي فضیلت ورکړو په ماباندی په سجدې سره، ﴿لَئِنْ أَخَّرْتَنِ﴾ لامل موطنه للقسمة دې اومراد د تاخیر نه مهلت ورکول دي دژوند، ای لئن اخرت اهلاکئ الی يوم القيمة، ﴿لَا تَخْتِكَنَّ﴾ دا یا ماخوځ دې احتک الجراد الزرع، نه چې کله جراد ټول فصل ختم کړي اوبیخ کني ورله اوکړي، نو معنی ئی داده چې څه به د اولاد ادم بیخ کني اوکړم اودونئ به هلاک کړم په اغوا اواضلال سره، ای لاستاصلن فريته بالاغواء والاضلال (قرطی) اویا ماخوځ دې دحک الدابة نه چې داس والا لاندې شونډ دبره سره میلاؤ کړې شي اوواگي پکښ واچولې شي ددې لپاره چې مالک کوم خواته غواړي نو هلته ئی بوخي، نو مقصد ئی داشو چې څه به اولاد ادم باندی غالب شم اوکوم خوا ته ئی چې غواړم نو هلته به ئی بوخم، ددوارو مقصد متقارب دي چې دسمي لاري اودتوحید دعقیدي نه گمراهئ اوشرک ته راوستل دې، اومراد په ﴿إِلَّا قَلِيلًا﴾ سره مخلصین بندگان دې لکه چې په سورة الحجر کښ هم تیر شوي وو چې الاعدادک منهم المخلصین.

﴿قَالَ أَذْهَبَ﴾ تخويف اخروی ذکر کړي د متبعين دشيطان لپاره پس ذکر د عداوت دهغه نه د انسانانو سره، او مراد په ﴿أَذْهَبَ﴾ سره امر حقیقه په ذهاب سره ندې چې ضد مجي راتلل. دې بلکه مقصود پدې سره د ابليس لعین درخواست پوره کيدل دي د مهلت والا، اود امر ورته اهانت او خذلنا شويدي (کشاف) ﴿فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزْأُكُرٌ﴾ کم ضمير خطاب يا تغليبا راوړې شويدي د مخاطبينو په غائبينو باندې اصل کښ داسې وو فان جهنم جزاؤهم و جزاؤ کم خوييا غلبه ورکړي شوه مخاطبين ته په غائبين باندې او اوښلی شو ﴿جَزْأُكُرٌ﴾ او يا التفتات شويدي د غائب نه حاضرته، چې ﴿فَمَنْ تَبِعَكَ﴾ کښ متبعين غائب ذکر شوې وو او پدې ځای کښ په صيغې د حاضر سره ذکر شو، او ياد اچې د کم ضمير سره مراد فقط ابليس دې او خطاب د وعيد فقط ابليس ته دوجي د اصالت نه دې په هر معاصي کښ چې دالعين دهر معاصی لپاره اصل دې (وفي الحديث من سن سنة فعلیه وزرها ووزر من عمل بها الى يوم القيمة) ﴿جَزَاءٌ مَوْفُورًا﴾ و فرلازمی او متعدي دواړه استعماليري، نوکه متعدي شي نوبيا په معنى د اسم مفعول سره دې يعنی جزاء موفرا يعنی داسې سزا چې پوره کړې شويده څه کمی به پکښ نوي، نوبنا پدې تقدير د دينه به مراد سزا دکافر او مشرک وي چې په هغې کښ به څه قسم کمی نشي کيدلې او د مؤمن گناه گار سزا ته به نوي شامل ځکه چې په هغې کښ به کمی کيدې شي، د عفو او مغفرت دوجي نه، او يا لازمي دې نو ﴿مَوْفُورًا﴾ په معنى د والرا يعنی پوره کيدونکې سره دې، يعنی جهنم به پوره پوره سزاوي ستاسو. ﴿وَأَسْتَغْفِرُ﴾ پديدکښ څلور طريقې د گمراه کولو بيانيري دشيطان والا، اود اعطف دې په ماقبل ﴿أَذْهَبَ﴾ باندې اود امر هم يا اهانت دې او يا تهديد دې او قرطبی فرماني چې امر د تعجيز لپاره دې يعنی ته خپل کوشش کوه خوته د اضلال په هيڅ چا باندې قادر نه ئی، او پدې باندې قرينه روستنې آيت ﴿إِنَّ عِبَادِي﴾ پدې او استغفر په معنى د ځو يولو، يو لوسره هم راځي د برانگيخته کول او د قطع په معنى سره هم راځي دلته په معنى د برانگيخته يعنی اماده کول مراد دې ﴿بَصْرَتِكَ﴾ د اوله طريقه د اضلال او د گمراه کولو ده او مراد په صوت سره هر هغه اواز دې چې د الله ﷻ معصيت ته

بلونکې وی، داشامل دې اواز دکفراوشرک بدعت ته اودغه شانتی مزاراوغنا، گانوته هم شمل دې اوبعض فرمائی چې مراد دَصَوْت نه شیطانی وسوسي دي، ﴿وَأَجْلَبَ عَلَيَّمْ﴾ جلب په اصل کښ ونیلی کيږي یوخیز دَیو مقام نه بل مقام ته منتقل کول لکه حدیث کښ راغلیدې لاجلب چی غله دَیو خائی نه بل خائی ته مه منتقل کوئ خوچې کله په صله کښ ئی علی راشي نوپه معنی د جمع کولو سره وي، دادویمه طریقه ذکر کيږي، یعنی دانسانانو دگمراه کولولپاره خپل ټول چلونه اوکیدونه جمع او استعمال کړه ﴿يَجْلِكَ﴾ بهاء زانده ده اوخپل اطلاق کيږي سوار لنسکرباندی.

اولفظ خپل جمع ده مفرد ورله من لفظه نیشته دې اگرچې بعضو ورله مفرد خائل ونیلی دې اورجل فعل په وزن په معنی دفاعل راجل سره دې دااگرچې مفرد دې خومراد تنه پدي خائی کښ جمع ده، اوونیلې کيږي پیاده لنسکرته، علامه زمخشری رحمته الله علیه فرمائی چې استفزاز په صوت سره، اواجلاب په خپل اورجل سره داتمثیل دې الله تعالی مثال اوتشبيه دحال دابلیس په تسلط کښ دحالت دهغه چا سره ورکړیده چې هغه په چاباندی حمله اوکړي اوپه هغوی باندی چیغې اووهي اوواوني یره وي اوهغوی دخپلو مراکزونه اوتخته وي، نودغه شانتی الله تعالی شیطان ته هم تهدیداً یاتعجیزاوائی چې ته هم دغسي اوکړه، اوامام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې دابطور محاوره اوضرب المثل ونیلی شویدي، اومراد تنه خپل ټول کیدونه اوچلونه استعماله ول دې لکه څرنګي چې یوسری په یوکارکښ کوشش مکمل کوي نوته ورته اووايي چې جنتا بجلک ورجلک، یعنی خپل ټول چلونه داستعمال کړل، اوداتوجیه زیاته غوره ده ځکه چې داهرسمه کیداو مکرته شامل دي، اودارنګي داشامل دي، هرهغه چاته هم چې په سورلئ یاپیاده گرځي په معصیت دالله تعالی کښ لکه چې دامنفول دې دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه، ﴿وَشَارِكْهُمْ﴾ دادریمه طریقه بیانیري داغوادشیطان اومراد په مشارکت فی الاموال سره اتفاق دمال دې په معصیت دالله تعالی کښ اوکسب کول دمال دې په طریقه حرام سره، اونذر لغیر الله، تحریمات لغیر الله اوسانبه وصیله وغیره داټول تنه مراد دي، اومشارکت فی الاولاد نه مراد اولاد ته ناجائز نومونه ایخودل لکه شرکبه نومونه شول، عبدالعزی، عبدالدار اونن سبالکه عبدالرسول، پیربخش وغیره شول، دهغوی دااعطاء نسبت دالله تعالی نه علاوه بل چاته کول، اودغه شانتی پدیکښ دااولاد غلط تربیت

هم شامل دې، چې والدين دخپل اولاد تربيت داسې اوکړي چې دهغه نه يهودې. يانصرانی يامجوسي جوړکړي لکه د نن سبا داکثر سکولونو اوکالجنونو حال دې چې والدين پيسي هم خرجه کوي اودبچي تربيت عملي طور ديهوديت، نصرانيت په طريقي سره کوي، اولونی افسوس مقام دادې چې په هغې طريقي باندی والدين فخرهم محسوسه وي، بچي ته دسلام په خائ د تاتا لفظ اوداسلامي تعليم اوشعائرو اوتهديب په خائ غيراسلامي تعليم پيښت، شرب اوتانی خونه ورته کوي والی الله المشتکی، وفی الحدیث کل مولود یولد علی فطرة الاسلام فابواه يهودانه اوينصرانه اومجسانه اوکما قال (ﷺ). «وَعَدَهُمْ» داڅلورمه طریقه بیانیري چې غلطې اوددروغو وعدي ورسره کوه اوبی اصله تمنگانو کښ نی راوله، لکه دغه شریکان چې تاسوئی عبادت کوئی دابه ستاسو پکار راځي، اودوئی به ستاسو حاجتونه پوره کوي، زمخشری باوجود دخپل جلالت شان داعتزال دمجبورئی نه ډیره غلطه اونا جائزه خبره کړیده چې د «وَعَدَهُمْ» په مصداق کښ لیکلي دېالاتکال علی الرحمة وشفاعة الرسول فی الکبائر والخروج من النار بعد ان یصروا حماینو(العیاذ بالله) زمخشری دالله (ﷻ) په رحمت باندی اعتماد، اودرسول الله (ﷺ) شفاعت اودگناه گارانو مؤمنین دجهنم نه وتل داوتول دشیطان ددروغو وعدو اودبی اصله تمنگانو مصداق گرزولیدې اللهم ارزقنا شفاعتة شفیع المذنبین (ﷺ) وصحبه اجمعین «وَمَا یَعِدُهُمْ هَذَا ادخال الهی اوجمله معترضه ده چې دشیطان وعدي سراسردهوکی دي اوحقیقت نی هیڅ هم نیشته، اوبدیکښ التفات شویدي د خطاب نه غائب ته، اودغه شانتی وضع داسم ظاهر شویده په خائ دمضمرباندی لپاره دتصریح په وصف دشیطینیت باندی اوغرور وئیلی کیږي چاته غلط خیز خانسته ښکاره کول پدسي طريقي سره چې هغه نی صحیح اوکړي، (روح) اونصب د «غُرُورًا» یاد وجي ددینه دې چې دامفعول مطلق دې د«یعد» لپاره په اعتبار د موصوف مقدره سره چې وعدا دې اویامفعول له دې ای وایعدهم ویمیهم الا لان یفرهم.

«إِنَّ عِبَادِي یُپَدِي کښ حفاظت دبعض بندگانو ذکر کیږي دابلیس د اغواء نه اواضافت دعباد یاه متکلم ته تشریفا دې مرادتنه مخلصین بندگان دې، «لَسَ لَكَ عَلَیْهِمْ سُلْطَانٌ» هغی دسلطان نه مراد یا حاجت اودلیل دې اویا تنه مراد عدم قدرت دې په گمراه کولو دهغوی باندی

﴿وَكُنْ مِنْكُمْ يَدَا أَبَلِيسَ لَعِينٍ سَرَهُ دِي، اویا حضور ﷺ سره دې اویو دانسان سره دې ځکه چې ماقبل کښ د شیطانی تسلط ذکر اوشونو دانسان په زړه کښ خوف پیدا کيږي نو الله ﷻ تسلي ورکړه انسان ته چې څه ستاکارساز او محافظ یم، پدیکښ اشاره ده چې هر انسان به عصمت کښ محتاجه دې الله ﷻ ته.

رَبُّكُمْ الَّذِي يُزْجِي لَكُمْ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ

لارب ستاسو هغه ذات دې چې چلوي ستاسو لپاره کشتي په درياب کښ لپاره ددې چې طلب کړئ تاسو د فضل د الله ج،

إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ۝ وَإِنَّا مَسْكُومُ الطُّرِّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ

بیشکه هغه دې په تاسو باندې مهربانه، او کله چې اوسيري تاسو ته تکليف په درياب کښ نو هیر شي تاسو نه هغه څوک پر

تَدْعُونَ إِلَّا إِلَاهًا ۚ فَلَمَّا نَجَّيْكُمْ إِلَى الْبَرِّ

سوالونه ترینه کوئ عبادت کوئ، سوا د الله ﷻ نه، پس هرکله چې راخلاص کړي الله تاسو اوچي خشکي،

أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ۝

نومخ گرځوئ تاسو د الله ﷻ نه، او دې انسان ناشکړه

﴿رَبُّكُمْ الَّذِي يُدْخِلُكُمْ دِلِيلَ عَقْلِي دې په توحید باندې چې په سمندر کښ ستاسو کشتي الله ﷻ په خپل فضل اورحم سره چلوي او تاسو د هغې په ذریعې سره کاروبار، تجارت کوئ، د درياب د غرقیدو نه بچ کوي، ددې تقاضه داده چې تاسو د الله ﷻ شکریه ادا کړئ او خالص د هغه عبادت کوئ ﴿مَنْ جِي﴾، باب افعال نه صیغه د مضارع ده اواز جاء وئیلی کيږي راځکلو او چلولو ته اواز جاء الفلک دادې چې هغه په نرمو هوا گانو یا په نورو آلاتو سره په سمندر کښ محض

ذَاللَّهِ ﷻ په حکم چلیږي. ﴿لَتَبْتَغُوا مِنْ﴾ من تبعیضیه دې اومراد دفضل نه رزق اونجارت دې. ﴿وَإِذَا مَسَّكُمْ﴾ پدي کښ زجر دې مشرکینوته چې کله په تاسوباندي په سمندر کښ طوفان راشي نوددغي سختی په وخت کښ خپل معبودان باطله پریږدی اواخالص الله ﷻ رابلی خوچې کله هغه تکلیف ختم شي اوصحیح سالم دسمندر نه رابهرشی نوییاورسره شریکان جوړه وئ. ﴿الضُّرَىٰ الْآخِرِ﴾ مرادتنه هغه سختي ده چې خوف غرقیدو یادنورو اهووالودسمندر دوجي نه وي ﴿ضَلَّ﴾ په معنی دزړه نه دغائب کیدلوسره دې ای ذهب عن خواطر کم. یعنی ستاسودزړونونه هم هغوی غائب شی اواستثناء په ﴿إِلَّا إِلَاهُ﴾ کښ غوره توجیه مطابق متصله ده ځکه چې مشرکینو به ذال الله ﷻ عبادت هم کله کله کولو اوخپل معبودان باطله به ئی ذال الله ﷻ سره شریک کړلو، اوکچرته دمن ﴿تَدْعُونَ﴾ نه مراد فقط معبودان باطله شي نویيااستثناء منقطع ده.

﴿أَعْرَضْتُ﴾ مراد تنه اعراض دایمان اواخلاص اوطاعت نه دې ﴿وَكَانَ الْإِنْسَانُ﴾ مراد دالانسان نه یا هغه انسان دې چې متصف وي پدي صفات مذکور ه سره یعنی کافرته مراد دې اویاتنه مطلق انسان مراد دې اومقصد دادې چې دانسان په طبیعت کښ کفران نعمت دې خو په چاباندی الله ﷻ خپل فضل اوکړي نوهغه بچ کړي (فرطی).

أَقَامْنَتْكُمْ أَنْ يَخْشِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ
یاراپس بی غمه ئی تاسوددینه چې ژوندې به خنګ کړې تاسوپه طرف دوجې زمکي یارااولیږي په تاسوباندي
حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجْنُوا لَكُمْ وَيَكُنْ أَمْ أَمْنُكُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ
باران دکانړویبیا په اونه مومن خپل خانوو لپاره ذمه وار. اوکه یایی غمه ئی تاسو ددینه چې واپس بوخي تاسو
فِيهِ كَارَةٌ أُخْرَىٰ فَلْيُرْسِلْ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا
په دریاب کښ دوباره پس رااوبه لیږي په تاسوباندي تیزه ماتونکی سیلی پس غرق به کړي تاسوپه سبب دهغې

کَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٥﴾

جي کفر کريدي تاسو بيا به اونه مومن تاسو دڄانونو لپاره به مونږ باندی ددي عذاب نه ځوځ بدلي اخوسونکي نبوس کوونکي

﴿اَفَاَمِنْتُمْ﴾ پدي کڻن تخويف دنيوی ذکر کيږي، چي ستاسو د اخیال دي چي د سمندر د عذاب نه رااووتلو او په اوچه کڻن په امن يو او د ځپلو معبودانو په پناه کڻن يو، داسي نشي کيدې کچري الله ﷻ او غواري نوتاسو به په زمکه کڻن تنه باسي، اوبابه درياندی دکانو باران او وره وي او استفهام لپاره دانکار دي يعني تاسو په امن کڻن نه ئي، اوفاعاطفه ده معطوف عليه ورله مضمون دما قبل جملي دي اي الحسين بخروجکم الی البرآمتن من انتقامه وعذابه (ابن کثير)، اويامعطوف عليه ورله مقدر دي او تقدیر داسي دي انعمت فامتن فحملکم ذلك علی الاعراض (کشاف)، ﴿اَن تَخِيفَ﴾ لکه څنگه چي قارون خسف شوې وو او بيا، په ﴿يُکْم﴾ کڻن ياد مصاحبت ده او ﴿جَانِبَ﴾ مفعول به دي د ﴿اَن تَخِيفَ﴾ لپاره اوجار مجرور په موضع د حال کڻن دي، نومعنی به ئي داسي، چي دغه جانب دبر الله ﷻ به ته د زمکي ته بوخي په دسي حال کڻن چي تاسو به مصاحب ئي ددغي زمکي، يعني پدي باندی به اوسيري اويانصب د ﴿جَانِبَ﴾ بنا بر ظرفيت دي اوباء لپاره د تعديت ده اومراد د جانب نه جهت دي دا احتمال زيات غوره دي، ﴿اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا﴾ حاصب دکانو باران ته ويلي کيږي، لکه څنگه چي د حضرت لوط عليه السلام په قوم باندی وريدلې وو، ﴿اَمْ اَمِنْتُمْ﴾ د اهام تخويف دي چي الله ﷻ پدي هم قادر دي چي ستاسو يو ضرورت پيداکري اوبيا تاسو د سمندر سفراو کړئ اويوه زبردسته سيلن راوليږي اوتاسو هلاک کړي ﴿اَمْ مَنقُطَعُهُ﴾ په معنی دبل سره دي اوضمير د ﴿يُفِيهِ﴾ راجع دي بحرته، ﴿تَارَةً أُخْرَى﴾ تارة منصوب دي بناء بر ظرفيت، په معنی دکره سره جمع ددي ټبر اوقات رازي، اي ولما غروقت الاول، لهر لکم بما کفرتم (باء) سببه ده اي بسبب کفرکم، ﴿عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا﴾ تبیع په معنی دتابع سره دي لکه علیم په معنی دعالم سره دي او تبیع په کلام عرب کڻن هر هغه چاته وائي چي هغه طلب

کونکې ددم یا ددین وغیره وي يعنی انتقام اوبدلي اغستونکې وي. و العرب تقول لكل طالب بدم اودین اوغیره تبع (طبری)

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ
^۱ اوبدینا عزت ورکړېدې مونږه اولاد دادم الطیبه ته اوسواره کړېدې مونږه دوی په اوجه اوبه دریاب کښ اوروژي موور کړېده دوی ته
مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ۝
د پاکیزه خوراګونو نه او غوره کړې مودې دوی په ډیرو باندې دهغه چانه چې مونږ پیدا کړېدې په ډیر غوره کولو سره
يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنثَىٰ بِأَمْرِهَا ۖ فَمَنْ أُوْفِيَ كِتَابُهُ
^۲ (یاد کړه) هغه ورځ چې را اوبه غواړو مونږه هریوکس ډله په نوم دېشوا ددوی سره پس هر هغه څوک چې ورکړې شي هغه ته عملنامه
بِمِيزَانٍ ۖ فَأُولَٰئِكَ يَفْرَحُونَ ۚ كِتَابُهُمْ وَلَا يَظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝
دهغه په بڼې لاس دده کښ پس دغه کسان لولي به عملنامې خپلې او ظلم به اونکړې شي پدوی باندې په قدر د تار د کجوري د هډوکي
وَمَنْ كَانَ فِي هَلَاكٍ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ۝
او هغه څوک چې وي په دې دنیا کښ روند (حق نه) پس هغه به په اخرت کښ روندوي او ډیر خطا دلاري نه

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا﴾ د اتم کیر یا لاء الله دې په وجوه اریعه سره لپاره د ترغیب الی التوحید (۱) ﴿کَرَّمْنَا﴾

بَنِي آدَمَ ﴿ دا اول نعمت ذکر کړېږي، اوداکرامت په مختلف وجوه سره دې په عقل، په نطق، په تمیز، په خط، په خائسته صورت، په معتدل قامت، په تدبیر د امر معاش اومعاد سره دې اودغه شانتې دانسان نه علاوه نور حیوانات خوراک په خلوسره کوي اوانسان په واسطه دکتوسره خوراک کوي دامنفول دي دابن عباس ؓ نه صاحب دکشاف واقعه نقل کړېده چې هارون رشید ته

^۱ ترغیب الی التوحید

^۲ بشارت وتغویف اخروي

یوځلي خوراك راوړې شو او هغه سره امام ابویوسف رحمته الله علیه ناست وو نو هارون رښه چمچي كاشوغ، طلب كړې نو امام ابویوسف رحمته الله علیه ورته او فرمایل چې ستانیکه د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه ددې ایت «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا» په تفسیر کښ منقول دي چې رجعلنا هم اصابع یا كلون ما. چې مونږ ددوی لپاره گوتې وركړيدي چې دوی د هغې په ذریعې سره خوراك كوي، اوته چمچي غواړي او پدغه وخت كښ چمچي راوړې شوي وي نو هغه چې كله دا اوریدلو نو هغه چمچي واپس كړي او په گتوباندی ئی خوراك شروع كړو او دغه شانتي پدي كښ داخل دي اكرام دسړي به گيري سره او اكرام دښځي په كونه سره (۲)، «وَحَلَّلْنَاهُمْ» دادويم انعام دې چې په اوچه اوپه سمندر دواړو كښ تاسو لره تسلط دركړيدي په اوچه باندی سورلی لكه موټر، اسونه. خچري، اوبښان او خرونه وغيره شو، اوپه اوبو كښ كشتی جهازونه وغيره شو (۳)، «وَوَزَّزْنَاهُمْ» دادريم انعام دې ددينه مراد مختلف قسم خوراكونه، څښكاك خيزونه، لباس اونور مزیدار مزیدار خيزونه دې چې هغه انسانانوته په خپل صنع یا بغير د صنع خپلي نه ميلاوړيې (۴)، «وَفَضَّلْنَاهُمْ» دا خلوړم انعام دې چې الله تعالى انسان ته فضيلت وركړيدي په ډيرو مخلوقاتو باندی، په نيزد بعض مفسرينو دا تاكيد دې د ماقبل لپاره چې «كَرَّمْنَا» دې خوا كثر مفسرين فرمائی چې دا تاسيس دې، امام رازي رحمته الله علیه فرمائی چې تكريم استعمال په صفات او امور خلقیه طبعه ذاتيه كښ كيږي، او استعمال د تفضيل په امور اكتسابيه بالعقل كښ كيږي، نو مراد په «كَرَّمْنَا» سره امور خلقیه دې لكه عقل شو نطق، تميز وغيره شو او مراد په «وَفَضَّلْنَاهُمْ» سره امور اكتسابيه بالعقل دي لكه عقائد حقه او اخلاق فاضله شو.

«كَثِيرٌ مِّنْ» كثر يا په خپلي معنى سره دې او تفضيل دانسانانو په اكثر و مخلوقاتو دې نه په ټولو مخلوقاتو، او «مِنْ» په معنى دنا سره دې او مفضل عليه ورلره جمادات نباتات وغيره دي او يا «كَثِيرٌ» په معنى دكل سره دې قرآن، حديث اوپه كلام عرب كښ كثير په معنى دكل سره استعمال شويدي لكه واكتر هم كادبون مراد تنه ټول دي او «مِنْ» په خپلي معنى سره دې او تفضيل

په اعتبار د افرادو سره مراد دې خو "من" عام مخصوص منه البعض دې اودان تفصيل خاص دې به مؤمنين پوري او کافرته ندي مراد، نو ددې توجیه په اعتبار ثابت شو فضيلت د مؤمنانو په ملانکو باندې اودې احتمال ته راجح وئيلی دې امام رازی رحمه الله اونورو مفسرينو اوتائيدنی پيش کړيدې په هغه حديث سره چې نقل کړيدې امام بيهقي، او ابن کثير وغيره چې حضور ﷺ ارشاد اوفرمايه چې کله الله ﷻ حضرت ادم عليه السلام اودهغه ذريت پيدا کړو نوملائکو عرض اوکړو چې يا الله تاخود انسان پدسی طاقتنو سره پيدا کړو چې دې خوراک هم کوي خنکاک هم کوي بيبيانو سره نزديکت هم کوي، او په سورليو باندې سوري هم کوي نويس ته د دنيا ددوئی لپاره او گرځوه او اخرت زمونږ لپاره خاص کړه، نوالله ﷻ اوفرمائيلو چې کوم مخلوق مایه خپل لاس پيدا کړيدې او په هغه کښ ماخپل روح پوکلي دې هغه څه دهغې مخلوق پشانتي نه گرځوم چې هغه مایه "کن" سره پيدا کړيدې اودغه شانتي بل روايت دې حضرت ابوهريرة رضي الله عنه نه چې المؤمن اکرم على الله تعالى من الملائكة الذين عنده، اوبعض مفسرين فرمائی چې تفصيل په اعتبار د جنس انسان سره مرادې چې جنس د انسان ته الله ﷻ فضيلت ورکړيدې په نورو مخلوقاتو باندې اوتفصيل د جنس مستلزم ندي تفصيل د افرادو لره، لکه الرجل څو من المراه ددي توجیه په اعتبار من په خپل عموم باندې برقرار دې.

قنیه: ځني مفسرينو پدي مقام کښ دابحث ذکر کړيدې چې په انسانانو او ملانکو کښ کوم افضل او کوم مفضول دې، خوصاحب دروح المعانی فرمائی چې اولاً خودايقینی نده چې پدي ځانی کښ د تفصيل نه مراد هغه متنازع فيه تفصيل مراد شي اوثانيا بتقدير التسليم افضليت د ملانکو پدي مقام کښ ثابتيري په اعتبار د مفهوم مخالف سره اودهغې په حجيت کښ اختلاف دې، نوزياته راجحه خبره داده چې دابحث ددې مقام سره غير مناسب دې اگرچه د احنافو اود جمهور شوافع او اشاعرو مسلك دادې چې انبياء کرام عليهم الصلوات والتسليمات په کل مخلوقاتو کښ بهتر دې او بيارسل د ملانکه لکه جبرئيل عليه السلام وغيره شو هغوئی افضل دې او عام ملانک په عامو بني ادم باندې افضل دي.

﴿يَوْمَ تَذْعُوهُمْ﴾ پدي دوه ايتونو کښ بشارت اخروي اوتخويف اخروي ذکر کړيږي، او ﴿يَوْمَ﴾ منصوب دې مفعول به دې د فعل مقدر لپاره چې ذکر دې ﴿يَوْمَ﴾ امام وئيلي کيږي لمن اتصوا به چې مقتدي او پيشوا د قوم وي که د هدايت والاوي يا د ضلالت والاوي، نو پيغمبر ﷺ امام

دې د خپل امت خليفه وقت امام دې دخپل رعبت. قرآن امام دې دامت مسلمه امام مسجد دخپلو مقتديانو اودهراسان عمل خيروي كه شروي دهغه لپاره امام دې خكه چې دخان لپاره نى مخكنس ليرلې دې اودوى ورپسي روان دي. اوعلمنامي ته هم امام ونيلى كيږي اوهركله چې موافق دحشرديردى نوددې وجه نه بلنه به هم په مختلفو اسماوسره كيږي. كله به په نوه دپيغمبرسره چې هاتوا متبعي ابراهيم هاتوا متبعي موسى وغيره، اوكله به بلنه وركولې كيږي په نوه دكتاب سره چې ياهل التوراة ياهل الانجيل وغيره اوكله به بلنه وركولې كيږي په نوم دامام وقت سره لكه په روايت دحضرت علي عليه السلام كښ راغليدي چې قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يدعى كل قوم بامام زمانه وكتاب رهم وسنة نبيهم (ابن مردويه)، اودغه شانتي روايت نقل كړيدې قرطبي فقال (عليه السلام) كل يدعى بامام زمانهم وكتاب رهم وسنة نبيهم فيقول هاتوا متبعي ابراهيم.... ويقول هاتوا متبعي الشيطان هاتوا رؤساء الضلالة امام هدى وامام ضلالة، ددينه داهم معلومه شوه چې نن سبا كوم گمراه اوغيراسلامي (سيكولر) جماعتونه دي دهغوئى اتباع كول اودهغوپه جماعتونو كښ شامليدل داخرت درسوائى اودتاوان سبب دې اعاذناالله منها اللهم احشرونا فى زمرة العلماء.

اوكله به بلنه په خپل نوم سره كيږي، اوكله به بلنه په نوم دمورسره كيږي، اوابن كثير رحمه الله فرمائى چې غوره خبر داده چې مراد دامام نه پدې مقام كښ علمنامه ده په قريني دمابعد ﴿فَمَنْ أَوَّلَ كِتَابِهِ هَسْرَةٌ﴾، يعنى هر سړى به دخپلي علمنامى سره رابللې شي چې رادې شي اصحاب اليمين اورادې شي اصحاب الشمال.

﴿فَمَنْ أَوَّلَ كِتَابِهِ يَسْمِيَهُ هَمْرَادَ كِتَابَ نَهْ عَمْلَانَمَهْ دَهْ اَوِپَهْ نَبِي لَاسْ كښ وركول به لپاره دَعَزَتْ اوتشريف دمؤمن وي اوپه اول الامر كښ به ورته خوشخبري وي چې ته كامياب نى، حضرت مولانا عثمانى رحمه الله فرمائى چې دقيامت په ورځ به څني خلكوته علمنامي دمخامخ طرف نه په نبي لاس كښ ميلاويږي اوچاته به دشا دطرفه په چپ لاس كښ ميلاويږي گويا چې دابه يوحسي علامت وي دده دمقبول كيدلو يادمردود كيدلو، ﴿فَأُولَئِكَ﴾ من په اعتبار دمعنى سره جمع وو نوځكه اسم اشاره جمع راوړې شوه، ﴿فَمَقْرُونٌ﴾ قرائت دعلمنامي به اصحاب اليمين اواصحاب الشمال دواړه كوي خوتخصيص داصحاب اليمين ځكه اوشو چې قرائت دهغوئ به

واضح اود خوشحالی والاوی، اونور خلکو ته به هم خپله عملنامه بنائی اودهغې دقرائت دعوت به ورکوي اوهرچې دي اصحاب الشمال نوهغوی چې کله عملنامه اوگوري نوهیبت اوخوف به پري غالب شي اوږبه به ئی ترترئی شي نودهغوی قرائت پشانتنه دنه قرائت دې نوڅکه پدي ایت کښن تخصیص دقراات په مؤمنانو پوري اوشو.

﴿وَمَنْ كَانَ يَدَادُ أَصْحَابَ الْيَمِينِ﴾ په مقابلي کښن داصحاب الشمال حالت بیانیري اومشاراليه دَهذه لپاره دا دنیاده اومراد د اعمی نه عمی بصري نده مراد بلکه مرادتنه عمی قلبی ده چې دالله ﷻ په نعم اودلائل دقدرتونوکښ سوچ اوفکر نه کوي اوتوحید پریدي شرک کښن مبتلاشي. (ای عن حجة الله وآياته وبيناته) (ابن کثیر)

﴿فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى﴾ ددینه یامراد عمی باطنی ده چې دجنت دلاري نه رنديدل مراددي، نوداکنایه شوه دعدم دخول دجنت نه اویاتنه مراد عمی داعتذار نه ده چې په دنیا کښن ئ کومې خبري کولې اوځان لپاره ئ چې کوم عذرونه تیاره ول اوکوم اختراعي دلائل ئې جوړول نوهغه عذرونه اودلائل به ورنه هیرشي، اوهیڅ خبره به ورته هم یاده نوي لکه په سورة القصص ایت نمبر (۲۶)، فعمیت علیهم الانباء کښن ذکردي، اوبه دواړو موضعین کښن اعمی صیغه دصفت مشبه ده اوکوم مفسرین چي فرمائی چې دویم اعمی صیغه داسم تفضیل ده اوداقانون چې اسم تفضیل په وزن دافعل سره هغه وخت کښن رازي چې کله دده په مفهوم کښن عیب اولون(رنگ)، نوي نودهغې نه مراد عیب ظاهري دې نه معنوي اوعمی دقلب داعیب معنوي دې نوڅکه اسم تفضیل په وزن دافعل سره راغې اوبعض فرمائی چې دویم اعمی نه مراد عمی دبصره یعنی سترگي به ئی رنډې وي اوداړوندوالی به په بعض مواقف کښن وي، نواعتراض نه واردیري چې دایت تعارض دې دایت دسورة ق(د سره چې هلته ورله اثبات دسترگو شويدي لکه فکشفنا عنک غطاؤک فبصرک الیوم حدید تفضیل به ئی انشاء الله په سورة طه کښن راشي،

﴿وَأَصْلُ سَبِيلًا﴾ داتاکیددې دمضمون دماقبل جملي لپاره، چې په اخرت کښن به داسې رانده وي چې دتدارک هیڅ قسم امکان به ئی نوي په خلاف دعمی په دنیا کښن. چې دمافات دتلافی امکان په دنیا کښن شته دې اویامراد دسبیل نه لاره دجنت ده.

وَإِنْ كَاذِبُوا لَيَفْعَلُنَّكَ عَنِ الدِّئَانِ أَوْحِينَا إِلَيْكَ لِنَفْتَرِي

اگر بيشكه غواړي دوى مشركان چې تيرياسې واره وي تالره دييان دهغي نه چې وحى كړېده مونږه تاته لپاره ددى چې اوږى به

عَلَيْنَا غَيْرُهُ ۚ وَإِنَّا لَا نَخْلُوكَ خَلِيلًا ۝ وَلَوْلَا أَنْ تَبْتَئُنَا

په مونږياندى غيردې قرآن نه او پدغه وخت كېن اوبه نيسي دوى تا يو پوخ دوست، او كچرته نوې محكم كړې مونږه نه

لَقَدْ كُنْتَ تَرْكُنْ إِلَهُهُمْ شَيْئًا قَلِيلًا ۝ إِنَّا لَا نَخْلُوكَ

نوپه تحقيق سره نژدي وې ته چه ميلان به دې كړې وؤ دوى ته لږ غوندي نوپه دغه وخت كېن خاماخاكولى به وى مونږه تاته

يُضَعَّفُ الْحَيَاةَ ۚ وَضَعْفُ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ۝

دوه ۲ چنډ عذاب په ژوند دننيا اودوه ۲ چنډ عذاب پس دمرگ نه بيا به اونه مومي ته خان لره په مونږياندى مددگار.

وَإِنْ كَاذِبُوا لَيَسْتَفِزُّوكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِنَّا

اوبيشكه غواړي دوى چې جلونه جوړ كړي تاته پدي زمكه دمكه كېن لپاره ددې چې اوباسي تاددينه او پدغه وخت

لَا يَلْمُزُونَ خَلْقَكَ إِلَّا قَلِيلًا ۝ سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا

دوى به ژوند تيره نكړي ورستو ستانه مگر لږ شانى، طريقه جاري ده دهغه چاسره چې بيشكه ليرېلى وومونږه

قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ۝

مخكېن ستانه درسلانو څمنگه نه او اوبه نه مومي ته زمونږ طريقې لره بدلېدل

وَإِنْ كَاذِبُوا يَهْدِ الْخُلُومُ أَيْتَ مَعْجَزَةٍ دې اومتعلق دې په ابتداء دسورت پوري او پدېكېش

تحذير دې دمدا هنت كولونه، چې مشركانو كوشش دادې چې تاذق دلاړي اوتوحيد نه گمراه كړي خومونږه تاته استقامت نصيب كړو، اودغه شانتي دكفارو كوشش دې چې ذق په بيانولو

کنس تاسونرمي اختيار کړئ اودهغوئی طرف ته میلان اوکړئ. نودوئی به ستاسو ملگرتیا اوکړي اودايت دوفدثيف په باره کښ نازل شويدې چې هغوئی راغلل اوحضور ﷺ ته ئی اوئیل چې مونږه ایمان راوړو خو په یوڅو شرائطو سره یو شرط دادې چې مونږ به په مونځ کښ رکوع اوسجده نه کوو دویم شرط دادې چې مونږ به خپل بوتان په خپل لاسونو باندی نه ماتوو، اودریم شرط دادې چې مونږ به تریوکال پوري هغه نذراني اوشکراني خورو چې کوم په لات اوعزی باندی دي، حضور ﷺ دوی ته داول شرط په باره کښ اوفرمائیل چې دکوم دین په عبادت کښ رکوع اوسجده نوي نوپه هغې کښ هیڅ خیرنیشته اوددویم شرط په جواب کښ ورته اوفرمائیل چې خپل بوتان په خپل لاس باندی نه ماتول ددې اختیارستاسوسره دې اوددریبه سوال په جواب کښ ورته اوفرمائیل چې ددغې نذرانو اجازت څه تاسوته شتم درکولې نوهغوئی اوئیل چې یارسول الله ﷺ زموږ خواهش دې چې عرب داخبره اوکړي چې مونږ ته څه خصوصي څیزونه تاسورا کړيدي چې بل چاته ندي ورکړي اوکچري څوک اعتراض اوکړي نوتاسو ورته اووائی چې دادالله ﷻ امرو، حضور ﷺ ددوی ددې خبري بدکنړولو دوجه نه غلې شو، اودوی داخیال اوکړو چې حضور ﷺ راضي شو، نوالله ﷻ دايت نازل کړونوپدي توجیه داایات مدني دې اوبعض مفسرین فرمائی چې داایات مکي دې لکه څنگه چې سورة مکي دې اوشان نزول داسې بیانوي چې حضور ﷺ ته مشرکین مکه راغلل اوورته ئی اوئیل چې مونږه ستا مجلس ته حاضریدل غواړو خوچونکه تاسره داکمزوري فقرا ناست وي نودوی سره کیناستل زموږ لپاره شرم دې چې کله مونږه راخونوته دوی دخپل مجلس نه باهر کوه، حضور ﷺ اراده اوکړه چې دامجلس ددوی لپاره فارغ کړم دڅه وخت لپاره نودايت نازل شو.

﴿وَإِنْ كَادُوا﴾ کښ "ان" مخففه عن المثقله دې اوضمیرشان مقدره ورله اسم دې په اصل کښ "انه" دې او﴿كَادُوا﴾ دأفعال مقاربه نه دې اولام په ﴿أَلَيْفَتُنُوتُكَ﴾ کښ لپاره دتاکید اودفرق دې په مابین دان مخففه او "ان" نافیه کښ، اومراد دفتنه نه پدي ځای کښ اړول دې دحق خبري نه یعنی قریبه وه چې دوی تادحق خبري دیبان نه واپوي اوداپه اعتباردزعم ددوی سره وو حقیقه نوو ځکه چې حضور ﷺ معصوم وو نودوی کوشش اخواهش ددغې خبري وو(بحر) ﴿أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ مرادتنه اوامرانواهي وعد اووعید دې﴿لَتَفْتَرِي عَلَيْنَا﴾ لام تعلیلیه دې اودلام نه وروستو ان

ناصبه مقدرې یعنی ددې لپاره تادحق خبري نه واره وي چې ته په مونږ باندې دروغ اوتري. اويلاام العاقبت دې یعنی تادهغي خبري نه چې کوم تاته مونږ وحی کړیده دهغې نه تاواريه وي نوانجام به ئی داوي چې ته به په مونږ باندې دروغ اوتري. ﴿عَقِرَهُ﴾ مراد ددینه هغه خبره ده چې کوم بنی ثقیف نبی ﷺ ته کړي وه چې کچري څوک تپوس اوکړي چې تاولې دوی ته ترجیع ورکړه نوته ورته اووايه چې دادالله ﷻ امر وو، اودويم توجیه اوشان نزول مطابق مراد دافتراء نه بغير داذن اواجازت دالله ﷻ نه فقراء صحابو ﷺ نه دوی لپاره مجلس فارغ کول دې. ځکه چې دبنی هرکار په اذن دالله ﷻ سره وي، اوددې اذن خوالله ﷻ نوو ورکړې نوبغير داجازت اواذن نه مجلس فارغه کول داگويا چې په الله ﷻ باندې افتراء وه.

﴿وَإِذَا لَأَتَّخَذُوكَ مُدَاجِبًا ذَا شَرِّطٍ مَحْذُوفٍ دې اود﴿وَإِذَا﴾ نه وروستو قسم مقدرې او

﴿لَأَتَّخَذُوكَ﴾ ورله جواب قسم دې والتقدير والله اذا اى الفتنت والفريت لاتخذوك (بحر) اوزمخشري

فرمانی چې ﴿لَأَتَّخَذُوكَ﴾ جواب دلو محذوفه دې اى لواتعت مراد هم لاتخذوك خلیلا (کشاف)

او﴿خَلِيلًا﴾ کچري ماخوذ شي د"خلة" بضم الخاء نه نوهغه دوست ته وئیلی کيږي چې هغه قریبی اومخلص دوست وي چې زړه دهغه دمحببت لپاره دنورچا دمحببت نه خالي وي، نودایت مقصد دادې چې کچري ته ددوئی خبره اومني اوپه الله ﷻ باندې دروغ اوواثی نودوئی به تاخیل قریبی اومخلص دوست کړي او اوس چې کومه دشمني کوي تاسره نوداصرف دتوحید اودحق بیانولو دوجي نه کوي اوکچري ماخوذ شي د"خلة" بفتح الخاء نه نوئیلی کيږي ضرورت مند اوحاجت مندته نودایت مقصد به داشي کچري تاددوئی اتباع اوکره اوددوئی خبري دي اومنلي نوته به دوی نه محتاجه شي اى فقرا بمحاجة اليهم (قرطبی) ﴿وَلَوْلَا أَن مَّيْدِي﴾ کښ نفی دمدهانت بیانیري دپیغمبر ﷺ نه، چې پیغمبر ﷺ دحق بیانولو کښ هیڅ قسم مدهانت نه کارندې اغستی بلکه دالله ﷻ دظرفه ورته تثبت حاصل دې اودادلایل دې په عصمت دپیغمبر ﷺ باندې، په دیرو تاکیداتوسره دانفی راغلیده (۱) ﴿يَكُنْ﴾ اول تاکید دې کاد افعال مقاربه نه دې په وقوع دفعل باندې دلالت نه کوي (۲) ﴿تَرْكُنْ﴾ اوداويم تاکید دې ﴿تَرْكُنْ﴾ دژوک نه ماخوذ دې چې

دَڙه والا معمولی میلان ته وئیلی کیری (۳)، «شَیْئاً» دادریم تاکید دې (۴)، «قَلیلاً» خلورم تاکید دې (۵)، اوتوین پکښ لپاره دتقلیل دې، نومطلب داشو چې ته پیغمبر ﷺ ئی چې ستاحفاظت او عصمت مونږه په خپل خصوصي فضل سره کوو گني ته به هم ددوی د مکر اوفریب دوجه نه دوی ته به ډیر معمولي غونته مانله شوې وې، نو دامعمولي غونته میلان هم نیشته یعنی امکان د میلان هم نیشته ځکه چې ته پیغمبر او معصوم ئی «وَلَوْلَا» راځي لپاره دانتفاء ثانی لوجود الاول نومیلان منتفی شول ه وجي دوجود د اول چې هغه تثبیت دې او عصمت دې او په روایت کښ راغلیدې چې کله دا ایت نازل شو نو د دینه وروستو به حضور ﷺ بیابه دادعا کوله لاتکلی الی نفسی طرفه عین طبری)

﴿إِذَا لَأَذَقْنَاكَ﴾ دازجر دې په مدهانت باندی او خطاب عام امت ته دې په واسطه د حضور ﷺ سره چې پیغمبر ﷺ که بالفرض والحال مدهانت او کړنوهغه ته مدهانت معاف ندې او عذاب پري ورته میلاوېري نوعام خلکوته په طریق اولی سره معاف ندې، «ضِعْفَ آَلْحَيَاةِ» بضعف منصوب دې بناء پدي چې داصفت دمفعول به محذوفه دې تقدیر د عبارت داسې دې «لَا ذِقَاكَ عَذَابًا ضِعْفًا فِي الْحَيَاةِ وَعَذَابًا ضِعْفًا فِي الْمَمَاتِ» (کشاف) بیاموصوف حذف کړې شو اوصفت دهغه قائمقام شو او بیاددغی صفت اضافت او کړې شو او مراد دضعف نه دوه چنده سزاء ده پدي دنیا کښ اود «وَضِعْفَ آَلْمَمَاتِ» نه مراد عذاب دقبر او اخرت دې او پدي ایت کښ اشاره ده چې دمقرین سزاء په نسبت سره عام ابرار ته زیاته سخته وي، لکه چې مشهوره ده حسنات الابرا سینات المقرین.

﴿وَن كَادُوا لَيَسْتَفْرِزُوْكَ﴾ پدي ایتونو کښ دریم سبب د عذاب بیانیري چې هغه اخراج د رسل دې، د حضرت شیخ په نیزراجحه خبره داده چې دا ایت هم مکې دې لکه څنگه چې پوره سورت مکي دې او د دې ایت تعلق دابتداء دسورت سره دې چې واقعه معراج مونږه ظاهره کړه لپاره ددې چې دامشرکین توحید اومني اوایمان راوړي خودوی بیاهم توحید منلوته تیارنشو بلکه دمکي نه ستا د اخراج او اوباسلو منصوبی جوړه وي، خو کچري دوی ته په اخراج باندی مجبوره کړي اوت هجرت او کړي نودوی به هم په ارام سره زندگي تیره نه کړي او بیا دغه شانتی

اوشوه هم چې د حضور ﷺ د هجرت نه پس کفار مکه په ارام سره زندگي تېره نه کړه قحط سالي او په مختلف قسم غذا بونو کښ گرفتار شو اخر کار چې د هجرت نه دوه کاله ورسو دېريه موقعه کښ لونی لونی سرداران ئی مردار شو، اوبعض مفسرين فرمائی چې د آيت مدنی دې لکه څنگه چې دامقابل ايت دهغوئی په مذهب مدنی دې چې په حيله مدهنت کښ د ناکامی نه وروستو دوی ستاد اخراج کوشش کوی اومنصوبی جوړه وي اوشان نزول ئی داسې بيان کړې چې حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چې حضور ﷺ کله مدینی ته راغلونو يهوديانو ورسره حسد شروع کړو، نو يو ځلي دوی حضور ﷺ ته راغلل او ورته ئی اوونیل کچري ته په رښتيا پيغمبر ﷺ ئی نوشام ته لاړ شه ځکه چې هغه داکثرو انبياء کرام مسکن دې نودايت نازل شو ﴿وَإِنْ كَادُوا بِضَمِيرٍ كَچَرْتِه راجع شي يهودو د مدینه نه لکه څنگه چې دويم قول دې نوڅه اشکال نيسته دې او کچرته راجع شي مشرکين مکه ته لکه څنگه چې قول اول دې چې راجع هم دې. نو پدي اشکال دې چې ددې ايت تعارض دې د آيت دسورت محمد وکاین من قرية هی اشد قوة من قريته التي اخرجک سره هلته نسبت وقوعی د اخراج شويدي اهل قرية يعنی مکی والوته اولته لفظ دکاد استعمال شويدي چې هغه دلالت په مقاربت کوي نه په نسبت وقوعی باندی، علامه ابوحيان فرمائی چې په سورة محمد کښ د نفس اخراج ذکر دې چې هغه واقع شويدي اولته د هغه اخراج ذکر دې چې هغه علت د استفزاز لپاره دې هغه ندې واقع شوې بحر ﴿لَيْسَتْ فِرَاقُكَ﴾ استفزاز ونیلی کيږي په چلو نواو مکرونو سره ويستل، ﴿مِنْ الْأَرْضِ﴾ اول قول په بناء مراد تنه مکه معظمه ده اودویم قول مدینه منوره تنه مراد ده، ﴿وَإِذَا لَا يَلْتَبِثُونَ﴾ پېدې کښ اشاره ده عذاب ته، او ﴿وَإِذَا﴾ کښ تنوين عوض دجملي نه راغليدي ای وادا اخراجک لا يلبثون او مراد دلېث نه خوشحالی اود راحت زندگي تيږول دې، نو دا اعتراض نه وارديږي چې نفی خود لېث يعنی د ژوند تيره ولور اغليده حالانکه هغوئی خود اخراج رسول نه وروستو هم ژوندې وو، داتوجيه د حضرت والد صاحب نور الله مرقده ده، او حضرت تهانوی ؒ فرمائی چې په بدر کښ کوم لونی لونی سرداران مردار شو هغه په منزله دکل سگان مکه وو نو ددې وجه نه ترتب ﴿لَا يَلْتَبِثُونَ﴾ پېږي صحيح دې اوکه قول ثاني مراد شي نوڅه اشکال نيسته ځکه چې د يهوديانو د طرفه اخراج

نو و متحقق، اگرچی په نفس کوشش کولوسره هم هغوی ته سزامیلاؤ شوه لکه قتل د بنو قریظه او اجلاء د بنو نضیر شو.

﴿سُنَّةٌ مَّا مَفْعُولٌ مَّطْلُوقٌ دې دَفْعَلٌ مَّقْدَرُهُ لپاره سَنَةُ اللَّهِ سنه یعنی د هرقریبې سره دَالله ﷻ سَنَتٌ داجاري دې چې کله هغوی پیغمبر ﷺ اوباسي نویيادوی هم هلاک کیږي (بحر، کشاف).

لَمْ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ

۱. «ثانمسم کوه ته مونځونه دوخت د زوال دنمرنه تر نیاري د شپې پوري اوقاتم کوه، مونځ د صبا

إِنْ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ۝ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ

بیشکه مونځ د سحرته حاضري کیدشي، او په ځني حصه د شپې کښ تهجدکوه تدبه لوستلو د قرآن سره

تَأْوِيلَهُ لَكَ عَنَّا أَنْ تَبْعَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ۝

د ازبانی ده ستالپاره. قریبه ده چې اوبه رسوي تارب ځای ستا ستائلی شوي ته

﴿أَقْرِ الصَّلَاةَ﴾ داذکر دامور مصلحه او دڅلورو آدابو کیږي، دا اول امر مصلح او ادب دې

پدیکښ د مونځ او دهغې داوقاتو ذکر دې، چې په خپل وختونو کښ مونځ او دتهجد اهتمام کوه

چې داپه صبر او استقامت کښ مدد ورکونکې دې، ﴿لِدُلُوكِ﴾ لام یاپه معنی د بعد سره دې ای

بعدد لوك الشمس، لکه دا قول د عربو شو کتبه ثلاث خلون ای بعد ثلاث خلون، او یالام تعلیلیه دې ای

لاجل د لوك الشمس، یاسبیه دې ای بسبب د لوك الشمس، او یالام په معنی د وقت سره دې ای من

وقت د لوك الشمس جلالین، او د لوك د ذلك نه دې مخلوته وئیلی کیږي بیضاوي فرمائی چې د ل،

ك، ماده دلالت په انتقال کوي بلکه فرمائی چې دال اولام چې په کومي کلمي کښ راشي دریم

حرف چې هریووي ورسره، د دې په مفهوم کښ به انتقال معنی وي، لکه د لك، دلج، دلج، دلف، دلف

وغیره شو او مالش او مخلوته ځکه د لك وئیلی کیږي چې په هغی کښ هم لاس مسلسل انتقال

کوي په یوځای باندی نوي او زوال او غروب ته د لك ځکه وائی چې پدیکښ هم انتقال د نمروي،

او اطلاق دذلولك په دوو معنیو باندی كېږي، زوال او غروب، خودلته راجحه معنی زوال ده. بن جریر طبری او ابن کثیر دا قول د ډیر تابعینونه نقل کړیدی او حدیث مرفوع نی هم په تائید کښ ذکر کړیدی، اودغه شانتی چې مراد تنه زوال شي نو پدیکښ به اشاره شي د ډري مونځونونه. ماسپڅین، مازیگر، اومانېام او کچري مراد تنه غروب شي نو صرف مابنېام مونځ ته به اشاره اوشي، ﴿إِلَىٰ غَمَاقٍ﴾ پدیکښ اشاره ده ماسختن (عشاء) مونځ ته، ﴿وَقُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ دامصدر دې په معنی دقرات سره او مراد تنه دسحر مونځ دې اوهرکله چې قرائت رکن اعظم وو د مونځ لکه څنگه چې رکوع اوسجده ده نوڅکه تنه تعبیر دپوره مونځ نه په قرآن سره اوشو او پدیکښ اشاره ده دسحرمونځ کښ تطویل دقرات ته، او ﴿وَقُرْآنَ﴾ منصوب دې بنابر مفعولیت، دامفعول به دې دانه لپاره اعطف دې په ﴿الصَّلَاةِ﴾ باندی، ﴿إِنْ قُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ موضع داسم ظاهريه ځای د مضمير دتاکید او اهتمام شان لپاره دې، ﴿كَانَ مَشْهُودًا﴾ یعنی وخت دحاضریدلو دملاتګودې یعنی دښې او دورځي ملاتګ پدي وخت کښ جمع کږي، او حدیث دابوهریره ؓ کښ راغليدي چې قال النبی ﷺ تجمع ملائكة الليل وملائكة النهار في صلاة الفجر ثم قال ابوهريرة اقروا ماشتم وقرآن الفجر ان قرآن الفجر كان مشهودا (بخاری، مسلم) او یا مراد د﴿مَشْهُودًا﴾ نه شهود دډیرو مصلینو دې پدي وخت کښ او امام رازي ؒ فرمائی چې پدي وخت کښ شواهد دقدرت دې، چې هغه مختلف انقلابات دي په عالم کښ والتفصیل فی الکبیر.

﴿وَيَوْمَ الْآلِیِّ﴾ ددویم امر مصلح دې چې دښې په ځني حصه کښ مونځ دتهجد کول دې من تبعیضیه دې اوجار مجرور متعلق دې په فعل مقدریوري چې "اقم" یا "اسهر" دې ای واسهرمن اللیل (روح، افاء)، په ﴿فَتَهَجَّدْ﴾ کښ عاطفه ده معطوف علیه ورله فعل مقدر دې، او تهجد د هجود نه ماخوډ دې، بعض اهل لغت فرمائی چې دالفظ دأضدادونه دې اطلاق نی په نوم او په ترک نوم دواړو باندی کږي، اوتعیین دأحدهما به په قرینه سره وي لیکن ځني نور اهل لغت دافرمائی چې هجود او هجد دمجردو نه معنی نی نوم یعنی خوب ده، خوباب تفعل نه چې کله راشي نومعنی نی ترک نوم ده ځکه چې د تفعل یو خاصیت سلب ماخذ الاشتقاق دې بعض مفسرینو دلفظ تهجد نه

داخبره ثابته کړیده چې صلوٰۃ تهجد به شرعا هغه مونځ ته وئیلی کیږي چې وروستو ډیډاریدلو دڅوب دښې نه وي او کچري یو سړي اولاً بیدار وو او اوده شوې نو نو دهغه والا نوافلو ته به تهجد نه وئیلی کیږي، اودغه شاتني قول دامام مجاهد وغيره نه هم منقول دې چې التهجد الاستیقاظ من النوم للصلوة، نو دا تقاضه دسبب نوم کوي، لیکن اکثر مفسرین فرماني چې اشتراط دسبب نوم دصلوة تهجد لپاره ددینه ایت نه، نه معلومېږي، ځکه چې ترک النوم عام دې حقیقه وي چې یوکس اوده وي او خوب پریږي او راپاسي، او یا حکماوي چې په وقت نوم کښ نوم پریږي، دواړو ته ترک النوم او تهجد وئیلی کیږي او مبرد فرماني چې تهجد وئیلی کیږي وهوالسهر للصلوة اولذکراه تعالی نو ددینه معلوم شوه چې اشتراط داستیقاظ بعدالنوم صحیح ندې، البته دحضور ﷺ او دصحابه کرام عام معمول داوو چې په اولو حصو کښ به ئی خوب او کړواوپه ثلث اخر کښ به ئی صلوٰۃ تهجد کولو، ددې وجه نه داصورت افضل دې.

﴿ثُمَّ لَئِنْ كُنْتُمْ لَا تَفْعَلُونَ لَأَرْسِلَنَّ إِلَيْكُمْ الْمَاءَ دَنِيًّا وَسَوْ أكونَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾
تهجد ستا لپاره یوزاند حکم دې، یعنې دپنځه مونځونو نه علاوه په تاباندی تهجد هم فرض دي معناه انک مخصوص بوجوب ذلک وحدک (ابن کثیر) اوبیضاوي فرماني چې تخصیص ددې فرضیت په حق دښې ﷺ کښ لوجه دفضیلت نه دې، نو ددینه معلومېږي چې تهجد په حضور ﷺ باندی فرض وو، اوددې تائید په حدیث دحضرت عائشه رضی الله عنہا سره هم کیږي چې فرماني چې حضور ﷺ ارشاد اوفرمايه ثلث علی فريضة ولامتی تطوع: قیام اللیل، والوتر، والسواک (مستبرک الحاکم، طبرانی) اوداقول مروی دې دآبن عباس رضی الله عنهما، امام شافعي رضی الله عنه نه اوداغوره کړیدې ابن جریر طبری هم، لیکن دجمهور مذهب دادې چې ابتداء کښ تهجد په حضور ﷺ اوامت په ټولوباندی فرض وو، لیکن په فرضیت دصلوة خمس سره فرضیت دتهجد ومنسوخ شو دحضور ﷺ نه هم او دامت نه هم، اوپه عدم فرضیت باندی ډیر احادیث دلالت کوي، چې نقل کړیدې مظهری اوشربینی اوجمهور د﴿ثُمَّ لَئِنْ كُنْتُمْ لَا تَفْعَلُونَ﴾

لک ۱ تفسیر کوي، چې داستا لپاره زائد دې په فرضو باندی ای عبادۀ زائده لک علی الصلوٰۃ الخمس (کشاف) ای تطوعاً وزیادة علی الفرائض (کبیر) او کچري څوک اشکال او کړي چې تهجد خود ټول امت په حق کښ نفل دې نو تخصیص ئی په حضور ﷺ پوري والې اوشولو؟ نوجواب ئی دادې چې نوافل او تهجد دحضور ﷺ په حق کښ زوائد محض وو، خالص رفع درجات ذریعه وه ځکه چې

حضور ﷺ معصوم وو په خلاف دامت نه چې امت لپاره كفاره دذنب گرځېږي. نو ددې وجه نه تخصيص نئ په حضور ﷺ پوري اوشولو اويانته مراد عطيه اوبخشش دې يعني دا عطيه اوبخشش ستالپاره دې، اوقربى احتمال اول رد كړيدې په دوه وجهينو سره (۱)، نافله نه زانده فريضه مراد كول مجازدې اوار كتاب مجازته بغير دتعذر دمعنى حقيقى نه غير صحيح دې ۲. كچري مراد دنافله نه فرض شى نوتعارض به راشي دذير احاديثو صحيحو سره چې هغه دال دې په فرضيت دصلوة خمس مطلقا په حق دهرچا كښن برابره خبره ده پيغمبروي او كه امتي وي. لكه په حديث صحيح كښن راغليدې خمس صلوات لرضهن الله على العباد، او دغه شانتې په حديث اسراء، كښن راغليدې، هن خمس وهن خمسون لايدل القول لد ، دا احاديث مطلق دې په حق دهرچا كښن. ﴿عَمَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ﴾ عسىٰ په كلام الهى كښن لپاره دوعدي وي اومراده مقام محمود سره مقام دشفاعت كبرى دې اوشفاعت كبرى هغه دې چې كله اولين اواخرين راجمع شي اوهريپيغمبر ﷺ ته خپل فرياد او كړي اوهريپيغمبر ﷺ به خپل عذر ظاهر كړي او دشفاعت كولونه به معذرت او كړي نواخر كښن به مخلوقات حضور ﷺ ته درخواست او كړي نوحضور ﷺ به دالله ﷻ په حضور كښن سجده او كړي اودالله ﷻ تعريفات به بيان كړي اواجازت دشفاعت به طلب كړي اخر كار حضور ﷺ ته به شفاعت اجازت ميلاوشي او ورته به اوښلى شي، يا محمد ارفع راسك قل تسمع، سل تعطه، واشفع تشفع الحديث، نوحضور ﷺ به شفاعت او كړي اومخلوقات به دتكليف نه خلاص كړي نو پدي وخت كښن به هر خوك دحضور ﷺ تعريف كوي اوالله ﷻ به هم دحضور ﷺ تعريف كوي دشان محمديت پورا پورا ظهور به اوشي دغه مراد دې دمقام محمود نه اوهم دغه مقام مراد دې چې لواء الحمد به په لاس دحضور ﷺ كښن وي.

وفي الحديث عن جابر بن عبد الله رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ قال من قال حين يسمع النداء اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة وابته مقاما محمودا الذي وعده حلت له شفاعتي يوم القيمة (بخارى) احاديث دشفاعت حافظ ابن كثير رحمه الله او مظهرى په تفصيل سره ذكر كړيدې اوصاحب دمظهرى وغيره فرمائي چې دحضور ﷺ لپاره درې قسمه شفاعتونه دي، ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح البارى ج ۱ ص ۲۵۰-۲۵۱، او علامه عيني په عمدة القارى كښن تفصيلا دا ذكر كړيدې چې حضور ﷺ لپاره لس (۱۰)، قسمه شفاعتونه ثابت دي اوبعض مفسرين فرمائي

چې مراد د مقام محمود نه اعطاء دلواء الحمد ده حضور ﷺ ته. او بعض فرمائی چې مراد نه زب
قریت دې الله ﷻ ته، لکه د اقول منقول دې مجاهدین ﷺ نه لیکن قول اول راجع دې لکه بعض
مفسرینو پدې باندې اجماع نقل کړیده.

وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ

اوایه ته چې اې ربه خما! داخل کړې مالره په داخلولو درشتیا سره او اوایه مایه ویتلورشتیا سره او اوگر خوی مالره

مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ﴿٥٧﴾ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبٰطِلُ ۚ اِنَّ الْبٰطِلَ

له جانب خپل نه حجت مددگار، اوایه ته چې راغې حق او روک شوباطل بیشکه باطل دې

كَانَ زَهُوًّا ﴿٥٨﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاۗءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ

وروکیدونکې او نازله وومونېه دقرآن نه هغه چې هغه شفاده اورحمت دې لپاره دمومنانو،

وَلَا يَزِيْذُ الظَّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا ﴿٥٩﴾

اونه زیاتوي دقرآن ظالمانو لره مگرتاوان

﴿وَقُلْ رَبِّ اِدْرِمْ اِمْرًا مَّصْلٰحًا اَوْ اَدَبًا ذَكَرْتَنِيْ اَوْ اَمْتَعْتَنِيْ﴾ په ﴿وَزَن كَاذُوًا لِّيَسْتَفْزُوْا نَكَ﴾

پوري، چې داکافرکه ستادوخکلو منصوبی جوړه وي نوته پرواه مه کوه اودادعا وایه ﴿رَبِّ

اَدْخِلْنِيْ﴾ اوستا دمکي ته وتل اومدیني ته داخلیدل داسلام دسربلندنی اودمسلمانانو لپاره دفتح

اوخیرباعث دې، ﴿مُدْخَلَ﴾ او ﴿مُخْرَجَ﴾ صیغی دمصدرمیمی دې دباب افعال نه اوبعض فرمائی

چې دامصدر ددخل اوخرج مجردو دې اودلته مصدرواقع شویدي دباب افعال لپاره من

غیرلفظه اوبعض فرمائی چې دادواړه صیغی دظرف مکان دي یعنی خائی دداخلیدلو اوخائی

دخارجیدلو بحر او اکثر مفسرین فرمائی چې مراد ددې ادخال اواخراج نه خاص ادخال اوخاص

اخراج دې چې هغه ادخال مدیني طبیعي ته دې اواخراج دمکي معظمي نه دې، داقول مروی دې

دأبن عباس ؓ نه اوامام ترمذی ؒ په کتاب التفسیرکین په سند صحیحه سره دابن

عباس ؓ نه نقل کړيدي چې حضور ﷺ په مکه کنب و و چې کله ورته امر او شو په هجرت سره

نودايت نازل شو، اوبعض فرمائی چې اذخال اواخراج دواړو نه مراد مکي ته اذخال اواخراج دي. اى اخرجى من مكة امنان المشركين وادخلنى مكة ظاهراً عليها بالفتح(خازن) اوبعض فرمائی چې اذخال قبرته مراد دې په وخت دوفات کښ اواخراج دقبرنه مراد دې په وخت دبعت کښ اونور اقوال هم پکښ راغليدي ليکن صاحب دبحر فرمائی چې زياته غوره خبره داده چې داپه خپل عموم باندې پريخودلې شي اومرادتنه عام اذخال اواخراج شي په جميع مکان او اوامر اومصادر اوموارد دينيه اودنيويه پورې بحر، ج ۲ ص ۳۱، اوابن کثير اوابن جرير قول اول ته ترجيح ورکړيده

اومراد د صدق نه متعارفه معنى نده مرادڅکه چې هغه صفت دکلام خبري لپاره واقع کيږي اوداکلام انشائی دې بلکه مراد تنه افضل اواعلى اواکمل دې لکه يوسړى ښه جنگ اوکړي نوعرب وائى هو صدق فى القتال اوددې وجه نه هرعمده اومرضى اوافضل شى توصيف په صدق سره کيږي لکه مقعد صدق قلم صدق اولسان صدق وغيره شو، نودلته هم مراد تنه دغه تمثيل اومحاورة ده نومعنى داشوه چې داخلیدل هم ځمپه عزت اوبښه طريقي سره وي اواخرجیدل هم په عزت سره وي اوڅه قسم بدحالت راته اونه رسي اواضافت ئى صدق ته مبالغة دي.

﴿سُلْطَنًا نَّصِيرًا﴾ مراد دسلطانا حکومت اوتسلط دي اود﴿نَصِيرًا﴾نه مراد طاقت دي چې په

هغې سره نفاذ دحدود اونورو قوانين داسلام اوشي، يعنى داسې حکومت راته راکړي چې دهغې دوجې نه په مخالفينو باندې غلبه حاصله شي اوداسې طاقت راکړي چې په هغې سره قيام اونفاذ ددين اواستحکام ددين راشي (کشاف) حضرت مولانا شير احمد عثمانى رحمته الله عليه فرمائی دنيا کښ چې کوم قانون وي که هغه سماوي يعنى الله ﷻ رالپلي وي، ياررضي وي يعنى دانسانانو خودساخته وي، دهغې دنفاذ لپاره ضرورى ده چې دحکومت مدد وي ځکه چې کوم خلک دلائل اوبراهينو اوريدلونه پس هم عنادا په خپل کفر باندې مضبوط ولاړدي دهغوئ ضرر اوفساد حکومت ختمولې شي اوحافظ ابن کثير رحمته الله عليه فرمائی چې لابد مع الحق من قهر لمن عاداه وناداه ولها يقول تعالى ولقد ارسلنا رسلا بالبيت..... وانزلنا الحديد الامة، ول الحمد ان الله ليزع بالسلطان مالايزع بالقرآن اى لمنع بالسلطان عن ارتكاب الفواحش والاثام مالا يمنع كثير من الناس بالقرآن وماله من الوعد الاكيد والتهديد الشديد وهذا هو الواقع (ابن كثير ص ۵۹ ج ۳) تفسير عثمانى، ددينه معلومه شوه چې دنفاذ اسلام لپاره دحکومت دحصول جدو جهد کول جائز نه بلکه يوه اهم فريضه اومطلوب شى

دې اوددې وجه نه حضور ﷺ ته دحکومت دغوختلو دعا حکم ورکړې شو اودهغې خلکو قول به الحاد او گمراهی باندې مېني دې چې علماء ته دحکومت د حصول لپاره جدوجهد کولو باندې پیغور ورکوي، او اسلام اوسیاست جدا جدا گنړی لیکن ضروري خبره تصحیح نیت او اخلاص وللهیت دې اوضد، عناد، حسد او تکبر نه دخپل خان حفاظت پکار دې کنى دامدوح په مذموم باندې بیابدل شي اونن صباد امور کالعتقاء دی الاماشاء الله.

﴿وَقُلْ جَاءَ الْخَلُومُ امْرُصْلَحُ اَوَادِبِ بِيَانِيَرِي اَوَادِحْمُ پهُ طُورِ دِشْنِگُونِي دِي اِي قُلْ عِنْدِ خَوْلِكْ مَكَّةَ (جَلَالِيْن) يِعْنِي حُكُومَت اَوْ غَلْبَهُ بَه مِيلاؤْشِي اَوْ چِي کَلَه پَه وخت دَفْتَحْ کُنْش مَكِي تَه دَاخِلِيَرِي نُوْدَاوَايَه چِي ﴿جَاءَ الْخَقُّ﴾ اَو مراد دحق نه دين اسلام اوتوحيد دې اوباطل نه مراد کفر، شرک دې اويَه حديث کُنْش راغليدې عبد الله بن مسعود نه روايت دې قال: دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ مَكَّةَ وَحَوْلَ الْبَيْتِ سَوْنٌ وَثَلَاثُمِائَةٌ نَصَبَ فُجْعَلٍ يَطْعُنُهَا بَعُودٌ فِي يَدِهِ وَيَقُولُ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ... جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يَدِي الْبَاطِلُ وَمَا يَغِيدُ (الْبَخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ) يِعْنِي حُضُورُ ﷺ دَفْتَحَ مَكَّةَ پَه ورځ مَكِي تَه داخل شونو د مَكِي نه گير چاپيره (۳۲۰) بَتَان پِرَا تَه وود حضور ﷺ پَه لاس مَبَارَكْ کُنْش لَرگي ووه هغې لَرگي سره به حضور ﷺ هَرِيْت وهلو او غورځلو به ئي اودا ايتونو به ئي تلاوت کول قُلْ جَاءَ الْحَقُّ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يَدِي الْبَاطِلُ .

﴿إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ دادويمه پشن گونی ده چې باطل هميشه لپاره ورکيدونکی دې چې کوم کفر د کعبې نه اووتلو بيا به کله هم واپس راشي، زهوق په وزن دَفْعُول سره صيغه د مبالغې ده معنی ئي ده د پريه تيزنی سره زانله کيدونکې اويَه ﴿كَانَ زَهُوقًا﴾ کُنْش اشاره ده چې زوال دهر باطل دذات سره لازم دې چې چرته حق راشي باطل نشي پاتي کيدلې، اگر چې وقتی او عارضی طور باطل کله کله غلبه اومندې، اوداجمله په منزله دَعْلَت ده لپاره دما قبل.

﴿وَنُتِلَّ﴾ دامؤمنين ته بشارت اومنکرين ته زجربيانيرې. اوترغيب الی القرآن دې چې دقرآن دالله ﷻ دطرف نه دؤمنين لپاره رحمت، اودهر قسم باطني امراض لپاره شفاء ذريعه ده، اود منکرينو لپاره سراسر د نقصان ذريعه ده، اومن په ﴿مِنَ الْقُرْآنِ﴾ کُنْش بيانیه دې چې بيان ئي کريدې دد ﴿مَا هُوَ﴾ اوتقدير د عبارت داسې دې ونړل ماهو شفاء الذي هو القرآن لکه فاجتنبوا الرجس

من الاولان دې او تقدیم دمن بیانیه په مبین باندی لپاره دأهتمام ښان دې. اوبعض فرمونی چی من تبعیضیه دې اوتبعیض په اعتبار دانزال سره دې چې هره حصه دقرآن چې نازلې ده هغه بعض وه دپوراقران نه نوهغې هرې یوې حصې په باره کښ اوښلې شوچې داشفاء ده نوگو باچې ټول قرآن ته شفاء اوښلې شو، (قرطبی) اوبعض فرمائی چې من تبعیضیه دې اومراد دشفاء نه دأمرضوجسمانیونه شفاء مراد ده اودقرآن مجید ځنې حصې دأمرض جسمانیه لپاره ذریعه دشفاء ده لکه سورة الفاتحه وغیره سورتونه شولو اوصاحب دبحروغیره ترجیح ورکړیده دیته چې من دابتداء دغایه لپاره دې اوداقول زیات واضح دې

﴿شِفَاءٌ لِّمَرْدِئِهِ دَهْرُ قَسَمِ امْرَاضٍ دِی کِه رُوحَانِی وَی یَا جَسْمَانِی وَی. امام رازی رحمه الله﴾
فرمائی چې امراض روحانیه په دوه قسمه دي بواعقادات باطله اودویم اخلاق مذمومه دي. په اعتقادات فاسده کښ سخت هغه اعتقادات فاسده دی چې فساد داعقادات په باره دالهیات. نبوت، معاد، قضا و قدر کښ راشي، نو قرآن مجید مشتمل دې په دلائلو باندی لپاره دآیات دْمذهب حق اوبه ابطال دآدیان باطلو باندی، اوهرچې دي اخلاق مذمومه نو قرآن دهغې تفصیلات تعریفات، مفاسد وغیره تفصیلا ذکر کړیدی اودغه شانتي اخلاق فاضله، کامله او اعمال محموده ته ارشاد قرآن مجید په تفصیل سره کړیدې نوځکه قرآن مجید دټولو امراض روحانیه لپاره شفاء دې اودغه شانتي دأمرض جسمانیو لپاره هم ذریعه دشفاء ده، ځکه چې دأمرض جسمانیه لپاره دقرآن دم لوستل په احادیثو صحیحو کښ ثابت دې، لکه په روایت دحضرت انس ؓ وغیره کښ دی آن رسول الله ﷺ رخص فی الرقیة من الحمة والنملة (رواه الترمذی) اودغه شانتي دحضرت ابوسعید خدری ؓ مشهور روایت دې چې ان ناسا من اصحاب النبی ﷺ مروا بحی من العرب فلم یقروهم ولم یضیفوهم الی... فجعل رجل منا یقرأ علیه بفاعیة الكتاب فبراء فلما اتینا النبی ﷺ ذکرنا ذلك له، قال وما یدریک افارقیة ولم یذکره فیما نهمه وقال کلوا واضربوا لی معکم بسهم (ترمذی) اودغه شانتي نور دیر روایات شو لکه هغه روایات چې دمعوذتین په باره کښ راغلیدی، علامه آلوسی رحمه الله دقشیری نه نقل کړیدی چې دهغه بچی بیمار شو اودیر سخت شو چې دې ددّه ژوند نه مایوس شونویوه شپه ئی دالله ﷻ دیدار په خوب کښ اوکړواودخپل بچی دمرض شکایت ئی اوکړو. نوالله ﷻ ورته اوفرمائیل چې آیات الشفاء راجمع کړه او هغه په ده باندی اولوله اویائی په

یو لږ ځي کښ او لیکله او هغه پده باندی او څکوه. نو قشیری دغه کار او کړو نو هغه بچی نی مسح یاب شو او آیات الشفاء هغه شپږ آیاتونه دي (۱) ویشف صدور قوم مؤمنین (۲) شفاء لما فی الصدور (۳) فیه شفاء للناس (۴) ونزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنین (۵) واذما مرضت فهو یشفین (۶) قل هولذین امنوا هدی وشفاء.

امام رازی رحمته الله فرمائی چې ټول جمهور فلاسفه او جادو و الايدي متفق دي چې هغه دمونه چې دهغې الفاظ مجهول المعنی دی په تحصیل دمنافع او په دفع دمناسد وکښ لپاره دهغې لوی اثر دې نو قرائت دقران چې مشتمل دې په ذکر الله سبحانه و تعالی باندی او په کبريائی ذالله عز وجله باندی خامخابه سبب وي لپاره د حصول د نفع په دین او دنیا کښ او د دې وجه نه حضور صلی الله علیه و آله ارشاد او فرمایه من لم یستشف بالقرآن فلا شفاء الله تعالی (کبیر) او باقي تعویذ لیکل هم په نیز د جمهور جائز دی او ثابت دی په حدیث او په قول او عمل د صحابه رضی الله عنهم او تابعین او اسلافو سره (والتفصیل فی القرطبی) البته هغه تعویذات چې په هغې کښ استمداد د غیر الله نه وي، یا پداسې الفاظو باندی مشتمل وي چې هغې معنی او مقصد چاته معلوم نوي دانا جائز دی او منع په احادیثو کښ د دغه شانتی تعویذونه راغلیده «وَرَحْمَةً» داعطف دې په «شِفَاءً» باندی یعنی قرآن د امراضو لپاره ذریعه د شفاء ده او د ظاهري باطنی نعمتونو او صحت ذریعه ده، نو په «شِفَاءً» کښ اشاره ده تخلیه ته او په «وَرَحْمَةً» کښ اشاره ده تخلیه ته او تخلیه مقدمه وي په تخلیه باندی نو ځکه شفاء مقدم شو په رحمة باندی (روح) «وَلَا يَزِيدُ الْظَّالِمِينَ» قرآن د مؤمنانو لپاره ذریعه د شفاء ده ځکه چې هغوی پدي سره نفع اخلي، او کافر تنه نفع نه اخلي نو امراض باطنی ورځ په ورځ زیاتېږي په سبب د امراض سره لکه په سورة توبه کښ دي فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمْ رَجْسًا اِلٰی رَجْسِهِمُ الْاِيَةُ توبه: (۱۲۵)، او نسبت د زیاده د نقصان قرآن ته تسبیحادي چې د دوی اعراض عن القرآن د اسبب دې لپاره د زیادت د خسران او د نقصان.

وَإِنَّا لَنَعْمَتَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَتَأْتِيهِ الْكَلْبُ ، وَإِنَّا لَمَسُّهُ الشَّرَّ كَلَنَ

١٢ او کله چې انعام او کړو موږ به په انسان باندی نومخ او گرځوي اولري کړي خپله دده څنگه او چې کله اور سپړي ده ته تکلیف نووي دي

يُوسَا ۞ قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ ۖ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ

نامیده. اوایه ته هرڅوک عمل کوي په طریقي خپلي سره پس رب ستاسو ته پوهه دې په هغه چا چې

هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ۞

هغه بڼه موندونکی دې لارې لره

﴿وَإِذَا أُنْعَمْنَا بِادَّارَجِرْدٍ﴾ په کافر او مشرک باندې چې دانعام په وخت کېږي هم دالله ﷻ زیاد او ذکر نه غافل وي په سبب دتکبر سره اودالله ﷻ انعامات خپلو خودساخته معبودانو ته منسوب کوي، اودسختی په وخت کېږي هم دالله ﷻ ذکر نه غافله وي اومايوسه ناامیده وي، او مراد د ﴿أُنْعَمْنَا﴾ بڼه جسماني صحت اومالي وسعت دې اومراد د ﴿الْإِنْسَانِ﴾ نه دانوعه مذکوره دانسان ده چې کوم ذکر به ﴿وَلَا يَزِيدُ الْظَّالِمِينَ﴾ کېږي اوشو ﴿أَعْرَضَ﴾ مرادته اعراض دې د ذکر دالله ﷻ نه اوشکر نه اداکول دې، ﴿وَتَقَايَايِمٍ﴾ هدا تاکید دې دماقبل لپاره، یعنی خپل ځان دبیان دحق نه لرې کړې دوجي دتکبر نه، ﴿وَإِذَا مَسَّهُ الْفَقْرُ﴾ مرادته مرض، فقر، اونورتکالیف دی ﴿كَانَ يُونُسًا﴾ یوس فعول په وزن مبالغی لپاره دې ای شدیدالباس من رحمتا (روح) سخت ناامیده شي دالله ﷻ درحمت نه، ﴿قُلْ كُلٌّ بِدَافِرَاوَدَمِ﴾ د کافراو مدحه اوبشارت دمؤمن ده چې هریو انسان دخپل نیت، طبیعت موافق عمل کوي، لیکن فیصله حقانیت ددین ددوئ په طبیعتونو اوخیالاتو باندې نده مبنی، الله ﷻ ته علم دې چې ذهديات والادین دچا دې، اوڅوک په حق دین باندې قائم دې دالله ﷻ دعلم محیط نه څوک هم بهرندي، د﴿شَاكِلَتِهِ﴾ تفسیر، نیت، طبیعت او طریقي سره شوې دې اومقصد اومفهوم دتولو متقارب دي چې هر انسان دخپل نیت اوعادت اورسم رواج چې هغه دده فطرت ثانیه اوگرزېږي دهغې موافق عمل کوي، امام جصاص رحمته الله علیه فرماني ښه نخدمون الف الفساد والمساكنة اليه ليستمر عليه احكام القرآن ج ۳، چې پدې ایت کېږي تحذير او تنبيه ده پدې خبره چې دغلط مجلسونو او غلط ماحول نه ځان بچ کول پکار دی، اوبيا فرماني چې ﴿شَاكِلَتِهِ﴾

معنی هم شکل جوړیدل هم رازي، مایشاکله ویلیق به وبشبهه احکام القرآن، اودایت مقصد دادې چې هرسړی دخپل شکل اودخپل مزاج موافق سړی سره میلایویري. شریر دشیراونیک دنیك سره، لکه خرنګه چې په سورة النور کښ دي، الخبیثات للخیثین (النورایت نمبر ۲۲، قرطبی واقعه نقل کړیده چې صحابه کرامو رضی الله عنہم په خپل مینځ کښ مذاکره دقرآن اوکړه. نوحضرت ابوبکر رضی الله عنہ اوفرماښل چې ماقرآن اول نه تراخړه پوري اولوستلوپه ټول قرآن کښ خمالپاره دزیات امید والايت داایت مذکوره دې ﴿قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ بِمِزَانٍ عِنْدَنَا﴾ چې مزاج دښنده، عصیان دې اوعادت درب غفران دې، اوحضرت عمر رضی الله عنہ اوفرماښل چې ماقرآن داوول نه تراخړه پوري اولوستلو نوماته زیات امید والايت دسورة غافروالا اولنی ذري ایتونه ښکاره شو(حم) (۱) ټولیل الکب من الله العزيزالعليم (۲) غافرالذنب وقابل التوب (3) اوحضرت عثمان رضی الله عنہ اوفرماښل چې ماته (نبی عبادى ائى اناالفور الرحيم) (الحجر: ۴۹) زیات امیدوالا، ښکاره شو اوحضرت علي رضی الله عنہ اوفرماښل چې ماته قل یعبادی الذین اسرفوا علی الخ (الزمر: ۵۳) زیات امیدوالا ښکاره شو، اوقرطبی رحمته الله علیه فرمائی قرالت القرآن من اوله الی اخره فلم ارایه احسن وارجی من قوله تعالى (الذین آمنوا ولم یلبسوا ایمانهم بظلم الخ) (الانعام: ۸۲).^(۱)

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ۖ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ

ټاوتیوس کوي دوئ ستانه په باره دروح کښ ته اوايه چې روح دامردرب څما، نه دې، اوندي درکړې شوې تاسوته دعلم نه

إِلَّا قَلِيلًا ۖ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ بِأَلَيْسَ إِلَيْكَ لَمْ لَا تَعْبُدُ لَكَ

مگرله غوندي، اوکچرته خوښه شي زمونږ نوبوڅويه مونږه هغه شی چې وحی کړیده مونږه تاته بیابه اونه مومي ته خپل خان لپاره

(۱)، تنبيه امام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې دآيت مذکوره دليل دې پدي چې تشکيک په ماهياتوکښ جائزدي اونغوس ناطقه مختلف دې په اعتباردماهييت سره، ځکه چې دقرآن دخنی خلکو لپاره رحمت اودخولپاره ذريعه د نقصان ده اوعلت ئی دبايان شو چې کلّ يعمل علی شاکلته، چې دقرآن والااثارکمال اودکا. په نفوس طاهره کښ ظاهريي، اوخزی اوضلال په نفوس کښ کدوره کښ ظاهريي اوداپه دي صورت کښ ممکن دې چې ارواح اونغوس مختلف وي په اعتباردماهييت سره، ولكن القول هذا الاستدل غير تام ولايغنی اماى هذا علی من له ادق تامل.

بِهَ عَلَيْنَا وَكَيْلًا ۝ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ

پدې سره به مونږ باندې څوک کارسازلیکن دوجي درحمت درب ستانه نه بوځو بيسکه فضل دده

كَانَ عَلَيْكَ كَيْدًا ۝

دې به تاباندى ډيرلوى

﴿وَنَسْتَأْذِنُكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ هدا زجر او شکوى ذکر کيږي د مشرکينو په سوال عنادا باندې اورېط

ددې ايت دماقبل سره دادې چې په ماقبل ﴿وَنُزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ کښ اثبات درسالت ووعوم او پدي کښ اثبات درسالت دې خصوصاً (تهانوى) اوددي ايتونو په شان نزول کښ روايات مختلف دي ددې وجه نه ددې ايت مکي اومدني کيدلو کښ هم اختلاف راغليدي. يو روايت د عبدالله بن مسعود ۷۷۷ دى چې نقل کړيدې شيخيڼو چې فرمائي «بينا انا مع النبي ﷺ في حوث وهو متكى على عسيب اذ مر اليهود فقال بعضهم لبعض سلوه عن الروح (بخارى ج ۲ ص ۲۸۲) چې رسول الله ﷺ دمدني په يوباغ کښ وو اوڅه ورسره ووم او حضور ﷺ دکهجوري په شاخ باندې تکیه لگولې وه چې ديهوديانو يو جماعت تير شو، نو پدوى کښ ځنې کسانو ځنې نور وته اوښل چې دده نه (حضور ﷺ نه) دروح متعلق تپوس اوکړئ، نو ځينو پکښ اوښل چې مکوى داسې نه چې تاسوته جواب درکړي چې هغه بياتاسونه خوښوى، خو ځنواوښل چې ضرورتته تپوس اوکړئ، نو دوى دروح په بارى کښ تپوس اوکړو، حضور ﷺ خاموش شو او دوى ته ئې فوري څه جواب ور نه کړو، پس څه پوه شوم چې حضور ﷺ ته وحى کيږي، نو څه هم دخپل ځاى نه پاڅيدم چې کله وحى نازل شو (يعنې وحى نزول کيفيت ختم شو) نو حضور ﷺ دا ايت تلاوت کړو. او بل روايت چې هغه دسير روايت دې چې منقول دې دابن عباس ۷۷۷ نه چې قریش مکه دوه کسان نضر بن حارث او عقبه ابن ابى معيط دمدني يهوديانو علماؤ ته اوليرلواو ورته ئې اوښل چې تاسو دوى نه دمحمد ﷺ په باره کښ تپوس اوکړئ څکه چې دوى اهل علم دى چې دوى دده په باره کښ څه وائي؟ دا کسان چې لارل او تپوس ئې اوکړو نو دوى ورته اوښل چې تاسو دمحمد ﷺ نه ددرې څيزونو په بارې کښ تپوس اوکړئ نو کچري هغه ددرې وارو جواب درکړو او يائى ديو څيز جواب هم در نه کړو نو پوه شئ چې دې نبي نه دې، او کچري ددو جواب ئې درکړو او دريم

جواب نی در نه کرو نو پوهه شی چې نبی دې او هغه درې څیزونه دادی ۱ هغه نوجوانانو واقعہ څه ده او هغه څوک وو چې دیو ظالم بادشاه نه تختیدلې وو او په یو غار کښ ئ پناه اغستيوه ۲ هغه څوک وو چې د مشرق نه مغرب ته ئی سفر کړې وو (۳) روح څه شی دې؟ قریش د حضور ﷺ نه دادرې نیوسونه او کړل نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل چې څه به صبا ستاسو ددې سوالونو جوابونه درکړم وانشاء الله ئی اونه وئیلو او وحی کښ تاخیر او شولو او داتاخیر یانخلس او یا څلویښت ورځي وو، او اهل مکه مختلف قسم خبري شروع کړي او حضور ﷺ ته به ډیر تکلیف رسیدلو. او یا اچانک وحی راغله او د آیت ولاتقولن لشی افی فاعل نازل شو او بیاد درې واړو سوالونو جوابونه نازل شو، د اول سوال په جواب کښ «ام حسب ان اصحاب الکهف» نازل شو او د دویم سوال په جواب کښ واقعہ د ذوالقرنین نازل شو ده او د دریم سوال په جواب کښ دایت نازل شولیکن قول اول ته ترجیح ده ځکه چې داروایت د صحیحینو دې او دویم وجه داده چې پدې روایت کښ حضرت ابن مسعود رضی الله عنه خپله واقعہ او نزول کیفیت وحی په خپله بیانہ وي، او د حضرت ابن عباس رضی الله عنه په روایت کښ د ترجیحات نیستته دې سیوا ددې نه چې ایت مکي یادیري لکه څنگه چې ټول سورت مکي دي، او حافظ ابن کثیر رحمه الله تطبیق بین الروایتین کړیدی او فرمائی چې قد تکنون نزلت علیه بالمبنی مرة ثانية کما نزلت علیه بمكة قبل ذلك (ابن کثیر).

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ مسئول عنه چې روح دې دده په تعیین کښ اختلاف دې راجحه خبره داده چې مراد تنه روح انسانی دې، چې حقیقت او ماهیت دروح انسانی څه دې؟ لکه څنگه چې بدن انسانی اصل ماده خاوره ده او ماده تولیدنی منی ده نو دغه شانتی دروح والا اصل ماده او ماده تخلیق څه شی دې؟ او یا ادخال دروح انسانی او حیوانی په جسد کښ کیفیت څه دې؟ نو جواب راغی چې ﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ یعنی روح د عالم امر نه راکوز شوې دې او پوره کنه او حقیقت ئی صرف الله ﷻ ته معلوم دې او انسان ته ددې په باره کښ تفصیلی علم ندې ورکړې شوې ځکه چې انسان په علم تفصیلی دروح باندی نشي پوهیدې او یا مراد دروح نه قرآن دې او اطلاق په قرآن باندی دروح په مختلف مواضعو کښ شوې دې لکه «يَوْمَ الْمَلَكَةُ بِالرُّوحِ مِنْ مَرْمِ النُّحْلِ ۲»، و كذلك اوحينا اليك روحا من امره (الشوری: ۵۲)، نو ددوی د سوال مقصد دادې چې د قرآن تا دخپل خان نه جوړ کړیدی یا جبرائیل رضی الله عنه دخپل خان نه رانازل کړیدی، ددې څه حقیقت

دې؟ نوجواب اوشو، ﴿الرَّوْحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ چې دآلله ﷻ کلام دې اودهغه په حکم سره نازل شوېدې، اوبامراد دروح نه حضرت جبرئیل ﷺ دې چې دهغه حقیقت څه دې اوهغه دڅه شی نه پیدا شوېدې، نوجواب ئی اوشو چې الروح من امر ربی چې ددې حقیقت علم صرف الله ﷻ ته دې په امر دالله ﷻ سره پیدا شوېدې، اوڅلورم احتمال پکېن داهم ذکر شوېدې چې دروح نه مراد حضرت عیسیٰ ﷺ دې اوسوال دهغه دپیدائش متعلق دې چې حضرت عیسیٰ ﷺ څرنگی پیدا شوېدې نوجواب اوشو ﴿مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾، چې په امر درب سره چې کن دې پیدا شوېدې. ددینه علاوه نوراحتمالات پکېن هم ذکر شوېدی لیکن په ټولو احتمالاتو کېن غوره اوظاهراولنی احتمال دې. اوامام رازی رحمه الله احتمال ثانی ته ترجیح ورکړیده ځکه چې مراد کول په روح سره قرآن دامناسب دې دسباق اوسباق سره، ځکه چې ماقبل کېن ذکر د ﴿وَنُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾ وو چې دقرآن شفاء، ده دآمراض روحانیه اوبدنیه لره، اودغه شانتي په راتلونکوايتونو کېن دقرآن اودهغې دحقانیت ذکر کېږي ﴿وَلَنْ شِفَاكَ لَنَذَهَبَنَّ﴾، ﴿قُلْ لِّیْنَ اَجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ﴾.

﴿مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ من تبعیضیه دې اواضافت دآمر رب ته تعظیماً اوتشریفادې اومراد په امر سره حکم دالله ﷻ دې یعنی هغه کلام دالله ﷻ چې په هغې سره دمخلوقاتو تدبیر اوتصرف په داسې طریقي سره اوکړي شي چې په هغې باندې دایجاد اودتکوین والا اغراض مرتب شي، لکه څرنگی یو مشین اودهغې دپرزو چلولو اوکاراغستلو لپاره دبجلی دکرنت وي هم دهغه شانتي ددي نظام دچلولو لپاره دالله ﷻ حکم چی هغه کلمه دکن ده د دبجلی دکرنت حیثیت لري چې دپته روح وئيلي شي، اوحديث کېن دغي خزاني کهربائیه ته اشاره شوېده چې الارواح جنود مجنده اوتعلق دهرمادي سره علی حسب الهیة والاستعداد دې، لکه هیئت انسانی سره خپل روح اوپه سترگه کېن دخپل استعداد موافق روح چې هغه په غوږ اوپوزه کېن نیشته دې، وعلی هذا القیاس نو خلاصه داده چې روح په اصل کېن شان اوصفت دالله ﷻ دې چې مبداء الحیات دې لپاره دبدن، یعنی اثرات ددغي امظاهریږي په بدن کېن علی حسب الهیة والاستعداد، نومظهری الله ﷻ دې اوظاهریدونکی هغه اثرات دی اوددغي اثراتونه تعبیر په مختلف الفاظو سره شوېدي څوک ورته جوهر مجرد وائی څوک ورته جسم لطیف وائی اوڅوک تنه تعبیر په هغه (عرض) سره کوي

چې بخار لطیف دې چې حلول نئ کړېدې به بدن کښ په حلول سربانی سره لکه ماء النور دې چې په ورد کښ حلول کړېدې، هذا خلاصة ما قال شيخ الاسلام وحكيم الاسلام نور الله مرقدهم اودروح متعلق پوره تفصيل امام رازي په تفسير کبير کښ او علامه الوسي په روح المعاني کښ ليکلي دي

بعض مفسرين فرمائی چې من په **مِنْ أَمْرِ رَبِّي** کښ بيانیه دې او امر عبارت دې دشن دالله **ﷻ** نه او اضافت لپاره دا اختصاص دې ای هوجنس ما استأثر الله بعلمه من الاشياء التي لم يعلم ما عاده، فتح القدیر، ای من علمه الذي منع ان يعرفه احد، زاد المسیر یعنی علم ددې خاص دې په الله **ﷻ** پوري اوبل چاته نئ ددې علم ندې ورکړې او هم دا وجه ده چې دروح متعلق قدیه اوجدبد فلاسفو اومحققينو تحقيق سرته ندې رسيدلي اودروح په حقيقت باندی ندی متفق شوې، دودقديم اوجدید محققينو اقوال ددي په باره کښ تقریبا ۱۱۸، یعنی یوسل اتلس ته رسيدليدی اودهریونظریه ذبل نه جداده

هَؤُمَا أُوتِيْتُم مِّنْ هَٰذَا اشاره النص دې پدیکښ چې دروح په معامله کښ ډیر بحث اوتحصيص ندی کول پکار. ځکه چې انسان ته ددې په باره کښ علم للیل ورکړې شوېدې. چې څومره انسان ته ضرورت دې دهغې مطابق علم ورته الله **ﷻ** ورکړېدې چې داروح مبداء، دحیات ده چې حیوان په نفع دروح سره ژوندې کیري او په مفارقت دروح سره بدن مرکیري اویا یو بخار لطیف دې ساري دې په بدن کښ لکه ماء النور په ورد کښ، اوتنوین په **«قَلِيلًا»** کښ تنکیر اوتقلیل لپاره دې اوداحکام عام دې په پیغمبر او غیر پیغمبر **ﷺ** ټولوته اوداحصر حصراضافې دې په نسبت سره علم دالله **ﷻ** ته دې او علم دممکن په نسبت سره واجب ته داسې دې لکه دمرغی په مخوکه کي اوبونست سمندر سره نولهذا دااعتراض نه واریدیري چې ددې ایت تعارض دې دبل ایت سره چې یونی الحکمة من یشاء ومن یونی الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا، البقره: ۲۲۹، اویارفع دتعارض لپاره جواب دادې چې په سورة البقره کښ ذکر د خیر کثیر دې اودلته ثبوت دعلم قلیل دې اوثبوت دعلم للیل منافی د خیر کثیر سره ندې بلکه لږ علم هم ذریعه د خیر کثیر گرځیري.

هَؤُلَٰئِ شَفَعَا ښه دې ایتونو کښ تسلي ذکر کیري پیغمبر **ﷺ** ته اوصدق دقرآن ذکر کیري چې د قرآن حی الله **ﷻ** تاته ددې علم درکړېدې که بالفرض مونږه او غواړو نولږ وخت کښ به مونږه

ستادزده نه وباسو لیکن ستادرب لویه مهرباني ده په تاباندی نوڅکه ئی دانعمت عظمی سه درکړېدې اوستا دزړه نه ئی نه اوباسي، اولام په ﴿وَلَّيْن﴾ کښ موطنه للقسم دې اوجواب سه محذوف دې او ﴿لَتَذَهَبْنَ﴾ داجزاء ده دشرط ﴿شِفْنَا﴾ لپاره اوقائمقام ده دجواب سه نوتقدیردعبارت داسې دې لن شتاذهبا بالقرآن عن الصدورلنذهبن اومراد په ذهاب سره محوه کیدل دي دقرآن دمصاحفونه اودسینودانسانانونه، ﴿أَوْحَيَّا إِلَيْكَ﴾ قرآن تنه مراددې. ﴿ثُمَّ لَا تَجِدُ﴾ نه لپاره دتراخي دې يعني بعدالذهاب ﴿عَلَيْنَا وَكَيْلًا﴾، يعني داسي څوك نیشته چې هغه دقرآن دواپس کولو دمه داري واخلي ای مهېدا وملزما استرداده بعدالذهاب به روح، ﴿إِلَّا رَحْمَةً﴾ استستا، منقطع ده په معنی دلکن سره ده ای لکن رحمة من ربك تمنع من ان تسلب القرآن (بحر) یعنی دالله ﷻ رحمت په تاباندی دومره زیات دې چې هغه مانع دې دذهاب دقرآن نه دستادسیني مبارکي نه. اودآیت دلیل دې پدې چې قرآن دانسان دسینونه وتلې شي اگرچې دې ئی حافظ وي، اوددې وجه نه حضرت عبدالله بن مسعود ؓ اوفرماښل چې اول ماتفقدون من دینکم الامانة واخرماتفقدون الصلوة وان هذا القرآن کانه قدنزع منکم تصبحون یوما ومامعکم منه شی فقال رجل کیف یكون ذلك یااباعبدالرحمن وقدنبتاه فی قلوبنا وابتاه فی مصاحفنا نعلمه ابناء نا ویعلمه ابناء نا ابناهم الی یوم القيمة قال: یسری به فی لیلۃ فیلهب بمای المصاحف ومای القلوب فتصبح الناس کالیهانم ثم قراء عباده ولن شتا لنهبن الخ اودغه شانتي روایت ذکرکړېدې امام ترمذی په خپل سنن کښ دحضرت ابودرداء ؓ نه چې فرمائی: کماع النبی ﷺ فشحص بصره الی السماء ثم قال هذا اوان یختلس العلم من الناس حتی لا یبقروامنه علی شی فقال زیادبن لیبید الانصارى کیف یختلس منا وقدقرانا القرآن فوالله لنقرائه ولنقرائه نسلنا وابتنا قال کلکلت امک یازایدان کنت لاعدک من فقهاء اهل المذنبه هذه التوراة والانجیل عبدالیهود والنصارى لعمادنا تغنی عنهم الحديث (ترمذی ج ۲ ص ۹۰ ابواب العلم) اودصحیحینو په روایت کښ چې ذکر دې چې ان الله لا یقبض العلم انتزاعا یتزعه من الناس ولكن یقبض العلم بقبض العلماء الحديث نوددې احادیثو په خپل مینځ کښ تعارض نیشته دې تطبیق ئی ممکن دې چې اولاً په دعلما، قلت راشي، نیکان، صلحاء، علماء به کم شي اویاباه دزړونو نه علم اوبنکلی شي، ﴿إِنَّ فَضْلَهُ

ڪان ٻه ڏيکڻس اشارہ ده عظمت شان در رسول اللہ ﷺ ته ڇي نزول دقرآن اوحفاظت قرآن ني سببه
سينه کڻس کريدي وغيره.

قُلْ لِّمَنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ

اوايه ته ڪچري جمع شي انسانان اوجنات په دي خبره ڇي راوړي پيش ڪري په شان ددي قرآن

لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ۝ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا

نوشی راوړي دوي په شان ددي قرآن اگرکه وي بعضي ددوي لره دبعضو مددگار. اوبه تحقيق سره مکرر بيان کريدي مونږه

لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۚ فَالَّذِي أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ۝

لباره دخلکو پدي قرآن کڻس دهرقسم مثال بيان نه پس نه کوي ډير خلک جبل کار، سوا دناشکړي نه.

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ۝

اوواڻي دوي ڇي هرگز مونږ ايمان نه راوړو په تاباندي ترهغه پوري ڇي جاري کړي ته مونږ لره دزمکي «مکي» نه جيني

أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّحِيلٍ وَعَنْبٍ فَتَفْجُرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ۝

اويوي نالره باغ دکجورو اودانگورو پس روان کړي نهرونه په مينځ دهغي کڻس په ډيرو روانولوسره

أَوْ تُسْفِطَ السَّمَاءُ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَأْتِي بَالَهُ وَالْمَلَائِكَةُ

اويار اوغورزوي ته اسمان لکه څنگه ڇي ستا گمان دې په مونږ باندی ټکري ټکري اوياراولې ته الله ﷻ اوملائکولره

قَبِيلًا ۝ أَوْ يَكُونُ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ رُّحْرٍ أَوْ تَرْفُلُ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ

بخامخ. اويوي ستالپاره يوکور دسرو زرونه اويالوخيږي ته اسمان ته اوهيڅ کله يقين نه کوومونږه

بِرُؤْيَاكَ حَتَّى تُنْزِلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ

به خلکو ستا باندی ترهغه پوري ڇي نازل کړي ته په مونږ باندی يو کتاب خط، ڇي مونږه اولولو هغه. اوايه ته پاکې ده رب خماره.

هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلُكُمْ

نه یم که مگر یو بشر لیرلی شوم

﴿قُلْ لِّیْنَ اَجْتَمَعْتُ هَیْدِیْ اَیْتِ کُنْثِ اَثْبَاتِ ذَصَدَقَ دَقْرَانِ کِیْرِیْ بِهْ طَرِیْقِیْ دَتَحْدِیْ جِیْلِنِجْ سِرْ

چې چا به داسوال کولو چې داقرآن منزل من عندالله ندې او ﴿وَنُزِّلُ مِنْ اَلْقُرْآنِ مِیْهْ دِرُوغْ وَیْ نَوَاللهُ﴾ تحدي اوچیلنج ورکړو چې تاسو انس او جن ټول راجمع شئ او ددې قرآن پشانتی فصیح بلیغ قرآن پیش کړئ، خوتا سواقدرت نه لرئ ددغه شانتی فصیح بلیغ قرآن په مثل باندی اگرچه تاسو دیوبل نه مدد هم او غواړئ، نو دیو پیغمبر ﷺ په مقابله کښ ټولو انسانان او جنات راجمع شئ او دیوبل مدد هم کوي ټول په شریکه باندی ددې قرآن نظیر نشي پیش کولې نو معلومه شوه چې دادانسانی قوت او قدرت نه بهر دې، او دالله ﷻ کلام دې او په سورة البقرة کښ تیر شوې دې چې دعامو مفسرینو په نیز دتحدی څلور ځلي شوې ده، (۱) په پوره قرآن سره لکه دلته ۲، په لسو سورتونو سره لکه په سورة هود آیت (نمبر ۱۳) په یوه سورت سره لکه سورة البقرة کښ (۴) او په یوې جملې سره لکه په سورة الطور کښ او دحضرت والدا صاحب نورالله مرقد ه وبردمضجعه واجعل رفافته ورفاقتامع النین والصدیقین والشهداء والصلحین امین، په نیز پنځه ځلي تحدي شوې ده، څلور دا مذکوره دی او یو ځلي په یو حرف سره شوې ده، ن.ق. وغیره شو چې داسې پر معنی حرف پیش کړئ، ﴿لِّیْنَ اَجْتَمَعْتُ﴾ کښ لام موطنه للقسم دې او جواب قسم ﴿لَا یَأْتُونَ بِمِثْلِهِ﴾ دې یعنی والله لن اجتماعت لا یأتون بمثل. او ددې وجه نه دا جمله مرفوع ده او دا قول راجح دې او مراد په مثلیت سره فصاحت او بلاغت کښ مراد دې

﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا هَ دَا زَجْدِیْ بِهْ اِنْکَارِ دَقْرَانِ سره او ترغیب الی القرآن ذکر کړې چې مونږ پدې قرآن کښ مختلف قسم احکامات وعد، وعید او دعبرت نموني، او دلایل دتوحید بیان کړې دي خو بیا هم دا بد بخته کفارت ته انکار کوي، پکار ده چې پدې ایمان راوړي وي خودوی په ځای دایمان انکار کوي او مراد د ﴿صَرَّفْنَا﴾ نه بیان ول دي په مختلفو وجوهو سره او مراد د ﴿کُلِّ مَثَلٍ﴾ نه هر مقصد او هر معنی او عبرتونه، احکام، وعدا و وعیدونه دي، او تعبیر ته په مثل سره ځکه

اوشوچي لکه څرنگي مثل مشتمل وي په حسن او غرايت اوندېر باندې دغه ماضي قرآن مجيد الفاظ اومضامين هم مشتمل دي په فصاحت اوبلاغت اوپه ندرت باندې. من کل معنی هو کائنات و غرايه وحسنه کشف.

﴿وَقَالُوا لَنْ نَدْشَاكُوهَ دَهْ پَهْ طَلَبْ كُولُو دَفَرَمَائِشْ مَعْجُزُو بَانْدِي اَوْز جَرْدِي پَه سَوَالُونُو تَعْنَا اَوْضِدْ اَبَانْدِي وروستو دَبِيان اعجاز قرآن نه، چي دَوِي به حضور ﷺ ته وئيل چي خويوري تازمونر مطالبات نوي پوره كړي نومونر په تاباندي ايمان نه راوړو او هغه فرمائشي معجزات چي پدي خائي كښ ذكر دي هغه او(٧)، مطالبات دي(١) په زمكه دَمكي كښ چيني چشمي(١) اويستل چي اوبه دهغې دائمي وي نه ختميدونكې وي(٢)، ستالپاره دې دكهجورو يولوئ باغ وي چي په هغې كښ داوبونهر ونه جاري وي(٣)، اسمان په مونر باندې تپكړي تپكړي كړه اورا اوغورزه په مونر باندې(٤)، د خپل صداقت لپاره د اسمان نه فرشتي مخامخ راوستل(٥)، ستالپاره د سرو زرو كوركيدل(٦)، زمونږ په مخامخ اسمان ته ستاختل(٧)، زمونږ په نوم باندې د الله ﷻ د ظرف نه دخان سره خط راوړل، او مطالبه كوونكي ددې رؤساء قريش اومكه وو لكه خرنكه چي د شان نزول نه معلوميري، چي حضرت ابن عباس ؓ فرمائي چي رؤساء مكه ابوجهل، وليد بن مغيرة، زمعه ابن اسود، عتب بن ربيعه، شيبه بن ربيعه اونورو كسانو د حضور ﷺ ته اطلاع او كړه چي ته زمونږ خواته راشه، حضور ﷺ پدي خيال چي كيديشي دوئي ايمان راوړي نودوئ خواته لاړو، نودوئ ورنه ټولونه اول مطالبه او كړه چي ستاد دې خبرو او د دين د دعوت د وجه نه مونږ ته لوي تكليف پيدا شوې دي، نولهذا كه ستا مقصد حصول مال وي نومونږ به تاته چنده او كړو او مال به در كړو او كچرته ستا مقصد حصول عزت وي نومونږ به تاخيل سردار جوړ كړو او كچرته حكومت د مقصد وي نومونږ به تاخيل حاكم جوړ كړو او كچرته په تاباندي څه جنات مسلط شوې وي نومونږ به ستا علاج او كړو، حضور ﷺ د دوئ د اتولي خبرې تكرار كړې او ورته ئي او فرمائيل چي(ولكن الله يعنى اليكم رسولا وانزل على كتابا وامرن ان اكون لكم بشرا ونذيرا فبلغت لكم رسالات ربى ونصحت لكم ونصحت لكم فان تقبلوا منى ما جئكم به فهو حظكم فى الدنيا والاخرة وان تردوه على اصبر لمر الله حق بمحكم الله بيني وبينكم (ابن كثير))

نودوی بیاد حضور ﷺ نه دغه مذکورہ مطالبی اوکړي چې تاته علم دې چې زمونږ علاقه مکه
 ډیره ښکته ده گیر چاپیره تنه غرو نه دي او مونږه ډیر غریبان یو اوزندگی زمونږه ډیره تنگه ده نوته

داغرونه ددي ځای نه لري کړه چې زمونږه داشهر وسيع شي اوزمونږ لپاره نهرونه جاري کړه لکه څرنګي چې په ملک شام کښ دي، اوبيازمونږ اباؤ اجداد راژوندي کړه چې په هغې کښ به خاص طور دقریش جداعلی قُصی بن کلاب وي چې زمونږه دهغه نه تپوس اوکړو چې ته رشتني نی که دروغژن نی، حضور ﷺ ورته بیا دغه مذکور جواب کړو چې (ولکن الله بعث اليکم رسولا الخ) نودوئ بیا دفرشتي مطالبه اوکړه چې هغه دي راشي اوستاتصديق دي اوکړي اودسرو اوسپنو زرو دځوانو مطالبه نی اوکړه نو حضور ﷺ ورته بیا دغه مذکور جواب ورکړو. نودوئ مطالبه اوکړه چې په مونږ باندی اسمان را اوغورزوه لکه څرنګه چې ستادغو ده چې الله ﷻ پدي قادر دي. حضور ﷺ اوفرماښل کچري الله ﷻ اوغواړي نوپه تاسو باندی به اسمان را اوغورزه وي. نويوکس پکښ داوئیل چې څوپوري الله ﷻ اوفرشتي مخامخ زمونږه نوي راغلي نومونږه ستاتصديق نه کوو، حضور ﷺ ددوئ دمجلس نه پاسیدلو نو عبدالله ابن ابی امیه ورته اوئیل چې ستا په خبرو باندی به مونږه هغه وخت يقين اوکړو چې ته زمونږه په مخامخ يوه سپر هئ اولګوي او اسمان ته اوڅيژي اوبيازمونږ په نوم باندی يو کتاب خط، راوړي اود تصديق لپاره ورسره څلور فرشتي هم وي حضور ﷺ ددوئ ددي خبرونه ډير غمژن شو نو الله ﷻ دا اياتونه نازل کړو اېن کثير، قرطبی.

﴿قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ ۖ أَدَاوُؤُ دَدَغِي مَطَالِبَاتُو جَوَاب دِي پِه ۖ سُبْحَانَ رَبِّي ۖ﴾ کښ اشاره ده بطلان

دمطالباتو ددوئ ته لکه ﴿أَو تَأْتِي بَالَهُ ۖ وَالْمَلَكُ قَبِيلًا ۖ﴾ وغيره شواوپه هل کت الابرار رسولان کښ اشاره ده عجز خپل ته اومقصد رسالت ته، کانه قال هل کت الابرار والبشر لا قدرة له على الايمان بذلك اودا مطالبات پوره کول ځمپاه فرائض منصبی کښ داخل ندی لکه څرنګه چې دنورو پيغمبرانو په فرائض منصبی کښ داخل نوو نوڅه هم دهغوئ پشانته بشریم او ﴿هَلْ﴾ نافیه دي اوتفصيل جوابات ددوئ ددي مطالباتو په نورو موضوعو کښ ذکر دي لکه سورة الانعام ايت (نمبر ۷)، اوسورة الحجر ايت (نمبر ۱۴)، وغيره شو.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ

الاندي منعه کري خلك ددي نه چي ايمان راوري چي کله راغي دوي ته هدايت مگردي خبري چي دوي وائي آرا اولسروا نه چي

بَشَرًا رَسُولًا ۖ قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مُلْكُكُمْ تَمُشُونَ مُظْمِئِينَ لَنَزَّلْنَا

بشره رسول، ته او ايه کچري وي په زمکه کښ ملاتک چي گرځيدلي اوسيدونکي وي نو خامخا نازله کري به وه مونږه

عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ۖ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي

په دوي باندې داسمان نه فرشته رسول، ته او ايه چي پوره دې الله ﷻ گواه فيصله کوونکي په مينځ خما

وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ۖ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ

اوبه مينځ ستاسو کښ بيشکه الله ﷻ دې په بندگانو خپلوي باندې خبرداره ليدونکي، اوهغه څوک چي هدايت اوکړي الله ﷻ هغه ته

فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَن تَجِدَ لَهُمْ

پس هغه په سمه لار روان وي^۱، اوهغه څوک چي بې لارې شي کري هغه پس هيڅ کله به اونه مومي ته هغوي لره

أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمِّيًّا

مددگران سوا د الله ﷻ نه، اورا جمع به کړو مونږ دوي په ورځ د قيامت کښ په مخونو د دوي باندې چي رانده به وي

وَنُكِّنَا وَصْمًا ۖ مَا أُولَهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ۖ

اوجاړاگان به وي، او کانږه به وي، ځاي د دوي دوزخ دې هرکله چي کمي شي لمبي نوزياته وو به مونږه دوي لره لمبي داوړ،

ذَلِكَ جَزَاءُ هُم بِآثَمِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا عَرَاكَ كُنَّا

دا اور بدله د دوي ده په سبب د دې چي دوي کفر کړي وو په ايتونو زمونږه باندې اووئيل به دوي چي آياچي کله شومونږه

۱. جواب شکوی

۱. تخريف اخروي

عِظَامًا وَرُفَاتًا ۖ إِنَّآ لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٥﴾

هډوکي اوږي ډږي دخاورو آیامونږ به بیا پورته کړي سو به بیا نس نوی ږي

﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يَدْجُرُوا دُكْرًا كَمَا كَانُوا يَجْرُونَ﴾ په انکار د بشریت سره در رسول نه. اوشکو ده چې هرکله د مخکنی شکوی په جواب کښ او ویلې شو چې ﴿هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَ رَسُولٍ﴾ نو مشرکینو او نیل چې مونږ په بشر باندی ایمان نه راوړو ځکه چې رسالت او بشریت کښ منافات دې بشر رسول نشي کیدی، اومراد د ﴿النَّاسُ﴾ په مشرکین دی. ﴿أَن يُؤْمِنُوا﴾ مفعول د ﴿مَنَعَ﴾ دې او ﴿أَن قَالُوا﴾ ورله فاعل دې او ﴿أَن﴾ مصدریه دې او ﴿قَالُوا﴾ په معنی د قولهم سره دې او ﴿إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى﴾ جمله متعلقه ده په ﴿مَنَعَ﴾ پوري او ظرف دې د منع لپاره اومراد په ﴿الْهُدَى﴾ سره وحی اورسالت دې ای مامعهم وقت مجی الوحی ان یؤمنوا بالقرآن اوبینوک الافوهم ابعت الله الخ (روح) اویا ظرف متعلق دې په جفعول پوري چې ﴿أَن يُؤْمِنُوا﴾ دې نومطلب به ئی داسي مامعهم ان یؤمنوا وقت مجی القرآن الافوهم الخ ﴿أَبَعْتُ اللَّهُ﴾ استفهام انکاری دې اویا استفهام تعجبی دې

﴿قُلْ لَّوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أَوْصِيَآءَهُ﴾ د جواب شکو ده چې رسول د مرسل الیهیم د جنس نه پکاروي نده مرسل د جنس نه، لپاره ددې چې مرسل الیهیم سره ئی التفتات وي اوهغوی ورنه فائده حاصله کړي. نومرسل الیهیم خو بشر دې نولهذا رسول به هم ورته بشر راتلل پکار دی او کچرته رسول بشر نوي بلکه د جنس د ملائکتو نه وي اونور محض وي نوهغه به بشر ته څرنگی عملي تعلیم ورکړي ځکه چې هغه به خود بشریت د ضروریاتو نه پاک وي. ﴿تَمَثَّلُوا لَمْ يُحَسِّنْ﴾ د اقایید ځکه ذکر شو چې ملائک په زمکه کښ موجود دي خود انسان پشانتی په زمکه کښ مقیم ندي او په زمکه کښ ژوند تیره ونکي پشانتی د انسان ندي بلکه هغوی اسمانونو ته څیږي اوزمکه کښ عارضی دي

﴿قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ مَعَالِمًا﴾ د مقابل دې ﴿أَوَّلَآءِ﴾ سره چې کفارو او نیل چې الله ﷻ دې مخامخ راشي اومونږ ته دی اوانی چې دارسول دې نومونږ به اومنو نوجواب ئی اوشو چې الله ﷻ

خما تصدیق کوي په خپل فعل سره چې څه دعوی د نبوت کوم او الله ﷻ ماته ضاهري اوباطني امورچه خارق العاده دي عطاء کړي دي او په خپل مقصد کښ څه ورځ به ورځ ترمي کوم او کذب کوونکی ورځ په ورځ ناکامه کيږي نو دادالله ﷻ شهادت دي په رسالت خما باندی. «شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ» «شهادت په معنی دگواه سره دي نو مراد تنه معجزات او فتوحات او ترقی عطاء کول دي چې د ايوفعلي گواهي ده، او يا مراد دگواهي نه علم دالله ﷻ دي. پدي خبره چې څه دالله رسول يم او ماناسوته تبليغ کړيدي او تاسو خما تکذيب کړيدي «إِنَّهُ كَانَ يعباده» يعنی الله ﷻ په ظاهر اوباطن په ټولو خبرداره دي، نو پدي هم خبردي چې سنا سو انکار او تکذيب محض عنادا او تعنتادي

«وَمَنْ يَدَّ إِلَهُهُ مُدًا تَخْوِيفٍ آخِرُوه دي او ذکر ددوه جماعتونو کيږي هدايت يافته او گمراه جماعت دالله ﷻ طرف ته رجوع کوونکي او جذبه صا دقه لرونکي خلکو ته الله ﷻ دصحيح لاري راهنمائي کوي او دمعاندينوپه زړونو باندی مهر دجباريت ثبت کوي چې سمي لاري ته دراتللو توفيق ورته هم نه ميلاويږي. (واو) په «وَمَنْ يَدَّ إِلَهُهُ» کښ استنافيه دي او من شرطيه دي په خپلي معنی باندی دي او قرطبي فرمائي چې «من به معنی د'لو' سره دي او دايت مقصد دادي کچري الله ﷻ دوي ته جبرا هدايت کولې نودوي به هدايت موندلې وي اي، لوهدهم الله ﷻ لاهنوا قرطبي «وَمَنْ يُضِلَّ» يعنی کوم کس چې معاندوي او په اختيار سره ضلالت اختياره وي نو ده لپاره څوک امداد کونکی نوي، نونسبت داضلال الله ﷻ ته خلق دي. او ددي ايت نه معلومه شوه چې خالق د هدايت او ضلالت الله ﷻ دي او نسبت نى انسان ته کسبا دي. «فَلَنْ يَجِدَ لَهُمْ» «هم ضمير جمع دي او «أُولَئِكَ» هم جمع دي او مقابل دجمع دجمع سره فائده کوي انقسام الاحاد على الاحاد نومعنی نى داشوه چې هيڅ يو کس لپاره به هيڅ څوک هم مددگار نوي او جمعيت دضميره اعتبار دمعنی دمن سره دي او په ماقبل کښ ضمير مفرد ارجاع په اعتبار دلفظ من سره وواو مراد په «أُولَئِكَ» سره هدايت ورکونکی دوستان دي، او مراد په «مِنْ دُونِهِ» سره من دون اذنه دي يعنی پغير داذن او ارادي دالله ﷻ نه دوي ته څوک هدايت نشي ورکولې ځکه چې په هر شئ

پوري ارادہ دلالت فرماتا ہے متعلقہ کيری نوکے هدايت ددوی ممکن وی نوهغه به په اذن اوار دی
 دالله سره وي. اوددوی دَعْنَاد اوتعنّت دوجي نه الله ددوی په هدايت پوري خيله اراده نه
 متعلقه کوي نودوی ته هدايت ميلاويدل ندي ممکن. ﴿وَنَحْشُرُهُمْ﴾ دالتفات دي دغيبت نه نکه
 ته، ﴿عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ﴾ داذکر دبعض مواقف دحشر دي اوداياحمل دي په حقيقت باندی چې دوی به
 په خپلو مخونو باندی به حشر ته روان وي لکه په حديث کتب ذکر دي چې نقل کړيدي امام بخاری
 اومسلم دحضرت انس ابن مالک (رضي الله عنه) (ان رجلا سال رسول الله ﷺ كيف يحشر الكافر على وجهه يوم
 القيمة قال ان الذي امشاه على رجله في الدنيا قادر على ان يمشيه على وجهه يوم القيمة بخارى ومسلم))
 چې يوسړی دحضور ﷺ نه تپوس اوکړو چې څرنگه به دکافر حشر دقيامت په وړخ په مخ باندی
 کيري نوحضور ﷺ ورته اوفرمائيل چې هغه ذات چې دي نى په خپو باندی گرځوليدې هغه
 قادر دي پدي چې دقيامت په وړخ دي په مخ باندی اوگرځوي، اوابن عباس (رضي الله عنه) فرمائی چې دوی
 به په اور کيښ راخکلې کيري به په مخونو باندی لکه سورة القمر ايت نمبر ۴۸، کيښ دی چې يوم
 بسحون في النار على وجوههم اوابن الانباری فرمائی چې دامحاوره استعمال کيري په تيزی اوبه
 منډوسره تللو لپاره لکه عرب وائی چې قدم القوم على وجوههم، اذا اسرعوا، نو دايت مقصد داشو
 نحرهم مسرعين مبادرين، يعنى په تيزی سره به نى بوځو. ﴿عُتِمًا وَنُكْمًا وَصُمًّا﴾ ، عيا دامنصوب
 دي بناء برحاليات حال واقع شوې دي دضمير مجروره نه، اومراد دژوندوالي، گونگوالي
 اوگونوالي نه ياحقيقه دي چې دابه ابتداء په وخت دقيامت دقبور وکيښ به وي ييا به ورته الله
 سترگي، غوړونه اوژبه به ورکړي اودوی به جهنم اوگوري اودهغه اوازونه به واورې بحر، اوبعض
 فرمائی چې دااستعاره ده، چې دشدت حيرت اود هول دوجي نه دوی به مشابه شي دژندو،
 گونگويانو اودگنوسره، اوبعض فرمائی چې دنعى نه مراد دادې چې دوی به په سترگوسره هغه
 څه به نه گوري چې دوی ورسره خوشحاله شي اودصما نه مراد دادې چې دوی به دخوشحالي
 خبري نه اوري بغير دتکليف دخبرونه اود ﴿نُكْمًا﴾ نه مراد دادې چې دوی به دخان لپاره څه حجت
 نشي پيش کولي.

﴿كَلِمًا حَبَتْ زِدْنَهُمْ﴾ مراد په خټ سره هغه حالت دې چې ددوئ څرمني او غوښي د بدن اوسيزي نو داور په لمبو کښ به څه سکون راشي چې ددوئ د څرمنو او د غوښي اعاده اوښي لکه چې په سور النساء (ایت نمبر ۵۷) کښ دي، او ددي وجه نه ابن عباس رضي الله عنه نه ددي ترجمه داسي منقوله ده کله فرغت من احراقهم فيسكن الله القائم عليهم قدماء عاون (بحر) او (خبر) داور مستلزمه نده تخفيف لره په عذاب کښ داممکنه ده چې خپو داور دي راشي او تخفيف د عذاب دي نوي راغلي، نو ددي وجه نه ددي ايت تعارض نيشته دې د لا يخفف عنهم العذاب سره ﴿زِدْنَهُمْ سَعِيرًا﴾ مراد په زيات والي سره يابه نفس اور د جهنم کښ دې چې دهغې لمبې دهغې سختي او دهغې گرمۍ به زياته شي بعض مفسرين فرمائي چې زياتوالي په نفس اور کښ مستلزم دې دي لره چې حالت اولی د عذاب جهنم اسان وو په نسبت سره دي دويم حالت ته او دامعارض دې د لا يخفف عنهم العذاب سره نو ددي وجه نه علامه ابو حيان فرمائي چې مراد په زياتوالي سره زياتوالي دې په حيز دهغوئ کښ او جهنم به په خپل حالت باندی وي په هغه به څه قسم رد بدل نه راځي، يعني چې هرکله دهغوئ څرمني او غوښي نوي راشي نو دغه نوي څرمني او غوښي به د عذاب احساس زيات کوي. په ﴿زِدْنَهُمْ سَعِيرًا﴾ کښ مفسرينو نکته بيان کړيده چې الله تعالى پدي قادر دې چې دوئ څرمني او غوښي دې داسي اونه سوزوي چې په دويم ځل اعاده پکښ راشي خويهاهم الله تعالى دوئ ته داسي سزا ورکوي چې څرمني او غوښي به نئ سوزي او يابه نئ اعاده کيږي ځکه چې دهر جرم سزا دهغې مشاکل وي، نو دوئ هم د اعادي بعد الفناء نه منکروو، نو ځکه الله تعالى ددوئ څرمني او غوښي به فناء کوي او يابه نئ اعاده کوي،

﴿ذَلِكَ﴾ بمشار اليه عذاب دې دا علت بيان کيږي د سزا لپاره ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ سببه ده او مراد په کفر سره ثبات علی الکفر دې، او مراد په ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ سره ايات قرانيه او نور دلائل د توحيد اورسالت اوقيامت دې ﴿وَقَالُوا﴾ دادویم علت دې د سزا لپاره چې انکار عن البعث باندی دوئ ښه کوي چې آيا مونږه خاورو سره خاوري شو او ذري ذري شو نو يابه پيدا کيږو، او مراد په ﴿خَلَقًا جَدِيدًا﴾ سره اعاده مره ثانيده.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓ

آٰيٰتِهٖ غَوِيٍّ دُوْنِ جِي بِيَشَكُّهُ اللّٰهُ هغه ذات دې چې پيداكړې دي اسمانونه اوزمکه قادري دى مع سز

اَنْ يَخْلُقَ مِنْهُمْ وَّجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ فَاَبٰى الظّٰلِمُوْنَ

چې پيداكړي مثل ددوئ اومقرر كړي ئ ددلياره ددوئ يوه نيته چې نيسته شك به هغى كېن بس نه كوى ظالمين بل كېر

اِلَّا كُفُوْرًا ۝ قُلْ لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَايِنَ رَحْمَةِ رَبِّيْٓ اِذَا لَمْ يَسْكُنْهُ

سيواد ناشكړئ نه ؕ اوايه ته كچري تاسو مالكان شئ دخزانو درحمت درب خمانو به دغه وخت به ئ خامخا بندكړئ دسز

حَسْبِيَ الْاِنْفَاكِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوْرًا ۝

دبيري دخلاصيدلونه اودې انسان دپيرتنگ زرى

دادليل عقلي دې په ثبوت دقيامت باندې چې الله ﷻ دانسان نه لوئى لوى اجسام زمكي اواسمانونه پيداكړيدى نودانسان پشانتي معمولي جسم والامخلوق پيداكول الله ﷻ ته څه مشكل ندى بلكه الله ﷻ پدي قادردې چې دوباره ئى پيداكړي اوددغي لپاره الله ﷻ يو اجل اونيته مقرر كړيده چې په هغې كېن هيڅ شك نيسته دې.

اواستفهام په ﴿اَوَلَمْ يَرَوْا﴾ كېن لپاره دتوبيخ دې اومراد په رؤيت سره رؤيت قلبي دې چې په معنى دعلم اوفكرسره راځي. ﴿عَلَىٰ اَنْ يَخْلُقَ مِنْهُمْ وَيَجْعَلَ لَهُمْ اَجَلًا﴾ په معنى داعادي سره دې اومراد په ﴿وَيَجْعَلَ لَهُمْ اَجَلًا﴾ سره نفس ذوات ددوئ دى ځكه چې په كلام عرب كېن مثل كله كله په معنى دنفس ذات سره راځي، لكه چې ونيلى كېږي مذك لايعمل اى انت لايعمل نومطلب داشو. چې كوم ذات په پيدائش دزمكي اواسمانونو باندې قادر دې په اعادي دذوات دانسانانو باندې اقدردې، اوبعض فرمائى چې مثل په خپلي متبادري معنى سره دې اومقصد دايت دادې چې الله ﷻ داموجوده

۱، دليل عقلى بر اثبات حشر

۲، دليل عقلى ششم بر اثبات توحيد

انسانان فناء کړي اوددوئ په ځانی نور ددوی مثل پیدا کړي لکه په سورة التوبه بت
نمبر ۳۹، کښ دي لیکن داتوجیه دسیاق دکلام سره مناسبه نده. ﴿لَهُمْ وَأَوْعَافُهُ دې اوداعطف
دې په ﴿أُولَئِم یرَوَا﴾ باندی اومعطوف علیه یعنی ﴿أُولَئِم یرَوَا﴾ متضمن وو معنی دتقریر لره. نولهذا
ددې په معنی کښ هم تقریر دې نومطلب دایت دادې چې قدعلموا بدلیل العقل جعل هم الخ اوبعض
فرمانی چې واو استنافیه دې اوداجمله په سوال مقدره دسائل کښ واقع شوېده گویا چې سائل
سوال اوکړو چې دادومره خلک مړه شوېدي نو داوولي دوباره ندي راژوندی کړې شوې؟ نو جواب
اوشو چې وجعل هم الخ (عثمانی)، اوقرطبی فرمانی چې په ایت کښ تقدیم تاخیر دې نواصل کښ
داسي دې چې اولم یروا ان الله الذی خلق السموات والارض وجعل هم اجلا لارب فیه قادر علی اومراد
په اجل سره نیټه دمرگ ده اویادبعث ده، ﴿فَأَنیَ الظَّالِمُونَ﴾ وضع داسم ظاهر په ځای دمضمرباندی
لپاره دأشعار اوتنبیه ورکول دي پدي خبره چې انکار دقدرت دالله ﷻ نه دالونی ظلم دې اومخرج
عن الملة دې

﴿قُلْ لَوْ أَنْتُمْ﴾ داشپړم دلیل عقلي دې په توحید باندی چې متصرف اومختار اومالك دکل
خزانو صرف الله ﷻ دې ځکه کچري دخزانو مالك دالله ﷻ نه علاوه مخلوقات اوگرځیري نودوئ
دالله ﷻ درحمت خزاني په مخلوقاتو باندی به بند کړي اونه به ئی خرج کوي ددې یري نه چې دابه
ختمي شي. نومعلومه شوه چې مخلوقات استحقاق دتصرف اواختیار نه لري په خزانو دالله ﷻ
کښ. ﴿لَوْ أَنْتُمْ﴾ لوحرف شرط دې او حرف شرط داخلیري په فعل شرط باندی. نه په اسم باندی
نوددي وجه نه ﴿أَنْتُمْ﴾ فاعل دې دفعل مقدر لپاره چې تفسیر دهغې شوېدي وروستو فعل سره.
نوتقدیر دعبارت داسې دې لوملکون انتم ، اولوانتم غملکون خزان رحمة ربی مقدم دې
او ﴿لَا مَسْکُمْ﴾ تالی دې او ﴿حَشِيَّةَ الْإِنْفَاقِ﴾ تعلیل دې دتالي لپاره، او ﴿وَكَانَ الْإِنْسَنُ قَتُورًا﴾
دلیل دملازمي دې نودلیل په نمط دقیاس استثنائي رفعي کښ داسي دې کچري تاسو مخلوقات
دخزانو مالکان ونی نولازم به وي امساك بوجه دخشیه دأنفاق دستاسونه لکن تالي باطل دې یعنی
امساك خونیشته دې مشاهدۀ. نومقدم ئی مثل دې یعنی تاسو مالکان نه ئی اودلیل دملازمي
دادې چې انسان فطری طور بخیل اوحریص، تنگ زړي دې اوهرکله چې انسان مالک نه شو

باوجود دعلم او عقل نونور مخلوقات په طريقه اولی سره مالکان نشي گرځيدې دا ثبت صریح د:
دې په هغه خلکو باندی چې اولیاء الله یادانیږي کرامو لله نه امداد غواړي.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَمَسَّ لَهُ الْكُفُورُ أَظْهَرُ ۖ

او په تحقیق سره ورکړې وې مونږه موسی (عليه السلام): ته نهه معجزات واضحه پس تپوس ئی اوکړه دبنی اسرائیلو:

إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يُمُوسَىٰ مَسْحُورًا ۖ

هرکله چې راغی موسی (عليه السلام): دوی ته پس اوئیل ده ته فرعون بیشکه څه گمان کوم په تاباندی ای موسی (عليه السلام): دجادو کړی نوی:

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُ مَا أَمْرٌ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَاحِبٍ

اوئیل موسی (عليه السلام): په تحقیق سره پوهه ئی ته چې ندی نازلې کړي دامعجزې مگر رب داسمانونو اود زمکې واضع دلال:

وَأِنِّي لَأَظُنُّكَ يُفْرِعَوْنُ مَقْبُورًا ۖ فَآرَادَ أَنْ يَنْسِفَ رُوحَهُ

اوبیشکه څه گمان کووم په تاباندی ای فرعون ته دحلاک کړې شوې پس اراده اوکړه فرعون چې اوباسي دوی لږ:

مِّنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَّعَهُ جَمِيعًا ۖ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ

دزمکې دمصر نه پس غرق کړو مونږه دې اوهغه څوک چې دده ملگری ووئول، او اوئیل مونږه ورستو دغرق کولو د هغه نه:

لِيَبْنِيَ إِسْرَءِيلَ أَسْكَنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ ۖ وَجَعَلْنَا لِكُلِّ لُوطٍ وَإِسْحَاقَ

بنی اسرائیلو ته چې اوسیرئ ناسو په زمکه کس پس هرکله چې راشي وعده داخرت رابه ولومونږ تاسو گډو دجمع: او په حق سره:

أَزْلَنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَّلْنَاهُ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۖ

نازلول شروع کړیدی مونږه ددې قرآن او په حق سره نازل شوې دې اونه ئی لیرېلې مونږه ته مگر زیری ورکوونکی اویره وونکی:

(۱) پنجم آیت معجزه

(۲) التفات بسوی اصل مکه

﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا هَدٰىنَحْم ایت معجزه دې اومتعلق دې یادابتداء دسورت سره چې ﴿سُحُوح اُنْدَى اُسْرَى بَغْدِيَه هَدِي مقصد دادې چې لکه څرنگه مونږه حضرت موسی ﷺ ته نهمه ۹، معجزې ورکړې وې لپاره ددې چې فرعون اودهغه قوم ئې تصدیق اوکړې اویمان راوړې خو هغونی تکذیب اوکړو نوالله ﷻ هلاک کړل، نودغه شاتني ای مشرکین مکه! که تاسو ددې معجزې کتلونه ورستوایمان رانورئ نوتاسوبه هم هلاک کړې شی، اویامتعلق دې دَسْتَه من قَدْ سره اومقصد دادې چې لکه څرنگی فرعون موسی ﷺ اودهغه قوم دَمَصْرَنه په وتلو باندی مجبوره کړو نو خپله هم پاتې نشو، دغه شاتني مشرکین مکه حضور ﷺ په هجرت باندی مجبوره کړو نودوئی به هم دیروخت په مکه کښ پاتې نشي، ﴿تَشَع ءَايَتٍ هَتُونٍ په آیت کښ لپاره دتَعْظِيم دې اومرادتنه هغه نهمه ۹، لوئی لوئی معجزې دی چې په ژوند دفرعون کښ موسی ﷺ ته ورکړې شوېدی، ورته هسي خودموسی ﷺ معجزې دنهمه ۹، نه زیاتې وې.

په تعین دآیت کښ دعلماءو مختلف اقوال راغلیدی غوره قول دادې چې اوږه ۷، هغه دی چې سورة اعراف کښ ذکر دی، قحط، میوو کښ کمی، طوفان، ملخان، سپړنی، سینخني اووینه مسلط کول اوبله یدیبضاء اوعصاء ده، دا قول دَکَرْمه اومجاهد اودحضرت عطاء دې، اوضحاک دابن عباس ؓ نقل کړیدی چې نهه معجزات عصا، یدیبضاء، دژبی لکنت ختمیدل، انفلاق دبحر، طوفان، ملخان، سنخني، سپړنی اووینه دی اوڅوک پکښ دَطْمَس دَصُورَتونو مسخ کیدل اضافه کوي، څوک پکښ دکوه طور اوجتیدل اضافه کوي نو خلاصه داده چې دسورة اعراف کښ مذکور پنځه معجزې فارسلنا علیهم الطوفان الخ، اتفاقی دی اودباقی اختلافی دی، اوبعض مفسرینو د ﴿تَشَع ءَايَتٍ هَتُونٍ مراد نهه احکام مراد کړيدي چې هغه مذکور دی په حدیث دصفوان بن عسال ؓ کښ چې ذکر کړيدي امام ترمذی ؒ اونسائی اوابن ماجه په خپلو سنن کښ چې یویهودی بل یهودي ته اوئیل چې څه لار شودې نبي ته اوتپوس تنه اوکړو، نو هغه بل ورته اوئیل چې نبي مه وایه گني دده سترگي به څلورشي «دیر خوشحاله به شي» دوئی راغلل نبي ﷺ نه اویوبنننه ئی اوکړه ددې ایت ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسٰى تَشَع هَمپه باره کښ نوحضور ﷺ ورته جواب کس اوفرمانل چې لاتشرکوا بالله شینا، ولاتزنوا، ولاتقتلوا النفس التي حرم الله الابالحق ولاتسرفوا، لاتسحروا، ولاتمشوا بری الی سلطان لیقته، ولاتاکلوا الربا، ولاتقتلوا محصنة اوقال ولاتنفروا من الزحف

(هك شعة) وعلیكم یامعشر اليهود خاصة ان لاتعدوا فی السبت الخ) امام نرمدی دې حدیث نه حس صحیح ونیلی دی او حافظ ابن کثیر رحمته الله پدې توجیه رد کړیدی ځکه چې مدار سند پدېکس عبدالله بن سلمه دې اودهغه په باره کښ حافظ ابن حجر رحمته الله لیکلي دي چې صدوق الا نه تغیر کړاوددې وجه نه ابن کثیر فرمائی چې شایدپه ده باندی اشتباه شوپده اووهم ورته سوسې اصل سوال چې کوم یهودیانو کړي وو نوهغه دلس ۱۰، کلماتو اود احکاماتو متعلق وو چې کوه په حدیث کښ مذکور دی نه ده نهه معجزاتو متعلق اودغه لس ۱۰، وصایا د قبیلې د حجت نه ندی اوپه ایت کښ ذکر د نهه معجزاتو دې چې هغه حجج اوبراهین وو په صدق دنبت دحضرت موسی عليه السلام باندی اوعبدالله بن سلمه لپاره نورهم منکرو روایات موجود دی نولهذا داروایت ه دمناکیرد عبدالله بن سلمه نه دي نو دابن کثیرد عبارت خلاصه داده چې دایت سیاق اوسباق پدې دلالت کوي چې مراد پدې ایت کښ نهه معجزات دي نه هغه لس وصایا چې کوم په تورات کښ ذکر دي. لیکن دراوي نه التباس شوپدې نوهغه کلمات عشره په خانی تسع ایات ذکر کړو. لیکن دابن کثیردارد محل نظردې ځکه چې ددې روایت ټول راویان ثقه دي. هر چې دې عبدالله بن سلمه نو هغه نه مطلقا ضعیف دې اونه ئی مطلقا حافظه خرابه وه بلکه د کبر سني دوجي نه ئی په حافظه کښ تغیر راغلې وو اوددغه شانتې راوي په باره کښ د محدثینورائی داده چې قبل التغير روایات دده مقبول وي لکه اسحق سبعی وغیره شوباقی دا توجیه دسیاق دایت نه مخالفه کیدل هم دلیل دنگارت ندې ځکه چې ممکنه ده چې دادي جواب علی اسلوب الحکیم وي چې معجزات دومره ضروري ندې لکه څومره چې لس احکامات ضروري دي والله اعلم بالصواب.

«فَنَقَلَ» بَنِي إِسْرَائِيلَ ۖ بِحُطْبِ حَضْرَةِ ۖ تَه دې اومراد په سوال سره سوال لپاره داستفادي دعلم ندې، بلکه لپاره داستشهاد اودتقریر دصدق دې، چې دابنی اسرائیل به هم ستاسره موافقت اوکړي چې کوم ته دغیبی نه خبرورکوی دونی ته، اوبعض مفسرین فرمائی چې خطاب حضرت موسی عليه السلام ته دې اوبنابرقانون شیخ رضی چې کله هم امرحکایت وي دماضي نه نو قلنا به ورسره مقدروي نونقدیرد عبارت به داسي شي قلنا له «فَنَقَلَ» او «بَنِي إِسْرَائِيلَ» بمفعول ثانی دې داسئل لپاره اومفعول اول چې فرعون دې محذوف دې اواسال په معنی دا طلب سره دې ای اطلبهم نه لنتعب هم الی الشام جمل اوپه یوفرائت کښ په صیغی دماضي سره راغلیدي فسل اوافاعل

دهغي لپاره هم موسی عليه السلام دې لیکن غوره توجیه اوله ده ﴿إِذْ جَاءَهُمْ﴾ دغوری او اولی توجیه مطابق دامتعلق دې په ﴿قَتَلَ﴾ پوری اوفسلل داپه مینځ کښ بطور جمله معترضه ذکر شوې ده. او د نورو توجیهاو مطابق د دې تعلق د قلنا مقدر سره دې یعنی قلنا اذ جاءهم. ای لا ظنک یا موسی مسحوراً په معنی د ساحر سره دې لکه مشووم په معنی دشائم سره دې. دا قول د فرا دې یعنی ته په دي خپلو عجیبه معجزاتو اوافعالو کښ جادوگرئی ای ساحرا بغراب الفاعل (قرطبی) او یا ﴿مَسْحُورًا﴾ اسم مفعول خپلي معنی سره دې مقصد دادې چې په تاباندی سحر کړې شوې دي اود ماغي توازن دي خراب شوې دي ځکه داسي خبري کوي. لکه په سورة الشعراء کښ دي ان رسولکم الذی ارسل الیکم یغنون، او ابن جریر طبری فرمائی چې ﴿مَسْحُورًا﴾ معنی ده چې تاته تعلیم د سحر در کړې شوې دي. ﴿قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ﴾ دا د حضرت موسی عليه السلام جواب دې فرعون ته چې ته هم پدي پوهه ئی چې داسحر ندې بلکه د الله تعالی د طرفه په ماباندی نازل کړی شوې معجزات دي ځا د صداقت لپاره او دخپل قدرت اظهار لپاره دلائل دي، او هر چه دې سحر نو هغه خوبصائر نوي بلکه تخیل وي حقیقت نوي، او مشارالیه د ﴿هَؤُلَاءِ﴾ لپاره ﴿تَشْعَ ءَايَاتِ﴾ دې ﴿بَصَائِرَ﴾ جمع دبصيرة ده مراد تنه واضح دلائل دی یعنی دا امور مذکوره هغه دلائل او معجزات دی چې ځا د صدق لپاره الله تعالی نازل کړيدي، مگر ته ورنه عنادا انکار کوی او تعبیر د دینه په ﴿بَصَائِرَ﴾ سره ځکه اوشو چې فرعون دغي معجزاتو ته سحر و نیلی وو اوسحر تخیل وي نو دهغي په جواب کښ بصائر ذکر شو چې دا تخیلات ندي بلکه حقیقت دې چې عصاء په ماریباندی بدلیري دا صرف داسې نده چې ناظرینو ته ماریبکاری اونور په حقیقت کښ لرگی دې بلکه الله تعالی ماهیت دلرگی په ماهیت دمار سره بدل کړو اود دې فرق په اعتبار سره د ساحرانو د سحر لپاره کلام داسي راوړي شوې دي چې یخيل من سحرهم الماتسمی (طه ۲۲)، او د موسی عليه السلام عصا په باره کښ الفاظ داسي راوړی شواذا هی حیة تسمی (طه ۲۰)، ﴿وَلَنِي لَأُظْلَمَنَّ﴾ ظن په معنی دیقین سره دې ځکه چې ظن د موسی عليه السلام په داسې علاماتو باندی مبنی وو چې هغه مفید دیقین وو په خلاف د ظن فرعون نه ځکه چې هغه د آدله قطعیه مخالف وو نو ځکه دهغه ظن باطل وو ﴿مُتَّبِعًا﴾ د تېرنه. دې په معنی

دعوس عن الحرسه. هلاك شوي ته. نالقي العقل ته او ملعون ته هم ونسلي كسري. ﴿فَأَرَادَ أَنْ يَهْدِي﴾
ظلم ذكر كيري دفرعون چې سبب د عذاب او گرځيدو دده لپاره چې موسى ﷺ ودهغه يوه سر
اسرائيل نى دمصر ته اوباسلو باندې مجبور كړو نو الله ﷻ فرماني چې دغه دفرعون و دده منكر
مونږه غرق كړل. ﴿أَنْ يَسْتَفْزَهُمْ﴾ د ادليل شوم مخكې تير شوي ايت لپاره چې ځوان كڼ
لَيْسَتْ فِرْعَوْنُ لَكَ كچري اى مشركين مکه تاسو حضور ﷺ دمکي نه اوباسى نو تاسويه هلاک نى
لکه څرنگى چې فرعون موسى ﷺ اوباسلو باندې مجبوره كړو نومونږه غرق كړو ﴿مَنْ أَلْأَرْضُ﴾
مرادته يازمکه دمصرده اوياته مراد ټوله زمکه ده اود ټول زمکي نه اخراج كڼايه ده دفن
دهغوى نه استعلا

﴿فَأَغْرَقْنَاهُ﴾ د امر تب دې په ماقبل ﴿فَأَرَادَ﴾ باندې يعنى دوى دموسى ﷺ اود بنى اسرائيل
استفزاز كولو اود قتل منصوبى نى جوړه ولي نومونږه ددوى استفزاز او كړو په غرق جمعيره
(روح).

﴿وَوَلَّانَا مِنْ بَعْدِهِ﴾ د اذکرد انعام دې په بنى اسرائيلو باندې چې دفرعون د غرق كولو نه پس
مونږه بنى اسرائيلوته او نيل چې تاسو په مصر او شام كڼ په اطمينان اوسكون سره ژوند تيره وئ.
او ځما په هداياتو باندې عمل كړئ اود احكم وئيل په واسطه دموسى ﷺ سره وو. اوضمير دغه
راجع دې مفهوم دفعل سابق ته چې اغراق دې او اغراق مشتمل دې په فرعون اودهغه په قوم په
ټولوباندې نو افراد دضمير په اعتبار دمفهوم داغرقه اخ سره دې.

﴿أَتَشْكُرُوا أَلْأَرْضَ﴾ مرادته يامصر دې اوياشام دې اويامطلقا زمکه ده اويديكڼ تسلي ده
حضور ﷺ اوصحابه مهاجرين ته چې څرنگى بنى اسرائيلوته الله ﷻ غلبه وركړه اوفرعون نى
هلاک كړو اوبنى اسرائيل نى هلته اباد كړل دغه شانتي ستاسو دشمن به هم الله ﷻ هلاک كړي
اوتاسو به په مکه كڼ اباد كړي اودسكون اواطمينان ژوند به نصيب كړي

﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ﴾ مراد تنه ورځ د قیامت ده چې په دنیا کښ زنده کي تیره ونی خو هامت وعدي نه مه غافله کیرئ، ﴿لَفِيفًا﴾ د اسم جمع ده ونیلې کیري هغه جماعت ته چې د مختلفو قبائلو نه وي مقصد دادې چې قیامت په ورځ به تاسو ټول جمع کیرئ که شقي وي یاسعید، مؤمن وي که کافر، هلاک شده وي یا نجات یافته اویا به اصل اودائمی فیصله به هلته کیري، ﴿وَيَلْحَقُ أَرْزَقُهُ﴾ ماقبل کښ د حضرت موسی عليه السلام معجزات بیان شو نو پدي ایت کښ ترغیب الی القرآن ذکر کیري چې داد حضور ﷺ لویه علمي معجزه ده چې نزول د دي قرآن په حق سره شوېدې او په حق سره زمکي ته رسیدلې دې په مینځ کښ پکښ هیڅ قسم تبدیلی نده کړې شوې نومراده په ﴿وَيَلْحَقُ﴾ سره په دواړو موضوعینو کښ محفوظ کیدل دې د تغیر او تبدیل نه اود شیطانو د رد دنده (روح) اوبآ په دواړو موضوعینو کښ لپاره د ملا بست ده اوبعض مفسرین فرمائی چې مراده په ﴿وَيَلْحَقُ﴾ سره حکمت الهیه دې چې مقتضی دې د انزال د قرآن لپاره، اومراده په دویم ﴿وَيَلْحَقُ﴾ سره عقائدوا احکام شرعیه دی چې قرآن په هغې باندی مشتمل دې. نومطلب د ایت دادې چی نازل کړیدې مونږه د قرآن چې متلبس دې دهغه حکمت سره چې مقتضی دې د انزال د قرآن سره، اوناقل کړیدې مونږه قرآن چې متلبس دې په عقائدوا احکام سره ﴿إِلَّا مُبَشِّرًا﴾ دواړه منصوب دي بناء برحالیته ای حال کولک مبشرا للمطیعین بالجنة ومنفرا للعاصین من النار.

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَعْقُرَاكَ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنُزْلُهُ نُزُولًا ۝

اوفرآن تقسیم کړیدې مونږه په حصو لپاره ددې چې اولولي ته دابه خلکو باندی په دمه دمه اوناقل کړیدې مونږه د قرآن په نازلولو سره

قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۚ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ

نه اوابه ایمان راوړئ تاسو پدي قرآن اوکه ایمان نه راوړئ، ^۱ اییشکه هغه کسان چې ورکړې شوېدې ورته علم مخکښ ددې قرآن نه

إِنَّا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يُخْرُؤْنَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ۝ وَيَقُولُونَ

هرکله چې اولوستلې شي په دوئ باندی پریوځي دوئ په زنبوباندی سجده کوونکي اوواشی دوئ

سُجَّدًا رَبَّنَا إِنَّ كَآنَ وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا ۝ وَيَخْرُؤْنَ لِلْأَذْقَانِ

چې پاکي ده درب زمونږه بیشکه ده وعده درب زمونږه خامخا پوره کړې شوې اوپریوځي به زنبوباندی

يَكُونُ وَيَزِيدُهُمُ خُشُوعًا ۝

چې ژاړي دوئ اوزياتوي ددوئ عاجزي

﴿وَقُرْآنًا﴾ ایت هم ددې مخکني ایت سره متعلق دې اود منکرینو دیواعتراض جواب دې

چې دوئ په قرآن باندی کولو، چې کچرته دقرآن دالله ﷻ دطرفنه نازل شوې وی نوپکارده چې دادي په یوځل نازل شوې وي، لکه څرنګه چې تورات په یوځل نازل شوېدې، دالې لږ ولې نازلیري نومعلومه شوه چې داته دخپل ځان نه جوړه وی؟ نوجواب اوشو چې دالې لږ نازلیدل مقتضی د حکمت ده ځکه چې لږ لږ نازلیدلو کښ مخلوقاتوته په حفظ کښ، او عمل کولو کښ سهولت دې چې ته ورته په دمه دمه اولولي نودوئ به ئی یادکړي او عمل به پري په اسانئ سره اوکړي او﴿وَقُرْآنًا﴾ منصوب دې په فعل مضمر سره چې تفسیرئ ورستو فعل سره شوېدې نودا دقبیلې

دماضمر علی شریطة الضمونه دې ای فرقانقرآنا، ﴿فَرَقْنَاهُ﴾ دلته دوه قراته دي یوپه تخفیف سره چې دااکثری دې اودویم په تشدید سره دې اودواړونه مراد تقسیم دقرآن دې ایتونواوسورتونه ته، اگرچه بعض مفسرین فرمانی چې دتخفیف په صورت کښ مراد نزول دقرآن دې لوح محفوظ نه اسمان دنیاته اودتشدید په صورت کښ تقسیم اوتفریق دقرآن دې سورتونو اوایتونوته، لیکن غوره خبره داده چې په دواړو صورتونوکښ تنه مراد تقسیم دې اونزول نجمادې ځکه چې ورستوورپسی ذکر د﴿يُنْقَرَأُ﴾ عَلَی النَّاسِ عَلَی مُكْثَرٍ دې، ﴿عَلَّی مُكْثَرٍ﴾ داصفت یادرسول لپاره دې چې خطاب ورته شوېدې په﴿يُنْقَرَأُ﴾ کښ نومکث داوصافودقاری نه شو، چې قاري صفت

دادې چې هغه به قرآن په دمه دمه لولې اویاصفت دمقرو، لپاره دې چې قرآن دې یعنی حق دقرآن دادې چې په دمه دمه اولوستلې شي، ﴿وَتَزَلَّزَلْتُهُ تَزِيلًا﴾ فرقه دال ووبه نزول تدریجي باندی خوراجع وو سهل الحفظ اوفهم ته او ﴿وَتَزَلَّزَلْتُهُ﴾ هم دال دې په نزول تدریجي باندی خوراجع دې حوادثو اومصالحوته یعنی سورتونه اویاتونه مودا جدانازل کړیدی لپاره ددې چې حفظ اوفهم کښ اساني وي اوتدریجي تدریجي نازل کړیدی لپاره ددې چې دحالاتومناسب هدایت تاسوته حاصل شي نولهدا تکرار نیشته دې، ﴿قُلْ ءَامِنُوا بِهِ اَوْ لَا﴾ دازجر دې د منکرینولپاره. چې حقانیت اوصدق دقرآن واضح شوېدي اوس که تاسوایمان راوړئ اوکه نه راوړئ ﴿اَوْ دَسَوِي لپاره دې اوجواب ددې جملي محذوف دې چې هغه فهو حق فی نفسه د (ابن کثیر) ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ﴾ دادریم دلیل نقلی دې په توحیدبانندی د مؤمنینوسابقینونه یعنی دیهود اونصاری هغه علماء چې ایمان نی قبول کړیدې دهغوئ حالت دادې چې کله هم دقرآن ایتونه واورې نوپه سجده پریوځي اودالله ﷻ تسبیح اوتقدیس بیان وې، نومراده په ﴿اَوْتُوا الْعِلْمَ﴾ سره هغه علماء دیهود اونصاری ؤدي چې هغوئ به خپل کتابونه تلاوت کول مخکښ دنزول دقرآن، اویه حقیقت دوحی باندی عالمان وو اودحضور ﷺ اوصاف نی اوکتلواایمان نی راوړلو، لکه عمروبن نفیل ورکه بن نوفل اوعبدالله بن سلام وغیره. ﴿حٰیرُوْنَ لِلْاَذْقَانِ﴾ خروروشیلې کیږي سقوط بسرعه په تیزئ سره غورزیدوته اولام په ﴿لِلْاَذْقَانِ﴾ کښ په معنی د علی سره دې اواذقان جمع دذق ده وئیلې کیږي ځني ته اومجازا اطلاق نی په ږیره باندی هم کیږي، اودغه شاتني اطلاق نی مجازا په پوره مخ باندی هم کیږي، نومراده دلته مخونه یعنی تندې اوپوزه دې اوددې وجه نه ابن عباس ؓ ترجمه کوي بسقوط بسرعه علی وجوههم (جصاص) اوپدي کښ اشاره ده زیاتوالې دخشوع ته چې دخشوع دوحی نه خپلې ځني اوگیري زمکي ته نزدې کوي اوددې وجه نه ﴿لِلْاَذْقَانِ﴾ اووئیلې شو اوعلی الاذقان اونه وئیلې شو، اوبعضی مفسرین فرمائی چې پدیکښ اشاره ده مشقت اوچتولوته په حالت دسجدي کښ په تندي اوپوزه باندی، چې دومره مشقت اوچتونکي وي چې گویاچې ځني نی دزمکي سره ملصق کړې وي (روح اوصوفیه کرام فرمائی چې مراد د ﴿لِلْاَذْقَانِ﴾ نه دادې چې په

خله باندی څه وائی چې ځني حرکت کوي اوبعض صوفیه کرام فرمائی چې مراد تربینه تعفیر اللهاعی
التراب دې لیکن دتولوتوجیهاتو رجع کمال خشوع ته کیږي اوکه څوک اشکال اوکړي چې دومره
اوږد عبارت اوئیلې شو داسې ولي نه اوئیلې شو چې یسجدون؟ نوامام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې
پدیکېن اشاره ده مبارعت اوجلدی کولوته په سجده کېن، یعنی دالله ﷻ په عبادت اوسجده
کېن دسستی نه کارنه اخلي، گویاځانونه غورزه وونکي وي، «سجدا» یعنی دالله ﷻ دتعظیم
اودشکرلپاره سجده اداکوي چې سابقه کتابونوکېن کومه وعده درسول کړي وه دهغې ایفا،
الله ﷻ اوکړه اودوئی رسول الله ﷺ اوموندلو اوپه هغه باندی ئی ایمان راوړلو، «وَيَقُولُونَ» یعنی
په حالت دسجدي کېن دالله ﷻ تسبیح بیان نه وي دادلیل دې په جوازتسبیح باندی په حالت
دسجدي کېن، مسلم شریف کېن دحضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دې فرمائی چې کان رسول الله ﷺ
یکثران یقول فی سجوده وركوعه سبحك اللهم وبعمدك اللهم اغفرلي، اودحضرت عقبه ابن عامر رضی الله عنه نه
روایت دې فرمائی چې لما نزل فسیح باسم ربك العظيم، قال رسول الله ﷺ اجعلوها فی ركوعکم فلما نزل
سیح اسم ربك الاعلی قال رسول الله ﷺ اجعلوها فی سجودکم اودحضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت
دې عن النبی ﷺ قال اذا رکع احدکم للیقل فی ركوعه سبحن ربی العظيم ثلاثا، فاذا فعل ذلك فقد تم
ركوعه، وذكرو فی سجوده، سبحن ربی الاعلی ثلاثا (ترمذی).

فانته: په حالت دسجدي کېن دحضور ﷺ نه مختلف قسم تسبیحات مروي دي، دجمهور
فقهاؤ په نیزمسنون تسبیحات په ركوع کېن سبحان ربی العظيم دې اوپه سجده کېن سبحان ربی
الاعلی دې کم ازکم درې درې ځلي، ځکه چې حضرت علي رضی الله عنه اوابن عباس رضی الله عنهما اوعقبه ابن
عامر رضی الله عنه نه مروي دی چې نور تسبیحات مخکېن دنزول دفسیح باسم ربك العظيم اودسیح باسم
الاعلی نه ووروالفصل فی کتب الفقه،

﴿إِنْ كَانَ وَعْدُكَ بِمَنْ عَفَفَ عَنْ الظَّهْلِ دې اسم ورله ضمیرشان دې، او مراد په وعدې سره ارسال
دمحمد ﷺ اوانزال دقرآن دې چې ددوئ په کتابونوکېن پیشنگوئی شوې وه، «وَيَعْرِضُونَ»
دانوراوصاف ددوئ ذکر کیږي چې دقرآن په اوریدلو سره دوئی باندی خوف الهي غالب شي

ژاپري، او خشوع او عاجزی نورہ زیاتہ شي، او ﴿وَيَحْزَنُونَ﴾ مکرر ذکرشوعام مفسرين فرمائی چې داتکرار لوجي دا اختلاف دسبب نه دې چې داوولی سجدي لپاره سبب شکرکول وؤ په انجاز دوعدي باندی، اودویم وارسجدي سبب اوریدل دقرآن اودهغې اثرات دي چې بکاء او خشوع ده، لیکن حضرت شیخ نورالله مرقدہ فرمائی چې تکرار لوجي دبعدهد دوصف اول نه دې اودحضرت شیخ رائی زیاتہ الیقہ ده دمقام سره، ځکه چې اختلاف داسبابو حقیقه نیشته دي، ځکه چې دواړه مرتب دي په ﴿إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ﴾ باندی، اوبعض مفسرين فرمائی چې داؤل خورور نه مراد سجده ده اودویم وارخوورد نه مراد انحنایعني سرتیتول دي دژړالپاره. لیکن داتوجیه خلاف ظاهرده نولهذا دواړو کبس تنه مراد سجده کول دی.

فائدہ: (۱) حالت دبکاء په فعل سره ذکرشو اوحالت دسجده په اسم سره ذکرشو وجه داده چې بکاء ناشی ده دتفکر نه اوتفکر متجددوي نوحالت بکاء هم متجدده ده نو ددې وجه نه دي سره مناسب فعل وو چې هغه په تجدد باندی دلالت کوي اوحالت دسبحو هروخت کبس متجدد نه وي ددې وجه نه مناسب ورسره اسم وو.

فائدہ: (۲) دقرآن وئیلو اوداوریدلو وخت کبس ژړا مستحبه ده اوکه ژړانه راخي نو دژړا صورت اختیاره ول پکار دی عن سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ قال قال رسول الله ﷺ ابکوا فان لم تبکوا فباکوا (ابن ماجه) اودالله ﷻ دَخَوْفِ اوخشیت دوجي نه ژړا کول ډیر ممدوح دی، په احادیثو کبس ډیره مدحه راغلیده، حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی قال رسول الله ﷺ لا یبلغ النار رجل بکی من خشية الله تعالى حتى يعود اللبن في الضرع ولا یجمع علی عبد غاری سبیل الله تعالى ودخان جهنم) (مسلم، نسائی ترجمه حضور ﷺ ارشاد اوفرمایه چې کوم سړی دالله ﷻ دَخَوْفِ دوجی نه اوژاپري هغه به جهنم ته نه داخلیري ترخو پوري پئ غولانخوته واپس نوي تلی (تعلیق بالمحال دي) اونه جمع کیږي په یومومن بنده باندی دالله ﷻ دلاري دوره (گرد) اولوگی دجهنم یعنی په یومومن باندی دالله ﷻ په لاره کبس څه دوره (گرد) لگیدلې وي نو په هغه باندی دجهنم لوگی حرام دي ۲) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چې سمعت رسول الله ﷺ يقول عینان لا تمسهما النار عین بکت من خشية الله تعالى وعین بنت غمرس لی سبیل الله ترجمه یعنی مادنبی ﷺ نه واوریدل چې فرمائیل ئی چې دوه قسمه سترگي دي چې هغې ته به دجهنم اور نه رسیږي یوه هغه سترگه چې دالله ﷻ دَخَوْفِ نه ئی ژړلې وي اودویمه هغه سترگه چې دالله ﷻ په لاره کبس پهره ورکوي ویخه پاتې شي ۳) حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ ۖ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ

الْحُسْنَى وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ۝

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ

هَرِيكَ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ وَكَبِّرَتْ تَكْبِيرًا ۝

﴿قُلْ اَدْعُوا اِلٰهَہْدَاہٖہٗ اٰخِرَکُنْہٖ دَعْوٰی دَسُوْرَتْ ذَکْرَکِیْرِیْ اَوْدَمَشْرِکِیْنُوْدِیْ سَوَالْ جَوَابْ

ذکر کبریٰ حضور ﷺ په حرم کښ ناست وو دعائی کوله چې یا الله یا رحمن یا رحیم

(2) منزله علت برای قل اول

نومشركينو اوڻيل ڇي مونڙه ڏيڍرو معبودانو د عبادت نه منع ڪوي او خپله ڏيڍرو معبودانو عبادت ڪوي نودهڻي په جواب ڪنن دا آيت نازل شو ڇي په اسماء حسنى ڪنن په ڪوم نوم سره تاسودالله ﷺ نه غوښتنه ڪوئي نو ڪولڻي شئ، ستاسو اختيار دې ڪه يا الله وائى يا ارحمن وائى تعبيرات اگر چه بدل بدل دي ليڪن مراد تنه ذات واحده دې.

عباراتنا شئى وحسبك واحد و كل الى ذاك الجمال يشر

نو او په ﴿اَوْ اَدْعُوا﴾ ڪنن لپاره د تخيير دې اودعا ڪله په معنى دنداء، يعنى بلني سره راڃي او ڪله په معنى د تسييح او تقديس سره راڃي، او ڪله په معنى د تسميه (نوم وركول) سره راڃي. نوز مخشري فرمائى ڇي دعا پدي مقام ڪنن په معنى د تسمي سره دې اودعا ڇي ڪله په معنى د تسميه سره وي نودوه مفعولينو ته متعدي ڪيري ڇو ڪله ڪله مفعول اول حذف ڪرڻ شي لوجه داستغناء نه اڪتفاء بالمفعول الثانى، لکه دعوت زيدا نوييا مفعول اول ه ضمير حذف ڪرڻ شو او وڻيلڻي ڪيري دعوت زيدا، اودعاء پدي ڄائى ڪنن باب افعال دې نوم مفعول ثانى ته متعدي دې پواسطه د حرف جريعى باء سره، لکه دعوت والدى بزيد. شو خوييادلته باء حذف ڪرڻ شوه نومعنى د قل ادعو الله شوه سموا معبود ڪم بالله اوبالرحمن، اياما تدعوا 'اى' حرف شرط دې تنوين عوض د مضاف اليه نه راغليدې ڇي هذين الاسمين دې اوما زانده د تاڪيد د ابهام د 'اى' لپاره راغليده اوجزاء د دي جملي شرطي لپاره مقدره ده ڇي فهو حسن ده ﴿قُلْ اَلْاَسْمَاءُ اَلْحَسَنٰى﴾ هدا جمله واقع ده په موقع د جزاء باندې اودا په حقيقت ڪنن تحليل دې د ماقبل جملي لپاره، يعنى د الله ﷻ لپاره اسماء حسنى دى اومن جمله دهڻي نه الله اوارحمن هم دي.

فانده (۱)، امام رازي رحمه الله فرمائى ڇي تخصيص د دي دوه اسمينو په ذڪر سره دلالت ڪوي په اشرف والي د دي دواړو په نورو اسماء باندې، او تقديم د لفظ الله په رحمن باندې لوجه د اعظم والي نه دې او امام غزالي رحمه الله فرمائى ڇي اسم د الله ﷻ په ټولو اسماء باندې اشرف دې ځکه ڇي لفظ د الله ﷻ دلالت ڪوي په ټولو صفاتو ڪماليو باندې په خلاف د نورو اسماء نه ځکه ڇي احاد دهغوئ دلالت ڪوي په احاد د معنى باندې لکه علیم، قدیر وغيره شو، نو د الله ﷻ لپاره اسم محضه دې اود دي وجه نه اطلاق ئي په غير د الله ﷻ باندې جائز ندي نه حقيقه اونه مجازا اودغه شائتي لفظ د رحمن هم دې ڇي اطلاق ئي په غير د الله ﷻ باندې جائز ندي اگر ڇي مشتق دې د رحمت نه.

فَاقْدُمْ ۲) اَسْمَاءُ دَالله ﷻ تَوْقِيفِي دِي مَوْقُوف دِي پِه اَدْلَه دَشْرَع بَانْدِي اَوَادْلَه دَشْرَعِي ه
يُودِلِيل اِجْمَاع هَم دِه نُولَهْذَا پِه كُوم اِسْم چِي اِجْمَاع مَنَعْقَدِه شُوي وَي نَوَاطِلَاق نِي بِه الله ﷻ
بَانْدِي جَانَزْدِي. اَوَدْعِه شَانْتِي هَفِه اَسْمَاء اَعْلَام چِي مَوْضُوع وَي پِه نُورِو لَغَاتُو كَبِش نُوَدْعَمِي
اِطْلَاق پِه الله ﷻ بَانْدِي جَانَزْدِي لَكِه لَفْظ دَخْدَائِي پَاك يَآپُور دُگَارِو غَيْرِه شُو اَوِيْدِي تَصْرِيح كَرِيْدِه
صَاحِب دُرُوح المَعَانِي چِي فَرْمَانِي چِي كُوم اَسْمَاء اَعْلَام چِي مَوْضُوع وَي پِه نُورِو لَغَاتُو كَبِش
نَوَاطِلَاق نِي پِه الله ﷻ بَانْدِي كُولُوكَبِش دَهِيْش چَانَزَاع نِيْشْتِه دِي اَوُدْدِي وَجِه نِه صَاحِب
دَنْبِرَاس (ص ۱۷۰) كَبِش لِيكِي (قَالَ بَعْضُ الْمُخَفِّقِينَ لَانْزَاعِي فِي جَوَازِ اِطْلَاقِ اِسْمَانِه اَلْاَعْلَامِ الْمَوْضُوعَةِ فِي اللِّغَاتِ
كَ خُذَا فِي الْفَارْسِيَةِ وَتَكْرِي بِالْتَّرْكِيَةِ اَلْخ) نُو مَعْلُومِه شُوِه چِي خُذَاو غَيْرِه هَم دَاسْمَاؤ دَالله ﷻ نِه دِي
اِگَر چِي دَاسْمَاء الْحُسْنَى نِه، نَنْدِي نُولَهْذَا پِيْدِي سِرِه نَدَاكُول اَو دَعَاغُو خَتْل جَانَزْدِي. اَو دَاقُول
دَبْعُضُو مَعَاصِرُو مَفْسِرِي نُو چِي اِي خُذَايِه دَدْعَايِه وَخْت كَبِش چِي خَلْكَ وَاْنِي دَدِي اَيْت اَو دِسُورَةِ
اَعْرَافِ دَايْت نِه صَرِيح مَخَالَفْت دِي دَدِي لَفْظ پَرِيخُودَل ضُرُورِي دِي قُول بَاطِل دِي اَو هَر چِي دِي
دَلِيل پِيْدِي قُول چِي لَفْظ خُذَا اِگَر چِه مَعْنِي دِه دِمَالْكَ، لِيكِن تَعْبِيْدِه مَعَانُوسِرِه صَحِيح نَدِي اَلْخ
دَلِيل بَاطِل دِي خُكِه چِي مَرَاد (تَعْبِيْدِه كُچَرْتِه مَوْنُخْ وَغَيْرِه وَي نُو هَفِه مَرَاد زَمُونِو نَدِي اَوْنِه پِه
هَفِي كَبِش دُچَانَزَاع شْتِه اَو كُچَرْتِه مَرَاد دَتَعْبِيْدِه دَعَاوِي نُو دَاتْحَكَم دِي اَو مَخَالَف دِي دَاِجْمَاع نِه
اَو دُوِيْم دَاچِي مَوْصُوف فَرْق نَدِي كَرِي پِه مَابِيْن دَاسْمَاء اَعْلَام اَو هَفِه اَسْمَاؤُو كَبِشِي چِي مَخُودُوِي
دَصْفَاتُو اَو دَاْفَعَالُونِه، لَفْظ (خُذَا) دَاسْمَائِي اَعْلَام نِه، دِي لَكِه قُول دَصَاحِب نَبِرَاس مَصْرَح دِي پِيْدِي
اَو مَوْصُوف دَاْفَهْم كَرِيْدِه چِي دَالْفَظ دَهْفِه اَسْمَاؤُنِه دِي چِي مَخُودُوِي دَصْفَاتُو اَو اَفْعَالُونِه لَكِه چِي
دَاوَاضَحِه دِه دَقُول دَهْفِه نِه، چِي وَاْنِي اِگَر چِه دَمَعْنِي پِه لِحَاحْظ سِرِه اِطْلَاق نِي پِه طَرِيْقِه دَتَوْصِيف
اَو اَخْبَارِي بِه الله ﷻ بَانْدِي صَحِيح دِي، اَوْدُ قُلْ اَدْعُوا اِلَهَ الْمُقْصَد دَانِه دِي چِي دِعَا صَرَف پِه اَسْمَاءُ
حُسْنَى سِرِه جَانَزِه دِه اَو پِه نُورِو اَسْمَاؤُسِرِه جَانَزْنَدِه خُكِه چِي اَيْت نَص دِي پِه جَوَاز دَتَوْسَل بَانْدِي پِه
اَسْمَاء حُسْنَى سِرِه پِه وَخْت دَدْعَاء كَبِش ﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ﴾ دَا اَدَب دَدْعَاؤ كَرِيْبِي چِي دِيرِيه
اَوچَت اَوَاز سِرِه هَم دِعَامِه غَوَارِي چِي چِيغِي وَهْن اَوْنِه دِيرِه آهَسْتِه يَعْني بِالْكُلِّ پِه چِيه سِرِه
دَعَاغَوَارِي بَلَكِه دَرْمِيَانِي لَارِه اَخْتِيَارِه وِي، نُو مَرَاد پِه صَلَوة سِرِه دَعَادِه دَاقُول نَقْل كَرِيْدِي اِبْن
جَرِير طَبْرِي دَحَضْرَتِ عَاشِمِ ؓ، حَضْرَتِ اِبْنِ عَبَّاسِ ؓ، حَضْرَتِ زُبَيْرِ ؓ، حَضْرَتِ اَبُو عِيَاضِ،

حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ، حضرت عطاء رضی اللہ عنہ او حضرت مکحول رضی اللہ عنہ نه او دسیاق اوسباق دکلام هم سره موافق داده چې مراد دصلوة نه پدي خائي کښ دعهاده اوبعضی مفسرين فرمائي چې مراد په صلوة سره مونځ دې اوعبارات په حذف دَمُضَاف سره دې يعنی ولا تَجْهَرُ بِقِرَاءَةِ صَلَوتِكَ. نو مطلب داشو چې مونځ کښ هروخت کښ جهر قرات مه کوه اونه هروخت کښ پټ قرائت کوه بلکه درمياني لاره اختيار کړه، ځنی مونځونو کښ جهري قرائت کوه او په ځنو کښ سری قرائت. نو په «وَلَا تَجْهَرْ» سره مراد ماسپڅين اومازيگر مونځونه دي او «وَلَا تُخَافُتْ» سره اشاره ده دمانبام اوماسخوتن اوودسحرمونځونوته اووجه دايان کړي شوېده چې حضور ﷺ به په مکه کښ مونځ کولو په اوچت قرائت سره نو کفارو په قرائت دقرآن اوريدلو نورآن په حق کښ او دالله ﷻ په حق کښ به ئی ردې بدې وئيلې نوددي وجه نه ماسپڅين اومازيگر مونځونو کښ حکم داخفاء اوشولو. او دمانبام په وخت کښ به په خوراک اوڅښکاک کښ مصروفه وو، اوماسخوتن وخت کښ به اوده وو او دسحريه وخت کښ به هم دڅوب نه نوويدارشوې نوددې وجه نه پدي مونځونو کښ جهرا قرائت حکم راغلیدې، او دجمعي مونځ چونکه په مکی کښ نوو بلکه په مدیني کښ فرض کړې شوېدې نوددي وجه نه په هغې کښ هم جهرا قرائت حکم راغلیدې، اوبعضی فرمائي چې «وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ» سره ټول جهرمونځونه مراد دي، اودايت مقصد دادي چې په جهري مونځونو کښ ډير په اوچت اواز سره هم قرائت مه کوه اونه ډير خفيه قرائت کوه بلکه درميان اواز سره قرائت کوه، دا قول هم مروی دې دابن عباس رضی اللہ عنہ نه فرمائي چې حضور ﷺ به په مکه کښ دارارقم کښ په پټه باندی مونځ کولونو چې په اوچت اواز سره به ئی قرائت کولونو مشرکينو په قرآن ته کنځلي کولې او چې روربه ئی قرآن تلاوت کولونو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم نه به په اوريدلو کښ تکليف وونود هغې په باره کښ دا ايت نازل شو چې ډير په اوچت اواز سره هم تلاوت مه کوه چې مشرکين واوري اوبيا کنځل کوي اومه ډير په پټه تلاوت کوه چې صحابه ئی هم نه اوري بلکه متوسطه لاره اختيار کړه.

«وَقُلْ لِّلْحَمْدِ مَا دَاوُتُ سورت لب لباب او خلاصه اودسورت مرکزي دعوی ذکر کيږي چې داڅومره دلائل عقليه نقلیه اومعجزې بشارتونه تخويفونه وغيره ذکر شول دادي لپاره چې نفی دشرک اوشي اووحدانيت ثابت شي، اوپدي ايت کښ نفی دشرک شوېده په دري (۳)،

اعتبار اتوسره ۱) لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا (۲) «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ» (۳). «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ» هوجه داده چې شريك كله ادنى وي، كله مساوي وي او كله اعلى وي. نو «لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا» سره نفي د شريك ادنى راغله او په «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ» سره نفي د شريك مساوي راغله او په «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ» سره نفي د شريك اعلى راغله، اوبعض مفسرين فرمانى چې پديكس به دري فرقوباندی رد دي په «لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا» سره رد راغى په نصارى باندی چې هغوى د مسيح ابن الله قائل وو او په «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ» سره رد راغى په مشركينوباندی. او په «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ» سره رد راغى په يهوديانو باندی ځكه چې (العباده) دهغوى عقیده وه چې حضرت يعقوب عليه السلام په كشتى كښ په الله جل و علا باندی غالب شوېدى، اودادري صفات سلبه مستلزم دى درې صفات ثبوتيه كماله لره «لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا» مستلزم دې كامل الذات لره چې الله جل و علا كامل الذات دې او «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ» مستلزم دې منفرد والي لره په خلاقيت كښ چې الله جل و علا په خلاقيت كښ منفرد دې، او «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ» مستلزم دې منعم على الاطلاق لره چې الله جل و علا منعم دې على الاطلاق، نوددې وجه نه ترتب د حمد پري راغى چې هر ذات چې پدي اوصافو متصف وي نوهغه قابل د حمدوي.

«وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ» قانون دادې چې كله نفي داخله شي په كلام مقيد باندی نونفي عام طور پر د قيد كېرې نه ده مقيد، نو د ظاهر د آيت نه معلومېږي چې (العباده) د الله جل و علا لره ناصريامانع شته دې خودوجي د كمزورى نه نيسته دې، نفس ناصريامانع ورله شته دې نوجواب دادې چې دلته «مِنْ الذَّلِيلِ» كښ من صله دې «وَلِيٌّ» لپاره، نومقصد آيت دادې چې الله جل و علا كمزورى ندې چې محتاج وي ولې ناصراومانع ته (ابن كثير) اوبعض مفسرين فرمانى چې «وَلِيٌّ» په خپلې معنى سره يعنى دوست سره دې اومن تعليليه دې اودايت مقصد دادې چې الله جل و علا لپاره دوستان لوجي د كمزورى نه نيسته دې اوالله جل و علا كه خان لپاره يوبنده دوست نيسى نو دامحض

صطناع ده په شان دعبد کښ، نه ددې وجه نه چې الله ﷻ ورته محتاج دې. «وَكَيْفَ» مراد پدې سره یا تکبیر تحریمه ده او دآیت مقصد دادې چې کله براءت عن الشرك او کړئ نوعملی طور اثبات دتوحید او کړئ اویه تکبیر تحریمه سره مونځ شروع کړئ، اویاتنه مطلق تعظیم دالله ﷻ مراد دې چې کله نفي دشریک په اعتبارات ثلاثه سره اوشوله اوهیڅ قسم شریک الله ﷻ لره نیشته دې نوتاسودالله ﷻ تعظیم اولوئی بیان کړئ، اولفظ دتکبیر ابلاغ دې په معنی دتعظیم کښ اوتقیدنی په مصدر منکر سره اشاره ده دپته چې انسان څومره جهداومبالغه اوکړی په عبادت تحمید، اوتمجید دالله ﷻ کښ خودالله ﷻ حق نشي اداکولې، دخپل قصوراوعاجزی اووصف دعبدیت اظهار ورته پکار دې دسورت ابتداء په تنزیه دالله ﷻ سره شوې وه اوختتام نی په تعظیم سره اوشو، په ابتداء کښ پیغمبر ﷺ لپاره وصف دعبدیت ذکر شوې وو اوپه اختتام کښ دټولوانسانوعجزته اشاره شوله نومعلومه شوه چې عبادت لائق صرف الله ﷻ دې نوثابت شوچې لا اله الا الله.

تم تفسیر سورة بنی اسرائیل.

رکوع ٤٨	سورة الكهف مكية	آيتونه
١٢	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	١١٠
خاص په نوم د الله سره چه بيهده مهربان او ډير رحم کوونکې دې شروع کوم		

رقمها حسب التسلسل (١٨) وحسب النزول (٤٩)

سورة الكهف مكي سورة دې سيواډيو ايت واصله نفسك الخ (٢٨)، په نيزد ابن عباس ؓ او مقاتل فرمائي چي اول اتم (٨)، ايتونه يعني اول نه تر صعيدًا جُزْأً پوري مدنې دى اوباقى سورة مكي دې، سورة الكهف ١١٠، ١١١ ايتونوباندې مشتمل دې په ترتيب قرآني كښن اتلسم (١٨)، او په ترتيب نزولي كښن يوكم اوياوم (٢٩) نمبر سورت دې، د سورة النحل نه مخكښ او د سورة الغاشية نه بعد نازل شويدي، زمانه د نزول ئي دوراخير د مكي معظمي دې، كل كلمات (١٥٧٧)، او كل حروف ئې (٢٣٢٠) دى.

وجه قصيه: پدې سورت كښن چونكه واقعه د اصحاب كهف ذكر كيږي نو ددې وجه نه د اسورت پدې نوم سره موسوم كړې شو، تسمية الكل باسم الجزء.

فصليت: عن ابى درداء ؓ عن النبى ﷺ قال من حفظ عشر آيات من اول سورة الكهف عصم من الدجال (مسلم، ابوداؤد، نسائي، ترمذى). (٢) عن ابن عمر ؓ قال قال رسول الله ﷺ من قراء سورة الكهف فى يوم الجمعة سطع له نور من تحت قدمه الى عنان السماء يضى له يوم القيمة وغفر له ما بين الجمعين (ابن كثير بحواله ابن مردويه وقال ابن كثير احسن احواله الوقف) (٣) عن ابى سعيد عن النبى ﷺ انه قال من قراء سورة الكهف فى يوم الجمعة اضاء له من النور ما بينه وبين الجمعين (ابن كثير بحواله بيهقي) (٤) عن على ؓ مرفوعا من قراء سورة الكهف يوم الجمعة فهو معصوم الى ثمانية ايام من كل فتنة، وان خرج الدجال عصم منه.

حصه ټالنه: په سورة الفاتحه كښ تفصيلا ذكر شوې وو چې دمضامينو په اعتبار سره ټول قرآن څلور حصو ته منقسم دې او دهرې حصې ابتداء په الحمد لله سره شويده اوله حصه د سورة الفاتحه نه تر اختتام سورة المائدة پوري، دويمه حصه د سورة الانعام نه تر اختتام سورة الاسراء پوري اود دريمه حصه ده چې ابتداء ئې د دې سورت نه كيږي تر سورة سبا پوري او څلورمه حصه د سورت سبا نه تر اخره پوري، په اولې حصې كښ زياته تر مضمون دخالقيت بيان شوې دې، دويمه حصه كښ مضمون د ربوبيت بيان شوې دې، او پدې حصې كښ مضمون د حاكميت يعنې تصرف او برکت بيانېږي چې د ټول كائنات حاكم او مالك صرف ذات الله ﷻ دې، ټول تصرفات دهغه په اختيار كښ دې، په خپلواختيار تو كښ څه حصه يو پيغمبر ﷺ يا ولي يابل چاته نده وركړي او برکاتو او چوونكې هغه دې.

رېط: ربط اسمی د ماقبل سره دادې (۱) چې په سورة بني اسرائيل كښ انسانانو ته د سبل الخير ذكر وو چې «ان هذا القرآن يهدي للتي هي اقوم (آيت نمبر ۹)» او په سورة الكهف كښ اشاره كيږي اسبابو د ربط قلبي ته پدې هدايت باندې چې «وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ (آيت نمبر ۱۴)» (۲) او دغه شاتې تعليم وركول كيږي د دعاچې «واربط قلوبنا على هذا كماربط قلوب اصحاب الكهف» (۳) دغه شاتې په ماقبل كښ ذكر د واقعه اسراء وو چې هغه اوله درجه ده د كمالاتو او پدې سورت كښ ذكر د نزول كتاب دې چې هغه غايه ده د درجاتو د كمال (كبير باختصار) (۴) او دغه شان په سورة الاسراء كښ مانع عادي د كفارو د ايمان ذكر شوې وو ومانع الناس الخ (آيت نمبر ۹۴) او پدې سورة كښ مانع حقيقي ذكر دې ومانع الناس الخ (آيت نمبر ۵۵).

رېط مضموني: ربط مضمونی ئې د ماقبل سره په څو وجوه سره دې (۱) چې ماقبل كښ مضمون دخالقيت او ربوبيت ذكر شو نو پدې كښ ورپسې مضمون د حاكميت يعنې تصرف او برکت ذكر كيږي

(۲) په ماقبل كښ رد د شرك اوشو او د حضور ﷺ د حقانيت لپاره د كړي عظيم الشان معجزې ذكر وو نو پدې سورت كښ دفعيه د شهادتو ده په توحيد باندې چې د كومو شهادتو د وجې نه كفاريه شرك كښ مبتلا وو (۳) د سورة بني اسرائيل اختتام په حمد سره شوې وو او د دې سورة افتتاح په حمد سره اوشو (۴) سورة بني اسرائيل افتتاح په تسبيح سره شوې وه چې هغه متعلق بالذات والتخليه وه، او د دې سورة ابتداء په حمد سره كيږي چې هغه متعلق بالصفات والتحليه دې ځكه

چې دتخليي نه وروستو تحليه پکاروي (۵) په سورة النحل کښ دتوحيد نه تعبير شوې ووپه روح سره دغه مضمون په سورة بني اسرائيل کښ دعوي په صورت کښ سره دذليله ذکر شو. قل ادعوا له الخ دعوه او قل الحمد لله الذي الخ ورله په منزله دذليل وو نودا تحقيق اوشولو دمستله توحيد او په سورة الكهف کښ دغه دليل دعوه اوگرځيدله اوددې داثبات لپاره نور دلائل ذکر کيږي نوتدقيق دمستله توحيد کيږي په سورة الكهف کښ اوسورة مريم او طه وغيره تتحات دى لپاره ددي سورت.

دعوه سورت: ددي سورت مرکزي دعوه اثبات دتوحيد دې په رد داقسام اربعو دشرک سره. چې شرک فى العلم، فى التصرف، فى العبادة اولى الدعاء دې. اونفي دعلم غيب کيږي دانبياء نه لکه موسى عليه السلام او خضر عليه السلام اود اولياء نه لکه اصحاب الکهف شو اودملو کونه لکه ذوالقرنين شو.

شان نزول: دحضرت ابن عباس عليه السلام نه ددې سورت شان نزول داسې منقول دې چې قریش مکه نضر بن حارث او عقبه ابن ابى معيط مديني ته ديهوديانو علماؤ ته اوليرلوجې تاسود هغوئ نه دحضور ﷺ په باره کښ تپوس اوکړئ چې دابرحق پيغمبر دې اوکڼه دې ځکه چې دوى اهل علم دى. نودا دوه (۲) کسان چې مديني ته راغلل اواخبار يهود سره ميلاؤ شول اوهغوئ ته ئې دحضور ﷺ ځني احوال بيان کړل، نوهغوئ ورته اوئيل چې تاسولار شئ اوددې مدعي نبوت نه درې تپوسونه اوکړئ که دتولو جوابونه ئې درکړل، يا بالکل جواب درنه کړونوپوهه شئ چې داصحيح پيغمبر ندې اوکه دخنوجواب ئې درکړواوديو جواب ئې درنه کړونوييا صحيح پيغمبر دې

اول: تپوس تنه دا اوکړئ چې مخکنى زمانه کښ يو څو ځوانان ديو ظالم بادشاه نه پټ شوى وو او په يو غار کښ ئې پناه اغستې وه دهغوئ واقعه څه ده؟؟

دويم: دهغه کس دحال تپوس تنه اوکړئ چې هغه دمشرق نه تر مغربه پوري سفر کړې وو اودريم: دروح په باره کښ تنه تپوس اوکړئ چې ددې حقيقت څه دې؟؟

نوهر کله چې دادوه کسان واپس مکي معظمي ته راغلل او کفارو ته ئې داتوله واقعه بيان کړه نو قریش مکه دحضور ﷺ نه دغه درې سوالونه اوکړل، حضور ﷺ ته ورته اوفرمانيل چې څه به ستاسودسوالونو جوابونه صبادرکړم اوانشاء الله ئې اونه وئيلو چې دهغې دوجې نه وحى کښ تاخير اوشو، دولس يانې خلس، يا څلورويشت بناء براختلاف اومشرکينو مختلف قسم غلطې خبرې

کولې چې دهغې دوجي نه حضور ﷺ ته به ډیر اذیت رسیدلو. آخر دغه مذکور وړخونه پس ددوؤ سوالونو په جواب کښ سورة الکهف نازل شو، اودروح په باره کښ دسورة بني اسرائيل ایت نمبر ۸۵ ویستلونک عن الروح الخ نازل شو.

خلاصه: داسورت یو تمهید، څلورو حصو او یوې خاتمي ته منقسم دي. دسورت دابتداء نه ترایت (نمبر ۸) پوري تمهید بیانېږي، (ایت نمبر ۹ نه تر ۴۹) پوري دسورت اوله حصه. دایت نمبر ۵۰ نه تر ۵۹) پوري دسورت دویمه حصه او دایت نمبر ۶۰ نه تر ۸۲) پوري دسورت دریمه حصه او دایت نمبر ۸۳ نه تر ۱۰۱) پوري دسورت څلورمه حصه ذکر کېږي او بیا په اخر کښ یعنی (۱۰۲) نه تر ۱۰۱) پوري خاتمه دسورت ذکر کېږي.

اول تمهید بیانېږي په (ایت نمبر ۱) کښ ﴿اتَّخَذَ لِلَّهِ الَّذِي﴾ دعوه دتوحید ذکر کېږي په (ایت نمبر ۲، ۳، ﴿فِيمَا تَأْتِيهِ أَفْئِدَةٌ﴾ کښ مقصد د کتاب الله ذکر کېږي په انذار او بشارت سره. په (ایت نمبر ۴، ۵) ﴿وَيُنذِر﴾ کښ زجر ذکر کېږي په اتخاذ د دود سره په (ایت نمبر ۶) کښ ﴿فَلَعَلَّكَ بَنِعْ﴾ کښ حضور ﷺ ته تسلي ذکر کېږي په (ایت نمبر ۷، ۸) ﴿إِنَّا جَعَلْنَا﴾ تر ﴿صَعِيدًا جُرًّا﴾ کښ ترهید فی الدنيا بیانېږي، بیا دهغې نه وروستو دسورت اوله حصه ام حسب الخ نه شروع کېږي پدې حصه کښ د یوې شېبې اجمالي او تفصیلي جواب اوڅه متعلقات اوز جرونه او څلور امور متفرعه، اودرې (۳) امور مصلحه لپاره د منکرینو ذکر کېږي.

په ایت نمبر ۹، ﴿أَمْ حَسِبْتَ﴾ تا (نمبر ۱۲)، ﴿أَخْصَىٰ لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا﴾ پوري د شېبې مختصر جواب دي شبهه دکفارو د طرف نه داسې کیده چې اصحاب کهف یو څو نوجوانان وو، درې سوه (۳۰۰) کالونه زیات وخته پوري په غار کښ صحیح سلامت پراته وو، دومره اوږدې مدي کښ دوی ته څه قسم تکلیف نوو رسیدلې، نومعلومه شوه چې دوی مافوق الاسباب قدرت او د طاقت مالکان او متصرف وو او ددې وجه نه دوی به اوه (۷) روتن د اصحابو کهفو په نوم او بیه (۱) روتن به نې دهغوئ دسې په نوم نذر کوله، نو مختصر جواب ئې داسې کېږي چې د اصحابو کهف واقعہ د الله ﷻ د قدرت د نشانو نه یوه نشانې ده، پدې کښ د اصحابو کهف خپل څه تصرف او اختیار څه دخل نیشته، د ظالم بادشاه نه تښتیدل، په غار کښ پناه اغیستل، اوده کیدو ته محتاج کیدل، په راپاسیدلو کښ محتاج کیدل او د الله ﷻ نه ربط قلبی سوال کول د اتول پدې دلالت کوي چې دوی

خلوروم جرونه ذکر کیري، اوپه ایت (نمبر ۵۹)، ﴿وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ﴾ کښ تخويف دنيوي ذکر کیري
وييادسورت دريمه حصه شروع کیري

په حصه نالته کښ ديوې شېهي جواب دې، شبه داسي کيدله چې حضرت خضر عليه السلام غيب
د ن و و خکه چې هغه څه امور غيبه حضرت موسی عليه السلام ته بيان کړي وو. نولهذا عالم الغيب صرف
ذات دالله عليه السلام ندې نوددي شېهي جواب لپاره دآيت نمبر ۲۰ نه تر ۸۲، ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لَنَه
تَرٰ مَعِيَ صَبْرًا﴾ پوري دحضرت موسی عليه السلام اودحضرت خضر عليه السلام واقعه بيانیري اوييادسورت

خلوروم حصه شروع کیري **په حصه رابعه** کښ ديوې شېهي جواب اوتخويف اخروي ذکر کیري
شبه: داسي کيدله چې الله عليه السلام ذوالقرنين ته لوني طاقاقت او قدرت ورکړې وو او هغه
کار ساز اومتصرف وولکه سفر دمغار يو اومشارقو، بندل دياجوج ماجوج شول، نوددي شېهي
جواب لپاره (آيت نمبر ۸۳ تا ۹۸)، ﴿وَنَسْفُتْ لَكَ﴾ نه تر ﴿وَكَانَ رَبِّيَ حَقًّا﴾ پوري واقعه
ذوالقرنين بيانیري چې ذوالقرنين ته بقدر ضرورت ظاهري اسباب ورکړې شوې وو اوما فوق
الاسباب يوخيژياندي هم قادر نو اوپه مانعت الاسباب امور وکښ هم محتاجه وواوپه ایت
نمبر ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ﴿وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ﴾ نه تر ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ مَعًَا﴾ پوري تخويف اخروي
بيانیري اويياخاتمه دسورت شروع کیري.

خاتمه مشتمله ده په تفريعاتو اوپه زجر اوتخويف بشارت اوپه خلاصي دسورت باندې ایت
نمبر ۱۰۲، ۱۰۸، ﴿أَفَحَسِبَ الَّذِينَ﴾ نه تر ﴿لَا يَتَّبِعُونَ عَمَّا جِوَلًا﴾ پوري اوله تفریع ده داد اولې
شېهي په جواب باندې بالذات اوددويمي شېهي په جواب باندې بالتبع متفرع ده چې دالله عليه السلام
نیک بندگان کار ساز اومتصرف ندي لکه اصحاب کهف شو نوجنات به څرنگه کار ساز اومتصرف
ني اوپه (آيت نمبر ۱۰۹، ۱۱۰)، ﴿قُلْ لَّوْكَانَ﴾ کښ دويمه تفریع ده اوداتفریع ددريمي شېهي په
جواب باندې بالذات اودخلورومي په جواب باندې بالتبع متفرع ده چې غيب دان صرف الله عليه السلام
دي بل هيڅ څوک ندې نولهذا متصرف هم فقط هغه دې اوېل څوک نيشته دې، اوييادسورت په
حري جملي ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا﴾ کښ دتول سورت خلاصه اولب لباب ذکر کیري چې کوم کس په

آخرت کنس دَالله ﷻ دملاقات اودهغه درحمت امیدواروي نوهغه دې نیک عمل کوي
اوتوحید داومني، اصحاب کهنه، حضرت خضر ﷺ، جنات، ذوالقرنین دکارساز. متصرف
کټري اوشړک جلي اوخفي دخپل خان بچ ساتي

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتٰبَ وَلَمْ يَجْعَلْ

^۱ ټول صفات دخدای ^۲ خاص الله ﷻ لره دي هغه ذات چې نازل کړيدي په خپل خاص بنده باندې کتاب فرآن چې ندی گرځوي

لَهُ عِوَجًا ۝ قَيِّمًا لِّيُنْزِلَ بَآسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ

پدې کتاب کټن هېڅ قسم کوږوالی. ^۳ سیدها برابردي لپاره ددې چې اوږه وي خلک دعذاب سخت نه دالله ﷻ دطوف نه دي

وَيُكَفِّرَ الْبُؤْسَاتِ الَّتِيْنَ يَعْمَلُوْنَ الصَّٰلِحِٓنَ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ۝

اولپاره ددې چې زیري ورکړي مؤمنانو ته هغه مؤمنان چې عملونه کوي نیک چې بیشکه لپاره ددوی بدله خاښته ده

مَا كُفِّرَتْ فِيْهِ اَبَآءُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِيْنَ قَالُوْا اَتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۝

دیره به وي په هغې کټن همیشه. ^(۴) اواویره وي هغه کسان چې وائي هغوی نیولې دې الله ﷻ (خان لپاره، ولد بچي)

مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ ۚ وَلَا لِآبَائِهِمْ ۚ كَثُرَتْ كَلِمَةٌ تَخْرُجُ

نیشته لپاره ددوی پدې باندې هېڅ علم اونه بلارانو ددوی لپاره ډیره لوی ده داخبره په قباحه کټن، چې رااوځي

مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُولُوْنَ اِلَّا كَذِبًا ۝

دخلو ددوی نه نه وائي دوی مگر صرف دروغ وائي.

(۱) تمهید برای ازاله شبهات ودعوی توحید

(۲) موصول باصله علت ودلیل

(۳) علت نزول قرآن

(۴) تخويف و اشاره به شبهات اربعه

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ بِدَدِي خَائٍ نَه دَقْرَان دَرِيْمَه حَصَه شَرُوع كِيرِي چِي دَسُورَه سَبَاء تَرَاخِرَه پُورِي دِه
نُو خُكِه دَدِي سورت ابتداء په ﴿الْحَمْدُ﴾ سره اوشوه او پدي حصه كُښ زِيَادَه ترمضمون د حاكميت
بيانيرې چِي دَتُول جِهَان مالِك متصرف او مختار صرف دَالله ﷻ ذات دِي. او خُوك ورسره هم پدي
كُښ شريك نِشْتَه دِي. او ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ تمهيد دِي اود عوه دَتوحيد دِه چِي تُول صفتونه دَالُو هِيْت چِي
علم غيب او قدرت كامله دِي دا خاص دِي په الله ﷻ پُورِي ﴿الَّذِي أُنزَلَ﴾ موصول سره دَصَلَه نِه
دليل دِي چِي الله ﷻ مستحق دَتُولو محامدو خُكِه دِي چِي په پخپل بنده (محمد ﷺ) باندې نې
كتاب نازل كړيدې چِي هغه مشتمل دِي په اصلاح دَمعاش او معاد باندې. او پدي تحليل باندې
اشعار لپاره موصول ذكر شو په خَائٍ دَوْصَف، ﴿عَلَى عَبْدِهِ﴾ هر كله چِي نزول دَقْرَان يوه عظيمه
معجزه وه چِي تُول مخلوقات دهغې دَمَثَل پيش كولو نه عاجزه وو نوددي وجه نه دَحْضُور ﷻ لپاره
پدي مقام كُښ وصف دَعَبْدِيْت غوره كړې شولپاره دَدَفْع تُوهم دَالُو هِيْت، اواضافت (دَعْبِد، هاء
ضمير ته لپاره دَتَعْظِيْم دَحْضُور ﷻ اولپاره دَتَعْظِيْم دَقْرَان دِي ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهُ﴾ واو حالیه دِي
وَلَمْ، په معنې دَفِي) سره دِي اِي لَمْ يَجْعَلْ فِيهِ عَوْجَا او دَادَعُوې توحيد دَاوَل جز لپاره دليل دِي يعنې
الله ﷻ عالم الغيب دِي او علم غيب صرف صفت دَالله ﷻ دِي خُكِه چِي داسې قَرَان نې په خپل
بنده نازل كړيدې چِي په هغې كُښ هِيخ كُږووالی نِشْتَه دِي دَقْصَا حَت او بلاغت په اعلیٰ ترين
معیار كُښ دِي بيان ئ بِالْكَلِّ واضح دِي اود مَضَامِينُ په اعتبار سره كامل او جامع دِي نوداسې
كتاب نازلول صرف دهغه ذات نه ممكن دِي چِي علم دهغه محيط الكل او هغه عالم غيب وي،
وددويمې حصي (قدرت كامله) لپاره دليل ﴿لَيَنْزِلَ بَأْسًا﴾ سره ذكر كيرې، او ﴿عَوْجًا﴾ كُږووالی ته
ونيلې كيرې ددي استعمال دوه قسمه كيرې (۱) بكسر العين او (۲) بفتح العين اكثر واهل لغت قول
دِي چِي بكسر العين هغه نقصان كُږووالی ته ونيلې كيرې چِي معنوي وي اومدرک بالبرصروي
وبفتح العين هغه نقصان ته ونيلې كيرې چِي حسي وي اومدرک بالبرصروي اوتوين په
﴿عَوْجًا﴾ كُښ لپاره دَتَنْكِير دِي يعنې هِيخ قسم نقصان پكُښ نِشْتَه دِي نه لفظي اونه معنوي يعنې
صاحت او بلاغت خلاف ندې، په معانيو كُښ خه تعارض او اختلاف نِشْتَه دِي والله ﷻ طرف ته
دَعَوْت وركولو كُښ دَمَقْصَدَه انحراف نِشْتَه دِي، اونه په ايت كُښ دَمَصْلَحَت نه خروج شته

دې. اوبعض مفسرينودعوج ترجمه په مخلوق سره كړيده نود ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُمُ عِوَجًا﴾ معنی دحی دافران مخلوق ندې ځكه چې دابن عباس رضي الله عنه نه دغیر ذی عوج الزمر ۲۸ تفسیریه غیر مخلوق سره منقول دې خازن ﴿قِيَمًا﴾ دایامنصوب دې ددې وجه نه چې فعل ورله مقدر دې چې جعل دې د جعله قیما اویاحال دې د ﴿الْكِتَابِ﴾ نه اویادضمیر دله نه اویابدل واقع شوی دې د ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُمُ عِوَجًا﴾ مجملې نه اوقانون په بدل کښ دادې چې دې مقصود بالحکم وي اومبدل منه په حکه دتنحې اوترک کښ وي، نومعنی به نې داسې شي چې الحمد لله الله انزل علی عبده الکتب وحسنه قیما (کبير) بعض علماء فرمائی چې په ایت کښ تقدیم تاخیر دې اصل عبارت داسې دې انزل غنی عبده الکتب قیما ولم یجعل له عوجا، لیکن غوره توجیه اوله ده او ﴿قِيَمًا﴾ معنی ده چې متعفف دې په استقامت سره مضبوط مضمون والادې داسې کامل اوجامع دې چې موحد په توحیدباندي کلکوي اودمشرك شبهات دفع کوي، دعدم اعوجاج اودقیم مفهوم تقریبا یودې خو بیاهم د ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُمُ عِوَجًا﴾ نه ورستو ﴿قِيَمًا﴾ ذکرشووجه داده چې کله کله یوخیزقیم اواستقامت والا وي خومعمولي غوندې اعوجاج پکښ وي چې عام طورنه محسوس کیږي. نو ددې وجه په دواړواوصافوباندې تصریح اوکړې شوه امام رازی رحمته الله علیه اوخني نورمفسرين فرمائی چې داصفت لپاره دتاکیدندې بلکه لپاره دتاسیس دې اوددواړو په مفهومیونکښ فرق دې. ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُمُ عِوَجًا﴾ مقصود دادې چې دافران په خپله یعنی ذذات په اعتبار سره کامل دې اود ﴿قِيَمًا﴾ مقصد دادې چې دې مکمل دې دغیرلپاره یعنی دافران سبب دهادیت دې دمخلوقاتولپاره اوقران دمخلوقاتولپاره داسې دې لکه څرنګه چې یوقیم منتظم، مربی، وي دماشومانولپاره، نوارواح بشریه په شانتې داطفالو، ماشومانو، دې اوقران په منزله دیوشفیق، مهربانه مربې دې چې ددوی مصالحوباندې خیال کوونکې وي ددشمن نه بچ کوونکې وي دهرقسم مضراتوکه حالی یواستقبالی دهنې نه نې بچ کوي اوددې وجه نه اولاً ﴿وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُمُ عِوَجًا﴾ ذکرشو اوورپسي ﴿قِيَمًا﴾ ذکرشو اوداتوجیه زیاته الیقده.

﴿يُنذِرُ﴾ داتخويف ذکر کيږي اولام تعليليه دې اودامتعلق دې په انزال پوري نوداحکمت اوعلت دقرآن بيانږي، دقرآن مجيد د نزول دوه (۲) حکمتونه اومقصودونه بيان شويدي. چې يوه انذار او بل تبشير دې، انذار دوه مفعولينوته متعدي کيږي چې يواښځر وي او بل (منذر منه) وي پشانته دتبشير، لکه انا انذرکم عذابا قريبا نوپدي ايت کښ منذر منه مذکور دې اومنذر محذوف دې ځکه چې په هغې دلالت کوي ورستنې ايت ﴿يُنذِرُ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا﴾ اوپه هغې کښ منذر منه، محذوف دې ځکه چې په هغې باندې دلالت کوي دا ايت اوهرکله چې مقصود پدي سورت کښ دمنکرينو دشبها توازله ده نو ددي وجه نه تخويف مکرر ذکر شو. اوبشارت مکرر ذکر شو اودعدم تکرار د بشارت نه په جملي د بشارت کښ مبشراومبشربه دواړه ذکر شو ﴿بِأَسَا شَيْدًا﴾ پديکښ اشاره ده چې مقصود بالکلام (منذر منه) دې اوتوصيف ئې په ﴿شَيْدًا﴾ سره اشاره ده سختی د عذاب (تعذاب الله منها) ﴿وَيُنْذِرُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ دابشارت ذکر کيږي چې دويم مقصود احکمت دقرآن دې ﴿أَنْ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا﴾ دابمبشربه دې اومراد په اجر حسن سره جنت دې اوپه تقديم دجار مجرور کښ اشاره ده اختصاص د مؤمنينوته په جنت سره ﴿مُكَيِّدًا﴾ په منصوب دې بناء برحاليته چې داحال واقع شويدي دضمير مجرور د ﴿لَهُمْ﴾ نه اوهرکله چې مکث نفاضا دتايدنه کوله نو ددي وجه ورپسي ذکر شو ﴿أَبَدًا﴾ يعنی ددي مکث لپاره به څه انتهاء نه وي. ﴿يُنْذِرُ الَّذِينَ﴾ د اعطف دې په ﴿يُنْذِرُ﴾ باندې اوپدي کښ منذرلهم مذکور دې اومنذر منه محذوف دې، عام مفسرين فرمائي چې پدي انذار اوما قبل انذار کښ فرق دې ماقبل انذار عام ووشامل وو هرکافرت ته اود انذار خاص دې هغه چاته چې داتخاذ ولدعقیده لري اوتخصيص ئې لپاره د شدت شناعت اوقباحث دکفر ظاهره وې اوحضرت الشیخ فرمائي چې پدي اوپه ماقبل کښ فرق نيسته بلکه دبعد عهد و دوجي نه دانذار اعاده اوکړې شوه اوتنبیه مقصود ده په منذرلهم باندې، يعنی هغه کوم منکرين دې چې دهغوئ انذار پدي ځای کښ مقصود دې اودهغوئ دشبها توازله مقصوده؟ پدي باندې تنبيه ده نودا هغه څوک دې چې هغوئ عقیده داتخاذ ولدلري اوپه لفظ داتخاذ کښ اشاره ده چې مشرکين الله ﷻ لره اولاد حقیقه نه ثابتولو بلکه

مراد په اولاد سره متبني وو، چې الله ﷻ خپل ځني مخصوص بندگان انبياء کرام، فرشتي او اولي، خپل متبني يعنى ناتبين جوړ کړيدي او هغوئ ته الله ﷻ بعض مافوق الاسباب امور کښ تصرف او اختيار وړ کړيدي لکه څرنگه چې والد حقيقي خپل ولد حقيقي ته څه امورحواله کوي نو ددي وجه نه دوى بيا د انبياء کرام، ملائکو او اولياء عبادت ضروري کښي او «يُؤَيِّنُ» فعل دې او «الَّذِينَ» مفعول د «يُؤَيِّنُ» لپاره دې او په صيغي د ماضي او موصول کښ اشاره ده په تحقق د کفر د هغوئ اور سوخ د څرک ته په زړونو د هغوئ کښ «مَا لَهُمْ مِنْ عِلْمٍ» پدي کښ د هغوئ د قول رد دې اوضمير مجروره راجع دې د هغوئ قول اتخاذولد، ته چې د دوى د قول سراسر جهالت باندې مبني دې او پدي باندې دوى سره هيڅ قسم دليل نيسته دې، صرف د آياؤ تقليد کوي او من، په «مِنْ عِلْمٍ» کښ لپاره د تاکيد د نفي دې او که څوک اشکال او کړې چې اتخاذ الله ﷻ ولد لره محال في نفسه دې نو څرنگې به صحيح شي نفي د علم د دوى نه په اتخاذولد باندې چې دوى سره په اتخاذ د ولد باندې علم نيسته دې نوجواب دادې چې نفي د علم د يوش نه د دوه وجوه نه وي ۱) کله هغه څيز في نفسه موجود وي خو تعلق د علم ورسره نوي راغلى او انسان جاهله وي هغې ته په رسيدلو باندې ۲) او کله کله هغه څيز بالکل موجود نوي معدوم محض وي او تعلق د علم ورسره نوي ممکن نوبيا هم نفي د علم ورنه راځي او ددي وجه منطقيان وائي چې سالبه په وخت د عدم د موضوع کښ هم صادق وي، نو دلته چې نفي د علم راغليده نو د قسم ثاني د قبيلي نه دې، چې اتخاذ د ولد معدوم محض دې محال في نفسه دې نو ځکه ورنه نفي د تعلق د علم هم راغله، (ونظيره قوله تعالى ومن يدع مع الله الها آخر لا يبرهان له المؤمنين: ۱۱۷)، «كَبُرَتْ كَلِمَةً» (کبرت، فعل دې ضمير د مؤنث چې راجع دې «اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا» ته په تاويل د مقالة، سره فاعل دې او کلمه منصوب دې تميز واقع شويدي دهغې فاعل نه ليکن قول د جمهور راجع دې چې کلمه منصوب دې او تميز دې او پدي کښ معنى د تعجب ده «فَخَرَجُ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ» داپه محل د نصب کښ صفت د ماقبل يعنى «كَلِمَةً» لپاره دې او پدي کښ مزيد تقييح او شاعت او د دوى والاد الوئ جرات په ددي دروغو باندې ذکر کيږي، او پدي کښ اشاره ده چې وسوسه او حديث النفس د کفر په

خبر و قابل مواخذہ ندی، چي ترخوپوري تکلم اوعزم پري نوي راغلي **إِنْ يَقُولُوا** (اَ کَذِبًا) ۛ ان نافيہ دي اوداپہ منزله دذليل دي دماقبل لپارہ چي ددوي داقول قبيح دي خکہ چي دا کذب محض دي اودصدق شائبہ پکتن هم نيشته خکہ چي نسبت دولدالله **لَهُ** ته ممتنع دي عقلا کما مرارا، اوثبوت دمتنع عقلي کول کذب محض وي اوددي وجه نه الله **لَهُ** فرماني په سورة مريم کتن وقالوا اتخذ الرحمن ولدا لقد جنتم شيئا اذًا، تکاد السموات ينفطرن منه وتنشق الارض وتخر الجبال هدا (مريم: ۸۸، ۹)۔

فَلَعَلَّكَ بَاطِحٌ لِّفَسَادٍ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِنْ لَّمْ يُؤْمِنُوا بِهَٰذَا الْحَبِيبِ

پس آياته هلاکت کتن اجوونکي نې خان خپل لره په دوي پسي کچري دوي ايمان نه راوي پدي خبره قرآن باندې

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا

نه وچي دغم نه بيشکه گرځولي دي مونږه هغه څه چي په زمکه باندې دي خايست لپاره ددي زمکي

لِيَتَبَوَّهُمُ أَهْلُهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا هَٰؤُلَاءِ لِيَعْلَمُونَ

لپاره ددي چي ازمايش اوکړو مونږه ددوي چي کوم يو ددوي نه ځانسته عمل والادي، او بيشکه خامغا گرځوونکي يومونږه

مَا عَلَيْنَا صَعِيدًا جُرُزًا ۝

هغه څيز لره چي پدي زمکه باندې دي ميدان هموار صفا بې گياه،

فَلَعَلَّكَ بَاطِحٌ لِّفَسَادٍ ۛ فاء استنافيه ده پدي کتن تسلي ذکر کړي حضور **ﷺ** ته هرکله چي حضور **ﷺ**

دمشركينو دايمان راوړلونه مايوسه شونو سخت تکليف ورته اورسيدلو او پرېشانه شونودايت نازل شو، لعل داکثرو مفسرينوپه نيز لپاره دترجي وي په محبوب څيز کتن اولپاره داشفاق وي په محذور کتن، نودلته لپاره داشفاق دي اوبعض مفسرين فرماني چي لعل پدي ځاي کتن لپاره دنهي دي تشفيقا اي لا تبخع نفسك بحر، اوبعض فرماني چي لپاره داستفهام انکاري دي، اوعلامه زمخشري **رحمته** فرماني چي دا کلام محمول دي په تشبيه باندې چي حضور **ﷺ** ته به دقرش مکه دايمان نه راوړو دوجي نه به ډير سخت تکليف او ډير فکر کتن مبتلاوو، دخضور **ﷺ** دا حال مشابه کړي شودهغه حالت سره چي هغه دخپل ديو محبوب په فراق کتن مبتلاوي اوصبر اونکړي شي

او خپل خان هلاکت ته اورسوي او ﴿بَنِیْعَ﴾ هصیغه د اسم فاعل ده وئیلې کیرې هغه چاته چې دغه اوفکر د وچي نه خپل خان هلاک کوونکې وي اوداپه اضافت اوپه ترك اضافت دواپه سره راغلیدې. ﴿عَلَىٰ أَثَرِهِمْ﴾ د استعاره فصیحیه ده (اثار) وئیلې کیرې نقش قدم ته چې یوسره لارشي او نشان ئې پاتې شي اودلته تنه مراد دادې چې د دوی د ایمان راوړلو نه مایوسئ نه ورستو اویاد د دوی موت علی الکفر نه ورستو ﴿إِنْ لَّمْ يُؤْمِنُوا﴾ (ان) شرطیه دې او جمله ﴿لَنْ يُؤْمِنُوا﴾ هورنه شرط دې اوجواب ئې محذوف دې چې په هغې باندې باع نفسک دلالت کړیدې اوبعض فرمانی چې جواب شرط ﴿فَلَعَلَّكَ بَنِیْعَ﴾ همدې اوهغه مقدم اوحرف شرط سره د فعل شرط نه مؤخر دې اومراد په ﴿بِهَذَا الْحَدِيثِ﴾ هسره قرآن دې اوقرآن ته حدیث په اعتبار د الفاظو د قاري سره وئیلې شویدې او ﴿أَسْفًا﴾ مفعول له دې لپاره د ﴿بَنِیْعَ﴾ او (اسف) وئیلې کیرې شدت غم ته. یعنی د دوی د ایمان نه راوړلو د وچي ته شدت غم نه خپل خان مه هلاک کوه ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ﴾ همدې ایتونو کتب ته هدی الدنیا ودمشکینو ایمان نه راوړلو علت اووجه بیانیرې. چې دوی ایمان د دې وجه نه. نه راوړي چې دوی سره مال اودولت دې باغات اومحلات دي حالانکه داخیزونه د فقر قابل ندي. د دنیا د ټول خیزونه دیوڅوورخوزینت دې اود انسان لپاره ابتلاء اوازماش دې نوپدي مه دهوکه کیرې اودغوره قول مطابق مراد د ﴿مَا عَلَى الْأَرْضِ﴾ هغه مراد عام دې که حیوانات وي. معدنیات اوکه نباتات وي اوبعض مفسرینو ئې تخصیص په نارینو پوري کړیدې بعضو ئې په علما پوري اوبعضو په نیکو بندگانو پوري کړیدې ﴿زِينَةً﴾ همدامتنسوب دې بڼه پدي چې دامفعول ثانی دې د ﴿جَعَلْنَا﴾ لپاره اویامفعول له دې دهغې لپاره اوپدیکتب اشاره ده چې اسباب اومال دولت د دې دنیا او اولاد. ازواج. عهدې د ټول صرف د دې د نیا زینت دې اوداخرت زینت ندي. اودغه شانتي اشاره ده سرعت فناء د دې اسبابو ته ځکه چې د ا فقط زینت دې اوزینت عرض دې اوعوارض کلها په معرض د زوال کس وي اود دې وجه نه حضور ﷺ ارشاد اوفرمايه چې ﴿عن ابی ساعد عن النبی ﷺ انه قال ان الدنيا حلوة خضرة وان الله مستخلفکم فیها فانظر ماذا عملون فانقوا الدنيا واتقوا النساء﴾ (مطلق علیه) ترجمه: یقیناً چې دنیا خوگه اورنگینه ده. اوالله ﷻ ورته تاسو لیرې

جی اوگوري چي تاسوخه عمل کوي، نودنيا او بنسوخه ځان ساتي. اودحلوله حضرتد مقصددادي چي صرف په خولي کښ خونديپيدا کوي اوسترگي ورته خوشحاله کيږي. دوام اوخه حقيقت نه لري **يَنْتَلُوهُمْ** داعلت دزينت دې چي دادنيامونږه صرف زينت گرځوليدده لپاره ددې چي امتحان وازمائش ورسره واخلو اوامتحان کله لپاره دفاندي دممتحن وي چي هغه ته پته نه لري اودامتحان په ذريعي سره پته اولگوي چي څوک قابل اوڅوک نه ناقابله وي اوکله امتحان ددې لپاره وي چي امتحان ورکوونکې دخپل ځان دحقيقت نه واقفه شي ځکه چي دهغه دخپل ځان په باره کښ گمان دلالت وي نودامتحان په ذريعي سره ورته پته اولري چي څه څومره لائق يم. نودلته اوله معني او مقصد په الله **عَلَّمَ** کښ محال دې ځکه چي هغه عالم الغيب دې بلکه دلته اودغه شاستي په نورو مواضعو کښ تنه مراد مقصدداني دې اوددې وجه مفسرينوددي ايت ترجمه داسي کړيده **عَلَّمَهُمْ** معامله المختبر (روح، رازي، شرييني، يعني دوي سره داسي معامله اوکړو لکه دامتحان اخستونکې يعني دوي ته دوي حقيقت حال اونيابو، اوبعضوجهلاء لکه هشام بن الحكم وغيره شواستدلال کړيدي پدي ايت سره چي الله **عَلَّمَ** دځوادثوباندې قبل الوجود علم نه لري. ليکن دوي قول مبني دې په جهل باندې، تفصيل ئي امام رازي په تفسير کبير کښ کړيدي اومراد په **أَحْسَنُ عَمَلًا** سره دادې چي ددنيانه زهد اوبي رغبتي وي اواخرت ته رغبت وي. اوياتته مراد هغه اعمال دې چي موافق دشرع اوسنت وي اوخالص دالله **عَلَّمَ** درضا لپاره وي **وَأَنَّا نَجْعَلُونَ** يعني دانديا اوددي زينت، اوددي داشين والي به يوه ورځ ختم شي اوداتول څيزونه به فنا شي اودنيابه يوصفاميدان پاتي شي **صَعِيدًا** ونيلي کيږي وجه الارض ته او **جُرُزًا** ونيلي کيږي هغې ته چي څه وونې بوتې ورباندې نوي، تردې ځاي پوري داتمهيدوو.

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ۝

آيا گمان کوي ته چي بيشکه غاروالا اورقيم والا وو دشانو، دقدرت زمونږه نه عجيبه

إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا

بِإِذْ كَرِهَ هَفْهُ وَخَتَجِي كُلَّهُ مَالَهُ شَوْلِبَارَهُ بِنَاهُ اغْتَسَلُوا، خَوَانَانُ غَارَتِهِ بَسِ اَوْثِيلُ دَوَى اِي رَبِّهِ زَمُونِرَهُ رَاكِرِي مَوْنِرَهُ

مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١﴾ فَطَرْنَا

خَيْلَ طَرَفٍ نَه رَحْمَتِ اسْتَقَامَتِ اَوَاسَانُ كَرِي مَوْنِرَهُ زَمُونِرَهُ دَدِي كَارِهَجَرَتِ نَه كَامِيَابِي. بَسِ اَوَجُولَهُ مَوْنِرَهُ پِرْدَه دَخُولَ

عَلَى أَفَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِتْرَيْنِ عَنَّا ﴿٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَتْلَمَّ

بِهِ غَوِيُونُودُودِي بَانْدِي بِه غَارَكُنِي خُوكَالُونَه دَشْمَار. بِيَارَايِدَاكِرَل مَوْنِرَهُ دَوَى لِبَارَه دَدِي جِي اَوَنِيَايُومُونِرَهُ

أَتَى الْحَزَنَيْنِ أَحْضَى لَنَا لَبِئْمَا أَمَلًا ﴿٣﴾

جِي كُوم يُونُودُودُو اَرُو دُولُوزِيَاتِ صَحِيح شَمَار كُونَكِي دِي دَهْفُؤِي دَاوَسِيدُومُدَت

﴿أَمْرٌ حَبِيبٌ﴾ هَذَا سُورَةُ الْكَافِرَاتِ أَوَّلُهُ حَصَّةٌ شُرُوعُ كَبِيرِي بِه اِبْتِدَاءُ كُنْزِ دَشْبِهِي اِجْمَالِي جَوَابِ دِي

اَوِيَايَاتِفَصْلِي جَوَابِ ذِكْرِكَبِيرِي، اَوْ﴿أَمْرٌ﴾ يَابِه مَعْنِي دَاَسْتَفْهَام اِنْكَارِي سِرِه دِي جِي كَفَارُو

دَاَصْحَابِ كَهْفِ وَاقِعُهُ دَحْضُورُ﴿١﴾ دَصْدَاقَتِ مَعْيَارِگَرُخُولِي وَه جِي دَاوِيرَه عَجِيبَه وَاقِعُهُ دَه كَجَرِي

حَضُورُ﴿٢﴾ تَه دَدِي بِه بَارَه كُنْزِ عِلْمِ وَي نُودِي بِه صَحِيح پِيغَمْبُرِي نَوَالله﴿٣﴾ دَدِي بِه بَارَه كُنْزِ

اَوْفَرَمَانِيل جِي﴿أَمْرٌ حَبِيبٌ﴾ بِمَعْنِي دَاگَمَان مَه كُؤِي جِي دَالله﴿٤﴾ دَقْدَرَتِ دَنَشَانِيُونَه اَصْحَابِ

كَهْفِ وَاقِعُهُ لُويَه نَشَانِي دَه، بِلَكَه دَدِي نَه هَم لُؤِي لُؤِي نَشَانَاتِ شَتَه دِي لَكَه نَمْر، سَبُورِمِنِ

اَوْدِسْتُورُو عَجِيبِ اَوْغَرِيبِ نِظَام، دَاَسْمَانِ اَوْدَزْمَكِي تَخْلِيْقِ يَاوَاقِعُهُ دَمْعَرَاغِ وَغِيرَه شُو

اَوِيَا دَاَسْتَفْهَام تَقْرِيرِي بِه مَعْنِي سِرِه دِي اَوْ﴿حَبِيبٌ﴾ بِمَعْنِي دَعِلْمَتِ سِرِه دِي نُوْمَطْلَبِ نِي دَادِي

آيَاتَاتِه پَتَه دَه جِي بِيَشَكَه اَصْحَابِ كَهْفِ اَوْرَقِيمِ زَمُونِرَهُ دَعَجِيبَه نَشَانَاتُونَه دِي بِعْنِي دَاپَتَه لُگُولِ

پِكَارِ دَه جِي دَا دَالله﴿٥﴾ دَقْدَرَتِ عَجِيبِ نَشَانَاتُونَه دِي، لِيكُنْ غُورَه خِيرَه دَادَه جِي اَم پَدِي مَقَامِ

كُنْزِ اَم مَنقَطْعَه دِي بِه مَعْنِي دَبْلِ سِرِه اَوْدَا دَاِبْطَالِ دَكْلَامِ لِبَارَه نَدِي بِلَكَه لِبَارَه دَاَضْرَابِ،

اَوَاَنْتَقَالَ دَكْلَامِ دِي اَوِيْدِي سِرِه دَكْفَارِدَهْفَه شَبِهِي جَوَابِ مَقْصُودِ دِي جِي هَفُؤِي بِه وَثِيلِ جِي

اَصْحَابِ كَهْفِ هَم كَارَسَازِ اَوَعَالَمِ الْغَيْبِ وَو، خُكَه جِي بِه سُوو نُوكَالَه اَوْدَه وَو اَوِيَايَاكُنْزِ هَم خَه

قسم تغیرنو و راغلی نمو رته شه قسم تکلیف نو و رکړې د دینه معلومه شوه چې هغوی ته مافوق الاسباب قدرت تصرف حاصل وو، الله ﷻ د دوی دا خبره او شبه په اوه (۷) طریقو سره رد کړه (۱) «مِنْ ءَايَاتِنَا بِمَعْنَى دَاوَّاقَعَهُ دَالله ﷻ د قدرت یوه نشانی ده» (۲) «عَبَّأٌ بِمَعْنَى مَخْلُوق لِبَارِهِ عَجِيبُهُ دِه اوددي علاوه نوري هم عجيبه واقعات شته دي» (۳) «إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ بِمَعْنَى غَارِكُنْ پناه اغستل د دوی په عجز باندې واضح دلیل دي» (۴) «فَقَالُوا رَبَّنَا ءَاتِنَا بِمَعْنَى غَارِكُنْ پناه اغستلونه ورستودوی د الله ﷻ نه په ډیري عاجزی سره په توحید باندې ثابت قدم پاتي کیدلو. درزق. اود دشمنانو نه د حفاظت لپاره دعا او غوڅتله اود صحیح رهنمائي دعائي او غوڅتله چې «وَهَيَّيْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا» (۵) «فَضَرَبْنَا عَلَىٰ ءَاذَانِهِمْ بِمَعْنَى د هغوی اراده صرف دمه کول وو په غار کښ اومونږ ورباندې خوب مسلط کړو او په سوونو کاله اوده پاتي شولو» (۶) «ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ بِمَعْنَى بِيَاپه راویخیدو کښ هم مونږ ته محتاجه وو، د دینه هم د هغوی متصرف کیدلو او کار ساز جوړیدلو نفی کیري» (۷) «لَقَدْ لَعَنَّاهُ أَيْ لَعْنَتَيْنِ بِمَعْنَى هَغْوَى د خپلي مدي (مدت) د خوب نه هم بې خبره وو چا پکښ اونیل چې «لَقَدْ لَعْنَتُنَا يَوْمًا» اوځنوپکښ او نیل چې «بَعْضَ يَوْمٍ» اوځنوپکښ علم د دهغي مدت الله ﷻ ته حواله کړو چې «رَبُّكُمْ أَغْلَرُ بِمَا لَبِثْتُمْ» بنودوي ټولونه معلومه شوه چې هغوی ته مافوق الاسباب هېڅ قسم قدرت د تصرف حاصل نو و اونه هغوی کار ساز وو.

اودغه شانته پدې آیت کښ تسلي هم حضور ﷺ ته ذکر کیري چې دامعاندین کفار چې ستادشمني کوي او ایمان نه راوي نوالله ﷻ به دوی هلاک کړي لکه څرنگه چې د قیانوس نې په زندگي د اصحاب کھف کښ هلاک کړې وو.

«أَنْ أَصْحَابَ الْكَهْفِ» (کھف، وئيلي کیري لوی غار ته چې وسیع افراخ وي او چې وړوکي وي نوبیا ورته غار ويلي کیري) «وَالرَّقِيمِ» په تعیین د (رقیم) کې اختلاف دي اوقوال پکښ تقریباً (۱۰) ته رسیدلیدی دامام بخاري رحمه الله د صنع نه داسي معلومیري چې دهغه په نیردادواړه جداجدادی، امام بخاري رحمه الله په اصحاب الرقيم ترجمي تحت د بني اسرائيلو دهغه

دري کسانو مشهوره واقعه ذکر کړېده چې په لاره روان وو سفر ته کولو چې بران پري راغی نودوئ په یو غار کښ پناه واغسته او د غار په خله کښ یو لوی گټ راوغور زیږیدلو اودوئ لاره نه بنده کړه، نودوئ کښ هریوکس خپل نیک عمل الله ﷻ ته پیش کړ او د هغې په وسیله نه دعا وکړه نو هغه غار خله ورته الله ﷻ خلاصه کړه اودوئ را وتلو په هغې کښ یوکس مستاجر وبل عفیف او بل بارالوالدین وو بخاری، لیکن شراح دبخاري لیکي چې دا د بعضو خلکو توهم دې چې هغوئ دامام بخاري ﷺ ددې صنیع نه ددواړو والا محمل جدا جدا فهم کړیدي او دافهم خکه صحیح ندې چې دامام بخاري ﷺ نظر دیر دقیق دې په انعقد د تراجمو کښ، کله کله د یو معمولي مناسبت دوجي نه هم په یو باب کښ حدیث ذکر کوي. نوممکنه ده چې دامام بخاري ﷺ په نیز اصحاب الکهف او اصحاب الرقیم دواړه یووي خوجد حدیث په اصحاب الرقیم باندې ذکر کول ددې وجه نه وي چې په غار کښ دري کسانو والا واقعي اشران راغلیدي د اصحاب الرقیم د اصحابو کهف واقعي سره په ژوندې پاتي کیدلو کښ په غارونو کښ، نوددې اشتراک دوجي نه امام بخاري ﷺ په دواړو باندې علیحده علیحده ابواب قائم کړیدي، اوداتوهم ځني خلکو ته ددې وجه نه راغلیدې چې واقعه د غار نقل کولو یو راوي حضرت نعمان بن بشیر ؓ نه دا اضافه مروی ده چې «انه سمع النبی ﷺ یذکر الرقیم فقال انطلق ثلاثة فكانوا فی كهف فوقع الجبل علی باب الكهف الخ» (فتح الباری) یعنی نبی ﷺ درقیم، تذکره کوله نو او فرمائیل چې درې کسان روان وو او یو غار ته داخل شونو د غار په خولي یو گټ راوغور خیدو، لیکن په یو روایت کښ تصریح نیشته پدې باندې چې حضور ﷺ د اصحاب الرقیم مصداق دغه دري کسانو والا واقعه متعینه کړیده بلکه روایت مصرح دې پدې چې حضور ﷺ د اصحاب الرقیم واقعه بیان وه نو ددغه درې کسانو واقعه نه هم ذکر کړه (۲) اودا هم ممکنه ده چې اصحاب کهف او اصحاب الرقیم دې یووي خو چې په کوم غار کښ اصحاب کهف پناه اغستې وه هم په هغه غار کښ ددغه دري کسانو هم پناه اغستوي، نو دپته اشاره کولو لپاره حضور ﷺ د اصحاب الرقیم په واقعه کښ بیان ددغه دري کسانو دواقعي هم کړې وي، نو غوره خبره داده چې د «وَأَرْقِم» عطف په «أَصْحَابَ الْكَهْفِ» باندې عطف تفسیري دې. او اصحاب الکهف او اصحاب الرقیم د یو جماعت دوه نومونه دې، لکه چې دامسلك د جمهورودې اود اظاهر دې د اسلوب د قرآن نه هم، چې د «وَأَرْقِم» ذکر صرف پدې ځای کښ په طریقه د عطف

تفسیری سره اوشولو اوپه تول سورت کنس بیاجرته هم ذکرشولکه څرنگې چې اصحاب الکهف لفظ شپږځلي ذکرشویډې، کچري دواړه یونوې نوپکارده چې د «وَالرَّقِیمَ» ذکرخوچرته شوې وي صراحتاً یا اشاره، اودغه شانتي ورستوایت «وَنَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ» چې داتفصیل ددي اجمال دې نوکچرته اصحاب الرقیم چې په اجمال کنس ذکر دې غیروي داصحاب کهف نه نوپکارده چې تفصیل کنس دهغوئ واقعہ ذکرشوي وي لپاره دموافقت داجمال اودتفصیل البته دجمهورواختلاف صرف په وجه تسمیه کنس دي چې دوی ته اصحاب الرقیم ولي وئیلې کیري نوپدي کنس زیات مشهوردرې (۳) اقوال دي:

۱) رقیم نه مرادهغه تختي اوکانړي دي چې په هغې باندې داصحاب کهف نومونه سره ددوی دانساب لیکلي شويدي دا قول مختار دسعیدبن جبیر، امام مجاهد اودقراء دې فتح کبیر، نوپدي صورت کنس «وَالرَّقِیمَ» په معنی دالمرقوم فیه سره دې (۲) رقیم نوم دهغه وادي دې چې په هغې کنس هغه غردې چې دکوم غریه غار کنس اصحاب کهف پناه اغستې وه، (طبری ج ۸) (۳) رقیم نوم داصحاب کهف دقریب دې، دا قول مختار دکعب الاحبار دې، یزعم کعب انهار القریة (طبری ج ۸) ددي نه علاوه نورا قول یکنن هم راغلیدی.

«كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا» عجا مفعول مطلق دې د «آيَاتِنَا» لپاره په اعتبار د موصوف مقدره سره یعنی (آیه عجا) او حمل ئې په آیه باندې مبالغه دې او یاپکنس مضاف مقدر دې یعنی (ذات عجب) «إِذْ أَوَى آلِفِرْنَاءِ بِبَنِي إِسْرَءِيلَ» ایت کنس عجزه اصحاب کهف ذکر کیري په هجرت کولوسره غارته. اودعادهغوئ ذکر کیري او عامل په اذ کنس فعل مقدر اذکر دې اومراده «أَوَى» سره نهکانه نیول دې، او «آلِفِرْنَاءِ» جمع تکسیر دفی ده اوجمع قلته ده اومراد تنه اصحاب کهف دی داسم ظاهر په ځای داسم ضمیر راوړې شولپاره دآظهار ددې چې ددین لپاره هجرت اوپه دین سې استقامت داتول په حالت دجواني کنس وو، بوداگان نوو، درجواني تویه کردن شیوه ئ پیغمبر یست- وقت پیری گرگ ظالم میشود پرهیزگار

د اصحاب كهف وده اوبله ډله دهغوئ معاصر د علاقې د ځل كوده چې هغوئ پدوئ كېن اختلاف كړې وو او د دینه علاوه نورتوجیهات پكېن هم راغلیدي ﴿أَحْصَى﴾ صیغه دواحد مذكر غائب ده د باب افعال نه ﴿أَمَدًا﴾ مفعول د ﴿أَحْصَى﴾ لپاره دې یا احصى صیغه داسم تفضیل ده او امداء ورله تمیز دې، او ﴿أَمَدًا﴾ امام راغب فرمائیلې چې هغې مودې ته وئیلې کیږي چې دهغې لپاره حدوي، یعنی انتها ورله معلومه وي پخلاف د زمان نه چې هغه عام دې په مبدا او غایه كېن

فائده: پدې مقام كېن څو مباحث دي چې مفسرینو ذكر كړيدي (۱) اصحاب كهف څوك وو؟ او د دوی واقعه څه ده؟ (۲) دا غار په كوم ځای كېن واقع دې؟ (۳) د دوی مدت د څو څومره ده؟ او د دوی تعداد څومره وو؟ (۴) آیا اصحاب كهف اوس هم ژوندې دي یا نه؟

۱) اصحاب كهفو د واقعي دوه جهته دي یو جهت ئې هغه دې چې مذكور دې په قرآن مجید كېن او دویم جهت ئې هغه دې چې تاریخي روایاتو سره یا اسرائیلي روایاتو سره ثابت دې چونكه قرآن مجید هدایت او نصیحت والا کتاب دې مبشراو منذر دې، محض د تاریخ والا کتاب ندې نوددي وجه نه قرآن مجید د واقعاتو هغه اجزا ذكر كوي چې كوم سره انساني هدایت او تعلیمات متعلق وي، ددې وجه نه په سورة الكهف كېن هم الله ﷻ د واقعي هغه اجزا ذكر كوي كوم چې مسئول عنه دیهودیانوو او چې په كوم اجزا د انسان هدایت او تعلیم ورسره متعلق دي او د واقعي په ابتدا كېن تعلیم وركړو چې دا د ومره څه عجیبه واقعه نده چې انساني هدایت پدې باندې موقوف كړې شي ﴿أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ﴾ او هم دا وجه ده چې حضور ﷺ هم دا واقعه صاحب ﷺ، ته په اهتمام سره تفصیلا نده بیان كړې، باوجود ددې چې د حضور ﷺ د بعثت په ذمه داریو كېن یوه ذمه دارې داوه چې وپللمه الكتب او نه د حضور ﷺ نه په یو صحیح روایت سره نقل شویده، صاحب د بحر علامه ابو حیان اندلسی رحمه الله فرمائی، والرواة مختلفون فی قصصهم وكيف كان اجتماعهم و خروجهم ولم يأت في الحديث الصحيح كيفية ذلك ولا في القرآن (بحر ج ۲ ص ۹۸)، او د اسلافو ضابطه هم داده چې، اجمعوا ما مهم الله (الاتقان) لیکن متاخرینو مفسرینو مختلف تاریخي روایاتو سره دا واقعه نقل كړیده تفصیلا چې دهغې خلاصه داده.

واقعه دا واقعه د حضرت عیسیٰ ﷺ د اسمان ته د ځتونو دوه نیم (۲۵۰) سوه كاله وروستو څه ره شوه. چې په روم باندې یو بادشاه چې نوم ئې د قیانوس وو مسلط شو، د بادشاه ډیر ظالم

اوبت پرست وو، خومره نيکان خلک وو هغه ئې قتل کړل او په خلکو باندې رعب اچولولپاره ئې دهغوئ جسمونه د شهریه مختلف چوکونو، لارو باندې زوړند کړيو

بادشاه اودده قوم به په کال کښ يوه مذهبي ميله (عرس) هم کوله. يوه ورځ چې بادشاه اودده قوم خپل مذهبي ميلي ته روان شو چې د ښار نه بهر منعقد وه، نو اصحاب کهف ورسره هم لاړل چې د دوی د سلطنت د عمائدو او د اشرافو او مشرانو ځامن وو، خوف ترې موحدین وو. د دوی چې هلته اوکتل چې د دوی قوم د ښانو عبادت کوي اودهغوئ په نوم باندې قربانيانې کوي نود دوی ورنه نفرت اوشو، نو په دوی کښ يو کس چې نوم دهغه په ځنې رواياتو کښ مکسلمينا. راغليدې جدا شو اود يوې اونې د لاندې کيناستلو، بيا ورپسې بل هم راغې دريم هم راغې څلورم هم راغې. اود دوی ټول پدې ځای کښ جمع شو يو بل ئې نه پيژندل، خو يو بل سره ئې محبت پيدا شو

د دوی ټول هلته دا ونې لاندې جمع شول يکځ هريو خپل مقصد او عقیده دېل نه پته وله. چې داسې نه چې څوک پکښ د بادشاه جاسوس نوي اود دوی ته پته هم نوه چې د ټولو مقصد يودې، آخريوکس پکښ ته اوښل چې په خدای قسم! مونږ ټول چې د دې قوم نه جدا شوې يو اودلته راجمع شوي يو ددي څه وجه به ضرور وي؟ هريوکس دې خپل مقصد واضح کړي، نويوکس پکښ ته اوښل چې په خدای قسم! څه خوصرف ددي وجه نه جدا شوې يم چې ځما يقين دې چې ځما دا قوم چې په کوم دين باندې دې دا غلط دين دې، حق دار د ښدگي صرف الله ﷻ دې چې دهغه سره څوک هم شريک نېشته دې، او الله ﷻ هغه ذات دې چې تن تنهائې زمکي، اسمانونه او ټول کائنات پيدا کړيدې، بل اوښل چې څه هم دغسې خيال راجدا کړې يم، بل همدا اقرار او کړو حتی که ټول پدې يو خيال او په يوې کلمي موافق شو، اودا يو جماعت جوړ شو. د دوی د ځان لپاره يوه عبادت گاه جوړه کړه چې په هغې کښ به د دوی خالص د الله ﷻ عبادت کولو، رو رو د دوی خبر د شهر خلکو ته اور سيد لولو او ځنې خلکو بادشاه ته اوښلو چې نور خلک د الله ﷻ د عبادت نه منع کوي خود زعماء سلطنت اولاد صرف د الله ﷻ عبادت کوي اوستادين نه نفرت کوي. بادشاه د دوی د حاضرولو حکم او کړو چې کله حاضر کړې شو نو بادشاه تنه تپوس او کړو چې تاسو د عبادت کوئ نو د دوی په ډير همت او جرات سره د کلمي توحيد اعلان او کړو چې ﴿وَرَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ او بادشاه ته ئې هم د صحيح عقيدې او دين دعوت ورکړل او بادشاه اولاد د دوی د قتل حکم جاري کړو خود ځنې درباريانو په مشوري سره بادشاه د دوی ته مهلت ورکړو او د دوی

دَجَسْم نه نې قيمتي لباس اووځكلو او دوى ته نې اووئيل چې تاسو ځوانان يئ ځكه ستاسو په قتل كېن جلدي نه كووم، تاسو ته مهلت دركوم چې تاسو پدي خپلي عقيدې باندې سوچ او كړئ او دا پريدئ او خپل اصل دين ته واپس شئ.

دې مهلت دوى ته د بادشاه نه تختيدلو موقعه وركړه او چې دوى كله بهر ته رااووتلو نو خپل مينځ كېن نې فيصله او كړه چې د خپل دين د حفاظت لپاره به او تختودوى د خپل خان سره دكورونونه لري لري پيسې هم رواغستلې، لاره كېن دوى سره يوشپونكې ميلاؤشو هغه هم ورسره شو او د هغه سره يوسپې وو چې هغه هم پدوى پسې روان شو دوى ډير كوشش دهغه دلري كولو او كړو خو هغه نه تلو او ځني رواياتو كېن راځي چې هغه ته الله ﷻ قوت گويانې وركړو او دوى نه نې سوال او كړو چې تاسو مامه واپس كوى څه به ستاسو ته چوكيداري كووم، دوى تلل، تلل نو سترې شود آرام په خيال يو غار ته ننه وتل نو هلته پدوى خوب غالب شودوى په غار كېن دننه اوده شول او سپي ورته د غار په خوله كېن دوه (۲) څپي او گدي كړي او په هغې باندې نې سر كيخودلو او اوده شو او دوى دغه شانتي اوده پاتې كړې شو دري سوه (۳۰۰) كاله شمسي حساب سره، او يادري سوه او نه (۳۰۹) كاله قمري حساب سره، بل طرف ته د مهلت ورځي ختميدلو نه پس بادشاه بيا د دوى د حاضرولو حكم او كړو، ځلكو دوى ډير تالاش او كړو خو چاته هم ميلاؤنشو، بادشاه په بندرگاهه او سرحد اتو باندې بهري سختي كړې خود دوى هيڅ پته اونه لگيده اخر كار چې بادشاه مايوسه شونود دوى نومونه، نسب، پتي وغيره نې شائع كړې لكه څرنگه چې نن صبا په اشتهارې ملزم پسي كيږي او د انعام اعلان نې او كړو بعض مؤرخين وائي چې دوى نومونه، بادشاه نو وليكلي بلكه د بادشاه په خاندان كېن دوه (۲) كسان نور مؤمنان وو چې هغوى خپل ايمان پتولو چې د يونوم بیدروس او د بل نوم راياش وو هغوى پدي خيال چې د اهل ايمان حكومت به راشي نو هغوى ته لپاره د عبرت دوى د اصحاب كهفو نومونه، نسب خاندان او ټوله واقعه اوليكله او بيا نې د تاني په يو صندوق كېن كيخودله او هغه نې دفن كړو

قيانوس الله ﷻ هلاك كړو، صدئ تيريدلي بادشاهان فناء كيدلو او اخر كار يو مسلمان بادشاه بیدروس، حكومت راغې، بیدروس، په خپله مسلمان وو ليكن دده سره يولوى جماعت حزب اختلاف د كافرانو هم وو چې هغوى دده سره په بعث بعد الموت كېن اختلاف كولو، او هغوى بیدروس ته وئيلې وو چې په بعث بعد الموت باندې مونږه ته تسلي بخش نشانې پيش كړ كنه مونږه ستاد حكومت نه بغاوت كوو، بیدروس، د الله ﷻ نه د شيي دعا، او كړه چې يا الله ماته يوه

داسي نشاني اوبناې چې څه پري داخلک مطمئن کړم. نو چې صباشونو د اصحاب کهفو د بيدارنې واقع ورو نماشوله.

اصحاب کهف چې کله غارته ننوتل نومازيگرې وخت وواو کله چې د خوب نه را بيد شو نو صباې وخت وو. دوى چې خپل ځانونو ته او کتل نوبالکل تهېک تهېاک وو نو ځکه دوى اوښل چې «لَيْتُنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضُ يَوْمٍ يَهْدِيهِ رَبُّنَا» نه ورستو دوى ته لوړه لگيدلې وه نو د دوى دايقين وو چې دقيانوس به زمونږ په تلاش کښ وي او بل طرف ته دوى سره د خوراک متبادل بندوبست هم نوو بغير د بازارته د تللو نه، نومشوره ئې اوکړه اوپه مشوري سره ئې يو کس (تمليخا، بازار ته اوليرلو، اونصاحت ئې ورته هم اوکړو چې خپل ځان او خپل حالت پټ اوساته اوپه بازار کښ چې کوم زيات صفانېک، سرې وي نو دهغه نه روټئ راوړه، تمليخا چې کله بازار ته راغې نو د علاقو او ځمکو ورته ټول ناشناغوندي ښکاره شو، دده ورسره څه غرض نو، دده مقصد خپلو ملگرونه طعام اوړل وو نو دې يوتور والاته لاړ او هغه نه ئې روټئ راواغستله اوپيسې ئې ورته ورکړې تنورو او اچې کله د زړې زمانې پيسې اوکتلې نو حيران شو او بل کس ته ئې اوځودلې هغه بل ته او هغه بل ته، کيد کيده چې په لږ وخت کښ ټول بازار خبر شو، بادشاه ته خبر اورسيدلو چې داسي يو کس دې چې هغه سره د زړې زمانې خزانه ده، تمليخا چې کله بادشاه ته حاضر کړې شو نو هغه ورته د نوم، نسب او د علاقې تپوس اوکړو نو دده ورته خپل نوم نسب اوښودلو، ورته ئې اوښل چې هغه خودري سوه (۳۰۰) کاله مخکښ هلاک شويدي، نو بيا ورته تمليخا خپل ټول حقيقت بيان کړو، او بادشاه د سرکاري محافظ ځاني نه د دوى والا تاريخي، کاغذ هم رااوښتلو او بادشاه په ټول حقيقت باندې پوه شو، چې الله ﷻ ځماداعقبوله کړيده چې دا دبعث بعد الموت لپاره يوه لويه نشانې ده.

هغې نه ورستو بادشاه او دهغه ملگرې د اصحاب کهفو سره ملاقات ته غارته لاړلو او ټولو سره ئې ملاقات اوکړلو او دوى ډير خوشحاله شو چې الله ﷻ د قيانوس هلاک کړيدې او دهغه په ځاى د مسلمانانو حکومت راغليدې، بادشاه دوى ته شهرت د تللو پېښکښ اوکړو خودوى معذرت اوکړو چې مونږ پدې غار کښ پدې حالت باندې خوشحاله يو، او ځادري ئې په ځان واچولواو بيا او ده شو چې ارواح ئې قبض شو! ابن کثير، قرطبي، مظهرى.

(۲) دا غار په کوم ځاى کښ واقع دې؟ دا يوه تاريخي مسئله ده اوپه نصوصو کښ د دې څه ذکر نېشته او د دې وجه نه پدېکښ اقوال د علما، و متعدد راغليدي

۱) ڄڻي علماء فرمائي ڇڻي ڏاڌترڪي په شهرافسوس ڪڻن واقع ڏي. ڇڻي دهغي اسلامي نوه طرسوس ڏي اوداگرڇڻي په کوم ڪڻن داغارڏي ڏشهرنه، (۱۵) ڪلوميٽرلري ڏي. علامه عيني رحمته الله عليه ڏدي په باره ڪڻن فرمائي ڇڻي هوراي اڪثراالمفسرين اوحضرت مولانامحمدتقي عثمانبي صاحب فرمائي ڇڻي اڪثرومسلمانانومفسرينوداقول ځڪه اختيارڪريڏي ڇڻي مسيحي مصادروڪڻن تقريباهه جزم سره ڏاڌڪر شويده ڇڻي ڏاڪهف په افسوس ڪڻن ڏي.

۲) ڄڻي مفسرين فرمائي ڇڻي داغارپه اندلس ڪڻن غرناطه شهرڪڻن واقع ڏي امام قرطبي رحمته الله عليه متعدد اقوال ڏڪر ڪريدي اوپه اڪرڪڻن ڏي ڏغرناطه قول ڏڪر ڪريڏي ڇڻي ڏاڌابن عطيه قول ڏي اودهغه مشاهده ٿي هم ڏڪر ڪريده فرمائي ڇڻي. اندلس ڪڻن ڏغرناطه شهرڪڻن يوه قريه ده دهغي سره نزدي، يوغارڏي ڇڻي په هغي ڪڻن ڄه مري پراته ڏي اودوي سره يودسبي والاڌهانچه هم ڀرته ده، اڪثروجسمونونه غوبنه ختم شويده صرف هڏوڪي ڏي اوپه ڄنوپوري لاتراوسه پوري غوبنه هم شته ڏي اوفرمائي ڇڻي پڌي بانڌي صڌي تيڀري شوي خوجاته ٿي صحيح پته نيشته ڏي ڇي ڏاخوڪ ڏي اوخلڪ دهغوي په باره ڪڻن ڏاگمان ڪوي ڇڻي ڏااصحاب كهف ڏي اوبيادابن عظيم رحمته الله عليه مشاهده ڏڪر ڪوي، ڇڻي ڄه پخپله ڏي غارڪنٿوته تلي يم، په سنه (۵۰۴) اودهغوي والاجمونو په خپل حالت وو اونزدي ورسره يوجماعت هم وو، اويورومي زماني تعميرهم ڏي جي هغي ته رقيم وٽيلي ڪيڀي اوييامخڪڻن ليڪلي ڇڻي ڏغرناطه په اوچته حصه ڪڻن ڏقديم شهراتار اونشانات هم موندلي شويدي ڇڻي هغه ڌروميانو په طرزيبانڌي ڏي، اودې شهرته رقيوس وٽيلي ڪيڀي. ڏامام ابن عظيم رحمته الله عليه ڏدي قول نه معلومپڀي ڇڻي دهغه ترجيح ڏيته ده، ڇڻي په غرناطه ڪڻن واقع دغه غاروپه هغي ڪڻن پراته جسمونه ڏاصحاب كهف ڏي، ليڪن امام فرضي رحمته الله عليه ڏصنيع نه معلومپڀي ڇڻي هغه پڌي حق ڪڻن ڏي البته صاحب بحريه ڏيپرزوراندازسره غرناطه ته ترجيح ورڪريده اوڄه اثاراوخپل مشاهدات بيانولونه ورستو فرمائي ويترجج ڪون اهل الكهف بالاندلس لڪثرة دين النصارى ماحتى الهامى بلادملكهم العظمى، (خرج ۶ ص ۹۸).

۳) ڄڻي مفسرين فرمائي ڇڻي داغارپه شام ڪڻن ڏي امام قرطبي رحمته الله عليه ڏاقول هم ڏابن ابني عظيم رحمته الله عليه نه نقل ڪريڏي اوديوغار مشاهده ٿي هغه والاڌڪر ڪريده.

۴) ڄڻي مفسرين فرمائي ڇڻي داغارڌفلسطين نه لانڌي اوايله ته قريب واقع ڏي اوپه بلاد ڏيهه ڪڻن ڏي، ڏا قول منسوب ڏي ابن عباس رضي الله عنه ته، اومفسرينوڏي تحت روايت ڏڪر ڪريڏي،

چې حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنه فرماني چې مونږه دحضرت معاويه رضي الله عنه سره درومب نوسره جهادته اووتلو، نولاره کښ زمونږه تيريډل دأصحاب کهفوپه هغه غارواشو چې دهغې ذکرالله تعالى په قرآن کښ کړيدې حضرت معاويه رضي الله عنه اراده اوکړه چې غارته دننه لاړسي ود اصحاب کهفو دجسمونو مشاهده اوکړي نوحضرت ابن عباس رضي الله عنه منعه کړو.اوورته ني اوفرمانيل چې داسي مکوه، ځکه چې الله تعالى ددي مشاهدي نه هغه هستي منع کړيده چې هغه ستانه ډيرغوره ده يعني حضور صلی الله علیه و آله ځکه چې الله تعالى هغه ته فرماني لَوْ اَطَاعْتِ عَلَيْهِمْ لَوَلِيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا ليکن حضرت معاويه رضي الله عنه دحضرت ابن عباس رضي الله عنه داخبره اونه منه اودغارکتلولپاره ئې څوکسان اوليرپلونوچې څنگه هغوي غارته داخليدل نوالله تعالى يوه سخته هواراوليرپله چې هغوي ټول ئي دغارنه اويستلو (روح المعاني بحواله ابن ابی حاتم).

ددينه دامعلوميری چې دحضرت ابن عباس رضي الله عنه رائي داده چې دأصحاب کهفووالاغاريه روه کښ واقع دې لکه څنگه چې امام ابن عطية اوابوحيان وټيل ليکن ددي اودهغوي کښ فرق دادي چې هغوي تعين دمقام کړيدې چې لوشه ده اوپدي قول کښ ددي مقام تعين نيسته دي. اگرچې محدثونپدي اثرمنقوله باندې کلام کړيدې اوصحت ددي مشکوک دي.

(۵) دماضي قریب محققين علما لکه مولانا ابوالکلام آزاد، مولانا حفظ الرحمن سيوهاروي رحمته الله مولاناسيد سلیمان ندوي رحمته الله وغيرهم دځني تاريخي رواياتوسره دتورات په څونسخوسره اواثارکثيره سره داثابته کړيده چې دامذکوره مقام اوغارپه روم کښ موجوده پيتراچې دهغې اسلامي نوم بطراء ووهلته دې چې په مخکښي کتابونوکښ دهغې نوم راقیم، ياراقمه راغلیدې، اودحضرت مولانامفتي محمدشفيع رحمته الله رجحان هم دپته دې.

(۶) دآردن ځني محقيقينودډيرلوي تحقيق نه داثابته کړيده چې دأصحاب کهفوداغاريه اردن کښ دعمان سره نژدي يوغرکښ داغارواقع دې، محقق عالم رفيق وفالذجاني اوتيسيرظبيان په خپلوخپلوکتابونوکښ ددي لپاره ډيرقراڼ اواثارذکرکړيدي محقق العصرحضرت مولانامحمدتقی عثمانی صاحب مدظلهم هم ددوي رائي غوره کړيده، ليکن بهتره اواحوط خبره هغه ده چې حضرت مولاناډاکترشيرعلي شاه صاحب رحمته الله په خپل تفسيرتفسيرسورة الکهف کښ ليکلي ده چې والحق ان امثال هذه الوقائع لتعددت في مختلف الأزمنة والامكنة، لکمالماشعراحتافا على الدعاء ورجال الايمان اوالى الكهف من الكهوف حفاظا على عقيدتهم وایمانهم.... فکل ينسب لقصتهم

الى ماحداث لرجال بلدقم، واما الكهف المذكور في القرآن فلم يصرح القرآن ولا الحديث بموقعه. تفسير سورة الكهف ص ۲۲، يعنى حقه خبره داده چې دغه شانتې واقعي لکه څنگه چې د اصحاب كهفو واقع ده، په مختلفو زمانو او په مختلفو علاقو كښ واقعي شويدي او كله چې هم ظالمانو په داعيانو د حق او په ايمان والو خلكو باندې به سختي شروع كړه نوهغوئ به دخپلي عقيدې اود ايمان حفاظت لپاره به ئې په يوغار كښ پناه واغستله... نو چاته چې په خپل علاقې كښ دغه شانتې غار ظاهر شويدي نوهغوئ بس دغي مذكور في القرآن واقعي ته منسوب كړيدي او هر چې ده هغه واقع چې په قرآن كښ مذكوره ده نو په قرآن كښ دهغي دموقعي په تعين باندې تصريح نشته اونه په حديث كښ، اود آرائي د جمهورو مفسرينو هم ده لكه دامام قرطبي پشانته محقق عالم او مفسر د صنع نه هم معلوميري چې مختلف اقوال ذكر كولونه ورستويو جانب ته ئې ترجيح نده وركړې، او امام ابن كثير رحمته الله عليه فرمائي چې الله تعالى دا واقع مونږ ته بيان كړه ددي لپاره چې مونږ پدي باندې سوچ اوفكار وكړو (د عبرت لپاره)، اود اخبرئې رانكړو چې دا غار د زمكي په كوم يو شهر كښ واقع دې ځكه چې پدي كښ زمونږه څه فائده نيسته دې اونه څه شرعي مقصد ددي سره متعلق دې... او كچرته زمونږ لپاره پدي كښ يوديني مصلحت وې نو خامخابه الله تعالى مونږ ته او خپل رسول صلى الله عليه وسلم ته ددي غار هنما ئې كړي وه ددي وجه نه چې حضور صلى الله عليه وسلم ارشاد فرما ئيلې دې چې ماندي پريخودلې يوداسي څيز (حكيم) چې هغه تاسو جنت ته نژدي كوي، او جهنم نه مولري كوي مگر ضرور ماتا سوت دهغي علم در كړيدي نوا حوط او البق داده چې ددي علم الله تعالى ته او سپارلې شي

(۳) ددوئ مده دخوب خومره ده؟ ددوئ موده دخوب دشمسي كال په حساب سره دري سوه (۳۰۰)، اوقمري په حساب سره دري سوه (۳۰۹) نهه كاله وه نو ددوئ دخوب نه بيداري كال سنه (۵۵۰) شو، او دخضور صلى الله عليه وسلم ولادت (سنه ۵۷۰) كښ شويدي نو گوياجې دخضور صلى الله عليه وسلم د ولادت مباركه نه محض شل (۲۰) كاله مخكښ دا واقع رونما شويده، اوتعداد دهغوئ اوه (۷) وو او په خني رواياتو كښ راخي چې اوه (۷) كسان اصل وو او يوو سره په لاره كښ شپونكې ملگرې شوي وو: (ابحث عن قريب راروان دې) اود حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه ددوئ نومونه داسي منقول دي (۱)، مڪلمينا (۲) تملیخا (۳) مرطونس (۴) بينونس (۵) وسارينوس (۶) دنوانس (۷) كشفيطنونس (۸) راعی وو، اود سبي نوم ئې قطميروو (خازن ج ۳ ص ۱۲۱)، اوطبري دابن عباس رضي الله عنه نه نقل كړيدي

چې ټول دوى اتمه (۸)، كسان وو نومونه نې دادې (۱)، محسيميلينينا، ۲، يملينا، ۳، مرضوس ۴ كشوطوش (۵)، بيرونس (۶)، دينموس (۷)، ويطنوس (۸)، قالوس (طبرى ج ۸ ص ۱۸۳)،
(۴) اصحاب كهف ژوندي دي كه مه؟؟ نوصحيح اوراجع قول دادې چې اصحاب كهفوبندى
الله ﷻ موت طاري كړيدې او هغوى وفات دي، لكه څرنگه چې تفصيلي واقع كېن تير شويدي

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ ۖ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ

١. مونږه بيانوو په تاباندي قصه ددوى په حق سره بيشكه دايو څو ځوانان وو چې ايمان ئ راوړى وو به رب خپل بندى.

وَرَبُّهُمْ هُدًى ۖ وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا

اوزيات كړې وو مونږه ددوى لره هدايت، اومظبوط كړ ومونږه زړونه دهغو كله چې اودريدل هغوى دبادشاه په مخكېن

فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُو مِنْ دُونِهِ إِلَهًا

پس اوويل ئې چې رب زمونږه رب داسمانونو اودزمكي دي هيڅ كله نه بلو مونږه سږوا دالله ﷻ نه بل څوك هقدار دعبدت

لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا ۖ هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ

خامخا په تحقيق سره وئيلې به وي مونږه په دغه وخت كېن خبره ډيره دروغ، دا قوم زمونږه دوى نيولي دي سږوا دالله ﷻ نه

إِلَهَةً ۖ لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى

خدايان نور. ولې نه راوړي دوى به خپلو خدايانو باندې دليل نيكاره پس څوك لوى ظالم دي دهغه چانه چې ترې

عَلَى اللَّهِ كَيْدًا ۖ

په الله ﷻ باندې دروغ

﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ﴾ مخكېن ايتونو كېن دشبهې اجمالي جواب وو، اوس تفصيلي جواب
ذكر كيږي (قصه) په لغت كېن دجاد قدمونو دآثارو پيروي كولوته وئيلې كيږي، دلته تنه مراد په
تفصيل سره دهغوى واقع بيانول دي، اوجمله اسميه غوره كړې شوه په فعلبي باندې لپاره

(۱)، جواب شبهه اولي تفصيلاً بطرق چهارده

دټاكيد، ځكه چې جمله اسميه كېن دوام او استمرار وي، او پدې ځاى كېن تکرار داسندهم دې «تَبَاهُمْ» پدېكېن اشاره ده عظمت دواقعي ته ځكه نبا ونيلې كيږي دلوى شان والاخبرته «بِالْحَقِّ» په معنې دصدق سره دې اوجارو مجرور يا صفت دې دمصدر محذوف لپاره اى نقص قصصا متلبسا بالحق، او يا حال دې دضمير نقص نه او يا دضمير د «تَبَاهُمْ» نه اى نقصه حال كونا متلبسين بالحق او يا تقييد عبارت داسي دې، لحن نقص ناهم حال كوڼم متلبسا بالحق روح او پدې كېن اشاره ده چې دحضور ﷺ په دور كېن هم دا واقعۀ بيانيدله ليكن دروغ به ورسره خلط وو ﴿إِثْمَ فِتْنَةٍ﴾ دا جمع دفتي ده لكه چې صبيحة جمع دصبي راخي اود ابدل دې دضمير د «إِثْمَ» نه او پدې كېن اشاره ده چې دوى قبول دحق او دظالم بادشاه په مخ كېن كلمه حق ونيل دنوجوانن په اولي مرحلي كېن وو اودوى ته ددنيا هر قسم لذتونه او خواهشات ميسروو ليكن پدې عمر كېن دوى خواهشات او غورځول او په دين باندې صبرا واستقامت لپاره دغره او غار ژوند اختيار كړو او په اصحاب الكهف سره ملقب شو او حافظ ابن كثير رحمه الله فرمائي هم اقبل للحق واهدى للسبيل من الشيوخ الذين قد دعوا وانغمسوا في دين الباطل، ولهذا كان اكثر المستجيبين لله تعالى ولرسوله شبابا ابن كثير ص ۹۳ ج ۳، يعنى نوجوانان دپيښه اوزر قبولونكى دحق دي اود پيروز هدايت لاري موندونكي وي په نسبت سره هغه بوداگانو ته چې هغوى سر كشي اختيار كړي وي او په باطل كېن درننوتي وي ﴿ءَامَنُوا بِرَبِّهِمْ﴾ پدېكېن التفات دې دتكملم نه غيبت ته اود پدېكېن اشاره ده چې ددنيا خواهشات پريخودل دځوانن په عمر كېن او اخرت غوره كول دادترتيت رباني، اثرو و ﴿وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾ مراد دزيادت دهدايت نه ثمرات دهدايت دې، يعنى داوا مروا متثال اوترك دمنهياتو پدېكېن ورته ترقي ميلاؤشوه او يا مراد هدايت نه يقين دې چې دوى يقين به الله ﷻ باندې مضبوط شو او يا مراد په زياتت سره توفيق دې اعمال صالحو او ثبوت دې په خپلي عقيدې باندې، نور جمع ددي اقوالو تولوديته ده چې مراد په زياتت دهدايت سره نفس ايمان كېن زياتت ندې بلكه ثمراتو دايमान او توفيق او ثبوت على الايمان كېن زياتوالى مراد دې اودامستلزم ندې زياتت لره په نفس ايمان كېن، ﴿وَزَعَمْنَا عَلَٰى﴾ يعنى چې دوى په خپل رب ايمان راوړلو نودنيك اعمالو توفيق وركولو سره سره الله ﷻ دوى ته ربط قلبي، مرتبه هم وركړه چې دا دهدايت په

مراتبو کښ درېمه مرتبه ده چې په مقابلې کښ ئې ختم راځي. او تفصیل ددې مراتبو د هدايت او ضلالت په ابتداء د سُورَت البقره آيت نمبر ختم الله علی قلوبهم الخ کښ تیر شويدې او مراد به ﴿وَرَبَّنَا﴾ سره زړونه دهغوئ مضبوط کول او مطمئن کول دي. ځکه چې ربط قلبې دهغه قوت معنوي نه عبارت دي چې د سختیو او تکلیفونو په وخت کښ انسان ددې قوت په برکت سره په هغې باندې صبر لرونکې او په خپلې عقیدې باندې مطمئن وي او یاد هغه کیفیت اطمیناني نه عبارت دي چې حاصلیري په وخت د شدائدو کښ لکه څرنگي چې په محسوساتو کښ دیولذېذ خوراک نه ورستو چې کوم د سرور کیفیت حاصلیري

﴿إِذْ قَامُوا﴾ (اذ قاموا) ظرف متعلق دي د ﴿وَرَبَّنَا عَلَيَّ قَلْبِي﴾ سره او مراد په قیام سره یاقیاء اولاروالیدي دهغه ظالم بادشاه په مخ کښ، چې کله هغه دوی رااوغوختلونو دوی دهغه په مخ کښ اودریدلو او په ډیر جرات او بهادری سره ئې نعره توحید او چته کړه، او بیاد دوی ته د بت پرستي نه اختیارولو دوجې نه دقتل دهمکي ورکړه، اوددوی دبدونونه ئې عمده لباس اوزیورات اویستلونوالله ﷻ پدې وخت کښ ددوی زړونه مضبوط کړل اودهغه ددهمکيونه مرعوبه نشو، اوبعض مفسرین فرمائی چې مراد دقیام نه، مضبوط عزم دهجرت ددوی دي، هرکله چې یوسې د یو کار مضبوط عزم اوکړې نوعرب وائی قام فلان الی کذا چې فلانې سرې پدې کارېسي پاسیدلو، نودلته هم مراد ددوی مضبوط عزم مراد دي.

﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ چې کله بادشاه دوی ته اوئیل چې بتانوته سجده اوکړئ نودوی انکار، اوکړو اوداوئیل چې ﴿رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ چې زمونږه رب هغه دي چې هغه داسمانونو اوزمکي رب دي نوداتوحید د ربوبیت دي.

﴿لَنْ نَدْعُو﴾ (لن ندعوا) ددغې تائیدلپاره دي او ﴿لَهَا﴾ نکره ده په سیاق ددغې کښ واقع شویده نومفیده ده لپاره د عموم اوشمول او مراد په ﴿نَدْعُوا﴾ سره عبادت دي، مقصد دادې چې مونږ دبل هیڅ چا عبادت نه کوو که هغه فرشته وي، نبي وي، یاولي وي داتوحید دالوهیت دي، اوتوحید د ربوبیت په منزله دوسيلي دي اوتوحید دالوهیت په منزله دغایه اومقصود دي اوسيله مقدمه وي په اوغاثي باندې نوددي وجه نه اولاً ذکر دتوحید ربوبیت اوشراو ثانیاً

د توحيد اولو هيت ذکر اوشولو ﴿لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا﴾ بلام په ﴿لَقَدْ﴾ کتب لام موطنه للقسم دي اودلته قسم محذوف دي او ﴿إِذَا﴾ حرف جزاء دي نومعلومه شوه چې دا جمله جزاء ده اوددي نه مخکې جمله شرطيه مقدره ده ای لودعوناً وعبداً من دونه الها والله لقد قلنا اذا الخ او شطط، ونيلي کيري بعد اولري والي ته د حق نه اوتوصيف د قول په شطط سره يامجازي الحذف دي يعنی قولا شطط اوياحمل تي مبالغه دي اودوي په عبادت دغير الله باندې قول شطط مرتب کړو ځکه چې عبادت خالي نوي دا عتراف دالو هيت دمعبودنه، چې څوک دچا عبادت هم کوي نو په قول اوپه خولي سره به دهغه دالو هيت اعتراف کوي

﴿هَتُولَاءَ قَوْمُنَا﴾ داهم دهغوي د بيان حصه ده چې دظالم بادشاه مخي ته کړې وو چې زموږ دقوم مشرکانوځان لپاره خودساخته معبودان جوړ کړيدي چې دهغي عبادت کوي کچرته دامعبدان صحيح اوبرحق وي نودوي ولي پدي باندې ثبوت اودليل نه پيش کوي ﴿هَتُولَاءَ﴾ مبتداده او ﴿قَوْمُنَا﴾ بدل يا عطف بيان دي او ﴿اتَّخَذُوا مِنْ﴾ جمله فعليه په محل دخبرکې ده، اوپه اسم اشاره يعنی ﴿هَتُولَاءَ﴾ سره ذکرکولوکې دهغوي دمعبودانو تحقيرته اشاره ده ﴿لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ﴾ لولا په معني دحرف تخضيض (هلا) سره دي اودامطالبه ددليل على سيل العجزوالانکارده او ﴿عَلَيْهِمْ﴾ په تقدير مضاف سره دي يعنی على الوهنتهم ﴿فَمَنْ أَظْلَمُ﴾ دانتمه دهغوي د بيان ده چې دخدای سره شريك جوړه ول الله ﷻ باندې افتراء ده اودايرلوي ظلم دي

وَإِذْ اعْتَرَفْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ وَإِلَّا اللَّهُ قَالُوا إِلَى الْكَهَنَةِ

اوهرکله چې تاسوجداشوي ددوي نه اودهغه چانه چې عبادت کوي دوي سوا دانله به نه پس لارېن يو غارته

يَنْهَرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُنْهَى لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْقًا ٥

مراخ به کړي لپاره دنا سوب دستاسو درحمت خپل نه اوپيدا جوړ کړي به کړي لپاره دستاسو ستاسوپدې کارکې ارام ځاندي

وَكَرَى الشَّمْسُ إِذَا طَلَعَتْ تَرَوُورَ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ

لوسې به نه نمرله دکجري ته هلته ته وي چې کله راڅيزي ميلان کوي لپاري دغاردوي نه بني طرف ته

وَإِذَا غَرَبَتِ شَرُفُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ۚ ذَٰلِكَ

اوکله چې دوی پری غروب کوي نو پریږدي دوی چې کس طرف ته اودوی په اړت خای کس دې دغاښه د

مِنْ أَيْبِ اللَّهِ ۚ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ

دتللو دقدرت دالله نه دی هغه څوک چې هدایت ورته اوکړي الله پس هغه هدایت موندونکی دی

وَمَن يُضِلِّ فَلَن يَهْدِيَ لَهُ ۖ وَلَٰكِن مُّرْشِدًا ۚ

اوهغه څوک چې الله نې گمراه کړي پس هېڅ کله به اونه مومي ته لپاره دده دوست لاره خودونکی

﴿وَإِذْ أَعْرَضْنَا عَنْهُمْ فَدَا تَفْصِيلُ ۚ إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ ۖ هَدَىٰ أَوْ دَاخَطَابِ دَهْفُؤِ يُوْبِلْ تَه

دې اوداقول نې په هغه وخت کښ اوکړو چې کله بادشاه دوی ته مهلت ورکړو
نوددوی رئیس، مکسلمینا، یایلمیخا، دوی ته اوئیل چې کله تاسوددې مشرکانودین پریخودلو
اوددوی نه په دین کښ جداسولئ نواوس دخپل دین اودخان دحفاظت لپاره یوغارکښ پناه
واخلئ اوپه بدن سره تنه هم جداسئ اوبعض وانې چې داکلام دالله دې یعنی الله دوی ته
اوفرمائیل چې تاسوغارته هجرت اوکړئ لیکن داقول ضعیف دې اواعترال وئیلې کیري
جداکیدلوته که په زړه سره وي یابدن سره وي ﴿وَمَا يَعْتَدُونَ﴾ (ما یاموصله ده اویامصدريه ده

په دواړو صورتونو کښ عطف نې په ضمیر منصوب متصل یعنی ﴿هُمْ﴾ باندې دې اوداعترال تحت
دې یعنی تاسودهغوی نه اودهغوی دمعبودانو نه جداسولئ ﴿إِلَّا اللَّهَ﴾ (استثناء یامتصله ده
کچرته داصحاب کهفوقوم دبتانو دعبادت سره دالله عبادت هم کولو اوکچري هغوی الله
نه پیژندلو اوصرف دبتانو عبادت نې کولونو بیا استثناء منقطعه ده بحر) اومدارک وانې چې ﴿وَمَا
يَعْتَدُونَ﴾ ﴿إِلَّا اللَّهَ﴾ جمله معترضه ده اوداکلام دالله دې چې اصحاب کهفوداعترال وجه نې
بیان کړه، چې دوی صرف دالله عبادت کولو اودبل چا عبادت نې نه کولو، اوپدې صورت کښ
مانافیه ده اواستثناء مفرغه ده ﴿فَأَوَّازًا إِلَى الْكَهْفِ﴾ (اجواب د اذاه دې) ﴿بَشِيرًا لَّكُم﴾ (دامتعلق دې

﴿زَيْنًا ءَاتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً﴾ سره يعنى الله ﷻ به خپل رحمت په تاخوباندې خورکړې او پدې هجرت په کار کښ داسانئ سامان به مهيا کړې او پدې کښ اشاره ده چې مهاجر دپاره په الله ﷻ په ذات باندې توکل او بهر سوسه کول پکار دى، ﴿مَرْفَقًا﴾ غوره قول مطابق «مرفق» بکسر الميم وفتح الفاء او بفتح الميم وبکسر الفاء دواړو لغاتو معنې يوه ده منفعت، کاميابى او ارام ته ونيلې کيږي ﴿وَتَرَى الْمَشْمَسَ﴾ د ادتفصيل د ﴿كَانُوا مِنْ ءَايَاتِنَا عَجَبًا﴾ دې احوالت د غار ذکر کيږي، چې الله ﷻ په خپل قدرت سره دوى ته داسي غار ورکړو چې پدوى باندې نمرنه لگيدلولى کيښ تازو هوا به ورته هروخت رسيدله او په ﴿تَزَوَّرَ﴾ سره خطاب هر مخاطب ته او يا حضور ﷺ ته دې، تزاوړ داپه اصل کښ تزاوړ وو يوه تاء تخفيفا حذف کړې شويد، او يو طرف ته کيدلو ته ونيلې کيږي، يعنى نمر چې کله طلوع او کړې د غار په بني طرف ته په څنگ باندې د دوى نه تير شي ﴿وَإِذَا غَرَبَتِ ثَقُرُهَا﴾ فقرض په معنې د ترک سره دې يعنى نمر چې کله غروب کوي د غار په چپ (کس) طرف ته او گرځي او په غار کښ دننه نه داخل يږي، نو د جمهورو په نيز د ايت مقصد دادې چې نمر د طلوع او د غروب پدواړو وختونو کښ د دوى نه دده کوي او پدوى باندې نه لگي باوجود د دې چې دوى د غار په يوارت ځاى کښ پراته دې ليکن بعض مفسرين فرمائي چې د ﴿ثَقُرُهَا﴾ مقصد دادې چې د غروب په وخت کښ پدوى باندې نمر لگ وخت دپاره لگې او بيا په جلدنې سره تنه لري کيږي. لکه څرنگه چې قرض ورکړې شي او بيا په جلدنې سره او غوختلې شي (بحر) ﴿وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ بَتَّةٍ﴾ «فجوه» ونيلې کيږي ارت ځاى ته يعنى دوى د غار په ارت ځاى کښ، پراته دي چې هلته نمر لگيدل ډير ممکن وي خواله ﷻ د دوى د بدنود حفاظت لپاره او دوى د گرمئ او ديځنئ نه بچ کولو لپاره داسي انتظام کړې دې چې نه خو په دوى داسي نمر لگي چې رنگونه يي متغير شي اونه تنه نمر داسي غائب دې چې دوى بدويه شي او يا ديځنئ دوجي نه په تکليف کښ مبتلا شوي دي قرطبي، ﴿ذَلِكَ مِنْ ءَايَاتِ اللَّهِ﴾ په (ذلك) سره غور قول مطابق اشاره ده ﴿تَزَوَّرَ﴾ او (قرض) ته په طلوع او غروب کښ ﴿مَنْ يَتَدَبَّرْهُ﴾ يعنى د هدايت او ايمان توفيق ورکونکې صرف الله دې، او الله

توفیق هغه چاته ورکوي چه دحق اوهدايت طلب کونکي وي لکه اصحاب کهف، او معاندته الله توفیق نه ورکوي لکه قوم داصحاب کهف

وَتَحْسَبُهُمْ آيَاتًا وَهُمْ رُفُودٌ ۚ وَنَقَلْنَاهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۚ

اوته به گمان کوي هغوي باندې دويخو حالانکې دوي اوده دي، اواره وواره وو مونږ دوي ښي طرف نه اوکس طرف نه.

وَكَلَّاهُمْ بَاسِطٌ فِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ ۖ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ

اوسې ددوي غوږونکې دې دواړو ليجو خپلوره په درشل باندې په غار، کچري ورښکاره شوي نه په دوي باندې

لَوْلَيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَكُلَيْتَ مِنْهُمْ رُعبًا ۝

نواوېه گرځي ته ددوي نه تيخته کونکې اوډک به شي ته ددوي نه په رعب سره

﴿وَتَحْسَبُهُمْ آيَاتًا﴾ دامتعلق دې ﴿فَقَضَرْنَا عَلَيْهِمْ﴾ سره پدي کښ داصحاب کهفو په غارکښ

دخوب کيفيت بيانپري اودغه شانتې دغاردرعب والامنظرذکرکيري يعنې چې کوم وخت کښ

هغوي په غارکښ اوده وو نوکه چاورته کتلې وې نوهغه به په دوي باندې دويخوگمان

کولو، اوالله ﷻ دوي په يواځ اويل اړخ اړل راولو، اوددوي سپي دغارپه خله کښ خپي مخي

ته اوږدي کړي پروت وو اوداغاردومره درعب نه ډک وو چې څوک هم ورته دننه نشوتلې ﴿آيَاتًا﴾

جمع ده يقظ ده ويخ ته ونيلې کيري، اوپه دوي باندې دويخوگمان کولو سبب څه شي وو؟ نويعض

مفسرين فرمائي چې سبب لپاره دگمان په دوي باندې دويخوهغه پرانستل دسترگوددوي وو،

چې دوي اوده وو خوسترگي به نې کولوي وي (قرطبي، بحر، اوابن كثيرﷺ دذنب نه نقل

کړيدی، چې دوي اوده وو خوسترگي به نې پته ولي اوپرانستلې لکه دويخ سړي پشانته، ليکن

محدثين فرمائي چې داوجه په يوصحيح سندسره نده ثابته نوددي وجه نه داوجه غيرمختاره ده،

اوختي مفسرين فرمائي چې علت ددي گمان لپاره تقليب (اړو راولو، ددوي وو چې دوي به کله

ښي طرف ته اوختلو اوکله چپ، گس، طرف ته، ليکن داوجه لپاره دحسبان وييل ځکه غوره نده چې

کچري دا علت اوسبب لپاره دحسبان وي نوپکارده چې دامقدم ذکرشوي وي، نوزياته صحيح وجه

دگمان هغه داده چې ددوي جسمونه بالکل تروتازه وو، کچري نې صاف ستهره وي چې څه قسم

خيري پرنوو، اونه ئې په بدن باندې څه قسم تكاوټ او انقباض وو. حكمت پدي كېن د هغوئ د جمنو حفاظت وو د روستيدلونه ﴿وَكُنْهُمْ بَسِطٌ﴾ مراد تنه سږي دې اوزمړې تنه مراد كول يعيد او خلاف مشهور و اظهار دې او (باسط) صيغه د اسم فاعل ده غورولوته وئيلې كيږي. اودا هيات د چوكيدارۍ دې اود سږي پدسي هيات سره كيناستل لپاره د حفاظت د هغوئ وو، چې څوك انسان يا حيوان دننه داخل نشي، او ﴿بِالْوَصِيدِ﴾ وئيلې كيږي درشل او خارج د بيت ته، نو پديكېن اشاره ده چې داسې د غار نه بهروو او پدي كېن د الله ﷻ حكمت وو ځكه چې حديث كېن راځي اِنَّ الْمَلَكَ لَا يَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ او تصاوېرو اودغه شانتي د آيت نه داهم معلومه شوه چې د چوكيدارۍ لپاره سږي ساتل جائز دې، او بلا ضرورت سږي ساتل سخت گناه اونا جائز دې او په احاديثو كېن معانعت راغلې دې عن ابى هريرة ؓ قال قال رسول الله ﷺ من اتخذ كلباً الا كلب ماشية او صيد زرع انتقض من اجره كل يوم قيراط (وفى رواية) قيراطان (متفق عليه) ترجمه نبي ﷺ فرمائي چا چې داڅارو يا فصل حفاظت نه علاوه بل څه دپاره سږي اوساتلو نوروزانه دهغه د اجر او ثواب نه يو قيراط ثواب كمېږي او په بل روايت كېن ددوه قيراطونو ذكر دې.

قرطبي دابن عظيم ؓ نه نقل كړيدې چې هغه اوفرمايل چې ماته خپل پلار دا وئيل چې ما دا يو الفضل جوهرې ؓ نه واوريدو چې هغه جامع مسجد مصر كېن وپوه سنه ۴۲۹، كېن چې هغه اوفرمايل چې كوم كس دنيكانو څلكو سره محبت ساتي نو د هغوئ دنيكۍ حصه ده ته هم ميلاويږي، د اصحاب كهفوسې چې كله خپل محبت او تعلق د هغوئ سره جوړ كړو نو الله ﷻ په قرآن مجيد كېن د هغوئ د سږي تذكره هم د هغوئ سره او كړه، امام قرطبي ؓ فرمائي چې كله د سږي د حال دې چې د صلحاء او اولياء سره محبت او تعلق ساتلو دوجي نه دالويه مرتبه حاصله دي چې الله ﷻ دده ذكر په قرآن كېن د هغوئ سره كوي (او په تلاوت ئې نيكي ميلاويږي) نوستاڅه خيال دې په هغه انسانانو باندې چې مؤمنان دې او موحدين دي چې محبت ساتي د اولياء وصال حېنوسره بلكه پدي كېن تسلي ده هغه مؤمنانوته چې عملونه د هغوئ د لويو مراتبو حصولونه كوتاه دي.

د حضرت انس ؓ نه روايت دې چې فرمائي چې زه د حضور ﷺ سره د مسجد نبوي ﷺ نه بهر وتلم چې په دروازي كېن يو كس (اعرابي) ميلاؤ شو او د حضور ﷺ نه ئې تپوس او كړو يا رسول الله ﷺ منى الساعة؟ اي د الله ﷻ رسوله ﷺ قيامت به كله وي؟ حضور ﷺ ورته اوفرمايل چې څه

تياري ڏي ڪريدي ڇي داسي تپوس ئي کوي، نوهغه سرې شرمندہ غوندي شويانہي اونيل ڇي يار رسول الله ﷺ ڇي ماد قيات لپارہ تياري نہ پيرونفلي مونخونوسرہ ڪريده اونہ پيرونفلي روزوسرہ اونہ پيرونفلي صدقاتوسرہ ڪريده ليڪن دالله ﷻ اورسول ﷺ سرہ محبت سانہ نوحضور ﷺ هغه تہ ارشاد اوفرمايہ ڇي فانت مع من احيت، يعني تہ بہ دقيامت پي ورځ دھغه چاسرہ وي ڇي تہ ورسرہ محبت ساتي حضرت انس رضی اللہ عنہ اوفرمايل ڇي پس ڇہ محبت سانہ دالله ﷻ سرہ دھغه رسول ﷺ سرہ اودا بويڪراو عمر رضی اللہ عنہ سرہ، ڇہ اميدساتم ڇي ځماحشر بہ دھغون سرہ وي اگر ڇہ ځما عمل دھغون داعمالو پشانتي ندي.

فانہ: دسڀي داصحاب ڪهفوسرہ مماثلت ہم نوو، هغي باوجود دالله ﷻ دومرہ لوي مفا، ورڪرو، اودانسان ڇي داواليا، سرہ مماثلت ہم دي اوورسرہ مشارڪت ہم وي پي عقد دايمان ڪين اولڪمي داسلام ڪين نوڇي ڪلہ محبت ہم راشي نوددہ مقام پياڏيرلوي شي اودا صحاب ڪهفو دسڀي پي بارہ ڪين دا خبرہ مشهورہ دہ ڇي دي بہ دالله ﷻ جنت تہ دانسان پي شڪل ڪين داخلہ وي، خودا پي حديث صحيحہ سرہ نذہ ثابتہ.

﴿وَأُطْلِقَتْ عَلَيْهِمْ دَادَ دَهْغُونِ دَغَارِ حَالَتِ بِيَانِ بِي اوداهم دَهْغُونِ يوڪرامت وو ڇي دالله ﷻ دَهْغُونِ غار تہ داسي رعب ورڪري وو ڇي څوڪ ور تہ ہم دننہ نشوتللي اوسبب دَرَعِب ڪين دمفسرينو متعدد اقوال راغليدي څوڪ وائي ڇي سترگي کولوپاتي ڪيدل سبب دَرَعِب وو، څوڪ وائي ڇي دَهْغُونِ ويخته اونوڪونہ اوڀدہ شوي ووڅوڪ وائي ڇي ارڇونہ بہ ئي پي ڪثرت سرہ بدلول رايدلول، اوڅوڪ وائي ڇي محل وقوع دَغَار داسي وڇي سرې بہ هلته يريدلو ڇڪہ ڇي دآبادئ نہ لري پي يو اوچت غير ابادځائي ڪين وو، ليڪن داتولي توجيها ت خلاف ظاهراو خلاف متبادردي، صحيح خبرہ دادہ ڇي دالله ﷻ دَدُونِ غار دَرَعِب نہ ڊڪ ڪري وو، اوخطاب پي ﴿وَأُطْلِقَتْ﴾ او ﴿وَأُتْلِفَتْ﴾ ڪين اگر ڇي حضور ﷺ تہ دي ليڪن مقصود پدي سرہ عام انسانان دي نو دحضور ﷺ مرعوبہ ڪيدل لازمي ندي ڇڪہ ڇي دالله ﷻ حضور ﷺ تہ ددي نہ لوي لوي قدر تونہ اوعجابات بنڪارہ ڪري وو، اوڪچري مقصود بالڪم ہم حضور ﷺ شي نوبيا مراد پدي سرہ پي اعتبار دنفس طبيعت بشريہ سرہ دي يعني نفس طبيعت بشريہ ڇي مرتبہ دلا بشرط شئ دہ نود هغي پي اعتبار سرہ رعب اوفرار مراد دي، اوهر ڇي دي خطاب حضور ﷺ تہ مرتبہ دَبَشْرَط شئ يعني نبوت دصفت پي متصف ڪيدلو ڪين نو پدي حڪم سرہ ندي متصف، ڇڪہ ڇي پدي مرتبہ ڪين دالله ﷻ

حضور ﷺ ته ددي نه هم لوی لوی عجائبات او قدرتونه خودلیدی چې دعام انسان لپره دهغې کتل ناممکن دي (۳) او یا تنه مراد اطلاع حاصل پدوی باندې بغیر داذن او اجازت دالله ﷻ نه ده. نو پدی صورت کښ رعب او فرار راځي، او بغیر داذن دالله ﷻ نه حضور ﷺ اطلاع نوده حاصل کړي اونه ده حضور ﷺ نه، داممکنه وه نوددي وجه نه ترتب دجزاء پرې نیشته دي

وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ ۖ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ

اودغه شان بيدار کړل مونږه دوی لپاره ددې چې تپوسونه او کړي په خپل مينځ کښ او نيل يووېونکې ددوی نه چې څومره وخت

لَبِئْتُمْ ۖ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۖ قَالُوا رُكُومًا عَلَّمَهُمْ إِنَّمَا

حصار شوئ تاسو دوی او نيل حصار شوی يو مونږه پوره ورځ يا نيمگړې ورځ. دوی او نيل رب ستاسو ښه خبرې په هغې

لَبِئْتُمْ لِمَا بَعَعْتُمْ أَحَدَكُمْ بِوَرَقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى

چې حصار شوئ تاسو پس اوليرئ تاسو يوکس پدي پيسو خپلو سره ښار ته. پس اودي گوري چې کوه يوه دوی نه زيات پاکيزه

طَعَامًا فَلْيَأْكُلْكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ

خوراک والادي پس رای وړي تاسوته رزق دهغه نه اونرمي دي کوي اونه دي خبره وي په تاسو باندې

أَحَدًا ۖ إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعَذِّبُوكُمْ

هېڅ خوک. بيشکه دوی کچري غالب شي په تاسو باندې سنگاريه کړي تاسو بابه مواگرځوي «واړه وي،

فِي مَلْعَبِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا ۝

خپل دين ته او هرگز به کامياب نشئ تاسو پدغه وخت کښ هېچرې هم

﴿وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ﴾ دامتعلق دې په ﴿ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ﴾ سره اودهغې تفصيل دي، او پدي کښ

دهغوئ دځوب نه دراييدارولو حالت او حکمت ذکر کيږي چې دوی ذيبول نه تپوس او کړې چې څومره موده دوی خوب کړيدې، نودابه معلومه شي چې اصحاب کهف دخپل حالت نه هم

خبر نو، او کاف په ﴿وَكَذَلِكَ﴾ کښ دعامو مفسرينو په نيزلپاره دتشبيه دي، مثبه

ایفاظدار ایدارولوځدوئ دې، اومشبه به دغه انامته اوده کول، ددوئ دې اووجه دشبۀ داده چې دواړه حالتونه دال دې په کمال قدرت دالله ﷻ باندې، نودعامو مفسرینو په مذهب دایت مقصد دادې چې الله ﷻ ددوئ په صحیح بدن سره بغیر د انقباض د نفس نه رابیدارولو حالت تسبیہ ورکوي، داوږود خوب باندې اوده کولو حالت سره، چې دادواړه حالت دالله ﷻ د قدرت لوی نشانی دي، یعنی څرنگي مونږه دوئ په اوږود خوب سره اوده کړي وو، اوهغه حالت دالله ﷻ به قدرت باندې دال وو، نودغه شانتی دوئ مونږه په صحیح بدن سره رابیدار هم کړل او دحضرت شیخ الشیوخ مولانا حسین علي صاحبہ ﷺ په نیز (کاف) لپاره دبیان کمال دې اود تشبیہ لپاره ندې اودایت مقصد دادې چې پدې کس دالله ﷻ کمال قدرت بیانیري چې الله ﷻ فرمائی چې دومره اوږدې مودې نه پس مونږه دوئ صحیح، سالم رابیدار کړل دازمونږه د قدرت کمال وو اودهغوئ په تصرف کس دانوه، اوداتوجیه زیاته الیقه ده ددې مقام سره ﴿لَيْسَ آتُوا﴾ دامتعلق دې په ﴿بَعَثْنَهُمْ﴾ پوري اولام دغوره قول مطابق لپاره دعاقبت دې اوبعض مفسرین فرمائی چې لام لپاره دعلت دې اوداحکمت اوعلت دبعت بیانیري ﴿قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ﴾ مرادتنه دغوئ مشر مکسلمینا دې ﴿كَمْ لَبِثْتُمْ﴾ داسوال دې دعدد نه چې څومره ورځي تاسو خوب اوکړو؟ اوباعث پدې سوال باندې یاد هغوئ ظاهري حالت بدلیلد وو چې خپل ظاهري حالت ته ئې اوکتلونوهغه بدل بدل وو نوځکه ئې سوال اوکړو، اویاورته لوږه سخته لږیدلې وه نو دوی یقین پیدا شو چې دادومره سخته لوږه دذیروخت دتیریدلو دوجي نه ده اویادوئ داوقاتو دمونځ فوت کیدلو دگېه راهت نه داتبوس کړې وو.

﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ نودوئ دشماریه باره کس دوه ډلي جوړې شوې یوې ډلي تعین اوکړو

اوبلې ډلي علم الله ﷻ ته حواله کړو، او﴿أَوْ﴾ لپاره دښک دې چې پوره ورځ خو خوب کړیدې یانیمه ورځ اووجه داوه چې امارات دخوب ددوئ دسترگونه نوو زانله شوي اودوئ خپل خانونه نووکتلي نوځکه ئې داخبره اوکړه، اویا﴿أَوْ﴾ لپاره داضراب دې چې اول ئې اونیل چې پوره ورځ خو خوب کړیدې بیانې اونیل چې ناپوره ورځ خوندي کړیدې بلکه څه حصه دوزځي خوب موکړیدې، اووجه داده چې دوئ چې کله غارته داخلیدلو نو دوزځي اوله حصه وه اوچې کله

دخوب نه رابيدارشو نومازيگر وخت وو، نودروخي اول حصي نه تراخر حصي پوري اکره ورخ وي او اکر لپاره حکم دکل وي نوڅکه نې اولاً اوئيل ﴿لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ اوچې حکم دکل ورته ورنکړې شي نو او په خپل اصل باندې پريخودلې شي نو ﴿بَعْضَ يَوْمٍ﴾ هډې، اوياءو لپاره دتفصيل دې چې څوکسانو پکښ اوئيل ﴿لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ اوځني نورو اوئيل چې ﴿بَعْضَ يَوْمٍ﴾ بحر، اوداجواب ددوئ مېنې وو په ظن غالب باندې، اوپه اجتهاد باندې اودادليل دې پدي خبره چې دظن غالب دوجي نه قول کول او عمل کول جائز دی اوداپه دروغو کښ نه راځي اگرچې امکان دخطا، پکښ موجود وي.

﴿رَبُّكُمْ أَعْلَمُ﴾ دادریمه ډله ده چې دماقبل ددواړو ډلو ردنې په احسن طريقي سره اوکړو چې څنودئيل ﴿لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ اوځنو وئيل چې ﴿بَعْضَ يَوْمٍ﴾ نودوئ ورته اوئيل چې مودي دخوب نه تاسونه یی خبر، الله ﷻ ښه عالم دې پدي مودي باندې، اوبعض مفسرين فرماني چې قائلين ددي قول ﴿رَبُّكُمْ أَعْلَمُ﴾ ددوئ تول دي چې اول نې خپل اقوال ذکرکړو تخمینا اوبیانې علم الله ﷻ ته حواله کړو تحقیقا.

﴿فَاتَّبَعُوا أَحَدَكُمْ﴾ هرکله چې دوئ دآوردخوب نه راپاسیدلو نودوئ ته لوږه لگیدلي وه نودمودي دخوب کښ بحث کول نې پريخودلو اوچې کوم پدي وخت کښ اهم امرو، ددوئ لپاره چې هغه خوراک وو نوهغې ته متوجه شو، او ﴿فَاتَّبَعُوا﴾ مرتب دې په مقدرجملي باندې، چې تقدیر داسي دې، ربکم اعلم بذلك لا طريق لكم الى علمه فخذوا فی شی اخر مما یهمکم (کشاف)

﴿يَوْمَ رَفَعْتُمْ هَبِيمَةً﴾ مراد تنه هغه دراهم وو چې دوئ غارته راتلو په وخت کښ دخپل خان سره راغستي وو، اودادليل دې پدي خبره چې اسباب مهيا کول حتی الوسع داخلاف دتوکل ندې، ﴿إِلَى الْمَدِينَةِ﴾ مراد تنه هغه معهود شهردې چې دوئ تنه وتلي وو ﴿فَلْيَنْظُرْ آيَةً﴾ مراد په نظر سره بانظربصري دې اویاتنه نظر قلبې مراد دې، اوپدي کښ دري هدايات دهغوئ والا ذکر کيږي چې خپل مبعوث ملگري ته نې کړي وو، اول هدايت داوو چې ﴿فَلْيَنْظُرْ﴾ څکه چې دوئ ته پته وه چې پدي شهر کښ ځني کسان دطواغيتو او بتانونپه نوم باندې ذبحي کوي، اودهغه دذبحي نه خوراک

کول حرام دي، نوځکه ئې ورته اوښل چې د مشرک نه خوراک مه راوړه بلکه «أَرْجَى» یعنې چې ذبحه
 نې صحیح وي دهغه نه راوړه، نو «أَرْجَى» په معنی د (اطیب) یعنې حلال سره دې اودامعنی زیته
 البقیه ده دمقام سره اوبعض مفسرینو «أَرْجَى» په معنی د (ارخص) سره یعنې دزیات ارزان پوښ سره
 کړیده «وَلْيَتَلَطَّفْ» هداویم هدایت دې چې خپل حالت پټه ولولپاره دې دچاسره چېرچاپنه کوي
 بلکه په خبرو کښ او معاملا توکښ نرمي دې کوي «وَلَا يُفْهِرَنَّ بَعْثُكُمْ أَحَدًا» هداویم هدایت دې
 یعنې خپل حال دي چاته نه ښکاره کوي، یعنې کچري گیرشي نو نور ملگری دې چاته نه ښانې
فائدة ددې ایت کریمه نه یوڅو مسائل مستنبط کیږي (۱) کوم مسنلي پټه چې انسان ته نوي
 نودهغې علم الله ﷻ ته مغوض کول ضروري دي (۲) مسافرتنه زاد سفرانتظام کول ضروري دي (۳)
 چې په کوم شهرکښ دغیرمسلمو، یاپه کوم هوتل کښ دحرام خوراک اکثریت وي نو هلته
 بغیرتحقیق خوراک کول جائزندی (۴) شرکت په مال کښ جائزدي (۵) مال مشترک دتصرف لپاره
 وکالت هم جائزدي (۶) په مال مشترک سره اغستلې شوي خوراک اودغه شانتي شرکت په طعام
 کښ جائزدي اگرچې مقدار دخوراک مختلف وي څوک زیات خوراک کوي اوڅوک کم (احکام
 القرآن للجصاص)

«إِنَّمَا إِنْ يَظْهَرُوا» داعتل دې دماقبل لپاره او «إِنْ» تعلیلیه ده یعنې تاسونرمي دخپل خان
 دپټولولپاره ځکه کوئ کچري دوئ خبرشي په تاسوباندې نوتاسوبه رجم کړي اویابه موهغوئ
 خپل دین ته واړه وي، عام طور دظهربه صلي کښ چې (علی) راشي نویه معنی دغلبې سره وي،
 دلته په معنی داطلاع سره د «تَرْجُمُوهُمْ» رجم په معنی حقیقي سره یعنې په کانرو باندې ویشل
 سره دې اوداسزابه په هغه دورکښ هرهغه چاته میلاویده چې دبادشاه بغاوت اوناframاني به نې
 اوکړه «روح» اوبعض مفسرین فرمانی چې مراد درجم نه رجم بالسب یعنې سختي کنځلي کول دي
 چې دادیومعزز اوشریف لپاره قتل نه هم سخته سزا ده، «أَوْ يُجِدُّوْكُمْ» مرادتنه اول خلي
 داخلول دي اوعاده استعمال په صیرورة کښ داپه کلام عرب کښ ډیرکیري، لکه وئیلې کیري
 ماعدت اهل کذا، چې څه به دې کارته اعاده اونکره امراءنې تنه ابتداء دکلام ویکشاف، اوپه
 تقدیم درجم کښ په اعاده باندې اشاره ده ثبات واستقامت دهغوئ ته په خپل دین باندې.

﴿وَلَنْ تَقْلَحُوا إِذَا أَبَدًا﴾ اذا حرف جزاء دې اوداجمله جزاء ده لپاره دجملي شرطي مقدري نو تقدیر عبارت داسي دې ان دخلتم فی دینهم ولن تفلحوا اذا ابد او مراد په دخول سره په کفر کین حقیقه دې یعنی چې تاسو مجبوره کرې شی او کفرته داخل شی حقیقه نولن تفلحوا نو ترتب دجزاء په کفر حقیقه باندې ده او هرچه دې فقط تلفظ په کلمه کفر باندې نو دهغې اجازت شته دې او په هغې صورت کین عدم فلاح پري نه مرتب کیري، او بعض مفسرین فرمائی چې تلفظ په کلمه کفر باندې کله سبب او گرځیږي داستدراج شیطاني لپاره چې دعامودنيوي مصلحتنو لپاره انسان په کلمه کفر باندې تلفظ کولو ته تیاروي چې دازریعه گرځیږي حقیقه کفر لپاره نوددي وجه نه پدي باندې ترتب دعدم فلاح راغې او امراردد فلاح نه فلاح تام او کامله مراده. نو تلفظ بالكفر اگرچه په حالت داکراه کین جائزوي لیکن عزیمت اختیاره ول اولې وي اوفلاح کامله په هغې باندې مرتبه ده.

وَكَذَلِكَ أَعْرَضْنَا عَنْهُمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ

اودغه شان خبر کرل مونږ خلک پدوی باندې لپاره ددې چې پوهه شي چې بیشکه وعده دالله حق ده او بیشکه قیامت

لَا رَيْبَ فِيهَا ۚ إِذْ يَتَنَزَّعُونَ مِنْهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا

نیسته هیڅ شک په هغې کین کله چې دوی جگړه کوله په خپل مینځ کین په باري داصحابو کهفوکین پس او نیل هغوی

اَبْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَأَوْهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ ۚ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا

جې جوړ کړې په دوی باندې یوه ابادی عمارت رب ددوی ښه پوهه دې په دوی باندې او نیل هغه کسانو چې زور او رو

عَلَى أَمْرِهِمْ لَقَدْ عَلَنَّا عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ۝

په خپل کار باندې چې خامخا جوړه ووبه مونږ په دوی باندې جماعت عبادت گاه

﴿وَكَذَلِكَ أَعْرَضْنَا عَنْهُمْ﴾ پدي کین داصحاب کهفو ذرا بیدارولو حکمتونه ذکر کیري چې خلکو ته پدي یقین پیدا شي چې قیامت ضرور راځي، اود قیامت په راتلو کین څه شک نیسته پدغه زمانه کین خلک ذبعت بعد الموت په باره کین دوه فریقین وو، یو فریق ددې قائله وو چې هغوسره دهغه زماني بادشاه هم شامل وو او بل فریق چې هغوددي انکار کولو، نو چې کله دا واقعہ اوشوه

نومسلمان فریق ډیر خوشحاله شوځکه چې هغوی ته په خپل موقف اومدعې باندې یوه مشاهده حاصله شوه اویاماني قوت ئې زیات شو اومشرکین ئې لاجوابه کړل اوکاف په ﴿وَكَذٰلِكَ كُنَّا نَبَيِّنُ لَكَ اٰیٰتِنَا لَعَلَّكَ تَعْقِلُ﴾ دجهوروپه مسلک باندې لپاره دتشبیه دې اومشبه به د هغوی اوده کول وو اویبادوباره رابیدارول دي اومشبه په هغوی باندې خلکوته اطلاع ورکول دي اووجه دشبهي حکمت دې يعني لکه څرنگه چې د هغوی په اوده کولوکښ اویاراپاسولوکښ حکمت وو. نودغه شان د هغونې په حالت باندې خلک خبرولوکښ حکمت وو، چې هغه یقین دې په قیامت باندې. اودحضرت شیخ په نیزباندې کاف دلته هم لپاره دبیان کمال قدرت دې يعني دازمونې کمال قدرت وو چې مونږ پدوی باندې خلک خبر کړل، اودعشر د عشار نه دې وئیلې کيږي پر مخي راغورځیدل په مخ باندې، اویاپه عرف کښ د هغې اطلاع لپاره استعمالیږي چې هغه بغیر دطلب نه وي يعني دیوکار اطلاع کول نه غواړي اوهغه مشهور شي، اوخلکوته ئې اطلاع اوشي اومفعول اول د﴿اعْتَرٰتَا﴾ محذوف دې چې هغه الناس دې.

﴿لَا تَعْلَمُوْا اَنْتُمْ وَاَعَدُّوْا اَللّٰهُ حَقًّا﴾ لاهم لپاره دتعلیل دې، غوره قول مطابق مراد د﴿وَعَدَ اَللّٰهُ بِهٖ﴾ بعث بعدالموت دبدنونوسره دارواحونه دې، اوبعض مفسرین فرمائی چې مراد تنه فلاح داصحاب کهفوده ناول مسلک په بناء ضمیر دجمع د﴿لَا تَعْلَمُوْا﴾ راجع دې منکرینو دبعث ته اودمسلك ثانی په بناء ضمیر راجع دې اصحاب کهفوته ﴿اِذْ يَتَنَزَّلُوْنَ﴾ داظرف دې لپاره د﴿اعْتَرٰتَا﴾ اوهغه مقدم ذکر کړې شولپاره دآظهار کمال عنایت، اویاظرف دې لپاره د﴿لَا تَعْلَمُوْا﴾ اویاورله عامل مقدر دې چې اذکر دې ځکه چې تنازع مخکښ وه داعشارنه اومتنازع فيه یاامردبعث بعدالموت وو اوضمیر د﴿يَتَنَزَّلُوْنَ﴾ راجع دې کافرانو اومسلمانانوته يعني چې دوی تنازع کوله په خپل امرکښ چې هغه بعث بعدالموت دې اویاضمیر راجع دې اصحاب کهفوته يعني دوی داصحاب کهفوپه امرکښ تنازع کوله اوهغه په اصحاب کهفوباندې بناء اوجمات جوړولوکښ تنازع وه، لکه ورستو الله ﷻ فرمائی ﴿فَقَالُوا اٰتٰوْا عَلَیْهِمْ بُیُوتًا﴾ اوخي مفسرین فرمائی چې مراد دې تنازع نه د هغوی په ژوند اومرگ کښ تنازع ده چې کله هغوی په دویم ځلي اوده شونوخلکو تنازع جوړه کړه چاویل چې مړه دي اوجاویل چې ژوندي دي اوڅوک وائي چې

ددې اصحاب كهفوپه حالت كېن تنازع مراد ده چې چا وئيل چې دانيكان صالحان وو او چا وئيل چې علم نې الله ﷻ سره دې اومونې پري څه حكم نشو لگولې اولنۍ دواړه توجيهات غوره دي. ﴿فَقَالُوا أَتُؤْمِنُونَ بِالْبَنَاءِ﴾ په ﴿فَقَالُوا﴾ كېن فصيحيه ده او تقدير د عبارت دارنگي دې چې فوفاهم الله تعالى بعدان حصل الغرض من الاعتراف قالوا الخ او ددويم قول په بناء فاء لپاره د تفصيل وعطف ده ماقبل كېن اجمالي منازع ذكر او شو او په ﴿فَقَالُوا أَتُؤْمِنُونَ﴾ سره دهغې تفصيل بيانېږي، او ﴿بُنَيْنًا﴾ منصوب دې بناء بر مفعوليت چې دامفعول به ده د ﴿أَتُؤْمِنُونَ﴾ لپاره او يا مفعول مطلق دې دهغې لپاره او مراد ددې بناء او تعمير نه دهغوى حفاظت وو، ددې په ذريعي سره ﴿رَبِّهِمْ أَغْلَمَ بِهِمْ﴾ دايا جمله معترضه ده او دادمتنازعين كلام دې چې كله هغوى د اصحاب كهفو په نومونو، نسبونو كېن او په تعداد كېن تنازع او كړه ليكن څه حقيقت ته اونه رسيدلونو علم نې الله ﷻ ته حواله كړو او داتې اوئيل چې ﴿رَبِّهِمْ أَغْلَمَ بِهِمْ﴾ او يا د اكلام د الله ﷻ دې چې پدې متنازعينو باندې رد او كړو چې كله مجوسيانو اوئيل چې دامجوسيان دي، عيسائيانو وئيل چې عيسايان دي وغيره، نو الله ﷻ پدوى باندې رد او كړو، چې ددوى رب په دوى باندې ښه خبر دې، ﴿قَالَ الَّذِينَ عَلِمُوا﴾ مراد د دينه ياباد شاه او دهغه ملگري دې او ياتنه اولياء د اصحاب كهفودې او ياتنه مراد رؤساء دهغې شهر دې خلاصه د كلام داده چې كوم خلکو ته غلبه حاصله وه نو هغوى دافصله او كړه چې مونږه د غاړه خولي كېن يو جومات جوړه وو چې هغه به د اصحاب كهفويادگاروي او په هغې كېن به خلك د الله ﷻ عبادت كوي او مراد په ﴿مُتَّحِدِينَ﴾ سره دهغې امت د مؤمنانو معبد (عبادت خانه) ده.

فانهم بعضي خلکو پدې ايت سره استدلال كړيدې چې جمات جوړول په قبرونو دنيكانو حلكود اجازت دې، لكه خفاجي ذكر كړيدې په حاشيه د بيضاوي كېن، او يا ددې زماني خني سندنو ذكر كړيدې په خپلو كتابونو كېن، ليكن پدې ايت سره استدلال كول ځكه صحيح ندې چې پدې ايت كېن دهغوى مدحه پدې عمل نده ذكر شوي بلكه په ايت كېن صرف دهغوى غلبه د ذكر دې او بيا خاص طور ابن جرير طبري رحمه الله فرماني چې دامطالبه د كفارو وه او د مسلمانانو د: عن ابن عباس رضي الله عنه قوله تعالى قال الذين غلبوا الخ قال يعنى عدوهم (طبري ج ۸ ص ۲۰۵)، نو كچري

دا عمل د کفاروشي نو په عدم جواز کښ بياڅه تامل نيسته دي. او کچري دا قول د مسلمانو وى نو بيا هم پدي سره استدلال کول صحيح ندي ځکه چې شرانغ من قبل زموږ لږه هغه وخت مستدل گرځيږي چې په هغې باندې انکارنوي وارد شوي د جنبه د شرع نه. او په جماتونو جوړولو په قبرونو د صلحاؤ باندې نهې او انکار وارد شوي د جنبه د شرع نه. چې مفهوم دهغې تواتر سيدلې دي. اگرچې لفظا متواتر ندي. عن ابن عباس رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ لعن الله زانرات القبور والمتخين عليها المساجد والسراج (ابوداؤد، ترمذی کتاب الصلوة، نسائي، ابن ماجه يعنى الله ﷻ لعنت وانې په هغه زمانو باندې چې ابي پرده، د سرو سره مخلوط، د قبرونو زيارتونو نه ځي، او په هغه چا چې په قبرونو باندې جماتونه جوړه وي او په قبرونو باندې ډيوې بله وي. او د مسلم په روايت کښ دي، الا ان من كان قبلكم كانوا يتخذون قبور انبياءهم مساجد. الا فلا تتخذوا القبور مساجد انى اهاکم عن ذلك (مسلم ج ۱) يعنى خبردار چې ستاسونه مخکني امتونو په دخپلو انبياؤ قبرونو نه جماتونه جوړول، خبردار تاسو قبرونه جماتونه، مه جوړوئې بيشکه څه تاسو د دينه منع کووم. او دغه شانتې د بخاري او مسلم په روايت کښ دي، لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا قبور انبيائهم مساجد (بخارى ج ۱ کتاب الجنائز) يعنى الله ﷻ دي په يهودو او نصاري باندې لعنت او فرمانى چې دوئ دخپلو انبيا، کرامو قبرونو نه جماتونه جوړ کړيدى.

دغه شانتې نور د يروايات چې ذکر کړيدى په تفصيل سره قرطبي او صاحب دروح المعانى په خپلو تفسيرونو کښ

فائدة ۲: د دې مذکوره احاديثو مطلب دا اغستل هم غلط دى چې دمقبري سره نژدي جمات ندى جوړول پکار، يا قريب د قبر سره د مونځ عدم جواز باندې استدلال کول وغيره، بلکه علما، فرمانى چې کچرته يو قبر منفصل د جمات نه د جمات په چارديوارې کښ راشي او دهغه قبر تعظيم مقصد نوي نو دا جائز دى او کوم چې دا حديث نه معلوم يږي هغه د قبر تعظيم او قبر ته سجدي کول دي نفس مونځ او دهغوئ په قبرونو سره تبرک ناجائز ندي د دې وجه نه مدارک مقصديانوي چې بصلی فيه المسلمون ويتر کون بکافهم، مدارک، مظهرى، معارف.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ

قرينه ده چې څوک به وانې دوئ درې کسان دي څلورم دوئ سې دوئ دې اوڅوک به وانې چې دوئ پنځه تنه دي شپږم دوئ

كَلِّمُهُمْ رَجْعًا بِالْغَيْبِ ۖ وَيَقُولُونَ سَبْعَةُ وَتَأْمِيهِمْ كَلِّمُهُمْ

سى ددوئى دى ويشتل كوي په غيوسره اوڅوك به وائي چي دوى اوه ۷۰ كسان دي اواتم ۸۰ ددوئى سى ددوئى دي

قُلْ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَّا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ

نه اوایه رب خما ښه پوهه دي په شمار تعداد ددوی باندې نه پوهیږي ددوی په شمار بندي مگر لږ کسان

فَلَا مُمْارَ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءٌ ظَاهِرًا ۖ وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ۝

ٻيس جڳهه بحث ۾ ڪو به ددوئي ٻه ٻاره ڪيس مگر جڳهه (بحث) سرسري اوڻه ڪوڊ تپوس ددوئي ٻه ٻاره ڪيس ددوئي خلکو دهيڃ يونين نه

﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ قَائِلِينَ دُوِّيْ قَوْلٍ دَرَجَعِ مَسْلُوكٍ مُطَابِقٍ اَهْلَ كِتَابٍ اَوْ مُسْلِمَانِ دِيْ خُنَاہِلَ

کتابو یعقوبیه، داوئیل چې ددوی تعداد درې^۳، وو اوڅلورم ورسره سپې وو اوخواهل

ڪتاب (نسطوريه) دا اٽيل ڇي هغوني پنخه وو اوشپرڻم ورسره سڀي وو. اومسلمانانو اٽيل ڇي

هغوڼې اوه وو او اتم ورسره سپی وو، ډاول دوه قولونو سره ﴿رَحْمًا بِالْعَالَمِ﴾ او وئیلې شونو معلومه

شوه چې هغه صحيح ندى اودرېم قول داخل نه كړې شو ﴿رَجَمًا بِالْقَيْسِ﴾، دلاندې، نومعلومه شوه

چه دا اقرب الی الصواب دې او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دهغوئى او ه (۷) تعداد باندې جزم کړېدې

اواستدلال نې کړيدې په محکني ايت سره چه ځفال فايل مېټم ځنوپه معې کښ تپوس کوونکې

یو اېډې، اوجواب ورکونکی کم از کم درې (۳) یقیني دی. ځکه چې صیغه د جمع (ډالو) د

دکتر سید، او اقل افراد د جمع دري ادي اولوم کسانوچې مودي وادعالم الله به
حماله کړی وو نه دهغه تعداد هم که از کم دري (۳) څکه چې هغه هم په صغې دجمع سره

[illegible]

محذوف، لیا: یعنی، هم ثلاثة او ﴿رَابِعُهُمْ﴾ حملہ صفت دُخردی، اَوْضَمِرِیْہِ ﴿رَابِعُهُمْ﴾ او ﴿کَلْبُهُمْ﴾

دو آرو کنه، داع دے، تَلْتَمَعْ ته او، اِنْعُمُ دتکمل عددلپاره دی اوهر کله جي مرتبه اوجنس

دسبي غيروو ددوي نه اوددي وجه نه دهغوي دسبي ذکر په هغي اسم سره اوشو چې دال دې په

مرتبې باندې. اویدیکنې اشاره ده چې اصحاب کَهْف دهرهغې درې کسانو پستان ندې چې سې ورسره وي بلکه ددوئ حکم دنورونه جدادې، اوددې وجه الله ﷻ ددوئ دصحبته په برکت سره سې هم په زمري دمتبتلين اومعتکفين کښ شمارکړو (روح) ﴿وَيَقُولُونَ خَسَفَ دَاوُودُ فَرْقً﴾ قول دې او ﴿وَيَقُولُونَ﴾ اگرچه صیغه دَمَضَارِع ده چې مشترکه ده بین الحال والاستقبال لیکن دلته تنه مرادصرف استقبال دې په قرینې دماقبل ﴿سَيَقُولُونَ﴾ سره، ځکه چې داعطف دې په هغې باندې اوهغه خاص وو په مستقبل پوري دوجي ددخول دسین نه نوداهم خاص دې په مستقبل پوري ﴿رَجَمًا بِالْغَيْبِ﴾ دامنصوب دې مفعول مطلق دې، دَفْعَل مقدر لپاره یعنی پرجون رجا بالغیب اویامفعول له دې د﴿وَيَقُولُونَ﴾ لپاره اومرادپه ﴿بِالْغَيْبِ﴾ سره خبر غائب یعنی هغه پت خبر چې دهرغې اطلاع ددوئ ته نده ورکړې شوي په داسې امرکښ بحث کولو ته رجما بالغیب ونیلې کیري (کشاف) اویامراد دَرَجَم نه ظن دې اویپه کلام عرب کښ هرېپه دلیل اوپې سنده خبري ته رجما بالغیب ونیلې کیري، لکه څرنګه یوانسان مجهول ځای په کانرو باندې وولي اواطمینان ورته نوي خوپدي امیدوي چې کیدای شي صحیح ځای باندې اولرې، نودغه شان پې سنده اوپې دلیل خبري هم وي.

﴿وَيَقُولُونَ﴾ ددینه هم مراد استقبال دې ﴿سَبْعَةً وَثَاثِيَهُمْ﴾ جمله په موضع دَصَفت کښ ده لپاره دماقبل، ماقبل اقوال کښ عدد اودَصَفت په مینځ کښ (واو) نونو ظاهرکړې شوې اوپدي ځای کښ (واو ذکرشولو)، پدي واوکښ دَمفسرينو متعدد اقوال راغلیدي (۱) علامه زمخشری پدي جزم کړیدې چې داواو تاکیدیې دې، اوواو تاکیدیې هغه واو ته ونیلې کیري چې هغه داخلیري په هغه جملي باندې چې هغه صفت دنکري لپاره واقع شوې وي، اویاحال واقع شوې وي دمعرفي نه لکه وماهملکا من قرية الآلها کتاب معلوم کښ چې واو دې.

اودینه واو تاکیدیې ځکه وانې چې ددي (واو) فائده داده چې دې پدي دلالت کوي چې داموصوف پدي صفت باندې متصف کیدل یاداذوالحال معرفه پدي کیفیت باندې متکيف کیدل امرثابت اومستقر دې، اوپدیکنې څه قسم تردد اوشک نیشته دې، اوهرکله چې داامرصحیح اوثابت وونوددي وجه نه واوپکښ ذکرشواوداخل نه کړې شودرجما بالغیب دلاندې.

۲) بعض مفسرين فرمائی چې داواو عاطفه دې اومعطوف عليه ورله جمله مقدره ده اودالپاره دتصديق دقائلي نو ددي قول ذکر شويدې تقدير دعبارت داسي دې ويقلون سعة نعم وثامنهم كلبهم نو دا جمله عطف ده په نعم، باندې، اوددي نظيرهغه قول دې چې يوسړې اواني چې ان زيدا شاعرا نوته ورته اواني چې وفقه نو گويا چې داداسي ده چې تادده تصديق اوکړو اوداسي دي ورته اوئيل چې نعم هو كذلك وفقه ايضا.

۳) بعض مفسرين فرمائی چې پدې (واو) کنس اشاره ده دمجموعي عددته دمخکني دواړو قولونونه، چې دمخکني دواړو قولونونه چې کومه مجموعه حاصليري هغه مقصوده. چې مخکني قولينو کنس يو قول ددري (۳) وو او بل دپنځه نومجموعه نې اتم (۸) جوړيري، اودا صحيح عددوو، نوديته اشاري کولولپاره پدي عدد ثامنهم باندې واو داخل کړې شو (زادالمسير).

۴) بزجاج اومقاتل او ثعلبی فرمائی چې دا واو استنافيه دې زادالمسير.

۵) بعض مفسرين فرمائی چې دا (واو) ثمانية دې واو (واو) ثمانية اصطلاح دمتاخرينو نحويانو ده او (واو) ثمانية هغه (واو) ته ويئلي کيږي چې هغه ذاتم (۸) په عدد باندې داخليري، ځکه چې عرب تراوه (۷) پوري شماريغیرد واو نه کوي اوچې په اوه باندې زيات شي نوبياپري واو داخله وي لکه التاتون العابدون الحامدون الخ (التوبه ۱۱۲) شوچې په اتم وصف والتاهون عن المتکرباندي واو داخل کړې شويدي يادغه شان عسی ربه ان طلقن ان يبدله ازواج خيرا منکن مسلمات الخ التحريم ۴، شونودلته هم په اتم عددچې واکاراً دې باندې واو داخل شويدي. دا اصطلاح اگرچې متاخرينو نحويانو قائمه کړيده خو پدي باندې علامه قفال واو بن قيم رحمه الله رد کړيدي، اومنقوضه ده پدي ايت کریمه سره هو الله الذي لا اله الا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن العزيز الجبار المتكبر، چې پديکنس المتكبر باندې واو ندي داخل شوې کبير، والتفصيل في كتب النحو

﴿قُلْ نَبِيٌّ أَعْلَمُ﴾ عدد کنس اختلاف نه وريستو اوس پدي جملي سره اشاره ده احسن طريقي ته به داسي مقام کنس، چې هغه الله ﷻ ته علم سپارل دې، حافظ ابن كثير رحمه الله فرمائی چې الله ﷻ اول دواړه قولونه داخل کړل، ﴿وَرَجَعْنَا بِالْقَبْرِ﴾ ، دلاندې چې داخوياصحيح ندي اوياکه صحيح وي خودوي اراده نوه کړي، اودريم قول ذکر شو اوسکوت تنه اوکړې شو پديکنس اشاره وه چې دا قول في نفسه صحيح دې، خوليکن پدي پسي دا جمله ﴿قُلْ نَبِيٌّ أَعْلَمُ﴾ ذکر شوه نو پدي کنس نې

دغه احسن طريقي ته اشاره اوکړه او ادب ئې بيان کړو چې په داسي مقام کښ علم الله ﷻ ته حواله کوئ ځکه چې د داسي مقام په تفصيل کښ ضرورت نېشته. البته چې کوم په صحيح دليل سره معلوم وي نو دهغې ونييل پکار دې ابن کثير ج ۳، ﴿مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ حضرت ابن عباس ؓ عدد د اصحاب کهفو او ده ذکر کړل او او فرمائيل ئې چې څه هم دهغه قليلونه يم چې کوم په صحيح عدد د دوي باندې خبر دې، ﴿فَلَا تُعَارِ فِيهِمْ﴾ د ابل ادب ذکر کيږي چې ته د دوي سره د اصحاب کهفو پدې واقعه کښ د سري بحث نه سوا زيات بحث مه کوه، او د سري بحث مقصد د دې چې د دوي سره په تعين د عدد کښ مناظره مه کوه او تکذيب ئې مه کوه صرف د وچې مطابق واقعه ورته بيان کړه، او په عدد کښ توقف کوه، ﴿وَلَا تَشْتَفِ فِيهِمْ﴾ د ابل ادب ذکر کيږي چې د اصحاب کهفو په باري کښ د اهل کتابونه څه قسم تپوس مه کوه څه چې هغوي صرف دخپل او هامونه خبري کوي او مستندي نوي او تاته الله ﷻ د وچې په ذريعي ټوله واقعه بيان کړه، د آيت دلالت کوي چې واقعه د اصحاب کهفو په اهل کتابو کښ متداوله وه په زمانه ته د نزول د قرآن کښ په مختلف طرق او په مختلف تفاسيلو سره خوليکن هغه ټول غير يقيني وو او دروغ ورسره خلط وو، او دغه شان ايت دلالت کوي پدې چې مسلمانانولره جائز ندې چې دخپل دين او يا دهغه څيز چې دهغې ذکر په قرآن او حديث کښ موجود وي دغې په باري کښ د اهل کتابونه استفاده کوي البته په قصود اهل کتابو کښ چې عبرت وي ورکښ او مخالف نوي د قرآن او حديث سره دهغې نقل او ذکر جائز دې (لقوله ﷻ) حدوا عن بنی اسرائيل ولا حرج.

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا ۖ وَلَآ أَن يَمَاءَ اللَّهُ

او هرگز مه وایه په باري د یو کار کښ چې څه کوونکې يم دا کار صابمگر داسي وایه چې کجري خوښه شي د الله ﷻ

وَأَذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَن يَهْدِيَنِي رَبِّي لِأَقْرَبَ

او یاداه وه رب خپل هرکله چې هیرکړي ته او اوایه چې قریبه ده چې اوبه ښائي ماته رب څما ویره نژدي (واضح، یا بهتر،

مِنْ هَذَا رَشَدًا ۝ وَلَئِيْنُا فِي كُفُوْهُمْ لَئِنْ مَّائِدُ سَيِّئِنِ

ددې، واقعې ته په اعتبار د هدايت سره، او حصار شوي وو دوى به غاړ خپل كېن درې سوه كاله د سمي حساب موافق

وَأَرْكَانُوا تَسْعًا ۝

اوزيات نې تير كړل نهه كاله د قمرې حساب موافق

﴿وَلَا تَقُولْنَ لِنُشَآئِ﴾ هدا جمله معترضه ده او پدې كېن د درې (۳) ادا بو تعليم وركول مقصود دى

اول ادب دادې چې څه كار په مستقبل كېن كوي نو هغه د الله ﷻ د مشيئت سره متعلق كوه

شان نزول هر كله چې قريشو د حضور ﷺ نه دروځ، اصحابو كهفو او د ذوالقرنين په بارې

كېن تپوس او كړو نو حضور ﷺ دوى ته او فرمائيل چې غذا اخير كم، يعنى صبا به څه تاسو ته

دهغوئ متعلق خبر دركړم او ان شاء الله نې نه اوئيل نو دهغې دوجې نه وحې پنځلس (۱۵)،

يا څلوېښت (۴۰)، ورځې بنده شوه، حضور ﷺ د پير پيشانه وو نو اخر كار وحې راغله او د ادب بيان

كړې شو

توئين په ﴿لِنُشَآئِ﴾ كېن لپاره د تنكيد دې اولام اجليه دې اى لاجل شى من الاشياء صغيرا كان

او كبيراً ﴿لَئِنْ﴾ فاعلٌ ذلِكَ كېن اشاره ده الشئ ته، او مراد په ﴿غَدًا﴾ سره مطلقاً زمانه مستقبل ده

عرفاً. اگر چه لغتاً وئيلي كيږي هغه صبا ته چې دنن ورځې پسي وي، ﴿إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ دا استثناء

دهغې نه ده، او په كلام كېن باملايست مقدره ده چې داخله ده په ان باندې مقصد دايت دادې چې

نه دهېڅ يو څيز په باره كېن مه وايه چې دابه څه كووم مگر چې متلبس وي په مشيئت د الله ﷻ

بوري يعنى انشاء الله ويونكي وي نوبياوايه، او بعض مفسرين فرمائى چې مستثنې منه

غير مذكوره ده چې هغه عموم د احوالوايعوم د اوقاتو دې اى لا تقولن ذلك فى حال من الاحوال

الاحال ملاسته بمشيئة الله تعالى، او يا تقدير د عبارت داسي دې لا تقولن ذلك فى وقت من الاوقات

الاوقات ان يشاء الله ففتح القديس او بعض مفسرين فرمائى چې استثناء قائم مقام ده په ځاى

د تاييد باندې، لكه په دې قول د الله ﷻ كېن وما يكون لانا ان نعود فيها الا ان يشاء الله (الاعراف: ۸۹)،

نوعود الى الكفر مشيت وَاللّٰهُ نَدِي نُوْدِي وَجِه نَه مَقْصَدِي نَبِي دَادِي چې مونږ به هميشه لپاره
عود الى الكفر اونځو، نودلته هم دغه تاييد مراد دې اى لا تقوله ايذا (كشاف)

﴿وَأَذْكُرُ لَكُمْ كَيْدَ الْوَادِيِّ﴾ د اودويم ادب دې اوددې جملي خومطلبونه مفسرنيوبيان كړيدى ۱. دا حكم
د نسيان بيانيري چې انشاء الله درنه هير شي نو چې كله هم درته راياد شي نوبياني او ايم ۲. مراد
ذكر نه استغفار دې، يعنې چې ان شاء الله درنه هير شي نو پدي هيريدلو باندې استغفار كوه ۳.
بعض فرماني چې مراد په ذكر سره وَاللّٰهُ عذاب ياده ول دي، چې كله ستانه يو حكم هير شي
اوپاتي شي نو وَاللّٰهُ عذاب ياد كړه (۴) بعض فرماني چې مراد په (اذا نيسيت) سره (اذا غضبت)
دې يعنې چې كله تاغصه در شي نو وَاللّٰهُ ياد كړه، اوله معني زياته غوره اولاتقه ده دمقام سره

فائدة: (۱) انشاء الله استثناء ده چې داخليري په كلام باندې لپاره درفع د حكم يعنې چې
د كوم كلام سره انشاء الله اوئيلى شي نودهغې كول اونه كول دواړه برابر وي او فائده نې داوي چې
پدي سره انسان كاذب نه گرځيري په خپله خبره كښ اوددې وجه نه حضرت موسى عليه السلام حضرت
خضر عليه السلام ته اوئيلى چې ستجدوني ان شاء الله صابرا اوصبرتي اونكړې شو خوكاذب هم اونه
گرځيدو ځكه چې انشاء الله نې ونيلى وواوددې وجه نه حديث شريف كښ د حضرت ابن عمر رضي الله عنه
نه مروي دې فرماني قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من حلف على بين فقال ان شاء الله فلاحت عليه يعنې چې
چاپه يو كار باندې قسم او خوړلو او انشاء الله نې اوئيلى نودهغې مخالفت كولونه په ده باندې څه
گناه نيشته ۲. د ټولوايمو پدي اتفاق دې چې كچري ان شاء الله د كلام سره موصولا اوئيلى شو
نودا مبطل د حكم دې. طلاق، نكاح، قسم وغيره پدي سره نه واقع كيږي، كچرته يوسرې خپل بې
بې ته اوئيلى چې ته په ماباندې طلاقه نې انشاء الله، نودا طلاق نه واقع كيږي، دغه شانتي نكاح
او قسم شو، ليكن اختلاف دانمويه كلام غير موصولي يعنې منفصل كښ دې، يعنې يوسرې
د خپل كلام سره متصلا ان شاء الله اونه وانې بلكه منفصلا او وانې نو آياد انشاء الله مغير للحكم
او مبطل د حكم دې كه ندې؟؟ نو پدي كښ اختلاف دې، د حضرت حسن بصري رحمته الله عليه او د حضرت
طاووس رحمته الله عليه مسلك دادې چې ترخوپوري دې پدي مجلس كښ وي نو دده انشاء الله ونيلى
معتبر دې اودا به مغير للحكم وي.

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه، حضرت مجاهد رحمته الله عليه، حضرت سعيد ابن جبير رحمته الله عليه اود حضرت
ابوالعاليه رحمته الله عليه مسلك دادې چې كچري يوسرې موصولا انشاء الله اونه ونيلى نو تركاله پوري

ونيلې شي. كه كال ورستو ورته رايادشي نو دې دې انشاء الله اواښي او د جمهورو فقهاؤ مسلك دادې چې كچري انشاء الله موصولا وو نومغیر للحكم دې گني نه دې. د حضرت حسن بصري رحمته الله عليه او د حضرت طاؤس رحمته الله عليه استدلال د حضرت عكرمه روايت سره دې چې فرمائي. قال رسول الله ﷺ والله لا غزون قريشا والله لا غزون قريشا ثم سكت ساعة فقال انشاء الله نوددي معلومه شوه چې اتصال في الكلام ضروري ندې بلکه وجود دمجلس ضروري دې. ليکن جواب تنه دادې چې داروايت دسماک نه قيس هم نقل کړيدې او شريك هم نقل کړيدې، د قيس په روايت کښ اگرچه داسي راغليدي چې دوه ځلي حضور ﷺ او فرمايل چې والله لا غزون قريشا، ثم سكت ساعة. ليکن د شريك په روايت کښ داسي راغليدي چې حضور ﷺ دري (۳) ځلي او فرمايل چې والله لا غزون قريشا، ثم قال في اخرهن ان شاء الله، نو د دې روايت نه معلومېږي چې حضور ﷺ غلې شوې نو بلكه دريم ځلي سره نې متصلا ان شاء الله ونيلې وو، او كه په ماقبل كښ ايمان كثيره وو يعنى دير قسمونه خوړلي شوي وو خويه اخير كښ انشاء الله اوليلې شي نو دا استثناء به راجع وي ماقبل ټول كلام ته، او امام جصاص رحمته الله عليه فرمائي چې وهو اولي لما ذكرنا، چې د شريك روايت اولې دې د قيس دروايت نه چې كوم مونږ اول ذكر كړې ووليكن دمحدثينو پدي اتفاق دې چې ثقه راوي دې او شريك ضعيف او زيادت ثقه معتبر وي او مخالفت د ضعيف ثقه نه منكر وي، نوزياته صحيح خبره هغه ده چې ابن كثير رحمته الله عليه نقل كړيده د ابن عباس رضي الله عنه نه په حواله د طبراني سره چې فرمائي، هي خاصة برسول الله ﷺ وليس لاحد من ان يسنني الا في صلة من يمينه (ابن كثير)، والله اعلم. او د حضرت ابن عباس رضي الله عنه او د هغه د متبعينو استدلال پدي مذكور ايت كريمه سره دې، ليكن د طبراني دروايت نه د معلومه نه ده چې د ابن عباس رضي الله عنه مذهب د عامو خلكو په باري كښ د اكثر فقهاؤ پشان دي. او انفصال صفت خص دې په رسول الله ﷺ پوري، او يا د «وَأَذْكُرُ رُكُلًا» نه مراد انشاء الله ونيل ندې بلکه نفس ذكر د الله ﷻ دې ځكه چې نسيان د شيطان د طرفه دې او په ذكر د الله ﷻ سره شيطان تنبتي، نوسبان هم ورسره ختمېږي (ابن كثير)، او د دې وجه نه ابن جرير رحمته الله عليه د ابن عباس رضي الله عنه د دې قول بتر ولو بعد سنة يعنى كچري ان شاء الله دچانه هيرشي نو كه كال ورستو ورته يادشي د دواني مقصد دا بيان كړيدې چې د انشاء الله، ونيلو دوه فائدي دي.

(۱) تبرک حاصلول دوجي ځاډا کولو د سنت نه (۲) الغاء اوباطال د حکم دکلام نو کال ورستو ونيولوسره اگرچې سنت به ئې اداسي خوالغاء اوباطال د حکم ورسره نه راځي دهغې لپاره کلام سره اتصال د استثناء پکار دې طبري، او د جمهورو استدلال د قرآن نه او د مختلفو رواياتو سره دې (۱) حضرت ايوب عليه السلام قسم خوړلې وو او خپلې بي بي ته ئې ونيولې وو چې څه به تاسل (۱۰۰) لختي وهم، نوالله تعالى د حث نه د بچ کيدلو طريقه ورته اوبنودله چې وخذيدک ضغا فاضرب به الخ نو کچرته متراخيا استثناء صحيح وي نو ايوب عليه السلام ته به دهغې حکم کرې شوې وو (۲) دغه شان حديث شريف کښ مذکور دې حضور ﷺ ارشاد فرمائي من حلف على عين فرأى غيرها خيرا منها فلبلات الذي وهو خير واليكفر عن يمينه، نو کچرته استثناء صحيح وي نو بيا د کفارې ضرورت به نه وو بلکه استثناء به کافي وه (۳) او دغه شان د عقل تقاضا هم ده چې استثناء د موصولا صحيح شي نه مفعولا گني لازم به شي خلل په نظام د زندگي کښ، عهد، اقرار، طلاق، عقود به قابل اعتبار پاتي نشي.

واقعہ: منقول دي چې خليفه منصور ته چا د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه خلاف چغلي او کرې چې امام صاحب ستاد نيکه حضرت ابن عباس رضي الله عنه د قول مخالفت کوي چې وائي انشاء الله به متصلا ونيولې شي او مفعولا اعتبار نه کوي، خليفه حضرت امام ابو حنيفه رحمته الله عليه طلب کړو او تپوس ئې تنه او کړو چې ته ځمادنيکه حضرت ابن عباس رضي الله عنه د قول مخالفت ولي کوي؟ امام صاحب رحمته الله عليه ورته او فرمائيل چې دهغه قول ستا خلاف گرځيږي، ځکه چې ته د رعايانه د وفادارنې او اطاعت بيعت واخلې ليکن هغوی ستاد دربار نه وتلونه وروستو انشاء الله اوائې نو د حضرت ابن عباس رضي الله عنه د فتوې او د قول مطابق هغه بيعت به قابل اعتبار نشي پاتي، نو خليفه د امام صاحب قول تسليم کړو، او هغه چغلي کوونکې ئې دخپل دربار نه او شړلو

﴿وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِّي مَخْرَجٌ مِّنْهُ﴾ د غوره قول مطابق اشاره پدي کښ په ﴿هَذَا مَسْرَهُ واقعي د اصحاب كهف هغه ده او دايت مقصد د ادې چې دوی ته واقع د اصحاب كهف د دير عجيبه ښکاري نو د دي وجه نه د دي سوال ئې او کړو نوته ورته او اويه چې قريبه چې څمارب به ماته زيات واضح واقعات او دلالت د دي واقعي نه اوبنائې لکه واقعات او قصص د انبياؤ سابقينو او دهغوئ د اتمونو شو، او بيا په ﴿هَذَا مَسْرَهُ اشاره شئ «منسې» هير کرلې شوې ته ده او دايت مطلب د ادې چې کله تاته هغه شئ چې ستانه هير کرې شوې دي يادنه شي نوته او اويه چې څمارب به ماته د دي هير کرلې شوې

خيزنه زيات غوره اوبهترخيزبه اوبنائې، اوياشاره وخت ته ده چې څمارب به ماته ځمادسوال
جواب دهغې وخت نه مخکېن اوبنائې چې کوم ماتاسوته خودلې وو

﴿وَلْيُؤْثِرُوا فِي كَهْفِهِمْ﴾ دجمهورو دقول مطابق واو استنافيه دې اواخباردې دالله ﷻ اواصل
واقعي ته عود دې اومتعلق دې په ﴿فَصَرَفْنَا عَلَىٰ أَذَانِهِمْ﴾ پوري اودهغې اجمال تفصيل دې
اوبعض مفسرين فرمائي چې واو عاطفه دې اوداعطف دې په بقولون باندې. اوداهم قول دې داهل
کتابو، دامروي دې دآبن مسعود ﷺ اوابن عباس ﷺ نه

﴿ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ﴾ پدي کښ دوه قرائته دی يوقرائت دجمهورودې چې هغوی په مائة
باندې تنوين وائي اوسنين منصوب وائي چې دايابدل دې د﴿ثَلَاثَ مِائَةٍ﴾ نه اوياعطف بيان دې
اوتميزندې ځکه چې تمیزد مائة مفرد اومجرور راځي لکه چې پدي باندې تصريح کړيده
نحاتو، دويم قرائت دحمزه اوکسانې دې چې هغوی ﴿مِائَةٍ﴾ بغيرد تنوين نه مضاف وائي سنين
ته. اوسنين دهغوی دمذهب موافق تمیزدې د﴿مِائَةٍ﴾ لپاره اوداقاعده چې تمیزد مائة مفردوي
اکثري ده کلي نده بلکه کله کله تمیزجمع راشي په موضع دمفردباندې لکه دلته په ځانې دمفرد
راغليده. اودفراء نه منقول دې چې ځنې عرب سنین يعنی جمع په ځانې دسنه يعنی مفرد
استعماله وي اودغه شان دابوعلی الفارسي نه منقول دې چې ددې اعدادو اضافت اگرچې
احادوته مشهوردې خولیکن کله کله ئې اضافت جموع ته هم کيږي البحرالمحيط، فتح
القدیر، اوسماع مقدمه وي په قياس باندې

﴿وَأَزْدُوا بِتِسْعًا﴾ مرادپه تسعاسره نهه کالونه دې اومختصره جمله اونه ونيلې شوه چې ثلث
ماتنوع سربلکه داجمله جدا ذکرکړې شوه، وجه داده چې پدي اسلوب سره ذکرکولوکښ حساب
شمسي اوقمرې دواړوته اشاره کيږي ځکه چې اهل کتابوبه حساب دشمسي مطابق
کونواو عربوبه دقمرې مطابق کولو.

نودري (۳۰۰) سوه کاله په اعتبارد شمسي حساب سره دې اودري (۳۰۹) سوه نهه کاله
دقمرې حساب سره دې، ځکه چې دشمسي حساب په سلو کالونوکښ دقمرې حساب دري
کله زياتيږي، نوپه دري سوه کالوکښ نهه کاله قمرې حساب سره زياتيږي نوددې وجه

نہ وَاَزْدَادُوا بَتْسَعًا جدار اوږې شو، او عام طور باندې به سرب کښ اکر کسر کله یوړه کیرې چې نصف یا د نصف نه زانډوي، او کله حذف کیرې چې کله د نصف نه کم وي. نو دلته هم کسر حذف کړې شويډې ځکه چې فرق پوره نهه (۹) کاله ندې بلکه څه مياشتي او ورځي پري زاندي دې، ځکه ې شمسي کال ټول (۳۶۵)، ورځي او پنځه گهنتي او په (۲۹) منډ دې او قمرې کال ټول (۳۵۴)، ورځي اته (۸) گهنتي او (۴۸) منډ دې. نو سالانه فرق د شمسي او قمرې (۱۰)، ورځي (۲۱) گهنتي او یو (۱) منډ دې او د سل (۱۰۰)، کالو فرق (۱۰۸۷)، ورځي (۱۳)، گهنتي او څلور منته دې چې د دینه جوړیږي درې (۳) کاله (۲۴)، ورځي (۱۱)، گهنتي (۱۲)، منته، نو پدې حساب سره د درې سوه کالو فرق په مینځ د حساب شمسي او قمرې کښ راځي. نهه (۹) کاله، (۷۳)، ورځي (۹)، گهنتي او (۴۸) منته (روح) خود کسرا اعتبار ندې شوي نو ځکه بَتْسَعًا ذکر شو.

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَيْفُوا ۚ لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ

تر اویا ته چې الله ﷻ به پوهه دې په هغې مودې چې دوی پکښ حصار شوي وو ۲ خاص الله ﷻ لره دې علم دیت څیزونو د اسمونو

وَالْأَرْضِ ۚ أَبْصِرْ بِهِ وَاسْمِعْ ۚ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ

او د زمکې څه به لیدونکې دې او څه به اوریدونکې دې، نیشته لپاره د دوی سیواد الله ﷻ نه څوک مددگار

وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ۚ وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ ۚ

اونه شریکي الله ﷻ په خپلو اختیاراتو کښ هیڅوک. ۳ اولوله بیان واته هغه چې وحی کړې شویده تاته د کتاب درب ستله

لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ۝

نیشته څوک بدلونکې دکلماتو دهغه لره او هرگز به اونه مومي ته سیواده نه بل ځای دپناه.

(۱)، امر متفرع اول امر متفرع

(۲)، شمره قصه

(۳)، دوم امر متفرع و دلیل وحی

﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَدْيِ ایت کین شپرا امور متفرغه ذکر کیری په واقعی اصحاب كهفو باندې. نو نه تفریع ده په دې واقعی باندې. چې اصحاب كهفو صحیح مدت الله ﷻ ته معلوم دې او په ول لبث یعنی ﴿وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ﴾ سره مراد مدت دخوب د هغوی دې اویدی لبث سره مراد بعد النوم یعنی دخوب دبیداریدلونه ورستو ترمرگه پوري وخت دې چې دا دخلکونه مجهول دې. نو جمهور و مفسرینو باندې اعتراض نشي کیدی چې کچرې ﴿وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ﴾ اخبار د الله ﷻ شي نویيایدې ایت سره دهغې رد ولي کیری؟ اوځنی مفسرین فرمائی چې دامتعلى دې ﴿وَأَنزَلْنَاوَأَنزَلْنَاوَأَنزَلْنَا﴾ سره. چې په ﴿تَتَعَا﴾ کین خلکو اختلاف اوکړو چې څو نویل چې دتسعانه مراد نهه ساعات دې. چاویل مراد ورته نهه ورځي دې چاویل چې نهه میاشتي مراد دې او چاویل چې نهه کاله تنه مراد دې. نو الله ﷻ او فرما نیل چې ﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِلَیکن غوره توجیه اولنې ده اود ﴿تَتَعَا﴾ نه مراد نهه کالونه دې حتما. ځکه چې عدد پدی کلام کین دکالونو بیانیږي نه دمیاشتو وغیره. ﴿لَهُ غَیْبُ السَّمَوَاتِ﴾ پدی سره شمره دواقعی اصحاب كهفو ذکر کیری. اصحاب كهفو ددې عجیب او غریب واقعی دوجي نه مشرکین مکه ته داشبه شوي وه چې اصحاب كهف غیب دان اومختار دې. الله ﷻ دهغې تفصیلی رد او فرمایلو اوس په اخر کین دتولی واقعی شمره اونتیجه بیانه وي چې غیب دان اومختار کل صرف اوصرف الله ﷻ دې اورهجه دي انبیاء کرام او اولیاء لکه اصحاب كهف نوهغوی دالله ﷻ نیکان بندگان دی نده چا په منع قادردی اونه ضرر اونه ورته علم غیب ثابت دې. لام په ﴿لَهُ﴾ کین لپاره داخصاص علمي دې اوتقدیم ذله لپاره دافادي دحصر دې. چې دآسمان اودزمکي دپت څیزونو علم الله ﷻ سره دې. اوهرکله چې الله ﷻ په پت څیزونو باندې عالم دې نوپه څرگند څیزونو باندې په طریق اولې سره عالم دې نوددینه په تولو مخلوقاتو باندې علم دالله ﷻ ثابت شو ﴿أَبْصَرَ بِهِ وَأَسْمِعَ﴾ دا دواړه صیغی دتعجب دی او کلام مندرج دې د﴿قُلِ﴾ دلاندې یعنی قل الله اعلم او قل ابصره واسمع و. په ضمیر راجع دې الله ﷻ ته اوواقع دې په محل ذرفع کین ځکه چې دې فاعل دې دافعل هجب لپاره. اوبه پکین زانده ده نوداتعجب دالله ﷻ دطرف نه ندې اومراد پدی تعجب سره

مبالغه ده په اوریدلو او کتلو کښ او پدې سره اشاره مقصود ده چې علم د الله ﷻ دمکت نو پټن پواسطې د حاسي سره ندې بلکه علم د الله ﷻ مطلقاً حضوری قدیم دې اودغه شان د ادلیل دې پدې چې استعمال د صیغود تعجب په ځنې صفاتو د الله ﷻ کښ جائز دې

اویا د ادواړه صیغې د امر دې اوضمیر د ښه په راجع دې و چې یادین اویا هدایت ته قرطبی اویا په پدې صورت کښ هم زانده ده، یعنی ابصرو حی الله، یا ابصر دین الله، یا ابصر هدی الله. او مراد په کتلو سره د زړه کتل مراد دې یعنی خپل ځان ښه پوهه کول، او مراد په ﴿وَأَسْمِعْ﴾ سره نور و خلکو ته اورول دې، خواوله توجیه زیاته غوره ده ﴿وَالْفَصِيلُ فِي الرُّوحِ﴾ ﴿مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ﴾ غوره قول دادي چې ضمیر د جمع راجع دې اهل السموات والارض ته او اهل اگرچه صراحت ندې مذكور خو حکما مذكور دې ځکه چې د امدلول دې ﴿وَلَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ لپاره. او مراد په ﴿وَلِيٍّ﴾ سره اختیار مند، او کار ساز دې، اویا ضمیر راجع دې اصحاب کهف ته او مراد په ﴿وَلِيٍّ﴾ سره محافظ دې ای لم یکن لاصحاب الکهف ولی یتولی حفظهم دون الله (قرطبی) ﴿وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا﴾ مراد په حکم سره قضاء او قدر دې، یعنی الله ﷻ په خپل تصرف او اختیار او قضاء او قدر کښ څوک هم ندې شریک کړې اویا مراد د حکم نه علم غیب دې، یعنی الله ﷻ په علم غیب کښ څوک هم ندې شریک کړې، ای لایشرک فی علم غیه احد (فتح القدیر)، دا ایت دلیل دې په نفی د علم غیب عطانی باندې.

فانده: قصه د اصحاب کهف په ډیرو فوائدو باندې مشتمله ده او ددې د معظم نتائجو کښ یوه نتیجه د احم ده چې د ډینه معلومیږي چې کرامات د اولیا حق دې او د انکار گنجاش پکښ نیشته، دامسلك ذاهل اسنة والجماعت دې او ثابته په قرآن حدیث او عقل سره، اوصاحب دشرع عقائد فرمائی والدلیل علی حقیه الکرامات متواتر عن کثیر من الصحابة ومن بعدهم بحیث لا یمكن انکاره، هرچه دې ثبوت په قرآن سره لکه (۱) واقعه د مریم ﷺ چې هغې ته به تازه میوه اوروزق راتلو، تفصیل نې په سورة آل عمران کښ تیر شوی دې، اودغه (۲) شان واقعه دوزیر د سلیمان ﷺ چې اصف بن برخیا وو چې د بلقیس تخت نې د سترگي په رپ کښ راوړې وو (۳) اودغه شان واقعه د اصحاب کهف شوه چې (۴) درې سوه کاله پراته وو پخیر د څه تغیر نه اهر چې دې احادیث نیولکه روایت

مبالغه ده په اوریدلو او کتلو کښ اوپدي سره اشاره مقصود ده چې علم دالله ﷻ دمکت نویسن پواسطې دحاسي سره ندې بلکه علم دالله ﷻ مطلقاً حضوری قدیم دې اودغه شان دادلل دپدي چې استعمال دصیغودتعجب په ځنې صفاتو دالله ﷻ کښ جائزدي

اویادادواړه صیغې دامردې اوضمیرد«یه» راجع دې وحې یادین اویاهدایت ته قرطی اوباء پدي صورت کښ هم زانده ده، یعنی ابصروحي الله، یا ابصردين الله، یا ابصرهدی الله. اومراد په کتلوسره دزړه کتل مراد دې یعنی خپل ځان ښه پوهه کول. اومرادیپه «وَأَسْمِعْ» سره نوروخلکونه اورول دې، خواوله توجیه زیاته غوره ده «وَالْفَصِيلُ فِي الرُّوحِ» «مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ» غوره قول دادی چې ضمیردجمع راجع دې اهل السموات والارض ته اواهل اگرچه صراحت ندې مذکور خو حکما مذکور دې ځکه چې دامدلول دې د«لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» لپاره. اومراد په «وَلَيْ» سره اختیارمند، اوکارسازدې، اویاضمیر راجع دې اصحاب کهفوته اومراد په «وَلَيْ» سره محافظ دې ای لم یکن لاصحاب الکف ه ولی یولی حفظهم دون الله (قرطی) «وَلَا يُنْزِلُكَ فِي حُكْمِهِ» أَحَدًا اومرادیپه حکم سره قضاء اوقدردي، یعنی الله ﷻ په خپل تصرف اواختیار اوقضاء اوقدرکښ څوک هم ندې شریک کړې اویامراد دحکم نه علم غیب دې، یعنی الله ﷻ په علم غیب کښ څوک هم ندې شریک کړې، ای لایشرک فی علم غیبه احدا فتح القدیر، داایت دلیل دې په نفی دعلم غیب عطائي باندې

فائدة: قصه داصحاب کهفوپه ډیرو فوائدو باندې مشتمله ده اوددې دمعظم نتانجوکښ یوه نتیجه داهم ده چې دذینه معلومیږي چې کرامات داولیاء حق دې اودانکارگنجائش پکښ نېشته، دامسلك داهل اسنة والجماعت دې اوثابت په قرآن حدیث او عقل سره، اوصاحب دشرح عقائدفرمانی والدلیل علی حقیه الکرامات ماتواتر عن کثیر من الصحابة ومن بعدهم بحث لایمکن انکاره، هرچه دې ثبوت په قرآن سره لکه: ۱) واقعهدمریم ﷺ چې هغې ته به تازه میوه اورزق راتلو، تفصیل نې په سورة آل عمران کښ تیرشویږي، اودغه ۲) شان واقعهدوزیردسلیمان ﷺ چې اصف بن برخیاوو چې دبلقیس تخت نې دسترگي په رب کښ راوړې وو، ۳) اودغه شان واقعهداصحاب کهفوشوه چې ۳۰۰ درې سوه کاله پراته وو پغیردڅه تغیرنه اوهرچې دې احادیث نولکه روایت

د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه چې نقل كړيدې امام بخاري رحمته الله عليه چې ۱۰۰ حديث نكلم في المهددي انه قال عليه السلام لم يتكلم في المهدد الاثلاثة الخ يادغه (۲) شان حديث الغارشو نوردغه شان ډير احاديث شو چې تفصيل سره ذكريدى خطيب شرييني په خپل تفسير كېن شرييني ج ۲ ص ۴۰۷، اوصاحب د نبراس په خپل كتاب كېن نبراس ص ۴۷۷، من شاء فليطالعهما

﴿وَأَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ﴾ د ابل امر متفرع دې په واقعي د اصحاب كهفو باندې چې هغه په كثر سره تلاوت كول دي د قرآن مجيد لپاره د تقرب الى الله. اودغه شان دليل وحى هم ذكر كيږي په دي چې عالم الغيب اومتصرف في الامور صرف د الله تعالى ذات دې اويل څوك نيسته دې. او ﴿وَأَتْل﴾ بيا مشتق دې د تلاوت، نه اوياتلونه په معني د اتباع سره او امر لپاره د ايجاد د فعل ندي بلكه ابقاء د فعل لپاره دې نويه اول صورت كېن معني ئې داده چې لازم تلاوة ذلك على اصحابك چې په خپلو اصحابو باندې د دي قرآن تلاوت لازم اونيسته (روح) اودويم صورت كېن ئې معني داده چې پدي وحې باندې عمل كول لازم اونيسته، ﴿مِنْ كِتَابٍ رَبَّكَ﴾ مېن بيانېه دې اود ابيان دې لپاره د ﴿مَا أُوْحِيَ﴾ ﴿لَا مُبْدِلَ لِكَلِمَاتِهِ﴾ د غوره قول مطابق مراد د ﴿لِكَلِمَاتِهِ﴾ نه ټول قران دې، اودايت مقصد دا دې چې د قرآن كلماتو بدلولو قدرت بغير د الله تعالى نه بل جاته ندي حاصل، او قرآن مجيد د تحريف لفظي او معنوي دواړونه محفوظ دې، اود دي ايت تعارض د سورة النحل ايت نمبر ۱۰۱، واذا بدلنا اية مكان آية، سره نيسته دې ځكه چې دلته مراد د مبدل نه محرف يعنى تحريف كوونكې اوتبديلي كوونكې بغير د الله تعالى نه مراد دې، او هرچه دې الله تعالى نوهغه قادر مطلق دې كه يو حكم منسوخ كوي يانې برقرار پريدي څوك پري اعتراض نشي كولې، اوب جواب دادې چې نسخ جداشتي دې اوتبديلي جداشتي دې، بدلول ونيلي كيږي ديتي چې يوشې اويحكم ديو عارض دوجي نه پريخودلې شي اودهغه په ځانې بل اختيار كړې شي، اونسخ عبارت دې د بيان دمدت دانتهاه الحكم نه چې كوم زمونږ په اوهامو كېن ثابت وو دانما، اومطلق تبديلي نه نسخ نه ونيلي كيږي، اوځني مفسرين فرمايى چې مراد د ﴿لِكَلِمَاتِهِ﴾ نه خصوصي طور وعد او وعيد دې چې الله تعالى دخپلو موحدينو، صالحينو بندگانو سره كومي وعدي كړيدي، او مشر كينو نبره كوم وعيدونه دې هغه څوك نشي بدلولي ﴿وَلَنْ يَجْعَلَ مِنْ تُوتِهِ مَثَلًا﴾ اوواو تحليليه دې

اوداجمله ذماقبل لپاره علت دې يعني دالله ﷻ دكلماتو لره څوك بدله وونكي نيشته دې خكه چې دالله ﷻ نه علاوه بل دپناه ځاى نيشته دې. اوپديكېن رددي په شرك فى التصرف باندې

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشيِّ يُرِيدُونَ

۱. اوتينگ كړه خپل ځان دهغه كسانوسره چې بلي عبادت كوي،درب خپل صباڼي اوبيگاني اراده كوى غواړي دوى

وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنُكَ عَنْهُمْ ، تُرِيدُ رِزْقَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ، وَلَا تُطْعَمَنَ

ذات دصا دهغه ۲. او مه اړه و سترگي خپلي ددوى نه چې غواړي ته ځانست د ژوند ددې دنيا ۳. او خبره مه منه دهغه جاجي

أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنِ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطَا ۝

غافل كړيدې مونږه زړه دهغه دپادز مونږنه او تابعداري ئې كړيده دخواش خپل اودې كار دهغه دحدنه تيريدل

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ۚ

۴. او اوياه ته چې داقرآن حق دې دجانبه درب ستاسونه پس څوك چې غواړي ايمان دى اوڅوك چې غواړي نو كفري او كړي

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ تَلًّا زَاخِرًا آخِظًا بِهِمْ سُرَادِقًا ۚ وَإِنْ يَسْتَوِيْنُوا

هيشكه مونږه تيار كړيدي لپاره دظالمانو اوږچې چاپيره به وي په دوى باندې ديوالونه دهغې او كجري دوى فرياد او كړي دتندې

يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَاتِبٍ يَشْوَى الْوُجُوهَ ۚ

نوفريادوسي به ئې او كړې شي په داسي ابوسره چې پشان دويلي كړي شوي گرمي تاشي به وي چې ورسته وي به مخونه ددوى

۱. سوم امر متفرع

۲. چهارم امر متفرع

۳. پنجم امر متفرع

۴. ششم امر متفرع

۵. تخويف اخروى

بِسْمِ الشَّرَّابِ وَوَسَاءَتِ مُرْتَفَعًا ①

ناکاره ځکه له اوبه څخه اوږدېږي دوزخ ځای داسوږي

«وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ» ددې اړوند امر متفرع دې چې کوم خلک سحر او ماښام الله ﷻ ته دعاگانې غواړنې او دهغه سره څوک شریک نه جوړه وي نو دهغوئ په مجلس کې کینه او مشرکینو او دنیا پرستو سره مجلسونه مه کوه او هغوئ نه جدا شه لکه څرنگه چې اصحاب کُهِف دهغوئ نه جدانې اختیار کړي وه، او مراد په صبر النفس سره دوام او ثبات دې دهغوئ مجالسو کې شرکت کولو باندې چې ددوئ مجلسونو ته څه او دجادو جی نه دوی دځان نه مه جدا کوه

«مَعَ الَّذِينَ يَدْغُورُونَ» مراد ددې نه هغه فقراء صحابه دي چې اکثر و اوقاتو کې به دحضور ﷺ سره ناست وو لکه عمار، صهیب، سلمان، ابن مسعود او بلال رضی الله عندهم. **شان نزول:** ددې آیت په شان نزول کې دوه (۲) واقعات مفسرینو ذکر کړيدي، یوه واقعه داده چې د کفار مکه رئیس امیه بن خلف وغیره حضور ﷺ ته راغلو او ورته ئې اونیل چې کچري ته دافقراء دخیل ځان نه جدا کړي اوزمونږ سره ئې په مجلس کې نه شریکه وي نومونږ به ستادین قبول کړو او ستادین ته به ترقي میلاو شي، نو پدې مشوري باندې الله ﷻ دالیت نازل کړو چې ددې کفارو د مشهوره اونه مني اودا غریب افقراء مسلمانان د مجلس نه جدا کول خودرکنار بلکه ددوئ مجالس لازم اونیسه روح، اودویمه واقعه امام بغوی رضی الله عنه نقل کړیده دحضرت سلمان فارسي رضی الله عنه نه چې عیینه بن حصین فزاری رضی الله عنه داسلام راوړلونه مخکې حضور ﷺ ته حاضر شو چې په هغه وخت کې دحضور ﷺ سره فقراء صحابه کرام ناست وو، چې دهغوئ سره کمزورې لباس، اوفقیرانه هیئت وو، نو عیینه فزاری رضی الله عنه درخواست اوکړو چې مونږ لپاره ستاد مجلس نه مانع دغه شان خلک دې داسي کمزوري اوفقیرانو خلکو سره مونږ نشو کیناستلي، یا خودوئ دخیل ځان نه مستقل لري کړه اویاکم ازکم زمونږ لپاره جدامجلس قائم کړه، اودوئ لپاره جدا، نو پدې باندې دالیت نازل شو، اوطبری رضی الله عنه دحضرت عبدالرحمن بن سهل بن حنیف رضی الله عنه اودحضرت قتاده رضی الله عنه اودحضرت سلمان فارسي رضی الله عنه نه نقل کړيدي چې کله دالیت نازل شونو حضور ﷺ بسیدو اودغه فقراء صحابه کرام ئې تالاش کړل حتی که چې دوی دجماعت په اخیرې حصي کې

اوموندل چې دالله ﷻ ذکرني کولو نو حضور ﷺ ارشاد وفرمايه. الحمد لله الذي لم يمتني حتى امرى به
اصبر نفسي مع رجال من امتي معكم اغيا ومعكم المات ترجمه شکر دي دالله ﷻ چې ماته يي مرگ
رانگړو تردي چې ماته يي حکم او کړو چې څه خپل ځان ټينگ اوساته دخپل امت څه
کسانو سره، تاسو سره ځما ژوند او تاسو سره ځما مرگ دي (طبري ج ٨ ص ٢١٥) يَا لَعْدُوهُ وَالْعَفْيٰى هـ
ددينه يامراد دوام دي په عبادت باندې په اعتبار د عموم داوقا تو سره. ځکه چې دغسي عبارت
محاوره استعمال يري د عموم داوقا تو لپاره چې مبدا او منته يي ذکر شي او مراد تنه کل وقت شي
اوياته مراد سحر او ماښام مخصوص اوقات دي او تخصيص ددي اوقاتو ځکه او شو چې دا اوقات
معظم او مقدس دي او عام طور پر ځلک پدي اوقاتو کښ غافل وي دوجي داشتغال بالا موره.
﴿يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ دا جمله په موضع د حال کښ ده دفاعل د﴿يَذْعُرُونَ﴾ نه يعنى ددوي عبادت
خالص دالله ﷻ د رضا لپاره وي او رياء او شهرت لپاره نوي اونه څه دنيوي اغراضو لپاره وي.

﴿وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ﴾ دا څلورم امر متفرع دي او مراد په نهې سره نهې ده د حقير کړلو د هغوئ نه.
اود هغوئ ملگرتيا پريخودل دي يعني ددنيوي منافعو لپاره هغوئ حقير مه کړه اود هغوئ
ملگرتيا مه پريږده ﴿تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ (تريد فعل مضارع په موضع د حال کښ ده
د﴿عَيْنَاكَ﴾ دکاف ضمير نه، يعنى دوي پريږدي او رؤسا قريش مجالس اختيار کړي داسي مه
کوه. نو مراد دزينت ددنيانه د رؤساؤ او مالدارو مشر کينو مجالس اختيارول دي اود احکم اگر چې
حضور ﷺ ته دي په فرض او محال سره ليکن مقصود تنه عام امت دي. ځکه چې حضور ﷺ ددي
امورونه معصوم او پاک وو ﴿وَلَا تُطِيعُ مَنْ أَغْلَقْنَا﴾ دا پنځم امر متفرع دي چې دکومو خلکو زړونه
دالله ﷻ د ذکر او يادنه غافل دي او دخپلو خواهشاتو اتباع کوي نوته د هغوئ اتباع مه کوه، اونهي
په ﴿وَلَا تُطِيعُ﴾ کښ د تحريم لپاره ده اود دليل دي پدي چې د فساق اتباع کول حرام دي، او مراد
په ﴿مَنْ أَغْلَقْنَا﴾ سره يا شغل بال دنيادي چې د هغوئ زړونه دنياسره دير مشغول وي اي شغل عن
الدين ابن كثير، اوياته مراد ختم قلب دي، چې ددوي په زړونو باندې مهر د جباريت لگولې شوې
دي (قرطبي)، او مراد په ﴿مَنْ﴾ سره اميه بن خلف دي او نسبت د﴿أَغْلَقْنَا﴾ الله ﷻ خپل ځان ته خلقا

وتكونا كريدې، اودامذهب ذاهل السنة والجماعت دې اومعتزله چې انسان دافعال اختياريو خالق گنېږي نوهغوي تاويل كوي چې غافلا عن الذكر بالخذلان اويا ﴿أَغْفَلْنَا﴾ ترجمه كوي وجدناه غافلا عنه، كشاف، اومراد په ﴿ذَكَرْ﴾ سره قرآن، توحيد، تسبيحات وغيره ټول كيدې شي ﴿وَأَتَّبَعَ هَوْنَهُ﴾ مراد په هواء سره شرك اوبدعت دې ﴿وَكَاثَ أَمْرُهُ فُرُطًا﴾ يعنې په عقيدې اواعمالوكښ تجاوزكونكې دې. چې دالله ﷻ اودرسول الله ﷺ دلاري اتباع هم نه كوي اومحبت ورسره هم نه ساتي ابن كثير، ددينه معلومه شوه چې ددوي دمتكبرانه سوالونووجه دري خيزونه دي (۱)، زېونه دالله ﷻ دپاد نه غافله كيدل (۲)، دنېوي لذتونو اوخواهشاتو كښ غرق كيدل (۳)، ددين په امورو كښ افراط كول ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾ داشپږم امرمتفرع دې چې خلکوته دااعلان اوكه چې توحيد اوداقرآن چې په دې كښ مسئله توحيداونوراحكامات بيان شويدي دالله ﷻ دطرفه په حق سره نازل شويدي ﴿الْحَقُّ﴾ خبردې لپاره دمبتداء، محذوفې چې (هو، دې او) ﴿مِنْ رَبِّكَ﴾ حال مذكده دې اوياخبربعدالخيردې اويا ﴿الْحَقُّ﴾ دمبتداء ده او ﴿مِنْ رَبِّكَ﴾ ږورله خبردې، اومبتداء خبردواړه معرفي دې نومفيدلپاره دحصردي، نومقصداشوچې حق صرف اوصرف هغه دې چې دجانبه دالله ﷻ نه وي، اومراد په ﴿الْحَقُّ﴾ سره توحيددي لكه چې دامنقول دې دضحاكه ﷺ نه. اوياتنه مرادقرآن دې اودامنقول دې دمقاتل نه، ﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ﴾ داتهديد اوتخويف بيانېږي چې حق الله ﷻ واضع كريدې اوس كه څوك مني نوخپله فائده ئې ده اوكه انكاركوي نوخپل نقصان ئې دې، الله ﷻ ته فائده اوضرر نشي رسولې، (فاء، لپاره دترتب ده پماقبل باندې اوامرلپاره دتهديددي اوتخييرواوجوب وغيره لپاره ندې (كبير، اوپديكښ دليل دې پدي چې بنده ته اختيارحاصل دې، مجبورمحض ندې، ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا﴾ داقرينه ده پدي چې امرلپاره دتهديددي ﴿أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا﴾ داتخويف اخروي اوتاكيددي په دغه تهديدكښ اوسردق، خنې مفسرين فرماني چې مفرد معرب دې څكه چې په كلام عربي كښ پدي وزن مفرد ندې راغلې اوبعض فرماني چې داجمع ده اومفرد ورله سرادق دې اوبعض فرماني چې مفرد عربي دې ډېدي وزن مفردات راغليدي لكه قرايض، علابط وغيره شو اوددې متعددې معاني

راغليدي ۱، فسطاط النار یعنی داور یوه خیمه ده. نو دایا یوه مخصوصه خیمه ده او یو ددی جهنم تشبیه ورکړې شویده دځیمي سره لکه څرنگه خیمه محاط وې نو دغه شان دې اوریبه هم پدوئ باندې احاطه کړیوي نو دا استعاره تصریحیه ده او احاطه ترشیخیه ده، ۲، اوبعضي فرمائی چې سراقق هغه بارته وئیلې کيږي چې دځیمي نه گیرچاپیره وي، نو مطلب دادې چې په جهنم کښ به دجهنميانونه گیرچاپیره بارلگیدلې وي چې دوی به دجهنم نه نشي وتلې، ۳، بعض فرمائی چې مراد دسراقق نه لوړې دې چې هغې به دجهنميانونه احاطه کړي وي لکه په سورة المرسلات کښ دي، انطلقوا الى ظل ذي ثلث شعب (۴)، حضرت قتاده رضي الله عنه فرمائی چې دلوري او اور مجموعي نه سراقق وئیلې کيږي (۵)، بحر محیط دې چې په دنیا کښ احاطه دتولي دښانه کړیده او په اخرت کښ به داداؤر سمندر او گرځي په اوپه کفارو باندې به محیط وي، وعن يعلى ابن امية ان رسول الله ﷺ قال ان البحر مومن جهنم ثم تالانارا احاط بهم سراققها (ابن کثير) ترجمه نبي ﷺ فرمایلي دې چې سمندر دجهنم یوه حصه ده، بیایي دآیت تلاوت کړو، (۷)، څلور (۴) ډیوالونه دې دجهنم چې دهر دیول غټ والی، پلنوالی، دڅلویښت کالو مزل برابر دې، لکه په حدیث دترمذی کښ دي

﴿وَلَنْ يَسْتَفِئُوا﴾ داباب استعمال دې وئیلې کيږي مدد طلب کولو ته فریاد کولو ته، او دفریاد به دوی دشدت عطش، سختي تندي، دوجي نه به کوي، اوبعض فرمائی چې (استغاث) وئیلې کيږي طلب الغیث تعریعنی باران غوځتلو ته، یعنی دجهنم مختلف الانواع غذا یونو او دسخت گرمی دوجي نه به دوی باران رحمت طلب کړي ﴿يُقَاتِلُوا بِمَاءٍ﴾ داتهکما وئیلې شویدي مراد تنه عذاب دې او مهل، وئیلې کيږي هغه گند او خیري ته چې دتیلو په آخر کښ پاتي شي یعنی داسي گنده اوبه به ورته پیش کړې شي چې بدمزگي کښ په دتیلو دڅیرې پشان وي او دحضرت ابو سعید خدری رضي الله عنه نه روایت دې چې حضور ﷺ ارشاد افرمائیږي چې اته کعکراتزیت فاذا قرب اليه سقطت فروة وجهه (ترمذی) یعنی دا اوبه به دتیلو دڅیري پشان وي او هرکله چې قریب کړې شي دسخت گرموالی دوجي نه، دمخ څرمه به ئې په هغې کښ او غورځيږي، او ابن مسعود رضي الله عنه نه نقل دې چې مهل وئیلې کيږي ویلي کړې شوي تانبی، اوسپني، اوسره، سپین زروته، او مجاهد رضي الله عنه دمهل تفسیریه وینو او زوو دجهنميانو سره کړيدي، لکه چې په سورة ابراهیم کښ تیر شویدي چې یسعی من ماء صديد، يتجرعه الخ اوبعض فرمائی چې دایو قسم دباران دې ﴿يَشْرَبُو

أَلَوْجُوهُ كَمَا دَوِيْمَ صَفْتِ دَهغې ابودې. اول صفت ئې ماقبل كېن تير شو چې بدمزگي وه اودويم صفت ئې حرارت «سخت گرموالي» دې يعنى داسي سختي گرمې اوبه به وي چې دگرموالي دوجي نه به ئې مخونه وريته شي «اعاذنا الله منها بفضلِه ومنه وكرمه» ﴿يُسْرَ الْأَثْرَابِ﴾ مخصوص بالذم محذوف دې چې «مآء» دې اوپدي سره اشاره ده چې اوصاف ذميه ددي اوبو ډيرزيات دې لكه گرموالي شو. بدبوشوه تنده پري نوره زياتيدل شو، وغيره چې انساني عقل ئې ادراك نه قاصر دې پدي دنيا كېن، ﴿وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا﴾ مراد د «مُرْتَفَقًا» نه مقام دې اواصل كېن مرتفق وئيلې كيږي په څنگلي سره تكيه لگولوته اودا كناية ده په اطمينان سره كيناستلونه اوپه جهنم كېن به اطمينان نوي. نواطلاق پدي مقام باندې د «مُرْتَفَقًا» مشاكلة شويدي خكه چې ورستو دجنتيانو لپاره دالفظ استعمال شويدي، اوياجهنم ته مرتفق وئيل تهكمادي اوبعض فرماني چې ارتفاق وئيلې كيږي دپته چې څنگله اودرولې شي اولاس دځني لاندې كيخودلي يس شي اودا حالت او كيفيت دحزن اود تحسروي، نومطلب داشو چې جهنم ځان دغم او پريشانۍ دې روح.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ

يشكه هغه كسان چې ايمان ئې راوړې دې او عملونه ئې كړيدي نيكله دست برابر، بيشكه مونږه نه برياده وو ثواب دهغه چا چې

أَحْسَنَ عَمَلًا ۖ أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

حسنت يې كړې دي عمل، دغو كسانو لپاره جنتونه دي دهيمشه اوسيدلو، چې بهيږي به لاندې دېنگلودهغې نه نهرونه

يَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَيَلْبَسُونَ فِيهَا خَزَائِفَ مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ فِيهَا خَزَائِفَ مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ فِيهَا خَزَائِفَ مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ فِيهَا خَزَائِفَ مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ

جړلې به شي دوي ته په هغې كېن بنگري دسروزرو واغوندي به دوي جامي شي دنري رېښمونه واغور رېښمونه

مُنْكَبِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ ۖ نِعْمَ الْفَوَاقِ ۖ وَحَسَنَتْ مُرْتَفَقًا ۖ

تكيه به ئې وهلې وي په هغې كېن په پالنگونو باندې ډيره ښه بدله دهجنته اوډير ځانسته ځان دې دستورېني

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا بِحَدِيثِ بَشَارَتِ أَخْرَاجِي مُؤْمِنَانِ تَهُ أَنْ حَرْفُ مُشَبِّهٍ بِالْفِعْلِ دِي ﴿الَّذِينَ﴾ مَوْصُولٌ أَوْ ﴿آمَنُوا﴾ مَعْطُوفٌ عَلَيْهِ أَوْ ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ مَعْطُوفٌ عَلَى السَّمِ دَانِ شَوْ، أَوْ ﴿إِنَّا لَا نُضِيعُ﴾ بِتَوَلُّهِ جُمْلَةُ اسْمٍ سَرَّهُ ذَخِيرُهُ دَاخِرُ شُودَانِ أَوَّلٍ لِبَارِهِ. أَوْ رَابِطٌ مِمِّهِ دِي حِي هَفُهُ مَحْذُوفٌ دِي أَوَيْدِي كُنْ بِإِشَارَةِ دِهِتِهْ حِي نِيكَ عَمَلُ هَفُهُ وَخْتِ قَبُولِ دِي حِي اِيْمَانِ وَرِسْرِهِ دِي أَوْبِلَا اِيْمَانِ نِيكَ عَمَلُ حِطِّ وَيِ قَرَطْبِي، أَوْ عَطْفُ ذِ ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ بِهْ ﴿آمَنُوا﴾ بَانْدِي دَلِيلِ دِي پَدِي حِي اِيْمَانِ أَوْ عَمَلُ صَالِحِ كُنْ مَغَايِرَتِ دِي، اِيْمَانِ نَفْسِ اِذْعَانِ أَوْ تَصْدِيقِ قَلْبِي تَهْ وَثِيلِي كِيرِي ﴿أَجْرٌ مِّنْ أَحْسَنٍ﴾ وَضَعُ دَاسْمِ ظَاهِرُهُ بِهْ خَانِي دَمُضْمِرِ بَانْدِي أَوَيْدِي كُنْ بِإِشَارَةِ دِهِتِهْ حِي نِيكَ اَعْمَالِ مَكْمَلَاتِ دَايْمَانِ دِي، أَوْ مَرَادُ دَاخِسْنِ، نَهْ اَخْلَاصِ دِي أَوْ دُودِي اِيْتِ تَعَارُضِ ذَحْدِثِ عِبَادَتِهْ بِنِ مَسْعُودِ سَرَّهُ نِيشْتِهْ دِي حِي مَنقُولِ كِرِيدِي اِمَامِ بَخَارِي رَاضِي اَوُوعِيْرِهِ حِي فَوَاقِهْ أَنْ اَحْدَكُمِ اَوْ قَالَ الرَّجُلُ لِيَعْمَلَ بِعَمَلِ اَهْلِ التَّارِحَةِ مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُا غَيْرُ ذِرَاعٍ أَوْ قَالَ ذِرَاعٌ فَيَسْقُ عَلَيْهِ الْكُتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا أَوْ أَنَّ الرَّجُلَ لِيَعْمَلَ بِعَمَلِ اَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُا غَيْرُ ذِرَاعٍ اَوْ قَالَ ذِرَاعٌ فَيَسْقُ عَلَيْهِ الْكُتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ اَهْلِ التَّارِ فَيَدْخُلُهَا بَخَارِي ج ۲ كِتَابُ الْقَدْرِ تَرْجَمَهُ بِهْ خَدَايِ دِي قِسْمِ وَيِ حِي يُوَسْرِي بِهْ دَجْنَهْمَا نَوْعَلِ كُوِي تَرْدِي پُورِي حِي جَهَنَّمَ اَوْدَدَهْ بِهْ مِيْنَخِ كُنْ بِهْ گَزِيَادِ گَزَنَهْ كَمَدَهْ بِهْ اَخْتِلَافِ رَوَايَاتِ، فَاَصْلُهُ پَاتِي شِي، نَوْتَقْدِيرُهُ رَامَخَكِي شِي اَوْدِي بِهْ دَجْنَتِيَا نَوْعَلِ شُرُوعِ كَرِي اَوْ جَنْتِ تَهْ بِهْ دَاخِلِ شِي، اَوْدَهْفُهُ شَانِ تِي يُوَسْرِي بِهْ جَنْتِيَا نَوْعَلِ اَلْعَمَلِ كُوِي تَرْدِي پُورِي حِي جَنْتِ اَوْدَدَهْ بِهْ مِيْنَخِ كُنْ بِهْ گَزِيَادِ گَزَنَهْ كَمَدَهْ بِهْ اَخْتِلَافِ رَوَايَاتِ، فَاَصْلُهُ پَاتِي شِي نَوْتَقْدِيرُهُ رَاوَا نْدِي شِي نُوْدِي بِهْ دَجْنَهْمَا نَوْعَلِ شُرُوعِ كَرِي اَوْرَتَهْ بِهْ دَاخِلِ شِي، دَلْتَهْ خُوْدِيْنَهْ مَعْلُومِيْرِي حِي يُوَسْرِي بِهْ نِيكَ عَمَلِ كُوِي كُوِي بِهْ آخِرِ كُنْ بِهْ دَدَهْ هَفُهُ نِيكَ عَمَلِ بَرِيَادِي شِي، خُكَهْ حِي دَحْضَرَتِ سَهْلِ سَهْلِ بِهْ حَدِيثِ كُنْ وَرِسْرَهُ اَضَافَهُ رَاغَلِيدَهْ حِي مَا يَدُو لِنَاسِ، حِي بِهْ ظَاهِرِ كُنْ بِهْ خَلْقُوْتَهْ نِيكَ عَمَلِ بِنَكَارِي خَوْحَقِيْقَتِ كُنْ بِهْ نُوِي خُكَهْ دَغَهْ نِيكَ عَمَلِ بِهْ دِي بِطُورِ رِيَا، كُوِي فَتْحِ الْبَارِي ج ۳ ص ۳۲۳، نُوخُكَهْ بِهْ دَدَهْ اَعْمَالِ ضَاْنَعِ شِي اَوْ جَهَنَّمَ تَهْ بِهْ دَاخِلِ شِي، اَوْ خُكَهْ وَرِسْرَهُ دَلْتَهْ پَدِي اِيْتِ كُنْ هَمْ ذَكَرْ دَاخِسْنِ وَرِسْرَهُ اَوْشُولُو، اَوْدَا نَهْ ضَاْنَعِ كُولِ يَعْنِي پَدِي سِيكَ اَعْمَالِ بَانْدِي اَجْرِ وَثُوبِ وَرَكُولِ دَالْتَهْ دَطَّرَفِ نَهْ تَفَضُّلَا دِي بِهْ مَسْلُكِ ذَا هَلِ السَّنَتِ

والجماعت باندې ﴿أُولَئِكَ هُمْ﴾ داتفصیل دې په بشارت اخروې کښ او ﴿عَدَن﴾ په اصل کښ ونیلې کيږي اقامت ته او د جنت توصیف په عدن سره ځکه کيږي چې جنت هم مقام د اقامت قائمه دې او د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه مروي دې چې عدن د یو مخصوص جنت نوم دې ﴿مُحَلُّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ﴾ اول (من) ابتدایه دې اودویم (من) بیانیه دې دا ذکر د لباس دې وروستو د ذکر د مکان نه، اول لباس په دوه قسمه دې (۱) یو لباس تستراو (۲) دویم لباس تحلی. نو په ﴿مُحَلُّونَ﴾ سره لباس تحلی ذکر کيږي، او په ﴿وَلْيَبْسُوْنَ﴾ سره لباس تستر ذکر کيږي. او تقدیم د لباس تحلی په تستر له وجې د تعظیم نه دې، ځکه چې جنتیانو ته لباس تحلی وراچونکې یاب پخپله الله ﷻ وي او یاب فرشتې وي په حکم د الله ﷻ سره. او ځکه چې لباس تحلی وراچونکې بل څوک دي ددې وجه نه ﴿مُحَلُّونَ﴾ صیغه د مجهول ذکر شوه په خلاف د لباس تستر نه چې دهغې اچونکې به په خپله جنتیان وي ددې وجه نه ﴿وَلْيَبْسُوْنَ﴾ صیغه د معلوم ذکر شوه، او ددې ایت تعارض دایتونو د سورة الدهر وحلوا اساور من فضة الدهر، او د سورة الحج محلون فيها من اساور من ذهب ولؤلؤا (الحج) او د سورة فاطر جنت عدن یدخلونها محلون فيها من اساور من ذهب ولؤلؤ فاطر) سره نیشته دې (۱) ځکه چې د اکالی «اساور» به ځني د سرو زرو، ځني د سپینوزرو او ځني به د ملغلرونه جوړ شوي وي، (۲) او یاد اچې اصل بنگرې به د سرو زرو وي او اوبه به ورته د سپینوزرو ورکړې شوې وي او په صفاتي کښ به د ملغلرو پشان وي (۳) او یاد اچې ځني حصه به د سپینو او ځني به د سرو زرو وي او گل کاري به پکښې په ملغلرو سره شوي وي او دا اعتراض هم نه واریدیري پدې مقام کښ چه ﴿أَسَاوِرَ﴾ ملاتق او مناسب ندي د سرو سره بلکه دا خو د زنانو لپاره زینت دې او د سرو لپاره ندې، ځکه چې ددې دنیا او دهغې ځانې په احکاماتو کښ فرق دې لکه څرنگه د یوې علاقې او د بلې علاقې په عرف کښ فرق وي د یوې زمانې او د بلې زمانې د خلکو په رسم او رواج کښ فرق وي، نو دغسې کوم خیز چې دلته عیب دې هغه به هلته حسن، زینت او اعزاز به وي، حضرت شاه ولي الله صاحب فرماني

احکام آنجادیگراند و احکام اینجادیگراند.

﴿وَلْيَسْأَلُوا رَبَّهُمْ إِنِّي أَخْضَرْتُ لَكُمْ خَضِرًا مِّمَّا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ او ذکر د خضر: حصر اندی
 خکه چې الله ﷻ فرمائی و فيها ماتسبیه النفس وتلد الا عين الزخرف ۷۱، او تخصیص نې خکه او ش
 چې شین رنگ په ټولورنگونو کښ ځانسته دې اونس ته ورسره سرور او خوشحالي میلاوېږي.
 وقيل ثلاثة مذهبة للحزن للماء، والخضرة، والوجه الحسن (روح) ﴿يَمِينٌ سُنْدُسٌ﴾ من، بیانیه دې اوسندس
 باریک ریشم ته وئیلې کيږي، او (استبرق) غټه موټا، ریشم ته وئیلې کيږي

﴿مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ﴾ د اکيفيت د جلوس بیانیږي او اړانک جمع د اړیکه ده هغې پالنک
 ته وائي چې د ناوې لپاره تیار کړې شوې وي، څلورو طرفونو ته ورته پردې لگیدلې وي. او د اکنبه ده
 د تنعم اوسائش نه، خکه چې دغسې پالنکونو باندې تکیاگانې لگول د متنعین (نعمت کښ روزلي
 شوي، خلکو کار دي

قنیه: حقیقه دارانک اوداساور اودسندس اود استبرق وغيره د جنت والا پدي دنیا کښ
 مجهول دې انساني فهم دهغې ادراک نه قاصر دې اود دنیا والا پالنکونو او ښکرو اوریسم سره
 مشابهت صرف په لفظ کښ دې نه په حقیقت کښ

وَاضْرِبْ لَهُم مَّقَلًا رَّجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ

۱. اوبیان کړه ته دوی ته یو مثال ددوه سړو چې ورکړی وو مونږ یو ددوی ته دوه باغونه دانگورو

وَحَفَافَتُهُمَا بِتَغْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ۝ كَلَّا الْجَنَّتَيْنِ

اوبت کړي وو مونږ هغه دواړه په کجورو سره اوبیداکړي وومونږ په مینځ دهغې کښ فصل، دي دواړو باغونو به

أَنْتَ أَكَلَهَا وَأَمَّا تَغْلِمٌ فَمِنْهُ شَيْءٌ ۝ وَفَجَّرْنَا خِلْفَهُمَا نَهْرًا ۝

ورکولې ميوې خپلې اونه به نې کمولو دهغې نه څه شې اوروان کړي وو مونږ په مینځ دهغې دواړو کښ یو نه

وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ ۝ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا

اووه لپاره دده نور آمدنې، پس اوبیل ده ملگري خپل ته چې ده خبري اړه ولي دهغه سره چې څه زیات یم ستانه په اعتبار مال سره

وَأَعْرَضْنَا عَنْ دَاوُدَ إِذْ قَالَ يَا رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً ۖ قَالَ يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكِ نَارًا ۖ فَلَمَّا أَتَتْهَا حَتَّىٰ أَتَتْهَا نَارًا ۖ فَلَمَّا أَتَتْهَا حَتَّىٰ أَتَتْهَا نَارًا ۖ فَلَمَّا أَتَتْهَا حَتَّىٰ أَتَتْهَا نَارًا ۖ

او غالب یم په اعتبار ددلي سره، اوورنوتولد د باغ خپل نه حال داچې دې ظلم کوونکي وو به خپل خان باندې ونښل چې څه نه کوم

أَن تَبْعِدَ هَلِكًا أَبَدًا ۖ وَمَا أَظْنُ السَّاعَةَ قَائِمَةً ۖ وَلَئِنْ رُحِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي

ګمان چې هلاک به شي دا باغ چرته، اونه کوم څه ګمان به قيامت چې قائم واقع به شي او کهرته او ګرځولې شوم څه بونلې شوهر ب خپل

لَا جِدْتُ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ۖ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ

ته نو خامخابه او مومم څه غوره ددې باغ نه ځای دورتللو، او وښل ده ته ملګري خپل حال داچې هغه ده له جواب ورکولو

أَكْفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُفُفٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا ۖ

آينه کفرکوي دهغه ذات سره چې پيدا کړې نې ته دځاورونه بيادنظني نه بياني برابرکړي نه سړي

لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ۝

نېکن څه وایم چې الله رب څمادي اونه شريک کوم څه دخپل رب سره هېڅ څوک

﴿وَأَضْرَبَ لَهُمُ الْبَابَ الْأَوَّلَ﴾ امر مصلح ذکر کړې او واقعۀ بيانيږي لپاره د اصلاح د منکرينو چې

هغو نې دنيوې شان و شوکت او مال، دولت دوجي نه حق سره ټکراو کوي او دنيوي مال متاع باندې فخرکوي

بعض مفسرين فرماني چې دا ايت د قبيلي د تمثيل محض نه، دې او وجود خارجي ددې واقعي لپاره نيشته دې، او د اصرف د افهام او توضيح لپاره بيانيږي، او بعض مفسرين فرماني چې د تمثيل دې د حالت د عيینه بن حصين او دهغه د ملګرو او د حالت د سلمان فارسي او دهغه د ملګرو د بنی اسرائيلو کښ ددوه (۲) روني د حالت سره، چې په هغو کښ يو مسلمان وو لپرونم دهغه يهود او ياتعليخاوو، او بل کافرو او نوم دهغه فرطوس، فطروس يا قطفروو چې دادواړه يونه وو دېلار په وراثت کښ دواړو ته (۸۰۰۰) اته زره ديناره اورسيدلو، دواړو په خپل مينځ کښ تقسيم کړل او خپله خپله حصه ټپ واغستله، کافر خان له په زرو دينار باندې يو عظيم الشان باغ واغستلو، نو هغه مسلمان (۱۰۰۰) زرد ديناره صدقه کړل او دغا نې او کړه چې يا الله څما

ورور په زرو دينارو باندې زمكه واغستله اوڅه ستانه په جنت كېن زمكه غواړم. هغه كافر په زرو دينارو باندې ځان له كوراو بنگله جوړه كړه نو دې مسلمان زر ديناره صدقه كړل او دعاني او كړه چې يا الله ﷻ څه ستانه په جنت كېن بنگله غواړم، هغه كافر زر ديناره خرچ كړل او ځان له نې واده او كړو. نو مسلمان زر ۱۰۰۰ ديناره دالله ﷻ په لاره كېن صدقه كړل او دعاني او كړه چې يا الله ﷻ څه ستانه سوال كووم چې ته ځمنا كاخ دجنت دڅورو سره او كړې. هغه كافر بيا زر ۱۰۰۰ ديناره خرچ كړل ځان له نې دكور اسباب خادمان، غلامان وينځي واغستلي. نو مسلمان زر ۱۰۰۰ ديناره دالله ﷻ په نوم صدقه كړې او دعاني او كړه چې يا الله ﷻ څه ستانه په جنت كېن اسباب او خادمان وغيره غواړم.

هركله چې دي مسلمان خپل ټول مال دالله ﷻ په لاري كېن صدقه كړل نوڅه وخت ورسره دته څه حاجت پېش شو، نوخيال نې او كړو چې خپل ورور پسي به لاړشم چې كيدې شي چې دهغه نه ماته څه، شئ ميلاوشي، نو دې دهغه په لاره كېن كيناستو، نوچې كله دغه كافر ورور دخپلو نوكرانو سره په لاره كېن تيريدلو نوخپل ورور نې اوپيژندلو تيوس تري نه او كړو هغه ورته اوښل چې څما څه حاجت پېين شويدي تاته، نو هغه كافر ورته اوښل چې ما و تاته خويوشان پسي ميلاؤ شوي وي نو تاخپلي پسي څه كړي، هغه ورته خپله دصدقاتو واقعه بيان كړه. نو هغه كافر ته دخپلو باغونو، مال، دولت او د نوكرانو، خادمانو ذكر او كړو، او په ځني رواياتو كېن دې چې دې كافر هغه مسلمان دلاس نه او نيسنو او خپل باغونو كېن نې ورته چكر وركړو خپل اولاد، مال وغيره نې ورته اخودلو او ديريپه فخر او غرور سره نې ورته اوښل چې «أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا» بڼو دي مسلمان ورور ورته داسلام تعليم او تلقين او كړو، او د قيامت نه نې او يرو لوليكن هغه كافر ورته جواب كېن اوښل چې «وَمَا أَظُنُّ الشَّاعَةَ» چې اول خوڅه دا گمان نه كووم چې قيامت به راشي او كچرته قيامت راهم شي نو بيا به هم ځمنا انجام ېنه وي، او هغه غريب مسلمان نې هي اوشړلو، نو الله ﷻ عذاب راا وليږو دهغه كافر مغرور باغات او هرڅه نې ورله تباه كړل. او بعض مفسرين فرماني چې مصداق د«رُجُلَيْنِ» دوه (۲) كسان (رونه)، دمكي اوسيدونكي دي چې قبيله بنې مخزوم سره نې تعلق لرلويو مسلمان وو چې هغه دآم المؤمنين حضرت ام سلمه ؓ اولنې خاوند حضرت ابو سلمه ؓ عبدالله بن عبدالاسود دې اودويم كافر چې دهغه نوم اسود بن

عبدالاسود بن عبدالليل وو﴿وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلًا﴾ (مثلا، مفعول به دي دأضرب، لپاره او﴿وَرَجُلَيْنِ﴾ وورنه بدل دي او عبارت په حذف دمضاف سره دي اي حال رجلين اوياء﴿وَجُلَيْنِ﴾ مفعول ثاني دي د﴿وَأَضْرَبَ﴾ لپاره چې دامتضمن دي معني داجعل لره اوضميرد﴿لَهُمْ﴾ راجع دي مؤمنانوته، اوداهم ممكنه ده چې دواړو ته (مؤمنانو كافرانو) راجع شي﴿مِنْ أَعْتَصِرَ﴾ پديکين اشاره ده کثرت دميوو ته اودهغي انواغو متعددوته، دا اول صفت ددغي باغ دي

﴿وَوَحَفَفَتْهَا﴾ يتخلى دواوويم صفت دهغي باغ دي چې هيڅ يوځاي هم ددي باغ بیکاره نه وو چې په مينځ کين فصلونه اومختلف قسم ميوي وي، اوگيرچاپيره تنه کهجوري اوميوي وي ﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا﴾ دريم صفت دي اوپديکين اشاره ده وسعت ددغي باغ ته. اوحسن نظم اواخاست دباغ ته، ﴿يَكُنَّا الْجَنَّتَيْنِ﴾ داخلورم صفت ددغي باغ دي عام طورباندې باغونه يوکال ميوه زياته اونيسي نويه بل کال کمه ورکوي، خوددي باغ نوعيت دنورو باغونونه بدل وو، هرکال به نې ميوه زياته ورکوله اوکموالي به نې پکين نه راويستلو، لفظ د﴿يَكُنَّا﴾ اودغه شان کلا دبصريانو دمذهب موافق مفرددي خومعني تشبيه دي واستعمال نې بغير داضافت تشبي نه، نه کبري. اوسيويوه وائي چې کلتا په اصل کين کلوي وو الف لپاره دتانيث دي اوواو بدل کړي شوپه تاء سره، نوکلتاشو اوبعض نحويان لکه ابوعمرو نحوې فرمائي چې تاء داصل کلمي نه نده بلکه تاء ملحقه ده لپاره دفرق دکلا سره افراء وائي چې کلتا تشبيه مؤنث دکل ده په اخير کين الف دتثبي زائد کړي شو، اولام تخفيفا ساکن کړي شونوکلتا تنه جوړشو، خوراجع مذهب دبصريانو دي نو ددي وجه نه ورستو ضمير په﴿هَاتَتْ﴾ کين مفرد مؤنث ورته راجع شو، ﴿الْكَلَاهُ﴾ جمع داکل ده دمفرد اوجمع فرق په سکون دکاف اوپه ضمي دکاف سره دي، اول مفرد اوثاني جمع ده، ﴿وَفَجَّرْنَا﴾ داينخم صفت ددي باغ دي چې ددي باغ په مينځ کين يوعظيم الشان نهر هم وو چې هغي دباغ په حسن کين نورهم زياتوالي کړي وو، اوپه باغ کين دکوهي ضرورت نې ختم کړي وو، واو و﴿وَفَجَّرْنَا﴾ کين دمطلق جمع لپاره دي نولهذا دا اعتراض نه راريديري چې تفجير دنهر مقدم وي نه اعطاء دشرباندي عقلا، نولهذا دلته کين هم مقدم کول پکاروو اونکته په تاخير دتفجير کين

داده چې داتفجير يو مستقل نعمت وو، اوباغونودډي نه بغير هم فصل ميوې ورکولې لکه چې په سورة البقرة ايت نمبر (۲۲۵)، کښ دي، فان لم يصها وابل فطل (روح) ﴿وَكَانَ لَهُ شَرٌّ دَاعِظٌ دې په ماقبل ﴿جَعَلْنَا﴾ باندې اورماد په ﴿ثَمَرٌ﴾ سره نور قسم اموال دې ځکه چې عطف تدف دمعافيت کوي، نو پديکښ اشاره ده چې دده لپاره نور دپير اموال وو اود آمدني ذرائع ديروو اوپه ځنې قرائتونو کښ ثمر بضم الشاء دې چې هغه ونيلې کيږي اموال کښيره ته، نو په اول «يفتح لنا» صورت کښ داکتايه ده داموال کښيره نه اوپه دويم «بضم الشاء» صورت کښ خپله وضعي معني نې اموال کښيره ده ﴿فَقَالَ لِصَاحِبِهِ﴾ هغه لپاره دتفريع ده، ماقبل کښ دکافرو الامال اوباغونه اودهغې حسن ترتيب وغيره ذکر شو اوس دهغه تکبر او غرور بيانېږي چې هغه په غريب مسلمان باندې په خپل کثرت مال او اولاد سره فخر او غرور کولو ﴿وَهُوَ مُخَاوِرُهُ﴾ هو او حالیه دې اود اجمله حال واقع شويده دضمير ﴿فَقَالَ﴾ نه، اوضمير په ﴿مُخَاوِرُهُ﴾ کښ راجع دې کافرت او «يحاوِر» باب مفاعله دې ونيلې کيږي مراجعت دکلام ته نومقصد دادې چې دي کافريه هغه مسلمان سره جگړه اومخاصمت کولو په شرک بالله اوپه انکار بالبعث سره اوپه خپل مال او کثرت اولاد سره په مسلمان باندې فخر او غرور کولو (بحر).

اوبعض مفسرين فرماني چې داحال دې د﴿لِصَاحِبِهِ﴾ نه، يعني هغه مسلمان به ورته وعظ، نصيحت کولو اوده به فخر او غرور کولو ﴿أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ﴾ داسبب دتکبر او غرور دمالدار ذکر کيږي، او اکثر اسم تفضيل دې، اورماد په ﴿وَأَعِزُّ نَفَرًا﴾ هسره يا خدمتگاران اونوکران دي اوياتنه اولاد مراد دي، اودي احتمال ته ترجيح ورکړې شويده ځکه چې ورستو دتقيير مسلمان قول ددي په مقابل کښ ذکر کيږي نو هغې کښ ذکر دې، ﴿إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا﴾ نومعلومه شوه چې دلته هم په ﴿نَفَرًا﴾ هسره مراد اولاد دي ﴿وَوَدَّخَلَ جَنَّتَهُ﴾ داکلام په تقدير دعبارت سره دې «ای مع صاحبه» ورسره مقدردې اواضافت دجنت، ه، ضمير ته لپاره داستغراق دې اورماد دجنت نه ټول هغه مال او څيزونه دي چې هغه به ورته فائده اغستله، برابره خبره که هغه يوباغ وو يادوه، ۲، بيانيات يادباغونونه علاوه نور اسباب وو، او جنت مفرد ذکر کولو کښ اشاره ده دپته چې

کافر لپاره جنت صرف دا دنیا اوډدي اسباب دي اونور جنت ورله نیشته دي کشف. کبر. اویاجنت ددي وجه نه مفرد ذکر شوچی دکافر داقول اوفخراو غرور اول باغ ته دداخلیدلویه وخت کب کړې وو ځکه چې دواړه باغونوته په یوځل داخلیدل ممکن ندي. نوډې چې څنگه اول باغ ته داخل شو اوډهغې حسن اومال ئې اوکتلو نوبه غرور کب مبتلا شو (بحر) اویادې وجه نه مفرد ذکر شوچی دادواړه باغونه یوبل سره متصل وو اوډدواړو لپاره جداریعني دیوال یووو. لکه دسې نه نقل کړې شويدي چې ددې باغونوبه مینځ کب یونهر وو اودیوال ددواړو یووو. نوجنتین، ورته پدي اعتبار سره وئیلې شويدي چې نهترتقسیم کړې وو اوجنت ورته پدي اعتبار سره وئیلې شويدي چې دیوال ئې یووو (روح) ﴿وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ﴾ دایاجمله معترضه ده چې واقع شویده ددوه (۲)، کلامینودکافر په مینځ کب لپاره دتنیبه ددې خبري چې په مال باندې غرور اوتکیردې کفرته اورسولو چې هغه په حقیقت کب په خپل ځان ظلم کول دي. اویاجمله حالیه ده احوال واقع شویده دضمیر فاعل د ﴿ذَخَلَ﴾ نه، ﴿قَالَ مَا أَظُنُّ﴾ دایاجمله مستانغه ده واقع شویده په سوال دسائل کب چې گویاسائل سوال کولوچې ده پدي وخت کب څه وئیل نوجواب اوشوچې ﴿مَا أَظُنُّ أَن تَبِيدَ﴾ (ان، مصدريه دې او ﴿تَبِيدَ﴾ دباد بید نه وئیلې کیري هلاکت ته. اوډ﴿أَبْدًا﴾ نه مراد حیات ابدې ندي ځکه چې دکفاروهم داعقیده نده چې انسان (بشخصه، به همیشه لپاره ژوندې وي اوچرته به هم نه مړکیري. بلکه ددې نه مراد دادې چې دانعمتونه به یواوږده زمانه څماسره وي، نو﴿أَبْدًا﴾ نه مراد طول مکث اوحیات دې اویاتنه مراد حیات ابدې دې خوداقول په لسان حالی سره دې نه په لسان قالی سره. ځکه چې دهغونې حالت اواعمال. اوتکیر پدي دلالت کولوچې گویاچې دده یقین اوعقیده داوه چې په ده باندې قطعاً مرگ نه راځي لکه چې داحالت داکثرو اغنیاوډې. (کشاف) ﴿وَمَا أَظُنُّ أَلْكَاعَةَ﴾ دایزادات دهغه دې په کفراوطفیانې کب چې منکراوگرځیدلودبعث نه﴿قَائِمَةً﴾ مرادتنه تحقق دقیامت دې، ﴿وَلَّيْنِ رُّبْدَتْ﴾ پدي کب خپل کرامت اوعزت ثابتوي چې کچري بالفرض قیامت راهم شي لکه څنگه چې نه گمان کوي نوییابه هم ځمانجام ښه وي، اوهلته به هم ماته دعیش وعشرت زندگي نصیب وي. اوامام رازي رحمته الله علیه فرمائی چې پدي غلط فهمی کب واقع کیدلوسبب داوو چې ده دگمان

وو چې په دنيا كښ مال ميلاویدل ددده استحقاق ذاتي دې اودا استحقاق به بعد الموت هم باقي وي، نوځكه به دده خيال وو چې اخرت كښ به هم ځمانجام ښه وي. حالانكه دنيا كښ اكثر دمنان كثر لپاره داستدراج وي (كبير) ﴿يَتَهَا﴾ ضمير راجع دې باغ ته اى خيرا من هذه الجنة. او بعض قرانو كښ ضمير دتثنيي راغليدي ﴿مُنْقَلَبًا﴾ دظرف مكان دې يعنى ځاى دواپسې. اودامتنسوب دې بنابر تميز ﴿قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ﴾ دادمشرك په جواب كښ دموحدووردكلام ذكر كيږي اوخپل مشرك ورته وعظ اونصيحته كوي اودهغه دهري خبري جواب په طريقي دلف نشر غير مرتب وركوي، ﴿اَكْفَرْتَ بِالَّذِي﴾ داجز او توبيخ دې په شرك باندې. اواستفهام انكاري دې اوداپه جواب دهغه قول دكافر كښ دې چې هغه وئيلې وو چې ﴿وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ﴾ اوپديكښ اشاره ده چې منكر دبعث اوشك كوونكې دبعث كافر دې، اودا اعتراض نه واړيديري چې دې خومنكر دبعث نه نوو ځكه چې ده وئيلې وو چې ﴿وَأَيْنَ بُرُودُ إِلَىٰ رَبِّي﴾ داقول دهغه دليل دې پدي چې دې مقر دبعث وو، ۱) ځكه چې دده دامذكوره كلام بطور شك دې ځكه چې داجمله شرطيه ده اوجمله شرطيه دال ده په تردد باندې او ايمان شرعي داعتقاد جازمه نه عبارت دې ۲، اودغه شان دده داكلام على سبيل الفرض دې نه على سبيل التيقن دې ۳، اودغه شان داكلام مذكوره دال دې په نفس معرفت باندې اونفس معرفت مستلزم ندې ايمان لره، ځكه ديرعارفين منكرين داخرت وي اواعتمادنې په خپل اموالو باندې وي ۴، اويامراد دكفر نه پدي ايت كښ كفر اوانكار دې دتوحيد دالله ﷻ نه ځكه چې دې مشرك وو لكه چې دده خپل اعتراف مخكښ ذكر كيږي چې ﴿بَلَّيْتَنِي لَمَّا أَشْرَكَ بِرَبِّي﴾ أَحَدًا مضمومراد د ﴿اَكْفَرْتَ﴾ نه اشركت دې روح، ﴿خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ﴾ دادلل عقلي دې په بعث باندې، چې هغه ذات چې ته ئې اولاد ځاورونه پيدا كړې ئې نوهغه په اعادي دستاباندې هم قادردې اودانسان دپيدائش لپاره سبب بعیده تراب يعنى خاوره ده ځكه چې ابوالبشر حضرت ادم ﷺ دځاورونه پيدا كړې شوې وو، اودغه شان نطفه جوړيږي دويني نه اوويني لپاره سبب غذا گرځيږي اوغذا انساني دځاورونه پيدا كيږي، نوددې وجه نه داقول دؤمن چې ﴿خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ﴾ صحيح دې ﴿ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ﴾ لپاره دتراخي زمانې دې، ځكه چې دځاورونه غذا حاصله

شي دهغې نه وينه جوړه شي اوبيا دويني نه نطفه جوړيږي اودانطفه سبب قريه دي دانسان دتخليق لپاره، ﴿ثُمَّ سَوَّاهُ رَجُلًا﴾ سوې باب تفصيل نه دي ددې استعمال په دوه، ۲، معانيو کښ کيږي، کله په معني دبرابرولو سره راځي، چې دائې اصلي وضعي معني ده اوکله استعماليږي په معني دخلق اوايجاد کښ، لکه ونفس و ماسواها، الشمس، ۷، قانون پدي لفظ کښ دادي چې کله دي متصل ذکرشي دخلق سره نومراده ده نه هم خلق وي په کامل اواتم طريقي سره، بغير دافراط اوتفريط نه، نودلته تنه مراد دامعني ده چې ته ئې برابر سړي پيدا کړي ئې او ﴿رَجُلًا﴾ بيا منصوب دي بناء پدي چې حال واقع شويدي دکاف ضمير نه، اويامفعول ثاني دي د﴿سَوَّاهُ﴾ لپاره نومقصد دادي چې هغه ذات چې ته ئې ديو حالت نه بل حالت ته اوديو طور نه بل طوره منتقل کړي، نوهغه پدي قادر دي چې تادخاورونه دوباره راپاخوي، اودبعث نه انکار کول اويادهغې په وقوع کښ شک کول دالله ﷻ دقدرت نه انکاراوياپه هغې کښ شک کول دي اويپه ذکر د﴿رَجُلًا﴾ کښ اشاره ده تذکيره په نعمت درجلت سره چې رجلت دالله ﷻ يونعمت دي ﴿لِيَكُنَا هُوَ اللَّهُ رَبِّي﴾ دااقرار اواظهار توحيد دي دمؤمن دطرف نه، اوداستدراک دي دماقبل ﴿اَكْفَرْتَ﴾ نه يعنى ته خوکفر کوي په توحيد باندې ليکن څه چې يم نوڅه دالله ﷻ دوحانيت اوربوبيت اقرار کوم، او ﴿لِيَكُنَا﴾ صيغه دواحد ده جمع نده، اودامرکب دي د﴿لکن انا﴾ نه همزه د﴿انا﴾ نه حذف کړي شوه اونون په، نون کښ مدغم کړي شو، اويپه اخير کښ الف ليکلي کيږي اوويلي کيږي نه، اوددي جملي تركيب داسي دي چې انا مبتداء اول، هوضمير شان مبتداء ثاني، اواسم الله ﷻ مبتداء ثالث، او ﴿رَبِّي﴾ خبر دمبتدائالهي لپاره، مبتدا خبردا جمله اسميه خبرشولپاره دمبتداء ثاني، مبتدائاني اوخبردا جمله اسميه بياخبر شو دمبتدا اولي لپاره، اوبعض مفسرين فرمائي چې تقدير دعبارت داسي دي، لکن انا قول، نودلته لفظ داقول مقدر دي، نور تركيب به ئې داسي وي چې انا مبتدا او قول فعل فاعل هوضمير شان مبتدا، اواسم الله ﷻ مبتدائاني او ﴿رَبِّي﴾ ورله خبر، مبتدا سره دخبره دا جمله اسميه خبرشولپاره دمبتدا، اومبتداء ثاني سره دخبره دامقوله شوه لپاره دقول، قول سره دمقولي نه خبرشولپاره دمبتداء اول ﴿وَلَا تُشْرِكُ بِيَّ﴾ پديکښ تعريف دي خپل رور مشرک طرف

ته. نو دا جمله دال ده پدي چې دې مشرک وو. او بعض مفسرين ددي جملي مقصد داسي بيه وئ چې څه، دالله ﷻ سره په اعطاء، کښ شرک نه کووم. که غناوي او که فقر داتول دالله ﷻ دطرف نه دي پدي تصرفاتو کښ څوک دالله ﷻ سره شريک نيشته دي. اوداهم ممکنه ده چې مراد په شرک سره نفس کفر شي، ځکه چې کله کله ذکر دشرک اوشي اومرادتنه مطلق کفر وي لکه ان الله لا يعترف بيشرك به الخ (روح).

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ ۖ لَا قُوَّةَ

اوولي نوي ته چې کله ننوتلي خپل باغ ته چې ويلي دي وي چې هغه ډکيري چې اوغواړي الله ﷻ نيسه فوب دهغ کړ.

إِلَّا بِاللَّهِ ۚ إِنَّ تَرِنَ أَكَا أَقْلَ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ۖ فَعَسَىٰ رَبِّي

مگر په توفيق دالله ﷻ سره دې اگر که ويني ته ما کم خپل ځان نه په اعتبار دمال او اولاد سره. نو اميد دي چې رب څه

أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا ۖ مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَيُصْبِحَ صَعِيدًا

به راکړي ماته غوره دباغ ستانه اورا اوبه ليري په باغ ستا باندې عذاب ديره طرف نه نوايه گرځي دباغ ميدان

زَلَقًا ۖ أَوْ يُصْبِحَ مَأْوَاهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ۖ وَأُحِيطَ

خوبه هموار اوبابه شي اوبه دې اوچې نو هرگز به ته طاقت اونه لري دهغې درانکاره کولو اورا گير کړې شو په عذاب سره

بِفِتْرِهِ ۖ فَاصْبَحَ يَقْلِبُ كَفِّهِ عَلَىٰ مَا أَتَّفَقَ فِيهَا

مالونه دهغه پس اوگر خپل لودي چې مغل شي ورغوي لاسونه، خپل په هغه مال باندې چې خرڅ کړې شي وو پدي باغ کښ

وَهُي حَاطِيَةٌ عَلَىٰ عُرْوَتِهَا وَيَقُولُ يَلَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ۖ

اوهغه باغ راغور خپلې ووبه چتونو خپل باندې اوونيل ده چې مان افسوس دي مالرو ته مي وي گرځولي شريک درې خپل مېخ څوک

وَلَمْ تَكُنْ لَهُ ۖ فِقَةً يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ۖ

اونه وه لپاره دده څه ډله چې مددني کړې وې دده سبوا دالله ﷻ نه اونه وو دي بدله اخستونکي

هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ۝

پدي وخت کښ اختياريوالله ﷺ حق لره دې هغه غوره دې بدلي والاوغوره نتيجه وړکونکي دی

﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ دَمَشَقَ﴾ دَمَشَق اندازخپل باغ ته د داخلیدلو په وخت کښ ډیرمتکبرانه وو
نومسلمان ورور ورته نصیحت اوکړو چې کله خپل باغ ته داخلېږي نو دالله ﷻ شکرپه اداکوه،
ځکه چې هرڅه دالله ﷻ په مشیت او ارادي سره کیږي ﴿وَلَوْلَا﴾ حرف تحصیض دې داخل دې په
قت باندې حروف تحصیض کښ قانون دادې چې کله هم داخل شي په ماضي باندې نودابه لپاره
د زجر او توبیخ وي لباب، او ﴿إِذْ دَخَلْتَ﴾ په محل د نصب یا په محل د جر کښ واقع دې او متعلق دې
د ﴿قُلْتَ﴾ سره، او هرکله چې ظروف په منزله د محارمودي او توسع ده پکښ نوددي وجه نه تقدیم نې
په عامل او محضض باندې جائز دې، او په تقدیم کښ اشاره ده دپته چې داالفاظ ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ﴾
فورائیل پکار دې بغیردڅه تاخیرنه دهرنعمت په وخت کښ ﴿روح﴾ ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ پدي کلام
کښ یا شرطیه ده په معنی دا شی سره ده په محل د نصب کښ واقع ده او منصوبه ده په (شاء) سره
او (شاء الله) شرط دې او جزا ورله محذوفه ده تقدیر د عبارت داسي دې ای شی شاء الله کان یعنی څه
شي چې الله ﷻ او غواړي نو هغه کیږي که مالداري وي یا فقیري وي او څه چې پدي باغ کښ دي
دالله ﷻ په مشیت سره دي که الله ﷻ او غواړي باقی به نې پرېدي او که او غواړي خراب به نې
کړي او یا ما موصوله ده په محل د رفع کښ ده او داجمله یعنی موصول سره دصلي نه یا مبتداء ده
او خبرنې محذوف دې، تقدیرنې داسي دې ماشاء الله کائن او یا خبردې او مبتداء نې محذوف دې ای
الامر ماشاء الله او دټولورجعه یوي معنی ته ده، چې هرڅه دالله ﷻ په مشیت سره کیږي ﴿لَا قُوَّةَ إِلَّا
بِاللَّهِ﴾ پدی کښ اعتراف د خپل عاجز دې چې دانسان په طاقت او قوت او تصرف کښ هیڅ نیشته
هرڅه دالله ﷻ په قوت او تصرف کښ دې.

دحضرت انس رضی الله عنه نه مروی دي چې فرمائی قال رسول الله ﷺ ما نعم الله تعالی علی عبیدنعمه فی
هذه اموال اولد لبقول ماشاء الله لا قوة الا بالله الادفع الله تعالی عنه کل آفة حتی تاتيه منيته وقراء ولولا

ادخلت الخ ترجمه حضور ﷺ ارشاد او فرمايه چې الله ﷻ په خپل يوبنده باندې دهغه داهل مائ او اولاد په بارې کښ چې کوم يو نعمت يې پري کړې وي چې هغه په هغې نعمت باندې ماشاء الله الخ او اې نوضرور الله ﷻ دهغې نعمت نه هر قسم تکليف لري کوي حتی چې ده ته مرگ راشي، او حضور ﷺ دا ايت ولولا ادخلت الخ تلاوت کړو دا حديث اگر چې ضعيف دې لکه څرنگه حافظ ابن کثير فرمايلې دي ليکن حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله په المطالب العاليه کښ د حضرت انس ؓ نه په څه زيادت سره په سند صحيح سره نقل کړيدې

د حضرت انس ؓ نه د ادم منقول دي چې فرمائي چې څوک د چال مال او گوري او هغه ورته به ښکاره شي او دې ماشاء الله او اوانې نوده مال ته به چرته هم تکليف اونه رسيږي او د حضرت ابو هريره ؓ نه مروي دي چې حضور ﷺ ارشاد او فرمائيلو چې اې ابو هريره آيا څه تاته د جنت د څزانو نه يوه څزانه چې لاندې د عرش نه، ده اونه ښاييم فرمائي چې ما ورته اوئيل چې څما موږ، پلار په تا قربان وي ضرور او ښايه، نو حضور ﷺ ارشاد او فرمائيلو چې ته لاحول ولا قوة الا بالله وايه، د ځني اسلافو په باره کښ نقل دې چې هغوې په خپلي دروازي باندې دا کلمات ليکلي وو، او د زوياتو د مجموعي نه د املو ميري چې څوک يو نعمت او گوري دده لپاره وي يادېل چاوي نو دا کلمات وئيل مستحب دي او د نظريد د لگيدلو نه د دفعيې لپاره مجربه نسخه ده

﴿إِنْ تَرَنْ أَنَا هَدَاهُ هُكَافَرْدَهْغِي خَبْرِي پَه جَوَاب كښ دې چې وئيلو چې﴾ **أَنَا أَقْلٌ مِنْكَ مَا لَا وَوَلَدًا** ﴿إِنْ﴾ حرف شرط دې ﴿تَرَنْ﴾ فعل شرط دې چې په اصل كښ "ترنى" وو او **أَنَا** ضمير تاكيد د ضمير منصوب متصل لپاره دې چې په "ترنى" كښ دي، او **أَقْلٌ** بيا مفعول ثانى دې د ﴿تَرَنْ﴾ لپاره كچري مراد د ترن نه رؤيت علمى وي، لكه چې د ظاهره ده او يا **أَقْلٌ** حال دې د ضمير منصوب يعنى مفعول د "ترن" نه او **مَا لَا وَوَلَدًا** بتميز دې د **أَقْلٌ** نه او **فَقَسَى نَفَى** بتمقام د جزاء دې او اصل جزاء محذوفه ده چې فلا باس دې نو تقدير عبارت داسي دې ان ترن كذلك فلا باس، يعنى كه څه د مال او اولاد په اعتبار سره ستانه كمزوري يم نو څه پرواه نيسته دې الله ﷻ به ماته ددې باغونو نه بهتر باغ به راكړي او بعض مفسرين فرمائي چې **فَقَسَى نَفَى** بجملة جزاء ده او مقصد دادې كه چري څه ستانه كمزوري يم نو څه د الله ﷻ نه اميد لرم چې هغه به

خفافه غني بدل کړی ماته به جنت را کړي. اوستانه به خپل نعمت سلب کړي اوستا داب غونه به ختمه کړي روح، ﴿وَيُرْسِلْ عَلَيْنَا حُسْبَانًا﴾ حسابانا، مصدر دي د غفران، اوبطلان پشان. په معني د حساب او محسوب يعني مقدر سره نومراد تنه هغه عذاب دي چې د الله ﷻ د ظرف نه مقدر دي چې هغه حکم دي په تخریب دباغ سره، اوياتنه دگناهونو برابر عذاب مراد دي. اويادلته کښ مضاف مقدر دي د قبيلې د مجازي الحذف نه دي (اي عذاب الحساب) يعني چې کوم عملونه دوي کړيدي دهغي د حساب موافق عذاب ورته راو ليري

(۲) اوياحسبان جمع ده اومفرد ئې حسبانۍ راځي. وئيلې کيږي هغه کانړوته چې د آسمان نه نازليري اوياورته اوياتندرته وئيلې کيږي، اود حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مقول دي چې مطلق عذاب چې آسمان نه نازليري هغې ته حسابان وئيلې کيږي اوابن کثير رضي الله عنه فرماني چې ددينه مراد سخت طوفاني باران دي چې فصلونه اووونې د ويخ نه رااوباسي ﴿فَتَصْبِحُ صَعِيدًا﴾ صعيد وئيلې کيږي وجه الارض ته يعني ستاداباغ خالي زمکه پاتي شي ميوي او وني به ورنه ختمي شي. او ﴿زَلَقًا﴾ تاکيد دي لپاره د ﴿صَعِيدًا﴾ اولق وئيلې کيږي خويه خانې ته چې خپي پري نه ټينگيږي اوغوره خبره داده چې مراد دزلق بلکه مراد تنه دادې چې پدي کښ به هيڅ قسم فصل اوبوتې وغيره پاتي نشي نو مقصد دادې چې دابه بدترين زمکه اوگرځيري ورستو ددينه چې نافع نرين زمکه ده (قرطبي)، نو دا يو قسم د عذاب ذکر شو چې عذاب سماوي دي.

﴿أَوْ يُصْبِحُ مَاثُهَا غُورًا﴾ دادويمه نوعه د عذاب ذکر کيږي چې افت اوعذاب ارضيه دي او او، په ﴿أَوْ يُصْبِحُ﴾ کښ لپاره د تنويع اومانعة الخلو دي، ندې لپاره د مانعة الجمع، او ﴿غُورًا﴾ په معني د غائرا سره دي يعني دا اوبه به الله ﷻ په زمکه کښ دننه کړي اواوچي به ئې کړي ﴿فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُمُ طَلَبًا﴾ ضمير په (له) کښ راجع دي غائراوچ شوو، اوبوته، اومراده نفي د استطاعت د طلب سره نفي د استطاعت د وصول اورسيدلو دي يعني ته به هغې اوبوته د رسيدلو طاقت هم نه نري. اونفي د استطاعت د طلب ځکه اوشوه چې داسي اوبوته رسيدل ناممکن دي اوعاقل سرې دنمکنانو طلب هم نه کوي او داوولد هلاکت ذکر اونشو حالانکه هغه په خپل اولاد باندې هم نڅرکيو لکه څرنګه چې په مال کولو، حضرت تهانوي رضي الله عنه فرماني چې وجه داده چې مال

دهلاکت نه پس د اولاد کثرت و بال جان او ذریعه د عذاب او گرځي نو ددی وجه نه اولاد هلاک نکړي شو

فانده دامذکوره کلام د مسلمان اخبار پور کشف وو او کشف او کرامات دا ولی، الله حق دې او یاد اجمله دعائیه ده معنی اوصورتا اخبار دې لکه رضی الله عنهم ورضوانه

﴿وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ﴾ پدیدکښ ذکر د عذاب الهی دې اودا ماخوږ دې د احاطه العدونه کله چی څوک د دښمن په گیري کښ راشي او هغه پري غلبه حاصله کړي او په عرف کښ مستعمل پري په عموم د عذاب کښ، چې مکمل عذاب پري راغې او ټول مال نې ورله هلاک کړ و (قرطبی)

﴿فَأَصْحَبُ﴾ فاء د تعقیب ده دایا په معنی د نصار سره دې اویا په معنی د سحر په وخت کښ داخلیدلو سره دې، نو دابه بیاقربنه وي پدې چې دا عذاب د شپې په یوه حصه کښ راغلې وو. ﴿يَهْلِكُ كَفًى﴾ هلاکنايه ده د حسرت او ندامت نه ځکه چې د ندامت او حسرت په وخت کښ انسان خپل لاسونه مروړي اودا فعلی حسرت وو او وروستو په ﴿يَلَيْتَنِی﴾ لَمْ أَشْرِكْ په سره حسرت قولى ذکر کړي او تقدیم د حسرت قولى په فعلی باندې ځکه اوشو چې اشاره راشي دهشت د عذاب ته چې دا عذاب ډیر سخت وو چې پدې سره دده نه قوت گویانې سلب شو او صرف لاسونه نې په اول وهلت کښ مروړل وروستو بیا گویا شو ﴿وَهَى حَاوِيَةٌ عَلَى عُرْوَتِهَا﴾ مراد د عروش نه هغه ځانې دې چې دانگور په بوتې کښ د دانولپاره جوړ شوې وي

﴿وَقَوْلُیَ لَمْ أَشْرِكْ﴾ هداقرینه ده پدې چې دې مشرک وو او پدیدکښ اشاره ده سبب د عذاب ته، اودا ندامت ددې مشرک په خپل شرک باندې بطور توبه وو د شرک نه اوکه مجرد حسرت او ندامت وو په تلف کیدلو د مال باندې؟؟ د مفسرینو نه دواړه اقوال راغلي دي خومحققینو مفسرینو لکه علامه آلوسی رحمه الله وغیره دیته ترجیح ورکړیده چې داتاسف اوتحسره زوال او د تلف کیدلو د نعمت باندې وو اودا ندامت په خپل کفر او معصیت باندې نه وو، اوتوبه هغه ندامت ته وئیلې کيږي چې په هغې کښ بیا گناهونو ته عود نه کولو باندې عزم وي، اولدته دده ندامت اورغبت الی التوحید وو خو صرف د طلب د دنیا لپاره وو (کبیر) اودغه شان مجرد ندامت په کفر باندې ایمان ندې چې څوپوري ضروریات د شرعي نې تسلیم کړي نوي

مدارك او كشاف ليكلي چي يجوز ان يكون توبه من الترك وندما على ماكان منه ودحولا في
 الايمان (مدارك، كشاف، ترجمه كيدلې شي چي دادشرك نه توبه وي اوپه هغي ندامت ددی
 اوداسلام قبول وي، ليكن ظاهر دقرآن دهغه دایمان نه ساكت دې اوددوی خبره ظاهر دسباق سره
 مناسبه نده چي ﴿وَلَمْ تَكُنْ لَهُ﴾ دې اوکھ څوک اشکال اوکړي چي ظاهر دایت معارض دې دایت
 دسورة الزخرف، ولولا ان يكون الناس امة واحدة لجعلنا لمن يكفر بالرحمن ليوهم سقفا من فضة ومعارج
 النخ زخرف ۲۳، سره اودغه شان دحديث سره چي حضور ﷺ ارشاد اوفرمايلوچي حص البلاء
 بالانبياء ثم الامثل فالامثل (ترمذی) يعني اكثر اوزيات تكليفونه په انبياو رازي اويياچي څوك څومره
 دهغوئ مشابه وي هغه راخي. نوددې ايت مذكوره نه معلوميرې چي زوال دنعمت دنيا لپاره
 ذريعه دهغه كفروو دنورو مذكوره ايتونو واحاديثونه معلوميرې چي ازمائش وتكاليف اكثر په
 مؤمنانو باندې واقع كيږي؟ جواب دادې چي دسورة الزخرف په ايت كښ دكافر لپاره
 كومو نعمتونو ددنيا دكردې هغه استدراجا دي، اود انجام په اعتبار سره الله ﷻ بيا په هغه باندې
 په مختلف طريقو سره عذاب راليرې چي دذنبوي اوديني دواړو، نعمتونو نه محروم پاتې شي
 اومؤمن باندې تكاليف راتلل به طور ازمائش وي، چي په هغي ازمائش كښ مؤمن ته سكون بلکه
 لذت ميلاويږي، اوديني نعمتونو كښ ورته ترقي حاصليرې لكه څرنگه يوسړې چي خوراك كښ
 چكنی استعماله وي چي په هغي سره لذت هم حاصله وي او هضم ورسره هم برابريرې (والله اعلم)
 ﴿وَلَمْ تَكُنْ لَهُ﴾ مشرك په خپل خاندانې جمعيت اوقوت باندې نازوو، او كوم معبودان باطله
 چي هغه متصرف او كارساز كني لرونو دتكليف په وخت كښ يوهم پكار رانغلل، اودالله ﷻ عذاب
 نې ورته نې دفع نه كړو ﴿لَهُ﴾ خبر دكان دې او ﴿فَتَةَ﴾ ورله اسم دې اوتقديم دخبر په اسم باندې لپاره
 دا اختصاص دعجز او ذلت دې په هغه پوري، اومراده ﴿فَتَةَ﴾ سره دهغه خاندان اولاد اونوكران دي
 چي هغه پري فخر كولو ﴿يَتَصَوَّرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ دا جمله په محل دصفت كښ واقع ده اوددې
 مقصد داندې چي دالله ﷻ نه علاوه بل چا دده مدد اونكړو بلکه دایت مقصد دادې چي څوك دده
 په مدد باندې قادر نو، اوالله ﷻ دده په مدد باندې قادر ووليكن دحكمت دوجه نه نې دهغه مدد
 اونكړو، (مدارك، ﴿وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا﴾ ددې نه مراد دهغه په خپل قوت سره بچ كيدل دې، يعني نه نې

قوم اوځانداڼ دالله ﷻ د عذاب نه بچ کړو او نه په خپل قوت سره بچ شو. او بعض مفسرين فرماني چې داول نه مراد دنيوي عذاب وو او ددې نه مراد عذاب اخروي دې چې د عذاب اخروي نه هم بچ نه شو بحر، ﴿هَٰذَا لَآ اِلٰهَ اِلَّا اَللّٰهُ﴾ پدیکېښ اثبات دتوحید فی التصرف دې چې ددې واقعي نه معلومه شوه چې ټول اختيارات او تصرفات دالله ﷻ په قبضه او قدرت کېښ دی ﴿هَٰذَا لَآ اِلٰهَ اِلَّا اَللّٰهُ﴾ او عامل کېښ نې اختلاف دې. بعض فرماني چې عامل پدیکېښ ﴿وَلَمْ تَكُنْ لَّهٗ﴾ ددې او ددې تعلق دما قبل سره دې. يعني ددې عذاب په وخت کېښ دده امداد او نکرې شو نو معلومه شوه چې قدرت مالک صرف الله ﷻ دې او يا عامل پدیکېښ ورستو ﴿اَلْوَلِيَّةُ﴾ دې او په ظروفو کېښ توسع ده نو ددې وجه نه دوی په خپل عامل باندې مقدم کيږي، نواصل عبارت داسي دې ﴿الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هَٰذَا لَآ اِلٰهَ اِلَّا اَللّٰهُ﴾ او مراد تنه دقيامت ورځ ده ﴿قرطبي﴾ او ولايه په کسري دواو او په فتحې دواو سره ونيلې کيږي سلطنت او قدرت ته. اوزمخشرې فرماني چې په فتحې دواو سره نصرت ته ونيلې کيږي نو مقصد دادې چې پدسي شتاندو کېښ مدد اونصرت دالله ﷻ دطرف نه وي مدارک، او په کسري سره ونيلې کيږي سلطنت اوبادشاهي ته ﴿هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا﴾ کلمه دخير پدي مقام کېښ صفتي ده او تفصيلي نده ځکه چې دالله ﷻ سره څوک په نفس ثواب ورکولو کېښ شريک نېشته. اوصاحب د جلالين فرماني چې خير په خپلي معني يعني تفضيلي دې، او کلام يعني نسبت غيرته په فرض سره دې چې کچري بالفرض بل څوک ثواب ورکوونکې موجود وي نوبياهم دهغه نه الله ﷻ بهر ثواب ورکوونکې دې

وَاُخْرِبَ لَهُمْ مَقَلَّ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَا اَنزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاَنحَلَطَ

^{۱۱} او بيان کړه دوی ته مثال د ژوند د دنيا په شان دهغه اوبو چې رااوړوو مونږه د طرفه داسمان نه پس گمرا اوڅيږي

بِهٖ تَبٰتَ الْاَرْضُ فَاَصْبَحَ هَشِيْمًا تَلَدُوْهُ الرِّيحُ ۚ وَكَانَ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

په هغې سره بوټي دزمکي پس شي بياڅيږي او څوې هغې لره بادونه او دې الله ﷻ په هرڅيز باندې

مُقْتَدِرًا ۝ الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ

فدتر لرونكي، مال او اولاد ځانست دژوند ددنيادي اوباقې پاتې كيدونكي نيك عملونه غوره دي

عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ۝

په نيزدرب ستا په بدلي كېن او غوره دي په اميد كېن

﴿وَأَضْرَبَ لَهُمُ هَدَادُومٍ﴾ امر مصلح دمنكرينو لپاره ذكر كيري چې دنيا قابل فخر څيز ندي دافانې كيدونكي څيز دي صرف دنوي زينت دي اواصل څيز او باقي پاتې كيدونكي څيز اعمال دي اوضمير دجمع راجع دي هغومنكرينو اومتفخرينو ته چې ددنيا په زندگي اودنيوي مال ومتاع باندې فخر كولو ﴿مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ مفعول اول دي داضرب لپاره يعنى ددنيا والا زندگي صفت او حالت په يومثال سره ورته بيان كړه ﴿كَمَا أَتْرَقَتْ﴾ دكما، يا خبر دي دمبتدا، محذوفي لپاره اي مركما، اويامفعول ثاني دي لپاره د﴿وَأَضْرَبَ﴾ كچري اضر ب په معني دصير سره شي، اويامتعلق دي په معني مصدري پوري ۱. اضر ب هم ضربا كما الخ اودايان دمثال دي، اوحاصل دمثال دي چې لكه څرنگه چې يوه زمكه وي په هغې باندې باران اوشي گټر اومختلف بوټي را اوڅيزي بياڅه وخت ورستواوچ شي اودري، ذري شي اوهواگانې والوخي اوخالي ميدان پاتي شي. نودغه شان حالت د دنيا دزندگي اوپه هغې باندې د فخر كوونكو هم دي، چې دوي ددنيا په نعمه باندې فخر كوي اودهغې په خوږوالي اوشين والي باندې مغروره دي نواچانك پدوي. باندې مرگ راشي اوهرڅه ورنه پاتې شي، اوداتمثيل دي چې پدي كېن ديو مركب حالت تشبيه د مركب څيز د مركب حالت سره وركړې شويده، مشبه به هغه مركب كيفيت دي چې منتزع دي د مجموعي ډبران. شنواو گټر بوټو، اوبياد دغې بوټو اوچيدلو اوبياد هواگانو په ذريعي سره يوطرف اوبل طرف ته منتشر كيدلونه، اومشبه هغه كيفيت دي چې منتزع دي د مجموعي دروح اوبدن انسانې دهغې دشونما اوانساني فخر اوغرور اوبيافانې كيدلونه.

حضرت شاه عبدالقادر ددي ايت په تطبيق كېن فرماني چې څرنگه باران داسمان دطرف نه وريږي. نودغه شان روح انسانې داسمان نه راغليدي اوڅرنگه چې په باران سره زمكه راژوندې كسري دغه شان بدن انسانې په روح سره ژوندې كيږي، چې دي هم دځاوري نه جوړ دي، اوبيابه

دهغي په نتيجي کښ بوتې رازرغون شي اوسرسيزه پيداشي نودغه شان دروح په نتيجي کښ انسان ورځ په ورځ ترقي کوي، حتی که چې دې حدکمال ته اورسيږي. دده لپاره مال، اولاد، اودوستان جوړشي اودې په هغې باندې اعتماداوکړي نومرگ پرې راشي اودې دهرڅه نه لاس اووينځي اووجه دنسبي ظاهره ده.

﴿فَأَصْبَحَ هَشِيمًا﴾ (اصبح) په معني د(صار)سره دې اوبعض مفسرين فرمائي چې ددې نه مراد عذاب راتلل دې په وخت دسحرکښ، اوعذاب الهي اکثرپه وخت دصبا کښ راځي. او﴿هَشِيمًا﴾ په وزن دفعيل سره په معني دمفعول سره دې ونيلې کيږي چې وچ کړې شي اودري ذري شي﴿مُقْتَدِرًا﴾ دامبالغه ده په قدرت کښ په معني دکامل القدرة سره﴿الْعَمَالِ وَالْأَنْوُنِ﴾ پماقبل ايت کښ ذکرشوچې دنياسرع الزوال ده اوقابل فخرڅيزنده. نوپدي ايت کښ دهغي دوه(٢)، متاع دنويي اواسباورد بيانيري چې عام طورپرمتکبرين په هغې باندې فخراوغرور کوي. چې هغه مال اواولاد دې، اوصورت دقياس په نمط داقتراڼي سره داسي دې چې مال اواولاد زينت دحياة دنويي دې، اوکوم څيزچې زينت دحياة دنويي دې هغه سرع الزوال اوانقضاء وي، نونتيجه داشوه چې مال اواولاد سرع الزوال والانقضاء دې، اوداشکل اول دې بديهي الانتاج دې اودانتيجه به بياصغرې شي اوکبرې به ورسره ضم کړې شي، چې مال او اولاد سرع الزوال دې، اوکوم څيزچې سرع الزوال وي قابل دفخرنوي، نومعلومه شوه چې مال اواولاد قابل فخرڅيزونه ندې، نوددينه دامعلومه شوه چې کوم کس په مال او اولاد ياددنيا په نورو څيزونوباندې فخرکوي هغه احمق وي ﴿وَالْبَيْعَتُ الصُّلْحَتُ﴾ هرکله مال اولاد قابل توجه فخرڅيزونه ندي نوقابل توجه څيزڅه شئ دې نواوفرمائيل چې باقيات صلحت قابل توجه دي. اوددې به تفسيرکښ دمفسرينو نه ډيراقوال راغليدي، بعض مفسرين فرمائي چې ددينه مراد تسبيح، تحميد، تهليل، تکبير اولا حول ولاقوة الخ دې، دحضرت ابوسعيدالخدري عليه السلام نه روايت دې چې حضور ﷺ ارشاد اوفرمائيلو، استکثروا من الباليات الصالحات قبل وماهن يارسول الله ﷺ قال التكبير والتهليل والتسبيح والتحميد ولا حول ولاقوة الا بالله (درالمنثور، طبري)، دحضرت ابي درداء عليه السلام نه فرمائي چې قال رسول الله ﷺ سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولا حول ولاقوة الا بالله هن الباليات الصلحت، وهن محططن الخطايا كما محط الشجرة ورقها وهن من كنوز الجنة (درالمنثور، ترجمه

سبحان الله، الحمد لله، لا اله الا الله والله ولا حول ولا قوة الا بالله اباقيات صالحات دي. اودا گناهونه داسي غورزوي لکه څرنگه چې ونه پانړي غورزوي. اودا د جنت خزانو نه دي. اودغه شان د حضرت انس رضي الله عنه، حضرت عثمان رضي الله عنه، حضرت عائشه رضي الله عنها، حضرت ابن عباس رضي الله عنه اود نور صحابه کرام اوتابعينو نه دغه شان روايات منقول دي، چې امام سيوطي رحمته الله عليه اوطبري رحمته الله عليه په خپلو تفاسيرو کښن نقل کړيدي.

۲، اوبعض مفسرين فرماني چې د دينه مراد پنځه وخته مونځونه دي، دا قول د حضرت سعيد بن جبیر رضي الله عنه، ابن عباس رضي الله عنه اود حضرت ابراهيم نخعي اود حضرت ابي ميسره نه منقول دي، ۳، اوبعض فرماني چې د دينه مراد الکلام الطيب يعنى ځانسته خبري دي خوږيات، ۴، بهر قول دا دي چې د دينه مراد هر عمل صالح دي که قولا وي او که فعلا وي ځکه چې هر نیک عمل هغه دخپل عمل کوونکي لپاره اخرت ته باقي وي او په هغې باندې ده ته بدله اواجرميلا ويري. طبري،

اوباقی په ديرو رواياتو کښ چې دارا غليدي چې د دينه مراد سبحان الله، والحمد لله الخ دي اويامونځ وغيره دهغې نه مراد داندۀ چې ټول باقيات صالحات دادی اوياباقيات صالحات صرف دادی اونور نيشته دي بلکه مراد دهغې نه داده چې دا امور هم په باقيات صالحاتو کښ داخل دی. **وَخَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا** خير اسم تفضيل دي مفضل عليه ورله اعمال فانيه اومور فانيه دي لکه اموال او اولاد وغيره شو ځکه چې د مال او اولاد اميدونه به برباد شي اود نیک اعمالو اميدونه اواجرونه به باقي وي او کارآمده وي اوياورله مفضل عليه هغه دي چې کوم دوى کمال وو او يا اسم تفضيل په معني صفتي سره دي زيادت على الغير پکښ ندي معتبر لکه اصحاب الجنة خير مستقرا واحسن مقيلا (فرقان: ۲۴)، قرطبي.

وَيَوْمَ نُسَوِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً ۖ وَخَشَعَتِ الْجِبَالُ

نوبدکړه هغه ورځ چې روان به کړو مونږ غرونه اووښي به ته دازمکه هموار ميدان اوراجمع به کړو مونږ دوى

لَقَدْ نَعَّادُوا مِنْهُمْ أَحَدًا ۖ وَوَعَرِضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفَا

پس پرې به ننگدو مونږ ددوئ نه هيڅوك، او پيش به كړې شي دوى به رب دستا باندې صفونه صفونه او به ونيلى سي چې

لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ بَلْ زَعَمْتُمْ

په تحقيق راغلئ تاسو مونږ ته په هغه حالت سره لكه چې څنگه پيدا كړې وئې مونږ ته تاسو اول ځلي، بلكه گمان كوئو تاسو

أَلَنْ تَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ۖ وَوَضَعَ الْكِتَابَ فَتَرَى الْمُجْرِمُونَ

چې هرگز به مونږ مقرر نه كړو ستاسو لپاره ځان دوعدي قيامت، او كيڅودلې به شي عملنامې نووښي به نه مجرمانو!

مُشْفِقِينَ ۖ مَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يُوْتِلَتْنَا مَالٌ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ

چې پرېږي به دهغې نه چې پدې كېښ وي او وائي به هائي افسوس دې مونږ لره څه وجه ده ددې كتاب چې ندې پرېڅودلې

صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَنْصَبَهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاحِشًا ۚ وَلَا يَذْكُرُ لَكَ أَحَدًا ۖ

وړوكي گناه اونه غټ گناه مگر راگير كړيدې ټول او اوبه مومي دوى خپل عملونه حاضر او ظلم نه كوي رب ستا په هيڅ جلدنې

﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ السَّيِّئَاتِ﴾ ۱۳ دادرېم ۳، امر مصلح دې چې ددنيا لپاره دين مه پرېږدئ كوم خلك چې

دنيا دځا طره دين پرېږدي نو ددنيا به دهغه لپاره په آخرت كېښ ذريعه ددردناك عذاب وي.

او ﴿وَيَوْمَ﴾ منصوب دې په فعل مقدار ذكر سره او مراد په ﴿نُسَيِّرُ﴾ يعنى چلولو سره غرونه دويځ نه

رااو باسل دې، چې دقيامت په ورځ به داغرونه دخپل ځايونو نه رااوښتلي شي او په هوا به كړي

شي او بعض مفسرين فرمائي چې ددينه مراد افناء، فناء، كول، ده مجازا، ځكه چې تسيير سبب دې

دافناء، او ددې ايت تعارض دسورة الواقعة دآيت (نمبر ۷)، (فكانت هباء منبثا) سره او دآيت دسورة

المزمل وكانت الجبال كسيا مهيلاً (مزمل: ۱۴)، سره نيشته دې ځكه چې په هغې ايتونو كېښ اول

احوال ذكر دى او پدې ذكره ايت كېښ، اخرې حالت مذكور دې، علماء فرمائي چې وقوع قيامت

كېښ به غرونه اول دښكو، دپرني جوړ شي او بيا به ذري ذري شي او په هوا كېښ به والوخي او بيا به

هغه ذري هم فناء شي ﴿وَتَرَى الْأَرْضَ﴾ بېخطاب هريوكس چې صلاحيت دكتلو پكېښ وي هغه ته دې

او مراد په «بَارِزَةً» سره دا دي چې کومه حصه د زمکي په غرونو سره او وونو سره پټه وه هغه به ظاهره شي لکه په بل ځاني کښ فرماني (لاترى فيها عوجا ولا مائتا) «وَحَثَرْتَهُمْ» د تعبيرته په صغي دماضي سره او شولوجه دتيقن نه، او علامه زمخشري فرماني چې «وَحَثَرْتَهُمْ» صيغه دماضي ذکر کولو کښ اشاره ده دپته چې حشر د انسانانو په اول وي اودهغي نه ورستو په بياتيسير دغرونو وي اوبيابه دهغي دوجي نه بروز دزمکي وي، لکه چې داتقاضا دصيغود مضارع ده چې «نَسِيرًا» او «وَتَرَى» ذکر شويدي ليکن دا قول ځکه صحيح ندې چې تسيير دغرونو او دعماراتو دابه په نفخه اولې کښ وي، او حشر به په نفخه ثانيه سره وي، اودغه شان ورستو نوري صغي هم دماضي ذکر کيږي چې «وَعَرِضُوا» «وَوُضِعَ الْكِتَابُ» «وَوُجِدُوا» دې نوبياخوپکارده چې عرض او وضع د کتاب او دخپلو اعمالو ثمره ټول دې دتسيير او بروز نه مقدم شي، «فَلَمَّ نُفَاذِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا» (غادريغادر) باب مفاعله نه لپاره د مبالغې او مجردې راځي، ذباب ضرب يضرب نه، وئيلې کيږي، پريخودلو (ترک) ته او ووعي نه پوره کولو ته هم غدر ددې وجه نه وئيلې کيږي چې په هغي کښ هم ترک ايفاء وي، او «وَأَحَدًا» ښکړه ده په سياق د نفي کښ واقعه شويده نومفيده د عموم ده نومقصد دا دي چې څوک به هم نشي پريخودلې که غټ که وړوکې وي، پيغمبروي که امتې وي، اميروي که غريب وي، «وَعَرِضُوا عَلَى رَبِّكَ» پدي کښ كيفيه د عرض ذکر کيږي ورستو ذکر دحشر نه، او مراد د عرض نه پيش کيدل او حاضريدل دې دالله ﷻ قضا او فيصلي ته، صفا داحال دې ده «وَعَرِضُوا» دضمير نه، او «صَفًا» بيا په معني د ظاهر سره دې چې داتول مخلوق به الله ﷻ ته صف بسته يعنى ظاهر ولاړوي، او ددينه «صَفَّصَ» هم دې چې وئيلې کيږي صحرا ته ځکه چې هغه هم ظاهروي وې او بوتې پکښ نوي، او بيا مراد دصف نه، صفوف يعنى جمع ده لکه بخرجکم طفلان غافر ۲۷ نه مراد (اطفال)، دې، اودقيامت په ورځ به دهرچا ځان ته جدا جدا صفونه وي، دانيب، کرامو، دملانکو، اودصديقينو، شهداء، اوصالحينو ځان ځان ته صفونه وي چې ديو صف و لا فارغ شي نوبيا به بل صف والاړاندي شي (کبير)، اوبعض فرماني چې مراد دصف نه جميع دى، وفي الحديث عن معاذ بن جبل رضي الله عنه ان النبي ﷺ قال ان الله تعالى ينادي يوم القيمة يا عبادي انا الله لا

اله الاانا ارحم الراحمين واحكم الحكمين واسرع الحاسين احضروا حجتكم ويسروا جوابا فانكم مسئولون محاسبون ياملائكني اقيموا عبادى صفوفا على اطراف انامل اقدامهم للحساب (روح بحواله ابن مند) وفى الحديث الصحيح يجمع الله تعالى الاولين والاخرين فى صعيد واحد صفوفا يسمعون الداعى وينفذه البصر الحديث (بخارى).

﴿لَقَدْ جِئْتُمُونَا بِمَا مَعْمُولٌ دَقَلْنَا مَحْذُوفٌ لِّبَارِهِ دِيْ اَوْ هَكَمَّا خَلَقْتُمْ﴾ مصحف دى دمصد: محذوف لپاره، تقدیر د عبارت داسی دې ای مجینا مثل مجی خلقکم اوّل مرة بحر، یعنی څرنګه چې تاسو اول پیدائش وو بریند، غیر مختون نودغه شان به ستاسو حشرهم وي د دنیا زینتونه به خنډ شي. وفى الحديث عن عائشة ؓ قالت سمعت رسول الله ﷺ يقول يحشر الناس يوم القيمة حفاة عراة غرلا، قلت يا رسول الله ﷺ الرجال والنساء ينظر بعضهم الى بعض قال ﷺ يا عائشة الامر اضلع ان ينظر الى بعض (مسلم) ترجمه حضرت عائشه ؓ چې مادر رسول الله ﷺ نه واوریدل چې د قیامت په ورځ به خلق خپي ابله، بریند، او په داسې حالت چې سنت شوي به نوي غیر مختون رااوچت کړي شي، نوموړته او ویل اي د الله ﷻ رسوله خخي اوسري به یو بل ته نه گوري نونسي ﷻ او فرمائیل اي عائشه! چې هغه به دومره سختي وي چې خلق به یو بل نه غافلده وي او ددې ایت او د مذکور حديث تعارض د حضرت ابوسعید خدری ؓ نه روایت سره نیشته دې چې په هغې کښ دي چې کله د حضرت ابوسعید خدری ؓ ته وفات قریب راغې نو نوې کپړې نې او غوختلي او فرمائیل نې چې مادر رسول الله ﷺ نه ووریدلی دی چې حضور ﷺ ارشاد او فرمائیلو چې کومو کپړو کښ انسان مړ شي نو په هغې کښ به پاڅولې شي! ۱) ځکه چې دهغې نه مراد ثیاب عمل «دعمل والا کپړې» مراد دی او په عمل باندې د ثیاب اطلاق په قرآن کښ شوی دې ولباس القو ذلك غیر. او حضرت ابوسعید خدری ؓ د حدیث په ظاهر او باطن دواړو باندې عمل کولو لپاره نوې کپړې طلب کړې وې خولیکن دغه شان یو روایت د حضرت معاذ بن جبل ؓ په باره کښ هم راغلیدې چې هغه خپلي مورتو د نوې کپړو کښ و اچولواو او فرمائیل چې مړوته په ښه کپړو کښ کښ ورکوئ ځکه چې هغوئ پدغه کپړو کښ پاڅولې شي فتح البارې، کتاب الرقاق، او دغه شان یو روایت د حضرت عمر ؓ نه هم مروی دې، نو ددې وجه نه بعض محدثینو د اجاب کړیدې چې د ۲، بعضو خلکو حشر به عاریاکپړې او د بعضو به د کپړو سره کپړې ۳، اولابه حشر عاریا او ورستو به بیلکپړې و اچولې شي لکه چې دا د ظاهر د حدیث تقاضا هم ده، ۴، اویا به خروج عن القبور د هغه

کېړو سره وي چې په کومو کښ دفن شويدي او بيا به ورته ابتداء د حشر کښ کپړې لري کړې شي. نوا حاديت دکېړو محمول دي په بعث باندې او حديت د عاريا محمول دي په حشر باندې ۵، اوب حاديت د ثياب والا محمول دي په شهداء باندې او عاريا والا محمول دي په غير شهداء باندې ۶ بَلْ رَزَعْتُمْ ﴿٦﴾ بل، لپاره د اضراب دي اود امبالغه ده په توييخ کښ او موعده ظرف زمان دي مراد تنه قيامت دي. ﴿وَوُضِعَ الْكِتَابُ﴾ د اعطف دي په ﴿وَعَرْضُوا﴾ باندې او پديکښ تخويف اخروي او د قيامت يو بل حالت ذکر کيږي چې عمل نامې به کيڅودلې شي نومجرمين به ډير افسوس او کړي او اوبه وائي چې داڅرنگه عمل نامې دي چې نه ئې زمونږه وړوکې جرم پريځي دي اونه غټ. او مراد په ﴿الْكِتَابُ﴾ سره کتب او صحائف د اعمالو دي نو پدې دواړو تقديرينو مراد په وضع سره يا ايڅودل دي په ميزان کښ او يا ايڅودل دي په لاسونو د مخلوقاتو کښ نومؤمنانوته به په نبي لاس کښ عمل نامي ورکړې شي اوجهنميانوته به گس چپ لاس کښ. او الف لام پکښ لپاره د جنس دي چې اطلاق ئې په قليل او کثير ټولو باندې کيږي. او يا الف لام د استغراق دي مراد تنه جميع صحائف د اعمالو دي. اوبعض مفسرين فرمائي چې د ټول انسانانو والا عمل نامې به په بورجستر او يو کتاب کښ جمع کړې شي او بيا به هغه کتاب په مينځ کښ کيڅودلې شي لپاره د محاسبې د مخلوقاتو، نو پدې تقدير مراد په وضع سره ابراز او ظاهره ول دي.

﴿يَنۢبِئُكُلۡتُمَا﴾ ويل په معني د هلاکت سره دي نودوي به په دغه وخت کښ خاص هلاکت ته اواز کوي دوجي د حشر او افسوس نه ځکه چې ددوي به يقين وي چې پدي سخت ساعت کښ ويل او هلاکت ددوي ملگري دي. نو گوياجې ددوي د اواز مطلب به دا وي چې يا هلاک اقبل فهذا اولئك روح. اوبعض مفسرين فرمائي چې ددي مقصد دادې چې دوي به تماند مرگ کوي ځکه چې ددوي به يقين وي چې اوس ددي دردناک عذاب نه د خلاصي بل صورت نيشته دي لکه په سورة نساء کښ ذکر دي چې ويقول الکفريليتي کنت ترابا، اوبعض فرمائي چې دخلي بي قراري اظهار او په دوي باندې نازل شوي مصيبت نه نور خلک خبرولو لپاره به دا اواز کوي

﴿مَالٍ هٰذَا الْكِتَابُ﴾ استفهام تعجبې دي په معني دای شی سره دي او صاحب د نظم الدرر فرمائي چې په ﴿مَالٍ هٰذَا﴾ کښ لام مجروره منفصل ذکر شويدي پديکښ اشاره ده چې کله

مجرمين خپل عملنامې او گوري نوډیر گبراهې اوډ ويري وجه نه به خبري سمي شي کوي الفاظ به جدا جدا وائي. ﴿لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَّكَبِيرَةً﴾ دا ګناه ده دا حاطي د جمع ګناهونو نه چې نه نې وړوکی ګنه پريځيډي اونه غټ ګناه اوباقې فرق پمايین د ګناه صغيره او کبيره کس په سورة النساء اب ٣١، کس تفصيل سره ذکر شويدي من شاء، فليطالع ثمه، ﴿وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا﴾ يعنی چي کوه عملونه ئې په دنيا کس کړيدي هغه به په عملنامو کس ثبت وي. ﴿وَلَا يَظْلُمُ رُكُوفًا﴾ يعنی چي کوم عمل ئې نوې کړي نو هغه به ليکلې شوې هم نوي. او چي کوم نې کړې وي هغه به پاتې سوي نوي. غير مستحق د عذاب ته به عذاب نه ميلاويږي. اونه بل څوک د بل چا په جرم کس به گرفتار کيږي. اوداد الله ﷻ عدل دي، اودا عدل د الله ﷻ سنت دي او وجوب ئې په الله ﷻ نيشته دي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ۝

او ياد کړه هغه وخت چي اوښل مونږه فرستوته چي سجده اوکړي آدم ﷺ ته پس سجده اوکړه دوي مګر ابليس اوکړه.

كَانَ مِنَ الْمَرِجِ فَقَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ۝ فَتَتَّبَعُونَاهُ وَذُرِّيَّتَهُ أُولِيَاءَ مِنْ دُونِ

وودي د پير يانونه پس نافرماني ئ اوکړه د حکم درب خپل نه. آيانو نيسئ تاسو دي او اولاد دده لره دوستان سواوخت نه

وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۝ يَتَّبِعُ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ۝ مَا أَشْهَدُهُمْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ

او حالانکه دوي ستاسو دشمنان دي بدهي شيطان د ظالمانو لپاره په بدل د الله ﷻ کس ندي حاضر کړي مادوي پيدانش د اسمانونو

وَالْأَرْضِ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسَهُمْ ۝ وَمَا كُنْتُمْ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ۝

او زمکونه اونه پيدانش دخانو دودوي ته اونه يم څه نيونکې ګمراه کوونکولره مددگار دخان لپاره.

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِهَٰذَا سُوْرَتٌ حَصَّةٌ ثَانِي شُرُوعٍ كِيْرِي اودا دويم شېهي جواب دي. شېبه دا کيدله

چي دعوي د توحيد څکه صحيح نده چي اوليا، کرام ته او جناتو ته اختيار د تصرف فی الامور حاصل

دې اودغه شان ځنې غیبو خبرو هغوئ ته پته لگې. لکه چې دهغوئ استعانت اوغوختلې شي نو امداد کوي، یادغه شان د اولیاء کرامو د مزارات نه ونې کټ کولو د وجې نه هغوئ هغه سرې ته ضرر او نقصان رسوي. اودغه شان د نذرانو ورکولو د خوب په ذریعه حکم کوي نو د دېنه معلومه شوه چې هغوئ ته هم تصرف او علم غیب حاصل دي، د جواب خلاصه داده چې اولې - کرامونه د دې بدعاتو او خرافاتو پته هم نه لگې بلکه هغوئ به د قیامت په ورځ قسمونه خوري چې انا کنا عن عبادتکم لفعلین) نوددې وجه نه دا ټول دستاسو ازلي دشمن ابليس شرارت دي چې هغه په مختلفو طریقو سره ستاسو د گمراه کولو کوشش کوي. نو ستاسو خپل دشمن اودهغه د ذريت سره دوستي کوئ اودهغه حکم منئ اود توحید نه انکار کوئ اوددې ایت تفسیر په سورة البقره کښ تیر شويدي ﴿كَانَ مِنَ الْآجِنِ﴾ غوره قول مطابق داجمله مستانفه ده چې واقع شويده په سوال دسائل کښ گویا چې سائل سوال کولو چې ماله لم یسجد؟ چې ده ولي سجد اونکړه؟ جواب او شو چې ﴿كَانَ مِنَ الْآجِنِ﴾ دا ایت صریح دي پدې کښ چې ابليس د جناتو نه وو. او په جماعت دملانکو کښ به پاتې کیدلو. اودملانکو دجنس نه نوو، اوبعض مفسرینو رائي داده چې دې نوع دملانکونه وو. او ﴿كَانَ مِنَ الْآجِنِ﴾ کښ په ده باندې (۱) اطلاق دجن لغوی دي ځکه چې جن ماخوژدې د اجتنان نه وئیلې کيږي پته ته، نوملانکه هم پدې معنی سره جنات دی (۲)، اویامراد په ﴿مِنَ الْآجِنِ﴾ سره دادې چې دې خازن الجنة وو لکه چې دامروی دی دآبن مسعود (۳) نه. (۳)، اویاکان په معنی دصارسره دي. ۱. صارمن الجن، لیکن دا ټول توجیهات ضعیف او کمزوري دي (۱) ځکه چې په اعتبار د لغت سره اگر چې جن پته ته وئیلې کيږي، لیکن په حسب د عرف دامختص دي په جناتو پوري، لکه لفظ د دابه چې په اعتبار د لغت سره وئیلې کيږي کل ما یدب عني الارض ته، لیکن په عرف کښي سره اطلاق ئې کيږي په ذات قوائم الاربع باندې، (۲)، اودا ناویل کول چې ﴿مِنَ الْآجِنِ﴾ به مراد خازن الجنة دي داهم باطل دي ځکه چې پدې مقام کښ ﴿كَانَ مِنَ الْآجِنِ﴾ بتعلیل دي دترك سجود لپاره چې ده سجده ځکه اونکړه چې دې جنی وو، او کچري مراد د ﴿كَانَ مِنَ الْآجِنِ﴾ به داشي چې دې خازن الجنة وو نو بتعلیل نه صحیح کيږي. (۳)، اودا ناویل کول چې کان په معنی دصارسره دي داهم صحیح ندې ځکه چې کان په معنی د صارسره وئیل

تاويل دې په خلاف ظاهر او خلاف ظاهرته رجوع كول ضرورت په وخت كېن وي. او بلا ضروره خلاف ظاهر مراد كول غير صحيح دې او هر چي دې دليل پدي چې دې دجنس دملانكونه نو، بلكه دنوع دجناتونه وو، نو پدي باندې دلائل كثره دي (۱)، اول دليل دادې چې ددوئ دواړو په ماده خلقت كېن فرق دې. ماده دملانكو نور دې او ماده دابليس او شيطان ناردي لکه په روايت دزهرې كېن چې نقل كړيدي حضرت عائشه رضي الله عنها نه فرماني عن رسول الله ﷺ انه قال خلقت الملائكة من نور وخلق الجن من طين من نار اودغه شان په ډيروايتونو كېن ماده دجن نار ذكرشويده (۲)، دويم دليل دادې چې دابليس لپاره ذريت او اولاد دې لکه الله ﷻ فرماني ﴿أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ﴾ اودملانكو لپاره اولاد اودزيت نبشته دې

(۳) ۳: ديم دليل دادې چې ملانك معصوم دي دگناهونو نه لکه الله ﷻ فرماني لايعصون الله ما امرهم، اوابليس خوكا فردي (۴)، او خولوم دليل دادې چې ملانك رسولان اوقاصدان دي دالله ﷻ لکه الله ﷻ فرماني جاعل الملكة رسلا فاطر (۱)، اوابليس خوقاصد نه بلكه دالله ﷻ دشمن دي (۵)، پنځم دليل دادې چې الله ﷻ فرماني بل كانوا بعدون الجن (سورة السباء ۴۱)، پديكېن جنات جدا نوع خودلي شويده (۶)، او شپږم دليل چې بالكل صريح هغه دامذكوره ايت دې چې ﴿كَانَ مِنْ أُمَّةٍ﴾ اوباقې دااعتراض كول چې هر كله دې په جنس دملانكو كېن ندې داخل نودې مامور بالسجود هم نوو ځكه چې امر دسجدي ملانكوته شوې وو، وغيره اعتراضونو جوابونه په سورة البقرة كېن تير شويدي

﴿فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ﴾ هغه لپاره دسبييت ده اوفسق په معني دخروج سره دې اودا ماخوځدې ددې قول دعربونه چې هغوې وائي فسقت الرطة عن قشرها ۱. خروجها منه، نومطلب دايت داشو چې په سبب دكيدلودده جنې دې اولود اطاعت دالله ﷻ نه اوسبيويه فرماني چې فسق په خپلي معني سره دې چې فجر دې اي اياه الفسق، ځكه چې كله الله ﷻ ده ته امر دسجدي او كړو نوده انكار او كړو نوداعصيان اونا فرماني سبب دفسق اوغير خيدلو (زاد المسير).

﴿أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ﴾ استفهام لپاره دانكاراوتعجب دې، اوفاء لپاره دتعقيب ده اي عقب علمكم لصدور تلك القبالع عنه تغلونه الخ (ابوسعود)، وذرئته مراد دذريت نه يا اتباع دابليس دي

اوطلاق پرې دذريت مجازاً دې، اويامراد دذريت نه حقيقه اولادې لکه چې منقول دې دام. مجاهد رحمه الله نه چې دابليس حقيقه اولاد اوزريت دې. چې ديونوم (زلبور) دې چې دې په بازارونو کښ گرځي اودابليس جهنمه ورسره وي.

دويم نوم (شردې) چې دې صاحب المصائب دې، ددريم نوم (اعور) دې چې دې خلک په زنا باندې برانگيخته کوي، دخلورم نوم (مسوط) دې چې هغه په خلکو ددروغو خبري مشهوره وي. اودبل نوم (داسم) دې چې دې دهغه سړي سره کورته ننه وځي چې هغه په خپل اهل او کور والو باندې سلام وانه چوي، اودهغه سره په خوراک کښ شريک کيږي چې کله بسم الله اونه وائي اودغه شان نورهم دې لکه ولهان، او (خنز، هفاف) وغيره شو چې تفصيل ئې ذکر کړيدې طبري اومظهري اوخازن اوداقول دجمهور و مفسرينو دې.

﴿أُولَئِكَ هُمُ الرَّاغِبُونَ إِلَىٰ عَذَابِ اللَّهِ﴾ يعني تاسو شيطان دی، يعني تاسو شيطان اودهغه ذريت سره دوستانه کوئ چې دهغه خبره منئ اودهغه اطاعت کوئ ﴿مِنْ دُونِ﴾ مقصد دانه دې چې څمسره ئې په عبادت کښ شريک کړئ اوځمانه بغير صرف دهغه عبادت مه کوئ بلکه مقصد دادې چې ځما نه تجاوز هغه ته مه کوئ دامعني داستبدال ده نومعني د ﴿مِنْ دُونِ﴾ داده چې مجاوزين عني اليهم، اوددې وجه نه مفسرينو معني داسي کړيده تسبدلوهم بي فطيعوهم بدل طاعى (روح، ابى سعود) ﴿وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ﴾ ضمير دجمع مذکر غائب راجع دې ابليس اودهغه ذريت ته اوداجمله حال واقع ده دماقبل نه يعني تاسو ئې په دوستانه سره نيسي حالانکه هغو ئې ستاسو دښمنان دې. نودښمن سره دوستي کول ډيره عجيبه غوندي خبرده اوهرکله چې لفظ د ﴿عَدُوٌّ﴾ اسم جنس وو نو دې وجه نه مفرد راوړې شو.

﴿هَٰؤُلَاءِ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا﴾ مراد دظالمانونه هر هغه څوک دی چې اطاعت اوخبره مني دشياطينو (گرچې صدق دظلم په خپلو افرادو باندې متفاوت دې ځکه چې دا کلي مشکک دې، او ﴿بَدَلًا﴾ منصوب دې تميز واقع شويدي د ﴿بَدَلًا﴾ نه اوافاعل دده ضمير مستقره دې چې (هو) دې، ومخصوص بالذم محذوف دې چې ابليس اودهغه ذريت دې، اي بس البدل من الله ابليس (کشاف).

﴿مَا أَشْهَدُكُمْ﴾ «داعلت دې د ماقبل لپاره چې ابليس اودهغه ذريت چې تاسو نې عبادت كوي اودوستي ورسره كوي آيا دزمكي اواسمانانو دپيدائش په وخت كېن يايخپله دهغوني ديدانن په وخت كېن دوي سره مونږه مشوره كړي وه يامونږه دوي دخان سره پديكېن شريك وو؟» و نه الله ﷻ ددوي مدد ته محتاج دې. نوتاسو څرنگه هغوي په عبادت كېن دالله ﷻ سره تړيكوني. ضميردفعول راجع دې ابليس اودهغه ذريت ته اومراد په اشهاد سره حضوردهغوي دې لپاره د مشوري يعنې دوي مونږه دمشوري لپاره نوو حاضر كړې چې آيا مونږه دا تخليق او كړو كنه «يعنې دوي سره مومشوره نه وه كړي، (قرطبي) ﴿وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ﴾ «داعطف دې پماقبل خلق باندې مرادپدي سره نفې دمشوري ده په تخليق دخنو نورو نه، چې مونږه دبعض مخلوقاتوپه پيدائش كېن په دوي كېن دبعضوسره مشوره هم نده كړي. لكه څرنگه چې «فَاتَّقُوا أَنْفُسَكُمْ» كېن مرادانفسكم نه بعضكم بعضاً مراد دې، اوامام رازي رحمه الله فرماني چې ضمير «هم» منعول راجع دې كفاروته چې هغوي دحضور ﷺ نه مطالبه كړې وه چې داغريب مسلمانان دخپل مجلس نه لرې كړه كېن مونږه ايمان نه راوړو چې هغوي مدكوردې په ﴿يَنْتَسِلُوا لِلطَّالِبِينَ بَدَلًا﴾ كېن. اوايت مقصد دادې چې دوي ته يعنې دې كفاروته څه خصوصيت اوفوقيت ندې حاصل چې دوي مطالبه كوي چې داغريب مسلمانان دې دحضور ﷺ مجلس ته نه راځي كچري مونږه دوي حاضر كړې وي دمخلوقاتودپيدائش پوخت كېن ياموددوي نه مشوره اوڅه مدد غوختلې وي نوبيا به خودوي نه فوقيت حاصل وي ليكن داسي خومونږه ندې كړي. نودوي هم دنورو مخلوقاتو پشان دې ﴿وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ﴾ مراد دمضلين نه ابليس اودهغه ذريت دې. اووضع داسم ظاهرپه موضع دمضمر باندې لپاره داظهاردمذمت دهغوي دې، چې دوي متصف دې حقيقه په وصف دضلاله سره. اوقيد د﴿الْمُضِلِّينَ﴾ احترازي ندې بلكه اتفاقي دې اوددوي دذم لپاره راوړې شويدي اوالله ﷻ دهېڅ چانه هم مدد ندې اغستلې، نه ده هادين نه اونه دمضلين نه، او﴿عَصُدًا﴾ په اصل كېن مته بازو، ته ونيلې كيږي، مرادتنه معين اومدگادې، او﴿عَصُدًا﴾ جمع ذكرنشوڅكه چې دانكره ده په سياق دغني كېن واقع شويده نومفیدده لپاره دعموم ده، اولپاره درعايت درؤس

دایتنو چي په اول کښ هم مفرد دې نو په اخیر کښ هم مفرد ذکر شولېږه درعايت د حرد ول سره. اوبعض مفسرين فرمائی چي جمع ځکه ذکر نشوه چي اشاره راسي دېته چي عدم صلاحيت واعتضاد اومداد کښ دوي جميع په منزله دواحد دې. چي لکه څرنګه واحد اوبوکښ صلاحيت اومداد دالله ﷻ نشته دې نودغه شان په جميع اوتولوکښ نيسته دې نو خلاصه دايت داشوه چي کله دوي ځمامد دګاران ندې په تخليق کښ بلکه دخپل ځان په تخليق کښ نې هم څه قسه دخل اوګردار نيسته دې نو څنګه تاسو ددوي عبادت کوئ. (مدارک، اوعلامه زمخشري يويل احتمال هم ذکر کړيدې چي (کنت، په فتحې سره دې يعنی مخاطب صيغه ده اويديکښ خطاب دې حضور ﷺ ته چي ددې کفارونه امداد مه اخله ددوي نه امداد اغستل ستالپاره صحيح ندې اوصاحب دروح المعاني فرمائی چي په دې تقدير ددې ايت نه بعض ائمه واستدلال کړيدې چي دکافرنه مدد طلب کول جائز ندې. اود دې تفصيل دادې چي کافرنه په امور دينيه کښ مدد اغستل دائمو په نيزيوه مختلف فيهِ مسئله ده. لکه دهغوئ نه په جهاد مع الکفار باقتال مع البغي کښ مددغوختل جائز دې که ندې. خوليکن په اموردنيوې کښ دهغوئ نه مدد غوختل بالاتفاق جائز دې. برابره خبره ده که هغه امداد په ممتن امر کښ وي لکه دهغوئ کنيغه، عبادت خانه، ورانه ول ياغير ممتن وي لکه منبر او محراب اوکپري جوړول شو

وَيَوْمَ يَقُولُ نَالُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ رَعَيْنَا

او يادکړه هغه، ورځ چي اوبه وايي الله ﷻ اواز اوکړئ هغه شريکانو څخه چي گمان کولوتاسو په هغوئ باندې دسريکانو

فَلَنَعُوهُمْ قَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ۝

بس دوي به ورته اواز وکړي نو ورپه نکړي جواب هغوئ دوي ته او اوبه گرځوو مونږه په مينځ ددوي کښ ځای دې

وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا

اوبه ويني مجرمان اور لره نو يغيښ به نې راشي چي بيشکه دوي پريوتونکي دي پدې کښ اونه به مومي دهغې نه ځای لاره

مَصْرَفًا ۚ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَقَلٍ ۚ وَكَانَ الْإِنْسَانُ

داویدلو نجات،^{۱۲} و په تحقیق سره باربار بیان کړېدی مونږه پدې قرآن کتب خلکونه دهر قسم بیان نه اودی انسان

اَكْثَرُ شَيْءٍ جَدَلًا ۝

زیات دهر خیزنه به جگړې کتب

﴿وَيَوْمَ يَقُولُ﴾ پدې کتب تخويف اخروي ذکر کيږي چې قيامت په ورځ به الله ﷻ مشرکینونه تبکيتاً حکم او کړې چې دخپل امداد لپاره هغه څوک را او غواړئ چې خماسره مو شريک جوړ کړې وو نومشركين به هغوی ته ډیر او اوزونه اود امداد درخواست په ورته او کړې خو هغوی به ورته څه قسم جواب نه ورکوي او ټول به په جهنم کتب جمع کړې شي، ﴿وَيَوْمَ﴾ منصوب دې او متعلق دې فعل مقدر پوري چې اذکر دې او اضافت د شرکاء، دې د متکلم ته مبنی دې په زعم دهغوی باندې ندې حقیقه او مراد په ﴿شُرَكَاءِ﴾ سره غوره قول مطابق بتان دی او گمراه متبوعین دی او ملانک او انبیاء هم مراد کیدې شي او امر به ﴿فَادُّوا﴾ لپاره د تبکیت دې، ﴿فَلَمَّا يَتَسَوَّوْا﴾ هُم مراد داستجابت نه نصرت دې چې نصرت به یې اونکړي نولهذا ددې ایت تعارض د سورة یونس ایت وقال شرکانهم ماکنتم ایانا تعبدون (۸۲)، سره نیشته دې ځکه چې دلته نفی د اجابت کامله یعني نصرت ده او هلته کتب اثبات دمطلق اجابت دې یعنی نفس جواب ورکول دې

﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا﴾ موبق صیغه د ظرف مکان ده په معنی دخائ د هلاکت او مراد تنه او رد جهنم دی، دا قول دابن عباس رضی الله عنهما و افراد و غیره دې.

او حضرت عبدالله بن عمرو او ابن عربی و غیره فرمائی چې موبق په معنی د حاجز سره دې، ابن عربی فرمائی کل حاجزین شینین فهو موبق (فتح القدیر) نو په دې تقدیر بیا موبق نه مراد د جهنم هغه کنده ده چې په هغې کتب ویني زوي وي نو الله ﷻ به ددې په ذریعې سره د اهل الضلالة او اهل الهدی په مینځ کتب تفریق اوجدائی راولي (زاد المسیر) نو کچري "شرکائی" نه مراد مطلقا شرکاء.

شي که انبياء وي که ملائک وغيره وي نوبیاد موبق نه دامعني مراد کول اولي دي. اوکه به ترک سره مراد دانبياء او ملائک و اودا اولياء نه علاوه بتان او گمراه متبعين مراد شي نوبيا اوله معني زياته اولي ده، ﴿وَرَهَآ الْمَجْرُمُونَ﴾ داهم تخويف اخروي دي او وضع داسم ظاهره خائي دمضمير لپاره دتصريح ده په جرمونو ددوي باندې او تصريح ده په سبب باندې د دخول ددوي جهنم نه، او مراد په رؤيت سره رؤيت بصری دي او په حديث دابی سعيد خدری عليه السلام کس دی چې حضور عليه السلام او فرمائيل چې ددوي ليدل د جهنم به دخلوينست کالو د مسافت باندې وي. عن ابي سعيد عليه السلام عن رسول الله عليه السلام انه قال ان الکافر يری جهنم فيظن انها موقعة من مسيرة اربعين سنة، طبري ج ۸ ص ۳۴۱، ﴿فَطَنُوا﴾ ظن په معني دقيقين سره دي اي فايقتوا (کشاف) اوياطن په خپلي معني سره دي اودايت مقصد دادي چې دخلوينست کالو د مسافت برابر لري نه چې کله دوي جهنم او گوري اودهغي اواز او غصه واورې نودوي به په هغه وخت کس دا گمان کوي چې اوس اوس بغير د خه مهلته اوتاخيره مونږ پدي کس غور زیدونکی يو ابن کثير، اودي معني واحتمال ته ترجيح ورکړيده امام رازي عليه السلام، ﴿وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرَفًا﴾ او او حالیه دي اومصرف يا صيفه دمصدر ميمي ده په معني دواپس کيدلو سره اوياصيفه دظرف مکان ده خانې دواپس کيدلو. يعني دوي ته به خه دامن پناه والاخاني به نه ميلاويږي اوفرشتي به ئې جهنم، ته را کاري اللهم اعننا منها،

﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا﴾ پديکس زجر ذکر کيږي ﴿صَرَّفْنَا﴾ باب تفعل دي تقاضا دتکرار کوي اومرادته مختلف طريقو سره مضامين بيانول دي لکه وعدو وعيدو غيره شو اوبعض فرماني چې مرادته نزول دقرآن دي مجامعا، ﴿لِلنَّاسِ﴾ مرادته ټول انسانان دي اوجنات تابع دانسانانودي نوخکه دهغي ذکر اوشو، اومن په ﴿مِنْ كُلِّ مَثَلٍ﴾ کس زانددې، اوياتبعضييه دي اومراد په کل سره کل کلي جنسي دي نو معني به ئې داسي شي چې بعضي دهرجنس نه «روح» اومراد په ﴿مَثَلٍ﴾ سره يا مشهوره معني ده چې مثالونه دي چې الله عليه السلام دانسانانو د هدايت لپاره په قرآن مجيد کس ذکر کړيدي لکه واضرب لهم مثلا الرجلين وغيره شو، اوياتنه مراد مضامين دي، اودا عبارت ورسره مقدر دي چې لهم بملوه ولم يتركوا المجادلة الباطلة، يعني دوي قبول نه کړواوبلاوجه اودليله مناظره

بازي يې پري نخوده. اوپدي باندې دلالت مابعد جمله کوي چې «وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرُ شُكْرًا جَدَلًا»^۱ منسوب دې ښایر تمیز رفع د ابهام کړېده د اکثر نه او مراد په «الْإِنْسَانُ» سره خوک وائی چې نضرین حارث دې چې هغه خصومت او جهګړه کوله پدې قرآن کښ. او خوک وائی چې اېی بن خلف تنه مراد دې اوز جاج نه منقول دی چې مراد په «الْإِنْسَانُ» سره انسان کافر دې خکه چې جدال په باطل سره دکا فرکار دې لکه الله ﷻ فرمائی چې وَيَجِدُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ أَوِيَّةً دَدِي دَرِي وَاوِيو احتمالاتو په تقدیر مراد به د جدل نه جدال باطل وي

لیکن غوره قول دادې چې مراد په «الْإِنْسَانُ» سره مطلق انسان دې لکه په روایت دبخاری ج ۲، کښ د حضرت علي علیه السلام نه مروی دی ان رسول الله ﷺ طرفه وفاطمة بنت رسول الله ﷺ ليله، فقال الاتصيان فقلت يا رسول الله ﷺ انما انفسنا بيد الله فاذا شاء ان يعثنا بعثنا، فانصرف حين قلت ذلك ولم يرجع الى شيتنا ثم سمعته وهو مولى يضرب فخذة وهو يقول وكان الانسان اكثر شيا جدلا ترجمه یعنی یوشپه نبی ﷺ دوی خواله راغې او اوبی فرمایلی چې تاسو مونځ نه کوئ؟ نو ما ورته اووي چې زموږ ځانونه د الله تعالی په قبضه قدرت کښي دي، چې کله هغه زموږ پاپاسول او غواړي نو موږ پاپاسو، کله چې ما دا اووي نو نبی ﷺ واپس شواو مال هېڅ جواب رانکړو. او خپل «ن» یې وهلو او د آیت یې لوستلو «وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرُ شُكْرًا جَدَلًا»^۱

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ

^۱ اوندې منع کړې خلکو لره د دینه چې ایمان راوړي هرکله چې راغې دوی ته هدایت او چې بخښه او غواړي درې خپل نه

إِلَّا أَنْ كَانَتْ لَهُمْ سُلَّةٌ الْآوِلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ۝

مګر انتظار کولو، ددې خبرې چې راشي دوی ته طریقه «عذاب» د پخوانو خلکو او یا راشي دوی ته عذاب مخامخ

وَمَا تُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا

آونه ليريو مونږه رسولان مگرزيرې ورکونکي اوږه ورکونکي^۱ او جگړه کوي هغه کسان چې کفران دي

بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آلِهَتِي وَمَا

په باطلو شېهاتوسره لپاره ددې چې اونږه وي پدې سره حق اونيوې دي دوی ايښه خما او هغه چې

أَنذَرُوا هُزُوا ۖ

دوی له پرې بیره ورکړې شوي وه توبي

﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يَرْجِعُوا وَهُمْ لَا يَذْكُرُونَ﴾ مانا په ده او په ﴿النَّاسُ﴾ سره

مراد مشرکين مکه دې ﴿أَن يُؤْمِنُوا﴾ ان مصدر په ده په محل نصب کښ واقع شويده اوددې نه

مخکښ من مقدار دې ای من ایمانهم بالله تعالی (روح) او پدې سره اشاره ده توحید نه منلوته، ﴿وَإِذْ

حَاذَرَهُمُ آلُ هَٰذِهِ﴾ دامتعلق دې په منع پوري او په "الهدى" سره مراد قرآن مجید او حضور ﷺ دې.

او په دوی باندې اطلاق د "هدى" مبالغه دې ځکه چې دوی سراسر هدایت ذریعې

دي ﴿وَنَسْتَفْرِئُهُ﴾ د اعطف دې په ﴿أَن يُؤْمِنُوا﴾ باندې او مراد پدې سره توبه ويستل دې د شرک نه

اواضافه داستغفار بعد ایمان نه یا لپاره د تعمیم ده چې ایمان او استغفار دواړه پکار دي

خبرښي او یا پدې کښ اشاره ده چې ایمان سره داستغفار نه اکل وي په نسبت سره فقط ایمان

نه ځکه چې استغفار دافع د عذاب او قهر الهی دې. لکه الله ﷻ فرماني چې وماکان الله معذبهم وهم

بمعرفون. او یا لپاره د تاکید ده چې هغه ایمان چې سره داستغفار نه وي نو هغه پاک وي د مخالفت

د نفاق نه. ﴿إِلَّا أَن تَأْتِيَهُمْ﴾ استثناء مفرغه ده اوداجمله په تاویل دمصدر، مفرد سره فاعل دې

ده منع لپاره. اوداکلام په حذف دمضاف سره دې چې هغه لفظ دطلب دې یا انتظار دې او مراد

په سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ۞ بَسْرَه عذاب استیصالی دې چې ټول هلاک شي. لکه څنگه چې د تیرتوؤ قومونو حال وو، او اضافت د سُنَّةُ ۞ الْأَوَّلِينَ ۞ ته مجازاً دې ځکه چې د است د الله ﷻ وو چې کله به تیر قومونو تکذیب زیات کړو نو د الله ﷻ د طرف نه به بیا عذاب استیصالی رانللو. لیکن د است د الله ﷻ جاري وو په دوی باندې نوځکه چې اضافت دوی ته اوشولو. ۞ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ۞ قبل په ضمي د قاف اوباء سره مخامخ ته هم و نیلې کیږي او فجاۃ ناسیې، ته هم و نیلې کیږي نو مطلب به چې داسې شي چې یاراشي دوی ته عذاب مخامخ. اچانک. نوبیا به دوی ایمان راوړي. او یاقبل جمع د قبیل ده و نیلې کیږي داسې متفرق ته چې په یوبل پسي وي نو مراد تنه یې درېی عذابونه دي معانی القرآن للفرأء، او امام رازی فرمائی چې قبیل، و نیلې کیږي. انواوته نومعنی چې داده چې دوی ته مختلف الانواع عذابونه راشي. او اوبه ۞ أَوْ يَأْتِيَهُمُ ۞ کس یاپه معنی د او سره دې چې هغه دمطلق جمع لپاره راځي، او یالپاره د تنويع دې. او بعض فرمائی چې او تبعیضه دي. ای ان بعضهم یقع به هذازادالمسیر، او که څوک اعتراض اوکړي چې هرکله مراد په سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ۞ بَسْرَه عذاب وو نودوباره په ۞ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ ۞ ذکرکولوڅه فائده ده؟ نو جواب دادې چې سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ۞، افاده د عذاب مبهم کړې وه اوبه ۞ أَوْ يَأْتِيَهُمُ ۞ بَسْرَه تعین دنوع دهغې عذاب مبهمه کیږي

فائده: په ظاهر کس د دې ایت تعارض معلومیري دایت دسورة الاسراء سره، ځکه چې هلته په حصر سره دایمان راوړلو لپاره مانع وصف بشریت وو د رسول لپاره لکه چې په ایت نمبر (۹۴)، وَمَنْعَ النَّاسِ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا ابْتَغُوا إِلَهُاتِكُمْ ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۚ (۹۴) ومانع الناس ایت کس دایمان راوړلو لپاره مانع په حصر سره انتظار هلاکت او عذاب ته ذکر شولو. نولهذا په دواړو ایتونو کس تعارض دي، خو علماً فرمائی چې تعارض نیشته دي، ځکه چې مانع په دوه قسمه دي ۱ مانع حقیقي ۲ مانع عادي، مانع حقیقي هغې ته و نیلې کیږي چې په هغې کس شی ممنوع ارتکاب محال وي او تخلف د مانع نه نشي راتلې او مانع عادي هغې ته و نیلې کیږي چې په هغې اتیان شی ممنوعه ته محال نوي او تخلف د مانع نه راتلې شي. نو په سورة الاسراء ایت نمبر (۹۴) کس ذکر د مانع عادي وو او پدې ایت کس ذکر د مانع حقیقي دي او د دې وجه

نه ديروخلکو چې ابتداء کافروو نورسالت به ئې دېسر سره منافى کړلو اودا ورله مانع وو داسلام لپاره خودهغې باوجود ايمان ئې راوړې وو، اوپه کوموخلکو باندې فيصله دالله ﷻ دعدم ايمان شويده نوهغوئې دعذاب استيصالى انتظارکوي اودا وائې چې ان کان هذاهلحق من عندك فامطر علينا حجارة من السماء، الخ

اوکه څوک اعتراض اوکړي چې هرکله انتظار دهلاک مانع وولپاره ددوئ دايمن نه نوپکارود چې انتظارمقدم وي په عدم ايمان باندې اوحالانکه ددوئ ايمان نه راوړل مقدم دې. په انتظارباندې نوجواب تنه دادې چې انتظارمانع دايمن سابق لپاره ندې بلکه انتظارمانع دهغې ايمان لپاره دې چې هغه دانظارنه ورستومتحقق کيږي. چې هغه عدم ايمان مرتبه دختم ده اوياجواب دادې چې دانتزيل داستحقاق دې په منزله دطلب باندې. لکه يوسړې خپل خادم، نوکر، ينجې ته اوائې چې کله هغه نافرمانې اوکړې. ته وهل غواړې. حالانکه هغه وهل غوختلي نوي اوظل ئې دوهلونوي کړې خوچونکه هغه په سبب دعصيان سره مستحق دوهلو گرځيږي نودغه استحقاق په منزله دطلب نازل کړې شو، نودلته هم داسي ده، نوگوياجې اصل عبارت داسي دې، مامعهم من ذلك الاستحقاق الهلاك الدنيوى والعذاب الاخر(روح).

﴿وَمَا تُزِيلُ﴾ پدې ايت کښ حکمت دارسال درسل ذکرکيږي، اوديو سوال مقدرجواب ذکرکيږي، چې مشرکينوبه ونييل حضور ﷺ ته، ته مونړپاندې عذاب ولې نه راولي حالانکه مونړه ستاخره اوحکم نه منو؟ نوجواب تنه اوشولو چې انبياء کرام راليږلي شوي دي لپاره ددفعي عذاب چې خلکوته په ايمان راوړلوسره خوشخبري ورکړې اوپه نه راوړلوسره ئې دالله ﷻ دعذاب نه اويره وي اودمنکړينودشبهاتو جوابونه ورکړي چې اتمام حجت اوشي اوکه بياهم څوک اونه مني نوعذاب به پرالله ﷻ دطرف نه راځي ﴿لَا مَبْئِثَ فِيْهَا﴾ داجمله حال واقع شويده دماقبل نه، ﴿وَيُجَنَّبُ الَّذِينَ﴾ دازجرده په مجادلينو باندې، يعنى دوئ باطل شبيهي پيش کوي اودحق دباؤکولوکوشش کوي، اومختلف قسم تعنتي سوالات کوي اوبا، په ﴿يَا أَبْنِطِلُ﴾ کښ سبيبه ده اومراد په دي سره غلط دلائل اوشبهات اوعتراضونه کول دې لکه دوئ به ونييل، لوشاء الله لاتزل ملکه مال هذا الرسول ياكلوا الطعام ويمشى فى الأسواق، وغيره شو واتصاف دجدال په باطل سره نيره دبيان دمذموم منه دې ﴿يُذْخِرُوا﴾ دماخوذ دې داداحاض القدم، نه دقدم خويدلوته ونيلي

کیري. اوصمیریه به کتب راجع دې جدال ته ای لیولوا ویبطنوا بالجَدال «الْحَقُّ» او مراد به حق سره هغه احکامات او شرائع دې چې انبیاء کرام راوړي وو «وَأَتَّخِذُوا عَٰیْنَتِیْ» مراد به «باتی سره معجزات دې که هغه قولاً دې لکه قرآن مجید او یا فعلاً دې لکه نور معجزات شو. او مراد به «وَمَا أَنْزَلُوا» سره اخبار دې نزول د عذاب متوقعه نه که د نیوی وې یا اخروی. او مایه «وَمَا أَنْزَلُوا» کتب یا مصدریه ده په معنی د انذار هم سره دې او «واو» بمعنی مع دې ای واخلدوا ایی مع انذارهم الخ او یا ماموصوله ده او انذروا جمله ورله صله ده او عائدیه صلی کتب «ضمیر دې محذوف دې ای مانذروه» کشف او «هَزُوا» به معنی ده مهزوا سره دې. او یا حمل نې مبالغه نې

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَلَيِّنَ

او خوت یو ظلم دې دهغه چاته چی ورته یاد کړې شي ای تونه درب خپل نومغ واړه وي دې دهغی نه او یر کړی

مَا قَدَّمَتْ يَدُہٗ ۚ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوہُ

هغه عملونه چی مخکې لیرلي دي لاسونودده بیشکه مونږه گرځولیدی په زړونودوئ باندې پردې دیوھی دقرآن نه

وَفِي آخَانِهِمْ وَقُرْآ ۚ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِلَّا

اونه غوږونودوئ کتب دروندوالی دې او که ته رابولي دوئ سې لاري ته نو هرگز لاره نه مومي دوئ بدغه وخت کتب

آبَنَّا ۚ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ لَوْ يَوَٰجِدُهُمْ بِمَا كَسَبُوا

مېجرې اورب سباه یريخونکی دې رحمت والادی کجری نیولی نی دوئ به سب دهغه عملونو چی دوئ کړی

لَعَجَلٌ لَهُمُ الْعَذَابُ ۚ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَّنْ يَحْمِلُوهُ مِنْ دُونِهِ

نودزیه نی رالیرلي وی دوئ نه عذاب بلکه شنه دې لپاره ددوئ خائ دوعدی چی هرگز به اونه مومي دوئ بغیر دهغی به

مَوْئِلًا ﴿وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿۱۰﴾

بل خائى دپناه، اودا دكلو خلك هلاك كړل مونږه هر كله چې ظلم ئې او كړواو مقرر كړې وو مونږه لپاره دهلاك ددوى يو وخت مقرر

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ هَدَاهُم زُجْرَدِيْ بِه اعراض كوونكو باندې دقرآن نه چې دقرآن تلاوت اوريدلونه مخونه واړه وي او په تيرشوي گناهونو باندې توبه نه اوباسي. او استفهام انكاري دې ﴿بِقَائِيَّتِ رَبِّهٖ﴾ مراد په ايتونوسره قرآن مجيد دې اوددي وجه نه ورستو ﴿أَنْ يَفْقَهُوْهُ﴾ كېن ضرورت ته دمفرد مذكر راجع شويدي، اوبعض مفسرين فرمائي چې مرادته جنس آيات دې كه قرآن وي يا نور معجزات. ﴿فَأَعْرَضَ عَنْهَا﴾ پديد كېن اشاره ده چې دقرآن مجيد په ايتونو كېن سوچ. فكر اوند بېرته كول اعراض دې دقرآن نه ﴿وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ﴾ مرادته اعمال اوافعال سينه دې (اين كثير، او مراد په نسيان سره عدم تفكر دې په عاقبت اوانجام ددې كېن اويامراد په نسيان سره ترك توبه ده (قرطبي).

﴿إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً﴾ دا جمله مستانفه ده واقع ده په سوال دسائل كېن گوياجې سائل سوال او كړو چې ماعلة الاعراض والنسيان؟ نوجواب اوشو چې علت داعراض لپاره دادې چې ﴿إِنَّا جَعَلْنَا﴾ اكنة جمع ده كنان ده پردوته ونيلي كيږي. اوتنوين لپاره دتعظيم دې، او مراد په دې سره مرتبه دطبع او ختم، ده اودانتيجه داعراض ددوي ده لكه څرنگه دزهر خوړونكي باندې نتيجه اواثر دمرگ مرتب كيږي نودغه شان په اعراض كوونكي باندې نتيجه دختم اوطبع مرتب كيږي چې دا پمنزله دموت معنوي دې. او پدي كېن څه دليل دجبريه لپاره نيشته دې او (ان، په ﴿أَنْ يَفْقَهُوْهُ﴾ كېن مصدريه دې ﴿وَقِيْءَ أَذَانَهُمْ﴾ داعطف دې په ﴿عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ﴾ باندې او ﴿وَوَقَّرَ﴾ ونيلي كيږي بوج ته نومراده تنه دادې چې ددوي غوږونه په سماع قبول سره حق نه اوري ﴿وَإِنْ نَذَعْنَاهُمْ﴾ داشرط دې او ﴿فَلَنْ يَّهْتَدُوا﴾ ورله جزاء ده. اوجزاء مرتبه وي په شرط باندې، نوپه ظاهر كېن اشكال كيږي چې دعوت دحضور ﷺ خودريعه دعدم هدايت لپاره نه گرځيږي اودحضور ﷺ په دعوت الى الاسلام باندې ترتب دانتفاء دايمان اوهدايت نه كيږي نوڅرنگه به

دلته ﴿فَلَنْ يَنْتُزِعُوا﴾ مرتب په ماقبل ﴿وَإِنْ تَدْعُهُمْ﴾ باندې صحيح شي؟ نو جواب دادې چې دانته،
 نه ده حقیقه بلکه دا اخبار دې دستقبل نه اویشگونې ده او جواب دې د سوال تقدیري لپاره چې
 گویا چې حضور ﷺ ددوئ په ایمان باندې د پیر حرص دوجي نه نیوس او کړو چې مالی لا دعوهم؟
 نو الله ﷻ ورته او فرمائیل کچري ته دوئ دعوت هم ورکړې خودوئ ته هدایت نه میلا ویری ځکه
 چې الله ﷻ ددوئ په زړونو باندې مهرد جباریت ثبت کړیدې، «طبری، اود» إِذَا ﴿ لپاره مضاف الیه
 جمله مقدره ده یعنی چې پدغه وخت کښ چې کله ددوئ په غوږونو باندې بوج او غور ځولې شي
 او په زړونو باندې پردي راوستلې شي نو بیا دوئ ته هدایت نه میلا ویری. او تقید په ﴿أَبْدًا﴾ سره
 مبالغه ده په نفی هدایت کښ دهغوئ نه ﴿وَزَيْتُكَ﴾ پدې ایت کښ هم زجر ذکر کیري هغه
 خلکو ته چې دالله ﷻ دصفت مغفرت اورحمت نه غلط مطلب اخلي او په گناهونو باندې جرأت
 کوي پدې خیال چې الله ﷻ غفور اورحیم دې لیکن داخیال نه کوي چې دبداعمالو په سبب
 دالله ﷻ قهر اوغضب هم نازلیري چې بیا دهغې نه ئې څوک خلاصولې نشي ﴿وَزَيْتُكَ﴾ مبتداء ده
 او ﴿الْغُفُورُ﴾ او ﴿ذُو الرَّحْمَةِ﴾ ورله خبر بعد الخبر دې اوصفت دمغفرت په صیغې د مبالغې سره
 ذکر شو اوصفت درحمت د مبالغې سره نشو ذکر وچه داده چې مذکور پدې مقام کښ عدم مواخذه
 ده فی الحال ددوئ په لوئې لوئې جرمونو باندې او پدې لوئې جرمونو باندې عدم مواخذه ددوئ
 مغفرت عظیمه دې اوصفت درحمت دالله ﷻ پدې دنیا کښ عام دې پدوئ باندې خوتام ندې ځکه
 کچري تام شي پدوئ باندې نودوئ به ایمان راوړي وو او عذاب نه به بچ شوې وې مکمل، اگرچه
 رحمت دالله ﷻ ته سبقت حاصل دې په غضب باندې روح بحواله خفاجی،

﴿لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ﴾ دا استشهاد دې لپاره دترك مواخذي اودمغفرت چې داهل مکه دلوی
 جرمونو باوجود ددوئ په مواخذه کښ جلتې او تعجیل الله ﷻ ندې کړې او کچري الله ﷻ دوئ
 سره دمغفرت والامعامله نوې کړې اودوئ ته ئې مهلت نوې ورکړې نوپه عذاب کښ به ئې جلتې
 کړپوه په دنیا کښ به ئې فوري عذاب راوستې وو اودوئ ټول به ئې هلاک کړي وو او دما په ﴿يَمَّا
 كَسَبُوا﴾ کښ یا مصدریه ده ای بکسهم او یا موصوله ده موعده صیغه دظرف زمان یعنی وخت

دوعدي اومرادرته عذاب دي يادنيوي لکه يوم البدرکين ددوي قتل اودلت شوې وو
ويانوردغه شان فتوحات شو. اوياتنه دمرگ والا ساعت اووخت مراددي. اوياتنه داختر
ولا عذاب مراد دي. اوبعض مفسرين فرمائي چې موعصيفه دظرف مکان ده مراد تنه جهنه دي
«هين دونه» ضميرراجع دي "موعده" ته او "مول" ويلي کيږي ځاني دپناه ته اوپدي کين مبالغه
منصوده په عدم نجات کين چې دنيوي عذاب نه ديچ کيدلواود خلاصي گنجائش ممکن وي
نکين عذاب اخروي نه ديچ کيدلوهيخ صورت به نوي (اللهم اعذنا منها بفضلک وبمناک امين).

﴿وَنَزَّلْنَا الْقُرْآنَ﴾ پدي کين تخويف دنيوي دي. چې دغه کلي چې تاسو کين دهغوني واقعات
مشهور اومعروف دي دخپلو گناهونو په سبب هلاک شويدي. او ﴿وَنَزَّلْنَا﴾ سره اشاره محسوس ته
نډه ځکه چې هغوني خو هلاک شوي وويلکه معهود في الذهن ته ده. اوقري نه مخکين مضاف
مقدر دي چې اهل دي اومرادرته عاد، ثمود، قوم لوط وغيره دي. اوهرکله چې ددوي حالات
اواقعات پدوي کين مشهور اومعروف وو نودکمال معلوميت دوجي نه نازل کړو په منزله
محسوس نوځکه ورته اشاره په ﴿وَنَزَّلْنَا﴾ سره ورته اوشوه ﴿لَمَّا ظَلَمُوا﴾ مرادتنه کفردي اومفعول
﴿ظَلَمُوا﴾ حذف کړي شويدي لپاره دتعميم دظلم چې ددوي ظلم په هرڅيز کين وو. اوداتعليل
وسبب دي لپاره داهلاک دهغوني ﴿وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ﴾ مهلك په معني داهلاک سره دي اوياصيفه
دقره ده اي وقت هلاکهم. او ﴿مَوْعِدًا﴾ هم ياظرف زمان دي يعني دهرقوم دهلاک کولولپاره يوه
سبه معلومه ده اويامصدر دي په معني دوعدي سره اوپدي کين اهل مکه ته تعليم ورکول دي
دهغوني ته تخويف دي چې څرنگه دغي قومونو ظلم اوکړواودخپلو بدو عملونونه واپس
سيوانه ﴿وَنَزَّلْنَا﴾ ددوي دهلاکت لپاره يوه ورځ اونيته مقرره کړي وه چې کله هغه نيته راغله
نډه هلاک کړل دغه شان ستاسونيته چې راشي نوتاسوبه هم هلاک شي

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ

^۱اويادڪڙهه هغه وخت جي اوييل موسيٰ ۽ خادم خپل ته جي ڪه به هميشه روان ۾ بردي جي ورسيره

مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ۝ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ

خائي ڊجيم ڪيدلو دوهه دريا يونوته اويابه تيره شي ڏيره زمانه. پس هرڪله جي اورسيدل دوي دواڙه خائي ڊجيم ڪيدنو

بَيْنَهُمَا نِسْيًا حُوتَهُمَا فَاتَّخِذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ۝

دوهه دريا يونوته نو هير ڪڙلو دوي دواڙه ومهي خپل پس اونيوله، مهيا شي لاره خيله په درياڀ ڪش په تاتنه دسورنگ.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ

پس هرڪله جي دوي تير شو، دهغي خائي نه، اوييل، موسيٰ ۽ خادم ته رواڙه مونڙه ناشته زمونڙه په تحفيق سره

لَقَيْنَا مِنْ سَفَرَاتٍ هَذَا نَصَبًا ۝

رسيدلي دي مونڙه ددي سفر نه سترهي والي

۱. وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ هَذَا سَفَرٌ مِنْ سَفَرَاتٍ هَذَا نَصَبٌ ۝

جي حضرت خضر ۽ ته خني امور غيبه خودل ددي علامه ده جي حضرت خضر ۽ غيب

دان او عالم الغيب وو نولهذا عالم الغيب صرف الله ذات ته وئيل صحيح نشو، نوددي جواب

اوشو جي حضرت خضر ۽ عبدو و لکه جي الله فرمائي: ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا ۝ اوعبد محتاجه

وي الله ۽ اوتصرف اختيار ورته نوي حاصل، اوهغه ته دخني امور و تڪوينيه علم لدني ور ڪڙي

شوي وو. اوتول امور خارقه للعادت په حکم دالله سره ڪڙي وولکه جي هغه خيله اقرار ڪڙي

ووجي ﴿وَمَا قَلْتُ عَنْ أَمْرٍ ۝ اوحضور ۽ فرمائي جي حضرت خضر ۽ موسيٰ ۽ ته

اوفرمايل جي ان لي علما لاينبي لي ان تعلمه وان لك علما لاينبي لي ان اعلمه، الحديث يعني

ماسره داسي علم دي جي هغي زده ڪڙه تاسره مناسب نده اوتاسره جي کوم علم دي هغي زدڪڙه

مـ سره مناسب نده. نو حضرت خضر عليه السلام دخپلي عاجزني اوځني امورو په باري کښ دلا علمي نظر هم اوکړو. بلکه حديث کښ راځي چې کله دوي په کښي کښ کښاستلو نو يوه مرغی ر غله چې د سمندر نه ني په خپله خوله کښ اوږه راوغسلي نو حضرت خضر عليه السلام موسی عليه السلام ته ونيل چې والله ما علمي وعلمک في حب علم الله الا كما اخذ هذا الطائر عصفاره من البحر الحديث يعني خدا و ستا علم داند تعالې علم په مقابله کښي دومره دې څومره چې ددې مرغی په خوله کښي او بونست سمندر سره دې. او دا قول د خضر عليه السلام صرف لپاره د اقرار عجز و کښي د بندگ نو علم نسبت د الله عليه السلام د علم سره د فطري او د سمندر هم ندې ځکه چې قطره منځه دې او سمندر هم منځه دې نو هلته د منځه دې نسبت منځه دې ته دې او علم د الله عليه السلام غير منځه دې او علم د انبيا کرامو منځه دې نو دلته د منځه دې نسبت د غير منځه دې سره دې

او مراد د موسی عليه السلام بنه موسی بن عمران بن قاهت بن لای بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام دې او مراد په «لِقَتْنَه» سره دهغه خادم حضرت یوشع بن نون بن افراسيم بن یوسف بن یعقوب عليه السلام دې. او اطلاق په هغه باندې د فتي تاديادي او ددې وجه نه خپل خادم. نو کريغلام نه فتي ونيل مستحب او مسنون دې لکه حديث کښ راځي چې حضور عليه السلام ارشاد او فرمايلو چې لا یقل احدکم عبدی ولا منی ولیقل فتای وفتای «مسلم» او په ځني روایاتو کښ راځي چې حضرت یوشع عليه السلام د حضرت موسی عليه السلام خوره ئې وو بحر او کوم وخت کښ چې دې خادم دو نوهغه وخت کښ ورته نبوت نوو میلاؤ او ییاد حضرت موسی عليه السلام د وفات نه پس ورته نبوت ورکړې شو

فانله پدې ایت کښ دلیل دې په جواز داستعانت باندې د خادم نه او په امورو شرعيه کښ استعانت د غير نه سنت د انبياؤ دې.

ولا اَنْزَحْ جابرح د افعال ناقصه نه دې او خبرنې محذوف دې چې اسر دې او قربنه په حذف د خبر باندې د قول د الله عليه السلام دې چې «أَبْلَغُ مَجْمَعِ الْبَحْرَيْنِ» ځکه چې بلوغ مجمع البحرين ته غايه ده او د تقاضا دهغه فعل کوي چې کوم فعل لپاره دا غايه گرځيدلېدې نو هغه سیر دې او دغه شان قربنه حالیه هم پدې باندې موجوده ده چې دلته اسیر مقدردې ځکه چې دا حالت د سفرو و مدارک. او امام بخاری عليه السلام پدې واقعي باندې باب منعقد کړيدې په کتاب العلم کښ او مقصد ئې دادې

چې علم لپاره خروج او طلب د علم لپاره کوشش او مشقت برداشت کول پکار دي او که یو ځای کېږي علم حاصل نشي نوبل ځای ته ورپسي تلل پکار دی اگر چې په سمندر کېږي ورسې سفر کول وي ﴿مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ﴾ موسی عليه السلام ته دوحې په ذریعې خودلې شوي وه چې کله هغه تېوس او کړې ای رب این^۱ې ربه هغه کوم ځای کېږي دې نواله عليه السلام ورته او فرمائیل چې بمجمع البحرين یعنی په مجمع البحرين کېږي دې مجمع ظرف مکان صیغه ده یعنی ددوه بحرونو میلادو والا ځای او په تعیین دمجمع البحرين کېږي ډیر احوال راغلي دي منجمله دهغې نه دادی چې^۲ بعض فرماني مراد ددینه بحر فارس او بحر روم د میلادو والا ځای دي. دا قول د حضرت قتاده رضي الله عنه نه مروی دي او ددې قول په اعتبار مراد به دمجمع نه قرب اتصال وي ځکه چې بحیره فارس او روم یو بل سره میلادويږي نه بلکه قریب تیريږي^۳ بعض فرماني چې دامقام په خرطوم سوډان کې واقع دي چې هلته د دریانې نیل دوه شاخونه یو بل سره میلادويږي چې نیل ایض او نیل ازرق دي. اودې احتمال ته ځني مفسرینو ترجیح ورکړیده چې دا واقع د سفر په هغه وخت کېږي پېښه شوي وه چې کله موسی عليه السلام په مصر کېږي قیام فرماوو^۴ بعض فرماني چې مراد په دې سره مقام طنجه دي او طنجه په اسپین کېږي د جبل الطارق سره قریب واقع دي او د بته مضیق جبل طارق هم ونیلې کیږي او په دغې مقام کېږي بحرایض المتوسط او بحر محیط اطلسي میلادويږي او ددینه علاوه نور احوال هم راغلي دي خو چونکه قرآن او حدیث کېږي تعیین ندې کړې شوې او په تعیین کېږي څه حکم شرعي ندې متعلق نوددي وجه په اثبات د تعیین کېږي وخت صرف کول ندې پکار. اونه بالجزم یو مقام متعین کیدې شي بلکه مفسرینو د آثار او قرآن دوجي نه متعدد مقامات بیان کړيدي او ځني مفسرینو دخپل مزاج مطابق ځنوا احتمالاتو ته ترجیح ورکړیده. خو بهر حال مقصود دادې چې حضرت موسی عليه السلام د حضرت خضر عليه السلام نه د علم د حصول لپاره سفر او کړو.

﴿أَوْ أَمْتَصَى حَقْبًا﴾ د حق ب مفرد دي او جمع ئې احق ب او احقاب راځي. ابن عباس رضي الله عنه نه د حق ب په باري کېږي مروی دي چې ددې اطلاق په مطلق زمانې باندې کیږي او حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه او د حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرماني چې د حق ب اطلاق په اتیا^{۸۰}، کالو باندې کیږي. او د حضرت حسن بصری رضي الله عنه مروی دي چې حق ب او یا^{۷۰}، کالو باندې اطلاق کیږي. خو غوره خبره داده چې پدې ځای کېږي د حق ب نه مراد ډیره زمانه ده او پدې کېږي اشاره ده د حضرت موسی عليه السلام عزم ته په حصول د علم باندې. چې دخپل سفر لپاره ئې دوه غاڼې ذکر کړي چې یوه بلوغ اور سیدل مجمع

البحرين ته دي او ملاقات د حضرت خضر عليه السلام سره دي او يايوه اوږده زمانه سيراوسفر کول دي او او او او لپاره دا حد الامرين دي روح او بعض مفسرين فرماني چې او په معني د الا سره دي او ددي نه ورستو ان ناصبه مقدردې او استثناء مفرغه ده نومقصد دادي چې خه هميشه لپاره به سفر کوم حتی چې مجمع البحرين ته اورسيږم مگر د اچي دومره سفراو کړم چې مي يقين راشي چې اوس خپل مقصود نشم حاصلولې

فائده (۱) د دينه ايت نه معلومه شوه چې د طلب علم لپاره عزم او مشقت برداشت کول ضروري دي او سفر لپاره د علم عظيم عبادت دي اگر چې ديوي کلمي لپاره ولې نوي؟ او ددي وجه نه امام شيعي عليه السلام نه مروی دي چې فرماني لوان رجلا سافر من اقصي الشام الى اقصي اليمن لسمع كلمة ما ريت ان سفره ضاع او حضرت والد صاحب به دلته اشعار فرمايلو چې دست از طلب نه دارم تا کاملم بر آيد من رسد بجانان يا جان زتن بر آيد

۲ ددي ايت نه داهم معلومېږي چې د استفادې علمي لپاره خه انتها نيشته دي حتی که انبياء کرام عليهم السلام د کمال علم باوجود مزید علم ته محتاجه وو او دغه شان واقعات د صحابه کرامو عليهم السلام او تابعينو نه هم مروی دي حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه ديو حديث اوږيدلو لپاره د حضرت عبدالله بن انيس رضي الله عنه ته شام ته تللي وو او ديوي مياشتي سفر ته کړې وو او دغه شان د حضرت قيس بن كثير رضي الله عنه نه مروی دي په ترمذی شريف باب فضل العلم کس چې فرماني: كنت جالسا مع ابي الدرداء في مسجد دمشق وجاءه رجل فقال يا ابا الدرداء اني جئت من مدينة رسول الله صلى الله عليه وسلم حديث بلغني انك تحدثه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ما جئت حاجة الخ يعني خه ابو الدرداء رضي الله عنه دمشق په جماعت کښي ناست وم چې يوسرې راغي او اويل يي اي ابو الدرداء خه دمديني نه صرف ديو حديث داوږيدلو لپاره راغلې يم بل هيڅ حاجت مي نشته چې هغه مي هم دي سفر نه مقصودوي

۳ ددي ايت نه داهم معلومېږي چې څوک د سفر اراده کوي نو پکار ده چې خان له دي رفيق سفراوگوري او يواځي سفردی نکوي او په احاديثو کښ د خني اسفار يواځي کولونه منع هم راغليده

قصه موسى عليه السلام او خضر عليه السلام

امام بخاري رحمه الله او مسلم رحمه الله د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه نقل کړيدي چې هغه د حضرت ابي بن کعب رضي الله عنه نه روايت نقل کړيدي چې حضور صلى الله عليه وسلم او فرمايل چې يوځلي حضرت موسى عليه السلام بني

اسرائيلونه وعظ او نصيحت او کړو حتی که چې دخلکو دسترگونه او ښکي روانی شوی او زیږه
نې نړه شولو. یوکس ورته تپوس او کړو چې د زمکي په مخ ستا نه لوني عالم بل څوک سته دي؟
نوموسی عليه السلام او فرمائیل چې نه، او دا جواب اگر چې فی نفسه صحیح وو ځکه چې پیغمبر ص
هغه اعلم الناس وي خو چونکه دی پیغمبر ص د شان اود مقربینو سره دا جواب مناسب نوو نو دخپل
شان سره غیر مناسب جواب ورکولو دوچي نه، د الله ج د عتاب لاندې راغې. نو ورته اوونیلې یو
هاؤستانه لوني عالم شته دي. موسی عليه السلام تپوس او کړو چې ای ربه! په کوم ځاني کښ دي؟
نوالله ج ورته او فرمائیل چې په مجمع البحرين کښ دي. حضرت موسی عليه السلام هغه نه
در سید لولپاره یوه نشاني طلب کړه. نوالله ج ورته او فرمائیل چې یو مهې په توکړی کښ دخل
خان سره واخله او کوم ځای کښ چې دامهې ژوندې شو نو هلته به هغه موجود وي. حضرت
موسی عليه السلام په توکړی کښ مرمهې دخان سره واغستلو او خپل خادم حضرت یوشع عليه السلام ته ی
او فرمائیل چې کله هم دامهې ژوندې شي نوماته خبرا کړه او دواړه روان شو حتی که چې دوی
دواړه یو ځاني ته اور سیدلو چې هلته یو کانرې اوشکه او اوبه وي حضرت موسی عليه السلام آرام
او فرمائیلو او اوده شو. نو په دغه دوران کښ اچانک مهې حرکت او کړو او ژوندې شو او سمندر نه
نې توپ کرل او په کوم ځاني کښ چې اوبو ته ننوتلو نو هلته کښ یو سرنگ غوندې جوړ شو.
حضرت یوشع عليه السلام دخان سره او نیل چې حضرت موسی عليه السلام به پخپله راپاسي اوڅه نې نه
راوینوم او چې کله خپله راوین شي نویابه ورته اوایم. کله چې موسی عليه السلام راوین شو
نویوشع عليه السلام نه واقعه هیره شوي وه او په سفر روان شو حتی که چې دوی کافي سفراو کړو
نوحضرت موسی عليه السلام خپل خادم ته او فرمائیل چې **إِنَّا غَدَاءَنَا** چې دا خوراک را کړه چې
او خورو پدي سفر کښ ستوماتیاراته ډیره اور سیدله، حضرت موسی عليه السلام تر کوم وخته پوري
خپل منزل ته نوو رسیدلې نو سترې کیدلونه، او کله چې په خپل منزل مقصود تیر شولو نویاو ورته
ستوماتیا اور سیدله. نوحضرت یوشع عليه السلام ته واقعه راياده شوله او او نیل نې چې کوم کانرې
سره مونږه ارام کړي وو نو مهې خو هلته ژوندې شوې وو او ځمانه دا خبره هیره شوي وه او شیطان
ځمانه هیره کړي وه او مهې په سمندر کښ عجیبه لاره هم جوړه کړي وه. نوموسی عليه السلام ورته
او فرمائیل چې دا خو مونږه منزل مقصود وو او دواړه واپس دخپل قدمونو په نشاناتو باندې واپس
شول حتی که چې هغې ځاني ته را اور سیدل نو هلته ورته حضرت خضر عليه السلام میلاؤ شو چې خپل
خان نې په کېږو کښ پټ کړي وو. حضرت موسی عليه السلام ورته سلام او کړو، نو هغه دخپل مخ نه

خادرلري ڪړو او اوښل ئې چې دزمکي نه سلام داڅرنگه؟ او تپوس ئې اوکړو چې ته څوک ئې؟ موسى ﷺ ورته او فرمائيل چې څه موسى ﷺ یم. هغه تنه تپوس اوکړو چې دينې اسرائيلو والاموسی؟ موسى ﷺ او فرمائيل هاؤ. هغه بياتپوس اوکړو چې ته څرنگه راغلي موسى ﷺ ورته او فرمائيل چې ددې لپاره راغلي یمه چې کوم علم تاته درکړې شوې دې چې هغې نه ماته هم تعلیم راکړې. هغه ورته او فرمائيل چې اې موسى ﷺ ستا لپاره ډاکافي نده چې تورات درسره دې اووحي درته راځي، بيشکه ماته چې کوم علم راکړې شويدي هغې نه ته شي واقف کيدلې. او کوم علم چې تاته درکړې شويدي هغه ځما لپاره مناسب ندې او اې موسى ﷺ ستانه به صبرونه کړې شي. نوحضرت موسى ﷺ او فرمائيلو چې انشاء الله څه به صبرکوم نوهغه ورته اوښل که چري ته ځما اتباع کول غواړي نو ځمانه په دڅه کار په باره کښ تپوس نه کوي چې ډاکاردي ولي داسي اوکړو. ترڅو پوري چې مادرته نوي وښلې نوره قصه بيا په تفصيل سره په ايتوغو کښ ذکر کيږي.

فانله ددې صحيح حديث نه داهم معلومه شوه چې پدي ايت کښ مراد د موسى ﷺ نه مشهور موسى بن عمران دې، او موسى بن ميشابن يوسف بن يعقوب ندې مراد لکه څرنگه چې قول کړې وو پدي باندې نوف البکالی لکه چې په صحيح حديث کښ دي چې سعيد بن جبیر رضي الله عنه فرمائي چې ماحضرت ابن عباس رضي الله عنه ته عرض اوکړو چې نوف البکالی خيال دادې چې خضر رضي الله عنه ته سفر حضرت موسى بن عمران نووکړې بلکه هغه بل موسى وو نوحضرت ابن عباس رضي الله عنه او فرمائيل چې کذب عدوالله اويائي دامتذکوره حديث بيان کړو، اوحضرت ابن عباس رضي الله عنه دهغه په باره کښ عدو الله الفاظ استعمالول تغليظا او تشديدا او په حالت دغصي کښ وو، ورنه حضرت نوف البکالی صادق مسلمان اوتابعی وو اوهغه داقول (چې پدي ايت کښ موسى نه مراد موسى بن عمران ندې بلکه بل موسى يعني موسى بن ميشا دې، ځکه کړې وو چې دې اول يهودی وو او ديهوديانو په کتابونو کښ او په هغوئ کښ دامشهوره وه چې حضرت موسى بن عمران رضي الله عنه حضرت خضر رضي الله عنه ته سفر نووکړې ځکه چې يهوديانو به دا خبره ډير بعيده کتره چې حضرت موسى رضي الله عنه بن عمران دعلم حاصلولولپاره په بل چا پسې سفراوکړي نو نوف البکالی هم دهغوئ نه متاثره شوې وو اوداقول مذکورئې کړې وو اوکله چې دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه حديث مذکوره واوريد دهغې نه ورستو بيانوف بکالی نه خپل قول باندې اقرارندي راغلي. والله اعلم بالصواب.

«فَلَمَّا بَلَغَا أَفْءَاءَ فَصِيحِهِ» ده ددینه مخکښ کلام محذوف دې ای فذهبا عثیان الی مجمع البحرین فلما بلغا او مجمع البحرین. نه حسی دریابونه مراد دی چې داقول راجع دې اوضمیر دتثنیې په «بَیْتَهُمَا» کښ راجع دې بحرین ته «بَیْتًا حُوتَهُمَا» دامهې الله ﷻ ددوئ لپاره نشانی ګرځولې وه دتعیین دمقام خضر. اونسبت دنسیان دواړو ته یعنی موسی ﷺ او یوشع ﷺ ته شویدي اگرچې نسیان صرف دیوشع نه راغلې وو ځکه چې موسی ﷺ اوده وو خودانسبت دنسیان په اعتبار دحالت دحوت سره دې اولفظ دحال یعنی مضاف مقدر دې ای نسیاحال حو قهما اگرچې حال ددواړو یویل نه مختلف دې هغه حالت دنسیان چې نسبت حضرت موسی ﷺ ته کیږي هغه حالت دتفقد اود تذکر دې یعنی هغه نه داهیر شو چې دماهي په باره کښ دحضرت یوشع نه تپوس اوکړو چې ماهې موجود دي او که ندي موجود؟ اوحضرت یوشع ﷺ نه هغه حالت یادول حضرت موسی ﷺ ته چې کوم هغه کتلې وو هیرشو، اوبعض مفسرین فرمائی چې اصل ناسې صرف یوشع وو اونسبت دواړو ته ځکه اوشو چې حضرت موسی ﷺ دهغه سره مصاحب وو اوکله کله فعل اگرچې دیوکس نه صادرشې خونسبت پوره جماعت ته اوشي دوجي دمصاحب نه لکه داقول دالله ﷻ دې، یخرج منهما اللؤلؤ والمرجان. اوحالانکه ملغلرې صرف دمالح نه راخي نه دغبر نه. «فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ» فءاء فصیحیه ده اوددینه مخکښ جمله مقدره ده تقدیر دعبارت داسي دې فحی وسقط فی البحر فاتخذ الخ (روح) مهې ژوندې شو اودالله ﷻ په حکم سره په سمندر کښ ننوتولو اوپه کوم ځانې کښ چې مهې ننوتلې وو نو هلته کښ دسورنگ په شکل یودرې طاق، جوړ شو. اوداماهې مشوې یعنی وریت کړې شوې وو، اوپه ځنې روایاتو کښ دې چې ددینه دوئ نیم خوړلې وو اویدی کښ اشاره ده په قدرت دالله ﷻ ته په بعث بعد الموت باندې، اوپه سبب دژوندې کیدلودماهي ځني روایاتو کښ داسي راځي چې وفی اصل الصخرة عين يقال لها الحیة لا یصیب من مآنها شی الا حی فاصاب الحوت من ماء تلك العين قال فتحرك وانسل من المکتل فدخل البحر بخاری ج ۲ کتاب التفسیر ص ۲۹۰، یعنی چټان په ویخ کښي آب حیات چینه وه، چي په هغي به څه شي هم لگیدلو هغه به ژوندي کیدو. نوپه دي مهې باندي هم د هغي اوبه لگیدلي نوژوندي شو. لیکن علامه الوسی ﷺ پدي سبب اعتراض کړیدې چې په روایاتو کښ راخي چې حضرت یوشع ﷺ ددې جینې نه اوبه ځکلي وې او اودس ئې پرې هم کړې وو اوبابوجود

ددې چې هغه خو هميشه لپاره ژوندې پاتې نشو نو لهذا دا صحيح نده. روح ج ۱۴ ص ۳۱۵. اقول چې په الفاظو حديث كېن فكر كولونه ورستو دامذكوره اعتراض ختميدلې شي خكه چې حديث الفاظ داسي دې لا يصيب من مانها شي الاحى چې كچرته يو حيوان مروو او هغه ته دا اوبه اورسيدلې نو هغه به ژوندې كيدلو او دامقصد ندې چې كه يو ژوندې هغه اوبه او خكې نو هغه به هميشه لپاره ژوندې وي والله اعلم بالصواب. اوسرې په نيزدا كتر اهل لغت سرنگ ته ونيلې كيږي. نو چې به كوم ځانې كېن ماهې تلې ووپه سمندر كېن نو هلته يو سرنگ پستان لاره جوړه شوې وه لكه په صحيح حديث كېن دې، ان الله تعالى امسك عن الخوت جريح الماء فصارع عليه مثل الطاقه بخارى. مسلم، «فَلَمَّا جَاوَزَا» لهما ظرفيه دې په معني دحين سره متضمن دې معني دشرط لږد. او «قَالَ لَقَتْنَهُ» جمله ورله جواب دې، حضرت موسى عليه السلام دمېنې ژوندې كيدلو وخت كېن اوده وو. او حضرت يوشع عليه السلام دا واقع او كنه خو حضرت موسى عليه السلام پاخول ئي مناسب اونه كړل او ځان سره ئي او نيل چې ورستوپه ورته واقع بيان كړم او كله چې موسى عليه السلام راويځ نو يو يوشع عليه السلام نه هير شوې وو، اودا اگر چې ډيره عجيبه واقع وه اود عامو خلگونه داسي واقعي نه هيرېږي خو حضرت يوشع عليه السلام چونكه موسى عليه السلام سره به هروخت وو. اوداسي خرق للعاده. واقعات به ئي ډير ليدل نوددې وجه نه ورته هير شو. اودوئ يوه شپه اوبوه ورځ مزيد سفر او كړو لكه چې په صحيح حديث كېن ذكر دې، اودا دليل دې په نفي دعلم غيب دحضرت موسى عليه السلام نه «إِنَّا عَدَاءُكَ» غداء ونيلې كيږي هغه خوراك ته چې دورځي په اوله حصي كېن كېږي اودا دليل دې په عجز دحضرت موسى عليه السلام باندې چې محتاج وو خوراك ته «لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا» مشاراليه «هَذَا» هغه سفر دې چې دارام نه اود صخري نه ورستوو. اوبه حديث صحيح كېن راغلې دې چې لم يجد موسى شيئا من النصب حتى جاوز المكان الذي امر به بخارى. مسلم. او بديكېن لطيفه اشاره ده چې كوم سفر لپاره دحصول دمقصدوي نوبه هغې كېن احساس دستر تيا كم وي او كوم سفر چې بلامقصده وي نوبه هغې كېن ستر تيازياته وي، اوددې ايت نه ده ثابتېږي چې دتكليف او الم اظهار كول جائز دې او منافي درضا بالقضاء ندې اونه مخالف نر سليم للقضاء سره اوددې وجه نه حضور ﷺ هم دحضرت ابراهيم په وفات باندې دتكليف حضور وو چې اوفرمانيل شو وانا بفارقك يا ابراهيم مخزونون. ۲، اودغه شان ددې ايت نه داهم

معلومه شوه چې دلورې په وخت کښ خوراک غوڅتل جائز دي ۳، اودغه شان ددي ايت نه داه معلومه شوه چې خدمت اغستل دشاگرد اودخادم نه اوځان لپاره نوښه سفر اغستل جائز دی اوخلاف توکل ندي

قَالَ ارْعَيْتَ اِذْ اَوْيْتَا اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّي نَسِيتُ الْحَوْتَ وَمَا اَنْسِيْهُ

اونیل هغه خبره نه کله چې مونږه ځای دارام اونیولو گڼ نه نویښکه ماهیر کړې دي مهی اوندي هیر کړې ځمته ده

اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرْهُ ۝ وَاَتَّخِذُ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ۝ قَالَ

مکړشطان چې یاد کړې می وی هغه تاته، او اونیوله هغه لاره خپله په دریاب کښ عجیبه. اونیل موسی ښخ

ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۝ فَارْتَدَّا عَلٰى اَاقِلِهِمَا قَصَصًا ۝

داهغه ځای ووجې مونږه طلب کولو پس واپس روان شودواړه په نخود قدمونو خپلو تلاش کول ئې بلوه

فَوَجَدَا عَبْداً مِنْ عِبَادِنَا اَتَيْنَهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ

پس او موندلودوی بوینده دسنگونوزمونږه چې ورکړې وو مونږه هغه ته نبوت دخپل طرف نه اوخودلې وومونږه هغه نه

مِنْ لَدُنَّا عَلِمًا ۝

دخپل طرف نه خاص علم

۱۰ قَالَ ارْءَيْتَ هٰذَا جَمَلُهُ مُسْتَنْفَعٌ دد گویا چې سائل سوال اوکړو چې کله موسی عليه السلام خوراک طلب

کړونویوشع عليه السلام ورته څه اونیل اوامراد په رؤیت سره معرفت تام دي اومشاهده کامله ده اوبه

استفهام سره تعجب دموسی عليه السلام مقصود وو اوداسي قسم جمله په عرف کښ دتعجب لپاره

استعمالیږي. لکه چې مونږه په پښتو کښ وایو اودااوگوره وغیره. اومفعول ددي لپاره محذوف

دي دوجي دلالت نه په هغه باندي دمابعد کلام چې هغه نسیان دي اوزمخشرې عليه السلام فرمائی چې

۱۱ ارْءَيْتَ په معنی داخبرنی سره دي اودااستخبار یعنی استفهام دي دیوشع عليه السلام

دموسی عليه السلام نه اومقصود کلام دادې چې کله موسی عليه السلام دیوشع نه ناشته. طلب کړه نوهغه نه

دمهی دژوندی کیدلو هغه ټوله واقعہ رایاده شوه نوحیران اوپریشان شو نودموسی عليه السلام نه ئې

نپوس شروع کرو، چې ته ماپوهه کړه چې په ماباندې داپريشاني او حيرانگي ولې راغله چې کله مونږ ارام کولو هغه صخرې سره؟ کشف، نو صاحب کشف دقول مطابق فاء: «فَلْيَنْتَفِئْ بِكُنْسِ سِيه ده ليکن صاحب دبحر علامه ابو حيان رد کړيدې پدي توجیه باندې اوفرمانی چې کله هم «أَرْبَعَتِ» په معنی دا خبرنې سره وي نو هلته کنس دوه امرين ضروري دي، ۱) بودا چې اسم مستخبر عنه يعنی مستفهم عنه به ددې سره وي. او اسم مستفهم عنه دلته موجود دي. ۲) او دويم دا چې هغه جمله چې دهغې نه ورستواستفهام راځي نو هغه به هم موجوده وي او حالانکه دادواړه نرائط پدي ځانې کنس مفقود وي او بيا داخشف نه قاعده نقل کړيده چې کله هم د نارایت ته ورستو داسي جمله چې مصدره وي په فاء سره راشي. او استفهام او اسم منصوب نوي نوارایت به په معنی د تنبيه يعنی خبرشه، يا امانا سره وي، نو دلته هم داپه معنی د تنبيه سره دي يا امانا سره دي «وفا» په

فَلْيَنْتَفِئْ بِكُنْسِ په جواب ددي کنس راغليده، او ذکر د صخرې او شواو د مجمع البحرين او نشو لپاره د زیادت تعیین د مکان ځکه چې مجمع البحرين وسیع مکان وو

فَلْيَنْتَفِئْ بِكُنْسِ دالته کنس په کلام کنس نسبت دنسیان دواړو ته شوي وو او دلته حضرت یوشع علیه السلام نسبت دنسیان صرف خپل ځان ته او کړو او موسی علیه السلام نې ځان سره شریک نکړو دوجي د ادب نه، او یوشع علیه السلام تصریح په حوت باندې او کړه او غداء نې ذکر نکړه لپاره دررور او خوشحالی د موسی علیه السلام ځکه چې په فدا او ورکیدلو د ماهي کنس حصول دمقصود وو.

فَوَإِنْ أَسْنَيْتُمْ دالته اعتذار او عذريش کول دي د حضرت یوشع علیه السلام او نسیان یو امر طبعي دي خوځني امور طبعیه منسوب کيږي شیطان ته ځکه چې شیطان سبب گرځي د صدور دهغې تغول لپاره لکه تشاؤب «ارگي کول» نسبت شويدي شیطان ته ځکه چې په انسان باندې غفلت ولې او دهغې په نتیجه کني تشاؤب راځي نو دغه شان دلته هم نسبت دنسیان شیطان ته شويدي نسبتا او دغه شان نسبت دحيض او استحاضې رکض دشیطان ته هم تسيب او استعاره دي کحصرح به المحدثون، امام رازي رحمه الله فرماني چې پدي نسیان کنس الله تعالی تنبيه تعليم ورکول مقصود وو حضرت موسی علیه السلام ته، ځکه چې موسی علیه السلام خپل علم لوڼې کنړلې وو نو الله تعالی دغه د خادم د زړه نه علم بدیهي زائل کړو لپاره د تعليم ددې چې علم بغیر د توفیق او تعليم دالله تعالی

نه نه حاصليري اوبغيرد حفاظت دالله ﷻ نه يه ذهن اوحافظي کښ نه حاصليري. او «أَنْ أَذْكُرُهُ»
 ٢٥١ بدل اشمال دې دضمير بارز د (انسته) نه (روح)

«وَأَتَّخِذُ سَبِيلَهُ» فِي الْبَحْرِ غوره قول دادې چې دا جمله دتمه دکلام ديوشع ﷺ نه ده
 اوضميرد «وَأَتَّخِذُ» راجع دې حوت ماهي ته اوبعض مفسرين فرمائي دکلام دالله ﷻ دې اود
 ديوشع ﷺ اود موسى ﷺ دکلام په مينځ کښ جمله معترضه ده اوددې دواړو توجيها تپه
 بناء «عَجَبًا» مفعول ثاني دې د «وَأَتَّخِذُ» لپاره اوبعض فرمائي چې ديوشع ﷺ کلام «فِي الْبَحْرِ»
 باندې پوره شو. او «عَجَبًا» دکلام دحضرت موسى ﷺ دې اودامفعول مطلق دې دفعل
 محذوف عجب لپاره ای قال عجت من هذا عجا بياضوي، اوبعض فرمائي چې «عجا» استيف
 دې ديوشع ﷺ اواصل کلام ئې په «فِي الْبَحْرِ» باندې پوره کړو اوييائي اوفرمايل عجا هذا
 الامر قراطي.

«قَالَ ذَلِكَ مُشَارًا إِلَيْهِ» ذَلِكَ واقعه دژوندي کيدلودمهي اوپه سمندر کښ تلل دې او «نَتَجِ»
 په اصل کښ تبغيه دې خوعاند دموصول محذوف دې يعني زمونږ دمنزل مقصود علامت
 خودغه وو.

او «قَصَصًا» بيا مفعول مطلق دې دفعل محذوف لپاره ای يقصان قصصا اويامصدر په معني
 داسم فاعل سره حال دې د «فَأَرْتَدَّا» دضمير نه ای فارتدا حال کونهم مقتضين على اثارهما اويديکښ
 اشاره ده چې اساتذه دې دخپلوشاگردانو عذرقبلي اوهغوي سره دي دنرمي معامله کوي
 «فَوَجَدَا عَبْدًا» حضرت موسى ﷺ اويوشع ﷺ دواړه واپس لاړل مجمع البحرين ته
 اورسيدل نو حضرت خضر ﷺ تكيه لگولي په کپړه کښ ئې خان رانغختلې وو. موسى ﷺ
 پري سلام اوکړو نوهغه سلام جواب ورکړو اوحيران شو او او ئې ونيل اني بارضك السلام؟ چې
 دا طريقه دسلام دزمکي نه څنگه اوشولېو ځکه چې په هغې ځاي کښ دسلام طريقه دانوه.
 نوموسى ﷺ خپل تعارف اوکړو. اودلته دخضر ﷺ لپاره وصف عبديت ذکر شولوپدي کښ

اشاره ده چې هغه بنده وو اومحتاجه وو الله ﷻ ته. اوتنوين په «عَبْدًا» کښ لپاره دتعظيم دې اوپه نوم دحضرت خضر ﷺ کښ اختلاف دې امام مجاهد رحمه الله نه منقول دې چې دهغه نوم اليسع بن ملکان بن فالغ بن عابرين شالخ بن ارفحشذبن سام بن نوح ﷺ دې اومقاتل رحمه الله نه مروي دې چې نوم دخضر ﷺ بليابن ملکان الخ دې اوبعضو دبليابه خانې ايليا ونييلې دې اودکعبه رحمه الله نه مروي دي چې دهغه نوم خضرون بن عمايل وو اود اولاد داسحاق ﷺ نه وو (عمدة القاري) اوددينه علاوه نورهم ډيراقوال پکښ راغليدي چې حافظ ابن حجر اوعلامه عيني په تفصيل سره ذکر کړيدي اوخضر لقب دهغه وو اوده ته خضردې وجه نه ونييلې کيږي چې دې دزمکي په کومې حصي باندې کيناستلو اوياپه پاسيدلو نو هغه خانې به شين کيدلو. لکه چې په حديث صحيح کښ ذکر دې لانه جلس على فروة بيضاء فاذا هي فتر من خلفه خضراء (بخاری) اوبعض فرماني چې چهره مبارکه ئې تروتازه اوخائسته ده اودزمانې په پيدائش کښ هم ډيراقوال دی څوک وائی چې دحضرت ادم ﷺ صلي اولادنه وو اوڅوک وائی چې اولاد دياث نه وو اودذوالقرنين وزيروو څوک وائی چې دحضرت ابراهيم ﷺ په عهد کښ پيداشوې وو اوداهل بابل کښ دهغه سړی بچې وو چې په حضرت ابراهيم ﷺ باندې ايمان راوړې وو اودهغه سره ئې هجرت کړې وو اوڅوک وائی چې دحضرت الياس ﷺ ورور وو اوددې علاوه نورهم ډيراقوال دی ليکن حقه خبره داده چې داتول محض احتمالات دی اوپه تعيين باندې څه دليل يقيني نيسته اونه ورسره څه حکم شرعي متعلق دې.

دغه شان دحضرت خضر ﷺ په نبوت کښ هم اختلاف دې چې دې نبي وو که صرف ولي؟ نوراجع مسلك دادې چې حضرت خضر ﷺ نبي وو، «۱» ځکه چې دده په باري کښ الله ﷻ فرماني «يَا أَيُّهَا رَحْمَةُ» اورحمت اطلاق په نبوت باندې په ډيرو مواضعو کښ شويدي لکه اهم بقسمون رحمة ربك (الزخرف: ۳۳) وماکت ترجو ان تلقى اليك الكتب الآخرة من ربك (القصص: ۸۶) نوپدي مواضعو کښ مراد درحمت نه نبوت دې اگرچې هررحمت نبوت نوي اوهرنیوت رحمت وي (۲) بل ددې وجه نه چې دهغه په باري کښ الله ﷻ فرماني «وَعَلَّمْتَهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا» چې دهغه علم بغیردواسطې دبشرنه دې. اوکم علم چې بغیردواسطې دبشرنه وي هغه وحی وي اوهغه کس نبي وي. اگرچې علوم ضروريه هم بغیردواسطې دبشرنه وي. خو حضرت

خضر عليه السلام ته مطلقاً علوم که بديهی دي یا نظری دنیوی دي او که دینی ټول ورته بغیر د واسطې د بشر نه الله تعالی ورته ورکړې دي اود اصفت د نبي وي. ۳۰ بل ددې وجه نه چې موسی عليه السلام ده ته عرض او کړو چې

﴿هَلْ أَتَيْكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَ ۖ أَوْ نَبِيٍّ أَوْ رَسُولٍ دَغِيرَ نَبِيٍّ أَوْ غَيْرِ رَسُولٍ نَهْ عِلْمُ نَهْ حَاصِلُهُ وَي أَوْنَهُ وَرْتَهُ په علم کنس محتاجه وي او نه غیر نبي د نبي نه او چتیدلې شي (۴) بل ددې وجه نه چې حضرت خضر عليه السلام د خپلو ټولو امورو په باري کنس دا او فرمائیلو چې ﴿ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِ رَبِّي ۖ ﴾ دا امور ثلاثه کشتی خرابول، قتل د نفس، دیوال صحیح کول، صرف او صرف په حکم د الله تعالی سره وواو د خپل ځان نه مې ندې کړې او نه دیونې او رسول یو واسطې سره مې کړې دي، اود و مه یرقینی او جز مې خبره او کار صرف نبي کولې شي او بل څوک نشي کولې. (۵) اودغه شان دهغه اظهار تر رفع په موسی عليه السلام باندې اود موسی عليه السلام اظهار تواضع دهغه په مخکنس هم دلالت کوي چې هغه نبي دي لکه الله تعالی فرمائی ﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾ اوموسی عليه السلام ورته عرض او کړو

﴿وَلَا أَغْنِي لَكَ أَمْرًا﴾ (۶) اودغه شان تنوین په عبادا کنس او اضافت د عبادا ضمیر متکلم ته

هم مؤیدات د نبوت دهغه لپاره دی

او حافظ ابن حجر رحمته الله روایت نقل کړې دي چې کله موسی عليه السلام په خضر عليه السلام باندې سلام و اچولو نو هغه ورته جواب داسې ورکړو چې وعلیک السلام یا موسی، نوموسی عليه السلام تنه تپوس او کړو چې تاته څنگه پته اولگیده چې څه موسی عليه السلام یم؟ نو حضرت خضر عليه السلام ورته جواب ورکړو چې ادانی بک الذي ادراک بي (فتح الباری ج ۸ ص ۴۱۷) داروایت اگر چې معارض دي دنورو صحیحو روایاتو سره څو کچري تطبیق او کړې شي او تاویل او کړې شي نو د اهام صریح دلیل دي په نبوت دهغه باندې

او بعض فرمائی چې حضرت خضر عليه السلام ولي وو. او په رحمت سره رزق حلال عدم احتیاج مخلوقاتو ته. او طول حیاة وغیره اراده کوي او په ﴿وَعَلَّمْنَاهُ سره علم لدنی چې حاصل یې بغیر د کسب نه او یو کرامت وي هغه مراد کوي اودغه شان د موسی عليه السلام په هغه پسي تلل اود هغه نه د زده کړې کوشش کول اگر چه دهغه په فضیلت باندې دلالت کوي خودا فضیلت جزئی دي

خوليکن راجحه خبره داده چې هغه نبي وو اوداتاويلات مذکوره تکلفات دی اويوضعيف قول دماوردی نه دامتنقول دې چې دې فرشته وه ليکن داضعيف بلکه اضعف دي

اوخني خلکو ډير په جرات سره داخبره کړيده چې حضرت خضر عليه السلام ولي وو او مرتبه دولي اوجته ده دمرتبي دنبي نه بلکه بعض جهالوداهم ويلي دي چې دا احکام شرعيه صرف دانبيانو اودعاموخلکولپاره دی اوهرچه اولياء او اهل الخصوص دی هغه محتاجه ندي نصوصوته، ځکه چې دهغوئي قلوب دا کدارونه پاک وي، اوهغوئي ته براه راست علوم الهيه منکشف اوواضح وي اواستدلال نه کړيدې پدي واقعي سره چې حضرت موسی عليه السلام نبي وو اوخضر عليه السلام ولي وو اوني په ولي پسي سفرکړيدې اوهغه واقعات چه حضرت خضر عليه السلام په خپل سفرکښ کړي وو چه په ظاهرکښ مخالف وو دشريعت نه اوحضرت موسی عليه السلام برداشت نه کړلوخوحضرت خضر عليه السلام لپاره جائزووليکن امام قرطبي رحمه الله فرماني چه داسي قول کول زندقيت اوکفردي

قال شيخنا رحمه الله وهذا القول زندقه وكفر يقتل قائله ولا يستاب، يعني داسي عقيدې ساتونکي زندیق اوکافردي اوداسي کلام کوونکي به قتل کول شي، اودهغه توبه هم نه قبليريقرطبي ج ۵ ص ۳۳۴، اوتفسير مدارک ليکې چه تفضيل ثابتول دولي په نبي باندې اوقياس پدي واقعي باندې کول قياس مع الفارق دې ځکه چه حضرت خضر عليه السلام نبي وو، پدي قول کول چه ولي افضل دي دنبي نه کفرديمدارک ج ۲، والتفصيل في القرطبي.

اودغه شان اختلاف په حيات دخضر عليه السلام کښ دي چه دي اوس هم ژوندې دي اوکه وفات دي؟؟ مسلک دصوفياو دادې چه هغه اوس هم ژوندې دي اوخوراک اوخښاک کوي دنیکانو، صلحاوسره ملاقاتونه هم کوي اوديته ميلان کړيدي امام قرطبي رحمه الله هم حافظ ابن حجر رحمه الله به مختلفواسانيدوسره دحضرت انس رضي الله عنه نه روايت نقل کړيدي اودعمروبن عوف عن ابيه عن جده سره نقل کړيدی چې په هغې کښ دخضر عليه السلام سره دهغوئ دمکالمي وغيره تذکره ده ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله په هغې ټولواسانيدوباندې ردکړيدي بلکه ځني پکښ موضوعی دي الاصابة ج ۲ ص ۲۵۸ حرف الخاء،

اودغه شان حديث دتعزيزت چه منقول دي دحضرت انس رضي الله عنه نه چه نقل کړيدي امام بيهقي وغيره چه فرماني، لما قبض رسول الله ﷺ احدث به اصحابه فيكوا حوله واجتمعوا لدخل رجل اصبه ناعم جسم صبيح فتخطى رقاهم وبكى ثم التفت اليهم فقال ان في الله عزاء من كل مصيبة وعوضا من كل آفة وخلفا من كل هالك فالي الله فابيو واليه فارغبوا فانما المصاب من لم يجبر بالثواب وانصرف. فقال

بعضهم لبعض تعلمون الرجل؟ فقال ابوبكر وعلى نعم هذا اخو رسول الله ﷺ الخفي، اودا حديث په مختلفو اسانيدوسره مروی دې حافظ ابن حجر رحمته الله په تفصيل سره ټول نقل کړيدي خو هغه هم ضعيف دي، حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني وچې ماورد في حياته لا يصح منه شيء (الاصابة ج ۲ ص ۲۵۳)، اودغه شان حافظ رحمته الله د ديرو صلحاؤ واقعات ملاقات دخضرسره هم نقل کړيدي او اکثرو محدثينو او جمهور مسلك دا دي چې حضرت خضر عليه السلام وفات شويدي اود ټولونه قوي اومضبوط دليل ددوي هغه حديث دي چې نقل کړيدي امام بخاري وغيره په كتاب العلم باب السمرقي العلم کښ دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه فرماني. صلى لنا رسول الله ﷺ العشاء في اخر حياته فلما سلم قام فقال ارايتكم ليتكم هذه فان علي راس مائة سنة منها لا يبقى من هو على ظهر الارض احد بخاري، يعني دشيبي نه پس چي خل کاله پوره شي نوبه مخ زمکه چي خومره ژوندي دي دي کښي به يوه نوي پاتي، اودغه شان استدلال کوي په آيت دقرآن سره چې الله ﷻ فرماني، وما جعلنا البشر من قبلك الخلد (الانبيا ۳۴)، اودغه شان استدلال کوي په ايت دسورة آل عمران سره: واذا اخذناه ميثاق النين لما نيتكم من كتاب وحكمة الخ چې دهرنبي نه الله ﷻ وعده اغستي ده کچري آخر الزمان ﷺ ستا په زمانه کښ راغي اوته ژوندي وي نوت به دهغه اتباع کوي اود هغه نصرت اوامداد به کوي نو کچري خضر عليه السلام ژوندي وي نو پکار ده چې حضور ﷺ ته دبيعت لپاره حاضر شوې وي، اود هغه سره په غزواتو کښ حاضر شوې وي اود هغه نصرت اوامداد ئې کړې وي، حالانکه دهغه بيعت اونصرت اوشرکت په غزواتو کښ ندي منقول، او پدي باب کښ سخت رد امام ابن تيميه رحمته الله اوقاضي ابو علي رحمته الله کړيدي او په مختلفو دلائلوسره ئې ثابته کړيده چې خضر عليه السلام وفات دي اوبعیده نده هغه خبره او حل چې منقول دي دبعض صلحاؤ اسلافو او اکابرونه، چې حضرت خضر عليه السلام اوالياس عليه السلام دواړه وفات دي خود الله ﷻ دطرف نه ددوي روحونوته داسي قوت اوطاقت ورکړې شويدي چې دوي لباس دجسم اچوي اودخلکوسره ملاقات اوخبري کوي، اودايوروحاني قوت دي چې الله ﷻ خپلو بعضونو کانوندگانوته ورکړې لکه واقعه دتکلم بعد الموت دربيع بن خراش رحمته الله ياد مسعود بن خراش رحمته الله شوه طبقات ابن سعد، تهذيب الكمال، عيني.

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ رَحْمَةٌ مِّنْ رَبِّكَ﴾ رحمه الله دې نبوت دي ﴿وَعَلَّمَكَ لَدُنَّا عِلْمًا﴾ مراد په علماسره مخصوص علم دي چې دهغه په کنه باندې څوک نه پوهيږي چې هغه علم الغيوب اواخبار دي

د مښيا تونه يعنې وحې مراد ده، او تخصيص فهم کيږي دلطف د ﴿لَدُنَّا﴾ ښه هم او د تقديم د ﴿لَدُنَّا﴾ په
﴿عِلْمًا﴾ باندې د ددینه هم.

قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَ مِنَّا عِلْمَكَ

اونیل هغه ته موسی (عليه السلام) چې آیا اجازت دې چې څه تابع شم ستلېدې شرط چې تعلیم به را کوي ته ماته دهغې نه چې خود لې شويدي

رُشْدًا ۝ قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۝ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا

تاته د هدايت خبرې، خضر (عليه السلام) اونیل بيشكه ته طاقت نه لري څماسره د صبر کولو. او نه به څرنگه صبر او کړي په هغې باندې

لَمْ تُحِطْ حُبْرًا ۝ قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ

چې احاطه پرې نوي کړي تايه اعتبار د علم سره، موسی (عليه السلام) اونیل چې زده اوبه مومي ته مالره که او غواړي الله (تعالی) ښه

صَابِرًا وَلَا أَغْوِيْ لَكَ أَمْرًا ۝ قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْتَلْنِي

صبر کوونکې او نافرمانې به نه کوم ستاده څخه حکم، خضر (عليه السلام) اونیل پس که ته څما اتباع کوي نو تېوس مه کوه ځمانه

عَنْ هَؤُلَاءِ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ۝

دهغ څيزه باري کښ تر دې چې څه په خپله بيان کړم تاته دهغې ذکر (حکمت)

﴿قَالَ لَهُ مُوسَى﴾ هداستيناف بيانې دې چې گويا چې سائل سوال کولو چې ددوی په مينځ

کښ څه خبرې اوشولې؟ نو جواب او شو چې قال الخ او پدېکښ اشاره ده چې طالب ته پکار دې چې
داستاد نه دې اجازت طلب کوي او دهغه اتباع د کوي

﴿عَلَى أَنْ تُعَلِّمَ﴾ معلی لپاره د شرط دې يعنې څه ستا اتباع بشرط ددې چې ته به ماته تعليم

راکوي کولې شم؟ اود اصوليانو قانون وضع کړيدې چې علی کله کله په داسي کلام کښ
مستعمل کيږي چې مابعد د ماقبل لپاره شرط وي لکه يايهنگ علی ان لا يشرکن الخ او وضع د علی
حقيقه د شرط لپاره ده او کته ده؟ نو پدېکښ د نحويانو اوفقهاو اختلاف دې

﴿يَمَّا عَلَّمْتُ لُؤْلُؤًا مِنْ تَبْعِيضِهِ دَيِّ اودلته مجاز في الحذف دَيِّ اى علما دارشد او مراد پدې سره هغه علم دې چې انسان پري هدايت مومي او خيسته رسيدل پري كيږي او پديکېن اشاره ده چې انسان دې طلب دعلم په هروخت کښ کوي اگرچه دې دعلم يو لوني حده رسيدلې وي اودغه شان پدې کښ اشاره ده چې انسان دې دځان نه اعلم ته اظهار تواضع کوي اوکه څوک اشکال او کړي چې رسول خوا علم وي په خپله زمانه کښ نوڅرنگه به دې دبل چانه علم حاصل کړي، نو علامه زمخشرې رحمته الله ددينه جواب کړيدې چې نبی اور رسول اعلم وي په نسبت سره غير نبی ته اونبی دبل نبی نه علم حاصلولې شي او علامه آلوسي رحمته الله فرماني چې نبی اور رسول اعلم وي خو په عقائد او هغه امورو کښ چې هغه دده د شريعت سره متعلق وي نه مطلقا، اوددې وجه نه حضور صلی الله علیه و آله صحابو رضی الله عنهم ته ته ارشاد او فرمايلو چې اتم اعلم باموردنيا کم.

فائده: موسى عليه السلام اعلم وو يا خضر؟؟

ظاهر د نص نه معلومېږي چې حضرت خضر عليه السلام اعلم وو، اودغه شان د حديث د الفاظونه په ظاهر کښ داسي معلومېږي چې «بلى عبدنا خضر يا ان لى عبدا بمجمع البحرين هو اعلم منك» دې ددې وجه نه بعضو اهل علم ذهاب کړيدې اعلميت دخضرته اوڅنې اهل علم ذهاب کړيدې اعلميت دموسى عليه السلام ته، ليکن راجحه خبره پديکښ هغه ده چې صاحب دروح المعاني کړيده چې حضرت موسى عليه السلام اعلم وو دخضر عليه السلام نه من وجه او حضرت خضر عليه السلام اعلم وو دموسى عليه السلام نه من وجه، حضرت موسى عليه السلام ته علم حقيقت چې مسمې دې په علم باطن او علم لدنې سره حاصل وو خولیکن حضرت خضر عليه السلام ورته پدې اعلم وو، او حضرت خضر عليه السلام نه علم شريعت چې مسمې کيږي په علم ظاهر سره حاصل ووليکن حضرت موسى عليه السلام ورته پدې کښ اعلم وو، نو هريو دبل نه من وجه اعلم وو، اود بلى عبدنا خضر، مقصد داندې چې هغه من کل الوجه اعلم دې بلکه مرادته په بعض علومو کښ اعلميت دې خوهرکله چې دا کلام «بلى عبدنا اويان لى عبدا الخ» خارج وو په مخرج د عتاب او تاديي کښ نوددې وجه نه ظاهراً په عموم کښ پريخودلې شو، اودا خبره علامه ابن حاجب په امالى القرآن کښ دومانريهم من آية الاهي اکبر من اختها په ضمن کښ کړيده چې د ظاهر د ايت ته معلومېږي چې هغه روستو ورکيدونکي معجزه به

دسابقې معجزې نه به اکیره وه او حالانکه ځنې سابقه معجزې به روستو نو معجزونه به اکيرې وي نو هغه فرماني چې اکيريت من وجه مراد دې چې هره يوه معجزه به دبېلې نه به من وجه اکيره وه

﴿قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ﴾ حضرت خضر عليه السلام ډير او کد کلام ذکر کړو. ان حرف تحقيق ئې ذکر کړو. لن ئې راوړو چې هغه نفې د تاکيد لپاره راځي. نفې داستطاعت ئې او کړه او صبراً نکره راوړې شوه چې عموم فائده کوي. اودا دومره مؤکد کلام حضرت خضر عليه السلام ځکه ذکر کړو چې هغه ته علم وو پدې چې حضرت موسی عليه السلام مرسل اونې دې صاحب شريعت او کتاب دې نو شان د نبی دادې چې هغه په ظاهر کتب خلاف شريعت کار او گوري نو هغه ئې نه شي برداشت کولې.

﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ﴾ د اتعليل دې د ماقبل لپاره چې انسان دکوم څيز علم نه لري نو په هغې باندي صبر هم نشي کولې. او ﴿خُبْرًا﴾ مفعول مطلق دې د ﴿لَمْ يَحْطُ﴾ لپاره من غير لفظه او يا تميز محول او منقول عن الفاعل دې اې معالم يحط به خبر کبحر ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي﴾ دا وعده ده دموسی عليه السلام چې معلقه ئې کړه په مشيت د الله تعالى پوري اودا انشاء الله د ابطال دکلام لپاره ندې بلکه اظهار تواضع لپاره دې چې ځما عزم خود صبر دې خو کله کله انسان د يوشې عزم او کړي او هغه مراد د الله تعالى نوي نو انسان خپل عزم پوره نه کړې شي

﴿وَلَا أَغْصَىٰ لَكَ أَمْرًا﴾ د اتخصيص بعد التعميم دې ځکه چې مفهوم د صبر څرنگه شامل دې صبر على الطاعات او صبر على الشدائد ته فدغه شان شامل دې صبر من العصيان ته هم نودا تاکيد لپاره ذکر شو او پديکې اشاره ده چې شاگرد لپاره دخپل استاذ نافرمانې کول بلا امر شرعې جائز ندي

فائده دا اشکال نه وارد يږي چې حضرت موسی عليه السلام د نافرمانې نه کولو وعده او کړه او بيا ئې صبر او نکره او وعده ئې پوره نکره او خلاف وعده کول خو گناه دې ځکه چې وعده خلافې هغې ته ونيلې کيږي چې وعدې کولو په وخت کين دنه پوره کولو نيت ئې کړې وي، او ورستو ورته د پوره کيدلو نه څه شرعې مانع هم نوي موجود نوديته خلاف عهد او وعده ونيلې کيږي، او کچري د پوره کولو عزم ئې وو خو څه مانع دوجي نه پوره نکرې شوه نودا گناه نده، او يا جواب دادې چې خلف وعده کين شرط دادې چې التزام دامرواجب وي او په ترک سره دې بل چاته ضرر او نقصان

رسی. او کچرته التزام دامرواجب نوو اوپه ترك سره ئې بل کس ته نقصان نه رسيدلونوبيا هغې ته خلف وعدنه ونييلې کيږي لکه څرنگه چې دلته دې

﴿قَالَ فَإِنَّ أَتَّبَعْتَنِي﴾ داشرايط دې د حضرت خضر عليه السلام د طرف نه اوپديکښ اشاره

ده چې استاذپه شاگردباندې مناسب شرطونه لگولې شي، اوفاء ﴿فَإِنَّ أَتَّبَعْتَنِي﴾ کښ لپاره دتفريع دپه شرط مقدرباندې تقدیرد عبارت داسي دې ان عزمت علی الصرفان اتباع. الخ ﴿فَلَا تَسْأَلْنِي﴾ فواء جزائیه ده اوپديکښ ادب دې دشاگردلپاره چې دخبري په مينځ کښ رادانگل ندې پکار ﴿حَتَّىٰ أُحْدِثَ﴾ حتی لپاره دغاښې دې، ندې لپاره دتعليل يعنی ترڅوپوري چې ماتاته دهغې حکمت نوي بيان کړې په خپله نوته دهغې نه مخکښ تپوس مه کوه، اوبعض مفسرين فرمائی چې دالپاره دتاييددترك سوال لپاره دې چې ته بالکل سواله مه کوه حکمت دهغې کار څه به تاته پخپله بيانه ووم، اوبعض فرمائی چې حتی تعليليه ده يعنی ته تپوسونه مه کوه ځکه چې حکمت به تاته پخپله ذکرکړم، ليکن اول قول غوره دې.

فَأَنْطَلَقَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا ۖ قَالَ

۱. پس روان شودواړه تردې چې دواړه سواره شوي په کشتی کښ نوسورنې کړه خضر عليه السلام کشتی، موسی عليه السلام اوئیل

أَخْرَقَهَا لِيُغْرِقَ أَهْلَهَا ۚ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ۖ قَالَ

آياسورئ کړه ناکشتی چې غرق کړي سواره ددې په تحقيق سره راتلل دې اوکرل تاکاډيرلوئ ته، اوئیل خضر عليه السلام

أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۚ قَالَ لَا تَوَاخِذْنِي بِمَا

آيانووئیلی ماتاته چې بيشکه ته هرگز طاقت نه لري ځماسره دصبر موسی عليه السلام اوئیل مه نيسه ته مالره په هغې

لَسِيْمَتٌ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ۝ فَانْطَلَقَا ۝ حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا

جې مابه هيره سره اوکړو اومه اچوه په ماباندې دکارخانه تنگسيا^۲ پس روان شو دواړه بردي چې مخامخ سول يوهلک ته

فَقَتَلَهُ ۝ قَالَ أَقَتَلْتُ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ

نوقتل ئې کړوهغه خضر عليه السلام، اوئيل موسى عليه السلام آياقتل کړو تا يونفس يک بې دبدلي دبل نفس نه

لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا كَبْرًا ۝

په تحقيق سره تاراتلل اوکړو کاره بريدته

﴿فَانْطَلَقَا﴾ دادهغوئې دسفر علمي ذکر دې او اوله واقعه ده دهغوئې دسفر چې دملقات

اوخبرونه پس دوی په ساحل دسمندر باندې، سفر شروع کړو نويوه کشتی راغله نودوی ورسره خبره اوکړه دسوریدلو، نوهغوئې خضر عليه السلام اوپیژندلو نوبغیر دکرانې اغستلونه ئې سوار کړل، نو حضرت خضر عليه السلام دکشتی نه یوه تخته اوویستله اوپدې ځانې کښ صیغه دتشین استعمال شویده اگر چې دوی درې (۳) کسان وو خو چونکه حضرت یوشع عليه السلام تابع وو نوددې وجه نه دهغه ذکر استقلال او نشواویدي کښ اشاره ده چې شاگرد دې داکابرو په مخکښ خاموشي اختیاره وي او خپل ځان دی اصل نه گنې او بعض مفسرین فرمائی چې حضرت موسی عليه السلام حضرت یوشع عليه السلام واپس اولیږدو حضرت هارون عليه السلام دمعاونت اوامداد لپاره، خوداقول ضعیف دې اوقول بلا دلیل دې ځکه چې په ځني روایاتو کښ راځي چې کله موسی عليه السلام په حضرت خضر عليه السلام باندې اعتراض اوکړو نو حضرت یوشع عليه السلام ورته خپل عهد چې دخضر عليه السلام سره ئې کړې وویاد کړو فتح الباری، اودغه شان په صحیح حدیث کښ صیغې دجمعي استعمال شويدي چې داقول دحضور ﷺ دې لغزت سفینه لکموهم ان بمحملوم فرموا الحضر لمحملوه بغیر نول (بخاری ومسلم).

اوځنې مفسرینو پدې ځانې کښ اسرائیلیات ذکر کړيدي اولیکلي دي چې حضرت یوشع عليه السلام دحضرت موسی عليه السلام داجازت نه بغیر آب حیات ځکلي وي نو حضرت موسی عليه السلام

دغصې نه سمندر ته او غورځولو او د قيامت پوري به د سمندر په چپو کښ ژوندي وي دا قول مخالف دې دنصوصونه او موضوعي او غلط دي او الف لام په «السَّفِينَةِ» کښ لپاره د تعريف جنسي دي. «خَرَقَهَا» کله چې کشتی د سمندر مينځ ته شوه نو حضرت خضر عليه السلام په تير سره د کشتی نه نحت ماته کړه خو د حضرت خضر عليه السلام معجزه وه چې کشتی ته اوبه نه را ختلې «لَتُغْرِقَ أَهْلَهَا» حضرت موسی ته دا کار د خضر عليه السلام په ظاهر کښ غير شرعي ښکاره شونو ځکه ئې پرې اعتراض او کړو چې هم حملو نا بغرنول الخ يعني دوی مونږ کرایه هم وانخسته اوته ورسره داسي سلوک کوي. حافظ ابن کثير رحمه الله فرمائی چې لام په «لَتُغْرِقَ» کښ لام العاقبة دي، چې عاقبت اوانچه د تختی ماتولو دادي چې ددې اهل به هلاک شي او لام د تعليليه ندې ځکه چې پديکښ سوء ادب دي ليکن صاحب دروح المعانی فرمائی چې لام د تعليليه هم صحيح دي، بلکه انصب دي دمقام سره ځکه چې استفهام لپاره دانکار دي، او «لَتُغْرِقَ» علت لپاره دانکار دي «لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا» (امر) په معني د (منکرید) سره دي اوتوئين لپاره د تعظيم دي، يعني تا پريد کار سره «خلاف شرع» راتگ او کړو. او قتاده رحمه الله نه د «إِمْرًا» تفسير په عجايب سره منقول دي چې دا کار د دير نا آشنا او کړو، او مخسري او امام رازي وغيره مفسرين فرمائی چې «إِمْرًا» ماخو ددي د امر الامر نه چې کله څوک يو غټه واقعه او حادثه او کړي چې دهغې توقع ورنه نه کيږي اونه ئې څه سبب معلوم وي نو عرب دهغې لپاره لفظ د امر استعماله وي. نو معني به ئې داسي چې تا په يو دير غټ کار سره راتگ او کړو. «قَالَ أَلَمْ أَقُلْ» هدا د حضرت خضر عليه السلام د طرف نه موسی عليه السلام ته شرط يادول دي، «قَالَ لَا تَأْخُذْ بِلَا عِذَارٍ» او عذريش کيدل دي د حضرت موسی عليه السلام د طرف نه په نسيان سره. او موسی عليه السلام داسي اوڼه ونيل چې انا نسبت بلکه اضافه ئې د «قَالَ لَا تَأْخُذْ» او کړه چې دا بلع ده په اعتذار کښ ځکه چې د حضرت خضر عليه السلام خواته هم نسيان يو امر محقق وو. او ما په «يَمَّا نَسِيْتُ» کښ يا مصدر په ده اوباء صله ده د مواخذي لپاره، اي لا تواخذني بساني وصيتك في ترك السؤال روح، او يا بآء سببه ده اونيان اگر چه سبب قريب د مواخذي لپاره خوندي

بلکه سبب قریب لپاره دمواخډې سوال کول او عمل نه کول ووپه وصیت باندې لیکن سبب بعیددې او پدیکښ اشاره ده چې په انبیاء کرامو باندې دمقتضې بشریت دوجې نه په هغه امورو کښ چې تعلق دامورشعوب سره نوي نونسیان پري طاري کیدلې شو. او په امورو دوحې کښ انبیاء کرامو باندې نسیان قطعاً نه راتلو. اودغه شان پدیکښ اشاره ده چې په نسیان باندې مواخذه او گناه نیشته «وَلَا تُرْهَقْنِي» پدې کښ اشاره ده چې استاذنه عذرقبول پکار دې او کله کله تسامح هم پکار ده او «مِنْ أَمْرِی» به مراد یانسیان دې او یامتابعیت اوشاگردې ده

﴿فَأَنطَلَقَا﴾ دادویمه واقعه ده چې کله ددوئ ددریاب نه پوري لارل نوڅه نوجوانان ئې اوکتل چې لوبې ئې کولې نوخضر عليه السلام په هغوئې کښ یوکس زاونیسلو او قتل ئې کړونو حضرت موسی عليه السلام برداشت نه کړې شوه اوبیا پرې اعتراض اوکړو چې یویيگناه کس دې قتل کړوداڅوتادیریدکار اوکړو اوفاء په ﴿فَأَنطَلَقَا﴾ کښ فصیحیه ده اوتقدیرد عبارت داسې دې چې

فَقُلْ عَنْهُ فَمَنْ جَامِنُ السَّفِينَةِ فَأَنْطَلَقَا ۝

﴿إِذَا لَقِيَا غُلَامًا﴾ نوم دهغه نوجوان جیسور یا حیسور یا حیسون وو اوپه صحیح حدیث کښ دې چې ده دنورو هلکانوسره لوبې کولې اودې په هغوئولو کښ خائسته اویاک وو، نو حضرت خضر عليه السلام دې رااوینیولو قتل ئې کړو اوپه کیفیت دقتل کولو کښ روایات متعدد راغلیدی، دبخاری شریف په یوروايت کښ راغلیدی الله اخبراسه من اعلاه لافعله یدیه چې سرنې ورله په لاس سره دڅټ نه راویستلو اوپه څنې روایاتو کښ راغلیدی چې دې ئې سملولو اوبیانې په چارې سره ذبح کړو

اوپه څنې روایاتو کښ داسې ذکر دې چې دده سرنې دیوال له راواچولو، اوڅوک وائي چې په سرنې ورله په کانې باندې اویشتلو او علماؤ ددې ټولوروايتو کښ تطبیق داسې کړې دې چې دیوال په یو کانې باندې ئې اول اویشتلو اوبیانې په زمکه باندې راوغورزولو اوبیانې ذبح کړواوبیانې ورنه سرپه لاس سره جدا کړو (فتح، قرطبی، روح).

مسلك دجمهورو په دې غلام کښ دادې چې دې نابالغ وو دليل دادې چې دده لپاره لفظ دغلام استعمال شويدي او غلام اطلاق په صغير کيږي لکه څرنگه چې اطلاق دجارية په صغيرې باندې کيږي

اودغه شان دده لپاره صفت د﴿زَكِيَّةٌ﴾ راغليدي چې داهم دليل دې په عدم بلوغ دهغه باندې. اودغه شان دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه هم د﴿زَكِيَّةٌ﴾ تفسيرپه صغيره سره نقل کړې شوې دې اوبعض علماء فرمائي چې دې بالغ وو دليل دادې چې ونيلې شويدي 'بغيرنفس' نوکچري صې وې نودصې قتل قصاصا نيشته دې نوبياپه بغيرنفس قيدضرورت نوو اودابه نوې ذکرشوي،

خو ددينه علامه کرمانې رحمته الله عليه اونووي رحمته الله عليه جواب کړيدي چې قيددبغيرنفس تاکيدلپاره دې چې قتل ددې صې بالکل ناحق وو، لکه په يقتلون النين بغيرحق، کښ قيددبغيرحق تاکيدلپاره دې اوياجواب دادې چې دموسى عليه السلام په شريعت کښ په نابالغ باندې هم قصاص وو

لکه امام بيهقي فرمائي چې زمونږ په شريعت کښ هم ابتداء قصاص على الصبي وو خويياورستومنسوخ شولو، دويم دليل دادې چې ورستوخضر عليه السلام دهغه په باره کښ داسي فرمائيلې دي

﴿طُفَيْنًا وَكُفْرًا﴾ مهنوهغه ته نسبت دطغياني اوکفرشويدي اوماشوم نابالغ کافرونې ليکن جواب ددينه هم ممکن دې چې نسبت دکفرده ته په تاويل دمايؤل اليه. سره دې ځکه چې حضرت خضر عليه السلام نبى وودامورباطنيه، نوالله عليه السلام ده ته ددې ماشوم دکفراطلاع ورکړه لکه څرنگه چې

دغاصب اوظالم بادشاه اطلاع اولورکړې وه لیکن راجحه خبره هغه ده چې امام طحاوی رحمۃ اللہ علیہ نه نقل کړې شویده چې داغلام د عمر په اعتبار سره نابالغ وو خود عقل او پوهې په اعتبار سره بالغ وو.

﴿قَالَ أَقْتَلَتْ نَفْسًا زَكِيَّةً﴾ هدا اعتراض دې دموسی عليه السلام په خضر عليه السلام باندې قصدا اول اعتراض نسیاناوو او په ځنې قراوتو کښ تراکيه راغليدي، بعض علماء فرماني چې زکيه اوزاکيه کښ فرق نیشته دې اوبعض مفسرين فرماني چې زاکيه وئيلې کيږي هغه ته چې بالکل ئې گناه نوې کړې اوزکيه هغه ته وئيلې کيږي چې گناه ئې کړې وي اويياني توبه ويستلې وي اومراد په ﴿يَقْتُلْ نَفْسًا﴾ سره دادې چې ده بل څوک هم ندې قتل کړې ځکه جواز د قتل ديونفس لپاره موجوديدل دايوامردې ددرې امورو نه چې ۱) زنا دمحصن ده ۲) قتل دنفس دې ۳) اوارتداد دې

﴿لَقَدْ جَفَّتْ شَيْئًا نَكَرًا﴾ هرکله چې قتل دنفس سخت جرم دې اوفساد ئې ظاهر دې نوځکه پدي ځانې کښ لفظ د ﴿نَكَرًا﴾ ذکر شو ځکه چې داهم ابلغ دې په انکار کښ د ﴿إِمْرًا﴾، نه ځکه چې ﴿نَكَرًا﴾ استعمال په هغه بدکار کښ کيږي چې دهغې نقصان ديروي اوبنکاره وي چې تدارک ئې نشي کيدلې، په خلاف د امرانه چې دهغې استعمال په هغه بدکار کښ کيږي چې نقصان ئې کم وي اوتدارک ئې کيدلې شي نو قتل النفس تدارک نشي کيدلې نوځکه دلته نکرا استعمال اوشو، په خلاف دکشتي دتخته اوباسلونه چې دهغې تدارک کيدلې شي نوددې وجه نه هلته کښ

﴿إمرا﴾ استعمال شو. او بعض مفسرينو بالعكس خبره كړېده چې ﴿إمرا﴾ سخت دې د نكر. او دكشتي دورانولو په صورت كېن اغراق د پيروكسانووو نوهغه جرم ډير سخت وو دفتا. ديونفس نه نوڅكه هلته كېن ﴿إمرا﴾ او دلته د نكر استعمال شو.

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۖ قَالَ

اوتيل خضر ؑ چي آيا مانوو وئيلي تاته چي بيشكه ته هرگز طاقت نه لري خماسره صبر كولو. اوتيل موسى ؑ

إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّبْنِي قَدْ بَلَغْتَ

كچري ماټيوس او كړو ستانه په باره ديو كار كښ پس ددې نه پس مه ملگري كود ته مالرو په تحقيق سره اوبه رسي ته

مِنْ لَدُنِّي عُلْدًا ۖ فَإِنْ طَلَعَا ۖ فَاغْلُظْ ۖ وَإِنِ اتَّيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا

خما دطرف نه عذرته. پس روان شول دواړه تردې چي كله راغلل يوكلې والوته توخوران ئي اوغوختلو د اوسيدونكو د هغې نه

فَاتَوَا أَنْ يُضَيِّقُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ

نو انكار او كړو هغوى چي ميلستيا وركړي دوى دواړو ته پس اوموندلو دوى په هغه كلي كښ يو ديوال نژدې وو چي برونلې وى

فَأَقَامَهُ ۖ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَجَدَّكَ عَلَيْهِمْ أَجْرًا ۖ

نونيغ كړو هغه ديوال. موسى ؑ ورته اوتيل كچرته ستا خوښه وي نواغستي به دي وي په دې باندې مزدوري

﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ﴾ هدا حضرت خضر ؑ دظرف نه بيا عهد ياده ول دې اواضافه ﴿لَكَ﴾

لپاره دتاكيد دې اوترقې ده په غصې كښ خكه چي دادويم اعتراض قصد اوودجانبه

دموسى ؑ نه ﴿قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ﴾ هدا شرط لگول دې دموسى ؑ اوعتراف دې پدې چي

كچرته په دريم ځلې هم ماصبر اونكړونويابيه عذر ختم وي اوته مادخپل مصاحبت اوسفرته

جدا كړه. اوبه حديث شريف كښ راځي حضور ﷺ ارشاد او فرما ئيلو چي الله ﷻ دې رحم او كړي په

موسى ؑ باندې كچرته ده صبر كړې وي دشرط ﴿إِنْ سَأَلْتُكَ﴾ ښوې لگولې نومونږ به

نور عجائبات هم اوريدلې وو اوبه ځنې رواياتو كښ راځي چي حضرت موسى ؑ دخپل

ملگري د خضر ؑ نه حيا او كړه نو خكه ئې دشرط اولگولو ايوه اود.

﴿فَلَمَّا بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي﴾ ښوې كښ اشاره ده چي دوه ځلې پوري دانسان عذر قبلولې شي

﴿فَأَنطَلَقَا حَتَّىٰ يَمْدُدَ إِلَيْهِمَا اللَّهُ مَدُّهُ لِيُصْهِرَ آلَ هَارَانَ﴾
 راغلل اودوئ اوږې شوې وو نو دکلي خلکونه ئې خوراک طلب کړو خو هغوئې ورته انکار اوکړو،
 هلته دوی یو دیوال اوکتلو چې کوږ شوې وو او غورزیدلوته نژدې وو حضرت خضر عليه السلام هغه
 دیوال بغیر داجرت او مزدورنې نه صحیح کړلو، حضرت موسی عليه السلام ورته اوښل کچرې تاددوئ
 نه څه مزدوري اغستی وې نومونږ به پرې خان ته دخوراک بندوبست کړې وې، نو حضرت
 خضر عليه السلام ورته اوښل چې بس اوس څما اوستا دجدانې وخت راغلیدي

﴿أَهْلَ قَرْيَةٍ﴾ په تعیین دقرې کښ ډیر اقوال دې څوک وانې چې ددینه مراد انطاکیه، ده څوک
 وانې چې عراق کښ دبصرې سره نژدې ابله قریه ده، څوک وانې چې د فلسطین یوه عظیمه قریه
 ناصره تنه مراده، څوک وانې چې داردن یوه قریه ایله ورته مراد ده ددینه علاوه نورا قوال هم
 راغلیدي خو په تعیین باندې څه قوي دلیل نیشته دې اولفظ د اهل کښ اشاره ده چې دې کلي ته
 راتلل ددوئ دخلکوسره ملاقات وو اوصرف پدې لاره باندې تیریدل نوو مقصود.

﴿أَسْتَطْعَمَ أَهْلَهَا﴾ سین اوتا، لپاره دطلب دي یعنی طلب دطعام ئې اوکړو او مراد پدې سره
 طلب دضيافت دې، خودلته پرې اطلاق دطعام اوکړې شو او ورستو ورباندې اطلاق دضيافت
 کیږي پدې کښ اشاره ده چې یوقسم خوراک چې نسبت اوکړې شي سائل اوخوراک کوونکي ته
 نوطعام ورته وئیلې کیږي اوهم دغه خوراک چې نسبت ئې اوکړې شي مسئول اوکوروالاته
 نوضیافت ورته وئیلې کیږي، اووضع داسم ظاهر په ځانې دمضمرباندې «استطعمواهلها» په ځانې
 داستطعمام راوړې شولپاره دي چې پدې کښ دهغوئې په بخل او بدسلوک باندې تصریح ده چې
 حضرت خضر عليه السلام او موسی عليه السلام ددې قریې داهل نه طعام طلب کړې وو اوداجانب
 یادمسافرینونه ئې نوو طلب کړې اوددې قریې اهل ورته انکار اوکړو، حالانکه داقریه وه
 اومصرونو چې پکښ څوک مسافروي بلکه ټول ددغې ځای خلک وو، اودغه شان په شهرکښ
 سرائې وغیره وي اوپه قریوکښ داسهولت نوي بلکه هلته خلک دمسافرو انتظامات په
 کورونوکښ کوي اودغه شان دقریوخلک دشرې خلکوپه نسبت مهمان نوازي خوددې قریې
 خلک ډیرخیلان وو اوددې وجه نه په یوروايت کښ داسي راغلیدي چې حتی اذاتیا قریه لاما

طاماني انجالی فاستطعما اهلها (نسائی). او پدې کښ د لیل دې چې مسافر لپاره خوراک طلب کول د اهل قریه نه جائز دي.

﴿فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوهُمَا﴾ بمقصد پدې سره هم پوره کیدې شو چې وئیلې شوې فليضيقوها

خو اضافه د ﴿فَأَبَوْا﴾ لپاره د بخل ظاهره ولو او دهغوی د سپکوالي ظاهره ولو لپاره او شولو

فانده: علامه آلوسی رحمته الله رد کړېدې پدې مقام کښ په هغه واقعاتو باندې چې امام رازی رحمته الله وغیره نقل کړيدي چې کله دا ایت نازل شونودغه قریې خلک د یر او شرمیدلو اواندام شو او حضور ﷺ ته ئې ډیر سره زړپیش کړل او درخواست ئې اوکړو چې بآء د ﴿فَأَبَوْا﴾ په تاء سره بدله کړه، خو حضور ﷺ انکار اوکړو، او بعضو دا واقعه حضرت علی رضی الله عنه ته منسوب کړیده لیکن ددې واقعي په صحت باندې څه دلیل نیشته دې اونه د قریې په تعیین باندې څه دلیل شته دې

فانده ۲: بعض خلکو پدې ایت سره استدلال کړېدې په جواز د سوال باندې لکه صاحب مقامات وئیلې دي- فان رددت لمالی الرد منقصة، علی قدر موسى والحضر قبل، حالانکه حرمت د سوال بلا ضرورت په حدیث سره ثابت دي، او علامه قرطبی رحمته الله فرمائی چې داسې قول کول لویې دې د دین سره (قرطبی ج ۵ ص ۳۲۳)،

﴿يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ﴾ انقضا د باب انفعال نه وئیلې کیږي سقوط بسرعة ته او بعض علماء

فرمائی چې د اباب افعال دې لکه احمر چې د احمرانه راځي په معنی د صارد احمره سره او اسناد ارادې جدار ته کول یاد قبیلې د مجاز مرسل نه دي، علاقه پکښ ده سببیت ده ځکه چې اراده کوونکې قریب وي فعل ته نو اراده سبب د قربت ده نودغه شان قریب السقوط څیز ته نسبت دارادې کیږي، اودغه شان مجازات عرب په خپلو محاوراتو کښ په کثرت سره استعماله وي. لکه وائي داری نظری دارفلا ن نسبت دنظر کولو دارته مجازادي، او مجاز او پرل په کلام کښ دایوه شنبه ده دفصاحت او بلاغت اوددې وجه نه قرآن مجید کښ هم مجازات استعمال شويدي. اود اقول د جمهور ودي او امام ابواسحاق اسفرائي اودهغه متبعین منکر دي داستعمالاتو د مجازنه به قرآن کښ ځکه چې د ادلیل دې د عزتعالی الله عن ذلك علوا کیرا، خولیکن دادوی وهم دې والفصل فی القرطبی والروح وغیره، او یا اسناد دارادې جدار ته استعارة او تشبیه دې چې

قرب السقوط مشابه کړې شويدي ډارادي سره ځکه چې په دواړو کښ ميل وي ﴿فَأَقَامَهُ﴾ يعنى هغه ديوال سيده کړو او په کيفيه دسيدو کولو کښ مختلف اقوال دي څوک وائي چې ستنه عمود، نې ورته اودروله اوڅوک وائي چې ديوال نې وران کړو او بيا نې جوړ کړو. ليکن غوره توجه هغه ده چې دابن عباس رضي الله عنه نه مروی ده چې حضرت خضر عليه السلام خپل لاس په ديوال باندې راځکلو. نوهغه بالکل سيده شو، اودا په حديث دابن کعب رضي الله عنه کښ هم راغليدي.

﴿قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَخَذْتَ﴾ دعا اعتراض د موسى عليه السلام دې چې مونږ ته دخوراک ضرورت دې اودوئ زمونږ دضيافت کولونه انکار هم اوکړو نوتاو رسره ولې دا احسان اوکړو چې بغير داجرت نه دې ديوال ورله جوړ کړو بلکه دضرورت په بناء باندې به دې ورته اجرت اغستلې وو. نودا ايت دليل دې په جواز داجرت باندې اوپه کسب دمعيشت باندې اوبعض مفسرين فرماني چې داتعريض وو د موسى عليه السلام په خضر عليه السلام باندې چې هرکله ته دديوالونوپه جوړولوباندې پوهيدلې نوابتداء به دې داديوال جوړ کړې وو اواجرت به دې اغستلې وو اومونږ به پري خان ته طعام اخستلې وو، اوددوئ نه به موخوراک نوې طلب کړې.

فائدة بعض مفسرين ولکه ابن الجوزي او ثعلبي وغيره شو، لطيفه ذکر کړيده چې کشتي سورئ کيدل اوددوئ بچ کيدل داداسي ولکه موسى عليه السلام چې مور په صندوق کښ اچولې وو اوپه درياب کښ نې لاهو کړې وو، اومعامله دقتل دغلام داسي وه لکه چې حضرت موسى عليه السلام قبطني قتل کړې وو، اومعامله دديوال جوړولوبلا اجرت داسي وه لکه چې حضرت موسى عليه السلام دحضرت شعيب عليه السلام لونړوله بغير داجرت نه څاروي اوبه کړې وو، خود حضرت موسى عليه السلام نه خپل واقعات هير شوي وو. کچري يادوي ورته نوبيا به نې په حضرت خضر عليه السلام باندې اعتراض نوې کړې خوليکن محقيقنوپدي مناسب باندې رد کړيدي، اولاخودانده ثابته چې حضرت موسى عليه السلام نه خپل واقعات هير شوي وو اوثانيا ددې واقعاتوپه مينځ کښ ډير لوڼې فرق دې، ځکه خرق دسفينه اختياري وو، اوپه صندوق کښ بنده ول اوپه درياب کښ لاهوکول د موسى عليه السلام په حق کښ اضطراري اوغير اختياري وو، دغه شان قتل دقبطني د موسى عليه السلام نه خطا وو او قتل دغلام دخضر عليه السلام نه عمداوو، دغه شان اوبه کول دڅاروو داپه سفر دهجرت کښ ووچې په هغې کښ حضرت موسى عليه السلام خپل خان نصرت غيبية ته حواله کړي وو اوپه هغه وخت کښ هغه ته دخوراک ضرورت هم نوو، اودحضرت شعيب عليه السلام لونړه قابل رحم وکرم

اوحسان هم وي. اودا سفيرد خضر الطاهر سره سفير علمي وو جي به هغي کين خپل مشقت دفع کول پکاروو، اودوئ خوراک ته محتاج هم وو اوبيا دهغي کلي دخلکو رويه هم دوي سره ښه نو. نوددي واقعاتو به خپل مينځ کين څه مناسبت نيشته دي، والله اعلم بالصواب، امام قرطبي پدي مقام کين تفصيلي بحث کريدي په ثبوت ذکر امانود اوليا، کين. اوعلامات دولي ئ ذکر کريدي جي دابحث قابل ديد دي

قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنْتِكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ

خبر ريه اونيل جي داجداني ده به مينځ ځما او په مينځ سناکين زرده جي خبره درکرم تاته به حقيقت دهغي جي طاقت نه لرو تا

عَلَيْهِ صَبْرًا ۝ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ

به هغي باندې صبر کولو، ۱۰ هرچې هغه کشتي ده نو وه هغه لپاره دعا جزا نو، غريبانو، چې مزدوري به ني کوله په درياب کين

فَأَرَادْتُ أَنْ أُعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ

پس اراده اوکره ما ددي چه عيب ځنه کرم داکشتي اوڅکه چه يو ددوي مخې نه بادشاه جي نيونه ئي هر دروغه

سَفِينَةٍ غَصْبًا ۝ وَأَمَّا الْعُلَمَاءُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا

کشتي به زور زير دسټي ۱۱ اوهرچه هغه هلك وو نووومور پلار دهغه مومنان پس اوپريدلو مونږه دښه چې اوبه غورزوي دي دواړو لره

طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۝ فَأَرْسَلْنَا نُيُوبَ إِسْمَاعِيلَ وَجُودًا مِّنْهُ زَكَاةً

به سرکشي اوکفر کين نو اوغوختله مونږه چې بدل به ورکړې دوي ته رب ددوي غوره دده نه به پاکي کين

وَأَقْرَبَ رُحْمًا ۝

اوډير نژدي به مهرباني کولو کين

﴿قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِهِ﴾ هَذَا انكارا و اعتراض ثالث دې اود اقول دخضر عليه السلام دهغي شرط موافق دې چې حضرت موسى عليه السلام په خان باندې ضروري كړي وو. او تکرار د بېن او شو اوداسي اونويلې شو چې "هذافراق بيننا" لپاره د تاكيد او علامه زمخشرې رحمته الله عليه فرماني چې مشاراليه دهذا لپاره فراق دې اودامتصوراومعهود في الذهن وو پدي قول سره چې **إِنْ سَأَلْتَكَ عَنْ شَيْءٍ** دې لكه چې ونيلې كيږي، هذا اخوك نو پدي كېن اشاره په هذا سره داخ نه علاوه بل خيزته نده (كشاف) **﴿سَأَلْتُكَ بِتَأْوِيلِ** تاويل ونيلې كيږي رد الشئ الى مآله ته اودلته تنه هم مراد مال او عاقبت دې او ما په معني دالذي سره عبارت دې دهغه افعالونه چې صادر شوې وو دخضر عليه السلام نه او **﴿لَمْ تَسْتَطِعْ** دا جمله صله ده دموصول اوموصول لپاره صله عدم استطاعت دموسى عليه السلام راوړې شواوداسي اونه ونيلې شو چې **﴿مَا فَعَلْتُ** يا ما رايت ځكه چې پديكېن تعريض دې په موسى عليه السلام باندې چې تادصبر طاقته نه لرو ځكه ځما اوستارفاقت نورنه كيږي اويديكېن اشاره ده چې دا اعتراض په صورت كېن په انسان باندې جواب ور كول ضروري دې **﴿أَمَّا السَّفِينَةُ** دادا وكي واقعي حكم بيانېږي چې حضرت خضر عليه السلام اوفرمانيلو چې دكشتي مالكان ډير غريبانان وو اودهغوئ ذريعه معاش صرف دايوه كشتي وه اودوئ ته مخكېن يوبادشاه وقت ډير ظالم وو نوم دهغه جيسون وو قرطبي هغه به هره صحيح كشتي رانيوله او غصب كوله ئې نومايدي كېن عيب پيدا كړو ددې لپاره چې بادشاه ئې غصب نكړي **﴿أَمَّا** حرف تفصيل دې اوالف لام په **﴿السَّفِينَةُ** كېن عهد خارجي دې **﴿فَكَانَتْ** لِمَسْكِينٍ مساكين جمع دمسكين ده ضعيف عاجز ته ونيلې كيږي، علامه آلوسي فرماني چې اطلاق دمسكين په هر هغه چا باندې كيږي چې عاجزه وي ياد مال په اعتبار سره يادېدن په اعتبار سره اودوئ ته مساكين په دي اعتبار سره ونيلې شويدي چې دوئ لس ^{۱۰} پرونه وو نو پنځه پكېن شل (معذوره) وو او پنځوبه كار كولو نودوئ ټولوته مساكين ونيل داموالوپه اعتبار سره ونيل تغليبادې، او عام مفسرين دا فرماني چې دوئ ته مساكين پدي اعتبار سره دې او امام شافعي رحمته الله عليه پدي ايت سره استدلال كړيدې چې فقيراشدوي په احتياج كېن دمسكين نه ځكه چې مسكين هغه ته ونيلې كيږي چې هغه سره مال وي خونصا ب ته نوي رسيدلې اوفقير هغه ته ونيلې كيږي چې هغه سره

بالکل مال نه وي. پدې ځای کېښ پدغي کسانو باندې اطلاق د مسکین شويدي حالانکه دوی سره کشتی وه او دوی د هغې مالکان وو او پدې سره به هغوی معاش ځان ته پیدا کولو. لیکن علامه آلوسی رحمته الله علیه فرماني چې پدې واقعي سره استدلال کول ضعیف دي^۱، خو د دې وجه نه چې مسکین هر عاجز ته وئیلې کېږي برابره خبره که دې د مال په اعتبار سره عاجزوي یادېدن په اعتبار سره^۲، او د اهام ممکنه ده چې لام په «لَمَسْکِین» کېښ لپاره دا اختصاص وي اوندې وي لپاره د ملک او دا کشتی دې هغوی عاریه یا اجاره اغستی وي دېل چانه^۳، او یا اطلاق د مسکین په دوی باندې د تر حماً وي اگر چې په حقیقت کې دوی فقراء وو. یعنی مال ورسره وو چې هغه ته فقیر وئیلې کېږي، عند الاحناف، خو لیکن پدوی باندې د مسکین اطلاق چې هغه عند الاحناف هغه چاته وئیلې کېږي چې بالکل مال ورسره نوي، تر حماً شويدي.

«يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ» نسبت د عمل ټولو ته کول یا تغلیبا دي او یا عمل دوکلاً په منزله د عمل د موکلینو دي. «فَأَرْسَلْتُ» حضرت خضر عليه السلام خپل فعل یعنی خرق السفینه په لفظ دارادي سره ذکر کړو او داسي ئې اونیول چې فاعل لپاره دا شاري دینه چې څما مقصد صرف کشتی عیب داره کول وو او اغراق مقصد ئې نو، وکان وراهم لفظ د وراه د اضدادونه دي اطلاق ئې په مخکېن ورسټو، د واهو باندې کېږي دلته تنه مراد امام یعنی مخکېن دي او د اسب او علت دي د عیب دار کولو د کشتی لپاره چې کشتی مې ځکه عیب داره کړه چې غاصب بادشاه هره صحیح کشتی غصب کوله او دلته تقدیم د مسب راغلیدي په سبب باندې، حالانکه سبب مقدم وي په مسب باندې، نو دا تقدیم عنایه دي، او دغه شان پدیکېن اشاره ده «په تقدیم د مسب کېن» چې اخراق د سفیني لپاره صرف خوف د غصب سبب نو بلکه هغه مالکان مساکین هم وونوهرکله چې او غصب او مسکنت سببېن وو د فعل لپاره نو مسکنت ئې مقدم کړو په غصب باندې لپاره د عنایت ځکه چې دا قوې سبب وو، (کشاف) او مراد په «كُلِّ سَفِينَةٍ» (سفینه صالحه)، یعنی هره روغه کشتی مراد ده. پدې آیت کېښ تعلیم دي په رضا بالقضاء باندې د تکلیف زده خلکو لپاره چې د دوی تکلیف دېل لوی تکلیف نه دیچ کیدلو ذریعه گرځیږي، او دغه شان پدې کېن اشاره ده چې ددېرې فاندې لپاره لږ نقصان برداشت کول پکار دي. اولو ئې ضرر نه ځان بیچ کولو لپاره وړوکې ضرر برداشت کول پکار دي. «وَأَمَّا أَلْفَلَمُ» د ادویمي واقعي حکم بیانو، چې قتل د غلام دي چې

هغه غلام ماڅکه قتل کړو چې هغه ضيعا بدکرداره وو او کافروو او دهغه والدين مؤمنان صالحان وو. نوموړې سره دا خطر وه چې دې به خپلو والدينو ته تکليف رسوي او هغوی به په کفر باندې مجبوره کړي، نو ماڅکه دده د قتل اراده او کړه او ددې په بدله کښ به الله ﷻ هغوی ته بهترين ولېدور کړي چې هغه به دين داره هم وي او په هغوی باندې به شفقت کوونکې هم وي او صاحب د مدارک ددې غلام نوم حسين ذکر کړيدې. او په يوشاذ قرائت کښ اما الغلام فکان کافرا راغلېدې. اوددې وجه نه بعض مفسرين فرمائي چې دا غلام بالغ وو. ځکه صبي نه متصف کيږي په کفر او ايمان سره اوحاکم ﷺ وغيره نه منقول دي چې ده په نقصانات کول او موريلارته به ئې تکليف ورکولو او بعض فرمائي چې ده به ډاکې کولې او موږ او پلارته به ئې قسم خوړلو چې دا ځما خپل دي او موريلارې دده د طرف نه مدافعت کولو. اودده په خبره به ئې اعتبار کولو. او ﴿وَأَمَّا﴾ حرف تفصيل دي ﴿الْعُلَمُ﴾ مبتداء ده او ﴿فَکَانَ﴾ ناقصه دي ﴿أَبَوَاهُ﴾ اسم دي او ﴿مُؤْمِنَيْنِ﴾ ورله خبر دي او په يوقرائت کښ ابواه مؤمنان راغلېدې نو په هغې تقدير کان کښ ضمير دي چې راجع دي غلام ته او يا ضمير شان دي چې اسم دي دکان او جمله يعنی ابواه مؤمنان ورله په موضع دخبر کښ ده. ﴿فَخَشِينَا﴾ ان يرهقهما الخ داسبب دقتل دغلام بيانېږي چې پده باندې مهزلگولې شوېدي اودې کچرته ژوندې پاتي شوې وې نو دخپلو والدينو لپاره سبب دکفر گرځيدل نو ددې وجه نه ماهغه قتل کړو. اود حضرت خضر ﷺ دا خشيت محض عقلي نوو بلکه دوحې په ذريعې سره ورته علم ورکړې شوې وو او کچري څوک اشکال او کړي چې هرکله دخضر ﷺ غلام قتل کول په ذريعې دوحې سره وو نو بيا ولې هغه داسي اوئيل چې ﴿فَخَشِينَا أَن يُرْهَقَهُمَا﴾ ځکه چې خشيت خوپه هغه مواضعو کښ وي چې دهغې خلاف واقع کيدلې شي اودوحې په ذريعې سره حاصل شوي علم کښ خلاف واقع کيدل نه وي؟ نو جواب تنه دادې چې خشيت راجع دي تعديې دکفر والدينو دهغه ته او خشيت په قتل دهغه کښ ندي مراد ابن جرير طبري ﷺ فرمائي چې خشيت په معني دعلم سره دي ځکه چې عرب خشيت او خوف نه علم يقيني دهغې معني مراد کوي چې دهغې ادراک په حواسو سره نشي کيدلې والخشية والخوف توجههما العرب الى معنى الظن وتوجه هذه الحروف الى معنى العلم بالشئ الذى يترك من غيرة الحس والعيان طبري ج ۸ ص ۲۶۲، اوز مخشري فرمائي چې داهم ممکنه ده چې خشينا دي کرهنا په معني کښي وي ځکه

چې عرب خوف او خشیت الفاظ په کراحت کښ په کثرت سره استعماله وي. ﴿طغیانا وکفرا﴾، مراد پدې سره یاطغیانې او کفردغلام مراده او علت دې دقتل دهغه لپاره اویاطغیانې او کفردوالدینودهغه مراده. عطف دکفر په طغیان باندې لپاره دتقییح دامردهغه دې. اویا په طغیانا، سره اشاره ده خلط کیدلودایمان دهغوئ دگناهونوسره اولاً، په کفرا سره زائله کیدلودایمان دهغوئ ته ثانیاً اویاعطف تفسیرې دې اومراده په کفراسره کفردون کفر، مراد دې^(۱)

﴿فَأَرَدْتَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَهْمًا﴾ دادواړه صیغې یعنی ﴿فَخَشِينَا﴾ او ﴿فَأَرَدْتَا﴾ دجمعې ذکر شولې بعض مفسرینووجه دایبان کړیده چې په قتل دغلام کښ دحضرت موسی عليه السلام دطرف نکیرنه سخت وو نوددې وجه نه حضرت خضر عليه السلام په بیان دحکمت کښ صیغې دجمعې ذکر کړې چې

(۱) اوکه څوک اشکال اوکړي چې علم تابع دی دمعلوم اوصحت دعلم موقوف دی په تحقق خارجي دمعلوم باندې چې معلوم په خارج کښ موجودوي نواوس کچرته دالله تعالی په علم کښ داخبره وي چې دی په کفراو طغیانۍ کوي اوموروپلاربه هم په کفر باندې مجبوره وي نوپکارده چې په خارج کش هم دامتحق شوی وی. اوحالانکه کفردهغه اومجبوره ول دهغه خپل مور اوپلاربه په کفر باندې ندی موجود شوی نولازم شو عدم صحت دعلم دالله تعالی الله عن ذلك علوا کبیرا

نوجواب ددینه داکړې شویدي چې داقانون مذکوره چې علم تابع دمعلوم وي الخ دادممکناتولپاره دی اوپه الله تعالی کښ معامله برعکس ده هلته معلوم تابع دعلم وي خو لیکن داجواب کمزوری دی یوددې وجه نه چې په تخصص دعلم دواجب تعالی باندې دقانون مذکوره څه دلیل نیشته دی. اودویم ددې وجه نه که تابع علم شي بامعلوم په هر تقدیر مطابقت اوموافقت بین العلم والمعلوم ضروری دی. اوهرکله چې معلوم په خارج کښ موجود ندی نومطابقت به څرنگه راشي، نوددې وجه نه صحیح جواب دادی چې دامذکوره کلام حقیقت کښ جمله شرطیه ده اوحکم په شرطین کښ بین المقدم والتالی دی اوحکم صرف په تالی (جزا)، کښ نوي کماهمذهب اهل العربیه اوصدق دشرطین (متصلی)، مینی دی په صدق دلزوم باندې یعنی مقدم اوتالی کښ علاقه دلزوم صحیح ونوقضیه شرطیه به صحیح وي اوکچرته علاقه دلزوم کاږه وه نوقضیه شرطیه به هم کاږه وي. اوصدق دشرطین موقوف ندی په تحقق بالفعل دمقدم یادتالی باندې. بلکه کچرته وجود دمقدم یادتالی محال هم وي نوییاهم صدق دشرطین راځي. لکه لویکان فیهما الهة الا الله لغسدا، نومقدم چې الهه دی محال دی اویاهم داقضیه صادقه ده اودغه شان لویکان زید حمرا لکان ناهقا هم صادقه ده. نولهذا دا کلام مذکوره جمله شرطیه ده اوبه علم دالله تعالی کښ داخبره چې دی به کفراو طغیانۍ کوي وغیره. داپدې شرط سره وو کچرته دی بالغ شي نوکافربه وي اوخیل والدین به هم په کفر مجبوره کړیو لیکن هغه دبلوغ نه مخکښ قتل کړی شو. اوبدې مقام کښ داشکال نه واردیږي چې دا کلام مذکوره یعنی کچرته دی بالغ شوی وی نوکافربه وی خوقضیه شرطیه منعله لزومیه ده اولزوم مقصد، دادی چې مقدم علت وي دتالی لپاره اویامقدم اوتالی دواړه معلولین وي دعلت اخره ثاله لپاره اودلته خودادواړه محال دی نوڅرنگه به لزوم راشي ځکه چې جواب تنه په دې طریقې سره ممکن دی چې دلته دادواړه معلولین دی دعلت ثاله چې هغه علم آری دالله تعالی دی اوهغه ورله دادی چې دا کلام فحشیا الخ دخضر عليه السلام حاکی دی دعلم ازلي دالله تعالی نه اوعلم ازلي دالله تعالی لپاره به ازل کښ معلومات هم شته دي به وجود اجمالی سره نولهته کښ مطابقت راغلیدی اوفحشينا الخ صرف حکایت دی دهغې نه

داهم دلالت کوي په اظهار او په ارادي د قوت باندې، اونسبت د ابدال يعنی بدل ورکولو صرف الله ﷻ ته اوشو ځکه چې عوض ورکول د صرف او صرف د تصرفاتو د الله ﷻ نه دې هڅوۀ وَاَقْرَبُ رُحْمًا ۝ زکوۀ منصوب دې بنابر تمیز او زکوۀ وئيلي کيږي صفاته يعنی دې به د گناهونو او د اخلاق رذيله نه به پاک وي، اَوْ رُحْمًا په سکون د حا او په ضمي د حاء دواړو سره راغليدې اوالف پکښ د تانيث لپاره دې يعنی دې به د مور او پلار ډير فرمانبردار وي او په هغوی به ډير رحم کوونکې وي او اقرب اگرچه اسم تفضيل دې خومعني نې د مبالغې ده ځکه چې په اول ولد کښ رحم بالکل نوو. بعض علماء فرمائی چې دهغې ولد په بدله کښ الله ﷻ هغې مور او پلار ته بل ولد ورکړو چې هغه مسلمان وو، ابن جرير طبري رحمه الله فرمائی چې کله خضر عليه السلام داهلک قتل کولو نو مور دهغه حامله وه نويانې يو مسلمان بچي پيداشو ليکن د جمهور قول دادې چې ددې مقتول ولد په بدله کښ الله ﷻ دوی ته لور ورکړه چې دهغې سره يونبي نکاح اوکړو او بيا دهغې د بطن هم نبي پيداشو اوبعض علماء فرمائی چې دهغې په نسل کښ دولس (۱۲) انبياء کرام اوبعض فرمائی چې اويا (۷۰) انبياء کرام پيداشويدي

وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا

۱۱. اوهرچ هغه دیوال وونووو ددوه هلکانو یتیمانو په هغې ښارکښ اووه لاندې دهغې نه خزانه ددې دواړو

وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا

اووو پلار ددوی نیک سړې پس اوغوښتنله رب ستاچې اورسیري دوی دواړه ځوانی خپلي ته اورا اوباسي به خزانه خپله

رَحْمَةً مِن رَّبِّكَ ۖ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ۚ ذٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۝

دوچي د رحمت درب ستاڼه اوندي کړې ماداکاريه خپل اختیار سره دادې حقیقت دهغې چې طاقت نه لرلو با په هغې باندې د صبر کولو

وَأَمَّا الْجِدَارُ فَهُوَ دَارِئِي حِكْمَتِ بَيَانِيږي چې دغه دیوال ددوه یتیمانو وو چې دهغوی

پلار ډیر نیک وو اوددې دیوال دلاندې دهغوی خزانه دفن وه چې دوی ته د پلار نه په میراث کښ

پاتې شوي وه اوددې كلي خلك بېكاره وو كچرته ديوال غورزيدلې وې اودغه خزانه څرگنده شوي وې نوددغې علاقې خلكوبه لوټ كړې وه ، نوددې وجه نه الله ﷻ دااوغوخته چې دادواړه ماشومان غټ شي اوخپله خزانه په خپل استعمال كېن راوړي نوددې وجه نه ماته حكم او كړې شو دديوال دجوړه ولو.

﴿فَكَانَ لِقَلَمَيْنِ يَتِيمَيْنِ﴾ راجحه خبره داده چې دادواړه نابالغه وواونومونه ددوي احرم اوصريم

منقول دې ﴿وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا﴾. په كنز كېن اقول متعدد راغليدي يو قول دادې چې پدي سره مراد سره اوسپين زردې، اودا قول مرفوعا نقل كړيدې حضرت ابودرداء ؓ دحضور ﷺ نه . دويم قول دادې چې داتختي وي دسروزرو اوپدي باندې دبسم الله الرحمن الرحيم نه ورستو دايو څوكلمات ليكلې شوي وو(۱) تعجب دې په هغه چا چې تقدير باندې يقين وي اوبياهم غمژن وي(۲) تعجب دې په هغه چا چې درزق په ميلاويدو باندې يقين وي اوبياهم خان سترې كوي(۳) تعجب دې په هغه چا په مرگ باندې يقين وي اوبياهم بې غمه خوشحاله گرځي(۴) تعجب دې په هغه چا چې په حساب كتاب باندې يقين وي اوبياهم غافله وي(۵) تعجب دې په هغه چا چې په زوال ددنيا باندې يقين وي اوبياهم پري مطمئن وي(۶) لاله الا الله محمدرسول الله اوبعض فرماني چې پدي سره مطلق اموال مزاددې. اويو قول دحضرت ابن عباس ؓ نه داهم مروي دې چې مراد پدي سره خزانه دعلم ده، ليكن دا قول ضعيف دې

فراء قانون بيان كړيدې چې كنز كله بغير داضافت نه يعنى مفرد اوړلې كيږي او كله سره داضافت نه ذكر كولې شي نوچې په كوم ځاي كېن مفرد ذكر كړې شوي وو نو مراد تنه مال مدفونه نه، اوچې په كوم ځاي كېن په اضافت سره ذكر كړې شي نو مراد به تنه كثر او عظمت دمضاف اليه وي لكه چې وئيلې كيږي كوالعلم كوالفهم، نودلته هم مفرد ذكر كړې شويدي نو ځكه مال مدفونه تنه مراد دې ﴿وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا﴾. ظاهره داده چې مراد داب نه دهغوئ خپل پلار مراد دې چې نوم دهغه كاشح ذكر كړې شويدي اود مور نوم ئې دهنا نقل كړې شويدي اوبعض فرماني چې مراد اب نه دهغوئ اوومې(۷) پيرئ نيکه دې اوڅوك وائي چې دلسمي(۸) پيرئ نيکه تنه مراد دې، ليكن اول قول راجح او ظاهر دې چې دغه خزانه دددوي خپل پلار دفن كړې وه اودا اشكال چې مال دفن كول باندې خوشديدو عيذ راغليدي والدين يکرون الذهب والفضة ولا ينفقونها في سبيل الله ليشترهم بعدا بيم التوبة ۳۴ نو څرنگه دې صالح وو؟ دا ځكه نه وارديږي چې مراد په دي

وعید سره هغه خلك دې چې هغوئ په خپل مالونو كښ د الله ﷻ حقوق يعني زكوة نه ادا كوي. كه چې دابن عباس رضی الله عنهما او ابن عمر رضی الله عنهما نه منقول دې چې دكوم مال نه زكوة ادا كړې شي نو هغه كنز. ندې اگر چه هغه مال مدفون وي او كوم مال نه چې زكوة ادا نكړې شي نو هغه كنز دې يعني چې په كوم كنز باندي چې وعید وارد شويدي، نوممكنه ده چې دوى دخپل مال نه زكوة ادا كړې وي. اويابه هغوئ باندي زكوة نو فرض كړې شوې

فانده: پدي ايت كښ دليل دې چې دوالدينونيكان چوريدل داو لاد دجان اومال دحفاظت ذريعه گرځيږي يوروايت كښ دې چې الله ﷻ دخپل نيك بنده تراوه (۷) نسلونوپوري حفاظت فرمائى (قرطبي ج ۵ ص ۳۳۳).

محمد بن منكدر فرمائى چې الله ﷻ دخپل يونيك بنده دوجي نه دهغه داو لاد اوداو لاد اولاد (نسبو) اودتولي علاقي حفاظت فرمائى، امام قرطبي رحمه الله واقع نقل كړيده چې حضرت علامه شبلي رحمه الله به فرمائيل چې څه ددې شهر او پوره علاقي لپاره ذريعه دامن يم. نو چې كله هغه وفات شواودفن كړې شو نو كفار ديلم په دريائ دجله باندي راپوري وتل اوبغداد باندي نې قبضه او كړه نو خلكوبه وئيل چې په مونږياندي دوه (۲) مصيبتونه نازل شوا (۱) مرگ دشبلي (۲) اوقبضه كيدل دبغداد (قرطبي ج ۵ ص ۳۲۲).

دغه شان پدي ايت كښ اشاره ده چې خلك دې دعلماء اودصلحاؤ اولاد باندي دشفتت كوي اودهغوئ درعايت كوي.

فانده (۲): بعض معاصرو مفسرينوپدي ځاى كښ ليكلي دي «بعض مبتدعين ددې نه استدلال كوي چې ددې ايت نه وسيله ثابته شوه، جواب دادې چې پديكښ وسيله شرقيه اوبدعيه نه ثابتيږي، بلكه دمستثلي شرعي په وجه سره ددوى دمال حفاظت او كړې شو اوديته وسيله وئيل جهالت دې. هان الله ﷻ كله ديوصالح په وجي سره دهغه په اولاد باندي اودهغه په تابعدارئ كوونكو باندي رحم او بركت كوي، ليكن په بادې النظر كښ دا كلام ديرضعيف دې په وجوه سره من جمله دهغې نه دادې (۱) چې سوق دكلام اگر چه دثبوت اوجواز دوسيلي لپاره ندې شوې ليكن په اشاره النص سره وسيله ددې ايت نه ثابتيږي چې هر كله ديوصالح بنده دوجي نه دهغه داو لاد اوخاندان وغيره حفاظت الله ﷻ كوي خوبلاتوسل نوبه توسل سره به په طريقه اولې كيږي (۲) بل ددې وجه نه چې «صلحا» پدي ځاى كښ خبرد «وَكَانَ» دې ليكن تخصيص ذكرې ددې وصف په

منزله دعلت دې دحفاظت داموال دهغوئ لپاره اوداداسي دې لکه چې وئيلې کيږي اکرمت زيدا علما ای لاجل علمه نوددي نه معلومه شوه چې ددې يتيمانودمال حفاظت دصالح پلار په برکت سره وو

﴿فَأَزَادَ رُكُّهُ﴾ اضافت درب موسی عليه السلام ته کول تشریفا دې ﴿أَنْ يَتْلِفَا أَشْدُهُمَا﴾ اشد جمع دشدۀ ده اوبعض فرمائی چې داجمع ده خومفردورله من لفظه نيشته دې اوددې اطلاق کيږي دامام ابوحنيفه عليه السلام په قول پنخويشت کالو عمر باندې، چه دامعردانسانې عقل دکمال عمر دې څکه چه په دومره عمر کښ انسان نيکه جوړيدل ممکن دې اوعلامه جوهرې فرمائی چې داشداطلاق داتلسونه ترديريشته ۳۰ کالو عمر باندې کيږي اوبعض علماء فرمائی چې مرتبه داشديت په څلويښت کالو عمر کښ حاصل کيږي، لکه چې الله تعالى فرمائی حتی اذابلع اشدۀ وبلغ اربعين سنة ﴿وَيَسْتَخْرِجَا﴾ استخراج په معنی داخراج سره دې س اوتاء لپاره دمبالغې دې اومفسرين فرمائی چې دي يتيمانوته علم نووږدي کښ باندې اوددوئ لپاره يووصي وو خوږدي وخت کښ غائب وو، او ﴿وَرَحْمَةً﴾ مفعول له دې ﴿وَمَا قَلَّلْتُمْ﴾ ددشبهې اصل جواب دې چې ما پدي دري واقعاتو کښ چې څه هم کړيدې نوپه خپل اختيارمې ندې کړې اونۀ راته څه علم غيب حاصل وو بلکه دالله تعالى په حکم باندې مي کړيدې ﴿ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ يَمُشِرْ إِلَيْهِ دَلِيلُ﴾ لپاره مذکورواقعات دی او ﴿وَقَطْعًا﴾ په اصل کښ تستطع وو يوه تاد تخفیف حذف کړې شوه، اوپه تخفیف ددې ځای اوکړې شواوپه ايت نمبر ۷۸، کښ تاء تخفیف نوها حذف کړې شوې ددې وجه نه چې داپه دويم ځلي ذکر کيږي نودې مکرر شواوتکرار سره تخفیف مناسب دې نوڅکه دلته تاء حذف کړې شوه.

فائدة: حضرت خضر عليه السلام دکشتي په واقعي کښ داسي اوفرمايل چې ﴿فَأَزِدْتُ أَنْ أُعَيِّتَا﴾ نسبت دارادي خان ته ئې صرف کړيدې، اوپه واقعي دقتلدغلام کښ ﴿فَأَزِدْتُ﴾ وئيلې دې يعني الله تعالى اوخپل خان دواړوته ئې نسبت کړيدې، اوپه واقعي دديوال کښ نسبت ئې صرف دالله تعالى نه کړيدې ددې څه حکمت دې؟ نوغوره توجیه داده چه پديکښ هغه کمال ادب ملحوظ کړيدې ځکه چې کشتي عيب داره کول فقط شروو ظاهرا نودکمال ادب تقاضا داده چې دشرنسبت الله تعالى

ته اونکړې شي ښه حضرت ابراهيم عليه السلام او فرماښل چې واذا مرضت فهو يشفين، نو هر کله چې مرض شروو اوشفا خيروو نو ابراهيم عليه السلام نسبت دمرض خپل خان ته اوکړو اونسبت دشفائي الله ﷻ ته اوکړو. اوپه اقامت دجدارکښ فقط خيروو. اودشرجانب پکښ نوو نوددي وجه نه دهغي نسبت فقط الله ﷻ ته اوکړو. اوپه قتل دغلام کښ يوجانب دشروو چې قتل دې اوبل جهت پکښ دخيروو چې هغه ددغه مقتول غلام په بدلي کښ صالح اولاد ورکول وو نودامشترکه بين الخيروالشره نوددي وجه نسبت ئې هم په طريقي داشرک سره اوکړواوضميردجمعي متکله راوړې شو

وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ

۱. اونپوس کوي دوي ستانه په باره دذوالقرنين کښ ته اوايه چې زرده چې بيان به کړم په تاسوياندي دواقعي، دهغه نه

ذِكْرًا ۝ اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْاَرْضِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ۝

خه خبري دنصيحته بيشکه مونږه طاقت ورکړې ووده ته په زمکه کښ اوورکړې وومونږه ده ته دهرقسم نه سامان دضرورت

فَاَتَّبَعْ سَبَبًا ۝ حَتَّىٰ اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ

پس روان شوي په يوې لاري يعنې مغرب تردې چې اورسيدلوځاي دپناه کيدلودنمرته نواوموندلو ده نمرچې پناه کيدلو

فِي عَيْنِي حَمَاقَةٍ ۝ وَوَجَدَ عَنْهَا قَوْمًا ۝ قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّمَا اَنْ تَعْلَبَ

په يوې چينې دريابتوره کښ اوامندلوئې دهغي سره يوقوم کافر، اونيل مونږه چې اي ذوالقرنين ياخوعذاب ورکړه دوي ته

وَاِنَّمَا اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ۝

اويادچه اونيسه ته ددوي په باره کښ يوه ښه لار

وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ ۝ هَذَا سورت څلورمه حصه ذکرکيږي اودڅلورمي شېهي جواب

کيږي. چې شبهه دا کيدله چې ذوالقرنين سره ډيرلوي طاقت وو او هغه متصرف في الامور دود توحيد دعوي کول غلط دي، نوجواب راغي چې ذوالقرنين محتاجه وو اوکوم طاقت چې

ورکړې شوهغه هم دالله ﷻ دطرف نه وو اودظاهري اسباب ماتحت وو اوددغې ظاهري اسبابوباوجود په ځني اموروکښ محتاجه وو، اودخلکونه ئې دامداد:دخواست کړې وو لکه چې په ايت(نمبر ۹۵)کښ دې، اودغه شان په ځنولغاتوباندې هم نه پوهيدلولکه ايت(نمبر ۹۳)کښ دې

تعارف: قرآن مجيدکښ دذوالقرنين تعارف صرف دومره حدپوري ذکرشويدي چې دې يونيک اوصالح،عادل بادشاه وويه ټوله دنياباندي بادشاهې کړي وه مشرق،مغرب، اوجانب شمال سفرنې کړې وو، په جانب شمال کښ يوقوم چې ياجوج ماجوج ورته ونيلي کيږي هغوى په يودري کښ داوسپني دديوال په ذريعي سره بندکړيدي اودهغې علاقې خلکوته ئې دهغوى دشرنه حفاظت ورکړيدي. اوددينه علاوه دهغه نوم،سلسله نسب،دهغه زمانه وغيره غيرضروري مباحث دي چې قرآن اوحديث صحيح کښ دهغې نه بحث ندې کړې شوې، اونه يوانسان ددغې معلوماتومكلف دې، البته ځني تاريخي رواياتواودقرآنونه ځني مفسرينودهغه اصل نوم،نسب، زمانه وغيره تعين کړيدي، دده په نوم کښ متعدد اقوال راغليدي راجحه داده چې دده نوم اسکندروو، خوداسکندريه نوم باندې هم ډيربادشاهان تيرشويدي. دټولونه اخيرکښ داسکندريه نوم چې کوم بادشاه تيرشويدي هغه کافروو چې دهغه نوم اسکندرين فيليس المقدوني اليوناني وو ارسطاطاليس چې مشهورپه ارسطو دې دهغه وزيروو اوهغه اسکندريه شهرپه خپل نوم باندې ابادکړې وواودهغه جنگ د دارا بادشاه سره شوې وواوهغه ئې قتل کړې وو اوفارس وغيره معالک ئې فتح کړې وو اودهغه تاريخ باندې دفارسي يوکتا ب اسکندرنامه ليکلې شويده، اوکوم اسکندردذوالقرنين چې قرآن کښ مذکوردي دهغه په نبوت کښ اختلاف دې اوپه نيک صالح مسلمان کيدلوکښ اتفاق دې، اوددوى دواړوپه مينځ کښ تقريبادوه زره(۲۰۰۰)کاله فرق دې، يعنى مسلمان اسکندردکافرنه دوه(۲۰۰۰)زره کاله اول تيرشويدي، اودهغه وزيرحضرت خضرعليه السلام وو.

وجه قسميه: ده ته ذوالقرنين ولې وائي؟ نويديكښ هم متعدد اقوال راغليدي، راجح پکښ دادې(۱)چې دې دوه عظيم سلطنتونوفارس،اوروم بادشاه و(۲)ياقرنين نه مراد ښکړې دې اوداكتايه ده دشوکت اوددبې نه(۳)ياقرنين نه مراد قرنې الارض،يعنى مشرق اومغرب دې ځکه چې ده دمشرق نه ترمغربه پوري علاقې قبضه کړي و(۴)بادده دوه(۲)زلفان وو پمزنله دقرن چې په اوگوباندې به ئې پراته و(۵)دده په سرکښ يوطرف ته اوبل طرف ته دزخم دوه(۲)نشانونه وو اودهغې په بارې کښ حضرت ابى الطفيل عليه السلام حضرت على عليه السلام نه داوجه نقل کړيده چې

ذوالقرنین خپل قوم دالله ﷻ ددين دعوت وركړونو قوم دې په سرباندي اويشتلونوډېر مړشواله ﷻ بياژوندې كړو نوبياښې دعوت وركړونوهغوئ بيا اويشتلو دسړپه بل طرف باندې اومړشونودې وجه نه ده ته ذوالقرنين ونيلې كيږي ۲، اوياددې وجه نه چې ده ته علم ظاهر اوباطر دواړه وركړې شوي وو ۷، اوياددې وجه نه چې ده په ابتداء كښ خوب ليدلې وو چې مادنر دواړه طرفونه نيولې دې ۸، اوياددې وجه نه چې دده مدت دحيات دوه ۲، قرنه يعنى صدئ وه ۹ اوياددې وجه نه چې الله ﷻ ده ته بطوركرامت يامعجزه دوه ۲، نشاني سپين اوتوروړكړې وې چې كله به تكه توره شپه به وه خوچې ده به هغه سپينه نښه رااويستله نوټوله علاقه به دورځي پشان رنراشوله اوكه په سپيني ورځې كښ به ئې توره نښه راويستله نوتوره تياره به شوه تاريخ الخميس ۱۰، اوياددې وجه نه چې دې دسپين اوتورو دواړو اقواممالك وو، اوددينه علاوه نورهم ډيراقوال مفسرينوذكر كړيدي.

دده زمانه كومه وه؟ نواكثرمفسرينو دده زمانه دحضرت ابراهيم عليه السلام دورخودليدې، چنانچه ابن كثير عليه السلام پدې جزم كړيدې چې ده دحضرت ابراهيم عليه السلام سره يوځای طواف كړې وو، اوبعض فرمائي چې دده اول ځلي ملاقات دحضرت ابراهيم عليه السلام سره په بيت المقدس كښ شوې وو، اوپه هغه ئې سلام كړې وو اوپه حضرت ابراهيم عليه السلام باندې ايمان راوړې وو، بعض علماء فرمائي چې دده زمانه دحضرت ابراهيم عليه السلام نه ورستودحضرت دانيال عليه السلام دوركښ وو، چې تقريبا ۵۰۰ ق م زمانه وه، اودده دوفات اوپه مدفن كښ هم اختلاف دې حافظ ابن كثير عليه السلام په البدايه كښ داسي ليكلي دي، چې كله ده ياجوج بندكړل اودچين علاقه تبت وغيره ئې قبضه كړه نوواپس بغدادته راغې اوبيمارشو اويوه مياشت ورستويياوفات شو اوځوك وائې چې په روم كښ وفات شويدې والله اعلم، اوپه ځني رواياتوكښ راغليدي چې څلوركسان دي چې هغوئ په ټولي دننيابادشاهي كړيده، دوه ۲، مؤمنان وو سليمان اوذوالقرنين اودوه كافروو نمرود اوبخت نصر، اودده په نبوت كښ اختلاف دې راجحه داده چې دې نبي نوو بلكه نيك صالح بادشاه وو اوكوم خلك چې دده دنبوت قاتل دی نواستدلال كړيدې هغوئ په ايت ۸۶، **﴿قَالُوا يَنْذَا لَآلِهَتَيْنِ﴾** سره چې الله ﷻ ده ته خطاب كړيدې په وحې سره، ليكن جواب تنه ممكن دې چې كيدې شي چې داخطاب په واسطه دخضر عليه السلام دي چې هغه دده وزيروو.

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ أَوْدَاقِصِهِ عَطْفَ دِهِ پِه قِصِي دِمُوسَى ﷺ بَانْدِي اومَناسِبَت دَدِي دِوَارُو واقعاتوپه خپل مينځ كېن دادي چې دحضرت موسى ﷺ واقعه په رحلاتودعلم باندې مشتمله وه اودذوالقرنين واقعه په رحلاتو دجهاد باندې مشتمله ده اودغه شان دموسى ﷺ په واقعي كېن ددري (۳) امورو ذكروو اواخيروي امراقامت دجدار وو نود ذوالقرنين په واقعه كېن ددري (۳) امور ذكرذكردې اواخيروي امرسدسكندري مذكوردې. اودغه شان حضرت موسى ﷺ دعلم انتهاء ته رسيدلې وو په انسانانو كېن اوحضرت ذوالقرنين دعمل انتهاء ته رسيدلې وو په انسانانو كېن، اودغوره قول مطابق تپوس كوونكي قريش مكه ووپه مشوره ديهوديانوسره، اوسب ددې سوال داووچې دهغه تاريخذوالقرنين تاريخ، اوواقعه دخلكونه هيره شوي وه، نوددې وجه نه ددې صحيح جواب وركول دحضور ﷺ دنبوت دليل وو اوصيغه دمضارع ذكركولو كېن اشاره ده استحضرادصورة ذهنيه ددې واقعي ته چې تيره شوي وه په زماني ماضي كېن.

﴿عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ﴾ عبارت په جذف دمضاف سره دې اي عن خبرذی القرنين، ځكه چې تپوس ذات اوحقيقت دذوالقرنين نه وو، بلكه دهغه دواقعي نه وو، ﴿قُلْ سَأَتْلُوهُمُ حَسِينٍ لِّپَارِهِ دتاكيددې چې دلالت كوي په تحقق دفعل باندې، اولپاره داحضاردسامعينوي اوضميرمجروړه د منه دغوره قول مطابق راجع دې ذوالقرنين ته اوبعض وائي چې راجع دې الله ﷻ ته او من تبعيضيه ده اويديكېن اشاره ده چې قرآن مجيددهغه ضروري واقعات بيان كړيدې اوتول حالات يې دهغه ندي ذكركړي او كچرته ضميرراجع شي الله ﷻ ته نوبيا به من ابتدائيه وي، چې داواقعه بيانول دالله ﷻ نه دي يعنى دهغه په توفيق سره دې او ﴿ذِكْرًا﴾ به مراد واقعات دهغه دې اوپه ﴿ذِكْرًا﴾ بهمره اشاره ده چې واقعات قرآنيه محض تاريخي ندي اونه قرآن مجيدغيرضروري واقعات ذكركوي بلكه واقعات دقرآن لپاره دتذكيراونصيحت دې اوقرآن هغه اموردذكركوي چې په هغې سره انسان ته عبرت اونصيحت حاصليري ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ﴾ دتمكين متعدي كيږي بالواسطه هم اوبلاواسطه هم وئيلې كيږي قدرت اوبادشاهي اوغلبې ته، اونسبت يې ضمير دمتكلم ته كولو كېن اشاره ده چې ده ته قدرت اوغلبه وركول دالله ﷻ دطرف نه وو، اوبعض مفسرين فرمائي چې داتمكين في الارض په سبب دنبوت سره واودې نبي وو خوليكن دااحتمال

غير راجع دې ﴿وَأَيَّتَنُ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ﴾ سبب په لغت كښ وئيلې كيږي رسن ته اوياسه استعارې باندې اغستلې شويده دهرغه څيزلپاره چې په هغې سره رسيدل كيږي مقصوده. نوددې اطلاق په علم قدرت. اوآلات حرب په ټولوباندې كيږي. او من، په من كل مَثَلٌ په كښ بيانېه دې اودلته كښ مضاف مقدر دې اى من اسباب كل شئ اوكل لپاره داستغراق حقيقي ندې بلكه استغراق اضافى لپاره دې او اضافت دكل شئ ته لپاره داستغراق حقيقي ندې، بلكه عرفى دې يعنى چې كومو اسبابو او سائلو ته دې محتاجه وو دملكونو په فتح كولو كښ اود دشمنان په ختمولو كښ وغيره هغه ټول ورته وركړې شوي وو. او پديكښ اشاره ده چې دهغه فتوحات اويادشاهي وغيره ماتحت الاسباب وو اوداسبابو استعمالولوته محتاجه وو.

﴿فَاتَّبَعَ سَبَبًا﴾ فصيحیه ده تقدير عبارت داسي دې اراد بلوغ المغرب فاتبع سببا اودسبب اطلاق په لاري باندې هم كيږي ځكه چې داهم منزل مقصود ته درسيډلو ذريعه ده نومعني ئې داده چې دې روان شويه يوي لاري باندې حتى چې مغرب ته اورسيډلو اويادسبب نه مراد ذرائع دسفر دې نومعني ئې داده چې ده اسباب استعمال ئې شروع كړو دمغرب په طرف تللولپاره اوابتداء ئې دمغرب نه ځكه اوكره چې هغه ورته قريب وو اوداداللت نه كوي په تفصيل دمغرب باندې په نورو جهاتو باندې ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ﴾ مغرب صيغه دظرف مكان ده په معني دخانې دغروب شمس اودلته تنه مراد انتها او اخردزمكې دې په جانب دمغرب كښ اومرادتنه اخري مقام دغروب شمس ندې ځكه چې غروب دشمس ممكن ندې په سمندر كښ ﴿وَجَدَهَا تَغْرُبُ﴾ وجد اطلاق كله په موندلو باندې كيږي يعنى استعماليري په معني دوجود خارجي سره نوپدي معني سره شين معلوم دنفس الامر اواقعي سره مطابقت ضروري دې، اوكله په معني داحساس سره راخي يعنى محسوس كول اومشاهده كولو سره راخي نوپدي معني په اعتبار سره دشين مرئي مطابقت دنفس الامر سره ضروري ندې، نودلته هم دادويمه معني مرادده يعنى ذوالقرنين داسي محسوسه كړه چې گويادې په تور درياب كښ پتيري اگرچه حقيقه اوپه نفس الامر كښ داسي نده ځكه چې نمرخودزمكي نه په څوچنده سره غټ دې نوپه يودرياب كښ څرنگه غروب اوكرې ﴿فِي غَوْرٍ حَمِيٍّ﴾ عين اگرچه چشمي چيني ته وئيلې كيږي خومرادتنه سمندر دې

او ﴿حَمِئَةً﴾ ماخوذ دي دحمت البير. نه چي کله په کوهي کښ توري خټي رااوخي. او حمل دحمت په عين باندې صحيح ندې ځکه چي چشمه دختونوي نوددي وجه نه دلته ذات لفظ مقدردي اې ذات حماة (روح) او په خټي قرا توکښ حامية راغليدي يعنى گرمه چينه. ددې ايت مقصد ددې چي ذوالقرنين داسي ځاي ته اورسيدلو چي هلته اوبه وي اوسمندروو او مخکښ نوره ابادې نوه اوده داسي محسوسه کړه چي گويا داشمس پدې اوبوسمندرکښ غروب کوي اوداحساس په نسبت سره مواضعوته مختلف دي. چي په کوم ځاي کښ غرونه وي نو هلته داسي محسوس کيږي چي داندرغره نه شاطرف ته غروب کوي او په خټي مواضعوکښ لکه صحرا وغيره شوهلته داسي محسوس کيږي چي گويا دانمريه شگوکښ غروب کوي وغيره نودغه شان ذوالقرنين داسي مقام ته اورسيدلو چي هلته نوره ابادې نوه اونه مخکښ دې تللې شو نوده داسي محسوس کړه چي گويا چي دانمريدي اوبوکښ غروب کوي اوهرکله چي دې دسمندريه کناري باندې وو چي ده ته ترلري حدپوري پلندي ښکاري دې نوددي وجه نه ﴿حَمِئَةً﴾ قيد ورسره ذکرشو

دامقام اوځاني کوم يووو؟ نو داتحديد او تعين کول مشکل دي. ځکه چي قرآن کښ

الله ﷻ صرف دومره ذکرکړيدي چي دې يو مقام ته اورسيدلو چي هلته ډيري اوبه، وي او ورسره گيرچاپيره خټي (پلندي) هم وي، چي هغې ته حما وئيلي کيږي. ددې نه زيات مقام تصريح په قرآن کښ ياهه احاديثوکښ نيشته دي البته ځني مفسرينو دقرآنوپه بنياد امکان په درجي کښ د تعين کوشش کړيدي، نوبعض مفسرين دافرماني چي دامقام بحراسود، دې ځکه چي دهغې اوبه توري دې اوداسي معلوميري چي خټه پکښ اوداذوالقرنين شمالي مغرب ته طرف واقع وو اودا علاقه گروزي او يوگوسلاوبه ده اودې ته بحراسود وائي چنانچه مولانا عبدالماجد دريا ابادي رحمته الله عليه پدي جزم کړيدي اودغه شان نور معاصرو مفسرينو هم ذکرکړيدي. ليکن دا خبره ځکه محل نظره چي بحراسود هغه بحيره ده اوبحرندي او مفسرينو ليکلي دي چي دې بحرته رسيدلې وو اودويم ددې وجه نه چي مفسرينو تصريح کړيده چي دې کوم ځاني ته رسيدلې وو نو دهغې نه مخکښ نوره ابادې نوه او اوچه زمکه هم نوه چي دې تللې وي. اوبحيره اسودنه مخکښ نورې ابادياني شته دي او اوچه زمکه هم شته دي. نو دقرا نئو مذکورونه دا معلوميري چي دې بحراوقيانوس شمالي ته رسيدلې وي چي داد مغرب طرف باندې هم واقع وو، اودهغې نه مخکښ اوچه زمکه هم

نیشته دي، چې دايوه حصه دبحر محیط ده اوصاحب دفتح القدیر لیکي، لان من وراء هذه النهاية بحر محیط وهو لا يمكن المضی فيه، فتح، اوبه کوموقراتونو کښ چې حامية یعنی گرمي اوبه راغليدي نودهغې توجیه هم داسي ممکنه ده چې دبحر تقسیم دوه (۲)، اقساموته دي یو بحر منجمد اوبل غیر منجمد، غیر منجمد هغه دي چې دهغه لپاره لهرونه چپي، وي اودیته دوی گرم سمندر او گرمي اوبه هم وائي نوکوم سمندر چې (۲۰۶)، نه پورته خط باندې واقع دي نوپه هغې کښ لهرونه نیشته دي، اوهغه منجمد دي اوددینه لاندې هغه غیر منجمد دي اودیته گرم سمندروائي، والله اعلم،

﴿وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا﴾ یعنی په ساحل دبحر باندې یوقوم ابادوو، دلته ﴿وَجَدَ﴾ بمعنی اولې کښي استعمال دي اودغه قوم کافروو لکه دراتلونکې جملي نه معلومیږي ﴿إِنَّمَا أَنْ تَعَذَّبَ﴾ ده اوقاضي بیضاوي فرمائي چې ددوی لباس دسباع خرمنې وو اوددوی خوراک دسمندر حیوانات وو ﴿فَلَمَّا يَبْدَأُ الْفَرْقَنَ﴾ جمهوریه نیزدا خطاب په ذریعه دښي سره دي، اودکومو حضراتوپه نیز چې ذوالقرنین نبی دي نوهغوی په نیز خطاب بالذات هغه ته دي ﴿إِنَّمَا أَنْ تَعَذَّبَ﴾ ذوالقرنین ته دالله ﷻ دطرف نه اختیار میلاؤشو ددغي قوم په بارې کښ چې یانې قتل کړه اویانې پري احسان اوکړه اوژوندې ئې هږیده، اودا اختیار په اصلح الامرین کښ اجتهد لپاره وو، چې کوم امر تاته اصلح ښکاره شي نوهغه اختیار کړه لکه پدي قول دالله ﷻ کښ هم مذکور دي، فامامتاً بعداً خ او مراد په تعذیب سره قتل دهغوی دي، اوبه ﴿حُشِّنَا﴾ سره مراد ژوندي پریخودل دي بغیر ددنې یاسره ددینې نه، اوحضرت تهانوي ﷺ توجیه داده چې مراد (تعذب) نه بغیر ددعوت نه جهاد کول دهغوی سره اودحسناً نه مراد پس ددعوت ورکولونه جهاد کول دي اوددې نه معلومیږي چې دي قوم ته یوخل دعوت رسیدلې ووبلکه ځنې روایاتونه معلومیږي چې په دوی کښ ځنې کسان اوس هم مسلمانان دي لکه حدیث دخروج دیاجوج ماجوج کښ راځي چې کله الله ﷻ ددوی دخروج اراده اوکړي نودوی به انشاء الله اووايې اودغه شان علامه عینی دمقاتل نه نقل کړيدي یعنون الیه فی کل یوم فیعالجون حتی یولدیهم رجل مسلم فاذا غدوا الیه قال لهم المسلم قولوا باسم الله فیعالجونه حتی یترونه رفقا

کھتر البیض ویری ضوء الشمس فيقول المسلم قولوا بسم الله عدا نرجع انشاء الله تعالى فنفحه (عینی

ج ۱۵ ص ۲۳۸)

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ

اوپل ده جي هر هغه ڇوڪ جي به ظلم (شڪ باندی پاتي شونوزده جي عذاب به ورکرو مونزه ده ته بيهه سس ڪري سي

إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكَرًا ۖ وَاَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ

حلي رب ته نو عذاب به ورکري ده ته سخت عذاب اوهر چاچي ايمان راوړو او عمل ئي اوکړو نڪ موافق دستت پس لبار ده ده

جَزَاءُ الْحُسْنَىٰ ۖ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ۖ ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ۝

بله ده خاسته جنت دي، او خامخا اوبه وايو مونزه ده ته دکار ددين زمونږه اسان بياروان شوي په بله لار

حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ يَجْعَلْ

نهمي جي کله اور سيدلوي خائي دختلودنمرته اوئي ليدلودانمر جي راخنلوبه داسي قوم باندې جي نوؤگر خولي مونزه

لَهُمْ مِنْ قَوْمِهَا سِتْرًا ۖ كَذَلِكَ ۖ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ

لبار ده دوي دنرمخي ته هيڅ پرده دا کار همدارنگي وو او په تحقيق سره احاطه کړي وه مونزه په هغي خيزونو باندې جي دده سره وو

خُبْرًا ۖ ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ قَوْمِهَا

به اعتبار دعلم سره بياروان شوبه بله لار تر هغي پوري جي اور سيدلومينځ ددو غرونو ته اوموندلوني شاته دهغونه

قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ۝

يوداسي قوم جي نو نژدي جي پوهه شوي وي په خبرو ده باندې

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ ۖ هدا ددو القرنين جواب دي پس دتخير ميلويدلونه جي کوم کس د دعوت

نوحينه پس هم په خپل کفر او شرک باندې قائم وي نوهغه ته به سزا ورکړم، او آخرت کښ به

نښه هم سخته سزا ورکړي. مراد په ظلم سره شرک دي ځکه جي دتولونه لوي ظلم شرک دي، او

نعذبه نه مراد قتل كول دي دهغوئ او مضارع صيغه راوړل اوييا په ابتداء كښي ﴿فَسَوْفَ﴾ راوړل .
 اشاره ده دپته چې حضرت ذوالقرنين هغوئ ته سزا وركولو كښ جلتې نده كړي . بلکه بارياري
 ورته دعوت وركړو ﴿وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ﴾ يعنى چاچې خمداعوت قبول كړو او ايمان ئې راوړو او توحيد
 ئې اومنلو او د ايمان دمقتضي مطابق نيك عمل ئې او كړو . نوهغه ته به ډيرينه بدله وركړي
 شي ﴿فَلَهُمْ جَزَاءُ الْكَفَى﴾ ، جزاء يا منصوب دې لكه چې د اقراءت د اكثرو دې اويامرفوع دې كچري
 منصوب شي نودې يا مصدر په موضع د حال كښ واقع شويدي . د الحسنې نه نو تقدير د عبارت
 داسي دې فله الحسنی حال كونه جزاء اوياحال دې د ضمير مجروره دله ، نه اوجزاء په معني
 دمجزيا سره دې اى فله الحسنی حال كونه مجزيا ، اويامفعول مطلق دې د فعل مقدر لپاره چې يږي
 جزاء دې اويامنصوب دې بنابر تميز او كچري مرفوع شي نودې مبتداء دې او ﴿الْكَفَى﴾ ورله
 خبردې اوبعض فرماني چې داپه اضافت سره دې ، يعنى جزاء مضاف او الحسنې مضاف اليه
 اواضافت بيانې دې اومراد په الحسنې سره دغوره قول مطابق جنت دې ، ځكه چې ددنيوي
 انعامانو په مقابل كښ ډير بهتر دې (بحر) ﴿وَسَقُولُ لَهُ﴾ يعنى دنيا كښ به په ده باندې سخت
 احكامات نشي كيخودلې چې دده د طاقت نه باهروي ، بلکه احكامات د شرعي ټول اسان دې ،
 (بحر) او حمل د ﴿يُسْرًا﴾ په امرياندې يا مبالغه دې اوياپه حذف سره دې ۱ . ذابسر ﴿ثُمَّ أَتَعَ سَبِيًّا﴾
 د ابل سرفد هغه ذكر كيږي چې دې دمشرق په طرف روان شولو ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ﴾ مطلع په فتحه
 دلام اوپه كسرې دلام سره دواړه قرانه راغليدي يا مصدر ميمې دې اوياظرف مكان دې ، كه
 مصدر ميمې شي نولفظ دمكان به بيادلته مقدروي ، اود مطلع الشمس نه مراد عين مشرق ته
 رسيدل ندې ځكه چې هغې ته درسيدلو امكان نيشته دې ، بلکه داسي خائ ته رسيدل مراد دې
 چې مطلع شمس ته نزدي علاقه وه اومشرق طرف ته ابادي ختموه ﴿وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ﴾ داقوم
 يووحشي قوم وو ، او اكثر مفسرينورائ داده چې دازنج يعنى دسودانيانو يونسل وو چې درنگ نه
 تورو غتي غتي شوندي بي وي ، اوبعض فرماني چې دهند دنسل نه وو چې دمكران
 اوسيدونكې وو ﴿لَمْ يَجْعَلْ لَهُمْ﴾ پديكښ دهغوئ وحشيت طرف ته اشاره ده چې داقوم دتهذيب

نه هم ډیرلري وو او دوحشیانو او دځناوړو پشان زندگی نه تیروله. نه ورسره کپري وي نه نه کورونه وو بلکه په غارونو کښ به نه ديځنی او گرمی او دباران نه پناه اغستله «يَسْتَأْذِنُ» ويلي کيږي هر هغه څيز ته چې هغه پتوونکي وي او په هغې سره سپې پتيري. نودلته تنه مراد هر هغه څيزونه دي چې په هغې سره دگرمی او بځنی وغيره نه بچ کيږي. نوداشامل دې غرونه ته. ونوبوتو ته. کپړوته او کورونه ته، نوددې وجه نه مفسرين فرمائی چې دوی په داسي علاقه کښ آبادوو چې هلته نه غرونه وو نه بوټي وو. اونه دوی سره کپري وي او نه نه کورونه وو او په غارونو کښ به پراته وو او دوی بالکل په خط استواء پراته وو او ددوی زندگی دحيواناتو پشان وه کپري به هم ورسره نوي «كَذَلِكَ» غوره قول دادې چې مشاراليه د ذلك هغه حکم دې چې کوم نه په مغرب کښ کړې وو، يعنی ذوالقرنين په مشرق کښ اهل مشرق سره هم هغه سلوک او کړو چې کوم سلوک نه په دمغرب والوسره کړې وو. اوبعض مفسرين فرمائی چې کذلك کښ (ک، لپاره دييان کمال دې اوداجمله لپاره دتاکيد اودتحقيق دې اومقصد دادې چې دذوالقرنين واقعه هم دغه شان ده لکه څنگه چې مونږه بيان کړه.

«وَقَدْ أَحْطْنَا بِمَا» عام مفسرين فرمائی چې پديکښ دذوالقرنين وسعت حکومت او کثرت دفوج او جنگي آلاتو ته اشاره ده. چې دهغه حکومت وسعت او جنگي آلات افوج دومره زيات وو چې دهغې علم فقط مونږ ته دې اوبل چاته دهغې څه اندازه نه لري، ليکن حضرت الشیخ رحمه الله فرمائی چې پدي کښ دهغه دالوهيت نفی ته اشاره ده چې زمونږ علم دهغه په ټول سازوسامان، فوج لشکر، او جنگي الاتوباندې حاوي دې، داټول څيزونه مونږهغه ته ورکړي وو اوزمونږ په حکم اوارادي سره هغه پدي څيزونو کښ متصرف وو او خپل قدرت ورته نووحاصل

«ثُمَّ أَتَبَعَ» دادذوالقرنين دريم سفراومهم ذکر کيږي اودادريم سفرکوم طرف ته وو؟ قرآن اوحديث کښ ددې تعين ندې کړې شوې خومفسرينودقراڼتوپه بنياد داويلې دې چې داسفرجانب شمال ته ووځکه چې قديم اباديانې به شمال طرف ته وي اوځلک به زياته ترهلهته پاتې کيدل اوداسفرنې دمطلع الشمس يعنی دمشرقې طرف ته شروع کړې وو «بَيْنَ السَّدَيْنِ» بين په غالب احوالوکښ منصوب دې. خوچونکه دې دظروف متصرفه نه دې نوددې وجه نه کله به رفع کله نصب اوکله به جرراشي خودلته منصوب دې بناء برمفعوليت چې دې مفعول به واقع شويدي

دبلغ لپاره (کشاف) سويلې کيږي هر هغه څيز ته چې هغه حائل او رکاوټ وي د بل څيز لپاره. دلته تنه مراد غرونه دي او اطلاق پدې غرونو باندې د سدین مجاوره دې گويا چې دادی جوج او م جوج د بندش لپاره یو قدر تې دیوالونه وو. او اکثر اهل علم فرمائی چې سډپه فتحې سره اوسډپه ضمي سره ددواړو معنی یوه ده. اوبعض فرمائی چې پدې کښ فرق دې سډ په ضمي سره و نیلې کيږي هغه حاجزه چې په سترگو کتلې کيږي. اوسډپه فتحې سره هغه ته و نیلې کيږي چې په سترگونه کتلې کيږي. قال ابن اسحق الاول مازاته عنك والثاني مالاتريانه (روح المعانی) اوبعض فرمائی چې په فتحې سره و نیلې کيږي هغه حاجزه چې هغه صرف په خلق د الله ﷻ سره وي اود انسان سعې لره پکښ دخل نوي. او په ضمي سره و نیلې کيږي هغې ته چې دانسانې سعې لره پکښ دخل وي ﴿وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا﴾ (دوڼ په معنی د وراء (شاته) سره دې، او اکثر فرمائی چې په معنی دامام (مخې ته) سره دې اودا احتمال راجع دې ځکه چې شاته ددرې نه یاجوج ماجوج وو بهر تقدیر مقصد دایت دادې چې ددې درې او غرونو سره قریب یوقوم وو چې هغوی په خبروهم نه پوهیدلو. ځکه چې ژبه ئې بدله وه اوفطانت پکښ هم نوو چې په قرائتو سره پوه شوې وې، اولایکادون یفقهون، اکثر و مفسرینورائ داده چې پدیکښ نفی دمطلق فهم دکلام ته اشاره ده چې داقوم دذوالقرنین اودهغه داتباعوپه خبرو باندې بالکل نه پوهیدلو او هغوی به په اشارو پوهه کولولکه څرنګه چې کون سړې وي، (کشاف) اوبعض مفسرین فرمائی چې پدیکښ اشاره ده چې هغوی به دذوالقرنین په خبرو باندې پوهیدل خوپه تکلیف سره اودسوچ اوفکر کولونه ورستوبه ددوئ په ذهن کښ به خبره راغله اودالقرنین به هغوی پوهه کولو ځکه چې نفی دکاد دلالت کوي په وجود دڅیز باندې په تعسر سره، لیکن داقول ضعیف دې ځکه چې نفی دکاد کله کله دتاکیدد نفی لپاره هم راځي چې مرادتنه عدم امکان دمداخل ثابتول وي، کماهو الظاهر. اودویم قرائت دمزیدونه دې چې ﴿يَفْقَهُونَ﴾ ټپه ضمي د(ې) سره دباب افعال نه دې نوم معنی ئې داده چې دوئ بل څوک نشو پوهه کولې په خپلو خبرو باندې اوداقوم دترك نه وو، اودادوه قسمه وو یوهغه وو چې په بحر خذرباندې وو هغوی ته کاسپین و نیلې کیدلو، اودویم کالیشاسره نژدې وو چې هغوی ته کولیشې و نیلې کیدلو.

قَالُوا يَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّكَ يُاجُوجُ وَمَا يُجُوجُ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ

اونیل دوئ چې اې ذوالقرنین بېشکه یاجوج ماجوج ورانې کوونکي دي په ملک کښ پس آیاراجع کرو مونږه تاره

خَرَجَاعِلَ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًا ۖ قَالَ مَا مَكْنِي

خرجه ٻڌي ڇي جو رکري ته به مينڻخ زمونڙا ٻه مينڻخ ددوئي کڻن ديوال هغه اونيل جي هغه مال جي طاقت راڪري ٻڌي مانه

فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ

به هجي کڻن دتصرف ڪولو رب خدا پير غوره دي. نو امداد اوکري تاسو خدا به قوت دسرو سره جوڙ به ڪڙه ڇه به مينڻخ دستاسو

وَبَيْنَهُمْ رَقْمًا ۚ اَلْأَوْتَىٰ زُبَيْرُ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ

اويه مينڻخ ددوئي کڻن يويند ديوال. راوڙي مانه ٽڪري داوسينو تردي ڇي برابر ٿي ڪڙي به مينڻخ دسرو نو دغرونو کڻن

قَالَ انْفُخُوا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا ۖ قَالَ اوتوئي

ده اوئيل ڇي به ٺٺي اويو کڻن تردي پوري ڇي اوگر ڇولوئي دا ديوال پشانتنه، داوڙ نو اونيل ٺٺي ڇي (اوس) راوڙي مانه

أَفْرِغْ عَلَيْهِ قَطْرًا ۖ

ڇي واروم ٻڌي باند ٺٺي تان به ويلي ڪري شوي

﴿قَالُوا﴾ دا خبره ورته ودوئي پواسطي دترجمان سره ڪري وه اونسبت ٺٺي ددوئي ته مجازا شويدي

اوداهم ممڪنه ده ڇي ددوئي ذوالقرنين ته بالذات وٺيلي وي بناء ٻڌي ڇي ذوالقرنين ددوئي به خبرو باند ٻه پوهيد لو اودوئي به خيلو خبرو ٻه ڪولي شواو دا افهام اوتفهيم دي داخل وي دا الله ﷻ ددي قول تحت ڇي واٽناه من ڪل شئ سببا، دي ڇڪه ڇي افهام اوتفهيم هم هغه اشياؤنه دي ڇي ذوالقرنين ورته ٻه فتوحات حاصلو ڪيئن محتاجه وواو بعض فرمائي ڇي داپه اشارو سره وو، اوتعبير تنه ٻه قول سره مجازا دي.

﴿إِنْ يَأْجُوجُ﴾ ددي قوم اولڪ اوڊيا جوج ماجوج دملڪ ٻه مينڻخ کڻن دوه (۲)، غٽ غرونه وو،

ڇي ٻه هجي باند ٻه راختل يا جوج ماجوج ته مشڪل وو خوپه مينڻخ کڻن يوه دره وه ڇي هغه خلاصه وه، نو هغوي به راتل ٻڌي دري ٻه لاري باند، اوددي قوم فصلونه حيوانات وغيره به ٺٺي هلاڪ ڪول اوچي ڪله به ٺٺي فصلونه وغيره اونه موندل نو ڇڪل به ٺٺي قتل ڪولو، نوددي وجه نه دي قوم ذوالقرنين ته درخواست اوکروچي ته زمونڙا اوددوئي ٻه مينڻخ کڻن زمونڙا دحفاظت لپاره

يَوْمَ مَضْبُوطٌ دِيوَالٌ اَوْ كَرِهَ. اَوِ پِدِي چي كومه خرچه راځي هغه به زموږه ادا كړو. اكر چه ته زموږ نه دټيكس په صورت كښ اخلي. **يَا جُوجُ وَمَا جُوجُ** هداپه وزن ديفْعُول اومَفْعُول سره دې. بعض علماء فرمائي چي دا اسمين عربي دې. ماخوډدې داجيج النار نه دكثرت تعداد دوجي نه داور شغلو سره اوداور بسركوسره تشبيه وركړې شويده. اوياماخوډدې دآج الظليم نه يه معني دسرعت سره. اوبعض فرمائي چي دادواړه اسمين عجمي دې اوعبري منصرف دې له وجي دعلميت اوتائيت نه اويادوجي ده علميت اودعجمه نه. ځكه چي دادواړه نومونه دې دقبيلو لپاره

ياجوج ماجوج دغوره قول اودجمهورو دقول مطابق قبيلې دي دبنې ادم. اوداولاد دياقت بن نوح **عليه السلام** نه دي. حضرت قتاده **عليه السلام** فرمائي چي دوئ دوه ويشته (۲۲)، قبائل وو. پدوئ كښ يوويشته (۲۱)، قبائل ذوالقرنين دديوال دشاتو بندكړل چي هغه وحشي قبائل وو اويوه قبيله ئې پريخوډله چي هغې ته ترك ونيلې كيږي، بعض مفسرينو ددوئ په بارې كښ اوددوئ داوصافوپه بارې كښ عجيب اوغريب اقوال نقل كړيدي، مثلا بعض وائي چي ددوئ قديوه وليشته دې بعض فرمائي چي يوگزدوئ قدونه دې، بعض فرمائي چي د دوئ قدونه (۱۲۰) گزاوپده دې بعضو (۱۳۰) گزاوپدوالي ونيلې دې اوهم دومره ئې پلنوالي هم ذكر كړيدي، اودامام بغوي **عليه السلام** نه داهم منقول دې چي ددوئ غوږونه دومره غټ دې چي غوږواوغوږه وي اوپه هغې سملې اول غوږ دخان دپاسه واچئ اوواغوندي ئې اوداسي نورااقوال پكښ هم راغليدي. ليكن داتول اقوال اسرئيليات دي. صاحب دبحر فرمائي وقد اختلف في عددهم وصفاهم ولم يصح في ذلك شيء (بحر) يعنى ددوئ په تعداد اوصفات كښ اختلاف كړې شويدي ليكن پدي سلسلې كښ صحيح روايت ندې راغلي په احاديثو كښ دياجوج ماجوج چي كوم ذكر شويدي هغه صرف ددوئ په كثرت باندي دلالت كوي اوددوئ خروج قرب قيامت علامت بيان كړي شويدي. امام بخاري دياجوج متعلق صرف دوه، ۲، احاديث ذكر كړيدي چي په هغې كښ يو حديث دهغوئ په لوى شرباندي دلالت كوي وعن زينب ابنة جحش **عليها السلام** ان النبي **صلى الله عليه وسلم** دخل عليها فرعا يقول لا اله الا الله ويل للعرب، من شرف قد اقرب فتح اليوم من ردم ياجوج وماجوج مثل هذه. وحلق باصبعه الالهام والى تليها. قالت زينب ابنة جحش **عليها السلام** فقلت يا رسول الله **صلى الله عليه وسلم** اهلك وبنوا الصلحون. قال نعم اذا كثروا الخبت (البخاري). كتاب احاديث الانبياء، ترجمه ام المؤمنين حضرت زينب بنت جحش **عليها السلام** نه روايت دې فرمائي چي بيشكه حضور **صلى الله عليه وسلم** يوځلي ځما كورته راغي په حالت دگېهرا هت كښ چي داني ونيل لا اله الا الله هلاكت دې

دعربود هغه شر نه چې نزدې راغلیدی. خلاص کړې شو نن ورځ د دیوال د یاجوج ماجوج نه دومره سورې. او حضور ﷺ ابهاما (چینی) گوته او ورسره نزدې گوته میلا ذکره او حلقه ئې تنه جوړه کړه. حضرت زینب بنت جحش رضی الله عنہا فرمائی چې ماعرض او کړو چې یارسول الله ﷺ آیا مونږ به هلاک کیږو حالانکه مونږه کښ په نیکان خلک هم موجودوي، حضور ﷺ او فرمائیلو هاو چې گناهونه زنا گانې زیاتې شي

اوسد سکندرې کښ سوري کیدل کنایه ده دکمزوړې کیدلودهغې دیوال نه. اوبعض فرمائی چې په حقیقت باندې محمول دې، اودورستوايت ﴿وَمَا اسْتَطَعُوا لَهُمْ نَقْبًا﴾ سره د حدیث تعارض ځکه نیشته دې چې دهغې نه مراد په هغه وخت کښ نقب مراد دې، اویا د نقب نه مراد هغه سورې دې چې هغه دننه اوبهر پورې راپورې دواړو ته وي، او په حدیث کښ صرف یو طرف ته سوري کول مراد دې، اویا (ردم) مذکور فی الحدیث کنایه ده د شیعو او ظهور دفتونه، اودا حدیث امام ترمذی اومسند احمد وغیره کښ په مختلفو سندونو سره او په مختلف متنونو سره ذکر شوی دې. بهرحال مقصد ددې حدیث دادې چې حضور ﷺ د یاجوج ماجوج شره یولوئ شراوښودلو. اودویم روایت د حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه نه منقول دې چې هغه داسې دې، عن ابی سعید الخدری رضی الله عنه عن النبی ﷺ قال یقول الله تبارک وتعالی یا ادم فیقول لیک وسعدیک والخرفی یدیک، فیقول اخرج بعث النار قال وما بعث النار؟ قال من کل الف تسعمائة وتسعة وتسعين فعنده یسبب الصغیر وتضع کل ذات حمل حملها وتر الناس سکاری وما هم بسکاری ولكن عذاب الله شدید، قالوا یارسول الله واین ذلك الواحد؟ قال انشروا فان منکم رجلا ومن یاجوج ماجوج الف الف (البخاری: کتاب احادیث الانبیاء).

ترجمه. حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه د حضور ﷺ نه ارشاد نقل کړیدی چې حضور ﷺ ارشاد او فرمائیلو چې الله ﷻ به حضرت ادم علیه السلام ته اواز اوکړي چې ای آدم! حضرت ادم علیه السلام به جواب ورکړي چې حاضریم ټول خپرونه ستا په قدرت کښ دې. نوالله ﷻ به ورته او فرمائی چې دخپل ذریت نه جماعت دا وراوباسه، نو ادم علیه السلام به عرض اوکړي چې یا الله ﷻ، څومره جماعت دا وړ والا دې. الله ﷻ به ورته او فرمائی چې په هر زړو (۱۰۰۰) کښ نهه سوه نهه نوي کښ دا وړ دې اویوکس د جنت دې. حضور ﷺ او فرمائیلو، چې دا به هغه وخت وي چې یوماشوم چې به ددهشت اویري نه بوداشي، او هر حمل والا خیز به خپل حمل او غورزوي. اووینه به ته اې مغایبه، خلکو لره بې هوشه خولیکن هغوئ به څه نشي وجه نه بیهوشه نوي لیکن دالله ﷻ عذاب

دېر سخت دې نوصحابه کرام عرض اوکړو چې يارسول الله ﷺ دا يوبه څوک وي؟ حضور ﷺ ورته او فرمايل چې تاسو زيرې قبول کړئ دستاسو نه به يوکس وي اود ياجوج ماجوج نه به زړه (۱۰۰) کسان وي الخ نو پدې حديث کښ د هغوی د تعداد کثرت ته اشاره ده. اود ټولونه جمع حديث پدې سلسلې کښ د حضرت ابونواس بن سماعيل رحمه الله نه مروی دې چې امام مسلم غل کړيدې په خپل صحيح کښ، چې په هغې کښ د دجال تذکره ده. او په هغې حديث کښ دې چې حضرت عیسیٰ عليه السلام به د جال په باب لد سره قتل کړي. بيا به الله ﷻ حضرت عیسیٰ عليه السلام ته وحې راو ليرې چې څه اوس خپل هغه مخلوقات بهرته رااوباسم چې دهغوسره د جنگ ضقت څوک هم نه لري، ته ځمابندگان کوه طورته د ځان سره د حفاظت په غرض بوځه. حضرت عیسیٰ عليه السلام به تعميل حکم اوکړي اوياجوج ماجوج به د هراوچتي غونډۍ نه به را کوږي او خور يري به، اود هغوی اول جماعت چې کله په بحيره طبريه بحر مردار باندې راشي نو ټولي اوبه به اوڅکي نو چې کله ددوی دويم جماعت بحيره طبريه ته راشي نو هغوی به صرف هلته کښ لوند والی اوگوري او اوبه به نوي، نو هغوی به وائي چې دلته هم په يوزمانه کښ اوبه موجودي وي الخ اوبه ځني رواياتو کښ راغلیدې چې هغوی به يوي غونډۍ ته اوڅيږي او اسمان ته به غشي ولي الله ﷻ به ورته په خپل قدرت سره د غشي سرونه سره رنگ کښ به واپس کوي نو دوی به وائي چې مونږ د زمکي والا مخلوق ختم کړو اوس د اسمان والا هم ختموو او مستدرک حاکم کښ د حضرت عبدالله بن عمر رحمه الله نه روايت دې چې حضور ﷺ ارشاد او فرمايل چې الله ﷻ ټول انسانان لس (۱۰) حصي کړيدې. پدوی کښ نهه حصي ياجوج ماجوج دې اوبه حصه انسانان دې روح بحواله مستدرک، نو ددې رواياتونه معلومه شوه (۱) چې ياجوج ماجوج د نوع بني آدم نه دي، (۲) اودغه شان دادتنه هم معلومه شوه چې د هغوی تعداد د عامو انسانانو په نسبت د يريزبان دي، (۳) اودغه شان د هغوی شرافتنه به هم د عظيمو فتنونه، به وي (۴) اود هغوی خروج د علامان کبري د قيامت نه ده (۵) اود هغوی خروج به پس د نزول د عیسیٰ عليه السلام او مهدي او ظهور د دجال نه به وي. نو لهذا قول د هغو خلکو باطل دي چې هغوی وائي چې ياجوج ماجوج د مخلوقاتو کښ د بني آدم نوعي نه علاوه يوه بله نوعه ده، او يادا چې د حضرت آدم عليه السلام نه احتلام په صورت کښ نطفه د خاورو سره خلط شوي وه دهغې نه داپيدا کړې شويدې، لکه چې دا قول منسوب دې کعب اجارته. اودغه شان قول د هغو خلکو هم باطل دي چې وائي چې ياجوج ماجوج تاتاريان دي يادجين او يادروس خلک ياجوج او ماجوج دي، نو کچرته مقصد ددې قول داوي چې فتنه تاتاريه

مشابه وه دفتنودياجوج ماجوج سره اوپدي اعتبارپه هغوي باندې اطلاق مجازي دياجوج ماجوج
خوصحيح کيږي، خو کچرته مقصد ددغي خلکوپدوباندې اطلاق حقيقه وي نودانصوصو نه
مخالفه ده اودغه شان دروس اوچين خلکوته پدي اعتبارسره يا جوج ماجوج ونيل چي دوي به
دهغو ملگرتياکوي نودصحت امکان شته دې خو حقيقه پدوي باندې دياجوج ماجوج اطلاق کول
غير صحيح دې علامه آلوسي رحمته الله عليه په روح المعاني کين فرماني ولعمري ان ذلك الزعم من الضلالة
بمكان، وان كان بين يا جوج و ما جوج و اولئك الكفرة مشاهة تامة لا تخفى على الواقفين (روح) (والفصل في
القرطبي، و روح المعاني، وفي البداية والنهاية لابن كثير).

﴿مُفْسِدُونَ﴾ مراد دفساد دخلکو خوراک اودهغوي قتل اودهغوي فصلونوته نقصان

رسول دې، (کشاف) ﴿فَهَلْ يَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا﴾ «خرج او خراج» دواړه په يوي معني سره دې، لکه
نول اونوال، اوبعض فرماني چي خرج مصدر دې او خراج اسم دې دهغه لپاره چي کوم دزمکي
نه رااوي، اوفاء لپاره دتفريع ده اوداتفريع ده په صورت دعرض اودرخواست کين ددهغوي
په فسادباندې چي مونږ به تاله څه چنده جمع کړو اوته زمونږ اودياجوج اوماجوج په مينځ
کين ديوال اوکړه.

﴿سَدًّا﴾ مرادته حاجز اورکاوت دې، (روح) ﴿قَالَ مَا مَكِّي﴾ «داد ذوالقرنين جواب دې چي

ماته ددولت او اجرت ضرورت نيشته دې کوم دولت چي الله تعالى ماته راکړيدې هغه څما لپاره
پوره دې تاسو څما صرف افرادې قوت سره امداد اوکړئ څه په خپل خرج سره يومضبوط
ديوال جوړوم ﴿فَأَعْيُونِي﴾ «پديکين هم دذوالقرنين نفى دالوهيت ته اشاره ده چي ديوال
جوړولوکين محتاجه وو ﴿وَرَدَّمَا﴾ . ردم ونيلې کيږي مضبوط ديوال ته اودادسد نه غټ وي،
حاجزا حصينا موثقا والردم اکبر من السد مدارک، اوپديکين اشاره ده چي ديانت داراوصالح
بادشاه درعيت مال بلا ضرورت نه اخلي

﴿فَانْدَه﴾ ددي ايت نه معلوميري چي درعيت دتحفظ لپاره اجرت اومحصول اغستل

جانزدي اودغه شان ددي ايت نه داهم معلومه شوه چي اجرت لکه څرنګه چي مال سره صحيح
کيږي نودغه شان په محنت اومزدوري سره هم صحيح کيږي چي ديته اجرت بدنيه ونيلې
کيږي، اودغه شان مفسرين فرماني چي پدي ايت کين دليل دې په جيلونو جوړولو اودفساد

کونوکوپه جیل کولوباندې، اودغه شان حکمران ته تعلیم دې چې دخپل رعیت خیال ساتي اودهغوی دجان اومال تحفظ دي کوي

﴿اَتَوْنِي زَيْرَ الْحَدِيدِ﴾ (زیر) جمع ده دزیر، وئیلې کیري ټکړو ته مرادتنه داوسپني ټکړي دې یعنی داوسپنوخښتې، بعض مفسرین فرمائی چې ذوالقرنین بنیادونه دومره اوکنستل چې لاندې اوبه څرگندې شوې اوبیاني هغه بنیادونه دغټو غټوکانرونه اودتانبی نه ډک کړل اویاڅه ئې پري داوسپنې دیوال اوکړو چې په مینځ کښ لرگي اوکوئله ئې کیخودله، چې کله دیوال دغرونو سرونوسره برابرشو نویياني اور ورله ورکړو حتی چې لرگي اوکوئله اوسوزیدله اودیوال داوریښان سورشنویياني حکم اوکړو چې اوس ماته ویلي کړې شوي تانبه راوپړئ نوخلکو ورله راوپړه هغه ئې په دیوال باندې چې توئې کړه نورلرگي اوکوئله خوسوزې لیدلې وه اوتانبی دهغې ځای اونیولولکه چې سیمت چې په دیوال کښ اولگې

﴿حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَدَاغِيهِ دَمَحْدُوفٍ لِّپَارِهِ دَهْ ۱﴾ فاتوه ایاها فاخذینی شینا فشینا حتی اځ یعنی خلکوورله ټول سامان اوسپنې وغیره راجمع کړل نوډه به یوه یوه بنخته لگوله حتی که چې دغرونوسرونوسره ئې برابرکړو، ﴿بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ﴾ صدف دتصادف نه دې مخامخ ته وئیلې کیري، یعنی داوسپنوبلاکونوسره ئې یوبل ته مخامخ دیوالونه ئې ډک کړل اوسرونه ئې یوبل سره برابرکړل، ﴿قَالَ أَنْفَخُوا﴾ په مینځ کښ چې کوم لرگي اوکوئله ئې ورکړې وه نوهغې ته ئې اورورکړو اوبیاني عمالو یعنی مزدورانوته اوئیل چې دااور ښه بل کړئ یعنی ښه پوکې ورله ورکړئ چې ښه بل شي، ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا﴾ دباغیه هم لپاره دمحدوف ده اوپه کلام کښ تقدیردې، ای فنفعخوا حتی اذاجعله نار(بحر) او﴿جَعَلَهُ نَارًا﴾ دقبیلې دتشبیه بلیغ نه دې، ای اذاجعله کالنار، اووجه دشبې حرارت اوهیئت دې، اوضمیرمرفوع دجعل راجع دې ذوالقرنین ته، اواوراگرچې هغه نووبل کړې بلکه عمالوبل کړې وو، لیکن نسبت هغه اصالة دې ځکه چې هغه آمریعی امرکونکې وو، ﴿أَفْرِغْ عَلَيْهِ قَطْرًا﴾ دقطرنه مراد ویلي کړې شوي تانبه ده او﴿قَطْرًا﴾ دباب دتنازع الفعلین، نه دې چې پده کښ ﴿أَفْرِغْ﴾ او﴿اَتَوْنِي﴾، تنازع کړیده او عمل ورکړې شویډې فعل ثانی یعنی افرغ ته چې افرغه ندې وئیلې شوې اودامذهب دبصرینو دې

واستدلال ئې پدي ايت اودغه شان نوروايت. نوسره كړيدې په اعمال كېن فعل ثانى ته په وخت دتنازع كېن.

فانده داسدسكندرى كوم كئائ كېن واقع دې؟ نوپدي سلسلې كېن ډيراقوال راغلیدی ۱، دجمهورومسلك - ادي چې داغيرمعلوم دې اگرچه موجود دې په خارج كېن اودعدم مشاهده مستلزمندۀ عدم دوجود اړه، اوبه تعين باندې څه نص اودليل يقيني نسته دې. اوځنې موجودات خارجيه داسي دي چې انسان ته دهغې په وجودباندې اطلاع نوي وركړې شوې. لكه چې وئيلې كيږي چې په جنوب امريكه كېن يوه حصه دزمكې داسي ده چې په هغې باندې مارغه هم دتيريدلو طاقت نه لري، اودغه شان مروي دې چې دكوه قاف نه شاته څه داسي مخلوقات اوسيري چې علم ئې بغيردالله ﷻ نه چاته هم نيسته. معجمه البلدان، اودغه شان امريكه هم ورسو دريافت شويده، نودغه شان الله ﷻ ياجوج ماجوج هم دانسان نه پټ كړيدې اوددوئ دمكان په باره كېن عاموا انسانانوته علم ندې وركړې. اوبعض مفسرينودانارو اوقرائنو په بنياددتعين كوشش كړيدې، مشهورمورخ ابن خلدون رحمه الله ديتۀ ترجيح وركړيده چې داسدسكندري دكوه قاف سره واقع دې چې دهلته ددوه قبايل اباددي چې هغوته قنجاك اوچركس وئيلې كيږي اوددې قبايلو دشاتۀ ياجوج ماجوج دې اوددواړو په مينځ كېن داسدسكندري واقع دې، اوزائق بالله چې عباسي خليفه وو هغه خوب اوكتلوچې داسدكولاؤ شويدي نوديرگبراوښو اويوترجمان ئې دتفتيش لپاره اوليرلونوهغه واپس راغې نوددې سدحالات اواوصاف ئې بيان كړل بعض مفسرينوديتۀ ترجيح وركړيده چې داسدبخارا نه ۱۵۰ ميل لري جنوب مشرق كېن دريند. نوم علاقي كېن واقع دې چې دهغې عرض البلدشمالاً ۳۸، درجي باندې دې اوطول البلدشرقاً ۲۷، درجي باندې دې. بعضوديوال چين ته سدسكندري وئيلې دې ددې نه علاوه نوراقوال هم پكېن راغلیدی. ليكن غوره خبره هغه ده چې حضرت شاه انورشاه كشميري رحمه الله فرمانيلې ده چې دهغې خلاصه داده چې په مختلف زمانوكېن دمختلفو مفسدينواودشرپسندونه دحفاظت لپاره ديوالونه جوړكړي سويدي لكه ۱، ديوال جن چې په چين كېن واقع دې. ۱۵۰۰ ميله اوږد دې. ۲، دويم بخارا اوترمز په مينځ كېن واقع دې په دريند كېن ۳، دره به روس كېن په داغستان كېن واقع دې چې دهغې نوم هم درينددې. اوداپه باب الابواب سره مشهوردي

۴) څلورم په روس کښ به کاکیشکښ واقع دې چې داپه قفقازياکوه قاف په سدره مشهور دې. پدي ټولوکښ حضرت شاه صاحب عليه السلام دې اخري ته يعنی کوه قاف والا سده ترجيح ورکړيده. اوبعض مفسرينو کاکيشادربند کښ واقع سده ترجيح ورکړيده. والله اعلم بالصواب

فَمَا اسْتَطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ۝ قَالَ

پس دوى طاقت نه لري چې رااوځي پدي ديوال اونه طاقت لري دهغې دسوري کولو اونيل هغه

هَذَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّي ۚ فَإِنَّا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۚ وَكَانَ

داخاص رحمت دې دطرفه درب ځمانه پس هرکله چې راشي وعده درب ځماو به گرځوي داديوال ريزه ريزه اوده

وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ۝ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ

وعده درب ځما يقيني صحيح. اوپرې به پردو بعضي ددوى په دغه ورځ چې توخي به په بعضونوروکښ

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَعَلْنَاهُمْ جَمْعًا ۝ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ

اوبوکې به اوکړې شي په شپيلۍ کښ اوراجمع به کړومونۍ ددوى په جمع کولوسره. اوراښکاره به کړومونۍ جهنم پدغه ورځ کافرانو ته

عَرْضًا ۝ الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِنَا وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا

ښه ښکاره. دا هغه کسان دي چې دې سترگي ددوى په پردو کښ دذکرځمانه اوو دوى چې طاقت نې نه لرلودحق داوردلو

﴿فَمَا اسْتَطَاعُوا﴾ استطاعوا په اصل کښ 'استطاعوا' وو. تاء تخفيفا حذف کړېې شويده اوډ

﴿أَنْ يَظْهَرُوهُ﴾ ښه مراد پدي ديوال باندې راختل دې چې داديوال خويه اودير اوچت دې ددې وجهه

هغوئ په دې ديوال باندې نشي راختلې. بعض مفسرين فرماي چې ددې ديوال

اوچتوالى (۲۰۰ دوه سوه گز دې اوڅوک وانې چې (۱۸۰) گزدې او ﴿نَقَبًا﴾ ښه مراد دادې چې پدي

ديوال کښ هغوئ سورې سوراخ نشي کولې ځکه چې ډير مضبوط دې ﴿قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّنْ رَبِّي﴾

عظيم الشان ديوال جوړولونه ورستودوالقرنين دا قول اوکړو چې داديوال اوماته پدي باندې

نمکین او قدرت را کول خالص دالله ﷻ رحمت او فضل دې. په همدې سره اشاره ده هغه سده، او یا تمکین او قدرت ته پدې دیوال باندې ده ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾ مرادته قرب قیامت دې چې هغه وقت خروج دیا جوج ماجوج دې.

فانده: سدسکندرې په قیام کښ اختلاف دې چې داتراوسه پوري قائم دې او کڼه دې؟ نو پدې سلسلې کښ څه نص قطعي نېشته دې اگر چې پدې باندې نصوص قطعيه قائم دې چې خروج دیا جوج ماجوج به قریب د قیامت سره وي او پس دخروج دجال اونزول عیسیٰ علیه السلام نه وي خو لیکن په سدسکندرې تر نن ورځې پوري په قیام باندې څه دلیل قطعي نېشته دې. بعض مفسرینو ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾ سره استدلال کړې دې خدایت هم محتمل دې. قطعي ندې. ځکه

چې د ﴿وَعْدُ رَبِّي﴾ نه مراد خروج دیا جوج ماجوج هم مراد کیدې شي او قیامت هم مراد کیدې شي لکه چې داتیر شوی دې، او هغه حدیث چې کوم امام ترمذی رحمه الله وغیره نقل کړې دې چې یا جوج ماجوج روزانه دادیوال سورې کوي کڼې حتی که چې دوی د نمرشعاکاني او وینې نودوی او وانی چې نن واپس شی اودانوربه صبا کولاً کو، نودوی چې بیاصباراشي نوهغه دیوال نورهم زیات سخت کړې شوې وي حتی که چې دوی تربومدي پوري داسي کوي نوکله چې الله ﷻ ددوی دخروج اراده اوکړي نودوی کښ هغه یوکس او وانی چې ځی اوس لارشی اونوربه انشاء الله صباوکنو، نوددې انشاء الله ویلیوپه برکت سره چې دوی سحرراخي نوهغه دیوال هغه شانتې وي چې دوی څرنگه پریخودلې وو نودوی به هغه پاتې دیوال هم اونړه وي او بهرته راوځي الخ. دې حدیث ته حافظ ابن کثیر معلول ونیلې دې فرمائی چې «استاده جیدقوی ولکن متنه فی رفعه نکارة» اووجه دنکارت ټې دا ذکر کړیده چې دظاهر دایت سره ټې تعارض دې اوفرمائی چې ممکنه ده چې دا قول دې دکعب اجباروي او هغه ځنې اسرائیلي روایات نقل کوي. لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله په اسناد صحیح سره چې په هغه کښ دځني سند رجال دبخاري دې اومرفوع الی النبی ﷺ ټې نقل کړې دې. نوراجحه خبره داده چې دامذکور حدیث صحیح دې اودایت سره تعارض نېشته دې لکه لږمخکښ داخبره مونږه دبل حدیث په ضمن کښ ثابت کړیده. خو پدې حدیث کښ داتصریح نېشته دې چې دادیوال سورې کول به اودوی خروج به متصل وي اودغه شان په حدیث کښ داتصریح هم نېشته چې دیا جوج ماجوج ټول قبائل ددې دیوال داشاته دي

سمکته ده چې يوه قبيله دې دهغوئې نه ديوال دشاتو وي اوديوال دې سوري کړي شوې وي اونور قبائل دې په نور لاروباندې راشي

خلاصه داده چې سدسکندرې تر قرب قيامت پوري قائم کيدلو باندې نص قطعي نېشته دې. اگرچې احتمالات راجحه دادې چې ددې انهدام به قريب القيمة وي چې کوم وخت کښ هغوئ راوځي په هغه وخت کښ به وي والله اعلم بالصواب

﴿وَتَرْكُنَا بِعَضْفِهِمْ يُؤْمِنُو﴾ غوره خبره داده چې ضمير راجع دې خلافتوته او ﴿يُؤْمِنُو﴾ نه مراد ورځ دقيامت ده اوداتخويف اخروي دې دهغه خلکولپاره چې دتوحيدنه ئې ځان لونړکړيې دې. اوبعض مفسرين فرمائي ضمير راجع دې ياجوج ماجوج ته او ﴿يُؤْمِنُو﴾ نه مراد دهغوئ دخروج والا ورځ ده. ﴿يُؤْمُوْجُ فِي بَعْضِ الْمَوْجِ وَيُلْهِي كَيْدِيْهِمْ صُورُهُمْ﴾ ته مرادتنه دلته اضطراب اوپريشانې ده مجازا يعنى چې کله دالله ﷻ وعده دقيامت راشي نوداخلک به ډير مضطرب اوپريشانه وي. اودهديرې پريشانې دوجي نه به يوبل کښ ننوځي ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ مرادتنه نفخه ثانيه ده ځکه چې دمابعدجملي ﴿وَعَرَضْنَا سِرَاجَ دُجَاهٍ﴾ ډيرمناسب دې. ﴿وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ﴾ مراد عرض نه ابتداء جهنم ښکاره کول دې کافرانوته اوداښکاره کول لپاره دسختې اوددوئ دپريشانې لپاره به وي وفی الحديث يؤتى جهنم له سبعون الف زمام مع کل زمام سبعون الف ملك يجرولها (مسلم).

﴿الَّذِينَ كَانَتْ﴾ اسم موصول داصفت ذامه دکافرانودې اوسبب دعذاب دهغوئ دې اوداکنايه ده دشدت انصراف اوعراض دهغوئ نه دقبول حق نه (کبير) تعبيرددينه په ماضي استمراري سره اوشواشاره ده دپته چې ددوئ اعراض على سبيل الاستمراروو، اومراد په ﴿يُؤْتِي السَّحَابَ مَتَرًا﴾ توحيددې اوداهم ممکنه ده چې قرآن ترينه مرادشي ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ لا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا دلته داسي اونه وييلې شو چې (کانوا اصمًا)، حالانکه دازيات مختصر دې. لپاره ددې چې مبالغه راشي په انتفاء، دسمع يعنى اوريدلو کښ دهغوئ نه، ځکه چې کونړسې کله کله واورې اوداوريدلو طاقت پکښ وي چې کله ورته په چيغه سره اوازوکړې شي، اودوئ داسي دې چې بالکل طاقت هم داوريدلونه لري (کشاف).

أَحْسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّعِلُّوا عِبَادِي مِنْ ذُنُوبِ أَوْلِيَائِهِ ۖ إِنَّا أَعْتَدْنَا

التيامان کوي هغه ڪسان جي ڪفر تي ڪريدي جي اونيبي دوي بندگان خماسواخمانه مددگارن. بيشڪ تيار ڪريدي مونڙه

جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزْلًا ۝ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ۝ الَّذِينَ

جهنم ڪافرانو لره ميلستيا اوايه ته آيا خبر در ڪرم تاسوته په باره دهير تاوان موندونكو په اعمالو ڪن. دافه ڪسان دي

هَلْ سَعَدْتُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ۝

جي ضائع دي عبث دي عملونه ددوي په ژوند دنيا ڪن اودوي گمان کوي جي بيشڪ دوي خاسته عمل کوي دي

أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَبُطِئَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ

دافه ڪسان دي جي ڪفر تي ڪريدي په ايتونو درب خيل باندي اوپه ملاقات دده سره پس بريادي عملونه ددوي نواوبه نه دروو مونڙه

لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزَنًا ۝ ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا

لپاره ددوي قيات په ورځ تولد عمل. داچي ذڪر شو، بدله ددوي جهنم دي په سبب ددي جي دوي ڪفر ڪريدي

وَاتَّخَذُوا إِلَهًا غَيْرَ اللَّهِ

اونيولي ئي وواياتونه خماسواخمانو رسولان خمابه توقوسره

﴿أَحْسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ هه سورت خاتمه ده پدي ڪنن تخويف اخروي دي، اوداڏاڏولي شبيهي په جواب

باندي بالذات اوددويمي شبيهي په جواب باندي بالتبع تفریع ده، جي ڪله دالله ﷻ نيك بندگان

اصحاب كهف وغيره متصرف او ڪار سازندي نوشيطانان جي ڪفارتي عبادت، کوي په طريق اولي

سره ڪار سازندي، واستفهام لپاره دتوبيخ دي ﴿ابوالسعود﴾ او ﴿الذين﴾ موصول قانعقام دي

دمنقولينود ﴿أَحْسِبَ﴾ مواصل عبارت داسي دي اي الحسب هم انهم يتخذونهم اولياء من

دوني ابوسعود، اوبعض فرمائي چې موصول مفعول اول دې اومفعول ثاني محذوف دې چې هغه نافعا دې اي افحسوا اتحادهم نافعاهم، ابوالسعود، اوجواب داستفهام محذوف دې چې كلا بل هم اعداء هم بيرون منها زاد المسير، نومقصد دايت داشو چې كافران دې داگمان نه کوي چې مونږ به دالله ﷻ نه علاوه دهغه دمخلوقاتو عبادت کوو اوهغوئ به مونږ ته نفع راکړې داگمان دهرگز نه کوي بلکه دغه معبودان به ددوئ دشمنان اوگرځي اوددوئ نه به دبراست اعلان کوي. ﴿عِبَادِي مِنْ دُونِي﴾ مراد په عباد سره بقول حضرت ابن عباس ؓ شياطين دي، اواکثر مفسرين فرمائي چې مرادتنه عام معبودان دي که شياطين وي يا بتان اوياملانکه اويالنبيا او اولياء وي. ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا خَوْفًا﴾ داتخويف دي وضع داسم ظاهر په خائي دضمير اوشوله لپاره داشاري دي خبري ته چې دااعتداد دجهنم په سبب دکفر ددوئ سره دي، او ﴿نَزَّلَا﴾ ونيلي کيږي ميلمستياته، اوبعض فرمائي چې هر هغه خيزته ونيلي کيږي چې هغه دميلمه لپاره تيار شوې وي هغه که مکان وي ياخوراک وي، والنزل موضع النزول والنزل ايضا مايقدم للضيف ويهاء له وللقادم من الطعام بحر، اودلته دواړه معني صحيح کيږي شي اوبعض فرمائي چې ﴿نَزَّلَا﴾ جمع دنازل ده اومنصوب دي بناء برحاليه ليکن اول احتمال زيات راجح دي، اوجهنم اودهغې سزاگانوته نزل ونيل تهکمادي. ﴿قُلْ هَلْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ اللَّهِ﴾ اوعلامه آلوسي رحمه الله فرمائي چې کله استفهام حمل کړې شي په استيزان باندې نوپه هغې کبس اشاره وي تهکم ته، او ﴿أَعْتَلَا﴾ منصوب دي بنابرتميز اوقانون په تميز کبس دادې چې کله دې جنس وي نومفرد به وي وجوبا لکه چې دکافيي عبارت دي ليفرد ان کان جنسا، نوعمل خومصدر جنس دي نوقانون مطابق مفرد راوړل پکاروو. خودلته جمع ځکه راوړې شوه چې دعمل لپاره انواع مختلفه دي اوکله چې دتميز نه انواع قصد کړې شي نوبياجمع کيدلې شي اودلته هم انواع تنه قصد کړې شويدې چې هغه متعدد دي اهل کتاب يهود، نصاري وغيره دي

﴿الَّذِينَ ضَلَّ﴾ ادهغوئ دبدانجام بيان دي، چې دامشرکين اومبتدعين دخپلو عملونو په باره کبس داخيال کوي چې مونږ به عملونه کوو حالانکه ددوئ داعملونه عبث اوضائع دي او

﴿الَّذِينَ﴾ داجمله يامحلا مجروره ده بناء بريدليت چې دابدل دې د﴿بِالْأَخْسَرِينَ﴾ نه اويامنصوب ده په فعل مقدر سره چې اخص دې اويامرفوع ده او خبر واقع شويده دمبتداء محذوفي لپاره چې هم دې او﴿صَلَّ﴾ په معني د بطل سره دې او ﴿فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ متعلق دې په سعي پوري اوندې متعلق په صل پوري، ځكه چې بطلان دسعي دهغوئ دامختصه نده په ژوند ددنيا پوري فقط بلکه دنيا و اخرت دواړو كښ ددوئ سعي عبثه ده، اوددې په مصداق كښ اختلاف دې چې ددينه څوك مراد دې، (۱) حضرت سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه نه مروي دې چې ددينه مراد يهود اونصارا دې لكه چې په روايت دبخاري ج ۲ ص ۲۹، كښ راغليدي، ځكه چې دوئ به خپل ځانونه په حق باندې كڼل او دخپل دين موافق به ئې عمل كولو حالانكه ددوئ اديان منسوخ وو، (۲) حضرت علي رضي الله عنه نه يوروايت دا ددې چې ددينه رهبان اواصحاب الصوامع تارك الدنيا خانقاه نشين راهب مراد دې، (۳) اوروايت تنه دادې چې ددينه خوارج مراد دې اونورا قول هم پكښ راغليدي، ليكن حقه خبره داده چې دا ټول اقوال محمول دې په تمثيل باندې نه په حصر باندې، اومراد دينه هرهغه څوك دې چې عمل كوي داسلام اود سنت نه مخالفې طريقې سره، اويارياكاروي، يابدهغي وي (بحر).

﴿وَهُمْ يَحْسِبُونَ﴾ داجمله حال ده دفاعل د﴿صَلَّ﴾ نه، او﴿يَحْسِبُونَ﴾ داحسن نه دې وئيلي كيږي، عبادت او عمل كول په هغې طريقې سره چې هغه لاتفه وي، اوداپه حقيقت كښ حسن وصفي دې خومستلزم دې حسن ذاتي لره، يعنى د﴿يَحْسِبُونَ صُنْعًا﴾، نه مراد صرف صحيح طريقه نده بلکه ددينه مراد صحت دنفس اعمالودې، يعنى ددوئ عقیده داده چې مونږ كوم عملونه كوو دابالكل صحيح عمل دې، ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دادويم خلي مكررد ذكر شولپاره دتاكيد اولپاره د اشاري دینه چې دوئ دشقاوت اود بدبختی انتهاء ته رسيدليدي، اومرا دپه، ﴿وَلَقَايَه﴾ سره بعث بعد الموت دې

﴿فَلَا يُقِيمُ هُمْ﴾ ضمير راجع دې موصوفينو ته په صفات مذكوره سره، چې كوم خلك دتوحيد اوقيامت نه منكر دي نوددوئ لپاره به وزن هم نشي اودره ولې، اومراد پدي سره ددوئ بې قدرې ادب عزتي اظهار دې چې قيامت په ورځ به ددوئ هيڅ قدراوعزت نوي لكه چې په حديث

دبخاری ج ۲ کتب دې عن ابی هريرة رضی اللہ عنہ عن رسول الله ﷺ قال انه لباتي الرجل العظيم السمين يوم القيمة لايزن عند الله جناح بعوضة، وقال اقروا ان شئتم فلانقيم لهم يوم القيمة وزنا ترجمه حضرت ابوهريرة رضی اللہ عنہ نه روايت دې چې حضور ﷺ نه نبي نقل کړېدې چې حضور ﷺ ارشاد افرمائيلو چې رابه وستلې شي دقيامت په ورځ يو غټ سORB سړې، اودالله ﷻ په نيزد هغه قدر دماشي دوزر برابر به هم نوي. او اوئي فرمائيل کچرته غواړئ تاسو دليل نودايت تلاوت کړئ. فلانقيم لهم الخ اوبعض مفسرينودايت دظاهر نه استدلال کړېدې چې اعمال دکفارو به وزن نشي کيدلي ليکن دجمهورو رائ داده چې وزن داعمالوبه دهرچا کيږي، مسلمان وي که کافروي، په دليل ددې قول دالله ﷻ والوزن يومئذ الحق فمن ثقلت موازينه فاولئك هم المفلحون، ومن خفت موازينه الخ نودايت عام دې مسلمان او کافردواړو وزن دانعالموته شامل دې. اودغه شان الله ﷻ فرمائي ونضع الموازين القسط ليوم القيمة الخ اودغه شان بل خائي کتب الله ﷻ فرمائي ومن خفت موازينه فاولئك الذين خسروا انفسهم في جهنم خلدون (سورة المؤمنون: ۱۰۳)، اودغه شان بل خائي کتب الله ﷻ فرمائي وامامن خفت موازينه فامه هاوية (القارعة)، نودايتونوصريح دې چې وزن به داعمالود کفاروهم کيږي اودايت نه جواب دادې چې (۱) دکا تيا به ده دې قدرئ نه (۲) اويامراد دنفی دوزن نه وزن نافع دې. (۱) فلانقيم لهم يوم القيمة وزنانافعا، (۳) اويامراد په نفی سره مطلقانده، بلکه نفی دمثل ده يعنی نفی دهغه وزن ده چې هغه پشان اعمال صالحووي، يعنی هغه وزن به ددوي داعمالولپاره به نشي قائم کولې چې هغه دنیک اعمالولپاره وي، اوممکن دې تطبيق پدي طريقي سره چې خني کسان دکافروبه بغيردوزن نه اوحساب نه به جهنم ته داخله ولې شي، لکه څرنگه خني کسان دمؤمنانوبغير دحساب نه جنت ته به داخليري (والله اعلم).

او وزن به څه شي والا کيږي؟؟ نو پدي کتب درې اقوال داهل سنت والجماعت نه راغلیدي يودا چې وزن به صاحب عمل کيږي لکه چې پدي حديث مذکور کتب چې دې اودغه شان به هغه حديث کتب چې کوم نقل کړېدې امام محمد رضی اللہ عنہ چې حضور ﷺ د عبدالله ابن مسعود رضی اللہ عنہ په باري کتب افرمائيلو چې اتعجين من دقة ساقيه والذي نفسى بيده لهمالى الميزان اقل من احد ترجمه تاسودده پندوپوري خاندئ، قسم دپه خدای چې داپه تله کنيي دا دغدر نه هم درني دي، اودويم قول دادې چې وزن به دصحائف داعمالوبه کيږي لکه چې په حديث دبطاقه کتب راغلیدې چې نقل کړېدې امام ترمذي رضی اللہ عنہ وغيره، اودريم قول دجمهورو علماء دې چې وزن به دنفس اعمالوبه کيږي، چې

نیک اعمالو ته به یوځانسته صورت ورکړې شي اوبداعمالو به به بیکاره صورت ورکړې شي. لکه چې دامضمون په ډیرواحادیثو کښ راغلیدي اویدي هم الله ﷻ قادردي چې بغیردصورت ورکولونه دنفس اعمالو وزن اوکړې، اوتطبیق پدي درې اقوالوکښ ممکن دي. چې دقیامت په ورځ دې ځنې اشخاصو وزن اوکړې شي. اودځني خلکو دصحائفو وزن اوکړې شي اودځنې خلکو داعمالو وزن اوکړې شي، والتفصیل فی کتب الاحادیث والعقائد، اودایت صریح رددي په مذهب دمعتزلوباندې چې هغوی انکارکړيدي دوزن داعمالونه، چې اعمال اعراض دي اوپه عالم مشاهدکښ داعراضو وزن نشي کیدلې، لیکن ددوی داقیاس، قیاس مع الفارق دي. اومستلزم دي ترددلره بلکه انکارلره دقدرت دالله ﷻ نه. اوجدیدتحقیقاتو، ددوی دانظریه هم غلطه ثابته کړه، بلکه حرارت اوبرودت مقدار معلومول شو، دغه شان هوا وغیره وزن اومقدار معلومول شو. وغیرذلك ﴿ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ﴾ دادوه اسباب بیانیري دترك اقامت دوزن. لپاره ددوی، چې ددوی لپاره به وزن ولي نه قانمیري، ځکه چې یو خودوی شرك کولو، اودویم داچې دالله ﷻ ایتونو اورسولانو پوري به نې توقي کولې، نوپه ﴿ذَٰلِكَ﴾ سره اشاره ده ترك اقامت وزن ته. اودلك پدي تقدیرمبتداده ﴿جَزَاؤُهُمْ﴾ ورله خبردي، او ﴿جَهَنَّمَ﴾ ورله خبربعدالخبردې اوبعض مفسرین فرمائی چې په ﴿ذَٰلِكَ﴾ سره اشاره مذکورافرادوته ده، نوپدي تقدیر ﴿جَزَاؤُهُمْ﴾ مبتداده او ﴿جَهَنَّمَ﴾ ورله خبردي، اوبعض مفسرین فرمائی چې ذلک نه مخکښ الامرلفظ مقدردې اودامتعلق دي دماقبل سره یعنی فلانقیم لهم يوم القيمة وزنا الامرذلك، او ﴿جَزَاؤُهُمْ﴾ مبتداده او ﴿جَهَنَّمَ﴾ ورله خبردي اوخلووم ترکیب پکښ داسي راغليدي چې ﴿ذَٰلِكَ﴾ مبتداده ﴿جَزَاؤُهُمْ﴾ خبردي، او ﴿جَهَنَّمَ﴾ ورله عطف بیان دي. ددینه علاوه نوراقوال پکښ هم راغليدي ﴿يَمَّا تَفَرُّوْا﴾ بآء سببیه ده اوماصدریه ده اوپه ﴿وَاتَّخَذُوْا مَآبِیْیَ﴾ کښ اشاره ده ددوی ترقي ته په کفرکښ، چې دوی صرف په کفرباندې اکتفا، اونکړه بلکه دالله ﷻ داحکاماتو اودانبیاء کرامومذاق هم کولو

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ

ایشکه هغه کسان چې ایمان ئې راوړېدې او عملونه ئې کرېدې نیک موافق دسنت وي به ددوی لپاره جنتونه دفرېدوس

نُزُلًا ۝ خُلِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ۝ قُلْ لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ

میلستیا تیاره همیشه به وي دوی په هغې کښ نه به غواړي دهغې نېمل خائ ته بدلیل^۱ اوایه ته کچري شي دادریابونه

مِنَّا لِكُلِّبِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَتُ رَبِّي

سیاهي لپاره دلیکود کلماتو درېدب څما نوضرور ختم شي دریا بونه مخکښ ددینه چې خلاصی پوره شي کلمات درېدب څما

وَلَوْ جُمْنَا بِمِثْلِهِ مَدَنًا ۝ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ

اگرکه راوړومونږه په مثل دده بل دریا ب همدگار اوایه ته چې بیشکه څه سرې بنده یم ستاسو پشان چې وحې کولې شي مانه

أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ مَّنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا

چې بیشکه هقدار بندگي ستاسو معبود یو دې پس څوک چې لري امید دملاقات پیش کیدلو، درې خپل پس عمل دکوي

وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ۝

نیکه موافق دسنت، اوشريک دي نه جوړه وي په بندگي درې خپل کښ هېڅ څوک

﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِحَبَشَاتِ اخروي دې﴾ کانت هلم بصيغه دماضي يالپاره داشاري دتحقق

اوتيقن ته ده اويامراد تنه تقرر في علم الله دې، او ﴿جَنَّتُ الْفِرْدَوْسِ﴾ هغه مصطلح شرعي جنت

الفردوس، مراد دې چې دهغې صفت په حديث کښ داسي مذکور دې، عن ابی هريرة ؓ قال قال

رسول الله ﷺ اذا سلم الله فاستلوه الفردوس فانه وسط الجنة واعلى الجنة ولوقه عرش الرحمن ومنها

تفجر انهار الجنة (متفق عليه).

(۱)، بشارت اخروي

(۲)، متفرع بر جواب ثالث بالذات وبرابع بالتبع

ترجمہ: حضرت ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ نے روایت دی فرمائی ہے حضور ﷺ ارشاد فرمائیلو چہ کلمہ تاسود اللہ ﷻ نہ سوال اودعاء دجنت کوئی نوجنت الفردوس ورنہ غواپی، چہ داپہ تولو کنبہ بہتر او اوچت جنت دے دے دپاسہ اللہ ﷻ عرش دے، اوددینہ دجنت نہرونہ جاری کیری، اودحضرت کعب نہ مروی دے چہ دجنت الفردوس نہ اعلیٰ او اوچت جنت بل نیشتہ دے اوپدی کنبہ بہ امر بالمعروف اونہی عن المنکر کوونکی بہ وی، اوپہ یوروایت کنبہ داهم راغلیدی چہ ان اہل الفردوس لیسعون اطیط العرش چہ دجنت الفردوس والابہ دعرش جرہ قاری او اوزنہ بہ ہم اوری، اودغہ شان نورہ یراحادیث دے چہ ہفہ دلالت کوی چہ جنت الفردوس یومخصوص جنت دے اوہغے کنبہ بہ مخصوص جنتیان وی، نوکہ مراد بہ ایت کنبہ دمخصوص جنت شی دجنت الفردوس نہ نویابہ پہ ﴿إِنَّ الَّذِينَ﴾ کنبہ موصول دعهذ لپارہ وی اوپدی سرہ بہ مراد مخصوص مؤمنان وی لیکن اکثر علماء فرمائی چہ مراد پہ جنت فردوس سرہ مطلق جنت دے اومخصوص جنت تنہ ندے مراد اواضافت دجنت فردوس تہ بیانی دے، اوفردوس معنی دانگورہ باغ سرہ ہم شویدہ والعرب تسمی البستان الذی فیہ الکرم فردوس، ازاد المسیر، اوددیرو وونو والاباغ تہ ہم فردوس وثیلے کیریو نو معنی بہ ئی داشی چہ ددوئ لپارہ باغونہ دجنت دے، داترجمہ غورہ کریدہ حضرت شیخ الہند رحمۃ اللہ علیہ اوحضرت تہانوی رحمۃ اللہ علیہ ہم داتوجیہ غورہ کریدہ حضرت تہانوی رحمۃ اللہ علیہ دجنت الفردوس ترجمہ کریدہ پہ ﴿بِحْتِ كَيْبَ﴾ سرہ اوفرمانی چہ اشار الی ان المراد بالفردوس المعنی الشرعی لکن لا بمعنی درجۃ الخاصۃ العلیا ﴿نَزَلَا﴾ حال دے دجنت نہ، اوجنت تہ نزل، وثیل پہ اعتبار دشمار یعنی دہغے دمیوو پہ اعتبار سرہ دے، نو عبارت پہ حذف دمضاف سرہ دے نو پہ اصل کنبہ داسی دے، ہم غارجات الفردوس نزل، اوداہم ممکنہ دہ چہ حمل د ﴿نَزَلَا﴾ پہ جنت باندے علی سبل المبالغۃ وی.

فائدہ بعض اہل علم نہ مروی دے چہ جنت اودہغے نعمتونو تہ نزل وثیلے شویدے نوپدی کنبہ اشارہ دہ چہ مقصود اعظم اولوئ نعمت دجنتی لپارہ ہفہ جنت اودہغے میوی ندے، بلکہ لوی نعمت اومقصود اصلی دیدار الہی دے اللہم شرفنا منها آمین، اوجنت پہ منزلہ دیو انتظار گاہ دہ

﴿لَا يَبْقَوْنَ فِيهَا حَوْلًا﴾ مجرد پہ معنی مزید و تحولا سرہ دے، اوتحول وثیلے کیری دیو حالت نہ بل حالت اریدل، اویامفعول مطلق دے دفعل مقدر لپارہ اوماخوذ دے دحال من مکانہ حولا، نہ

بهر تقدیر مطلب دایت دادې چې جنتیان به په جنت کښ په یو حالت وي. بیماری. مرگ. بل څه تکلیف به ورته نه راځي، لکه په حدیث دمسلم شریف کښ دې چې منادې به اعلان او کړي. یا اهل الجنة ان لکم ان تصحوا فلا تمضوا ابدًا وان لکم ان تعيشوا فلا تموتوا ابدًا وان لکم ان تشبوا فلا تمروا ابدًا وان لکم ان تقيموا فلا تظعنوا ابدًا (مسلم) ترجمه: اې اهل جنت! تاسو به همیشه تندرسته وئ. کله به هم بیماری گڼ نه، تاسو به همیشه ژوندي وئ، مرکیرئ به نه، او دلته به همیشه دپاره اوسیرئ. بل خواته به نه زئ! اللهم ارزقنا بفضلک وکرمک وجودک.

اوداهم ممکنه ده چې دتحول مقصد داشي چې دوئ جنت پریږدي او بل طرف ته راغې شي یا اوچتې رتبې ته راغې شي ځکه چې کوم جنتي ته جنت ورکړې شوې وي نوهغه ته به دهغې نه بل عمده شې نه ښکارېږي. نوطلب دتحول کولوپه هغه وخت کښ وي چې ده ته بل ځای عمده اوبهتر ښکاره شي، اوداجمله ﴿لَا يَتَّغُونَ عَنْهَا حِوَلًا﴾ ځکه ذکرشوه چې په دنیا کښ کله کله، دیوسرې ډیر بهتر کور او مکان وي خودده پکښ طبیعت نه لگې اودې ورسره موافق نوي نویادبل کور او مکان کوشش کوي، نو جنت به داسي نوي په هغې کښ به جنتي دبل جنت خواش نه لري، ددې وجه نه صاحب دبحر فرمائی، قال بعض المفسرين تمام النعمة انهم لا يتمنون التحول لانهم لو تموا التحول عنها لتقص النعم عليهم (بحر).

﴿قُلْ لَوْ كَانَ آلَ الْبَخْرِ﴾ داپه شېهي ثالثې په جواب باندې بالذات اودشېهي رابعې په جواب باندې بالتبع تفریع ده، اودالله ﷻ دمعلوماتو وسعت ذکر دې پکښ، یعنی کچرته دالله ﷻ دمعلوماتو لیکلو لپاره ددنیا ټول سمندرونه سیاهې جوړه شي، نوداسمندرونه به ختم شي خودالله ﷻ معلومات به پوره نکړې اودهغې احاطه به اونکړې شي، نومعلومه شوه چې دبندگانو، علم متناهی دې او علم دالله ﷻ غیر متناهی دې نوانبیاء کرام ﷺ او اولیاؤ ته صرف دومره علم ورکړې شويدي څومره چې دالله ﷻ مرضې وه، نوثابته شوه چې انبیاء کرام او اولیا، غیب دان ندې او کار ساز اومتصرف ندې، اوالف لام په البحر کښ جنسې دې نومراده ﴿آلَ الْبَخْرِ﴾ نه جنس بحر دي

او ﴿لِكَيْلَمَنْ رَئِيَ مِنْهُم مَّرَدُّ﴾ نه مراد معلومات او حکمتونه دالله ﷻ دي ﴿لَتَفِدَّ آلَ الْبَخْرِ﴾ ځکه چې دامتناهی دې ﴿قِيلَ أَنْ تَنْفَدَ﴾ ځکه چې معلومات دالله ﷻ غیر متناهی دی، نومتناهی دغیر متناهی احاطه

نشي کولې، اود ﴿قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ﴾، معنې داندې چې داسمندر و نه مخکېن ختم شي او کلمات دالله ﷻ ورستو ختم شي، ځکه چې «قبل» دلته په معنې د(غیر) یا (دون) سره دې، لکه صاحب دجمل فرمائی چې قبل هناعنې غیر او معنې دون(جمل) نولهذا دااعتراض نه واردیږي چې ظاهر د نص دلالت کوي په تناهي د معلومات باري تعالی باندې ﴿وَلَوْ جِئْنَا بِعِلَالٍ مَدَدًا﴾ جواب دلو محذوف دې یعنی لنفد یعنی کچرته نور سمندونه هم دمد دلپاره روارې شي نو هغه به هم ختم شي

فائدة: (۱) بعض اهل علم نه مروي دې چې که څومره مخلوقات دې هغه متناهي دې او په هغې فنار اخی، ځکه چې الله ﷻ فرمائی، اِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ، او کوم شې چې د قبيلې د مخلوقاتو نه ندې نو هغه غیر متناهي وي او د هغه لپاره ختميدل نوي نو ددې ايت نه معلومه شوه چې کلمات دالله ﷻ د قبيلې د مخلوقاتو نه، ندې او کلام نفسي دالله ﷻ قديم غیر مخلوق دې ځکه چې داهم نه ختمیږي او نه فنا کیږي.

فائدة: (۲) حضرت ابن عباس ؓ ته يو کس خپل شکايت او کړو چې څه اراده او کړم چې د شپي به د عبادت لپاره پاڅم، خوپه ماباندې خوب غالب شي او راويځ نشم، نو حضرت ابن عباس ؓ ورته او فرمائيلو چې کوم وخت هم ستا د پاسيدلو اراده وي نو داوده کيدلو په وخت کېن دامذکوره ايت، قل لو کان تراخير دسورت پوري تلاوت کړه نوالله ﷻ به تا په مقرر وخت باندې راپاسوي قرطبي ج ۵ ص ۳۵۹.

﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنِّي أَنَا رَسُولُ اللَّهِ﴾ په دې ايت کېن نفی د علم غیب ده په ذریعه دا اعلان د حضور ﷺ سره چې څه غیب دان او کار ساز نه یم، بلکه ستا سوپشان بشريم او الله ﷻ د طرف نه نبوت رتبه راته راکړې شوید، ﴿إِنَّمَا﴾ دادا و اتود حصر نه دې او مقصد پدې سره حضور ﷺ ته وصف بشریت ثابتول دې، اود اقصرد صفت دې په موصوف کېن او قصر قلب دې، ځکه چې د کفارو عقیده دا وه چې پیغمبر ﷺ بشر نشي کیدلې، وصف نبوت او بشریت به ئې په خپل مینځ کېن متنافی کنرل، لکه نن صباه دخې فرقودا عقیده چې حضور ﷺ ته نور واثې او د عقیدې د بشریت قائل ندې، او ملکم تا کیدلپاره دې یعنی چې څه بشریم ستا سوپشان، او معائلت (اشتراک فی النوع) ته وئیلې کیږي، یعنی څه هم

ستاسوسره پدي نوع دبشریت کنښ، شریک یم او ﴿يُوحَىٰٓ اِلَیْهِ مَا بِهِ الْاِمْتِیَازُ دې چی ځما او سنا سو په مینځ کنښ امتیاز، دادې چې ماته وحې کیرې اوتاسوته وحې نه کیرې﴾ اِنَّمَا اِلَهُکُمْ ۛ د ادبوت سورت خلاصه ده

﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا ۛ داتفریع ده پماقبل باندې، اوترغیب دې نیک اعمالوته اونفی دشرک فی العبادۃ ده، او ﴿يَرْجُوا﴾ درجاء نه دې طمع ته وئیلې کیرې، اوکله کله په معنې دخوف سره هم راځي. اوپدې کنښ اشاره ده چې مؤمن دالله ﷻ درحمت امید اودعذاب نه خوف ساتې اومشهوره خبره ده چې الايمان بين الرجاء والخوف،

اوپه حدیث دابن ماجه کنښ دې، اَن النَّبِیِّ ﷺ دخل علی شاب وهوفی الموت فقال کیف تجدد؟ فقال والله یارسول الله ﷺ انی ارجو الله واخاف ذنوبی فقال رسول الله ﷺ لا یجتمعان فی قلب عبد فی مثل هذا الموطن الا اعطاء الله ما یرجو وامنه مما یخاف (ابن ماجه)

ترجمه: بیشکه داخل شو حضور ﷺ په یونوجوان باندې چې هغه مبتلاو په حالت دمرگ باندې څکنکدن، نوحضور ﷺ تنه تپوس اوکړو چې ستا اندرونې څه کیفیت دې؟ هغه عرض اوکړو چې ځمادې په خدای ﷻ قسم وي یارسول الله ﷺ څه دالله ﷻ نه درحمت امید ساتم اودخپلو گناهونو په باره کنښ تنه یریریم نوحضور ﷺ ورته ارشاد اوفرمائیلو چې نه جمع کیرې دیوبنده په زړه کنښ دغه شان حالت مگر الله ﷻ ده ته هغه څیزورکوي چې دکوم دې امید ساتې اودهغې نه نې په امن کوي چې دکوم نه دې یره کوي

اومراپه ﴿اللقاء﴾ سره دغوره قول مطابق رويت دالله ﷻ دې، ځکه چې لقاء، حقیقت دې په رؤیت کنښ، اوبعض فرمائی چې مرادتنه دالله ﷻ په مخ کنښ اودریدل دې اوکچرته .رجاء، په معنې دخوف سره شي نویابا به دلته لفظ دسوء مقدروي ای من خاف سوء لقاء ربه (روح).

﴿فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا ۛ داتفریع ده په رجاء باندې چې رجاء دلقاء لپاره نیک عمل پکار دې. اودالله ﷻ نه دخوف علامه داره چې نفس نیک اعمالو طرف ته راغب شي اودگناهونو نه نفرت پیدا شي

﴿وَلَا تُفِرْكُم بِعِبَادَةِ رَبِّكُمْ﴾ مشڪك دې صدق نې په خپلوافرادو باندې على السويه ندې په ځنې افرادو باندې اولې واوقوې او په ځنوباندې غير اولې اضعيف دې وغيره اومحدثين تنه تعبير كوي په شرك دون شرك سره، نوشرك په دوه قسم دې يوشرك خفى دې او بل شرك جلي. دشرک خفى اطلاق په احاديثو كښ په ربا، سمعت اوشهرت باندې شويدي. اودشرك جلي اطلاق دالله ﷻ سره په ذات ياصفاتو كښ شريك جوړه ولوباندې شويدي. اوبعض خلكوآيت خاص كړيدي په شرك جلي پوري،

ليكن علامه آلوسي رحمه الله فرماني چې تقديم دامرياطاعاتواعمالوالصالحوباندې قرينه ده پدي چې نهى دشرک نه پدي مقام كښ عام دې خواه كه شرك جلي وي ياخفي. اوفرماني ويدخل فى العموم قراءة القرآن للموتى بالاجرة فلا ثواب فيها للميت ولللقارى اصلا (روح) چې پدي عموم كښ هغه قرآن خوانې اوقرآن ختمونه چې دمړولپاره كيږي په اجرت سره هغه پكښ هم شامل دي. پس ثواب نه ميلاوېږي مړي ته اونه ختم كوونكي ته، اوپه ديرواحاديثو كښ دشرک خفى نه دخپل خان بچ كولوحكم راغليدي، وعن سعيد بن فضالة قال سمعت رسول الله ﷺ يقول اذا جمع الله تبارك وتعالى الناس ليوم لا ريب فيه نادى منادى من كان يشرك فى عمل عمله لله فليطلب ثواب منه فان الله تعالى اغنى الشركاء عن الشرك (رواه الترمذی).

ترجمه: دحضرت سعيدبن فضالرحمته نه روايت دې فرماني چې مادرسلو الله ﷺ نه واوريدلوچې هغه اوفرمايلوچې كله الله ﷻ مخلوقات په داسي ورځي چې په هغې كښ شك نيشته (قيامت په ورځ) راجمع كړي يواوازكوونكي به اوازاوكرې چې چاپه خپل عمل كښ دالله ﷻ سره څوك شريك گرځولي وي نوهغه دې دهغه شريك نه اجرطلب كړي پس الله ﷻ ديرغني دې دشريكانو دشرک نه،

اوپه روايت دابوسعيدخدرې رحمه الله كښ دي چې حضور ﷺ ارشادوفرمايلو. الاخيركم معاوعرفو عليكم من المسيح عندي قال قل: بلى قال الشرك الخفى ان يقوم الرجل يصلى لمكان الرجل (ابن كثر) چې آياخه تاسوته خبردرنكرم دهغې نه چې څه په تاسوباندې دهغې خطره دمسيح دجال دفتي نه هم زياته محسوسه وم، راوي وايې چې مونږه اوئيل چې هاواوئنايه، حضور ﷺ اوفرمايلوچې هغه شرك خفى دې چې مونځ كوي يوسړې لپاره دبل سړې يعنى هغه ته

دنبودلولپاره «رياء» لپاره مونځ کوي. نورډيراحاديث دې چې ابن کثيروغیره په تفصيل سره ذکرکړيدي

اودسورت اختتام په نفی دشرک سره اوشو اودسورت په ابتداء کېن مسئله توحيد ذکرشوې

وه چې «الْحَمْدُ لِلَّهِ» چې دتول کائنات مالک خالق کارسازمتصرف الله ﷻ دې.

حمداوصفاتودالوهيت مستحق صرف هغه دې. اودسورت په اخيرکېن ذکرشوچې عمل

صرف الله ﷻ لپاره پکاردي. اودالله ﷻ سره څوک شريکول ندي پکار.

تم تفسير سورة الكهف بحمدالله وعنته.

رکوع	سورة مريم مکیه	آیتونه
۶	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۹۸
خاص په نوم د الله سره چه بیجده مهربان او ډیر رحم کوونکي دې شروع کوم		

رقمها حسب التسلسل (۱۹) وحسب النزول (۲۲)

تفسیر سورة مريم سورة مريم مكي سورة دې دترتيب نزولي په اعتبار سره څلور څلوېښتم نمبر سورت دې اونرتيب قرآني په اعتبار سره نولسم (۱۹) نمبر سورت دې. سورت الفاطر نه ورسره او سورت طه نه مخکښ نازل شويدي. زمانه د نزول ئې دهجرت دحشې نه مخکښ ده اوپه (۹۸) اياتونوپه شپږرکوعاتو، په اوه سودوه شپيته (۷۲۲) کلماتو او درې زره اته سوه (۳۸۰۰) حروفو باندې مشتمل دې.

وېب: ۱) ربط اسمی دما قبل سورت سره دادې چه په سورة الکهف کښ دأصحاب کهفودربط قلبي ذکر وو، اوپدې سورة کښ دحضرت مريم او دنورو انبياء کرامو عليهم السلام دربط قلبي ذکر دې، ۲) اودغه شان ماقبل سورة مشتمل ووپه قصي عجيبه دأصحاب کهف، دحضرت موسى عليه السلام او خضر عليه السلام او ذوالنون باندې نودغه شان داسورة هم مشتمل دې په قصصو عجائبو باندې. يحيى عليه السلام پيدائش او دحضرت عيسى عليه السلام پيدائش په غير دآب نه.

وېب مضمونی: ربط مضمونی دما قبل سره په خووجه سره دې ۱) په سورة الکهف کښ دښو خوشبها تو جوابونه ذکر او شولواوپه سورت مريم کښ دباقي شهبها تو جوابونه ذکر کيږي. نوگوياکه سورت مريم دسورت کهف لپاره په منزله دتنمی دې ۲) په سورة کهف کښ نفی دعلم غيب اورد دشرک ووپه اثبات دعجز سره دعباد وصالحيو لپاره اوپه سورت مريم کښ رد دشرک دې په اثبات دعبديت سره ۳) په سورت کهف کښ اثبات دنبوت، اثبات دمعاد او ذکر جزا او سزاوو اوپه سورت مريم کښ هم دامضامين بيانيري ۴) په سورة الکهف کښ ذکر د ويندوالدين قالوا لعناله ولدا شو. اود سورة مريم په اخير کښ دهغې تفصيل ذکر کيږي: «فَإِنَّمَا يَشْرَتُهُ بِبِلْسَلِكٍ» ۵)

دسورة كهف په اخير كېښ د حضور ﷺ د رسالت ذكر و نو دغه شان ددې سورت په اخير كېښ ه دځنې انبياء ﷺ ذكر دې

خلاصه دمضامينوپه اعتبار سره سورة مريم دوه (۲) حصوته منقسم دې. اوله حصه دايت نمبر ۱ نه تر ايت نمبر (۲۵) «هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا» پورې ده، اودويمه حصه ددې ځای نه تر اخير پورې ده. په اولي حصي كېښ د مشركينو د يو څو شېهاتو جوابونه ذكر كيږي.

اوله شېه: د حضرت زكريا ﷺ په باره كېښ وه چه د حضرت زكريا ﷺ په آخر عمر كېښ. بچي پيدا كيدل ددې خبرې دليل دې چه هغه ته يوقوت او طاقت مافوق البشريت حاصل وو د تصرفاتو، چه څه ئې غوځتل نو هغه ئې كولې شو، ددې شېهي جواب ذكر كيږي دايت نمبرانه ترايت نمبر ۱۵ پورې، چه د حضرت زكريا ﷺ بچي پيدا كيدل امر خارق للعادت په حكم د الله تعالى سره وو، او هغه د الله ﷻ نه سوال كړې وو د بچي لپاره.

دويمه شېه: د حضرت مريم ﷺ او د حضرت عيسى ﷺ په باره كېښ وه، چه حضرت مريم ته بهي موسمه ميوي راتلل، مافوق الاسباب بچي پيدا كيدل، او د حضرت عيسى ﷺ مړي ژوندی كول وغيره مافوق البشريت قدرت او طاقت وو، نو معلومه شوه چه هغوئي ته قدرت او تصرف حاصل وو.

دايت نمبر (۱۲) «وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ» ځه ترايت نمبر (۴۰) «وَالَيْنَا يُرْجَعُونَ» پورې ددې شېهي تفصيلي جواب ذكر كيږي، چې حضرت مريم ﷺ په خپله الله ﷻ ته عاجزي كوله او خلاف عادت بچي پيدا كيدل الله ﷻ مخلوقاتو ته دخپل قدرت نشاني ښكاره كوله، او حضرت عيسى ﷺ هم صاف اعلان كړې ووجه، ان الله ربّي وربكم فاعبدوه.

دويمه شېه: د حضرت ابراهيم ﷺ متعلق وه، چه حضرت ابراهيم ﷺ الله ﷻ ته دومره قريب او نزدې ووجه الله ﷻ وزته قدرت د تصرف په مخلوقاتو كېښ وركړې وو، دايت نمبر (۴۱) «وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ» ځه ترايت نمبر (۵۰) «إِنْسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا» پورې ددې شېهي تفصيل جواب ذكر كيږي چه حضرت ابراهيم ﷺ ددې معبودان باطله مخالف وو، اود هغې خلاف ئې اواز اوچت كړې وو، اوبيا په ايت نمبر (۵۱) «وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى» ځه ترايت نمبر (۵۸) «خُذُوا سُبْحًا وَيَكُنَّ» پورې د حضرت موسى ﷺ، هارون ﷺ، اسماعيل ﷺ.

ادرس **الانسان** ذکر کبریٰ چه دوتی هم الله ﷻ ته محتاجه وو، اوکا رساز اومتصرف نه وو اودغه شان اجمالی طور باندې دتولو انبياء کرامونه دغه دعویٰ را نقل کیری، په ایت نمبر (۵۹)، ﴿خَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ کتب دیو سوال جواب ذکر کیری، سوال داکیدلوچې کله دتولوانبياء کرامومدعی توحیدوو اوهغوئی خلکو ته دتوحید حکم اوتعلیم ورکولونویا دغهغوئی عبادت ولې اوکړې شو او غلط ادیان څنگه پیدا شو، نو په ایت مذکور کتب ورنه جواب اوشوچه داناخلف خلکو پیدا کړي علماء سوء خلکو ته داغلطه عقیده اوبنودله، اوهغوئی ته ئی دشرک تعلیم ورکړواوبیادایت نمبر (۶۰)، ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ﴾ ته تر ایت نمبر (۶۳)، من کان تقیاً پورې، دتیکانو خلکو صفات اوهغوئی ته بشارت ذکر کیری اوپه ایت نمبر (۶۳)، ﴿وَمَا تَنْتَظِرُ﴾ کتب دفرستوبه باره کتب دیوې شبهې جواب ذکر کیری، چې فرستوته الله ﷻ قدرت دتصرف ورکړیدې چې اسمانونوته څیزې راکوزیری، نویه ایت مذکور کتب ددې جواب اوکړې شوچه ددوی اسمان ته ختل اوزمکې ته راکوخیل دالله ﷻ په حکم سره دې، اودوی دالله ﷻ محکوم دې، اوپه ایت نمبر (۶۵)، ﴿وَبِالْأَسْمَانِ وَالْأَرْضِ﴾ کتب بطور شمره داصل دعویٰ ذکر دې.

فَسُورَتِ دَوِیمه حصه: دایت نمبر (۶۶) نه دسورت دویمه حصه شروع کیری، پدې حصې کتب شپږ (۶) زجرونه، درې (۳) شکوې، څلور (۴) ځلې تخویف اخروی، دوه (۲) ځلې تخویف دنیوی او څلور (۴) پکښ بشارتونه ذکر کیری، اودغه شان رد دشفاعت قهریه هم پکښ کیری.

تفصیل ئې دادې چه په ایت نمبر (۶۶)، ﴿وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ﴾ کتب شکوې ذکر کیری په ایت نمبر (۶۷)، ﴿أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ﴾ کتب جواب شکوې سره دزجرنه ذکر کیری، دایت نمبر (۶۸)، ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ﴾ ته تر ایت نمبر (۷۱)، ﴿مُقَصِّبًا﴾ پورې تخویف اخروی ذکر کیری، په ایت نمبر (۷۲)، ﴿ثُمَّ كُنْجِي الْأَيِّينَ﴾ کتب بشارت ذکر کیری، په ایت نمبر (۷۳)، ﴿وَإِذَا تُتْلَىٰ﴾ کتب زجر ذکر کیری، په ایت نمبر (۷۴)، ۷۵، ﴿وَنَزَّاهُكُنَّا قَتَلَهُمْ﴾ ته تر واضعف چندا پورې تخویف دنیوی ذکر کیری، په ایت نمبر (۷۶)، ﴿وَنَزَّاهُكُنَّا قَتَلَهُمْ﴾ کتب بشارت بیانیری په ایت نمبر (۷۷) نه

تا (۸۰)، ﴿أَفَرَأَيْتَ﴾ نه تر ﴿وَأَنْتَ بِنَا قُرْآنًا﴾ پورې شکوې سره د تخويف. اخروی نه ذکر کړې. په ایت
 نمبر (۸۱)، ﴿وَأَتَّخِذُوا﴾ کښ زجر دې. او په ایت نمبر (۸۲)، ﴿كَلَّا سَيَكْفُرُونَ﴾ کښ تخويف اخروی
 دې. په ایت نمبر (۸۳)، ۸۴، ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَا﴾ تر ﴿فَعُدُّ لَهُمْ عُدًّا﴾ پورې زجر ذکر کړې. په ایت
 نمبر (۸۵)، ﴿يَوْمَ نَخْشِرُ الْمُتَّقِينَ﴾ کښ بشارت اخروی ذکر کړې. په ایت نمبر (۸۶)، ﴿وَنَسُوفُ
 الْمُجْرِمِينَ﴾ تخويف. اخروی ذکر کړې. په ایت نمبر (۸۷)، ﴿لَا يَمْلِكُونَ الشَّفْعَةَ﴾ کښ رد دې په
 شفاعت قهریه باندې. د ایت نمبر (۸۸) نه تر (۹۲)، ﴿وَقَالُوا أَخَذَ الرَّحْمَنُ مِنْهُ﴾ تر ﴿أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾
 پورې شکوې مع جواب شکوې اوزجر ذکر کړې او په ایت نمبر (۹۳)، ۹۴، ۹۵، ﴿إِنْ كُلُّ مِنْهُ
 تر ﴿قُرْآنًا﴾ پورې دعوی د سورت بیانېږي. په ایت نمبر (۹۶)، ﴿إِنَّ الْآيَاتِ﴾ کښ بشارت دې. په ایت
 نمبر (۹۷)، ﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْهٖ﴾ کښ ترغیب الی القرآن ذکر کړې او په اخیری ایت نمبر (۹۸)، ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا
 کښ تخويف د نبوی ذکر کړې

كَهَيْعَصَ	﴿ذُكِّرْ﴾	رَحْمَتِ رَبِّكَ	عَبْدُهُ	زَكَرِيَّا	﴿﴾
الله یقیناً عالم دې په مراد خپل سره د دینۀ ^۱ د یادداشت درحمت درب ستادې په بنده خپل باندې چې زکریا علیه السلام دی					
إِذْ نَادَى رَبَّهُ يَدَّاءَ خَفِيًّا ﴿﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ					
كله چې اواز اوکو ودرې خپل نه اواز پې. او نېل ده اې ربه خما بیشكه كمزوری شويدي هډوكي خما او شغلي وهی سرخما					
شَيْبًا ﴿﴾ وَلَمَّا كُنْتُ بِدُعَايِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿﴾					
له جهننه دې دواړو الی نه. اونه به څه ستانه دعاغو ختلوبه وجه اې ربه خما محرومه					

﴿كهيعص﴾ د احروف مقطعات دی چې په مراد باندې عالم الله ﷻ دی. او د حضرت ابن عباس رضی الله عنه دې چې د اثنائه ده د الله ﷻ د طرف نه په خپل ذات باندې نو د کاف معنی ده

1. حصه اول سورت جواب از شبه اول متعلق بزکریا.

کافِ خَلَقَهُ هَاءَ، معنی ده هاءِ لمباده، یاء معنی ده یلُءُ فوق ایدیهیم، عین معنی ده عالم بهم. صا معنی ده صادق فی وعده یعنی الله ﷻ دَخِلُوْهُمُ مَّخْلُوْقَاتِیْ لپاره کافی دې، هادی دې دَخِلُوْیَنْدِ گانولره قاردې په هغوئی عالم دې په هغوئی اورشتونې دې په پوره کولو دعو وخیلو کئس.

او دحضرت علی ؑ نه مروی دی چې دآسم دې دآسماءُ دالله ﷻ نه قرطبی، اوبعض فرمائی چې دانوم دې دقرآن، اوبعض فرمائی چې نوم دې دسورت ﴿ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ﴾ داد اولی شبهی جواب دې چې په باره دحضرت زکریا علیه السلام کئس وه، اویدې تولې واقعی کئس دحضرت زکریا علیه السلام عجز، ثابتول مقصوددی، چې حضرت زکریا علیه السلام ته دخدائی قدرت اوتصرف حاصل نوو، بلکه هغه عبودو چه الله ﷻ پرې خپل رحمت کړې وو، الله ﷻ ته محتاجه ووځکه ئې دعاکړې وه اضعف اوبود اولی پرې راغلی وو، خوف اوخطره ئې محسوسه کړې وه دموالی (تبرانو) نه محتاجه ووبچي وارث ته محتاجه وودبچي په پیدائش کئس علامی ته وغیره، نوداتولی علامی دعجزدی، ددې ایت مختلف ترکیبونه شویدی (۱) اول ترکیب دادې چې ﴿كَهَيِّصٍ مُّبْتَدَاةٍ﴾ او ﴿ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ﴾ ورله خبردې، لیکن پدې باندې قرطبی رد کړیدی

۲) دویم ترکیب دادې چه ﴿ذِكْرُ﴾ خبردې دَمبتدا محذوف لپاره، چې هذا دې نو هذا مبتداء، ذکر خبر مضاف ﴿رَحْمَتِ﴾ مضاف الیه، مضاف ﴿رَبِّكَ﴾ مضاف الیه، مضاف ک ضمیر مجرور مضاف الیه اواضافت د﴿رَحْمَتِ﴾ هرب ته دقبیلی دأضافت دمصدر نه دې فاعل ته. او ﴿عَبْدُهُ﴾ مبذل منه او ﴿زَكْرِيَّا﴾ هورله بدل مبذل منه سره دبذل دامفعول دې درحمت لپاره اودامجموعه توله ذکر لپاره مضاف الیه شوه، اومضاف سره دَمضاف الیه نه خبر شود مبتدا لپاره.

۳) اوبعض مفسرین فرمائی چې ﴿رَحْمَتِ رَبِّكَ﴾ دامتداده اوخبر ورله مقدر دې چې فیماستلی حکم دې اوددینه علاوه نور ترکیبونه هم شویدی.

﴿إِذْ نَادَىٰ رَبُّهُ﴾ ظرف متعلق دې په رحمت پورې داعجز ذکر کیرې دحضرت زکریا علیه السلام

به دعاسره. او ﴿نَادَىٰ﴾ مفعول مطلق دې دَنَادَى لپاره او ﴿خَفِيًّا﴾ یاهه هغه معنی سره دې چې مدد جهر دې یعنی په رو و آهسته آواز سره ئی دعا واکړه. او په آهسته آواز سره دعا کول اقرب الی

الاجابت وی اومحفوظ وی دَریانه، اوزیاته الیه وی داخلاص سره، اوبعض فرمائی چې چونکه دادعا د یودنیوي امر لپاره وه اودخپل قوم اوموالی دملامت کولونه دبیج کیدولولپاره نې په پته اوکړه. (قرطبی) غوره اوراجح توجیه داده چې ﴿حَفِیًّا﴾ په معنی دَمستورا عن الناس سره دې یعنی دخلکونه نې په پته اوکړه چې په شپه کښ دتهجدوپه وخت نې دعا کړې وه اودامطلب اغسل ضعیف دې چه په آهسته اواز سره نې اوکړه ددوه (۲)، وجهونه (۱)، دلته لفظ دنداء ذکر شویدي اودا، په جهر سره آواز ته وئیلې کیږي (۲)، بل خائ کښ په سورة ال عمران، کښ دحضرت زکریا علیه السلام ددعا اجابت وخت مونځ ذکر کیدي فنادته الملكة وهو قائم یصلی فی الغراب الخ نومعلومه شوه چې دادعا هم په حالت دموځ کښ کړې وه اوپه خپل محراب کښې وو، نوددینه معلومه شوه ﴿حَفِیًّا﴾ په معنی دَمستورا عن الناس سره دې، اوپدې وخت کښ دده (زکریا علیه السلام) عمر دغوره قول مطابق شپږ شلې (۱۲۰) کاله وو، اوبعض فرمائی چې (۹۹) بعض فرمائی چې (۹۲) بعض فرمائی (۷۰، ۷۵، ۷۷) وغیره وو.

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي بِداعمله تفسیر دې دنداء لپاره اورب په اصل کښ نیارب دې اوپدې کښ دحضرت زکریا علیه السلام ددعا کیفیت ذکر کیږي چې حضرت زکریا علیه السلام په خپلې دعا کښ توسل کړیدې په خپل دوه (۲)، جسمانی کمزور بوسره، یوداچه هډوکی نی کمزوري دي، دویم داچې دبدو والي دوجې نه نې دسروخته سپین شویدي، اودادلیل دې په عجز دغه باندې اونسبت د، وهن، عظم یعنی هډوکوته ځکه اوشولوچې هډوکی دبدن لپاره په منزله ددعائم (ستن، ستند، دې)، چې کله په هډوکو کښ ضعف ظاهر شي نوپه ټول بدن کښ بیاضف ظاهر یږي، اوددې وجه نه چې په بدن کښ دټولونه اقوی اوسخت اجزاء هډوکی دي نوهرکله چې په هډوکښ ضعف راشي نوپه نور بدن کښ په طریق اولی سره ضعف راځي او ﴿الْعَظْمُ﴾ اسم جنس دې اطلاق نې په قلیل اوکثیر ټولوباندې کیږي اوجمع رانورې شوه ځکه چې دهغې اطلاق په کل افرادوباندې کیږي، بیابه مطلب داووخما دبدن ټول هډوکی ضعیف شویدي اوممکنه ده چې دحضرت زکریا علیه السلام ټول هډوکی نووضعیف شوي لکه چې داظاهره هم ده.

﴿وَأَشْتَعَلَ الْأَرْسُ﴾ هداکلام محمول دې په استعاراتوباندې، تشبیه دویختوسپین والي اوپه سر کښ دخوریدوورکړې شویده داوردلمې سره، اوبیاضافت دااشتعال کړې شویدي محل

دوختوته چې هغه سردې، چې دافاعل گرځولې شويدي د. استعمل لپاره. او ﴿شَيْكًا﴾ پوره تمیز واقع شويدي او تمیز محول عن الفاعل په حقیقت کښ فاعل وی. نو گویا چې اصل فعل ﴿شَيْكًا﴾ دي، او نسبت د اشتعال سرته مجازادي، او د اجمله د زیادت ترجم لپاره ده ځکه چې سپین ويخته ډیر قابل رحم وي او الله ﷻ تنه هم حیا کوی کماورد فی الحدیث. نو دایت مقصد دادي چې بدن مې هم کمزوري دي او ويخته مې ټول داسې سپین دی لکه دا ورلمې ﴿وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ﴾ داتوسل دي په عادت مستمره د فضل د الله ﷻ سره چې ستاعادت دادي چې خماد عاقبولوي ددي نه مخکښ دي هم قبوله کړیده څه دي نامراده کړې نه یې، او بیا په ﴿بِدُعَائِكَ﴾ کښ سببیه ده او ﴿کان﴾ ناقصه دي او ضمیر چې تعبیر ورته 'انا' سره کیږي ورله اسم او ﴿شَيْكًا﴾ پورله خبر دي، اومنفې دي په ﴿وَلَمْ﴾ سره نولهذا مراد تنه زمانه تیره شوې ده، او دعاء مصدر دي او اضافت نېك ضمیر ته شويدي چې هغه ورله مفعول دي، ای لم اکن بدعائی ایاک شفا ای لم تخیب دعائی اذا دعوتک (قرطبی) او داهم جائزه ده چې نېك ضمیر فاعل دمصدرشی اومفعول نې محذوف شی اوتقدیر دعبارت داسی شی چې لم اکن بدعالت ایاک شفا، یعنی چې کله هم تاماته دایمان دعوت راکړيدي نو څه بد بخته شوې نه یې چې ایمان مې پریځي وی بلکه مادایمان دعوت قبول کړيدي نو دایمان په برکت سره خماد عاقبوله کړي، لیکن اوله توجیه ډیره غوره ده

وَلَا يَخْفُفُ التَّوَالِي مِنْ وُزَائِقٍ وَكَانَتْ أَمْرًا عَاقِرًا فَهَبْ

اوبیشکه څه یرېږم د تریورانو نه په باري د دین کښ، ورستو د مرگ خپل نه اوده ښځه خمایې اولاده (شنه) پس راوبځي

لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا هَؤُلَاءِ نِسْرُكَ وَتَرُكُ مِنْ آلِي يَعْقُوبَ * وَاجْعَلْهُ

ملره دخپل طرف نه یو وارث چې وارث شي (د دین خما او وارث شي) د دین دا اولاد د یعقوب (عليه السلام) او اوگرځوي دي

رَبِّ رَحِيمًا ۝ يٰزَكَرِيَّا اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى

ای زه خما غوره کړې شوې، ای زکریا (عليه السلام) بیشکه مونږه زیرې درکو و تاته به یو هلك سره چې نوم د هغه یحیی دی،

لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ۝ قَالَ رَبِّ اَنْتَ يَكُونُ لِىْ عِلْمٌ

ندی گر خولی موثره ده لره مخکین ددینه همام. وبل زکریا حی ای ربه حاسبه خه طریقی سره به خمشدن

وَكَانَتْ اَمْرًا لِّىْ عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ۝

او حاصل دا دی چه ده بنجه خماشتمه اوبه تحقیق سره رسیدنی به خه دیوہ اوالی نه اخیرى حده

وَإِنِّىْ خِفْتُ ۝ اِذَا هُمُ تَوَسَّلَ دِىْ بِهْ ذَكَرْدَا حَتَّاجِ خَیْلِ سَرِه. چي خه ولدته محتاجه یم. خکه چي

خماخیل خیلوان ددی اهل ندی چي دادین خماذمرگ نه پس سنبال کری نورادپه ۝ اَلْمَوْلٰی ۝ سره

خیلوان اوتربوران دحضرت زکریا ۝ دى او هغوی بی دینه وو نوحضرت زکریا ۝ داختره

محسوسه کړه چي هغوی به دادین خراب کری اوپدیکین به رد و بدل اوکړی. (مدارک) اورادپه

۝ مِنْ وَرَآئِ ۝ سره من بعدموتی. دې اوجار. مجرور متعلق دې په محذوف پورې اوندې متعلق په

خفت پورې تقدیر د عبارت داسې دې. اى خفت فعل الموالى من بعدى الخ

وَكَانَتْ اَمْرًا لِّىْ ۝ پدیکین اشاره ده نیشتوالی دأسباب ظاهریوته نوم دهغې کوروالا. اشاع

بنت فاقودبن میل وو. چي خوروه دحنه بنت فاقود چي هغه دمریم بی بی موروه. او عمر د اشاع پده

وخت کښ عمر ۹۲ کاله وو. او ۝ عَاقِرًا ۝ صفت دمؤنث اومذکردوارو واقع کیرى هغه چاته وئیلې

کیرى چي اولادنې نه کیرى که بوداوي که غیریوډاوي اودلته ۝ عَاقِرًا ۝ په معنی دمعقوره سره

دې تفصیل نې په آل عمران ایت نمبر ۴۰ کښ تیرشویدي ۝ فَهَبْ لِىْ مِنْ لَّدُنْكَ ۝ دامقصود

بالدعا اوبالنداء دې چي خه هم کمزوری یم بودایم اوکوروالامې هم عقیمه شنه ده دهغې باوجود

ته په ولدورکولو باندې قادرنې نوماته بچي راکړې. نومراده ۝ وَهَلْیَا ۝ نه صلی و لداوبچي دې.

۝ فَرِثٌ مِّنْ ۝ دادواړه په رفع سره صفتین دی د ۝ وَهَلْیَا ۝ لپاره. اوپه کوم قرائت کښ چي په جزم

سره راغلیدی بناء پدې چي جوابین دي د ۝ اِذْ نَادٰی ۝ لپاره نوهغه ضعیف دې اورادپه وارث

سره وراثت ددین دې په نیزداهل السنة والجماعت. واستدلال دشيعه گانو پدې آیت سره لپاره

ددې چې په اموال دانبياء کرامو عليه السلام کښ وراثت جاري کيږي. نولهذا حضرت فاطمه عليها السلام د حضور ﷺ د مال مستحقه وه او هغه ده ميراث نه محروم وول. باطل دي ۱، يو ددې وجه نه چې حضور ﷺ ارشاد دي. انا معشر الانبياء لانور مبرکنا صدقه (رواه البخاري) نو پدې حديث کښ د ټولوا نبياء کرامو په باره کښ دي چې لانورث. چې انبياء کرام عليه السلام ميراث نه پريدي بلکه کچرته مال ئې پاتې شى نو هغه به صدقه وي. او دا حديث مؤيد باجماع الصحابة عليهم السلام دي. ۲، او دغه شان روايت نقل کړيدي امام ابو داؤد په کتاب العلم کښ چې ان العلماء ورثة الانبياء لم يورثوا دينارا ولا درهما ورثوا العلم الخ. ابو داؤد (د نروايت هم صريح دي پدې چې انبياء کرام د دينار او درهم ورث نه پريدي. بلکه ذهفوي وراثت په دين کښ دي او دا روايت اگرچه صحيح لذاته خوندي ليکن صحيح لغيره دي. ځکه چې ددې مدار په حفص بن سليمان باندې دي او هغه متکلمه فيه دي خوليکن په طرق متعدد سره مروي دي، نو ددې وجه نه حسن لذاته او صحيح لغيره مرتبي ته رسيږي. او ددې وجه نه امام نووي رحمته الله ددې حديث په باره کښ فرمائي انه ضعيف وان كان صحيحا او دا روايت په خپله د شيعه گانولو ئې امام محمد بن يعقوب کليني په خپل جامع کښ دامام جعفر صادق عليه السلام نه پدي الفاظونقل کړيدي. عن ابي عبدالله جعفر الصادق عليه السلام انه قال ان العلماء ورثة الانبياء وذلك ان الانبياء لم يورثوا درهما ولا دينارا وانما ورثوا احاديث من احاديثهم فمن اخذ بشئ منها فقد اخذ بحظ وافر، او پديکښ په حصر سره (انما ورثوا) ذکر شويدي چې دانبياء کرامو ميراث په علم او احاديثو کښ وي، او په مال، دنيا کښ نوي. ۳، او دغه شان سياق د ايت هم دلالت کوي چې دلته دميراث نه مراد په علم او دين کښ ميراث مراد دي. ځکه چې ايت داسې دي . يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِي يَعْقُوبَ هچې پدې کښ د ټول آل يعقوب دميراث ذکر دي نو کچرته ميراث نه مراد مال کښ ميراث مراد شى نو حضرت يحيى عليه السلام به څرنگه د ټول آل يعقوب ميراث اغستلو. د ابا لکل ممکنه نده

او دايت په تاويل کښ داسې قول کول چې (يرثني مالا ويرث من آل يعقوب النبوة والحكمة)، لکه چې دامقول دي د حضرت حسن بصرى عليه السلام وغيره نه نواولا خود دي په اتصال کښ کلام دي اوتانيا دا قول مبروک او مهجور دي ځکه چې مخالف دي د صحيح حديث نه. او امام قرطبي رحمته الله

فرمانی چې وکل قول بخالف قول النبی ﷺ لهو مدفوع مهجور (قرطبی) چې هر قول چې مخالف وی د قول د حضور ﷺ سره نه وهغه به مدفوع او مهجور وی.

(۴) اودغه شان قرینه عقلیه هم پدې موجوده ده چې پدې خائ کښ د میراث نه مراد، دیني میراث دې نه دنیوي، ځکه چې حدیث کښ دې چې حضرت زکریا علیه السلام نجار وو یعنی ترکانی به نی کوله اوهغه به نی هم د قوت لایموت په درجې کښ وه ورنه اکثر اوقات به نی په عبادت کښ تیرولو، نو د یو عام انسان او مسلمان په باره کښ دا گمان نشی کیدلی چې هغه سره یوه روپی یادوه روپی وي او په اخیری عمر کښ صرف د بچې دعا ددې لپاره کوی چې خمدادیوه روپی خم امیراث خورو ته پاتی نشی نو د جلیل القدر پیغمبریه شان کښ د داسی بخل تصویر به څرنگه کیدی شي او که څوک اعتراض او کړی چې وراثت حقیقت دې په انتقال د مال کښ او استعمال نی په اخذ د علم کښ مجاز دې، ځکه چې کله هم وراثت لفظ خالی عن القرآن وی نو متبادرالی الفهم د مال والا معنی ده اودا قرینه ده چې اوله معنی نی حقیقی ده اوبلا ضرورت مجاز ته ارتکاب کول جائز ندی؟

جواب دادې لفظ وراثت مشترک دې په اشتراك معنوی سره وراثت د علم، منصب اوما ل ټولو کښ، او هر چه دې اختصاص نی په مال پورې دا د قبیلې د منقولات عرفیونه دې لکه: د ابته چې لغت کښ کل مایدب علی الارض ته وئیلی کیږی خولیکن په عرف عام کښ استعمال نی په ذات قوائم الاربع پورې خاص کړې شوی دې، او کچرته تسلیم کړو دا خبره چې استعمال د میراث لپاره د علم مجاز دې نویيادامجاز متعارف دې چې دا اولی دې د حقیقت نه او خاص طوریه قرآن کښ استعمال د میراث د علم لپاره شوی دې لکه ثم اورثنا الكتب الذین اخذغه شان ان الذین اورثوا الكتب، دغه شان دا قول د الله ﷻ فخلف من بعدهم خلف وورثوا الكتب الخ شو.

اوپه مال کښ استعمال نی ډیر کم دې اوپه قرآنو سره دې، مزید تحقیق علامه، آلوسی رحمه الله په روح المعانی کښ کړیدی.

﴿وَأَجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا﴾ مرضی په معنی د مرضیا سره دې، یعنی دې په اخلاقو او افعالو کښ بهترین او گرځوی، او یا په معنی د راضیا سره دې چې دې ستا په قدر او قضا باندې راضي وي، او که څوک اشکال او کړی چې پیغمبر ﷺ خووي معصوم نویياددې جملی ضرورت څه وو؟

نوجواب دادې چې دا جمله په حقيقت کښن تاکيد دې دما قبل لپاره نو دايت مقصد دادې چې ده ته دانبياء کرامو والا اعلى اخلاق واصفات ورکړې يعنى پيغمبرنى اوگرځوى، (فتح القدیر).

﴿هَتَمَكِرِيَّا إِنَّا بِمَدْيِ كُنْ ذَكَرْدَاسْتَجَابَتْ دَدَا دَحَضَرَتْ زَكْرِيَّا عَلَيْهِ السَّلَامُ﴾ دې اودلته عبارت مقدر دې نوتقدیر عبارت داسی دې، لاستجاب الله له دُعائه فقال يازكريا الخ اويہ مينځ دَبشارت اوولادت بجي کښن صرف يوه مياشت فرق وو، اوغوره قول دادې چې دابشارت اوخطاب پواسطه دفرشتي سره وو، لکه په سورة ال عمران کښن فناده الملكة الخ ﴿أَسْمُهُ يَحْيَى﴾ تعيين دَنوم دتاکيد دَوعدې لپاره، اودحضرت يحيى عليه السلام شرافت لپاره دې اويحيى لفظ عربى اودمضارع ده په اصل کښن ده 'يحيى' دين الله اوداجمله علم واقع شويده اويپه کلام عرب کښن ددې نظير ديريدي لکه يعمر، يموت وغيره شو اويالفظ عجمي دې (تفصيل نى عمران کښن تير شويدي).

﴿لَمْ يَجْعَلْ لَّهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا﴾، 'سَمِي' په معنى 'دَهَم' نام سره دې، نوم مقصد دايت دادې چې ددينه مخکښ د'يحيى' نوم دچاهم نوو، بجې هم عظيم اونوم نى هم عظيم، اوعلامه زمخشرى فرمائى چې پديکښ دليل دې پدې چې خائسته اوصحيح نوم ايخودل دځان دانى شرافت تقاضه ده اواهل علم سره زيات مناسب ده (کشاف).

اوپا ﴿سَمِيًّا﴾ په معنى دشبیه اونظير سره دې لکه چې په دي سورت کښن روستوراځى، هل تعلم له سَمِيًّا، چې مونږه دده شبیه اونظير ندې پيدا کړې

اودانفى دمعائل په څه کښن ده؟ (۱) نوحضرت تهانوى عليه السلام فرمائى چې دا په خاص اوصافو کښن ده چې دې ولدت ته به څه خاص اوصاف مونږه ورکړو چې هغه اوصاف به په هغې درجې کښن بل چاته نوي ورکړې شوى مثلاً دخشيت الهى خاص درجې والا رقت قلب وغيره اودافضيلت جزئى قاذح ندې دمرتبي دنوروانبياء کرامو عليه السلام لره، اوامام رازى عليه السلام فرمائى چې ددينه مراد هغه اوصاف دي چې په سورة عمران کښن ذکر دى چې 'سَيِّدًا وَخَصُورًا' دې اوداجمله په جواب دهغې جملې کښن ده چې حضرت زكريا عليه السلام اوفرمايلو چې ﴿وَأَجَعَلَهُ رَبُّ رَاضِيًا﴾ نونگويا چې داغايه رضاده (۲) بعض فرمائى چې هرولد لپاره نوم خپل والدين وغيره ايريدى خوورستود پيدا کيدلونه اوحضرت يحيى عليه السلام خصوصيت داووجې قبل الولادة دده نوم الله ﷻ ايخودلى وو نونگويا چې پدي خاصيت کښن دده څوک

مثل په تیره شوي زمانه کښ نېشته ۴، اوبعض فرمانی چې دده پلار حضرت زکریا عليه السلام بود او او مورنی بودنی او عاقره وه نوددغه شان والدینونه یې پیداکیدل ډیر نادر دی نو پدې وصف کښ نفی د مثل مراده. اود دینه علاوه نور اقوال پکښ هم راغلیدی: «قَالَ رَبِّ اَنْي» داجمله مستانغه ده گویا چې سائل سوال او کړو چې فمذا قال عليه السلام چنډ؟ نو جواب اوشو چې قال اخ او هانی په معنی دکیف سره دې اودا سوال د حضرت زکریا عليه السلام په باری د کیفیت کښ دې چې دا بې پیداکیدل به په کومی طریقې سره وي آیامونږ به دوباره خوانان کیږو یا به نوی واده کوم یا به پدې حالت کښ یو؟ نولهذا دا سوال د حضرت زکریا عليه السلام لپاره دانکار یا استبعاد نو. اودا هم ممکنه ده چې هانی په معنی دَمِنْ اَيْنَ سره شی اومقصود تنه انکار او استبعاد شی فقط صورة لپاره د تکرار د بشارت چې په دویم ځلی بیاد بشارت ورته واوره ولی شي اود خوشحالی په موقع کښ داسې کلام شائع او کثیر دې «يَكُونُ لِي غُلَامٌ»، «كَانَ يَتَامَا» ده او «غُلَامٌ» نئی فاعل دې اویا «كَانَ» ناقصه دې او غلام نئی اسم دې او خبرنی یا هانی دې چې مقدم دې اویا خبر ورله هانی جار مجرور سره د متعلقه دې

«وَكَاَنَتِ امْرَأَتِي» د دادوه مانعه د ولادت ذکر کوی چې کوروالا می هم شنډه ده او په خپله هم بودايم. اوداجمله په تقدیر د قد، سره حال واقع شویده د ضمیر متکلم نه اوددغه شان. «وَقَدْ بَلَغْتُ مِنْ الْكِبَرِ» هم حال واقع شویده د ضمیر متکلم نه اودا دواړه جملی د تاکید د تعجب یا استبعاد لپاره دې او «عِیًّا» د عتی یعنونه دې ونیلی کیږی سرکشی اوانتهاء ته، دلته تنه مراد د بوداوالی اخری حده تر رسیدل دی

قَالَ كَذَلِكَ ، قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَى هَيْئٍ وَقَدْ خَلَقْتُكَ

او نیل الله عليه السلام همدغه شان به یې ناسو. ونیلی دی رب ستا چې داکار به ماباندې اسان دې اویه تحقیق سره ماییداکړې وي ته

مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكْ شَيْئًا ۝ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً ۚ قَالَ اِيَّتُكَ

مخکښ دده نه. اونوی ته هیڅ څیز. او نیل ده اې ربه خما او گرځوه مالره یوه نښه او نیل الله عليه السلام چې نښه ستاداده

أَلَا تُكَلِّمُ النَّاسَ لَيْلًا سَوِيًّا ۖ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ

جې خبرې به نشي کولې ته دخلکوسره درې شيې حال داچې، روغ به ئی. بس را اوولوبه قوم خپل باندې

مِنَ الْخَرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ۖ يٰعِزِّي

دعبادت ځاني نه پس اشاره ئی اوکره دوی ته چې تسبیح وائی صباڼی او ییگانۍ اونیل مونږه. ای حسی

خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ۚ وَاتَّبِعْهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ۖ وَوَحَاثًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً

نېسه ته کتاب په کلکه سره اوورکړې وه مونږه دته پوهه ددین په وړو کوالی کس. اوترس کول په مخلوقاتو د طرفه زموږ نه. یو کوالی

وَكَانَ تَقْوًى ۖ وَبَرًّا ۙ بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ۖ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ

اوو دې تقوی دار. او احسان کوونکی دمور پلار سره اونو وظم کوونکی په خلکو اونا فرمانه. او سلامتباده په ده باندې

يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ۖ

په کومه ورځ چې دې پیدا کړې شو او په کومه ورځ چې مړ کولې شي او په کومه ورځ چې دوباره ژوندې کړې شي

﴿قَالَ كَذَلِكَ ۖ اَدَا جَوَابَ دِي دُجَانِبِه دَالله ﷻ﴾ نه چې خبره هم دغه شان ده چې ته اوستایي

بي په هم پدغه حالت باندې به یی اوداگر چه دتعجب خبره ده ستا لپاره خواله ﷻ باندې ډیر اسانه ده او الله ﷻ به درنه بچې پیدا کړې

﴿كَذَلِكَ ۖ پِه محل دَرَفَعِي کِس دِي او خبر دِي دَمَبْتدا مقدر لپاره په اصل کِس داسي دِي

الامر كذلك او یا مَبْتدا ۖ انتما ۖ دِي یعنی انتما كذلك ۖ اوبعض علماء فرمائی چې داپه محل دَنْصَب کِس دِي اومفعول مطلق دِي ۖ ﴿قَالَ﴾ لپاره په اعتبار دَموصوف مقدره سره. ای قال قولا مثل ذلك.

او په ﴿كَذَلِكَ﴾ سره اشاره ده یوامر مبهم ته چې تفسیر ئی په، ﴿هُوَ عَلَى هَرَبٍ مَسْرَه شَوِيدِي لکه په

ولعنا اليه ذلك الامر، کِس مشاراليه دذلك امر مبهم دِي چې تفسیر ئی ان دابره ولاء الخ سره شويدې

﴿وَلَوْ ذُخِّلَتْ مِنْ قَبْلِ مِمَّضَافِ اليه دَقَبِل لپاره﴾ ۖ ﴿يَنْخَلِي﴾ ۖ ده ای قبل محي ﴿وَلَوْ ذُخِّلَتْ﴾ شيئا ۖ

مرادته معدوم دِي او پدې سره اهل السنة والجماعت استدلال کړيدې چې معدوم شئ نوي

اومرادیڭ سره ابتدائی تخلیق دېشردې، ځکه چې په هغه وخت کې انسان معدوم محض وو. اوداسې اونوئیلی شوو قدخلقت ابداً ولم تک شینا لپاره دتاکید دحجت اولپاره دتوضیح دقیاس، چې ادم ﷺ نووموجود نو اولادنی خوبالکل معدوم محض وو اوته هم معدوم محض وی نوالله ﷻ دومره عظیم قدرت والادې چې انسان له نئی دځاورو نه وجود ورکړو صورت نئی ورله ورکړو اوموجود نئی کړو نویدیکېن څه قسم استبعاد اوتعجب نېشته دې چې ستالپاره به ولدستانه پیدا کړي، اوبعض مفسرین فرمائی چې مرادیڭ سره تخلیق په طریق دتوالد اوانتقال سره دې، نومقصد دادې چې ته موجود نوی نوالله ﷻ په طریق معنای سره دخپلوالدینو نه مختلف اطواروته منتقل کیدلونه پس پیدا کړی نودغه شان به الله ﷻ ستاولدهم دنیاته راولی

﴿قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً﴾ دادرخواست دې دحضرت زکریا ﷺ دیوی نشانی په حمل دخپلی بی بی باندې، اودادرخواست نئی لپاره داستعجال بالتبشیروو اولپاره دشکر ادا کولوو دابتداء، دزمانی دعلوق نه ترانتها، دزمانی دولات پورې اوچونکه حمل اوعلق لپاره قرینه ظاهره بندش دحیض وی اودحضرت زکریا ﷺ بی بی دکبرسنی «یوه نئی والی» دوجې نه آیسې گرخیدلی وه یعنی ماهواری ورته نه راتله، نوددې وجه نه حضرت زکریا ﷺ دشکر ادا کولولپاره دابتدائی زمانی دعلوق لپاره قرینه اوعلامه اوغوختله، ﴿قَالَ يَا إِلَهَ الْأَلَمِ﴾ هرکله چې حضرت زکریا ﷺ نشانی طلب کوله لپاره دزیارت شکر، نوالله ﷻ دطرف نه ورته نشانی هم داسی میلان شوه چې هغه معینه اومددگاره وه په زیارت دشکر کولوکېن چې هغه دانسانانوسره خبری نه کول وو، اوصرف دالله ﷻ ذکر کولوباندې استطاعت اوقدرت وو، اوغوره قول دادې چې ﴿أَلَا نُنَكِّمُ الْآلِهَ﴾ نفی ده چې ته به دخبروطاقت نه لری دخلکوسره، اوبعض فرمائی چې دانهی ده دخبرو کولونه دخلکوسره اومقصد دادې چې ته درې ورځې دخلکوسره خبری مه کوه، نوگویا چې داروزه شوه دخبرونه، اودادهغوئی په دین کېن جائزوو، لکه ورستو دحضرت مریم ﷺ په واقعی کېن هم دی چې ﴿إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا﴾

﴿ثَلَاثَ لَيَالٍ﴾ په سورة آل عمران کېن ایت نمبر (۴۱)، کېن لفظ دایام ذکر شوې ووهغه قصه اودواقعیه یوه ده، نولهته کېن اکتفاء شوې ده په ذکر دورخوباندې اگرچه لیال یعنی شپي ورسره هم مراد وی، اودلته اکتفاء اوشوله په لیال باندې اگرچه ایام ورسره هم مراد دی، اودااکتفاء په

عرف کتب شائع ده البته هلته دایام ذکر اوشواودلته دکیال ذکر اوشواوبالعکس اوتشونکنه داده چې سورة مریم په اعتبار د نزول سره مقدم دې څکه چې مکي دې اوشپه هم مقدمه ده په ورځي باندې طبعاً او سورة آل عمران مدني دې مؤخر دې او ورځ هم مؤخره ده طبعاً په شپي باندې، نو ددې وجه نه مقدم طبعی ذکر د مقدم نزولی سره اوشولواو مؤخر طبعی ذکر د مؤخر نزولی سره اوشولو، او هر کله په لاس باندې اشاره د شپي نه ښکارېږي بلکه د ورځي په وخت کتب ښکارېږي نو ددې وجه نه په سورة آل عمران کتب ورسره، الا رمزا هم ذکر شوې وو او ﴿سُوْرًا مِّنْهُ مَرَاد دَادِي چې ته به بالکل تهیک تاک وی اودا خبری نه کول به د وچې د مرض نه نوی بلکه په طریق د اعجاز سره به وی چې صحیح سالم به وی خلکو سره به خبری نشی کولی اود الله ﷻ ذکر به کولی شی (ابو السعود).

﴿خَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مَبْدُوحًا شَانَ اوشوله چې کله وقت مقرره راغی نو حضرت زکریا ﷺ په خبر کولو باندې قادر نوو او خلک ورته په انتظار ناست وو نو دې دخپلي کمری او محراب خانقاه، نه راوتلو او خلکو ته ئی په اشاری باندې اوئیل چې تاسو خپل مونځونه کوئ، نو مراد په ﴿الْمِحْرَابِ﴾ سره هغه اوچته کمره ده چې حضرت زکریا ﷺ به پکښ عبادت کولو او محراب صیغه د اسم ظرف ده یعنی ځای د جنگ کولو او چونکه دامقام هم د شیطان سره د جنگ کولو والادې نو ځکه ورته محراب وئیلی کیږی

او مراد په ﴿فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ﴾ سره معنی لغوی ده یعنی اشاره کولو او په ال عمران کتب تنه تعبیر په، الا رمزا، سره شويدي اودا اشاره یاپه لاس سره وه اویاپه شونډوسره وه، او امام مجاهد رحمه الله فرمائی چې مراد تنه کتابت دې، یعنی هغوی ته ئی اولیکلو، لیکن اوله معنی زیاته راجحه ده.

﴿أَن سَخُوا﴾ ان تفسیر په دې او ﴿سَخُوا﴾ نه په نیز د اکثر اهل علم مراد مونځ دې، ځکه چې مونځ مشتمل دې په تسبیح باندې، او ﴿بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ نه د سحر او مازیگر مونځونه مراد دي، اوبعض علماء فرمائی چې د ﴿سَخُوا﴾ نه مراد مطلق د الله ﷻ ذکر او تسبیح دې او هر کله چې حضرت زکریا ﷺ مامورو په ذکر د الله ﷻ باندې نو هغه خپل قوم ته هم د احکم او کرو، (روح) او ﴿بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ سره مراد کل اوقات دی او تخصیص ددې دوه اوقاتو د افضلیت د وچې نه

دې وَيَنْتَحِي حَذَّ الْكِتَابِ دلته عبارت مقدر دې تقدیرنی داسی دې. فلما ولد يحيى وكره بلع السر الذي يورثه قال الله له الخ (بحر) یعنی چې كله حضرت يحيى عليه السلام پيدا شو او غټ شو او د عمر هغه حدته اور سیدلی وو چې په هغې کښ حکم کولی شي چاته نو په هغې وخت کښ ورته الله تعالی او فرمائیلو چې. يا يحيى الخ اوالف لام په الْكِتَابِ کښ عهدی دې مراد تنه توراۍ دې. او بِقُوَّة سره اشاره ده پوراپورا عمل کولو ته وَهَآءِ تَيِّنُّهُ الْحُكْمَ صَيًّا. دا اول وصف د حضرت يحيى عليه السلام ذکر کړې. چې وړو کوالی په حالت کښ ورته د دین پوهه ورکړې شوې وه. اود الْحُكْمِ پیر معانی ذکر کړې شويدي. غوره معنی داده چې حکم نه مراد فهم او پوهه د دین ده په یو مرفوع روایت کښ د ابن عباس عليه السلام نه مروی دې چې حضرت يحيى عليه السلام ته یو ځلی هلکانو او ټیل راځه چې لوبی او کړو نوهغه ورته او ټیل چې آیامونږ د لوبو لپاره پیدا کړې شوی یو؟ راځی چې مونږ او کړو او ابن عباس عليه السلام نه داهم مردوی دې چې کوم بچي د بلوغ نه مخکښ قرآن مجید او ټیلو نوهغه هم پدې صفت کښ داخل شو، عن ابن عباس عليه السلام قال قال رسول الله ﷺ من قرأ القرآن قبل ان يحلم فهو من اولی الحكم صيا (مستدرک حاکم).

او بعض مفسرین فرمائی چې الْحُكْمُ نه مراد نبوت دې اود حضرت يحيى عليه السلام اود حضرت عیسی عليه السلام خصوصیت دادې چې دوی ته په وړو کوالی کښ قبل البلوغ نبوت میلاؤ شويدي نوررو انبیاء کراموته به نبوت د څلور پښت کالونه پس میلاویدلو (وَخَنَّا مِنْ لَدُنَّا پدیکښ بل وصف د حضرت يحيى عليه السلام والا ذکر کړې اود اعطف دې په الْحُكْمِ باندې. دامشتق دې د ځین نه ونیلی کړې بی حده اشتیاق ته اود اچاپه فراق کښ جزع ته او بیا استعمال یې د رحمت په معنی کښ. یعنی د يحيى عليه السلام په زړه کښ الله تعالی د انسانانو سره شفقت اورحم کولو جذب په پیداکړه. وَوَزَكُوۡةً دادریم وصف دې. مراد تنه برکت اود ښه اخلاقو و بالا کیدل دی وَوَكَّرَ تَقِيًّا څلورم وصف دې، چې نه ئی گناه کړې وو او نه د گناه اراده ورته راغلی وه وَوَزَّرَ يُوْلَدِيَه د اپنځم وصف دې یعنی د مور او پلار دواړو سره احسان کوونکی وو. ما قبل صفت وَوَحَنَّا. نسبت عامو خلکو ته وو

اودا وصف نئی خاص دی ﴿وَلَمْ یَكُنْ﴾ «دشپریم وصف دی. او ﴿جَارًا﴾ او «عصیا» صغی د مبالغی دی خودلته مراد مبالغه په نفی کتب ده نه نفی د مبالغی ده نواعتراض نه واردیری چی که ډیر جبار او عاصی نوو لیکن لږ لږ به وو. ﴿وَسَلَّمْ عَلَیْهِ﴾ پدی ایت کتب نوردی اوصاف د حضرت یحییٰ علیه السلام ذکر کیری. اومراد په ﴿وَسَلَّمْ﴾ سره امن اوسلامتیاده ﴿یَوْمَ وَلَدَ﴾ دابتدائی ورځ وی دانسان په دنیا کتب اوشیطان بچی ته تکلیف رسول غواری ﴿وَوَیَوْمَ یَمُوتُ﴾ د دنیا اخیر ورځ اود قبر او عالم برزخ اوله ورځ وی انسان د قبر د عذاب اودهغی د مخلوقاتو اود خپل خپلوانو د فراق نه وحشت محسوسه وی ﴿وَوَیَوْمَ یُنْفُثُ﴾ حیًا د عالم اخرت اوله ورځ وی د قیامت سخت هولناک منظروي د جهنم عذاب خوف او خطر ده وی اهرکله چی انسان په دې درې احوالوکش ډیرضعیف وی اومحتاجه وی امدادته اوجی پدی درې احوالوکش ورته امن اوسلامتیاحصله شی نوپه نورو احوالوکش په طریق اولی حاصلیری نو ددی وجه نه ددی درې احوالو تخصیص اوکړی شو. اوبعض مفسرین فرمائی چی مراد د سلام نه تحیه متعارفه یعنی معروف اومشهور سلام مراد دی یعنې په دغی درې حالاتوکش په ده باندې د الله تعالی د جانب نه بطور تشریف اوتکریم سلام به کوی لیکن اول قول زیات راجع اوغوره دی

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّخَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْوِيًّا ۝

۱. اویان کړه ته په کتاب قرآن کتب واقعه دمريم علیها السلام کله چی یو طرف ته شوه داخل خپل نه یو مکان د نمر خانه طرف ته

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا ۝ فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا

پس اونیوله ددوی نه یو کیدلو دپاره پرده نواولیدلو موند هغی ته روح جبرئیل د خپل طرف ته. پس اختیارنی کړوسکل هغی ته

بَشَرًا سَوِيًّا ۝ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ۝

بشری خاسته. اوئیل دې چی بیشکه څه پناه نیسم په رحمن سره دستانه. کچرنه ئی ته بریدونکې د الله تعالی نه ماته څه مه وایه.

قَالَ إِنَّمَا آتَاكَ رَسُولُ رَبِّكَ * لِأَهَبَ لَكَ غُلَامًا زَكِيًّا ۝ قَالَتْ

هغه اونيل چي بيشكه څه راليرلي شوې يم دطرفة درب ستانه چي دركړم تالره ځوئ پاكيزه، اونيل هغې څنگ

أَلِي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ تَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ۝

به وي مالره بچي اولاس ندي لگولي څماسره هيڅ بونډه اونه يمه څه بدكاره

﴿وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ﴾ دادويمي شېهي جواب دې چې دحضرت مريم او دحضرت عيسى عليه السلام

په باري كېن كيدله چې حضرت مريم عليها السلام ته بي موسه ميوې راټلل، مافوق الاسباب بچي پيدا كيدل، او دحضرت عيسى عليه السلام مړي ژوندي كول اونوره ډير عجيبه اونااشنا امور ظاهرېدل پدې دليل دې چې دوي متصرف او حاجت روادې، نو پدې ركوع كېن ددغي شېهي تفصيلي جواب ذكر كيږي، چې دحضرت مريم عليها السلام پناه طلب كول په الله تعالى سره حضرت جبرئيل عليه السلام نه پيژندل، دېچي پيدا كيدل او دهغې درد او تكليف محسوسول، دمرگ تمنا كول اوندر وروژه نيول دا ټول دلائل دعجز دهغي دي، او حضرت عيسى عليه السلام په خپله خپل عجيبان كړيدې او خپل ځان ته نې عبديت ثابت كړيدې، او خپل ځان په باره كېن ئې فرمائيلي دي چې څه نبي يم مامور يم په عباداتو، او په سلامتيا كېن الله تعالى ته محتاجه يم، او په ډير صراحت سره ئې اعلان كړيدي چې ﴿وَأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ﴾ نو دا ټول پدې دليل دې چې حضرت عيسى عليه السلام ته تصرف كامله حاصل نوو.

﴿فِي الْكِتَابِ﴾ هغه مراد قرآن دې ﴿إِذْ أَنْتَبَتُ﴾ دامشوق دې دښ نه اوبښ (مجرد)، وئيلي كيږي رمي او غورځولوته او مزيد، باب افتعال نه وئيلي كيږي اعتزال عن الناس ته يعني دخلكونه ځان ته يو طرف ته كيدلوته وئيلي كيږي او دابدل اشتغال دې دماقبل مريم ته نولهذا مقصود ذكر دحضرت مريم نه دې بلكه مقصود اصلي ذكر دهغي وقت دې چې داعجيب او غريب واقعه پكېن رونما شوې وه (كشاف) او ﴿مِنْ أَهْلِهَا﴾ داجار مجرور متعلق دې په ﴿إِذْ أَنْتَبَتُ﴾ پوري، او اهل نه مراد هغه خلك دي چې هلته يعني په مسجد اقصي كېن موجود وو، او ﴿مَكَانًا﴾

ثُمَّ إِنَّا جَعَلْنَا جَانِبَ شَرْقِيِّ دَبِيبَتِ الْمُقَدَّسِ مَرَادِدِي (ابن كثير) اوبعض فرمائی چې جانب شرقي دهغې د کور مراد دې.

اونصب د «مَكَانًا» کښ اختلاف دې بعض فرمائی چې دامنصوب دې بنابر ظرفیت اوبعض فرمائی چې دامفعول به دې د «إِذْ أَنْتَبَذْتَ» لپاره، او «أَنْتَبَذْتَ» متضمن دې معنی ذاتیان لره، لیکن غوره قول دادې چې مکانا مفعول به دې د فعل مقدر لپاره، نواصل کښ داسي دې، وات مکانا شرقی (ابو السعود).

اوجانب شرقي ته راتلل دڅه لپاره وو؟ نوبعض فرمائی چې دغسل لپاره وو چې کله دیته حیض رغی نوبیاد طهارت حاصلولولپاره دخپل کورنه لري یو شرقي جانب ته لاړه اوبعض فرمائی چې غسل طهارت لپاره نوه تللي بلکه خپل سروینځلو اود مونز کولولپاره تلی وه، اوبعض فرمائی چې تېری شوي وه نوداوبوځکلولپاره تلی وه، لیکن غوره خبره داده چې دا جانب شرقي ته دعبادت لپاره راغلي وه ځکه چې دابه په مسجد اقصی کښ پاتي کیدله او هلته کښ به نور عابدین هم وو، نودا دخلکونه جدا شوه او په جانب شرقي کښ ئی عبادت شروع کړلو، اوابن عباس رضی الله عنه نه منقول دی چې نصاری چې دجانب شرقي تعظیم کوي نودهغې وجه هم داده، لیکن دادعیسیانو یو بدعت دې ځکه چې دحضرت مریم علیها السلام جانب شرقي ته جدا کیدل محض اتفاقي وو، دجانب شرقي دتعظیم په بنیاد نه وو.

بهر حال دعبادت لپاره: یاد کورنه لري جانب شرقي ته دغسل کولولپاره لاړه، نوبه هغی ځای ورته حضرت جبرئیل علیه السلام دالله تعالی په حکم سره دیو ځانسته انسان په صورت کښ ظاهر شو لکه چې الله تعالی فرماني «فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا» ښه مراد حضرت جبرئیل علیه السلام دې اوبعض مفسرین فرمائی چې روح نه مراد دحضرت عیسی علیه السلام روح دې چې انسانی صورت کښ حضرت مریم علیها السلام راغلی وو، لیکن دا قول ضعیف دې حافظ ابن کثیر رحمته الله فرمائی وهدا فی غایة الغرابة والکرامة وکانه اسرائیلی (ابن کثیر).

«فَتَمَثَّلَ لَهَا» تمثیل وئیلی کیږی تشکل ته یعنی دبل چاشکل اوصورت اختیاره ول، نوحضرت جبرائیل علیه السلام حضرت مریم علیها السلام ته په یو ځانسته شکل اوصورت انسانی کښ ظاهر شو، او په شکل انسانی کښ ظاهریدلو وجه داوه چې حضرت مریم علیها السلام گېراؤنشي اودهغه په

خبرو باندې پوهه شي او کچري حضرت جبرئیل علیه السلام په صورت دملک او فرشتي کښ راغلی ویی نویا به حضرت مریم علیه السلام گهراؤشوی هم وه او دهغه په خبرو باندې به پوهه شوي هم نوه (کبر).
 اوبعض فرماني چي پدي تمثيل کښ دحضرت مریم علیه السلام دغفت او پاکدامني په باره کښ ازمانش او امتحان اغستل وو، چي حضرت جبرئیل علیه السلام په یوحسین صورت کښ راغي خو حضرت مریم علیه السلام ورته تعوذ او پناه اوغوختله نومعلومه شوه چي دادپاکدامني په اعلي معيار باندې فائقه ده (کشاف).

فائده ددې ايت نه معلومه شوه چي ملائکوته الله جل و علاه قوت ورکړيدي چي انساني شکل باندې متشکل کيدي شي اوکه څوک اعتراض اوکړي چي دحضرت جبرئیل علیه السلام جسد خودیرلوي دې نوڅنگه به ديووړوکي انسان په صورت کښ راشي؟ نوجواب تنه دادې (۱)، (عندالمقدمين) چي دحضرت جبرئیل علیه السلام راتلل په شکل انساني سره ثابت دې په نصوص قطعيه سره نو لنه نسلمه او ايمان پري راوړل ضروري دی او کيفيت ئی مفوض دې الله جل و علاه چي الله جل و علاه به ئی صحيح علم دې (۲)، امام رازي فرماني چي دحضرت جبرئیل علیه السلام لپاره دوه قسمه اجزاء دی. اجزاء اوليه او اجزاء فاضله، نواجزاء اوليه دحضرت جبرئیل علیه السلام ډير کم دی او اجزاء فاضله ئی ډيرزيات دی نوکله چي حضرت جبرئیل علیه السلام په صورت دانسان کښ راخي نواجزاء اوليه ورسره وي فقط او اجزاء فاضله ورسره نوي او اجزاء فاضله چرته لارشي نوبعض علماء فرماني چي اجزاء فاضله فنا کيږي شي دامذهب دامام الحرمين دې اوبعض علماء فرماني چي فنا کولی نشي بلکه هسي ورته جداکړي شي اوبيا ورته اولگولی شي.

(۳) حافظ ابن حجر رحمه الله د خپل استاد په حوالي سره فرماني چي حضرت جبرئیل علیه السلام په خپل اصل حالت کښ راخي ځوانه الله جل و علاه حضرت جبرئیل علیه السلام ته داقوت ورکړيدي چي هغه خپل خان رااونغاړي چي کله په صورت دانسان کښ راخي، اوچي کله اوغواړي چي خپل اصلي حالت ته واپس شي نورانغختي اجزاء دوباره کولاؤکړي، اوددې مثال داسي دې لکه مالوج، چي کله اوسپړولی شي نوډير ښکاريږي اوچي کله راټول کړي شي اوامندلی شي نویا وړوکي شي، خودابحث په هغه صورت کښ دې چي راتړ دحضرت جبرئیل علیه السلام روح مع الجسدوی. اوکه چرته راتړ دحضرت جبرئیل علیه السلام صرف ذروح په اعتبار سره وي لکه چي دپته ذهاب کړيدي بعض محدثينو نویا خو پکښ بالکل څه بحث اواشکال نيشته دي.

﴿قَالَتْ إِنَّ أَعُوذُ بِكَ استعاذه دَمْرِيمٌ﴾ ده په رحمن سره، نو معلومه شوه چې حضرت مریم ؑ محتاجه وه الله ﷻ ته. ﴿إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا﴾ ددې لپاره جزاء مقدره ده چې په هغې باندې سياق دکلام دلالت کړېدې نو تقدیر عبارت داسی دې ان کنت تقيافان عاندة به منك. او یا جواب ورله. "فلا تعزلی" دې چې کچري متقي نی او الله ﷻ نه خوف کوونکی نی نوماته څه مه وایه که څوک اعتراض او کړي چې استعاذه خود فاجره نه پکاروي، نو څنگه حضرت مریم ؑ ﴿إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا﴾. او ښلو، نوجواب دادې چې، ﴿إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا﴾ شرط لپاره داستعاذی ندې بلکه داشروط دې لپاره مکافه او منع لپاره خوهرکله چې تقوی، مؤثره وه په منع دغلط اقدام او فعل کتن نوددي وجه نه شی داصورتا شرط او ګرځولو، اوددې مثل داقول دالله ﷻ دې چې: وذرُوا مَابَقِيَ مِنَ الزُّبُونِ ان کتم مؤمنین (البقرة نه ۲۷).

اوبعض فرمائی چې ﴿إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا﴾، شرط دې او ﴿أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ﴾ ورله جزاء مقدم ده اوکلام محمول دې په مبالغی باندې، یعنی ته کچري نیک اومتقي ئ نوڅه په الله ﷻ سره ستانه پناه نیسم، او کچرتنه فاجرئ نویاڅوپه طریق اولی سره پناه نیسم، اوداقول کول چې تقی نوم دپونیک سری وو او حضرت مریم ؑ په جبرئیل ﷺ باندې گمان د هغه اوکړو. یا تقی نوم دیوبدکارسری وو چې په ښځوپسي به ګرځیدلو او حضرت مریم ؑ په حضرت جبرئیل ﷺ باندې د هغه گمان اوکړو او استعاذه ئی طلب کړه، داضعیف دې.

﴿قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ﴾ هرکله چې جبرئیل ﷺ دهغې خوف او کتلونو خپل تعارف ئی ورته اوکړو چې په کوم رب سره ته پناه نیسي نوڅه د هغه طرف نه رالیږلی شوې یم ﴿لَا هَبْ لَكَ﴾ داحکمت اوسبب دارسال دې چې ددې لپاره الله ﷻ رالیږلی یم چې تاته بچي درکړم. او په ﴿لَا هَبْ لَكَ﴾ کنس یا اسناد مجازی دې، چې حضرت جبرئیل ﷺ د وولد ورکولونست خپل خان ته کړېدې دانست مجازا دې ځکه چې حضرت جبرئیل ﷺ سبب ګرځیدلی وو د وولد لپاره په نفخ سره او یا مجازفی الحذف دې په تقدیر د قول سره نواصل عبارت داسی دې چې ای ربک الذی قال أرسل هذا الملك لاهب لك (روح) اوددې تاثیر په قرأت دابوعمر و اوناغ سره شویدې چې په هغې

کنس دَ ﴿لَا هَبَ لَكَ﴾ په ځای لیهب لک راغلیدی، بهر تقدیر ددې ایت نه ډاډل بدعت استدلال باطل دې چې فرشته هم بچي ورکولی شي، بلکه اولاد ورکونکي فقط دالله ﷻ ذات دې بل څوک نشي کیدلی ﴿قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي﴾ هدا قول دحضرت مریم ﷺ بطور تعجب دې اودا تعجب دوجي داستبعاد دقدرت دالله ﷻ نه ندې، چې حضرت مریم ﷺ دالله ﷻ دقدرت نه دابعیده کنړه له چې دپته بغیر دیو بشردنزدیکت نه بچي ورکړي بلکه دا تعجب په اعتبار دعادت سره دې، ځکه چې عادت پدې جاري دې چې بچي بغیردنزدیکت دسړي نه نه کیږي، اگرچه خلاف عادت باندې الله ﷻ قادر دې، او یا ﴿أَنَّى﴾ په معنی دکیف سره دې، اودا سوال دکیفیت اودوجي دې چې آیا څه به واده کووم یا به بغیر دواده کولونه به بچي پیدا کیږي، لیکن اوله توجیه غوره ده.

﴿وَلَمْ يَمَسَّ يَنْفَرٌ﴾ هداوجه دتعجب ده چې بچي کیدل دیوزنانه یاخوپه حلال اوشرعي طریقي سره وي چې نکاح نشي شوي اوځاوندورسره جماع اوکړي او بچي پیدا شي او یا په حرام اونا جائز طریقي سره وي چې یوه زنانه بدکاره وي اود بدکاری په نتیجې کښ بچي اوشي اودا دواړه دلته مفقود دي، نو ﴿وَلَمْ يَمَسَّ يَنْفَرٌ﴾ نه مراد جماع ده په حلال طریقي سره او ﴿وَلَمْ أَكُ﴾ بَغِيًّا ځکه مراد زناده، اوبعض مفسرین فرمائي چې ﴿وَلَمْ يَمَسَّ يَنْفَرٌ﴾ نه مراد مطلق جماع ده خواه که په طریقي شرعي سره وي یا غیر شرعي طریقي سره وي، او ﴿وَلَمْ أَكُ﴾ بَغِيًّا دتاکید دتنزیه لپاره دې، اولفظ دَبَغِيٍّ یا په زون دَفْعُول دې په اصل کښ بَغَوِيٌّ وو، وَاو ساکن دَ یاء سره جمع شونودقانون مرمی مطابق واوپه یاء سره بدل کړي شواو یا په یاء کښ مدغم کړي شوه او یا، مناسبت دوجهي نه ماقبل ضمیر په کسره سره بدل کړی شوه، نو بَغِيٍّ تنه جوړ شو او یا په وزن دَفْعِيل سره دې نون فقط ادغام پکښ شويدي او ابدال پکښ نیشته دې اوفعیل بمعنی الفاعل دې اوداصفت دَمَوْث واقع شويدي او پدیکښ اگر چې تاء لږیږي خودلته ورسره لحوق تاء ندې شوې ځکه چې دې په معنی دَفْعُول سره دې لپاره دَمَبَالِغِي، او په فعول کښ مذکراومؤنث دواړه برابر وي اوتاء دَمَوْث ورسره نه زیاتیري نودغه شان دلته هم تاء زانده نشوه.

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىٰ هَٰئِهِ وَلَنَجْعَلَنَّهُ

ونیل هغه چې دغسي به یی لکه چې دی او نیل و نیلی دی رب ستا چې دا کار به ما باندې اسان دي او گرځو دی هلك لره

يَا لَيْلَاسٍ وَرَحْمَةً مِنَّا ۚ وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ۝ فَحَمَلَتْهُ

نه د قدرت دپاره دخلکو، اورحمت د طرفه زمونږ نه، اودې دا کار فيصله کړې شوې پس حامله شوه داپه بجي سره

فَاتَّبَعَتْ بِهٖ مَكًا ثَاقِصِيًّا ۖ فَآجَأَهَا الْبَغَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ النَّخْلَةِ

څنگ ته شوه سره ددغي حمل يوداسي ځای ته چې لري وود خلکو نه، نومجوره کړه هغه درد د پیدائش يوي تني ته دکجوري

ثَلَاثَ يَلَيَاتِي مِثْقَلِ قَبْلِ هَٰذَا وَكُنْتَ نَسِيًّا مِّنْ نَّسِيًّا ۝

ونیل هغې ځای افسوس چې مړه وي څه مخکې ددي نه، اووې څه هيره تيره

﴿قَالَ كَذَلِكَ﴾ هدا جواب دې د فرشتی چې ستار ب دافرمانی چې څنگه اوس نی هم دغه حالت

نښ به بجې پیدا کيږي (بغیر دمس بشر نه) اوداماته اسان دي، ﴿وَلَنَجْعَلَنَّهُ﴾ ځای لئاسي هدا ياعلت

دې د معلل اوفعل محذوف لپاره چې مخلقه د ای مخلقه لنجمله آیه للناس (قرطی) او یاعطف دې په

ییل تعلیل باندې چې هغه مضمردې نو په اصل کښ داسي دې لښ به قدرت اولنجمله آیه

الحمد لك اوددي په حذف باندې ﴿هُوَ عَلَىٰ هَٰئِهِ﴾ دلالت کوي، نودایت مقصوداشو، چې الله ﷻ

فرمانی چې دا کاراماته اسان دي لپاره ددي چې پدي سره څه دخپل قدرت اظهار او کریم اودې به

وگرځوم دخپل قدرت یونشانی دخلکولپاره ﴿وَرَحْمَةً مِنَّا﴾ همرادتنه نبوت دي ﴿وَكَانَ أَمْرًا

بظاهره داده چې داتتمه دهغه کلام جبرئیل ﷺ ده چې مریم ﷺ ته نی کړې وو، چې

دا ستا بجې پیدا کیدل دالله ﷻ په علم کښ واقع دي، او په لوح محفوظ کښ لیکلي

شوي دي، او امام رازی رحمه الله فرماني چې ددي جملي په اضافي سره مقصود حضرت مریم ﷺ ته

نسلي ورکول وو، چې دا بجې بغیر دپلار نه پیدا کیدل معلوم دعلم دالله ﷻ دي او کوم خیز چې

معلوم دعلم الله ﷻ شی نود هغې خلاف واقع کیدل معتنع وي نو وقوع واجب شو، او هر کله چې

نوع نی واجب شونو تاسف او حزن بلا فاندې شو نو ددي وجه نه ته حزن مه کوه (۲)، اوداهم ممکنه

ده چې داخبار دالله ﷻ شي حضور ﷺ ته، چې دحضرت عیسیٰ علیہ السلام بغیر دآب نه پیدا کیدل منډر وو او دالله ﷻ اته فیصله وه (ابن کثیر).

﴿فَحَمَلَتْهُ﴾ فهاء فصیحیه ده ددینه مخکې عبارت مقدر دې ای فاطمات الی قوله ﷺ

لذنا منها فنفخ فی جیب درعها فوصلت النفخة الی بطنها فحملت (کشاف) یعنی حضرت مریم ﷺ دفرشتی په خبری باندې مطمئن شوله او فرشتی (جبرئیل علیہ السلام) دهغې ذکر تی په گریوان گیر پوکړلو، اوهغه پوکې دهغې گیلې ته اور سیدلونوهغه حامله شوه، او پدې وخت کېن ددې عمر خومره وو؟ نو پدیکېن اقوال متعدد راغلیدی، بعض فرمائی چې لس (۱۰) کاله عمروو، بعضونه دولس کاله بعضونه دیارلس (۱۳) کاله او بعضونه څوارلس کاله منقول دی. او امام مجاهد رحمه الله او حضرت وهب بن منبه رحمه الله نه مروی دی چې حضرت مریم ﷺ

عمر پنځلس (۱۵) کاله وو (بحر) ﴿فَإِنْتَبَذَتْ بِهٖ﴾ نوهرکله چې حضرت مریم ﷺ حمل محسوس کړو نو دکورکلي نه لری دشرم او دپیغور دځوف نه یو طرف ته لاړه، او حضرت وهب بن منبه رحمه الله نه منقول دی چې حضرت مریم ﷺ بیت اللحم ته لاړه چې دبیت المقدس نه څلور میله لري دې قرطبی اوبه کنې بآء دمصاحبت لپاره ده ای مصحوبة به ای اعتزلت وهوی بطنها (بحر) او یابادسییه ده ﴿فَإِجَاءَهَا الْمَخَاضُ﴾ ﴿فَإِجَاءُ﴾ ماضی دباب افعال ده دجاء نه او همزه لپاره دتعدیه ده، او علامه

زمخشری او نور جمهور مفسرین ددې قائل دی چې داجاء معنی صرف راوستل ندی بلکه یوکس مجبور کړې شي او په زبردستی سره راوستلی شي نو په هغې ځای کېن استعمال داجاء کیږي، لکه عرب دهغې کس په باره کېن چې ډیر مجبور شي او چاته راشي نو داسي وائی، شُرْما جاءك الی محنة عروپ، نو لهذا دایت مقصد دادې چې حضرت مریم ﷺ دولادت ددرد نه مجبوره شوه نو دغې مجبورئی دوني یوي سستی ته راوستله، او په مدت دحمل دهغې کېن اختلاف شویدې بعض مفسرین فرمائی چې حمل او ولادت کېن وخت ډیر کم وو ځکه چې دلته ﴿فَحَمَلَتْهُ﴾ ﴿فَإِنْتَبَذَتْ﴾

او ﴿فَإِجَاءَهَا﴾ کېن فاء راغلیده چې دادلالت کوي په تعقیب مع الوصل یعنی تراخي بلامهلت باندې. نو معلومه شوه چې دنفخ نه پس متصل ظهور دحمل شویدې او بیازر او فوراً ولادت شویدې او ددې وجه نه دخنو مفسرینونه منقول دي چې دحمل ظهور او ولادت داتول په یو ساعت کېن شویدې او بعض فرمائی چې داتول په درې ساعتو کېن شویدې، لیکن دابن عباس رحمه الله نه مروی

دی چې حمل ددې ممتد وولکه څنگه چې دعاموزنانووي، نودابن عباس رضی اللہ عنہ په نیزمدت دحمل نه میاشتی وو اودحضرت عطاء اوابوالعالیه اودضحاک قول دادې چې اوه (۷) میاشتی وو. اودبعضونه شپږمیاشتی هم راغلیدی علامه آلوسی رحمۃ اللہ علیہ دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ قول ته ترجیح ورکړیده.

﴿إِلَىٰ جَذَعِ الْتَخْلَفِ﴾ دکجوری تنی (ستی) ته راتلل لپاره دتکیه وهلووو، لکه چې عام طورزنانه پدې وخت کښ تکیه وهلوته محتاجه وي، اودامقام دبيت اللحم وو ﴿قَالَتْ يَلَيْتَنِي﴾ پدې باندې شبه واردیږي چې حضرت مریم علیہا السلام تمنا دمرگ ولي اوکړه حالانکه تمنا دمرگ جائز نده، اوحضرت مریم علیہا السلام ته جبرئیل عليه السلام اطمینان هم ورکړې وو؟

(۱) جواب دتنه دادې چې تمنا دمرگ هغه جائزه نده چې ديوه دنیاوي تکلیف دوجي نه وي، لکه په حدیث شریف کښ راځي چې لا یمنین احدکم الموت لضرر نزل به الخ (رواه مسلم) اودحضرت مریم علیہا السلام تمنا دمرگ ده وجي دڅوف دطعن وو په خپلي دیندارۍ باندې چې ځمابه دیندارۍ باندې به طعن اولگي، اودایوه دیني فتنه ده اوددیني فتنې دوجي نه تمنا دموت جائزه

۵۵

(۲) دویم جواب دادې چې دحضرت مریم علیہا السلام تمنا ددي وجه نه وه چې ځمادوجي نه به خلک په گاهونو کښ مبتلاشي ځکه چې خلک به په ماباندې تهمت اوبهتان لگوي نو ددي خوف دوجي نه حضرت مریم علیہا السلام تمنا دمرگ اوکړه.

(۳) دریم بعض دا جواب کړیدې چې دحضرت مریم علیہا السلام دخولي نه داالفاظ بی اختیاره وتلی وو اودمذموم هغه دې چې په قصد اوارادي سره وي.

(۴) اوداهم ممکنه ده چې دبنی اسرائیلوپه دین کښ دي تمنا دمرگ جائزه وي، لیکن اول دوه جوابونه زیات غوره دي.

﴿وَكُنْتَ نَسِيًّا مِّنْهَا﴾ (نسی) په فتح دَنون اوپه کسري دَنون دواړوسره راځي، لغت کښ نیلی کیږي هیرکړې شوي څیزته او عرف عام کښ نسی - اطلاق په هر هغه څیز باندې کیږي چې هغه قابل التفات او توجه والانوي، معمولی څیزوی، کخرقة الطم (دحیض کپړا) (روح)

بعض نحویان فرمائی چې نسی، ماخوذ دې دَنسات اللب، چې کله په لږ وپوکیږ دیراوبه واچولی شي اودنیو وجود ختم شي اوپه اوبو کښ سپین والی وي، نو گویا چې دې تمنا اوکړه چې کاش څه هم

دَهْغوپيويشان دَخَلقوزرونونه وتلی وی چې نه کتلی کيږي اونه ئی دَاوېونه جدا والی راځي بېر.
لیکن اول احتمال زیات غوره دې اواضاډه دَمَسِيَّاڅکه اوکړې شوه چې دَمَعْنی عرفي احتمال پاتې
پاتې نشي

فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِينَ قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ

پس اواز وړکړو دې ته (جبرئیل علیه السلام) دلاندې ځای دَهْغې نه چې مه خفه کيږه بیشکه پیدا کړیده ستاږ

تَحْتَكِ سَرًّا ۝ وَهَئِنِّي بِالْمَحْذَرِ النَّعْلَةَ تَSُقِطُ عَلَيْكِ

په لاندې ځای کښ ستانه روانه چینه، اوخوزوه خپل ځان ته تنه دکجوري چې راغورځوي به په ناباندې

رُطْبًا جَنِيًّا ۝ فَكُلِي وَاشْرَبِي وَعَيْنَا قَامَا تَرَيْنِ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا ۝ فَقُولِي

کجوري تازه انډولی شوي نو خوره اوڅکه ته اوبځي لږه سترگي په بېجې سره، پس کچري اولیدلوتادانسانانونه څوک نواښه

إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ۝

چې بیشکه مامنځته کړیده دَرَحْمَان دپاره روژې دچپوالي نوهرگز خبري نه کوم نن ورځ دهیڅ انسان سره

﴿فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا﴾ دغوره قول مطابق ضمیر د﴿فَنَادَاهَا﴾ راجع دې جبرئیل علیه السلام ته او ﴿مِنْ تَحْتِهَا﴾

﴿کښ ها ضمیر راجع دې مریم علیه السلام ته، نو دایت مقصد دادې چې کله حضرت مریم علیه السلام ته د ولادت

تکلیف شروع شونو حضرت جبرئیل علیه السلام پدغه وخت کښ یولاندې ځای ته منتقل شو او حضرت

مریم علیه السلام په یو، اوچت ځای باندې وه نو حضرت جبرئیل علیه السلام ورته دلاندې ځای نه اواز اوکړو چې

ته مه غمژنه کيږه اوبعض علماء فرمائی چې ﴿فَنَادَاهَا﴾ کښ فاء فصیحیه ده اوفاعل د﴿فَنَادَاهَا﴾

لپاره حضرت عیسی علیه السلام دې نوتقدیرد کلام داسې دې فولدت غلاماً فانطقه الله تعالی حین الولادة

فنادها المولود من تحها الخ (روح) او ﴿تَحْتِهَا﴾ ضمیر راجع دې حضرت مریم علیه السلام ته، لیکن اول احتمال

غوره دې، ﴿أَلَا تَحْزَنِينَ﴾ الا مرکب دې دَانْ او لَا نه او ان مفسره دې یعنی ته مه پریشانه کيږه په

خوراک ځکاک نیشتوالی باندې اویادخلکو دَمَلاَمَتَی دَخوف نه ﴿سَرًّا﴾ غوره قول دادې چې

سَرِّی وړوکی نهرته وشیلی کيږی، لکه چې په یوروایت کښ راغلیدلی سئل النبی ﷺ عن السری

قال هو الجندول، داروایت اگرچه مرفوعا ضعیف دی لیکن موقوفا صحیح دی اور جال فی دشرط
 دمسلم باندی دی لکه چې امام حاکم په مستدرک کنس ذکر کړیدی، حضرت عباس رضی الله عنه نه منقول
 دی چې داوړوکی نهر قریب وو دکهجوری سره اوددی اوبه اوچي شوې وي نوالله رضی الله عنه حضرت
 عیسی صلی الله علیه و آله په برکت سره دوباره جاري کړي، اوبعض فرمائی چې دامشتق دی دسرو نه شریف
 اوسردارته وئیلی کیږي اومرادتنه حضرت عیسی صلی الله علیه و آله دی ﴿وَهُزْنٌ إِلَيْكَ﴾ (هز وئیلی کیږي
 خو خولوته، اودلته تنه مراد خان طرف راځنډه ول دی نوځکه متعدي شوپه الی سره او ﴿إِلَيْكَ﴾ نه
 مراد الی جهتک دی ﴿يَجْذَعُ آلَتَخْلَةَ﴾ بآء زانده ده لپاره دتاکید راغلیده، ﴿تُسْقِطُ عَلَيْكَ﴾ په دیکنس
 نه، قراته دی علامه زمخشری په کشاف کنس نقل کړیدی غوره داده چې داپه اصل کنس
 تناسط وو. بیه تاء تخفیفاً حذف کړې شوه اوافاعل دتناسط لپاره نخله دی اوداجواب امر دی
 بعنی دهری امر لپاره جواب واقع شیدی ددی وجه نه مجزوم دی ﴿رُطَبًا جَنِيًّا﴾ دامنصوب دی بناء
 برمفعولیت، چې دامفعول واقع شیدی دتناسط، لپاره، اویامفعول واقع شیدی دهری لپاره
 اویامنصوب دی بنابر تمیز، او ﴿جَنِيًّا﴾ فعیل په معنی دمفعول سره دی بعنی چې قابل ددی وي
 چې سری فی وانړه وي راټولې فی کړي، اوبعض فرمائی چې فعیل بمعنی الفاعل دی، وئیلی کیږي
 بخوکهجوروته، یعنی هغه کهجوري چې هغه دشوکولوقابلی وي، اوتخصیص دَرطَب ځکه
 اوشوچې دادبجي دپیدائش په وخت کنس دزنانونولپاره ډیر بهتروي لکه چې دعمروبن میمون رضی الله عنه
 نه مروی دی فرمائی، ما من شیء خیر للنساء من التمر والرطب ثم تلا هذه الآية الكریمه (ابن کثیر) اودغه
 شان پدیکنس اشاره ده دیته چې کوم ذات دپخنی په موسم کنس داوچې کهجوري اونی نه تازه
 کهجوري ورکولی شي نوهغه ذات پدی هم قادر دی چې بغیر دپلار نه بجي پیداکړی.

قاله: (۱) علما فرمائی چې حضرت مریم علیها السلام لپاره الله تعالی بی موسمه میوی پیداکړي، خود
 فزاک لپاره فی ورته حکم اوکړو چې خان طرف ته فی رااوځنډه وه. بغیر دځوزولونه الله تعالی ورته
 میوی ورنکړي نوپدیکنس اشاره ده چې په تحصیل درزق کنس سعی کول پکار دي اودرزق لپاره
 سعی اوکوشش کول خلاف دتوکل ندی.

قاله: (۲) حضرت جبرئیل علیه السلام حضرت مریم علیها السلام سره مخاطبه اوخبري کول. د
 بنه جاري کیدل داوچي تنی نه تازه کجوري راپیدا کیدل داتول حضرت مریم علیها السلام کرامات وو

﴿فَكُلْ وَاشْرَبْ﴾ هرکله چې حضرت مریم علیها السلام ته دوه قسمه پریشانۍ وې، یوه جسماني اوبله روحاني، نوجسماني مضرت او پریشانۍ دفعي لپاره ورته حکم اوشو چې ﴿فَكُلْ وَاشْرَبْ﴾ اوروحاني مضرت او پریشانۍ ددفعي لپاره ورته حکم اوشو چې ﴿وَقَرَىٰ عَيْنًا﴾ اوکه څوک اشکال اوکړی چې روحانی الم او تکلیف ډیر سخت وي په نسبت سره جسمانی ته، ځکه چې الم دروح اقوی وي دالم اودرد دجسم نه لکه امام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې یوشاة(پسه) اوگي کړې شي اویا ورته واخه اوپانړي کیخودلی شي اوورسره نژدي، ذنب(لږه)، اوترلی شي نوهغه اوگي پسه ډیري اوخوف دوجي نه واخوته نه نژدي کیږي اوکچرته دغه اوگی پسه ته خپه ماته کړې شي اویا ورته وهاخه نژدي کړې شي نو دجسماني درد او تکلیف باوجود داپسه ځان وخوته رسوي اوهغه خوري نومعلومه شوه چې روحاني اذیت سخت وي دجسمانی نه نوپکارده چې دفع دمضرت روحاني مقدم کړی شوې وه په دفع دمضرت جسماني؟ (۱)، امام رازی رحمته الله علیه تنه جواب کړېدې چې مضرت روحاني دمضرت مریم علیها السلام کم ووپه نسبت دمضرت جسمانی سره، ځکه چې ددي مضرت روحاني اظهار حضرت مریم علیها السلام یوځلی اول هم کړې وو چې ﴿قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ﴾ اوبه هغه ځای کښ ورته دمضرت جبرئیل علیه السلام دطرف نه ورته تسلي هم میلاؤشوي وه، په خلاف دمضرت جسمانی نه چې دهغې په باري کښ ورته اول تسلي نوه میلاؤ شوې، نوځکه دفعیه دمضرت جسمانی مقدم کړې شوه په روحانی باندې (۲)، اوداهم ممکنه ده چې دفعیه دمضرت روحانی محتاجه وه تفصیل ته اوجسمانی محتاجه نوه تفصیل ته، نوځکه جسمانی مقدمه کړې شوه په دفعی روحانی باندې.

او ﴿وَقَرَىٰ عَيْنًا﴾ کنایه ده دخوشحالی نه، اوقری ماخوذې دقرنة: ونیلی کیږي یخوالی ته، نو دخوشحالی والاوخکي یخي وي اودپریشانۍ والاگرمي وي، اوددې وجه نه محبوب ته قره العین ونیلی کیږي اوغیرمحبوب څیزته، سنخه العین، ونیلی کیږي اوبعض فرمائی چې داماخوژدې دقرانه اوکنایه دخوشحالی نه ځکه ده چې کله سترگي یوځانسته منظر اوگوري نو اودریري اوقرار اونیسي نومطلب دآیت دادې چې په حضرت عیسی علیه السلام سره خوشحاله شه، اوخپلي سترگي پی یخه وه اوبعض مفسرین فرمائی چې داکنایه ده دخوب نه، ځکه چې څوک

پريشانه وي نودهنه سترگي قرار نه نيسي او خوب ورته نه راخي، نو دايت مطلب دادې چې ته اوده شه ليکن اول احتمال زيات غوره دې.

فَإِنَّهُ **اللَّهُ** **تَسْلَى** داسبابوپه ذکر کښ دټولونه اول ذکر داوبو اوکړو، اوکله چې داستعمال نوبت او مرحله راغله نو ييائي ترتيب بدل کړو او اول حکم ئی دخوراک اوکړو، ددې نکته علامه آلوسي **رحمته** دايان کړيده چې دانسان عادت دادې چې داوبواهتمام دخوراک نه اول کوي، يعني اوبه اول په دسترخوان باندې ايږدي او بيا خاص طور باندې چې خوراک هم داسي وي چې دهغې د وجه نه تنده لگي نو يا خو خامخا داوبواهتمام کوي، ليکن په استعمال کښ ترتيب داوي عام طور چې اول خوراک کوي او بيا خکاګ کوي (روح).

فَمَا تَرَىٰ داتفصيل دې ددفع مضرت روحاني، او غوره توجيه داده چې داهم دحضرت جبرئيل **عليه السلام** کلام دې چې حضرت مريم **عليها السلام** ته ئی دطعن نه دپچ کيدلو طريقه اوخودله، چې خپل بچي واخله اوکورته څه اوکچرته په لاره کښ تاسره څوک ميلاؤشي او دپچي په باره کښ درنه تېوس اوکړي نوته ورته اوايه چې مانن ورځ دچپوالی روژي نذرمنلې دې.

فَقُولِي إِنِّي بِجواب دې **فَمَا تَرَىٰ** د لپاره، او **صَوَّمَا** نه مراد روژه دچپوالی ده، والذی عليه جمهور المفسرين ان الصوم ههنا الصمت (فتح القدير) اودادبني اسرائيلوپه دين کښ عبادت وو، اوددې وجه نه الله **تعالى** حضرت زکريا **عليه السلام** هم دري ورځوپوري دڅبرونه منع کړې وو، اوزمونږ په دين کښ دامنسوخه کړې شويدي، وهذا منسوخ بما روی عن النبي **صلى الله عليه وسلم** انه لم يمت يوم الى الليل (احکام القرآن للجهنم) اوداهم ممکنه ده چې د **صَوَّمَا** نه دې مراد صوم حقيقي شي اود بنی اسرائيلو په دين کښ په حالت دروژی کښ دمفطرات ثلاث (خوراک، خکاګ، جماع) نه احتراز سره سره دڅبرو کولونه هم احتراز ضروري وو يعني دهغوئ په دين کښ په روژه کښ چې څرنگه خوراک، خکاګ او جماع جائزه نوه نودغه شان خبری کول هم جائز نوو، (مدارک، اوزمونږ په شريعت کښ داهم منسوخ دې اوخبري کول جائز بلکه ضروري دی، وروی عن ابی بکر **رضي الله عنه** انه دخل على امرأة فدنذرت ان لا تکلم فقال **صلى الله عليه وسلم** ان الاسلام هم هذا فتکلمي (روح).

فَلَنُؤْكِلَنَّ **أَكَلَمَ** **آيَوْمَ** که څوک اعتراض اوکړي چې داخو مبطل دې دعمل اودنذر دهغې لپاره، ځکه چې دی نذرمنلی وو دچپوالی اوکله چې ئی قوم ته دخپل نذراخبار اوکړو نوچپ پاتی

نشوه، نولهذا ايفاء دَنذَرْتِي اونه كره، نوبعضو تنه جواب ۱) دا كړيدې چې دا خبروړكول دَنذَرنه مستثنى وو، يعنې چې دې نذرمنلى وو چې دابه دانسان سره خبرى نه كوي بغير ددې اخبارنه. (روح) ۲) اوبعض فرماني چې نذر ددې اخبارنه پس شروع شوې وو نوگوياجې داكلام په اخيري وقت كښ هغې كړيدې او ددينه بعد وجوب دَنذَر راغليدې (مدارك) ۳) اوبعض فرماني چې دومره قدري كلام كول دهغې لپاره جائز كړې شوې وو، من جانب الله، ۴) اوبعض فرماني چې داتول كلام حضرت مريم ښه په اشاري سره كړيدې اوپه اشاري باندې كله كله مجازا اطلاق دتول كيږي، اوپدي باندې دليل داوړستوكلام فاشارت اليه هم دې

فَأَنذَرْتُ بِه قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ ۚ قَالُوا لِمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا

پس راغله دادبجې سره خپل قوم ته چې په غيږكښ يې رااوچت كړې وو، دوى اونيل، اي مريم: يقينا تاراتلل اوكل په كار

فَرِيًّا ۖ يَأْتُكَ هُزُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَوِيًّا ۝

د پرنه آشنا سره. اي خور د هارون نوو پلار ستا سړى ښكاره اونوه مور ستا بدكاره

فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نَكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْبَيْتِ صَبِيًّا ۝

پس اشاره اوكره دى بجې طرف ته اونيل هغوى چې څرنگه مونږ خبري او كړو دهغه چاره چې دې په غيږ كښ وركې بجې

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ۖ آتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۖ وَجَعَلَنِي

اونيل د بيجې بيشكه څه د الله ښه يم راكوي به ماته كتاب اوجوړه وي به ماييغمبر اوجوړه وي به ما

مُزَكَّاتًا ۖ إِنَّنِي مَكْتُوبٌ ۖ وَاصْبِرْ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَمَا هُمُ بِحَيَّاتٍ ۝

فانده مندرځاى چې يم څه اوحكم به كوي ماته دمانځه اودزكوه ترخوپوري چې يمه څه زوندي

فَأَنذَرْتُ بِه قَوْمَهَا ۖ يَهْوَاهُ كَلَمَ ۖ فِي هَؤُلَاءِ نَسِيءٌ ۖ وَمَثَلُ الْفَرَسِ الْبَاقِي

غير راواغستلو اوقوم ته راغله اوقوم ته داراتگ څومره وخت وړستوو. قرآن اوحديث كښ ددې تعين ندې راغلى، خوبعض مفسرينو دقراتوبه بنياد دافرماني چې داراتگ څلو يښته ۴۰، ورزي روستووو دولاوت نه، چې كله ددې نفاس ختم شو، اوبعض فرماني چې فورا يو ساعت دولاوت نه

س خپل قوم ته راغله، نوبه په به کښ یا د صاحب لپاره ده او یا د تعدیه لپاره ده او ﴿تَحْمِلُهُ﴾ جمله حال واقع شویده دَضْمِیرِ مَرِیمَ نه ﴿قَالُوا یَنْزِلُ مِنْ سَمَاءٍ مَرْمَرٍ﴾ کورته را اور سیدله نوهغوی پري اولادیر غصه او کره او په ځنورو یا تو کښ راځي چې کله قوم د حضرت مَرِیمَ سره په غیر کښ بچي او کتلو نوبه ژړاشو ځکه چې دا خاندان ډیر پاک وو او نیکان وو، نوهغوی پري انکار او کړو ورته نی او ټیل ﴿لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا قَرِيبًا﴾ «فَرَى» وټیلی کیږی عظیم ته اوبعض فرمائی چې «فَرَى» عجیب او نادر ته وټیلی کیږی، یعنی تاخوداسي عجیبه حرکت او کړو چې د دینه مخکښ دی نو وکړي.

﴿تَبَاخَّتْ هَرُونَ﴾ د هارون نه مراد مشهور او معروف پیغمبر حضرت هارون عليه السلام ندې مراد، ځکه چې دهغه او د دې واقعي په مینځ کښ د زرو (۱۰۰۰) نه زیات کالونه تیر شوی وو، بلکه د دینه مراد دهغې زمانې یونیک سړی وو چې مسمی ووپه هارون سره، لکه په روایت د مسلم کښ دې چې حضرت مغیره بن شعبه رضی الله عنه فرمائی چې کله څه حضور صلی الله علیه و آله نجران ته اولیږلم، نو چې څه هلته اور سیدم نواهل نجران ماته او ټیل چې تاسوپه قرآن کښ دا ایت لولئ چې ﴿تَبَاخَّتْ هَرُونَ﴾ او حالانکه د حضرت موسی عليه السلام زمانه د حضرت عیسی عليه السلام نه ډیره مخکښ ده نو څنگه به مريم د هارون عليه السلام خور شي، فرمائی چې ماددې خبری تپوس د رسول الله صلی الله علیه و آله نه او کړو نو رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیلو چې هغې خلکو به خپل نومونه د انبیاء کرام عليهم السلام او د مخکښو نیکانو خلکو په نوم باندې ایڅودل رواه مسلم، نو مقصد دا دې چې د دینه حضرت هارون عليه السلام ندې مراد بلکه یونیک سړی وو چې مسمی ووپه هارون سره هغه مراد دې، بعض مفسرین فرمائی چې دغه هارون د حضرت مَرِیمَ علالتی رور وو، اوبعض فرمائی چې رورنی نو بلکه هغه نیک وو او حضرت مَرِیمَ هم ډیره عابده او زاهده وه، نو د مَرِیمَ ته دهغه اخت او خور وټیل تشبیها دی یعنی ډیر عبادت او زهد او تقوی د وچي نه خلکو هغې ته د هارون خور او ټیلولکه چې فضول خرچي کوونکو ته د شیطانانو رونه وټیلی شویدی پدې قول د الله تعالی کښ. اِنَّ الْمُبْذَرِّينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ (بنی اسرائیل).

﴿مَا كَانَ أَبُوكَ﴾ داتقریردې دماقبل زجرچې ﴿لَقَدْ جَفَّتْ شَيْقًا فَرِيًّا﴾ دې اوپدیکنس اشاره ده چې اصول نیک وي یعنی مور، پلارنیکان وی نو اولادنی هم غالباً نیکان نی اودغه شان پدیکنس اشاره ده چې دنیکانودا اولادنه دبدکاری او گناه صدور دیرقیح وي

﴿فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ﴾ هرکله چې حضرت مریم ﷺ نذرمنلی وو دڅېرونه کولو او حضرت جبرئیل علیه السلام دپته بشارت هم ورکړې وو چې ستادبچې به دغیرې په زمانی کنس به خبری کوی لکه چې په سورة ال عمران کنس دی، ویکلم الناس فی المهدو کهلا، نوڅکه حضرت مریم ﷺ حضرت عیسی علیه السلام طرف ته اشاره اوکړه چې ددې واقعي حقیقت تاسودده نه معلوم کړئ.

﴿قَالُوا كَيْفَ نَكَلِّمُ مَنْ كَانَ﴾ استفهام لپاره دانکار دې اویالپاره دتعجب دې، په یوروايت کنس دي چې کله حضرت مریم ﷺ بچي ته اشاره اوکړه چې دده نه تپوس اوکړئ نوخلک ورته نورپه غصه کنس شواورته ئي اوئیل چې یوخودې جرم اوکړو اوبل په مونږ پوري توقي هم کوي. په ظاهر دایت باندې اشکال کیږي چې ﴿كَانَ﴾ څودلالت په ماضي باندې کوي، نو دایت مقصد داشو چې، کوم کس په زمانه ماضي کنس په غیر کنس وړوکی بچې وونودغه سره څرنگه خبري اوکړو، اوداڅومحل دتعجب اوانکارندې، لکه چې ظاهره ده، جواب تنه مفسرینو په متعدد وجوه سره کړیدې.

(۱) امام ابو عبیده فرمائی چې ﴿كَانَ﴾ زانده دې دمجرد تاکید لپاره، راغلیدي (۲) بعض فرمائی چې ﴿كَانَ﴾ په معنی دوجود اوحدوث سره دې لکه پدي قول دالله ﷻ کنس راغلیدی، وان کان دوعسره، نوپدي قول په بناء کان، تامه دې، لیکن پدي دواړو توجیهاتوباندې ابن الانباری رد کړیدې هرچه دې کان، زانده، نوهغه فرمائی کچرته کان، زانده وي نوبیا به ئي ﴿صَبِيًّا﴾ ته نصب نوی ورکړې، اودغه شان کچري کان تامه وي نوهغه مستغنی وی دڅېرنه نوبیا به ئي ﴿صَبِيًّا﴾ ته نصب نوی ورکړې.

(۳) قرطبی رحمه الله فرمائی چې زیاته صحیح خبره داده چې ﴿كَانَ﴾ په معنی دیکن سره دې یعنی ماضي په معنی دمستقبل سره ده اوداجمله ﴿مَنْ كَانَ﴾ فی المهدی په معنی دجزاء مقدمي

سره ده، او ﴿كَيْفَ نَكَلِّمُ﴾، شرط مؤخر دې نوتقدیرد کلام به داسي شي چې ﴿كَيْفَ نَكَلِّمُ مَنْ كَانَتْ فِي آتَمِّهِ صَبِيًا﴾ (۴)، اوبعض مفسرين فرمائي چې کَانَ لپاره د دوام او استمرار راغليدي (۵)، او علامه زمخشري رحمه الله تنه دا جواب کړيدي چې دا اعتراض به په هغه وخت کښ واريدي دې کچري، کَانَ د ماضي بعید لپاره وي فقط، او حقیقت داسي ندي بلکه کَانَ وضع کړې شويدي لپاره د دلالت په ایقاع د مضمون د جملي په زمانه ماضیه مبهمه کښ، که هغه قریبه وي او که بعیده ده، نو د دې جواب په اعتبار سره ﴿مَنْ كَانَتْ﴾ کښ من موصوله دي، عیسی علیه السلام تنه مراد دي (۶)، او بل جواب تنه زمخشري رحمه الله داسي کړيدي چې ﴿كَيْفَ نَكَلِّمُ﴾ حکایت دي د حال ماضیه نه، او ﴿مَنْ﴾ موصوفه نه دي، او مطلب به داسي، چې څنگه مونږ خبرې او کړو او داسي کس سره چې دده نه مخکښ خومه کسان په دي صفت سره متصف وونود هغوی سره مونږه خبري ندي کړي نو دده سره به څنگه او کړو (کشاف)، او ﴿فِي آتَمِّهِ﴾ ونیلی کيږي ځانگوته، دلته تنه مراد د مور غیر ده.

﴿قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ دا جمله مستانغه ده په جواب د سوال کښ واقع شويده چې د ماقبل نه واقعي نه پیدا کیدلو، گویا چې سائل سوال او کړو چې بیا څه اوشو؟ نو جواب او کړې شو چې هغه او نیل، ﴿إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ او حضرت عیسی علیه السلام د ټولونه رومین خبره هغه اعتراف د عبودیه وو الله تعالی لره او بیا د هغې نه ورستو خپل نورلس صفتونه او حالات ئی ذکر کړو، چې په هغې کښ رد دي په نصاری او یهودو باندې، او غوره قول دادې چې حضرت عیسی علیه السلام په وړوکوالی کښ دا خبري صرف کړي وي او په وړوکوالی کښ بیانونوري خبري ندي کړي، او پدې اولي جملي کښ رد دي په عیایانو باندې.

﴿إِنِّي الْكِتَبُ﴾ غوره قول دادې چې مراد په ﴿الْكِتَابُ﴾ سره انجیل دي او ماضي په معنی د مستقبل سره ده، او دغه شان ﴿وَجَعَلَنِي نَبِيًا﴾ هم دي چې ماضي په معنی د مستقبل سره ده او ذکر د ماضي لپاره د تیقن دي، او قرطبی رحمه الله فرمائي چې ماضی په خپلي معنی سره دي،

اَوْءَاتَيْنِي ﴿اَوْ جَعَلَنِي﴾. مقصد دادې چې څما لپاره د کتاب اونېرېت میلاییدو فیصله به ازل کښ شویده

﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا﴾ مبارک په معنی د نفع سره دې او حضرت عیسیٰ عليه السلام کښ هر قسم نفع موجوده ده، هم د نیوی او هم دیني، د نیوی نفع داده چې اکمه او ابرص به ئی به حکم د الله تعالى سره تهیک کولو. اودیني نفع داوه چې خلکو ته به ئی د الله تعالى د طرف نه خیرته دعوت ورکولو او د بدونه به ئی منع کولو، او بعض فرمائی چې مبارک، ماخوډې د بروک البعیرنه (داوین کیناستل، اودا کنايه ده د ثابت قدمي نه په دین کښ، المعنی جعلنی ثابتاً فی دین الله (فتح القدیر).

﴿أَيْنَ مَا كُنْتُ﴾ بشرط دې اوجزاء ئی محذوفه ده، چې هغه جعلنی مبارک ده چې په هغې باندې دې اول ﴿وَجَعَلَنِي﴾ دلالت کړيدې اودانده جائزه چې داشرط مؤخرشي، او ﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا﴾ ورله جزاء مقدمه شي، ځکه چې ﴿أَيْنَ مَا﴾ کښ این شرطیه دې ځکه چې استفهامیه کیدل ظاهر البطلان دې او نو د دې وجه نه هغه جزاء د دې لپاره نشي جوړیدلی، ﴿وَأَوْصَنِي﴾ مرادتنه حکم مؤکد دې ﴿بِالصَّلَاةِ﴾ مراد تنه مونځ دې اویا دعاده ﴿وَالزَّكَاةِ﴾، د زکوة دوه معنی مراد کړې شويدي، یاتنه مراد فرائض مالیه یعنی زکوة مالي دې خو په شرط د وجود مال سره، یعنی کچرته څماسره مال وي نوماته حکم راکړې شوې دې چې مابه په هغې کښ زکوة ویستلو اویا د احکم د حضرت عیسیٰ عليه السلام امت ته وو، او حضرت عیسیٰ عليه السلام ته حکم د رسولود دې حکم شوې وو نو په اصل کښ داسي دې، اوصاف بان امرکم بالصلاة والزكاة (مدارک) اویا د زکوة معنی دلته تزکیه د نفس ده یعنی خپله عقیده، اعمال او اخلاق د گناهونو اود شرک نه پاک ساتل دی.

﴿مَا دُمْتُ حَيًّا﴾ پدیکښ اشاره ده چې مدة اوزمانه د تکالیفو شرعیو هغه مدت حیات د نیوی دې، یعنی ترخوېوري چې انسان ژوندې وي نو مکلف وي، او چې کله مړ شي نو تکلیف شرعي ور نه رفع شي، خود دې مقصد داندې چې د نیوی زندگی د ختمیدلو نه پس څوک هم عبادت نشي کولی، ځکه چې په صحیح حدیث کښ د حضرت موسیٰ عليه السلام نه مونځ کول ثابت، دی پس د وفات نه، اگر چې مکلف نوؤ.

وَبَرًّا ۚ يَوَالِدَيْنِ ۖ وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ۝ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ

او جوړه وي به ما احسان کوونکي د مور سره اونه يم گرځولی څه سرکش منکېر او بد بخته، او سلامتيا ده د الله طرف نه، په ماباندې

يَوْمَ وَلَدْتُكَ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ۝

په هغه ورځ چې څه پيدا کړې شوم او په هغه ورځ چې څه مړ کيږم او په هغه ورځ چې څه دوباره راژوندي کړې شم

ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۖ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ۝ مَا كَانَ لِلَّهِ

دانسان والا عيسى بن مريم دې (وايم څه) وينا ريښتوني هغه چه دوي يهود نصاري پکښ شک کوي، نده مناسب الله ﷻ سره

أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ ۖ سُبْحَانَهُ ۚ إِذَا قُطِعَ أَمْرًا فَأَمَّا يَقُولُ لَهُ كُنْ

چې اونيښي هيڅ يوي چې پاکي ده الله ﷻ لره ددي نه، کله چې اراده اوکړي ديوکا ريس صرف دا ورته اواښي هغه ته اوشه

فَيَكُونُ ۝ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ هَلُمَّا صِرَاطَ مُسْتَقِيمٍ ۝

نوهغه اوشي، او بيشکه الله ﷻ رب څما ورب ستاسودې، پس بندي کوي دهغه، دالارده برابر ښه.

﴿وَبَرًّا يَوَالِدَيْنِ﴾ د اعطف دې په ﴿مُبَارَكًا﴾ باندې او بربه معنی د بار سره دې او بعض فرماني چې

د اعطف دې په ﴿بِالْصَّلَاةِ﴾ باندې اوده ﴿وَأَوْصِنِي﴾ تحت واقع شويدي، يعنی اوصی برأ

بولتنی، يعنی ماته د احکم شويدي چې څه دخپلي مور سره ښه سلوک کوم، او امام رازی رحمته الله

فرماني چې پدي کښ اشاره ده تنزيه د حضرت مريم عليها السلام ته ځکه چې حضرت عيسى عليه السلام

رسول وو او رسول معصوم وي او حضرت عيسى عليه السلام ماموروو په تعظيم د مور خپل، کچره هغه

پاکه او معصومه نوي بلکه بدکاره وي نو د بد کاري زنانه تعظيم جائز ندي نور رسول او پيغمبر به

دهغې تعظيم نه کولو

﴿وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا﴾ هجبار ونيلى کيږي هغه چاته چې د تکبر د وجي نه په ځان باندې د چا حق

نه مني، (صح) او شقي ونيلى کيږي، نامراد ته دخير نه اود مور پلار نافرمان ته ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ﴾

بديکښ د حضرت عيسى عليه السلام عجز ذکر کيږي په دري حالاتو کښ چې حضرت عيسى عليه السلام په

دغي دري حالاتو کښ دالله ﷻ سلامتيا ته محتاجه وو. اوبعض مفسرين فرمائي چې الف لام په ﴿وَالسَّلَامُ﴾ کښ دعهد لپاره دې اومعهود پدي سره هغه سلام دې کوم چې په يحيى عليه السلام باندې وو اوعلامه زمخشرى رحمه الله فرمائي چې الف لام جنسى دې اوپدي سره تعريض مقصود دې دلعت په يهوديانو باندې ځکه چې کله حضرت عيسى عليه السلام دا او فرمائيلو چې جنسي سلام مختص دې په ماپوري نوپدې سره اشاره اوکړه ددې ضد چې هغه لعنت دې مختص دې په تاسوپوري، ځکه چې دامقام مقام دعناد دې اوپدغه شان مقام، کښ چې يووصف مختص شي په يوفردپوري نوزددد هغې وصف مختص گرځي په شخص مخالف پوري، اوددې نظيرداقول دالله ﷻ دې والسلام على من اتبع الهدى، نوچې کله جنس سلامتيا مختص شوه به متبعينود هدايت پوري نوزدددې چې عذاب دې مختص شوپه مخ گرځونکي دهدايت نه اوتكذيب کوونکوپوري چې ان العذاب على من كذب وتولى، اوداتوجيه غوره ده اوداسلام اگرچه حضرت عيسى عليه السلام په خپله په خپل ځان باندې وئيلې دي خوپه حقيقت کښ دطرفه دالله ﷻ نه دې

﴿ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۖ هَدَاهُ آيَاتُونَا بِظُورِ جَمَلِي مُعْتَرِضِي ذِكْرِ كِبَرِي اُوپه په ﴿ذَلِكَ﴾ سره اشاره ده متصف پدغي اوصافومذکورو سره. اوپه ﴿ذَلِكَ﴾ سره اشاره اگرچه محسوس مشهد بالبصرته کيږي اوحضرت عيسى عليه السلام محسوس مشهدبالبصره اگرچه ندې خوپه اوصافوسره ئى کمال وضاحت حاصل شونونازل کړې شوپه منزله دمحسوس باندې نوځکه په ذلک سره ورته اشاره اوشوه، اوبيااشاره بعیده راوړی شوه لپاره ددې چې دلالت اوکړي په بعدرتبى اوپه علودشان دهغه باندې، او ﴿ذَلِكَ﴾ مبتدا ده ﴿عِيسَى﴾ ورله خبردې او ﴿ابْنُ مَرْيَمَ﴾ ورله ياصفت دې اوداقول غوره هم دې اوياخبربعده الخبردې اويابدل اوياعطف بيان دې اوپديکښ رد مقصود دې په نصارى باندې

﴿قَوْلِكَ الْحَقِّ﴾ قول. په نصب سره هم راغليدې اوپه رفع سره هم هرچه دې په نصب سره نودامصدر دې چې تاکيدئى کړيدې دمضمون دجملي ماقبلي اواقول ورته مقدر دې او ﴿الْحَقِّ﴾ په معنى دصدق سره دې اواضافت دقول حق ته دقبيلى اذافست دموصوف دې خپل صفت ته. نومقصد دايت دادې چې داواقعات اواخبار چې حضرت عيسى عليه السلام دمريم ﷺ نه بغير ذاب

نه پیداشویدې وغیره ریښتونی واقعات دی اویا منصوب دې بنا، اهر چې دې په رفعی سره نویادا خبردې د مبتداء محذوفی لپاره چې هغه هو دې اواضافت بیانی دې ای هو قول الحق. اویاصفت دې دعیسی لپاره او قول نه مراد کلمه ده والحق نه مراد الله ﷻ دې ﴿الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾ هې نصاری ورته ابن الله وئیل اویهودیانو ورته ساحروغیره وئیل.

﴿مَا كَانَ لِلَّهِ بِهَذَا جَرْدٌ﴾ د نصاری وو لپاره چې هغوی الله ﷻ ته نسبت ډولد کولو، من وکد من زانددې داستغراق د نفی لپاره دې ﴿سُبْحَنَهُ﴾ هدا دلیل دې په نفی د اتخاذ ډولد باندې، چې اتخاذ ډولد مستلزم دې نقص لره په واجب تعالی کښ څکه چې په اتخاذ ډولد سره لازمیږي تماثل چې مستلزم دې زیادت د وجود لره په واجب تعالی کښ، دغه شان لازمیږي تکافؤ، دغه شان لازمیږي امکان د واجب تعالی، امر مرکب و امر منفصل کیدل د الله ﷻ اود اتول نقصانات دی په الله ﷻ کښ اوالله ﷻ د دې نه منزله دې ﴿إِذَا قُضِيَ الْأَمْرُ﴾ د تعلیل دې د عدم اتخاذ ډولد لپاره په بلی وجی سره، چې اتخاذ ډولد خو علامه د احتیاج ده اوالله ﷻ کښ احتیاج نیشته دې، امام رازی رحمه الله دلته تفصیلی بحث چیرلیدې چې دهغې خلاصه حضرت والدمحترم نورالله مرقده وبرد مضجمه په سورة بقره په ایت نمبر (۱۱۷) کښ په مختصر لیکن په ډیر جامع انداز سره پیش کړیده.

﴿وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي﴾ ظاهره داده چې داتتمه ده دکلام دعیسی ﷺ اود جمله عطف ده په ﴿إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ هې باندې اود قال ماتحت ده اهر کله چې دا کلام د وړو کوالی په حالت کښ نوو نو د دې وجی نه دهغې مخکښ کلام نه جدا ذکر کړې شواوپه مینځ کښ دوه (۲) ایتونه د جملې معترضی سره ذکر کړې شو، اوبعض مفسرین فرمائی چې دلته کښ لفظ دقل معقدردې اود خطاب دې حضور ﷺ ته ای قل یا محمد ﷺ ان الله اخ (روح) ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ په «هذا» سره اشاره ده ماقبل مذکوره، چې هغه توحید اوربوییت دې د الله ﷻ چې صرف د الله ﷻ عبادت کول اود الله ﷻ د ربوبیت اقرار کول بالکل برابره لاره ده.

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝

یا اختلاف اوکړو ډلوپه خپل مینځ کښ، پس هلاکت دې هغه کسانو لره چې کفرنی کړیدې د حاضرئ دورخی لوی نه

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْعِرْ يَوْمَ يَأْتُوكَ لِلْإِثْمِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ

څه ښه اوریدونکی به وي اوڅه ښه لیدونکی به وي، په هغه ورځ چې پېش به شي دوی مونږ ته لیکن ظالمان نن ورځ په گمراهی

مُتَّبِعِينَ ۝ وَاللَّهُ هُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ ۖ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ

ښکاره کښ دي او اوږده وه دوی د ورځي د افسوس نه کله چې فیصله کړې شي کارونه او دوی اوس په غفلت کښ دي او دوی

لَا يُؤْمِنُونَ ۝ إِنَّا نَحْنُ رَبُّ الْأَرْضِ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ۝

ایمان نه راوړي بیشکه مونږ «حقیقي» مالکان یو د زمکي او دهغې څه چې پدې زمکه باندې دي، او خاص مونږ ته به دوی راگرځولی شي

﴿فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ﴾ د دایو سوال جواب دې، سوال د اکیدو چې کله حضرت عیسیٰ عليه السلام

په وړوکوالی کښ اعلان او کړو چې ﴿إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ﴾ نو بیا هغه ته ولي خداښ او نیلو شو؟ نو جواب
اوشو چې د حضرت عیسیٰ عليه السلام د رفیع الی السماء نه بعد په نصاری وکښ مختلف ډلي جوړي
شوې، (۱) یو غټه ډله پکښ نسطوریه وه چې هغوی دا قول او کړو چې حضرت عیسیٰ عليه السلام ابن
الله (د الله بجې) دې، (۲) دویمه ملکانيه وه چې هغوی د دې قائل شو چې خدايان دري دي او دریم
پکښ حضرت عیسیٰ عليه السلام دې (۳) او دریم یعقوبیه وه چې هغوی د دې قائل وو چې حضرت
عیسیٰ عليه السلام بعینه خدای دې، زمکي ته راکوز شوې وو، په صورت د عیسیٰ عليه السلام کښ
او بیادوباره اسمان ته اوختلو (قرطبي) او یاد احزاب نه مراد مسلمانان، یهودیان او عیسایان دي،
عیسایانو د حضرت عیسیٰ عليه السلام په باري کښ افراط او کړو، بعینه خداښ، یاد دریم خداښ او یانې
ورته د خدای بجې ورته او نیلو او یهودیانو تفریط او کړو چې «العیاذ بالله» ولد الزناء نسبت ئي ورته
او کړو، او مسلمانانو اعتدال او صحیح قول او کړو چې حضرت عیسیٰ عليه السلام د الله ﷻ بند
اورسول دي.

﴿قَوْلٌ لِلَّذِينَ﴾ د اتخویف اخروي دې او مراد تنه یهود او د نصاری و فرقي دي، او ﴿قَوْلٌ﴾

جمله اسمیه په ځای د جملي فعلی راوړی شویده لپاره د دوام او استمرار، او ﴿مُتَّبِعٌ﴾
یا مصدر میمی دې او یا ظرف زمان، یا ظرف مکان دې او یا مشهد په معنی د شهادت سره دې یعنی

چې په کومه ورځ ددوی په کفر او فسق باندې ملاتړک انبياء کرام او ددوی خپل اعضاء گواهی ورکړي

﴿أَشْمِعْ يَوْمَ وَأُبْصِرْ﴾ د احم تخويف مع الزجر ذکر کيږي او ﴿أَشْمِعْ﴾ او ﴿أُبْصِرْ﴾ دواړه صيغې د تعجب دي او تعجب په مبالغي د اوریدلو او کتلو ددوی باندې او په کلام د الله ﷻ کښ تعجب د تعجب لپاره وي نو گویا چې دا تعجب دې په تیزوالی قوت د اوریدلو او کتلو ددوی کښ، (روح) او یا تعجب لپاره ددې چې ددوی حالت او دغه مقام به قابل د تعجب وی د ممکناتو لپاره، یعنی په دنیا کښ کانه لاندې وو او په آخرت کښ به په ښې طریقي سره اوری نو دالاتفه ددې ده چې تعجب پری او کړې شي.

﴿وَأَنْذِرْهُمْ﴾ پدې کښ هم تخويف اخروی دې، او ﴿يَوْمَ الْآخِرَةِ﴾ د قیامت نوم دې او یوم الحسرة ورته ځکه وئیلی کيږي چې منکرین به په دغې ورځې به ډیر افسوس کوی، او قاضی بیضاوی رحمه الله فرمائی چې قیامت په ورځ به بدکار او نیکو کار هر سړی به افسوس کوی، بدکار به په خپلې بدکاری باندې او نیکو کار به په خپلو کمونیکو باندې به افسوس کوی، لکه چې په روایت د حضرت معاذ رضی الله عنه کښ د رسول الله ﷺ نه منقول دی چې اهل جنت ته به په جنت کښ د هیڅ څیز، افسوس او قلق نوی سیوا دغه ساعت نه چې بغیر د الله ﷻ د ذکر نه تیر شوې وي (طبری) او د ﴿إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ﴾ په مراد حساب کتاب ختمیدل او د هغې نه فراغت دې،

او ﴿إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ﴾ یابدل دې د ﴿يَوْمَ الْآخِرَةِ﴾ نه او یا متعلق دې په فعل مقدر پوري چې بنحسرون دې ای يتحسرون اذقضى الخ ﴿إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ﴾ پدې کښ اثبات د تصرف د الله ﷻ دې چې په نفخه اولی سره به دا ټول نظام عالم الله ﷻ ختم کړي، مخ په زمکې باندې چه خومره څیزونه دي ټول به فنا کړي، د الله ﷻ نه علاوه هیڅ څوک به باقي نوي، ظاهراً باطناً بلا شرکت غیري ملکیت او تصرف به الله ﷻ شي لکه څرنگه د یومورث په مرگ سره د هغه اموال وغیره وارث ته پاتی شي، دغه شان چې کوم ظاهري او مجازي تصرف ددې زمکې انسان ته میلاؤدې په نفخه اولی سره به د احم ختم شي او بیا به په نفخه ثانی سره دوباره مخلوقات ژوندي کړې شي او د الله ﷻ عدالت ته ښې پېښې کيږي

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ ۚ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ۖ إِذْ قَالَ

۱۱) اویسان کره ته په کتاب دالله ﷻ کښ واقع د ابراهيم ﷺ بيشکه دې ډير رشتني وو پيغمبر وو. کله چې اونیله

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا ۚ لَمْ تَعْبُدْ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ

خپل پلار ته اې پلاره څما په څه دليل ته عبادت کوی دهغه چاچه نه اوري اونه ويني څه څيز، اونه لري کولی شي ستانه تکليف

شَيْئًا ۖ لَئِنْ لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي

دهيڅ څيز، اې پلاره څما! بيشکه راغليدي ماته دوحی نه هغه چې ندې راغلی تاته نوتابعداري اوکره څه

أَهْلِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ۖ لَئِنْ لَمْ تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ۖ

اوبه ښایم تاته لاره سمه نيفه، اې پلاره څما باندگی مه کوه دشيطان بيشکه شيطان دې، درحمان نه نافرمانه

لَئِنْ لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي ۖ أَنَا خَافُ أَنْ يَمْسَكَ عَذَابُ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ۖ

اې پلاره څما! بيشکه څه يريږم پدې چې اوبه رسيږي تاته عذاب دطرفه درحمن نه پس شي به ته دشيطان ملگری

﴿وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ﴾ همداريم شېهي جواب دې چې د ابراهيم ﷺ متعلق وه، دحضرت

ابراهيم ﷺ متعلق مشرکينو، يهودو اونصاري وتولوداخيال وو چې دۀ ته قدرت دتصرف

حاصل وو ځکه چې دې دالله ﷻ ډير مقرب وو، اوهم ددې وجه نه مشرکين مکه دحضرت

ابراهيم ﷺ صورت په کعبي کښ کيخودلی وو اوپه لاس کښ نی ورله ازالام ورکړي وو، پدي

خيال چې دې دانسانانوپه قسمت اوتقديرکښ تصرف لري نوجواب نی اوشوچې حضرت

ابراهيم ﷺ دانبياکرامو ﷺ جدا مجددي او هغه پخپله خپل پلار ته دتوحيد دعوت ورکړې

وو، اودشوک دوجي نه نی دخپل پلار نه برانت کړې وو اولله ﷻ ته عاجزي اوسوال کوونکي وو،

نوخرنګه به هغه معبود لوبوگرځي، اومراد په ﴿الْكِتَابِ﴾ سره قرآن دې، اوپديکښ اشاره ده چې

واقعات د ابراهيم ﷺ دالله ﷻ د کتاب موافق بيانول ضروري دي.

۱۱) شبه نالته از يهودونصاري، ومشرکين عرب متعلق بابراهيم ﷺ.

﴿إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا مَّحْصِدًا﴾ صیغه دَمَالِغِي ده لکه ضحیک، نطیق و غیره لغوی معنی په اعتبار سره و نیلی کیري ډیر ریښتونی، ته چې په زندگي کښنئ کله هم دروغ نوي و نیلی الصديق من کثرتنه الصديق و قيل بل يقال لا یكذب قط (راغب) او په اصطلاح او عرف کښنئ اطلاق په صحت د اعتقاد قول، فعل په ټولوباندې کیري، او صدیقیت کلي مشکک دې ټولونه اعلی او اوقوی مرتبه هغه ده چې مرادف ده د رسالت اونبوت سره او ټولونه ادنی مرتبه هغه ده چې دهغې په انتفاء سره انتفاء دایمان راځي او دغه شان کذب هم دې چې اعلی مرتبه نئ مرادفه ده د کفر سره اومانفې ده دایمان سره اولاندې درجي نئ منافي دایمان سره ندې او امام بخاري تنه تعبیر په کفردون کفر سره کړې دې، ددې وجه نه د حدیث مفهوم دې چې مؤمن دروغژن نشي کیدې، نوددې نه دامعلومه شوه چې د نبي او صدیق په مینځ کښن نسبت د عموم خصوص مطلق دې هر نبي صدیق وي او هر صدیق ضروري نده چې نبي شي او ددې وجه نه حضرت مریم عليها السلام ته وصف د صدیقیت په قرآن کښن ثابت دې چې و الله صدیق لیکن هغه نبي نوه عندالجمهور، او ﴿نَبِيًّا﴾ ذکر کول ورستو د ﴿صَدِيقًا﴾ نه د انحصار بعد التعميم دې او بعض فرماني چې صدیق ورته و نیلی شويدي قبل الوحی او تنبیا ورته بعد الوحی و نیلی شويدي، او داجمله يعني ﴿إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا﴾ جمله معترضه ده په مابین د بدل او مبدل منه کښن چې ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ﴾

فائدة: که څوک اشکال او کړې چې په حدیث کښن حضرت ابراهیم عليه السلام نه د دروغ صادریدلو نبوت راغلیدې لکه حدیث کښن دی، لم یکذب ابراهیم عليه السلام الا ثلاث کذباتٍ ثنتين منهن فی ذات الله عزوجل الخ (بخاری کتاب الانبیاء).

نو د صدیق کیدلو باوجود ارتکاب د کذب څرنگه اوشولو؟ نو جواب دادې چې د ثلث کذبات، نه مراد فی الحقیقت دروغ ندي مراد، بلکه دهغې نه مراد توریه ده چې مخاطبین چې کوم مقصد حضرت ابراهیم عليه السلام د کلام نه فهم کړې وو نوهغه د حضرت ابراهیم عليه السلام په اعتبار سره خلاف واقع وه، لیکن د حضرت ابراهیم عليه السلام کلام او مقصد دنوو، بله معنی وه، چې هغه د نفس الامر سره موافق وه، او د ضرورت په بناء باندې ددې جواز د احادیثونه ثابت دې، خو هر کله چې د توریه د حضرت ابراهیم عليه السلام د بدلندرتبي په اعتبار سره خلاف اولی وه نو د حسنات الامرار سینات

المقرین، قانون مطابق اطلاق پري د کذب اوشولو، باقي تفصیل به انشاء الله په سورة الانبياء کښ راشي

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ بِمَ يَدْعُونِي إِذْ دَعَاكَ دَعْوَةً دُخِرَتْ أَهْلُهَا عَنْكَ﴾ خپل پلار ته اودا بدل واقع شويدې د ابراهيم نه او پلار د ابراهيم عليه السلام تارخ وو چې لقب ئی ازروو، تفصیل ئی په سورة انعام کښ تیر شويدې، اوتاء په ياباب کښ عوض دياء متکلم نه راغليده. په اصل کښ وو يا ابی وو اود دي وجه نه يا ابتي، وئیل جائزندی خکه چې لازميږي جمع په مابين دعوض اومعوض منه کښ ﴿لَمْ تَعْبُدْ﴾ حضرت ابراهيم عليه السلام دعوت توحيد ابتداء په طلب د دليل او علت سره او کړه په عبادت د غير الله باندې اود معبودان باطلو بطلان ئی په صورت د انتفاء دهغي دري ۳ صفاتو کښ بيان کړو چې هغه په معبود برحق کښ ضروري دي، چې سمع ده بصردې اوحاجت روانی ده، اود دري ۳ صفات په منزله د علت دي دعبادت د يو معبود لپاره، او پدي باندې هر عقل سليم والامتق دي اود دعوت د اسلوب او طريقه ډير بهتره ده اونر مه ده دهغي نه چې ورته ئی وئیلی وي چې ته گمراه ئی وغيره، واستفهام لپاره دانکار اوتوبيخ دي اود ﴿لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ﴾ لپاره مفعول به يامقدره دي او يامحذوف دي په حذف د نسيامنسياسره چې شينا، دي ﴿وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا﴾ يامفعول مطلق دي او يامفعول به دي ﴿تَأْتِيَنِي قَدْ﴾ د حضرت ابراهيم عليه السلام علت ذکر کړو خپل پلار ته دخپلي اتباع لپاره، اوتقديم د علت اودليل اوشو په اتباع باندې لپاره د دفع دتوهم دبی ادبې چې خوک داتوهم اونه کړي چې د ابراهيم عليه السلام خپل پلار ته حکم کول چې ته خما اتباع او کړه داخوبی ادبي ده؟ نو خکه اول دليل ذکر شو اوييا حکم د اتباع او کړو، اود ﴿قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ﴾ به مراد وحي ده اوحضرت ابراهيم عليه السلام خپل خان ته عالم او پلار ته جاهل اونوئیلو، بلکه خپل خان ته ئی ثبوت د وحي او کړو او پلار نه ئی د وحي راتلل نغي کړل، لپاره د رفتی اونرمن په دعوت کښ ﴿أَهْدِكَ صِرَاطًا﴾ پديکښ اشاره ده چې په اتباع د پيغمبر عليه السلام سره صراط مستقيم ته رسيدل کيږي ﴿تَأْتِيَنِي لَا تَقْبَلُ الشَّيْطَانُ﴾ عبادت په معنی د اطاعت سره دي اود شيطان اطاعت په حقيقت کښ دهغه عبادت کول دی. (قرطبي).

﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ يُدْأَعِلُ دَنَهِي دِي، اودضع دَاسم ظاهر به خائ دَمَضمر باندې لپاره دَدير وضاحت اوتقريره، او﴿عَصِيًّا﴾فعل به معنى دَعاصيا يعنى اسم فاعل سره دې اودشيطان په تولواوصافوكېن صرف وصف دَعصيان ذكركولو كېن اشاره ده چې معصيت دگناهونو جر اوبنياد دې كماور دى الحديث بىضاوى.

﴿يَتَأْتِ لِي أَخَافُ﴾داتخويف اخروي دي اوبل علت دې دَنهي دَاتباع دشيطان نه، اوغوره قول دادې چې 'خاف' په خپلي معنى سره دې خكه چې حضرت ابراهيم عليه السلام ته دَخپل بلاردخاتمي علم نوو چې دې به په حالت دكفر كېن مړ كېږي يابه ايمان راوړي اوخكه ئى ورته نصيحتونه هم كول﴿فَتَكُونُ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا﴾، وليا، نه مراد ولايت اودوستي حقيقتانه ده مراد لقوله تعالى الاخلاء يومئذ بعضهم لبعض عدو الح زخرف: ۲۷، بلکه مرادتنه شراكت دې په عذاب اولعنت كېن چې په سبب ددوستى دشيطان سره راخي اى قريناي النار(قرطى) اويولي په معنى دقريب سره دې اى تكون للشيطان قريامنه فى النار(فتح) اوبعض فرمائى چې ولى په معنى دتالي يعنى تابع سره دې.

قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ إِلَهِي لِإِزْهِيمُ ۚ لَبِنٌ لَمْ تَنْتَهُ لَأَرْجُمَنَّكَ

اونبیل ئی بلارایامخ گرځوی ته دخدايانوخمانه اي ابراهيم کچرته منع نه شولي ته نوخامخابه دي په کاترو اوولم

وَاهْجُرْنِي مَرْيَا ۝ قَالَ سَلِّمْ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ

اولری شه خمانه روغیاډیره موده، اونیل ابراهيم عليه السلام سلام دجداین دې په تا،زده دعاذبخنی به اوغوام زه ستادپاره

رَبِّي إِنَّهُ كَانَ فِي حُفَيَّا ۝ وَأَعْتَرَلَكُمْ وَمَا تَدْعُونَ

درب خپل نه بیشکه هغه په ماباندې ډیرمهربانه دي، اوڅه جداکېم ستاسونه اودغني بتانونه چې تاسوئی عبادت کوئ

مِنْ كُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي ۚ عَسَىٰ آلَا أَكُونُ بِدُعَاءِ

سوا دالله تعالى نه اوڅه عبادت كوم (دعاغوام)درب خپل اميددې چې نه به شمع څه په عبادت غوښتنی،

رَبِّي شَقِيًّا ۖ فَلَمَّا ۖ اَعْتَرَلَهُمْ وَمَا يَعْجُدُونَ مِنْ كُوفٍ لِلَّهِ ۖ وَهَبْنَا

درب خیل باندې محرومه پس هرکله چه جدا شو ددوی نه او دهغونه چه دوی نی عبادت کولو ماسیوا دالله ﷻ نه او ورکړو مونږه

لَهُ اِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۚ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ۖ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا

ده ته اسحاق او یعقوب او هر یو مونږ ګرځولی و و نی او او ورکړو مونږه دوی ته ډیر ذخیرنو خپلونه. او ګرځولی و و مونږه

لَهُمْ لِسَانٌ صَدِقٌ عَلِيًّا ۖ

دوی لره ذکر خیر نیلک اوچت

﴿قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ دَعَاكَ رَبُّكَ أَنْ تُقْبِلَ لَهُ ۖ وَكُنَ خَلًّا ۖ أَمْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّكَ تُقْبَلُ﴾
 ابراهيم ﷺ د نصائحوپه مقابلي کښ د پلار د طرف نه د جواب انداز او اسلوب ډیر سخت دې.
 د حضرت ابراهيم ﷺ هر نصیحت شروع په ﴿يَأْتِيكَ سِرًّا﴾ سره شويده، او د پلار د طرف نه د یابني په
 خائ د نوم تصریح او کړې شوه چې د ادلالت کوي په غلظت 'په غصي باندې او هرکله چې
 د ابراهيم ﷺ د پلار اعتقاد پدې جوړ شوې وو چې د ابنتان قابل د عبادت دي او د دوی د عبادت نه
 اعراض کول مناسب ندي نو د دې وجه نه ئې جواب په صورت د استفهام تعجبي او انکاری کښ
 ذکر کړو، او درغبت په صلي کښ چې 'عن' راشي نو په معنی د اعراض او ترک سره وي، والرغبة عن
 الشئ ترکه عمدا (بحر) او علامه زمخشری فرمائی چې ﴿أَرَأَيْتَ﴾ خبر مقدم دې او ﴿أَنْتَ﴾ مبتدا مؤخر
 دې او تقدیم د خبر د اتمام شان لپاره دې چې داخما معبودان داسي دې چې د دوی نه اعراض
 او نفرت قطعاً ندي پکار، لیکن غوره خبره داده چې ﴿أَرَأَيْتَ﴾ صیغه د اسم فاعل ده، او د اسم فاعل
 د عمل لپاره یو شرط دادې چې اعتماد به ئې راغلی وي په شپږ څیزونو کښ په یو څیز باندې چې په
 هغې کښ حرف استفهام هم دې، نو چونکه دلته هم د اسم فاعل نه مخکښ حرف استفهام راغليدي
 چې دده اعتماد په هغه دې نو د دې وجه نه، انت ورله فاعل شو، او اضافت دالته. یا د متکلم
 او شویديکښ اشاره ده مبالغې د تعظیم ته دهغه د خپلو معبودان باطلو سره، او صیغه د جمعې
 ذکر شوه نو پدیکښ اشاره ده دیته چې د حضرت ابراهيم ﷺ پلار به د ډیرو آلهو عبادت کولو،

﴿لَا زُجْمُكَ﴾ هدا جواب شرط اوقسم دې، اورجم نه مراد يارجم باللسان، يعنى كنځل كول دي اويارجم بالحجارة، سنگسار كول دي، يعنى څه به تاته سخت كنځل اوكرم اويابه دې سنگسار كړم، اوياته مراد سخت ضرب اووهل دي ﴿وَأَهْجُرْني مَلِكًا﴾ واو عاطفه ده اوداجمله عطف ده په معطوف عليه مقدر باندې چې فاحذرنى، دې چې دلالت پرى كړيدې، لا زجْمك، ځكه چې ﴿لَا زُجْمُكَ﴾ هدا تهديد لپاره دې، او ﴿مَلِكًا﴾ په معنى دَسالما سره دې، يعنى تاته به ځمادَ طرف نه تكليف اورسي بڼه به داوي چې ته ځمانه روغ لري شي اوبل طرف ته لاړ شي (قرطبي) نو پدې صورت كښ مليا، منصوب دې بڼا، برحاليت اوبعض فرمائى چې ﴿مَلِكًا﴾ معنى ده دهرا طويلا يعنى اوږده زمانه ياهميشه لپاره، نو پدې صورت كښ بيا دې منصوب دې بڼا، برظريت، قال ﴿قَالَ سَلِّمْ عَلَيْكَ﴾ هدا سلام د تحيه ندې عندالجمهور چې هغه ممنوع دې په كافرباندې، بلكه داسلام يالپاره دمتاركت اومفارت يعنى دجدائى دې اومطلب ئى دادې چې بس څما اوستاپه مينځ كښ په خير اوسلامتيا سره جدا كيدل دي لكه چې په سورة القصص ايت نمبر (۵۵) كښ دى لنا اعمالنا ولكم اعمالكم سلم عليكم الخ (قصص: ۵۵) اوهم داطريقه داهل حلم اودنيكانوده دجاهلانوسره، اودادليل دې پدي چې كله ناصح ته دمنصوح له، دجانبه دهمكئ اوسخت الفاظ استعمال شي نو دې نصيحت پريخودلى شي اوياسلام دمسالمت اودامن دې، مطلب دادې چې ستادطرف نه اگرچه دهمكئ دي خو ځمادَ طرف نه تاته امن اوسلامتيا ده ځكه چې په ابراهيم عليه السلام باندې قتال فرض نوو، خواوله توجيه زياته غوره ده پدليل داورستني ايت ﴿وَأَعِزِّلْكُمْ﴾ سره ﴿سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي﴾ بعض مفسرين فرمائى چې دلته داستغفار نه مراد دعاكول دي دهاديت اودتوفيق دايمن چې څه به دالله ﷻ نه ستالپاره دعاغواړم چې تاته هدايت اوكرې اوتيرشوي گناهونه درته معاف كړي، (روح) اواستغفار پدي معنى سره دكافرلپاره غوښتل جائز دې، ترڅو پوري چې دهغه خاتمه په كفر باندې يقينى شوي نوي، اوكه دهغه خاتمه على الكفر يقينى شي يعنى يوييغمبر ته دوحى په ذريعه پته لگيدلي وي نوييادهغه كافرلپاره هم دامذكوره دعاغوښتل جائز ندي ځكه چې دا طلب دمحال دې، ليكن پدي توجيه اشكال وارد يري چې سورة الممتحنه، كښ الله ﷻ دحضرت ابراهيم عليه السلام ذاتباع حكم كړې دې اودهغه

استغفار لپاره د خپل پلاردانی تنه مستثنی کړيدې چې ددې اتباع مه کوئ. الا قول ابراهيم لایه لا سغفرن لك، نو کچرته استغفاریدغي مذکوره معنی سره وي نو استثناء به ئی ولي کیدله ځکه چې دا استغفار خود مشرک لپاره جائز بلکه مستحسن دې، نوددې وجه نه غوره خبره داده چې استغفاريه خپلي معنی سره دې، اودا استغفار د ابراهيم عليه السلام قبل العلم وو، او تفصیل ئی په سورة التوبة ایت نمبر (١٤٤) کښ تیر شويدي.

فائدة: کافر باندې ابتداء په سلام سره کول جائز دی یا جائز ندي، مسلک د جمهور وودادې چې په کافر باندې ابتداء بالسلام جائزه نده، ځکه چې په صحیح حدیث کښ راغلیدی چې رسول الله ﷺ ارشاد فرمائی، لا تبذروا اليهود والنصارى بالسلام فاذا لقيتم احدهم في الطريق فاضطروه الى اضيقه (مسلم) او حضرت سفیان بن عیینة رضي الله عنه د جواز قائل دې چې په کافر باندې ابتداء په سلام سره کولی شي او استدلال ئی کړيدې په ظاهر ددي ایت سره چې ﴿سَلِّمُوا عَلَیْکُمْ﴾ اودغه شان استدلال ئی کړيدې په هغې روایت سره چې مروي دې حضرت اسامه رضي الله عنه نه او ذکر کړيدې امام بخاری په متعدد مواضعو کښ، په کتاب التفسیر کښ په باب قوله ولستم من الذين الخ کښ اودغه شان په کتاب الاستیذان، باب التسليم في مجلس فيه اخلاط من المسلمين والمشرکين په هغې طویل حدیث کښ دی، فاذا في المجلس اخلاط من المسلمين والمشرکين وعبدة الاوثان واليهود والمسلمين..... فسلم رسول الله ﷺ عليهم الخ (رواه البخاری ج ٢ ص ٤٥٦) لیکن مذهب د جمهور و راجح او غوره دې او هرچه دې استدلال د حضرت سفیان بن عیینة رضي الله عنه په ایت سره نوهغه ځکه ضعیف دې چې ایت مذکوره محتمل دې د متعددو معانیو او غوره داده چې دلته د سلام نه مراد سلام د تمارکت او ودیعت دې، لکه ورستو ایت پري قرینه ده او په تقدیر د تسلیم سره جواب دادې چې شرائع من قبلنا زموږ لپاره حجت هله گرځي چې نهې پري نوي وارده شوي او حالانکه دلته نهې وارده ده، لکه حدیث مذکوره اودغه شان نور احادیث شو، او هرچه دې حدیث نو علامه عینی، کرمانی، وغیره فرمائی چې چونکه دا مجلس مشتمل ووپه مسلمانانو او کافرو باندې نو ممکنه ده چې رسول الله ﷺ په سلام سره نیت فقط د مسلمانانو کړي وي اود کافرو نیت ئی د نوي کړي اود اهام ممکنه ده چې داپه ابتدا د اسلام کښ وو او ورستو بیا دا حکم د جواز منسوخ شوې وي لکه چې دا معلومیري ظاهر د حدیث نه چې، وذلك قبل ولعة بدر چې د رسول الله ﷺ د کفارو پدي مجلس باندې تیریدل او سلام اچول وغیره د جنگ بدر نه مخکښ وو، او امام قرطبي رحمته الله علیه تطبیق کړيدې چې احادیث د نهې محمول

دې په عموم باندې او حديث داسامه ﷺ معمول دې په خصوص باندې چې بلا ضرورت سلام اېول جائزندی په کافر باندې خو کچرته څه، حاجت چاته پېښ شي نوبيا جواز شته دې، باقي تفصيل په قرطبي او طبري کښ دې من شآء فليطالع شه.

﴿وَأَعْرَضْنَا عَنْ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِرَبِّهِ أَنْ تَبْرَأْ مِنْ آلِ هَارَانَ﴾ د اعطف دې په ﴿سَأَسْتَغْفِرَ لَكَ﴾ باندې چې تاته څما د طرف نه سلام او څه ستانه اوستاد معبودانونه بس جدائی اختياره وم اودلته په اعتزال سره مراد هجرت کول دی، حضرت ابراهيم عليه السلام ارض مقدسه يعني شام ته بيا هجرت او کړو (مدارك) ﴿وَأَذْعُو رَبِّي﴾ د دعوانه مراد يا عبادت دې او اياته مراد دعائى استغفاره دخپل پلار لپاره، او اياته مراد مطلق دعاده، لکه په سورة الشعراء کښ ده، رب هب لي حکما والحقني بالصلحين، او اياته مراد دعاده د طلب د اولاد والکله په سورة الصافات کښ دي، رب هب لي من الصلحين، ﴿يَذْعُو رَبِّي شَقِيًّا﴾ پدې کښ اشاره ده چې د الله ﷻ نه غوښتونکى په خساره اونقصان کښ نوي اودرب العلمين، درنه نامراده واپس کيدل نشته، په خلاف د مخلوقاتونه چې دهغوئ نه په غوښتنه کښ ذلت هم دې اونا مرادي هم شته

﴿فَلَمَّا أَعْرَضْنَا عَنْ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِرَبِّهِ أَنْ تَبْرَأْ مِنْ آلِ هَارَانَ﴾ خالص د الله ﷻ لپاره خپل خپلوان پريخودل نودهغې په بدله کښ ورله الله ﷻ معزز او پيغمبران اولاد ورکړل، او ذکر د اسحق عليه السلام او د يعقوب عليه السلام څکه اوشو چې د حضرت اسمعيل عليه السلام ذکر لېوړستو مستقلا کيږي او ياد دې وجه نه چې د حضرت اسحق عليه السلام او يعقوب عليه السلام په نسل کښ دانبياء کرامو تعداد د پروو اودوئ اصل وو دانبياء کرامو عليه السلام لپاره.

﴿وَوَقَّعْنَا لَهُمْ مِنْ بَيْنِ يَدَيْنَا مَزَاجًا﴾ مراد درحمت نه بعض فرمائى چه نبوت دې، بعض فرمائى چې کتابونه، دي ليکن غوره خبره داده چې مراد تنه هر قسم خيږدې، دنويوي وي او که ديني وي. (روح) ﴿وَوَقَّعْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ مُدْلَسًا﴾ نه مراد هغه کلمات اوالفاظ دي چې د ژبى نه ادا کيږي، نودلسان صدق نه مراد هغه خبري دي چې په هغې باندې فخر کيږي اوتعريف ني پري کيږي اوحضرت ابراهيم عليه السلام شخصيت ټولو قومونو ته مسلم دې او په هر قوم کښ تابا ددهغه

ذکر خير کيري. دلسان اضافت صدق ته اوييادلسان لپاره صفت تعلياً. ذکر کولو کيس اشاره ده دبت چې ددوئ چې کوم تعريف او ثناء کيري دې دهغوي مستحق دي

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ۝

۱۱. اوييان کړه ته په دې کتاب کيس واقعه دموسی ﷺ بيشکه هغه پاک سانلي شوې وو. او وو رسول سي

وَتَكْنِيَهُ مِنْ جَانِبِ الظُّلُمِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ۝ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا

او اواز ورکړو مونږ هغه ته دخي طرف دظورنه اونزدي کړې وو مونږه رازدار. اوگرځولې وومونږه ده ته دوجي درحمت خپل.

أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ۝ وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ

ورور دده هارون ﷺ نبي. اوييان کړه پدي کتاب کيس حالت داسماعيل ﷺ بيشکه دې وو رشتني لوظ والا اوودې

رَسُولًا نَبِيًّا ۝ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ ۖ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ

رسول نبي، اووو دې چې حکم به ئي کولوخپل اهل متعینونه دمانځه اوزکوة اداکولو او وو دې په نيزدرب خپل

مَرْهُومًا ۝ وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ۝

غوره کړې شوې، اوييان کړه ته پدي کتاب کيس حالت دابراهيم ﷺ بيشکه چې دې وو ډيررشتني نبي

وَرَفَعْنَاهُ مَكَاتًا عَلِيًّا ۝

اوپورته کړې وومونږه دې مرتبې اوچتي ته

﴿وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مُوسَى﴾ ددري(۳) انبياء کرامو ﷺ تفصيلي واقعات بيانولونه پس

ددري(۳) انبياء کرامو ﷺ واقعات په اختصار سره بيانېږي چې موسی ﷺ اسمعيل ﷺ

اوادریس ﷺ دی چې دوی هم الله ﷻ ته محتاجه اوعاجزي کوونکي وو ﴿إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا﴾

مخلص معنی داده چې غوره کړې شوي اوخالص کړې شوي دالله ﷻ دعبادت لپاره اودشرک

(۱)، جواب شبهه متعلق به باقی انبیاء کرام ﷺ.

اوگناهونونه پاك ساتلي شوي، اوپه يوقرائت كېن په كسري دلام سره مخلصاً راغليدي چې صيغه داسم فاعل ده نومعنى نى داده چې دې خالص كوونكې وو الله ﷻ لره خپل عبادت. (جلالين، قرطبي).

﴿أَحَآهُ هَرُونَ نَبِيًّا﴾ ظاهر اشكال وارد يري چې مرتبه در سالت افضله ده دمرتبي دنيت نه خكه چې هر رسول نبي خامخاوي په خلاف دنبي نه، چې ضروري نده چې هر نبي در رسول وي. نو ذكر در رسول نه پس ذكر دنبي عبث دي؟ بعضوته جواب كړيدي پدي شان چې دلته نبي ماخوډدي دنيتو نه په معنى در فعت او علوسره دي نو مطلب دادې چې. دي دالله ﷻ عالي مرتبه رسول وو يعنى په ديرو انبياء كراموپه ديرو مخلوقاتو باندې ده ته الله ﷻ بلندي او اوچته مرتبه ور كړي وه. (روح) ۲، او بعض فرماني چې در رسول اونبي دواړونه لغوي معنى مراده او شرعي معنى تنه نده مراد، اوپه دواړو كېن فرق نسبتي دي، رسول يعنى مرسل وو دجانبه دالله ﷻ نه، اونبي يعنى خبردارى وركوونكى وو مخلوقاتو، نور رسول ووپه نسبت سره الله ﷻ ته اونبي وو په نسبت سره مخلوقاتو ته. (۳)، او بعض فرماني چې نبي عام دي اور رسول خاص دي او عام طور باندې عام دخاص نه مخكېن ذكر كيږي خويلته، دعام قانون نه خلاف او كړي شو او ذكر دعام بعد الخاص اوشو لپاره درعايت دفواصلو، لكه چې څرنگه په سورة طه ايت نمبر (۷۰) برب هارون وموسى كېن دفواصلو درعايت لپاره تقديم دهارون ﷺ شويدي په موسى ﷻ باندې (تفسير نيشاپوري).

﴿وَوَسَّيْتُهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ﴾ طور نه مراد كوه طور دي چې دمصر او مدين په مينځ كېن واقع دي. اونوم دهغه په بعض رواياتو كېن، زبير، راغليدي. او ﴿وَالْأَيْمَنُ﴾ صفت دجانب لپاره دي او ايمن ديمين نه دي چې مقابل ديسار دي اودا جانب ايمن، په اعتبار دموسى ﷻ سره دي. خكه چې دغر لپاره يمين اوشمال بنفسه نوي. نو دايت مقصود دي چې كله حضرت موسى ﷻ دمدين نه مصر ته روان شونوپه كوه طور كېن ديوي ونى نه ورته اواز اوشو او هغه اونه دموسى ﷻ جانب يمين كېن واقعه وه، او بعض فرماني چې ايمن ديمين نه دي په معنى دبركت سره، اوداصفت دي دطور لپاره ﴿وَوَكَّرْتُهُ نَجِيًّا﴾ اقربيت په اعتبار دمرتبي مراد دي چې دينه تقريبن شريف اواكرام ونيلى كيږي، اوداتمثيل دي چې حالت دموسى ﷻ مشابه كړي شويدي دحالت دهغه چاسره چې دبادشاه سره نژدي ناست وي اوبادشاه ورسره دراز خبري كوي او حضرت

سعیدین جبیر ﷺ دآبن عباس ﷺ نه نقل کړيدي چې داقربت په اعتبار د مکان اومنزلت سره دې، چې موسیٰ ﷺ الله ﷻ خپل خان ته د مکان په اعتبار سره قریب کړو حتی که چې حضرت موسیٰ ﷺ دهغه قلمونو آواز هم واوریدو چې په کوم سره تورات لیکلی کیدلو. عن سعیدین جبیر ﷺ عن ابن عباس ﷺ قال ادق حتى سمع صريف الاقلام (طبری ج ۸ ص ۳۵۱) اود دې ایت نوره تشریح به په سورة طه کښ راشي (انشاء الله).

﴿وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا﴾ "من" یا جلیبه دې ای من اجل رحمتنا اویا تبعیضیه دې او ﴿هَارُونَ﴾ عطف بیان دې او ﴿نَبِيًّا﴾ حال دې د هارون نه او په کلام مقید کښ عام طور باندې مقصود قیدوي، نو د دې وجه نیادامقصود اوموهور دې او ذات اوشخصیت د هارون ﷺ موهور بندې ځکه چې حضرت هارون ﷺ د عمر په اعتبار سره د موسیٰ ﷺ نه مشرووو، اوتخصیص د دې موهور یعنی د حضرت هارون ﷺ نبي جوړیدل حضرت موسیٰ ﷺ پوري اوشو، اوداسي اوتیلی شو چې ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ﴾، خالص دده لپاره مونږه حضرت هارون ﷺ نبي جوړ کړو، داځکه چې حضرت موسیٰ ﷺ دده په باره کښ دعا کړې وه چې، واجعل لی وزیرا من اهلی، هارون اخي (طه: ۲۹، ۳۰).

﴿وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ﴾ دا د حضرت اسمعیل ﷺ اثبات د عبدیت کپړي ﴿إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ﴾ صدق اویفاء د وعدې د هریغمبر شان اوصفت دې خوهر کله چې داوصف خصوصي اومتیازي وو په اسمعیل ﷺ کښ د دې وجه نه دهغه سره خصوصاً ذکر شو، اوحضرت اسمعیل ﷺ که دالله ﷻ سره وعده کړې وه یاد انسانانوسره نودهغې دپوره کولو اهتمام به نی په ډیر کله سره کولو، خپل پلار حضرت ابراهیم ﷺ سره نی وعده اوکړه چې، ستجدن ان شاء الله من الصرین، اویبائی خپل خان بلاچون چرا قربانی ته پیش کړو، اودغه شان په روایت دآبوداود کښ دی چې، حضرت اسمعیل ﷺ د یوکس سره وعده کړې وه چې ترخوپوري ته نوي راغلی نوڅه به پدې ځای کښ وم، نوهغه سړي نه خیره هیره شوه اودري ورځ ورستو ورته یاده شونوچه راغی نو حضرت اسمعیل ﷺ په خپل ځای باندې ناست وو، اوپه

خني رواياتو کښ يوه شپه اويوه ورځ راغلیدی، (ابوداود کتاب الادب باب فی العدة، طبری ج ۸ ص ۳۵۱، ۳۵۲).

﴿وَكَانَ رَسُولًا﴾ حضرت اسمعیل عليه السلام ته امت نوې ورکړې شوې وو اونه ورته نوې شریعت ورکړې شوې وو، لیکن کومو خلقو طرف ته دې مبعوث شوې اولیږلی شوې ووهغو اعتبار سره دادین نوی وو، نو ددې وجه نه رسول ورته اوښلی شو ﴿وَكَانَ يَأْمُرُ﴾ یعني حضرت ابراهیم عليه السلام دالله ﷻ دومره فرمانبردار وو چې خپل اهل ته به ئی هم مالي، بدني، قولي عباداتو تلقین کولو، او مراد په اهل سره یا خپل اهل و عیال دې، اویا تنه قوم جرهم اویانته ټول امت دهغه مراد دې. او په صلوٰة اوزکوٰة سره مراد عبادات بدنیه اومالیه دی اوبعض فرماني چې په زکوٰة سره مراد ترکیه د نفس ده.

﴿وَأَذَّكَرْ فِي الْكِتَابِ إِذْ رَسِمَ﴾ دآد حضرت ادریس عليه السلام اثبات دعجز اوعبدیت کيږي اکثر علماء فرماني چې ادریس عليه السلام دپلار نوم اخوخ وو اودې نیکه وود حضرت نوح عليه السلام لکه چې امام بخاري رحمته الله علیه په ترجمه الباب کښ فرماني، وهو جد ابی نوح عليه السلام ويقال جد نوح عليه السلام بلکه حافظ ابن حجر رحمته الله علیه فرماني چې بعض علماء پدي اجماع نقل کړیده، او په قرآن مجید کښ دده ذکر د ابراهیم عليه السلام نه ورستو کیدل مستلزم ندي چې زمانه هم دده ورستوده لکه داتوهم کړیدې بعض معاصر مفسرینو، ځکه چې بعدیت ذکرې مستلزم ندې بعدیت زمانی لره، لفظ د ادریس کښ اختلاف دې بعض فرماني چې دالفظ عربي دې ماخوډې ددراسة نه اوده ته ادریس ځکه وئیلی کیدو چې ده دالله ﷻ د کتاب درس ډیر کولو، لیکن پدي توجیه اشکال کيږي چې لفظ ادریس چې کله مشتق شي ددراسة نه اولفظ عربي شي نویا خوډې غیر منصرف کیدل صحیح ندي ځکه چې عجمیت پکښ نشته، اوحالانکه دې غیر منصرف دې له وجې دعلمیت اوعجمیت نه، نو ددې وجه نه اولی خبره داده چې دالفظ عجمي دې اوبعض علماء فرماني چې لفظ ادریس عليه السلام دتوافق اللغتين دقبیلی نه دې، چې عربي کښ هم وئیلی کيږي کثیر الدرس، ته او په بله ژبه کښ هم دغه معنی ده، حضرت ادریس عليه السلام دعلم نجوم اوحساب موجد دې، دټولونه اول هغه په قلم سره، خط لیکلی دې، او گندلي شوي جامي ئي اچولي وې.

﴿وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا﴾ نه مراد شرف نبوت اود الله ﷻ خواته نزديكت اوقريت دي، بعض علماء فرمائي چې رفع الى السماء تنه مرادده چې الله ﷻ په څلورم اسمان كښ ده نه تهكانه ور كړيده، اوحضور ﷺ دمعراج په شپه ورسره ملاقات كړې وو. باقي دحضرت ادریس علیہ السلام جنت ته تلل ياهلته وفات كيدل داتول واقعات اسرائيليات دي لكه چې پدي تصريح كړيده حافظ ابن كثير رحمه الله.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِن ذُرِّيَةِ آدَمَ وَنُوحٍ

۱۱. داهغه كسان دي چې انعام كړې وو الله ﷻ په دوئ باندې دانبياؤنه ځني داولاد ادم ﷺ نه دي اوځني داولاده، دغهچنه

حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۱۲ وَمِن ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَءِيلَ وَمِمَّنْ

چي سواره كړې مونږه سره دنوح ﷺ نه اوځني داولاد دابراهيم ﷺ اويعقوب ﷺ نه وو اودغه خلكونه

هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذِ ابْتَلَىٰ عَلَيْهِمُ الْبَارِئُ ۱۳ وَوَعَدَ الْمُؤْمِنِينَ ۱۴

چي مونږ ورته هدايت كړې وو اومونږ غوره كړې وو، هر كله چې لوستلی شو پدوئ باندې ايتونه درځمن نوغورځيدل به دوئ.

سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ عَشْرًا ۱۵ كُلَّمَا سَلَتْ لَكُمُ الْبَرَاقَاتُ سُبْحًا ۱۶

سجده كوونكي اوژباړونكي ۱۵ پس راغلل ددوئ نه وروستوناهله ناټيان چې پردبادني كړومونځ اوروان شودنفس په خواشتوېسي

فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ۱۷ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ

نوزده چې مخامخ به شي سزاځسركشي ته مگرهغه څوك چه توبه ئي اويستله اوايمان ئي راوړواو عمل ئي اوكړد

صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ۱۸ جَنَّاتُ عَدْنٍ

نيك موافق دښته نودغه كسان به داخليږي جنت ته او ظلم به نه كيږي پدوئ باندې هيڅ قدر، جنتونه دهميشه اوسيدلو

(۱) دايت تمام مذكورين انبياء كړاو ﷺ سره متعلق دي، اودكردشېړواوصافو لپاره دنفی الوهيت.

(۲) جواب دسوال مقدر

الَّذِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ ۖ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا ﴿٣١﴾

هغه جي وعده ڪريده رحمان دڻندگانو خپلوسره جي نه ئي دي ليدلي داچئوننه. بيسڪه ده وعده دالله ﷻ راتلونڪي پوره ڪيڏونڪي

﴿پدي ايت ڪنس دعوى دسورت يعني دانبيآ ڪرامو عجز بيانيري اودهغوى نفي دالوهيت ڪيري په شپرو (۲) طريقوسره (۱)﴾ «أَتَعَمَّ اللَّهُ عَلَّيْكُمْ ۖ» جي الله ﷻ پدوى باندې انعام ڪري وو (۲) ﴿مِنْ ذُرِّيَّةٍ ءَادَمَ﴾ آدم جي دوى اولاد دحضرت ادم ﷺ وو ﴿وَهَدَيْنَا﴾ جي مونڙه دوى ته دتوحيدلاره خودلي وه (۴) ﴿وَأَجَعَلْنَا﴾ جي مونڙه دوى ته لوي مرتبي وركري وي (۵) ﴿إِذَا تَنَافَسَ عَلَيْهِمُ ءَايَتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا﴾ جي ڪله په دوى باندې دالله ﷻ آياتونه تلاوت ڪري شي نواظهار عجز لپاره به سجده ته لارلو (۶) ﴿وَوَيْكُنَا﴾ يعني دالله ﷻ دخوف دوجي نه به نئى ڙل، نودوى به څرنگه متصرف اوڪارساز اوگرخي

﴿أُولَٰئِكَ﴾ اشاره ده عام مفسرين فرماني جي دده مشاراليه پدي سورت ڪن، مذڪور انبياء ڪرام دي، دحضرت زڪريا ﷺ نه ترحضرت اديس ﷺ پوري، اواشاره بعیده ددوى بعدرتبي لپاره راوى شوه، ليڪن حافظ ابن ڪثير ﷺ فرماني جي مشاراليه جنس انبياء ڪرام دي خودجنس په خائى ذڪرداشخاصواشو ﴿أَتَعَمَّ اللَّهُ عَلَّيْكُمْ﴾ مرادتنه هرقسم نعمتونه دي كه دينى دي اويادنيوي ﴿مَنْ أَلْتَمِسْ﴾ من بيانيه دي اودابيان دي دموصول يعني ﴿الَّذِينَ أَتَعَمَّ اللَّهُ﴾ خكه جي تول انبياء ڪرام منعم عليهم دي ﴿مِنْ ذُرِّيَّةٍ ءَادَمَ﴾ دامن تبغيضيه دي، اومصداق ددي حضرت اديس ﷺ دي فقط، خكه جي هغه ادم ﷺ ته قريب وو، اوبعض فرماني جي ﴿مِنْ ذُرِّيَّةٍ ءَادَمَ﴾ دابدل دي د ﴿مَنْ أَلْتَمِسْ﴾ نه په اعادي دحرف جرسره نوپدي اعتبارسره بيان بيانيه دي، نه تبغيضيه، نومطلب به نئى داشى جي دمنعم عليهم دذريه دادم ﷺ، نه دي ليڪن اوله توجيه زياته غوره ده خكه جي ذريت دادم ﷺ عام دي اومنعم عليهم پڪين خاص دي، نوڪچرته دابدل شي نودقانون مطابق جي بدل مقصود بالحكم وي، نوڪل ذريت دادم په منعم عليهم

او گرخی ﴿وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ﴾ داعطف دې په ﴿آدَمَ﴾ باندې او د ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِهِ﴾ ماتحت دې، ی
ومن ذریه من حملناهم معه علیه السلام (روح) او مصداق د دې حضرت ابراهیم علیه السلام دې خکه چې هغه
بالاجماع د اولاد د سام بن نوح علیه السلام نه وو، او پدیکین اشاره ده نعم دنیویو ته ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِهِ ابْنُ إِسْرَءِيلَ﴾
مرادتنه حضرت اسماعیل علیه السلام، اسحاق، او یعقوب علیه السلام دی. ﴿وَإِسْرَءِيلَ﴾ مرادتنه موسی
علیه السلام، هارون علیه السلام، زکریا علیه السلام، یحیی علیه السلام، او عیسی علیه السلام و غیره دی او پدیکین اشاره ده
نعم دینییه ته، او د دلیل دې پدی چې د لور اولادهم په ذریت کین داخل دی ﴿وَمِمَّنْ هَدَيْنَا﴾ داعطف
دې په ﴿وَمِن ذُرِّيَّتِهِ آدَمَ﴾ باندې او غوره قول مطابق من دلته هم د تبعیض لپاره دې مراد په هدایت
سره هدایت الی الاسلام والوحدیدې ﴿وَأَجْنِبْنَا﴾ مرادتنه اعطاء د نبوت ده هغوی ته ﴿وَجَزَّوْا سَجْدًا﴾
وَبُكِّیْ﴾ د اخبار دې دهغوی د خشوع او خوف خداوندی ته ﴿وَبُكِّیْ﴾ صیغه جمع اسم فاعل ده مفرد
باکی دې او پدی خائ کین دادعاغوختل مستحب دی اللهم اجعلنی من عبادک المنعم علیهم المهلین
الساجدین لک الباکین عند تلاوة آیاتک.

﴿خَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ د ادیو سوال جواب دې، سوال د اکیدلو چې کله ټول انبیاء کرام پدی متفق
وو چې متصرف او کار ساز صرف الله تعالی دې او صحیح لاره د توحیدده نوبیاخرنگه خلکو دوی ته
متصرف او نیلواو شرک نی او کرو، نو جواب تنه اوشو چې د انبیاء کرام علیهم السلام نه ورسود هغوی
صحیح دین غلطو اوناکاره خلکو بر باد کرلو، هغوی د الله تعالی نه علاوه د معبودان باطله عبادت
شروع کرو، مونځونه نی ضائع کرل او دخپلو خواهاشاتو اتباع نی او کره او خلف په سکون دلام
سره ونیلی کیري نالاتق او بد جانشین ته او په فتحی دلام سره ونیلی کیري صحیح اونیکی جانشین
ته، ﴿أَصَاغُوا أَلْصَلَاةَ﴾ هرکله چې مونځ بنیاد اوستنه د دین ده نوددې ضیاع مستلزمه ده عرفا
ضیاع د نور ټول دین لره، او د دې وجه نه حضرت عمر رضی الله عنه ارشاد او فرماتیلو چې ومن ضیعها هو
لمساوها اضع، نو پدی بنیاد خاص طور ذکر د ضیاع د مونځ اوشو اوضیاع د مونځ شامله ده
پریخودلو د مونځ ته، دغه شان تعدیل نه کولو ته په ارکانو کین اودغه شان مؤخر کولو د مونځ ته
اوقات مکروهو ته و غیره، او بعض فرمائی چې دلته د صلوٰه نه مراد دعاده، او تضییع د دعا مقصد

دادې چې دوى دالله ﷻ نه علاونه بل چاته حاجت روا اوئيل اودهغه نه دعااوغوختل ﴿وَأَتَّبِعُوا
الشُّرُكَ﴾ يعنې چې كوم كار ددوى نفسانى خواهش وو بس هغه به ئي كولو دحلال اوحرام
امتيازنوو لكه شراب خكل، زناكول وغيره ﴿فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾ ، غي: يوه كنده ده په جهنم كښ
اوحضرت ابن عباس ؓ فرمائى چې ددې كندې نه دجهنم نورې حصي هم پناه غواړي. اوبعض
فرماني چې مرادتنه خسران اونقصان دي اوبعضوتنه شمرادكړيدې، اودزجاج نه منقول دي چې
دغى نه مراد ضلالت اوگمراهي ده اوعبارت په حذف دمضاف سره دې اوجزاء الغى اودامعنى
زياته مناسبه ده ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ﴾ پدې خوايتونو كښ بشارت اخروي ذكر كېږي، اودغه شان پدې
ايت كښ اوصاف دمؤمنين هم بيانېږي واوشتثناء يامقطعه ده «عند الزجاج» اويامتصه ده لكه
چې دظاهره هم ده اودغه شان غوره خبره داده چې مستثنى داتول كلام ده يعنې ﴿مَنْ مَّوْصُولٌ
أَوْ تَابَ﴾ سره دمعطوفاتونه ورله صله ده، نوداتوله مبتداء مستثنى ده ځكه چې په وعيدسابقه
كښ مؤمن فاسق تارك الصلوة وغيره، هم داخل دي، اگرچه په سزاكښ ئي فرق شته دي، اوددې
وجه نه بعض مفسرين فرماني چې ﴿تَابَ﴾ مقابل دې ﴿أَصَاغُوا الصَّلَاةَ﴾ چې داضاعت صلوة نه
توبه اوباسي اوصحت دتوبي لپاره يوشرط داهم دي چې دكوم حكم تضييع ئي كړې وي نودهغي
قضا به راوړي، نوددې وجه نه لفظ دتَاب ذكرشواوصرف داقامت الصلوة، ذكر اوشواو اتباع
دشواتو سره كله كله انسان كفر ااختيار كړې نودهغي لپاره ذكر د ﴿وَمَنْ﴾ اوشواوكله هسي فسق
اوفجوروكښ اوپه بدعاتوكښ مبتلاشي نودهغي لپاره ذكر د ﴿وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ اوشو، چې خپل
نفسانى خواهشات پريدي اودسنت موافق عمل شروع كړې (الله اعلم).

﴿فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ همرا ددخول نه دخول كامل اودخول اوکي دي، نه مطلق دخول،
نوداايت مستدل نه گرځي دمعتزلولپاره چې عمل شرط گرځوي ددخول جنت لپاره اومرتكب
دگناه كبيړه مخلفى النارگنرى اويالاف لام په الجنة كښ دعهدلپاره دې اومعهود پدې سره
جنات عدن دي چې تفسيرئى په دې دويم آيات كښ راځي، اوهغې ته ددخول لپاره نيك اعمال
شرط دى ﴿حَسَنَتِ عَدَنٍ﴾ داپه نصب سره دې اونصب ئي تابع دجردي، نودابه بدل البعض شي

﴿وَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ نه ڇڪه ڇي مطلق جنت په جنات عدن باندې مشتمل دي د قبيلي داشتمال دڪل نه په جزه باندې، او عدن علم دي د اقامه لپاره او يا علم دي د زمكي د جنت لپاره

﴿وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ﴾ داجمله صفت دي د ماقبل جنت عدن نه او اضافت د عباد د ضمير ته لپاره دعهده دي، او معهود پدي سره مؤمنين، تائبين دي اي اللقي يدخلها التائبون من ذنوبهم (ابن كثير) (۱) او بيا نه بالغيب ڪنن يا د ملا بست لپاره ده او داجمله په موضع د حال ڪنن ده د (آلتي) نه او يا د (عِبَادَهُ) نه او غيب بمعنى الفاعل يعني د غائب په معنى سره دي نو تقدير د عبارت نى دارنگى شو، اي وعدها اياهم متلبه او متلبين، بالغيب اي غايه عنهم غير حاضره او غايبين عنها لا يرونها (روح) يعني الله ﷻ دخپلو، بندگانو سره د جنت وعده كړيده حال دادي چې دا جنت غائب دي، يعني حاضر او مخامخ ندي او يا حال دادي چې بندگانو ڪنن چې دوى غائب دي يعني دا جنت نه ويني، (۲) او يا به سبب ده او مراد تنه ايمان دي په هغه مغيباتو باندې چې ذكر ٿي په حديث جبرئيل ڪنن شويدي (۳) او بعض فرمائي چې د ابا، صله ده د (عِبَادَهُ) لپاره او مراد په غيب سره پته يعنى سر دي، نو مطلب دايت دادي چې عبادت كوي د الله ﷻ په پته يعنى رياء، ڪاري نه كوي، وعد الرحمن للذين يكونون عبادا بالغيب اي الذين يعبدونه في السر بخلاف المنافقين فافهم يعبدونه في الظاهر ولا يعبدونه في السر (ڪير).

﴿إِنَّهُمْ فِي ضَمِيرٍ يَارَاجِعُ﴾ دي (الرَّحْمَنُ) ته او يا ضمير شان دي (كَانَ وَعْدُهُ) په معني د موعود سره دي چې هغه جنت دي (مَائِي) د ايا صيفه د ظرف ده يعنى خائي د راتللو، او مراد تنه جنت دي يعنى جنتيان به جنت ته ضرور داخل ٿي، او يا صيفه د اسم مفعول ده بمعنى الفاعل، يعني الله تعالى وعده ضرور اٿلن ٿي ده، او د دواړو مقصدي دي، ځكه چې كوم څيز تاته راځي نو ته به ورته هم ځي، لکه څرنگه چې د عربو محاوره ده، انت على خمسون سنة واتيت على خمسين سنة چې په ماباندې پنځوس کاله تير شوي او يا به پنځوس کاله تير شوم، د دواړو يك يو مقصد دي (ابن كثير).

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا ۖ وَلَهُمْ فِيهَا رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةٌ

نه به اوري دوى په هغې ڪنن بى فائدي خبري ليکن اوري به سلامونه اووي به دوى لپاره رزق دوى په هغې ڪنن صائى

وَعَمِيًّا ۝ تِلْكَ الْحُجَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ۝

اويگانی (اوبه وئیلی شي دوی ته) داهغه جنت دي چي ورکوومونره دبنډگانو خپلونه هغه چاته چه وي برهيزگار

وَمَا تَنْتَظِرُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ۚ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا

^۱ اوواڼی ملانك نه نازلير و مونره مگر په حکم درب ستاسره دهغه په اختيار کښ دي هغه خه چي زمونږ نه مخکښ دي

وَمَا خَلَقْنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ۝ رَبُّ السَّمَوَاتِ

اوهغه خه چي زمونږ نه ورستوي اوهغه چي په مينځ ددي کښ دي اوندي رب ستاڼی خبره. ^۲ رب داسمانونو

وَالْأَرْضِ وَمَا مِ بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ۚ هَلْ

اود زمکي دي اودهغه خه چي په مينځ ددي کښ دي پس بندگي کوه خاص دهغه اوځان کلک لره بندگي دهغه ته. آيا

تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ۝ وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ ۚ إِذَا مَا مِثْكَ لَسَوْفَ أُخْرَجَ حَيًّا ۝

بيزني ته هغه لره همنامي ^۳ اوواڼی انسان کافر آيا هرکله چي خه مرشم نو خامخابه غنږيب خه راويستلې کيرم ژوندي؟

﴿لَا يَسْمَعُونَ فَيَا لَعُوفًا﴾ لغو وئیلی کيږي هر هغه کلام ته چي دفاندي نه، خالي وي اوباطل

وي. (قرطی) اوابن عباس رضي الله عنه نه مروي دي چي هر هغه کلام چي دالله ﷻ ذکر نه خالي وي هغه

لغودي، نو ددي وجه نه دآيت التزامي معنی داشوه چي دجنتيانو کلام به په جنت کښ دالله ﷻ

تسبيح اوتحميدوي (قرطی) ﴿إِلَّا سَلَمًا﴾ استثناء منقطع ده اوسلام ياپه معنی مشهوري

اومعروفي سره دي او مرادته دجنتيانو په يوبل باندې سلام اچول اودملانکو سلام اودالله ﷻ

سلام اچول دي په جنتيانو باندې اويادسلام نه مراد کلام سالم دي دعيب اوتقصان نه، چي جنتيان

به په جنت کښ دعيب اوتقصان نه خالي کلام اوري محبوبي خبري به اوري اوداسي خبري به نه

۱. جواب از شبه متعلق بملانك

۲. دعوی سورت

۳. دويمه حصه دسورت داشکری ده

اوري چې دوى ته پرې تكليف رسيږي (روح) اوبعض فرمائى چې استثناء متصله ده اوداكلام دقبلى دتاكيدالمدح بمايشبه الذم دقبلى نه دي.

﴿وَلَمْ يَرْزُقْهُمْ فِيهَا فُكْرًا وَعَيشًا﴾ مرادته يادوام دې لكه چې داكنايه معروفه ده اوياته مراد مقدار دشپي اوورخي دې ځكه چې په جنت كېن به شپه نوي خودشپي اوورخي مقدار به په ځني اثاروسره پيژندلى كيږي، لكه چې په يوروايت كېن دحسن بصرى عليه السلام وميسره نه مرسل مروي دې چې يوكس راغى عرض ئى او كړو: يا رسول الله ﷺ هل لى الجنة من ليل؟ چې اى دالله ﷻ رسول آيا په جنت كېن به شپه وي؟ رسول الله ﷺ ورته اوفرمايلىو چې نه، بلكه هلته به دنوروالا يوچمك اوپړق به وي، دسحر به ماينام باندې اودماينام به په سحر باندې توارد اوپيش كيدل به وي فقط، اودالله ﷻ دطرف نه په هغه اوقاتو كېن چې دوى به پكېن مونځونه كول عجيب عجيب تحفي به راځي اودغي اوقاتو كېن به فرشتي په دوى سلامونه وائي (روح بحواله النواذر لحكم الترمذى) اودغه شان نور اثار هم دي لكه طبري وغيره په تفصيل سره ذكر كړيدي.

﴿بَلْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَخْرَجٌ يَنْقَلِبُونَ﴾، محذوف دې، اواشاره ده په ﴿بَلْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَخْرَجٌ يَنْقَلِبُونَ﴾، يعنى قيامت په ورځ به مؤمنانوته اوئيلى شي چې داعظيم الشان جنت دهغه خلكو لپاره دې چې خپل ځان ئي دشرک نه بچ كړيدي ﴿ثَوْرٌ مِنْ عِبَادِنَا﴾ جنت ته ميراث وئيلى شويدي (۱) چې داكنايه ده داعطاء اوتمليك نه، خولفظ دميراث ددې وجه نه اختيار كړې شو چې چونكه وراثت دملكيت اوداستحقاق قوي ذريعه ده ځكه چې نه مورث دافسخ كولى شي اونه ئي دوارث نه واپس اغستلوڅه امكان وي، اونه داردكولى شي اونه ددې اسقاط ممكن دي (۲) اوياورته ميراث ددې وجه نه وئىلى شويدي چې جنت كېن ځنى منازل اومكانات به جنتيانوته داسي هم ميلادويږي چې هغه به په واقع كېن دجهنميانو لپاره وو كچرته هغوى كفرنوي كړي، خو چې هغوى كفر او كړو نوالله ﷻ جهنم ته بوتللو نو دهغوى والامكانات اومنازل جنتيانوته به ميلادوشي اودامضمون په يوصحيح حديث كېن هم راغليدى چې دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائى چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمايلىو چې په تاسو كېن دهر يوكس لپاره دوه (۲) كورونه دي (۱) يو كور به جنت كېن اويو كور به جهنم كېن اوكله چې يوكس دمركيدلونه پس جهنم ته لاړ شي نو دهغه دجنت والاكور وارث اهل جنت شي اودامطلب دې دالله ﷻ دقول چې

اولئك هم الوارثون (رواه البيهقي) ليكن داتوجيه ضعيغه ده څكه چې ظاهر د حديث پدي دلالت كوي چې موروث بعض منازل د جنت دى او نظم د قرآن دال دې په موروث دكل جنت باندې (۳) او داهم ممكنه ده چې جنت ته ميراث ونيل تشبيهاوي لكه څرنگه چې يوسړى مرثي اومال موروث چې هغه ثمره ددې ميت ده ورثاؤ ته پاتي شي، نودغه شان جنت ثمره د اعمالوده نوقيامت كېن به ذات دعمل ختم شي اودهغې ثمره چې جنت دې هغه په پاتي وي او عمل كوونكي ته به ميلاؤ شي (۴) او داهم ممكنه ده چې تشبيه پديكېن وي چې څرنگه په مال موروث كېن د وارث دكسب دخل نوي، صرف قرابت دميت دوجي نه ده ته مال ميلاؤيري، دغه شان دخول جنت هم دې چې پديكېن دانسان كسب لره دخل نيسته، محض په فضل دالله ﷻ سره وي، الا ان يتعلمن الله بفضل (الحديث) اوهرچه دې اعمال نوهغه اسباب بعیده دي دخول جنت لپاره، په منزله دقرابت دې لپاره دفضل الهی ﷻ نواعتراض نه وارديري په تلك الجنة التي اورثوها بماكنتم تعملون، سره (۵) او داهم ممكنه ده چې جنت ته، وراثت په اعتبار دسكنى اولي سره ونيلى شوي وي، چې حضرت آدم ﷺ اولاً جنت ته داخل كړې شوې وو، اوبياشيطان دهغه دخروج لپاره سبب اوگرځيدلو، نومسكن ابائى دانسان هغه جنت دې نونيك اعمالوسره به انسان دغه وراثت گټي، او بداعمال او كفراو شرك حاجب دې دغي وراثت لپاره، او پديكېن غيرت وركول دي انسان ته په نيك اعمالو باندې، چې غيرت مندانسان هغه دې چې دخپل پلار، نيکه ميراث اوگټي، او جنت دستاسونيكه ميراث دې په نيك اعمالوسره گټلى كيږي والله اعلم او ددينه علاوه بعض محدثينو نور توجيهات هم كړيدي.

﴿مَنْ كَانَ تَقِيًّا﴾ داسبب داستحقاق دې دخول جنت ته، او تقى نه يالغوى معنى مرادده يعنى خان بچ كوونكى دشرک نه، من كان تقيا عن الشرك (مدارك) او بيا ته اصطلاحى او عرفى معنى مرادده اوهركله چې په مسلك د احنافو باندې په نصوصو كېن اعتبار دمفهوم مخالف ندي معتبر نوددې وجه نه داايات ساكت او خاموش دې دغيرمتمقي يعنى دصاحب الكبرائه چې هغه به جنت ته داخليري اويانه؟ اود نورو نصوصونه داثابت ده چې صاحب الكبرائه جنت داخليري اگرچې كه دخول اولى نوي، امام رازى رحمه الله باوجود ددې چې شافعي المسلك دې پدي مقام كېن داعتراض نېج كيدلونه ئي ترجيح د احنافو مسلك ته وركړيده فرمائى، والجواب: الآية تدل على ان التقى بخلها وليس فيها دلالة على ان غير التقى لا بدخلها (كبير ج ۲۱ ص ۵۵).

﴿وَمَا تَنْتَظِرُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾ داد فرشتو متعلق د یوې شېهي جواب دې چې شبه د اکیده چې فرشتي د اسمانونو نه زمکي ته را کوږيږي او بیا ځيږي نو معلومه شوه چې دوی ته د تصرف قدرت حاصل دې، نو جواب تنه اوشو پدې ایت سره حاصل د جواب دادې چې فرشتي د الله ﷻ عاجز او د هغه د حکم پابند مخلوق دې، د الله ﷻ په حکم سره را کوږيږي او ځيږي. الله ﷻ حکم ته محتاجه دې، د هغه د حکم نه بغیر زمکي ته نشي راتلی نو څرنگه متصرف شو؟

وېط: د دې ایت د ماقبل سره څه ربط دې؟ ځکه چې په ظاهر کښ ربط نه معلومېږي ځکه چې ماقبل ایت کښ د متقینو حالت اخروي ذکر شو او اوس د حضرت جبرئیل علیه السلام نزول بیانېږي نو په ظاهر کښ ربط نه ښکاري؟ (۱) بعضی مفسرینو د ربط لپاره داسي قول کړيدې چې دلته د نزول نه د حضرت جبرئیل علیه السلام نزول ندې مراد بلکه نزول د متقینانو مراد دې جنت ته، نو دا اخبار دې د اهل جنت نه یعنی چې کله هغوی جنت ته داخلېږي نو دابه وائی چې ﴿وَمَا تَنْتَظِرُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾ دا قول د تعلیې وغیره نه منقول دې، لیکن دا قول ضعیف دې، ځکه چې مخالف دې د احادیثو صحیحونه، ځکه چې په احادیثو صحیحو کښ دا وارد دې چې دلته د نزول نه مراد د حضرت جبرئیل علیه السلام نزول دې، ځکه چې دا ایات د حضور ﷺ د هغې قول په جواب کښ نازل شو چې حضرت جبرئیل علیه السلام ته ئی او فرمائیلو چې، مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَزُورَنَا أَكْثَرًا مِمَّا تَزُورُنَا (البخاری) نو د دې قول په جواب کښ دا ایات نازل شو، نو د دې وجه نه دا اخبار د اهل جنت د قول نه گرځول بعید دی، (۲) د نقاش علیه السلام او د ځني اهل علم نه دا منقول دی چې دا ایت، متصل دې د، اِنَّمَا اِنَّا رُسُلٌ رَبِّكَ اِنْ سَرَهُ، او هغه هم کلام د جبرئیل علیه السلام وو، او داهم د هغه کلام دې، لیکن د دې توجیه ضعف او استبعاد هم ظاهر دې.

(۳) بعض اهل علم فرمائی چې دا ایت په منزله د دلیل او علت دې د ماقبل لپاره چې دا ماقبل ټول کلام صحیح او صادق دې ځکه چې دا کلام حضرت جبرئیل علیه السلام د الله ﷻ په امر او حکم سره نازل کړيدې، (۴) حضرت علامه مولانا شبیر احمد عثمانی علیه السلام د دې ربط په مختلف طریقو سره بیان کړيدې، الف) فرمائی چې په ماقبل ایت کښ د دې ذکر او شو چې د جنت وارث اتقیا، دی. نو پدې ایت کښ د دې ذکر کېږي چې، تقوی او خوف د هغې ذات نه پکار ده چې د هغه په قبضي کښ زمکي، اسمانونه، اوزمان او مکان دې او د هغه د حکم او اجازت نه بغیر یوه لویه فرشته وزرشي رپه ولی، ب) دغه شان په ماقبل ایت کښ ذکر او شو چې جنت ته به متقین ځي، پدې ایت کښ

نومنه داطاعت بیانیری چې که څوک جنت وارث، جوړیدل غواړي نو دفرشتو غوندي دالله ﷻ دحکم مطیع او منقاد دشي، (ج دغه شان په ماقبل ایتونو کښ دانبیاء کرامو ﷺ تذکري اویا امتقیانوته بشارت دجنت ورکړې شونواوس پدي ایت کښ اشاره دایانیری چې دالله ﷻ نیک بندگان به ضرور جنت ته داخلیری خودهرڅه لپاره یو وخت مقردي، نو جنت ته داخلیدل هم په وقت مقرره سره دي.

شان نزول په روایت دبخاری ج ۲ کتاب التفسیر، کښ ددي ایت شان نزول دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه داسي منقول دی چې حضور ﷺ حضرت جبرئیل رضی الله عنه ته افرمائیلو چې مامعک ان ترورنا اکثر ماترورنا، نو دا ایت نازل شو، اوبعض مفسرینو طبری وغیره داسي نقل کړیدی چې کله مشرکینو د رسول الله ﷺ نه داصحاب کهف، روح او ذوالقرنین په باره کښ تیوس او کړو نو حضور ﷺ ورته افرمائیلو چې صبا به څه جواب درکړم او انشاء الله، ئي هیرشو، نو وحي کښ تاخیر او شو څه وخت ورستو چې وحي نازل شوه نو حضور ﷺ دحضرت جبرئیل رضی الله عنه نه د دومره وخت نه راتللو وجه او پوښتله نو دا ایت نازل شو چې ﴿وَمَا تَنْتَظِرُ﴾ او تنزل باب تفعل دې، باب تفعل کله په معنی دافعال سره راځي او کله په معنی دتفعیل سره، او کله په خپلي معنی سره وي نو کچرته باب افعال په معنی سره شي نو معنی به ئی نزول دفعه واحده شي، او که په خپلي معنی سره شي نو معنی به ئی نزول علی الاطلاق شي او که په معنی دتفعیل سره شي نو معنی به ئی نزول احياناً شي، نو دلته دادریمه معنی زیاته یقیناً او مناسبه ده، او غوره قول دادې، چې ﴿وَمَا تَنْتَظِرُ﴾ داحکایت دې دکلام جبرئیل رضی الله عنه نه ﴿لَهُ تَقْدِيمٌ دَجَارٍ مَجْرُورٌ دَحَصْرٍ او اختصاص لپاره دې، او دا په منزله دذلیل دې دماقبل لپاره چې مونږه دالله ﷻ دحکم نه بغیر نشوراتللی ځکه چې ﴿لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا﴾.

﴿وَمَا بَيْنَ أَيْدِينَا﴾ بعضو مفسرینو ددینه ازمه مراد کړیدی چې د﴿أَيْدِينَا﴾ نه مراد زمانه مستقبل ده نه ﴿وَمَا خَلْفَنَا﴾ مراد زمانه ماضی ده ﴿وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ﴾ نه مراد زمانه حال ده بعضوته اماکن مراد کړيدي چې د﴿وَمَا بَيْنَ أَيْدِينَا﴾ نه مراد دنیا و احوال ددنیا دی. او ﴿وَمَا

خَلَفْنَا بَعْدَهُ مَرَادِ آخِرَتِ اَوْ هُنِي اَحْوَالِ دِي. اَوْ «وَمَا يَتَّبِعُ ذَلِكَ» نَهْ مَرَادِ حَالَاتِ دَدُو ۲، نَفْخُوهُ مِيْنِخْ كُنْ مَرَادِ دِي، لِيَكُنْ غُورَهْ قَوْلِ دَادِي چي دَدِينَهْ مَرَادِ عَامِ شِي، كِهْ اَمَاكُنْ وَي اَوَكِهْ اَزْمَنَهْ وَي. اَوْ تَعْمِيمِ زِيَاتِ الْيَقِ دِي دَسْبَاقِ اَوْ سِيَاقِ دِكَلَامِ سَرَهْ، نُوْدَايَتِ مَقْصِدِ دَاشُو، چي دَالله ﷻ پِهْ قَبْضَهْ قُدْرَتِ اَوْ تَصْرَفِ كُنْ دِي هَرْخَهْ كِهْ زَمَانِ دِي كِهْ مَكَانِ نُونَهْ مُونِرَهْ پِهْ يَوَهْ زَمَانَهْ اَوْنَهْ پِهْ يَوْمِ مَكَانِ كُنْ دِهْفَهْ دَا جَازَتِ نَهْ بَغِيْرَ نَشُوْرَاتْلِي، (رُوح).

«وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا» نَسِيٌّ پِهْ مَعْنَى دَغْفَلَتِ اَوْ بِيْ خَبِرِي سَرَهْ دِي، يَعْني سِتَارِبِ دَهْيِخْ خِيْزَنَهْ بِيْ خَبِرَهْ نَدِي هَرْخَهْ دَالله ﷻ پِهْ عِلْمِ كُنْ دِي (مَدَارِك) اَوْ بَعْضِ فَرْمَانِي چي دَا پِهْ مَعْنَى دَتَارِكَا سَرَهْ دِي، نُوْدَايَتِ مَطْلَبِ دَادِي چي سِتَارِبِ تَا پَرِيْدِي اَوْ سِتَا طَرَفِ تَهْ مُونِرِ بِالْكُلِّ نَهْ رَا زُو اَوْ سِلْسِلَهْ دُوحِي سِتَانَهْ خْتَمِ كَرِي دَاسِي نَدَهْ، بَلَكِهْ تَاخِيْرِ دُوحِي مَبْنِي دِي پِهْ حَكْمَتِ بَانْدِي، چي دِهْفِي نَهْ اَلله ﷻ وَاَقِفْ دِي «رُبُّكَ اَلْأَرْضِ وَالْأَرْضُ لِلَّهِ» دَلَالَتِ ذِكْرِ كُولُو اَوْ دَشَبَهَاتُو، جَوَابُو نُوْرُ كُولُونَهْ بَعْدِ، اَوْ سِ دَعْوِي دَسُوْرَتِ ذِكْرِ كِيْبِي، چي دَاسْمَانُونُو اَوْ دَزْمَكِي اَوْ دَتَوَلِ كَانَتَاتِ مَالِكِ صَرَفِ اَوْ صَرَفِ اَلله ﷻ دِي نُوْلَهْذَا عِبَادَتِ هَمْ دِهْفَهْ پِكَا رَدِي «فَاتَعَبْهُ» فَا، دَتَرْتَبِ لِيَا رَهْ دَهْ يَعْني چي هَرَكَلَهْ دَاسْمَانِ اَوْ دَزْمَكِي اَوْ دَكُلِ كَانَتَاتِ رَبِّ اَلله ﷻ دِي نُوْعِبَادَتِ هَمْ دِهْفَهْ كُوَهْ، اَوْ عِبَادَتِ نَهْ مَرَادِ تَوْحِيْدِ دِي، اِيْ وَحْدَهْ لَدَلِكِ (قُرْطُبِي) «وَأَصْطَفَى» دَا اَمْرِ دِي دَبَابِ اَفْتَعَالِ نَهْ دَبَابِ اَفْتَعَالِ فَا، كَلْمِي پِهْ مَقَابِلَهْ كُنْبِي صَا دَرَاغِي، نُوْدَقَانُونِ صَرْفِي مَطَابِقِ تَا، پِهْ طَا سَرَهْ بَدَلَهْ شُوَهْ، اَوْ مَرَادِ تَنَهْ اسْتِقَامَتِ دِي پِهْ عِبَادَتِ بَانْدِي، اَوْ صَبْرِ اَكْرَجَهْ مَتَعَدِي كِيْبِي پِهْ عُلَى سَرَهْ لَكِهْ پِهْ سُوْرَهْ طَهْ كُنْ، وَاصْطَفَى عَلَيْهَا، خُوْدَلْتَهْ مَتَعَدِي شُو پِهْ لَامِ سَرَهْ اَوْ پِهْ صِلَهْ كُنْ نِيْ لَامِ رَاغِي، وَجَهْ دَادَهْ چي صَبْرِيْدِي مَقَامِ كُنْ مَتَضَمْنِ دِي مَعْنَى دَثْبَاتِ لَرَهْ، اَوْ عِبَادَتِ نِيْ وِرْلَهْ پِهْ مَنَزَلَهْ دَمَقَارِنِ (مَلَكِرِي) سَرَهْ مَرُخُولِي شُوِيْدِي نُوْدَدِي وَجَهْ نَهْ دَدَهْ پِهْ صِلَهْ كُنْ لَامِ رَاوَرِي شُو اَوْ نَظِيْرِ دَدِي دَادِي چي يُوْسُفِي مُحَارِبِ جَنْجِ كُوُونَكِي، تَهْ اَوَانِيْ اَصْطَفَى لِقَرْنِ اَوْ پِيْدِي كُنْ اَشَارَهْ دَهْ چي پِهْ عِبَادَتِ سَرَهْ بَهْ تَكَاْلِيْفِ اَوْ مَشَقْتُو بَهْ رَاخِي خُوْدِهْفِي دُوجِي نَهْ سَسْتِي نَدَهْ پِكَا رِلَكِهْ ثَابِتِ قَدَمِي پِهْ عِبَادَتِ بَانْدِي پِكَا رَدَهْ. (كَبِيْر) اَوْ بَعْضِ مَفْسِرِيْنِ فَرْمَانِي چي لَامِ پِهْ «لَعِبْنَدِيْمِ» كُنْ لَامِ اَجْلِيَهْ دِي اَوْ مَفْعُولِ بِيْ دَوَاصْطَفَى

همصبور عليه محذوفه ده، نوتقدیرد عبارت داسی دی. واضطر علی المشاق لاجل عبادة الخلاق (مدارك).

﴿هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾ سَمِيًّا په اصل کنس شريك فی الاسم ته وئیلی کیري (همنام، خوهرکله چې شريك فی الاسم تقاضه دمعاملت کوي نوډدي وجه مراد تنه مماثل اوپه الوهیت اوعبادت کنس شريك مراددي، واستفهام لپاره دانکاردي

فانده: ذایت دعبادة النص نه دامعلومیري چې دالله ﷻ اسماء مطلقا دچالپاره، نوم گرځول جائزندی، خوعلماؤپدي کنس تفصیل کړيدي چې مختصره خلاصه ئی داده، چې په لفظ دالله ﷻ کنس اتفاق دي چې دادچالپاره علم نشي گرځيدي اونه ئی دالله ﷻ نه علاوه په بل چا اطلاق جائزدي اوپه لفظ درحیم کنس اتفاق دي چې اطلاق ئی په غیرالله ﷻ باندې جائزدي، اوپه لفظ درحمن کنس اختلاف دي، عند البعض اطلاق ئی په غیرالله باندې مطلقا ناجائزدي لکه داقول دابن مالک رحمه الله وغيره دي، واستدلال ئي کړيدي پدي قول دالله ﷻ سره قل ادعوا الله اودعوا الرحمن اى، طرزاستدلال ئی دادې چې رحمن هم دلفظ الله ﷻ پشان دالله ﷻ لپاره علم دي نوځکه ئی اطلاق په غیرالله جائزندی، اوبعض محققينوعلماؤفرق کړيدي په مینځ دمعرف باللام اوغيرمعرف باللام کنس، چې ناجائزپه غیرالله باندې هغه اطلاق دالرحمن یعنی معرف باللام دي اودنکري په صورت کنس یعنی غيرمعرف باللام په صورت کنس درحمن اطلاق په غیرالله جائزدي چنانچه دعلامه سبكي قول په شامي کنس داسي ذکرشويدي والحق ان المنع شرعي لالغوى وان المخصوص به تعالى المعروف (شامی ج ۱ ص ۵) اوديته اشاره معلومیري دحافظ ابن کثیر رحمه الله په قول کنس چې هغه فرمانی عن ابن عباس ؓ ليس احدیسمی الرحمن غیره تبارک وتعالى (ابن کثیر) چې دعدم جواز اطلاق په صورت دمعرف باللام کنس دي نه مطلقا (والله اعلم بالصواب).

﴿وَقُولُوا لِلْإِنْسَانِ﴾ ډډي خائ نه دسورت دویمه حصه شروع کیري چې پدي کنس څو شکوي، زجرونه، تخویفونه اوبشارتونه ذکرکیري چې تفصیل ئی مخکنس تیرشویدی، نوپدي ایت کنس شکوی ذکرکیري چې دانادان انسان داسوال کوي چې دمرگ نه ورستوبه څه دوباره څرنگه ژوندې کیرم؟ اوالف لام په ﴿الْإِنْسَانِ﴾ کنس یاجنسی دي اویدیکنس مجازفی الطرف شویدی چې ذکرذکر اومرادتنه بعض دي، اویامجازی الاستناد دي چې نسبت دماصذرعن البعض. کل افرادوته

شويدي له وجه درضاء دتولو کفارو پدي قول باندې اويالاف لام دعهديلپاره دې اومعهود پدي سره ياجماعت دکفارو دې اويامعهود پدي سره شخص معين دې چې هغه ابی بن خلف دې. په روايت کښ دې چې ابی بن خلف يوزور وروست شوی هډوکي راوغستلو او په لاس کښ نئ ټکري ټکري کړو اويياني اونيل چې، زعم محمد ﷺ انا نبعت بعد الموت، چې دمحمد ﷺ داخيال دې چې مونږ به دهرگ نه ورستويياژوندي کيږو، نودهغه په باره کښ الله ﷻ داايت نازل کړو (قرطبي)

﴿أَوَدَّا مَا مِثُّ﴾ استفهام لپاره دانکار دې او ﴿أَوَدَّا﴾ ظرفيه دې متعلق دې په فعل مقدر پوري چې 'اخرج' دې اوپه مذکور مابعد اخرج پوري ندې متعلق ځکه چې په هغه باندې لام داخل شويدي اودخول دلام مانع دې دماقبل کښ دعمل کولونه، اوبعض علماؤ توسط دسوف هم په مانعينو کښ شمار کړيدي

﴿لَسَوْفَ أَخْرُجُ حَيًّا﴾ لام په 'لَسَوْفَ' کښ دمجرد تاکيد لپاره دې، لام دابتداء ندې، ځکه چې لام دابتداء چې په مضارع داخل شي نومعنی دمضارع خاصه شي په حال پوري نويياني جمع دسوف سره جائز نوي، اودلته چې ني جمع راغليده نومعلومه شوه چې دا لام دتاکيد لپاره دې (والغصیل فی الکشاف).

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكْ شَيْئًا ۝

آيا! فکر نه کوي دانسان چې بيشکه مونږه پيداکړې وو دې وړاندي ددينه، اونوو دې هيڅ شي ^۲

فَوَرَبِّكَ لَنَعْصِرَنَّهٗمۙ وَالشَّيْطٰنُ نُهُمۙ لَنُصَبِّرَنَّهُمۙ

نوقسم دې په رب ستا باندې چې ضروريه يوځای کوو مونږ دوی اوشيطانان بيا به ضرور حاضره وومونږ دوی

حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًا ۝ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهٖمۙ أَشَدُّ

چاپيره دجهنم نه په زنگونانو باندې پراته، بيا به رااوکاگومونږ دهر دلي نه هر هغه کس ددوی نه چې ډير سخت وو

۱، جواب شکوی

۲، تخويف اخروي

عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ۝ ثُمَّ لَتَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أُولَىٰ بِهَا صِلِيًّا ۝

به رحمان باندې په نافرمانۍ کښ بيا مونږ به خبريو په هغه کسانو چې هغوی به حقدار دي جهنم ته د داخلیدلو

وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رِجْلِكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۝

او قسم دې نېشته ستاسونه څوک مگروږځي به جهنم ته. ده ستا په رب باندې داخبره، يقيني فيصله کړې شوي

ثُمَّ لَنُنَجِّيَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَلْدُدُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًّا ۝

بيا به مونږ بچ کړو هغه کسان چې ځان ښ ساتلي وو د شرک نه او پريږدو به ظالمان په هغې کښ په زندگونو باندې پراته

﴿أَوَّلًا يَذْكُرُ الْإِنْسَانَ﴾ د اجواب د شکوه دې، چې دا انسان پدې هم نه پوهیږي او سوچ نه کوي چې دې هېڅ هم نوو، معدوم وو مونږ پیدا کړو او وجود ته موراویستلو، نو اعاده ثانیه اهونه او اسانه ده د ایجاد اول نه اودغه شان دلیل الله ﷻ په سورة یسین ایت نمبر (۷۹)، سورة الروم ایت نمبر (۲۷)، سورة اعراف ایت نمبر (۲۹)، کښ هم ذکر کوي، او مراد په ذکر سره پدې ځای کښ فکر کول دي. ځکه چې ذکر په خپلي معنی سره هلته وي چې اول عمل حاصل وي او بیا هیڅ شي، او استفهام لپاره د توبيخ دې او په من قبل سره هغه حالت دې چې دې پري اوس دې یعنې حالت بقاء، او بعض فرماني چې د من قبل، نه مراد د دې قول کولونه مخکښ حالت دې.

﴿فَوَرَبِّكَ لَنَخْشَرَنَّهٗمْ﴾ د اتخويف اخروی دې، او دا قسم د الله ﷻ په خپل ذات باندې او مضاف

کړيدې رسول الله ﷺ ته لپاره د تشریف او تغخیم شان او و او په ﴿وَالشَّيْطَانِ﴾ کښ یا لپاره د عطف دې او یا په معنی د مع سره دې او مراد د شیاطینو نه عام دي که انسي وي یا جني، چې په دنیا کښ د کومو انسانانو دوی اتباع کړیده، او دوی گمراه کړيدي او یا اجنات دي ټول به میدان حشر ته راویستلی شي، هم ضمیر د جمع دې، او ﴿وَالشَّيْطَانِ﴾ هم جمع دې نولهدا د آیت مطلب دادې چې هر کافره د شیطان سره په هتکړو کښ راوستلی شي (قرطبي و کشاف).

﴿ثُمَّ لَنُخْصِرَنَّهٗمْ﴾ په شتم کښ اشاره ده چې د حشر نه ورستو کافي مدت پوري به خلک د جهنم

نه گیر چاپیره به وي، او ﴿جِثًّا﴾ یا جمع ده د جاثیه و نیلی کيږي په زندگون باندې پروت او ناست

کس ته. اودا دږه ښیت اورعب دوجي نه کوي، امام رازي رحمته الله علیه فرمائی چې قیامت په ورځ به هر سړی پدې حالت کښ وي لکه چې الله تعالی فرمائی وتری کُلّ امة جائیه. خود کافر پدې حالت باندې کیدل به لپاره دذلت دهغه وي اود مسلمانانو به دا حالت دعادت جاريه دوجي نه وي چې دخلکو عادت پدې جاري دې چې په وخت دمطالبي دبادشاه کښ دبادشاه درعب دوجي نه دکیناستلو داصورت اختیاره وي اوحسن بصری رحمته الله علیه نه مروي دي چې داصورت اختیاره ول به دخائی دتنگوالي دوجي نه وي (قرطبی) او یا (چیتا) جمع دجثوه ده اوجثوه وئیلی کیري جماعت ته، دا قول دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما دې.

﴿ثُمَّ لَنَزَعَهُ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أُخْرَجَ﴾ ته په سختی سره اوشیعه دباب ضرب یضرب نه په معنی دخوریدلو اود ږیریدلو سره دې، اومرادتنه، اتباع اوفرقي اوجماعتونه دي، اودآیت مقصد ددې چې الله تعالی به اولاً ټول دجهنم نه گیرچاپیره راجمع کړي بیابه مسلمانان الله تعالی جنت ته داخل کړي اوپه کفارو کښ چې کوم سرکش کفار دي هغه به الله تعالی دغذاب عظیم لپاره خاص کړي اوهغوئ به اولاً جهنم ته اوغورځوي، او بیابه ورپسې، بالترتیب نور اغورځوي، نو ﴿أَلَيْسَ أَشَدُّ عَلَى الْكَافِرِينَ عَذَابًا﴾ نه مراد هغه سرکش کفار دی چې په گناهونو باندې ئی جرات کولو، اویاتنه مراد رؤسادي اودهغوئ جرم ځکه زیات سخت دې چې دهغوئ تقلید کړې شوي دي، نوزال هم دي اومضل هم دي، او ﴿عَذَابًا﴾ منصوب دې بناء پر تمیز چې دې تمیز دې ﴿أَلَيْسَ أَشَدُّ﴾ جملي نه، اود ﴿أَلَيْسَ﴾ ترکیب دمشکل مقاماتونه دې اوپدیکښ دنحویانولوئی اختلاف دې (۱) مسلک دجمهورو اودسیبویه دادې چې ای اسم موصول دې اودامینی دې ځکه چې صدر دصلي ئی محذوف دې اوکله چې هم دای صلي صدر حذف کړې شي نودې به مبنی وي (عند السیبویه) نودې مبنی دې په ضمی سره اگرچه دې په محل دنصب کښ واقع دې اومفعول به دې د﴿لَنَزَعَهُ﴾ لپاره، نوسیبویه ترکیب داسي کوي چې ﴿لَنَزَعَهُ﴾، فعل، فاعل ﴿أَلَيْسَ﴾، اسم موصول مبنی برضم، منصوب محلاً مفعول به، او ﴿أَشَدُّ عَلَى﴾ خبر دې دمبتدا محذوفی لپاره، چې هو، دې نومبتدا سره دخبر نه صله شوه دموصول.

۲) دویم مذهب دخیل دی چې هغه فرمائی چې حرکت ددی حرکت اعرابیه دی او ﴿أَلِیْمٌ﴾ مرفوع دی بنابر ایدائیت، او ای استفهامیه دی او ﴿أَشَدُّ﴾ ورله خبردی، تقدیر عبارت عند الخلیل داسی دی، لنوعن من کل، شیعة الذین یقال فیهم اشد الخ
 ۳) دریم مذهب دقراء دی چې هغه فرمائی چې ﴿أَلِیْمٌ﴾ منصوب دی اوداجمله مفعول به واقع شویده د﴿لَنْتَرَعَنَّ﴾ لپاره.

۴) خلورم مذهب داخفش دی هغه فرمائی چې من په ﴿مِنْ كُلِّ شِیْعَةٍ﴾ کنس زانددی، اوداجمله مفعول به ده د﴿لَنْتَرَعَنَّ﴾ لپاره، او ﴿أَلِیْمٌ﴾ داجمله مستانفه ده چې واقع شویده په سوال دسائل کنس، اومرفوع ده بناء بر ایدائیت نو تقدیر عبارت عند الاخفش داسی دی، ثم لنوعن من کل شیعة، نوسائل سوال اوکړو چې من هم نوجواب نی اوکړې شو، انهم اشد الخ ددینه علاوه نور مذهب هم دی تفصیل لپاره بحر ملاحظه کړئ.

﴿ثُمَّ لَنْتَخُنَّ أَكْثَرَهُمْ بِدِي خَائِ كَيْنَ دَتَعْقِيبَ ذَكْرَى لپاره ده، او تعقیب زمانی یار تبی لپاره نده چې اعتراض اوکړې شي چې ظاهر دایت نه دامعلومیږي چې دخول دجهنمیانو به جهنم ته اول وي اودهغې نه ورستو به بیا الله ﷻ ته علم حاصلیږي، بلکه دایت مطلب دادې چې بیاداهم اوره چې جهنم ته داخلیدل به هسي نوي بلکه مونږ ته ښه علم دی چې مستحق دجهنم څوک دی، او پدوی کنس به دتولونه اول جهنم ته څوک داخلېږي، او اسم تفضیل یعنی، ﴿أَكْثَرَهُمْ﴾ یاپه معنی دمبالغی یعنی علیم سره دی، اویاتفضیل په اعتبار دعملنامی لیکونکي فرشتو (کراماً کاتبین) سره دی، چې کراما کاتبین به داعمالونه دامعلوم کړي چې سعید څوک دی اوشقی څوک دی؟ خواصل علم په ټولو احوالو په سرائرو او علانیو باندې الله ﷻ دی

﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا مَقْرَطَى فرمائی چې واو متضمن دی معنی دقسم لره اوداقسم دی دجانبه دالله ﷻ نه پدې چې دهر انسان ورود دداخلیدل، به جهنم ته خامخاکیري اودلیل پدې چې انسم دی هغه حدیث دی چې نقل کړیدی امام بخاری رحمه الله په کتاب الجنائز کنس (باب فضل من مات له ولده فاحسب) چې روایت دی دحضرت ابوهریره رحمه الله نه چې رسول الله ﷺ ارشاد

او فرمايولايوت لاحد من المسلمين ثلاثة من الولد قسمه النار لاثثة القسم. چي يوکس دمسلمانانوه داسي ندي چې دهغه دري بچي (دوروکوالی کښ) مړه شي اوبيا دې جهنم ته لاړشي داسي نښي کيدې مگر صرف اوصرف دقسم حلال ولولپاره (به ځي) يعني چې کوم قسم الله ﷻ کړيدې نوصرف دهغې دپوره کيدولولپاره به ځي (قرطبي).

ورود کله په معنی ددخول سره رازي، کله په معنی داطلاع سره راځي اوکله په معنی دعبورسره راځي اوبيا په ﴿مِنْكُمْ﴾ کښ دوه (۲)، احتمالات دی يودا چې خطاب صرف کافرانوته شي، اودويم داچې خطاب عام شي، کافرانو اومسلمانانودواپوته شي. نوکچرته خطاب کافرانوته شي نوبياورود په معنی ددخول سره دې اوبه ﴿ثُمَّ تُنْجَى﴾ کښ ثم لپاره دتعقيب ذکرې ده. اوکه خطاب عام شي مسلمانانو اوکافرانوتولوته نوبياوا احتمال دادې چې ورود په معنی ددخول سره شي نومؤمن اوکافريه الله ﷻ جهنم ته داخل کړي خومؤمن لپاره به جهنم، برداوسلاما، شي اوکافرلپاره به گرم وي اوهغه ته به عذاب ميلابري، اوداتوجيه راجحه ده يودمذکوره حديث دوجي نه چې لايوت لاحدين المسلمين الخ اوبل دهغې حديث دوجي نه چې نقل کړيدې حکيم ترمذي رحمه الله دابوسمير رحمه الله نه چې هغه فرمائي، اختلاف الورد فقال بعضنا لايدخلها مؤمن وقال اخر: يدخلونها جميعا ثم ينجي الله الذين اتقوا فلقيت جابر بن عبد الله عليه السلام فذكرت له فقال: واهوى باصبعه الى اذنيه صمنا ان لم اكن سمعت رسول الله ﷺ يقول لايقى برو ولا فجر الا دخلها فتكون على المؤمن بردا وسلاما كما كانت على ابراهيم عليه السلام الخ (قرطبي وغيره بحواله حکيم) نوددي احاديثونه معلومه شوه چې دکافراومسلمان دواړو دخول به جهنم ته کيږي اوبيا به الله ﷻ مؤمنانوته نجات ورکړي لکه ورستوايت کښ چې دی اوفوائد ددي ورود اوبياخروج دادې چې (۱) پديکښ سروراوخوشحالي به مقصود وي دمؤمنانوچې کله هغوى اوگوري چې مونږ الله ﷻ ددي سخت عذاب نه خلاص کړي يواومونږ ته ئي نجات راکړيدې (۲)، اودغه شان پدي کښ به مزيدتکليف ورکول مقصودوي اهل النارته چې دوى اوگوري چې ددوى مخالفين مؤمنانوته الله ﷻ نجات ورکړو نودوى به ډيرخفه شي (۳)، اودغه شان پدي کښ به مقصود مزيدالذاد اوخوند اغستل دي وي دنعمتونو دجنت نه ځکه چې کله دوى دجهنم عذاب اوگوري اودهغې سختي معينه کړي نودهغې نه ورستوبه دجنت نعمتونه ډيرلذت اوخود به ورکوي.

کما قال الشاعر: وبضدها تبين الاشياء، او نورهم فوئددی چې امام رازی رحمته الله په خپل تفسیر کښ ذکر کړېدی

دویم احتمال دادې چې ورود په معنی دعبور سره دي. دا توجیه دحضرت حسن بصري رحمته الله نه منقول ده مقصد ذات دادي چې هریوکس به په پل صراط باندې تیریري. او په روایت کښ دی چې پل صراط دجهنم دپاسه دي او جنت الله رحمته الله دپل صراط دپاسه پیدا کړېدي. نو کافر او مشرک به دپل صراط نه لاندې جهنم ته او غورزیري او متقیانوته به الله رحمته الله نجات ورکړي مدارک وبيضاوي.

دریم احتمال دادې چې ورود په معنی داطلاع سره دي چې جهنم به دقیامت په ورځ موضع دحساب سره به قریب وي. نو په حالت دحساب کښ به ئي ټول اوگوري، کافران دي که مؤمنان اوبیابه الله رحمته الله مؤمنانوته نجات ورکړي ولصاحب المظهری فی هذا المقام تحقیق اتق من شاء فیطالعه ثم.

﴿كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مِّمَعْتَرًا لِّبَدِي سِرَ اسْتِدْلَالِ كَوِي چي کافرانو اوفاسقانو ته عذاب ورکول واجب دي په الله رحمته الله باندې، ځکه چې علی په وجوب او حتم په لزوم دلالت کوي نومعلومه شوه چې په الله رحمته الله باندې وجوب شته دي، اهل سنت والجماعت ته جواب دا کوي چې هرکله الله رحمته الله یو امر فیصله او کړي نو دهغې خلاف واقع کیدل ممکن ندي نودائي قائمقام او گرځولو دوجوب، نه داجه داعین واجب دي.

﴿ثُمَّ نُخَيِّ إِلَيْنَ هَمْ يَادَ تعقيب زماني لپاره دي کچرته دورود نه مراد دخول شي اوياد تعقيب ذکرې لپاره دي کچرته ورود په معنی دعبور شي او پدي کښ سبب دنجات دجهنم اودرېعه ددخول دجنت ته ذکر کړېږي چې هغه تقوی ده

وَاِنَّا نُنْزِلُ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا يَتْلُوْنَ قَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ

او کله چې اولوستلې شي په دوی باندې ایتونه زمونږ واضح بیان والا وائي هغه کسان چې کفر ئي کړېدي هغه کسانوته

أَمْتُوا ۚ أَلَى الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيمًا ۚ وَكَمْ أَهْلَكْنَا

چې ايمان نى راوړيدې، چې کوم يو ددې دواړو ډلونه ښه ځای والا دې اوځانسته مجلس والا دې^۱ او بيره لاندې کړي موب

قَبْلَهُمْ ۚ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاكًا وَرِئًا ۚ قُلْ مَن كَانَ فِي الضَّلَالَةِ

وړاندې ددوى نه قومونه ديو زمانې چې هغوى ځانسته سامان والا دواواو شکل والا^۱ ورته نوايه څوک چې وي په گمراهۍ کې

فَلْيَمْنُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًا ۖ لَّحَقَّ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ ۖ إِنَّمَا الْعَذَابُ

نومهلته به ورکړي هغه ته رحمان مهلت دي، چې کله اويني دوى هغه چې دوى سره نې وعده کيږي يا عذاب دنيوى

وَأَمَّا السَّاعَةُ ۖ فَمَسِعَلَمُومٌ ۚ مَّنْ هُوَ شَرٌّ مَّكَالًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا ۚ ۝ وَيَزِيدُ اللَّهُ

اوپا قيامت نوزده چې پوهه به شي چې څوک دې ډير بد ځای والا او ډير کمزوري لښکروالا او زياته وي الله^۱

الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبُيُوتِ الطَّيِّبَاتِ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا

هغه کسانو لره چې هدايت موندونکي دي نور هدايت اوباقې پاتې کيدونکي نيك عملونه ډير غوره دي په نيز د ژب ستا په بدله کس

وَحَيْرٌ مَّرَدًّا ۝

او ډير غوره دي په اعتبار د ځای دورو گرځيدلو سره.

﴿وَإِذَا تُنْفَخَتِ الصُّفُوفُ﴾ داشکوه ده يعنې چې کله دقرآن ايتونه پدوى باندې لوستلى شي نو دوى

ازروى تکبر داواي چې مسلمانانوته پدې قرآن سره څه حاصل شو؟ زمونږه محفلونه څومره

ځانسته اوشان وشوکت والادي اومسلمانان د فقر او غربت زندگي تيره وي، اولام په ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾

کس لام التبليغ دي لکه په وقال لهم ليهم کس لام تبليغ دي.

(2) تخويف دنيوي اوجواب شکوى

(1) زجر

«خَيْرٌ مَقَامًا» مقام یا اسم ظرف دې په معنی دځای دقامت سره او یا مصدر میمی دې په معنی دنیام سره او «نَدِيًّا» په معنی دمجلس سره دې «وَكَّرَ أَهْلُكُنَا قَلْبَهُم مِّن قَرْنٍ» داتخويف دنيوي دې. جي ددې دنيا په شان وشوکت باندې مغرورخلکوته داهم سوچ کول پکار دې چې مونږه ددوي نه زيات مال ودولت والا خلک. شان وشوکت والا امتونه هلاک کړي دي. او قرن ونیلی کيږي امت او جماعت ته «هُمْ أَحْسَنُ أَثْنًا». اثاث. سامان دکورته ونیلی کيږي وهومناع البيت من الفرش والياب وغیرها (روح) اوکله کله نې اطلاق په مطلق مال باندې هم کيږي «وَرَبَّيَا» ونیلی کيږي منظراوشکل وصورت ته. یعنی دډیرخاسته منظروالاوو. اوداکنایه ده په نازاونعم کښ دکیدلونه. اوپه یوقرائت کښ بغیردهمزي نه «رَبَّيَا». راغليدې په معنی دسیرايي سره. ددواړو مقصد بودي

﴿قُلْ مَنْ كَانَ يَدْعُو إِلَى شَكْوهِ أَوْ جَرَدِي، چې کوم خلک د دنیایه مال د متاع باندې تکبر کوي، او ایمان نه اعرض کوي﴾ **اللَّهُ** دغه شان خلکو ته ډهیل او مهلت ورکوي تر دې چې د وعدې مطابق یادوئ ته په دنیا کېن عذاب راشي او بابه قیامت قائم شي او د کفر په حالت کېن به د **اللَّهُ** سره ملاقات او کړي نوبیا به ورته پته اولگی چې د چاه کانه ښه ده او د چا مجلس کمزوری اضعیف دي.

﴿فَلْيَعِزُّدْ لَهُ بِمَا أَمَرَ بِمَعْنَى الْخَيْرِ دِي. يَعْنِي اللَّهُ ﷻ دَعَا شَانَ سِرْ كَش تَه مَهْلَت وَرْ كَوِي اَوْ صِيغَه دَامَر اَو رِي شَوَه چې يَدِي كِنِس اِشَارَه دِه دِيْتَه چې بِتَقَاضَايِ حَكْمَتِ دَالله ﷻ سِرَه مَنَاسِب دَادَه چې دَوِي تَه مَهْلَت وَرْ كَرِي، لِپَارَه دَدِي چې عَذْرَوْنَه نِي خْتَم شي، لَكِه چې پَه سُوْرَه فَاطْرَايِت نَمْبِر (۳۷)، كِنِس دِي، اَو لَمْ نَعْمَر كَم مَآيْذَ كَرْفِيَه مَن تَسْكَوْا لَخ نُوْدَالله ﷻ دَطَرْف نَه پَه دِنِيَا كِنِس دَوِي تَه تَرْقِي وَرْ كُوْل دَكِيْل دَحَقَانِيْت نَدِي بَلَكِه اسْتَدْرَاج دِي، اَو دَعَا شَانَ ذِكْرَالله ﷻ پَه سُوْرَه آلْ عِمْرَان اِيْت نَمْبِر (۱۷۸)، كِنِس هَمْ فَرْمَانِي، اَو يَا اَمْرِيَه مَعْنَى دَدْعَاسَرَه دِي ﴿إِنَّمَا أَلْغَدَابَ وَإِنَّمَا أَلْسَاعَةُ﴾ بِهَاتَفْصِيْل دِي ﴿مَا يُوْعَدُونَ﴾ پَه طَرِيْقِي دَمَآنَعَه الْخُلُوسَرَه، اَو ﴿إِنَّمَا أَلْغَدَابَ﴾ هِنَه مَرَاد عَذَاب دِنِيَوِي نِيْدَكُوْل، قَتْل كِيْدَل، اَو پَه حَالَت دَنْزَعَه كِنِس سَزَا وَرْ كُوْل مَرَاد دِي، اَو ﴿وَأِنَّمَا أَلْسَاعَةُ﴾ هِنَه مَرَاد

دقیامت عذاب او یاپس د مرگ نه عذاب مراد دې، ځکه چې په اصطلاح د شرع کښ د قیامت اطلاق کله کله په مرگ نه پس زندگۍ باندې هم کیږي کما فی الحدیث، من مات فقد قامت علیه القيامة، ﴿فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا﴾ د اجواب د شرط دې اوغایه ده د حتی لپاره یعنی د عذاب وخته پوري دوی ته مهلت وي خو چې د عذاب وخت شروع شي نو بیا مهلت ختم شي. نو پدې وخت کښ به دوی پوهه شي ﴿مَنْ هُوَ شَرٌّ﴾ داپه مقابل د ﴿وَأَضَعُفٌ جُنْدًا﴾ کښ دې ﴿وَأَحْسَنُ نَدِيًّا﴾ داپه مقابل د احسن ندیا کښ دې.

﴿وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا﴾ د ابشارت دې چې الله ﷻ په خپل توفیق سره مؤمنانوته په ایمان باندې ثبات او استقامت ورکوي، لکه څرنگه چې کافرانوته ئي استدراج او مهلت ورکولو، او د هغوئ کفر او سرکشي به زیاتیدله. نو د امقابل د ﴿فَلْيَعْدُدْ﴾ دې، نو دایت مطلب، دادې چې کفاروته مال دولت کښ ترقي داد هغوئ د حقانیت دلیل ندې او د مؤمنانوداري د هغوئ د باطل کیدلو دلیل ندې بلکه د نبوی عیش وعشرت سره الله ﷻ کفاروته په کفر او طغیاني کښ ترقي ورکوي او په ناداري، فقر و فاقی سره مؤمنانو مراتب بلند کوي.

﴿وَالْبَقِيَّةُ الصَّلَاحُ﴾ د دې تفسیر په سورة الکهف کښ، تیر شوي دې، چې نیک اولاد، نیک اعمال، تسبیحات وغیره د اباقي پاتي کیدونکي څیزونه دي، او په اخرت کښ به اجر او بدل د دې میلا وېږي، او ﴿وَحَرٌّ عِنْدَ رَبِّكَ﴾ کښ خیراگرچه اسم تفضیل دې خودلته تفضیل فی نفسه مراد دې او تفضیل علی الغیر ندې مراد ﴿وَحَرٌّ مَرْدًا﴾ د مرد اسم ظرف دې یعنی ځای دواپس کیدلو مراد تنه جنت دې، په سورة الکهف کښ څیراملا، وئیلی شوي وو، او دلته ﴿مَرْدًا﴾ اوئیلی شو. وجه داده چې هلته دا کلام دهغه سړي په جواب کښ ذکر شوې وو چې مال اولاد ئي ذریعه د نفعي دانمي گرځولو، او پدې باندې ئي سهارا وه، او دلته په مقابل د ﴿شَرٌّ مَكَانًا﴾ کښ ذکر شوي دې نو ځکه ورسره ﴿مَرْدًا﴾ ذکر شو.

أَقْرَمَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأَوْتِيَنَّ مَا لَا

آيات خبرنی په حال دهغه کس باندې چې کفرې کړېدې به آیتونو موږ باندې اوواڼی چې خامخا به را کولی سی مانه مال

وَوَلَكَا ۞ أَظْلَعَ الْغَيْبِ أَمْ أَتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ۞ كَلَّا ۚ سَنَكْتُبُ

اوولاد آیا دې خبر دې په غیب باندې اوکه باڼي اخستی ده درځمن ته وعده دجات، هرگز داسې نده. ضرور موږ به لیکو

مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ۞ وَنَزِيلُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا

مغه خبرې چې دی وایي اوزمانه وو ده لره د عذاب نه په زیاتولو سره. اوواخلو موږ دده نه هغه چې دی وایي اوزاخي به موږ به

فَرَكًا ۞ وَاتَّخِذُوا مِنْ كُونِ اللَّهِ إِلَهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ۞

بلک یواځې ۱۱ اوسولي دي دوی سیوا دانف ۱۲ نه حقداران ښځی ددي لپاره چې شي ددوی دپاره مددکاران

كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ۞

هرگز نشي کیدې زرده چې انکار به اوکړي ښځی ددوی نه. اوسي به پدوی باندې دشمنی کوونکی

﴿أَقْرَمَيْتَ الَّذِي﴾ هداشکوه مع التخويف دې، دآيت شان نزول امام بخاری رحمه الله او نور

محدثینوداسي نقل کړېدې چې حضرت خباب بن ارت ؓ فرمائی چې څه لوهار (آهنگر) وم،

نوماعاص بن وائل ته څه څیز (توره) جوړکړي وه چې دهغې پیسې دهغه په ذمې ځماقرض وې

نومانت ته مطالبه اوکړه چې ځما پیسې را کړه نوهغه اوښل چې لا والله لا افضینک حتی تکفر بمحمد ؐ

یعنی هغه وخته پورې څه ستاحق تاته نه درکوم ترڅو پورې چې تاپه محمد ؐ سره کفرنوي

کړې، حضرت خباب ؓ فرمائی چې ماورته جواب کښ اوښل چې څه هرگز کفر نه کوم اگر چه ته

مرشي اوبیا ژوندې کړې شي، نوعاص اوښل چې آیا څه به مرکبیم اوبیا به ژوندې کیریم؟

خباب ؓ فرمائی چې ماورته اوښل چې هاو، نوده اوښل چې کله څه دوباره ژوندې شم نوهلته به

1. شکوی مع تخويف اخروی

1. بحر

هم ځما اولاد او اموال وي نويابا به نې هلته درله، درکړم. نوالله ﷻ دا ايت نازل کړو. او ﴿اَفَرَأَيْتُمْ﴾ په معنی دا خبر سره دې، ځکه چې رويت د اشي او ذريعه د علم ده او خبر ورکول ورسره صحيح وي نو ځکه رايه په معنی دا خبر سره راځي، اوفاء، ياد تعقيب ذکرې لپاره ده لکه چې دا ظاهره ده او استفهام مجاز عبارت دې دامرنه په بيانولو د واقعي سره. او مقصد دايت دادې چې د کنډو سابقه حالات ذکر کولو نه ورستو بيا دوي ته واقعه د دې کافر هم ذکر کړه. اى اذکر حديثه غيب حديث اولنک (مدارک) او ايفاء عاطفه ده او معطوف عليه ورله مقدر دې. اى انظرت فرايت الذى کفر الخ (روح) يعنى آياته نه گوري چې بيا خبر شي په حالت دهغه کس چې کفرئ کړيدې انخ او استفهام لپاره د تعجب دې، يعنى دده د اجرائت شنيعه قابل تعجب دې ﴿مَالًا وَوَلَدًا﴾ بلام موضه للفهم دې. يعنى ځما د قسم وي چه ماته به په اخيرت کښ ضرور مال او اولاد ميلا ويري

﴿اَطْلَعِ الْغَيْبِ﴾ د اجواب د قول د مشرک دې چې د امشرك (عاص، چې دا وائى چې ﴿لَا تُبَيِّنْ مَالًا وَوَلَدًا﴾. آياده ته څه غيب باندې علم ورکړې شويدي او که يائي د الله ﷻ سره عهد شويدي ﴿اَطْلَعِ﴾ په اصل کښ اطلع، په وزن د افعال باندې وو، شروع کښ همزه استفهاميه ده. فاء افتعال په مقابلي کښ طاء واقع شوه. د قانون صرفي مطابق تاء په طاء سره بدل کړې شوه او طاء په طاء کښ مدغم کړې شوه او په شروع کښ تنه همزه وصلي حذف کړې شوه، او اطلاع على الغيب. نه مراد علم غيب حاصليدل دي يعنى ده ته الله ﷻ په خپلي ارادي باندې علم ورکړيدې چې دې دومره مضبوط قسم خوري، او د ابن عباس ؓ نه مروې دى چې اطلاع على الغيب، نه مراد په لوح محفوظ کښ کتل دي، يعنى آياده خپل قسمت په لوح محفوظ کښ کتلي دي؟

﴿اَمَّا اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا﴾ عهدنه مراد يا اعمال صالحه، ايمان او توحيد دې. نو دايت مقصد دادې چې آياده نيك اعمال، ايمان، او په توحيد باندې عقیده شته دې چې په هغې ده سره د جنت وعده شويده، او يا عهد په خپلي معنی يعنى د وعدي سره دې، نو دايت مطلب دادې چې آياده سره الله ﷻ وعده د نجات کړيده ﴿كَلَّا سَتَكُنُّ﴾ كَلَّا، لفظ د قرآن مجيد په نصف اول کښ نيسته دې او په نصف اخير کښ درې ديرش (۳۳) ځلي راغليدې، اودا اول موضع دې، لفظ د کلا، په دوه (۲)، معنيو کښ مشترک دې، کله په معنی د حقا سره وي او کله په معنی د لا، سره وي، کله چې

په معنى دحقا سره وي دېته كلا حقا. وائى اوچې په معنى د. لا. سره وي دېته ردعيه وائى اوددينه علاوه كله كله مجازا استعمال ئى په ايجاب او كله په تشبيه كنى هم كيږي. ابن الانبارى دابوالعباس نحوى نه نقل كړيدى چې په كلا، باندې وقف كول جائز ندي مطلقا. ليكن دجمهورو راي داده چې په كوم خائى كنى. كلا. صله دقسم لپاره. واقع شي لكه كلا والقمرا، المندر ۳۲، يالكه كلا ورب الكعبة. شو چې پدي مواضعو كنى. كلا. په معنى داي حرف ايجاب سره دې اوصله دقسم لپاره واقع شويده نو په كلا باندې وقف كول جائز ندي. اوددينه علاوه په كوم خائى كنى چې كلا حقه وي نوهلته په ماقبل دكلا، باندې وقف كول مستحسن دى او په كلا باندې ابتداء مستحسنه ده اودا په قرآن مجيد كنى په ديارلس (۱۳) مواضعو كنى راغليدي. اوچې په كوم خائى كلا، ردعيه وي نوهلته په كلا، باندې وقف مستحسن دي. مانحن فيه هم ددغي قبيلي نه دي او كوم خائى كني په كلا كني دواړه احتمالات وي هلته وقف هم مستحسن دي او ابتداء هم مستحسنه ده اودا په قرآن كنى لسو (۱۰) مواضعو كنى راغليدي، اوددينه علاوه دوه (۲) مواضع داسي دي چې هلته نه وقف مستحسن دي اونه ابتداء مستحسنه ده بلكه وصل مستحسن دي دمقابل سره، يو (۱) ثم كلا يعلمون (النبا: ۵) او (۲) ثم كلا سوف تعلمون (النكاثر)، ابتداء ځكه مستحسنه نده چې وقف راخي په حروف عاطفو باندې، او په كلا باندې وقف ځكه مستحسن ندي چې فائده (كلا) په مابعد كنى ده.

﴿سَنُكْشِبُ﴾ (۱) مراد تنه محفوظ كول دى لپاره دبدلى وركولو، اى سنحفظ عليه قوله، فنجازيه به ف الاخره (قرطبي) (۲) اوياتنه مراد ظاهره ول دي يعنى مونږ به ده ته اوښايو چې ستا خبري مونږه ليكلي وي، (كشاف) (۳) اوبعض فرمائي چې (سين) لپاره دټاكيد دي او ﴿سَنُكْشِبُ﴾ كتابت حالى مراد دي اومجازي الاسناد دي په كلام كنى ځكه چې كتابت ملائك كوي په حكم دالله ﷻ سره. اود ﴿مَا يَقُولُ﴾ په مراد دهغه والادعوى ده چې ﴿لَا أُوتِيَتْ مَالًا وَوَلَدًا﴾.

﴿وَنَزَّلْنَاهُ مَا يَقُولُ﴾ مراد تنه اغستل اوسلب كول دهغه مال او اولاد (بحر) وياتينافردا فردي په معنى دمنفرد سره دي يعنى بالكل تن تنها به زمونږ مخي ته راخي. نه به ورسره اولادوي نه به مال وي نو نه به قبيله وي (قرطبي).

﴿وَاتَّخَذُوا مِن دَابَل زَجْرَدٍ﴾ په آلهونیولوسره ﴿لِيَكُونُوا لَهْمَ عِزًّا﴾. عز په معنی د غون دانصاروسره دې، چې د اسبب د عزت اونصرت دې په دنیا کښ. ﴿كَلَّا سَيَكْفُرُونَ﴾ کلا. لپاره دروغ دې اورد دې د مشرکینو د خیال، چې دوی د کوم مقصد لپاره د الله ﷻ سره شریکان گرځونې دي چې په آخرت کښ زموږ سفارش کوي اوزموږ نه به عذاب لري کوي نوداغرض اومقصد به د دوی هرگز پوره نشي، بلکه دامعبودان به د قیامت په ورځ د دوی د عبادت نه به انکار کوي. اوددې مشرکینو مخالف به شي، اوضمیر په ﴿سَيَكْفُرُونَ﴾ کښ د غوره قول مطابق راجع دې. معبودان او، آلهو، ته اوبعض فرمائی چې ضمیر راجع دې کفارو ته یعنی قیامت په ورځ به د اکفار په د عبادت نه منکر شي لکه په سورة الانعام کښ دی، والله ربنا ما کنّا مترکین (انعام: ۲۳).

﴿وَيَكُونُونَ عَلَيْنَا ضِدًّا﴾ ضديه معنی د مخالف سره دې، اودامقابل دې د عِزًّا. اولفظ د ضد مفرد راوړی شو حالانکه دا خبر دې د جمعې نه. نوبعض وجه دافرمانی چې ضد، مصدر دې اومصدر سره توصیف د جمعې کیدې شي، (بحر) اوبعض فرمائی چې ﴿ضِدًّا﴾ مفرد مقابله ذکر شوی دې ځکه چې دې په مقابله د ﴿عِزًّا﴾ کښ راغلیدي او ﴿عِزًّا﴾، مصدر دې نولهذا ﴿ضِدًّا﴾ هم مقابله مفرد ذکر کړې شو، اوبعض فرمائی چې ضمیر د ﴿وَيَكُونُونَ﴾ راجع دې کفارو ته، او ﴿عَلَيْنَا﴾ ضمیر راجع دې معبودانو ته یعنی د اکفاره دخپلو معبودانو سخت مخالف به شي، اوضدًا، مفرد ځکه راوړی شو چې دوی ټول به په ضدیت کښ داسي متفق وي لکه چې دوی په منزله د واحدوي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوَسُّوهُمْ أَرَأَيْتَ

آیا نه ئی خبر چې بیشکه موږه پریځي دی شیطانان په کافرانو باندې چې راخوتکوي (تیزه وی) دوی په راخوتکول سره

فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَذَابًا ۖ يَوْمَ

^۲ نونلوارمه کوه ته په دوی باندې «عذاب» بیشکه مونږه شماريوره کوو دوی لږه به شمارلوسره ^۳ به کومه ورځ

نَحْمُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفَلَا ۖ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرِثًا ۖ

چی راجع به کرو مونږ متقیان رحمن ته په حیثیت دمیلانو ^۴ او اوبه سړو مجرمان جهنم ته سړي.

لَا تَحْمِلُكُمُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَتَىٰ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ۖ

^۵ اختیایه نه لري دسفاش کولومگرهغه څوک چې اختی ده په نیزدرحمن وعده

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّا جَعَلْنَا دَابِلَ زَجْرَدٍ﴾ په اتباع دشیطانانوسره، چې مونږ په دوی باندې شیطاین مسلط

کړیدی چې هغوی دوی په گناهونو باندې تیزه وي، مراد په ارسال سره تسلط ورکول دي

شیاطینوته لکه په سورة بنی اسرائیل، ایت نمبر (۷۴) کښ هم تیرشویږي. او یا ارسال. ماخوځ دې

داړسلت البعیر، نه چې اوښ ازاد پریخودلی. نودایت مقصدادې چې مونږه شیطاین او کفاردتعلق

جوړه ولولپاره په خپل مینځ کښ ازاد پریخی دي، اوڅه قسم رکاوټ موندې پیدا کړې او کچرته

الله ^۶ اراده کړې وی نو په زبردستی سره به ئی منع کړي وو (کشاف) ﴿تَوَزَّهُمْ أَزًّا﴾، از، هز،

استغزاز، ټولومعنی یوه ده، ونیلی کیږي په یوکار باندې څوک تیزه ول، رااوچتول وغیره، نودایت

مطب دادې چې شیطاین دوی ته وسوسي واچوي او گناهونه ورته ځانسته ښکاره کوي نودوی په

هغې پسي روان شي، او دخواهشاتو اتباع او کړي، اوداجمله په محل د نصب کښ واقع ده بناء

برحالیته مقدره د ﴿الشیطین﴾ نه اویاجمله مستانغه ده چې واقع ده په سوال د سائل کښ، چې کله

اونیلی شو چې ﴿أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ﴾ نوسائل گویا چې سوال او کړو چې. فماداً تفعل الشیطان هم؟

^۲ نسلی برائ رسول الله ﷺ

و شاربث اخروی

و تعویف اخروی

قصص سورت. نفی شفاعت قهري.

﴿فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ﴾ داتسلي ده رسول الله ﷺ ته، یعنی ته ددوئ دسرکشی دوجي نه په ډیر باندې د عذاب تلوار مه کوه، عذاب پدوئ باندې خامخا راتلونکی دی. خود هغې لپاره یو وخت مقرر دې ﴿إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ﴾ عد شمار ته ویلی کیږي نومراده تنه یا شمار د شیو، ورځو، مسو اود کالونو دې، نو دایت مقصد دادې چې ددوئ د زندگۍ شپې او ورځې محدودې پاتې دي. او یا تنه د انفاسو شمار مراد دې، اود اهرم کنایه ده قرب هلاکت ددوئ نه. ددواړو توجیهاو په ټول داجمله علت دې د ماقبل جملې یعنی نهی، لپاره.

﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ﴾ د ابشارت اخروی دې او ﴿إِلَى الْآخِرِينَ﴾ نه مراد ذات درحمان ندې بلکه د دینه مراد هغه مقام د عزت او کرامت دې چې په هغې کښ تجلیات او انوارات درحمان به وي چې هغه جنت دې، (فتح) او وفد ویلی کیږي د هغې کسانو جماعت ته چې هغوئ یو بادشاه یا یو لوی امیر ته په اعزاز او اکرام سره ځي، او بیا چونکه غالباً دغه شان کسانو سره سورلۍ هم وي نو ددې وجه نه د وفد، اطلاق په رښتیا باندې هم کیږي، نو دایت مقصد داشو چې د قیامت په ورځ به متقین خلک به د الله ﷻ میلمانه وي او په ځانسته، ځانسته سورلوباندې به سواره وي او د الله ﷻ دیدار او د هغه جنت ته به روان وي، اللهم ارزقنا بفضلک و بکرمک امین) اود سورلۍ به یادوئ اعمال وي یعنی ددوئ اعمال نه به ددوئ لپاره محبوبې سورلۍ جوړې کړې شي، لکه ابن کثیر رحمه الله د ابن ابی حاتم په سند سره د ابن مرزوق رحمه الله نه نقل کړې دي چې، مؤمن چې څرنگه د قبر نه راپاسي نو ددعمل به د یو ځانسته صورت او پاکي خوشبوسره دده قبر سره ولاړ وي، نو د مؤمن به ورته تپوس او کړې چې ته څوک ئی؟ نو عمل به ورته او ئی چې ته ماته پیژنی؟ مؤمن به ورته او ئی چې نه، صرف دومره دی پیژن چې یو ځانسته صورت او پاکي خوشبو والائی، نو دې به ورته او ئی چې څه ستانیک عمل یم او څه په دنیا کښ هم دغه شان ووم، او څه په دنیا کښ یو اوږد وخت پوري په تاباندې سوړووم نن ته په ماباندې سورشه، اود دې برعکس دکافر، فاسق عملونه به د یو بیکاره او بدبوداره سورلۍ په صورت کښ به راویستلی شي (اعاذنا الله منها) او بعض فرمائی چې د سورلۍ به د جنت نه راویستلی شي او هر نیک انسان ته به د هغه محبوبه سورلۍ پیش کړې شي او په هغې به کښي او جنت ته به روان شي.

فانده په حديث دبخاری اومسلم کښ دی چې حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرماني، قام فبارسول الله ﷺ عوطة فقال ﷺ يا ايها الناس انكم تحشرون الى الله تعالى حفاة عراة غللا الخ نوډينه معلومه نوډه چې حشر دانسانانو به پيدل کيږي. اود ماقبل نه معلومېږي چې په سورلي به سواره وي. نوبعضو طبيق. داسي کړيدې چې ترميدان حشر موقف پوري رانلل به حفاه وي اوبيا دهغي نه س مراحل جنت ته داخليدل وغيره، دابه په سوار يوسره وي. اوبعض فرماني چې خني نيك بخته خلک به داسي وي چې دقبر نه پاسيدلوسره هغوي ته سوارۍ ولاړه وي. اوميدان حشر ته اوبيا دهغي نه ورستومنازلوته په سوارۍ لاړشي نوابن عباس رضی الله عنه روايت عام مخصوص منه البعض دي

﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ﴾ سوق وئيلي کيږي رابنکلو. اوزبردستۍ بوتللو. ته او ورد. په اصل کښ وئيلي کيږي اوبوته راتلونکي جماعت ته. اوبيانوم اوگرځيدلود تږي لپاره ځکه چې څوک اوبوته راځي نو هغه غالباً تږي وي. (کبير) اونصب د ﴿وَرَدًا﴾ بناء برحاليث دي، چې دي حال واقع شويدي د ﴿الْمُجْرِمِينَ﴾. نه نو دايت مقصد دادې چې مجرمانو په جهنم ته بوتللو حالت به داسي وي لکه څرنگه تږي اوبيان اوبوته شړلي کيږي، نو دا کلام محمول دي په تشبيه باندې، مشبه به محذوف دي نو تقدير د عبارت داسي دي، ونسوق المجرمين کما تاساق الهائم الى جهنم وردا (روح) اودا تشبيه په استخفاف اواهانت کښ ده. اوياءوردًا ﴿منصوب دي بناء پدي چه دي مفعول له دي د ﴿وَنَسُوقُ﴾ لپاره، نواصل کښ داسي دي، الى جهنم للورد لکه جنتک اکراما اي لاکرام.

﴿لَا يَمْلِكُونَ﴾ پدي کښ نفي دشفاعت قهري ده، اوبدي ايت کښ ډير توجيهات دي. ځکه چې ضمير دجمعي ١، اوياراجع دي ټولومخلوقاتوته چې په هغي دلالت کړيدې ذکر د دور ٢، فريقتو چې متقيان، اومجرمان دي ٣، اوياراجع دي ماقبل کښ مذکور دور ٢، فريقتوته، ٣، اوياراجع دي فقط متقيانوته ٤، اوياراجع دي فقط مجرمانوته، اودشفاعت نه مراد ديا، شافعين دي اويامشفوع له مراد دي.

١، که ضمير راجع شي ټولومخلوقاتوته اودشفاعت نه مراد شفاعت د شافعينو شي نواستثناء به، إلا من اتخذ كذباً متصلاً شي اود وعده که نه مراد ياعهدتوحيد دي يعنى لا اله الا الله.

ويونكى، اوياتنه مرادحکم او اذن، دې اوماخوذ دې دَعَهْد الاميرالى فلان، نه چې په معنى دامراو حکم سره دې، نومعنى به ئى داشي دآيت چې هيڅ څوک به دشفاعت مالک نوي مگر هغه څوک به شفاعت کولى شي (الف) چې موحدوي (ب) ياهغه څوک چې رحمان ورته اجازت ورکړې وي

(۲) که ضمير راجع شي ټولو مخلوقاتو اوشفاعت نه مراد مشفوع له په حق کښ شفاعت شي نو دعهده نه مراد توحيد دې، اواستثناء پدي صورت کښ هم متصله ده، دآيت معنى به داشي چې څوک به هم مالک نوي دشفاعت کولو دبل چالپاره مگر د هغه مشفوع له لپاره به کولى شي چې هغه موحدوي يعنى خاتمه ئى په توحيد شوي وي (۳، ۴) دغه شان دادواړه احتمالات په هغې صورت کښ هم دې چې ضمير راجع شي متقيان او مجرمانوته.

(۵) که ضمير راجع شي فقط متقيانوته، اوشفاعت نه مراد دشافعينوشي اوعهدا نه مراد به اذن وي، نواستثناء پدي صورت کښ هم متصله ده، دآيت معنى به داشي چې مالکان به نوي متقيان دشفاعت کولو مگر په اذن درحمن سره.

(۶) که ضمير راجع شي فقط متقيانوته اودشفاعت نه مراد مشفوع له شي، نو دآيت معنى به داشي چې، مؤمنان به مالکان نوي چې دچاپه حق کښ شفاعت اوکړي مگر د هغه مشفوع له په حق کښ به کولى شي چې د هغه خاتمه په توحيد باندې شوې وي.

(۷) که ضمير راجع شي مجرمانوته اوشفاعت نه مراد شافعينو شفاعت شي نو دعهده نه مراد په عهد توحيدوي، اواستثناء به پدي صورت کښ منقطعه وي دآيت معنى به داشي چې مالکان به نوي مجرمان دشفاعت کولو دهيچالره، ليکن هغه څوک به دشفاعت کولو مالک وي چې حاصل کړې وي عهد دتوحيد

(۸) که ضمير راجع شي مجرمانوته اوشفاعت نه مراد شفاعت ياب کيدل مصدر مجهول شي، اوعهدا نه مراد به عهد توحيد شي، اواستثناء پدي صورت کښ هم منقطعه ده نو دآيت مقصد به داشي چې نوي به مالکان دامجرمان چې شفاعت ياب شي ليکن موحدين به شفاعت ياب کيدلى شي ددينه علاوه نور توجيهاات هم دى چې ذکر کړيدي علامه زمخشري وغيره په خپلو تفاسيرو کښ

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ۖ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا ۖ تَكْلَافُ

۱. «وای دوی چی نیولی دی رحمن خان له ولد» نائب. بیستکه راغلن ناسوخیږی ډیری ناکارې ته چې نزد دي چې

السَّمَوَاتِ يَتَّقُظْرَنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًا ۖ أَنْ

سمانونه اوچوی ددی خبرې دوجې نه او اوسلیري زمکه اورا پریوخي غرونه ډرې وږې. ددی دوجې نه

دَعَا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ۖ وَمَا يَلْبَنِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَقْعَدَ وَلَدًا ۖ إِنَّ كُلَّ

جې بلي دوی رحمان لره ولد اونده مناسب رحمان لره چې اونيسي ولد. ندي ټول هغه چې

مَنْ فِي السَّمَوَاتِ، وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا ۖ لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ

په اسمانونو کښ دي او په زمکه کښ دي مگر راځي رحمان ته په بندگي سره بيشکه راگير کړي دي الله ﷻ دوی اوشمار کړيدي

عَدًّا ۖ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَرْدًا ۖ

په شمار سره. او دوی ټول به راځي الله ﷻ ته په ورځ دقيامت یواځي یواځي تش تور

﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ هَذَا عَادَةً دَ شَكْوَى دَسُورَةِ الْكَهْفِ، دَسُورَةِ الْكَهْفِ په ابتداء کښ

الله ﷻ فرمانيلی وو چې وينرالدين قالوا اتخذ الله ولدا، نوبیادهغې نه ورستوپه سورة الكهف

اومريم کښ د مشرکينو د شبهاتو ازاله اوکړې شوه، دا زالي د شبهاتو نه پس د سورة الكهف د شکوي

اعاده اوکړې شوه. چې دوی الله ﷻ ته نسبت د ولد کوي، او د الله ﷻ لپاره نائب

متصور کوي. حالانکه د الله ﷻ لپاره نائب اوياد الله ﷻ نه علاوه بل جاته، کار ساز او متصرف

ونيل عظيم جرم دي. ﴿لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا هَذَا﴾ التفات دي د غيبت نه خطاب ته لپاره د اظهار د کمال

شفاعت د دوی د قول. ﴿إِنَّا﴾ په معنی د عظيم المنکري معنی ډیر ناکاره سره دي

﴿تَكْلَافُ السَّمَوَاتِ هَذَا﴾ په موضع د صفت کښ ده د ﴿إِذَا﴾ لپاره، چې د دوی قول داسي ناکاره

دي چې قریبه ده چې اسمانونه ټکري ټکري شي اوزمکه اوچوي او غرونه ډرې وږې شي د دوی

ددي خبري دوجي نه. پديکين اشاره ده چې شرک مفضي دې فساد د نظام ته او توحيد مفضي دې صلاح د عالم اونظام ته، کمايدل عليه الحديث لا تقوم الساعة حتى يقال في الارض الله الله الخ ان دعوا الخ دلته لام تعليليه مقدر دې. دا علت دې دما قبل (فساد عالم) لپاره. دعا يابه معنى د تسمي سره ده اى سموا للرحمن ولدا (فتح)، اويابه معنى د نسبت سره دې. اى نسبوا للرحمن ولدا

«وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ» پديکين رد دې د قول د مشرکينو په اعتبار د مانع عقلي سره چې د اتحاد ولد لره مانع عقلي موجود دې. اود ماينبغى. استعمال په دوو (۲) معانيو کيږي دې (۱) په معنى دغه جواز سره دې (۲) په معنى د غير مناسب سره دې. اول معنى په صورت کيږي. ينبغى به د باب انفعال نه. شي چې مطاوع د باب تفعل دې نودې به مطاوع شي د بغي، په معنى د طلب سره. او وجود د شئ مطلوب ورستو د طلب نه وي. لکه کسرته فانکسر. نودلته هم وجود دولت ورستو د طلب د الله ﷻ نه وي. نودلته نفي د طلب دولت راغلیده چې د اديراو کده ده په، نسبت د نفي ذات ولد نه، نو ذات معنى به د ابي الله ﷻ طالب دولت ندي او که چرته بالفرض الله ﷻ دخپل خان لپاره د اولاد طالب وي نو بيا هم د الله ﷻ لپاره ولد راتلل ممکن نوو (کشاف) اودويمي معنى په صورت کيږي هم ذات مقصد بالکل واضح دې چې، ولد د الله ﷻ ذات سره مناسب ندي دهغه د شان خلاف دې ځکه چې نقص لره مستلزم دې په واجب تعالى کيږي ځکه چې دامستلزم دې ترکيب لره، ځکه چې والدوئيلي کيږي د بته چې دهغه انفضال د جزاوشي اودې دهغې د مثل لپاره مبدا او گرځي. او انفعال د جزد مستلزم دې نقصان لره په منفصل عنه کيږي، اودغه شان تماثل وغيره هم لازم يږي چې تفصيل ئي مخکيږي تير شويدي.

«إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ» د امانع شرعي ذکر کيږي د اتخاذ ولد لپاره چې څرنگي عقلا د الله ﷻ لپاره ولد راتلل محال دي، نو دغه شان شرعاً هم محال دې ځکه چې هر څه چې پدي کائنات او مخلوقاتو کيږي د اوتول د الله ﷻ ملوک دي، او دولت لره لومملوکيت په مينځ کيږي منافات دې. ولد ملوک نشي جوړيدې او ددې وجه نه چې ولد ملوک نشي جوړيدې جوړيدې الله ﷻ ولد لره او عباديت په طرفينو د تقابل کيږي ذکر کړل، نو مملوکيت ئي ثابت کړو او ولد لره خود بخود نفي شونو معلومه شوه چې الله ﷻ د پاره ولد نيشته، (قرطبي) او ان نافية دې، او کله د استغراق حقيقي لپاره دې.

﴿لَقَدْ أَخْصَنُمْ وَعَدَهُمْ﴾ احصی، په معنی دا حاطي سره دي. يعنی هرڅه دالله ﷻ دامر اوتدبير او قدرت دلاندې دي اوالله ﷻ په ټولوباندې محيط دي. اود ټولو په تفصيلوباندې عالم دي (کبر) ﴿وَكُلُّهُمْ آتِيهِ﴾ داهم رد دي په عقيدې ددوي باندې په اعتبار دآيات دعجز سره اوفر دأ. نه مراد منفرد او خالي والی دي دمددگارانو او اموالو وغيره نه

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ

لشكه هغه كسان چې ايمان نى راوړيدي او عمل نى كړيدي نيك زرده چې بيدابه كړي دوى لره رحمن

وَدَا ۝ قَائِمًا يَشْرُهُ يَلْسَانُكَ لِيُبَشِّرَ بِهِ

مينه به زړونو دخلكو كښ ۱ پس بيشكه اسان كړيدي مونږ دا قرآن په ژبه ستالپاره ددي چې زيرى وركړي به دي سزه

الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لَّدَا ۝ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَبْرِ هَلْ تَحْسُ

متقانونه او اوږه وي په دي سره قوم جگړمار ۲ اوږه پر هلاك كړيدي مونږه مخكښ ددوى نه قومونه آياوښي ته

مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ۝

ددوى نه يو كس اوبياوږي ته دوى لره څه كشار

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ پدي كښ بشارت دي مؤمنانونه او په لفظ د﴿وَدَا﴾ كښ واو په

حركات ثلاثوسره منقول دي، وَدَ، وُدَ، وُدَا، وُدَا مضدرهم راخي، صَفَتْهُمْ راخي اود وديد، دبالغي په معنی سره هم راخي، پدي ايت كښ خلور ۴) توجيهاً دي ۱) ددي مطلب دادې چې دخلكو په زړونو كښ به الله ﷻ دنيكانو محبت واچوي، اوددي تائيد په مشهور حديث سره هم كيږي چې دحضرت ابو هريره ؓ نه منقول دی فرمانی چې رسول الله ﷺ ارشاد او فرمائيلو. ان الله

(۱) بشارت

(۲) دامتعلق دی ټول سورت سره او اعاده دشکوی دسورة كهف، بطريقه لف نشر غير مرتب

(۳) تخويف دنيوی

اذا احب عبدا دعا جبرئيل عليه السلام فقال ان احب فلانا فاحبه، فيحبه جبرئيل الخ عليه السلام كله ديوبند سره محبت كوي نوجبرئيل عليه السلام ته اواني چي خه دفلاني بنده سره محبت كوم ته ورسره مه محبت كوه نوحضرت جبرئيل عليه السلام ورسره محبت شروع كړي. بياحضرت جبرئيل عليه السلام اسمانونو والوته اعلان اوکړي چي الله تعالى دفلاني سره محبت كوي نوتاسوهم ورسره محبت كوي. نواسمانونوالاورسره محبت شروع كړي، اوبيا دهغه لپاره په زمكه كښ مقبوليت اومحبوبيت پيدا كړي شي.

دويمه توجیه داده چي ديك اعمالوپه وجه سره ددوي په زړونوكښ خپل محبت به واچوي. **دويمه توجیه** داده چي په خپله به الله تعالى دوي سره محبت كوي. او **خلوومه توجیه** داده چي د **﴿وَوَدَّاهُ﴾** مراد مقام محبت دې چي جنت دې.

﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْتَهُ﴾ دامتعلق دې دآبتداء دسورت سره. چي د اتخاذ ولد دنسبت نه خان بچ كونكولپاره خوشخبري اوره ول اودالله تعالى ته دولدنسبت كوونكوته بړه اوره ول دی. تيسيره مراد نازله ول دی **﴿يَسْلُطُ﴾** بآ په معنی دعلی، سره ده اوفاء په **﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْتَهُ﴾** كښ دتعليل لپاره ده. اودلسان نه مراد لغت عربيه دې نو دايت مطلب دادې چي ته تبليغ كوه اوپدي قرآن سره خلكوته بشارت وركوه اودالله تعالى دعذاب نه ئي بړه وه خكه چي مونږ تاته داقرآن اسان (كشاف). **﴿وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لَّدَا﴾** لد جمع دالداده وئيلي كيږي شديدالخصومة په باطله سره اوډيردروغزن ته هم وئيلي كيږي، دلته تنه مرادهغه خلك دي چي نسبت دولدني الله تعالى ته كړيدي.

﴿وَوَكَّمْ أَهْلَكْنَا﴾ داتخويف دنيوي دې په اخيركښ، اودتخويف په ضمن كښ درسول الله تعالى سره دمشركينو دهلاكت وعده هم كيږي، يعنی ددوي نه مخكښ ډيرمعاندين هلاك كړي شويدي اونوم نشان ئي په دنياكښ نيشته دي، نوستاددښمنانو حشرپه دغه شان وي، (روح) او **﴿وَوَكَّمْ﴾** پدي مقام كښ خبري دي، **﴿هَلْ نَحْسُ﴾** نحس ياپه معنی دتجسره دې اوياپه معنی دتري سره دي. اوركړا وئيلي كيږي الصوت الخفي، يعنی كشارته چي نطق په حروفوسره پكښ نوي، اوداكنايه ده دهلاكت استيصال نه چي نوم اونشان ئي هم پاتی نشوداسي موهلاك كړل (روح).

ربط اول مع الاخر نومعلومه شوه چې نيك اعمال سبب درحمن الهي دي ﴿ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَّرِيًّا﴾ او بد اعمال سبب د هلاکت دی، او د نیک اعمالو په وجي سره، نداء خفی، ته شرف قبولیت حاصلیږي ﴿إِذْ تَأَذَىٰ رَبُّهُ يَدَأْ خَلْقًا﴾ او په بد اعمالو سره صوت خفی هم د انسان هلاک کیږي او ختمیږي. والله اعلم

ختم شدتفسير سورة مريم. بتوفيق الله تعالى وعونه، ۱۱ رمضان سنه ۱۴۳۲ هـ يوم الجمعة المباركة

رکوع	سورة طه مکه	آیونه
۸	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۱۳۵

خاص په نوم د الله سره چه بیجده مهربان او ډیر رحم کوونکې دې شروع کوم

رقمها حسب التسلسل (۲۰) وحسب النزول (۴۵)

تفسیر سورة طه: سورة طه مکی سورت دې. استثنی بعضهم الایة فاصبر علی ما یقولون (۱۳۰) وبعضهم الایة، ولا تمدن الخ (۱۳۱) فانها مدنیة اودیتة سورة کلیم هم وائی خکه چې پدیکښ واقعہ حضرت موسی کلیم الله ﷺ په تفصیل سره ذکر شویده.

ترتیب قرآنی کښ شلم (۲۰) نمبر او په ترتیب نزولي کښ پنځه څلویښتم (۴۵) نمبر سورت دې زمانه د نزول نبي د حضرت عمر رضی الله عنه نه د اسلام راولونه مخکښ ده، (۱۳۵) ایتونو (۸) رکوعاتو (۱۳۴۱) یا، (۱۲۴۱) کلماتو او (۵۲۴۲) حروفو باندې مشتمل دې.

فصائل: عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ان الله تبارك وتعالى قرأ طه وتس قبل ان يخلق السموات والارض بالفی عام فلما سمعت الملائكة القرآن قالت طوبی لامة یزل علیها هذا، طوبی لاجواف تحمل هذا، طوبی لالسنة تکلمت بهذا. ترجمه: حضرت ابوهريرة رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه رسول الله ﷺ ارشاد او فرمائیلو چه بیشکه الله ﷻ د آسمانونو او د زمکې د پیدائش نه دوه (۲۰۰۰) نزره کاله مخکښ د سورة طه اویس تلاوت او کړو نو چه کله ملائکو قرآن او وړیدلو نو اوییل نبي چه خوشحالي ده دهغې امت لپاره چې د قرآن پري نازلیري، خوشحالي ده دهغې زړونو لپاره چې د قرآن به اوچته وي (یاده وي) خوشحالي ده دهغه ژبو لپاره چې پدې قرآن سره به تلاوت کوي.

دې حدیث ته حافظ ابو حاتم بن حیان موضوعي وئیلی دي او نورو محدثینو ورته ضعیف او منکر وئیلی دی، اوحقه خبره داده چې ضعیف دې خکه چې ددې په سند کښ ابراهیم بن مهاجر بن مسمار او دهغه شیخ عمر بن حفص بن ذکوان ضعیف رواة کښ دي.

عن ابي امامة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال كل قرآن يوضع عن اهل الجنة فلا يقرؤن منه شيئا الا سورة طه ونس لانهم يقرؤن بماء الجنة. ترجمه: حضرت ابو امامة رضي الله عنه د نبی ﷺ نه نقل کوی چې رسول الله ﷺ ارشاد او فرمائیلو چې د جنتیانو به د قرآن مجید د ټولو سورتونو تلاوت دمه داری ساقطه کړې شي، سیوا د طه اویس چې جنتیان به ددې تلاوت په به جنت کښ کوي.

ربط: دسورة طه ربط اسمي ذما قبل سره داسي دي چې په سورت مريم کښ دحضرت مريم عليها السلام د حالاتو نه معلومه شوه چې هغه اوحضرت عيسى عليه السلام متصرف او کار سازانو نو اوس په سورة طه کښ اعلان کيږي چې **﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا﴾** يعنې اى موسى عليه السلام دتولو مخلوقاتو کار سازخه يم نولهذا خماعبادت کوئ (۲) دغه شان په سورة مريم کښ ربط قلبى دحضرت مريم اوعيسى عليه السلام وغيرهما ذکر شو په سورت طه کښ ربط قلبى د رسول الله د موسى عليه السلام اودهغه متبعينو ساحرانو والا ذکر کيږي.

ربط مضموني: دسورت مريم سره داسي دي (۱) چې په سورت مريم کښ دحضرت مريم عليها السلام عيسى عليه السلام، ابراهيم عليه السلام اووغيرهم ذواقعاتوپه ضمن کښ مسئله توحيد، رسالت اوقيامت ذکرکړې شوه، په سورة طه کښ دحضرت موسى عليه السلام ذواقعي په ضمن کښ دغه مضامين ذکرکيږي (تهانوى رحمته الله) (۲) دغه شان په سورت الکهف اومريم کښ په توحيدباندى دشبها توجوابونه اوکړي شونوپه سورت طه کښ دتوحيد په تبليغ باندى تشجيع ورکولى کيږي چې دامثله په بهادرئ سره بيان کړه لکه چې څرنگى موسى عليه السلام بيان کړي وه (۳) دغه شان په سورت مريم کښ نفي دشفاعت قهري شوي وه نوپه سورت طه کښ هم دغه نفي په تاکيد سره کيږي (۴) دغه شان په سورت مريم کښ حکم وو دصبراوداستقامت په عبادت باندى نوسورت طه کښ په مشقت کښ خان غورخولونه ممانعت، اودصبراواستقامت نمونه ذکرکيږي په واقعي د موسى عليه السلام سره، (۵) دغه شان دسورت مريم په اخير کښ دمنکړينو هلاکت اجمالاً ذکر شوې وو نوپه سورت طه کښ دهغې تفصيل ذکرکيږي. **دعوى دسورت** دسورت دعوى تشجيع ده په دعوت اوتبليغ باندى. **مختصره خلاصه:** پدي سورت کښ دوه (۲) مضامين بنيادي طور مذکور دي يوتوحيد اودويم تشجيع، آيتونه دتوحيد پنځه دي، اوايتونه دتشجيع هم پنځه دي اويوه پکښ تفصيلاً واقعه ده، موسى عليه السلام اوبله واقعه دمختصراً دحضرت آدم عليه السلام بيانيري لپاره دتشجيع، اوڅه پکښ دلائل عقليه، زجرونه، بشارتونه ذکرکيږي، اوپه اخير کښ امرمصلح هم ذکرکيږي.

تفصلي خلاصه: په ايت نمبر (۲، ۳) کښ تشجيع ده اوپه ايت نمبر (۴ تا ۹) کښ مسئله توحيد ده ايت نمبر (۹) نه ترايت نمبر (۹۸) پوري واقعه د موسى عليه السلام ذکرکيږي چې دامثله ده به شير ومقاماتوباندى اول مقام دايت نمبر (۹) نه ترايت نمبر (۲۴) پوري دي، اوبياد ايت

نمبر(۲۵)نه ترايت نمبر(۴۳)پوري دويم مقام ذواقي مذکور دې. اودريم مقام دایت نمبر(۴۳)نه ترايت نمبر(۵۲)پوري دې، اوپه ایت نمبر(۵۳، ۵۴، ۵۵)، کښ ادخال الهی دې لپاره د ذکر د دلائلو عقلیو په توحید باندې، او بیادایت نمبر(۵۶)نه څلورم مقام ذواقي ذکر کولی شي ترايت نمبر(۷۶) پوری، چې پدي کښ د ساحرانو ایمان راوړلو ذکر دې، او دایت نمبر(۷۷)نه ترايت نمبر(۸۲)پوري پنځم مقام دې چې پدي کښ نجات د مؤمنانو او هلاکت د فرعونیانو ذکر کېږي. او دایت نمبر(۸۳)نه ترايت نمبر(۹۷)پوري شپږم مقام دې چې پدي کښ د موسی عليه السلام کوه پورته تلل او د قوم گمراه کیدل او بیاتوبه ویستل وغیره ذکر کېږي، اوپه ایت نمبر(۹۸)، کښ بیامسئله توحید ذکر کېږي، اوپه ایت نمبر(۹۹)کښ تشجیع ده او دایت نمبر(۱۰۰)تا(۱۰۸)، کښ تخويف اخروي ذکر کېږي اوپه ایت نمبر(۱۰۹)کښ نفي د شفاعت قهري ده، اوپه ایت نمبر(۱۱۰، ۱۱۱) کښ دلیل عقلي دې په نفي د شفاعت قهري باندې، په ایت نمبر(۱۱۲)، کښ بشارت. اوپه (۱۱۳)کښ تر غیب الی القرآن ذکر کېږي اوپه ایت نمبر(۱۱۴)، کښ شمه د توحید بیانېږي، اوپه آیت نمبر(۱۱۵)تا(۱۲۳)، پوري واقعه د حضرت ادم عليه السلام ذکر کېږي، اوپه ایت نمبر(۱۲۴)تا(۱۲۷)، کښ تخویفات اخروي ذکر کېږي، اوپه ایت نمبر(۱۲۸، ۱۲۹)، کښ تخويف د نیوي ذکر کېږي، اوپه ایت نمبر(۱۳۰)، کښ بیاتشجیع ده، اوپه ایت نمبر(۱۳۱، ۱۳۲)، کښ امر مصلح او ترهید فی الدنیا ذکر کېږي، اوپه اخيري دري(۳) ایتونو کښ زجر او تخويف د نیوي ذکر کېږي.

طه ﴿مَّا أَرْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ ۖ إِلَّا تَذَكُّرٌ ۖ لِمَن يَخْشَىٰ

طه^(۱)دې نازل کړې مونږ په تاباندې د قرآن چې په تکلیف شي ته، مگر د نصیحت دې دپاره دغه چاچه یره لري

﴿تَنْزِيلًا لِّمَن خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمُوتَ الْعُلَىٰ ۖ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ ۝

^(۲)نازل کړي شويدي دغه ذات د طرف نه چې پیدا کړي ئ ده د زمکه او اسمانونه او جت، هغه مهربانه ذات په عرش باندې متصرف دې

﴿طه﴾ غوره قول دادې چې د آدم تشابهاتونه دې، چې په مراد باندې الله عز وجله عالم دې، او بعض فرمائی چې ﴿طه﴾ په لغت عک، نبطیه، اوحشیه کښ په معنی دیارجل سره دې.

(۱)، اول ایت د تشجیع

(۲)، اول ایت د توحید.

اوبعض فرمائی چې دا په معنی د یاحیبی سره دې نو گویا چې دا اسم صفتی دې د رسول الله ﷺ اوبعض فرمائی چې د ا حروف مقطعات دی او هر حرف په خپلی معنی باندی دال دې او په تعیین د معانیو کښ دیر اقوال دی چې طا دال دې په طوی او ها دال دې په هاویه. نو دا کنایه ده د قسم نه په جنت او جهنم باندی، دغه شان نور هم دیر اقوال دی خو ټول تکلفات او تعسفات دی

﴿مَا أَرْكَنَا عَلَيْكَ﴾ د اول ایت تشجیع دې، او ﴿لَتَشْفَى﴾ شفاء نه دې اوشفاء لفظ استعمال په تعب او مشقت کښ کښیر دې لکه وئیلی کیرې چې سیدالقوم اشفاهم، اشفی من راضی مهر. نو دایت مقصد دادې چې مونږ د اقرآن په تاباندی ددې دپاره ندې نازل کړې چې ته د کفارو د ایمان نه راوړلو د وجې نه په تکلیف او په مشقت کښ او غور زيرې او خپل ځان په هلاکت کښ واچوي بلکه ستا کار صرف تذکیر او تبلیغ دې. اوبعض فرمائی چې دامانعت د مشقت نه په باري د مونږ کښ وو، چې رسول الله ﷺ به دیر اوږد قیام کولو حتی چې په خپو مبارکو کښ ئې ورم (پر سوب) پیدا شو نو پدې سلسلې کښ دا ایت نازل شو، دا واقعہ اگر چه په خپل ځای باندی بالکل صحیح ده. لیکن په کوم روایت کښ چې ددې واقعي ذکر دې نویه هغې کښ دا تصریح نیشته دې چې دایت د نزول لپاره سبب دا واقعہ او گرځیدله اودغه شان دایت د سباق اوسباق سره هم مناسب اول تفسیر دې.

﴿إِلَّا تَذَكُّرَةً﴾ د استثناء منقطعه ده په معنی دلکن سره، او قرآن اگر چه د ټولو مخلوقاتو دپاره ذریعه د تذکری، ده خو تخصیص د، ﴿لَمَنْ تَخْتَشَى﴾ ځکه اوشو چې فائده اخستونکي په دې سره هغه صرف هغه خلک دي چې په زړو نو کښ ئې د الله ﷻ خشیت وي، او که څوک اشکال او کړي چې خشیت خواتر د تذکری دې چې تذکره راشي نو خشیت پیدا شي، نو د قرآن خشیت والو دپاره تذکره، کیدل تحصیل د حاصل دې، (۱) جواب دادې چې دلته د، ﴿لَمَنْ تَخْتَشَى﴾ نه مراد بالفعل صاحب خشیت ندې مراد بلکه بالقوه صاحب خشیت تنه مراد دې یعنی دهغه شان دا وي چې هغه ته پدې قرآن اوریدلو سره خشیت حاصلیري یائي الله ﷻ ته علم وي چې په دې قرآن اوریدلو سره او په تخویف سره ده ته به خشیت حاصل شي (۲) او یا جواب دادې چې دایت مقصد دادې چې د اقرآن الله ﷻ نازل کړیدې او ددې تاثیر دادې چې پدې سره یو داسي جماعت تیار شویدې چې هغه صاحب خشیت دې اودا مطلب ندې چې دوران خشیت کښ تذکره ده (۳) او یا مراتب د خشیت

لا تفت عندده، دې نوپه دوران دڅښت کښ هم تذکره ده چې دهرې مرتبي دڅښت نه ئي فوقاني مرتبي ته رسوي (۴) او بيا تنه مراد تثبت او پوخ والی دې په څښت باندی.

﴿تَزِيلًا يُعْنِ﴾ دا ايت توحيد دې چې کچرته تاته پدي دعوت او تبليغ کښ څه تکليف ميلاؤشي نوپه ښه په بهادرئی سره ئي برداشت کوه، ځکه چې دادهغې عظيم بادشاهه اوشهنشاه حکم دې چې دزمکو او اسمانونو خالق دې، او هرڅه دهغه په علم او قدرت کښ دې، او ﴿تَزِيلًا﴾ منصوب دې بناء پدي چې دې بدل دې، ﴿تَذَكُّرَةً﴾ ښه او هغه حال دې د ﴿الْقُرْآنِ﴾

نه او يا ﴿تَزِيلًا﴾ مصدر دې د فعل مقدر لپاره، ای نزل تويلا، او انتقال د تکلم نه غيبت ته لپاره. د تفخيم شان د قرآن دې، ځکه چې اولاً نسبت د انزال د قرآن الله ﷻ خپل ځان ته او کړو چې د قرآن ځکه عظيم دې چې نازل وونکی عظيم ذات الله ﷻ دې، او په دويم ځلی اسناد د تنزيل په صیغی د غائب سره خپل ځان ته او کړو خو په هغې صفاتوسره چې صفات د عظمت او د تمجید دی. نو تفخيم د وچندشو، او ﴿الْقُرْآنِ﴾ جمع د علياده لکه کُتُبُ جمع کُتُبُ جمع کُتُبُ جمع صغراخي او توصيف د آسمانونو په علاسه لپاره د دلالت دې په کمال قدرت باندی، او صرف ذکر د تخليق د زمکې او اسمانونو ځکه اوشولو چې د اعام خلکو په مشاهده کښي د اتولو نه لوئی مخلوقات دی

فائدة: ظاهر د ايت نه دامعلوميری چې په پيدائش کښ زمکه په اسمان باندی مقدمه او مخکښ ده نو پدي کښ د ايتونو تعارض دهغي حل او د مفسرينو اقوال او تعين د راجع او مرجوح حضرت والد صاحب نور الله مرقد و پرده مضجعه سه سورة البقرات نمبر (۲۹)، کښ په ډير جامع انداز کښ کړيدې فجزاه الله خيرا ومن شاء فليطالع غه.

﴿الْكَرْهَيْنِ عَلَى الْعَرْشِ﴾ دا کنايه ده د حکومت او سلطنت نه ځکه چې کله اوښلی شي، اسوی فلان علی العرش، نو مراد تنه دهغه بادشاهي وي اگرچه دې په تخت باندی بالکل نوي ناست، او بعض خلکو پدي اعتراض کړيدې چې اسوی علی العرش کنايه وئيل د سلطنت او بادشاهي نه باطل دې ځکه چې په نصوصوسره وجود د عرش ثابت دې لکه، ويحمل عرش ربک فوهم يومئذ غائبه دغه شان په صحيح حديث کښ دی، فاذا انا بموسى اخذ بقائمة من قوائم العرش، دغه شان اهتر عرش الرحمن لموت سعد، وغيره د اتول پدي گواه دي چې عرش په خپله موجود دې، نو لهذا دا کنايه گرځول

دَسُلْطَنَت نہ صحیح ندی، لیکن قول دَدِی بعضو خکہ صحیح ندی چي یو وجود دَنفس عرش دِی چي داپہ نصوصو قطعاً سہ ثابت دِی، اوانکارتنہ جائز ندی، اویو دِی اسوی علی العرش، نواسوی بہ خِلی معنی سہ پہ اللہ ﷻ کُنس محال دِی، ہم عقلاً اوهم نقلاً، ہرچہ دِی نقلاً دَدِی وجہ نہ چي اللہ ﷻ فرمائی، لیس کمثلہ شی، پدیکُنس نفی دُمثلیت عامہ دہ پہ جمیع وجوہ کُنس نوکچرتہ استوی پہ خِلی معنی سہ شی نولازم بہ شی مثلیت پہ جلوس کُنس، نومعنی دایت بہ باطلہ شی، دغہ شان اللہ ﷻ فرمائی، وعمل عرش ربک فوقہم یومذغایہ نوکچرتہ ﴿أَسْتَوَى﴾ پہ خِلی معنی سہ شی نوملائک بہ حاملین شی دَاللہ ﷻ لپارہ اواللہ ﷻ بہ ﴿العیاذ باللہ﴾ پہ خِیل حفاظت کُنس بہ دَغہ فرشتومحتاج بہ شی، دغہ شان اللہ ﷻ فرمائی، قل هو اللہ احد، اواحِدوئیلی کِیری ہغہ ذات تہ چي پہ ذات اوصفاتو کُنس ئی مثل اونظیرنوی، نوکہ ﴿أَسْتَوَى﴾ پہ خِلی معنی باندی شی نوذایت معنی بہ باطلہ شی، اوهرچہ دِی عقلاً نوہغہ دَدِی وجہ نہ چي عرش حادث دِی اودات دَاللہ ﷻ قدیم دِی نوخرنگہ بہ قدیم محتاجہ شی پہ جلوس کُنس حادث تہ، دغہ شان جلوس پہ عرش دااحتیاج دِی عرش تہ، اواحتیاج صفت دَمَمکن دِی، دغہ شان کہ جلوس علی العرش متحقق شی نولازم بشی ترکیب پہ واجب تعالی کُنس اوداباطلہ دہ بداهۃ نوجلوس ہم باطل دِی، دلیل دَملازمی دادِی چي ہرکلہ جلوس متحقق شی نوجہات بہ ہم متحقق شی چي دالوازم دَمکان دِی نوجہت یمین دَاللہ ﷻ بہ غیروی ہغہ جہت نہ چي ہغہ شمال تہ دِی اودغہ شان ہغہ حصہ چي اتصال ئی راغلیدِی دَعرش سہ غیریہ وی، دہغی نہ چي اتصال ندِی راغلی اوداترکیب دِی، دغہ شان کچرتہ جلوس متحقق شی نولازم بہ شی بطلان دِکبریائی دَاللہ ﷻ، اویاہ اللہ ﷻ ذات محدودا وگرخی، اوتالی پہ دواروشقوقوسرہ باطل دِی بداهۃ، نومقدم ئی مثل دِی، دلیل دَملازمی دادِی چي اللہ ﷻ پہ عرش باندی جلوس متحقق شی نویاہ عرش لوی وی اویاہ اللہ ﷻ لوی وی، کچرتہ عرش لوی وی نوکبریائی باطلہ شوہ اوکہ اللہ ﷻ لوی دِی نوذَاللہ ﷻ بے ارمحدور اودگرخیری مزید تفصیل پہ کتب دَعْقاندو کُنس اوتفسیر کبیر کُنس ملاحظہ کریئ.

نورکلہ چي دَاستوی ظاہری معنی مراد کول صحیح نوو نوذَدِی وجہ نہ پہ داسی الفاظو کُنس چي دیتہ متشابہات وئیلی کِیری دَوہ (۲)، قولہ ذَاہل السنۃ والجماعۃ نہ راغلیو یقول دَمتمد مینودِی اوبل قول دَمتاخربینودِی، متقدمین فرمابی چي ﴿عَلَى الْعَرْشِ أَسْتَوَى﴾ ہنہ ظاہری

معنی نده مراد بلکه ددینه مراد یوصفت دې دالله ﷺ چې مونږ ته په قطعي طریقي سره ندې معلوم نوددې وجه نه تفویض دعلم به ئی الله ﷻ ته کیږي، اوددې نوجه نه امام احمدبن حنبل رحمه الله نه چې کله داستوی په باره کښ تپوس اوکړې شونوهغه اوفرمانیل چې.نومن هانصدق هابلاکيف، اومتاخرين په زمانه کښ فرقي دمشبه اومجسمه رااوئلی اوزورني اونیولونوهغوی ددې فتنوددفعي لپاره پدغه شان نصوصو کښ تاویل غیر مفی الی التعطیل ئی اوکړو لکه چې دحضرت ابن عباس رضی الله عنه دساق، تاویل په شدت سره اود باید تفسیر ئی په "بقوة" سره کړیدې، اوطریقي ددواړو صحیح دی البته طریقه دمتقدمینواحوطه اود متاخرینو اسلمه ده، اودصفاوادمشابهاتوپوره تحقیق په یوجامع مانع انداز کښ حضرت والدصاحب نورالله مرقده وبردمضجع(امین ثم امین) په سورة آل عمران اوپه سورة اعراف اوپه سورة یونس کښ کړیدې، اودمسلك اهل السنة والجماعت دترجمانی حق ئ ادا کړیدې، امام رازی رحمه الله فرمائی چې استوی په معنی داستیلاء سره دې، اوبیانی داستیلاء تفسیر په اقتدار اومطلق سلطنت سره کړیدې، لپاره ددې چې اعتراض وارد نشي چې استیلاء ویلی کیږی حصول دغلبې ته پس دعجز نه نوددې مطلب بعدالعاذبه داشي چې الله ﷻ په عرش باندی غلبه حاصله کړه پس دعجز نه، اودغه شان استیلاء په هغه خائ کښ متحققه کیږي چې کله منازع له موجودوي، نودالله ﷻ سره خوځوک هم منازع په عرش باندی نیشته، اودغه شان استیلاء په هغه صورت کښ متصوره وي چې مستولی علیه مخکښ نه موجودوي نوعرش حادث دې موجود دې په تخلیق اوپه تکوین دالله ﷻ سره نوددې اعتراضاتوددفعي لپاره امام رازی رحمه الله داستیلاء نه مطلق سلطنت مراد کړیدې

دامام رازی رحمه الله اودنور متاخرینوپه قول کښ فرق دادې چې عام متاخرین استوی کنایه گرځوي دسلطنت اوبادشاهی نه، اوامام رازی رحمه الله فرمائی چې داستوی معنی استیلاء نه البته بیایکښ تجرید شوی دې دسلطنت حصول بعدالعجز نه نفس سلطنت ته.

فانده: بعض معاصر مفسرینویدي خائ کښ ذهاب کړیدې مذهب دمجمسوته اوالله ﷻ لره ئی مکان ثابت کړیدې، چنانچه هغه لیکنی استواء اوعرش معنی ښکاره ده چې دعرش دپاسه دې اوعرش دآسمانونودپاسه دې، هان دهغې کیفیت دمخلوق سره هیڅ مشابهت نه لری، ددې عبارت په ساده اوواضح الفاظو کښ مقصدادې چې دالله ﷻ لپاره مکان شته دې اوالله ﷻ

ممكن في المكان دي، او په يوجھت كښ دي، اويادېر افسوس خبره داده چې دې عقيدې ته ئي دټول سلفو صالحينو او ائمه مجتهدينو، عقیده وئيلی ده. حالانكه داسلا فوعقيده داده چې دداسي الفاظو ظاهري معنی نده مراد اكرچه ددي لپاره لغوي معنی شته دي. خو هغه معنی مراد نده، او كومه معنی چې مراد ده هغه مونږ ته معلومه نده. لكه چې دامام مالك رحمته الله عليه نه د **«الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى»**، په سلسله كښ داسي منقول دي چې، كما وصف به نفسه. اودغه شان امام محمد رحمته الله عليه نه چې كوم منقول دی چې، نؤمن بما نصدق بها بلا كيف ولا معنى (كتاب الاسماء والصفات ص ۴۰۸) ولا معنى صريح دي پدې كښ چې دآيت مطلب دايانول چې الله عز وجل دعرش دپاسه دي، اوعرش داسمانونو دپاسه دي، دسلفو صالحينو او دائمه مجتهدينو تفسير ندي او امام ترمذی رحمته الله عليه هم په ترمذی شريف كښ په حديث د نزول الرب تبارك وتعالى كښ دمحدثينو اود سفيان ثوري رحمته الله عليه، سفيان بن عيينه، مالك بن انس رحمته الله عليه، عبدالله بن مبارك، اووكيع وغيره مسلك ئي داسي بيان كړيدي چې، ان تروى هذه الاشياء كما جاءت ويؤمن بها ولافسروا لا توهم ولا يقال كيف، ددينه هم معلومه شوه چې دآيت ظاهري معنی مراد كول دمحدثينو او داهل السنة والجماعت مسلك ندي.

بيا افسوس بالا فوسس پدي دي چې امام ابو حنيفه رحمته الله عليه ته ئي غلط قول منسوب كړيدي او په هغې سره خپل مذهب ثابتولو كوشش كړيدي، چنانچه دې ليكي امام ابو حنيفه رحمته الله عليه نه روايت دي چې چاداسي اوئيل چې څه نه پوهيږم چې څما رب په اسمان كښ دي ياپه زمكه كښ دي نو هغه سري كفو او كړو، ځكه چې الله تعالى فرمائي: **الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى** آه اوددي نسبت ئي كړيدي فقه اكبر ته خوداهغه فقه اكبر نه دي چې هغه دامام صاحب نه دهغه ځوي حماد روايت كړيدي، بلكه داعبارت دهغه فقه اكبر دي چې هغه دمطيع په روايت سره منقول ده، چې هغه دالفقه الاوسط. په نوم سره معروفه ده، اوييا په الفقه الاوسط كښ دري (۳) نسخي دي (۱) يوه نسخه دعلامه بياضي رحمته الله عليه ده. چې دهغې الفاظ داسي دي قال ابو حنيفه رحمته الله عليه من قال لا اعرف ربي في السماء اوفى لا ارض فقد كفر، وكذا من قال انه على العرش ولا ادري العرش افي السماء اوفى الارض.

۲، دویمه نسخه دأبوللیث ده. دهغې عبارت داسي دې قال ابوحنيفة من قال لا اعرف ربي في السماء اوف الارض فقد كفر قال الله تعالى الرحمن على العرش استوى. بان قال اقول بهذه الاية ولكن لا ادرى اين العرش في السماء ام في الارض فقد كفر.

په دې عبارت کښ امام ابوحنيفة رحمه الله دوه ۲، اعتقادي مسئلي بيان کړې دی او که مسئله داده چې من قال لا اعرف الخ یعنی چې چا داسي اوئیل چې څه نه پوهیږم چې څمارب په اسمان کښ دې یا په زمکه کښ دې نوډه کفر او کړو. اوفتوی دکفر لپاره علت شارح ابواللیث داسي بیان کړې دي. لان بهذا القول یوهم ان يكون له تعالى مكانا. فکان مشرکا. یعنی ددې قول دوجي نه توهم ددې خبري کیدشي چې دالله ﷻ لپاره دې مکان وي نوډمکان ثابتولودوجي نه داسې مشرک او کافراو گرځیدلو، یعنی ددینه دامعلومېږي چې ددې قول قائل الله ﷻ لره مکان ثابت کړو. چې الله ﷻ په زمکه یا اسمان کښ په یوځای کښ خودې ضرور. لیکن په تعیین د مکان کښ مشکوک دې، چې ځای متعینه ئي کوم یوډي، اوددې نظیر د ادې لکه یوسې اوای چې. لا ادرى زيد في السوق ام في المسجد، چې ماته ددې علم نیتشه، چې زید په بازار کښ دې که په جماعت کښ دې مطلب دادې چې پدې باندی یقین دې چې زید په یو مکان کښ دې ضرور. لیکن په تعین دأحد الامرین. کښ مشکوک دې چې هغه مکان کوم یوډي، نودغه شان لا اعرف الخ دامذکوره عبارت هم دې، چې دی سړی الله ﷻ لره مکان ثابت کړو نوځکه کافر دې.

دویمه مسئله داده چې، وکذا من قال انه على العرش الخ یعنی چې یوسې دا اوئیل چې الله ﷻ په عرش باندی دې لیکن ماته داعلم نیتشه دې چې عرش په کوم ځای کښ دې اسمان کښ دې که په زمکه کښ دې، نوډه کفراو کړو او پدې قائل باندی دکفر فتوی لگولوعلت علامه ابواللیث رحمه الله او علامه بیاضی رحمه الله دواړو مشترکه طور باندی داسي بیان کړې دي چې، هذا يرجع الى المعنى الاول في الحقيقة، یعنی ددې رجعه په حقیقت کښ اول مقصد او مطلب ته کیږي، حاصل ئي دادې چې ددې سړي اعتقاد او عقیده داده چې الله ﷻ په عرش باندی استوی اوناسته کړې ده، اوالله ﷻ متمکن فی المكان دې، لیکن د مکان تعین ئي ندې کړې، ځکه چې دده مطلب دادې کچرته عرش په زمکه کښ وي نویابه الله ﷻ هم په زمکه کښ جلوه افروز وي، اوداعقیده کفریه عقیده ده، اودادواړه نسخي صحیح نسخي دی، اوهرکله چې ځني خلکو ته ددې صحیح نسخه خپل غلط مطلوب حاصل نشو نو هغوی په یوې بلي دریمي نسخي باندی تکیه اوکړه چې دهغې

عبارت داسي دې، من قال لا اعرف ربّي في السماء ام في الارض فقد كفر لان الله تعالى قال الرحمن على العرش استوى فان قال انه تعالى على العرش استوى ولكنه يقول لأدري العرش في السماء ام في الارض فهو كافرانته انكركون العرش في السماء لان العرش في اعلى عِلِّيْن. اوددريمي نسخي دا مذكوره عبارت غير مقلدين په زور او شور سره پيش كوي او خپل مطلوب ثابتولو ناكام كوشش كوي. پدي سره ددوي مطلوب چې كومه غلطه عقیده ده نه ثابتېږي^۱، يوددې وجه نه چې كوم صحيح نسخ دې په هغې كېن داسي عبارت اوداتعليل موجودندې بلكه درحقيقت داعبادت اوتعليل دابو اسمعيل هروي دې چې هغه دخپل مذهب تجسيم. دترويج لپاره خپل طرف نه اضافه كړيدې.

قافيا كچرته بالفرض تسليم هم كړې شي نوبياهم دغير مقلدينو مذهب پدي سره نه ثابتېږي، ځكه چې پدي نسخي كېن اثبات دمكان ذكر نيسته بلكه صرف استوى على العرش، كما يليق بجلاله تذكره ده لكه چې دامسلك داهل السنة والجماعة متقدمين دې، اود لا ادري الخ په قائل باندې دكفر فتوى ځكه لگولي ده چې هغه د الله ﷻ لره دمكان جواز قائل دې، اوتجويزه باب دا اعتقادياتو كېن په منزله او په حكم دتنجيز كېن وي، نو ددې وجه نه پده باندې فتوى دكفر لگولي ده. او پدي باندې قرينه په خپله دامام ابو حنيفه رحمته الله عليه عبارت دې چې هغه لږ مخكېن پدي نسخي كېن ذكر دې، چې، قلت ارايت لوقيل اين الله تعالى يقال له، كان الله تعالى ولا مكان قبل أن يخلق الخلق وكان الله ولم يكن اين، ولا خلق ولا شيء وهو خالق كل شيء، يعني كچرته دا اوښلي شي چې الله ﷻ په كوم خائ كېن دې نوجواب به داوركولي شي چې الله ﷻ دمخلوقاتو دپيداكولونه مخكېن هم موجود وو. او مكان نو، الله ﷻ وواو خائ اين، نو، نه څه مخلوق وو اونه يو بل شيء موجود وو سوا دالله ﷻ نه او الله ﷻ دهرڅه خالق دې، نو پدي عبارت كېن صريح نفي دآينيت ده چې آينيت، صرف په حادث كېن متصوردې، اودغه شان دمذهب، احنافو ترجمان امام طحاوي رحمته الله عليه په خپل كتاب كېن هم دامام ابو حنيفه رحمته الله عليه امام ابويوسف رحمته الله عليه او امام محمد رحمته الله عليه عقیده نقل كړيده فرماني چې، ومن لم يتوق النفي والتشبيه زل ولم يصب الحق لان ربنا جل وعلا موصوف بصفات الوحدانية بنعوت الفردانية وليس في معناه احد من البرية تعالى عن الحدود والغايات والاركان والاعضاء والادوات الخ داعبارت جلي او واضح دې پدي كېن چې احناف (كثرهم الله سوادهم) دالله ﷻ لپاره دآينيت قائله هرگز ندي خوداهل باطلو طريقه هميشه لپاره داسي ده چې دوي

دآکابرو مبهم عبارات ذکر کړي او په هغې سره خپلو غلطو او باطلو عقائدو ته ترویج ورکوي (والی الله المشتكى والله يهدى الى الحق والى صراط مستقيم).

لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا

خالص دهغه اختيار کښ دي هغه څه چې اسمانونو کښ دي او هغه څه چې په زمکه کښ دي او هغه څه چې

بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَىٰ ۚ وَإِن تَمَجَّرْ بِالْقَوْلِ

ددې دواړو په مینځ کښ دي او هغه څه چې لاندې د ژوندي خټې نه دي. او که ته په اوچت اواز سره خبرې کوي

فَأَنَّهُ يَعْلَمُ الْغَيْبَ ۚ وَآخَىٰ هَٰلِكُهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ

نویښکه الله ﷻ پوهیږي په پټه او په ډیر پټه خبرې باندې هم الله هغه ذات دي، نیشته حتی دار د بندگي بل څوک سیوا دهغه نه.

لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۖ إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ

خاص هغه لره دي نومونه خائسته او آیا (یقیناً) راغلی ده تاته واقعه د موسی (علیه السلام)، کله چې اولیدلوده اورنو وي وښل

لَأَهْلِهِ امْكُفُوا إِنِّي أَنسُكَ نَارًا لَّعَلَّ آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ

خپلی بی بی ته چې حصارش تاسو بیشکه مالیدلې دې اور، کیدې شي چې څه راوړم تاسو ته دهغې نه یوه شغله

أَوْ آجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ۖ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ بِمُوسَىٰ ۖ

اوبابه اوموندم داوړ خواته لاره ښودونکې. پس هرکله چې راغی دې اور ته آواز ورکړې شو چې ای موسی

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى ۖ

بیشکه څه رب ستايم نواو باسه ته پېزار، خپلې، خپل بیشکه ته په میدان پاک کښ یې چه نوم ئې طوی دې،

وَإِنَّا اخْتَرْنَاكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ۖ

او ماته غوره کړې ئې (د نبوت لپاره) نوغور کیده ته هغې ته چې تاته ئې وحی کیدې شي.

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ داتوضيح ده دماقبل ايت چي الله داسي عظيم سلطنت اوبادشاهي والا دي چي دزمكي اواسمانونو اوداتول نظام عالم دده په قبضه اوقدرت کنس دي ﴿وَمَا تَحْتَ الثَّرَى﴾ شری ونيلي کيري لوندي اونصاڪ ختي ته، نوډ، ﴿وَمَا تَحْتَ الثَّرَى﴾ نه مراد داومي زمکي نه لاندې چي خه دي نودهغي علم الله ﷻ سره دي، اوپدي مقام کنس چي کوم خبري دحضرت کعبه ﷻ نه مروی دی چي دزمکي دلاندې اوبه دي اوييازمکه ده اويياوبه دي حتی چي پنخه ۵، زمکي اوڅلور ۴، سمدرونه دي اوييادهغي زمکي دلاندې يوغت کانري دي اوييادهغي دلاندې يوه فرشته ده اوييادهغي دلاندې يوماهی دي چي دهغي لکن اوسر دعرش سره ميلاؤدي، اوبه خنی روايتو کنس تنه غوايه ذکر راغليدي چي هغه غت کانري ديوغوايه په بنکرباندي دي اوداتولي زمکي په هغي باندي قائم دي، اوهغه غوايه په شری باندي ولاړدي، وغيره ټول دروغ اواسرائيليات دي اوکوم روايات چي پدي سلسلي کنس راغليدي هغه ضعيف بلکه موضوعي دي، حافظ ابن کثير رحمه الله به تفصيل سره ذکر کړيدي ﴿وَإِنْ تَحْزَنْ بِالْقَوْلِ﴾ داهم دالله ﷻ دوسيع علم اوقدرت بيان دي چي الله ﷻ به هرڅه عالم دي ظاهر، باطن سراوعلانيه ټول الله ﷻ ته معلوم دي اوهرکله چي دقول اودکلام يوقسم دادې چي سړي ئي دچانه هم نه پته وي نودهغي ذکر په ان نجرسره اوشو اودويم قسم دادې چي دعامو خلکونه پته وي اوصرف رازدارته ئي بنکاره کوي نودهغي ذکر په ﴿فَإِنَّهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ سره اوشو، اودريم ۳، قسم دادې چي دراز دارنه ئي هم پته وي اوصرف په زړه کنس وي نودهغي ذکر په ﴿وَأَخْفَى﴾ سره اوشولو اوبعض فرمائي چي دجهربالقول، نه مراد اوچتي خبري يعني چي دخلکونه ئي نه پته وي هغه تنه مراددي، ليکن د﴿الْبَیِّنِ﴾، او﴿وَأَخْفَى﴾ نه مراد اقوال ندي بلکه مرادتنه افعال دي، نوډ سرنه مراد هغه افعال دي چي انسان ئي عزم کړي وي اوداخفي نه مراد هغه افعال دي چي جدعزم ته نوي رسيدلي بلکه په مرتبه دم کنس وي، نوډايت مطلب داشو چي الله ﷻ به سر، اوبه اخفي باندي عالم دي چي غير موجود اوعجز محسوس دي نوستاسودعاگانې اوخبري به څرنگه نه اوري کيږي او﴿وَإِنْ تَحْزَنْ﴾ داشروط

دې اوجزاء ئې محذوفه ده او ﴿فَإِنَّهُمْ يَعْلَمُونَ أَلْبَنَ﴾ بولرله علت دې اودجزاء محذوفې قائمقام دې نوتقدیرد عبارت داسې دې. وان تجهر بالقول فاعلم ان الله يعلمه فإنه يعلم السرّ وأخفى (روح).

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ داداعوی دتوحید ده چې ذات دالله تن تنهادې اواسماء صفاتی ورله یدردې نودعبادت اوبندگئی لائق صرف اوصرف هغه دې په کوم نوم سره چې تاسورابلی نوجانزدی اوتقدیم دظرف په ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ کنس دافادی دحصر لپاره دې، اوحسنی مؤنث داحسن دې اودې صفت دجمعی (اسماء) واقع شویږې نوځکه مؤنث راوړی شو. اوپه ټولونومونوکنس دالله ﷻ نومونه ځکه خائسته دي چې ددې معانی دټولو دمعانیوته اعلیٰ اوافضلي دي ځکه چې دوئ دلالت کوي په معانیودتقدیس، تمجید، تعظیم اوپه ربوبیت باندې. اوداسماء الحسنی متعلق بحث په سورة الاعراف ایت نمبر (۱۸)، اوسورة بنی اسرائیل ایت نمبر (۱۱۰) کنس تیرشویږې ﴿وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى﴾ ددابل ایت تشجیع دې چې دمستله توحیدلپاره حضرت موسی ﷺ خومره مصائب اوتکالیف برداشت کړي وو نولهدا ته هم صبرکړه په تکالیفوامصائبوباندې پدې لارکنس، واستفهام لپاره دتقریردې نوپه معنی دالیس قدأتک. سره دې اوبعض فرمائی چې هل، په معنی دقدسره دې یعنی قدأتک حدیث موسی.

﴿إِذْ رَأَىٰ نَارًا﴾ ددې ځای نه دحضرت موسی ﷺ دقصی ابتداء کیرې دااول مقام دواقعی دې پدیکنس دحضرت موسی ﷺ دمدين نه دواپسئ حالت اورسالت میلاییدل وغیره ذکرکیرې، موسی ﷺ چې کله په مصرکنس قبطي مرکرو اویبائی هجرت اوکرو مدین نه دحضرت شعيب ﷺ سره دلوظ اومعاهدي مطابق لس (۱۰) کاله خدمت اوکړو اویبادخپلې بی بی سره دحضرت شعيب ﷺ نه رخصت شو اومصرته روان شودخپلې مورواخورزیارت لپاره، نودادسخت یخنې موسم وو حضرت موسی ﷺ دشپې سفرکولو اوسفرني هم په عامه لاري باندې نه کولوبلکه غیرمعروفې لاري باندې روان شوځکه چې کوروالا په امیدکنس وه اودملوک شام خطرهم په عامي لاري باندې وه، نوپه لارکنس ورته داواقعہ پیش شوه چې په بی بی باندې دبحې پیداکیدلو حالت راغی اودیره تیاره وه اوساره هم ډیر وو اوموسی ﷺ نه لاره هم خطا شوي وه اوشعيب ﷺ ورله څه بیزي ورکړې وي هغه تنه هم کډې ودی شوي اوپه ځني روایاتوکنس دي چې دادجمعی مبارکي شپه وه، نوپدې وخت کنس داورسخت ضرورت

و، نوح حضرت موسیٰ عليه السلام دلاړي چپ طرف ته په کوه طور کښ ظاهرې صورت دآور او کتلو لکه چې الله تعالی فرمائی: ﴿إِذْ رَأَىٰ نَارًا﴾ بعض مفسرین فرمائی چې د حقیقتاً او روو خوسوزولو (احراق) صفت پکښ نوو لیکن راجحه داده چې د حقیقتاً او روو بلکه د الله تعالی د جلال نور و چې حضرت موسیٰ عليه السلام ته دآور په صورت کښ ښکاریدلو او ددې تائید په روایت د مسلم سره هم کیږي چې هلته دنار په خائ نور، لفظ راغلیدي نو موسیٰ عليه السلام خپل کور والوته او نیل چې: «أَمْ كُنْتُ لَكَ ءَانَسْتُ نَارًا» چې تاسو دلته کښی او ما اور او کتلو څه هغه راوړم، اوصیغه د جمعي یاد دي وجه نه استعمال کړیده چې هغوی هم دري کسان وو یوه بي بي اویو بچي اویو خادم وو، اویا خطاب صرف بي بي ته دي او تعظیماً صیغه د جمعي استعمال کړیده ځکه چې هغه د حضرت شعيب عليه السلام بچی وه. اویا ظاهر د لفظ د اهل دوجي نه ئي صیغه د جمعي راوړه ځکه چې اطلاق د اهل په جمعي باندی هم کیږي لکه څرنګه چې په مفرد باندی کیږي او امر د مکث، هغوی ته د دي وجه نه نوو چې هغوی چرته بل طرف ته تلل بلکه عام طور باندی په داسي مواقعو کښ بیاتول کسان په هغه خیزسي څي نوح حضرت موسیٰ عليه السلام دوی منع کړل چې تاسو په ما پسې دآور لپاره مه راځئ: ﴿لَعَلَّيْ ءَاتِيَكُم﴾ د اور صورت په کتلو کښ حضرت موسیٰ عليه السلام ته څه قسم شک نوو نو ځکه ئي هلته ان حرف تحقیق راوړو او اور راوړلو کښ ورته یقین نوو چې دابه وړم او که نه نو د دي وجه نه دانی په لفظ دلعل، ترجي سره ذکر کړو: ﴿يَقْسِ﴾ شغله راوړل دګرموالي لپاره چې څه به تاسوله دګرموالي حاصلولو لپاره دآور شغله راوړم، او د: ﴿أَوْ أَجِدُ عَلَىٰ آلَتَارِ هُدًى﴾، مقصد دادې چې اور سره کوم خلک دي دهغونه به دلاړي تپوس او کړم ځکه چې د حضرت موسیٰ عليه السلام نه لار ورکه شوي وه، او امام مجاهد رحمته الله علیه نه مروی دي چې حضرت موسیٰ عليه السلام سره سوچ د دین دآمورو په باره کښ زیات وو نو د دي وجه نه د هدی نه مراد هادي دي په ابواب د دین کښ لیکن اوله معنی زیاته راجحه ده او علی په ﴿عَلَىٰ آلَتَارِ﴾ کښ په معنی د عند، سره دي اویا علی ځکه راوړی شو چې د بختن په موسم کښ دآور نه فائده اخستونکي داسي وي لکه چې په اور باندی پراته وي د دي وجه نه متعدی په علی سره شو.

باندی اور طرف ته، اودهغه راتگ اورته حادث وو، اورتب په حادث، حادث وي نولهذا دانداء هم محدثه ده، لیکن استدلال ددوئ ځکه ضعیف دې چې یوه مطلق نداء ده اویواسماع نداء ده نوسیاق دکلام پدي دال دې چې دلته ترتب داسماع راغلیده په اتیان دهغه باندی نارت، اگرچه تعبیرته شویدي په تودی، سره (والله اعلم).

فائدة ۲) حضرت موسی عليه السلام ته څرنگه علم اوشو چې منادي اوآواز کوونکی الله ﷻ دې نویدیکنی دمفسرینونه مختلف آراء راغلیدي بعض فرمائی چې الله ﷻ حضرت موسی عليه السلام لره پدي باندی علم ضروري اوبدیهي ورکړو چې پدي معرفت کښ دې هیڅ سوچ، فکر اودلیل ته محتاج نوو، اوپدي باندی الله ﷻ قادردي اوبعض فرمائی چې دامورخارقه للعادت، نه حضرت موسی عليه السلام دامعلومه کړه چې اوازکوونکی الله ﷻ دې اوددې تائیدپه هغه روایت سره هم کبري چې په هغې کښ دي چې الله ﷻ آواز اوکړو، «يَمُوسَى» نوحضرت موسی عليه السلام عرض اوکړو چې مَنْ الْمُتَكَلِّمُ؟ نوالله ﷻ ورته اوفرمايلو «أَنَا رَبُّكَ»، نوپدغه وخت کښ شیطان وسوسه واچوله، اوحضرت موسی عليه السلام ته ئي اوئیل چۀ کیدیشی چې داآوازکوونکی دی شیطان وي نوحضرت موسی عليه السلام اوفرمايلوچې ماته علم دې چې آوازکوونکی الله ﷻ دې، ځکه چې څه داآواز دهرجهت نه اوپه هرعضوي سره آورم، والراجح عندی (والله اعلم بالصواب) ان نداء الله تعالى من قبيل البديهيات الوجدانيات، ځکه چې ددنیا دخوږ څيزونو خوږلت اويودنيوي محبوب په خلي دعاشق نوم راتلل دعاشق لپاره دهغي سرور، دهغي خوږلت اوسرور سره دقطري اوسمندر نسبت هم نيشته کوم خوږلت انسان ته په هغه وخت کښ حاصليري چې کله الله ﷻ ده سره ازروئ رحم همکلام شي اوکوم سرورچې انسان ته په هغه وخت کښ ميلاويري چې کله الله ﷻ دده نوم واخلي، اوددي وجه نه دحضرت وهب عليه السلام نه امام احمدبن حنبل عليه السلام نقل کړيدي چې کله حضرت موسی عليه السلام داورنه خوف زده شونوپه هغه وخت کښ، ورته نداء اوکړې نو ه باموسی، نو دحضرت موسی عليه السلام خوف ختم اوانس ئي پيدا شو اوباربار ئي ليک، وئیل شروع کړو اودملقات خواهش ئي پيدا شوورنه دتنهائ اودخوف په حالت کښ غيبي آواز راتلل نورهم ذريعه دخوف گرځيري.

اللَّهُ ﷻ حضرت موسیٰ علیہ السلام ته افرمائیلو چې څه ستارب یم اوور سره ئي داحکم هم ورکړو چې ﴿فَاَخْلَعْنَا ثِيَابَكَ﴾ چې خپلي پټي پزار، اوباسه، اوډپزار وپستلو حکم بعض فرمائی چې ددې وجه نه ورته اوکړو چې په دهغې پوري نجاست گندگي، وه، اوبعض فرمائی چې داددسي څرمني نه جوړې شوي وي چې دهغې دباغت نوو شوې، اوبعض فرمائی چې داکنایه ده دفارغ کولو دزړه نه دبی بی اوډبجي دمعاملې نه خالص الله ﷻ ته، لیکن راجحه داده چې داحکم وه ډپزار وپستلو داحکم ځکه اوکړې شو چې داطریقه ډیره ابلغه ده په تواضع کښ او اقریه ده تشریف او تکریم او حسن ادب ته، اوددې وجه نه تعلیل ئي بیان کړې شو په ﴿إِنَّكَ بِأَلْوَادِ الْمَقْدَسِ طُوى﴾ سره، اوددینه معلومه شوه چې مقدس مقاماتو کښ پزار، وپستل پکار دي اگرچه پزار صفاوي، او کچرته نجس وي نویا جماعت وغیره کښ وپستل واجب دي، او طوى دهغې وادي نوم دې چې په کوم کښ دا واقعہ پیش شوې وه، او طوى، ورته ځکه وئیلی کیږي دا برکات راغونډ کړې شويدي، او په روایت کښ دی چې کله موسیٰ علیہ السلام ته داحکم اوشو چې خپل پزار اوباسه نوهغه فوراً وپستلو اودهغې وادي اومیدان نه ئي بهرته او غورځولي، نویاورته الله ﷻ دواډی طوى، ته راوستلو مقصد واضح کړو چې، ﴿وَأَنَا أَخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ﴾ چې ماته درسالت لپاره منتخب کړې ئي نو چې دکوم څیزو حی درته کیږی هغه ښه په غور سره واوره او پدیکښ اشاره ده چې نبوت اورسالت دچاستحقاق ندې، اودغه شان پدیکښ دپته هم اشاره ده چې دالله ﷻ کلام په توجه سره اوریدل پکار دي. دحضرت وهب بن منبیر رضی الله عنه نه مروی دی چې دقرآن مجید داوریدلو آداب دادي چې اعضاء دانسان په سکون و آرام سره وي او په بل کار کښ نوي مشغول، اوسترگي ئي کته وي چې پل شي ته ئي زړه میلان اونه کړي، او غوږ ئي ورته ایخي وی او زړه ئي ورته حاضروي، او په قرآن باندی عمل کولو عزم ئي وي او حضرت سفیان بن عیینة رضی الله عنه فرمائي چې اول پاورئى دعلم استماع (اوریدل) دی بیاپری خان پوهه کول، بیایاده ول بیاپري عمل کول اویبائي نشر کول دي او چې کله هم یوانسان دالله ﷻ کتاب اویا د رسول الله ﷺ احادیث په صحیح نیت سره واورې نوالله ﷻ ده ته فهم دهغې ورکوي او الله ﷻ دده لپاره دده په زړه کښ نور او گرځوي (قرطبی).

إِنِّي أَكَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَكَا قَا عَهْدِي
ايشكه خه چې يم الله يم نيسته دې حقدار دبندي بل هيڅ خوك سواځمانه نوښدگي كوه خما
وَأَمْ الصَّلَاةَ لِلْكَرْبَى ۝ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا
اوپابندي كوه دمونغ دپاره دپاداشت ځمايشكه قيامت راتلونكي دې غواړم چې پټ شي اوساتم
لِيُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى ۝ فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا
دپاره ددي چې بدله وركړې شي هر نفس ته دهغي عمل چې ده كړيدي. نو هرگزدي تامين نه كړي په ايمان راوړلو باندې ددينه
مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرَاهُ ۝
هغه خوك چې يقين نه لري پدي (قيامته) باندې اوتابع وي دخپلو خواهشاتو نولهلاك به شي

﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ﴾ هداوديم آيت دتوحيد دې اوپديكنس مقصد د رسالت ذكر كېږي چې دارسالت مي ځكه دركړو چې نعره توحيد بلنده كړې چې ځمانه علاوه بل كار ساز اومتصرف نيسته دې، نوصرف ځما عبادت كوه، نو په. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا﴾ سره توحيد قلبي او اعتقادي ته اشاره شوه، او په ﴿فَاعْبُدْنِي﴾ سره عمل بالاركان ته اشاره شوه، يعني توحيد عملي ته، ځكه چې عبادت ونيلى كيږي دپته چې چاته غايت تذلل اوعجز كول، نو لهذا د ﴿فَاعْبُدْنِي﴾ مقصد داشو چې عملي طور باندې غايت عجز او تذلل ماته كوه اودا اگر چه شامل دې ټولو عباداتو ته كه بدنیه دي او كه ماليه دي خو هر كله چې مونځ په ټولو عباداتو كېن ا هم عبادت وونوږدي وجه نه دهغي ذكرني خاص طور او كړو، اود دپته معلومه شوه دايمان راوړلونه پس لويه او اهم فريضه هغه مونځ دې، هغه دليل على انه لا فريضة بعد التوحيد اعظم منها (مدارك) اوبيا الله ﷻ موسى عليه السلام ته د مونځ مقصد هم واضح كړو چې ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ چې د مونځ مقصد الله ﷻ ياده ول دي. ځكه چې

صحيح مونځ دادې چې په هغې کښ د انسان ژبه زړه او اعضاء ټول د الله ﷻ په ياد کښ مشغول وي او داسي نوي چې په خله باندې الله ﷻ ياده وي تلاوت وغيره کوي خولاس. سترگي او نور اعضاء ئي په ارام اوسکون سره نوي د ژړه توجه ئي برابره نوي په حديث کښ ددغه شان مونځ کوونکي د پاره سخت وعيد بيان کړې شويدي، اوبعض فرماني چې لام په ﴿لِذِكْرِي﴾ کښ وختي ده يعنى اقم الصلوة لاوقات ذکرى (مدارك) او مراد تنه مواقيت الصلوة دى، اوبعض فرماني چې لام اجليه دې او ذکر په معنى د توحيد سره دې يعنى لاجل توحيدى. يعنى د توحيد په تبليغ باندې د صبر او استقامت حاصلولولپاره مونځ کوه ځکه چې مونځ په مصائبو او تکاليف برداشت کولو کښ ممد او معاون وي، اوبعضو و﴿لِذِكْرِي﴾ محمول کړيدې په هغه ذکر چې بعدالنسيان وي. او عبارت په حذف دمضاف سره دې يعنى اقم الصلوة لذكر صلوتى، چې مونځ درنه هير شي يا اوډه پاتى شي او په خپل وخت ئي اډانه کړى نو چې کله درته رايادشي نوبيانى اډاکړه خوداتوجيه محموله ده په تعسف او تکلف باندې د توحيد اورسالت نه ورستوالله ﷻ پدې آياتونو کښ حضرت موسى عليه السلام ته د قيامت ذکر فرماني چې اِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ اَخِ چې قيامت خامخارا تلونکى دې خود هغې وخت ما پټ ساتلى دې او مخلوقاتو کښ مي هيڅ چاته دهغې علم ندې ورکړې پدې آيت کښ د مفسرينو متعدد اقوال دى، چونکه لفظ د، اخفاء د اصدادونه دې اطلاق ئى په اظهار تنسكاره کولو باندې هم کيږي او پټ والي باندې هم کيږي، نو اکثر و مفسرينو د اخفاء معنى پټ والى کړيده، نو پيدى صورت کښ بيا (۱)، د اکثر و مفسرينو قول دادې چې دلته من نفسى، مقدر دې، او کلام محمول دې په مبالغې باندې په اخفاء کښ، ځکه چې عرف پدې جاري دې چې کله هم څوک د يو څيز په پتوالي کښ مبالغه کوي نو داسي وائي چې داڅه د خپل خان هم پتومه نو دايت مقصد داشو چې، د قيامت راتللو وخت مادهر چاته پټ ساتلى دې حتى که کچرته ماد خپل خان نه هم پتولى شو او داممکنه وه نو د خپل خان به مى هم پټ کړې وى ليکن داممکنه نده (۲)، بعض فرماني چې لفظ د ﴿اُكَاد﴾، زانددې او دايت مقصد دادې چې قيامت راتلل ماد مخلوقاتو نه پټ ساتلى دي (۳)، بعض فرماني چې ﴿اُكَاد﴾ په کلام الهي کښي دوجوب لپاره وي لکه څرنگه عسى، دې او کلام محمول دې په تاکيد باندې (کيږ) (۴)، بعض فرمايى چې

﴿اَکَادَ﴾ په معنی د اَریدُ سره دې، یعنی څه داغواړم چې د قیامت راتګ د مخلوقاتو نه پټ اوساتم، (۵) او بعضی مفسرین فرمائی چې، اخفاء، دلته په معنی د اظهار سره دې، یعنی قریبه ده چې څه به ئې ظاهر کړم یعنی واقع به ئې کړم، (۶) او د بعضو قول دادي چې ﴿اُخْفِیَا﴾ باب افعال دې، او د باب افعال یو خاصیت سلب د ماخذ الاشتقاق دې، نو دلته هم د سلب لپاره دې، وقال ابو علی هذامن باب السلب وليس من باب الاضداد (قرطبی) نو معنی ئې داشوه چې قریبه ده چې څه به ورته ازاله د خفاء او کړم، او ازاله د خفاء اظهار دې، نو ځکه ئې مطلب داشو چې قریبه ده چې ظاهر یعنی واقع به ئې کړم، کچري ﴿اُخْفِیَا﴾، نه مراد پټ والی شي نوبیا ﴿لِئُجْزَى﴾، متعلق دې په ﴿اَکَادُ اُخْفِیَا﴾، پوري، او کچري ﴿اُخْفِیَا﴾ په معنی د اظهار سره شي نوبیا متعلق دې په ﴿اَیْتَه﴾ پوري.

﴿فَلَا يَصُدُّكَ﴾ الله ﷻ حضرت موسی ﷺ ته وعظ او نصیحت او کړو چې د دې دنیا پرست کافرانو سره مدهانت اختیار نه کړی او په دین باندې عمل کولو کښ سستي اونه کړی کنی د بلند مقام نه به لاندې رااو غورزیږی، او د نهي د یو څیز نه امکان د وقوع نه لازمیږي، نو لهذا ایت متعارض ندې دهغې نصوصو سره چې دال دی په عصمت دانبیاء کرامو باندی.

قنیه: دلته مقصود د آیت دادي چې موسی ﷺ ته حکم دې چې ته د دین په کار کښي سستي اختیار نه کړي نو صراحتاً داسي تعبیر ذکر نه شولکه دا او یلي شو چې کافر دي ستاده پاره د دین په کار کښي رکاوټ نوي، په دي کښي نکته داده چې کافر چې یو مسلمان د دین نه منع کړي نو داپه حقیقت کښ د مسلمان په دین کښ د سستی وجه وي او په دین کښ د ضعف وجه وي نو گويا چې داحضرت موسی ﷺ ته په دین باندی استقامت حکم او کړې شو چې په خپل دین کښ ضعف او کمزوری مه اختیاره وه چې بیا کافران د دین نه منع کړي، کانه قبل لا تکن رخوا بل کن فی الدین شیدا صلبا (کیږ) او په من لا یؤمن سره مراد فرعون دې خو په اوصافو سره ئې ځکه ذکر کړو چې اشاره راشي عموم او جم غفیر دهغوی ته، یعنی ان من لا یؤمن بالاخرة هم الجمل الغفیر (کشاف).

﴿فَتَرَدَّى﴾ یو نیلی کیږی، بری نه ځکنه راغورزیدلوته، او مراد تنه هلاکت دې، او پدیکښ اشاره ده چې د دعوت په کار سره الله ﷻ ترقي ورکوي مسلمانانوته، او د دعوت په پریخودلو سره دلت راځي

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى ۖ قَالَ هِيَ عَصَائِي أَتَوَكَّلُوا عَلَيْهَا

اوداځه شی دې ستا په نبي لاس کښ ای موسی. او نیل هغه داهمساه ده ځما تکیه لگوم ځه پدی باندی

وَأَهْشَأْ بِهَا عَلَى غَمَمِي وَلِي فِيهَا مَارِبٌ أُخْرَى ۖ قَالَ

اوراځنډوم پدی سره پانړی په خپلو گډو بیزو باندی او ځما دپاره پدی کښی فاندی نوری هم دی او نیل الله جل جلاله

أَلْقَهَا يَا مُوسَى ۖ فَلَقَهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى ۖ قَالَ

او غورځوه دا ای موسی پس او غورځوله هغه داهمسانو بدغه وخت هغه مار شومندی نی وهلی او نیل الله جل جلاله

خُلْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى ۖ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِهَا تَخْرُجْ

اونیسه دا اومه بیر په زرده چه اوبه گرځوو مونږ دا خپل اولنی حالت ته. او جوخت کړه لاس خپل ترڅ سره چې را اوبه اوځي

بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى ۖ لِنُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى ۖ

تک سپین بغیر دڅه عیب نقصان نه نشه بله ده، دپاره ددې چې اوښایو مونږه تاته د نخوز مونږه لویونه

﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ﴾ ددې ځای نه د منصب رسالت تمهید شروع کیږي او هر کله چې

مقصود حضرت موسی عليه السلام لیرل وو فرعون ته سره د معجزونه، نو ددې وجه نه پدی ایتونو کښ

ذکر دوه (۲)، عظیمو معجزو کیږي، او ما استفهامیه ده په معنی دای شی؟ سره، دامتداء ده

او ﴿تِلْكَ﴾ په معنی د هغه، سره خبردې، او ﴿بِيَمِينِكَ﴾، حال دې د معنی د اشاري نه او سوال کول

د الله جل جلاله باوجود ددې نه چې ښه عالم وو نو د امني دې په ډیر حکمتو نو باندی من جمله دهغي نه

دادي چې پدی سره تقریر د امر مقصود وو چې حضرت موسی عليه السلام په خپله اعتراف او کړو چې

دا ځما عصا همسا، د نوبیا الله جل جلاله هغه په مار سره بدله کړه نو ده ته ښه علم حاصل شو چې د معجزه

ده اودغه شان پدی کښ مقصود د حضرت موسی عليه السلام نه یوه خوف، هم لري کول وو ځکه کچرته

بغیر د تپوس نه الله جل جلاله ددغي عصا، مار، جوړ کړې وی نو د حضرت موسی عليه السلام خوف به

ډیر زیات وو، او بعض مفسرین فرماني چې پدی سره مقصود استیناس حضرت موسی عليه السلام

انس پیدا کول، وو ځکه چې کله په موسی عليه السلام باندی بار نبوت، کیخودلی شو او مشقتونه ورته

بيان ڪري شو نوح حضرت موسى عليه السلام په دهشت، اوت حير ڪنن مبتلا شو نواله عليه السلام دهغه دهشت اوت حير ختمو لولپاره اوانس پيدا ڪولولپاره داسي طرزتڪلم اختيار ڪرولکه ڇنگه يونانسان ڏيل سره اختيارئ. **﴿قَالَ هِيَ عَصَايَ﴾** حضرت موسى عليه السلام جواب و رکرو چي داخما همساده، اوحضرت موسى عليه السلام دهغې هسانسبت خان ته اوکرو ځکه چي دهغه په لاس کڻن هم وه اوورستو ذکر کيدونکی فواندتنه هم هغه اخستل دحضرت مقاتل عليه السلام نه مروي دی چي ددې عصا نوم، تبعه، وو اوداهغه عصاده چي آدم عليه السلام دخان سره جنت نه راکوزه ڪري وه، اوداشعيب عليه السلام ته رارسيدلی وه اوبياتنه حضرت موسى عليه السلام اخستي وه، اوحضرت موسى عليه السلام دعصافوائد اومقاصدييانول شروع ڪرل چي **﴿أَتَوَكَّؤُا عَلَیْهَا﴾**، چي سترې شم نونکيه ورته اولگوم **﴿وَأَهْشُ بِهَا عَلَى غَمَمِي﴾**، اوگه وبيزوله پري پانري رخندوم **﴿وَلِي فِيهَا مَقَارِبُ أُخْرَى﴾** يعني نورحوانج اوضروريات هم ورسره پورکوم، لکه گهي بيزي به ئي ورسره شپلي دشمن اوليوگانونه به ئي پري ڏخيل خان حفاظت کولو، بوکي ته به ئي واجوله نواوبه به ئي پري دکوهي نه را اويستلي، وغيره اومفسرين فرمائي چي حضرت موسى عليه السلام لپاره دومره جواب ورکول کافي وو چي، **﴿هِيَ عَصَايَ﴾** ليکن دالله عليه السلام سره همکلام کيدلولذت دوجي نه ئي کلام اوڀرڊکرو، خوچي کله ځني فوائد اومنافع ئي ذکر ڪره نوڏحيان دوجي نه خبره مختصره ڪره اوافرمانيلوچي **﴿وَلِي فِيهَا﴾** اوبعض فرمائي چي پدي نورومنافعو ذکر ڪنن اختصارځکه اوکرو چي دحضرت موسى عليه السلام خيال داوو چي کيدې شي چي الله عليه السلام رانه بياتپوس اوکري نوپه لذت اواکرام کڻن به نوره اضافه اوشي. **﴿قَالَ أَلْقِهَا يَمُوسَى﴾** نواله عليه السلام ورته اوافرمانيلوچي داکثير المنافع عصا، اوغورخوه **﴿فَأَلْقَهَا فِإِذَا﴾** عصا غورخول وو چي دهغې نه يوه عظيمه اژدها اوغٺ مارتنه جو، شواومندئ ئي وهلي، امام رازي عليه السلام فرمائي چي کله موسى عليه السلام دعصاڍيرمنافع ذکر ڪرل نواله عليه السلام ورته هم دغي عصانه بطورمعجزه مار جو ڀرکرو، حالانکه بلي معجزې وړکولوباندي هم الله عليه السلام قادروولپاره دتعليم دڌي چي ماسوی الله چي څومره دی هغې ته التفات کول اوپه هغې کڻن مشغول کيدل دادانسان لپاره دمهلك مارپشان دی اوڌدي وجه نه

حضرت ابراهيم عليه السلام اوفرمائيلو، فانهم عدو لى الآ رب العلمين. اوددي وجه نه په حديث كښ دهغې مال چې مالك پكښ زكوة نوي اداكړې په باره كښ داسي راځي چې. مثل له يوم القيمة شجاعا اقرع (الحديث). ﴿فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ﴾ يعنې دهغې عصانه مارچوړشو. دلته دحى. ذكردي چې د اسم جنس دې اطلاق نى په هر قسم مارباندې كيږي وړوكى وي او كه غټ وي او په سورة النمل اوسورة القصص كښ داسي فرمائيلي دي، كانهجان، جان. ويلى كيږي نري مارتو. او په سورة الاعراف اوشعراء كښ داسي فرمائيلي دى چې، فاذا هي ثعبان مين، او ثعبان. ويلى كيږي اژده او ښامارتو. نو تطبيق مفسرينوداسي كړيدې چې ددې عصانه به ښامارچوړيدلوفى الحقيقت ليكن په تيزئ اوسرعت كښ داسي وو لكه چې جان وړوكى اونرى ماروي. اوددي وجه نه چې په سورة النمل اوقصص كښ تشبيه مقصوده وه نوكانها جان، اوئلى شواوداسي اونويلى شو چې فاذا هي جان، اوبعض فرمائي چې په ابتداء كښ په وړوكى وو نوجان، ورته اوئلى شو اوچې بيا به ورو، ورو غتيدونو ښامارتنه به جوړشو ځكه ورته په اعراف اوشعراء كښ، ثعبان، ويلى دي، ليكن اوله توجه غوره ده، اوبياهركله چې په دي ايت مذكوره كښ مقصود صرف دعصا دحقيقت انقلاب خودل وو په مرتبه د، لا بشرط شى، كښ نوځكه دلته ذكر صرف د، حية، اوشو، او په اعراف اوشعراء كښ مقصود انقلاب سره وصف زائد عظيم الجسمات، خودل هم وو په مرتبه دبشرط شى، كښ نوځكه هلته ذكر دثعبان، اوشو، او په سورة النمل اوالقصص كښ مرتبه دبشرط شى، په صورت دتشبيه كښ مراد وه نوځكه كانها جان، ذكر اوشولو.

فائدة: امام رازي رحمه الله فرمائي چې دحضرت موسى عليه السلام په خپو كښ پيزاروو اولاس كښ عصاوه، نوخپي اله دهر ب ده اولاس اله ده طلب ده، نوالله عز وجل ورته اولاحكم او كړو چې ﴿فَأَخْلَعَ نَعْلَيْكَ﴾، نوپدي سره اشاره مقصود وه ترك هرب ته اوبياورته حكم ﴿أَلْقِهَا﴾، پدي سره اشاره مقصود وه ترك الطلب، ته نوگوياجې ترخو پوري انسان په مقام دهر ب، او طلب، كښ وي نومقام دمحبوبيت نشي حاصلولى، اوكله چې هرب پريدي استقامت اختياركړي او طلب، پريدي دالله عز وجل په ذات باندې توكل اوپوره اعتماد راشي نوبيا مقام ته رسيږي، اومعرفت الهى ورته نصيب كيږي.

﴿قَالَ خُذْهَا﴾ حضرت موسیٰ عليه السلام چې کله داعجيب انقلاب او کنترولونو بمقتضائ بشریت اوريدو، او چونکه داسي خوف، طبعي وو چې دهر بشر په طبيعت کښ الله ﷻ پيدا کړيدي نو ددې وجي نه دا د انبياء کرامو په جلالت شان کښ عيب اونقص ندې. نو الله ﷻ ورته او فرمائيلو چې بيرته مه مونږه دا واپس اصل حالت ته اړه وو. او هر کله چې د عصانه مار جوړيدل او بيا د مار، نه عصا جوړيدل معجزه وه، او په اختيار د موسیٰ عليه السلام کښ نوه نو ددې وجه نه ددې امر نسبت الله ﷻ خپل ځان ته او کړو، او غورځول او بيا راغستل د امعجزه نوه بلکه اختياري کارونه وو نو ددې وجه نه نسبت ئي حضرت موسیٰ عليه السلام ته او کړو.

﴿وَأَضْمُ يَدَكَ﴾ د اداويمي معجزې ذکر دې چې خپل لاس د گريوان سره لاندې د ترخ سره جوخت کړه نو چې بيا راوباسي نو دابه خليدونکي اور وښانه به وي او د اسپين والي به د بيماري برص برکي، د وجي نه به نوي، بلکه بطور معجزه به وي، نو مراد په جناح سره مټ دې، اگرچه اطلاق د جناح، د مار غه ياد فرشتي په وزر باندې کيږي خو توسعا اطلاق ئي د انسان په مټ او اړخ باندې هم کيږي، او ترخرج، معجزوم دې ځکه چې د اجواب د امر يعني د، ﴿وَأَضْمُ﴾ لپاره دې چې هغه په معنی دا دخال سره دې، ليکن صاحب د بحر فرمائي چې په ايت کښ صنعة الاحتباك شويدي، چې د ﴿وَأَضْمُ﴾ امر لپاره جزا حذف کړې شوه او د ﴿تَخْرُجُ﴾ جزاء لپاره شرط محذوف دې، ځکه چې هر موجود د شرط اوجزاء نه دلالت کړيدي په محذوف باندې نواصل کښ تقدير دکلام داسي دې، اضمم يدک الی جناحک تنضم واخرجه تخرج (بحر). او د ﴿مِنْ عَقْرِ سُوٍّ﴾ ښه مراد بيماري د برص ده، او هر کله چې په عربو کښ، برص، ابغض او د بريد نفرت والي بيماري وه او مريض به ډير خفه کيدلو نو ددې وجه تعبير تنه په سوء، سره اوشو، او حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه منقول دی چې کله به حضرت موسیٰ عليه السلام خپل لاس ترخ کښ کيخودلو او بيا به ئي چې راويستلو نو هغه به د سپوږمۍ ښان خليدلو (ابن کثير).

﴿لِيُتْرِكَ مِنْ أَيْدِيَّتَا﴾ لام، متعلق دې په فعل محذوف پوري چې خذدي ﴿أَيَّةَ أُخْرَى﴾ ورله مفعول به دې يعنی د عصانه علاوه د امعجزه هم واخله او د اداوړه معجزې زمونږ د هغې عظيمو نشانينو نه دي چې تاته خودل مقصود وو، او بعض فرمائي چې ددې لپاره

وَأَجْعَلْ لِّي وَلِيًّا مِّنْ أَهْلِي ۖ هَؤُلَاءِ سَوَّيْتُ لَهُمْ دِينًا وَآثَرُهُ فِي

۱۰۰ جوړ کړې مالره مددگار د کورنۍ ځمانه هارون ورور ځما، کلکه کړې په ده سره ملا ځما ۱۰۱ او سړیک کړې دی په

أَهْلِي ۖ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَوَيْدًا ۖ وَتَذْكُرَكَ كَوَيْدًا ۖ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ۝

کار د نبوت ځما کښ ددې د پاره چې ستاسې سېح او وایو د پاره او چې یادوو نا پیر، بېستکه ته نی مونږ لره لیدونکې

﴿أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ﴾ د معجزاتو ورکولو نه پس الله ﷻ حضرت موسیٰ علیهِ السلام ته د رسالت منصب ذمه داري بیان کړه چې فرعون ته لاړ شه او هغه ته د توحید او ایمان راوړلو دعوت ورکړه. او ذکر فقط د فرعون او شوخالانکه موسیٰ علیهِ السلام ټولونه مبعوث وو ځکه چې قوم تابع وو د هغه کبیر. ﴿إِنَّهُمْ طَغَىٰ﴾ د طغیان نه دې په معنی دانتهانی سرکشی سره، او دا علت دې د رسول لېولو چې فرعون ته ځکه لاړ شه چې هغه په سرکشی کښ د دغه تیر شوی دې د ځداني دعویٰ نی کړیده.

﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي ۖ دَدِي خَائٍ نَه دَوَاقِعِي دَوِيْمٌ﴾ ددې ځای نه د واکمني دویم مقام شروع کيږي، چې هر کله موسیٰ علیهِ السلام ته نبوت ذمه داري ورکړې شوه او هغه محسوسه کړه چې نبوت یوه مشکله ذمه داري ده نو ددې ذمه دارئ د تکمیل لپاره نبی الله ﷻ نه پنځه درخواستونه وکړو، چې هغه ورته الله ﷻ پوره کړل، اول درخواست نی دا وکړو چې ﴿اشْرَحْ لِي صَدْرِي﴾، شرح صدر نه مراد توفیق د صبر او استقامت دې چې د رسالت ذمه دارئ ادا کولو کښ کوم تکالیف او مشقتونه راځي چې هغه برداشت کړم. او د تکالیف د وچي نه په زړه کښ نی اضطراب پیداشي، او دغه شان په زړه کښ شجاعت پیداشي چې بغیر ستانه د بېل هیڅ چانه، نه بیرېرم، امام رازی علیهِ السلام فرماني چې شرح صدر، حقیقت دادې چې دانسان په زړه کښ د نباتاتو التفات بالکل پاتې نشي نه په اعتبار د رغبت سره اونه په اعتبار د رهبت سره، بلکه دده په زړه کښ د دنیا اهمیت د ماشي، اومچ برابر هم نوي، زړه نی معلق نوي په اهل

اولاد پوري اونه په بل خيزپوري، اونه ديوډنيوي شان وشوكت والانه خوف. خطره محسوس كوي، نوحضرت موسى عليه السلام خپل اهل وعيال پريخي وو اوډيوم تكبر. مغرور بادشاه ته د حق دعوت لپاره تللو نوځكه ئي د شرح صدر دعا وغوځتله ﴿وَيُتْرَىٰ أَمْرِي﴾. دادويم درخواست دې يعنى ځما پدي كار كښ يعنى رسالت كښ آساني پيدا كړي او آساني پيدا كولو مقصد ظاهري اوباطني اسباب مهيا كيدل دي، اوحضرت موسى عليه السلام د شرح صدر، اوتسهيل الامر، كښ انداز د دعاداسي اختيار كړو چې اول ئي شرح اوتيسير، مبهم ذكر كړو اوبيا په ﴿صَدْرِي﴾ او ﴿أَمْرِي﴾ سره ئي تفصيل بيان كړو لپاره د تاكيد، ځكه چې پدي كښ تكرار دې.

﴿وَأَخْلَلَ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي﴾ دادريم درخواست دې چې ځما د ژبي غوټه پرانزي چې ځما په خبرو باندې خلك پوهه شي، د حضرت موسى عليه السلام ژبه مباركه په وړو كوالي كښ سوزيدلى وه، چې يوه ورځ فرعون موسى عليه السلام په غير كښ اغستى وو نوموسى عليه السلام دې د ژبيري نه اونيولواوپه مخ باندې ئي ورله يوه زبردسته سپړه راواچوله، نوفرعون خپلي بي بي حضرت اسيدې ته اوښل چې ځما يقين دي چې دې ځمادشمن دې اوداهم هغه بچې دې چې ځمابادشاهي به دده دلاسه ختمېږي، حضرت اسيدې ورته اوښل چې دانا پوهه بچې دې دنا پوهنې دوجي نه ئي په تاباندې گزار كړيدې اود دشمننې دوجي نه ئي ندې كړې اوته پري تجربه او كړه دې په ياقوت اوسكروټو كښ فرق نشي كولى، نوفرعون حكم او كړو نوپه يوپليټ كښ سكروټي اوپه بله كښ ياقوت راوړى شو اوموسى عليه السلام ته كيخودلى شو، نوحضرت موسى عليه السلام لاس مبارك، ياقوتوته اوړو، خوحضرت جبرئيل عليه السلام ورله لاس، سكروټوته يوړو، نوحضرت موسى عليه السلام يوه سكروټه رااوچته كړه اوخولي ته ئي واچوله اوژبه مبارك ئي اوسوزيده اوپه هغې كښ غوټه گنده، راغله اوخبري به ئي صحيح نشي كولى نوپدي ايت كښ دهغې نقصان د ختمولو دعاودرخواست دې.

فائدې (۱)، دايت نه دامعلومېږي چې پدي سكروټي سره د حضرت موسى عليه السلام ژبي مباركي ته نقصان رسيدلولى كښ لاس ته ئي ورسره ضرر رسيدلى وو او كه نه؟ بعض مفسرين لكه قرطبي رحمه الله وغيره فرمائي چې لاس ئي هم سوزيدلى وو اوفرعون دهغې د علاج لپاره ډير كوشش كړې وو خوصحيح نشو، نو بيا چې كله موسى عليه السلام ده ته دعوت وركړو نوفرعون ورته اوښل چې

نه ما کوم رب طرف ته رابلی؟ نو حضرت موسی علیہ السلام ورته افرمائیلو هغه رب طرف ته چې کوم لاس، تان شو تهلیک کولی او هغه صحیح کړو هغه رب طرف ته دعوت درکوم

قائده (۲): حضرت موسی علیہ السلام د ژبې غوټه مکمل طور باندې پرانستلی شوي وه او که نه؟ نو پدیکېن هم د مفسرینو اختلاف دي. بعض مفسرین ددې قائله دي چې دغوټه ټوله خلاصه شوي وه. ځکه چې الله تعالی فرمائی: ﴿قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَمُوسَى﴾. چې ستاد درخواست پوره کړې

شو استاد عاقله کړې شوه. نو معلومه شوه چې حضرت موسی علیہ السلام د ژبې غوټه مکمل ختم کړې شوي وه، لیکن اکثر مفسرین ددې قائله دي چې دانقصان بالکلیه نو، زانله کړې شوي بلکه دومره حد پورې زانله کړې شوې وو چې حضرت موسی علیہ السلام به خلک په خپلې خبرې باندې پوهه کولی شو، او خلک به دهغه په خبره باندې پوهیدلو، یعنی بقدر الحاجة، الله تعالی دده د ژبې نقصان

زانله کړې وو، او حضرت موسی علیہ السلام هم سوال صرف د دومره نقصان دازالي کړې وو چې هغه بقدر الحاجة وو لکه پدې دلالت کوي ورستو جمله چې ﴿يَفْقَهُوا قَوْلِي﴾ ده او که حضرت موسی علیہ السلام د ټول نقصان دازالي سوال کړې وي نو الله تعالی به ورله ټول نقصان ختم کړې وولیکن

هغه سوال د ټول نقصان دازالي نو کړې (ابن کثیر) او ددې وجه چې کله موسی علیہ السلام فرعون اودهغه قوم ته دعوت ورکړو نو فرعون قوم ته داسې اوښل چې، ام انا خير من هذا الذی هو مهين ولا یکاد بین (الزخرف: ۵۲) نو دلایکاد بین، مقصد دادې چې صحیح او په پوره فصاحت سره

خبرو کولو باندې قادر ندې ﴿وَأَجْعَلْ لِي وِزِيرًا﴾ داخلورم درخواست دې مخکېن درخواستونه ئي د خپل خان په باره کښ وو اودا درخواست ئي د خپل ورور حضرت هارون علیہ السلام په باري کښ دې

چې خما ورور هارون علیہ السلام هم خما سره پدې امر نبوت کښ شریک کړه، او وزیر مشتق دې د وِزَر، نه معنی ده لوني اودروند بوج اوچتول اویا داصفت اسم اوگر خیدلو، معاون، دبادشاه لپاره ځکه چې هغه هم دبادشاه نه د مملکت امورو پیتی (بوج) اوچتوي، (روح) اوبعض فرمائی چې داماخوذ

نې د وِزَر الجبل، نه ویشلی کیږي هغه غر ته چې پناه لپاره استعمالیږي پناه گاه، اود تکلیف اود خطري په وخت کښ ورته رجوع کیږي او وزیر، ته هم ځکه وزیر ویشلی کیږي چې بادشاه د حکومت په معاملاتو کښ ده ته رجوع کوي اود تکلیف او پریشانی وخت کښ یعنی بني مشوري

ورکوي. اودلته دوزير نه مراد مشارک اومعاون دې. چې دابوج درسالت دیرگران دې نوماته یو قریبی مددگار اومعاون پیکار دې

﴿هَنُورُونَ أُخِي﴾، وزیرګاو ﴿هَنُورُونَ﴾ مفعولین دی داجعل، لپاره، خو ﴿هَنُورُونَ﴾ مفعول اومؤخر ذکر کړې شو او ﴿وزیرګاو﴾ مفعول ثانی مقدم ذکر کړې شولپاره داهمیت دامروزارت اولپاره دعنايت دامروزارت چې وزارت خماوور ورته عنايت اوفرمانی اویا ﴿لِي﴾ او ﴿وزیرګاو﴾. دواړه مفعولین دی او ﴿هَنُورُونَ﴾ عطف بیان دې د ﴿وزیرګاو﴾ لپاره او ﴿أَخِي﴾ بدل دې د ﴿هَنُورُونَ﴾ نه ﴿أَشْدُدْ بَعْدَ أَزْرَى﴾ ازرباپه معنی دقوت سره دې، اویاپه معنی دظهر. سره دې یعنی خماوورور خماسره شریک کړې اوحماپه قوت کښ اضافه اوکړې، یاخاملا ورسره مضبوط کړې ﴿وَأَشْرِكُوا فِي أَمْرِي﴾ دانخمه دعاده چې خماوورور نبي اوگرځوي اوپه رسالت اودعوت کښ خماسره شریک کړې، اوحضرت هارون علیهما السلام دموسی علیهما السلام نه په عمرکښ دري (۳)، یاڅلورکاله مشروو، اوقدکښ هم، ورنه اوچت وو اوجسم کښ ورنه هم غټ وو، اودحضرت موسی علیهما السلام نه دري کاله مخکښ وفات شوې وو ﴿كُنْتُ نَسِيحَكَ كَثِيرًا﴾ داغايت ددغي آخري دعاوگانو ذکرکیرې، چې خماوورور ځکه خماسره نبي اوگرځوه اوماسره ئي پدي امرکښ شریک کړه چې مونږ ستاعبادات اوکړو، اوستا توحیدپه ځي طریقي سره بیان کړو. اوغوره خبره داده چې دتسبیح، اودکرنه مراد مونځ، اوهي ذکر، اودتوحید دعوت ټول مراد دی ﴿إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا﴾ داتوسل دې په صفت دالله جل جلاله سره،

قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يٰمُوسَى ۝ وَلَقَدْ مَتَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى ۝

اوئیل الله ﷻ یتکه درکړې تو تالره غوځلی شوي غیزونه ستای موسی: اوبقیما احسان کړیدې مونږ په تاباندی بل ځلي

إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُؤْتَى ۝ أَنِ اقْضِيهِ فِي السَّابِقِ ۝

١. کله چې حکم اوکړو مونږه ستامورته دهغې چې حکم ورکیدې شوچه واچوه ده لره (موسی علیهما السلام)، په صندوق کښ

فَأَنذِرْ فِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْهِمِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي

یا او غورخوہ صندوق پہ دریاب کنس پس او بہ غورخوہ دہ لڑہ دریاب پہ غاڑہ باندی او بہ نیسی دہ لڑہ دشمن خما

وَعَدُوٌّ لَهُ ۚ وَالْقَيْمُ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِّنِّي ۖ وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي ۝

اودشمن ددہ ۲۱ او اچولہ ما پہ تاباندی مینہ دخیل طرف نہ او دیارہ ددی جی بالہ اوشی ستا بہ حفاظت خما کنس

﴿قَالَ قَدْ أُوتِيتَ بِهَدِي كُنْ زِيرِي دِي﴾ پہ قبولیت ددعاگانو سرہ، سرہ دپنخوانعاماتونہ جی اللہ ﷻ پہ موسیٰ علیہ السلام باندی ددی نہ مخکنس کړي وو، یعنی ستاسوال می قبول کړو اوستاسوال قبول خہ نوي خبرہ ندہ ددی نہ مخکنس ہم مونږ بہ تاباندی احسانات کړي وو، نو دپنخہ دعاگانو قبولولو پہ جواب کنس دتیرشو پنخوانعامات ذکرہم کوي سؤل فعل پہ وزن پہ معنی دمفعول، مسئل، سرہ دې لکہ خبز پہ معنی دمخبوز، سرہ دې ﴿إِذْ أَوْحَيْنَا﴾ داد اول انعام ذکر دې، فرعون تہ جی کلہ نجومیانو اطلاع ورکړہ جی بني اسرائيل کنس بہ بجی پیدا کیري اوستابادشاهی بہ دہغہ دلاسه ختمیري نو فرعون حکم اوکړو جی پہ بني اسرائيلو کنس کوم بجی پیدا کیري ہغہ قتل کوئ نو پدی شپوورخو کنس حضرت موسیٰ علیہ السلام پیدا شونوددہ والدہ دیر فکر مندہ شوہ جی کچرتہ فرعونیانوتہ پتہ اولگی نو دې بہ قتل کړی، نواللہ ﷻ دحضرت موسیٰ علیہ السلام والدہ تہ پہ زړہ کنس دفرشتی پہ ذریعی سرہ اویادخوب پہ ذریعی سرہ ، داندیبرو اچولو جی دې پہ یوتابوت کنس بندکړہ او دریاب تہ ئی او غورخوہ، نو هغی ہم دغسی اوکړونود ﴿أَوْحَيْنَا﴾ نہ مراد الہام دې، اویاتنہ پہ خوب کنس خودل مراد دی

﴿إِنْ أَقْذَرِيهِ﴾ داتفسیر دې ﴿مَا يُوحَىٰ﴾ او ﴿الْيَمُّ﴾ نہ مراد دریائی نیل دې جی دمصر پہ مینخ کنس بہیدلو ﴿فَلْيُلْهِمِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ﴾ یعنی داسمندر بہ دی ساحل تہ اورسوي، نو دحضرت موسیٰ علیہ السلام والدی موسیٰ علیہ السلام پہ تابوت کنس بندکړو او بہ ہغی باندی ئی، زفت، پترو ل او لکولو اودریائی نیل تہ ئی او غورخولو نو ددریائی نیل نہ یولوی نہر دفرعون باغ تہ ہم تلی وو

نوهغه تابوت تلو ساحل د سمندر ته اویا په هغه نهر کښ روان شو کوم چې د فرعون، باغ ته تلی وو. نو په ځني روایاتو کښ دی چې فرعون په دغه وخت کښ دخپلي بي بي آسیه عليها السلام سره په باغ کښ ناست وو چې اچانک د تابوت راغی او په ځني روایاتو کښ دی چې تابوت د فرعون وینځواونیو او بیاني فرعون بي بي ته پیش کړو او هغې به بیا فرعون ته اطلاع او کړه. نو فرعون حکم او کړو چې د اکولاؤ کړی، نو چې کله ئی تابوت کولاؤ کړو نو یو ډیر خائسته بچي په کښ وو. نو فرعون چې څرنگه او کتلو نو فوراً محبت ئی ورسره پیدا شو او دده بي بي. آسیه عليها السلام ورته اوئیل چې مونږ به دې خپل بچي جوړ کړو ځکه چې ددوی خپل بچي نو، بعض روایاتو کښ دي چې فرعون په زړه کښ الله تعالى دا خبره هم واچوله چې داهم هغه بچي دې چې دده دلاسه به ستا بادشاهي ختمیږي او ددې اظهار ئی خپلي بي بي ته هم او کړو، لکه چې په روایت د نسانی کښ دی چې کله د فرعون بی بی هغه ته اوئیل چې قره عین لی ولک، نو فرعون ورته اوئیل چې یكون لك یعنی ستا لپاره د وي اوماته حاجت نیشته دې، د نبی عليه السلام ارشاد دې، لواق فرعون بان یكون قره عین له، کما قالت امراته لعنه الله تعالی کما هدی به امراته، ولكن الله حرمه ذلك ترجمه: که چرته فرعون هم داسي وئیلی وي چې دې به زما سترگو یخ والی وي لکه څنگه چې اسیه وئیلی وونواله عليها السلام دله هم هدایت ورکړي وو (النسانی) لیکن الله تعالى د حضرت موسی عليه السلام حفاظت کولو نو فرعون دخپل بي بي په اصرار باندی موسی عليه السلام د بچي پشان پرورش اوساته ئی شروع کړه او فرعون ته ﴿عَدُوِّي وَعَدُوُّ لِّمَنِ هِيَ اُولٰٓئِهٖ عَدُوٌّ﴾ ددین مخالف وو چې وئیلی شویدی نوهغه دالله تعالى دشمن ځکه وو چې دالله تعالى ددین مخالف وو او دخدای تعالى دعوی ئی کړي وه او د موسی عليه السلام دشمن ځکه وو چې دادومره قتلونه ئی د موسی عليه السلام دقتل کولو لپاره کولو، نواصل دشمني ئی د موسی عليه السلام سره وه او دهغه دوجي نه ئی د بني اسرائیلو بچي قتل کول، او داهم ممکنه ده چې فی الحال ئی ورسره عداوت نو بیلکه محبت ئی ورسره وو لیکن په اعتبار د مایؤل الیه سره ورته ﴿وَعَدُوُّ لِّمَنِ هِيَ اُولٰٓئِهٖ عَدُوٌّ﴾ وئیلی وي چې راتلونکی وخت کښ به دې دده لوی دشمن وي (کبیر)، ﴿وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ حَبِطَةٌ مِّنِّي﴾ متی - یامتعلق دې په ﴿وَالْقَيْتُ﴾ پوري نوم مطلب به داشي چې، القیت متی عليك محبة، چې ما خپل محبت په تاباندی واچولو یعنی ستاسره مي محبت او کړو نو چې الله تعالى ورسره محبت او کړو د مخلوقاتو په

زړونو کښ هم ورسره محبت پيدا شو، (کشاف) او يا متعلق دې په حاصـله محذوف پوري چې هغه صفت دې د محبة لپاره نو دايت مقصد به داسي اى القيت عليك محبة حاصـله مـنى بخـلقى (کبير کشاف) يعنى ما په تاباندى دخپل طرف نه اثر د محبت واچولو او دخلکو په زړونو کښ مي ستاسره محبت پيدا کړو، او ددې وجه نه چې چا به هم موسى عليه السلام ته کتلو نو فوراً محبت به ئي ورسره پيدا کيدلو ﴿وَلْتَصْنَعْ عَلَىٰ عَيْنِي﴾، لام په تصنع کښ لام کى دې اودا علت دې دالقاء د محبت لپاره اوتصنع على الخ نه مراد په خپلي نگرانى کښ تربيت کول دى ماخو ددې د صنع الفرس نه چې کله آس به اوساتلى شي نو دايت مطلب دادې چې څه ستا محافظ اونگران يم اوستا تربيت مي په خپله او کړو (مدارك) او علامه آلوسى رحمه الله فرماني چې ﴿وَلْتَصْنَعْ عَلَىٰ عَيْنِي﴾، استعاره تمثيلية ده د حفاظت نه، قرطبي ددې ايت په تفسير کښ ليکى اى تربى وتغذى على مرأى منى قال النحاس وذلك معروف فى اللغة يقال به صنعت الفرس واضمنته، اى احسنت القيام عليه (قرطبي) يعنى ستا تربيت او پرورش څه په خپلي نگرانى کښ او کړم او داسي کناني الفاظ استعمالول په عرف اولغت کښ مشهور او معروف دي، او علامه زمخشرى دايت په تفسير کښ داسي ليکلي لربى وبخسن اليك وانامراعيك وراقبك كما يراعى الرجل الشئ بعينه، نو ددې ټولو عبارتونه معلومه شوه چې ﴿وَلْتَصْنَعْ عَلَىٰ عَيْنِي﴾ كـنايه ده د حفاظت اود نگرانى نه، اوعبارات محمول دې په استعارى باندې، او امام رازى رحمه الله فرماني چې د ﴿عَيْنِي﴾ نه مراد ارادتى دې لکه څرنگه چې يوسرى څه خيز جوړه وي نو په خپله ورته اولاروي او گوري ورته نوهغه شى ورته داسي جوړشي چې څرنگه ئي دې خوښه وي اودده اراده وي او يا دعينى، نه مراد عين العلم، دې اودا كـنايه ده د حفاظت اونگرانى نه اكبير نو ددې ټولو اقوالونه دامعلومه شوه چې پدي ځاى كښ دعينى، تفسير په سترگو، سره كول مخالف دى د تفسير د سلف، او خلف نه اوررجحان دې تجسيم ته، اودا ونييل چې تاويل پكښ هم ندي جائز، ډير لوى جراعت دې په اسلا فوباندې (والى الله المشتكى) لكه چې داعام عادت دې دبعض معاصر مفسرينو، باقى عين، دالله ﷻ د قبيلى د متشابهاتونه دې چې ددې په باره كښ تفصيل

باربار تیرشويدي اود **عَيْنِي** اضافت دتشریف اوتکریم لپاره دي. ورنه مخلوقات ټول دالله **عَلَيْهِ** نکرانی کښ دي

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَا

^۱ کله چې روانه سوه خورستا او وئیل ی آيا اوبنايم تاسوته هغه څوک چې پالنه به اوکړي دده نو^۲ واپس اورسولي مونږته

إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۖ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ

خپلی موندته. دی دپاره چې بڅي شي سترگي دهغې اوچه خفه شي^۳ اومرکړوتاوبتن پس بچ کړې مونږته ددغي غم نه

وَقَتَلْتَ فَتَوَدَّ ۖ فَلَيْسَ بَيْنَهُ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ۚ ثُمَّ جِئْتَ

اوازميښتونه اوکړومونږه په نابندي دپرازميښتونه بياحصارشوي ته څوکاله په مدين والوکښ بياراغي ته

عَلَىٰ قَدَرٍ مِّمَّا مَكُونُ ۖ وَاصْطَبَقْتُكَ لِنَفْسِي ۖ

په وخت مقررهمقدر پاندي ای موسی اوغوره کړې ماته دپاره دخان خپل

﴿إِذْ تَمْشِي﴾ دادويم انعام اواحسان ذکردي چې کله حضرت موسی **عليه السلام** والدي تابوت په درياب کښ پريخودلونودموسی **عليه السلام** خورچې نوم دهغې مریم دي، ته ئي اوئیل ته لاره شه اوبه پته ئي پته اولگوه چې څه اوشو، نوهغه چې کله دفرعون خائ ته راغله نوډي اوکل چې دموسی **عليه السلام** لپاره ډيري مرضعي راغوختلی شويدي، ليکن حضرت موسی **عليه السلام** دالله **عَلَيْهِ** په حکم سره ديوي زنانه پئ نه څکل، کماقال الله تعالی وحرمناعليه المراضع، نودحضرت موسی **عليه السلام** خوراوئیل چې څه تاسوته يوه زنانه اوبنايم چې هغه به ستاسولپاره دده پالنه اوکړي اوخيرخواه به هم وي، نودموسی **عليه السلام** مور رااوغوختلی شوه، نوڅرنگه چې هغې موسی **عليه السلام** دسني سره نژدي کړو نوهغه پئ څکل شروع کړل فرعون په کورکښ ډيره خوشحالي شوه اودموسی **عليه السلام**

(۱)، ذکرودريم انعام

(۲)، دخلورم انعام ذکر

(۳)، پنځم انعام.

مورنه ئى اوئيل چې ته به دلته وي اودا بچې به ساتي هغې ورته اوئيل چې څه خودلته نشم پاتي كېدلى البته كه ستاسو حكم او خواهش وي نوبچي به څه كورته بوځم او هلته به ئى ستاسو لپاره غټ كړم، نوهغوئ پدې هم راضى شو اوموسى عليه السلام مورته ئى وظيفه هم مقرر كړه، نوبچې هم واپس شو او پيسى هم ميلاويدل شروع شو، نو پدې آيت كېن ددغى انعام ذكر دې، نوره تفصيلي واقعه په سورة القصص كېن به راشي انشاء الله تعالى.

﴿وَقَتَلَتْ نَفْسًا بِإِذْنِهِمْ أَحْسَنَ ذِكْرٍ﴾، كله چې حضرت موسى عليه السلام لوى شو، نويوه ورځ ئى بهرته تشریف راوړو نودوه كسان ئى اوكتلو چې جهگړه ئى كوله يوقبطني وو او بل بني اسرائيل وو، نوبني اسرائيلې د موسى عليه السلام نه مدد اوغوختلو اوو هم مظلوم چې قبطي پري ظلم كولونو موسى عليه السلام بلا اراده قتل صرف د ظلم نه منع، كولولپاره قبطي ئى په يوسوكه (موكه)، او هلو نوهغه مړ شو او پدې وخت كېن د موسى عليه السلام عمر دولس (۱۲) كاله وو، نو حضرت موسى عليه السلام ته دوه (۲)، قسم خوف او خطر ه لاقه شوه، يوداچه آخرت كېن رانه ددې په باره كېن نبوس كيږي ځكه چې بغير اذن الله تعالى نه قتل وو، اودويمه دا چې د فرعونيانو په گرفت كېن به هم راځم هغوئ به مي هم گرفتاره كوي، نوالله تعالى ورته ددواړو قسمو، غمونونه نجات دركړو، داخروى غم نه د نجات لپاره ئى او فرما ئيلو، لله فرله، اودنيوى غم او پریشانئ د نجات لپاره ئى مصر نه مدين ته اورسولو، چې هلته ئى د حضرت شعيب عليه السلام د بچئ سره نكاح او كړو، تفصيلي واقعه په سورة القصص كېن به راشي انشاء الله.

﴿وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَمُنَّتَ مَصْدَرٍ لَكَ صَبْرٌ، شَكُورٌ، وَغَيْرُهُ شَوْ أَوِ يَجْمَعُ دَه دَفْتَن يَادَفْتَنَه نوكچرته دفتنه جمع شي نو داخيري تاء اعتبار بياندې كړې شوې ځكه چې دا په حكم د منفصل كېن ده لكه حجوز جمع د حجة ده چې هلته هم د تاء اعتبار دې شوې نو ځكه جمع په صورت د مذكر كېن راغلیده اوددې نه مراد مختلف قسم تكاليف دى، (۱) لكه ولادت د حضرت موسى عليه السلام په هغه زمانه كېن كيدل چې فرعون به د بني اسرائيلو بچې قتل كولو (۲)، بيا د موسى عليه السلام په درياب كېن غورځول (۳) او بيا د فرعون كورته رسيدل او هغه دده د قتل اراده كوله (۴)، بيا د حضرت موسى عليه السلام منع كول د نورو زنانو د پيوند (۵) بيا فرعون د پيري نه رانيول اوسپيره وركول او هغه بيا دده د قتل عزم كوله (۶) بيا قتل د قبطي او د مصر نه تخيدل مدين ته چې لاره ورته هم نوه معلومه، او بيا واپس د فرعون مقابلي ته بي سروسامانئ راتلل وغيره داټول

تكاليف اوپریشان وي چې الله ﷻ د حضرت موسیٰ علیہ السلام حفاظت كړې وو او موسیٰ علیہ السلام ته ځي د دينه نجات وركړې وو.

﴿فَلَبِثْتُ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ بِمَا دَخَلُورُمُ انْعَامَ ذَكَرَدَي. حضرت موسیٰ علیہ السلام چې كله قبضي قتل كړو او دهغې اطلاع فرعون ته او شوه نو فرعون حكم جاري كړو چې موسیٰ علیہ السلام گرفتار كړئ او بياني قتل كړئ نو موسیٰ علیہ السلام ته يو كس دشهرنه راغلو او دا اطلاع ئي ورته او كړه چې خان او باسه فرعون ستاد قتل لپاره كسان ليرلي دي او ستاد قتل فيصله ئي كړيده. نو موسیٰ علیہ السلام فوراً مدين ته روان شو، اگرچه دمدين لاره موسیٰ علیہ السلام ته نوه معلومه خو به الله ﷻ باندی ئي توكل او كړو او او فرمائيلو چې، عسى ربى ان يهدينى سواء السبيل (القصص) نو چې كله مدين نه بهر دخارو و به كولو الاځائ ته او رسيدلو نو هلته ئي خلك او كتل چې ډير بي مروت و و خپل خاروي ئي اوبه كول اودوه (۲)، زنانه هغه لري اوجداناستي وي او دهغوئ خارو به اوبو ته زور كولو او هغوئ به نه راپريخولو، نو چې موسیٰ علیہ السلام تنه تپوس او كړو چې داڅه واقعه ده چې تاسو خپل خاروي نه پريدئ اوبو ته، نو هغوئ ورته اوښل چې زمونږ پلار بوډا دې او د اسلام دوجي نه داخل ك زموږ مخالف دي نو چې كومي اوبه ددوئ دخارو نه پاتي شي نو هغه بيا مونږ خپلو خارو ته وركړو، نو موسیٰ علیہ السلام ددوئ خاروي اوبه كړل، نو هغوئ په وخت كورته لاړي نو حضرت شعيب علیہ السلام تنه تپوس او كړو د وختي راتللو، نو هغوئ ورته ټوله قصه بيان كړه، بهر حال نو هغه موسیٰ علیہ السلام رااوغوختلو يو بل سره تعارف او دمصر نه مدين ته راتللو قصه موسیٰ علیہ السلام هغه ته بيان كړه او هغه ورته تسلي وركړه، او بيا هغه ورته خپل بچئ په نكاح كړه څه وخت پوري هلته پاتى شو او چې كله د فرعون غصه سره شوه او د قبلى په قتل باندی ډيروخت تير شونو بيا مصر ته واپس راوان شو، نو مراد په سنيين، سره هغه لس (۱۰) كاله دى كوم چې په عوض دمهر كښن د اجرت والا مقرر كړې شوې وو، او د حضرت وهب بن منبه راجه منقول دى چې حضرت موسیٰ علیہ السلام په مدين كښن دشعيب علیہ السلام سره اته ويشته (۲۸) كاله تير كړى وو، چې (۱۰) كاله دهغې نه دمهر والاوو او اتلس (۱۸) كاله نور هسي ئي تير كړى وو، او دشعيب علیہ السلام دبچئ نه ئي اولاد هم شوې وو اونوم دهغې بچئ دشعيب علیہ السلام چې بى بى وه دموسى علیہ السلام صفورا، وو. ﴿ثُمَّ جَعَلَ عَلَى قَدَرٍ﴾ اكثر مفسرين فرماني چې قنبر، نه مراد تقدير دې د الله ﷻ چې هغه څلوېښت كاله عمر دې دپاره دنبوت اورسالت يعني ته د عمر هغه وخت ته رااو رسيدلى چې

الله هغه دنبوت اورسالت ورکولودپاره مقرر اوفصله کړيدې، اوبعض مفسرين فرمائي چې مراد ددينه هغه نيټه پوره کول وو کومه چې دشعيب عليه السلام سره مقرر کړې وه يعنې تاهغه نيټه پوره کړه چې کومه تامقرر کړې وه.

فانده: کچرته دآيت مطلب هغه واخستلی شي چې کوم ذاکثرومفسرينورائ ده چې قدر، نه مراد تقديري عمر دې دنبوت لپاره چې هغه څلويښت کاله دی نوببادوه بن منبر عليه السلام قول القرب ال الصواب دې څخه چې حضرت موسى عليه السلام چې مدين ته تللی وو نوعمرنی دولس (۱۲) کاله وو اوچې نبوت ورته ميلادشونوعمرنی څلويښت کاله وو، نومعلومه شوه چې ټوله مده چې په مدين کې تيره کړې وه هغه اته ويشت (۲۸) کاله وو. ﴿وَأَصْطَفَيْنَاكَ﴾ دا ذکر دپنځم انعام دې اوداډټولونه لوي انعام دې چې الله عليه السلام درسالت اونبوت ورته ورکړو، حضرت ابن عباس عليه السلام د﴿لِتَفْسِي﴾ ترجمه په لوحی ورسالتی، سره کوي، اوعلامه زمخشری اوامام رازی عليه السلام وغيره فرمائي چې نفسی داکنایه ده اوتمثیل دې دهغې منزلت اومرتبی دتقريب اوتشريف اوتکليم نه چې کومه الله عليه السلام موسی عليه السلام ته ورکړې وه، يعنې الله عليه السلام تشبيه ورکړي ده دموسی عليه السلام حالت دهغه چادحالت سره چې بادشاه هغه دخه اخلاقواوکمالاتودوجي نه په خپلواعزازاتو، اواکرام سره خاص کړې چې دده نه علاوه بل څوک بادشاه ته زیات قريب اودبادشاه دمهربانيوزیات حاصله وونکی نوي.

إِنهْبَ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِإِلَهِي وَلَا تَلِينَا فِي دُكْرِي ۝ إِنهْبَا

لرښه ته اوستاورور څمپه نخوسره اوناړاستي مه کوئ په بيان دتوحيدڅماکښ، لارښ تاسو دواړه

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ۖ فَقَوْلَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ۝

فرعون ته بيشکه هغه سرکشي کړيده نواوکړئ هغه ته خبره نرمه کيدې شي چې دې نصيحت قبول کړي يااویريږي

قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَىٰ ۝

نویل دواړو اې ربه زمونږ بيشکه یريرومونږه چې زياتي به اوکړي دې په مونږباندي يابه سرکشي اوکړي

قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى هَاقِيَهُ فَقُولَا

اَوْنِیلَ اللّٰهُ ﷻ مه بیرېئې تاسو بېشکه څه تاسو سره یم اورم اووینم پس ورشئ دواړه هغه ته اواین هغه ته

إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا تَعْزِلْهُمْ ؕ

بېشکه مونږ الیرېلی شوی یو ستاد زب د طرف نه نو پرېږده مونږ سره بني اسرائيل او تکلیف مه ورکوه دوی ته.

قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكَ ؕ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی ۝

بېشکه راغلی یو مونږ تاته په معجزې سره د ستاد زب د طرف نه او عذاب نه یچ کیدل دي هغه چاره چې تابع داروي د هدایت

﴿أَذْهَبَ أَنتَ وَأَخُوكَ﴾ د انعاماتو ذکر کولونه ورستواوس ورته بیا د نبوت مقصد ذکر کوي

چې ته او ورور دي دواړه لار شئ او ځمادو تحید تبلیغ او کړئ، او ځمابه یاد کښ څه قسم سستي مه

کوئ، او ﴿وَأَخُوكَ﴾ عطف دې په ضمیر متصل د ﴿أَذْهَبَ﴾ باندی نوځکه ئی اولاً تاکید په منفصل

سره اوشو، او که څوک اشکال او کړي چې عطف د، ﴿وَأَخُوكَ﴾ په ضمیر د اذهب باندی صحیح ندې

چې د هغې لپاره فاعل ضمیر وي نه اسم ظاهر او ﴿وَأَخُوكَ﴾ اسم ظاهر دې، نوجواب دادې چې

﴿وَأَخُوكَ﴾ لپاره فی الحقیقت فعل مقدر دې چې لینهب دې خودلته ظاهرا په صورت د عطف کښ

په ضمیر متصل باندی ذکر کړې شو لپاره ددې چې اشاره راشي اتحاد ته د دوی دواړو په دعوت

کښ چې د دعوت په سلسلي کښ به تاسو دواړه داسي ئی لکه یک جان و دو قالب، او یا لپاره

د اشارې د تبعیت د حضرت هارون علیه السلام ته، چې حضرت هارون علیه السلام اگرچه عمر کښ مشر دې

خود د دعوت په سلسلي کښ به تابع وي ستا، او مراد په ﴿يَا أَيُّهَا﴾ سره هغه معجزات دی چې کوم

موسی علیه السلام ته ورکړې شوی وو، او کوم وخت کښ چې حضرت موسی علیه السلام ته رسالت ورکولی

کیدلونو په هغه وخت کښ حضرت هارون علیه السلام په مصر کښ وو، نو چې کله موسی علیه السلام راروان

شونو حضرت هارون علیه السلام ته هم وحی اوشوه چې د موسی علیه السلام سره دمیل اویدلو لپاره مصر نه

بهرته اوزه، نوچې کله هارون عليه السلام د مصر نه یو منزل بهرته راغی نو د دواړو ملاقات شو، نو په هغې ځای کېښ دواړو ته په صیغې د تشنې مخاطبې سره خطاب اوشو چې ﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ﴾ ﴿أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِدَدَيْ خَائٍ نَه د ریم مقام دا واقعي شروع کیږي او ﴿أَذْهَبَ﴾ بدل دې د ماقبل ﴿أَذْهَبَ﴾ نه، ﴿فَقَوْلًا لَهُ قَوْلًا﴾ د طریقې د دعوت بیانېږي، چې دعوت په نرمي لهجې سره اود محبت په انداز سره ورکول پکار دی لکه دعوت ورکوونکي ته د هغه کښت یاداسې لقب ذکر کړې شي چې هغه پرې خوشحاله شي چې د داعي خبره واورې، اودغه شان هغه ته بشارتونه واوره ولي شي، یعنې تبشیر په لوبه وای او د انداز مغلوبه وي.

﴿لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ﴾ پترجي راجعه نده الله تعالى ته ځکه چې الله تعالى د شک نه منزله او پاک دې بلکه د اترجي راجعه ده داعی، یعنې موسی عليه السلام او هارون عليه السلام ته یعنې تاسو پدې امید اوجذبې باندې دعوت ورکوي چې دې به نصیحت حاصل کړی او اوبه بیرېږي، (کېږ) او یا لعل په معنی د لامل کی، سره دې یعنې ستاسو د دعوت مقصد د فرعون ایمان راوړل دی لیکن اوله توجیه ډیره غوره ده او تذکرو او خشیت کېښ فرق دادې چې د تبلیغ نه متاثره شي او ایمان راوړي نو د یته تذکر، و نیلی کیږي، او که فقط د مخالفت نه منع شي نو د یته خشیت، و نیلی کیږي او حضرت الشیخ د شیخ الشیوخ رحمته الله نه نقل کوي چې بغیر د کتلو او د مطالبې د معجزې نه چې ایمان راوړي د یته تذکر و نیلی کیږي او چې د معجزې کتلونه ورسو ایمان راوړي د یته خشیت و نیلی کیږي، اوله درجه اعلی ده او دویمه درجه ادنی ده، او د قرآن اسلوب هم داسې دې چې اول اعلی مرتبه تذکر، ذکر کوي او بیا دویم نمبر کېښ، خشیت، یعنې ادنی ذکر کوي، لکه پدې ایت کېښ شو اودغه شان په سورة النازعات کېښ دی، هل لك الى ان تركي اهديك الى ربك فتخشى او اوبه يتذكروا يخشى کېښ د مانعة الخلو لپاره دې ﴿قَالَ رَبَّنَا إِنَّا أَمْرًا كَلِمَةً﴾ د هارون عليه السلام سره میلا شواو دواړو ته حکم او کړې شو چې فرعون ته لارې د دعوت لپاره نو هغوی خپله یوه خدشه ظاهره کړه چې فرعون به د خپلي بادشاهۍ په نشي کېښ مست زموږ خبره به واورې هم او کښه، موږ دا خطر محسوسه وو چې هغه به د خبرې اوریدلو نه مخکېښ موږ ته تکلیف راکړي او یا د خبرې اوریدلو نه بعد د هغه سرکشي نوره زیاته شي، چې ستا په شان کېښ به

گستاخي اوکړي اوبابه مونږه قتل کړي، فرط، اوطغيان، کښ فردق ادې چې دڅبري اوریدلونه مخکښ انکار اوکړي دیته فرط، ونیلی کیږي اوددینه فارط، هم دې مخکښ کیدونکي، ته ونیلی کیږي، نومطلب داشو چې خبره به دسرنه وانوري اومونږ به گرفتار کړي سزابه راکړي، اوطغيان، دیته ونیلی کیږي چې دڅبري اوریدلونه ورستوانکار اوکړي اوبدي ردي اواني، نودایت مقصد دادې چې دتوحید خبري اوریدلونه ورستوداسي نه چې ستاپه شان کښ ردي بدي اواني (روح) امام رازی رحمته الله علیه فرمائی چې فرط، مقصد دادې چې خبري اوریدلونه تیار نشي. اوطغيان مقصدای چې خبره به هم وانوري اومونږ به قتل کړي، اودیته ترجیح ورکړیده حضرت شیخ الشیوخ رحمته الله علیه، اوحضرت موسی عليه السلام اوهارون عليه السلام باوجود ددې چې پیغمبران وو لیکن بشروو، نودبشريت دتقاضی دوجي نه ددوئ په زړونو کښ دامذکوره خوف اوخطر پرته وه اوامام قرطبي رحمته الله علیه فرمائی چې خوف طبعي دشمنانونه دهرنبي اولوی په زړه کښ الله تعالی پیدا کړیدې اودامخالف دثبوت اویادولایت سره ندې، باوجود ددې چې هغوئ په زړونو کښ دالله تعالی په نصرت، امداد باندی مکمل یقین هم وي، اوهم ددې وجه نه رسول الله ص دمدیني نه گیر چاپیره خنډقي، کنستلي دي، بلکه دالله تعالی دانسان په فطرت اوطبعیت کښي ایخودلی دي، ددې وجه نه که یوسړی دخپل خان په باره کښ دداسي خیزاطلاع اوخبرورکړي چې هغه خلاف وي دهغه تقاضو چې الله تعالی په انسانانو کښ پیدا کړیدی نودې به دروغژن گنرلی شي (والله اعلم بالصواب). ﴿قَالَ لَا تَخَافَا هُنَا اللَّهُ﴾ دوی ته تسلي اوطمینان ورکړو چې تاسولارشی اوخماپیغام اورسوئ خمامدبه ستاسوسره وي، نومراد په معکما، سره کمال حفاظت اونصرت دې ﴿أَسْمَعُ وَأُزَيِّدُ﴾ اودانا کیدې لپاره دماقبل چې خمامداد اونصرت به ستاسوسره وي ستاسو چې کومې خبري دهغه سره کیږي هغه اورم اوکوم فعل اوکار چې کیږي هغه وینم نوستاسو مناسپ مددبه کوم اوستاسونه به تکلیف دفع کوم، (روح) اوبعض مفسرین فرمائي چې ﴿أَسْمَعُ وَأُزَيِّدُ﴾ د ﴿أَنْ يَفْرَطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْفَنَ﴾ په جواب کښ ونيلي شويدي، چې موسی عليه السلام اوئیل چې زمونږ خبره به وانوري نواله ص اوفرمائیلو چې ﴿أَسْمَعُ﴾ چې څه ستاسو خبره اورم نوڅه به هغه ستاسولپاره اوستاسو خبري ته غوږ ایخودولپاره مسخرکړم، اوچې موسی عليه السلام اوئیل چې ﴿أَنْ يَطْفَنَ﴾ چې

مونږ به قتل ڪري نوانه ﷻ دهغې په جواب ڪښ او فرمائيلوچې «واری». چې څه دهغه والا افعال او حرکات گورم نوڅه به هغه تاسوته د نقصان لپاره نژدي کيدلوته نه پرېږدم «فَأَيُّهَا فَقُولَا بِمَوَانِهِ» ورته او فرمائيلوچې تاسو فرعون ته لارښی او هغه ته د څلورو خبرو متعلق دعوت ورکړئ، چې ستايعني د فرعون او د ټولو مخلوقاتو يو رب دې چې هغه رسول ليري نومونږ دهغه د طرف نه رسولان يو ۲، بني اسرائيل ته ازادي ورکړه او نور تکليف ورته مه ورکوه دوی پريده چې چيرته دوی ځي او آزاده زندگي تيره ول غواړي چې هلته لار شي ۳، د اثبات د توحيد او رسالت لپاره ورته معجزې او بنائې ۴، چې دنيا او په اخيرت ڪښ سلامتې او نجات دهغه چالپاره دی چې اسلام قبول کړي، نو سلام په «وَالسَّلَام» ڪښ په معنی د سلامتيا سره دې د عذاب نه او سلام د تبيحه، ندې مراد، «خازن» او په حديث کتاب هر قل، او مسيلمه الکذاب، ڪښ دې چې حضور ﷺ په هغوئ باندی سلام پدي طريقي سره اچولی وو، سلام علی من اتبع الهدی، نومعلومه شوه چې کافر ته ابتداء بالسلام، پدي الفاظو سره جائزه ده.

إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ۝

بيشکه وحی کړې شويده مونږ ته چې بيشکه عذاب په هغه چا باندی راځي چې دروغ ژغړي گټي حق لره، او مخ او گرځوي

قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمْ يَا مُوسَى ۖ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ

او تيل فرعون نوڅوځ دې رب د ستاسواي موسى، ۱ او تيل موسى ﷺ رب زمونږه هغه ذات دې چې ورکړيدې هر څيز ته

خَلَقَهُ ثُمَّ هَذَى ۖ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ۝ قَالَ

بيدائش شکل دهغه بياني ورته لاره خودلی ده. او تيل فرعون پس څه حال دې د بهر يو مخکينيو، او تيل موسى ﷺ

عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ۝

خبر دهغې څما درب سره دې په کتاب لوح محفوظ، ڪښ، نه غافل كيږي رب څما اونه ترينه هيرېږي

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا

(الله ﷻ) هغه ذات دې چې جوړه کړېده ستاسودپاره زمکه دارام ځای اوتیارۍ کړېدی ستاسودپاره پدیکې لارې

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْ ثَبَاتٍ شَتَّىٰ هـ

اورا ورولی دې دطرفه دآسمان نه اوبه پس راویستلې راڅیزولې دي مونږ پدې سره جوړې جوړې دبوټو مختلفونه

كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ ؕ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّعْمِ

خوړئ تاسواوڅوړئ څاروي خپل بیشکه پدیکې شته ډیرې نخې دپاره دغفل والو

﴿إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا﴾ پدې آیت کېن تخويف دې چې داطريقه ددعوت ده چې موسی ﷺ

اوهارون ﷺ فرعون ته يره ورکړه چې مونږته دالله ﷻ دطرف نه دااطلاع اوخبرپه ذريعه دوحې راکړي شويدي چې ددنیاواوآخرت عذاب دهغه چالپاره دې تکذيب اودايمان نه اعرض اوکړي

﴿قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمْ يَا مُوسَى﴾ هموسی ﷺ اوهارون ﷺ چې کله فرعون ته اورسيدلواوهغه

ته ئي دايمان بالله دعوت ورکړو نوفرعون ورنه سوال اوکړوچې ستاسو رب څوک دې چې تاسودهغه رسولان ئي اوماته په هغه باندې دايمان راوړلودعوت راکوئ، اودهغه دعذاب نه مي يره وي، اوفرعون لعين رب اضافت دوي ته اوکړو اوخپل ځان ته ئي مضاف نکړو دوحې دډيرتکبرواوغرورنه اونداء ئي صرف موسی ﷺ ته اوکړه حالانکه هارون ﷺ هم موجودو، ددې وجه نه چې تبليغ اوخطاب ورته حضرت موسی ﷺ کولو اوياددې وجه نه چې موسی ﷺ سره ئي تعلق زوړوو.

فائدة: دلته دفرعون سوال په ﴿مَنْ﴾ سره ذکرکړې شواوپه سورة الشعراء په آيت نمبر (۲۳)، کېن

په ماسره ذکرشويدي وجه داده چې دادواړه سوالونه جداجدادی، اگرچه واقعه يوه ده اوسوال کول دفرعون په مَن سره مقدم وو دسوال نه په ماسره نودلته سوال په مَن سره لپاره دبيان دكيفيت دربوبيت دې، نوچې کله موسی ﷺ ده ته دالله ﷻ په ربوبيت باندې دلائل ذکرکړل اوده ته معرفت هم حاصل شو نوبيا ئي سوال اوکړو په ماسره چې لپاره دطلب دماهيت راځي، نودالله ﷻ ماهيت ئي طلب کړو

﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي﴾ همداريم ايت توحيددي اودموسى عليه السلام جواب دي فرعون ته حاصل دجواب دادې چې زمونږ رب هغه ذات چې ټول عالم ئى پيدا كړيدې اوهر مخلوق ته يومخصوص صورت او هيئت ئى ور كړيدې اوبياني چې څه شئ مخلوق ته ور كړيدې نو دهغې نه ذنفع اخستلو طريقه ئى هم ورته خود لي ده، اكثر مفسرين فرمائى چې ﴿خَلَقَهُ﴾ مفعول اول مؤخر دي ﴿ذَاتُ عَرْشٍ﴾ لپاره، او ﴿كُلُّ شَيْءٍ﴾ مفعول ثانى مقدم دي نو دايت مطلب دادې چې هر څه ته وجود الله تعالى ور كړيدې اوهر شئ په خپل وجود كښ الله تعالى ته محتاجه دي، (مدارك) اوداهم ممكنه ده چې ﴿كُلُّ شَيْءٍ﴾ مفعول اول شي او ﴿خَلَقَهُ﴾ ورله مفعول ثانى شي اود خلق نه مراد صورت شي، نو دايت مطلب به داشي چې الله تعالى هر څيز ته الله تعالى دهغه څيز مناسب صورت ور كړيدې، انسان ته ئى صورت دانسان ور كړيدې داسي نده چې وي انسان اوصورت ډبل څيز وي اودغه شان بيا په انسان كښ هر عضو ته دهغې مناسب صورت ور كړيدې، سترگي ته دسترگي صورت غوږ ته دغوږ والا صورت وغيره ور كړيدى.

﴿ثُمَّ هَدَىٰ إِلَهُ دِينَهُ﴾ مراد دادې چې مخلوق ته چې څه ورکړيدي نو دهغې نه منفعت اخستلو طريقه ئې ورته هم ښودلې ده فطري طور باندې، يو ماشوم بچي ته ئې خله ورکړيده نو فطري طور هغه ته ئې داهد ايت هم کړيدې چې ددينه به څرنگه فائده اخلي، دچرگي بچي داگن نه رااوځي نو هغه ته فطري طور دښودلې ده چې ته به څه شئ خوري او څرنگه به خوري وغيره، او خپل بقاء او حد کمال ته د رسيدلو تدبير ئې هم مخلوق اتو خودلې دي، (ابو السعود).

﴿قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ﴾ هر کله چې فرعون د موسیٰ ﷺ مسکت جواب اودلائل ظاهره وباره واوریدلونوداخطره ئي محسوسه کړه چې داسي نه چې داعوام د حضرت موسیٰ ﷺ تصدیق اوکړي اویمان راوړي نودعوام د موسیٰ ﷺ نه متفرکولولپاره دتیرشوو خلکو چې دهغوئ آباء واجدادوو دهغوئ په باره کښ تنه تپوس اوکړو چې کله دالله ﷻ په وجود اوپه توحیدباندی دومره واضح دلائل موجودوو نوهغوئ ولي ایمان ندې راوړی، اوهغوئ ولې دبتانوعبادت کولو؟ دهغوئ په باره کښ ستاڅه راء ده؟ اوددې سوال نه دفرعون مقصدصرف اوصرف خلک ئي د موسیٰ ﷺ نه متفره کول غوخلوچې حضرت موسیٰ ﷺ به ددې خلکو

دآباؤ واجدادويه باره کښ نازيبا الفاظ استعمال کړي نو خلک به تنه ناراضه شي. (فتح) نو حضرت موسى عليه السلام د حکمت نه دك فصيح بليغ جواب ورکړو چې، ﴿قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّ فِي كِتَابٍ﴾ چې دهغوئ علم خُما د رب سره دې چې هغه عالم الغيب دې اودهغوئ حالات په لوح محفوظ کښ ثبت دي ماته علم نيشته څه څه عالم الغيب خونه يمه، څه ستاسو پشان انسان يم (کشاف).

غوره خبره داده چې ﴿عَلِمَهَا﴾ مبتداده ﴿عِنْدَ رَبِّ﴾ ورله خبرا ول دې او ﴿فِي كِتَابٍ﴾ پورله خبرثانی دې اوداهم ممکنه ده چې داترکيب دې دقبيلي دهذا حلوحامض نه شي، يعنی مجموعه د ﴿عِنْدَ رَبِّ فِي كِتَابٍ﴾ دي خبرشي، اود ﴿كِتَابٍ﴾ نه مراد لوح محفوظ دې، او علم دالله ﷻ ته په کتب کښي ثبت وئيل مجازا دي ځکه علم دالله ﷻ صفت ازليه دې چې قائم دې په الله ﷻ پوري، اوندې قائم په لوح محفوظ پوري، لوح محفوظ پوري قائم هغه نقوش دی چې دال دی په هغې الفاظو باندې چې متضمن دي دشرح اودوضاحت دمعلوماتو دالله ﷻ لره، اوبعض فرماني چې مراد په کتب سره دفتردې، اوايت محمول دې په تمثيل باندې، چې څرنگه يو عالم خپل علم اوليکي اومحفوظ ئي کړي، نوده ته خپل علم يادوي اوپه هغې باندې ورته تمکن اوقدرت حاصل وي نودغه شان الله ﷻ ته هم احوال دتولومخلوقاتوياد اومحفوظ دي، ليکن اوله توجيه ډيره غوره ده، ﴿لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى﴾ يعنی الله ﷻ نه څه خيزغائب کيدې هم نشي اونه ورنه هيريرې خوبياهم په لوح محفوظ کښ ليکل دحکمتونواومصالحوپه بنيادباندې دې، اوفرقي په مينځ دضلال اودنسيان کښ دادې چې ضلال وئيلي کيږي ديته چې ابتداء علم ورسره نوي اونسيان ديه وئيلي کيږي چې ابتداء خوعلم وي خوبقاء ورسره بيانوي، نوپديکښ اشاره شوه چې علم دالله ﷻ ازلی ابدې دې، اوبعض فرماني چې ﴿لَا يَضِلُّ﴾، په معنی دلايخطي، سره دې اوفرقي په مينځ دخطا اودنسيان کښ دادې چې په دواړو کښ عمل خلاف واقع صادریدل دی، خو په خطا کښ ئي صدوريلاراده وي اگرچه او علم ورته حاصل وي، اوپه نسيان کښ ئي صدور، بالاراده وي خوعلم دحافظي نه وتلی وي، اوپه خزانه کښ موجودوي،

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِهَذَا اِدْخَالَ اَلْهَى اوتنويردې دماقبل لپاره هرکله چې موسى عليه السلام

دوه ۲۱ صفات سلبه الله ﷻ والا ذکرکړو نومزیدوضاحت ددغي مسئلي لپاره الله ﷻ خپل

صفات فعلیه ثبوتیه پیش کوی اودلائل دقدرت ذکرکوی په خلوراموروسره (۱) ﴿جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا﴾ (۲) ﴿وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا﴾ (۳) ﴿وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ (۴) ﴿فَأَخْرَجْنَا بِمِائِةٍ أَزْوَاجًا﴾ اومراد په ازواج سره یاجوړي دي چې هرڅیزالله ﷻ جوړه جوړه پیداکړيدې يعنی نرواماده اویاتنه مراد اصناف، اوقسمونه دي ﴿كُلُوا وَارْزُقُوا﴾ پدیکښ اشاره ده اختلاف دمنافعوته، لکه چې په ماقبل کښ اشاره وه اختلاف دانواعوته، يعنی ځني څیزونه داسي دي چې تاسوئي خورئ اوفاندي تنه اخلئ اوځني داسي دي چې ستاسوڅاروي تنه فاندي اخلی. اوامرلپاره دآباحت دي

﴿لَا يَسِرُّ لَأُولَى الْغَيْ﴾ نهی جمع د نهیه و نیلی کیري هغه څیزته چې دهغې په ذریعې بدکارونونه بچ کیدل کیري، اومرادتنه عقل دې ځکه چې د عقل په ذریعه هم انسان د غلط کارونونه د بدو خبرونه بچ کیري

مِنْهَا خَلَقْنَكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ٥٠
ددې زمکې نه پیدا کړي ئی مونږه ناسو اوپدي کښ به دوباره تاسو بوځو اوددینه به رااوباسو تاسو یوځل بیا
وَلَقَدْ آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَى ٥١ قَالَ
اوبیشکه اوڅودلي مونږ ده ته افرعون ته څنځي زمونږ ټولي نودروغزن اوگنډلي ده اوانکارئي اوکړو، اوئیل فرعون
أَجْمَعَتَا لِيُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِ الْمُوسَى ٥٢
آیانه راغلی ئی مونږته دي دپاره چه اوباسي مونږه دوطن زمونږنه دخپل جادو په زور سره اي موسى.
فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرِ مِثْلِهِ فَأَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلَفُهُ
نوخامخابه مونږه راولولتاته جادو ددې پشان پس مقرر کړه زمونږ اوځپل مينځ کښ وعده چې خلاف به نه کوو
نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَلًا سُوَّى ٥٣ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْتَةِ
نه مونږ دهغې نه اونه ته، یوځای برابر هموار، موسى ﷺ اوئیل مقرر وخت دستاسورڅ دخوشالي (ستاسوده

وَاَنْ يُخَشِّرَ النَّاسَ صُغًى ﴿٥١﴾ فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ

او چې راجع کړې شي خلک په وخت دچاشت کښ، نو واپس لاړو فرعون پس راجع ئی کړل خپل جل والار

ثُمَّ اَتَىٰ ﴿٥٢﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلٰى اللّٰهِ كَلِبًا

بیاراغی ځای مقررته، اوئیل دوی ته موسی (علیه السلام) هلاکت دې تاسولره مه جوړه وئې په الله (جل و الاکبر) باندی دروغ

فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ ۚ وَقَدْ خَابَ مِّنْ اَفْتَرٰى ﴿٥٣﴾

پس پیڅ به اوباسي ستاسوپه عذاب سره اویشکه ناامیده دې هغه څوک چې دروغ ئی جوړکړې

﴿مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾ دادلایل عقلی دې په بعث بعدالموت چې د کومې زمکې نه تاسوته روزي درکولی شي نوتاسوهم ددینه پیداکړلی شوي یی، اومرگ نه پس به تاسودوباره دپته ځی، اویابه دقیامت په ورځ به دوباره ددینه ژوندي کولی شی، اودلته ﴿مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ﴾ یعنې دټولوانسانانوپیدائش دخاورونه وئیل په اعتبارداصل آدم (علیه السلام) سره دې، اویاپدې اعتبارسره دې چې داسبب بعیددې اوسبب قریب نطفه ده، اوداخوره سبب بعیدڅکه ده چې نطفه او حیض، دواړه دغذانه، حاصلیري اوغذا که حیواني ده یانباتاتي نوهغې لپاره ذریعه خاوره گرزیري نوڅکه خاوره هم سبب بعیددې.

﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنٰهُ اٰیٰتِنَا﴾ داصل مقصود ته رجوع ده اوددې ځای نه دواقعي څلورم مقام شروع کیږي، پدې کښ دساحرانوسره مقابله اودهغوی ایمان راوړل وغیره ذکرکیږي، اوپدې ایت کښ دفرعون ضداوعناد بیانیري چې فرعون ته هرقسم دلائل په توحیدباندی اوتول معجزات اونبودلی شو خویباني هم ایمان نه راوړلو، اوانکارئي کولو، نومراده ایتاسره یادلائل دي په توحیدباندی نو﴿اَرْسَلْنٰهُ﴾ په معنی دعرفناسره دې اویاتنه مراد هغه نهه(۹) لوثي لوثي معجزات دي چې دهغې ذکرپه سورة بنی اسرائیل ایت نمبر(۱۰۱)، کښ دې، نواریتابیابه خپلي معنی سره دې، یعنی رؤیت بصري، په معنی سره دې. کل لپاره داستغراق اضافي دې اواضافت لپاره دعهده دې

يعنى ټول هغه معجزات چې د حضرت موسى عليه السلام په لاس ظاهري شوي وي او موسى عليه السلام ته ورکړي شوي وي.

﴿فَكَذَّبَ وَلَّىٰ﴾ هغه لپاره د تعقيب ده يعنى د معجزات ظاهريدلونه پس ده د موسى عليه السلام نكذيب او كړو چې د معجزات د الله جل و علا د طرف نه ندی اودهغه د تسليمولونه نى انكار او كړو (حداد). ﴿قَالَ أَجِئْتَنَا بِحَدِثٍ أَمْ جِئْتَنَا بَشِيرًا﴾ واقع شويده په سوال د سائل كېن گوي چې سائل سوال كولو چې، فمادا قال فرعون؟ نوجواب او كړي شو چې ﴿قَالَ أَجِئْتَنَا﴾ چې دايمان راوړلو په خائى فرعون موسى عليه السلام ته ساحراووئيل چې ته ساحرئى اود سحر په ذريعي زمونږ په ملك باندې قبضه كول غواړي، اود اقول چې ﴿لِنُخْرِجَنَّهُ مِنْ أَرْضِنَا﴾ فرعون ددې دپاره او كړو چې داخله د موسى عليه السلام په مخالفت كېن نور تيز شي، چې د موسى عليه السلام اراده صرف بني اسرائيلو ته آزادي وركول ندي بلكه قبطيانو ته دهغوئ اموال اوزمكي اخستل هم دي.

﴿فَلَمَّا تَبَيَّنَ﴾ هغه لپاره د ترتب ده د مابعد په ماقبل باندې اولام موطنه للقسم دې اوتيان په معنى د معارضي اومقابلي سره دې، اوهركله چې فرعون هم پدي پوهيدلو چې معارضه اومقابله د سحر سره كيدې شي اود معجزې سره نشي كيدې نو ددې وجه نه داسي ئي اوئيل چې ﴿يَسْخَرُ بِكُمْ﴾ اوداسي ئي اونوئيل چې آية مثلا، ﴿فَأَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا﴾ فرعون د مقابلي لپاره دوخت او خائى تعين اختيار موسى عليه السلام ته وركړو او غوره قول دا دې چې ﴿مَوْعِدًا﴾ مصدر ميمي دې اوظرف زمان يامكان ندې خكه چې ددې توصيف شويدي په ﴿لَا تَخْلِفُهُ﴾ سره او په اخلاف سره وعده متصف كيږي اوزمان يامكان نه متصف كيږي، اوفرعون چې دخپل طاقت په نشي كېن مست او غرور او تكبر كېن غرق وو نو ددې وجه نه د مقابلي لپاره دوخت او خائى تعين اختيارئى موسى عليه السلام ته وركړو.

﴿مَكَانًا سُوًى﴾ هدا مفعول دې د فعل مقدر لپاره چې هغه وعدې چې دلالت پري موعده كړيدې، اوبعض فرمانئى چې د مفعول ثانئ دې داجعل لپاره يعنى صاف خائى مقرر كړه د مقابلي لپاره.

اویا بدل دې دَ مَوْعِدُ، نه او سَوَى هُصِفَتْ دَ مَكَانًا لپاره دې، په معنی دَ مستوی سره دې یعنی داسي ځای چې په هغې کښ غر، غونډی اولاندې باندی ځایونه نوي، صفامیدان وي چې دکتونکونه څه پټ نوي، (حداد) اوبعض فرمائی چې سَوَى دَ استواء نه دې اومرادتنه نصف دې دَمَسَافَتْ په اعتبار سره، نومطلب دَ ایت دادې چې داسي مکان مقررکړه چې تاته اومونږته دَمَسَافَتْ په اعتبار سره برابر وي (روح).

﴿قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ﴾ هرکله چې فرعون دَ ځای اودوخت تعین لپاره دَمَقَابِلِي اختیار موسی علیه السلام ته ورکړو نوموسی علیه السلام ورته اوفرمائیلو چې کومه ورځ ستاسواختروي نویه هغه ورځ دچاشت په وخت کښ به مقابلې اوکړو، دَ يَوْمَ الزَّيْنَةِ، نه مراد دَ هغوی دَ اختروالا ورځ ده چې پدې ورځ به خلکونوي کپړي واچولي اوجشن به ئي کولو، اویه مصرکښ به دجشن لپاره مختلفي ورځي وي، نوروز، باندی به هم جشن کیدلو، دفرعون دپیدائش په ورځ به هم جشن کیدلو، وفاء النیل، په نوم سره هم دَ هغوی یولری جشن به کیدلو، نوبهرحال مرادتنه دَ هغوی دجشن اودخوشحالی کولووالایوه ورځ ده ﴿وَأَنْ تَحْكُمَ النَّاسَ﴾ دَ اعطف دې په یوم الزینة باندی، یعنی چې دامقابلې دچاشت په وخت کښ کوو چې خلک راجمع شوي وي، اودحضرت موسی علیه السلام دَالله جل و علا په ذات باندی کامل اعتماد اوتوکل وو نو ددې وجه نه ئي ورځ هغه مقرره کړه چې خلک تماشو ته فارغ وي اوشوق ئي هم دَ تماشي وي اووخت ئي هم داسي مقررکړو چې دغې وخت ته دلري لري نه خلک ځانونه بنارته رارسوي، اوبیاشپي ته ځان واپس کورته رسوي.

﴿فَتَوَلَّىٰ رِجْعًا﴾ غوره خبره داده چې ﴿فَتَوَلَّىٰ﴾ په معنی دَ انصرف سره دې، یعنی فرعون دامجلس برخاست کړو اوددې ځای نه لاړو اودَمَقَابِلِي لپاره تیاري شروع کړه، اوبعض فرمائي چې ﴿فَتَوَلَّىٰ﴾ په معنی دَ اعرض سره دې، یعنی دَ حق قبولونه ئي مخ واړولو، لیکن دامعنی ضعیفه ده ﴿فَجَمَعَ كَيْدَهُ﴾ همرادتنه ذوی کید، یعنی هغه اسباب چې په هغې سره ده مقابلې کوله، چې هغه ساحران وو، یعنی دَمَلِك دَمختلفو حصونه ئي ساحران راجمع کړل، اوددې ساحرانوپه تعداد کښ روایات مختلف دی، بعض فرمائی چې دولس زره (۱۲۰۰۰)، وو، بعض

خوارس (۱۴۰۰) زره، بعض دوه اويازره (۷۲۰۰)، بعض ايتيازره (۸۰۰۰)، اوبعض
 خلورلاکه (۴۰۰۰۰) وائی، اوبعض فرمائی چې په دوی ټولوباندی یومشرمقروو چې هغه په
 سترگو باندی روندوو، اودهغه نوم شمعون یا یوحناوو، اودده سره دولس (۱۲) تقییان وو
 اودهرنقیب سره شل (۲۰) نجومیان وو، اودهرنجومي سره (۱۰۰۰) زرساחרان وواودي ساحرانو
 سره پري اورسئ وي (قرطبی) ﴿ثُمَّ أَتَى﴾ مفعول ني مقدر دې چې هغه الموعد، دې يعني هغه
 مقروخت را اورسیدلو او فرعون هم هغه متعین خائ ته راغی، او ﴿ثُمَّ﴾ لپاره د تراخي دې
 اوپديکښ اشاره ده چې د فرعون راتگ د زره په خوشحالی سره نوو، بلکه په ډیری مجبورئ
 اود شرم دوجي نه وو، ﴿قَالَ لَهُم مُوسَى﴾ کله چې فرعون اوساחרان او خلک راجمع شونو
 موسی عليه السلام دوی ته وعظ او کړو چې تاسو د الله تعالى سره شرک گرزو او خا معجزاتو ته سحروائی
 په الله تعالى باندی افتراء کوئ د دینه منع شی کنی الله تعالى به تاسو نیست و نابود کړي په دنیا کښ
 او په آخرت کښ به هم ډیر نامراده شی ﴿وَيَذَلُّكُمْ﴾، بد دعاده اورا حجه خبره داده چې دامنصوب دې په
 فعل مقدر سره ای الزمکم الله الویل (حداد). ﴿فَيَسْجُذْكُمْ بِعَذَابٍ﴾ مسحت وئیلی کیري بیخ
 کنی، استیصال، ته ﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ آفَرَى﴾ د دینه مراد ناکامي ده په مقابله دموسی عليه السلام کښ
 چې ظاهر کښ په مقابله کښ به هم کامیاب نشي اوسعي به موهم عبث شي او خه اجر او ثواب به پي
 میلا ونشي.

فَتَنَّا زَعْوًا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسْرَأُوا النُّجُوزِ ۝ قَالُوا إِن هَذَا
بس اختلاف او کړو دوی په خپل کار کښ په خپل مینځ کښ او پته جرگه ني او کړه او نیل دوی چې بیشکه دا دواړه
لَسَجْرَيْنِ لِيُرِيَنَّ أَنْ يَنْفِرَ مِنْكُمْ فِيهِمَا يَسْخَرُهُمَا وَيَهْلِكَهُمَا بِطَرَفَيْكَ كُمْ
جادوگران دي، غواړي چې اوباسي تاسو د وطن ستاسونه په جادو خپل سره اولري (ختم) کړي لاره (دین) ستاسو
الْمُفْلِ ۝ فَاجْتَمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ اتُّوَا صَفًّا ۝ وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ
چې غوره ده، پس کلك کړئ خپل چل ول بیاراشئ تاسو صفونه، او بیشکه کامیاب دې نن

مَنْ اسْتَعْلَ ۝ قَالُوا يُمُوتُ إِمَّا أَنْ تُلْقَىٰ وَامَّا أَنْ تَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ۝

هغه څوک چې برې نى اومندلو اوښل دوى اې موسى ﷺ ياته اوغورځوه اويابه مونږه شاول دغورځوونکونه

قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِنَّا جِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ

اوښل موسى ﷺ بلکه اوغورځوي تاسو نوناځاپه رسي دهغوئ اومساگاني دهغوئ، په خيال کښ راتلى موسى ﷺ ته

مِنْ سِجْرِهِمْ أَنَّهُ تَسْمَعُ ۝

دوجي دسحردهغوئ نه چې بيشکه دامندوى وهى

﴿فَتَنَزَّلُوا﴾ هرکله چې موسى ﷺ دوى ته وعظ اونصیحت اوکړو نو دساحرانو په راي کښ اختلاف پيداشو چا وښل چې دا خبري دنبوت دي اودې نبي دې اوچا وښل چې، ﴿إِنْ هَذَا لَسِحْرٌ بَدُوٍّ دَوَّارٍ﴾ دواړه ساحران دى اودسحر په زورتاسو دخپل ملک نه اوباسي اوپدي باندې قبضه کوي

﴿وَأَسْرُوا﴾ غوره خبره داده چې ددينه مراد دساحرانو په خپل مينځ کښ خفيه فيصله ده چې دوى پته جرگه اوکړه اوفصله نى اوکړه کچرته دې ساحروي نومونږ به پري غلبه حاصله کړوخو کچرته دې په مونږ، باندې غالب شونويابه دې نبي وى مونږ به پده باندې ايمان (طبرى) ﴿قَالُوا إِنْ هَذَا إِلاَّ قُرْعُونُ أَوْ دَهْقُونُ﴾ اودهغه دمشيرانو اووزيرانو قول دې چې دحضرت موسى ﷺ اوهارون ﷺ خلاف پروبيگنده کوله چې دادواړه ساحران دى (حداد) ﴿إِنْ﴾ مخففه عن المظله دې اوبه قرامت دابن کثير رحمه الله کښ په تشديدان سره راغليدي، او﴿هَذَا﴾ نى اسم دې، اولام په ﴿لَسِحْرٌ﴾ کښ لام فارقه دې چې دادفرق لپاره راځي په مينځ دان مخففه اودنافيه کښ، هرکله چې داپه قرات دتخفيفان سره شي نوپه آيت باندې څه اشکال نيشته دې چې﴿هَذَا﴾ ، ولى مرفوع دې، ځکه چې اسم دان خودمنصوباتونه دي؟ اوداشکال دتخفيف قرامت په صورت کښ ځکه نه واردېږي چې اکثرنحاتوپدي تصريح کړيده چې کلامان په فعل باندې داخل شي نواهمال

ني واجب دې، او کچرته په اسم باندې داخل شي نو اکثر پکښ افعال دې او کله کله پکښ اعمال دې، لکه چې په يوقرأت کښ، ان کلاً، راغليدې کنى اصل قراءت په رفع سره دې، تفصيل ئى په رضى، حاشية الخضرى على شرح ابن عقيل او حاشية الصبان على شرح اشمونى کښ دې، البته د تشديد په قراءت باندې اشکال واريديږي چې، هذان، اسم د ان دې نوبيا خو هذين وئيل پکاروو، او حالانکه دلته په رفعى سره هذان راغليدې، ددي نه متعدد جوابونه شويدي غوره جواب دادې چې داموافق دې دبعض عربودلغت سره لکه، بلحارث کنانه وغيره چې ددوئ لغت دادې چې تشنيه، يا يائى ساکنه چې ماقبل تنه فتحه وي نودابه په الف بدليږي، لکه چې دوئ وائى اتانى الرجلان، رايث الرجلان، دغه شان کسرت يدا، رکت علاه، وائى يديه او عليه نه وائى، نودلته هم هذين کښ يائى ساکنه ماقبل مفتوح نودوئ دلغت موافق په الف سره بدله شوه، هذان، شوي (۲)، اوبعض فرمائى چې اسم د «ان» دپاره محذوف دې چې هغه ضمير شان دې او «هذان» لَسَجَرَيْنِ ﴿ورله خبردې، نوپه اصل کښ داسي دې، اِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرَانِ﴾ بعض فرمائى چې ان په معنى دنعَم سره کله کله راخي، لکه پدي قول د حضرت عبدالله ابن زبير ؓ کښ چې کله هغه ته يو اعرابى راغى اوڅه ئى ورته اوغوښتلواوده ورله ورنکړو نو هغه اعرابي اوئيل چې، لَعَنَ اللَّهُ نَاقَةَ حَلَتْنِي الْبَلْ، نوابن زبير ؓ ورته په جواب کښ او فرمائيلو، ان وصاحبها، نودان په معنى دنعَم سره دې (۴)، اوبعضوتنه دا جواب کړيدې چې ان نافية دې او لام په معنى دالاً سره دې، يعنى ماهذان الا ساحران ليکن دا قول ضعيف دې.

﴿اَنْ تُخْرِجَاكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ﴾ مرادتنه ارض مصر دې، ﴿وَيَذَٰهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُتْلٰى﴾ طريقي نه مراد سیرت او هغه حالت دې چې دوئ پري قائم وو، او ﴿الْمُتْلٰى﴾ مؤنث دامل دې په معنى د اعلیٰ اوافضل سره، نودايت مطلب دادې چې فرعونيانو خلکو ته اوئيل چې ددوئ دواړو اراده داده چې ستاسوپه ملک باندې هم قبضه اوکړي اوستاسواعلی دین هم ختم کړي، اودفرعون قول په سورة مؤمن ایت نمبر (۲۶) کښ داسي ذکر شويدي، اِلٰى اِخَافَ اَنْ يَّذَلَّ دینکم، اوبعض فرمائى چې عبارت په حذف دمضاف سره دې، يعنى باهل طريقتکم المتلى، اومرادتنه بنی اسرائیل دی ځکه چې هغوئ خاوندان دعلم وو په هغوئ کښ، اوپه ټولو خلکو دتعداد په اعتبار سره اوماپه اعتبار سره هم دوئ زیات وو، اودا خبره فرعون ځکه کوله چې حضرت موسیٰ ؑ دبنی اسرائیلودا زادی

مطالبه کړي وه چې ارسل معانې اسرائيل، اود حضرت علي عليه السلام منقول دی چې ﴿بِطَرِيقَتِكُمْ اَلْمَقْلُ﴾ نه مراد مشران اوسر داران د قوم دی لکه عرب وائی چې طریقه القوم، یعنی د قوم مشر، نو دایت مطلب، دادې چې د دوی اراده داده چې دخلکو توجه اومشران خان طرف ته راوړي (بحر) لیکن اوله توجیه غوره ده، ﴿فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ﴾ هغه فصیحیه ده تقدیر د عبارت داسي دي، اذاکان الامر کما ذکر فاجعوا الخ (روح) اواجمع اکثر علماً، فرمائی چې همزه پکښ قطعې ده اود اباب افعال دي اومعنی ئی ده مضبوط عزم کول، لکه عرب وائی اجمعت علی الخروج ای ازمعت (کبر) نو دایت مطلب دادې چې هرکله دوی ساحران دی اود سحر په زور تاسو دخپل ملک نه هم اوباسی اودین ه درله ختموي نو تاسو د دوی خلاف پوځ عزم او کړئ او خپل ټول اسباب راوړئ او اختلاف مه کوئ اوصف درصف میدان ته راشئ اوبعض فرمائی چې همزه وصلي ده په معنی د جمع کولوسره، یعنی خپل دمقابلې ټول اسباب راجمع کړئ، مال په اعتبار سره مقصد د دواړو توجیهاتو یویدي، اگرچه علما په اجمع اوجمع کښ فرق کړيدي، چې جمع (مجرد) متعلق کيږي د دواو توره اواجمع (مزید) متعلق کيږي د معانیوسره، لکه وئیلی کيږي جمع قومی، اجمعت امری، دغه شان جمع استعمال په هغه ځای کښ کيږي چې اشیاء متفرق وي اویایو ځای کړي شي لکه وئیلی شي جمع القوم، چې کله متفرق قوم راجمع کړي شي په خلاف د اجمع نه چې هغه د غیر متفرق د پاره هم استعمالیږي، اودغه شان اجمع (مزید) متعدي کيږي مفعول ته بنفسه هم او په واسطې د علی سره هم لکه وئیلی کيږي اجمعت الخروج، و اجمعت علی الخروج، او جمع (مجرد) بغیر د حرف جر نه متعدي کيږي، نور وجوه د فرق هم علماً بیان کړيدي، او کید، نه مراد سحر دي ای مکرکم وسحرکم (حداد).

﴿ثُمَّ اَتْتُوا صَفَاً﴾ صفاً مصدر دي په معنی د اسم فاعل سره، یعنی تاسو ټول یوصف او په یوقطار کښ راشئ او خپلي رسی اولختي په یو ځل او غورځوئ چې کتونکو په زړه کښ رعب پیداشي اوموسی علیه السلام او هارون علیه السلام مغلوب شي، (ابن کثیر اوبعض فرمائی چې صفاً په معنی د عیدگاه اوجشن کولو والا ځای سره دي، او عرب مصلی عیدگاه ته صف وائی یعنی تاسو ټول د جشن والا ځای ته راشئ (حداد).

﴿وَلَقَدْ أَلَحَّ آلَ يَزِيدٍ مِّنْ هَذَا جَمْلَةً مَّعْتَرَضَةً دَهْ يَعْني کوم فریق چې پدې مقابلي کښ غالب شو نن ږخ بس هغه به کامیاب وي، او ﴿أَسْتَقْلَىٰ بِهَابٍ اسْتَفْعَال دې په معنی دَعْلُو سره دې. او یا استفعال په خپلي معنی سره دې اودا ډیرابلغ وو په لالچ او برانگیخته کولو کښ چې فوز او کامیابي ئي متعلقه کړیده په نفس طلب دَعْلُو سره، اودهغې لپاره سعی کولو سره، یعنی صرف په سعی او کوشش کولو سره به کامیابي او فرعون تقرب او عهده به حاصله کړې او چې غلبه به مواموندله نوبیا به خوا مخا کامیاب ئی او انعامات به درته میلاؤ شي.

﴿فَأَلَوْا يَمْوَسَّىٰ إِمَّا أَنْ تُلْقَىٰ بِهَجْجٍ كَلَهْ هَغْه مَقْرُوخَتْ رَاغَىٰ نَوْسَىٰ ﴿طه﴾ او هارون ﴿طه﴾ راغلو، اودوئ هم راغلو، خلك راجمع شوی وو، نوسا حرا نو موسی ﴿طه﴾ ته اختیار ورکړو چې یانه خپله عصا او غورزو ه او خپله معجزه ظاهره کړه او بیا به مونږ اول خپلي عصاگانې اورسئ او غورزه وواودوئ دا اختیار موسی ﴿طه﴾ ته یاددي وجه نه ورکړو چې ددوئ په خپل سحر باندی ډیر لوی اعتماد دوو، او یا د ادب د وجې نه چې دوئ د موسی ﴿طه﴾ ادب او کړو ځکه چې ددوئ په زړونو کښ دي خبري گردش کولو چې شاید دې پیغمبر وي، اوددې ادب په برکت سره الله ﴿طه﴾ دوئ ته دایمان عظیم دولت نصیب کړو ددینه معلومه شوه چې ادب ذریعه دایمان گرزیزې اوبی ادبي دمحروم تیا دایمان نه گرزیزې ویدل علیه قوله تعالی لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی ولا تجهروا له بالقول کجهر بعضکم لبعض ان تحبط اعمالکم ﴿الحجرات: ۲﴾.

﴿قَالَ بَلْ أَلْقُوا بِهَر کله چې دوئ حضرت موسی ﴿طه﴾ ته اختیار د احد الشقین ورکړو چې بالاول ته خپله عصا او غورخوه او یا مونږ غورخو، نو حضرت موسی ﴿طه﴾ اختیار د شق ثانی او کړو چې اولاً تاسو او غورخوئ او خپل سحر ظاهر کړئ، ددینه معلومه شوه چې حضرت موسی ﴿طه﴾ دوئ ته حکم په سحر کولو سره نووکړې ځکه چې سحر گناه کبیره دې او بیا خاص طور چې په مقابلي د حق کښ راشي نو بیا خو په طریق اولی گناه کبیره دې نو حضرت موسی ﴿طه﴾ به څرنگه دوئ ته ددې اجازت او حکم کړې وو؟ بلکه دا اختیاره ول د احد الشقین وو، او حضرت موسی ﴿طه﴾ شق ثانی ځکه غوره کړو چې اظهار د حق په طریقې اکمل اواتم سره اوشي چې داسا حرا یو عظیم سحر پېش کړې اولاً، او بیا حضرت موسی ﴿طه﴾ خپله عصا او غورخوې اودوئ د عظیم سحر، ان فان، کښ ختم کړې، د حق او باطل معرکه اوشي او باطل مغلوبه شي نو اظهار د حق

په اکمل طریقي سره اوشي، او کچرته موسیٰ عليه السلام اول خپله عصا غورځولی وی نوممکنه وه چې ساحران یزیدلي وي او هغوی خپل سحر نوی ظاهر کړي نومعړکه به هم نوه شوي نو د حق اظهار به په اکملي او اتمي طریقي سره به نو وشوی، او بعض فرمائی چې حضرت موسیٰ عليه السلام دوی ته حکم په سحر سره ورکړیدې خود احکم تعلیقي دې، نه تنجیزی، او شرط مقدر دې تقدیر د عبارت داسي دې، قال بل القوا ان کتم محقین، لکه په سورة یونس کتب الله عليه السلام فرمائی، فاتوا بسورة من مثله ان کتم صدقین (یونس: ۳۸) نو هلته هم امر تعلیقي دې دغه شان دلته هم امر تعلیقي دې، فاذا حبالهم الخ فاء فصیحیه ده او عبارت مقدر دې تقدیرئی داسي دې فالقوا فاذا حبالهم الخ او اذا مفاجاتیه دې، یعنی چې کله دوی خپلي رسی او همساگانې او غورځولي نونا سپاه ددوی رسی او همساگاني کتونکو ته سره د موسیٰ عليه السلام نه داسي محسوسي کیدلي او ښکارید لی چې دامندی وهي يُخِيلُ إِلَيْهِ پدیدکښ اشاره ده چې سحر صرف نظر باندې وي او اثر کوي په قوت خیالیه باندی، او د انبیاء کرامو په قوت خیالي باندی اثر کیدل منافي ندي د نبوت سره، البته سحر د انبیاء کرامو په قوت عاقله باندی هرگز اثر نشي کولی، او من په من سحر هم، کښ من اجلیه دې.

فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى ۝ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى ۝

پس محسوسه کړه په خپل زړه کښ یره موسیٰ او ټیل مونږه مه یریره ته، بیشکه هم ته به غالب ئی

وَأَلَىٰ مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفْ مَا صَنَعُوا ۚ إِنَّمَا

او او غورځوه هغه چې ستا په ځي لاس کښ دې تیریه کړی په یوځل هغه چې دوی جوړ کړیدی، بیشکه

صَنَعُوا كَيْدٌ شَرٌّ وَلَا يَفْلَحُ السَّاجِرُ ۚ حَيْثُ إِلَى ۝ فَالْتَمَىٰ

دوی چې څه جوړ کړیدی فریب چل ول دې د جادوگرو اونه کامیابیري جادوگر هر چرته چې راشي، پس او غورځولی شو

السَّحَرَةُ سَجَدًا ۚ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَرُونَ وَمُوسَى ۝ قَالَ

جادوگران سجده کوونکي او ټیل دوی چې مونږه ایمان راوړیدې په رب د هارون او موسیٰ او ټیل فرعون

أَمِنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَى لَكُمْ ؕ إِنَّهُ لَكَيْدٌ كَرِيمٌ

آبايمان را ورتاسويده مخکين ددينه چي اجازت درکړې وي ماناسوته بيشکه دې يقيناً چي ستاسومشر استاذې

الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَا تَقْطَعْنَ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا وَصَلَتَكُمْ

هغه چې نودلی ئي دې تاسوته جادو نوضرور پري به کړم څه لاسونه ستاسواوڅپي ستاسو ادل بدل اوضرور بهانسي به کړم تاسو

فِي جُلُوعِ النَّحْلِ وَلِتَعْلَمْنَ آيَتًا أَشَدَّ عَذَابًا وَأَهْلَى ۝

به تود کهجوړو باندی او خامخا پوهه به شی چې کوم یوزمونږ نه سخت عذاب والادې او هميشه عذاب والادې

﴿فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ﴾ ایجاس و نیلی کیږي په زړه کښ څه شی محسوسه ول، نو چې کله ساحرانوداعظیم سحرپیش کړونوموسی عليه السلام زړه کښي خوف محسوس کړو، اوداکوم خوف وو؟ بعض علماء فرماني چې داخوف طبعي منافي ندې دنیوت سره، نوبناء پدي تنوین په ﴿خِيفَةً﴾ کښ تقلیل لپاره دې، یعنی ډیرکم خوف غوندي ئي محسوس کړو، او بعض علماء فرماني چې خوف دلته په معنی دخطري او اندیشه، سره دې، یعنی موسی عليه السلام په زړه کښ داخطره اواندیشه راغله چې دې ساحرانودومره لوی سحرپیش کړو اوځلک ئي هم اویره ول نوکچرته څه عصاوغورڅوم نوداسي نه چې داځلک ځمادی معجزې ته هم سحراوائی، اودځلکوپه زړونوکښ شبهات پیدا شي، (روح). ﴿فَلَمَّا لَا تَخَفْ﴾ هرکله چې موسی عليه السلام خوف اوخطره محسوسه کړه نودالله تعالى دطرف نه ورته حکم اوشولوچې ته فکر مه کوه فتح به ستاوي اوته به غالب وي

﴿إِنَّا أَنْتَ﴾ الله تعالى موسی عليه السلام ته ډیره مضبوطه تسلي ورکړه اوکلام په وجوه سره مؤکد کړو، (۱) یوحرف تحقیق، ان، په شروع کښي راوړو، (۲) دویم تکرار دضیر خطاب پکښ اوکړو، (۳) ډیرم خبرمعرف بالآم ذکرکړو، (۴) اوڅلورم لفظ علوی ذکرکړو، چې دا عبارت دې غلبي ظاهري نه، (۵) اوپنځم صیغه داسم تفضیل ئي ذکرکړه.

﴿وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ﴾ هَذَا تَفْصِيلِي تَسْلِي دِه مَوْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ تِه وَرِسْتَوْدَاجِمَالِي تَسْلِي نِه، اَوْ هِمَا فِي يَمِينِكَ هِنِه مَرَاد عَصَادِه، خُودْ كَرْنِي اَوْ شَوْبِلِكِه مَبِهَم پَرِيخُودَلِي شُو، خُكِه چِي پِه اِبِهَام سَرِه مَقْصُودِيا حَقَارَت دِي دَهْغُوئِ دَهْمَسَاگَانَو اَو دَرَسِيَانُو، چِي دَدُوئِ دَاهَمَسَاگَانِي اَو رَسِيَانِي دَوْمَرِه حَقِيرِي اَوْ كَمْزُورِي دِي چِي سَتَاپِه لَاس کَبَس دُورُو کِي غُونْدِي لَرگِي پِه دَاتُول يُوِه نُوږِي لَقْمِه، کَرِي. اَو تَبِيرِه نِي کَرِي، اَو يَاتْفَخِيم دِي دَعْصَادُ مَوْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ چِي سَتَادِ عَصَادِ يَرِ عَظِيم الشَّانِ عَصَادِه چِي خُرْنِگِي نِي اَو غُورْخُوئِ نُو دَدُوئِ دَاتُول سَحْرِيَه فَنَاکَرِي اَو ذِکْر دِيمِين، اَو شُو پِه خَائِ دِيد، خُکِه چِي پَدِي کَبَس مَعْنٰ دِيمِن يَعْنٰ بَرکَت دِه.

﴿تَلَقَّفْ مَا صَنَعُوا﴾، تَلَقَّف، پِه جَزْم سَرِه جَوَاب دِي دَامَر، (قِرطَبِي) اَو پِه يُو قِرَائَت کَبَس پِه رَفْعِي سَرِه هَم رَاغْلِيدِي نُو بِيَا بِه تَلَقَّف خَانَ تِه مَسْتَقِل کَلَام وَي، يَعْنِي رَفْع بِنَاء بَرَا سَتِيْنَا ف دِه، اَو تَلَقَّف مَعْنٰ دِه اِبْتِلَاع بِسْرَعَة، يَعْنٰ زُرْزُر تَبِيرِه وَل يَعْنِي دَا عَصَابِه دَاتُول خِيْزُونِه دَاسِي زُرْزُر اَو خُورِي چِي نُوږِي بِه تَنِه جُورِه کَرِي ﴿إِنَّمَا صَنَعُوا﴾ دَا عِلْت دِي دَهْ تَلَقَّفْ مَا صَنَعُوا هَلپَارِه، اَو مَیَا مَوْصُولِه دِه پِه مَعْنٰ دَالْذِي سَرِه، يَا مَوْصُوفِه دِه پِه مَعْنٰ دَشِيئِ مَنکَر سَرِه اَو يَا مَصْدَرِيَه دِه چِي ﴿صَنَعُوا﴾ فَعْل نِي پِه تَاوِيل دَمَصْدَر صَنَعْنِهْم، سَرِه گَرْخُولِي دِي اَوْ کِتْدِه مَرْفُوع دِي خُکِه چِي دِي خَبَر دِي دَهْ ﴿لِ﴾ لپَارِه اَو هَر کَلِه چِي مَقْصُود پَدِي کَلَام سَرِه جَنَس سَا حُرُو اَوْ عِدَد دَسَا حُرَانُو مَعْتَبَر نُو، نُو دَدِي وَجِه پِه کِيد سَا حُر کَبَس هَم سَا حُر مَفْرَد رَاوَرِي شُو، اَو پِه ﴿وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ﴾ کَبَس هَم سَا حُر مَفْرَد رَاوَرِي شُو اَوْ کُچَرِي جَمْع ذِکْر شُوږِي وَی نُو بِيَا بِه دَاخِيَال کِيدِي شُو چِي مَرَاد بِه تَنِه عِدَدُوِي چِي دَا مَخْصُوص عِدَد دَسَا حُرَانُو دَدُوئِ سَحْر دَفَانْدِي نِه خَالِي دِي.

﴿وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ﴾ اَي لَا يَفْلَحُ جَنَس السَّاحِر، سَا حُرْ اَو لَا نِکَرِه ذِکْر شُو اَو بِيَا مَعْرُف بِاللَّام ذِکْر شُو پَدِي کَبَس اِشَارِه دِه چِي تُول اِقْسَام دَسَحْر دَمَال اَوْ مَقْصِد پِه اَعْتِبَار سَرِه رَجْعِه نِي مَقْصُودِ واحد تِه کِيرِي چِي سَحْر خَالِي وَي دَفَانْدِي نِه اَوْ سَا حُرِيَه هَر خَائِ اَو پِه هَر وَخْت کَبَس نَاکَام اَو نَا مَرَادُوِي، اَوْ خَاص طُور بَانْدِي دَحَق پِه مَقَابِلِي کَبَس ضَرُور نَاکَام وَي اَوْ هَم دَدِي وَجِه نِه پِه يُو حَدِيث کَبَس دَسَا حُر قَتْل کُولُو حُکْم رَاغْلِيدِي، عَن جَنْدَب بن عَبْدِ اللَّهِ الْبَجَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا اخَذْتُمُ الْعِصَا

فأفله ثم قراء ولا يفلح الساحر حيث أتى قال لا يؤمن به حيث وجد (إي حاتم ج ۶ ص ۲۰۳) باقى سحر
انعام اودساحر حکم په سورة البقره کتب تير شويدي

﴿فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سُجَّدًا﴾ هاء فصيحیه ده يعنى چې کله موسى عليه السلام دالله تعالى په حکم سره
هسا او غورخوله اودهغې نه يوه لويه اژدها جوړه شوه اودساحرانوالاتولي همساگانې اورسې
ني اخوړه لي اوبيا موسى عليه السلام رااوچته کړه نوهغه عصاشوه لکه څرنگه چې وه بغير څه دکمي
اوزياتي نه نوساحرانوچې دامعجزه اوکنله نوفرارپه سجده کښ پريوتلو، او﴿فَأَلْقَى﴾ هصيفه
دمجهول ده پديکښ اشاره دپته چې ساحرانوته دومره زيات حدکښ نورايماڼي ورکړې شو چې
دوئ مجبوره شو اوبي اختياره سجدي کښ اوغورخولى شواودغه شان په لفظ د﴿فَأَلْقَى﴾ کښ
اشاره ده دپته چې ددوئ سجده کول فوراً اوډيرپه جلتئ سره وه اوپه ځني رواياتوکښ دى چې
دوئ ته په سجدي کښ دوئ منازل اوچنت او جهنم ورته الله تعالى اوخودلو.

﴿قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّكَ سَجْدِي﴾ کولوسره سره ساحرانودخپل ايمان اعلان هم اوکړو، په سورة
اعراف اوشعراء کښ، اما ربّ العلمين، ربّ موسى وهارون، ويلى شويدي يعنى اضافه درب
العلمين اوتقديم د موسى عليه السلام دې په هارون عليه السلام باندې، اودلته دااضافه هم نيسته دې
اوتقديم د هارون عليه السلام دې په موسى عليه السلام باندې، مفسرينونه پديکښ مختلف توجيهات منقول
دى، اکثر مفسرين دافرماني چې قرآن مجيدکښ دهغوئ دکلام ترتيب ندې ملحوظ کړې شوې
بلکه نفس معنى اومقصده هغوئ دکلام ذکرکول دى نوډدي وجه نه کله څه په اضافي سره ذکرشي
اوکله په تقديم داموسى عليه السلام اوکله په تقديم د هارون عليه السلام سره ذکرکړې شي، اوبعض فرماني
چې اصل کلام دساحرانوهغه دې کوم چې په سورة اعراف کښ دې، ليکن دلته تقديم
د هارون عليه السلام ځکه اوشوچې رعايت مقصوددې په فواصلو د ايتونوکښ چې داحسن پيدا کوي په
کلام کښ، اودغه شان موسى عليه السلام اصل وو په اعطاء د نبوت کښ اوهغه منسوب اليه په
عصا سره اوحضرت هارون عليه السلام مشروود موسى عليه السلام نه، نوچې په کوم ايتونوکښ تقديم
دموسى عليه السلام راغليدې نوهغه محمول دې په اصالت اوپه اصل حکايت باندې، اوکوم
ايتونوکښ تقديم د هارون عليه السلام راغليدې نودهغې وجه دحضرت هارون عليه السلام کيرسنى،
اومشروالي ده اوبعض فرماني چې اختلاف دکلام محمول دې په اختلاف دقائلين باندې چې

ساحران دپرووخنو یو قسم کلام کړیدې چې اضافه د رب العلمین، او تقدیم د موسی عليه السلام نی کړیدې، او خنوبغیر د اضافي د رب العلمین، او تقدیم د هارون عليه السلام نی کړیدې. نو په بعضو ځایونو کښ د ځنی ساحرانو کلام راغستلی شویږي او په بعضو ځایونو کښ د نورو ساحرانو کلام ذکر کړې شویږي. لیکن څمپه ناقص ذهن او عقل کښ د دې توجیه داسي راځي (والله اعلم) چې دا اختلاف د ترتیب محمول دې په تعدد د اوقاتو باندې چې ساحرانو مختلف اوقاتو کښ متعدد ځلي دا اعلان کړیدې او صرف یو ځلي نی ندې کړې، اول ځلي کلام نی داسي وو چې آمنا رب العلمین، رب موسی و هرون، نو چونکه فرعون هم د ربوبیت د عالم د دعوی کړې وه او دانی و نیل چې انار بکم الاعلی، او دغه شان فرعون به ځان ته د موسی عليه السلام رب هم و نیلو نو اول ځلي د دوئ د دې کلام نه فرعون او د هغه متبعینو، غلط مفهوم او مقصد اراده کولو چې رب العلمین، هم ماته وائي او رب موسی، هم څه یم نو د احم ماته وائي، نو د دې وجه نه په دویم ځلي داسي کلام او کړو چې فرعون او د هغه متبعینو ته د هغې نه دیو غلط مفهوم او مقصد اخیستلو موقعه میلاز نشي نو ځکه اضافه د رب العلمین، اونه کړه چې داپه ضمن د رب هارون و موسی، کښ خود بخود راغلي او تقدیم د هارون عليه السلام او کړو چې دغه توهم بالکلیه ختم شي (والله اعلم بالصواب)

﴿قَالَ ءَاْمَنْتُمْ لَمْ قَبَلْ هَر کله چې فرعون او کتلو چې ساحرانو ایمان راوړو او د دوئ د وجي نه به د اتول قوم ایمان راوړي نو فرعون اول دوئ ته زور نه ورکړه چې ځماد اجازات نه بغیر تا سوا ایمان والی راوړو او د موسی عليه السلام اتباع خو ولی او کړه؟ ایمان په صلي کښ چې کله لام راشي نوی یاد انقیاد په معنی سره وي.

﴿إِنَّهُ لَكَبِيرٌ كُمْ﴾ فرعون چې کله دا خبره محسوسه کړه چې ځماد ا زور نه به هیڅ فائده اونه کړي نو د عامو خلکو په زړونو کښ د پړو پیښې کښی کینولو کوشش او کړو او دانی او نیل چې دې (موسی عليه السلام) ستاسوا ستا د دې اوتاسوته نی سحر خودلی دې، کبر کم په معنی د عظیم سره دې، او فرعون ته هم دا معلومه وه چې موسی عليه السلام د دوئ استاذ هم ندې اونه ساحر دې ځکه چې دا ساحران د موسی عليه السلام مصر ته د راتلونو مخکښ موجود وو، بلکه د موسی عليه السلام دیدانش نه هم مخکښ موجود وو، خودا خبره نی صرف د خلکو دایمان راوړلو نه منع کولو دپاره او کړه، ﴿فَلَا تَقْنَطُوا مِنْهُ﴾ همیشه دپاره د اهل باطلو طریق دده چې کله هم د دلائلو په میدان کښ

ناکامه شي نوبيا هغوی دتشدد لاره اختیاره وي نو فرعون هم ساحرانوته دهمکي ورکړه چې دا ټول تاسو د یوې منظمې منصوبې تحت او کړو کچرته تاسو ایمان پري نه خوډلو نو څه به ستاسو لاسونه اوڅپي ادل بدل پري کړم او بیا به درله پهانسي درکړم نوبیا به تاسو ته پته اولگي چې دچا عذاب سخت دې ځما او که د موسی (عليه السلام) د رب عذاب سخت دې؟؟ 'مین' په «مِنْ خَلْفٍ» کښ دابتداء لپاره دې، او جار مجروريه محل د نصب کښ واقع شويدي چې دا حال دې د «أَيُّكُمْ» او «وَأَزْجَلُكُمْ»، نه نو دایت مقصد داشو چې لا قطعته مختلفات (مدارك)

«وَأَصْلَيْكُمْ فِي جُدُوعِ الْخَلِّ» یعنی خپي لاسونو کټ کولونه پس بیا به مو پهانسي کوم، د معنی دعلی سره دې اوفی ځکه راوړی شو چې دلالت او کړی پدي چې دوی پدي کهجوروباندي تر ډیروخته پوري قائم وو لکه څنگه چې استقرار دظرف راغلی وي په مطروف کښ نوگويای چې دا استعاره ده، اوبعض فرمائی چې کلام کښ استعاره نیشته دې بلکه محمول دې په حقیقت باندي ځکه چې فرعون دکهجوروتني سورنی کړي وي اودوی ته ئي په هغې کښ پهانسي ورکړی وه، او کهجوري تخصیص ئي ځکه اوکړو چې ددي تنه ډیره اوږده اوغته وي نو اذیت ورسره ډیر میلاویري.

«وَلْتَعْلَمَنَّ أَنَّمَا أَشَدُّ ضَمِيرًا جَمْعٌ» نه مراد دفرعون خپل ځان اوموسی (عليه السلام) وو، اوموسی (عليه السلام) خوجاته هم سزانوه ورکړي خوبیا هم دفرعون دا خبره کول یا محمول ده په استهزاء باندي چې ده په موسی (عليه السلام) پوري توقي کولي او یا محمول ده پدي چې دده خیال داوو چې دې ساحرانو ایمان راوړل د موسی (عليه السلام) د عصانه ډیریدلو په وجي سره دې اوداهم ممکنه ده چې دلته د رب لفظ محذوف شي، اومراد تنه رب موسی، شي یعنی ستاسو خیال دادې چې موسی (عليه السلام) باندي تاسو ایمان راوړو نو عذاب نه بچ شوی اومونږه ته به د موسی (عليه السلام) رب عذاب راکوي دایمان نه راوړلو دوجي نه، نو اوس به تاسو ته په پته اولگي چې څوک سخت عذاب ورکوونکی دې، اوددي تائید د موسی (عليه السلام) تیر شوی قول «فَكَيْفَ تَتَّقُونَ بَعْدَ ظَنِّكُمْ» په هم کيږي، چي موسی (عليه السلام) اول دوی الله تعالی د عذاب نه یره ولي وو، ددی ټولو دهمکيو نه مقصد دفرعون ساحرانو یره ول وو چې دوی او یريږي او ایمان نه واپس شي لیکن هغوی په ډیر شجاعت سره فرعون ته جواب ورکړو چې

قَالُوا لَنْ نُؤْتِيَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي

اونیل دوی هرگز نه غوره کوو مونږ تابه مقابلي دهغه کښ چې راغلي دی مونږ ته ډښکاره معجزاتونه او په هغه ذات

فَطَرْنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِمَّا تَقْضِیْ هَلْیَ الْحَیْوةَ الدُّنْیَا ۝

چې مونږنې پیدا کړې یو پس کوه نه هغه چې ته کوو نکې نې^(۱) بېشکه ستاحکم چلیږي په دي ژوند دنیوي کښ

إِنَّا أَمَّا بِرَبِّنَا لَا يَغْفِرُ لَنَا خَطِيئَتَا وَمَا

بېشکه مونږ ایمان راوړې دې په رب خپل باندې د دي دپاره چې بخښه وکړې مونږ ته د گناهونو زمونږ او هغه سحر

أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَدِرٌ وَأَبْهَى ۝ إِنَّهُ مَن يَأْتِ

چې نازیردستي کړیده په مونږ دهغي په باره کښي او الله^(۲) یرغوره دې او همیسه دې^(۳) بېشکه څوک چې راشي

رَبُّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ۝ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا

رب خپل ته مجرم پس بېشکه ده لره جهنم دې، نه به مري په هغې کښ اونه به ژوندې وي^(۴) او څوک چې راشي هغه ته مؤمن

قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى ۝ جَنَّاتُ عَدْنٍ

حال دا چې نیک عملونه ئې کړي وي نودغه خلک دوی لره درجي اوچتي دی جنتونه ده میسه استوږني

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَلَٰئِكَ جَزَاؤُا مَن تَزَكَّى ۝

بهیږي به لاندې دهغي نه نهرونه همیسه به وي دوی په هغې کښ اودا بدله ده دهغه چا چې خان ئې پاک ساتلی وي

(۱) علت دپاره دماقبل

(۲) تخويف اخروي

(۳) بشارت اخروي

﴿قَالُوا لَنْ نُنْزِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا﴾ ساحرانو فرعون ته اوونيل چې حق مونږ ته معلوم شويدي. او مونږ په خپلو سترگو کتلې دې نواوس مونږ ايمان هرگز نه پريږدو او که ته څه کوي نو کوه ستاسزا صرف دنيا پوري محدوده ده، 'ايشار'، نه مراد په فرعون باندې ايمان راوړل وو، او ﴿مَا جَاءَنَا مِنْ الْيَقِينِ﴾ نه مراد يامعجزې وي د موسى عليه السلام چې هغه دال وي په صدق د موسى عليه السلام باندې، اونسبت دمجن، دوئ خپل ځان ته اوکړو چې دامعجزات مونږ ته راغليدي حالانکه دامعجزات دوئ ته هم وواوغيرددوئ نه نوروخلکو لپاره هم وو، خوهرکله چې دوئ زيات پوهيدونکي ووپه معجزې اوسحرباندي اودوئ ته علم يقيني حاصل شويدي چې موسى عليه السلام ساحرندې بلکه نبي دې اوعام خلک مقلدين وو ددوئ، اودغه شان نفع هم پدي معجزاتوسره دوئ ته ميلاؤشوه نوځکه دوئ ځان ته منسوب کړې چې دامونږ ته راغليدي اوبعض فرماني چې ﴿مِنْ الْيَقِينِ﴾، نه مراد هغه منازل دي چې کوم دوئ په سجدي کښ کتلي وو (فتح).

﴿وَالَّذِي قَطَّرْنَا بِهِ غُورَهُ قَوْلَ دَاوُدَ﴾ وادعطف دې اوداجمله عطف ده په ماقبل يعنى ﴿مَا جَاءَنَا﴾ باندې اود﴿لَنْ نُنْزِرَكَ﴾ تحت واقع شويده، نوذآيت مقصد دادي چې مونږ ته، نه غوره کووپه مقابلي اوبدلي دهغه ذات کښ چې مونږ ئي پيدا کړي يو، نوگوياچې دوئ فرعون ته دليل عقلي بيان کړو په توحيد اوپه ايمان باندې اوبعض فرماني چې واوقسميه دې اوداقسم دې اوجواب قسم ئي مقدم ﴿لَنْ نُنْزِرَكَ﴾ بدي يعنى زمونږ دې قسم وي په غه ذات چې مونږ ئي پيدا کړي يو مونږ هرگز تانه غوره کوو، (مدارك) اوصاحب دبحرفرماني چې جواب قسم دې دپاره محذوف دې چې ﴿لَنْ نُنْزِرَكَ﴾ بدي ځکه چې جواب قسم په لن سره په نفي کښ نه راځي البته دضرورت شعري دوجي نه کله کله راشي خو هغه شاذدي (بحر).

﴿فَاقْضِ مَا أَنتَ قَاضٍ﴾ ددهغوئ دطرف نه دفرعون ددهمکيانوجواب دې چې ته زمونږسره دڅه عمل کولو اراده لري هغه کوه زمونږ پرواه نيشته دې، نوغوره خبره داده چې ﴿فَاقْضِ﴾ په معنى داصنع سره دې اوما موصوله ده په معنى دالذی سره دې، اوداپه محل د نصب کښي مفعول

به واقع شويدي لپاره اقص فعل، او «أَنْتَ قَاضٍ» پورله صله ده، او عائدنی محذوف دې ای مانت قاضیه، اوبعض فرمائی چې قضا، په خپلي معنی يعني فيصلي سره دې نوپدي صورت کښ انت قاض، جمله به معقول مطلق وي او مفعول به به نوي ځکه چې دباب قضا، په مفعول باندی باء داخلیدل ضروری دی، «إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ لِحَيَاةِ الدُّنْيَا» هدا اوراتلونکی ایت دماقبل «فَأَقْضِ» لپاره دلیل او علت دې، يعني ته چې څه کوي هغه کوه ستازور او فيصله به صرف پدي دنیا کښ چلیږي او آخرت کښ دي څه زور او فيصلي نه چلیږي.

«هَذِهِ لِحَيَاةِ الدُّنْيَا» دامنصوب دې بنا بر ظرفیت «إِنَّمَا» ماننا بریتا یعنی کوم گناهونه چې مونږ کړيدي او خاص طور سحر چې په هغې باندی تامونږه مجبور کړي وودایمان په ذریعې او برکت سره زموږ رب به مونږ ته دهغې معافي او کړي، او دالله ﷻ ثواب او اجره یرا علی او ارفع دې.

«وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ» پدي باندی اشکال کیږي چې ساحران خو په خپلي خوشحالی سره راغلي وو ځکه چې دوی دفرعون نه دمال او عهدې مطالبه کړي وه چې وئیلی وو، «إِنَّا لَنَاجِرُ، نُوْمَعْلُومَه» شوه چې ساحران دمال او عهدې په لالچ کښ په خوشحالی سره راغلي وو او مجبوره کړې شوي نو، نوڅرنگي دوی اوئیل چې «وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ» جواب تنه په متعددو وجوه سره شويدي^(۱) بعضوته دا جواب کړيدي چې فرعون به ځني خلک دسحر په تعلیم او، زده کړي باندی مجبوره کولو نوکله به چې هغه کسان بوډاگان شونویا به ئي نور ځوانان پدي کار باندی مجبوره کول چې اولاً به ئي تعلیم دسحر حاصل کړو مجبورا او بیا به ئي تعلیم باندی مجبوره کولو ثانیاً، نوځکه ئي اوئیل چې «وَمَا أَكْرَهْتَنَا» (کښ).

(۲) بعض فرمائي چې فرعون دوی په مقابلي باندی مجبوره کړی وو، ځکه چې ساحران دفرعون نه درخواست او کړو چې مونږ ته موسی ﷺ داوده والي په حالت کښ او بیا به يعني چې دې اوده وي نویانی مونږ ته او بیا به، نویوځلي موسی ﷺ اوده وو نو فرعون ساحرانوته او خود لونیو هغوی د موسی ﷺ عصا وکتله چې د موسی ﷺ پهره ئي کوله نو هغوی فرعون ته اوئیل چې داسحرندې او موسی ﷺ ساحرندې ځکه ساحر چې کله اوده شي نو دهغه سحر هم ختم شي او دلته خوموسی ﷺ اوده دې او عصادده چوکیداری کوي نو دې

ساحرندي اومونڊه سره مقابلہ نہ کوو لیکن فرعون پہ مقابلي کولوباندي مجبوره کرلو کشف، کبيره وغيره، اوباقی دا کلام دھغوی چي اَبَا لَاحِرَا الخ مخکن دمعرفت دھغوی نہ وو، چي هغوی ته چي کوم وخته پوري معرفت نوو حاصل شوې نودامذکوره کلام نی کرې وو اوچي کله ئي دَمُوسَى عَلَيْهِ السَّلَام پیغمبري اویژندله نوییانکارا وکړو او فرعون مجبوره کړو ﴿وَاللَّهُ خَبِيرٌ﴾ یعنی اللہ ﷻ ډیر غوره دې دجهته دثواب نه چي څوک ني اطاعت اوکړي اوبقی اوچي څوک ني نافرمانی اوکړي نویيانی عذاب هم دائمي اوسخت دې، اوداکلام دساحرانو دفرعون دھغي کلام په جواب کښ اوکړو چي هغه اونیل ﴿وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ﴾.

فائدہ: فرعون دوی ته سزا ورکړې وه اوکه نه ئي ورکړې؟ پدیکښ دمعسرینو اختلاف دې، بعض فرمائی چي فرعون دوی ته په سزا ورکولوباندي نووقادر شوې دلیل نی دادې چي اللہ ﷻ موسیٰ عَلَيْهِ السَّلَام اوهارون عَلَيْهِ السَّلَام ته اوفرمايلوچي، انما ومن اتبعكما الغالبون (القصص: ۳۵) لیکن راجحه اوغوره خبره داده چي فرعون دوی ته داسزا ورکړې وه دلیل دادې چي دوی دعاوغوختله، ربنا افرغ علينا صبرا وتوفقنا مسلمین (عراف) اودغه شان حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه مروي دی اصبحوا سحرة وامسوا شهداء (ابن کثیر) اودغه شان قول دحضرت قتاده رضی الله عنه نه هم مروي دې چي هغه فرمائی کانوا اول النهار سحرة وفي آخره شهداء بررة اوباقی انما ومن اتبعكما الغالبون، نو غلبه مستلزم نده عدم شهادت لره دبعض افرادو، ځکه چي حضرت آسیه هم دمتبعینو دَمُوسَى عَلَيْهِ السَّلَام نه وه اودھغي شهادت قطعي دې، اوپه نص قرآني سره ثابت دې، اودغه شان غلبه کښ دضروری نوي چي دمعرکي په ابتداء کښ دي فتحه حاصله شي، بلکه غلبه عبارت دې په انجام کار کښ ددشمن دهلاکت اودھغه دمتبعینو دهلاکت نه ﴿إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ﴾ دایاکلام دساحرانو دې اویا دخال الهي دې، اویدي کښ تخويف اخروي ذکر کړي، اوه ضمیر شان دې، او ﴿عَجْرًا﴾ حال دې دضمیر د﴿يَأْتِ﴾ نه اومجرم نه مراد هغه څوک دې چي متصف وي په اعلیٰ اواقوی درجي دجرم سره چي هغه کفر دې، نولهذا دمجرم نه مراد کافراومشرک دې، (مدارک، طبری) او ﴿يَأْتِ﴾ یعنی اتیان نه مراد خاتمه علی الکفر ده (العیاذ بالله) یعنی چي څوک پداسي حالت کښ مړ شي چي

مجرم او کافروني نو ﴿فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ﴾ (خازن) ﴿لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى﴾ (داکنایه ده دیرید اوسخت حالت نه چې جهنمیان به په ډیریدترین حالت کښ وي چې نه به مړه کیږي چې دمرگ په ذریعې سره د عذاب نه نجات ورته میلاو شي او نه به په ژوند سره څه فائده حاصلولی شي، نو دا اعتراض نه واردیږي چې دا خوار تفاع النقیضین ده ځکه چې جسم به یاحي وي او یابه میت وي.

﴿وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا﴾ (د ابشارت اخروي دي) ﴿قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ﴾ (پدیکښ اشاره ده استقامت

ته په ایمان باندې) ﴿الَّذِي جَاءَ بِالْحَقِّ﴾ (پدیکښ اشاره ده چې په جنت کښ ډیر درجات او منازل دی، او د جنت درجات څومره دي؟ قرآن کښ تصریح نیشته او احادیث پدې سلسلې کښ دوه (۲) قسمه راغلي دي ځني احادیثو کښ د جنت درجات سل (۱۰۰) خودلی شوي دي لکه په روایت د حضرت ابوهریره رضی الله عنه کښي چې نقل کړيدي امام بخاري رحمته الله علیه په کتاب الجهاد باب درجات المجاهدين فی سبیل الله کښي، او دغه شان په روایت د عباده بن صامت کښ او په روایت د أبو سعید الخدری رضی الله عنه کښ هم دي چې ذکر کړيدي حافظ ابن کثیر رحمته الله علیه، لیکن په یوبل روایت چې د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نه مروي دې چې نقل کړيدي امام ترمذی رحمته الله علیه په ابواب فضائل القرآن باب ان الذی لیس فی جوفه من القرآن الخ کښ چې یقال یعنی لصاحب القرآن اقرا وارق ورتل کماکت ترتل فی الدنيا لان مولک عند آخر آیه تفرؤها، نو ددې نه معلومیږي چې د جنت درجات د قرآن د آیتونو د تعداد موافق دی، ددې تعارض د حل دپاره محدثینو مختلف رای پېش کړيدي لیکن په ټولو توجیهاتو کښ غوره توجیه د حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمته الله علیه المدنی والاده، هغه فرمائی چې درجات دوه (۲) قسمه دی یو درجات کبار، او بل درجات صغار، نو د سلو (۱۰۰) یو الاروایت محمول دې په درجات کبار باندې او د قرآنی آیاتو تعداد موافق والاروایت محمول دې په درجات صغار باندې، او د ادم ممکنه ده چې (۱۰۰) نه مراد عدد خاص نوي بلکه مراد تنه کثرت وي (والله اعلم).

﴿جَنَّتُ عَدْنٍ﴾ (د ایمان دې د) ﴿الَّذِي جَاءَ دُپاره او یا تنه بدل دي) ﴿فَجَرَى﴾ (من داحال دې

د) ﴿جَنَّتٍ﴾ نه او تمها، نه مراد لاندې د غرف او د بنگلونه دې تفصیل نی تیر شوي دي، ﴿وَذَلِكَ جَزَاءُ

مَنْ تَزَكَّى﴾ (دک مبتداء ده او مشارالیه ورله ماقبل کښ مذکور اجرا و ثواب دي، او) ﴿جَزَاءُ مَنْ

ورله خبردي، او ﴿تَرْكُ﴾ ښه مراد دادې چې خپل ځان د شرک د پلټنې نه پاک کړي او د الله ﷻ بندگي او د رسولانو اتباع اختيار کړي (ابن کثير).

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَن أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا

اوبشکه وحي او کړه مونږ موسی ته چې د شېبې بوڅه ته بندگان ځمپاس مقرر کړه دوی دپاره لار په دریاب کښ اوچه

لَا تَخَفْ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى ۖ فَلَتُبْعَهُمْ ۖ فِرْعَوْنُ بِمُجْرَمٍ

نه به بیرې ته دلاندي کولونه اونه به بیرې د غرق کیدلو نه، پس ورغلو په دوی پسي فرعون د خپل لښکرو سره

فَنَفْسُهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَأْغَشٍ ۖ وَاصْلُ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ ۝

پس راگیر غرق کړو دوی د دریاب نه هغه څه چې دوی ئې پټ کړل، اوبی لاري کړو فرعون خپل قوم او هیڅ لاره ئې نوه خودلی دوی ته

﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ﴾ ددې ځای نه د واقعي پنځم مقام شروع کیږي پدیکښ د بڼې

اسرائیلونجات او د هغوی دشمن فرعون غرق کیدل او هلاک کیدل ذکر کیږي هرکله چې

موسی ﷺ او هارون ﷺ فرعون او دهغه په متبعینو باندې حجت تام کړو مختلف قسم

معجزات ئې ورته ظاهر کړو خو بیا هم هغوی ایمان نه راوړلو او په بني اسرائیلو باندې ئې ظلم نه

پریخودلو، نواله ﷻ د فرعون هلاکت او د بڼې اسرائیلو د نجات اراده او کړه نوموسی ﷺ ته ئې

حکم او کړو چې بني اسرائیل د ځان سره کړه او د شېبې ددې علاقې نه روان شه، په لاره کښ به

ناسوته دریای قلزم راځي لیکن هغه به ستاسو په سفر کښ حائل او رکاوټ نوي ته خپله عصاه ښي

را پریده نوهغه کښ به دولس (۱۲) اوچې لاري جوړي شي

او تاسومه د فرعون نه یړه محسوسه وئ اونه د غرق کیدلو فکر کوئ اولام په ﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا﴾

کښ موږ ته د القسم دې، او آن مفسره دې چې تفسیر ئې د مایو حی الیه، کړیدې، آسری، ونیلی

کیري د شېبې بوتللو ته، او د شېبې وخت کښ سفر کولو حکمت یو دا وو چې د شېبې په وخت کښ زمکه

اوسفر لنډه او مختصر کیږي کماورد فی بعض الاحادیث، اوبل ددې وجه نه چې بني اسرائیل په

دغه وخت کښ غلامان وو او د فرعون د بدبه اورعب ورباندې سوړوو، نوددې وجه نه د شېبې

وتلو حکم ورته اوشوچې په رنږا کېن ئي فرعون اود هغه لښکر اونه گوري ﴿فَاضْرَبْ لَهُمْ﴾ ضرب په صلي کېن چې کله لام راشي نو عام طور په معنی د جعل، اومقرر کولو سره وي لکه عرب وانی ضرب له فی ماله سها، یعنی د هغه دپاره ئی په مال کېن حصه مقرره کړه، نولهدا دآيت مقصد اوشوچې جوړي کړه ته دوی لره په دریاب کېن اوچې لاري، اوبعض فرمائی چې داضرب لپاره مفعول به مقدر دې چې هغه البحر دې، او ﴿طَرِيقًا﴾ مفعول به د فعل محذوف دپاره، اوجار مجرور (لهم) متعلق دې په فعل محذوف پوري، چې بیصیر دې، نواصل کېن داسي دې، اضراب البحر لیسرهم طریقاً (روح) او طریقاً اسم جنس دې اطلاق په قلیل او کثیریو ټولوباندی کیري ﴿يَسَاءَ﴾ مصدر دې حمل ئي په ﴿طَرِيقًا﴾ باندی مبالغه دې، اویائیساً، په سکون دباء سره دې چې جمع ده دیابس، لکه صحب جمع د صاحب ده، اودا اول سبب دې دامن چې الله ﷻ دوی لپاره لاري اوچي کړي وي چې دسمندر نه جوړي شوې به پدغه لارو کېن نه اوبه وي اونه ختمه ﴿وَلَا تَخَفُ﴾ دَرَكاً اود اودیم سبب دامن دې چې فرعون به تاسو گرفتار کولی هم نشي څه به ستاسو اود هغه په مینځ کېن تاخیر حائل او گرزوم (کیر).

﴿وَلَا تَخَفْ﴾ ددریم سبب دامن دې چې تاسو به په اوبو کېن هم نه عرق کیرئ داوبو د عرق کیدلونه بي فکره شی ﴿فَاتَّبِعْهُمْ﴾ فرعون د هلاکت ذکر کیري، حضرت موسی ﷺ او هارون ﷺ بني اسرائيل د شپي په تیاري کېن د مصر نه روان کړل شام طرف ته، د مصر نه شام ته دوه ۲ لاري تللي وي یوه لاره په اوچي وه اوهغه نژدې هم وه اودویمه لاره دکمدې بحرې وه اوهغه اوږده هم وه الله ﷻ دخپل حکمت بالغه په اعتبار سره موسی ﷻ ته حکم اوکړوچې بني اسرائيل په اوږده اوسمندرې لاره باندی بوځه، موسی ﷻ دیر خفیه طریقي سره بني اسرائيل د شپي په توري تیاري کېن روان کړل، د فرعون عملي د شپي شپي فرعون ته اطلاع ورکړه چې بني اسرائيل تنستی اومصر پرېدي نو فرعون فوري طوریو، زبردست لښکر تیار کړ او د بني اسرائيلو تعاقب دپاره اووتلو، سهار چې رنږا کیدلو نو فرعونیانو بني اسرائيلو ته نژدې شوي وو اود بني اسرائيلو مخي ته بحر قلزم وو، نومخ ته سمندر اوشاته دشمن وو، بني اسرائيل پدې وخت کېن

پيريشانه شو اوموسی ﷺ ته ئي اوڻيل چي. ائلمدركون، چي بس مونږه گرفتارشو. موسی ﷺ دوي ته تسلي ورکړه چي ان ربي معي سيهدين، چي څمارب څماسره دې. او هغه به څامداد اوکړي اوماته به بندي لاري خلاصي کړي. موسی ﷺ دالله ﷻ په حکم سره خپله عصا سمندره راپريخوه نوالله ﷻ سمندراوچ کړو اودولس ۱۲ لاري پکښ جوړي کړي. بنی اسرائيل صحيح سلامت پدي لاروباندي پوري شول. په دوي پسي ورستوفرعون اودهغه لښکرهم راغي اودسمندردي لاروته راکوزشولو چي کله دبنی اسرائيلو آخيري کس دسمندرته بهرشو، اودفرعونيانو آخيري فرد سمندرته داخل شونويدي وخت کښ الله ﷻ سمندرجاري کړاوفرعون دلښکرسره الله ﷻ هلاک کړو.

﴿فَاتَّبَعْتُمُ﴾ باب افعال دې هم ضميرمفعول اول او ﴿بِجُنُودِهِ﴾، کښ باء په معنى دمع ده اوتبع کله مفعول واحده متعدي کيږي اوکله مفعولين ته، مفعول واحده متعدي کيدلومثال لکه چي په سورة اعراف ايت نمبر (۱۷۵) کښ دى، ﴿فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ﴾ دې دلته هم صرف يومفعول ته متعدي دې، اوياباء زانده ده په بجنوده، کښ اوجنود مفعول ثانى دې ﴿فَقَشَعْتُمْ مِّنَ آلَمِّ﴾ ابهام لپاره دتعظيم اودپيرهيت دې يعني چي کوم سمندرجي دوي پټ کړلو اودوي غرق کړل دهغي كيفيت اوشدت سيوا دالله ﷻ نه بل چاته ندې معلوم دهغي نه بس يوالله ﷻ خبردې، (کشاف، مدارك). ﴿وَأَضَلَّ فِرْعَوْنَ قَوْمَهُ﴾ يعيني دين په معاملي کښ فرعون خپل قوم گمراه کړو چي په دوي باندي ئي خپل عبادت کولواونسبت داضلال فرعون ته تسبيبادي نه خلقا﴿وَمَا هَذَى﴾ داياتاکيددي دماقبل اورددې دهغه کلام دفرعون چي خلکوته به ئي وئيل چي وماهديکم الا سيل الزناد، اويانته مراد نجات دې دهلاکت نه، يعني دهلاکت نه بچ کيدلولاروته ميلاؤنشوه(بحر).

يٰۤاَيُّهَا اِسْرَآءِيْلُ قَدْ اٰتٰمَيْنٰكُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنٰكُمْ جَاۤئِبَ الطُّوْرِ الْاَمَنَ

اي اولاد ديعقوب بيشکه خلاص کړئ مونږه تاسو دشمن دتاسونه اووعدده کړې وه مونږ تاسوسره دخي طرف دکوه طور

وَوَكَّلْنَا عَلَيْنٰكُمْ الْمَنَ وَالسَّلٰوٰى ۝۱۵۰ كُلُّوْا مِّنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ

اوراليرلي وومونږ په تاسوباندي من اوسلوى (اوڼيل مونږه) خوږى پاک هغي نه چي مونږ درکړيدى تاسونه

وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي

اوسرکشي مه کوئ په دې کيس کني نازل به شي په تاسو باندې غضب خدا^(۱) او هغه څوک چې نازل شي په هغه باندې غضب خدا

فَقَدْ هَوَىٰ ۝ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ ۝ لِّمَنْ تَابَ وَآمَنَ

نويشکه هغه هلاک شو^(۲) او بيشکه څه خامخاڅنه کوونکي يم هغه چاته چې توبه او کړی او ايمان راوړی

وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ۝

او عمل او کړی نيك بيا کلك روان وی په نېغه لاره (دين) باندې.

﴿يَنبِئُ إِسْرَءِيلَ﴾ د فرعون د هلاکت نه پس الله ﷻ په بني اسرائيلو باندې خپلو نعمتونو تذکره کوي لپاره ددې چې دوی کفر او سرکشي پرېدي او په الله ﷻ باندې ايمان راوړي او دهغه اطاعت اوکي او دلته لفظ دَقَلْنَا، مقدر دې ﴿قَدْ أَجْنَبَكُمْ﴾ دالوئ منفعت دنیوی دې چې د دشمن د ظلم نه نجات، او د غلامی نه آزادي ورته میلاؤ شوه.

﴿وَوَعَدْنَكُمْ﴾ د امانفعت دیني دې او مراد پدې وعدي سره ورکول د کتاب و وچې په هغې کښ ددوئ د شریعت تشریحات او احکامات و و او دا وعده اگرچه صرف د موسی (عليه السلام) سره وه لیکن فائده زیاده تر قوم ته وه نو ځکه و عدلکم، ذکر شو.

﴿وَوَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ﴾ د ادریم انعام او منفعت ذکر دې چې د قید په حالت کښ هم الله ﷻ تاسوته د بهرین خوراک بند و بست کړې وو، تفصیل ئی په سورة البقره وغیره کښ تیر شوي دي.

﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ﴾ امر چې کله حکایت واقع شي د ماضي نه نو هلته به قلنا، مقدر وي نو دلته قلنا، مقدر دې ای قلنا او مراد په ﴿طَيِّبَاتِ﴾ سره هغه خوراکونه دي چې طبعیت سلیمه او شریعت

(۱)، تخويف اخروی

(۲)، بشارت اخروی

نې پسند (خوځه) کوي، چې لذیذ او حلال خوراکونه دي ﴿وَلَا تَقْلُقُوا﴾ طغیان، په رزق کښ دادې چې په حرام طریقې سره او د بېل چانه په ظلم سره واخستلی شي ددې وجه نه د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه: ﴿وَلَا تَقْلُقُوا﴾ تفسیر په لایظلم بعضکم بعضاً فیاخذ من صاحبه سره منقول دي. دغه شان د طغیان او سرکشی یو صورت داهم دي چې د رزق شکر په ادا نه کړې شي، فضول اوبې ځایه ځای کښ استعمال کړې شي، غرور او تکبر پې اختیار کړې شي او د الله تعالى په معاصي او نافرمانیو کښ استعمال کړې شي او حقوق واجبه پکښ ادا نه کړې شي او دغه شان بعضو پکښ تحریمات لغير الله او ذریعې هم ذکر کړې ده د اتول طغیان دي په رزق کښ «قرطبی، روح».

﴿فَيَجِلْ عَلَيْكَ غَضَبِي﴾ د اجواب د نهی دي خل یاد باب نصرینر نه دي په معنی د نزول سره، یعنی ځما غضب به په تاسو باندې نازل شی او یاد ضرب یضرب نه په معنی د وجوب اولزوم سره دي ای یلزمککم غصی ویرل بکم (فتح) ﴿وَمَنْ يَخْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي﴾ د اتخويف اخروی دي، او ﴿هَوَى﴾ د اصل کښ و نیلی کیږي چې څوک د اوچت غرنه او غورزیږي او هلاک شي کنایه ده د هلاکت نه (بحر) او بعض فرمائی چې فی النار، لفظ ددې نه ورستو مقدر دي نواصل کښ داسي دي فقهو هی فی النار یعنی دي په جهنم کښ او غورزیږدلو (حداد) او بعض فرمائی چې ﴿هَوَى﴾ په معنی د وقع فی الهاویة سره دي (روح، شریینی، کبیر) یعنی دي په هاویه کښ او غورزیږدلو ﴿وَأَنزِلْنَا لَقْفَارًا﴾ د ابشارت اخروی دي ﴿ثُمَّ أَهْتَدَى﴾ د دینه مراد مرتبه د استقامت ده چې ترمگ وخته پوري په دین باندې مضبوط وي او خپل ځان د شکوک نه بچ ساتي اوسنت او جماعت باندې مستقیم وي (ابن کثیر) او هرکله چې مرتبه د استقامت حاصلیږي ورستو د ایمان او عمل صالح نه نوددي وجه نه د مرتبي د استقامت ذکر په ثم سره اوشو چې دا راځي د پاره د تراخي، او بعض فرمائی چې ثم، لپاره د دلالت ده په هغې فرق باندې چې په مابین د دواړو مرتبو کښ دي، چې مرتبه د استقامت اعلى ده د مرتبي د انابت، هدایت، اوربیط قلبی نه.

وَمَا أَجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَهُوسُفُ ﴿٧٠﴾ قَالَ هُمْ أُولَاءِ

اوځه څيزته په جلتنی سره رااوښتلې دځپل قوم نه اې موسى اوئيل موسى دوى دغه دى چې راروان دى

عَلَى آثَرِي وَعَجَلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى ﴿٧١﴾ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا

په ماپسي اوزر راغلم څه تاته اې ربه ځمادي دپاره چې ته راضي شي اوئيل الله ﷻ پس بيشكه مونږه ازمينست وكړد

قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ الشَّامِرِيُّ ﴿٧٢﴾

په قوم ستاباندی ورستو دراتلو ستانه اوبی لاري گمراه کړو دوى سامري

﴿وَمَا أَجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ﴾ هدا دواقيي شپږم مقام دې، هرکله چې بني اسرائيلوته الله ﷻ ازادي ورکړه نو دازاد قوم دپاره يوقانون ضرورت وي، نويني اسرائيلوهم د موسى ﷺ نه قانون طلب کړو، دحضرت موسى ﷺ په دعا او درخواست باندی الله ﷻ موسى ﷺ ته حکم اوکړو چې دقوم نښه ځان سره کړه اوکوه طورته راشه، مونږ به تاته تورات درکړو، حضرت موسى ﷻ دځپل قوم مشران «نښه» سره کوه طورته روان شو، حضرت موسى ﷻ دالله ﷻ سره دکلام او خبرو د شوق دوجي نه تادي «جلدی» اوکړه په تلوکښ او قوم ته نې وصيت اوکړو چې تاسوپه ماپسي راځئ اوخپله مخکښ لاړو، دحضرت موسى ﷻ خيال داووجې قوم په ماپسي ورستو راروان دى خو قوم سامري گمراه کړې وو، موسى ﷻ چې کله کوه طورته حاضر شو نو الله ﷻ تنه تپوس اوکړو چې ﴿وَمَا أَجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ﴾ چې ته ولي دخپل قوم نه په تادي راغلي نو دقوم نه مراد اوياد (۷۰) تنه نښه دي نو دتعجيل او جلتنی نه مراد د وخت اوميعادنه مخکښ حاضریدل ندی بلکه دقوم نه رومبی کيدل دي او ددي سوال مقصد (بقول علامه آلوسي، وزمخشری، تنبيه وه موسى ﷻ) ته چې ستاد منصب اورسالت سره مناسب داوه چې ته دقوم سره يوځای راغلی وي او عجلت دی نوی کړې او عجلت اگرچه ديني کارکښ ممدوح دې خو ددي عجلت نتيجه داشوه چې قوم گمراه شونوځکه الله ﷻ پدي عجلت باندی تنبيه ورکړه او دغه شان پديکښ اشاره ده دپته چې دقوم مشردې دقوم پسي ورستو ورستوياورسره يوځای راځي، خو موسى ﷻ اعتذارپيش کړو چې قوم هم په ماپسي دې او جلتي ماپه خپل اجتهاد سره

کړې ده چې ستازياتہ رضامي حاصله ولہ. اوستاذرضادوام مي حاصلولو (روح) اوباد ﴿وَمَا أَتَجَلَّكَ بِمَن مَّرَادَادِي﴾ چې ته خوپه جلتی سره راغلی دقوم نه، خو هغوی دې په کوم حالت کښ پرځی دی نو قوم نه مراد ټول قوم دې نوگوياجه دادوه (۲) سوالونه دی په حقیقت کښ. یو د نفس تقدیم په باره کښ اوبل د قوم د حالت په باره کښ نویدی اعتبار د تعجیل نه مراد وقت مقررہ اومعاده مخکښ راتلل دي، اوددې سوال مقصد موسی علیہ السلام ته دهغه د قوم په باره کښ خبر ورکول مقصود وو ځکه چې موسی علیہ السلام د خپل قوم د حالت نه ناخبره وو اود اتوقعی ئي لره له چې قوم په توحید او ایمان باندی قائم دې، حالانکه قوم په گمراهی اوشرک کښ مبتلا شوی وو. نوموسی علیہ السلام د خپل علم مطابق جواب ورکړو چې هم ﴿هَمْ أَوْلَاءَ عَلَىٰ أَثَرِي﴾ هچې هغوی ځمپه نقش قدم روان دی اوپه توحید او ایمان باندی قائم دې، اوڅه د وخت نه مخکښ ځکه راغلم چې ستازياتہ رضا حاصله کړم.

فانده: داسوال جواب په کومه موقعه کښ شوې وو، نو اکثر مفسرین دافرمائی چې داپه میقات اول کښ شوي وو، اوپه میقات اول کښ په نوروسورتونو کښ مثلاً په سورة اعراف کښ د قوم ذکر نیشته دې چې د قوم نقباء ته هم حکم شوې وي چې تاسو ورسره لار شئی خونفي ئي هم نیشته چې موسی علیہ السلام ددې نه منع کړې شوې وي چې د قوم کسان به د ځان سره نه بوځي، یعنی نه د قوم د تللو حکم ذکر شته اونه د نه تللو اوددې ایت د اشاره النص نه دامعلومیري چې قوم ته هم د تللو حکم شوې وو خوموسی علیہ السلام تنه مخکښ لار واو قوم گمراه شو، اوپه موسی علیہ السلام پسي نه لارو، لکه څرنګه په اول توجیه کښ ذکر دې، اوددې وجه نه حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله ددې ایت په تفسیر کښ داسي لیکي شایه قوم کے بعض ائمہ کو مرہ لے جانے کا حکم ہوگا، ورنہ دے دے حضرت موسی علیہ السلام حق مبت می آئے دے دے چلے گئے. اوهم دارائی د حضرت شیخ القرآن رحمه الله هم ده.

﴿قَالَ فَإِنَّا قَدْ هَدَا﴾ اخبار دې د جانبہ د الله ﷻ نه موسی علیہ السلام ته، اودغوره قول مطابق دااخبار د حضرت موسی علیہ السلام ته ورکړیدې چې په میقات باندی شل (۲۰) ورځي تیری شوې وي نو قوم گمراهی کښ مبتلا شو اوالله ﷻ موسی علیہ السلام ته خبر ورکړو اویاورستو د میقات نه الله ﷻ خبر ورکړیدې چې ستاقوم په شرک کښ مبتلا شویدې، اوبعض علماء فرمائی چه دااخبار د قوم په گمراهی کښ مبتلا کیدلونه مخکښ وواو دافتنه مترقبه په منزله د متحققه نازل کړې شویده

نوخکه تنه اخبار په صیغود ماضي سره کړې شوې دې اوفاء دپاره دتعلیل ده یعنی ستادعجلت اودجلتی دوجي نه ستاقوم مونږ په یوازمانش کښ واچولو، اویافا، دپاره دتعیق ده یعنی نه خودلته راغلي قوم ستادراتلونه پس په یوازمانش کښ واچولی شو اوسامری هغوی گمراه کړيدي، اواضلال فعل اوصفت دالله ﷻ دې نسبت ټي سامري ته تسبیحاً دې چې دهغه په دعوت سره دوی گمراه شولو.

امام بغوی فرمائی چې بنی اسرائیل پدي وخت کښ شپږلاکه وو، د دولس (۱۲۰۰۰) بزرو نه علاوه باقی ټول سامری گمراه کړي وو.

فائدة: سامری څوک وو؟ پدیکښ دمفسرینو متعدد اقوال راغلي دي یوقول دادې چې سامری نوم موسیٰ ابن ظفرو، اودده تعلق دسمیری، قبیلې سره وو، اودا قبیلې په اصل کښ عراق کښ آباده وه خوددې قبیلې څه کسان مصر ته راغلي وو او هلته کښ اباد شوي وو چې په هغې کښي دسامری خاندان خلک هم وو، اوبعض فرمائي چې دې قبطی وو، اوپه موسیٰ ﷺ باندې ظاهراً ایمان راوړی وو اوپه حقیقت کښ کافر، منافق وواوبعض فرمائي چې دې بني اسرائیلی وواودسامره، قبیلې سره ټي تعلق وو، اویوقول پکښ داهم راغلي دي چې دموسیٰ ﷺ دتورور(خاله) زوی وو، اودې هم بعینه په هغې زمانه کښ پیداشوې وو چې په کومه زمانه کښ فرعون دبنی اسرائیلو بچي قتلولو، نودده مordقتل دیري نه دې دڅنگل په یوغار کښ واچولو، الله ﷻ حضرت جبرئیل ﷺ دده په حفاظت باندې مامور کړو، اوحضرت جبرئیل ﷺ به ده ته شهد، کوچ اوپښ(شودې) راوړلي اوده ته به ټي ورکولي حتی که چې دې غټ شواو دموسیٰ ﷺ په ډله اوجماعت کښ داخل شواو خان ټي مسلمان ظاهره ولو خو په حقیقت کښ کافرو، اودموسیٰ ﷺ دعدم موجودگي نه ټي فائده واخستله اوبني اسرائیل ټي هم په کفراو شرب کښ مبتلا کړل اوددې وجه نه یوشاعر اشعار وئیلی دی:

إذا المرأ لم يخلق سعيداً تحيرت عقول مريبه وخاب المؤمل
لموسى الذى رآه جبرئيل كافراً وموسى الذى رآه فرعون مرسل

ترجمه: چې کله یوکس نیک بخت نوي پیدا کړې شوې نودهغه دپالونکی(تربیت کونکی) عقلونه هم حیران شي اودده نه امیدلرونکی خلک محروم شي، پس هغه موسیٰ چې پاللی وو جبرئیل ﷺ هغه کافر شو، او هغه موسیٰ ﷺ چې پاللی وو فرعون هغه رسول شو(روح).

فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ۚ قَالَ يَقَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ

نو واپس لاړو موسى ﷺ خپل قوم ته غصې نه ده غمزن. اوښل هغه اې قومۀ ځما آیا وعده نده کړې تاسو سره

رَبُّكُمْ وَعَدًا حَسَنًا ۚ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ

رب ستاسو وعده ځانسته آيا پس اوږده شوه په تاسو باندې وعده يا غواړئ تاسو چې نازل شي

عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمُ مَّوْعِدِي ﴿٣٧﴾ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا

په تاسو باندې غضب د ستاسو رب د طرف نه پس خلاف او کړو تاسو د وعدې ځمانه اوښل دوى چې خلاف ندې کړې مونږه ستاد

مَوْعِدَكَ بِمِلْكِنَا وَلَكِنَّا مُخْلِئَا أَوْزَارًا ۚ مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ

وعدې نه په خپل اختيار سره اوليكن رابار کړې شويۀ مونږ باندې بوج دکالود قوم د فرعون نه

فَقَلَّغْنَا فَكَذَّبْتَكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٣٨﴾ فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا

پس او غورځولو مونږ هغه په اور کښ پس دارنگى او غورځولو سامري پس جوړ کړو هغه دوى لره د سخي جشه

لَهُ خُورًا فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَلَيْسَ ﴿٣٩﴾

چې هغې لره او ازوو پس اوښل دوى چې دامعبود دې ستاسو امعبود دې د موسى پس ده موسى هير کړيدې خپل رب

﴿فَرَجَعَ مُوسَى﴾ بهرکله چې موسى ﷺ ميقات پوره کړو چې دا د ذيقعدۀ پوره مياشته وه

اولس ۱۰ ورځې د ذى الحجه وي، الله ﷻ ورته د قوم د گمراه کيدلو خبر ورکړو نوموسى ﷺ په

ډيرې غصې سره واپس شو، اودا غصه ئې د الله ﷻ د توحيد باندې د تغيرت په بنيادوه، نو د دينه

معلومه شوه چې په معاصي باندې غصه او خفگان راتلل سنت د انبياء کرامو ﷺ

دې ﴿غَضَبِينَ﴾ او ﴿أَسِفًا﴾ دواړه حاليين مترادفين دې د رجوع د ضمير نه، اويامتد اخلين دې چې

دانانى حال دې د ضمير مستتر نه په اول کښ، ﴿غَضَبِينَ﴾ او ﴿أَسِفًا﴾ دواړه قرب المعنى دى

﴿غَضَبْنِي﴾ په معنی دَغصبي سره. او ﴿أَسِفًا﴾ په معنی دَشديد الغضب سره دې مدارك، اویا ﴿أَسِفًا﴾ په معنی دَحزين سره دې، صاحب دبحر دآمام ابن عطيمه رحمه الله نه نقل كړيدى چې 'غضب' هغه غصي او تكليف ته وئيلی كيږي چې دطاقتور او قدرت والا نه په كمزورى باندی وي. او ﴿أَسِفًا﴾ هغې غصي او حزن ته وئيلی كيږي چې دكمزوري نه په طاقتور باندی وی

﴿قَالَ يَنْفُورُ﴾ نوموسى عليه السلام چې كله خپل قوم دَخسي (عجل) په عبادت باندی اوكتلونوورته ئي اوفرمائيلو چې آياستاسورب دتاسوسره يوه خائسته وعده نوه كړې؟ تاسودومره زرهغه وعده هيره كړه؟ او كه يامود الله ﷻ دَعذاب نازلیدلو اراده او كړه؟ چې دالله ﷻ عذاب درياندی نازل شي، نواستفهام په ﴿أَلَمْ يَعْذِكُمْ﴾ كېنلپاره دانكار توبيخي دې، اواستفهام انكاري په معنی دَنفي سره وي، او ﴿أَلَمْ يَهْمُ﴾ دَنفي دَنفي دپاره دې، نونفي چې په نفي باندی داخله شي نواثبات فائده كوي نوداكلام مثبت شوي په طريقي ابليغي سره ، او ﴿وَعَدًا حَسَنًا﴾ هغه مراد يادالله ﷻ اطاعت باندی ثواب اوجنت دې، نودايت مقصددادې چې تاسودالله ﷻ هغه خائسته وعده چې جنت دې هغه موهيره كړو، اوكنه ياخوقصدأ مخالفت او كړو اودالله ﷻ عذاب ته دَدعوت وركولواراده خواو كړه، اويا د﴿وَعَدًا حَسَنًا﴾ هغه مرادهغه عهدې چې په ايت نمبر (۸۱) كېنل تير شويدي چې ﴿وَلَا تَطْفُوا﴾ يعنى الله ﷻ تاسونه عهد اخستى وو چې په تاسو باندی به انعامات كوي خوتا سوبه سر كشي نه كوي، كفر او شرك به نه اختياره وي، نو آياتاسودغه عهددومره زرهير كړو او كه ياخودالله ﷻ غضب نازلیدلو اراده او كړه، ليكن اكثر مفسرين فرمائي چې د﴿وَعَدًا حَسَنًا﴾ هغه مراد وعده دتورات وركيدلode، يعنى مونږ سره الله ﷻ وعده كړې وه چې تاسوله به تورات دركوم نوتا سودومره انتظار هم اونكړو چې څه راغلی وي اوتا سوته مي تورات راوړی وي ددې وجه نه چې موده ډيره تيره شوه اوستاسونه دا وعده هيره شوه او كه ياخودا اراده او كړه چې دالله ﷻ غضب درياندی نازل شي.

﴿قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا﴾ دا اعتذار دې دجانبه دقوم نه يعنى قوم موسى عليه السلام ته عذر پيش كړو چې دَسخي عبادت مونږ په خپل اختيار سره ندې كړې بلكه سامرى داسي چالاكي او كړه چې مونږ به

اختیاره کفر او کړو ﴿بِمَلِكِنَا﴾ کښ اضافه دَمَلِك تان ضميرته اضافه دَمصدر فاعل ته دې اومفعول ني محذوف دې ای بملکنا امورنا.

﴿وَلَمَّا جَعَلْنَا﴾ دایبان دې دخپلي بی بسن اود مجبورئ، چې کوم کالي مونږ دفرعون دقوم نه راوړي وو نوهغه مونږه په مشوري سره ورته اوغورخولو او سامري هم اوغورخولونویانی تنه داسخي جوړکړلو او اوییل ني چې داستاسوخدای دې چې موسی عليه السلام په غره کښ لتوي (العیاذ بالله) ﴿أَوْرَارًا﴾ ددینه مرادهغه زیورات دي چې دوی دقبطیانونه په استعاري اودواده په بهاني غوختلي وو او واپس کړی ني نو، چې تفصیل ني سورة اعراف کښ تیر شويدي، او ﴿حَمِلْنَا﴾ کښ دوه قراته دی یو قرات په تشدید سره دمزیدو دې صیغه دمجهولي ده اوفاعل نی موسی عليه السلام دې چې ندې ذکر کړې شوې ځکه چې دوی داموسی عليه السلام په حکم سره راخستی وو، نومعنی به نی داسي چې په دیر تکلیف سره مونږ باندی بار کړې شوې وو او بل قرات دمجردو حملنا دې يعني په فتحی دحاء اومیم سره دې صیغه دمعلوم ده یعنی مونږ خان سره رابار کړي وو ﴿أَوْرَارًا﴾ جمع دوزده په اصل کښ، بوج، ته ویلی شي اوبه اصطلاح دشرع کښ اطلاق نی په گناه باندی هم کيږي، نودلته تنه یامراد معنی لغوی ده یعنی بوج اووزر نی ورته ځکه اوییل چې دا زیورات دیرزیات وو اودرانه وو نوددي وجه اوزار ورته اویلی شو اویاتنه مراد گناه دې، اودې زیوراتو ته اوزار ځکه اویلی شو چې یاخوداغالباسبب دگناه گرځي ځکه چې پدي سره اکثر خلک فخر اوغرور او تکبر کوي، اویاددي وجه نه ورته اویلی شو چې داسبب دگناه ددوی دپاره گرزیدلی وو، اویاددي وجه نه چې دوی دافرعونیانونه په عاریت غوختلی وو چې دالمانت وو ددوی سره خودی بیا واپس نکړو نوگویا چې دوی په خپل خیال کښ گناه دخیانت اوکړونوځکه ني ورته ﴿أَوْرَارًا﴾ اوییلو، داقول دیر غوره دې، اوبعضي فرمائی چې دازیورات هغه وو چې فرعونیانودخان سره راخستی وو په غاړه یاپه لاسونوکښ ورسره وو، نوچې کله الله تعالى فرعونیان هلاک کړل نوزیورات تنه بنی اسرائیلو بطور مال غنیمت واخستلو، اومال غنیمت استعمال دمخکنیو امتونو دپاره حلال نو اودوی استعمال کړې وو دازیورات، نوځکه نی ورته اوزار اوییلو،

﴿فَقَدْ قَتَلْنَا فِي النَّارِ، وَرِسْرَه مَقْدَرْدِي يَعْنِي مَوْنِيَه پِه اور کُښ او غورخولو. اودغه شان سامري هم خپله حصه زيورات پِه اور کُښ او غورخولو، اووجه ئي داوه چې ساري دوي ته مسئله بيان کړه چې ددې زيوراتو استعمال ستاسو دپاره جائز ندي ځکه چې دا يامال غنيمت دې اويابه خيانت سره اخستلي شويدي، نو دا پِه اور کُښ غورخوي، او ابن کثير رحمه الله پِه يوروايت کښ دانقل کړيدی چې دازيورات دهارون عليه السلام پِه حکم سره دوي اورته غورخولي وو.

﴿فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا مِّمَّا سَمَرَى دَدَغِي زِيوراتونه بني اسرائيلوله سخي شکل جوړکړو، اوپه هغه سخي کښ دحضرت جبرئيل عليه السلام داس دڅپو خاوره واچوله، کله چې فرعون غرق کيدلو نو کلمه ئي اوئيله حضرت جبرئيل عليه السلام پِه يواس باندی سورراغي اوخته ئي راواغسته او فرعون ئي پِه خله کښ اوئستلو، نو سامري دحضرت جبرئيل عليه السلام داس دڅپوخته راواغسته او هغه ئي پدي خسي کښ واچوله، پِه هغې خټه کښ الله تعالى داتاثيرايخي وو، اودهغې خاورې برکت وو چې هغه سخي به اوازونه کول، بابا به ئي کولو، اوبعض فرماني چې خاوره ئي هم اچوني وه ليکن اوازني دڅاورې دوجې نه نه کولو بلکه ددې سخي پِه شکل اوصورت کښ ئي داسي سوري پريخي وو چې پِه هغې کښ به هوادتنه کيدله اووتله، نوهغې به دسخي پشان اوازونه کولو، (کښ) اودا دالله تعالى دطرف نه پِه دوي باندی امتحان وو، او ﴿جَسَدًا يَهْدِلُ دِي دَعِجْلًا﴾ هغه اوغوره قول دادې چې داصرف اوصرف صورت اوجسد دعجل وو اوحقيقه عجل نو، اگرچه بعضی مفسرين دفرماني چې داحقيقه عجل وو (والفصل في الكبي).

﴿فَقَالُوا هَذَا يَمِينِي سامري اودهغه متبعينو اوئيل چې ستاسواو د موسی عليه السلام خدائي داعجل دي، نوپه ضمير دجمع کښ اشاره ده چې دسامري سره نورملگري هم وو، اوهغوي څومره وو؟ نوپدي اتفاق دې چې حضرت هارون عليه السلام دسخي عبادت نووکړې اوباقی څومره کسانو کړې وو نو دحضرت حسن بصری رحمه الله نه روايت دې چې ټولوکړې وو ځکه چې موسی عليه السلام دعاني مغفرت صرف دخپل رور دپاره کړيده، رب اغفر لي ولاخي، کچرته بل څوک مؤمن وي نو موسی عليه السلام به هغه هم پِه دعا کښ شريک کړې وو، ليکن دجهوهورومسلک دادې چې دحضرت هارون عليه السلام سره نورهم ډيرکسان وو چې هغوي عبادت دسخي نووکړې، پِه دليل ددې قول دالله تعالى سره چې ومهم امة يهدون باحق وبه يهدلون، نو د هغوي تعداد اکثر فرماني چې دولس

اوديعه دگمراهي ده، نه هدايت اودامقصد ندې چې ددوي گمراهي صرف په عجل سره وه او په بل شي سره نه «روح، فتح»

﴿وَإِنْ رَأَيْتُمْ أَنَّ كَثْرَتَكُمْ أَلَزَمَتْكُمْ دَوَارَ مَعْرِفَةِ دِي دِيَارَ دَحْصَرِ اِخْتِصَاصِ يَعْنِي سَتَاوَرِبِ صَرْفِ اَوْصَرَفِ اللّٰهُ ﷻ دِي، اودکړه اسم درحمن سره دپاره دتنبيه وو په تذکیر دنعمت دنجات باندې، چې دفرعون دغلامی اودتکالیفونه چې کوم ذات تاسوته نجات اوخلاصي درکړیده. هغه مهربان ذات مستحق دعبادت دې.

﴿فَاتَّبَعُونِي﴾ اتباع عبارت دې په عمل او طریقه کښ په چاپسي دتللونه، اوطاعت عبارت دې دچا دقول منلونه، یعنی هارون ﷻ دوي ته اوفرمايلوچې تاسوڅمپه طریقه روان شئ اوڅاخبره اومنی، نو ددینه معلومه شوه چې هدايت منحصر دې پدیکښ چې دالله ﷻ اودپیغمبر خبره دهغه دطریقي مطابق اومنلی شي، اوکچرته دالله ﷻ اودرسول ﷺ خبره اومنلی شي خو طریقه درسول ﷺ نوي نو بدعت ته جوړشي.

﴿فَإِنَّهُ﴾ امام رازی رحمه الله فرمائی چې دحضرت هارون ﷻ ددي دعوت ورکولوبنياد شفقت اومحبت وو، نو ددینه معلومه شوه چې دهرانسان سره شفقت اومحبت ضروري دې اودتولونه لوی شفقت اومحبت دادې چې یوکس دجهنم اورته روان وي اوغورزیري اوته ئي دهغې نه بچ کړي نو دشفقت اودمحبت په بنياد امر بالمعروف په مسلمانانو باندې واجب دې کبير مع تغيير.

﴿قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ﴾ پېدي آيت کښ دقوم جواب ذکرکړي هارون ﷻ ته، چې دوي هارون ﷻ ته دابهانه اوکړه چې ترڅوچې حضرت موسی ﷻ واپس نوي راغلی نومونږبه ترهغي پوري دسخي عبادت کوو، اوداخبره يامحض ددوي يوه بهانه وه چې دهارون ﷻ دليل جواب ئي نشو کولی نو دخان خلاصولو دپاره ئي دا خبره اوکړه اوياددوي په زړونوکښ دسامري خبره راسخه شوه وه اوددوي خيال داووچې حضرت موسی ﷻ به هم دسامري تقرير اوکړي اوزمونږ سره به دسخي عبادت شروع کړي.

﴿عَبَّكَيْنِ﴾ په معنی دقمین سره دې، یعنی مونږ به دسخي په عبادت باندې قائم اولازم به يو، نو ددي جواب نه ورستو حضرت هارون ﷻ دخپلومتبعين اوصحيح العقیده کسانو سره

ددغي مشرکینونه جداسو. اودغي مشرکانوبه دَسْخِي عبادت کولو. اودَسْخِي نه چاپيره به ني طواف کولو اورقص، گدا به ني کوله اوسازيه ني ورته وهلو

﴿قَالَ يَهْرُونُ﴾ حضرت هارون عليه السلام په باري کښ دمهانت دتوهم دآزالي نه پس اصل واقعه بيانيري، حضرت موسی عليه السلام چې دکوه طورته واپس راتللو نو دکله اوساز اوزونه ني واوړيدل چې قوم ني سخي ته بطور عبادت کولو، نو قوم نه ني تپوس اوکړو اول، نوهغوئ ورته خپل عذريش کړو، خوموسی عليه السلام دهغوئ دمعذرت خواهانه جواب نه مطمئن نشو، نو ديري غصي نه ني حضرت هارون عليه السلام دسراوږيري نه اونيلواوځان ته ني رانښکلو اوورته ني اوښلوچې، ﴿يَهْرُونُ مَا مَنَّكَ﴾ او حضرت هارون عليه السلام اگرچه په عمرکښ د موسی عليه السلام نه مشروو، ليکن په رتبه کښ ورته موسی عليه السلام لوی وو، او په شرعي امورو کښ هارون عليه السلام دده تابع اووزير حيثيت لرو، اود موسی عليه السلام خيال داووچې هارون عليه السلام دقوم په اصلاح کښ پوره کوشش نوي کړې اودستنی اوشاهل نه به ني کاراخيستي وي، اودتبليغ په فراخکښ به ني تقصيرکړې وي، نوځکه موسی عليه السلام دومره سخت غتاب اوسخت اندازکښ پوښتنه اوکړه اوداعمل د موسی عليه السلام دطرف نه دسوءادب اويادهارون عليه السلام دبي عزتي په نيت نووالعياذبالله.

﴿أَلَا تَتَعَرَّبُ﴾ لام زانددې، اودآيت مطلب دادې چې کله قوم گمراه شو اوتاكتلونوتاخه ولي نه خبرولوم، يعني ماته خبرراکولو دپاره، ته په ماپسي کوه طورته ولي نه راتللي، اويامطلب دادې چې تاخما دعمل اتباع ولي نه کوله، يعني تاددوي سره جنگ ولي نه کولوپه شاتنه دخمابحروکيې، ﴿أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي﴾ استفهام دپاره دانکاراوتوبيخ دې اوقاف فصيحیه ده اودا جمله عطف ده په معطوف عليه مقدر باندې، تقدیر دعبارت داسي دې اخلافتي فصيحيت امری (روح) نوآيت مطلب به داشي چې ولي تاخما مخالفت اوکړو اوخما دحکم تعميل دي اونکړو يعني تاته خما مخالفت نووپکار، او﴿أَمْرِي﴾ به مراد هغه هدايات او وصيتونه دي چې کوه طورته تللو نه مخکښ موسی عليه السلام، هارون عليه السلام ته کړي وو، اخلافتي لي قومي واصلاح ولاشيح سيل المقدسين (اعراف ايت غير ۱۴۲) ﴿قَالَ يَنْتُومَ لَا تَأْخُذْ﴾ حضرت هارون عليه السلام موسی عليه السلام ته حقيقت

نحل بيان ڪرڻ جي ماهه تبليغ ڪنن ۾ قسم مدهانت اوستي نده ڪري بلڪه مادوئي ته په ٻيروضاحت سره توحيد بيان ڪريدي اودوئي ڇما سره دقتل مقاتلي اراده هم اوکي نو کچرت مادوئي سره جنگ کولي اويابه تاپسي کوه طورته درتلي نو پدي قوم ڪنن به تفرقه راغلي وه اودوئي به ڏني ڏلي شوي وو، او خطاب ڏهارون عليه السلام موسي عليه السلام ته په ابن الام اي دمو رڇويه ڇما، سره کول ڏيابه دترحم ڏي، گني موسي عليه السلام اوهارون عليه السلام دواړه حقيقي، ورونه وو وَاللّٰهُ خَشِيتُ دتعليل ڏي ڏنهي جي مادگيري اوسروختونه ڇڪه مه نيسه کچرت مادوئي سره جنگ ڪري وي وياتاسي درغلي وي نو ڇامخابه ڏلي جو پدي نو بيا به تاويل جي په بني اسرائيلو ڪنن ڏلي جو پي ڪري او ڇما دواپس راتلو انتظار ڏونڪرو. اود وَلَمَّ تَزَقَّتْ قَوْلِي بمطلب دادې جي ڇما د راتلو انتظار ڏونڪرو (قرطي) اوياتنه مراد دموسي عليه السلام وصيت ڏي جي په سورة اعراف ڪنن ڏکردي جي اخلفي ف قومي، يعني تابه بيا وئيل جي ڇما ڏخبري لحاظ ڏي اونه سالتو (ابن ڪير) اوي وَلَمَّ تَزَقَّتْ قَوْلِي ڏي، قول ڏهارون عليه السلام ڏي، اوترقب په معني ڏتامل سره ڏي، يعني ڇه بي فريدم کچرت بني اسرائيل ڏلي ڏلي شوي وي نومابه تاته عذريش کولي نوتابه ڇما په خبره ڪنن سوچ اوفڪر نه کولي او ڇما عذريه ڏنه قبلولي. (جمل).

۱. **فانده** ۱، پدي ايت ڪنن دليل ڏي پدي جي پيره دومره پريخودل جي موتي ڪنن نيولي ڪيري وجب ڏي اوست ڏانبا، ڪرامو عليه السلام ڏي

۲. **فانده** ۲، حضرت سندهي صاحب عليه السلام فرمائي جي دايت دليل ڏي پدي جي شرڪ نه هم نيج جرم هغه دقوم اجتماعيت ختمول دي اويه هغوي ڪنن تفرقه اچول دي، اود هغوي وحدت بيده ول ڏي اود ڏي وجه نه حضرت هارون عليه السلام قوم ڪنن وڃي شرڪ برداشت ڪرو خود هغوي ترفقي برداشت نڪري شوه (از افادات حضرت والد صاحب عليه السلام).

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا

ڏيبل موسي عليه السلام ڇه سبب وو ستاد ڪاري سامري. اونيئل هغه ڇه بوهه شوم په هغه ڇه جي ندي دوي بوهه شوي

فَلَقَبْتُ قَبْضَةً مِّنْ آلِ الرُّسُولِ فَنَلَيْتُهَا

ه هجي باندی پس راوامي غستله يوموتي خاوره لاندي دقدم ڏاس، ڏجبرئيل نه بيامي اوغورخوله دا

وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٥﴾ قَالَ فَاتَّخَذْتُ قُرْآنَ لَكَ

او همدارنگي خاسته کړېدې ماته نفس خما او نيل موسى عليه السلام پس څه ددي قوم نه پس بيشکه ناله ده

فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا

په ژوند د دنيا کښ داوينا دستاچې ماته لاس مه راوړئ او بيشکه ستا د پاره د سزا بڼه وعده ده

لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا

چې هرگز خلافت نشي کيدې دهغې نه او اوگوره ته خپل معبود ته هغه چې ته هروخت وي په هغه باندې عبادت کوونکې

لَنَحْضُرَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْقِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٦﴾

خامخا اوبه سيزو مونږه دې بيا به ئې اونولو (اوشندو) په درياب کښ په نوستلوسره

﴿قَالَ فَمَا خَطْبُكَ﴾ هرکله چې موسى عليه السلام د هارون عليه السلام معقول عذر واوريدلو نو دې ئې

پريخوډلو او سامري ته متوجه شو او پوښتنه ئې تنه او کړه ما استفهاميه دې، او خطب مصدر دې

د عطف الشئ نه په معنی د طلب او قصد سره، او غرض پدې شان عبارت سره نکيروي په هغه

کار او تعظيم وي دکار، والغرض منه الانکار عليه وتعظيم صفة (کيږ) نو دلته هم موسى عليه السلام د سامري

نه د دومره لوی کار کوولو باعث او دليل ټپوس او کړو چې په تاباندې باعث څه وو چې تادادومره لوی

کار کوولو چې سخي ته دې معبود او نيلو ﴿قَالَ بَصُرْتُ﴾ د اجواب دې د سامري چې مادا کار صرف

د نفساني خواهش پوره کولو د پاره کړيدې، او ماته پدې باندې نور هيڅ باعث نو او نه ماسره څه

دليل شته دې، او ﴿بَصُرْتُ﴾ په معنی علمت، او فطنت سره دې يعنی ما او پيژندلو هغه چې دوی نه

پيژندلو، او يا د بصرت، نه مراد رؤيت بصري دې، يعنی ما او کتلو هغه چې نو وکتلی دوی، يعنی

رايت عالم يروا (فرطی) او هرکله چې بنی اسرائيل د درياب نه راپورې وتلو نو د دوی سره، حضرت

جبرئيل عليه السلام هم وو، سامري حضرت جبرئيل عليه السلام او کتلو، او چونکه دده تربيت حضرت

جبرئيل عليه السلام کړې وو نو د دې وجه نه سامري او پيژندلو چې د جبرئيل عليه السلام دې، او دغه شان

حضرت جبرئيل عليه السلام آس به په کوم ځای قدم ايځودلو نو هغه ځای به شين، کيدلو، نو سامري

دھني خائ نہ يوموتی خاوره راواختله اوپه هغې جسد کښ واچوله اوبعض فرماني چې کله حضرت موسیٰ عليه السلام کوه طورته تللو حضرت جبرئیل عليه السلام ورته راغلی وو، نوپه هغې خائ کښ سامري حضرت جبرئیل عليه السلام کتلی وو بهر حال، سامري په زړه کښ شیطان یادا خبره واچوله چې ددي خاوري نه يوموتی خاوره راواخله اوپدي مجسمي د عجل کښ واچوه نو دې به د سخي آواز شروع کړي، لکه دیته اشاره ده په روایت دابن عباس رضي الله عنه کښ چې والقی فی روعه انه لا یلقیها علی شیء فیقول کن کذا الاکان (روح) او یا سامري پخپله دامشاهده اوکړه چې د جبرئیل عليه السلام داس د خپو دلاندې خائ شین کيږي نوپدي کښ اثر د حیات دې نوډه هم ازروئ قیاس، خاوره راواختله اوپه هغې کښ واچوله اودامعنی ده د فَقَبَضْتُ قَبْضَةً یعني مایوموتی خاوره راواختله، او مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ په نه مراد اثر الرسول، دې یعنی داس د خپو دلاندې چې کومه خاوره وه، اورسول نه مراد حضرت جبرئیل عليه السلام دې او فَقَبَضْتُهَا په مراد په سخي کښ اچول دي، ددي ایت په تفسیر کښ امام رازی رحمته الله علیه او خطیب شیرینی رحمته الله علیه وغیره یوه بله توجیه هم ذکر کړیده، چې د مشهور معتزلی مفسر ابو مسلم اصفهانی ده چه، فَبَصُرْتُ په معنی د علمت او عرفت سره دي، او معلوم عدم حقانیت د موسیٰ عليه السلام ووپه نیزدده یعنی ماته دامعلومه شوه چې په کوم دین باندی ته ئی داصحیح ندې، او فَقَبَضْتُ قَبْضَةً په مراد لږه غوندي تابعداری ده، او أَثَرِ الرَّسُولِ په مراد نقش قدم د موسیٰ عليه السلام دي یعنی د رسول یعنی ستا په نقش قدم روان شوم لږه غوندي اتباع می ستا اوکړه خوماته دامعلومه شوه چې ته برحق نه ئی، اوستادین حق ندې او فَقَبَضْتُهَا په مراد پریخودل دي د دغه دین، یعنی ارتداد اختیاره ول دی او الرَّسُولُ ذکر کول د غائب په خائ د خطاب باندی، موافق د عرف او عادت دي، ځکه چې په عرف کښ کله کله خطاب په خائ غائب استعمالیږي، لکه یوسری بادشاه ته مخامخ وي خویبهم د بادشاه نوم نه اخلي اونه ورته خطاب کوي بلکه داسي وائي چې بادشاه څه حکم اوکړو، بادشاه د څه شی امر اوکړو وغیره او خطیب شیرینی اووغیره دې قول ته ترجیح ورکړیده په دري وجوه سره، اگرچه هغه وجوه محل نامل دی چې تفصیل ئی صاحب ذروح المعانی ذکر کړيدي اودهغې نه علاوه

دامذکور تفسیر مشتمل دې په تکلفاتو او تاویلاتو بعبیدو باندی ځکه چې ۱. «أَلرُّسُول» غنېب دخاضراً مقام کول ۲. «قَبَضَ» ځپله معنی ئې موی دې په معنی دلېرې اتباع سره اختل ۳. «نَبَذَ» ځپله معنی ئې غورزول دي په معنی دترک اتباع سره اختل مجازات کثیره او تاویلات بعبیده دی. اودغه شان ۴. «بَصُرْتُ» ځپله مراد عدم حقانیت د موسی علیه السلام مراد کول هم تکلیف دې او مخالف دې دسیاق کلام نه.

﴿وَكَذَلِكَ سَوَّلْتُ لَكَ دِيَّانَ كَمَالٍ دِيَّ اَوْ مَقْصِدٍ دِيَّ دَادِي چې داکار ماصرف اوصرف دخواهش نفساني، اونفس اماره بالسوء په اتباع کښ مي کړيدې نه ماسره پدي څه دليل عقلي شته دې نه نقلي اونه ماته څه الهام شويدي (روح) قال فاذهب فان الخ پدي کښ سزا دسامري ذکر کيږي، په دنيا کښ دده دپاره موسی علیه السلام سزا داتجيز کړه چې نه به دې دچاسره ميلاويري اونه به دده سره څوک ميلاويري اودده سره هر قسم معاملات، مکالمات اومواجهات داموسی علیه السلام حرام کړلو، اودې به په ځنگل کښ دځناوروسره گوزيدلو، اوکچرته ده سره به چالاس اولگولونوهغه ته اوده ته دواړوته به تبه لگيدله نو ددي وجه نه به ده چغي ويستلي چې ﴿لَا يَسَاسَ﴾ يعنی ماسره مه لگئ. اوداسزا ددپاره ځکه غوره کړې شوه چې ده په دنيا کښ دخلکو مشري حاصلوله په ناجائزي طريقي سره. او ﴿لَا يَسَاسَ﴾ نفې په معنی دنهي سره دې اوداعلم مصدر دې. ﴿وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا﴾ دداد اخروي سزا ذکر دې يعني ددي شرک په جرم کښ په اخيرت کښ به ضرورتاته سزاميلاويري، او الله جل و علا دځپلي وعدې مخالفت هرگز نه کوي.

﴿وَأَنْظُرْ إِلَىٰ إِلَهِكَ الَّذِي﴾ دداد سامري دعبودحشر اوانجام ذکر کيږي چې موسی علیه السلام ورته اوفرمايلو چې ته دې خپل معبودته گوره چې ته دده په عبادت باندی مضبوط قائم وي، دې څرنگه بي وسه دې چې څه ئې سوزومه اوبياده ايري په سمندر کښ غورزوم اودې خپل ځان هم ځمانه نشي خلاصولی.

﴿لَنْحَرِّقَنَّهُ﴾ داجواب دې دقسم محذوف دپاره يعنی بالله لنحرقه الخ اوسخي خودزرونه جوړ کړې شوې وونودغه تحريق سوزيدل، څرنگه ممکن وو؟ نوبعض علماء فرمائی چې پدي

سخي کښ حيات وواوغوښي اووینه پکښ وه. حضرت موسیٰ عليه السلام دې ذبحه کړلو اوبیای په اورباندی اوسوزولو اوایره ئي په سمندرکښ اوغورزوله. لکه داتوجیه ذکرکړیده علامه محلی رحمته الله علیه په جلالین شریف کښ. اوجمهور علماً. فرمائی چې ددینه په حقیقت کښ عجل نووچړ شوې بلکه داصرف صورت دسخي وو. اوموسیٰ عليه السلام اولاداپه سوانریتي، سره اوتوگلو اوبیائی اورته اوغورخولو، عن ابن عباس رضی الله عنه والسدى نسحه بالمبارد والقاه على النار (ابن کثیر) اوداهم ممکنه ده چې بطور معجزه حضرت موسیٰ عليه السلام داسخي سوزولی وي اوایري تنه جوړي شوي وی ﴿ثُمَّ لَتَنصِفَنَّهٗ فِی الْآخِرِ﴾ چونکه پدي سخي کښ خاوره دسمندر میلاد شوې وه اودهغې دوجي نه په ده کښ اثر دحیات راغلی وو نو ددې وجه نه موسیٰ عليه السلام سمندرته اوغورخولو چې خپل اصل ته واپس شي، اودغه شان دې دهغه زیوراتونه جوړ کړي شوې وو چې هغه دقبطیانو والاوو نومالکان ئي الله تعالی په دغه سمندرکښ غرق کړي وو، نومال ورپسي هم الله تعالی هلته اورسولو، اومال ئي پري دپاسه غرق کړو.

فانده ۱: امام قرطبي رحمته الله علیه فرمائي چې داايت دليل دې پدي چې مشرکانو، بدعتیانو او گناهگارانوسره قطع تعلق پکار دي، اوددوی سره اختلاط کول ندي پکار.

فانده ۲: قرطبي رحمته الله علیه اونورو مفسرينو نقل کړیدی چې حضرت موسیٰ عليه السلام دسامري قتل کولو اراده اوکړه خو الله تعالی دده سخاوت دوجي نه موسیٰ عليه السلام دده دقتل نه منع کړو، يقال ان موسیٰ عليه السلام هم بقتل السامري فقال الله تعالى له لا تقتله فانه سخي (قرطبي).

إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ

^۱ ښیکه ستاسو معبود الله تعالی دې هغه ذات چې نیشته دې حق دار دبنديگي سیوا دهغه نه، راگیر کړیدی هغه هر شیز

هُوَ عَلِمَا ۝ كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ

به علم خپل کښ ^۲ همدغسي بیانوو مونږ په ناباندی بعضي دڅېړودهغې نه چې مخکښ تیری شويدی

۱. پنځه ایت دتوحید

۲. دریم ایت دتشجیع

وَقَدْ أَتَيْنَكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ۖ مَنِ اعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ

اویشکه در کیدی مونرتانه دخیل طرف نه یاداشت قرآن³ چاچه مخ اوگرخو ددی نه پس بیتهکه دی نه

يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا ۖ خُلِيلَيْنِ فِيهِ ۖ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ جُلَا ۝

پورته کوي په ورځي دقيامت لوي بار هميشه به وي په هغې کښ اوږيددي داددوي دپاره په ورځي دقيامت لوي بار

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ۖ

په کومه ورځ چې پوکۍ اوکړې شي په شپلي کښ اورا جمع به کړو مونږ مجرمان په دغه ورځ شين سترگي.

يَتَغَافَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِئْتُمْ إِلَّا عَٰشِرًا ۚ ثُمَّ لَمَّا خُلِبَتْ بِهِمْ رَخِصُوا لَهُمْ عَلَيْهِمْ أَجْرٌ - ٥٠ أَعْلَمُ

خوس خوس به کوي په خپل مينځ کېن چې نه ئي تاسو حصار شوي په دنيا کېن، مگر لس ورځې مونږ ښه پوهه يو.

يَمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِئْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ٥

په هغې چې دوې چې څه وائي کله چې اوائني دیرهنسپارد دوې په راي کښ چې نه يې حصار شوي تاسو مگړيو ورځ

﴿ إِنَّمَا إِلَهُكُمُ الْمُؤْمِنُونَ أَنفُسُهُمْ فَتَبَرَّأْ إِلَى اللَّهِ مِمَّا ظَنَنْتُمْ تَدْعِيهِمَ إِلَىٰ عِبَادَتِهِ قُلُوبُهُمْ فَلَا يَصْلَحُ لَهُمْ فِي شَيْءٍ ﴾ دسارمی دمعبود عزیزیانولونه بعد اعلان دتوحید دی، موسی علیه السلام دسارمی سره خطاب اوتکلم او هغه ته سزاییانولونه پس تولوبنی اسرائیلوته مخاطب شواوروته اوفرمانیلوچې ستاسومعبودبرحق صرف اوصرف الله ﷻ دې چې دهغه نه علاوه بل خوک دعبادت لاتق نیشته اودهغه علم په هرڅه باندی حاوی دې ﴿ وَسِعَ كُلُّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴾ ، علما منصوب دې داتصیرعن النسبت دې، اوداوتوله جمله بدل واقع شوي ده دالذی موصولنه، نووسعت علم نی دلیل گرخولی دې په نفی ذکر فی الالهیه دپاره، یعنی دعبادت لاحق صرف الله ﷻ ځکه دې چې هغه په هرڅه باندی عالم دې اوبل داسي خوک نیشته دې چې دهغه علم په هرڅه باندی حاوی وي نومعلومه شوه چي بل خوک معبودنیشته.

﴿كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مَا هَدَىٰ مُوسَىٰ الْبَحْرَ﴾ واقعه تفصیلا بیان نولونه پس اوس بیانشجیع ذکر کیری، چې دایواهم مضمون دې ددې سورت .نودادیریم ایت دتشجیع دې اوکاف په ﴿كَذَلِكَ﴾ کتب دپاره دبیان کمال دې، چې داسی پوره پوره تفصیلا بیان کول صرف زمونږه کار دې، اوداواقعات ځکه په تاباندی بیانوو چې تاته پته اولگی چې سابقه انبیاء کرامو دتوحید دپاره خومره تکالیف اومصائب اوچت کړیدی. اوصبرنی کړیدی

﴿وَقَدْ ءَاتَيْنَاكَ مَا دَاوُدُ وَسُلَيْمَانُ رَأَوْا فَذَكَرْنَاكَ عِنْدَ رَبِّكَ فَذَكَرْتَهُ﴾ اوداکرام دهغه دپاره، اومرادپه ﴿ذُكْرًا﴾ سره یاقران دې، ځکه چې قرآن لوی نصیحت دې اودفکراوعبرت دپاره دې مشتمل دې په قصصواواخبارباندی. (مدارک) اوبعض فرماني چې ﴿ذُكْرًا﴾ نه مراد دحضور اکرم ﷺ بهترین تذکره واخاسته شهرت دې، لیکن اوله توجه زیاته غوره ده، اومناسبه ده ذراتلونکی ایت سره چې ﴿مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ﴾ ضمیر راجع دې ذکرته، اوداتخویف اخروي دې دمنکرینودپاره، چې کوم خلک ددې ذکرته اعراض کوي یعنې په دې قرآن باندی ایمان نه راوړي اوپدې باندی عمل نه کوي نودقیامت په ورځ به دادوئ دپاره دگناهونویولوئ بوج به وي (قرطبی).

﴿تَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا﴾ وزر په اصل کتب په دوو۲ معانیوباندی اطلاق کیږي، گناه ته هم وائی اوغټ بوج ته هم وائی دلته دادویمه معنی غوره ده یوخودسیاق کلام دوجې نه چې دکلام دسیاق سره دامعنی دیره انسه ده. اوبل ددې وجه نه چې پدې صورت کتب کلام محتاجه ندې حذف ته اودآول معنی په صورت کتب لفظ دعقوبه، په مقدر کیږي اوقیامت په ورځ به الله ﷻ هرگناه ته به یومخصوص بدترین صورت ورکړي اوهغه صورت اومجسمه به په هغه گناه گارباندی سوري، داقسم مضمون په متعددو احادیثوکتب مذکور دې

﴿خَالِدِينَ فِيهِ﴾ داحال مقدره دې دضمیر ﴿تَحْمِلُ﴾ نه چې راجع دې د﴿مَنْ﴾ ته او ﴿مَنْ﴾ معنی جمع ده نوځکه حال جمع راوړی شو، اوضمیر ﴿فِيهِ﴾ راجع دې وزرته اودوزرنه مراد عقوبت اوسزاده دوزر په طریق دصنعة الاستخدام سره.

﴿وَسَاءَ لَّهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ هَسَاءٌ﴾ په معنی دېس سره د افعال دم نه دې افعال د ساء هميشه دپاره
ضمير مبهم وي چې تفسري تمیز کوي او پدېکېن اگرچه اضماع قبل الذکر راځي خودا هغه
مواضعونه دې چې اضماع قبل الذکر پکېن جائز دي و التفصيل في کتب النحو بوندلته هم د ساء فاعلي
ضمير مبهم دې چې راجع دې ﴿حَمَلًا﴾ نه اود احلام مذکور تمیز واقع شويدي د ضمير فاعل د ساء نه
او مخصوص بالذم محذوف دې چې هغه وزر هم دې اولام په ﴿لَهُمْ﴾ کتب دپاره د بيان دي. او متعلق
دې په مقدر پوري چې هغه يقال، دې يعنی دیرېدې هغه بوج چه دوی په ځان باندې بار کړيدي
او اعاده، د ﴿يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ دپاره د دیر تهویل او تخويف دې ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾ بدهام تخويف
اخروي دې او ﴿يَوْمَ﴾ منصوب دې په فعل مقدر سره چې اذکر، دې او بایدل دې د ﴿يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ نه
او غوره خبره داده چې د ﴿فِي الصُّورِ﴾ نه مراد قرن بشکر دې لکه په حدیث د ابن عمر ؓ کتب دی
چې د حضور ﷺ نه د صوره باره کتب تپوس او کړې شونور رسول الله ﷺ ورته او فرمائیلو چې قرن
ینفخ فيه، چې دا یونکر دې چې دې پدې کتب به پوکی ورکولی شي رواه الترمذی والنسای
اوددینه مراد نفخه ثانيه ده په قرین د دې ورستوجمله سره ځکه چې په نفخه اولی سره به
حشر کيږي هغې سره به فنا د عالم راځي او حشر به په نفخه ثانيه سره کيږي ﴿زُرْقًا﴾ داحال دې
د ﴿الْمُجْرِمِينَ﴾، نه او زُرْق و نیلی کيږي د سترگو خروالي ته سره د توروالي د مخ نه، او په عربو کتب به
دارنگ او صورت به دیرېد حسابیدلو، بعض فرمائی چې زرق، تری ته و نیلی کيږي او بعض فرمائی
چې زرق، روندته و نیلی کيږي، او د دې تائید په حشره یوم القيمة اعطی، سره کيږي، لیکن اولی
معنی ته ترجیح ورکړیده علماؤ او تطبیق په مینځ د دې ایت او د حشر هم یوم القيمة علی وجوهم
غما اڅ وغیره ایتونور سره پدې شان دې چې موطن او موافق د قیامت او د حشر متعدد دي
نوصفات د کفار و به هم علی حسب المواطن، مختلف کيږي، او انواع د عذابونو به هم مختلف کيږي
﴿يَتَخَفَتُونَ﴾ د قیامت د اهل الوشدت د وجي نه به دوی په اوچت او از سره خبري هم نشي
کولی، اوداجمله په محل د نصب کتب حال واقع شويده د اجر مین نه، ﴿إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا

غُفْرًا ۝ معدودني ياليل دې. اوبيا ايام کچرته معدودني ايام شي نوبياهم عدد مذکر ځکه راوړي شو چې کله معدود مذکر حذف کړې شي نو عدد مذکر راوړل جائز وي. لکه په حديث کښ دی من مام رمضان ثم اتبعه بست من شوال الخ نو په اصل کښ داسي دې بست من ايام. دا کنایه ده د کموالي دوخت نه او په جلتی سره تیریدلونه ځکه چې لس (عشر) د جمعې قلت آخیری حدې. او د دنیا دا ژوند به دوی ته ځکه دومره کم ښکاره شي چې په دنیا کښ دوی په سرور، او خوشحالی کښ پراته وو او په میدان حشر کښ به دوی ته د عذاب معاننه او کړی نو دوی به د ډیر هیبت دوجي نه د دنیا ژوند ډیر کم او گټري مدارک، او یاد دي وجه نه چې دوی ته به د دنیا او آخرت حقیقت معلوم شي چې آخرت زندگی نه ختمیدونکي ده د دې په مقابلي کښ د دنیا، ژوندون ډیر کم دې اگرچه فی نفسه ډیرولي نوي، **وَإِذْ يَقُولُ أَفْلَهِمْ ۝** امل، په معنی د ډیر پوهه، عقل مند، او په قول کښ ډیر برابر يعني چې په دوی کښ کوم یو ډیر هوښیار او صحیح خبري کوونکی وي نو هغه به دا دا وائي چې تاسو صرف یوه ورځ تیره کړیده، اوده ته په ټولو کښ زیات هوښیار ځکه او نیلی شو چې ده دا آخرت د ژوند په مقابله کښ دنیا او لا ژوند ډیر کم او خودلو، نو خلاصه داده چې دوی ټول به په دي متفق وي چې مونږ په دنیا کښ ژوند ډیر کم تیر کړیدې خو څومره کم؟؟ نو عام مشرکان به دا وائي چې په اندازي د لسو (۱۰) ورځو ژوندون مو تیر کړیدې، او مشران به یې دا وائي چې ډیوې ورځې په اندازي سره زندگی مو تیره کړیده، او ځني به پکښ دا وائي چې پوره ورځ مو هم نده تیره کړې بلکه یو بیگاني یا یو صباني دومره وخت مو صرف تیر کړیدې لکه په سورة المؤمنون، سورة الاحقاف، او سورة النازعات کښ دي اود اختلاف درای د دوی د عقلونو په بنیاد به وي ځکه چې څومره هوښیاروي نو د هیبت احساس زیات کوي او چې کم عقل وي نو غافل وي نو هیبت پري هم نسبتاً کم وي، او د دې خبرونه به د دوی مقصد عذریش کول وي چې مونږ ایمان ځکه راوړلو چې مونږ ته موقعه کمه را کړې شوي وه خود اعدا د دوی خلاف واقع اود روغ دی اویا به هسي تخیلات د دوي وي، یعنی هر کله چې دوی عذاب معاننه کړي نو د دوی خیال به دا وي چې مونږ به دنیا کښ یوه ورځ تیره کړیده.

وَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ۝

آنبوس به کوي دوی ستانه په بارې د غرونو کښ نوته ورته اویا به اوبه لوڅوي دا خراب په الوڅولوسه

فَيَلْدَهَا قَاعًا مَصْفًى ۝ لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ۝ يَوْمَئِذٍ

پس پیرېدي به دازمکه، میدان خویه. نه به ویني نه په هغی کښ کوږوالی اونه ډیرئ. په دغه ورځ

يَتَّبِعُونَ النَّارَ لَا عِوَجَ لَهَا ۚ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ

روان به وي خلك بلنه کوونکي پسي نه به وي ککلیچ دهغه. اوجپ به شي آوازونه ډیري درحمان نه پس نه به اوری نه

إِلَّا هَمْسًا ۝ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَحْنُ

مگرکشار. ۲ په دغه ورځ نفع به نه ورکوي سفارش مگر دهغه چاچي اجازت ورکړي وي هغه نه رحمن اورضوي

لَهُ قَوْلًا ۝ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ

دهغه په وینا خیردي الله ﷻ په هغه څه چه ددوئ نه وړاندي دي اوپه هغه چې ددوئ نه ورستوي اونشي راگیرلی

په عِلْمًا ۝

دوئ هغه په خپل علم سره.

﴿وَتَسْتَلْذَنكَ بِدَاهِمِ تَخْوِيفَاتِ دَى اوهركله چې په ماقبل ايتونوكښ دَنفخ صور.

حشرنشر، او د قيامت ذكر وو، نو د مشركينونه داسوال متوقع وو چې قيامت راځي نو دا غټ غټ

غرونه به چرته وي نو د دې وجه نه الله ﷻ او فرما تيلو چې كچرته دوى داسوال او كړى نوته ورنه

جواب كښ د او فرما يه چې ﴿يَسِفُّهَا نَهَى﴾ يعنى څما رب به دا غرونه و الخوي اوزمكه به صاف

ستهر او هموار ميدان به شي اوفاء په ﴿فَقُلْ يَسِفُّهَا﴾ كښ د غوره قول مطابق جزائيه ده ځكه چې

داسوال د كافرانو متوقع وو او متحقق نوو، نو تقدير د عبارت داسي دې، ان سالوك عن الجبال

فقل (مدارك) او كوم ځاى كښ چې سوالات متحقق وو نو هلته په جواب باندې فاء نده داخله شوي

لكه ويستلونك عن المحض قل هو اذى، يادغه شان نور مواضع شو، ځكه چې هلته سوالات متحقق

و او متضمن نوو معنی د شرط لره نوڅکه فاء په جواب کښ نده راوړی شوي. او امام راږي عليه السلام فرماني چې داسوال متحقق وو لکه چې پدي دلالت کوي هغه واقعه چې نقل کړيده امام بغوی عليه السلام د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه، چې د ثقیف قبيلي يوکس راغی او د نبی ﷺ نه ئي پوښتنه اوکړه چې د قیامت په ورځ به د دي غرونوڅه کيږي؟ نو الله ﷻ د ایت نازل کړو. اواڅکه پدي مقام کښ راوړی شوه چې داسوال متعلق دې د مسئلې اصولیه سره نوتاخیر پدیکښ جائزونو نوددي وجه نه داجواب ئي مصدر کړې شو په فاء سره چې دلالت کوي په تعقيب مع الوصل اومسارعت باندی، په خلاف دهغه نورو مواضعونه چې هلته سوالات د فروع اومتعلق وو چې تاخیر پکښ جائز دې، لیکن اول قول زیات غوره دې اوهغې ته ترجیح ورکړید مفسرینو

﴿فَذَرُّهَا كُمُصِيرٍ رَّاجِعٍ دِي يَاجِبَالٍ يَعْنِي غُرُونَهُ بِه حَذْفِ دَمُضَافٍ سِرِه نُونُ تَقْدِيرِ دَعِبَارَتِ بِه دَاسِي دِي فِئ مَوَاضِعِهَا قَرَطِي﴾ اوياضمير راجع دې، زمکي ته، اودهغې ذکر اگرچه په کلام سابق کښ نيشته دې حقيقتا، لیکن حکما مذکور ده ځکه چې نفس الجبال، نه بعد زمکه، باقي وي. ﴿فَقَاءٌ بِدَاخِلِ رِصْفَاتٍ دَدِي زَمَكِي بِيَانِي بِرِي چې د قیامت په ورځ به زمکه (۱) قاع میدان، به وي (۲) صَفْصَفًا مَصَافٍ سَتَهْرَاهُمَا رِه به وي صَفْصَفًا په منزله د تاکيد دې د قاعا، دپاره نوگوياجې

دادواړه په حقيقت کښ يوصفت دې، (۳) ﴿لَا تَرَىٰ لَهَا عِوَجًا﴾ عوج کوږ والی ته وئيلي کيږي مرادته دلته يا انخفاض، يعنی ښکته والی دې اوياتنه وادياني مراد دې، اوعوج په فتحي دعين سره هغې کوږوالی ته وئيلي کيږي چې په سترگو باندی کتلی شي، يعنی محسوس وي اوپه کسری دعين هغې نقص او کوږوالی ته وئيلي کيږي چې په سترگوسره نه ښکاري بلکه معنوي وي، نو د زمکي اعوجاج يعنی کوږوالی اگرچه حس دی خو بياهم دلته عوج مکتور العين ذکر شو دپاره دغنی دا عوجاج په طريقي ابلغي او اوکدي سره، يعنی ظاهري او څرگند اعوجاج او کوږوالی به پکښ بالکل نوي بلکه هغه معمولی غوندي کوږوالي چې په سترگوڅخه ښکاري، لیکن آلات اوبيماني په ذريعي سره معلوميدې شي هغه به هم نوي (ابوسعود) (۴) ولا امتًا، امت اوچت ځای ته وئيلي کيږي يعنی غونډی.

﴿يَوْمَئِذٍ يَخْتَوِينَ عَوْضَ دَجْمَلٍ نَهْ رَاغِلِيْدِيْ يَعْنِيْ يَوْمَ الْخُسْفِ الْجِبَالِ، يَتَعَوْنَ الدَّاعِيَ اتِّبَاعَ نَهْ مَرَادِ رَوَانِيْ دَلْ دِيْ. اوداعی نه مراد (عند الاكثر) اسرافیل علیہ السلام دې چې په گټه کانی، د نبوت المقدس باندې به اودیرې اوصوربه پوکړی او آوازبه اوکړی چې. ايها العظام البالية، والجنود المنزقة، واللحوم المنفرقة هلموا الى عرض الرحمن (خازن) اوضميرد ﴿لَكُمْ﴾ راجع دې مدعوته په تاويل دکل واحد، سره، يعنی هر مدعوبه پدي اوازپسي سيدهاروان وي څه قسم انحراف به نه کوي (مدارك) اوياضمير راجع دې داعی ته، اود ﴿لَا عِوَجَ﴾ مقصود دې چې پدي اوازکښ څه قسم رکاوټ نوی هرچاته به اوريدې شي بحر، اويامراد د اتّباع نه خبره منل دی. يعنی چې په کومه ورځ دوی د قیامت داسخت سخت مناظر اوگوري بيابه دوی خبره مني اوکوم طرف ته د تللو حکم ورته امرکوي نو په دیرجلتی سره به هغې طرف ته روان وي، لیکن په دغې ورځې امر منل به دوی ته هيڅ فائده ورنکړي کچري دوی په دنياکښ خبره منلی وي نوافنده به نی ورکړي وه (ابن کثير) اوداهم جائزه ده چې داعي نه مراد د قوم پيشوا اوراهنما شي چې د قیامت په ورځ به مشر مخکښ وي اومتبعين به ورپسي وي.

﴿وَوَحَّشَتْ أَلْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ﴾ خشعت يابه معنی د خضعت يعنی پست کيدل، روکیدل. اويابه معنی د سخت خاموش کيدلو سره دې، اولام په ﴿لِلرَّحْمَنِ﴾ کښ تعليليه دې اوعبارت په حذف د مضاف سره دې ای ذلت الاصوات لمية الرحمن (حداد) او ﴿هَمَسًا﴾ نه مراد يآ آواز د قدم دې يعنی صرف به د مخلوقاتو د قدم اوازونه وي نوريه هيڅ هم نوي يعنی خبري به نشي کولی د سخت رعب دوجي نه، اوياتنه مراد د ویررو آواز پس کيدل دې.

﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفِيعَةُ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ اود ﴿مَنْ أَذْنُ لَهُ﴾ نه مراد ياشفيع دې نوپدي صورت کښ نفي د شفاعت د معبودان باطلو ده نومطلب دادې چې شفاعت کوونکي به صرف اوصرف انبياء کرام علیهم السلام اويالولياء اويابه مؤمنين صالحين وي چې دوی ته به د قیامت په ورځ دگناه گارانو مؤمنانو په حق کښ د سفارش کولو اذن به ميلا ویري اوياد ﴿مَنْ أَذْنُ

نه مراد مشفوع له دي اومن اذن په تقدير دلام سره دي نو پدي صورت كېن د مشركينو په حق كېن سفارش مفيد او نافع كيدل ونفي ده چې سفارش به صرف د مؤمنانو په حق كېن نافع وي

﴿وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾ ضمير دكه ياراجع دي شافع ته اولام پكېن زانددې اي رضی قوله (بحر) يعني شفاعت به صرف هغه كس كولى شي چې الله تعالى ورله اجازت وركړې وي اودهغه په خبره راضي وي، او يا ضمير راجع دي مشفوع له ته. اولام اجليه دي رضی لاجله قول الشافع (فتح) مطلب د ايت دادې چې شفاعت به نفع وركوي هغه چاته چې الله ﷻ ورته اجازت وركړې دهغه په حق كېني د سفارش كولو اوده دپاره داسي عذروي چې دهغي دوجي د شافع شفاعت قبول كړي شي.

﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ هدا در حقيقت دليل دي د ماقبل دپاره چې خوك به هم د قيامت په ورځ غلط سفارش په حق د كافر كېن، به نشي كولى خكه چې د دوى ټولو علم الله ﷻ ته دي، چې خوك مسلمان دي او خوك كافر، او شفعا به بغير د اذن او اجازت نه به سفارش نشي كولى خكه چې الله ﷻ ته د دوى په عجز باندې علم دي او ضمير د جمعي راجع دي يا محشورينو ته نو د ﴿أَيُّدِيهِمْ﴾ هغه مراد مخكېن تلونكى متبوعين دي، او ﴿خَلْفَهُمْ﴾ نه مراد ورستو تلونكي متبوعين دي او بعض فرماني چې مطلق مخلوقاتو راجع دي او بعض فرماني ﴿أَيُّدِيهِمْ﴾ هغه مراد احوال د قيامت دي او د ﴿خَلْفَهُمْ﴾ هغه مراد احوال د دنيا دي، اول احتمال زيات غوره دي، او د به ضمير راجع دي ماموصول ته، او ما اگرچه معنى جمع ده ليكن لفظاً مفرد دي نو خكه ضمير ورته دواحد مذكر راجع شو.

وَعَبْدِ الْوُجُوهُ لِلْعَتِي الْقَيُّومِ ۝ وَقَدْ خَابَ مَنْ
١. (واعجاز) به شي مخونه هغه ژوندی انتظام كوونكى ذات ته اويشكه نااميده دي هغه خوك چې
حَمَلْ ظُلْمًا ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الظُّلُمِطِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَفُ
بارى كړو په ځان پيټي ٢. د ظلم اوچاچي عمل او كړو د نيك عملونو نه احوال داچي دي مؤمن وو نونه به يريري

طَلَمْنَا وَلَا هَضَمْنَا ۝ وَكَذَلِكَ أَتَوَلَّنُهُ قُرْآنَا عَرَبِيًّا وَمَصْرَفُنَا

د زياتي نه اونه دکمی نه! او همدارنگي نازل کړېدی مونږ دا. قرآن په عربي ژبه کښ او قسم قسم بيان کړېدی مونږ

فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ۝ فَتَعَلَّى اللَّهُ الْعِلْمَ

پدېکښ عذابونه دي دپاره چې دوې بچ شي دگناه نه او بيا به پيدا کړی دوې لره ياداشت پس بلند دي الله تعالی چې باندنه

الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۝

حق دي اونه جلبي مه کوه په قرآن سره مخکښ ددينه چې پوره کړې شي تاته وحي ددي اووايه اي ربه خما زيات کړې خست

﴿وَعَسَى أَنْ تَوْجُوهُ﴾ بډاهم تخويف اخروی دي او مراد په توجوه سره يالوئ لوی خلک دي اوياته اعضا مخصوصه، مخونه او تندي مراد دي او تخصیص دوجوه ځکه اوشو چې دا اشرف الاعضاء دي او الف لام ياعهدې او مراد تنه وجوه العصاة دی، چې دانافرمان خلک چې کله دقيامت په ورځ خپله نامرادي، بدبختی او سخت حساب معاينه کړي نوددوئ مخونه به دليل اورسوا اوگرخي. (کشاف) اوياالف لام استغراقی دي او مراد تنه جميع وجوه، دي يعنی دقيامت په ورځ به نوډ مخلوقات به الله تعالی ته سرونه تيب کړی وي

﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ مِمَصْدَاقَ ذَمَّنْ﴾ يامشرك دي او ظلماً نه مراد شرك دي لکه چې داتفسير منقول دي ذابن عباس ؓ نه، اويامصداق ذمن عام دي او ظلم نه هم مراد عام معصية دي، يعني هر سړی به دخپل ظلم او معصيت مطابق په خيبت او ذلت کښ به وي. دمشرك خيبت، به دائمي وي اود مؤمن عاصی خيبت به مقيدوي دوخت د عقوبت سره کچرته معافي ورته اونکړي شوه ابتداء (روح) ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ﴾ بډا بشارت اخروی دي، فرق په مينځ دظلم او هضم کښ دادې چې ظلم د ټول حق نه منع کولوته وئيلي کيږي، او هضم، د بعض حق نه منع کولوته وئيلي کيږي (فرطی) اويا ﴿ظَلَمْنَاهُ﴾ مراد زياتی کول دی په سيا توکښ، او ﴿هَضَمْنَاهُ﴾ مراد کمی کول دی په حسنا توکښ (حداد).

﴿وَكَذَلِكَ أُنزِلَتْهُ﴾ هېدي ايت كېس ترغيب دې عمل كولو ته په قرآن باندې عام مفسرين فرمائي چې كاف د تشبيه دپاره دې، مشبه كل قرآن دې اومشبه به انزال دجزء دې، اومراد پدي تشبيه سره تشبيه ده پدي چې ټول قرآن په يونمط دې اوداسي ندې چې يوه جمله يا يوه جزء ندي معجزاوفصيح بليغ دې اوبل جزئي ندې، بلكه ټول قرآن معجزاوفصيح، بليغ دې اوحضرت الشيخ رحمه الله فرمائي چې كاف دپاره د بيان كمال دې ﴿كَلِمَتُهُمْ يَقْوُونَ﴾ هدا ذكر ددوه (۲)، فاندو دى دقرآن جي يوه تقوى ده اوبله احداث ذكر دې، اومراد په تقوى سره پريخودل دمعاصي دى، اوبه احداث ذكر سره مراد عمل دې په طاعاتو، «روح» اوتقوى دقبيلي دتخلي ننه ده اواحداث ذكر دقبيلي دتخلي نه دې اوتخليه مقدمه وي په تحلى باندې نوڅكه دلته هم تقوى مقدمه شوه اويامراد په تقوى سره عمل كول دى په قرآن دوجي ذيري دالله ﷻ نه اواحداث ذكر نه مراد وعظ قبول دي په رغبته سره «طبرى» او، اودپاره دمانعة الخلودي اويابه معنى دواو سره دې.

قائمه نسبت دَتقوى سامعینوته اوشو اونسبت دَاحداث دَذکر قرآن ته اوشوپه تغیرددي اسلوب کتب بعض علماؤ دانکته بیان کړیده چې تقوى مطلوبه ده بالذات دَمخلوقاتونه، نوډدي وجه نه نسبت ئی سامعینوته اوشو اواحداث دَذکر دَتقوى پشان مطلوب نوو، نوډدي وجه نه اسلوب بدل کړې شو، اوبعض فرمائی چې تقوى نسبت څکه دوى ته اوشو چې دایوه ملکه نفسانیه ده نونسبت هغه چا طرف ته مناسب دې چې په چاپوري قائمه وي، اودکرهغه نصیحت دې چې دقرآن اوريدلوسره حاصلیږي یعنې داکمه درجه ده دَتقوى نه، نوډدي وجه نه نسبت ئی قرآن ته اوشو (روح)

﴿فَتَعَلَىٰ اللَّهُ﴾ پدې ایت کښ اول شمره او نتيجه د ماقبل ايتونو د توحيد او شمره د صدق د قرآن بيانېږي يعنى د دې ماقبل ټولونه دامعلومه شوه چې متصرف، مختار، او عالم الغيب صرف الله ﷻ دې او صرف هغه حقيقي بادشاه دې، لهذا صرف د هغه عبادت کوئ او بيا ﴿وَلَا تَعْجَلْ﴾ سره د تشجيع بيانېږي سره د ادب د تلاوت د قرآن نه، يعنى د قرآن مجيد نازلې دوپه وخت کښ جلتې مه کوه په تلاوت د قرآن سره بلکه ښه په غور سره ئې اوره اوچې کله وحي ختم شي نوياني ښه به جراعت او بهادري سره تبليغ کوه لکه چې خرنگه موسى عليه السلام کړې وو، نو په ﴿وَلَا تَعْجَلْ﴾

سره نهی دَعَجَلت نه ده په لوستلو دقرآن کښ او تعلیم دآداب دې دلوستلو دقرآن یعنی چې جبرئیل عليه السلام وحی راوړي نو ترڅو چې هغه نوي فارغ شوې نو دغه د فارغ کیدلو نه مخکښ دقرآن په لوستلو کښ تلواړمه کوه اوداسي په سورة القیامه کښ هم دی چې، لا تَحْزَنْكَ بِهِ لَسَانُكَ لَعَجَلْ بِهِ، اوبعض فرماني چې دانهي دَعَجَلت ذبیان نه، ده اومطلب ذات دادي چې ترڅو ذات او دقرآن په مراد باندی نه نې پوهه شوې نو ترهغې پوري ئې بل چاته مه بیانوه، نوځه، په معنی ذبیانه اوتاویله سره دې، ای من قبل ان یقضی الیک بیانہ (کیر) المعنی لاتلقه الی الناس من قبل ان یتلک بیان تاویله قرطبی، اوبه آخر ذات کښ حکم ددعادي دپاره دزیاتوالي دعلم چې په وحی کښ دجلتی کولو ضرورت نیشته دې، بلکه دجلتی کولو په ځای ته دزیاتوالي دعلم اودوحی دعا کوه چې، ﴿ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۝ اودا دلیل دې پدي چې علم دانبیاء کرامو علم کلي اومحیط نو ویلکه محتاجه وو زیادت اوترقی ته په علم کښ اودغه شان دادلایل دې په فضیلت دعلم باندی، اوعلماء فرماني چې رسول الله ﷺ ته دبل شي زیات غوڅتلو حکم ندې ورکړې شوي سیوا دعلم نه اوهم دا وجه ده چې حضرت ابوهریرة رضی الله عنه فرماني چې نبی ﷺ به دادعا ډیر غوڅتله، اللهم افننی بما علمنی وعلمی ما ینفعی وزدنی علماً والحمد لله علی کل حال، اودحضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې چې نبی ﷺ به دادعا غوڅتله، اللهم زدنی ایماناً وفقهاً وبقیاً وعلماً، اوحضرت سفیان بن عیینة رضی الله عنه فرماني چې نبی ﷺ به دزیادت دعلم دعا غوڅتله نو ددې وجه نه ترمرگ وخته پوري په نبی ﷺ باندی وحی نازلیدله لکه چې په صحیح حدیث دمسلم کښ دی ان الله تابع الوحی علی رسوله حتی کان الوحی اکثر ما کان یوم ولی رسول الله ﷺ (ابن کثیر).

وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَتَسَىٰ وَلَمْ يَجِدْ لَهُ عَزْماً ۝

اوبیشکه حکم کړې ومونړ ادم عليه السلام ته مخکښ ددینه پس هغه هیرکړو اونوو موندلی مونږه دې قصد، عزم، کړونکی دگناه

﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا﴾ دالبتداء ده دواقعي دآدم عليه السلام اوداووم (۷)، مقام دې چې واقعه دآدم عليه السلام

بیانېږي، ربط دې ایت دماقبل سره په څووجوه سره دې (۱)، ماقبل کښ ترغیب وو په باره دقرآن کښ اوترخیص په زیاده دعلم باندی نواوس پدي ایت کښ واقعه دآدم عليه السلام بطور نمونه بیانېږي دپاره دتحذیر دنسیان، چې علم زده کړه اوسوال دزیادت دعلم کوه ځکه چې ستانیکه حضرت

۱. **دَعَجِيلُ** نه هم خبره هيره شوي وه اوپه تکليف کښ مبتلا شوې ووروح، ۲. بعض فرماني چې به ماقبل کښ ممانعت وو دتعجيل، يعنې جلتني کولونه چې **وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ** ۳. ښوونکي نقصان دتعجيل، ذکر کيږي په واقعي دآدم **عليه السلام** سره روح، ۴. امام رازي **عليه السلام** چې په ماقبل کښ نبي **عليه السلام** دتعجيل نه منع کړي شو چې داهرتبه دافراط وه ځکه چې پدي کښ يعنې جلتني کولو سره زيادت علي الواجب راتلو ځکه چې استماع واجبه ده، نو اوس پدي ايتونو کښ تساهل دآدم **عليه السلام** ذکر کيږي چې داهرتبه دتفريط ده، نو ماقبل کښ تحذيرو داهرتبي دافراط نه اوپدي کښ تحذير داهرتبي دتفريط نه، ۵. حضرت تهانوي **عليه السلام** فرماني چې ماقبل ايتونو کښ وعيد ذکر شوې وو منکړينو دپاره چې **مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ** او اوس دتاکيد دپاره واقع دآدم **عليه السلام** بيانيزي چې حضرت آدم **عليه السلام** دکمال مقرب کيدلو باوجود معمولي غندي بي احتياطي اونسيان هغه ته تکليف اورسولونو عامو خلکو ته هم داعراض سزاميلاويدل مستبعد ندي، ۶. او حضرت الشيخ **عليه السلام** دکلام نه دامعلوميږي چې دادقبلي دعطف القصة علي القصة نه دي نوماقبل کښ دحضرت موسي **عليه السلام** واقع تفصيل سره بيان شوه دپاره دتشجيع او اوس دآدم **عليه السلام** واقع مختصر ذکر کيږي دپاره دتحذير دنسيان نه چې دحضرت موسي **عليه السلام** پشان په عزم واستقلال سره دعوت اوتبليغ دقرآن اوکړه، او دحضرت آدم **عليه السلام** پشان په خپل عزم کښ واستقلال کښ کمی نقص مه راوله

﴿مِنْ قَبْلُ﴾ يَعْنِي مَخْكَبُش دَدِي مُنْكَرِي نُونَه، يَا مَخْكَبُش دَپِيدَ اَنَش دَ مَخْلُوقَاتُونَه ﴿فَنَسِي﴾ وَلَمْ يَحْذَ

لَهُ عِزًّا﴾ نسيان ياپخېلي معنی سره دې يعنی آدم (عليه السلام) نه د الله ﷻ عهد او حکم چې ممانعت وو
د حوراک د دې نه هغه تنه هير شواو ياد شي نه کړې شو، او عتاب په نسيان باندې نوو ځکه چې نسيان
د وځي نه مخالفت د امر گناه ندې، بلکه عتاب په ترک د اهتمام باندې وو، او بيا په معنی د ترک سره
دې يعنی چې د کوم څيز نه د ځان ساتلو حکم ورته شوي وو نو هغه حکم ئې پريځودلو او د وځي نه ئې
ميوه اوڅوړه، نو پدې اعتبار دا خطا اجتهداي وه، نو عتاب د خلاف اولی او احسن
کار پريځودلو د وځي نه او شو. ليکن اوله معنی زياته غوره ده په دليل د ولم بجمله عزا، سره يعنی
دده په زړه کښ د گناه او نافرمانۍ اراده نه بلکه هير شوي وو.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى ۝

او کوم وخت چې اوئیل مونږه فرستوته چې سجده اوکړئ آدم عليه السلام ته نوسجده اوکړه دوی مگر ابليس انکارئ اوکړ.

فَقُلْنَا يَا آدَمُ هَذَا عَدُوُّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ

پس اوئیل مونږه ای آدم عليه السلام بېشکه دادشمن سناډي اوستادبي بي دې پس هرگز اوډي نه باسي تاسو دواړه

مِنَ الْجَنَّةِ فَتَخْشَوْنَ ۝ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ

دجنت نه پس په تکليف به شئ بېشکه تالره دي چې نه به اوگي کيږي پديکين اونه به بېرغوي.

وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَىٰ ۝ فَوَسَّسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ

او بېشکه ته نه به ترې کيږي پديکين اونه به درله گرمي کيږي پس وسوسه واچوله ده ته شيطان

قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَتَاكَ عَلَى شَجَرَةٍ الْمَخْلُوعِ وَمَلَكٌ لَا يُبْصِرُ فَغَاوَا

داو اوئیل ئي ای آدم آیا اوبنايم تانه ونه دهميش والي اوبادشاهي چې نه به زيرېږي پس اوڅوړلودي دواړه

مِنْهَا فَبَدَلَتْ لَهَا سَؤَاتِهَا وَظَلَمَافَا يَخْصِفُ عَلَيْنَهَا مِنْ وَّرَی الْجَنَّةِ

ددغه وني نه پس ښکاره شول دوی ته غورتونه ددوی اوشروع شول داوړه چې لگولوني په ځان باندی دپانړو دجنت نه

وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ۝

او خلاص اوکړو آدم عليه السلام دحکم درب خپل نه نومراندنه اونه رسيدلو.

﴿اسْجُدُوا﴾ تشرېح ددې سجدي په متعددو مواضعو کې تيره شويده ﴿فَقُلْنَا﴾ بَدَأْنَا، فَا،

دتعقيب دپاره نو دسجدي دانکارنه پس الله ﷻ حضرت آدم عليه السلام ته دانصیحت اوکړو ﴿عَدُوُّكَ﴾

وَزَوْجَاكَ ۝ هرکله چې عطف په مجرور باندی بغیر داعادي دجرنه صحیح نوو عندالجمهور

نوځکه اعاده دحرف جاريعنی دلام اوکړي شوه، اودغه شان پديکين اشاره وه دپته چې دشیطان

دشمنی دُحواء سره اصله وه نه تبعاً ﴿فَلَا يُخْرِجَنَّكَ﴾ نسبت داخراج شیطان ته اوشو تسبیحا خکه چې اخرج دجنت نه دادیوسبب دوجی نه وی، پخلاف ددخول فی الجنة نه چې محض په فضل دالله ﷻ سره دې نوددې وجه نه په اسکن کښ نسبت تسبیحاچاته ندې شوې ﴿فَتَشَقَّى﴾ ماماخوذ دې دمشقت نه مرادته ددنیا دمعاش په سلسلی کښ سترې اوستومانیاښی دی، (مدارك) اودلته صیغه دتشی رانه وړی شوه بلکه اكتفاء دواحد په صیغی اوکړې شوه خکه چې طلب دمعاش وظیفه دسړی ده، اودغه شان پدیکښ رعایت دقواصلوهم راغلیدي ﴿إِنَّ لَكَ أَلًا تَجُوعُ﴾ بهدي ایتونو کښ خلورصفتونه اونعمتونه دجنت بیانیري، چې په جنت کښ لوړه نیشته، برینیدل نیشته، تنده نیشته، اوگرمی نیشته، اوهرکله چې دجوع لوړې تعلق دذلت باطني سره وواویران برینیدلو تعلق ذلت ظاهري سره وونوددي وجه نه دواړه، یوخائ ذکرشو، اودظمان تندې تعلق دگرمی باطني سره وو اودضحی تعلق دگرمی ظاهري سره وونوددي وجه نه دادواړه په یوخائ ذکرشولو، اوداپه صورت دنفی کښ ذکرشو، دپاره داثبات داضدادو دوی په طریقې اوکدي سړی چې شع (موروالی، ری سیراب والی، کسوة پټ والی، اوکن حفاظت دگرمی نه دې، اودغه شان پدیکښ اشاره ده چې جنت کښ دلوړې، تندي وغیره تصویریه نوي، اوخوراک، خکاک وغیره به صرف دځوند اولذت دپاره وي اوداپه حقیقت کښ تفسیر دتشی دې چې په جنت کښ تاته داخیزونه بلاتعب اومشقت میلایري اوپه دنیا کښ به بیاددي پاره محنت اومشقت کوي

فالفه جنت کښ چې څرنگه گرمی نیشته دې نودغه شان یخني هم نیشته دې لیکن تکلیف دگرمی ډیرزیات دې په نسبت سره یخن ته، اوگرمی په خلیجې او عربو ممالکوکښ ډیرزیاته ده اوهغوئ به دگرمی نه ډیر تنگیدلو ددي وجه نه اكتفاء په نفی دگرمی سره اوشوه ﴿فَوَسَّسَ﴾ ایت بهدي آیت کښ ذکر دوسوسي دې، چې شیطان حضرت آدم ﷺ ته وسوسه واچوله، اوشیطان په ډیر تاکید سره دوی ته قسم اوخوړلو چې داونه چې تاسو تنه منع کړې شوی یئ شجرة الخلد، ده یعنی ددې دخوړو دوجی نه به په تاسو باندی فناء نه راخي یعنی دمرگ نه به بچ شی، اودویم پدي سره داسې بادشاهی اونعمتونه حاصلیري چې هغه به همیشته وي اوخه قسم کمي اونقصان به پکښ نه راخي، اوباقی داخبره چې شیطان وسوسه څرنگه آدم ﷺ ته واچوله،

او آدم عليه السلام دده په خبره څرنگه، يقين او کړو داتول مباحث په سورة البقره او په سورة الاعراف کښ تفصيلا تير شويدي من شاء فلپالع الله،

فانده شجرة الخلد په جنت کښ يوه ونه شته دې، چې دهغې په باره کښ په حديث دابوهريرة رضي الله عنه کښ داسي راغليدي، قال رسول الله ﷺ ان في الجنة شجرة يسير الراكب في ظلها مائة عام ما يقطعها وهي شجرة الخلد ترجمه: حضرت ابوهريرة رضي الله عنه دښي ﷺ نه روايت نقل کړيدي چې نبی ﷺ ارشاد او فرمايلو چې بيشکه په جنت کښ يوه ونه ده چې يوسوار سرې دهغې په سوري کښ سل کاله سفر او کړي خويابه هم دهغې سوري ترسره نه کړي او دا شجرة الخلد ده داروايت ابن کثير رحمته الله په حواله دابوداود طيالسي او په روايت دامام احمد رحمته الله سره نقل کړيدي، ليکن شيطان لعين شجرة الخلد هغې ونې ته اوښل په دروغوسره چې دکومي ونې نه حضرت آدم عليه السلام منع کړې شوې وو **﴿فَاَكَلَا مِنْهَا﴾** حضرت آدم عليه السلام او حوا بي عليهما السلام د شجر ممنوعي نه خوراک او کړو او په سورة اعراف کښ ذاقا ذکر شويدي دهغې نه مراد هم خوراک دې خو قليل لږ غوندي خوراک ني او کړو. **﴿فَبَدَّتْ كُفًّا﴾** دجمهورو په نيزدا په ظاهر باندې محمول دې چې حقيقه کېږي ورنه لري شولي او عورتونه ئي ظاهر شول، په دليل ددې ورستوالفاظوسره چې، **﴿وَطَافَا فِيهَا﴾** يعنې پيوست کولي ئي او گندلي بي ياترلي ديوبل سره، او تشيه په مقابل دتښني کښ تقاضاکوي دتقسيم احد على الاحدياندي، يعنې هريوته خپل خپل عورت ښکاره شو او هريو خپل عورت پتولو کوشش کولو، او ديوبل عورت دلیدلوڅه دليل نيسته دې، او ضمير د **﴿عَلَيْهَا﴾** ياراجع دې آدم عليه السلام او حوا عليهما السلام ته او مضاف مقدر دې يعني على سواقما، اوياضمير راجع دې **﴿سَوْءَئُهُمَا﴾** ته نوحاجت نيسته دې، بياتقدير د مضاف ته، او هرکله چې شرم او حجاب دانسان دپاره فطري او طبعي امر دې اوبي حجابي طبعاً او عقلاً مستهجنه او قبيح عمل دې، نوددي وجه نه حضرت آدم عليه السلام او حوا عليهما السلام خپل عورتونو پتولو کوشش کولو. **﴿وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى﴾** عصيان ونيلى کيږي مخالفت دامرته برابره خبرده چې حقيقه وي لکه عمداً مخالفت کول اوياصر صورتاوي لکه نسياناشو، نوگوياجې د عصيان دپاره دوه (۲)، افراد دي يوفردحقيقي او بل فردصوري، نوگناه دانسته طورباندي قصداً او ارادة خلاف امرکارته ونيلى کيږي.

اود حضرت آدم عليه السلام شجر ممنوعه خوړل نسياناً وو، نو پدې باندې د عصيان اطلاق صورتاډې. نو حضرت آدم عليه السلام د اعمل گناه ندې او يا د حضرت آدم عليه السلام د اعمل مبني وو په اجتهادي خطا، باندې، ځكه چې شيطان دوى ته قسمونه خوړل او تاويل يې ورته او كړو چې تاسو د دغې يوې شهوري ونې د خوراك نه منع كړې شوي ي، او حضرت آدم عليه السلام هم د قسم د وجې نه او د دينه مخكېن د دروغونه او ريډلو د وجې نه د ده په خبرې باندې يقين او كړو او د هغې ونې، نه ئې خوراك او كړو پدې اجتهاد خپل سره چې څه د يوې مخصوصې ونې نه منع كړې شوې يم، نو په عطاء كې الاجاد باندې هم اطلاق د عصيان صرف او صرف صورتاډې، نه حقيقه، او دغه شان علماء فرماني چې عصيان كلي مشكك دې چې افراد ئې متفاوت دي، نو د انبياء كرام او دمقرينيو په حق كېن د عصيان اطلاق د هغوئ د شان سره غير مناسب يعنى ترك د احسن اوتيان په حسن باندې كيږي، نودلته هم حضرت آدم عليه السلام ترك د احسن چې عزيمت وو، كړې وونو ځكه پري اطلاق د عصيان اوشوپه قانون د حسنات الابراستات المقرين، باندې، ليكن په ټولو كېن غوره توجيه د حضرت علامه شبير احمد عثمانى رحمته الله عليه ده چې هغه فرماني چې ممانعت د اكل نه دانهي تشريعي نوه بلكه نه ي تشفيقي وه ځكه چې جنت دار تكليف ندې نو گناه او معصيت حقيقه مخالفت د امر تشريعي ته وئيلې كيږي، او د امر تشفيقي مخالفت ته گناه نه وئيلې كيږي نو ددې مطلب هم داډې چې اطلاق د معصيت په فعل د آدم عليه السلام باندې صرف صورتاډې او د اصراف اشتراك لفظي دې، او حقيقت د دواړو جدا جداډې تفصيل ددې په سورة البقره او اعراف كېن تير شويدي، **﴿فَقَوًى﴾** د غويت نه دې په معنى د محروم كيدلو سره د مقصد نه، يعنى حضرت آدم عليه السلام چې د كوم مقصد د پاره خوراك او كړو نو هغه مقصد ئې پوره نشو، بلكه د ابليس د وسوسې په وجه د جنت نه هم را وتلو، نو ددې توجيهاتونه معلومه شوه چې پدې ايت چې پدې ايت سره استدلال كوم په صدور د گناه باندې د انبياء كرامونه، باطل دي.

﴿فَأَنذَرْتُ﴾ ابن العربى په احكام القرآن كېن ددې ايت په ضمن كېن ليكلي دي، لا يجوز لاحد من ان يجربلك عن ادم الا اذا ذكرناه في انشاء قول الله عنه او قول نبيه واما ان نئدى في ذلك من قبل انفسنا فليس بجائز الخ (احكام القرآن لابن العربى ص ۲۱۵ ج ۳) يعنى هيڅ چا د پاره د اجازت ندې چې داجمله **﴿وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوًى﴾** د حضرت آدم عليه السلام په باره كېن په طريقه داخبار مستقلة سره استعمال

کړی مگر په هغه صورت کښنئ ذکر کولی شي چې تلاوت کوي او د تلاوت په دوران کښ داخله راشي، او يا حديث نقل کوي او داخله راشي، او خپل طرف نه پدې باندې ابتداء کول جائز ندي.

امام قرطبي رحمه الله ددې په تئوير کښ ليکلي دي قلت واذا كان هذا في المخلوق لا يجوز الاخبار عن صفات الله عز وجل كاليد والرجل والاصبع والجنب والوول الى غير ذلك اولى بالمنع وانه لا يجوز الابتداء بشي من ذلك الا ان شاء الله قراءة كتابه اوسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم الخ يعنى هر کله چې دانبياء کرام و... دغالي ربتى دوجي نه ددوي په باره کښ دامذکور ه جمل وئيل جائز ندي باوجود ددې چې انبياء کرام او عام مخلوقات په مخلوق کيدلو کښ برابردى نو دالله صلى الله عليه وسلم هغه صفات چې دقبيلى دمتشابهاتونه، دى لکه لاس، خپه، گوته، سنگ، او کوزيدل وغيره داپه طريقه داخبار مستقله سره ذکر کول بطريق اولى ناجائز دي، او پدېکښ په يو باندې هم ابتداء کول ناجائز دي مگر په هغه صورت کښ ذکر جائز دي چې په دوران دتلاوت کښ راشي، او يا په حديث درسول الله صلى الله عليه وسلم کښ راشي الخ دغه شان دحضرت آدم عليه السلام په باره کښ اگر چه دارا غليدي چې «وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى» ليکن حضرت ادم عليه السلام ته عاصي، يا غاوي، وئيل قطعاً جائز ندي او وجه دعدم جواز چې عرف کښ دعاصي او دغاوي، اطلاق په هغه چا باندې کيږي چې دهغه نه عصيان بار بار متحقق شوې وي حقيقه، نو دا ددې دوجي نه آدم عليه السلام باندې اطلاق دعاصي او غاوي، نه کيږي اگر چه لغه کيدلى شي، (کښ) او يو دويمه وجه امام رازي رحمه الله دا ذکر کړيده چې ددغي عصيان صورتا چې دحضرت ادم عليه السلام نه صادر شوې وو، خو الله صلى الله عليه وسلم ورته عفو مغفرت هم کړې وو، او دغفوي او مغفرت نه ورستو اثر ددغي عصيان صورتاً برقرار پاتى نشونوددې وجه نه اطلاق داسم فاعل پري هم جائز ندي لکه يوسرى نه کفر صادر شوې وي او بياتوبه او باسي نواطلاق دکافريري جائز ندي، نو دغه شان په حضرت آدم عليه السلام باندې هم اطلاق دعاصي او غاوي جائز ندي.

ثُمَّ اجْتَنَبَهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى قَالَ اهْبِطَا

بياغوره کړو ده لره رب دده پس رااوگرځونئ رحمت په ده باندې او کله ني کړو، اوئيل الله صلى الله عليه وسلم کوزښ

مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِنَّمَا يُلَقِّمُكُم مِّنْهُ هُدًى

ددې ځائ (جنت) ته ټول څئ ستاسودڅنور دشرمنان به وي پس کچرى راشي تاسوته څما دطرف نه هدايت

ثُمَّ اتَّعَ هُنَايَ فَلَا يَحِلُّ وَلَا يَفْقُ ۝ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي

نو جاجه تابعدارى اوکړه خماذهدايت نونه به بې لاري کيږي اونه به بدبخت کيږي اوچاچې مخ واړولو دباداشت خمانه

لَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى ۝ قَالَ رَبِّ لِمَ

بس بيشکه هغه لره ژوند تنگ دې اوراپورته به کړو مونږ دې په ورځي دقيامت پوند اوپه وائي دى اى ربه خما ولي

حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ۝ قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا

ناخه راپورته کړمه پوند او حال داچې ووم څه ليدونکى په دنياکښې اوپه وائي الله ﷻ دغسي راغلي ووتانه اياتونه زمونږ

أَفَلَيْسَتْ بَيْنَا ۝ وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنصَى ۝ وَكَذَلِكَ نُفَصِّرُ لِمَنْ أَسْرَفَ

او هيرکړنا هغه او همدارنگي نن ورځ ته هيرکړې شوي او دغسي سزاوړکوو مونږ هغه چاته چې دځدنه تير شويدي

وَلَمْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِ رَبِّهِ ۝ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَلْفَى ۝

اوايمان ئي ندې راوړى په اياتونو درب خپل او عذاب داخرت ډير سخت دې اوباقى پاتي کيدونکى دې

﴿ثُمَّ أَجْتَبْنَاهُ بِمَعْنَى اللَّهِ ﷻ دشیطان مزید وسوسونه دحضرت ادم عليه السلام حفاظت اوکړو

اوځان ته ئي قریب کړو ﴿فَتَابَ عَلَيْهِ﴾ تاب په معنی درجع سره دې، یعنی الله ﷻ په ده باندی

رجوع درحمت اوکړه او دده توبه ئي قبوله کړه اى رجع علیه بالرحمة ولعل توبه (روح) اوتوبه

دخواصو درفع درجاتو دپاره وي اويامطلب دادې چې کله هم درجه بلنده شي اومرتبه اوچته شي

نوماتحت درجه ورته په منزله دگناه ښکاره شي، نو دمزید اجتنابايت اوقربت نه پس ادم عليه السلام ته

خپله ماتحت مرتبه په منزله دگناه ښکاره شوه نوځکه ئي توبه اويستله اوالله ﷻ ئي توبه قبوله

کړه ﴿وَوَقَعَتِ يَمْرَادُ تَنَّهُ ثَبَاتٍ اَو کَلکوالی دې اوبعض فرمانی چې هدايت په معنی لغوي سره دې

اومراد تنه راهنمائي او هدايت دې کيفیة دتوبې ته، اوپدې توجیه سره واؤ دَمَطْلَق جمعی دپاره

دې نو داسوال نه واریدیرې چې قبول دتوبی اول وو، او طریقه او کيفیة بنودل ورستو وو، حالانکه

امریاالعکس دې ﴿قَالَ أَهْبَطًا بِمَقْبُولِ دتوبې نه بعد حکم دهبوط کښ اشاره ده چې داخروج دجنت نه

به طور د آغاز سره دې، او دخلافت دپاره وو، او په طور د ذلت سره ندې او خطاب دغوره قول مطابق حضرت آدم عليه السلام او ابليس ته دې احواء تابع وه دآدم عليه السلام او ابليس په اول حكم سره (لكه چې په سورة اعراف، او سورة الحجر كښ دې، دجنت نه اسمانونه راخارج كړې شوې وو او په دويم ځلي په دې حكم سره زمكي ته راكوز كړې شو دآدم عليه السلام سره، او هر كله چې دوى دواړه مشتمل وو په خپل ذات كښ په ډيرو افرادو باندې نوځكه دتاكيد دپاره جميعا اوښلى شو ﴿فَلَمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنْهُ هُدًى مِّن رَّبِّكَ فَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ او كتابونه دي ﴿فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَابَشَارُكَ عَلَيْكَ﴾ يَفْضَلُ مَراد ته په دنيا كښ گمراه كيدل دي ﴿وَلَا يَشْقَى﴾ ممراد ته په آخرت كښ نامراده كيدل دي. حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه مروي دي چې جاقران اولوستلو اودهغې دا حكاماتو تابعداري ني او كړه نوالله عليه السلام به دې په دنيا كښ دگمراهي نه او په آخرت كښ دبدبختۍ نه بچ كړي طبري. ابو حاتم رازي، ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي﴾ داتخويف دې اومراد په ذكر سره دين اوقرآن دې (قرطبي)، ﴿مَعِيشَةً صَنَعَ﴾ هڅه مصدر دې حمل ئي په ﴿مَعِيشَةً﴾ باندې مبالغه دې، اووښلى كيږي تنگوالي ته، اومراد ته ياد د دنيا د ژوند تنگوالى دې لكه چې د ده نه به قناعت واخستلى شي. حرص اولالچ به ئي زيات كړې شي هيڅ قسم ارام اود زړه سكون به ورته نه وي حاصل، ظاهري نعمتونه به ورسره وي، د خوراك سكاك سامان به ورسره ډيروي، او اسباب دتعيش به ورته فراهم وي خواطمينان اوسكون ورته نوي حاصل هروخت كښ به د مال فكر وړى وي، لكه دامشاهده ده د بى دينه دنيا داروځلكو، چې دهر قسم مالي فرواني باوجود ډير شين بى اطمينان، په مرض كښ مبتلا دي، دخوب راوستلو دپاره مختلف قسم دوايانى استعماله وي ﴿اعاذنا الله منها آمين﴾. اوياته مراد قبر تنگوالى دې لكه روايت دې دخضرت ابوسعيد الخدرى رضي الله عنه عبدالله بن مسعود رضي الله عنه او دخضرت ابوهريره رضي الله عنه نه چې يضىق على الكافر قبره حتى تخلف له اضلاعه وهوالمعيشة الصلح چې په كافرياندى به قبر تنگ كړې شي تر دې چې دده پوختى به په يو بل كښ ننوځي اودامراد دې په معيشة الصلح، سره (قرطبي، ابن كثير) اود آخرت ژوند ته هم مراد كيدي شي لكه دامروي دې دسعيد ابن زيد رضي الله عنه نه چې دمعيشة الصلح نه مراد دجهنم والازقوم، غسلين اوضريح دي.

﴿وَنَحْنُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى﴾ مغوره قول دادې چې مراد داعمی نه حقیقه اعمی یعنی په سترگوباندی روند مراد دې. اوداړوند والی به بالکل په ابتداء کښ وي اوورستوبه ورته بیاسترگي ورکړې شي، اوبعض فرمانی چې اعمی نه مراد دذلیل نه ډنډیل دی اودبصیر نه مراد خاوند دذلیل دې، یعنی دقیامت په ورځ بیا هیڅ دلیل به نشي پیش کولی هر دلیل به ورته وړوک شي، نودې به دډیر تاسف نه به داواونی چې ﴿زَبَلْنَا حَضْرَتِيْ اَعْمٰی وَ قَدْ كُنْتُ بَصِيْرًا﴾. ﴿قَالَ كَذَلِكْ﴾ اجواب دې دجانبه دالله ﷻ اوپدیکښ ذکر دسبب ددغي عذاب دې یعنی څرنگي چې تاته زمونږه ایتونه راغلي وو، اوتادهغې پرواه نوه کړې اودهغې نه دځان روند کړې وو نودغه شان ددغي جرم په سزا کښ نن ستاحشر روندوالی حالت کښ اوکړې شو، اومراد دنسیان نه پدې ځای کښ پریخودل دی ﴿وَكَذٰلِكَ نَجْزِيْ مَنْ يَّهْدِيْ اَيْتِ كُنْ تَعْمِيْمَ ذُعَابَ ذَكَرْدِيْ﴾ چې هرڅوک دالله ﷻ دحدودنه، تجاوز اوکړی اوخپلوخواهشاتو پسي روان شي اودالله ﷻ آياتونوباندی ایمان نه راوړي نوهغه ته به داسي سزاملایویري، نوکاف په ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ کښ دپاره تشبیه دې اوداتشیه دجزا عام ده دجزا خاص سره، اومراد په من ﴿اَشْرَفَ﴾ سره انهماک دې په خواهشاتو کښ ﴿وَلَعَذَابُ الْآٰخِرَةِ﴾ یعنی داخرت عذاب ددنیا اودقبر عذاب په نسبت ډیر سخت اوهمیشه باقی دې ځکه چې ددنیا اودقبر عذاب منقطع کیږي اوداخرت عذاب لره انقطاع نیشته دې.

اَقْلَمُ يَهْدِيْ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ

ایاننده ښکاره شوي دوی ته چې څومره هلاک کړيدي مونږه مخکښي ددوی نه ډېریونه چې گرځي دوی

فِيْ مَسْكِنِهِمْ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِ الْاَلْبٰبِ هُوَ اَوَّلُ الْاٰيٰتِ هُوَ اَوَّلُ الْاٰيٰتِ سَبَقَتْ

په کورونودهغوئ کښ بیشکه پدې کښ خامخاښي دی دغفلونوالودپاره، اوکېرته نوې فیصله چې مخکښ واقع شویده

مِنْ ذٰلِكَ لَكُنْ لِّرَاٰمًا وَّ اَجَلَ مُّسْمًى هُوَ قَاصِدٌ عَلٰی مَا يَقُولُوْنَ

ستادرب دطرف نه نو خامخابه ووعذاب لازم اوکه نوې نیتته مقرره پس صبرکوه په هغې باندی چې دوی نی وانی

وَسَيُخَافُ بِمَحْدِ رَّبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ، وَمِنْ أَتْلَى الْبَلِّ

اوتسيح اوایه سره دحمدرب خپل نه مخکې دځنلودنمرنه اومخکې دډوبیدلودنمرنه اوپه څه وختونو دسپي کړ

فَسَيُخَافُ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْطِي ۚ وَلَا تَمَدَّنْ عَيْنُكَ

پس تسبیح اوایه اوپه طرفونو دورځي کښ ددې دپاره چې ته خوشحاله شي اومه اوږده وه سترگی خپلي

إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

هغې سامان ددنیا ته چې ورکړېدې مونږه مالدارانوته ددوی نه دپاره دډول دژوند دنیا.

لَقَفْتَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ۚ

دپاره ددې چې ازمښت اوکړو مونږ ددوی په هغې کښ اوروزی درب ستاږیره غوره ده اوهښه ده.

﴿أَلَمْ يَجْعَلْ يَدَيْهِمْ يَمْدِيكُنْ تَخْوِيفٍ اُخْرَى ذَكَرْ كَيْفِي سِرِهِ دَرْجَرُهُ، اَوَاسْتَفْهَمَ دِپَارَهُ دَتَوْبِيخِ دِي

اود هدايت نه مراد تبیین اوضاحت دې اوافاعل دځي دپاره الله ﷻ دې اوددې تائيد په قرات

دنون سره هم کيږي اوبعض فرماني چې هدايت په خپلي معنی سره دې اوافاعل ئي محذوف دې

چې 'اعتبار-آراء' او 'عقل' دې اومراد دهدايت نه د'عقل والا هدايت دې چې دوی د'خپل عقل نه

دومره کار نه اخلي چې سوچ اوفکراوکړي مخنيکني قومونه په سبب سره هلاک شوي وو،

اوبعض فرماني چې فاعل دځي دپاره مفهوم ددې جملي دې اوجمله دهغې تفسير دې، تقدير

د'عبارت داسي دې، 'اللم لين له هلاک من اهلکنامن القرون، ومحوالارهم فيعظوا بذلك' (پس يعني

د'مخکني قومونو هلاکت دوی ته دومره هدايت هم اونه کړو اود هغوی اثار محو کيدلونه هم دومره

وعظ اونصيحت قبول نه کړو. ﴿يَسْتَكْبِرُونَ لِي مَسْتَكْبِرِينَ﴾ همراد تنه دقوم لوط، قوم ثمود اواصحاب

الحجر وغيره علاقې اودياردی چې اهل مکه به دامشاهده کوله چې کله به تجارت وغيره دپاره

شام ته تللو د'وَلَوْلَا تَكْفُهُمْ يَدِيكُنْ فوري عذاب نه نازلیدلو حکمت بيانیږي، اومراد په 'كَلِمَةً

سَبَقَتْ بِسَرِهِ تَاخِيرُهُ عَذَابِ اسْتِصَالِي دې، اود'وَأَجَلَ مُسَمًّى' په رفعي سره عطف دې په کلمه

باندی اور مدتہ اجل حیات یعنی عمرونہ ددوئی دی اوایتہ آجال اہلاک یعنی یوہ مخصوصہ نیتہ ذہلاکت ددوئی دہ چہ معلومہ دہ فقط اللہ ﷻ تہ اوایتہ دقیامت عذاب مراد دے نو دایت مقصد دای کچر تہ اللہ ﷻ ددی امت دمکذیبونہ دُعذاب استیصالی دتاخیر فیصلہ نوی فرمانیلی اوددوئی عمرونہ، یاد دُعذاب وخت پہ علم داللہ ﷻ کتب مقرر نوی نو فوراً پہ دوی ہلاک کرہی شوی وو، او ﴿لِزَامًا﴾ پہ اصل کتب مصدر دے اگرچہ دلته پہ معنی داسم فاعل لازم اسرہ دے ﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾ دہا پنخم ایت دتشجیع دے اویدیکتب تشجیع دہ پہ پنخہ امور و سرہ اود امر اول دے، اوفاء پہ ﴿فَاصْبِرْ﴾ کتب جزائیہ دہ اود اجملہ جزاء واقع شویدہ دشرط مقدر دپارہ نونقدیر دعبارت دارنگہ دے، ای اذاکان الامر علی ما ذکر من ان تاخیر عذابهم لیس باهمال بل امہال وانہ لازم ہم البتہ فاصبر الخ روح، اوراد پہ صبر سرہ ترک قتال ندے حتی چہ احتیاج راشی بیانسخ دایت تہ لکہ داقول کریدے بعض مفسرینو، بلکہ مرادتہ عدم اضطراب دے یعنی پریشانہ کیہ مہ، اوراد پہ ﴿مَا يَقُولُونَ﴾ ہسرہ الفاظ اوکلمات کفریہ ددوئی دی لکہ نبی ﷺ تہ ساحر، کاذب، کاهن وغیرہ وثیل، ﴿وَسَيَجْزِيكَ اللَّهُ بِمَا كُنتَ تَعْمَلُ﴾ دے اوراد پدی سرہ داکثر مفسرینو پہ نیز، مونخ مراد دے، پہ قرینی ددی ورستو کلام سرہ چہ ﴿قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ﴾ چہ پدی کتب اشارہ دہ پنخہ اوقاتو دمونونخوتہ، پہ ﴿قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ﴾ کتب اشارہ دہ دسحرمونخ تہ خکہ دسحرمونخ وخت دطلوع دنمرنہ مخکی دے اوپہ ﴿وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾ کتب اشارہ دہ مازیکرمونخ تہ، خکہ چہ دغروب نہ لہ ورناندی دادمازیکروخت دے، اوین پہ ﴿وَبَيْنَ أَلَيْلٍ﴾ کتب پہ معنی د، فی سرہ دے اویدیکتب اشارہ دہ مونخونو دمانبام اوماسخوتن تہ، خکہ چہ دادوارہ مونخونہ دشیہ پہ وخت کتب دی داقول داکثرو مفسرینو دے اوقرطبی رحمہ اللہ وغیرہ فرمانی چہ د ﴿وَبَيْنَ أَلَيْلٍ﴾ مراد صرف مونخ دماسخوتن دے، اوپہ ﴿وَأَعْرَافَ الْبَارِ﴾ ہسرہ مراد مونخ دماسپخن دے بالاتفاق دے، خکہ چہ وخت دماسپخن ہم پہ اطرافو دورخی کتب دے چہ داوخت پہ انتہاء دنصف اول اوپہ ابتدا، دنصف ثانی کتب دے، نویدی اعتبار مراد داطراف یعنی جمعی نہ مافوق الواحد،

دادوه (۲) اطرافه مراد دی، قرطبی رحمہ اللہ وغیرہ فرمائی چې اطراف نه مراد دوه (۲)، اطرافه حقیقه دي، چې یو طرف انتها، نصف اول دي چې داوخت دما سپڅلې دي. اوبل طرف انتها، نصف ثاني دي چې هغه دمانبام دي، اودا توجیه زیاته انسه اوالیقه ده د نظم دکلام سره. اودیته ترجیح ورکړیده حضرت الشیخ رحمہ اللہ «لَعَلَّكَ تَرْضَى» دامتعلق دي په سیح پوري، یعنی پدي اوقاتو کښ مونځونه او عبادتونه کوه پدي امید چې الله تعالی به تاته پدي باندی داسې بدلې درکړي چې ته به پرې خوشحاله شي «وَلَا تَمُدَّنْ عَيْنَكَ» دا امر ثالث دي، اوبدی کښ تزهید فی الدنیا ذکر کړي چې ددې کفارو د مال وغیرنه مه متاثره کړه، بلکه ښه په شجاعت اود لیړئ سره د توحید دعوت ورکوه اود دوی د مال، دولت اوشان وشوکت دیوڅو ورځو زما نش اوامتحان دي اواصل انعام داخرت دي او «وَلَا تَمُدَّنْ» کنایه ده نفي د میلان نه دنیاته اود عدم تاسف نه په نه میلان ویدلو د مال اود دولت باندی. «أَزْوَاجًا» من په «مَتِّمَ» کښ بیاني دي «أَزْوَاجًا» مفعول د «مَتِّعْنَا» دي، اومرادتنه رئیسان دکافرانو دي، اودوی ته ازواج پدي اعتبار سره وئیلی شوي دي چې دوی مشابه دي دیوبل سره په دنیا پرستی کښ، یا ورته پدي اعتبار سره ازواج وئیلی شوي دي چې ددوی عقائد دیوبل سره مشابه دي یعنی مشرکین، یهود، نصاریٰ وغیره «زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» زهره په معنی د زینت او خواست سره دي، اودا منصوب دي بڼا پدي چې دامفعول به دي د فعل مقدر د پاره چې جعلنا دي اوبدي باندی دلالت کړيدي «مَتِّعْنَا» اویا دابدل دي د «أَزْوَاجًا» په تقدیر د فو یا اهل سره، نو د تقدیر عبارت داسې دي «إِلَّا مَا مَتَّعْنَا بِمَتِّعَتِهِ» د «زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» لَتَقْتَتِمَ دامتعلق دي په «مَتِّعْنَا» پوري «وَرِزْقُ رَبِّكَ» مرادتنه یا جنت دي یعنی رزق اخروي، اویاتنه مراد ددې دنیا حلال رزقونه او غنیمتونه دي اوبعض فرمائي چې مرادتنه رزق روحاني نبوت او هدایت دي.

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلْكَ

اوامرکوه خپل تابعدارونه د منځ کولو او خپله کلک شه په هغې باندی مونږ پوښتنه نه کوو سانه

رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ ۚ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ۝ وَقَالُوا

به باري دروژي پيدا ڪولو ڪنن، مونڊ درڪو تالره روزي اوخاسته انجام ڏنڻي والودي. ^{۱۸} اودوئي واني

لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةٌ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى ۝

ولي نه راوڙي ڊي مونڊ ته نڀه ڏطرفه رب خپل نه ^{۱۹} آياندي راغلي دوي ته صفايان قرآن ڏهغه جي به صحيفو مخڪو ڪنن وو

وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا

او ڪچر ته مونڊ هلاڪ ڪري وي داخلڪ به عذاب سره مخڪن ڏڏينه «ڌقرآن نه» خامخا به دوي ويلي وو اي ربه زمونڊ

لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَتَتَّبِعَ أَمْرَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنُحْزَى ۝

ولي تانه راليڙلو مونڊ ته رسول جي مونڊ تابعداري ڪري وي ستا ڏاياتونو مخڪن ڏڏيل ڪيدلو اورسو ڪيدلونه

قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ

نه او ايه هريو انتظار ڪوونڪي ڊي نوتا سوهم انتظار ڪوئي زرده جي ناسوبه خبرشن جي ڇوڪ ڊي خاوندان ڏڌاري برابر

وَمَنْ اهْتَدَى ۝

او ڇوڪ ڊي هدايت والا

﴿وَأَمَرْنَا أَهْلَكَ بِدَاخِلِ رَمَدٍ أَوْ دَاخِلِ رَمَدٍ فِي دَنِيَا پَرَسْتِي اَو ڏَنِيَا پَرَسْتُونِه ڏَنِه متاثره ڪيدلو علاج دادِي جي خپل اهل ته ڏمونڊ حڪم ڪوه اوپه خپله پري هم استقامت ڪوه، ڏحضرت عروة بن زبير ^{۲۰} به باري ڪنن ڏڪر شويدي جي ڪله به ني ڏپادشاهانو خبري اود هغوي حالات اوريدلونو فوراً به ڪورته لاڙلو اودا ايت ^{۲۱} وَلَا تَمُدَّنْ بِهِي تِلَاوَت ڪرو اوياباه ني ڏمانخه ڏپاره حڪم او ڪرو او اوبه ني فرمائيلو جي، الصلوة يرحمڪ الله، او مراد په اهل سره پدي

(۱۸) شڪوي
(۱۹) جواب شڪوي.

ايت کښ اهل بيت نبی ﷺ خصوصاً اوپوره امت عموماً مراد دې. او په روايت کښ راځي چې نبی ﷺ به ددې ايت د نزول بعد د حضرت علي ﷺ او فاطمه ﷺ کور ته به هر سحر تللو او هغوی ته به نى اواز کولو چې الصلوة ﴿وَأَصْبِرْ عَلَيَّ﴾ د اپنځم امر دې او غوره قول دادې چې هاضمير راجع دې صلوة ته يعنى پخپله هم د مانځه حفاظت او پدې باندې مداومت کوه ﴿لَا تَسْأَلْكَ رِزْقًا﴾ مقصد دادې چې مونږه ته د رزق پيدا کولو خامخا مډمه دار نه شي گرځولى چې دهغې د پيدا کولو د وچي نه مونږ په شان اهم عبادت پريخودلى شي، بلکه الله ﷻ د صحيح مونږ په برکت سره د انسان رزق معامله هم حل کوي لکه چې الله ﷻ فرماني ومن َيَقِيَّ اللهُ يَجْعَلْ لَهٗ مَخْرَجًا وَرِزْقًا مِّنْ حَيْثُ يَاجْتَسِبُ ﴿سورة الطلاق ايت نمبر ۲، ۳﴾ او ددې ايت مقصد داندې چې کسب معاش پکار ندي، بلکه دايت مطلب دادې کچرته د کسب معاش او فرض مونږ کښ تعارض راشي نو د کسب معاش دپاره مونږ پريخودل جائز ندي، بلکه مونږ اول کول پکار دی او کسب د معاش ورستو پکار دې، دا الله ﷻ په عبادت کښ مشغوليت د وچي نه د معاش مسئله آسانه کوي. حضرت ابوهريرة ﷺ نه روايت دې فرماني چې: رسول الله ﷺ ارشاد او فرمانيلو چې الله ﷻ فرماني: يا ابن ادم تفرغ لعبادتي املاء صدرك غنى وأسد فرك وان لم تفعل ملأته صدرك شغلاً ولم اسد فرك. ترجمه: ای ابن ادم! ته خماد عبادت دپاره خپل ځان فارغ کړه نوڅه به ستاسينه د غنا او استغناء نه ډکه کړم او ستا فقر غربت محتاجي به ختمه کړم، او کچرته تا داسي او نکرل نوڅه به ستاسينه د فکرونو او شغلونو نه به ډکه کړم او ستا فقر محتاجي به ختمه نه کړم (ترمذی). ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى﴾ عبارت په حذف د مضاف سره دې يعنى اهل التقوى او پدې کښ اشاره ده چې تقوى اصل دامور شرعيوده. ﴿وَقَالُوا لَوْلَا بَأْتِنَا﴾ د ماشکوه ده د مشرکينونه، د مشرکينو عادت داوو چې د نبی ﷺ نه به نى عناد او تعنتاً د مطالبي به نى کولي چې ته د خپلي دعوي د نبوت د تصديق دپاره د مخکينو انبياء کرامو ﷺ پشان معجزه پيش کړه لکه عصا د موسی ﷺ ياناقه د ثمود ﷺ وغيره شو. ﴿أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةٌ﴾ د اجواب شکوى ده، يعنى ددې خلکو د مطالبه صرف او صرف په ضد او عناد باندې ميني ده آيا دوى دې قرآن ته نه گوري چې دا دا الله ﷻ د طرف نه يوه عظيمه معجزه ده تير شوو ټولو کتابونو د مضامينو محافظ او دهغوی

د صداقت دپاره حجت دې نودا په ټولو معجزاتو کښ کومه معجزه ده لکه سورة العنکبوت کښ دې، اولم یکهفهم انا انزلنا علیک الکتاب علیهم الخ (العنکبوت: ۵۱). ﴿وَلَوْ اَنَّا اَهْلَكْتَهُمْ مَّهِدًا اسْتِیْنٰفَ دَیِّ دَتَقْرِیرَ دِمَاقِبِلَ دِپَارِه یَعْنِی دَوِی اِکْرَجِه اَوْس دَاقْرَآن نَه مَنِی اَوْ دَنُور و معجزاتو مطالبه کوي، کچرته الله ﷻ د اقرآن نوی نازل کړې اود دوی د فرمائش مطابق معجزه ئې نازل کړې وی نویابه هم دوی نه منله نو الله ﷻ به دوی هلاک کولو او عذاب به ئې ورته ورکولو په دنیا او اخرت کښ نودوی به بیابه هغه وخت کښ عذر داپیش کولو چې ای الله ﷻ تابه خپل رسول باندی کتاب ولي نو و نازل کړې چې مونږه ئې اتباع کړې وی، نو د دوی د دغې بهانی او عذر ختمولو دپاره الله ﷻ کتاب نازل کړو. ﴿لَوْلَا اَرْسَلْتُ اِلَیْنا رَسُوْلًا مَّهْلُوْثَةً ورسره مع آیات یامع کتاب مقدر دې، ﴿مِنْ قَبْلِ اَنْ نُّنْزِلَ﴾ ذل نه مراد په دنیا کښ عذاب دې او ﴿وَنَحْزَنَ﴾ نه مراد دخول دې جهنم ته، یعنی اخروي عذاب ته مراد دې ﴿قُلْ كُلُّ مُتَرْتِبٍ مَّهْدِیْهِ خَیْرِ کښ تخويف دنیوي دې، چې دې متمردينو اوضاعیانو ته اویا چې دادومره عظیمه معجزه هم تاسونه منی اوضداو سرکشي کوی اودنورو معجزاتو مطالبه کوی نو اوس د عذاب انتظار کوی اومونږه هم ستاسود انجام انتظار کوو. ﴿فَسَتَعْلَمُوْنَ مَنْ اَصْحَبَ﴾ استفهام د شک اوتردد په بنیاد ندې بلکه کافرانو باندی تهدید اوزجر دپاره دې، یعنی دایته به زراولگي چې په صحیح لاري باندی څوک وو اومنزل ته رسیدونکي څوک دی، او د دینه معلومه شوه چې عمل کول په قرآن ذریعه د هدایت اود سعادت ده او پدې سره انسان د الله ﷻ خشیت حاصلوي اودنیوي اخروي عذاب نه بچ کیږي، لکه چې د دې سورت په ابتداء کښ ذکر شوی دی.

تم تفسیر سورة طه، بتوفیق الله و عونه، والحمد لله الا و آخر، اللهم اغفر لنا ذنوبنا واسرائنا فی امرنا و اثباتنا کما ثبت سیدنا موسی علیہ السلام، اللهم اغفر لوالدنا الکرم، اللهم نور قبره و بر د مصعبه و طیب ثراه و جعل الجنة مثواه اللهم ربنا آتانا فی الدنیا حسنة و فی الاخرة حسنة و لنا عذاب النار (آمین ثم آمین).

رکوع	سورة الانبياء مکه	آیتونه
۷	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۱۱۲
خاص په نوم د الله سره چه بیحده مهربان او ډیر رحم کوونکې دې شروع کوم		

رقمها حسب التسلسل (۲۱)، وحسب النزول (۷۲)

تفسیر سورة الانبياء: سورة الانبياء مکی سورة دې په ترتیب قرآني کښ یویشتم (۲۱)، او په ترتیب نزولی کښ درې او یایم (۷۳)، نمبر سورت دې، د سورة المؤمنون نه مخکښ او سورت ابراهیم نه وروستونازل شویدي، زمانه د نزول دورا خیر د مکی معظمي دې، یوسل دولس (۱۱۲) یا یوسل یوولس (۱۱۱)، آیاتونو، او (۷) څرکوعاتو، (۱۱۲۰) کلماتو او (۴۰۹۸) حروفو باندې مشتمل دې.

وحد: ۱۰ سورت الانبياء د ماقبل سورت سره ربط اسمی دادې چه په سورت طه کښ په واقعي د موسی عليه السلام سره تشجیع او د دین په خاطر د تکالیف ویرداشت کولو او د ثابت قدمي ذکر و نوپدي سورت کښ د نورو انبیاء کرامو حالات او واقعات، خاص طور باندې په واقعي د ابراهیم عليه السلام سره تشجیع او ثابت قدمي ذکر کیري.

دغه شان په سورة طه کښ د حضرت موسی عليه السلام د غلبی او د سحر د مغلوب کیدلو ذکر و نوپدي سورت کښ د هریاطل د مغلوب کیدلو او د ختمیدلو ذکر دې چه «بَلْ تَقْذِفْ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ» (آیت نمبر ۱۸).

دغه شان په سورة طه کښ د فرعونيانو هلاکت او د بني اسرائيلو نجات او د فرعونيانو مال د بني اسرائيلو په وراثت او ملک کښ د راتللو ذکر و نوپدي سورت کښ د هری زمانی د نیکانو خلکو سره د دې وعدي ذکر کیري چه، ولقد کتبنا للزبور من بعد الذکر ان الارض لبرهاعبادي الصالحين (آیت نمبر ۱۰۵). دغه شان د سورة طه په اخیر کښ قرب د قیامت ته اشاره وه چه فاعلمون من اصحاب الغ جهنم، دلالت کوی په قرب باندې، او د دې سورت په ابتداء کښ تصریح ده په قرب د حساب او قیامت باندې.

ربط معنوی: پہ اعتبار دَمُضامینو سرہ دَسورت الانبیاء دَسورت طہ سرہ ربط دادی چہ پہ سورۃ طہ کتب دَحَضرت موسیٰ (علیہ السلام) پیغام توحید، اودعوت توحید ذکر و پدی سورت کتب علی سبل الترقی دابیانیبری چہ تولو انبیاء کراموتہ داوحی شوی وہ چہ زما توحید خلکو تہ بیان کریں۔ زنی ﷺ تہ اللہ ﷻ فرمائی چہ ای حُما حبیبہ ﷺ تہ ہم خلکو تہ کہلم کہلا داخبر او کرہ چہ ﴿إِنَّمَا يُؤْتِي إِلَٰهَ أُنْمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَحِدٌ﴾ ایت نمبر (۱۰۸)۔

دعوہ دَسورت: دَدَی سورت دعوہ دادہ چہ عالم الغیب، متصرف او کار ساز صرف اوصرف یواللہ ﷻ دَی عبادت صرف دہغہ، کوئی اودادعوہ پدی سورت کتب دوه (۲)، خلی ذکرہ یوخلی پہ ابتداء دَسورت کتب پہ ایت (نمبر ۴) کتب ذکرہ، اودویم خلی دَسورت پہ انتہاء کتب ایت (نمبر ۱۰۹) کتب ذکرہ۔

اجمالی خلاصہ دَمُضامینو: دَسورت پہ ابتداء او انتہاء کتب دعوی دَسورت اویا دہغی داثبات دپارہ دري (۳) عقلی دلائل، یو (۱) دلیل وحی، یو (۱) دلیل نقلی اجمالی دآنیاء کرامونہ، اولس (۱۰) دلائل نقلیہ تفصیلیہ دآنیاء سابقینونہ، اودغہ شان پہ ابتداء کتب دَیو خوسوالونوجوابونہ اوتخو فیات اوز جرونہ ذکر کیبری۔

تفصیلی خلاصہ: داسورت پہ دري (۳) حصوباندي تقسیم دَی، حصہ اول دآیت نمبر (۱) تہ ترایت نمبر (۱۵) پوری دہ پدی حصہ کتب صرف زجرونہ اودسوالونوجوابونہ ذکر کیبری، دویمہ حصہ دآیت نمبر (۱۵) تہ ترایت نمبر (۹۱) پوری دہ چہ پدی کتب زیات ترہ دلائل دی عقلیہ ہم نقلیہ ہم، اودریمہ حصہ دآیت نمبر (۹۱) تہ ترآخرہ پوری دہ، پدی حصی کتب یو دلیل وحی اوزیات تریکین بشارات اوتخو فیات ذکر کیبری۔

تفصیل دَحَصہ اول: ایت نمبر (۱) - (۲) کتب زجرونہ او پہ ایت نمبر (۳) کتب زجراوور سرہ دمنکرنیو پہ رسالت باندي شبہ ذکر کیبری، پہ ایت نمبر (۴) کتب دعوی دَسورت بیانیبری، پہ ایت نمبر (۵) کتب دري طعنونو دمنکرنیو دطرف نہ پہ قرآن باندي ذکر کیبری، چہ قرآن تہ بہ نی کلمہ اضافات احلام او کلمہ بہ نی افتراء او کلمہ بہ نی دشاعر کلام ویلواو دآیت پہ اخیر کتب دہغوی یوسوال ذکر کیبری چہ کچرتہ دانبی (علیہ السلام) برحق وی نومخکینو انبیاء کرامویشان معجزہ ولی مونرتہ نہ پیش کوی؟ پہ ایت نمبر (۴) کتب ددغی سوال جواب بیانیبری ایت نمبر (۷) کتب دمنکرنیو پہ رسالت باندي داوولی شبہی جواب ذکر کیبری، پہ ایت نمبر (۸) کتب بیاد یوسوال جواب

دې، په ایت نمبر (۹) کښ تخويف اوپه ایت نمبر (۱۰) کښ ترغيب الى القرآن بيانېږي. او بيا دايت نمبر (۱) نه تر ایت نمبر (۱۵) پورې تخويفات دنيويه بيانېږي.

تفصيل دویمې حصې: دايت نمبر (۱۶) نه تر (۱۸) اول دليل عقلی ذکر کېږي په دعوی دسورت باندي، بياپه ایت نمبر (۱۹ - ۲۰) کښ دویم دليل عقلی ذکر کېږي. په ایت نمبر (۲۱) کښ زجراوپه ایت نمبر (۲۲ - ۲۳) کښ نتیجه ددلائلومذکوره بيانېږي، په ایت نمبر (۲۴) کښ زجراو بطور معارضه مشرکینونه، خپل شرك باندي ددليل مطالبه کېږي، اوپه ایت نمبر (۲۵) کښ دليل نقلی اجمالی بيانېږي او ایت نمبر (۲۶) نه تر (۲۸) پورې شکوی بمع جواب شکوی ده او بياپه ایت نمبر (۲۹) کښ تفریع ده په جواب د شکوی باندي دايت نمبر (۳۴ - ۳۵) کښ د مشرکینو د سوال جواب اوتسلی ذکر کېږي نبي ﷺ ته، اوپه آیت نمبر (۳۶ - ۳۷) کښ زجر ذکر کېږي، په ایت نمبر (۳۸ - ۳۹ - ۴۰) کښ شکوی اوجواب شکوی ذکرده سره د تخويف اخروی نه، په ایت نمبر (۴۱) کښ تسلی ده نبي ﷺ ته، دايت نمبر (۴۲) نه تر (۴۵) پورې زجرونه اوپه ایت نمبر (۴۶) کښ تخويف اخروی سره د زجر نه اوپه آیت نمبر (۴۷) کښ تخويف اخروی ذکر کېږي.

او دايت نمبر (۴۸) نه تر (۹۱) پورې پدیکښ لس (۱۰) دلائل نقلیه تفصیلیه ذکر کېږي، په ذکر د اولس (۱۷) انبیاء کرامو ﷺ واقعاتوسره (۱) قصه دموسی ﷺ اوهارون ﷺ ایت نمبر (۴۸) ۲) قصه دابراهيم ﷺ (۵۱ تا ۷۳) پورې (۳) قصه د لوط ﷺ (۷۴ تا ۷۵) (۴) قصه دنوح ﷺ (۷۶ - ۷۷) (۵) قصه دداود ﷺ اوسليمان ﷺ (۷۸ تا ۸۲) (۶) قصه دایوب ﷺ (۸۳ - ۸۴) (۷) قصه داسماعيل ﷺ ادریس ﷺ اوذاکفل ﷺ (۸۵ - ۸۶) (۸) قصه دیونس ﷺ (۸۷، ۸۸) (۹) قصه دزکریا ﷺ (۸۹ - ۹۰) (۱۰) قصه دمريم ﷺ اودهغه دخوی حضرت عیسیٰ ﷺ ایت نمبر (۹۱).

دویمې حصې تفصيل: دايت نمبر (۹۲) نه تراخريوري دسورت دریمه حصه ده په ایت نمبر (۹۲ - ۹۳) کښ اعلان کېږي چه اصل مسئله همدغه دتوحید مسئله ده او اختلاف پکښ باغيانو اچولي دي، په ایت نمبر (۹۴) کښ بشارت دې او (۹۵) کښ زجراو تخويف دې، دايت نمبر (۹۶) نه تر (۱۰۰) دې، په ایت نمبر (۹۴) کښ بشارت دې، دايت نمبر (۹۵) کښ زجراو تخويف دې، په ایت نمبر (۹۶) نه تر (۱۰۰) دې، په ایت نمبر (۹۷) کښ بشارت دنيوی ذکر دې، په ایت نمبر (۱۰۸) کښ په توحید باندي دليل وحی ذکر کېږي.

دایت نمبر (۱۰۹) ۱۱۱ تر) پوری اعاده کیہی دَدَعُو دَسُورَت سرہ دَدَلِیل نہ اوپہ ایت نمبر (۱۱۲) کنس تخویف اخروی اودیسوال جواب ذکر کیہی۔

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿۱۰۹﴾
دیرزدی راغی خلکو تہ حساب دَہقوئ اودوئ پہ غفلت کنس دی مخ مگر خونکی دی
مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنْ رَبِّهِمْ فَتُخَذَفُ لَهُمْ إِلَّا أَسْمَعُوهُمْ وَهُمْ يُلَعَبُونَ ﴿۱۱۰﴾
نہ راخی دوئ تہ خہ نصیحت دَظرفہ دَرَب دَدوئ نہ نوئ مگر غور کیدی دوئ ہفی تہ اوحال داچہ دوئ لوبی کوی
لَا هِیَۃَ قُلُوبُهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوٰیۤ اَلَّذِیۡنَ ظَلَمُوۡا ؕ هَلْ هٰذَاۤ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُکُمْ ؕ
مشغولہ دی زرو نہ دَدوئ اوپتی جرگی اوکری ہفہ چاہہ ظلم ئی کریدی، چہ ندی دامگرشردی سناسویشان
اَفْتَاۡتُوۡنَ السَّحَرَ وَانْتُمْ تُبْصِرُوۡنَ ﴿۱۱۱﴾
آیا قیلوئ تاسو جادو اوحال داچہ تاسو بوہیوئ

﴿اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ﴾ دَسُورَت ابتداء پہ زجراوشکوی سرہ کیہی پہ غفلت اوعراض باندی، او ﴿اِقْتَرَبَ﴾ یعنی مزید پہ معنی دَقَرَب یعنی مجردو سرہ دی، خوہرکلہ چہ پہ ﴿اِقْتَرَبَ﴾ کنس مبالغہ وہ خکہ چہ زیادت دَمَبْنی دلالت کوی پہ زیادت دَمَعْنی باندی نوخکہ مزید ذکر کرکری شو، اولام پہ ﴿لِلنَّاسِ﴾ کنس پہ صلی دَ ﴿اِقْتَرَبَ﴾ یعنی فعل کنس راغلیدی، اود ﴿لِلنَّاسِ﴾ نہ مراد مشرکین دی دَقَبیلی دا اطلاق دَاسم جنس نہ، پہ بعضو افرادو باندی، خکہ چہ راتلونکی صفات یعنی ﴿مُعْرِضُونَ﴾، او ﴿مَا يَأْتِيهِمْ﴾ وغیرہ داصفات دَمَشْرِکینودی، نہ دَمَسلمانانو، او، ﴿حِسَابُهُمْ﴾ نہ مخکنس لفظ دَوَقَت مقدردی خکہ چہ اقتراب یازمانی وی اوایامکانی، مکانی دلته ندی متصوراوندی صحیح نولہذا مراد بہ تنہ وخت اوزمانہ دَحساب وی، نوخکہ ورسرہ لفظ دَوَقَت مقدردی، اود حساب نہ مراد یاورخ دَقیامت دہ اویاتنہ مرگ مراددی، اوقیامت تہ قریب دَدی وجی نہ اوئیلی شوچہ داراتلونکی دی اوکوم خیزچہ راتلونکی وی نوہفہ قریب وی لکہ مثل مشہوردی، ما اقرب مات، وما بعد مالات، یوسیکنہ کوم چہ تیرشونوہفہ دیربعید اولری شو خکہ

چه هغه واپس نشي حاصلیدې او کوم وخت چه کروړ کاله ورستو راځي نو هغه قریب دې، ځکه چه هغه خامخا راتلونکې او حاصلیدونکې دې، او یاقیامت ته قریب په اعتبار د تیر شوي وخت سره ونیلی شویدی ځکه چه د دنیا پاتی زندگی ډیره کمه ده په نسبت سره تیره شوي زندگی ته. ځکه چه دا امت اخري امت دې، او کچرته د حساب نه مراد مرگ شي او حساب د قبر شي چه د مرگ نه پس هر انسان سره کیږي نو پدی اعتبار سره معنی بالکل واضحه ده ځکه چه انسان ته مرگ ډیر قریب دې، هره گهڼه او هر ساعت د مرگ خطره موجوده وی، او نسبت د اقتراب یعنی نزدیکت حساب ته کول دپاره د تغخیم شان او دوجی د تهویل د حساب نه دې یعنی الله ﷻ ددې تعلیم ورکوی چه د دنیا په خواهشاتو کښ داسي مه مشغوله کیږئ چه د حساب هغه سخته ورځ درنه هیره شي. تاسو ته هغه ورځ ډیره نزدې راغله چه تاسو به دخپلی ټولي زندگی حساب و کتاب الله ﷻ ته به ورکوی

﴿وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ﴾ مراد تنه بی پرواهی ده، ﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ دَافِعٍ﴾ زجر دې په استهزاء باندې د قرآن سره او (من) زانده دې د استغراق ادنی دپاره راغلیدې او په ﴿مِنْ رَبِّهِمْ﴾ کښ من د ابتدا د غانی دپاره دې او متعلق دې په یاتیم فعل پوری، او د ذکر نه مراد قرآن دې، او ﴿مُحْتَسِبٍ﴾ په جرسره صفت د ذکر یعنی د قرآن دې، او د ټولو اهل سنت والجماعت پدی اتفاق دې چه قرآن حادث او مخلوق ندې بلکه قدیم او غیر مخلوق دې او دلته حادث و ټیل په نسبت سره قرآن لفظی ته دې چه مرکب دې د حروفو او اصواتو نه او هغه حادث دې بالاتفاق اگر چه پدیکښ هم بعضو خلکو د قدیم قول نسبت کړیدی امام احمد بن حنبل رحمه الله ته، او کوم چه قدیم دې هغه کلام نفسی دې او یا ورته حادث په اعتبار د نزول سره و نیلی شویدي چه یو آیت به نازلیدلو ورسو د ټیل آیت نه، یو سورت به نازلیدلو ورسو د ټیل سورت نه او هغه هم الفاظ د جبرئیل علیه السلام وو، او یا ورته ﴿مُحْتَسِبٍ﴾ اعتبار د زعم د کفارو سره و نیلی شویدی چه د هغوئ زعم دا وو چه د قرآن کلام د الله ﷻ ندې، او د حضرت حسن بن فضل رحمه الله نه مروی دی چه د ذکر نه مراد دلته نبی ﷺ دې او مقصود پدی سره د کفارو عادت او شعار بیانول دی چه کله هم دوی ته نوې رسول راغلي دې نو د هغه خبری اوریدلو نه پس په هغه پوری ئی توقی کړیدی او دلیل پری دا ورستو آیت دې چه ﴿هَلْ هُنَا إِلَّا بَنَاتُ

﴿إِلَّا أَشْتَمُوهُ﴾ استثناء مفرغه ده اودا جمله ماضیه په محل دَنصب کښ ده او په تقدیر دَفسره دضمیر مفعول دَ﴿يَأْتِيهِمْ﴾ اوشیخ رضی قانون ذکر کړیدی چه کله جمله ماضیه حال واقع شي اودا واقعه شوی وی ورستودَ(الاً) نه نو اکتفاء به په ضمیر کولی شي، او او به نشي راوړلی، لکه چه پدی ایت کښ اکتفاء شویده فقط په ضمیر باندی، اگر چه دجمهورو نحویانو مذهب دادی چه په دواړو کښ په هریو باندی اکتفاء کیدلی شي.

﴿وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾ داحال دې دضمیر مرفوع دَ﴿أَشْتَمُوهُ﴾ اومراد دَ﴿يَلْعَبُونَ﴾ مستهزئین یعنی توقی کوونکي دي، یعنی دوی په غفلت او اعراض کولو کښ دومره انتهاته رسیدلي دي چه نرانی احکامات او تعلیماتوسره دلوبو کوونکو پشان عمل کوي (خطیب) او یا په معنی دیشغلون سره دې یعنی دوی په دنیا کښ مشغول دی او قرآن نه اعراض کوی او یا تنه مرادادې چه دوی په قرآن باندی اعتراضاتو کولو کښ مشغول دی.

﴿لَا هَيْئَ قُلُوبُهُمْ﴾ داحال دې یاد دضمیر مرفوع دَ﴿أَشْتَمُوهُ﴾ پنه نو﴿لَا هَيْئَ﴾ او﴿يَلْعَبُونَ﴾ دضمیر مرفوع نه نویا حالین متد اخلین دی او﴿لَا هَيْئَ﴾ دلهی یلهی نه په معنی دغفلت سره دې اوداپه منزله دَعَلت دې دما قبل دپاره یعنی داکفار قرآن اوری اوپه هغی پوری توقی اومسخري کوي او قرآن ته توجه نه کوي ځکه چه زړونه ئي غافل دي، یعنی دوی ته صرف داستماع(اوریدلو) صفت حاصل دې اوتفکر چه صفت دَزَره دې هغه ورته ندې حاصل نودوی پشانته دځناورو دي، بلکه دغفوی نه هم بدتر دي.

﴿وَأَسْرُوا﴾ اَلتَّجْوَى دابال صفت دَ کافرانو ذکر کړیې چه کله دوی قرآن اوحق خبري واوري نودعمل کولوپه خائ دَهغی خلاف پتي جرگی کوي اودهغی خلاف منصوبي جوړه وي، او(اسروا) بنولوته وائی او﴿اَلتَّجْوَى﴾ هم پتو خبرو او جرگوته وائی نود﴿اَلتَّجْوَى﴾ سره دَ﴿وَأَسْرُوا﴾ ذکر کولوپه ظاهر کښ ضرورت نوو خویبام ذکر شودپاره دَمبالغی، چه دوی به خپلی جرگی اوداسلام کیخلاف منصوبی ډیری په پته جوړه ولي خوا لله ﷻ به ددوی ددې خفیه منصوبو او جرگو اطلاع نی ﷻ ته ورکوله.

﴿الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ مَذْلَم نہ مراد پدی خائ کبش شرک دی ای الذین اشرکوا بالله (حداد) اودا بدل واقع شویدی دَ ﴿وَأَسْرُوا﴾ ضمیمہ فاعل نہ، اوپدی کبش اشارہ دہ دیتہ چہ دَحَق خلاف جرگی کول اومنصوبی جو رول سخت ترین ظلم اوکفر دی اویدا فاعل دی دَ ﴿وَأَسْرُوا﴾ دَ پَارہ. او واو پم ﴿وَأَسْرُوا﴾ کبش محض علامہ دَ جمعی دہ اودا دی دَ پَارہ ذکر کیری چہ دلالت اوکری پدی چہ ورستوددی فعل دَ پَارہ فاعل جمعی را روان دی اودا دَ قبیلی ازد لغت دی لکہ اکلونی البراغیث دَ عام عربو دَ لغت موافق اکلفی البراغیث پکاروو اویدا فاعل دی دَ فَعَل مقدرد پَارہ چہ یقول دی یعنی یقول الذین ظلموا اوبعض فرمائی چہ دامبتداہ اودا ماقبل جملہ ﴿وَأَسْرُوا﴾ النَّجْوٰی پورلہ خبر مقدم دی. اوتقدیم دَ خبر دَ اہتمام شان دَ پَارہ دی اوبعض فرمائی چہ دا خبر دی دَ مَبْتَدَا. مقدری دَ پَارہ چہ ہم دی یعنی، ہم الذین ظلموا، نولہذا دا اعتراض نہ واردیری چہ کلہ فاعل اسم ظاہروی نوفعل بہ واحد راوری کیری، لکہ چہ دامشہور قانون دی اودلته فعل جمع راوری شویدی.

﴿قُلْ هَٰذَا لَا يَشْعُرُ﴾ دَ جملہ پہ محل دَ نصب کبش بدل واقع شویدی دَ ﴿الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ ہنہ ای اسروا ہذا الحدیث (کشاف) اویدا جملہ مفعول بہ دَ دَ فَعَل مقدرد پَارہ چہ قالوا دی (اوہل) پہ معنی دَ نفی سرہ دی اودا دَ منکرینو دَ طرف نہ پہ رسالت دَ نبی ﷺ باندي یولونی اعتراض وو حاصل دَ اعتراض دادی چہ داپیغمبر خوزمونہ پشان بشر دی خوراک کوی بازار کبش گرخی نومونہ خنگہ دہ تہ پیغمبر اوایو؟؟ نوددوئ عقیدہ داوہ چہ پیغمبر بشرنشی کیدلی بلکہ پیغمبر بہ یوہ فرشتہ وی اوکچرتہ یوبشر خارق للعادة امر پیش کرو (معجزہ) نوہغہ بہ ساحروی او معجزہ بہ نبی ساحروی.

﴿أَفَتَأْتُونَ آلِ شِخْرٍ﴾ مراد تنہ قبولول، عمل کول اوتا بعداری کول دی اود ﴿تَبْصِرُونَ﴾ نہ مراد بصیرت او علم دی او استفہام دَ پَارہ دانکاراوتوبیخ دی یعنی تاسوددہ ساحرانہ کلام قبولونی حالانکہ تاسونہ پوہیری نی چہ داسحر دی (حداد).

قُلْ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ

اوئیل پیغمبر ﷺ چہ رب خما پوہیری پہ ہر خبرہ باندي کہ پہ اسمان کبش وی اوکہ پہ زمکہ کبش وی اوہغہ اوریدونکی

الْعَلِيمُ ۝ بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلْ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ۞

پوهه ذات دې، بلکه دوى واني چه داقرآن گډوډ خوبونه دي بلکه دخان نه ني جوړ کړې بلکه دې شاعرې.

فَلْيَأْتِنَا بآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ ۝ مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ

پس مونږ ته دي راوړي يوه نڅه معجزه بلکه چه ليرېلي شويدي مخکى رسولان. ايمان ندي راوړى مخکى ددوى نه

مِنْ قَرِيَّةٍ أَهْلَكْنَاهَا ۞ أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ۝

هيڅ يوکلي والو چه مونږ هلاک کړيدي آيا پس دوى به ايمان راوړي

﴿قَالَ رَبِّ يَعْلَمُ ۝﴾ دا دعوى دسورت ده چه دزمکى اوداسمانونو ټولو غيبياندي عالم ذات صرف اوصرف الله ﷻ دې، هغه دهرڅه اوريدونکى اوپه هرڅه باندي عالم دې، اوپدي ايت سره ازاله ديوتوهم اوشوه چه هرکله به الله ﷻ نبي ﷺ ته ددوى دپتو جرگو اطلاع ورکوله نوداتوهم کيدلو چه نبي ﷺ عالم غيب دې نوجواب تنه اوشو چه پيغمبر ﷺ پخپله علم غيب صفت الله ﷻ لره ثابت کړيدې، امام رازي رحمه الله وغيره فرماني چه دادهغوى ددې ماقبل طعن جواب دې چه پيغمبر ﷺ ته نبي ساحراو قرآن ته نبي سحراو ټيل په خپلو جرگو کښ نوجواب اوشو چه دې ساحرندي بلکه دالله ﷻ دطرف نه پيغمبر دې اوستاسوپه پتو خبرو بلکه په هرغيب خيزياندي الله ﷻ عالم دې تاسوته به ددې بدله درکړي

﴿بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۝﴾ دادهغوى بل طعن اودهغوى اضطراب او حيرانتيا ذکر کړې لکه څرنگه شان دباطل پرستودې چه په يوې خبرې باندي ورته ثبات او اودريدل نوي، په تيارودکمره ښ کښ کله يوطرف ته منډې وهي اوکله بل طرف ته نودوى هم دحيرانتيا اودسرگردانى دوجى نه قرآن ته اونبى ﷺ ته مختلف نسبتونه کول اول نى قرآن ته سحراو ټيل بياني داخبره پريخودله اودويمى خبرى ته نى انتقال اوکړو او قرآن ته نى ﴿أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۝﴾ (گډوډ خوبونه، او ټيل، بياني انتقال اوکړو افتراء ته چه دپته دالله ﷻ کلام وټيل دروغ تړل دي په الله ﷻ باندي، بياني او ټيل چه داپيغمبر شاعر او قرآن شاعرانه کلام دې چه مبني دې په تخيلاتو باندي اوحقيقت نه لري په خارج کښ، امام رازي رحمه الله فرماني چه ددوى اول اعتراض

دَنبِیِّ ﷺ په نبوت باندې ووجه بشریت اورسالت کښ منافات کنړلوچه نبي بشرنشي کيدلى، او بيا هرکله چه قرآن دليل وو په رسالت دَنبِیِّ ﷺ باندې، نو دَدې وجه نه دوى په قرآن باندې اعتراضات شروع کړل او اوښل ئي کچرته داتسليم کړو چه دَنبِیِ او بشر په مينځ کښ منافات نيسته دې بلکه بشرنبي جوړيدې شي نو بيا دانه منوچه دې نبي دې او قرآن ده دَنبوت دپاره معجزه ده بلکه دافقرآن سحر دې، او کچرته داتسليم کړو چه سحرندې نو بيا داهسي يو انتهيان ريك او باريک کلام دې، فصاحت نه خالي اضغاث احلام، يعني هسى گډوډ خوبونه دى او کچرته فصاحت پکښ هم تسليم کړو اودا او ابوچه دَفصاحت اورکا که په مينځ کښ دې نو بيا افتراء ده او کچرته داتسليم کړو چه بالکل فصيح کلام دې نو بيا سحر دې

بهرتقدير دَدوى دَوَلو طعنونورچه يو طعن ته کيږي چه قرآن دالله ﷻ کلام ندې اودوى به په قرآن ځکه طعن کولوچه دادليل ووپه رسالت باندې نو گويا چه رسالت دَنبِیِّ ﷺ په منزله دَدوى وو او قرآن دليل وو اونقض په دليل وارديږي نو ځکه دوى هم زيات زور دقرآن خلاف لگولى وو، دَدې توجيهاتوپه بناء 'بل' پدې مواضعو ثلا ثوکښ دأضراب اوانتقال دپاره دې اوعلامه زمخشرى فرمائي چه 'بل' پدى مواضعو کښ دترقى دپاره دې اوهر طعن دبل ډير سخت اوزيات فاسددې لکه چه ظاهره ده چه دوى اول قول او طعن پدى سره اوکړو چه بشرنبي نشي کيدلى او بيا ئي په طعن کښ ترقى اوکړه او قرآن ته ئي اضغاث احلام اوښلو او بيا ئي مزیده ترقى اوکړه او قرآن ته ئي افتراء اوښله او بيا ئي مزیده ترقى اوکړه او قرآن پشان مقدس کتاب ته ئي شعر اوښلوچه هغه صرف اوصرف تخيلات وى.

﴿فَلْيَايْتَا بَقَايَا دَهَابِلِ طَعْنِ اَوْدِ كَفَارُو يُوْبِلِ لَوِىْ اَعْتِرَاضُ ذِكْرِ كِيَرِيْ پِه رسالت باندې اودا جواب

دې دَشَرط محذوف دپاره تقدير دَعبارت داسى دې، اِنْ لَمْ يَكُنْ كَمَا قُلْنَا لَبِىْ كَانِ رَسُوْلًا مِّنْ اِلٰهٍ فَلْيَايْتَا اِخْ يعني دوى به دا اعتراض کولو کچرته زمونږ دالزامات غلط وي اودې حقيقه دالله ﷻ دَطَرَف نه رسول وي نودې مونږ ته زمونږ دفرمائش مطابق هغه معجزى ولي نه پيش کوي څنگه چه مخکښتوان بيا، کراموپيش کړي وي، لکه عصا دحضرت موسى عليه السلام اوناغه دحضرت صالح عليه السلام.

﴿كَفَّ أَرْسَلَ﴾ کاف اسمی دې په معنی دمثل سره اوصفت دې د﴿بِقَائِهِ﴾ پاره اوما مصدریه ده ارسل په تاویل دمصدرسره په معنی دآرسال سره دې، نوبارت داسی دې فلیاتنایه مثل آیه ارسال الاولین(بحر).

﴿مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ﴾ داجواب دې دهغوی ددغی اعتراض اودطعن حاصل دجواب دادې چه دغه فرمائشی معجزی کومی چه دوی طلب کوي نودا ددوی نه مخکې تیرشووقومونهم غوختلی وی نوهغوی ایمان نو راوړی نودوی خو په ضداوعنادکېن دهغوی نه زیات دي نودوی به دفرمائشی معجزی په بنیاد څرنگه ایمان راوړی.

تنبیه: دکفارو په ټولو طعنونواوعتراضونوکېن صرف دآول طعن اواعتراض اوددې اخری طعن اواعتراض جواب ورکړې شواوددې نورو جوابونه ورنکړې شو ځکه چه دانورطعنونه محض په جهالت اوخالص په عنادباندي مبني وو اودادوه په څه ناڅه دلیل باندي مبني وو،هرچه دې اول طعن نوهغه چونکه دټولو کفارونه په تسلسل سره نقل وو، اوهرچه دې دااخری نودابه یوعقلی دلیل باندي مبني وو چه دوی وټیلوچه مونږ منوچه دې پیغمبردې خومونږ ته دې زمونږ دفرمائش مطابق دمخکېنواونبیاء کراموﷺ پشان معجزی پیش کړي نوځکه ددې دواړو جوابونه اوشو.

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ

اودنې لېرلي مونږ ستانه مخکېن مگرنارینه چه وحی کوله مونږ هغوی ته پس پوښتنه اوکړی تاسودعلم والونه

إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ، وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ۝

کهړی تاسونه پوهیږئ اوتوو پیداکړي مونږ دوی داسي جوسي چه نه به ئي خورلو خوراک اونوو دوی همیشه پاتې کیدونکي

لَهُمْ صَدَقَاتُهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَقَاءً

بیاربښتی کړه مونږ دوی سره وعده پس بچ کړل مونږ هغوی اوهغه څوک چه مونږ غوښتلو

وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ۝

اوهلاک کړل مونږ دځندنه تیروتونکي کسان

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا دَاعِياً إِلَى طَعْنٍ أَوْ اعْتِرَاضٍ نَهْ جَوَابِ دِي چِه دَوِی وَتِیل چِه بَشَرِنِی شِی جَوْرِیدِلِی حَاصِل دَ جَوَاب دَادِی چِه مَخْکِبِی تیرشوی تَوِل رَسولَان نَارِینَه وَو اَوْد ﴿رَجُلًا مِّنْهُ مَرَاد بَشَرًا دِی خُکِه چِه پِه وَصَف دَر جَلِیت سِرِه بَشَر مَتَصَف کِیرِی، فَرَشْتِی نَه مَتَصَف کِیرِی، ﴿فَتَقْتُلُواْ أَهْلَ الذِّکْرِ﴾ مَرَاد پِه اَهْل ذَکَر سِرِه صَحِیح عِلْم لِرَوْنِکِی عِلْمَاء دِی، یَعْنِی چِه کَلِه تَاسَوِی خِیلَه نَه پَوِهیَرِی نَوِیْبَادَ عِلْمَاء وَنَه پَوِیَسْتَنَه کَوِی اَوْد هَعَوِی اتِبَاع اَوْتَقْلِید کَوِی اَو قَرطَبی رَحِمَهُ اللّٰهُ دَدِی اِیت پِه ضَمَن کَبِی لِیکِلِی دِی: لَمْ یُخْلَفِ الْعُلَمَاءُ اِنْ الْعَامَّةَ عَلَیْهَا تَقْلِیدُ عِلْمَانِهَا وَانَّمِ الْمَرَادُ بِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فَتَقْتُلُواْ اَهْلَ الذِّکْرِ اَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ، وَاجْعُواْ عَلٰی اَنْ اِلْعَمٰی لَا یَدُلُّهُ مِنْ تَقْلِیدِ غَیْرِهِ..... فَکَذَلِکَ مِنْ لَا عِلْمَ لَهُ وَلَا بَصَرَ یَعْنِی مَایَدِیْن بَه لَا یَدُلُّهُ مِنْ تَقْلِیدِ عِلْمِهِ (قَرطَبی ج ۶ ص ۱۳۹).

یَعْنِی عِلْمَاء وَ پَدِیکَبِی اِخْتِلَاف نِیْشْتَه چِه پِه عَام خَلْکُو بَآنْدِی تَقْلِید دَخِلو عِلْمَاء وَ ضَرُورِی دِی اَوِیْشَکِه دَوِی مَرَاد دِی پَدِی قَوْل دَا لَهِ ﷺ سِرِه ﴿فَتَقْتُلُواْ أَهْلَ الذِّکْرِ﴾ اَوْد غَه شَان دَوِی لَو خَلْکُو پَدِی اِجْمَاع دِه چِی ژَوْنَد سِرِی دِپَارَه دَبِل تَقْلِید اَو اتِبَاع ضَرُورِی دِه، نَوْد غَه شَان هَغَه سِرِی چِه هَغَه لَرَه عِلْم نَوِی اَو دِیْن پِه اَمُور و کَبِی و رَلَه پَوِه نَوِی نَوِیْه هَغَه بَآنْدِی هَم تَقْلِید دَوِی عَالَم ضَرُورِی دِی اَو قَاضِی بَیضَاوِی رَحِمَهُ اللّٰهُ فَرَمَانِی: وَ اِلَا یَه دَلَالَه عَلٰی وَجُوبِ الْمَرَا جَعَةِ اِلَى الْعُلَمَاءِ لِمَا لَا یَعْلَمُ، یَعْنِی پَدِی اِیت کَبِی دَلِیل دِی پِه دِی چِه مَرَا جَعَت (تَقْلِید) وَ اِجَاب دِی عِلْمَاء وَ تَه پِه هَغِی مَسْئَلِی کَبِی چِه عِلْم وَ رْتَه نَوِی.

فَاَنَّهُ: بَعْض مَعَا صِرُوف مَفْسِرِیْنَوِی پَدِی مَقَام کَبِی دَتَلِیْس نَه کَا رَا خِسْتِی دِی اَو دَا سَلَفَاو اقوال نِی پِه یَو غَلَط اَنْدَا ز کَبِی پِیْش کِرِیدِی اَو کَلِمَه حَق اَرِیدِمَا بَاطِل، پُور هَم صَدَاق گَرِزِیدِلِی دِی اَو دَعْلَامَه اِبْن قِیْم رَحِمَهُ اللّٰهُ اَو دَحَضَرَت شَاه وَلِی اللّٰهِ رَحِمَهُ اللّٰهُ دَعْبَارَتُو نَو تَرْجَمَه ی نَقْل کِرِیدَه اَو دَهَغِی دَمَقْصُود وَ صَاحَت ی نَدِی کِرِی، کُوم چِه دَسَاقِی اَو لَاحِقِی نَه مَعْلُومِی رِی چِنَا نِچَه لِیکِی:

فَاَنَّهُ: اَعْلَامِ الْمَوْقِعِیْن عَنِ رَبِّ الْعِلْمِیْن دَعْلَامَه اِبْن قِیْم جَوْزِیَه کِتَاب پَدِج ۲ ص ۱۲، کَبِی سَوَال ذَکَر کِرِیدِی چِه دَدِی اِیت نَه تَقْلِید مَعْلُومِی رِی اَوِیْبَانِی جَوَاب کِرِیدِی..... چِه اللّٰهُ تَعَالٰی بَدِی ذَکَر کِرِیدَه دَهَغَه چَا چِه اَعْرَاض کُوی دَمَا نَزَلَ اللّٰهُ قُرْآن کَرِیْم اَو صَحِیح حَدِیْث، نَه اَوْتَقْلِید دَمَشْرَانُو کُوی دَا تَقْلِید پِه اِتْفَاق دَامَت سِرِه مَذْمُوم اَو حَرَام دِی الْخ مَوْنِزِیدِی خَائِی کَبِی دَحَافِظ اِبْن قِیْم رَحِمَهُ اللّٰهُ پِه اَحْوَالِو اَو اقوال هَغَه تَبْصِرِی نَه کُوم چِه عِلَامَه کُوشِی رَحِمَهُ اللّٰهُ یَانُورُو

بزرگانو کړيدي صرف دومره عرض کوو کچرته دحافظ ابن قيم رحمته الله دکلام مقصد دغه شي لکه چه دې بعضو مفسرينو بيان کړيدي نو په کلام دحافظ کښ به ډير تعارض او اضطرابات پيدا شي، لکه علامه په اعلام الموقعين (ج ۲ ص ۲۵۴) کښ ليکلي دي: لا تجداً واحداً من الائمة الا وهو مقلد من هو اعلم منه في بعض الاحكام يعني يوهم دآئمنه داسي نيشته دې مگر هغه دخپل خان نه دلونی عالم تقليد په بعض احکاماتو کښ کړيدي، اودغه شان فرمائي: وقد قال الشافعي رحمته الله في موضع من المجمع (قلته تقليداً لعطاء) يعني امام شافعي رحمته الله په موضع دحج کښ ويلي دي چه پدي مسئلي کښ ماعطاء تقليد کړيدي، کچرته تقليد مذموم او حرام وی مطلقاً نودلته بيا دحافظ ابن قيم رحمته الله دقول مطابق ائمو ولی تقليد کړيدي؟؟ دغه شان حافظ په يوځای کښ ليکلي دي چه امام شافعي رحمته الله فرمائي: اذا وجدتم في كتابي خلاف سنة رسول الله ﷺ فقولوا بسنة رسول الله ﷺ ودعوا مالك (اعلام الموقعين ج ۲ ص ۲۶۲) اوييا په بل ځای کښ دامام شافعي رحمته الله قول په باره دشرائطو دمفتی کښ نقل کړيدي چه لايحل لاحد ان يفتي في دين الله الا رجلاً عارفاً بكتاب الله بناسخه ومنسوخه ومحكمه ومتشابه وتاويله وتويله ومكيه ومدنيه وما يزيد به ويكون بعد ذلك بصيراً بحديث رسول الله ﷺ وبالناسخ والمنسوخ ويعرف من الحديث مثل ما عرف من القرآن ويكون بصيراً باللغة وبصيراً بالشعر وما يحتاج اليه السنة والقرآن الخ (اعلام الموقعين ج ۱ ص ۱۶) او په بل ځای کښ ليکلي دي زوی ايضاً عن الامام احمد رحمته الله انه قال ان المفتي ينبغي له ان يحفظ اربع مائة حديث (اعلام الموقعين ج ۳ ص ۲۴۹) نودومره لوڼي جلالت شان دآئمو اقوال به څرنگه دقرآن او حديث مخالف شي او څرنگه به دهغوئ اتباع او تقليد اعراض دما نزل الله شي، کچرته دعلامه ابن قيم رحمته الله دکلام مقصد دغه واخستلی شي لکه څرنگه چه دې بعضو مفسرينو اخستی دې نو نور هم ډير تعارض به په کلام دابن قيم کښ راشي، چه مخفی ندي په اهل علمو باندې، بلکه ددې عبارت صحيح مقصد دادي چه علامه ابن قيم رحمته الله په هغه خلکو رد کړيدي چه دتقليد جامد قائل دی چه صرف اوصرف فتاوی ياده وي او استدلال په کتاب اوسنت سره ښه نه کړی او بقول علامه ابن قيم رحمته الله چه هغوئ خيال داوی چه زمونږ امام دصحابه کرام رضي الله عنهم نه هم زيات پوهه وواعلام الموقعين ج ۲ ص ۲۱۴، اوزمونږ فقهاء کرام مقلدين په مسائلو کښ استدلال په کتاب الله، سنت او اجماع اوييا په اخيري کښ په قياس سره کوي چه په هغی کښ هم زمونږ دفقهاء کرامو قول دادي چه قياس صرف مظهر للحکم دي او مثبت للحکم ندي اودغه شان زمونږ فقهاء کرام دتقليد جامدهم

قائله ندي په مذهب کښ دښته اختلافات، په ډيرو مسائلو کښ دحضرت امام ابو حنيفه رحمته الله عليه قول پريخودل دامام ابويوسف يادامام محمد رحمته الله عليه وغيره قول اختياره ول، بلکه کله کله دنورو ائمو قول اختياره ول لکه امام مالک رحمته الله عليه ياشافعي رحمته الله عليه وغيره شولکه باب تلفيق په کتابونو د فقه کښ داتول ددې خبري واضح دليل او ثبوت دې چه تقليد جامدته زمونږ فقهواؤ هم ښه ندي وئيلي، البته تعين ديو مذهب ضروري دې، ځکه چه پدې زمانه کښ هواپرستي او د نفساني خواهشاتو اتباع عامه ده نو کچرته ديو متعين مذهب اختيارنه کړې شي او ديو متعين امام دمسلك تقليد اونه کړې شي نو ددين نه به يوه توه او مذاق به جوړ شي لکه حضرت شاه ولي الله رحمته الله عليه چه حجة الله البالغه کښ فرمائي: لاسيما في هذه الايام التي قصرت فيها الهمة جدا واشربت النفوس الهوى واعجب كل ذي رأى برأيه (حجة البالغه ص ۲۳) يعني خاص طور باندې پدې زمانه کښ تقليد ځکه ضروري دې، چه همتونه ډير کمزوري شويدي او نفسوتوته خواهشات ډير خوښ شويدي او هر راي ورکونکي ته خپله راي ډير خوښه ده الخ او دغه شان دحضرت سليمان التيمي رحمته الله عليه نه منقول دې ان اخذت برخصة كل عالم اجتمع فيك الشر كله (فوائد في علوم الفقه ص ۲۶) يعني کچرته تقليد ضروري نشي نوييا دهرمسلك په اسانو مسئلو (رخصت باندې) عمل کول شروع شي نو کچرته ته دهرعالم په رخصت باندې عمل او کړي نو په تاکنښ يعني ستا په عمل کښ به ټول شرح جمع شي، او ددې وجه نه علامه سيوطي رحمته الله عليه په شرح دجمع الجوامع کښ ليکلي دي: ويجب على العالمى وغيره ممن لم يبلغ مرتبة الاجتهاد التزام مذهب معين من مذاهب المجتهدين، يعني په عامو خلکو باندې (اگرچه عالم ولي نوي) دهغه چانه چه مرتبي داجتهاد ته نوي رسيدلى ديو متعين مذهب التزام واجب دې او علامه طحطاوي په حاشيه ددرالمختار کښ ليکلي دي: من كان خارجا عن هذه الاربعة فهو من اهل البدعة والنار، يعني کوم يوسرى چه ددې څلورو مذهبونو نه خارج شي نوهغه بدعتى او جهنمي دې او علامه منالى رحمته الله عليه او حافظ ابن حجر رحمته الله عليه هم دغه شان خبره کړيده چه چونکه نن صبادنورو ائمو مجتهدينو مذاهب معدوم، غير معلوم دې، نو ددې وجه صرف ددې څلورو مذاهبو کښ ديو مذهب تقليد کول ضروري دي: اما اليوم فلا يجوز تقليد غير الائمة الاربعة في قضاء والافتاء (امان ج ۲ ص ۸) يعني په قضاء وافتاء کښ ددې څلورو مذاهبو دتقليد نه علاوه دنورو ائمو تقليد جائز ندي او حافظ ابن حجر رحمته الله عليه په شرح داربعين کښ فرمائي: اما في زماننا لقال المتنا لا يجوز تقليد غير الائمة الاربعة الشافعي رحمته الله عليه، ومالك رحمته الله عليه، وابي حنيفة رحمته الله عليه، واحمد بن حنبل رحمته الله عليه يعني زمونږ پدې زمانه

کښ دڅلورو امامانو شافعی رحمۃ اللہ علیہ، مالک رحمۃ اللہ علیہ، ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ او احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ نه علاوه دنورو ائمو تقلید جائز ندي.

اوبیا دغه بعض معاصر ليکني: شاه ولی الله رحمۃ اللہ علیہ په عقد الجید کتاب کښ هم ليکلي دي که دې سړي ته په راتلونکي وخت کښ دقرآن او حديث نه صحيح نص معلوم شواو دغه قول نه خلاف وو نوهغه قول به پرېږدي او قرآن او حديث باندي به عمل کوی الخ یو ادنی طالب هم د شاه ولی الله رحمۃ اللہ علیہ ددې کلام په مقصد باندي پوهیږی چه ددې عبارت نه د شاه صاحب رحمۃ اللہ علیہ مقصد څه دې؟ ددې عبارت واضح مقصد دا دې چه تقلید واجب دې خو کچرته یو سړی عالم وي او دقرآن او حديث ماهروی، ناسخ، منسوخ، راجع مرجوح باندي واقف وي، نو کچرته هغه ته یو مسئله جزئی کښ خپل مذهب کمزوری ښکاره شي نو عمل دي په هغی او کړي چه کوم راجع وي او تقلید شخصي او تقلید د یو امام صرف دهغه د آقاو الو منلو نه عبارت ندي لکه په سورة النحل ایت نمبر (۴۳) کښ په تفصیل سره ثابته شويده چه فقه حنفی صرف د امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ د آقاو الو نه عبارت ندي بلکه د دولس زره مستند او جید علماء کرامو د شوری نه عبارت دې چه هغوی په به یو یو یو مسئلي باندي ترڅو، څو، ورڅو پوري بحثونه کولو، او پخپله شاه ولی الله صاحب په عقد الجید کښ د یو متعین مذهب اتباع او تقلید ته ضروری وئیلی دې هغه فرمائی: ولما تدرست المذاهب الحققة الا هذه الاربعة كان اتباعها اتباعا للسواد الاعظم والخروج عنها خروجاً عن السواد الاعظم (عقد الجید ص ۳۸). یعني هر کله چه مذهب حقه صرف او صرف په دې څلورو ابوحنیفه، مالک، شافعی، احمد بن حنبل، کښ منحصر شويدي نو په دوی کښ د یو اتباع، د سواد اعظم اتباع ده او ددې نه وتل د مسلمانانو د یو لوی جماعت نه وتل دي او په حجة الله البالغه کښ حضرت شاه صاحب رحمۃ اللہ علیہ داسي فرمائی: هذه المذاهب الاربعة المدونة المحررة لجامعت الامة اومن يعتصمها على جواز تقليدها الى يومنا (حجة الله البالغه ج ۱ ص ۱۳۲) یعني ټول امت یادامت قابل اعتبار خلکو د ائمه اریعه د څلورو مدونو مذهبونو د تقلید په جواز باندي نن ورځي پوری اجماع کړیده نو شاه صاحب د یو متعین امام د تقلید وجوب قائل دي البته ماهرین علوم قرآن، حدیث چه د استنباط او اجتهاد صلاحیت لري او چه په شرائطو باندي پوره وي هغه ته ئي اجازت ورکړيدي چه د تحقیق نه ورسو په نوی مسئلي جزئی کښ اختلاف کولی شي او د موجوده زمانی غیر مقلدین عوام او اکثر ملایان چه د عربي عبارت په لوستلو باندي هم قادر ندي دهغوی دپاره د احکم ندي او د دینه د معلومه شوه چه دکوم اسلافونه د تقلید په باره کښ ممانعت منقول دې نوهغه دهغه خلکو په باره کښ دې چه کوم پخپله

درجه اجتهاد ته تقریباً رسیدلی وی، لکه امام شعرانی رحمۃ اللہ علیہ په المیزان الکبری کتب لیکلی دې وهو معمول علی من له قدرة علی استباط الاحکام من الكتاب والسنة والافقصرح العلماء بان الغنید واجب علی العامی للابضل فی دینه یعنی دامانعت محمول دې په باره دهغه چاکتب چه هغه ته دقرآن اوحديث نه استنباط کولو قدرت حاصل وي او کچرته داسي نوي نوعلماؤ پدی تصریح کړیده چه په عام سري باندي تقلید واجب دې دې دپاره چه دې په خپل دین کتب گمراه نشي

﴿وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَداً بَداً مَشْرَكِينَ وَدَوِّمَ اعْتِرَاضَ جَوَابِ دِيْ جِهَ هَوَىٰ بِهٖ اَعْتِرَاضَ كُولُوجِهٖ دَاخِرُنْگِهٖ نَبِي دِي، دِي خوزمونږ پشان خوراك او خكاك كوي، مالِ هَذَا الرَّسُولِ يَاكُلُ الطَّعَامَ وَعِشَىٰ فِى الْاَسْوَاقِ اَوْ يَهٗ ﴿جَعَلْنَاهُمْ﴾ كَتَبُ ضَمِيرِ دَمَفْعُولِ رَاجِعِ دِي رَسُوْلَانُوْتِهٖ اَوْ ﴿جَسَداً﴾ اَطْلَاقِ كَلِهٖ بِهٖ غَيْرِ مَتَغْذِي بَانْدِي كِيَرِي عِنْدِي غِذَا كُوْنِكِي نُوِي لَكِهٖ جَمَادَاتُ شُو اَو كَلِهٖ كَلِهٖ نَبِي اَطْلَاقِ بِهٖ مَتَغْذِي اَوْ غَيْرِ مَتَغْذِي دَوَارِو بَانْدِي كِيَرِي نُو دَاوْلِ اَطْلَاقِ بِهٖ اَعْتِبَارِ سِرِهٖ نَفِي دَجَسَدِهٖ اَو دَاوْرَسْتُو جَمْلِهٖ ﴿لَا يَأْكُلُوْنَ﴾ بَيَانِ اَوْ تَفْسِيْرِ دَجَسَدِ دِي، عِنْدِي اَنْبِيَاءُ كَرَامِ مَوْزِهٖ جَمَادَاتُ نُو پِيْدَا كَرِي چه خوراك به نَبِي نه كولو، اَو دَوِيْمِ اَطْلَاقِ بِهٖ اَعْتِبَارِ سِرِهٖ جَسَدِ مَثْبُتِ دِي اَوْ مَوْصُوفِ دِي اَوْ رَسْتُو جَمْلِهٖ وِرْلِهٖ صِفَتِ دِي اَوْ دَا جَمْلِهٖ مَنْفِي دِهٖ عِنْدِي دَاسِي اَجْسَادُ نُووَجِهٖ خوراك به نَبِي نه كولو بَلَكِهٖ دَاسِي اَجْسَادُوو چه خوراك به نَبِي كولو اَوْ ﴿جَسَداً﴾ مَفْرَدِ ذِكْرِ شُخْكَهٖ چه دِيْنِهٖ جِنْسِ ارَادِهٖ كَرِي شُوِيْدِي، مَقْصِدِ دَايْتِ دَا دِي چه سَتَانِهٖ مَخْكَبُ هَمِ اَنْبِيَاءُ كَرَامِ بَشَرُوو اَوْ بَشَرِيْتِ دَطَبَايِعِ نه خَارِجِ نُوو چه بِيَاخُورَاك اَوْ خُكَاكِ ته مَحْتَاجِ نُوِي (قُرْطُبِي) اُو پَدِي كَتَبُ اشَارِهٖ دِهٖ دِيْتِهٖ چه خوراك نه كُولِ شُهٖ كَمَالِ اَوْ عِلَامِهٖ دَمَقْبُولِيْتِ نَدِهٖ.

﴿وَمَا تَكَاثُرُوا كَلْبِيْنَ﴾ هَادِرِيْمِ اَعْتِرَاضِ جَوَابِ دِي چه دَانَبِي به هَمِيْشِهٖ دَپَارِهٖ نُوِي بَلَكِهٖ وَفَاتِ كِيَرِي به، خِلَاصَهٖ دَا دِهٖ چه هَر كَلِهٖ اَنْبِيَاءُ كَرَامِ مَحْتَاجِهٖ وُو خُورَاكِ، خُكَاكِ ته اَوْ دَخُورَاكِ خُكَاكِ نه مَسْتَغْنِي نُوو نُو دَفْتَا نه هَمِ نَشُوِيْجِ كِيْدَلِي اَوْ خُلُوْدِ نه مَرَادِ يَابْقَا سِرْمَدِي عِنْدِي هَمِيْشِهٖ دَپَارِهٖ زُوْنَدِي پَاتِي كِيْدَلِي اَوْ يَاتَنِهٖ مَرَادِ اُو پَدِهٖ زَمَانِهٖ پَاتِي كِيْدَلِي.

﴿ثُمَّ صَدَقْنَاهُمْ بِمِدْيَانِ﴾ تَخْوِيْفِ دَنِيُوِي ته اَشَارِهٖ دِهٖ دَپَارِهٖ دَمَنْكِرِيْنُو اَوْ بَشَارَتِ دَنِيُوِي دِي دَپَارِهٖ دَمُؤْمِنَانُو اَوْ مَرَادِ پِهٖ صَدَقِ سِرِهٖ اَنْجَا زِيْعِي بُوْرِهٖ كُولِ دِي اَوْ وُعْدِي نه مَرَادِ وُعْدِهٖ ذَهْلَاكْتِ دِهٖ

دَدْنَمَانَو اُونَصْرَت دِي دَمُومَانَو ﴿فَأَجَبْتُهُمْ وَنَشَاءُ﴾. من نشاء: نه مراد متبعين دي دانبيا. كرامو يعني مؤمنان.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رُسُلًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥﴾

يشكه نازل كريدې مونږ تاسوته كتاب په هغي كښ ياداشت ستاسودې، آيا پس تاسو د عقل نه كار نه اخلي

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٦﴾ فَلَمَّا

اوډير هلاك كريدې مونږ ډكلو والا نه چه وو ظلم كوونكى او پيدا كړل مونږ ورسندو هغوئ نه قوم نور، پس هر كله چه

أَحْشَوْا بَأْسَنَا إِنْآ هُمْ مِنْهَا يَكْضُونَ ﴿٧﴾ فَلَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا

اوډيلو هغوئ عذاب زمونږ نودغه وخت دوى د هغى نه مندى وهلى او نيلى شو مندى مه وهى او واپس لاړشئ

إِلَى مَا أْتَرَفْتُمْ فِيهِ وَمَسْكِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَسْأَلُونَ ﴿٨﴾

هغه مالونوته چه مست كړي شوي وئى تاسوپه هغى كښ او خپلو كورونوته، دې ډېاره چه ستاسونه پوښتنه او كړې شي

قَالُوا يُوَيْلَنَا إِنْآ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوُهُمْ حَتَّى

او نيل دوى هائى تباهي ده زمونږ بيشكه وو مونږ ظالمان، پس هميشه وې دغه آوازونه (جغفي) د دوى تردې چه

جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا لِّحَبِيطٍ ﴿١٠﴾

او گرځول مونږ دوى ريډلي شوي بيخمره شوي

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا﴾ هدا تر غيب الى القرآن دې او پدي كښ رد دې دهغه طعنونو او خبرو كوم به دوى دقرآن په باره كښ كولى لكه دوى به وئيل چه قرآن اصداث احلام يا افراء او ياديو شاعر كلام دې اوتنوين په ﴿مَكْتَبًا﴾ كښ د تعظيم او تفخيم شان ډېاره دې، او په ﴿ذِكْرًا﴾ سره مراد شرف، عزت او ښه شهرت دې، او خطاب عربوته دې چه هغوئ اول مخاطبين وو، نو مطلب دادې چه د اقرآن ستاسو ډېاره باعث د ښه شهرت او باعث د شرف او عزت دې ځكه چه ستاسوپه ژبه كښ اوستاسو د قوم نه په نبي باندې نازل شويدي (روح) اود دې وجه نه نبي ﷺ ارشاد او فرمائيلو:

احبوا العرب لثلاث فان عربى والقرآن عربى ولسان اهل الجنة عربى، او كما قال **الطبري** او يا خطاب
تولومؤمنانوته دې او مقصد دادې چه تاسوپه قرآن باندي عمل او كړئ ځكه چه قرآن باندي عمل
كول سبب د عزت او شرافت دې، او ياد ذكرنه مراد اموردنيه او شرعيه دي او ياد كړه معني
د تذكيره سره دي يعني وعظ او نصيحت يعني ستاسو د پاره پديكېن وعظ او نصيحت دې

﴿وَكَمْ قَصَمْنَا بِدَاخِوَيْفِ دَنِيوِي دې او تفصيل دې د ماقبل اجمال چه ﴿وَأَهْلَكْنَا الْمُتْرَفِينَ﴾
دې او كم خبره ده مفيده د تكثيره او قصم په لغت كېن ماتولو ته وئيلي كيږي دلته تنه سخت
او استيصالي عذاب مراد دې

﴿مِنْ قَرْيَةٍ﴾ د دينه مراد يوه خاص قريه نده، بلكه تير شوي قومونه چه شرك او كفرني كړي وو
تول تنه مراد دي، او د اكن عباس **رحمه الله** نه چه منقول دي چه د دينه مراد حضورا يا مهادن وغيره دي
هغه علي سبيل التمثيل دې نه على سبيل الحصر. كانت ظالمة دلته مضاف مقدر دې چه اهلها دې
او ﴿ظَالِمَةً﴾ په معني د كافره سره دې، او د اسبب د هلاكت دې، ﴿فَلَمَّا أَحْسَوْا﴾ ضمير د جمع
راجع دې اهل د قريه ته او ندي راجع ﴿قَوْمًا آخَرِينَ﴾، ته ځكه چه دهغوئ څه گناه دلته ندي
ذكر، او ﴿أَحْسَوْا﴾ د احساس نه دې او احساس وئيلي كيږي ادراك په يو دحواسو سره، دلته تنه
مراد يقين دې د عذاب او په لفظ د ﴿أَحْسَوْا﴾ كېن اشاره ده د يته چه د مشاهدي او احساس د عذاب
نه پس توبه نه قبليري كچرته دوي د مشاهدي او احساس نه مخكېن توبه ويستلي وي نو قبوله
شوي به وه.

﴿إِذَا هُمْ مِتَّيَا﴾ اذا مفاجاتيه دې او ضمير د ﴿مِتَّيَا﴾ يا راجع دې قريي ته او يا راجع دې ﴿بِأَسْمَاءَ﴾
او باس په معني د نعمة دې ځكه ضمير د مؤنث ورته راجع شو، او من په اول صورت كېن ابتدائي
دې او دويم صورت كېن بيا تعليلي دې او ركض په لغت كېن وئيلي كيږي زمكه په پونده باندي په
تيزي سره وهل، دا كناية ده د مندي وهلو نه، يعني دوي چه كله مقدمات د عذاب او كتلونومندي
وهل ئي شروع كړي او يا ركض ماخو دې د ركض الدابة الارض بالرجل نه يعني تيزي دوجي نه
د سورلي تيندك خوړل او كلام يا په حقيقت باندي محمول دې چه دوي كله عذاب او كتلونوپه
خپلوسورلو باندي كينا ستل او تيخته ئي شروع كړه او يا محمول دې په تشبيه باندي چه ددوي

حالت دهغه خلکو د حالت سره مشابه کړې شويدې چه ډير په تيزۍ سره روان وي او ډيرۍ او تيزۍ دوجی نه ئي سورلی تيند کونه خوري، بهر تقدیر مقصد آیت دادې چه د عذاب کتلو دوجی نه دوی مندی وهل شروع کړل، نو فرشتو ورته بطور استهزاء او نیل چه:

﴿لَا تَرْكُضُوا وَآزِجْجُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ﴾ مراد ورته هغه سازو سامان او نعمتونه دی چه دهغی دوجی نه دوی تکبر کولو ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُلُونَ﴾ يعني مه تختی دې دپاره چه په تاسو باندې چه خه تیر شي نودهغی په باره کښ به بیاستاسونه خلک صبا پوښتنه کوي چه څرنگه چل وو؟ نو تاسو به ورته خپله مشاهده او کارگزاری واوروی (مدارك) او یا مطلب دادې چه تختی مه بلکه خپلو ښکلو او محلاتو کښ کینی چه خادمان درنه پوښتنه او کړي ځکه چه کله خه حادثه راشي نو یا خادمان تپوس کوي چه خه حکم دې؟ خه او کړو؟ خه شی راوړو؟ خه شي پریږدو (روح) او یا مطلب دادې چه ستاسونه پوښتنه او کړي شي چه تاسو ایمان ولی نه راوړئ؟ لکه څرنگه به د عذاب د نزول نه مخکښ به ستاسونه پوښتنه کیدله چه خه وجه ده چه تاسو ایمان نه راوړئ؟ (فرطی).

﴿قَالُوا يٰوَيْلَتَنَا هٰذَا ذِكْرُ دِيّٰ دَهْبِیْمَا تِنِیَا او د خپلو گناهونو د اعتراف په داسی وخت کښ چه فائده نه ورکوی. ﴿فَمَا زَالَتْ تِلْكَ﴾، تلک مرفوع دې محلا اسم دې د ﴿زَالَتْ﴾ دپاره او ﴿دَعَوْنَهُمْ﴾ هورله خبر دې او مشارالیه د تلک دامخکښ کلمه ﴿يٰوَيْلَتَنَا﴾ ده او پدیکښ اشاره ده چه ددوی ندامت او ښیمانتیا مسلسل وه. ﴿حَصِيدًا﴾ په معنی د محصودا سره دې په معنی دلو کړي شوي فصل سره، او ﴿خَمِيدِينَ﴾ د خمودنه دې په اصل کښ وئیلی کیږی د اورمړ کیدلو ته اودا مجموعه يعني ﴿حَصِيدًا﴾ او ﴿خَمِيدِينَ﴾ مفعول ثاني دې د ﴿جَعَلْنَاهُمْ﴾ دپاره او پدیکښ جمع بین التشبیه ده يعني ﴿حَصِيدًا﴾ په معنی دکالزوع المحصود يعني لوکړي شوي فصل پشان شو، او ﴿خَمِيدِينَ﴾ يعني کالزراحماد، په شاته د تپ ختلي اور، او پدیکښ اشاره ده چه ددوی غرور او تکبر د اور پشان وو، نو څرنگه چه په اور باندې اوبه وغیره و اچولی شي او مړ شي نودغه شان د الله ﷻ قهر او غضب په نازلیدلو سره ددوی غرور او تکبر د خاورو سره میلاؤ شو.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعِبَادٍ ۝ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهَوًا

اوندې پيدا کړی مونږ آسمان اوزمکه اوهغه چه ددې په مینځ کېن دې لویي کوونکي، کچري غوڅتلي مونږ چه اونیسو مشغله

لَا تَعْبُدُهُ مِنْ لَدُنَّا ۚ إِنْ كُنَّا فِعْلًا ۝ بَلْ تَقْدِيفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ

نوخامغا به نیولی وی مونږ هغه دخپلي خوانه کچري مونږ کولی داکار، بلکه ورگزاره وو مونږ حق لره په باطل باندې

فَيَذَرُ مَعَهُ قَزَاقًا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ۝

نوزخي کړی دماغ دهغه نوفرأ هغه هلاک شي اوستاسو دپاره تباهي ده دوجي دهغه خبرونه چه تاسوئ وایئ

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ ۝﴾ دداسورت دویمه حصه ده ترايت نمبر (۳۰)، پوری، دا اول دليل عقلي

دې په توحيد باندې چه اسمانونه اوزمکي مونږه دمصالحو او حکمتونونه خالي ندي پيدا کړي، بلکه دادالله ﷻ په معرفت اودهغه په توحيد باندې دلائل دي، لاعين داحال دې دضمير فاعل نه لعب وئيلي کيږي هغه فعل ته چه ذهني نه مقصد صحيح نوي اراده کړې شوی، او کرمانې ﷻ فرمانی چه لعب هغی ته وائی چه مقتضى ذهني جهل وي ابتداء ئي خائسته وی خوشبات ورلره نوی: اللب لعل يدعوا اليه الجهل يروق اوله واليات له (بحر بحواله کرمانی).

﴿لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهَوًا ۝﴾ دداتقریر او توضیح دماقبل دليل ده اولهو وئيلي کيږي هغی ته چه په

هغی سره مقصد مشغولاوی، اودنور خیزونونه ذهني په وجه سړی غافله شي، اوددې وجه نه دلهو اطلاق په ولداوپه بي بي باندې هم کيږي، ددې ایت ډیری معانی بیان کړې شويدي (۱) یوه معنی داده چه الله ﷻ فرمانی کچرته دازمکی او اسمانونه مونږه دخپل تفریح اومشغولا دپاره پيدا کړې وی نو لاغځنده من لکنا نوهغه تماشه اوتفریح به هم زمونږ دشان سره مناسب وی اودالله ﷻ دشان سره مناسب خو حکمت دې نوهغه تماشه به دحکمت نه خالی نوه، نومطلب دادې چه محض تماشه دالله ﷻ دشان سره محاله ده (۲) دویمه معنی داده کچرته دازمکي او اسمانونه مونږه دخپل مشغولا دپاره پيدا کړې وی نولاغځنده من لکنا نومونږ به دخان سره ساتلی وی اوتاسوته به مي ددې دليلونه نوی ښکاره کړې (۳) دریمه معنی داده چه دلخوا نه مراد ولداوی بی ده اومقصد دادې کچرته مونږ دخان دپاره ولدیاپی بی نیولی نودهغه چانه به می نیولی وی چه زمونږ سره دي

اوپہلہ خوبہ بہ می نیولی وی لکہ حورالعین وغیرہ شو اوستاسوخوبی تہ بہ می نہ کنلی
اوستاسودجنس نہ بہ می نہ نیولی، نویدیکنں رددی پہ عقیدہ دیہودیانواونصاری وُباندی، چہ
ہغوی بہ حضرت عزیر علیہ السلام اوعیسیٰ علیہ السلام تہ دَاللہ ﷻ اولاد ونبلی

﴿إِنْ كُنَّا فَنَعْلَمَنَّ﴾ ہدانتیجہ دہ دکلام سابق او"ان" نافیہ دے یعنی مونہ داکارکونکی نہ یو
اویان شرطیہ دے اوجزائی مقدردہ اوقرینہ پہ حذف باندی مخکنی کلام دے تقدیرداسی دے ان
کالاعین لانتحنہ، یعنی کچر تہ مونہ دا کارکولی نومونہ بہ ضرورولدخان دپارہ نیولی وی،
لیکن دازمونہ دشان سرہ لائق ندے ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ﴾ ہبل دپارہ داضراب دے ددے مخکنں کلام
نہ، یعنی مونہ ددینہ لہو ندہ ارادہ کری بلکہ دا دلیلونہ دی داثبات دحق اود رد دباطل دپارہ،
اوغورہ خبرہ دادہ چہ پہ حق سرہ اسلام، قرآن، رسالت اوهغہ تول حجتونہ اودلائل چہ پہ ہغی سرہ
اثبات دتوحید اوابطال دشرک اونفی داتخاذ ولد کیری مرادے، اوپہ باطل سرہ شیطان، نسبت
کول دشرک اودولد دَاللہ ﷻ تہ اودمنکرینوشبہات مرادے، اوپہ لفظ دنقذف کنں اشارہ دہ چہ
حق ہمیشہ دپارہ دروند اومضبوط وی، او ﴿فَيَذَرُوهَا﴾ ونبلی کیری دماغ زخمی کولوتہ مرادتنہ
باطلول دی ﴿فَإِذَا هُوَ رَاقٍ﴾ اإذا مفاجاتیہ دے ﴿زَاهِقٍ﴾ پپہ معنی دہالک سرہ دے اوجملہ اسمیہ
راوری شوہ دپارہ ددلالت پہ کمال مسارعت باندی پہ بطلان دباطل کنں نوگویاچہ دباطل اصل
دے پہ ہلاکت اوبطلان کنں ﴿مِمَّا تَصِفُونَ﴾ مرادتنہ نسبت دولد شریک اودلہو دے دَاللہ ﷻ تہ

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَ مَنْ عِنْدَهُ

لوخاص دَاللہ ﷻ پہ اختیارکنں دی ہغہ خہ چہ پہ اسمانونوکنں دے اوپہ زمکہ کنں دی اوهغہ خوک چہ دَاللہ ﷻ تہ نزدی دی

لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَ لَا يَسْتَحْصِرُوْنَ ﴿يُسَبِّحُوْنَ الَّيْلَ

لئ نہ کوی دبندگنی دہغہ نہ اونہ ستري کیری پاکي وائی دَاللہ ﷻ پہ شبی

وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُوْنَ ﴿اَمَّا اتَّخَذُوا الْاِلٰهَ مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُوْنَ ۝

اورخ کنں نہ بنکارہ کوی سستی آیانبولی دی دوی معبودان دزمکی والونہ چہ ہغوی ژوندی کول کولی شی؟

﴿وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ بِأَدْوِمٍ دَلِيلٌ عَقْلِي دِي پِه توحیدباندي چه زمکي. اسمونه اوهرخه دالله ﷻ په قبضه قدرت کښ دی اودهغه په تصرف کښ دی ﴿وَمَنْ عِنْدَهُ مِمَّا ارادته فرشتی دی او عندیه په اعتبار د شرف او منزلت سره مراد دې اویه اعتبار د مکان سره ندې مراد ځکه چه الله ﷻ د مکان نه منزله دې.

﴿لَا يَسْتَحْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ بِدَايِيَان د حال دې د ملائکو د عبادت دې، اونفې دهغه امورو ده د ملائکونه چه هغه مانع د عبادت د پاره گرځي، اوموانع د عبادت د پاره دری څيزونه دي: ۱) استکبار يعني لوی کول دانفې شوپه ﴿لَا يَسْتَحْبِرُونَ﴾ سره ۲) ستړيادانفې شوپه ﴿لَا يَسْتَحْبِرُونَ﴾ ۳) ناراستی راتلل دانفې شوپه لایفترون سره.

﴿يَسْتَحِبُّونَ الْآلَافَ بِدَا حَال دې د ضمیر د ﴿لَا يَسْتَحْبِرُونَ﴾ په اودلیل اونهارنه مراد دادې چه ددوئ تسبیح همیشه اویې درې، مسلسل وی اویه هروخت کښ وی اود حضرت کعب اجار ﷺ نه مروی دې چه د فرشتو دوام تسبیح داسی دې لکه انسان چه ساه اخلی چه نه پری ستړی کیږی اونه پری ذبل کار نه مشغولیری.

﴿أَمِ اتَّخَذُوا إِلَهًا غَيْرَ الَّذِي هُوَ أَدْوَمُ لَدَى الْهَوَسِرِ پَس دنفی ذاتخاذ وولدنه، او ام منقطعه دې اوداد زجر و انکار د پاره دې اودا انکار اونفې راجع ده نشورته، يعني دوی ژوندي کول نشي کولي، اوانکار اونفې ذاتخاذالو نه نده ځکه چه هغه واقع شويدي اوغوره قول دادې چه انکار مستفاد دې دهمزی د آم نه نومطلب دادې چه دوی دزمکی نه الهه نیولی دی نوآياهغه په احیاء اوژوندور کولوباندي قادردی؟ نوهرگزندی قادر نولهذا خدایان هم ندی، اوبعض فرمانی چه ام په معنی دهل سره دې اوقیدد ﴿يَنْ أَلْأَرْضِ﴾ دتحقیر د پاره دې اودتخصیص د پاره ندې، ﴿هُمْ مُبْشِرُونَ﴾ داجمله صفت دالله د پاره واقع شويده اونفې ددې قید مراد ده، يعني دوی خو پیدا کول اوژوندی کول نشي کولی اوڅوک چه په احیاء باندي قادر نوی نوهغه اله هم نشي جوړیدلی.

أَوْ كَانَ فِيهَا إِلَهًا إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا ۖ فَسُبْحَنَ اللَّهُ

کبری وی په زمکه اسمانونو کښ نور معبودان برخه سبوا دالله ﷻ نه نور یاد شوي به وو دواړه پس پاکي ده الله ﷻ لره

رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ۝ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ

چه مالک دعرش دې دهغه څه نه چه دوی ئی بیانوي تپوس نشي کیدې دالله ﷻ نه دهغه څه چه هغه ئی کوي

وَهُمْ يُسْأَلُونَ ۝

اوددې مخلوق نه به تپوس کیدشي

﴿لَوْ كَانَ فِيهَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا﴾ بیدادلیل بیانیری په نفی دالهیو باندې پدی ایت کښ

دوه (۲) قسمه تحقیقونه دی، یو لفظی تحقیق او بل معنوی.

تحقیق لفظی: (لو) دحروف شرط نه دې دادلالت کوی په تلازم دشرط اوجزا باندي اودیتنه لواستدلاليه هم وئیلی کیږی او ددې استعمالات تقریبا (۷۰) او یا قسمه دی چه «رضی» په شرح دکافی کښ په تفصیل سره مذکور دی او فیهما ضمیر راجع دې زمکی او اسمانونوته او مراد تنه ټول عالم دې که علوی وی یا سفلی وی او مراد په فیهما سره فی تصرفهما وتنبیرهما دې اویاتنه مراد خلق او تاثیر دې یعنی فی خلقهما واثارهما نولهذا دا اعتراض نه واردیږی چه دالله ﷻ دپاره مکان ثابت شو او الله ﷻ ممکن فی المكان دی (العیاذ بالله) الأصفی دې په معنی دغیر سره دې او پدی کښ دنحویانواختلاف دې چه الا په منزله دغیر دې په اسمیت کښ او که په نفس معنی کښ چه مغایرت دې، نو بعض نحویان دا وائی چه الا اسمی دې اوددې اعراب په مابعد کښ ظاهریږی لکه څرنگه هغه الف لام چه داخلیری په اسم فاعل او اسم مفعول باندي چه هغه اسمی دې او اعراب ئی په اسم فاعل باندي ظاهریږی لکه الضارب، المضروب شو، لیکن غوره خبره داده چه الا په معنی او په منزله دغیر سره دې او اسمی ندې یعنی الاهم وضع شویږی دمغایرت دپاره او غیرهم دمغایرت دپاره وضع شویږی اوفره په مینځ ددواړو کښ دادې چه الا دلالت کوی په مغایرت دمابعد ماقبل نه نفیا او اثباتا او غیر دلالت کوی په مغایرت دمابعد ماقبل نه ذاتا او وصفا بغیر داعتبار داثبات اونفی نه.

نهر کله چه ددوی دواړو په مینځ کښ اشتراك وو په معنی د مغایرت کښ نو ددې وجه نه یو دبل په ځای استعمالیږی او هر کله چه الا په معنی د غیر سره وی نو پده سره مغایرت معتبری ذاتا، صفتا او مغایرت نفیا و اثباتا بیانوی معتبر لکه څرنگه چه غیر چه کله په معنی دالا سره شي نویا په مغایرت نفیا و اثباتا دلالت کوی او مغایرت ذاتا و صفتانوی معتبر، او علامه ابن حاجب په کافیه کښ قانون ذکر کړیدی چه اذا كانت تابعة لجمع منکور غیر محصور. یعنی چه کله الا واقع شي ورستو د متعدد نکرې غیر محصوره نودا به په معنی د غیر سره وی. نودلته هم الا ورستو د متعدد نکرې غیر محصوره واقع شویدي نو ځکه په معنی د غیر سره دي او قرینه عقلیه پری داده کچرته الا پخپلی معنی یعنی استثنائی شي نو معنی به فاسده شي او ایت به دال نشي په اثبات د وحدانیت باندی، ځکه چه دایت معنی به د اشی، لوکان فیهما الهة مستفی عنها الله لقستا، یعنی کچر په زمکه او اسمان کښ د الله ﷻ نه مستثنی الهه وی نو فساد به راغلی وی، نو مقصد اشو چه په تقدیر د مستثنی سره به فساد راځی او د عدم استثناء په صورت کښ به فساد نوی نو توحید ثابت نشو، نو ځکه الا دلته په معنی د غیر سره دي.

تحقیق معنوی: د ایت دلیل دي په نفی دال هو او علامه تفتازانی رحمه الله په شرح العقائد کښ فرمائیلی دی چه پدی ایت کښ اشاره ده برهان تمناع ته او تمناع نی عبارت گرځولی دي ددینه چه تعلق دارادي د احد الواجبین راشي په حرکت دزید پوری او د واجب اخیه سکون دزید پوری یعنی یو خدای به دزید حرکت اراده کوی او بل به نی سکون اراده کوی او دفساد نه مراد خروج د نظام مشاهده دي چه ددینه تعبیر په عدم لاحقه سره هم کیږی یعنی داموجود او مشاهد نظام ختمیدل. نو په شرح العقائد کښ علامه د دلیل خلاصه داده کچرته په اسمانونو او زمکه کښ دوه (۲)، خدایان ممکن وی نو د هغوی په مینځ کښ به تمناع هم ممکنه وه لیکن تالی یعنی امکان د تمناع باطل دي نو لهذا خدایان را تلل هم باطل دی او ملازمه عادیه ده یعنی د باد شاهانو عادت پدی جاری دي چه یو بل د مخالفت کوی، لکه چه مشهور متل دي چه دوه (۲)، فقیران په یو کمبل کښ ځانیږی او دوه (۲) باد شاهان په یو ملک کښ نه ځانیږی نو خامخابه یو خدای یو کار کولو او هغه بل به نه پریځودلو او د هغه مخالف کار به نی کولو مثلاً یو به دزید حرکت اراده کولو نو بل به دزید سکون اراده کولو، او چونکه حرکت او سکون دزید دواړه بنفسه ممکن دی نو ددې وجه نه تعلق دارادي په هریو پوری راتلی شي، او هر چه دي بطلان التالی نو هغه داسی دي چه یابه د دواړو ارادي پوره کیږی او یابه د یو خدای والا اراده پوره کیږی او دبل والا به نه پوره کیږی، اول صورت کښ اجتماع

دُضْدِنُورِ اِخْوَانِ اَوْ يَوْمِ صُورٍ كُنْ عِزْزُ دِيُوْخْدَائِ رَاخِيْ خُكَّهْ چِه كُومِ يُوْپِهْ خِپْلِيْ اَزَادِيْ پُورِهْ كُولُوبَانْدِيْ قَادِرِ نُوِيْ نُوْهَغِهْ عَاجَزُوِيْ اَوْ عَاجَزْخْدَائِ نِشِيْ جُوْپِدِيْ

په شرح المقاصد كښن علامه دادليل مزید په وضاحت سره بیان كړيدې خلاصه دهغی داده چه نساد دوه (۲، معنی دی)، داموجود اومشاهدنظام ختمیدل چه ددینه تعبیر په عدم لاحقه سره کیږي (۲)، عدم تكون یعني نیشتهوالی دآسمانونو اودزمکی، اوددینه تعبیر په عدم سابقه سره کیږي نوډاول معنی په صورت كښن داستدلال تفصیل ذكر شو، اوددویم معنی په صورت كښن داستدلال خلاصه داده كچرته الهه متعدد شي نوزمكه اواسمانونه به نوو پیداشوی لیکن تالی باطل دې خكه چه زمكه اواسمانونه خوموجوددی نومقدم ئی مثل دې، دلیل دملازمی دادې كچرته الله متعدد شي نوتمانع به په تولوافعالوكښن به ممكن شي حتی كه چه په ایجاد ددې مخلوقاتوكښن به هم ممكنه شي پیدیشان چه هرواحددواچیبیونو به ازاده متعلقه كړي په ایجاد دزمکی اودآسمانونونوپوری نواوس به دامصنوع یعني زمكه اواسمان یابه په مجموعه دقدرتین سره وی یعني دتولوپه شریكه یوقدرت سره وی اویابه دهریوپه جداجدا قدرت سره وی، اویابه دنیوپه قدرت سره وی اودبَل په قدرت سره نوی، اول صورت كښن لازمیری عجزدخدایانو خكه چه قدرت دهرواحداقص شونوپه ایجاد كښ محتاجه شوبل ته، اوعاجزخدائ نشي كیدې، اودویم صورت كښ لازمیری توارد دعلتینو مستقیلینوپه معلول واحدباندي اوداباطل دې اودریم صورت كښ لازمیری ترجیح بلامرجح اوترجیح بلامرجح هم باطله ده، نومعلومه شوه چه امکان تمانع باطل دې، نولهذا تعددد الهو هم باطل شو.

اوعلامه په شرح العقائد كښن دې دلیل ته حجت اقتاعی وئیلی دې اوملازمی ته ئی عادیه وئیلی ده اودادلیل حجت قطعی اوملازمه عقلیه نده نودعلامه رحمته الله علیه مقصد دادې چه دقرآن مجید داییت فی نفسها قطعی دې، لیکن په كوم طرز سره پدی ایت كښ استدلال شوی دې نوهغه حجت اقتاعی دې اوملازمه عادیه ده یعني داخه عقلی اوقطعی خبره نده چه دوه (۲)، بادشاهان په یوځای كښ نشي جمع كیدلی، اوددوئ جمع كیدل عقلا محال دی، بلکه داصبني ده په عام عرف اوعادت باندي اوجونكه قرآن مجید دعاموخلكو دفهم مطابق نازل شوی دې، نوددې وجی نه كله كله په قرآن مجید كښ دعاموخلكو دعرف مطابق دلیل ذكر شي، اوپدی سره دقرآن مجید په قطعیت كښ څه خلل اونقص نه راځی، اوپه اول صورت كښ یعني چه دفسادنه مراد خروج دنظام مشاهد شي، چه تعبیر تنه په عدم لاحقه سره کیږي خكه ملازمه قطعی اوعقلی نده كچرته مونږه

ملازمه عقلی او حجت قطعی باندی قول او کړونو د فساد یعنی عدم لاحق دوه، ۲، صورتونه دي. ۱، فساد بالفعل، ۲، فساد بالامکان نو د ملازمی عقلی کیدلو په صورت کېن د «الفسد» نه کوم فساد مراد دي. بالفعل او که بالامکان کچرته بالفعل مرادوی نوتعدد د الهو مستلزم ندې فساد بالفعل لره ځکه چه عقلا دا احتمال شته دي چه الهه متعدد شي او فساد دي نوی راغلی ځکه چه پدی نظام مشاهده چلو لوباندي نی اتفاق کړې وی، او کچرته بالامکان فساد مرادوی نوبیا هم پدی سره نفی دتعدد د الهونه راخی ځکه چه فساد بالامکان خومسلم دي یعنی فی الحال خوپدی نظام مشاهده کېن فساد نیشته دي لیکن یوه ورځ به داسی راخی خامخا چه د انظام مشاهده به ختمیږي. نصوص پدی ناطق دي لکه الله ﷻ فرمائی: یوم نطوی السماء کطی السجل للکتب، خلاصه داده چه فساد بالفعل فرعه د تحقق دتَمَانَع ده او فرعه د امکان تَمَانَع نده او وجود د الهو ندې مستلزم عقلاً تحقق دتَمَانَع لره.

او دویم صورت کېن هم ملازمه عقلی نده ځکه چه په دویم صورت کېن شقوق داسی جوړ کړي شوي دي چه ایجاد د زمکی او د آسمان یابه په مجموع القدرتین سره وی او یابه د هریو په جدا جدا قدرت سره وی او یابه صرف د یو په قدرت سره وی او د بل په قدرت سره به نوی، لیکن جواب ته ممکن دي او نور احتمالات عقلیه پکېن شته دي، پدیشان چه اختیار د شق اول او کړې شي چه ایجاد په مجموعه د قدرتین سره دي او که ته وائی چه عجز راغی نوجواب تنه ممکن دي پدیشان چه عجز به هله راتلو چه هریو د خدايانو نه خپل تول قدرت استعمال کړي وی اوزمکی، اسمانونه په مجموعی د قدرتینو سره موجود شوی وی لیکن جائزه ده چه هریو د خدايانو دي قادروی په قدرت کامله سره بنفسها لیکن په ایجاد کېن دي دومره قدرت استعمال کړي وی چه بل خدای لره هم دخل پاتی وی یعنی هریو دي قدرت تام نوی مستعمل کړی، لکه څرنگه چه په افعالو د عبادو کېن دي، چه الله ﷻ قدرت پکېن هم موثر دي او د بنده خپل قدرت پکېن هم موثر دي، خوالله ﷻ په افعال د بندگانو کېن خپل کامل قدرت ندې مستعمل کړي چه د بنده خپل قدرت لره پکېن دخل پاتی نشي، بلکه دومره اندازی باندی الله ﷻ خپل قدرت استعمال کړي دي چه بنده لره هم د خپل قدرت استعمالو لومو وقع شته دي، لپاره د دي چه جبر لازم نشي او د دینه عجز د الله تعالی نه لازمیږي ځکه چه قدرت د الله تعالی ل نفسها کامل دي او کافی دي په ایجاد د فعل کېن لیکن عدم استعمال نی د پاره د عدم لزوم جبر دي، نو ایجاد د فعل د عبد په مجموعه د قدرتین سره دي او عجز د باری تعالی نیشته دي نو همدغه رنگی دا احتمال عقلی شته دي چه الهه دي متعدد شي

اوزمکه اواسمان دې په مجموعه دقدرتین سره حاصل شوی وی او عجز څکه نیشته چه هریودی خپل قدرت کامله نوی استعمال کړې اودغه شان شق ثالث کښ هم یوا احتمال عقلی شته دې، پدیشان سره چه ایجاد دیو خدائی په قدرت سره دې راغلی وی او که ته وائی چه ترجیح بلامرجح راغله نوجواب تنه دادې چه ترجیح بلامرجح نیشته دې څکه چه ممکنه ده چه اراده دې یو د احد الواجبین او کړی دایجاد دمنصوع لیکن قدرت دې خپل نکړی مستعمل بلکه قدرت دواجب آخردې مستعمل کړې وی په ایجاد کښ نوترجیح بلامرجح لازمه نشوه څکه چه دابه هغه وخت کښ لازمیدله چه واجب آخر لره بالکل دخل نوی، اوداهم ممکنه ده چه احد الواجبین دې په ارادې خپلی سره تفویض دتکوین کړې وی واجب آخر ته اوداهم ترجیح بلامرجح نده نو خلاصه داده چه داستدلال په دواړو صورتونو کښ ملازمه عقلی نده بلکه عادی ده یعنی عادت پدی جاری دې چه په مابین دحاکمینو مستقلینو کښ تمناع واقع کیږی، نو په ایت کریمه کښ حجت اقناعی دې اوقطعی ندی

علامه خیالی رحمته الله علیه نور توجیهات ذکر کړیدی چه دهغی په بنیاد ملازمه عقلی او حجت قطعی گرځیږی، خلاصه دهغی داده چه الهه نه مراد صانعین مؤثرین بالفعل دې اومطلق صانعین ندی مراد اوقرنه پری داده چه په ایت کښ ﴿فَیَمَّا ءَالِهَةٌ﴾ راغلی دې اوفهما ظرف لغو نشي گرځیدی څکه چه دا خبر مقدم دکان دې اوجار مجرور بلامتعلقه خبر نه واقع کیږی نومتعلق ئی مقدر دې اومقدربه دافعال عامونه نشي راتلی چه کائن وغیره دې څکه چه دامستلزم دې تمکن اوتحیز دواجب تعالی لره په ارض اوسماء کښ اوالله ﷻ ددینه منز دې، نومتعلق به ئی افعال خاصونه وی چه مؤثره دې په قرینی د مقام سره نو پدی تقدیر سره استدلال داسی شو، کچرته متعدد شي په زمکه اواسمان کښ صانعین مؤثرین نولفسداتار اوفسادنه مراد عدم تکون یعنی عدم سابقه دې، لیکن تالی باطل دې نو مقدم ئی مثل دې، دلیل دملامزی دادې چه تاثیر دصانعین به خالی نوی یابه علی سبیل التوارد وی یعنی هریوبه مستقل موثر وی اوداصورت باطل دې څکه لازمیری توارد دعلتین په معلول واحده باندي اویاصرف یو موثر وی او بل به نوی نوترجیح بلامرجح لازمیری نوبالضرور دواړه صانعین به اثر کوی لاعلی سبیل التوارد، اوددې دپاره دوه (۲) صورتونه دی (۱) مجموعه دصانعینو دې مؤثره وی په مجموعه دزمکی اواسمانونو کښ (۲) دواړه دې موثر وی علی سبیل التوزیع والتقسیم یعنی یو دې موثر وی په ایجاد دزمکی کښ او بل دې موثر وی په ایجاد داسمان کښ نو په هرتقدیر تمناع ممکنه ده څکه چه شان دالهه نه ایجاد

مستقله دې اوامكان دَمانع فی الایجاد مستلزمه ده عجزلره او عاجزخو صانع دَعالم نشي گرځیدلی، نواول صورت کښ یعنی علی سبیل الاجتماع صورت کښ مجموعه دَزمکی اوداسمان به په طریقه دَسلب کلی سره موجوده نشي ځکه چه مجموعه دَواړو صانعینو علت وو دَمجمعی دَارض اوسماء دپاره نوکله چه دَمانع راشي نویوبه خامخا عاجزه شي موجود دَعلت منتفی شو او په انتفاء دَجزء سره انتفاء دکل راځي نوکل علت منتفی شو او په انتفاء دَعلت تام سره معلوم تام منتفی کیږي نوځکه به فساد راغلی وو.

او په صورت ثانی یعنی علی سبیل التوزیع کښ به په طریقه دَسلب جزئی سره احدهما یعنی یو دَزمکی اوداسمانونونه به موجود نشي ځکه چه یابه علت الارض عاجزوی او یابه علت السماء، نوچه کوم یو عاجزشو نومعلول دَهغه موجود نشي اوتالی خوباطل دې بالبداهة ځکه چه فسادنیشته نومقدم یعنی تعدد دَالهه هم باطل شو ازا فادات بحرمارتونگی عنه.

ددینه علاوه علامه خیالی او امام رازی نور توجیهات هم کړيدي چه دَخوف تطویل نه شی پریږدو من شاء فليطلع غه.

که څوک اعتراض اوکړي چه پدی ایت سره استدلال صحیح ندې ځکه چه مقصود اثبات دتوحید دې وانتفاء دتعدد ده مطلقا په دلیل دانتفاء دفساد سره مطلقا یعنی بغیر دتخصیص دویو زمانی نه اولدته اثبات دتوحید وانتفاء دتعدد مطلقانه کیږي، ځکه چه کلمه د لو نحاتو وضع کړیده دپاره دانتفاء ثانی په ماضی کښ دوجی دانتفاء اول نه په ماضی کښ لکه دا قول شو لوجتی لاکرمکت نو دایت مطلب داشو کچرته الهه په زمانه ماضی کښ متعدد وی نوفساد به راغلی وو نو تعدد د الهو په زمانه ماضی کښ منتفی شولواو حالانکه مقصود تعدد دالهُوانتفاء په مطلق زمانه کښ وو، نو دا اعتراض خلاصه چه مقصود او مطلوب دوه (۲)، امرین دی (۱)، انتفاء اول دوجی دانتفاء ثانی (۲)، بغیر دتخصیص نه په یوی زمانی پوری اولدته دا دواړه مقاصد نه حاصلیږي جواب دادې چه دکلمی د لو دپاره دوه (۲)، استعمال دی (۱)، یواستعمال دتحتاودې اودویم (۲)، استعمال دمسئد لیتودې نو په حسب داستعمال اول سره کلمه د لو وضع شویده دانتفاء ثانی دپاره په زمانه ماضی کښ دوجی دانتفاء اول نه په زمانه ماضی کښ او په حسب داستعمال ثانی سره لو وضع شویدي دانتفاء اول دپاره مطلقا دوجی دانتفاء ثانی نه مطلقا لکه ویلی کیږي په استدلال دحدوث دَعالم کښ: لوکان العالم قلبها لکان غیر مطر.

او کچرته لودلالت په تعیین دزمانی ماضی باندې اوکړی نوییاهم مقصود اومطلوب پوره کيږي ځکه چه په زمانه ماضیه کښ چه الهه متعدد نشو نو په استقبال کښ هرگز نشي متعدد کيږي ځکه چه په زمانه ماضیه کښ نوی او په استقبال کښ موجود شو نوبالضروره به حادث وي. ځکه چه مسبوق بالعدم دې او حادث واجب نشي کیدلی

او که بیا څوک اشکال اوکړي چه پدی ایت کښ خونفې دآلهو راغلیده یعنی الهه جمع ذکر شویده اودتثنیی نفی نده راغلی نوممکنه دې وی دا خبره چه الهه دې نوی بلکه دوه (۲) خدایان دې وی نوییاهم توحید ثابت نشو.

علامه خیالی رحمته الله علیه دې دپاره جواب کړیدې چه مراد په الهه سره جمع حقیقی نده بلکه جمع لغوی مراد ده اوجمع لغوی مطلق اجتماع دیوشي دبل شي سره ته وئیلی کيږي. نو ځکه دجمع لغوی اطلاق په مافوق الواحد باندې کيږي لیکن حضرت والد صاحب نورالله مرقده وېر دمضحه، په نیزغوره جواب دادې چه الهه موصوف دې او الا په معنی دغیر سره صفتی دې نوالله په معنی دغیر الله سره صفت دې اومقصود بالحکم نفی، اثباتا هغه صفت وی چه دا قیدوی دموصوف، نولهدا مقصود نفی دغیر الله شوه یعنی لوکان لهما غورالله لفسد تابر ابره خبره ده که یووي او که دوه یازیات، (والله اعلم بالصواب).

﴿فَسُبْحَنَ اللَّهِ ذِمَّتُهُ﴾ دانتیجه ده دما قبل دلیل یعنی الله سبحانه دشریکانوته پاک دې ﴿لَا يَسْتَعِزُّ﴾ اثبات دتوحیدنه ورستویدی ایت کښ الله سبحانه خپل کمال قدرت بیانوی یعنی چه هرکله داثابته شوه چه مالک حقیقی، متصرف حقیقی تن تنها الله سبحانه دې نو چاته دهغه په افعالو باندې اعتراض حق ندې حاصل اونه څوک داجرات کولی شي لکه څرنگه ددنیا مجازی بادشاهان اوما لکان چه دغلطی نه محفوظ ندې اودتجانس هم جنس کیدلو، باوجود رعیت او غلامان په هغوی باندې داعتراض کولو جرات نه کوی نودومره لوی اوحقیقی بادشاه باندې به څرنگه داعتراض کولو حق چاته حاصل شي چه افعال دهغه خالی هم ندې دحکمت نه. (الفصل ل الکبر، قرطبی رحمته الله علیه فرمائی دایت دما قبل مضمون تاکید دپاره دې، چه نصاری وپه عیسی عليه السلام ته اله وئیلو یهودیانوپه عزیزته خدای اودخدای بچی وئیلو اومشرکانوپه دملانکو عبادت کولونوالله سبحانه ددوی عجزیان کړو چه ددوی نه به دخپلو اعمالوپه باره کښ پوښتنه کيږي اوچانه چه پوښتنه کیدې شي نوهغه

اله اوخدائى نشي جوړى دې: بَيْنَ هَٰذَا اَنْ مِنْ يَسَالَ غَدَا عَنْ اَعْمَالِهِ كَانَسِيحَ وَالْمَلَائِكَةُ لَا يَصْنَعُ لِلَّهِ لَهْفَةً (قرطبي).

﴿وَهُمْ يُنْشَلُونَ﴾ څخه چه دوى ټول مملوك او بندگان دالله ﷻ دى نوالله ﷻ به ددوى نه ددوى اعمالوپه باره كېن ضرور پوښتنه كوى اوداسى ذكرپه سورة الحجر ايت نمبر (۹۲)، كېن هم دې

أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلُوبًا بِرُءُوسِهِمْ هَٰذَا ذِكْرٌ مِّنْ مَّعِي

آيانيولى دى دوى سوا دالله ﷻ نه نور معبودان، ته اوبه چه راوړنى تاسو خپل دليل داو غلط دهغه چا دې چه خدا ملگري دى

وَذِكْرٌ مِّنْ قَبْلِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُونَ ۝ وَمَا أَرْسَلْنَا

اوو غلط دهغه چا دې چه خدا نه مخكېن دى بلكه ډير ددې خلكونه، نه پوهيږي په حق باندې نو دوى مخ گرځوي، اوندي ليريلى موږ

مِّنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا نُوْحٍ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَكَا فَاَعْبُدُونِ ۝

مخكېن ستانه هيڅ رسول مگر وحى كوله موږ دهغه ته بيشكه چه نيشته حق دار دېنگى سوا زمانه پس خالص خدا بندگى كوى

﴿أَمِ اتَّخَذُوا﴾ حضرت شيخ رحمه الله فرماني چه دا د بعد عهد دوجى نه اعاده دمطالبي ددليل ده

دمشركانونه اودا اعاده دپاره دمبالغى ده په توبيخ كېن اويادا چه په مخكېنى ايت نمبر (۲۱)، كېن

مطالبه ددليل عقلى وه اوپدى ايت كېن مطالبه ددليل نقلى ده نومراده په ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَنَكُمْ﴾

سره پخپلى دعوى باندې دليل نقلى پيش كولو مطالبه ده ﴿هَٰذَا ذِكْرٌ مِّنْ مَّعِي﴾ همدا سره اشاره ده

وحى الهى، قرآن ته اوذكرنه مراد جزاسزا اودلائل اوبرهان قاطعه دې په توحيد اوپه رد ذكر

باندې يعنې پدى وحى الهى كېن خدا دامت دپاره توحيد باندې دلائل دى (ابوسعود) اوپه ﴿وَذِكْرٌ

مِّنْ قَبْلِي﴾ سره مراد حالات دمخكېنوا متونودى چه چايمان راوړى وو نجات ورته ميلاوشوى وو

اوچاچه كفر اوشرك كړې وو نوهلاك شوى وو، اويادا چه مشاراليه دهمدا ذكرمن معي دې اومراده

ذكرمن معي سره قرآن دې اوپه ذكرمن قبلى سره مراد تورات، انجيل وغيره دې، نو دايت مطلب

دادی چه دافقرآن اوددینه مخکنی کتابونه ستاسو مخی ته موجود دی نواوگورئ په کوم یو کتاب کښ تعدد داللهو ذکر دې؟؟ بلکه پدی ټولو کښ بیان دتوحید شویږي.

فائدة: کله چه خوک دعوی او کړی نو په مدعی باندي یادلایل عقلی یادلایل نقلی اویادلایل وحی ذکر کوی، نو په ایت نمبر (۲۱) کښ ددوی نه مطالبه وه ددلایل عقليوددې ایت په اولی جملی کښ مطالبه ددلایل نقلی ده او په اخری جمله کښ مطالبه ددلایل وحی ده.

﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُّضَاهٍ﴾ یعنی هرکله چه په شرک باندي دوی سره هیڅ قسم دلیل نوو اوددوی دعوی مکابرة او عناد او نوالله ﷻ په کلام کښ انتقال او کړو دې خبر ته چه دوی سره بحث مباحثه کولو کښ څه فائده نیشته دې ځکه چه په دوی کښ اکثر کسان حق دسره پیژنی نه، اودحق اودباطل په مینځ کښ فرق نه کوی، اوداضراب اوانتقال دیودلیل نه بل دلیل ته نه دې، (ابوسعود) اودحق نه مراد توحید اوقرآن دې.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْهُمْ خَلَفًا﴾ بعد التخصیص دې چه داتوحید صرف دتورات، انجیل اودقرآن مسئله نه بلکه ټولو پیغمبرانو ته ددې حکم شوی وو، اودادلایل نقلی اجمالی هم دې دټولواپیبا ګرامونه.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ ۚ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ۝

او دوی وائی چه نیولی دې الله ﷻ اولاد پاکی ده هغه لره، «اولاد نیولو نه بلکله دوی بندګان دی عزت ورکړي شوی معزز».

لَا يَسْأَلُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ۝ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ

نه وړاندي کپړی دده نوالله ﷻ، په وینا کښ اودوی په حکم دالله ﷻ سره عمل کوي، خبر دې په هغه (حالات) چه وړاندي ددوی دی

وَمَا خَلَقَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَىٰ وَهُمْ

اوپه هغی چه ورستو ددوی دی اوشفاعت نه کوي دوی مګر صرف هغه چاره چه راضی وي تنه الله ﷻ اودوی

مَنْ خَشِيَهِمْ مُّشْفِقُونَ ۝ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ

نوجي د عظمت دالله ﷻ نه بیره کړونکي دی دهغه نه، اوجاچه اوثیل ددوی نه چه بیشکه څه هم معبود یم سیوا دالله ﷻ نه

فَذَلِكْ نَجْرُهُ جَهَنَّمَ ۝ كَذَلِكَ نَجْرِي الظَّالِمِينَ ﴿٦﴾

پس دغه کس له به سزا ورکوو مونږ جهنم همدغسی سزا ورکوو مونږ ظالمانو ته

﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ بَدَاشِكُوهُ اَوْ زَجَرَدِيْ په نسبت کولو د ډول د باندې الله ﷻ ته. او د دې جملې عطف یابدی قریب ﴿وَمَا اَرْسَلْنَا بِه په مضمون باندې دې اودایت مقصد د دې چه مسئله توحید ټولوا نبیاء کراموښه په وضاحت سره بیان کړې وه لیکن دهغی باوجود دوی الله ﷻ ته نسبت ډول د اوکړو او یا عطف د دې په مضمون ﴿اَمْ اَتَّخَذُوا مِنْ تُوبَةٍ﴾ بنودابه په محل د استفهام کښ شي یعني آیا دوی دا خبره کوی چه الله ﷻ ولد نیولی دې؟؟ بغوی وغیره وئیلی دې چه دا ایت د خزاغه په باره کښ نازل شویدی چه هغوی به ملائکو ته بنات الله وئیل لیکن زیاته صحیح خبره داده چه ایت عام دې اوشامل دې ټولو هغه چاته چه الله ﷻ ته به ئی ډول د نسبت کولو بلکه د حضرت والد صاحب ﷺ رای داده چه ولد په معنی د نائب سره دې اودا شامل دې هغه چاته چه د الله ﷻ نه علاوه اولیاء کرامو ته د قدرت د تصرف قائله دې.

﴿سُبْحَنَهُ﴾ دا جواب د شکوه اود دوی د عقیدې رد کیری په اوه (۷) وجوه سره، دا اوله وجه ده چه ﴿سُبْحَنَهُ﴾ یعني ولد خونقص دې ځکه چه ولد مستلزم دې ترکیب لره او ترکیب مستلزم دې حدوث او امکان لره لکه چه باربار تیر شوی دی او الله ﷻ د عیب او نقص نه پاک دې نو څرنگه به ورله ولد راشي.

﴿بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ﴾ عباد خبر دې د مبتدا مقدری دپاره یعني بل هم عباد اوداپه دویمې وجی سره جواب دې، یعني داعباد او بندگان دی او اولاد ندی ځکه کچرته دوی اولاد وی د الله ﷻ نودوی به هم د الله ﷻ سره مشابه وی په وجوب او عدم احتیاج کښ او بندگی به ئی نه کولی ځکه چه بندگی علامه د عجز ده یعني بنده عاجز وی اودوی خوبندگی کوله یعني د الله ﷻ بندگان وو نو معلومه شوه چه اولاد نوو.

﴿مُكْرَمُونَ﴾ یعني د بندگی او عبادت دوجی نه الله ﷻ دوی ته عزت او شرافت ورکړیدی، او پدیکښ اشاره ده چه قریت د الله ﷻ په عبادت سره حاصلیږی ﴿لَا يَسْتَفْتُونَہُ بِالْقَوْلِ﴾ دادریم

وحي سره جواب دې يعني تر هغه وخته پورې دوئ وينا نه کوي ترخوچه الله ﷻ نوي کړې اوياورته دالله ﷻ دطرف نه ورته امرنوي شوي، لکه څرنگه چه فرمان بردار اومؤدب غلام او خادم وي اويادکيت مقصد دادې چه دڅومره خبره ورته کړې شوي وي نودهغي نه زياته نه کوي هغه خبره پوره پوره کوي (حداد) اوداکنايه ده د مخالفت نه کولونه په اقولو(وينا)کښ.

﴿وَهُمْ بِأَمْرِهِمْ يَقَعُونَ﴾ داخلورمي وحي سره جواب دې يعني دوئ دالله ﷻ دحکم پابنددي اودهغه دحکم مخالفت نه کوي په عمل کښ لکه څرنگه چه ئي مخالفت نه کوي په قول(وينا)کښ.

﴿عَلَّمَ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ داپنځمي وحي سره جواب دې يعني دوئ ته دخپلوتولو حالاتوعلم نيسته دي بلکه ددوئ په تولو حالاتوباندي عالم الله ﷻ دې اوددوئ هم پدي باندي يقين دې اودايقين ددوئ دپاره دانتهاي عاجزي اوکمال عبوديت ذريعه ده اود﴿مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ ښه مراد راتلونکي او﴿وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ نه مراد تير شوي حالات دي اوياد﴿مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ ښه مراد بعدالتخليق اود﴿وَمَا خَلْفَهُمْ﴾ ښه مراد قبل التخليق حالات دي، بهر تقدير مقصد دايت دادې چه دوئ دالله ﷻ دعلم اوقدرت ماتحت دي اوڅوک چه تحت القدرت وي نوهغه معبودنشي گرزيدلي.

﴿وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا﴾ داپه شپږمي وحي سره جواب دې چه ددوئ دالله ﷻ نه ذيري اودرعب داخل دي چه څوک دالله ﷻ خوښ نوي نودهغه سفارش هم نشي کولي، صرف دهغه چاسفارش به کوي څوک چه دالله ﷻ خوښ وي. ﴿لَمَنِ ارْتَضَى﴾ ښه مراد مؤمن دي اوشفاعت نه مراد يياخروي شفاعت دي اوياتنه دنبيوي شفاعت مراددي چه هغه استغفاردي.

﴿وَهُمْ مِنْ حَقِّبَتِهِ﴾ داپه اومي (۷) وحي سره جواب دې يعني شفاعت به کوي خودهغي باوجود دالله ﷻ دهبيت دوجي نه يربري من تعليليه دي او ﴿مُشْفِقُونَ﴾ داشفاق نه دي اوفرقي په مينځ دخشيت اواشفاق کښ دادې چه خشيت هغي يري ته ويثلي کيږي چه دتعظيم اودجادعظمت دوجي نه وي اوددې وحي نه دعلم اوخوف ته خشيت ويثلي شويدي لکه الله ﷻ فرمائي ﴿لَا تَخْشَوْا﴾ الله من عباده العلماء اواشفاق ويثلي کيږي هغه خوف ته چه اميددرحم اوعتناء ورسره وي،

نو کچرته اشفاق متعدی شی په مین سره نو دخوف معنی به پکښ ظاهره وی او که په علی سره متعدی شی نو درجم او اعتنا معنی به پکښ ظاهره وی.

﴿وَمَنْ يُقَلِّمْ يَنْجِمْ﴾ هدا تفریع ده په ماقبل ټولو وجوهو د جواب شکوی باندې، او د جمهورو په نيز د ایت محمول دې په فرض او تقدیر باندې، ځکه چه ملائک او انبیاء کرام معصوم دی او د هغو نه دعوی د ألوهیت نده متصوره نو د ایت مقصد دادې کچرته بالفرض والتقدیر به انبیاء کرام و ~~ملائک~~ او یا په ملائکو کښ چا د ألوهیت دعوی او کره نودهغه ته کانه په جهنم وی او داسی مضمون په سورة النساء ایت نمبر (۱۷۲) کښ هم دې، او د حضرت قتاده ~~رضی الله عنه~~ نه مروی دې چه د ﴿وَمَنْ يُقَلِّمْ يَنْجِمْ﴾ مراد ابلیس دې، چه دې د ملائکونه وو حکماً، او غرور او تکبرنی او کرو او خلکونه نی دخپل عبادت دعوت ورکول شروع کړل، نو په دې توجیه کلام محمول ندې په فرض باندې.

أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا

آیا نه گوري هغه کسان چه کافران دي چه بیشکه اسمانونه اوزمکي دواړه بندوو نو پرانستل مونږ دواړه او بیداکړيدي مونږ

مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَنْ يَقْمِذَ فِيهَا

د آبونه هر خیزووندي، آيا پس دوی ایمان نه راوړي. او بیداکړيدي مونږ په زمکه کښ کلک غرونه چه اونه خوخي په دوی بلندي

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَبَالًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۝ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَفًّا

او جوړکړيدي مونږ پدي زمکه کښ فراخي لاري ددي دپاره چه دوی مقصدته اورسي، او جوړکړيدي مونږ آسمان چت

مَحْفُوظًا ۚ وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ۝ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

ساتلی شوی د پریوتلونو او دوی دنخود دغي نه مخ اړونکی دی او الله ~~تعالی~~ هغه ذات دې چه بیداکړي ئ ده شپه او ورځ

وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ۝

اونمر او سپوږم داتول په خپل مدار کښ لامبو وي.

﴿أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ هدا دریم عقلی دلیل دې په توحید باندې ﴿أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ همراد تنه نوعین دی یعنی نوعه د اسمانونو او نوعه د زمکی اود دې وجي نه ضمیر ورته هم د تشبی راجع

شودید په ﴿كَانَتْ﴾ كُنْ ﴿رَتَقًا فَفَتَقْنَاهُمَا﴾ رتقا مصدر دې څكه تشبيه ندې ذكر شوى او حمل نى په سموات او اراض باندي يا مبالغه دې اوياپه اعتبار دى ذى مقدر سره دې اى ذاتى رتق اورق په اصل كښ وئيلى كيږي التحام (ضم) او ميلاؤته كه خلقه وى يا صنعة او فتق وئيلى كيږي فصل (جدا نى) او كولاؤ ولوته، ددې ايت تفسيرونه متعدد منقول دى ليكن غوره قول پكښ درى ۱) دى يو ۱) د اچه د رتق نه مراد يو جسم والا (متصلا بعضها ببعض) (ابن كثير) كيدل دى او فتق نه مراد جدا جدا كول يعنې ټول اسمانونه يو جسم وو، او ټولى زمكى يو جسم وى نوالله ﷻ جدا جدا كړل او اوه (۷) او ه (۷) تنه جوړ كړل.

۲) دويم تفسير دا دې چه رتق په معنى د بنديدلو سره دې او فتق په معنى د فتح يعنې كولاؤ ولو سره دې يعنې ټول اسمانونه بندوو باران تنه نه وريدلو اوزمكه بنده وه بوتى تنه نه راوتلونو الله ﷻ كولاؤ كړل چه د اسمان نه ئى باران را او وړولو اود زمكى نه ئى بوتى راويستلو، او كه څوك داسوال او كړي چه د زمكى او اسمان د رتق حالت خوچاندې كتلى نو څرنگه به استفهام صحيح شي؟ نوعام مفسرينو تنه پديشان جواب كړيدې چه د رؤيت نه مراد پدى ځائ كښ رؤيت قلبى دې يعنې علم تنه مراد دې چه ثابت دې په دليل نقلى سره چه كتب سماويه قبله دې او ثابت په هغى سره په منزله د مشاهدوى نو ځكه د رؤيت لفظ استعمال شو، او استفهام لپاره د تقرير دې، او حضرت تهانوى رحمه الله فرمائى چه د رؤيت نه مراد مشاهده هم ده او دليل عقلى او نقلى مراد دې څكه چه فتق امر مشاهده دې، اورق په دوه قسمه دې يورق حالى او بل رتق ابتدائى نورق حالى هم مشاهده دې اورق ابتدائى هغه په دليل عقلى او نقلى سره ثابت دې څكه چه فتق مشاهد حادث دې او حادث وئيلى كيږي مسبوق بالعدم ته نوقتق به مسبوق بعدم الفتق وى، او صدق د عدم الفتق په دوه طريقو سره دې ۱) د سر نه محل د فتق نوى (۲) محل وى خوفق نو بلكه رتق وو، نو قسم ثانى ثابت دې په دليل نقلى سره يعنې كتب سماويه سابقه سره (۳) اود ريم تفسير علامه آلوسى رحمه الله د اكريدې چه رتق په معنى د معدوم سره دې او فتق په معنى د الحادث سره دې

﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيًّا﴾ جعل يا بسيط دې په معنى د خلق سره، نو ﴿كُلُّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾

درله مفعول دې او جار مجرور متعلق دې په جعل پورې نو دايت معنى به داشي خلق من الماء كل شئ حى، يعنې هر ژوندې څيز مونږ دابونه پيدا كړيدې اوياجعل مركب دې په معنى د صير سره،

﴿كُلُّ شَيْءٍ حَتَّىٰ﴾ ورله مفعول اول دې اوجار مجرور متعلق دې مقدرپوری چه مخلوق لفظ دې، نومعنی به ئی داسی شی صیونا کل شی مخلوقا من الماء یعنی گرزولیدې هرژوندې خیزمونې مخلوق دآوبونه، اوهرخیز دآوبونه مخلوق کیدل یاحدوثاً دی لکه حشرات الارض چه داذ رطوباتونه پیداکیرې او اونی بوتهی شوچه په ابوسره پیداکیرې، اویابقاء دی لکه نورحیوانات شو اوکوم عمل چه په کثرت سره کیرې اواحتیاج ورته ډیروی نودهغه خیزدې عمل کوونکی اومحتاج دپاره په منزله دماده تخلیق دې لکه انسان چه په اکثرامورو کښ جلتی کوی نوډې وجهنه اوئیلی شوخلق الانسان من عجل(سورة الانیاء) نودغه شان حیوانات هم تالاش دآوبوپه کثرت سره کوی اواحتیاج ئی اوبوته شدیدوی نوډې وجهنه دحیواناتودپاره ماده تخلیق اوبه اوئیلی شوی، اوبعض علماء فرمائی چه﴿وَجَعَلْنَاهُ﴾ په معنی د حفظنا سره دې یعنی دژوندې خیزد ژوند حفاظت مو په ابوسره کړیدې، اوبعض فرمائی چه د﴿الْمَاءِ﴾ په مراد نطفه دمآء ده یعنی هرژوندې شی دآوبودنطفی نه پیداکړیدې اوددې دواړوتوجیهاتوپه اعتبارحکم اکثری دې، اولفظ دکل تغلیبا ذکرشویدې، ځکه چه شاخ ونادراشیاء به داسی وی چه دغفوی دژوند دحفاظت دپاره دآوبوضورت نوی اوماده تخلیق کښ ئی دنطفی کردارنوی، اوقلیل په حکم دمعدوم کښ شمارلی کیري نوځکه کل شی حی اوئیلی شو.

﴿وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ يَرْوِاسِي دَرْسَانه دې په معنى دځبت سره، اوداصفت دې دجبالاً موصوف محذوف دپاره، او ﴿تَجِيد﴾ دميدنه دې په معنى داضطراب اوخوزيدلوسره اوددينه مخکښ لفظ دلا اويالفظ دکراهية مقدردي او﴿يُجَا﴾ په ضميرکښ دوه(۲)، احتمالات دي(۱) چه راجع دې ارض يعني زمکى ته (۲)، اويا راجع دې﴿رَوَاسِيَ﴾ته دادويم احتمال زيات غوره دې او ﴿يُجَا﴾ جمع دځج ده ددوه(۲) غرونوپه مينځ کښ فراخى لارى ته وئيلى کيږى او﴿سُبُلَا﴾ بدل دې د﴿يُجَا﴾ته اوداتفسيردي﴿يُجَا﴾ دپاره اوداقانون دتحويانوچه مقصود بالحکم بدل وى اومبدل منه په حکم دتنحى اوترک کښ وى اکثرى دې کلى ندي اوپه سورة نوح آيت نمبر(۲) کښ سُبُلَا مقدم اوفجاءمؤخر ذکرشويدي، فرق په مينځ ددواړو کښ دادى چه دلته په نفس وسعت

اودكشادگئی دكلاروباندي، تنبيه ده چه دالاری وسیع و فراخی دی او هلته تنبيه ددې وصف په اصالت او خلقی کیدلو باندې ده، چه دا وصف د وسعت وصف اصلی او خلقی دې، یعنی هلته بیان د ابهام دې ځکه چه وصف په دوه (۲) قسمه دې اصلی او عارضی، نو کله کله وصف عارضی وی لکه و نیلی کیږی مروت بو حشي القاتل حمزة، نو القاتل حمزة وصف د وحشي ۷ دپاره اصلی ندې ځکه چه په وخت د مرور کښ حضرت وحشي ۷ قال د حمزة ۷ نو. نو په سورة نوح کښ ددې ابهام رفع اوبیان دې چه د لاری په کشادگئی سره متصف کیدل داخلقة او اصلی دې او عارضی ندې

﴿أَلْعَلَّاهُمْ يَسْتَوُونَ﴾ د هدايت نه مراد يا ظاهري هدايت دې يعني خپل مقصد او منزل ته رسيدل، يعني کچرته پدی غرونو کښ لاری نوی او ټول سیدها سیدها کمری اوبند بندوی نو د ملک خلک به د نور ملکونو سره نشو میلا ویدلی او منزل ته به څوک نشو رسیدلی اویا د هدايت نه مراد شرعی هدايت دې يعني پدی سره دلیل او نیولی شي په توحید او قدرت د الله ۷ باندې

﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا﴾ اسمان ته سقف په اعتبار د زمکی سره و نیلی شوی دی، اود ﴿مُحْفُوظًا﴾ دیر مفهومات بیان کړې شوی دی، (۱) یو دا چه محفوظ دې د سقوط يعني غور زیدلونه لکه په سورة الحج ایت نمبر (۲۵) کښ دې (۲) دویم دا چه محفوظ دې د زیدلو او د تغیر نه تروخت معلوم پوری، دامروی دې د قتاده ۷ نه (۳) اود ریم دا چه محفوظ دې د شیاطینو نه په شهاب ثاقب سره لکه په سورة الحجر ایت نمبر (۱۷) کښ دی (۴) او څلورمه معنی داده چه محفوظ دې د شرک او معاصی نه يعني په اسمان کښ د گناهونو والا مخلوق نیشته

﴿وَهُمْ عَنْ عَائِلَتِهِ﴾ د دینه مراد نمر، سپوږمې، ستوری اود هغی مختلف احوال اوشپه، ورځ اود هغی انقلابات چه دلالت کوی په وجود او وحدت د صانع او په کمال قدرت د هغه باندې، او اعراض نه مراد عملی اعراض دې يعني سوچ او فکر نه کول

﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ﴾ د اتفصیل ددې مخکښ ایت دې او په تقدیم دلیل کښ اشاره ده چه شپه مقدمه ده په تخلیق کښ، ﴿كُلٌّ فِي فَلْكَ﴾ تنوین عوض د مضاف الیه نه دې ای کلهم او فلک په اصل کښ هر مستدیر يعني گول خیز ته وائی د جمهور اهل سنت والجماعت په نیز د فلک نه مراد پدی ځای کښ د اسمان نه لاندې مدارونه دې چه نمر، سپوږمې او ستوری په هغی کښ گردش کوی او گول چکر لگوی، او جمهور د دینه

تعبير کوی په موج مکنون یعنی رابند کړې شوی اورا گير کړې شوی موج، اوفلك جنس کلی دې چه ماول دې په تاویل د جمعې سره نوم مطلب دادې چه د هریو دپاره خپل مدار دې، لکه وئیلی شي کسام الامرحله، نودامطلب ندې چه یوه حله، امیرتولوته واچوله، بلکه مطلب دادې چه هریوکس ته ئی خپله خپله حله واچوله، نودغه شان دلته هم مطلب دادې چه د هریو دپاره خپل خپل فلك اومدار دې اودامطلب ندې چه د ټولو دپاره يك یومدار دې، او ﴿يَسْبَحُونَ﴾ دسبح نه دې اوسبح په لغت کنښ وئیلی کیږی لامبو وهلوته پدیکنښ اشاره ده چه مدارونه پشانته دسمندر دې اونمر، سپوږمئ اوستوری په منزله دلامبوزن دی یعنی داسیاری په خپل مدارونو کنښ دلامبوزن پشان په تیزئ اواسانتیا سره گردش کوی، اوضمیر دجمعې راجع دې نمر، سپوږمئ اوستوروته اودوئ (مرجع) متعدد دې نوځکه ضمیر هم دجمعې راوړی شو، اوبعض فرمائی چه ضمیر دجمعې راجع دې صرف شمس یعنی نمرته اوجونکه مطالع دنمر متعدد دې نوځکه ضمیر ورته دجمعې راجع شو، لیکن اوله توجه زیاته غوره ده اوهرکله چه ددوئ دافعل پشانته دافعل ددوئ العقول وو نوځکه صیغه ددوئ العقول راوړی شوه.

فائدة: ددینه ایت نه معلومیری چه داتول مشاهد کائنات په حرکت کنښ دی اود هریو دپاره خپل یومدار دې چه هره سیاره په خپل مدار کنښ حرکت کوی اود هغی نه بهرته نه اوځی اود هریو حرکت مستدیر دې، دنمر دپاره دوه (۲) حرکتی دی، یو حرکت ئی مستدیر دې چه هغه په خپل محور کنښ دې اودویم حرکت ئی یمینا اوشمالاً دې اونمرته دټولونه قریب سیاره زهره ده بیاعطارد، بیازمهکه، بیامریخ، بیامشتی اوبیازلحل وغیره دې، اودزمکی کومه حصه چه دحرکت په وخت کنښ نمرته مخامخ شي نوبه هغه خائ ورځ راشي اودکومی حصی چه شانمرته راشي نولهته شپه شي اوداتول حرکتونه اوگردش دآسمان نه ډیرلاندې دې، اوپه کوموایتونو کنښ یاروایاتونو کنښ چه راغلیدی چه نمر، سپوږمئ اوستوری په آسمان کنښ دی د هغی نه مراد طرف دآسمان دې اویاتنه معنی لغوی مراده یعنی په بلندی کنښ دې (والله اعلم).

وَمَا جَعَلْنَا لِيَشْرِقَ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَقَابِينَ مَثَ فَهُمْ الْخُلْدُونَ ﴿٢٠﴾ كُلُّ نَفْسٍ

اوندې گرځولې مونږ هېڅ بشرله سنا نه مخکنښ همیشه والي، آیا پس که ته مې شي نو دوی به همیشه وي، هر ساه والا

فَالْبَقَّةُ الْمَوْتِ وَتَبْلُوكُمْ بِالشَّيْرِ وَالْخَيْرِ فَتَنَةٌ ؕ وَالْيَنَّا

خکونکی دمرگ دی اواز مینبت کوو مونږ په تاسو باندی په سختی اوبه راحت سره دپاره د امتحان اوجاښ مونږ طرف نه به

تُرْجَعُونَ ۝ وَإِنَّا رَاكَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهْلًا لِلْبَيْتِ

تاسو راگر خولی شی او هر کله چه اوبنی تالره کافران نه نیسی تالره مگر به یو فوسره وانی، آیادهغه سړی دی

يَذْكُرُ إِلَهُتَكُمْ ۖ وَهُمْ يَذْكُرُ الرَّحْمَنَ هُمْ كَافِرُونَ ۝

چه بدی سره یاده وي ستاسو خدایان احوال داچه دوی دیاداشت درحمان نه دوی انکار کوي

﴿وَمَا جَعَلْنَا لِشَيْءٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ إِلَّا مَنْ يَشَاءُ﴾ مخکینی آیاتونو کښ عمومی انقلاباتو ذکر وړو پدی ایتونو کښ خصوصی دانسان د انقلاب او انتقال ذکر دې اودغه شان په مخکښ ایتونو کښ اثبات د رسالت و او د کفارو د اعتراضونو جواب ورکړې شوی وو نو پدی ایت کښ هم د نبی ﷺ د رسالت اثبات کیږی او د کفارو د اعتراض جواب کیږی کفارو به د نبی ﷺ خبری اوریدلی نوڅه جواب به ورسره نوو، نویابه شی داوئیل چه دا ټول قصه صرف دده ترزندگۍ پوری محدود ده اوڅرنګه چه دې وفات شي نویابه هیڅ هم نوی اومونږ به په ارام اوسکون سره شولکه سورة الطور ایت نمبر (۳۰) کښ دی ترې به رب المون، او د دې خبری نه مقصد د دوی داووجه مرگ راتلل منافی دې د نبوت سره، نوالله ﷻ جواب اوکړو چه ستانه مخکښ هم انبیاء ﷺ تیر شویدي، کوم یو داسی دې چه په هغه باندی مرگ نوی راغلی؟ او همیشه دپاره ژوندې پاتی شوی وی؟ او که دوی ستا مرگ ته خوشحاله کیږی نو آیادوی به همیشه دپاره ژوندې وی، څرنګه چه ته وفات کیږی دغه شان دوی به هم مړه کیږی نو پدی کښ د خوشحالی څه خبره ده؟

﴿الْخُلْدُ﴾ هه مراد بقاء دائمی یعنی همیشه دپاره ژوندې پاتی کیدل دی لهذا پدی ایت سره د قادیانانو استدلال په وفات د حضرت عیسیٰ ﷺ سره صحیح ندی، ځکه چه په نصوص قطعیو کښ دی چه حضرت عیسیٰ ﷺ به د نزول نه ورستو او (۷) کاله پس به څلویښت کالوپه عمر کښ به وفات کیږی او خلود ورته ندی ثابت.

﴿أَفَلَيْسَ بَيْنَهُمُ الْخُلْدُونَ﴾ بېه محل د استفهام کښ دا اخیری جمله ﴿فَهُمُ الْخَالِدُونَ﴾ ده نو د تقاضه صدرات د وځی نه همزه استفهامی مقدم کړې شوه، او پدی کښ حضور ﷺ ته تسلی هم ده چه ستانېوت او دهغی محنت به ستاد وفات نه ورستوبه هم جاری وی

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ هدا دلیل او برهان دې د ماقبل د پاره او مراد د ذائقی نه پدی ځای کښ ادراک دې ځکه چه موت د قبیلی د مذوقاتونه، ندې خوهرکله چه حالت د مفارقت د روح د جسد نه عموماً د پیر سخت وود کماورد فی الحدیث ان للموت سكرات، نو ځکه دا حالت د قبیلی د مذوقاتونه، او گرځولی شو او موت نه مراد پدی ځای کښ مقدمات د موت او حالت د نزعی مراد دې، ځکه چه ادراک د موت مخکښ د دخول د موت نه ممکن او متصور ندې، او ورستود دخول د موت نه شخص میت گرزیږی او میت او مړی ادراک نشي کولی نو د دې وجه نه موت نه مراد مقدمات د موت دی

﴿وَتَبْلُوكُمْ﴾ هدا حکمت بیانېږی د مرگ نه مخکښ د تکلیفونو او پراختونو او مراد په الشر سره ټول تکلیفونه دی فقر، مرض وغیره شو او په الخیر سره مراد ټول د خوشحالی والا اموردی مثلاً صحت، مالداری وغیره شو او فتنه مفعول مطلق من غیر لفظه دې د تبلوکم د پاره.

﴿وَالْيَا تَرْجَعُونَ﴾ یعنې مونږ به بیاتاسوته بدله درکوو چاچه شکر ادا کړو په انعاماتو باندی او صبرنی او کړو په تکالیفو باندی نو اجر او ثواب به ورته میلاو شي او چاچه ناشکری اوبی صبری او کړه نوسزا به ورته میلاو شي.

﴿وَأَذَاكَ الَّذِينَ هَذَا جِرْدُ نَبِيِّ الْكَافِرَةِ﴾ پوری استهزاء کولو باندی، او ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ به مراد کافر عنادی دې، لکه ابو جهل وغیره شو، چه یو ځلی ابو جهل په نبی ﷺ باندی تیریدل اوشونو په خدا شو او استهزاء ئی اوئیل چه هذا نبی عبد مناف داد عبد مناف نبی دې؟

﴿إِن يَتَخَذُوا لَكَ آلِيًا نَّافِيَهُ دِي﴾ او ﴿هُزُوا﴾ په معنی د مهزوا سره دې ﴿أَهَذَا الَّذِي يَدِينُهُ﴾ مخکښ یقولون مقدر دې او د اجواب دې دا اذا راك د پاره، او ﴿يَذْكُرُ إِلَهُتَكُمْ﴾ جمله معترضه ده چه واقع شویده په مینځ د شرط او جزا کښ او مراد په یذکر الهتکم سره ذکر بالسوء یعنې په بدی سره یادول دی، ځکه چه لفظ د ذکر ثناء او ذم دواړوته شامل دې. تعیین دا حد الاحتمالین په قرینی حالیی سره کیږی، نوکه ذکر د جانبیه د دوست نه وو نومرادتته ذکر بالخیر یعنې ثناء وی او که

ذکر دُجانبه دَمخالف نه وو نوییاته مراد ذکر بالشریعی ذم بیانول وی. لکه سمعا فی یذکرهم یقال له ابراهیم (الانبیاء ۶۰).

﴿وَهُمْ يَذْكُرِ الْأَرْحَمِينَ﴾ هدا جمله حال واقع شویده دَمقدر یقولون دَضمیر فاعل نه مقصد دادی چه دوی په نبی ﷺ باندي الزام لگوی چه زمونږ الهوته بدرد وائی اوددوی الهه په هیش باندي هم ندي قادر او په خپله دالله ﷻ ذکر یعني توحید او قرآن نه اعراض کوی (روح).

خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ ۖ سَأُورِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿۱۰﴾ وَيَقُولُونَ

پیدا کړي شويدي انسان دتادی نه، زرده چه اوبه بنایم تاسوته نښي خپلي پس په جلتن سره مه غواړئ عذاب خدا اودوی وائی چه

مَعَىٰ هَٰذَا الْوَعْدِ إِنَّ كُنُتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۱﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينٌ

کله به وي داوعد «دعذاب» که یئ تاسو رشتنی، کچري خبروی هغه کسان چه کفرنی کړيدي په تفصیل، دهغه وخت چه

لَا يَكْفُونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿۱۲﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ

نه به شي اړولی دوی دمخونو خپلونه اوراونه دشاگانو خپلونه اونه به ددوی سره مدد کیدلی شي. بلکه راخي به دوی ته

بُفَّةٌ فَتَتَّبِعُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رُكْعًا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿۱۳﴾

ناگهانده جانک موخیران به کړی دوی نو طاقت به نه لری دوی دواپس کولو دهغی اونه به ددوی ته مهلت ورکیدی شي

وَلَقَدْ اسْتَعْجَلْنَا بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَنَاقَ الْأَلْبَانِ

او قبلا توفی کړی شوی دي په دیرو رسولانو پوری مخکښ ستانه پس راگیر کړو عذاب، هغه کسانولره

سَخَّرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَعْجِلُونَ ﴿۱۴﴾

چه مسخري نی کولی ددوی نه هغی عذاب چه دوی به ورپورې توفی کولی

﴿خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ﴾ هر کله چه مخکښ ایت کښ دکافرانو استهزاء ذکر او شو نونفس

د انسان کښ په جلتن سره دانتقام اخستلو جذ به پیدا کیدله نوددې وجه نه پدی ایت کښ زجر اوممانعت ذکر کیږی داستعجال نه، اوددې ایت زیات مشهور او غوره تفسیر دادی چه دانسان په طبیعت کښ استعجال زرغونښتل، دې اوهر کله چه یوصفت چاته مبالغه ثابتولی شي نوهغه وصف

دَهْفَه دَپَارَه مادَه تَخْلِيقِ فِرْضِ كِرِهې شَي لَكِه دِير لَوْبِي كُونَكِي تَه وئِيلِي كِيرِي اَنْتَ مِنْ لَعِبِ دِيرْ غَصْنَاك سَرِي تَه وئِيلِي كِيرِي اَنْتَ مِنْ غَضَبِ اَوْ دِيرْ شَرِيفِ سَرِي تَه وئِيلِي كِيرِي اَنْتَ مِنْ كَرَمِ اَوْ دَدِي وَجَه نَه پَه حَدِيثِ شَرِيفِ كَبْنِ دَزَنَانُوپَه بَارَه كَبْنِ مَرُوي دِي خَلْقَتِ مِنْ ضَلَعِ ايسر، چَه زَنَانَه دَكْسِي اچِي، كِينَرِي، پُونَتْنِي نَه پيدا شويدي، يََعْنِي دَدُوِي پَه طَبِيعِيَتِ كَبْنِ كُوږوَالِي دِي. نودلته هَمْ مَطْلَبِ دَادِي چَه دَأَنَسَانِ پَه طَبِيعِيَتِ كَبْنِ اسْتَعْجَالِ دِي اَوْ دَأَنَسَانِ نَه مَرَادِ بَعْضِ مَفْسِرِينَ فَرْمَانِي چَه اَدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ دِي دَامَرُوي دِي دَسْدِي عَلَيْهِ السَّلَامُ اَوْ سَعِيدِينَ جَبِير عَلَيْهِ السَّلَامُ نَه فَرْمَانِي چَه كَلَه اللَّهُ اَدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَبْنِ رُوحِ وَاجُولو اوسرته نِي رُوحِ رَاغِي نَوَاوِيرْ نَجِيد لَو نَوَاوِيرْ مَلَانْكَو وَرْتَه اَوْتِيلِ چَه اَلْهَمْدُ اَوَايَه، نَوَحَضَرْتِ اَدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ اَلْحَمْدُ لَهِ اَوْتِيلو اَوَكَلَه چَه سَتَرْ گوتَه رُوحِ رَاغِي نَوَدَجَنْتِ مَيُوي اَوَنَعْمَتُونَه نِي اَوَكْتَلِي، اَوَكَلَه چَه گِيْدِي تَه رُوحِ رَاغِي نَوَلُوبَه نِي مَحْسُوسِ كِرِه اَوْ دَخُورَاكِ اشْتِهَاءِ، نِي پيدا شوه نَوَفُورَا تَلَلو كُوشِشِ اَوَكِرُو مَخْكَبْنِ دَخِيوتَه دِرُوحِ رَسِيد لَوْنَه نَوَاوِيرْ زِيد لَو، نُوخْكَه اَوْتِيلِي شو ﴿خُلِقَ الْإِنْسَنُ مِنْ عَجَلٍ﴾ اَوَبَعْضِ فَرْمَانِي چَه اِنْسَانِ نَه مَرَادِ نَضْرِبِينَ حَارْثِ دِي چَه عَذَابِ غَوِيْتَلُو كَبْنِ جَلْتِي اَوَكِرِه اَوَاوْتِيلِ نِي چَه اَللَّهُمَّ اِنْ كَانَ هَذَا هَوَالِقُ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حَجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ اَلَايَه لِيَكْنِ غُورَه قَوْلِ دَادِي چَه ﴿خُلِقَ الْإِنْسَنُ مِنْ عَجَلٍ﴾ هِنَه مَرَادِ جَنْسِ اِنْسَانِ دِي اَوَكِه خُوكِ اشْكَالِ اَوَكِرِي چَه هِرْ كَلَه اسْتَعْجَالِ دَأَنَسَانِ پَه فَطَرْتِ اَوَطَبِيعِيَتِ كَبْنِ اِيخُودَلِي شويدي نَوَبِيَايْدِي بَانْدِي زَجْرَاوَدَدِينَه مَمَانَعْتِ تَكْلِيفِ بِمَالِ اِيْطَاقِ دِي نَوَجَوَابِ دَادِي چَه خُرْنِگَه اللَّهُ دَأَنَسَانِ پَه فَطَرْتِ كَبْنِ اسْتَعْجَالِ پيدا كِرِيدي نودغه شَانِ اللَّهُ اِنْسَانِ تَه صَبْرَاو خِپَلِ خَانَ دَجَلْتِنِ نَه مَنَعِ كُولُو بَانْدِي قَدَرْتِ هَمْ وَرْ كِرِيدي، لَكِه خُرْنِگَه شَهْوَتِ چَه دَأَنَسَانِ فَطَرِي خِيْزْدِي لِيَكْنِ عَدَمِ اسْتَعْمَالِ بَانْدِي نِي اِنْسَانِ قَادِرْ هَمْ دِي، نَو زَجْرَاو مَمَانَعْتِ دَهْفَه اسْتَعْجَالِ نَه دِي چَه بِي مَحَلِ اَوِپَه غَيْرِ شَرْعِي اَمُورُو كَبْنِ وِي، اَوِپَه خِپَلِ مَحَلِ كَبْنِ اسْتَعْجَالِ اَوِپَه اَمُورُو شَرْعِيَه كَبْنِ اسْتَعْجَالِ مَذْمُومِ نَدِي.

﴿سَأُولِيكُمْ عَذَابِي﴾ اَوَدَاخُويَفِ دِنْيُوي دِي ﴿عَذَابِي﴾ هِنَه مَرَادِ نَعْمُونِي دَعَذَابِ دِي لَكِه پَه بَدْرْ كَبْنِ قَتْلِ، وَغَيْرَه شو، ﴿وَيَقُولُونَ مَتَى﴾ پَه دِي اِيْتِ كَبْنِ ذَكْرَدِ اسْتَعْجَالِ مَذْمُومِ دِي اَوَدَاشْكَوَه دَه دَكَاْفِرَانُو نَه اَوَمَرَادِ پَه ﴿مَتَى﴾ هَذَا اَلْوَعْدُ هَسْرَه اسْتَبْعَادِ اَوَانْكَارْدِي دَقِيَامَتِ نَه اَوَالُوْعَدِ نَه مَرَادِ

وعده دَعَاب اوقیامت ده او اِنْ كُنْتُمْ سَادِقِينَ بِشَرَطِ دِي اَوْجَرِ اَسَى محذوفه ده چه لیانا
بسرعه دې اوپدی حذف باندې مخکښ ایت مَخْلُقِ الْاِنْسَانِ مِنْ عَجَلٍ دلالت کړېدې

﴿لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ هَدَا جَوَابِ دِي دَشْکُوی نه مطلب دادی چه ددوی دا عذاب زرغوبښل ددوی
د جهل دوجی نه دې کچرته دوی ته داپته اولگی چه دالله ﷻ د عذاب نه خلاصیدل ممکن ندی
نودوی به هرگز په عذاب غوځنلو کښ جلی نوه کړې جواب دلو محذوف دې چه هغه لماکانوا
بلك الصفة من الکفر والاستهزاء والاستعجال دی اویا لما استعجلوا دې او حذف د جواب دالبغ ووپه
وعید کښ نوځکه حذف کړې شو

﴿حِينَ لَا يَكْفُرُونَ﴾ د اجمله مفعول به ده د ﴿يَعْلَمُ﴾ دپاره او علم دلته په معنی دمعرفت سره
دې نوځکه تقاضه دمفعول ثانی نه کوی ﴿عَنْ وَجْهِهِ﴾ داکتایه ده داحاطی داوړنه دهرجانبه.
اوتخصیص دوجوه او ظهور دوجی دشرافت نه دې ﴿بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً﴾ دامتعلق دې دماقبل سره
اوبل داضراب اوانتقال دپاره نوپدی مخکښ ایت کښ بیان دسبب استعجال وو. چه ددوی
داستعجال دپاره سبب ددوی جهل دې اوپدی ایت کښ انتقال اوشو بیان دکیفیه دوقوع عذاب
ته، چه دا عذاب بالکل اچانک راځی او دهغی تاریخ اومقرره وخت سیوا دالله ﷻ نه بل چاته ندې
معلوم، اوضمیر فاعل دتأییم راجع دې حین ته چه په معنی دساعة سره دې نوځکه ضمیر دمؤنث
ورته راجع شو.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ هَدَاتِلَى ده نبی ﷺ ته چه دمشرکانو عادت دادې چه دوی په انبیاء کرامو پوری
استهزاء کوی نوڅرنگه مخکښینو کفاروته داستهزاء کولوسزا میلاؤشویده نودغه شان دې
مشرکین مکه ته به هم میلاؤ شي.

قُلْ مَنْ يَكْفُرْ كُفْرًا بِالنَّبِيِّ وَالْاَنْبِيَاءِ مِنَ الرِّجَالِ كُلِّ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ

ته اوبه چه څوک ستاسو سانه کوي په شپې اوورځي کښ د عذاب درځمن نه بلکه دوی دیاداشت درب خپل نه مخ اړه وونکي دي

اَمْ لَهُمْ اِلَهَةٌ مَتَعَهُمْ مِنْ دُونِاَ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ

آياشته دي دوی لره معبودان چه اوبه ساتي دوی سیوا زمونږ نه. طاقت نه لري دامداد دځانونو خپلو اونه دوی سره

مِنَّا يُضْحِكُونَ ﴿٥٠﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى طَالَ

زَمَانٍ دُفِرَ نَهْ مَلَكُوتِيَا كِيدِي شِي بَلَكِه نَفْعِي دَدَنِيَا وَر كِيدِي مَوْنِ دَوِي تَه اومش رانو ددوئ تَه تَردي چِه اوريدِه سُولو

عَلَيْهِمُ الْعُمْرُ أَقْلًا يَرَوْنَ آثَا ثَلَاثِي الْأَرْضِ تَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ٥١

په دَوِي باندِي عَمرونه آيانه گوري دَوِي چِه بيشكه مَوْنِ راتلل كور دزمكو وطن ددوئ تَه چِه كمه ووهني لره دغار ودهني نه

أَقْهَمُ الْغُلَامُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ إِنَّمَا أُنْذِرُكُم بِالْوَحْيِ ٥٢ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ

آيا پس دَوِي به غالب شي، تَه اوايه چِه بيشكه خه يره دركوم تاسونه به وحي سره اونه اوري كونه بلني لره

إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴿٥٢﴾

كوم وخت چِه دَوِي لره بيره وركيدي شي

﴿قُلْ مَنْ يَكْفُرْكُمْ﴾ هدا تخويف دنيوي دې يعني دَشِي اوورخى دتكاليفواو عذابونونه

تاسولره بچ كونكى ذات صرف الله ﷻ دې كچرى دالله ﷻ خوښه شوى وى نوپه تاسو باندې به نى

فورا عذاب رانا زل كړې وى او ﴿مِنَ الرَّحْمَنِ﴾ هغه مراد من عذاب الرحمن دې اوپه لفظ درحمن كبر

اشاره ده چِه عذاب نه راتلل دالله ﷻ درحمت تقاضه ده كنى تاسو دخپل بد عملونو دوجي نه ددې

مستحق نى چِه فورا عذاب درباندي راشي.

﴿بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ هَدَا زجر دې او مراد په ذكر سره قرآن دې﴾ ﴿أَمَرَهُمُ إِلَهَهُ﴾ هدا بيان ددې مخكې

ايت يعني د ﴿مَنْ يَكْفُرْكُمْ﴾ بيان دې او ام كنس ميم زانددې او مقصود استفهام دې او استفهام

انكارى دې او ﴿هَمْ﴾ خبر مقدم او ﴿إِلَهَهُ﴾ مبتدا مؤخره ده او ﴿تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا﴾ هجمله صفت ده

دمبتدا دپاره يعني آيا ددوئ دپاره زمونږه علاوه بل داسى اله شته چِه ددوئ زمونږ د عذاب نه بچ

كړى او ددوئ حفاظت او كړى (ابن كثير) يعني بل خوك نيشته دې چِه ددوئ تَه زمونږ د عذاب نه

نجات وركړى

﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ هَٰذَا عَلَتْ دِي دَدِي اُولٰٓئِ جَمْلِي دِبَارِهَ چِه دَدُوئِ الهه خكه ددوئِ نه عذاب نشي دفع كولى چِه هغوئِ دَخِيل خان په امداد باندي ندي قادر او دَخِيل خان نه عذاب نشي دفع كولى نو دَدُوئِ امداد به څرنگه او كړي؟ نو ضمائر د جمع راجع دي الهوته او هر كله چِه د الهه نازل كړې شو په منزله د عقلاء باندي نو خكه ضمير د جمع مذكر ذوى العقول ورته راجع كړې شو او د احتمال هم شته دي چِه ضمائر راجع شي كفارو ته يعنې كفار به دَخِيل خان امداد كولو طاقت نه لري په خپلو الهوسره او نه به ئې ملگرتيا كيدې شي (روح).

﴿جَلَّ مَقْعًا هَٰذَا اَضْرَابَ دِي دَهْفَه تَوْهَم نه چِه دَمَاقِل نه پيدا كيدلو چِه دُوئِ عذاب غواړي هغې باوجود په دُوئِ باندي عذاب نه راځي نو كيدې شي چِه ددوئِ الهو منع كړې وي او يادوئِ مستحق د عذاب نوى، نو ددې تَوْهَم نه اضراب او انتقال او شو چِه عذاب نه راتلل دانه ددوئِ الهو څه كمال دي اونه ددوئِ استحقاق دي بلكه دا استدراج دي يعنې دُوئِ ته مونږ مختلف نعمتونه او عيش عشرت و الا زندگي وركړه نو ددوئِ په غرور او د هوكه كېن مبتلا شو او د اخیال ئې او كړو چِه دازمونږ استحقاق دي او د اسباب به زموږ سره هميشه دپاره وي.

﴿اَفَلَا يَرْوَوْنَ اَنَا هَٰذَا تَخْوِيفَ دَنِيُو دِي يعنې دا كفار د پته نه گوري او فكر نه كوي چِه اسلام ورځ په ورځ په اطرافو كېن خورېگي اوزمكه د كفر تنگه كيږي، بعض خلك په خپل اختيار سره مسلمانان كيږي او بعض خلك د جهاد په ذريعي سره مسلمانان كيږي او مسلمانانو ته ددوئِ په ممالكو باندي تسلط حاصلېږي او بعض مفسرين فرمائي چِه د ﴿تَنْقِصُهَا﴾ نه مراد بركات د زمكي ختميدل دي يعنې قحط سالي وغيره شو، مزيد تفصيل په سورة الرعد ايت نمبر (۴۰) كېن نير شويدې، ﴿اَلَهُمْ اَلْفَلِيُوتَ﴾ استفهام دپاره د انكار دي.

﴿قُلْ اِنْ مَّا اُنْذِرْكُمْ يَهْدِي ايت كېن زجر دي او ددوئِ د مطالبې يعنې په جلتئ سره د عذاب غوځتلو جواب دي، يعنې د مشركين د زر عذاب راتللو مطالبه كوي نوته ورته جواب كېن و فرمايه چِه څه دوحى په ذريعي تاسو ته يره دركوم د قيامت او د عذاب نه چِه قيامت او عذاب خامخا راتلونكي دي ځكه چِه ثابت دي په وحى سره او په وحى كېن احتمال د خطا او امكان د غلطئ نېشته ديو نو لهذا تاسو ورته تيارى او كړئ او مراد په وحى سره قرآن دي

﴿وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ هَدَاجَاتِ ذِكْرِ كَيْبَرِي دَدُوْى دَاعِرَاضِ دِيَارِه دَقْرَآن نِه اودَقْرَآن پِه دُوْى بَانْدِي دَاثِرْنِه كُولُووَجِه بِيَانِيْبَرِيْ اَوَالْف لَام پِه﴾ الصُّمُّ كَبْس يَاجَنَسِي دِي اوكِفَارُنِي مَصْدَاق اُولِي دِي پِه دَخُول اُولِي سرِه نُوخَكِه تَنِه هَعُوْى مَرَاد دِي اَوِيَالْف لَام عَهْدَخَارَجِي دِي اومَرَادَتَنِه مَعْبُود اومَخْصُوص كَانَرِه دِي چِه كِفَارَدِي اَوَالْف لَام چِه كَلِه عَهْدِي شِي نُو﴾ الصُّمُّ اسْم ظَاهِرْدِي چِه پِه خَائِي دَضْمِير بَانْدِي رَاغْلِيدِيْ اَصْل كَبْس دَاسِي دِي لَا يَسْمَعُوْنَ الدَّعَاءُ اِذَا مَا يَنْتَرُوْنَ اَوْ وَضَعَ دَاسِه ظَاهِر پِه خَائِي دَضْمِير بَانْدِي دِيَارِه دَاشْعَار اَو تَنْبِيْه دِي پَدِي چِه دُوْى خِيْل خَانُونِه پِه زَوْر كَانَرِه كِرِيْدِي اَوْ خِيْل خَانُونِه نِي دَحَق اَو رِيْد وَلُونِه مَنَع كِرِيْدِي

﴿اِذَا مَا يُنْذَرُوْنَ﴾ كُونِر سِرِي مَظْلَقَا خَبَرِه نِه اَوْرِي، كِه اَنْذَار اَوَالُوْى اَوِيَاغِير اَنْذَار اَوَالَا. خَوْدَلَه تَخْصِيص دَاَنْذَار خَكِه اَوْشُوجِه دَدُوْى پِه سَخْت كُونِر وَاَلِي بَانْدِي دَلَالَت اَوْشِي. خَكِه چِه اَنْذَار عَمُوْمَا پِه اَوْجَت اَو اَز سرِه وِي نُوچِه يُوْسُرِي دَمَنْذَر اَو اَز هَم نِه اَوْرِي نُوْدِي دِير سَخْت كُونِر وِي

وَلَيْنَ مَسْتَهْمُ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يُوَسِّلُنَا

اوكِجَرِي اَو رَسِيْرِي دُوْى تِه خَه تَكِرِه دَعَذَاب لِرَبِّ عَذَاب، دَسْتَارِب دَطَرْف نِه نُوخَا مَخَادُوْى وَاْنِي هَائِي تَبَاهِي دِه زَمُونِ

إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ

بِيَشَكِه مَوْنِ ظَالِمَان وَو اوكِيْرِدُو بِه مَوْنِ تَلِي دَاَنْصَاف پِه وَرْخِي دَقِيَامَت كَبْس، نُونِه بِه شِي كِيْدَلِي ظَلَم پِه هِيْخ نَفْس بَانْدِي

شَيْئًا ۝ وَإِنْ كَانَ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَلَّيْ بِهَا حُسْبِينًا ۝

هِيْخ قِسْم اوكِجَرِي وِي عَمَل، پِه قَدَرْد دَانِي د اَوْرِي رَابِه اَوُرُو مَوْنِ هَفِي لِرَه اَو پُورِه يُوْمُونِ حِسَاب كُونَكِي

﴿وَلَيْنَ مَسْتَهْمُ نَفْحَةٌ﴾ اَو تَاخْوِيْف دِي اَو نَفْحَة لِرَغُونْدِي شِي تِه، اَوْ حَصِي تِه هَم وَثِيْلِي كِرِيْ

عَلَامِه زَمَخْشِرِي تَهْلِيْلَه فَرْمَانِي چِه ﴿مَسْتَهْمُ نَفْحَةٌ﴾ كَبْس دَرِي (۳) مَبَالَغِي دِي (۱)، يُوْلَفْظ دَمَس چِه وَثِيْلِي كِرِيْ صَرَف لَكِيْد لَوْتِه (۲)، دُوِيْم نَفْح چِه لِرَه اَوَادَنِي حَصِي تِه وَثِيْلِي كِرِيْ (۳)، دَرِيْم تَاء دَنَفْحَة چِه ذَمْرَة اَو وُحْدَت دِيَارِه دِه نُو مَقْصِد دَادِي چِه دَكُوْم عَذَاب دُوْى مَطَالِبِه كُوِي نُو كِجَرِي هَفِه عَذَاب

دوئ سره صرف یو ځلی اولگی نودوئ بیاچیغی وهی اودځپل گناهونواقرار او اعتراف به کوی
خویدغه وخت کښ به اعتراف بی فاندې وی

﴿وَتَنْصَحُ الْمَوْتِينَ﴾ داتخويف اخروی دې په ذکر دوزن داعمالوسره اومراد په وضع سره
احضار دې، اوموازين جمع دمیزان ده اومیزان اسم آله په اصل کښ میزان وو، واو ماقبل تنه
کسره په یاء سره بدل شو میزان تنه جوړ شو، اومراده دې سره هغه مخصوص میزان دې چه
دبندگانو اعمال به ورکښ تول کیږی اوقرآن کریم کښ دالفظ په جمعی سره استعمال شويدي،
اومفردندي استعمال شوی اوپه احادیثوکښ مفرد اوجمع دواړه استعمال شويدي. دجمعی دپاره
توجهات متعدددی، (۱) بعض علماء فرمائی چه موازين حقیقه متعددی دی (الف) اودهرسری
دپاره به خپل خپل میزان وی (ب) بعض فرمائی چه دهرعمل دوزن دپاره به خپل خپل میزان وی،
(۲) لیکن اکثر علماء فرمائی چه میزان واحددي اوجمع دتفخیم دپاره ده، قسطلانی اورازی رحمتهما
روایت نقل کړيدي چه: سأل داؤد عليه السلام ربه عزوجل ان يريه الميزان فلما راه اغمى عليه من هولته
ثم افاق فقال عليه السلام الهى من يقدر على ملء كفة هذا الميزان حسنات فقال الله تعالى يادأود انى اذا
رضيت على عبدى ملائته بتمرة واحدة، يادأود املؤها كلمة لا اله الا الله (قسطلانی - کبی). ترجمه:
داؤد عليه السلام دالله تعالى نه سوال اوکړو چه ماته میزان اوبنایه، نوکله چه میزان اوکتلونودخوف
اودویری نه بی هوشه شو اوکله چه په هوش کښ راغی نوعرضئى اوکړو چه ای څمار به څوک دې
میزان لره په نیکیانوسره دکولوباندي قادردې؟

الله تعالى ورته اوفرمائیلو چه ای داود عليه السلام چه کله څه دیو خپل بنده نه راضی شم نوڅه دامیزان
دغه نه په یوی کهجوری سره ډکه ووم، ای داود عليه السلام ډکه وی دې لره کلمه لا اله الا الله (ب)
اویاجمع په اعتبار دتعدد دموزوناتوسره ده یعنی موزونات متعددی نوڅکه داهم جمعه راوړی
شود، (ج) اویاجمع په اعتبار دتعدد دعبادوسره ده او ﴿الْقِسْطُ﴾ منصوب دې څکه چه دې صفت واقع
شويدي دموازين دپاره او ﴿الْقِسْطُ﴾ چونکه مصدردي اومصدر تشنيه اوجمع کیږی نه، نودې وجه
نه ﴿الْقِسْطُ﴾ مفرد راوړی شو اویادي صفت دې په اعتبار دمضاف محذوف سره چه ذوات لفظ دي
یعني ذوات القسط، اولام په ﴿يَوْمَزِ الْيَمِّمَةِ﴾ کښ په معنی د فى سره دې لکه لايجبها لوفها

آه، کس لام عند البعض په معنی د فی سره دې اویالام تعلیلیه دې اومضاف محذوف دې چه لفظ دحساب دې یعنی لحساب يوم القيمة اویاپه معنی دغندسره دې ﴿يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ ضمیر دکان راجع دې عمل ته چه دلالت پری کړیدې ﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ﴾ بڅکه چه وضع دمیزان دپاره د وزن داعمالودې.

﴿وَإِنْ كُنَّا مِنْكُمْ لَمَنَافِعُ﴾ مرادتنه حقیراودنی ترین عمل دې، ﴿أَتَيْنَا بِهَا﴾ پاتی یاتی چه کله متعدی شي په بآء سره نوپه معنی دبدلی ورکولوسره وی نودلته نی هم معنی ده جازینا یعنی مونږ به نی بدله ورکوو اوددې ایت اودسورة الکف ایت نمبر(۱۰۵) سره تعارض نیشته دې څکه چه هلته دمیزان نه قائمه ولومطلب داندې چه ددوئ داعمالو وزن به نه کیږی بلکه مراد تنه دادې چه ددوئ داعمالویه څه اهمیت نوی اوقدره نی نوی اویادچه اقامت نافع به نه کیږی، اودلته مراد مطلق وزن داعمالودې اویاصورت دجمعی هم ممکن دې چه دکفارو څنو اشخاصو دپاره به اقامت د میزان نه کیږی اوبی حساب به جهنم ته داخلېږی لکه څرنکه څنی مؤمنانوسره به حساب نه کیږی اوبی حساب به جنت ته داخلېږی نودهرایت دپاره محمل جدا جدا دې اوباقی کیفیت دوزن وغیره تفصیل په سورة الکف ایت نمبر(۱۰۵) کس تیرشویدي(من شاء فليطالع ثم).

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ۝۱۰۶

اویقیناً ورکړې وو مونږ موسی اوهارون ته فرقان اودیره رنرا دحق اویاداشت دپاره دمتقیانو. هغه کسان

يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ۝۱۰۷ وَهَلَّا ذُكِّرْ

چه ویریږی دخپل رب نه په غیبه سره اودوئ دقیامت نه هیبت زده دي اوداقرآن نصیحت دې

مُبَرِّكًا اَكْرَمَهُ اَقَاتَكُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ۝۱۰۸

برکتونووالادي نازل کړیدې مونږ دا آیاتاسو داناشناغږی

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى﴾ هددې نه ددلالتونقلیه بیان شروع کیږی اوخلاصه دتولودلثلوداده چه انبیاء کراموﷺ نه صدوردآمورخارقه للعات شویدي خو هغوی متصرف فی الامورنو، ربط دماقبل سره دادې چه مخکین ایتونوکس ذکر درسالت وواپه رسالت باندي دشبها توجوابونه

ووجه ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجُلًا﴾ پدید ایستونوکنش تخويف دي دمنکرنودرسانت دپاره چه کوموخلکو درسولانو خبره نده منلی نوهغوی هلاک شويدي، اودغه شان په مخکنس ایستونوکنس دمنکرنو داهلاک ذکر و و چه واهلکنا المسرفین، پدی ایستونوکنس کیفیه داهلاک ذکر کیری

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ﴾ اول دليل نقلی دي د موسی عليه السلام اود هارون عليه السلام نه چه موسی عليه السلام اود هارون عليه السلام هم دتوحید اعلان کړيدي اویه تورات کبس همدغه مضمون ذکر و و اوفران نه مراد تورات دي چه فرق راوستونکی و و په مینځ دحق اوباطل کبس اوضیاء ذکر ا عطف تفسیری دي دفرقان دپاره یعنی ددینه مرادم تورات دي اوبعض فرمائی چه دفرقان نه مراد نصرت اوعلبه ده په مقابلی اوحجت کبس اوعلبی دپاره فرقان لفظ استعمال شائع اوکثیر دي، لکه يوم الفرقان يوم بدرته و ثیلی کیری اوضیاء نه مراد تورات دي چه دتیارو دجهل دپاره پکبس رنر ا و اذکر ا نه مراد هغه امور دینیه دي چه دوی ورته محتاجه و و لیکن اول قول زیات غوره دي

﴿الْمُتَّقِينَ﴾ متخصیص دمتقیانو ددي وجه نه دي چه نفع اوفائده دتورات نه دوی اخستی وه اگر چه دتولوخلکو دپاره وعظ اوهدايت ذریعه وه، ﴿الَّذِينَ يَخْشَوْنَ﴾ اوصافات دمتقینو بیانیری

﴿يَا قَتِيب﴾ احوال دي یاد مفعول نه چه رب دي اوعیب دالله ﷻ دپاره صفت واقع کیری اوغانب دالله ﷻ دپاره صفت نه واقع کیری یعنی الله ﷻ غیب دي اوغانب ندي، یعنی دوی دالله ﷻ نه بیره کوی حالانکه دوی الله ﷻ لیدلی نه د (روح) اویاحال دي دفاعل د﴿يَخْشَوْنَ﴾ نه اوعیب په معنی غائب سره دي ای بخشون حال کولم غائبین عن الناس یعنی دالله ﷻ نه پدی حالت کبس هم بیریری چه خلک نی نه گوری اوکله چه خلک گوری نویا خو په طریق اولی گناه نه کوی اوبعض فرمائی چه غیب نه مراد قلب یعنی زړه دي اوباء دالله دپاره ده ای بخشون بللوم (روح) یعنی په زړه سره دالله ﷻ نه بیریری

﴿وَهَذَا ذِكْرُ مُبَارَكٍ﴾ ادراتغیب دي قرآن ته، مطلب دادې چه دافران هم دهغی ذکر دپاره نازل شويدي اویدی کبس هم هغه توحید ذکر کیری کوم چه په تورات کبس ذکر و و نو باسو دي انکار ولی کوی؟

﴿مُبَارَكٌ﴾ صفت دې ذکر یعنې د قرآن او مبارک په معنی د کثیر المنفعت سره دې، لوستونکی نی برکت والا گرځی، څوک ورسره تعلق ساتی هغه د برکت والا گرځی

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَلِيمِينَ ﴿۵﴾

او یقیناً ورکړې وه مونږ ابراهیم عليه السلام ته یوه ددین د مخکښ نه او وو مونږ په حال دده باندې یوه لرونکي

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ

كله چه او نیل ابراهیم عليه السلام خپل پلار او قوم ته څه دلیل دې ددې شکلونو په عبادت باندې چه تاسو

لَهَا عِكْفُونَ ﴿۶﴾ فَقَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عِبَادِينَ ﴿۷﴾ قَالَ

په عبادت ددوی باندې کله ولاړین او نیل دوی موندلی دې مونږ مشران خپل دوی لره عبادت کوونکی او نیل ابراهیم عليه السلام

لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿۸﴾ فَقَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ

یقیناً یی تاسو او مشران ستاسو په گمراهی ښکاره کښ دوی او نیل آیتان راوړی دې مونږ ته حق او که نه یی

مِنَ اللَّعِينِينَ ﴿۹﴾ قَالَ يَلِ رَبِّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ

د توفو کوونکونه، ده او نیل بلکه رب ستاسو رب د اسمانونو او د زمکې دې هغه ذات چه دانی پیدا کړیدې

وَأَنْتُمْ عَلَىٰ ظُلُمٍ مِّنَ الشُّهُودِ ﴿۱۰﴾ وَكَانَ لِلَّهِ لَكُمْ ذِكْرٌ لَّا كَيْدَ لَكُمْ أَصَافَكُمْ بَعْدَ

او څه تاسو ته ددې خبر درکوونکونه یه او قسم په الله تعالى خامخا به څه چل جوړومه ستاسو معبودانو ته ورسو ددینه

أَنْ تَقُولُوا مُذْهِبَنَّا ﴿۱۱﴾

چه او گرځی تاسو شا کوونکي

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ بِدَادِوَيْمٍ﴾ دلیل نقلی دې په توحید باندې چه حضرت ابراهیم عليه السلام

جد امجد (نیکه)، دانبياء کرامو دې هغه د توحید په خاطر څومره تکالیف او مشقتونه برداشت کړی

وو، رُشده من قبل قبل مبینې دې په ضمی باندې مضاف الیه محذوفه منوی ده او په مضاف الیه

کښ متعدد اقوال راغلیدې غوره پکښ دری دې، (۱) یوه داچی دې د پاره مضاف الیه بلوغ دې

اورشدنه مراد فهم دتوحیددې یعنی دبلوغ نه مخکښ په وړوکوالی کښ ورته فهم دتوحیدمیلاؤشوی وو. لکه چه په ځنی روایانو کښ دې چه ابراهیم عليه السلام پلاریه بتان جوړول اوحضرت ابراهیم عليه السلام ته به نی دڅرخولو دپاره ورکړل نوحضرت ابراهیم عليه السلام به دهغوئ په غاړه کښ پری واچولو اوراښکلو به نی اودا اواز به نی لگولو (من یشری الہا لا ینفع ولا یضر) چه څوک ځمانه داسی خدای اخستلو ته تیار دې چه نه ورته نفع ورکوی به عبادت سره اونه ورته ضرر رسولی شي په ترک عبادت سره نو دادالله ﷻ دطرف نه فهم دتوحیدوو چه دماښوم توب لوبی هم دتوحیدوی

۲، دویم قول دادې چه مضاف الیه نبوت دې یعنی قبل النبوة نویدی صورت کښ هم دږشدنه مراد هدایت دامور دینی اودنیوی دې اوځان ساتل دبت پرستی نه دې. یعنی دنبوت میلاویدلونه مخکښ هم حضرت ابراهیم عليه السلام په توحیدباندي قائم اوشرک نه بیزاره وو ۳، اودریم قول دادې چه مضاف الیه موسی عليه السلام اوهارون عليه السلام یعنی قبل موسی عليه السلام وهارون عليه السلام نویدی صورت کښ دږشدنه نبوت دې یعنی دحضرت ابراهیم عليه السلام نبوت دحضرت موسی عليه السلام اودهارون عليه السلام نه مخکښ وو، اواضافت دږشد ابراهیم عليه السلام ته پدی کښ اشاره تعظیم دږشد هغه ته چه دابراهم عليه السلام رشد مثالی اوکمالی وو اودده دپاره یوزبردست شان ووپه رشد کښ

﴿وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ﴾ یعنی مونږ ته علم وو چه دې ددې اهل دې اوداهم کنایه ده دابراهم عليه السلام تعظیم نه لکه یوسری دچاتعظیم بیانونی نوابهام پکښ اوکړی اوداسی اوانی چه انا عالم فلان. دفلانی نه خوځه خبریم، نودادهغه په عظمت شان باندي دلالت کوی نودغه شان دآیت داحصه هم دحضرت ابراهیم عليه السلام په عظمت شان باندي دلالت کوی. خلاصه داده چه په ددې دواړو جملوکښ الله ﷻ دحضرت ابراهیم عليه السلام کمال مدحه اوعظمت شان بیان کړیدې (بحر).

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ﴾ دآبیاان دږشد دابراهم عليه السلام دې اذ متعلق دې په ﴿يَا أَبَتِ﴾ پوری اویا په اذکر محذوف پوری متعلق دې، ﴿مَا هَذَا﴾ ماسره تپوس دحقیقت دشي نه کیږی، نودلته م یا حضرت ابراهیم عليه السلام ددې بتانوحقیقت په باری کښ تپوس کړیدې، اوحضرت ابراهیم عليه السلام ته اگر چه ددغی بتانوحقیقت معلوم وو خوبیا هم په ماسره تپوس کول دقبیلی نجاهل عارفانه نه دې، اودادپاره دتحقیر اواظهار دنفرت وو اواسم اشاره یعنی هده هم دپاره

دَتَحْقِيرِ دې، اود اَصنام په خائ «اَلْاَتْمَائِل» ذکر کول، چه دلالت کوی پدی چه داخیزونه دانند **﴿هَمْ دَمَخْلُوقَاتُ سِرِّهِ یَعْنِی دَانَسَانَانُو طُیُورُو اَوَسْتُورُو وَغَیْرَه سِرِّه مَشَابِه اَوَمَاطِل دِی﴾** هم دَتَحْقِيرِ دِیَار، دې، نو، گویا چه حضرت ابراهیم **﴿اَلْاَتْمَائِل﴾** په دری (۳)، طریقو سره دَشَرک اوبت پرستی نه اظهار دَنفرت او کړو، اویا مقصود په «ما» سره پوښتنه دَدلیل ده چه داخیزونه خو مخلوقات دِی او حقدار دَبندگي ندې نو تاسو په کوم دلیل ددوئ عبادت کوئ؟

﴿اَنْتُمْ لَهَا عَنِکُمْ﴾ عکوف و نیلی کیږی یو شي په طریقې دَتَعْظِیم او عبادت سره لازم نیول او هغی ته توجه کول او هر کله چه دده تعذیه نده قصد کړې شوی نو ځکه دده په صله کښ لام ذکر شو په خائ دَعَلی دپاره ددې چه دلالت په اختصاص او تخصیص او کړی. یعنی تاسو خالص ددوئ عبادت لازم نیولی دې او بعض فرمائی چه لام تعلیلیه دې اولفظ دَتَعْظِیم ورسره مقدر دې، اوصله دَعَنِکُمْ هم محذوفه ده چه علی عباد قادی، نو تقدیر دَعبارت داسی دې اتم لعظیما عکفون علی عباد قادی (بحر) او بعض فرمائی چه لام په معنی دَعَلی سره دې.

﴿قَالُوا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا مُشْرِكِیْنَ سِرِّهِ﴾ په عبادت کولو د بتانو باندې بل څه دلیل نوو په غیر د غلط تقلید نه چه دازمونږ دپلار، نیکه طریقه ده چه مونږ په روان یو، حضرت ابراهیم **﴿اَلْاَتْمَائِل﴾** ورته جواب کښ او فرمائیلو: **﴿قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ﴾** د جواب خلاصه داده چه ستاسو تقلید صحیح ندې مقلد او مقلد دواړه غلط نی ځکه چه داموقوف دې په اتباع دَخَواشات نفسانی او په اطاعت دَشَیطان باندې **﴿قَالُوا اَحَقُّنَا﴾** استفهام دپاره دَتَعْجَب دې اودوئ د ابراهیم **﴿اَلْاَتْمَائِل﴾** نه خپل تضلیل اوریدل قابل تعجب وویعنی دوئ په تعجب سره ابراهیم **﴿اَلْاَتْمَائِل﴾** نه تپوس او کړو چه تاسره پدی خپلی دعوی باندې څه دلیل هم شته اورښتیا خبره کوی او که هسی توقی کوی، او اول کلام دَجملی فعلیه په صورت کښ ذکر شو اودویم کلام دَجملی اسمی په صورت کښ چه دادلالت کوی په دوام او استمرار باندې ځکه چه ددوئ اعتقاد اویقین داوو چه ابراهیم **﴿اَلْاَتْمَائِل﴾** توقی کوی او پدی خپله خبره کښ دروغزن دې.

﴿قَالَ بَلْ رَمٰی﴾ حضرت ابراهیم **﴿اَلْاَتْمَائِل﴾** ددوئ ددې سوال جواب قولاً هم ورکړو او عملاً هم دپاره دَاظهار حق، نو پدی ایت کښ قولی جواب یعنی دلیل په توحید باندې ذکر کیږی دَجانبه

د ابراهيم عليه السلام نه، او بل د پاره د اضراب دې اود اضراب د ﴿أَمْرَ أَنْتَ مِنَ اللَّعِينِينَ﴾ په دې معني توفی کوونکی نه يم بلکه صحيح خبره کووم چه تاسو استاسوپلاران، نيکان د بتانو په عبادت سره گمراهی کښ وو خکه چه د ابنتان خدايان ندې. بلکه معبود هغه ذات دې چه ستاسو رب دې اود اسمانونو اود زمکې رب دې او خالق دې د ټولو خيزونو، نوچه رب صرف هغه دې او خالق صرف هغه دې نو معبود به هم صرف هغه وي خکه چه توحيد في الربوبيت او توحيد في الخالقيت مستلزم دې توحيد في الالهيت لره هم عقلاً او هم شرعاً.

﴿فَطَرَهُمْ﴾ ضمير د جمعى ياراجع دې زمکې او اسمانونو ته اوياراجع دې تماثيل ته اوزمخسرى عليه السلام فرماني چه ضمير راجع کول تماثيل ته اولی دې خکه چه پدی سره حجت دیر تام کیري په دوی باندې ﴿وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ﴾ مشاراليه ربوبيت او خالقيت د الله عليه السلام دې اوشاهد په معنی دمين سره دې يعني څه چه څه وایم نوماسره پدی باندې دليل موجود دې اوستاسوپشان روندتقليد کوونکی نه يم (قرطی).

﴿وَنَالَهُ لُكُودٌ﴾ هرکله چه ابراهيم عليه السلام د محسوسه کړه چه دوی خدا دليل ته څه التفات اوتوجه ورنه کړه نو د ديني غيرت او حيمت د وجی نه په الله عليه السلام باندې دمکمل اعتماد اودتوکل په بناء د بتانو ختمولو عزم ئی اوکړو، د پاره د دې چه عملی طور باندې اظهار د حق او توحيد اوشي، اود دې عزم اظهار حضرت ابراهيم عليه السلام ياديوکس په مخ کښ کړې وو چه هغه بيادار از افشاء کړو دامروى دې دقتادۀ عليه السلام نه اويانی د قوم د تللونه ورسودضعفآ په مخ کښ کړې وو چه هغوی جشن اومیلی ته نشوتللی، او هغوی بيانور قوم ته داخبره اوکړه چه ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ﴾، اود اهم ممکنه ده چه حضرت ابراهيم عليه السلام د دې عزم اظهار د ټول قوم په مخ کښ کړې وي خو قوم ورته څه توجه نوی ورکړی، حضرت تهانوی عليه السلام د بته ترجيع ورکړيده، حضرت ابراهيم عليه السلام خپل عزم مصدرکړو په قسم سره او حرف تا، راوړه په خائ د واو خکه چه تا، د قسم سره سره په تعجب باندې هم دلالت کوی، او چونکه د نمرود اود قوم د مخالفت باوجود بت شکنی کول يو مشکل کار وو اودامشکل آسانی دل يو امر عجيب وو نو خکه دلته حرف تا، ذکرشو اوفرقت په مينځ دتا، با او واو کښ دادې چه تا خاصه ده فقط په اسم د الله عليه السلام پوری او واو خاص دې په

هر اسم ظاهر پوری که اسم ذال الله دې یار حمن وغیره وی اوباء عام ده داخلېږی په اسم ظاهر باندې هم او په اسم ضمیر باندې هم

﴿لَا كَيْدَ لَهُ﴾ کید ونیلی کیږی چاته ضرر رسولو دپاره خفیه تدبیر جوړول چه هغه پری پوه نشي اودا معنی په بتانوکښ ددوه (۲) وجونه. نه صحیح کیږی، یو (۱) ددې وجه نه چه بتانوته په ماتولوسره ضرر او تکلیف نه رسی (۲) دویم ددې وجه نه چه دکید مفهوم دادې چه چاته ضرر رسی نوهغه کښ به شعوروی خوپه دې تدبیر به پوه نشي ځکه چه داخفیه تدبیروى نوامام رازي رحمه الله وغیره فرمائی چه داقول حضرت ابراهیم (عليه السلام) دهغوئ داعتقاد موافق کړیدې. چه دنمرود دقوم عقیده داوه چه دبتان شعور هم لری او په ماتولوسره ضرر او تکلیف هم محسوسه وی، (جمل - کبر) اوبعض فرمائی چه کیدنه مجازا اجتهاد او کوشش کول په ماتولو کښ مراد دې، ځکه چه کید کښ مشقت او اجتهاد وی ځکه چه کوم کار مقصودوی نودهغی خلاف ظاهره ول مشکل کاروی. ﴿بَعْدَ

أَنْ تُولُوا مُدْبِرِينَ﴾ مدبرین په معنی دمنطلقین سره دې یعنی چه تاسو خپلی میلی او جشن والاځن ته لاړشئ، اودابه په کال کښ یوه ورځ ددوئ یوعیدوو اودوئ به په هغی ورځ دښارنه بهرجشن اومیلی ته وتلو اودخوارک سامان، متیانی وغیره به ئی بتانوته کیخودلی دپاره تبرک اوکله به چه واپس راغلل نواول به لاړل بتانوته به ئی سجده اوکړه اویبایه دهغی نه پس کورونوته تللو، نویدی موقعه دوئ چه کله جشن ته تللو نوابراهیم (عليه السلام) ته ئی هم اصرار اوکړو خوهغه ورته دیمارئ عذراوکړو اوپاتی شو، لکه چه سورة الصافات ایت نمبر (۸۸-۸۹) کښ دې

فَعَلَّاهُمْ جُلُثًا إِلَّا كَيْدًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا

پس کړل ئی هغه ټول ټولئ ټولئ سوا دغټ دهغوئ نه، دې دپاره چه دوئ ده طرف ته رجوع اوکړي او نیل دوئ چاکړیدې ډاکلر

بِأَلْهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ

زمونږ دمعبودانو سره بیشکه دې دظالمانونه دې او نیل دوئ اوریدلي دې مونږ د یوځوان نه چه بدې بیانوی ددې بتانو

يَقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٣٠﴾ قَالُوا فَأَتَوْا بِهِ عَلَىٰ آغْصِنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٣١﴾

ونیلی کیږی هغه ته ابراهیم. او نیل دوئ بس راولئ هغه مخامخ دخلکو دې دپاره چه دوئ ئی اوگوری

﴿فَجَعَلَهُمْ جَذًا﴾ هُفَاء فصیحیه ده داخله عطف ده په مقدر جملی باندی، نو تقدیر د عبارت دارنگی دې لولوا فاتى ابراهيم عليه السلام الاصنام فجعلهم الخ یعنی چه کله دوى دښارنه، بهرمیلی ته لارو نو ابراهيم عليه السلام بتانو پسې راغی او په تېرسره ئی ټکرې ټکرې کړل سیوا دیوغت بت نه، اود دې بتانو تعداد د غوره ول مطابق دوه او یا ۷۲ وو

﴿إِلَّا كَبِيرًا هُمْ﴾ هُادَغَتْ والی یاپه اعتبار د بدن سره مراد دې چه دده بدن اوجته په ټولو کښ غټه وه او یا غټ والی په اعتبار د منزلت او مرتبې سره مراد دې چه د دې بت مرتبه په ټولو کښ غټه وه اودې دسرو زرونه جوړ شوی وو او یا قوت پری لگولی شوی وو، حضرت ابراهيم عليه السلام دې پریخو او تیرئ دده غاړی ته واچولو.

﴿أَلْعَلَّهُمْ إِلِيَّ﴾ هُادَعَلَتْ دې د غټ نه ما ولود پاره، اوبه مرجع د ضمیر د ﴿إِلَيْهِ﴾ کښ درى ۳، احتمالات دې غوره احتمال دادې چه د ضمیر راجع دې غټ بت ته نو مقصد به ئی داسي لعلهم يرجعون الی الکبیر، یعنی چه دوى کله واپس راشي او دخپلو بتانو د احشواو گوری نودې غټ بت به رجوع او کړی لکه څرنگه دیو مشکلی مسئلی حل دپاره عالم او پوهه سړی ته رجوع کیږی، نودغه شان دوى به هم دې غټ بت رجوع او کړی چه د اکا څرنگه اوشو اوداچا او کړو او مقصود پدی سره الزام حجت وو چه هعوى به جواب نشي ورکولی نودوى به پوه شي چه داخود بیرضعیف او عاجز مخلوق دې چه خپل دښمن هم نشي خودلی نوددوى عبادت کول هم لوى جهل دې اودا احتمال هم شته چه ضمیر راجع شي ابراهيم عليه السلام ته نو مقصد به داسي چه دوى ابراهيم عليه السلام ته رجوع او کړی اودې به ورته دلیل بیان کړی او یا به دهغه دعوت ته غوږ کیدې، اوداهم ممکنه ده چه ضمیر راجع شي الله تعالى ته نو معنی به داسي: لعلهم يرجعون الی الله وتوحده، یعنی دوى به پدی پوه شي چه داخود بیر کمزوری دې چه دخپل خان امداد نشي کولی نو خمنگ امداد به څرنگه او کړی؟

﴿قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا﴾ هُذَّا ددینه مخکښ کلام محذوف دې تقدیرئ داسی دې، فلما رجعوا من عہم وراوا ما حدث بآلهم قالوا من فعل الخ یعنی چه کله دوى دخپل جشن نه واپس راغلواود دوى دخدایانوسره چه کومه واقعه شوی وه هغه ئی او کتله نودا خبره ئی او کړه ﴿مَنْ فَعَلَ هَذَا﴾ او من بالاستفهامیه دې او استفهام دپاره دتوبیخ او تشنیع دې یعنی چاچه هم داکر کړیدې ډیریدئ

کریډې اوسخت ظلم ئی کریډې اوداهم ممکنه ده چه من موصوله شي په معنی ذ الذی سره او ﴿فَعَلْ هَذَا بِآلِهَتِنَا﴾ ورله صله شي اوداتوله جمله مبتدا شوه او ﴿إِنَّهُمْ لَمِنَ الْغَالِبِينَ﴾ پورله خبردې.

﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَدْعُوهم بِالْأَسْمَاءِ﴾ د جواب دمن فعل سوال دې اوجواب ورکوونکی هغه څوک وو چه د ابراهيم عليه السلام نه ئی ﴿وَتَاللَّهِ لَا كِيدَ لِمِ الْكَاذِبِينَ﴾ جمله اوریدلی وه اودا اوریدونکی کچرته ډیروو (علی روایه) نویباخو فعل د جمعې (قَالُوا) ذکر کولو کښ څه اشکال نیشته، خو کچرته اوریدونکی یوکس وو (کما روی عن قتادة) نویبا فعل د جمعې (قَالُوا) ځکه راوړی شو چه نورو خلکو د هغه یوکس تانید او کړو او پدی اعتبار سره یدکرهم نه مراد د ابراهيم عليه السلام قسم اودهغه منصوبه ده او یادیدکرهم نه مراد بدې اوقیح بیانول دې، او قَالُوا ضمیر راجع دې ټول قوم ته یعني یو ځوان دې چه هروخت کښ زمونږ پدی خدایانو پیسی لگیاوی اوددوئ ذم او بدې بیانونی (خازن، قرطبی).

﴿يَقَالُ لَهُمْ إِنَّمَا هِيَ إِلهٌ دُونُهم﴾ ابراهيم مرفوع دې نائب فاعل دې ديقال دپاره ځکه چه مراد دله اسم دې اومسمی ندې مراد ای الذی یقال له هذا الاسم (مدارك).

﴿قَالُوا قَاتُوا بِهِ﴾ ضمیر د جمعې یاراجع دې نمرود ته او اشرافوته ضمیر د جمعې راجع کیږی اگرچه شرافت فقط دنیوی وی او یا ضمیر نمرود او مشرانو د قوم (کابینی والا) ټولو ته راجع دې علی ﴿عَلَىٰ أَغْنَىٰ﴾ داجمله په محل د نصب کښ حال واقع شویده د ضمیر مجرورنه، یعني دې راولی په دسی حالت کښ چه خلکو ته مخامخ وی، یعني عام مجمع ته ئی راولی چه د عامو خلکو په مخ کښ دې خپل بیان او کړی اود حضرت ابراهيم عليه السلام هم مقصد داوو چه ماته د عامو خلکو مخ کښ د اظهار حق موقعه میلاؤ شي نو الله جل و الله د ابراهيم عليه السلام خواهش پوره کړو.

﴿لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ ددې دوه (۲)، معنی دې، یوه (۱)، معنی داده چه ځلک حاضر شي او پده باندي گواهان شي چه داکومه سزاده ته ورکولی کیږی نودې دغسی مستحق وو اودینه معلومیږی چه هغوی به هم د ثبوت دجرم دپاره گواهان ضروری کنړل لکه چه د احکم شرعی هم

دې، دویمه معنی داده چه خلك حاضرشي اوداعقوبه اوسزا اوگوری چه بياخوك داجرات اونكړي چه زمونږ خدايانوته بدرد اوانی

قَالُوا ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا يَا إِبْرَاهِيمُ ۖ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا

اوويل دوی آياتا کړيدي دا کار زمونږه خدايانو سره ای ابراهيمه اونيل هغه بلکه کړيدي دا کار لوی ددوی نه چه دادي

فَسْتَلَوْهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ۖ فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا

پس تپوس او کړئ ددوی نه کچري خبري کولی شي دوی، پس دوی سوچ او کړو دخپل ځانونوسره پس اونيل دوی

إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ ۖ ثُمَّ لَكِسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ ۝

چه يقينا هم تاسو ظالمان یی بياراپورته شول په خپلوسرونو باندې اونيل یی، چه يقينا نه پوهيږي چه نشي کولی دوی خبري.

قَالَ اقْتَعِبْهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا

اونيل ابراهيم عليه السلام آياتا سوندي کوی ماسیوا دالله نه دغه چاچه نفع نشي درکولی تاسوته هېڅ قسم

وَلَا يَضُرُّكُمْ ۖ أَفَبِ لَكُمْ وَلَمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝

اونه ضرر دررسولی شي تاسوته څه بيزار به ستاسونه اودغه نه چه تاسوئې بندگی کوی ماسیوا دالله نه آياتونه لرئ تاسو عقل

﴿قَالُوا ءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا ۖ هَذَا مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادَتٌ دَاسِي دې تقدير دعبارت داسی دې فاتوبه

فقالوا انت فعلت الخ اوددې سوال نه ددوی مقصد داوو چه ابراهيم عليه السلام به اقرار او اعتراف او کړي اومونږه ورته فوراً سزا ورکړو، لیکن ابراهيم عليه السلام داسی جواب ورکړو چه دوی نی په خپل سوال او پوښتنه کښ راگیرکړو.

﴿قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا ۖ هَ هَ حديث دبخاری کښ دې چه دا دکذباتو يعني د دروغو

دا ابراهيم عليه السلام نه دې او حالانکه انبياء کرام عليه السلام دکذب نه پاک دې ځکه کذب يعني دروغ معصيت دې او انبياء کرام قبل النبوة اوبعد النبوة دمعاصی نه پاک دې، نوددې وجه نه پدی باندې دکذب اطلاق کيدل صورتاً دې نه حقیقه ځکه چه داتوريه ده اود ضرورت په وخت کښ توريه امر مباح دې خو چونکه دانبياء کرامومرتبه ډيره بلنده ده نوددې وجه نه دهغوی دپاره توريه خلاف

اولی ده اودخلاف اولی کاردهغوی په حق کس په منزله دذنب دې بناء برقانون حسات الامرار سِنَاتِ الْمُقْرِين، نوددې وجه نه پدی توری باندې هم اطلاق دکذب اوشو. اوددې جملی دیرتوجیهات شویدي^۱ ازمخشری علیه السلام فرمائی چه حضرت ابراهیم علیه السلام په طریق دکنائی عرضي سره ددې فعل نسبت خپل خان ته کړيدي چه دالبغه طریقو وه داثبات دفعل دخان دپاره اونفی دصنم کبیرنه اوپه کفارو پوری تمسخراوتوفه نی کړیده خکه چه قانون دې چه کله فعل دائرشي په مینخ دفاعل قادراوعاجزکس، نوثبت ددې فعل عاجزته علی سبیل التهکک وی اوانحصارتنه مقصودوی په قادركس، اوددې مثال داسی دې چه تایو خائسته خط اولیکلوانه په خائسته خط لیکلوسره مشهورهم نی، اویوبل کس دې چه هغه بالکل په خط لیکلو باندې قادرندې. نوهغه ستانه ددې خط په باره کس تپوس اوکړی: انت کتبه؟ نو ته ورته په جواب کس او وائی بل کتبه انت یعنی تالیکلي دې نو ددینه مقصود هغه عاجزته اثبات دکتابت نوی بلکه په هغه پوری تهکم اوتوقه مقصود اوخپل خان لره اثبات دکتابت وی نودغه شان دلته هم حضرت ابراهیم علیه السلام بتانواوکفارو پوری توقه اوکړه اواثبات دفعل اوکړو خان لره په طریق دکنائی عرضی سره.

۲) دویمه توجیه داده چه ﴿بَلْ فَعَلَهُمْ كَيْدُهُمْ﴾ مشروط دې په ﴿اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ﴾ پوری نو ﴿بَلْ فَعَلَهُمْ كَيْدُهُمْ﴾ جزما ندې وثیلی شوی بلکه الزام دخصم اوتبکیت دخصم دپاره وثیلی شویدي یعنی ددوی دتجهیل دپاره یوفرضی احتمال په صورت ددعوی کس دپاره دالزام حجت ذکرکړې شویدي لکه په سورة زخرف کس دې: اِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَاَنَا اَوَّلُ الْعَابِدِينَ نومطلب دادې کچرتبه دامعبودان وی نوخبری به نی کولی شولی اوخپل قاتل به نی خودلی وو، ۳) دریمه توجیه داده چه ﴿بَلْ فَعَلَهُ كَيْدُهُمْ﴾ وثیل حکایه دې یعنی حضرت ابراهیم علیه السلام ددوی عقیده نقل کړیده چه حضرت ابراهیم علیه السلام دوی ته اوفرمانیلوچه ستاسوعقیده داده چه دغبت بت په موجودگي کس دورو بتانوته عبادت کولوباندې لوی بت خفه کیري نوداغبت بت به خفه شوی وی اوداواپه بتان تول به نی تکرې تکرې کړې وی

او﴿فَسَلُّوْهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُوْنَ﴾ مطلب دادې چه ماسره د بحث مباحثی کولوفانده نیسته دې خپله دخپلوتانوته تپوس اوکړی

(۴) څلورمه توجیه داده چه حضرت ابراهيم عليه السلام کبير يعنى غټ بت ته نسبت دټفل تسيبا کړيدې او عامو خلکو ذهن ته دانست کسبا راځي، ځکه نسبت دټفل سبب ته کول مجازدې، او کبير يعنى غټ بت ته نسبت دټفل تسيبا ځکه دې چه ددې بتانوتکړې کولو دپاره سبب اوبعث په ابراهيم عليه السلام باندي غصه وه په شرک دقوم باندي. چه قوم به ددې بتانوعبادت کولو اوزيات عبادت او تعظيم به دغټ بت او گرځيدلو نو ددې وجه نه ده ته نى نسبت اوکړى شو.

﴿إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ﴾ دلته يسمعون او يعقلون اونويلي شو حالانکه دچا دخبرى جواب هغه وخت کښ ورکولى شي چه کله مخاطب واورى اوپوه شي، خو هرکله چه نطق آسان وو په نسبت سره سمع او عقل ته نو ددې وجه نه ﴿يَنْطِقُونَ﴾ اونيلي شو. نو د ابراهيم عليه السلام مقصد دا وو چه تاسو دداسى عاجز مخلوق عبادت کوئ چه په خبرو باندي هم ندي قادر.

﴿فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنْفُسِهِمْ﴾ پدى ايت کښ دوه (۲)، توجيهات دې (۱) يوه داده چه کله دوى د ابراهيم عليه السلام خبرى واوريدلى نو دوى خپل مينځ کښ خبرى اوبحث اوکړو چه تاسوپه ابراهيم عليه السلام باندي ظلم کوونکى يئ ځکه چه تېر دغټ بت په غاړه کښ دې نوا ابراهيم عليه السلام څرنگه مات کړلو.

(۲) دويمه توجيه داده چه کله دوى د ابراهيم عليه السلام دليل واوريدلو نو دخپلو ځانونوسره نى فکر اوسوچ اوکړو چه داخومونږ ډير سخت ظلم کړيدې چه دداسى څيزونو عبادت مو کړيدې چه دخپل خان په حفاظت باندي هم ندي قادر نو مونږ ته به څه فائده راکړى لکه چه مشهوره مقوله ده، من لا يود عن راسه الفاس. كيف يدفع عن عابده الناس.

ترجمه: څوک چه دخپل سر نه تېرنشي واپس کولى نو هغه به دخپل عبادت کوونکى نه څرنگه تکليف لرى کړى مدارک، ﴿ثُمَّ نَكَّسُوا﴾ نكس په اصل کښ ونيلى کيږى ديتته چه ديوشي والا پورته حصه لاندې اولاندې حصه پورته کړې شي اودلته تنه مراد دوى دحق نه باطل طرف ته اوږيدل دې يعنى اعتراض او اقرار دحق نه ورستو دضد او عناد دوجى نه باطل اومجادله ته واپس شو. (بعضاوى) اوددوى ددې حالت تشبيه ورکړې شويده دهغه شي سره چه دهغه پورته حصه لاندې کړې شي، اودا کتايه ده دجهل اودضد، عناد نه.

﴿لَقَدْ عَلِمْتُمْ﴾ داجواب دې دقسم محذوف دپاره چه والله دې يعني والله لقد علمت الخ. ﴿قَالَ﴾
﴿اَتَعْبُدُونَ﴾ فاء دعطف دپاره ده معطوف عليه مقدر دې تقدير دعبارت داسی دې اتعلمون ذنك
فعبدون من دون الله الخ.

﴿اَفَرَأَيْتُمْ لَكُمْ وَلَمَّا تَعْبُدُونَ﴾ اف پدی سره مقصود اظهار دنفرت دې، اوداپه اصل كېن هغه
صوت او اواز وی چه دگنده اوبدبودارخیزكتلویه وخت كېن استعمالیوی، بیاسم فعل
اواگرخیدلویه معنی داتضجر سره، لام دپاره دبیان متافف له دې يعني لام سره بیان دهغه خیزدې
چه دهغه دوجی نه تافف اوضجر راغلیدې چه هغه ماسیوا دالله ﷻ نه دنورو خیزونو عبادت كوز
دې

قَالُوا خَرِقُوهُ وَانْصُرُوا إِلَهَكُمْ إِن كُنْتُمْ فاعِلِينَ ﴿٥٠﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا

دوئ اوونیل اوسیزنی ده لره اوبدله، واخلی دمعبودانو كچری تاسوخه كونكي یی، اوونیل مونږای اوره یخ نه

وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾ وَارْأَوْا بِهِ كَيْدًا فَعَلْنَاهُمُ الْآخَسِرِينَ ﴿٥٢﴾

اوارامهرا برحال په ابراهيم ﷺ باندې، او كوشش او كړدوئ دابراهيم ﷺ سره دبدوسيزولونواوگرخول مونږدوئ تاوان ولا

﴿قَالُوا خَرِقُوهُ﴾ داهل باطلووطيره داوی چه ددلائلویه میدان كېن دناكامی نه پس دظلم اوجبر
اوتشدد لاره اختیاره وی، نودوئ هم په ابراهيم ﷺ باندې ظلم كولو دپاره مشوره اوكره، نوچا
اونیل چه دې قتل كړئ اوچا اونیل چه اونئ اوسوزوئ لكه په سورة العنكبوت ایت نمبر (۲۴)، كېن
دې، خواخركار فيصله دحضرت ابراهيم ﷺ دسوزولو اوشوه.

﴿وَانْصُرُوا إِلَهَكُمْ﴾ مقصد ددې چه دخپلوخدایانو انتقام اوبدله واخلی، ان كنتم فاعلین يعني
كه تاسو بدله اخستونكي ئی نوابراهيم ﷺ اوسوزوئ، اودامشوره وركوونكي دكر دكر قبلی
یوكس وو چه نوم ئی مختلف الفاظو سره ذكرشويدي، چاهینون ذكر كړيدي
چاهیز ذكر كړيدي، حضرت ابن عمر ﷺ نه روایت دې چه الله ﷻ داسې په زمكه كېن
دنده خسف كړيدي اوترقیامت پوری په بنسكه روان دې

﴿فَلَمَّا يَنْتَازُ كُونِي﴾ بنوهرکله چه دابراهيم عليه السلام دسوزولوانفاقی فیصله اوشوہ نوداور بلولو دپاره دکرگوراجمع کولو حکم اوکړې شو، یو میاشتی یاخلوینست ورځویوری لرگی راجمع کړې شو، اوټولوخلکو دثواب په امیدپه ډیرشوق اومحبت سره لرگی راجمع کولو، حتی چه حاجت مندوخلکوبه دحاجت پوره کیدلودپاره دې اورته دکرگوراولونذرمنلو، چه خمافلانی حاجت پوره شي نوڅه به دومره مقدارکښ لرگی راوړم، مریضانونبه دصحت دپاره نذر دکرگوراولونملو، وصیتونه به کیدلوچه زمونږ دمرگ نه پس دومره لرگی دې راوړی شي. اوپدی دوران کښ حضرت ابراهيم عليه السلام په یوکورکښ قیدوواودقیدپه وخت کښ حضرت ابراهيم عليه السلام به ددې الفاظو وردکولو: لا اله الا انت سبحک رب العلمین لك الحمد ولك الملك لا شریک لك (قرطی).

نوكله چه ښه ډیرلرگی راجمع کړې شو نوداور بلولو حکم اوشو یو هفتی پوری اوربل کړې شو اوداسی زبردست اوربل شو چه دهغی دپاسه به مرغی نشوه الوتلی، نودوی ته پریشانی داراغله چه ابراهيم عليه السلام څرنگه اورته اوغورځو، نوابلیس ورته مشوره دمنجنيق ورکړه اوپه روایت دبخاری کښ دې چه حضرت ابراهيم عليه السلام پدی وخت کښ دحسی الله ونعم الوکیل وردکولو نوچه کله حضرت ابراهيم عليه السلام اورته غورزولی کیدلونو قمیص تنه اوباسلی شو اوځنی مفسرنولیكلي دې چه حضرت ابراهيم عليه السلام ته په دې وخت کښ حضرت جبرئیل عليه السلام راغی اودخپل امداد پیش کش ئی اوکړو حضرت ابراهيم عليه السلام ورته اوفرمائیلوکه ته دخپل طرف نه راغلی ئی نوستا ضرورت نیشته نوحضرت جبرئیل عليه السلام ورته اوئیلوچه ته دالله ﷻ نه سوال اوکړه نوهغه به ماته حکم اوکړې نوڅه به ستا امدادته راشم حضرت ابراهيم عليه السلام ورته اوفرمائیلوچه: حتی من سألی، علمه بحالی و یعني دالله ﷻ علم څمپاه حالت باندي شته دې نوماته دسوال کولو ضرورت نیشته پدی واقعی باندي علامه ابن تیمیة رحمته الله اونورو اهل علمو سخت رد کړېدې چه داداسرائیلیات دکعب احبارنه ده اوموضوعی واقعه ده ځکه چه دنصوصو سره متعارض ده ځکه چه دعا یواهم ترین عبادت دې نوحضرت ابراهيم عليه السلام به دعبادت نه څرنگه انکارکولی شو؟ لیکن حضرت والد صاحب نورالله مرقدہ وبردمضجعہ، یوه توجیه داسی کړیده چه په هغی کښ دواقعی دنصوصو سره تعارض نه راځی هغه فرمائی چه چونکه دامقام اووخت دامتحان وو، اوحضرت ابراهيم عليه السلام دالله ﷻ اولوالعزم پیغمبرانونه وو نوهغه په داسی وخت کښ دعاغوختل دازمائش اومتحان سره مناسب اونه گنډل اواعلی درجي صبر اختیاره ول اوپه

مکمل عزیمت باندی عمل کولئی غوره اوگنرل لکه خرنکه چه حضرت ایوب علیه السلام ترخو کالو پوری دخیل صحت دپاره دعانونه غوختلی نودغه شان حضرت ابراهیم علیه السلام هم دعانونه غوخته اودائی اوفرمانیلوچه: حسی من سؤالی علمه بحالی (والله اعلم)

بهر حال حضرت ابراهیم علیه السلام اورته دمنجیق په ذریعه اوغورخولی شو. نودانس اوجن نه علاوه هرمخلوق چیغی کرې اودخفگان اظهارئی اوکړو سیوا دکرپوې نه، گرگت، چه هغه اورته پوکی ورکولو اونورئی تیزه ولو، په بخاری شریف کنب دحضرت ام شریک علیه السلام نه روایت دې فرمائی چه: ان رسول الله صلی الله علیه و آله امر بقتل الاوزاغ وقال کان یفخ علی ابراهیم علیه السلام (بخاری کتاب الانبیاء).

اوپه مسلم شریف کنب دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه منقول دې چه نبی صلی الله علیه و آله ارشاد اوفرمانیلو چاچه په اول گزارسره کرپوې مړکړو نوهغه ته بل سل (۱۰۰) نیکیانی میلاویری اوچاچه په دویم گزارسره مړکړو نوهغه ته به ددینه کمی نیکیانی میلاویری اوپه بل روایت کنب دې چه په اول گزارمړکولو اجر د نصف صاع صدقی برابر دې اوحضرت والد صاحب نورالله مرقده وبرد مضجع، به فرمائیل چه دکرپوې په پوکی سره اورنه زیاتیدلو خو چونکه نیت نی خراب وو نودخراب نیت دوجی نه پوره نسل نی ملعون اوگرخیدلو.

هرکله چه ابراهیم علیه السلام اورته اوغورخولی شونوالله تعالی دطرف نه اورته حکم او شوچه وکونی بَرَدَا بِنُو اوریخ شواو ﴿وَسَلَّمَ﴾ ځکه اوئیلی شو چه ددیرخوالی دوجی نه ابراهیم علیه السلام ته تکلیف اونه رسی، حضرت علی رضی الله عنه نه مروی دې کچرته ﴿وَسَلَّمَ﴾ اوئیلی شوی نو ابراهیم علیه السلام به دبخنی نه هلاک شوی وو، او ﴿عَلَىٰ اِبْرَاهِيمَ﴾ ځکه اوئیلی شوچه په نورخلکوباندی یخ نشی اوابراهیم علیه السلام په اورکنب اوډه (۷) ورخی وو، اوردرسپانونه علاوه کوموسره چه ابراهیم علیه السلام ترلی شوی وو هغی سوزولونه علاوه نورئی دابراهیم علیه السلام دبدن نه هیخ شي هم نو سوزولی. دالله تعالی دطرف نه دجنت میوی او اوبه به ورته میلاویدی اوگیر چاپیره ټول اورکنب ورته الله تعالی سره سره گلان پیدا کړی وو.

قرطبی رحمته الله علیه وغیره مفسرینو نقل کړیدی چه دحضرت ابراهیم علیه السلام نه یوه ورخ تپوس او شو چه ستاپه ژوند کنب خاسته وخت کوم یوراغلیدې هغه ورته اوفرمانیلوچه هغه ورخی دیری

خاسته وی چه خه په اور کښ ووم، اوتاریخی روایاتو کښ دې چه دحضرت ابراهیم عليه السلام عمر په دې وخت کښ شپاړلس کاله وو، اوځنی فرمائی چه شپږویشته کاله وو

﴿فَجَعَلْنَاهُمْ آلَآخِرِينَ﴾ یعنې مال اووخت نی خړچ کړو نوهغه ټول ضائع او برباد شو. اودوی په ډیر غرور او تکبر سره دامنصوبه جوړه کړې وه او په تکبر سره راجمع شوی وو نوانه عليه السلام ذلیل کړل نو ددې وجه نه په سورة الصافات کښ الاسفلین وئیلی شویدی

فانده فمبر ۱: دحضرت ابراهیم عليه السلام په شان واقعه دامت محمدیه عليها السلام دبو عالم حضرت ابومسلم الخولانی عليه السلام سره هم راغلی وه چه اسودعنسی ملعون دثبوت دعوی اوکړه نو دې نی رااوغوختلو اوورته نی اوئیلو چه ته ددې گواهی ورکوی چه خه دالله عليه السلام رسول یم. حضرت ابومسلم ورته اوفرمانیلو چه خه ستا خبره نه آورم، نو دې ملعون ورته بیواوئیل چه آیاته ددې گواهی ورکوی چه محمد عليه السلام دالله عليه السلام رسول دې. نو حضرت ابومسلم عليه السلام ورته اوفرمانیلو هاؤخه ددې اقرار کووم نوهغه ملعون په اور کښ او غورځولو او دحضرت ابومسلم بدن هیڅ قسم تکلیف نه اورسولوبښه په سکون اواطمینان باندي خه وخت تیریدلونه پس دا ورته اووتلو اومدینی منوری ته چه راغی نور رسول الله عليه السلام وفات شوی وو، حضرت ابوبکر عليه السلام او حضرت عمر عليه السلام دهغه ډیر عزت اواکرام اوکړو حضرت عمر عليه السلام دده سره ملاقات نه پس اوفرمانیلو: الحمد لله الذی لم یمتی حتی اراى من امة محمد عليه السلام من فعل به کما فعل بابراهيم عليه السلام خلیل الله.

وَتَجَنَّبْهُمْ	وَلَوْطَا	إِلَى	الْأَرْضِ	الَّتِي	بَرَكْنَا
اویچ مواو یستلوده لره اولوطا اوورته مواوئیل هجرت اوکړن هغه زمکی نه چه برکات ایخی دي مونږ					
فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ۝ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۝ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ۝					
په هغی کښ لپاره دټولو خلقو اوورکړو مونږده ته اسحاق اویعقوب زبانی په سوال اوداتوږ گرځولی وو مونږ بیکان					
وَجَعَلْنَاهُمْ	آيَةً	يَهْدُونَ	بِأَمْرِنَا	وَأَوْحَيْنَا	إِلَيْهِمْ
اواوگرځول مونږدوی امامان ددین لارښودنه په ئ کوله خلکو ته زمونږه حکم سره اووحي کړي وه مونږدوی ته					

فَعَلَ الْحَدِيثَ وَاقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَا الزَّكَاةَ ۚ وَكَانُوا لَنَا عِمْدَيْنِ ۝

دنيك کارونو کولو، او باندې کولو دمونغ، اودور کولو ذکوة، اودوی صرف زمونږ عبادت کونکی وو

﴿وَجَعَلْنَاهُ نَافِلَةً﴾ یعني ابراهيم عليه السلام اولوط عليه السلام ته نجات ورکونکی مونږه وو، لوط عليه السلام د حضرت ابراهيم عليه السلام وراره وو هاران خوی وو، اودوی درې ۳، ورونږه وو هاران ناخوړ او ابراهيم عليه السلام، لوط عليه السلام د هاران خوی وو، او هاران دوه ۲، وو یودا ابراهيم عليه السلام تره وو، چه د حضرت ساره عليه السلام پلار وو، اودویم د لوط عليه السلام پلار وو چه د ابراهيم عليه السلام ورور وو ﴿إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا﴾ د دینه مراد ملک شام دې، حضرت ابراهيم عليه السلام د لوط عليه السلام اودساره عليه السلام سره د عراق نه هجرت او کړو ناول حران ته راغلو، څه وخت ئی هلته تیر کړو بیا مصر ته راغلو او بیا څه وخت ورستو ابراهيم عليه السلام شام ته راغی او لوط عليه السلام سدوم کښ پاتی شو اوشام ته برکت ولازمکه ځکه وئیلی شويدي چه پدیکښ الله جل جلاله دینی اودنیوی برکتونه ایڅیدي، مسکن دانبیاء کرامو علیه السلام دې فصلونه اومیوی پکښ هم په کثرت سره دې، آب وهوا ئی صحت افزاده ده.

﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ﴾ یعني حضرت ابراهيم عليه السلام د بچی دپاره دعا او کړه چه رب ه ب لی من الصالحین نواله الله جل جلاله فرمائی دعا قبولوونکی او ولد ورکونکی مونږه وو، دبل چا اختیار پکښ نوو ﴿ثَانِلَةً﴾ داپه اصل کښ وئیلی کیږی زیاتی شي ته نفل مونږ ته هم ځکه نفل وئیلی کیږی چه په فرضی باندې زانددې نودې منصوب دې بناء په دې چه حال دې د ﴿وَيُعْقَبُ﴾ نه نو مطلب داشو چه یعقوب عليه السلام زانددو په سوال باندي یعني ابراهيم عليه السلام صرف دولد سوال کړې وو او الله جل جلاله په ولد باندي زانددولد الولد نسی هم ورکړو، او یا ﴿ثَانِلَةً﴾ منصوب دې په دې چه دې مفعول مطلق دې من غیر لفظه وهبنا دپاره.

﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً﴾ ضمیر منصوب راجع دې حضرت ابراهيم عليه السلام، لوط عليه السلام، اسحاق عليه السلام او یعقوب عليه السلام ته، او ائمه جمع ده امام ده چه په اصل کښ پیشوا او مقتدی ته وئیلی کیږی دلته تنه هم یادامعنی مراد ده او یا تنه مراد نبوت دې او اولی معنی ته ترجیح ورکړیده رازی علیه السلام.

﴿يُدْعُونَ بِأَمْرِنَا﴾ مراد تنه دعوت و رکول دې خلکو ته او بامرنا نه مراد دادې چه دعوت او تبلیغ د امر د الله ﷻ دې اویدی سره هریوکس مکلف دې خواه که هغه نبی وی یا ولی وی او یا عام مؤمن وی او یا امرنا نه مراد اذن او توفیق د الله ﷻ دې، او پدیکین دلیل دې پدی چه هرکار به ارادې د الله ﷻ سره کیږی.

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ﴾ هرکله چه انسان کنس یوقوت علمی او بل قوت عملی وی او په انبیاء کرام ﷺ کنس دادواړه قوتونه په درجی دکمال کنس موجودوی، نو په ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً﴾ سره اشاره اوشوه کمال د قوت علمی ته او په ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ﴾ سره اشاره اوشوه کمال د قوت علمی ته او مراد په فعل الخیرات سره ټول اعمال صالحه دې.

﴿وَقَامَ الصَّلَاةَ﴾ د اتخاذخیص بعد التعمیم دې دپاره د اهتمام شان، او علامه زمخشری فرمائی چه ﴿فَعَلَ الْخَيْرَاتِ وَقَامَ الصَّلَاةَ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةَ﴾ د مصدر مبني للمفعول دې، یعنی په اصل کنس افعال مجهول وو ﴿فَعَلَ الْخَيْرَاتِ﴾ په اصل کنس ان تفعل الخیرات وو، بیا فعل حذف کړې شو، او د هغی په خائی مصدر مجهول راوړی شویعنی فعلا او بیائی اضافت اوشو خیرات وغیره ته نو فعل الخیرات تنه جوړ شو، او صاحب د بحر د زمخشری د دې تکلفاتو وجه د ابیان کړیده چه دا افعال مذکور هرکله خاص نوو صرف په موخی الیهیم (انبیاء کرام) پوری، بلکه امتونه هم ورسره شریک وو په ادا د دې امورو کنس، نو کچرته فعل معلوم مصدر معلوم او مصدر مبني للفاعل شي نو دا مصدر به مضاف شي ضمائر و دموخی الیهیم ته نو داسی به شي فعلهم الخیرات، واقامتهم الصلوة وایتهم الزکوة، نو تخصیص د دې افعالو صرف په موخی الیهیم پوری راغی او معنی به داشی مونږ وحی کړې وه دوی ته یعنی انبیاء کرامو ته چه دوی یعنی د انبیاء کرام دې نیک کارونه کوی، مونږ دې کوی اوزکوة دې ادا کوی، او دا تخصیص باطل دې نوڅکه علامه زمخشری دا تکلفات او کړو، لیکن صاحب د بحر په ده باندي رد کړیدی په وجه ثلاثو سره (۱) د مصدر مجهول قائل صرف اخفش دې او جمهور د دې قائل ندې نو دا توجیه خلاف ده د مسک د جمهورونه (۲) مصدر دې معلوم شي او فاعل دې ضمیر د جمعې شي چه راجع دې وی موخی الیهیم او غیر موخی الیهیم ټولوتو یعنی مطلق مکلفین دې ورنه مراد شي (۳) کچرته فاعل موخی الیهیم شي نو بیا هم تخصیص نه لازم یری

ځکه چه کله انبياء کرام عليهم السلام ته دا حکم ثابت شو، نو امتونوته په طريق اولی سره ثابت دي، نو لهذا دي تکلفاتوته ضرورت نيسته دي

علامه خفاجی رحمته الله يوه بله توجیه کړيده صاحب ذروح المعانی هغی ته غوره ونيلی دي هغه فرمائی چه دا ټول مصادر په معنی دامرسره دي لکه ضرب الرقاب نو فعل الخيرات الخ په معنی ذ افعلوا الخيرات، اقيموا الصلوة الخ سره دي ځکه چه متعلق به دايحاء قول وي، او قول امروى ځکه دامر په تعريف کښ قول راغليدي يعني هو قول القاتل لغيره الخ او کچرته مصدر معلوم يا مجهول - وغيره شي نو متعلق به دايحاء به افعال او گرځی چه دا خلاف تقررده.

﴿وَإِقَامَ الصَّلَاةِ﴾ اقام په اصل کښ اقوام وو، حرکت د واو ماقبل(ق) ته نقل کړې شو او واو په الف سره بدل شو الالتقاء ساکنين دوجی نه يو الف حذف کړې شو او حذف دالف نه ورستو ددي په عوض کښ تاء راوړی شي اوداتاء کله کله حذف کيږي نو د سيبويه په مسلك دا حذف مطلقا جائز دي او مسلك دفراء دادي چه حذف ددي تاء مطلقاندي جائز ترڅو چه ددي عوض کښ قائمقام نوی راغلی نودلته تاء ځکه حذف شويده چه اضافت ددي قائمقام راغليدي، ليکن مسلك داسيبويه غوره دي او حذف دتاء داضافت دوجی نه، ندي بلکه مشاکله شويدي دفعل الخيرات اوايتاء الزکوة سره، نو د سيبويه په مسلك اقامة الصلوة، ونييل جائز دي يعني جمع په مابين داضافة اوتاء کښ جائزده اودفراء په مسلك اقامة الصلوة، ونييل جائزندې ځکه چه لازميږي جمع په مابين دعوض او معوض منه کښ اودا جائزندې ﴿وَكَاثُرًا لَّنَا عِبِيدِينَ﴾ پديکښ اشاره ده استقامت ته په عبادت باندې.

وَلَوْ كُنَّا اَتَيْنَهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَتَخَيَّنُهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ
اولوط <small>عليه السلام</small> چه ورکړې وومونېده ته نبوت او پوهه ددين اونجات ورکړې وومونېده ته دهغه کلی والونه
تَعْمَلُ الْخَبِيرَ ۚ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ۝ وَاَدْعَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا
چه کول به هغوی پليست کارونه، بيشکه دوی ووقوم دبدئي، نافرمانه اوداخل کړومونېده لره په خاص رحمت خپل کښ،
اِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ۝
بيشکه ووږدي دنیکانونه

﴿وَلَوْطًا ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا﴾ همداریم دلیل نقلی تفصیلی ذکر کبریٰ ذلوط علیه السلام نه چه هغه هم په نبوت او علم او په رحمت او نجات کښ الله تعالی ته محتاجه وو او ﴿وَلَوْطًا﴾ منصوب دې په فعل مقدر سره اود ادا ما ضرعی شریطة التفسیر ذقیلی نه دې. ﴿حُكْمًا﴾ مراد تنه نبوت دې ﴿وَعَلَّمَ﴾ یعنی هغه علم چه د انبیاء کرامو د شان سره مناسب وی

﴿مِنْ آلِ قَرْيَةٍ الَّتِي كَانَتْ مِمَّا رَدَّدَ قَرِيبٌ نَهْ سِدُومَ دَیْ اود حضرت لوط علیه السلام د قوم علاقه په اوه (۷) لویو شهر و نو باندې مشتمله وه خودلته د ټولونه تعبیر صرف په یوې قریب سره اوشو. یعنی مفرد ذکر اوشو او جمع قری او نویلی شو ځکه چه دا ټول قوم په دې یو فحش کار باندې متفق وو، نو د دوی اجتماع په فحش په منزله دیوې قرنی دخلکو په شان حساب کړې شوه نو ځکه لفظ د مفرد استعمال کړې شو، او ﴿آلِ قَرْيَةٍ﴾ جمع د خبیث ده او خبیث هغی ته ویلی کیږی چه فطرت سلیمه تنه نفرت کوی اودلته تنه مراد یی صرف بدفعلی ده د نارینو سره او هر کله چه دا عمل په شناعت او قباح کښې د ډیرو بد عملونو په شان وو او مستلزم وو دیر جرمنو لوره نو ځکه تنه تعبیر په جمعی سره اوشولو، او یا جمع په اعتبار د تعدد د فاعل سره ده یعنی د دې بد عمل کوونکی ډیروو، او بعض فرمائی چه جمع حقیقه ده اود لوط علیه السلام په قوم کښ متعدد بد اعمال وو، لکه حضرت حسن بصری رحمته الله نه مرسلأ روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله ارشاد او فرمائیلو چه لس بد خصلتونه په قوم لوط کښ وو چه دهغی دوجی نه الله تعالی دوی هلاک کړل چه په هغی کښ (۱) بدفعلی کول د نارینو سره (۲) شراب څکل (۳) لوتی او کانری ویشتل (۴) ډهولونه وهل (۵) شپیلی وهل (۶) کونتری لوبول (۷) یرشمی لباس اغوستل (۸) تالی وهل پرپیش کول (۹) ډیری خرلیل (۱۰) ډیریتونه پریخول او ځنی روایاتو کښ شرک او کفر ذکر هم پکښ راغلیدی ابن کثیر، روح بحواله ابن عساکر.

فان الله: مفسرین فرمائی چه د نارینو سره بدفعلی کولو ابتداء د قوم لوط علیه السلام نه شوی وه اودغه شان دگیری خرلیلو ابتداء هم قوم لوط کړې وه په مشوری د شیطان سره او باعث پری داوو چه دوی به په ماشوموالی کښ بدفعلی باندې عادت شو او چه کله به غټ شو ډیری به ئی راغلی نویبایه چا توجه نه ورکوله، نو شیطان ورته مشوره ورکړه چه ډیری خرښی نو تا سوبه هغه شان هلکان ښکاری او توجه به درته میلا ویږی نو د دوی ډیری خرلیل شروع کړل. حضرت والد صاحب نور الله مرقده و یرد مضجع، به فرمائیلو چه علماؤ نکتته بیان کړیده چه خنزیر څکه نجس العین دې

چه دې دیوټ دې، که دده دَموټ سره بل څه شي جماع کوی نو دې پری نه خفه کیږی او غیرت پی نه کوی خولیکن کچرته ده سره څوک بدفعلی کوی نو دې ئی ځان ته نه پریرېدې، نو هغه انسان چه دهغه سره بدفعلی کیږی او دې په خپل ځان باندي نه خفه کیږی نو دڅنږیر نه هم بدتر دې

﴿إِنَّمَا كَانُوا قَوْمًا سَوًّا﴾ داپه منزله دتعلیل دې د﴿تَعْمَلُ الْخَبِيثَاتُ﴾ دپاره ﴿وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا﴾ پدیکن اشاره ده هلاکت ته دقوم اونجات ته دلوط عليه السلام ځکه چه هلاکت ددشمن لوی رحمت دې ﴿مِنَ الصَّالِحِينَ﴾ داتعلیل دې د﴿وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا﴾ دپاره اودامقابل د﴿إِنَّمَا كَانُوا قَوْمًا سَوًّا﴾ کنب دې

فانده: دلوط عليه السلام دقوم علاقه چه په اوه (۷) لویوشهرنوباندي مشتمله وه مشهوره داده چه داتوله علاقه الله تعالى پرمخي راکوزاره کړې وه اوددې اهل ئی هلاک کړی وو، لیکن بعض مفسرین فرمائی چه یوشهرچه دهغی نوم زغروو هغه الله تعالى دعذاب نه محفوظ ساتلی وو ځکه چه پدیکن لوط عليه السلام اودهغه مؤمنان ملگری پاتی کیدلو.

وَوُتُّوا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ

اوربادکړه، نوح عليه السلام چه کله ده فریاد اوکړو (رب ته) ددې نه مخکین نوقبوله کړه مونږ دعا دهغه پس بچ کړو مونږه دې

وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ۚ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا

اوکورنې دده دغم لوی نه. اوبدله واخستله مونږ دده دهغه قوم نه چه دروغزن یی گنرل ایاتونه زمونږ.

إِنَّمَا كَانُوا قَوْمًا سَوًّا فَأَعْرَفْنَاهُمُ أَجْمَعِينَ ۝

بیشکه دوی وو قوم دبدی پس غرق کړل مونږ دوی ټول په یوځای

﴿وَوُتُّوا إِذْ نَادَىٰ﴾ داخلورم دلیل نقلی تفصیلی ذکرکیږی دنوح عليه السلام نه چه دتکلیف په وخت

کنب نوح عليه السلام مونږته بلنه کړې وه اودعاه ئی مونږ قبوله کړې وه اودتکلیف نه ورته نجات مونږ ورکړې وو، دانبیاء کرامو عليهم السلام واقعات چه دلیل نقلی ذکرکیږی په توحیدباندي نواستدلال دهغو په دری طریقوسره وی (۱) کله کله دانبیاء کرامو تقریراوبیان ذکرکړې شي اودهغی نه استدلال په توحیداوکړې شي لکه په نورو سورتونو کنب دې، بقوم اعبدوا الله الخ (۲) کله کله

استدلال په عمل دَنبى سره اوشي چه د تكليف په وخت كښ نى كوم دربارته تلى وو څه عمل نى كړې وو چاته نى اواز كړې وو، لكه پدى سورت كښ دې چه اذ ناد^۱ رته الخ^۲ نفس تكاليف اوپريشانى دهغو ذكرشي دپاره دَنفى ذالوهيت، چه دوى الهه نووڅكه چه پريشانى او تكاليف پرى راغلى وو، نودلته استدلال په دې دويمى طريقى سره دې، او ﴿وَنُوحًا مِّنْصُوبٍ دې په فعل مقدر سره چه اذ كودې او د ﴿نَادَى﴾ نه مراد قوم ته بد دعا او خيى كول دې چه ذكرنى په سورة النوح ايت نمبر ۲۲ او سورة القمر ايت نمبر ۱۰ كښ دې

﴿مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾ مراد تكليفونه او تكذيب د قوم دې اويانته مراد نجات دې د عذاب د غرق نه، ﴿وَنَصْرَتَهُ﴾ مراد د نصرت نه انتصار او انتقام دې، څكه چه نصرت كله متعدې شي په من سره نو مراد تنه د دشمن نه بدله اغستل وى.

﴿إِنَّمَا كَانُوا قَوْمٌ سَوَاءٌ﴾ د اتعليل دې د ماقبل دپاره او مراد په سوء سره هغه سخت سخت مظالم دې چه دوى به په نوح عليه السلام باندې كولو، اجمعين تاكيد دې او پدى سره دفع د توهم اوشوله چه غټ واره، نارينه او ښځى ټول الله عز وجل هلاك كړل.

وَكَاوَدَ وَسَلَّيْمَنَ إِذْ يَخْتَكِنُ فِي الْحَرْبِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ

او ياد كړئ داود عليه السلام او سليمان عليه السلام كله چه دوى فيصله كوله په باره د فصل كښ چه د شپي خريدلى وې په هغې كښ

عَتَمَ الْقَوْمُ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ

گډې، بيزي د يو قوم او وو مونږ په فيصلې دهغوئ باندې خبر لرونكي

﴿وَدَاوُدَ وَسَلَّيْمَنَ﴾ د ايتنځم دليل نقلى ذكر كيږي چه داود عليه السلام او سليمان عليه السلام سره چه كوم علم، حكمت او فهم وو هغه زمونږ عطاء كرده وو او مونږ ته محتاجه وو او دهغوئ فيصلې به زمونږ په نگرانى كښ وى.

﴿إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ﴾ پخپلې كېږي خريدلو د څارووته په وخت د شپيلى كښ بغير د راي نندو وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ هم ضمير راجع دې داود عليه السلام او سليمان عليه السلام ته او ضمير د جمعى تعظيما

دې اوبعض فرمائی چه چونکه دَجَمعی لغوی اطلاق په مافوق الواحد باندې کيږی نوڅه ضمیر دَجَمعی راوړی شویعني تشنيه هم جمع ده.

تفصیلی واقعہ: امام بغوی رحمۃ اللہ علیہ، طبری رحمۃ اللہ علیہ، وغیرہ دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ او ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه داواقعہ داسی نقل کړیده چه حضرت داؤد عليه السلام ته دوه (۲) کسان راغلوچه یو دگډو بیزو مالک وو او بل دپتی مالک وو گډو دمالک نوم آلوڅا اوپتی دمالک نوم ایلیاوو، دپتی مالک په گډو، په مالک باندې دعوی اوکړه چه دده مال دشیی په وخت کښ ځمپتی ته راغلیدې اوفصل نی خوړلیدې حضرت داؤد عليه السلام دگډو دمالک نه تپوس اوکړو، نوهغه هم اقرار اوکړو اوکله چه دتقصان اندازه اولگوله نو نقصان قیمت دومره وو څومره چه دهغه گډی، بیزی وی. نو حضرت داود عليه السلام فیصله اوکړه چه داگډی، بیزی دې دتقصیل مالک ته حواله شي، نو دا دواړه کسان چه دحضرت داؤد عليه السلام ددربار نه اوتلونوپه دروازه کښ حضرت سلیمان عليه السلام ناست وو. پدی وخت کښ دسلیمان عليه السلام عمر یوولس (۱۱) کاله وو، نوهغه ددې فریقین نه تپوس اوکړوچه څه فیصله اوشوه ستاسود مسئلی، نوهغوی ورته ټوله فیصله واوروله نو حضرت سلیمان عليه السلام ورته اوفرمائیلو کچرته دانتازعه ماته حواله کړې شوی وی نومابه داسی فیصله کړې وه چه دواړو فریقینو ته به پکښ فائده وه نو حضرت داؤد عليه السلام ته چه ددې خبری پته اولگیدله نو سلیمان عليه السلام نی رااوغوختلو اودهغه دتقصیلی تپوس نی تنه اوکړو چه تابه څرنګه فیصله کوله؟ حضرت سلیمان عليه السلام ورته اوفرمائیلو چه کچرته داسی فیصله اوشي چه دتقصیل مالک ته گډی، بیزی ورکړې شي. اودئ دې دهغو دپیواوډوړئ وغیرہ نه دې فائده اوچتوی اوپتی دې دگډو، بیزو مالک ته حواله کړې شي اوهغه دې پکښ کارونده اوکړی نوچه کله فصل هغی حالت ته راشي چه په کوم حالت کښ گډو، بیزو خوړلی وو نویادې پتی خپل مالک ته اوگډی، بیزی دې خپل مالک ته حواله کړې شي، حضرت داؤد عليه السلام ته دافیصله ډیر خوښه شوه اوفریقین نی رااوغوختلو اودهغوی په رضامندئ سره دویمه فیصله نی نافذه کړه او اوله فیصله نی منسوځه کړه.

فائده نمبر ۱: پدی مقام کښ مفسرینو اواخاص طور قرطبی رحمۃ اللہ علیہ ډیر مفصل بحث کړیدې په باری داجتهاد اودقضاء دقاضی کښ، خلاصه داده چه دلته یولوی اعتراض واردیږی چه دحضرت داؤد عليه السلام دقضا اوفیصلی نه ورستو حضرت سلیمان عليه السلام څرنګه اعتراض اوکړو؟ اودغه شان یابه فیصله دداؤد عليه السلام صحیح وه نو دحضرت سلیمان عليه السلام ته دخطا نسبت اوشو

اویابه دحضرت سلیمان علیه السلام فیصله صحیح وه نودداؤد علیه السلام فیصلی تخطیه اوشوه؟ اوحالانکه انبیاء کرام دخطا اوغلطی نه پاک وی، نوعلماؤ ددې متعددتوجیهات کړېدې (۱)، بعض علماء فرمائی چه دادر حقیقت فتوی وه اوقضا نوه لیکن داتوجیه ضعیفه ده یوددې وجه نه چه داؤد علیه السلام نبی وو اوفتوی دنبی داهم قضاء اوحکم وی، اوبل ددې وجه نه چه ظاهر دایت هم پدی دال دې چه دامحض فتوی نده بلکه حکم اوفیصله ده ځکه چه دلته الفاظ داذیحکمان راغلیدې (۲) بعض علماء فرمائی چه حضرت داؤد علیه السلام فیصله کړې وه خونافذه کړې نوه، لیکن داتوجیه هم تسلی بخشش نده ځکه چه داتوجیه صرف درجوع دپاره شوله اودغلطی دذغیبی دپاره نشوه (۳) بعض علماء فرمائی چه دداؤد علیه السلام اودسلیمان علیه السلام ددواړو فیصلی مبني وی په وحی باندي لیکن فیصله دسلیمان علیه السلام ناسخه اوگرزیدله دفیصلی دداؤد علیه السلام لره لیکن داتوجیه هم کمزوری ده ځکه چه روایاتو کښ دې چه دسلیمان علیه السلام عمر په دې وخت کښ صرف یوولس (۱۱) کاله وو، نوددې وجه نه د (۴) جمهورو قول دادې چه دادواړه فیصلی مبني وی په اجتهاد باندي لیکن فیصله دحضرت سلیمان علیه السلام اقرب الی الصواب وه اود دواړو فریقینو منفعت په کښ وو ځکه داؤد علیه السلام دسلیمان علیه السلام فیصله نافذه کړه اومجتهد په باره کښ خبره داراغلیده چه المجهد قد یخطی وقیدیصیب چه مجتهد کله په خپل اجتهاد کښ صحیح وی اوکله خطا وی، اوفرق په مینځ دعام مجتهد اونبی کښ دادې چه انبیاء کرام علیهم السلام ته په خطا، اجتهادې باندي فوراً تنبیه کیږی اوپه خطا باندي برقرار نه پاتی کیږی (۵) اوصاحب دمدارک فرمائی چه دلته دخطا اوصحیح خبره نیشته دې بلکه دحضرت داؤد علیه السلام فیصله مبني وه په قاعدې دشرع باندي اوضابطه دشرع وه اودسلیمان علیه السلام فیصله مصالحت باندي مبني وه اوصلح بهترین وه اوقرآن کښ هم صلح ته خیر و نیلی شویدې اوددې وجی نه حضرت عمر رضی الله عنه قاضیانوته هدايات جاری کړې وو چه کله تاسوته یوه مقدمه راشي نوتاسو فریقین په مصالحت باندي راضی کړئ نوکه مصالحت ناممکن شي نوبیاخپله شرعی فیصله جاری کړئ (ملخص از قرطبی).

فانده نمبر ۲: حضرت داؤد علیه السلام دگډو، بیزو په مالک باندي ضمان اوتاوان راویستلی وو نوموړی په شریعت کښ ددې څه حکم دې چه دیوکس گلهی، بیزی یابل څاروی دچافصل ته لاړو اوفصل ته ئی ورله تاوان اورسولونوپه ده باندي به ضمان وی اوکنه؟ نوپه دې کښ دانمو اختلاف دې، جمهورو قول دادې کچردانقصان رسول دشبې په وخت کښ وو نومالک باندي ضمان واجب دې اوکه دورخی په وخت کښ رسولی وو نوبیا په مالک باندي څه ضمان نیشته لکه څرنگه چه

داؤد علیہ السلام فیصله کړې وه، دلیل عقلی دادې چې د شپې په وخت کښ دڅاروو د مالک ذمه داری ده چې خپل څاروی اوتري او بهر ته ئی نه پریدې ځکه چې شپه دارام دپاره پیدا کړې شویده نوځکه پدی کښ ارام کوی او ورځی په وخت کښ دبتی مالک ذمه داری ده چې دخپل فصل او پتی خپل ساتی ځکه ورځ دمعاش او روزگار دپاره پیدا کدې شویده، نو ددې وجه نه د شپې په تاوان باندي ضمان شته دې اود ورځی په نقصان باندي نیشته، اودلیل نقلی ئی هغه روایت دې چې امام مالک علیہ السلام په خپل موطاء کښ نقل کړیدې اوطبری علیہ السلام وغیره هم نقل کړیدې چې دحضرت براء علیه السلام اوبنه دیوکس باغ ته د شپې په وخت کښ داخله شوه اودهغه باغ ته ئی نقصان اورسولو نورسول الله ﷺ فیصله اوفرمانیلې چې: اِنَّ عَلَى اَهْلِ الْحَوَائِطِ حِفْظَهَا بِاللَّيْلِ وَانْ مَافَسَدَتِ الْمَوَاشِي بِاللَّيْلِ ضَامِنٌ عَلَى اَهْلِهَا (موطاء امام مالک باب القضاء فی الضواری والحریة) یعنی د شپې په وخت کښ دبتو حفاظت ددې مالک باندي وی اودهغی باوجود کچرته یو څاروی باغ ته نقصان اورسولو نودهغی ضمان به دڅاروی په مالک باندي وی، اودامام ابوحنیفه علیہ السلام مسلك دادې چې کچرته دڅاروی سره مالک یامحافظ وو اودهغی باوجود دچاباغ او پتی ته ئی نقصان اورسولو نوپه مالک باندي به ضمان وی اوکه مالک یامحافظ ورسره نوو نوییایه مالک باندي ضمان نیشته. د شپې او ورځی اعتبار پکښ نیشته دې احنافو دلیل هغه مشهور روایت دحضرت ابوهریره علیه السلام دې چې امام بخاری اومسلم اوتولواصحابو دسنن نقل کړیدې چې رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمانیلو چې العجماء جرحها جبارا (بخاری کتاب الدیات) یعنی دڅاروو نقصان قابل مؤاخذه ندې بلکه هدر دې اوپدی روایت صحیحه کښ تخصیص د شپې اود ورځی نیشته دې، بلکه مطلق دې اوهرچې دې روایت دبراء بن عازب علیه السلام (نو۱)، یوپه هغه کښ اضطراب دې وقفارعا او (۲) ثانیاً کله دحرام راوی اود حضور ﷺ په مینځ کښ واسطه سعد بن محیصه اوکله محیصه ذکر کیرې او (۳) ثالثاً حرام یومجهول راوی دې نولهدا سنداً واحدی دأحنافو دمستدل حدیث په مقابله کښ ضعیف اوقابل حجت ندې (۴)، اودهغی باوجود دجمهورومستدل حدیث کښ لفظ دحائط راغلیدې اوحائط ونیلی کیرې هغی باغ ته چې چاریواری ورنه شوی وی نوعین ممکنه ده چې حضرت براء علیه السلام دې داخله اوبنه بالا راده داخله کړې وی (روح) او (۵)، ددې ټولو باوجود دأحنافو دمستدل حدیث مشتمل دې په قاعدې کلیې باندي اومستدل دجمهورو مشتمل دې په واقعی جزئییه باندي نوځکه دأحنافو روایت ته ترجیح ده (والله اعلم).

فَفَقَّهُمَهَا سُلَيْمَنٌ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۖ وَسَخَّرْنَا
پس یوهه ورکړه مونږ ددغي فیصلي سلیمان <small>عليه السلام</small> ته او هر یولره ورکړې ده مونږ یېغمرې اوبوهه او تابع کړې وو مونږ
مَعَ كَاوَدَ الْجَبَالِ يُسَبِّحُنَ وَالظَّيْرَ ۖ وَكُنَّا فَعِلَيْنَ ۝ وَعَلَيْنَاهُ صَنْعَةً لِّبُوسٍ
داود <small>عليه السلام</small> سره غرونه تسبیح ئی وئبله اومارغان او وو مونږ داکار کوونکي اوخوډلی وو مونږ هغه ته جوړول دزغرو
لَكُمْ لِمُصِصْتُمْ مِّنْ بِأَسْكُمُ فَهَلْ آتَيْتُمْ شُكْرَؤَن ۝ وَلَسْلَيْنِ الرَّجْ
دپاره دستاسو چه یې ساتی تاسو دجنگ ستاسونه. پس آیاتاسو شکر کوونکی یی؟ او تابع کړې موده، سلیمان <small>عليه السلام</small> لره هوا
عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهَا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا ۖ وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمِينَ ۝
تیزه، روانه به وه په حکم ددغه سره هغه ملک ته چه برکات اچولی دي مونږ په هغې کښ او وو مونږ به هرڅیز باندې علم لرونکی
وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَن يَغْوُصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا كُؤُنَ ذَلِكَ ۖ
او تابع کړې مو وو دشیطانانو نه هغه څوک چه غویي به ئی وهلی ددغه دپاره اوکارونه به ئی کول کارونه سیوا ددې نه
وَكُنَّا لَهُمْ خُفْيَيْنَ ۝
او وو مونږ دوی لره حفاظت نگرانې، کوونکي.

﴿فَفَقَّهُمَهَا سُلَيْمَنٌ﴾ بها ضمیر راجع دې واقعی اوقضی ته یعنی ددې قضی اومسئلی صحیح حل مونږه حضرت سلیمان عليه السلام ته اوخوډلو اوالله تعالی ددې فهم او علم سلیمان عليه السلام ته ځکه ورکړو چه حضرت داؤد عليه السلام ته دده فضیلت څرگندشي اوپلارته چه دڅو فضیلت او کمال ښکاره شي نوډیر خوشحاله شي، نو د حضرت داود عليه السلام د خوشحاله کولو دپاره الله تعالی دافهم سلیمان عليه السلام ته ورکړو.

﴿وَسُكُلًا ۖ آتَيْنَا﴾ پېدی جملی سره مقصود مدحه اوصفت د داؤد عليه السلام اوسلیمان عليه السلام ده چه دواړو سره علم اونبوت وو، اوپدیکښ اشاره ده چه خطاء دمجتهد، عیب ندې په فیصلي اواجتهاد کښ اوگناه گارندې، اودغه شان په حدیث دمسلم کښ دې چه حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه فرمائی چه مادر رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوریدلی دې چه فرمائیلو: اذا حکم الحاکم لاجتهدم

اصاب فله اجران و اذا حكم فاجتهدم اخطا فله اجر يعني چه كله حاكم داجتهاد كولو نه ورستوفصله او كړې اودده دافصله نفس الامر كېن هم صحيح وه اودې حق ته رسيدلى وو نوده ته دوه ۲ اجرونه ميلاوېږي او كه دې په خپلى فيصللى كېن داجتهاد باوجود حق ته اونه رسيدلى شو نوده نه يواجر ميلاوېږي ځكه چه اجتهاد بذات خود يو عبادت دې.

﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ ۙ يَدَيْكُنْ ذَكَرْ خُصُوصَىٰ مِعْجَزَاتِهِ دَاوُدَ ۙ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۖ دَٰوُدَ ۙ﴾ دې. ﴿يَسْبَحُ﴾ ددينه مراد تسبيح قالى يعني په لسان القال سره تسبيح كول مراد دې لكه څرنگه د رسول الله ﷺ په لاس مبارك كېن كانړو تسبيح ونيولوا دخوراك واللقمه نورې، به تسبيح ونيلو. نودغه شان حضرت داؤد عليه السلام به چه كله زبور تلاوت شروع كړو چه هغه مشتمل وويه تسبيح او تهليل باندي فقط نوغرونو او مارغانو به ورسره هم تسبيح شروع كړو، نويو عظيم الشان حلقه دذكر به اولگيده، او څومره چه حلقه دذكر وسيع وي نو څومره نې بركات زيات وي او حضرت داؤد عليه السلام به ددوي په تسبيح باندي پوهيدلو.

﴿وَكُنَّا قَبِيلًا﴾ يعني داؤد داؤد عليه السلام ذاتى تصرف نو بلكه زمونږ په قدرت سره داتول كارونه كيدلو ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صِنْعَةَ الْكِبْسِ﴾ دد حضرت داؤد عليه السلام بله معجزه ذكر كيږي چه الله ﷻ ده ته دزغرو جوړولو طريقه خودلى وه او اوسپنه نې ورته بغير اور كېن دگرمولونه، نرمه كړې وه لبوس، په اصل كېن هر هغه خيزته ونيلى كيږي چه په جنگ كېن اچولى كيږي دلته تنه مراد زغري دې او دټولونه اول دزغري ايجاد حضرت داؤد عليه السلام كړې وو، اود دينه مخكېن هسې صفائح وو او مستقلې زغري او كړې به پكېن نوى، روح المعانى وغيره نقل كړيدې چه داؤد عليه السلام كله بادشاه شونود شپې په وخت كېن شاهى لباس به نې بدل كړو عام لباس نې واچولو او ځلكونه به نې تپوس كولو چه داود څنگه بادشاه دې نو فرشتى انسانى صورت كېن راغلى داؤد عليه السلام دهغوئ نه تپوس او كړو چه داؤد څرنگه بادشاه دې نو ملانك وورته او نيولو چه داؤد عليه السلام ډير بڼه سړى دې خو چه دبیت المال نه نې خوراك نه كولى، نو حضرت داؤد عليه السلام دالله ﷻ نه سوال او كړو چه ده ته دخپل دلاس كسب نه رزق وركړې نواله ﷻ ده ته اوسپنه نرمه كړه او دزغرو جوړولو طريقه نې ورته اخودله نوده به بيا زغري جوړه ولې او خرڅولى به نې او په هغې به نې خپله گذاره كوله.

﴿لَتُخْصِنَكُمْ﴾ لام دپاره دتعلیل دې اوغوره خبره داده چه داعلت دې دصنعة دپاره اوذدین معلومه شوه چه داسی صنعت اوپیشه اختیاره ول چه خلق خداته پکښ فائده وی سنت دانبیاء کرامودې اوعبادت دې بشرط ددې چه نیت صحیح وی. او قرطبی رحمته الله علیه فرمائی چه صنعتونو اوپیشو ته کمزوری وئیل او ددې اختیاره وو نکوخلکو ته کمزوری نسبت کول جائزندی ځکه چه انبیاء کرام پیشی اختیارکړې وی، حضرت آدم عليه السلام زمینداری کړې وه، حضرت نوح عليه السلام ترکانی کړې وه داؤد عليه السلام لوهاری، لقمان عليه السلام درزی توب، طالوت دباغ یعنی رنگسازي کړې وه.

﴿فَهَلْ أُنْتُمْ شَاكِرُونَ﴾ استفهام په معنی دامرسره دې یعنی تاسودالله تعالى شکرادا کړئ چه تاسوته ئی داصنعت میسرکړیدې، (کبیر).

﴿وَأَسْلَمْنَا آلَ إِبْرَٰهٖمَ﴾ پمدی کښ دحضرت سلیمان عليه السلام معجزات ذکرکېږی چه هواگانی او جنات دهغه تابع وو، داؤد عليه السلام دپاره کثیف اوسخت سخت څیزونه مسخرکړې شوی وو لکه غرونه او اوسپنی شوی او سلیمان عليه السلام دپاره لطیف اونرم نرم څیزونه مسخرکړې شوی وو، او قرطبی رحمته الله علیه فرمائی چه کان امرا غزاء لا یقعدهن الغزو، یعنی سلیمان عليه السلام ډیرلوی مجاهد اوغازی وو او هروخت کښ به ئی غزاگانی کولی ولری لری به دجهاد په تکل کښ تللونوالله تعالى ورته هوا مسخره کړه او حضرت حسن بصری رحمته الله علیه نه مروی دې، کله چې سلیمان عليه السلام دخپلو آسونو سره مشغول شو حتی چه دمازیگرمونځ ورته فوت کیدلوته قریب شو نو دالله تعالى دپاره ئی غصه او کړه نوالله تعالى ورته دهغه آسونوپه بدلی کښ هوا مسخره کړه، تفصیلی واقعه په سورة ص ایت نمبر (۳۱ تا ۳۳) کښ ذکرده او ﴿وَأَسْلَمْنَا﴾ عطف دې په ﴿مَعَ دَاوُدَ﴾ باندې او هرکله چه په دواړو تسخرینو کښ فرق وو حضرت داؤد عليه السلام لره غرونه او طیور مسخرکړې شوی ووپه طریقې دتبعیت او اقتدې سره یعنی غرونو او مارغانو به دحضرت داؤد عليه السلام حکم ته انتظارنه کولوبلکه څرنګه به چه داؤد عليه السلام تسبیح شروع کړو نوهغوی به ورسره فوراً تسبیح شروع کولو، نوددې وجه نه دداؤد عليه السلام دمعجزاتوکښ لفظ د مع ذکرشوی وو، او سلیمان عليه السلام دپاره تسخیردهوا په طریقې دانقیاد کلی سره وه او هوا به دده دحکم منتظره وه چه کله به ورته

سليمان عليه السلام حكم اوکړو او کوم طرف ته به ئی ورته حکم اوکړو نو هغه به روانه شوه. نو ددې وجه نه دسليمان عليه السلام د معجزاتو ذکر په لفظ دلام سره اوشولو

﴿عاصِفَةً يَدُ عَصْفٍ نَهْ دې شديد او تيزه وئیلی کيږي. نو ددې ايت نه معلومېږي چه هغه هوا چه دسليمان عليه السلام تخت به ئی اوچتولو ډير تيزه وه او په سورة ص ايت نمبر (٣٢) کښ ددې هوا صفت رخاء يعني نرمه، ذکر شويدي نو دا په ظاهر کښ تعارض دې نو مفسرينو تطبيق پدی طريقی سره کړيدي چه في نفسها دا هوا نرمه وه او په عمل کښ عاصفه يعني تيزه وه يعني دا هوا نرمه وه خو چه کله به ئی دسليمان عليه السلام تخت اوچت کړو نو په لږه مده کښ به ئی ډير زيات مسافت اوکړو نو پدی اعتبار سره عاصفه وه او بعض علماء فرمائي چه چونکه دا هوا دسليمان د حکم تابعه وه نو کله به دسليمان عليه السلام په حکم سره تيزه شوه او کله به نرمه وه نو څرنگه به چه هغه ورته حکم کولو نو هو ا به هغه وصف اختياره ول.

﴿إِلَى الْأَرْضِ الْأَيْمَى ددینه مراد ملک شام دي، نو سليمان عليه السلام به د ورځی په ابتدائي حصی کښ به یوی لری علاقې ته لاړو، او بیا به د ورځی په اخیری حصی کښ واپس شام ته راتللو.

فائدة: حافظ ابن کثیر رحمه الله په حوالی دابن ابی حاتم سره د حضرت سعید بن جبیر رحمه الله نه نقل کړيدي چه دسليمان عليه السلام تخت د لږگونه جوړ شوی وو، چه پدی باندې شپږ لاکه ٢٠٠٠٠٠ کړسئ ايخودلی شوی وی او پدی کړسيان باندې به دسليمان عليه السلام سره قریب اهل ایمان انسانان کیناستلو او بیا به ورپسې اهل ایمان جنات کیناستلو او بیا به حضرت سليمان عليه السلام مارغانو ته حکم اوکړو چه پدی ټول تخت باندې گیر چاپیره سوری اوکړئ، او بیا به دا عظیم الشان مجمع هوا اوچتوله او کوم ځای ته به چه سليمان عليه السلام حکم اوکړو هلته به ئی رسولو، او دې هوایي تخت به د سحر نه تر غرمی پوری دیوی میاشتی برابر سفر کولو، او د غرمی نه تر ماښام پوری به ئی هم دیوی میاشتی برابر سفر کولو، نو گویا چه په یوه ورځ کښ به ئی ددوه (٢) میاشتو برابر سفر کولو.

﴿وَمِنَ الشَّيَاطِينِ ددابه معجزه د حضرت سليمان عليه السلام ذکر کيږي، چه سرکش شياطين الله جل و دده تابع کړې وو او د هغوئ نه به ئی سخت سخت کارونه اخستلو لکه سمندر ملغلری راويستل او عبادت ځانی وغيره جوړول شو او شياطين د جنانو هغه قسم ته وئیلی کيږي چه کافران وی، نو چونکه مسلمانان جنات خو هسی هم د حضرت سليمان عليه السلام تابع وو، ځکه چه په

سليمان عليه السلام باندی ایمان راوردی وو نودھغوی دتسخیر ضرورت نوو نوددې وجه نه دلته ذکر دتسخیر صرف دشیاطینو او شولو

﴿وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ﴾ پدی کښ اشاره ده چه ددې جناتو ذمه دارئ مختلفى وی او تفصیل دهغی په سورة السباء آیت نمبر (۱۳)، او سورة ص آیت نمبر (۳۷) کښ ذکر دې ﴿وَكُنَّا لَهُمْ حَفِظِينَ﴾ مقصد دادې چه حضرت سليمان عليه السلام ته تکلیف اونه رسوی اودهغه دحکم خلاف اونکړی او بعض فرمانی چه حفاظت دې دپاره وو چه دجناتو اوبیا خاص طور شیاطین فطرت دادې چه په ارام سره نشي کیناستلی اوسم خیز ورانه وی نوالله ﷻ به حفاظت کولو چه دوی داخل کاروران نکړی.

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسِيئٌ ضَرْبُ	
او یوادی کړئ ایوب عليه السلام چه کله ئی فریاد کوو رب خپل ته چه بیشکه رسیدلی دې ماته تکلیف مرض	
وَأَنَّكَ أَزْكَمُ الرَّحْمَنِ ۖ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ	
اونه زیات رحم کوونکی ئی درحم کوونکونه، پس قبوله کړه مونږ دعا دهغه پس لري کړو مونږ هغه چه پده باندې	
مِنْ ظَهْرٍ وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا	
خه تکلیف مرض وو، او ورکړو مونږ ده ته بال بچ اولاد، دده او پشان دهغوی ورسره نور، دوجي درحمت زموږ نه	
وَذُكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ ۝	
اونصیحت دبنده گن کوونکو دپاره	

﴿وَأَيُّوبَ﴾ إِذْ نَادَىٰ هداشېرېم دلیل نقلی دې په واقعی دایوب عليه السلام سره، چه ایوب عليه السلام هم دتکلیف په وخت کښ بلنه الله ﷻ ته کړې وه اودده تکلیف لری کوونکی اوده ته اولاد اومال ورکوونکی الله ﷻ وو.

حضرت سيدنا ايوب عليه السلام در ميانونه وو. د پلارد طرف نه د حضرت اسحاق عليه السلام په نسل كېن وو او دمور د طرف نه د حضرت لوط عليه السلام په ذريت كېن وو. د حضرت ايوب عليه السلام په باره كېن چه كوم طويل او اوږدې قصې منقول دي اكثر اسرائيليات دي. ابن كثير رحمه الله وغيره چه كومه قابل اعتماد حصه ددې واقعاتو ذكر كړيده دهغې خلاصه داده چه حضرت ايوب عليه السلام ته الله جل و علاه پيرمال او اولاد اوښه صحت وركړې وو ده به د الله جل و علاه د پيرشكرادا كولو لكه څرنگه د انبيا، كرامو سنت او عادات دي نو د بعض رواياتو مطابق چه كله ملائكو د حضرت ايوب عليه السلام په عبادت باندي فخر او كړو او د ده د عبادت صفت ئي بيان كړو او شيطان واوريدلو نو شيطان دا خبره او كړه چه اى الله جل و علاه ايوب عليه السلام به ستا عبادت ولى نه كوى او شكر به ولى نه ادا كوى چه تابه ده باندي دومره لوى انعامات كړيدي نو الله تعالى د ايوب عليه السلام مرتبه او مقام اظهار د پاره په ده باندي، د ده د مال اولاد او صحت په باره كېن ازمايش راوستلو، مال ئي ټول هلاك شو، اولاد ټول وفات شو او په ټول بدن باندي داني رااوختلى او په بدن كېن سوا د ژبې او د زړه نه بل داسې څائى نوو چه روغ وى. خپلو، پردو ورسره تعلق ختم كړو او د كلې نه ئي اويستلو د حضرت ايوب عليه السلام درى كسان د پير قريبي ملگروو هغوئ هم د ايوب عليه السلام ملگري تيا پريخودله او په ايوب عليه السلام باندي ئي تهمت هم اولگولو، حضرت ايوب عليه السلام د كلې نه بهر ځان ته يوه جونپره جوړه كړه او په هغې كېن به ئي عبادت كولو او ده سره صرف خپله بى بى وه چه نوم ئي په بعض رواياتو كېن ماضرت ميسبن يوسف عليه السلام راغليدي او په بعض رواياتو كېن رحمت بنت اقرائيم بن يوسف عليه السلام ذكر شويوى، او په رواياتو كېن دي چه حضرت ايوب عليه السلام په زمانى د ابتلاء كېن د الله جل و علاه عبادت نور هم زيات كړو او داني او فرمائيلو چه اى الله جل و علاه ما په هغه حالت هم شكر ادا كړې وو چه تامانه مال اولاد راكړې وو او اوس مى پدى حالت باندي هم شكر دي چه تا ځمانه مال او اولاد واغستلو او اوس څما او ستا په مينځ كېن حائل اوركاوت هيڅ څيز نېشته دي، او د پيغمبرانه صبر او استقامت او د الوالعزمئ حالت ئي داوو چه يوه طويله زمانه ئي د صحت دعاهم نه كوله، يو ځلى ورته خپلې بى بى عرض او كړو چه تكليف دي د پير زيات شو د الله جل و علاه نه سوال او كړه چه دا تكليف ختم شي نو حضرت ايوب عليه السلام ورته او فرمائيلو چه اويا (۷۰) كاله ما په صحت كېن تير كړل نو كه اويا (۷۰) كاله په تكليف كېن تير شي نو دا څه مشكله خبره خونده.

د حضرت ايوب عليه السلام پدى مدت د ابتلاء كېن اختلاف دي چه دا څومره زمانه وه؟ نو د حضرت انس عليه السلام نه په يومرفوع روايت كېن اتلس (۱۸) كاله مروى دي، بعضو مفسرينو

دیارلس (۱۳)، نههم (۹)، اتم (۸)، ذکر کړېدې، او حضرت حسن بصری رحمته الله علیه نه اوه (۷)، کاله مروی دې او وهب بن منبه رحمته الله علیه نه درې (۳)، کاله منقول دې، خو بهر حال یوې اوږدې زمانې تیریدلو نه پس آخر کار حضرت ایوب عليه السلام مجبوره شو اودعاء ئی اوکړه چه ائی مسنی الضّر، اوباعث پدی دعاباندي څه وو؟ نو قرطبی پدیکېن اولس (۱۷)، اقوال ذکر کړېدې، غوره قول پکېن دادې چه د حضرت ایوب عليه السلام کمزوری دومره حدته اورسیدله چه عبادت ته پورته کیدل ورته مشکل شونو دعائو اوکړه اوبعض علما، فرمائی چه دده بی بی دده د ابتلاء دوجی نه چه نور څه مزدوری اونه موندله نو دخپل کمسئ ویخته ئی خرڅ کړل اوده دپاره ئی ذخوړاک بندوبست اوکړو نو حضرت ایوب عليه السلام ته چه پته اولگیدله نو دادعاء ئی اوکړه، او بعض فرمائی چه دخپلی بی بی دایمان په باره کښ اویریدلو چه دخما دمحبث دوجی نه دشیطان په دهوکه کښ رانشي لکه څنی روایاتو کښ دې چه شیطان ورله څه دوائی ورکړې وه چه دا ایوب عليه السلام له ورکړه تفصیل به ئی په سورة ص کښ انشاء الله راشي نو ځکه حضرت ایوب عليه السلام دادعا اوکړه

د حضرت ایوب عليه السلام دا الفاظ شکایت اوشکوه نوه بلکه دعاده اوددې وجی نه پدی باندي استجابت هم متفرع شویدې، یعنی «فَاسْتَجَبْنَا لَهُ» په دې پسی ویلی شویدې اوددې وجی نه الله تعالی دایوب عليه السلام مدحه پدی الفاظو سره کړیده چه: اِنْ وَجَدْنَاهُ صَابِرًا (ص ایت غبر ۴۴).

«وَأَنْتَ أَزْهَمُ الْكَرِيمِينَ» پدیکېن تعریض او اشاره ده دعاته چه څما حالت قابل رحم دې، اوته رحم کوونکی ئی اودغه شان حضرت ایوب عليه السلام د ځان دپاره ضرر ثابت کړو او الله تعالی ئی متصف کړو په رحم سره نو پدیکېن اشاره اوکړه دیته چه دالله تعالی ضرر رسول دپاره دنفع وی یعنی الله تعالی ضار، نافع دې.

«فَاسْتَجَبْنَا لَهُ» الله تعالی د حضرت ایوب عليه السلام دپاره یوه چینه چشمه، دایوبه هغه ځای کښ پیدا کړه اوحکم ئی ورته اوکړو چه پدیکېن غسل اوکړه حضرت ایوب عليه السلام په هغی کښ غسل اوکړو نو فوراً ټول بدن ئی تهیک تهاک شو او الله تعالی ورته یولباس دجنت نه، رااولیږو هغه ئی واچولو، د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دې چه دایوب عليه السلام بی بی پدی وخت کښ حاضره نوه نو چه کله راغله نو ایوب عليه السلام یو طرف ته په ډیر ځانسته صورت سره ناست وو، دې اونه پیژندلو یو طرف ته بل طرف ته ئی تلاش اوکړو نو چه ایوب عليه السلام ورته په هغه زوړ حالت کښ میلاؤنشو نو په ژړا شوه اودده نه دایوب عليه السلام ئی تپوس اوکړو چه دلته یو بیمار سړی وو هغه

چرته لارو؟ سپوياليوانواو خوږو؟ څه وخته پوري ئی دهغه سره دا خبری اوشوی آخورتی حضرت ایوب عليه السلام اوئیلوچه څه ایوب عليه السلام یم، اوالله عز وجل څماد عاقبوله کړه او څما بده ئی صحیح اوروغ کړو.

﴿وَمَا آتَيْنَاهُ أَهْلَهُ﴾ اهل نه مراد یا اهل سابقین دې چه کوم وفات کړې شوی وو، نوهغه ورته راډژوندې کړې شو ځکه چه دوی مخکښ دنیتي نه مړه شوی وو، او ﴿وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ﴾ ښه مراد صلی اولاد دې، یعنی سابقه اولاد ورته هم ژوندې کړې شو اود هغی مثل نور اولاد هم ورته ورکړې شو، او یاد اهل نه مراد لاحقین اهل دې کوم چه دیماری نه دتیهک کیدلونه پس شوی وو، او د ﴿وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ﴾ ښه مراد اولاد الاولاد یعنی نسی المسی، مراد دې بهر تقدیر مقصد دایت دادې چه داز مانش اومتحان نه ورستو بطور انعام الله عز وجل دده په اولاد کښ برکت واچولو اودغه شان په روایاتو کښ وی چه مال هم ورله الله عز وجل ډیر کړو دسرو زرواوسپین زرو باران په پري اوکړو. رَحْمَةً دَا عَلَتْ موثره دې داستجاب دعا اوداعطاء اولاد دپاره، چه دادعاقبولول او اولاد ورکول دوجی درحمت نه وو اواحساناً وو.

﴿وَذَكَرَ لِلْعَالَمِينَ﴾ ښه کیښ اشاره ده علت غائیه ته یعنی چه څوک دالله عز وجل بندگی کوی، نیکان اوصالحان وی په هغوباندي تکلیف راشي نو دایوب عليه السلام واقعه دې یاده کړی چه هغه څومره افضل وواولوی عابدوو په هغه تکلیف راغی نو صبرئی اوکړو اوالله عز وجل ته ئی سوال اوکړو.

وَأَسْمِعِمْ وَأَخْرِسْ وَقَدْ الْكُفْلُ كُلِّ مِنَ الطَّرِيقِ ﴿٥٧﴾ وَأَوَدَّاهُمْ

اوبیادکړئ، اسمعیل عليه السلام اودریس عليه السلام اودالکفل عليه السلام داتول وو دصبر کونکونه، اوداخل کړی وو مونږ دوی

فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الطَّارِقِينَ ﴿٥٨﴾

په رحمت رحمت خپل کښ بیشکه دوی وو دنیکانونه

﴿وَأَسْمِعِمْ وَأَخْرِسْ﴾ اوم (۷) دلیل نقلی تفصیلی دې په ذکر ددری (۳) انبیاء کراموسره،

دحضرت ادريس عليه السلام اواسماعيل عليه السلام تفصیلی حالات مخکښ تیرشويدي او په قرآن کښ

متعدد مواضعو کتب مذکور دې، البته ذوالکفل په باره کتب قرآن مجید کتب دنوم نه علاوه نور مزید تفصیل او واقعات نیشته دي، او احادیث هم ددې تفصیل نه ساکت دي، ابن کثیر رحمته الله فرمائی چه دقرآنی اسلوب نه معلومیری چه دې نبی وو خکه دده ذکر دانبیاء کرامو سره شوی دې او دا قول دجمهور مفسرینو دې، بعض علماء فرمائی چه ذوالکفل یونیک سړی وو، ابن جریر رحمته الله د مجاهدنه نقل کړیدی اودغه شان ابن ابی حاتم دحضرت ابن عباس رضی الله عنه نه په سند مقطوع سره منقول کړیدی ذوالکفل یونیک سړی وو په بني اسرائیلو کتب اوکله چه حضرت الیسع عليه السلام دیربودا شو نویوه ورځ نی او فرمائیلو چه کاش څماپه زندگنی کتب یوداسی سړی وی چه څمانه ورستو څما قائم مقام شوی وی اوماته اطمینان حاصل شوی وی چه دې څما دنیابت قابل دي، بیا الیسع عليه السلام بني اسرائیلی راجع کړل او هغوئ ته نی او فرمائیلو چه څه په تاسو کتب یوکس خپل خلیفه کوو مه پدی شرط چه هغه هغه څماسره ددری (۲) خبرو عهد او کړی (۱) ټوله ورځ به روژه نیسی (۲) شپې به عبادت کوی (۳) چرته به هم غصه نه کوی، نو دمجلس نه یوکس رااوچت شو چه دعامو خلکو په نظر کتب دهغه څه وقعت او اهمیت نوو هغه اوئیل چه څه حاضریم، حضرت الیسع عليه السلام ورته بیادامذکور شرائط بیان کړل او تپوس نی تنه اوکړو چه ددې پوره کولو ته تیاری هغه ورته اوئیل چه هاؤ اوداعمل دری (۳) ورځی شو اوهره ورځ به دایوکس پاسیدلو او بل څوک به نه تیاریدلو نو اخر کار حضرت الیسع عليه السلام دې خپل خلیفه اونائب جوړ کړو، دالیسع عليه السلام ددې خلیفه طریقه داوه چه ټوله شپه به نی عبادت کولو او دورځی به نی روژه وه او دخلکو مسائل به نی هم حل کول، او په شپې ورځی کتب به نی صرف دغرمی قیلوله کوله نور ارام نی نوو، شیاطین په ده باندي دیرکوشش اوکړو خوناکام شو نو آخر په خپله ابلیس دده مقابلی ته راغی چه په څه طریقه باندي دې دهوکه کړم اودې دالیسع عليه السلام سره کړی عهدونو کتب پاتی راؤلم، نو ابلیس منصوبه داسی جوړه کړه چه یو دیر کمزوری او دضعیف انسان په صورت کتب دغرمی په وخت کتب ده ته راغی، دروازه نی او تیکوله نو خلیفه تنه تپوس اوکړو چه څوک نی؟ نو ابلیس ورته اوئیل چه څه یو دیر مظلوم او کمزوری انسان یم، نو هغه ورته درواز کھولاؤ کړه، ابلیس ورته دخپل قوم دظلم او دخپل مظلومیت یواوړد داستان بیان کړو چه دقیلولی وخت ختم شو، نو خلیفه ورته اوئیل چه ته اوس لار شه اومانام چه کله مجلس اولگی نویاراشه څه به ستا حق تاته درکړم، نو دې لارو اوچه مانام شو خلیفه دده دیرانتظار اوکړو خوداسی نوو، او مجلس ختم شو، سحر بیا مجلس اولگیدلو او هغه مظلوم کس بیا هم رانغلی، خو چه کله

دَخْلِفَه دَقِيلُولِي وَخْت شُو اَوْخَلِفَه خِيَل اَرَام خَائِي تَه لَاهُو نُوهِمْدَغَه سِرِي رَاغِي اودروازه نِي اوتكوله نوچه خليفه را اُولتونوهم هغه سِرِي اولاهو اوبياني يواورد داستان شروع كړو اودخليفه دَخوب وَخْت نِي خَرَاب كړو، خليفه ورته اوئيل چه تاته ماوئيلي وو چه كله مجلس اولگي نوبياراشه اوته رانغلي، ده ورته اوئيل چه خُماقوم دِيرظالم اوخييت دې ستاپه مجلس كښ اقراربه اوکړي خوورستويياپه ماباندي سختی کوی اوحق نه راکوی، خليفه ورته اوئيل چه ته ماښام خامخاراشه اوپه هغه وَخْت كښ به خه ستاحق تاته دركړم، داسې لاهو خليفه دَخوب وَخْت نِي هم خَرَاب كړو اوچه ماښام شو اومجلس دَقضا اولگيدلو نوبباداسې غائب وو. اوسهاريياغائب اوچه كله دَقِيلُولِي وَخْت رَاغِي نوخليفه كورواوته حكم اوکړو چه خُماسنگ ته به هيڅ څوك هم نه راپريدئ ځكه چه خليفه دِيرستې اوخوب عاجزكړې وو، نوعين پدې وَخْت كښ بياداسې رَاغِي نوکوروالومنع كړوچه خليفه حكم كړيدې چه پدې وَخْت كښ به هيڅ څوك ملاقات ته نه راپريدئ، ابليس چه دانساني صورت كښ وو دِيركوشش اوکړو څوكوروالونه پريخودلو خوابليس په بندي دروازی باندي دننه لاهو، اودخليفه دكوتی دروازه نِي اوتكوله. نوخليفه چه اوتكلوچه بهردروازی بنديكلولوباوجود داسې دننه رَاغِي نوفوراپه حقيقت حال باندي پوهه شو چه داخوابليس دې، نوورته نِي اوئيلوچه ته دَخدائ دشمن ابليس نِي؟ نوهغه ورته اوئيل چه هاؤ خه ابليس يم ماوخماذريت ستاخلاف هرقسم كوشش اوکړو خوناکام شو دااخری حربيه چه مااستعمال كړه اوپديكښ هم ناکام شوم، نوَدَدې وجه نه دې په ذوالكفل سره مشهورشو ځكه چه دكومو شرائطو ده ذاليسع سره تكفل كړې وو، اوهغه دې ذمه دارگرخولي وونوهغه نِي پوره كړو، پدې واقعه كښ تصريح ده چه ذوالكفل رجل صالح يعني يونيك سړی وو، ليكن دَسندپه اعتبارسره هم داواقعه كمزوري ده اوداسلوب قرآنی اوسياق قرآنی سره هم مناسبه نده، البته داممكنه ده چه اولاً دې ذوالكفل نيك سړی وو اوبيادې ورستو ورته نبوت ميلاؤشوی وی، نوپه اثردابن عباس ؓ وغيره كښ دې قبل النبوة واقعه ذكرشوی وی، اوقرآن مجيد كښ دانبياء په فهرست كښ ذكركول دَدې وجه نه، دې چه ورستوورته نبوت ميلاؤشوی وو.

علامه آلوسی ؒ يوبل قول هم ذكر كړيدې اوحضرت شاه صاحب ؒ هم هغی ته ترجيح ورکړيده چه ذوالكفل دحضرت ايوب ؑ خوی وو، دچاضمانت اخستی وو نودهغی دوجی نه ده ته خوقيد اوسخت تکليفونه ميلاؤشو دې وجی نه ورته ذوالكفل وئيلي کيږي، اوبعض فرماني چه دادحضرت حزقيل ؑ لقب دې.

خلاصه داده چه ذوالکفل ذکرانی سیاق په دلیل نبی وو اوتفصیلی حالات نی قرآن واحادیث صحیحہ کنس ندی ذکر، مونږ په پری اجمالاً ایمان راوړو

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاطِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ

اوباد کړئ مې واکله چه لا په حالت دغصی کنس دخپل قوم نه پس گمان نی اوکړو چه هرگز تنگسياه را نولو مونږ په ده باندي.

فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۱۰۱﴾

نوریدای نی اوکړو په تیرو کنس چه نیشته معبود دریا د فیلو ونکی سیوا ستانه. پاک نی ته بیشکه څه یم دظلم کوونکونه دخان سره

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ ۚ وَكَذَلِكَ نُثَوِّبُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۰۲﴾

پس قبول کړو مونږ دریا دده او خلاصی مو ورکړو ده ته دغم نه او همدارنگی خلاصی ورکړو مونږ مؤمنانوته

﴿وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاطِبًا﴾ دلیل نقلی تفصیلی دې په واقعی دیونس عليه السلام سره، چه دتکلیف

په وخت کنس یونس عليه السلام الله تعالى ته بلنه کړې وه، او الله تعالى ورته تکلیف لری کړې وو، او نون مهمی (کب) ته وئیلی کیږی اودالقب دیونس عليه السلام دې اویونس عليه السلام دپاره ذالنون اوصاحب الحوت القاب ځکه استعمال شویدی چه ده دمهمی په څپته کنس څه وخت تیرکړې وو.

یونس عليه السلام دموصل شهر (عراق ملک) کنس یوی قرنی ته چه نوم نی نینوی دې مبعوث شوی وو، یونس عليه السلام خپل قوم ته دیر دعوت ورکړو، لیکن دقوم سرکشي او کفر په نوره زياتیدلو، یونس عليه السلام ددوی نه خفه شو اود کلی نه اووتلو اودوی ته نی بد دعا اوکړه اودوی ته نی اوئیلو چه په دری ورځو کنس به په تاسو باندي عذاب راځی، یونس عليه السلام په وتلوسره قوم په خپل عملونو باندي پښیمانه شو اود بعضو روایاتو مطابق دوی د عذاب دبعض آثار و مشاهده هم اوکړه نودوی اول په یونس عليه السلام پسی اووتلو چه دهغه تلاش اوکړی اودهغه په لاس توبه اوباسی لیکن چه هغه میلا نئشونو ټول قوم صحراء ته رااووتلو اوزنانو واړه بجی دخان نه جدا کړل، څاروی اودهغوئ د بجو په مینځ کنس هم جدائی راویستله، نوزیر دستی چیغی اونعری جوړی شوی دوی الله تعالى ته زاری اوعاجزی شروع کړه اوجمالی ایمان نی راوړونوهغه عذاب دفع کړې شو، یونس عليه السلام په بل ځای کنس پدی خیال کنس وو چه قوم باندي به حسب وعده عذاب راغلی وی اوهلاک شوی به وی، خوچه کله ورته پته اولکیدله چه قوم باندي عذاب ندې راغلی

نودافصله ئی اوکړه چه که څه واپس خپل قوم ته ځم نو هغوی به ځماتکذیب نور هم زیات کړی او په بعضی روایاتو کښ دې چه دیونس عليه السلام د قوم دستور داوو چه دروغژن سړی به ئی قتلولو نو حضرت یونس عليه السلام سره دخپل ځان خطر هه پیدا شوه نو ددې وجه نه خپل قوم ته واپس راتللو په ځای بغیردالله ﷻ د اجازت نه بل طرف ته هجرت شروع کړو. حضرت یونس عليه السلام بحرروم ته اورسیدلو نو یوه کشتی تیاره وه یونس عليه السلام په کشتی کښ کیناستلو نو دکې سفر کولونه، ورستو کشتی په یوی غولی (گرداب) کښ راگیره شوه، نو کشتی والا ویلوه چه ځماتجربه داده چه داکشتی چه کله هم دسی راگیره شویده نو پدیکښ ضرور د مالک نه تختیدلی غلام وی. یونس عليه السلام ورته اوئیل چه تختیدلی غلام څه یم چه بغیردالله ﷻ د اجازت نه می هجرت شروع کړیدی.

بهر حال مشوره او شوه چه یوکس به سمندر ته او غورځو چه دانور خلک بچ شي او ددې دپاره ئی قرعه اوکړه نو قرعه دیونس عليه السلام په نوم رااووتله، اودریم ځلی هم دهغه په نوم رااووتله نو حضرت یونس عليه السلام ئی سمندر ته اغورځول نو الله ﷻ یومهی ته حکم اوکړو نو هغه راغی او یونس عليه السلام ئی تیر کړ و الله ﷻ مهی ته حکم کړی وو چه دیونس عليه السلام د بدن یواندام ته هم نقصان اونه رسوی اودا دیونس عليه السلام دپاره په منزله دیو جیل خانه وه، تردری یا اوه او یا څلوینت ورځو پوری یونس عليه السلام دمهی په خیته کښی وو.

﴿إِذْ ذَهَبَ مُغْنِصِيًا﴾ مغاضبا دپاره مفعول محذوف دې چه "لقومه" دې اولام په معنی دعلی سره دې ای غضبان علیهم (جلالین) او بعض مفسرین فرمائی چه مفعول ورله لږ به دې اولام دتعلیل دپاره دې یعنی لاجل ربه او دالله ﷻ دپاره غصه کول عین ایمان دې او ﴿مُغْنِصِيًا﴾ اگر چه باب مفاعله دې خومراد تنه مجرد دې او مقصود مبالغه ده لکه عاقبت اللص اوداهم ممکنه ده چه مفاعله دې په خپلی معنی سره شي یعنی مشارکت دې مراد شي او یونس عليه السلام په قوم باندی غصه وو او قوم ده ته غصه وو خودا په هغه وخت کښ وو چه قوم ایمان نور راوړی.

﴿فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ﴾ ان مخففه عن المثقله دې اسم ئی ضمیر شان دې چه محذوف دې (۱) او نقدردقدر نه دې په معنی دتنگستیا سره نومقصد آیت دادې چه حضرت یونس عليه السلام داگمان اوکړو چه څه ددې عمل دوجی نه به الله ﷻ په ماباندی تنگستیا نه کوی، (۲) دقتاده عليه السلام نه

مروی دې چه قدر په معنی دَقضاء اوفیصلی سره دې اومفعول ئی محذوف دې چه عفوۃ دې نومقصد دادې چه یونس علیه السلام گمان دااوکړو چه الله تعالی به په ماباندي دَعقوبت اوسزا فیصله نه کوی، (قرطی) (۳) اوبعض فرمائی چه دادَقدرت نه دې اودلته نفی دَقدرت نه ده مرادبلکه نفی دأعمال قدرت واستطاعت مرادده مجازا، یعنی یونس علیه السلام گمان داوو چه مونږ به دده خلاف خپل قدرت نه استعمالو (۴) بعض مفسرین فرمائی چه دلته حرف استفهام مقدردي اواستفهام دپاره دتوییخ اوزجردي یعنی آیاده گمان داوو چه مونږ په ده باندي قادرنه یو (۵) اوبعض علماء فرمائی چه دادَباب تمثیل نه دې یعنی دیونس علیه السلام دحالت تشبیه ورکړې شویده دَهغه سړی دحالت سره چه هغه دالله تعالی په باره کښ گمان دعدم قدرت وی اووجه دشبهی تغافل دې، لیکن دااخری توجیه ضعیف ده.

﴿فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ يَظْلِمَاتِ يَا حَقِيقَةُ جَمْعٍ مَرَادِهِ خُكَّةٌ جَمْعٌ دَرِي ۳﴾ تیری وی یوظلمت دشبهی اوبل دبحر اودریم ظلمت دَمهی دَخیتی وو اوبعض فرمائی چه جمع تشبیهی اومجازی ده چه داسخت ظلمة اوتیره په منزله ددیروظلمتونوحساب کړیده

﴿أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا مُخَفِّفَهُ عَنِ الْمُثْقَلِ﴾ دې اسم ورله ضمیرشان محذوف دې اویان تفسیریه دې اوخپل خان ته دظالم نسبت کول دَخطاء فی الاجتهاد دوجی نه دې اوخطا فی الاجتهاد معصیت اوگناه ندې بلکه یونس علیه السلام دیوخلاف اولی کارارتکاب کړې وو، چه خپل اجتهاد ئی اوکړو اودحکم الهی انتظارئی اونکړواوچونکه ظلم کلی مشکک دې نوڅرنگه چه ددې اطلاق په کفراوشرک باندي کیږی نوهمدغه شان په خلاف اولی کارباندي ئی هم اطلاق کیږی، اودینه امام بخاری تعبیرپه ظلم دون ظلم سره کوی، اوپه یونس علیه السلام باندي دآبق اطلاق پدی ایت کښ چه اذ ابق الی الفلك اوابق معصیت دې نودا اطلاق صرف صورتاً دې.

فانده: دَحُضرت یونس علیه السلام دادعاپه دری (۳)، جملوباندي مشتمله ده اوله جمله کښ تهلیل دې اومقصود پدی سره حصر دألوهیت دې په ذات دالله تعالی پوری، چه حقداردبندگئی سیوادالله تعالی نه بل څوک نیشته، دویمه جمله مشتمله ده په تسبیح اوتنزیه دالله تعالی باندي اوداجمله په منزله دَدلیل دې دماقبل جملی دپاره، چه حقداردبندگئی څکه الله تعالی دې چه دهرقسم عیب نه پاک دې، که هغه عیب دَشْرک وی یاعجز، یافناء وی دَتولونه الله تعالی پاک اومنزه دې

اودریمه جمله مشتمله ده په اقرار د ذنب باندې چه د داسی ذات حکم ته انتظار نه کول هم یو قسم ظلم دې.

فائدة نمبر ۲: په احادیثو کښ د دې دیر فضیلت او خاص طور د تکلیف او پریشانۍ په وخت کښ د دې ورد دیر موثر دې، حدیث کښ دې چه نبی ﷺ ارشاد مبارک دې مامن مکروب یدعو بهذا الدعاء الاستجیب له (ترمذی) یعنی کوم پریشان حاله انسان چه پدی الفاظو سره دعا او غواړی نو دهغه د عارضو قبلیږی، او بل روایت کښ دې د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی ﷺ ارشاد او فرمائیږه: دعاء ذی النون فی بطن الحوت لا اله الا انت سبحک انی کنت من الظالمین لم یدع به رجل مسلم فی شی قط الا الاستجیب له (ابوداؤد، ترمذی، حاکم) یعنی ذو النون عليه السلام هغه دعا چه ده دهمی په خپته کښ کړې وه چه لا اله الا انت الخ ده چه کوم مسلمان دخپل کوم حاجت دپاره پدی الفاظو سره دعا او غواړی نو الله تعالی به ضرور قبولوی

او ابن کثیر رحمته الله د حضرت حسن بصری رحمته الله نه نقل کړیدی چه لا اله الا انت الخ اسم اعظم دې. ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ﴾ د دې تفصیل په سورة الصفات کښ ذکر دې چه خو ورځی ورستو همی حضرت یونس عليه السلام په ساحل باندې دیر د ضعف په حالت کښ او غورځولو، او الله تعالی پری کدو بوتی راز رغون کړو، تفصیل به په سورة الصفات کښ راشي (انشاء الله).

﴿وَجِئْتُهُ مِنَ الْقَفْرِ﴾ غم نه مراد هر قسم خفگان دې که هغه خفگان دخلاف اولی کار کولو باندې

وو، یادهمی په خپته کښ خفگان وو، ﴿وَكَذَلِكَ نُجِي الْمُؤْمِنِينَ﴾ کاف د تشبیه دپاره دې او مشارالیه نجات دیونس عليه السلام دې نوم مقصد د دې چه څرنگه یونس عليه السلام ته نجات میلاؤشی وو چه هغه دیر په اضطرابی، او عجز کیفیت سره دعا او غوځتله نو دغه شان چه کوم مؤمن د شرائطو او ادابو موافق دعا او غواړی نو هغه به هم قبولولی شي اوده نه به هم د پریشانۍ نه نجات ورکولی شي، نو گویا چه د شرط دې د دعا کوونکو سره د جانب د الله تعالی نه چه د دوی دعا گانی څه قبولوم ابن جریر رحمته الله روایت نقل کړیدی د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه نه چه هغه او فرمائیږه: سمعت رسول الله ﷺ يقول اسم الله الذي اذا دعى به اجاب واذا سئل به اعطى، دعوة يونس بن متى. قال قلت يا رسول الله هي ليونس خاصة ام لجماعة المسلمين قال هي ليونس بن متى خاصة ولجماعة المؤمنين عامة اذا دعوا لها لم تسمع قول الله عز وجل فناد في الظلمات ان لا اله الا انت سبحك اني كنت من

الظلمین، فاستجباله لتجنّاه من الغم وكذلك تنجی المؤمنین، فهو شرط من الله لمن دعاء به. یعنی ماذنبی ﷺ دارشاد واوریدلو چه هغه اوفرمائیلوچه دالله ﷻ هغه نوم چه کله هم په هغی سره دعااوکړې شي قبولولی شي اوچه شه ورسره اوغوختلی شي ورکولی شي دعاذیونس بن متى ﷺ وه. سعد ﷺ فرمائی چه ماعرض کړوچه ای دالله ﷻ رسوله چه داصرف دیونس ﷺ سره خاص وه داصرف دهغه خصوصیت ووجه پدی الفاظوسره دعاقبوله شوه، اوکه هرمسلمان لره عام ده، نبی ﷺ اوفرمائیلوچه دادعاخاص طورغوختلی یونس ﷺ وه خوداعامه ده ټوله جماعت دمسلمانانوته چه هغوی پدی سره دعااوکړی، نودعابه نی قبلیري آیاتادالله ﷻ قول ندې اوریدلی چه الله ﷻ فرمائی ﴿فَتَادَى فِي الظُّلُمَاتِ﴾ الایه، نودادالله ﷻ دطرف نه شرط دې (دقبولیت) دهغه چادپاره چه پدی سره دعااوکړی

وَذَكِّرْهَا إِذْ تَادَى رَبُّكَ رَبِّ لَا تَذْنِي قَرْنًا وَآتَتْ
اوبادکړي زکريا ﷺ کله چه فريادنی اوکړو رب خپل ته ای ربه څمامه پرېږده مالره يواځي اوته نی
خَذِرُ الْوَرِثِينَ ﴿٥٠﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ ۖ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَاهُ
دیرغوره دباقي پاتي کيدونکونه پس قبوله کړه مونږ دعا دهغه اوورکړو مونږ هغه ته يحيى اوقبله کړه مونږ
لَهُ زَوْجَهُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْحُزْنِ وَيَدْعُونَنَا
هغه لره بی بی دهغه لپاره داوولد، بيشکه دوی به وو چه سيالي به نی کوله به نيك کارونو کښ اوحاجتونه نی غوختل زموږ نه
رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا لَنَا خَشِيعِينَ ﴿٥١﴾ وَالَّتِي أَحْصَانَتْ
اميدلرونکی دقبولیت اوويره کوونکی دعذاب نه او وو دوی مونږ ته عاجزی کوونکی اوهغه زنانه مریم چه پچ نی ساتلی وو
فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنًا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾
خپل عورت نړيوکی اوکړو مونږ په هغی کښ دروح دطرف زموږ نه او اوگرخوله مونږ دغه مریم اوخوئ ددې نځه دپاره دخلکو

﴿وَذَكِّرْهَا إِذْ تَادَى رَبُّكَ﴾ هدا نهم دليل نقلی تفصیلی دې دزکريا ﷺ نه، چه اولاد دپاره نی زموږ نه سوال کړې وو. اوهغه ته اولاد ورکوونکی مونږ وو، واقعه دحضرت زکريا ﷺ په

سورة آل عمران، اوسورة مريم کتب تفصيلا ذکرشويده ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَرِثِينَ﴾ داعطف دي په مقدرباندي يعني فارزقي وارثا وانت خويخ (خازن) ﴿فَلَا تَسْتَجِبْنَا لَهُ﴾ يعني دده دعا قبولول زمونږه کاروو، ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيُحْيَىٰ﴾ ولدا ورسره مقدردي، ﴿وَوَصَّلَخْنَا لَهُ زَوْجَهُ﴾ غوره قول دادې چه ددينه مراد صلاحيت دهغي وو دپاره دولد، ځکه چه ددې دعانه مخکېن دهغي اولادنه کيدلواوداولاد صلاحيت پکېن نوو.

﴿إِنْهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ﴾ ضمير راجع دي مذکور تول انبياء کرامو عليهم السلام ته، اودري اسباب ذکر کيږي په هغوي باندي دانعاماتو دپاره نوداول سبب دي چه په دوي باندي دالله ﷻ دطرف نه دانعامات اوددوي دعاگانې قبوليدل ددې وجي نه وو (۱)، چه دوي به مبادرت کولو په طاعاتو کښ (بحر) اودمسارعت په صله کښ عام طور باندي الی راځي لکه سارعوا الی مفرقة (ال عمران: ۱۳۳) ليکن دلته په ځاي دآلي في راوړي شوه پديکېن اشاره ده ددوي ثبات واستقامت ته په اصل کاروونو دخيرباندي، چه گويادوي پدي خير کاروونو کښ وو، اوصرف دانوچه هغي طرف ته به نئ ميلان کوو، اودهغي نه خارج وو (ابوسعود).

﴿وَيَذَعُونَكَ رَغَبًا وَرَهَبًا﴾ داديوم سبب دي يعني دوي په هرحالت کښ سوال الله ﷻ ته کړيدي اورغباورهبا (۱) يومقصدادي چه ددوي ددعاکيفيه داووجه دالله ﷻ درحمت اميدني لرلو اودهغه دعذاب نه ويره لره له (۲) دويم مقصدادي چه دوي به په حالت دامن اوخير کښ هم دالله ﷻ نه سوال کوو اودهغه عبادت به نئ کولو او په حالت دسختي اوتکليف کښ هم دالله ﷻ نه سوال کولو.

﴿وَمَكَانُوا لَنَا حَشِيصِينَ﴾ داديوم سبب دي چه دوي الله ﷻ ته عاجزي کوونکي وو اوعاجزي واخلاص شرط دي دقبوليت دعبارت دپاره، ﴿وَأَلَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ دالسم (۱۰) دليل نقلي تفصيلي دي دحضرت مريم او حضرت عيسي عليهما السلام نه چه حضرت مريم صديقه عليها السلام دالله ﷻ حکم ته مجبوره وه اوعاجزه وه او حضرت مريم عليها السلام اگر چه نبي نوه خود دي ذکر صرف داتمام دواقعي دعيسي عليها السلام دپاره کيږي اواحصان دلته په معني لغوي سره دي يعني مطلق منع اوحفاظت په معني سره دي، فرج نه مراد عورت اوشرمگاه ده مقصد دايت دادې چه هغي دخپل عورت حفاظت

کړې وو نه ورته چاپه جائز طریقې سره نژدیکت کړې وو اونه په ناجائز طریقې سره اویا فرج نه مراد فرج د قميص دې چه هغه څلور دې دوه (۲) لستونې یوگر بیان اویولاندې دلن نه یعنی طاهره الاتواب وه چه ددې په کپړو کښ هم دڅه شک خائ نو، اوپدیکښ دهغې دکمال عفت بیان دې

﴿فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنفَخ روح نه مراد احیاء یعنی ژوندې کول دې اونفخ حقیقه نده مراد اوروح نه مراد روح د عیسی علیه السلام دې اواضافت دروح ضمیر دمتکلم ته تشریفادې اویانفخ حقیقه مرادده اومن ابتدائیه دې اوروح نه مراد جبرئیل علیه السلام دې اواضافت دنفخ ضمیر دمتکلم ته مجازادې، لکه په سورة مریم کښ دې فارسلنا الیهاروحا الخ مقصد دادې چه دحضرت جبرئیل علیه السلام په ذریعې سره مونږ روح پوکړو (بحر) اوکه څوک اشکال اوکړې چه نفخ دروح عبارت دې داحیاء نه نوددینه خواحیاء دحضرت مریم علیه السلام ثابته شوه، نه دحضرت عیسی علیه السلام ځکه چه فیهاکښ ضمیر راجع دې حضرت مریم علیه السلام ته جواب تنه علامه زمخشری رحمه الله وغیره دا کړیدې چه په عبارت کښ تقدیر دې اصل عبارت داسې دې فنخفا الروح فی عیسی فیها، یعنی مونږ عیسی علیه السلام ددې په خپته کښ ژوندې کړو، اونظیر ددې قول دزمار باجی وهونکی، دې چه وائی نفخت فی بیت فلان، نوداپه اصل کښ داسې دې، نفخت فی المزار فی بیت، باقی ددې ایت تفصیل په وسورة النساء کښ تیرشویدې تفصیلا

﴿وَوَجَّلْنَاهَا وَأَبْنَاهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ آیه مفرد ذکر شو ځکه ددوی دواړو مجموعه حالت یو لویه نشانی وه یعنی ولادت د عیسی علیه السلام بغیر د نژدیکت دنارینه نه، حضرت مریم علیه السلام ته، اویا یو آیه محذوف دې تقدیر عبارت داسې دې وجعلناها آیه وابنهاه.

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً ۖ وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ۝

ییشه دادین دآنبیاء، مذکوره دین ستاسودې په داسې حال چه بودین دې اوڅه رب ستاسویمه نواخص مالړه بندگی کوئ

وَتَلْكَظُوا أَمْرَهُم بِبَيْنِهِمْ كُلِّ إِلَيْنَا رَجْعُونَ ۝ فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الظُّلُمَاتِ

اونکړې تکرې کړو دوی دین خپل په کورن کښ داتول به زمونږ طرف نه راگرځی پس چاچه عمل اوکړو دنیک عملونونه

وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ ۖ وَأَنَا لَهُ كَافٍ ۝

اوحال داچه دې مؤمن وو پس نه به کپړی ناشکری دده دسعی عمل اویشکه مونږ دهغې دپاره لیکونکی یو،

وَحَرَّمُ عَلَى قَرِيَّةٍ أَهْلَكْتُهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٥﴾

اومقرر ده په هريوكلی چه هلاك كړېدې مونږ چه بيشكه دوئ به دنياهه واپس نشي راتللی

﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ﴾ دامتعلق دې ډولومذکور دلانلونقلیسره امت دلته په معنی دملت سره دې اومرادتنه ملت اسلام دې اودین توحیددې، او ﴿أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ کښن واحده په معنی دمتوحده یعنی غومفرقه سره دې نومقصدادې چه ملت اسلام اوتوحیددېولوانبیاء کرامو عليهم السلام ملت اودین دې نوتاسوهم پدی ملت باندې قائم دائم شی اوددینه انحراف مه کوئ(مدارک).

﴿وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ﴾ حضرت شیخ رحمته الله فرمائی چه و او تفسیریه دې اوداجمله تفسیراوبیان دې دماقبل جملی یعنی ﴿أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ چه ملت واحده دادې چه ځمانه بغیربل چاته رب اونوئیلی شي اوځمانه علاوه ډبل چاعبادت اونکړې شي ﴿وَتَقَطَّعُوا﴾ دادسوال مقدرنه جواب دې سوال دادې چه کله ټول انبیاء کرام په توحیدباندې متفق وو اوتولودتوحیدپیغام رسولی دې نویبشارک اوداختلافات په دین کښ څرنگه راغلو؟ نوجواب تنه اوشوچه ټولوانبیاء کرامو دتوحیددعوت اویپیغام رسولی وو، لیکن ورستویباختوناخلف کسانودخپلوخواهشاتوپه بنیاد پدی دین کښ اختلافات پیدا کړل، نومراد دتقطع نه اختلافات پیدا کول دې اوامرهم نه مراد دین توحیددې اودامنصوب دې بنزع الخافض په اصل کښ لی امرهم دې اویادامفعول به ده ﴿وَتَقَطَّعُوا﴾ دپاره اودې ورته بالذات متعدې دې ځکه چه تفعل په معنی دتفعیل سدې دې اویاددې وجه نه چه تقطعوا متضن دې معنی دجعل لره ای جعلوا الرد بینهم فیما بینهم قطعاً(روح).

﴿كُلُّ إِلَهٍ لَّا رَجْعُونَ﴾ داتخویف اخروی دې ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْرَ آلِ لُوطٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَ النَّارُ مِثْلَ وَجْهِهِ﴾ اخروی دې اوتفصیل اوتشریح دماقبل ده چه مونږته ئی رجوع اوشي نونیکانوته به دنيك عمل اجرمیلاوئشي. اوبدکاروته به دبدعمل سزاورکړې شي ﴿فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ﴾ همرادتنه ناقدری اوضائع کول داعمالودې یعنی ددوئ داعمالوناقدری به نه کیږی اوثواب به ئی نه ضائع کیږی

اودلته نفی دجنس اوشوه خکه چه دابله ده نفی دجنس مستلزم وی نفی دجمع افرادولره (کشاف).

﴿وَإِنَّا لَهُمْ كَافِرُونَ﴾ تاکید دې دماقبل دپاره خکه چه کوم شی اولیکلی شی نوهغه نه ضائع کیږی ﴿وَحَرَّمَ عَلَی قَرْبَیْهِ﴾ داتخویف دې منکرینوته اوددې ایت په تفسیر کښ دیرتوجیهات دې خکه چه ددې ایت ظاهری معنی نده مراد چه هغه متعارضه ده دنورونصووسره، خکه چه ددې ایت ظاهری معنی داده چه کوم خلک مونږهلاک کړیدې دکفر دوجی نه هغه به دنیاته واپس کیږی اویابه توبه اوباسی خکه چه حرام معنا نفی ده او ﴿لَا یَرْجِعُونَ﴾ هم نفی ده اونفی چه په نفی باندي داخله شی نودآثبات فائده ورکوی او ﴿یَرْجِعُونَ﴾ به مراد یارجوع الی الدنیاده اویارجوع الی التوبه ده، نومعنی شی داشوه چه هلاک شوی قومونویاندي رجوع کول حرام یعنی منع دې نولهذا رجوع کول ضروری شو، اودامعنی دنورایتونوسره متعارضه ده لکه سورة المؤمنون ایت نمبر (۱۰۰) اوسورة یس ایت نمبر (۳۱) شو، نوددې وجه نه پدی ایت کښ دمفسرینو متعدد توجیهات دې ۱ حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دې چه ﴿وَحَرَّمَ﴾ دلته په معنی دوجب اوقدرسره دې نومعنی شی داشوه چه کوم خلک هلاک شویدې دکفر دوجی نه په هغوی باندي داخبره ثابته اومقرده چه هغوی به دنیاته نشي واپس کیدلی (۲) دویمه توجیه داده چه حرام په معنی دمنع الوجود یعنی ناممکن سره دې اواهلکنا په معنی دقدرنا اهلکهم سره دې او ﴿لَا یَرْجِعُونَ﴾ به مراد عدم رجوع الی الاخرة دې، نوحرمت اوامتناع راجعه ده عدم رجوع ته، نودایت مقصد داشو چه دکوموخلکود هلاکت فاصله مونږ کړیده نودهغوی عدم رجوع الی الاخرة محاله اواناممکنه ده نوچه کله عدم رجوع معمله شو نورجوع شی واجبه شوه، نومطلب داشو چه دوی به زمونږ طرف ته خامخارشی دپار دسزا دخپلو عملونو (بحر).

(۳) دریمه توجیه داده چه لا زانددې او ﴿أَهْلُکُنْهَا﴾ په معنی دقدرنا اهلکهم سره دې او ﴿لَا یَرْجِعُونَ﴾ به مراد رجوع الی الاسلام والتوبه ده نودایت مقصد ددې چه دکوموخلکود هلاکت فیصله مونږه کړیده نودهغوی اسلام ته راتلل اودکفر نه توبه ویستل حرام یعنی ناممکن دې خکه

چه ددوی په زړونو باندې مهر د جباریت ثبت شویدی ۴، څلورمه توجیه داده چه ﴿أَهْلَكْنَاهَا﴾ به خپلی معنی سره دې اولازاندې اورجوع نه مراد رجوع الی الدنیا ده، نو مقصد دادې چه کوم خلک مونږ هلاک کړیدې دهغوی دنیاته واپس کیدل ناممکن وی

(۵) حضرت شیخ رحمه الله ددې تفسیر داسی کړیدی چه حرام خبردې دمبتداء مقدری دپاره نواصل کبس داسی دې ایمان حرام علی قریه اهلکنا، او ﴿أَنْتُمْ لَا تَرْجِعُونَ﴾ بیان دې دماقبل چه کوم قومونو مونږ هلاک کړی وو نوهغوی دخپل کفر نه، نه واپس کیدلو یعنی ازلی بدبخت وو او حضرت شاه منصور باباجی رحمه الله توجیه داده چه ﴿وَحَرَّمَ﴾ په معنی دمنتهع سره دې او ﴿أَهْلَكْنَاهَا﴾ یاه معنی خپلی سره اویا په معنی دقدرنا اهلکهم سره دې او ﴿لَا تَرْجِعُونَ﴾ کبس لام زائدندې بلکه مفعول د﴿تَرْجِعُونَ﴾ دپاره محذوف دې چه الی الله دې یعنی الله تعالی نه رجوع کول ددوی دامتنع دې.

حَتَّىٰ إِذَا فُصِّتَ يَاجُوجُ وَمَاجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ۝

تردې پوري چه کله پرانستی شي ياجوج اوماجوج اودوی به دهرې ډیرئ نه منلوی ومی.

وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۝

اوديره به نژدې شي وعده حقه پس دغه وخت به وازي وی سترگي دهغه خلکو چه کفرئ کړيدي

يُؤْتِلَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ۝

وای به، هائی تباهي ده زمونږ، یقیناً وو مونږ په غفلت کبس ددې نه بلکه وو مونږ ظالمان، بیشکه تاسو

وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبٌ جَهَنَّمَ ۝ أَنْتُمْ لَهَا وَرَدُونَ ۝

اوهغه څوک چه تاسوئې بندگی کوئ سیوا دالله تعالی نه، خشاک دجهنم دې، تاسوبه هغې ته ورننوځئ

لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ إِلَهًا مَّا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ۝

کهچېرې وې دوی حقدار دندگئ، نه به ورننوځلې جهنم ته اودوی ټول به په هغې کبس وي همیشه دپاره، ددوی دپاره به وي

فِيهَا	زَفِيرٌ	وَهُمْ	فِيهَا	لَا	يَسْمَعُونَ	Θ
په هغي	کښ	هنراري	اودوئ	به به	هغي کښ	هغ نه اورې.

﴿حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ﴾ دداتخويف اخروی دې او ﴿حَتَّىٰ﴾ ابتدائي دې ځکه چه عاطفه اوجاره بغیر دتاویل نه نه صحیح کیږي اوفتح دیا جوج ماجوج عبارت دې دوقوع دقیامت نه اودائی ځکه عبارت اوگر خودوقوع دقیامت نه چه دقیامت په علامات کږي کښ دتولونه زیاته قریبه اواخری علامه به داوی لکه صاحب دروح المعانی په حواله دامام احمد بن حنبل رحمته الله روایت نقل کړېدې ان الساعة بعد ان يهلك ياجوج وماجوج كالخامل المم لا يدري اهلها حتى تفجهم بولادهاليلاً اوهاراً يعني دماجوج، ماجوج هلاکت نه بعد قیامت به داسی قریب وی لکه هغه زنانه چه حمل ئ پوره شوی وی اودکوروالو ته ئی داپته نه لگی چه څه دښی یادورځی په کوم وخت کښ ددې بجی پیدا کیږي اودغه شان دقیامت نه لږ مخکښ سخت ددهشت اوخوف والاوخت اوحالت به داوی، نوځکه ئی دوقوع دقیامت نه تعبیر پدی سره اوشواوحتی نه بعد مجموعه کلام غایه ده دماقبل مجموعه دپاره نو دایق مقصد دادې چه دوی به پدی خپل حالت یعنی امتناع اهلاک وغیره باندي مستمروی حتی چه یاجوج، ماجوج په کولاوشي اودهغی نه بعد زریه قیامت قائم کړې شي اودوئ به مونږ ته حاضر شي نو پدی وخت کښ به افسوس اوکړی چه یاولناقد کنا اوغایه ده دحرمت دپاره فقط چه په دنیا کښ په دوی باندي مهر جباریت ثبت کیدلو دوجی نه رجوع الی التوبه خوناممکنه ده خو چه کله دیاجوج اوماجوج راوتلو نه پس قیامت قائم شي نوبیا به دوی توبه اوباسی خودارجوع الی التوبه به دوی ته نفع نه ورکوی (روح) اویاغایه ده دلایرجوعون دپاره مقصد دتولو احتمالاتویدي.

﴿وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ﴾ غوره قول دادې چه ضمیر راجع دې یاجوج اوماجوج ته اوحذب ډیرئ او اوچت ځای ته وائی او ﴿يَسْلُوتُ﴾ دباب ضرب یضرب نه په معنی دسرعت سره دې او پدی کښ ددوئ کثرت ته اشاره ده اودغه شان دپته هم اشاره ده چه ددوئ ذراتگ اودزمتکی دتسلط حاصلولوکښ به هیڅ شی به رکاوټ نوی. اوبعض علماء فرمائی چه ضمیر راجع دې عام مخلوقاتو ته، اوحذب نه مراد قېرېدې اودحضرت مجاهد رحمته الله نه په یو قرائت کښ په ځای دحذب جدث لفظ راغلیدې اوجدث قبر ته ویلی کیږي لکه په سورة یس ایت نمبر (۵۱) کښ دې نومطلب

دادې چه دَنفَخ ثانيه نه پس به هر څوك د خپل قبر نه راپاسی او محشر ته به ځی. باقي د ياجوج او ماجوج پوره تفصيل په سورة الكهف كېن تير شويدي.

﴿وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ﴾ الوعد الحق نه مراد قيامت دې او مزید يعنی افتعال په ځای د مجردو يعنی قرب راوړل د پاره د مبالغی دې په قرب او نزديکت كېن چه د ياجوج او ماجوج د راوتلونه پس به قيامت دير قریب وی او په رواياتو كېن دې چه ياجوج، ماجوج به د حضرت عيسى عليه السلام وفات او دنفخ اولی په مينځ كېن به يو سل شل (۱۲۰) كاله عمر به وی، ليكن كال به د مياشتی په برابر وی او مياشت به د جمعی او جمعه به د ورځی برابر وی، نو پدی اعتبار سره د حضرت عيسى عليه السلام وفات او دنفخ اولی په مينځ كېن به صرف (۱۲) كاله معتادو، فرق به وی (جمل)

﴿فَإِذَا هِيَ شَخِصَةٌ﴾ د اجزاء ده د مقابل شرط ﴿د پاره اودا ذكر ديوي هيتناك حالت دې د قيامت او اذا مفاعتیه دې، او ﴿حَتَّىٰ ۙ﴾ إِذَا فُتِحَتْ ضمير قصه دې او ﴿أَبْصَرُ الَّذِينَ﴾ مبتدا مؤخره ده او ﴿شَخِصَةٌ﴾ خبر مقدم دې اودا توله جمله بيا خبر دې د ضمير قصه د پاره، ځكه چه ضمير قصه د پاره تفسير جمله واقع كيږی او كه څوك اشكال او كړی چه شخوص د ابصار به دنفخ ثانيه نه ورستوی، نو ددې ترتب به په فتح د سد ياجوج و ماجوج او په اقتراب د قيامت باندي به څرنگه صحيح شي؟ نو جواب تنه دادې چه دا تعقيب او ترتب عرفی دې او پدی سره مقصود مبالغه ده يعنی عرف پدی جاري دې چه علامت اقرب ظاهر يدلونه اود اقتراب د امر نه تعبير په عين شئ او په عين امر سره كولی كيږی، او ياتنه جواب دادې چه دفتح د ياجوج، ماجوج او دنفخ ثانيه په مينځ كېن تفاوت قليل په منزله د عدم فرض كړې شويدي، نو ددې وجه نه ددې ترتب په فتح د ياجوج، ماجوج باندي اوشوه (جمل). ﴿هَنُوتْنَا﴾ ددې نه مخكېن يقولون مقدر دې اودا به دوی د قيامت په ورځ د خپلو جرمنو اقرار كوی، خو هيڅ فائده اونفع به ورته نه وركوی.

﴿بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ اعراض دې د مقابل نه چه غفلت كېن نوو، ځكه چه انبياء كرام راغلی وو اودلائل او معجزات ظاهری شوی وو، خومونږ په خپل ځانونو باندي قصدا اوعمدًا ظلم كوونكي وو (بحر)، ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ﴾ د دينه مراد بتان، گمراه پيران او گمراه ملايان دې، چه هغوی خلکو ته د الله ﷻ نه علاوه نور چاته د عبادت كولو حكم كړی وی، او يانی خپلو ځانونو ته

د سجدې لگولو حکم کړې دې. اود الله ﷻ نیکان بندگان لکه انبیاء کرام یا اولیاء الله چه دهغوئ عبادت شويدي او هغوئ خپلو خانو ته معبودان ندې و نیلی اونه ئی دخلکود اعمل خوئ کړيدي هغوئ تنه ندې مراد په دلیل ددې ورستوایت سره چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ﴾ ځکه چه کله دا ایت نازل شو نو کفار ډیر سخت خفه او غصه شو او ابن الزبیری ته راغلو نو هغه په دې ایت باندي اعتراض او کړو چه ددې ایت مطابق حضرت عزیر علیہ السلام او حضرت عیسیٰ علیہ السلام اوملائکوبه هم جهنم ته ځی ځکه چه دهغوئ عبادت هم شويدي. نو الله ﷻ داورستو ایت ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ أَنزَالُ﴾ او د ابن الزبیری دا اعتراض بی ځایه اوبی محله هم وو ځکه چه په ایت کس داسی ندې و نیلی شوی چه ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ﴾ یعني صیغه د غائب مجهول نده ذکر شوی بلکه صیغه د فعل مخاطب معلوم ذکر شويده. اومخاطبین کفار وو. او کفار مکه د حضرت عزیر علیہ السلام او یاد حضرت عیسیٰ علیہ السلام عبادت نو وکړې او حسب و نیلی کیرې خشاک ته او خشاک د حطب یعني د عامولرگو په مقابله کس کمتر اوناقدره وی نو پدیکس دهغوئ د بتانو ذلت طرف ته اشاره ده.

﴿لَوْ كَانَتْ هَتُولاَءِ﴾ هدا دلیل دې په ابطال د الهویا طلوباندي. یعني کچرته د بتان خدایان وی نودوئ به جهنم ته نه داخلیدی.

﴿وَكُلٌّ فِيهَا لَمَّمِرَاتٌ﴾ معراده عابد او معبود دواړه دي. ﴿لَهُمْ فِيهَا زُفِيرٌ﴾ زفیر و نیلی کیرې د غمزن او ژړیدونکی سری هغه اواز ته چه د زړه نه رااوخی او د زړه خرازی ورسره وی اودا اواز به د کافرانو چه عابدین وو اود هغوئ د گمراه معبودینو د انسانانو نه اود شیاطینو د پاره به وی اود اصنام یعني بتانو د پاره به وی او که نه؟ نو پدیکس د مفسرینو نه دوه ۲) اقواله راغلیدی. یو قول دادې چه اصنام جهنم ته غورځول به صرف د کفارو تذلیل د پاره وی اواصنامو ته به تعذیب مقصود نوی. ځکه چه هغوئ مکلف ندې نو ددې وجی نه به دهغوئ د پاره به زفیر هم نوی. دویم قول دادې چه الله ﷻ به اصنامو ته حیات ورکړی اود هغوئ حالت به هم هغه وی کوم چه ددې کفار و دي.

﴿وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ﴾ ښه اوریدل به یاد دې وجی نه وی چه دوی به کانړه وی لکه سورة الاسراء ایت نمبر (۹۷) کس دې چه: ﴿وَنَحْشُرْهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ﴾ عیا او یابه ددې وجی نه وی

چه دجهنميانو شور او اوازونه به په جهنم کښ داسی وی چه څوک به د یوبل خبری نه اوری اودغه شان دجهنم خپل شور اودغصی اوازونه به هم دومره سخت وی چه جهنميان به د یوبل خبری نشي اوری دلی (اعاذنا الله منها).

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ۖ لَا يَسْمَعُونَ

بیشکه هغه کسان چه مخکښ مقرر شوي دي دوی دپاره زمونږ دطرف نه جنت دوی به دجهنم نه لري کړي شوی وي نه به اوري دوی

حَسِيصَٰهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ۖ لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ

کشاردهنی، اودوی به په هغه مزو کښ وي به غواړي یې ددوی نفسونه همیشه نه به غمزن کوي دوی لره هیبت لوی

وَتَنَلُّهُمْ السِّلَٰكَةُ ۖ هَٰذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ۝ يَوْمَ لَطَوَىٰ

اوددوی مخي له به راځي ملاتک (واني به دا ورځ ده ستاسو هغه چه تاسو سره نئ وعده کړي شوي وه هغه ورځ چه راوړه نغاړو مونږ

السَّمَاءَ كَطَيِّ السَّجِلِ لِلْكَتُبِ ۖ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ ثُعَيْنُهُ ۖ

اسمانونه پشان درانغختلو درجستروالا کتابونو لکه چه شروع کړي وه مونږ به اول پیدائش دوباره به هم دغسی کوو.

وَعَدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ۝

وعده ده په مونږ باندې بیشکه مونږ کوو دا کار

﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمُ الْبَشَارَاتُ﴾ اخروی دې او جواب دې دابن الزبیری دقول او ﴿سَبَقَتْ لَهُمُ

مِنَّا الْخُسْنَىٰ﴾ ښه یا مراد وعده دجنت ده یعني دوی سره زمونږ دطرف نه دجنت وعده کړي شويده او یا تنه مراد دنيک اعمالو اودسعادت حاصلولو توفیق دې او یا تقدیر الهی دې یعني مونږ دوی دپاره په تقدیرازلی کښ جنت لیکلي دې او مراد په موصول سره عیسی (عليه السلام) او وزیر (عليه السلام) او اولیا الله دې.

﴿أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾ پېدی باندې اشکال واردیږی چه ددې ایت دسورة مریم ایت نمبر (٧١)

وان حکم الآ واردها سره تعارض دې ځکه چه دهغی نه دهرچا دخول معلومیرې جهنم ته او ورود تقضاد قرب کوی بدهغه، بعضوته جواب پدی شان کړیدی چه دمبعدون دپاره مفعول مقدر دې چه

عذاب او آلم دې نومعنی داده چه د وړود باوجود دوی به د عذاب د جهنم او د تکلیف د جهنم نه به لری او محفوظ وی (جمل) او بعض فرمائی چه دا بعد ورستو د دخول جنت نه، به وی یعنی جنتیان چه جنت ته داخل شي نوبیا به داسی نوی چه جهنم ته په راوستلی شي بلکه دوی به د جهنم نه ډیر لری شي

﴿لَا يَسْمَعُونَ حَيِّثُهَا هِ حَسِيسٌ وَيُلَى كِبْرَىٰ أَوَاثُهُ دَاوْرَ لَمْبَىٰ تَه غُورَه قَوْل دَادِي چه دا جمله تاکید ده د ماقبل د پاره یعنی جنتیان په د جهنم نه دومره لری وی چه د جهنم د اورو معمولی اواز به هم نه آوری، حالانکه د جهنم د اورو آواز به په زرگاؤ میله لری اوریدلی شي اودا هم ممکنه ده چه دا جمله بدل شي د مبعدون نه.

﴿وَهُمْ فِي مَا أَشْتَهَتْ هُمَادَتَه صَحْت، خوانی او قسم قسم نعمتونه د جنت دې﴾ ﴿لَا عَزُؤُهُمُ الْقَرْعُ الْأَكْبَرُ هُمَادَه بشارت اخروی دې د اورنه نجات ذکر کولونه بعد د فزع بالکلیه نه نجات ذکر کیری، چه په دوی باندې به هیڅ قسم گبراهت نوی، اوفزع اکبر نه مراد بقول ابن عباس ؓ نفخه ثانیه ده ځکه چه کله نفخ ثانیه او وهلی شي نویدی وخت کښ به ډیر خلک په گبراهت کښ وی لکه سورة النمل کښ الله ﷻ فرمائی یوم یفخ فی الصور ففزع من فی السموات الخ او بعض فرمائی چه فزع اکبر به د ذبح د موت سره وی چه کله مرگ ذبح کړې شي اوفرشته آواز او کړی یا اهل النار خلود بلاموت، نو په دې وخت کښ به په کافرانو باندې سخته فزع راشي او بعض فرمائی چه فزع اکبر نه مراد احوال اوسختی د قیامت دې اودا قول عام دې شامل دې نفخه ته، ذبح د مرگ ته او قول د ملانکوته، او په ځنی روایاتو کښ چه راغلیدې چه گبراهت د قیامت به په هر چا باندې وی لکه حدیث د شفاعت کښ دې چه انبیاء کرام ؑ به نفسی، نفسی، وائی نودا گبراهت به لږ ساعت د پاره وی او په نسبت د کفارو گبراهت ته ډیر کم اضعیف به وی نو هغه په منزله د معدوم حساب کړې شویدی

﴿وَتَنْقَلِبُهُمُ إِلَى الْمَلِئِكَةِ هُمَالَات دملانکوبه د قبر نه پاسیدلو وخت کښ اودغه شان جنت ته د داخلیدلو په وخت کښ وی چه ملائکه به د دوی د استقبال د پاره د جنت په دروازو باندې اولاری وی اودا به ورته وائی چه هذا یومکم الذی کنتم توعدون.

﴿يَوْمَ تَطْلُوُ السَّمَاءُ﴾ بعض مفسرين ديوم دپاره عامل مقدروانی چه اذکردې اوداجمله مستانفه ده. لیکن غوره قول دادې چه دامتعلق دې په ﴿لَا تَحْزُنُهُمْ﴾ پوری اومقصد دادې چه نه به غمژن کوی دوی لره لوئی هیبت دهغه ورځ چه رااونغاړو مونږ اسمانونه اویامتعلق دې په ﴿وَتَلْقَاهُمْ﴾ پوری. یعنی دملانکوملاقات به ددوی سره په هغه ورځ وی چه په کومه ورځ مونږ اسمانونه رااونغاړو. اویامتعلق دې په توعدون پوری.

﴿كَطَيِّ السَّجِلِ لِلْكِتَابِ﴾ سجل نه مرادهغه رجستر دې چه په هغی کتب نومونه. فیصلی اومضامین درج کیږی نو هغه رجستر په خپلومضامینوباندي مشتمل وی اومضامین په هغی کتب راوغختلی شوی وی نودغه شان به الله ﷻ هم داسمانونه راټول کړی اورااونغاړی به ئی. نو پدی اعتبارلام په ﴿لِلْكِتَابِ﴾ کتب په معنی دعلی سره دې اوبعض علماء فرمائی چه سجل نوم دیوی فرشتی دې چه په دویم اسمان کتب وی کراماً کاتبین هغی ته دهرپیراوجمعرات په ورځ دانسانانوداعمالوصحائف اوړی اوکله چه انسان وفات شي نو هغه فرشته دانسان ټول صحائف رااونغاړی. نو پدی اعتبارسره لام په ﴿لِلْكِتَابِ﴾ کتب زانددې. اوبعض فرمائی چه سجل دحضور ﷺ دیوکاتب نوم دې اومقصد دادې چه څرنگه سجل کاتب تحریراوکړی اویياصحیفه راټوله کړی نودغه شان به مونږهم داسمانونه راټول کړو نوداتشبيه دغائب ده دشهداوحاضرسره. اوداروايت امام ابوداؤد اونسائی نقل کړيدې دابن عباس ؓ نه چه سجل دنبی ﷺ کاتب وو. لیکن ثعلبی، قرطبی اوابن کثیر ؒ پدی قول باندي سخت رد کړيدې چه درسول الله ﷺ په کاتبانولیکه په صحابوکتب هم دسجل په نوم باندي څوک نوو، ابن جریر ؒ اوابن کثیر ؒ روايات نقل کړيدې اوبیائی اخیرکتب فرمائیلی دې چه داټول روايات ضعیف، منکراوغيرمحفوظ دې، بلکه بعض علماؤورته موضوعی هم وئیلی دې، لیکن حافظ ابن حجر ؒ پدی اصرارکړيدې چه دسجل په نوم کاتب نبی ﷺ نه انکارکول غلط دې. ځکه چه داروايت په متعددو طرقوسره منقول دې، چه په هغی کتب ځنی طرق صحیح هم دې. ابن منده اوابونعیم په سنددابن نمیر عن عبيدالله بن عمر عن نافع عن ابن عمر ؓ سره نقل کړيدې. کان لئی ؓ کاتب یقال له سجل اوداسدقوی اوصحیح دې اودابن نمیر ؒ په باره کتب فرمائی چه

دې دکبارثقات نه وو او ددې وجه نه حافظ فرمائی چه لهذا الحديث صحيح هذه الطرق وغفل من زعم انه موضوع (الاصابة ج ۳ حرف السين) دحافظ تحقيق اقرب الى الصواب دې اگرچه مسلك دجمهورونه خلاف دې (والتفصيل في الفتح الباری ج ۱۰ والاصابة ج ۳).

﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ هَدَاتِشِيه دَاعَادِي ده دأبداء سره دپاره دشمول دقدرت. يعني خرنګه الله ﷻ په اېدا يعني عدم محض نه وجود راويستلو باندې قادر دې نودغه شان دفناء نه ورستويه اعادي دوجود باندې هم قادر دې ﴿وَعَدَا عَلَيْنَا﴾ وعدة مفعول مطلق دې دفعل محذوف دپاره اي وعدنا هذا وعدا (حداد).

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿٥٠﴾

اوبينا ليكلي دې مونږ په زبور كښ ورستودكرنه چه بيشكه زمكه وارثان به وي . يعني بنديگان خمانيكان

إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ غَيْبِينَ ﴿٥١﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

بيشكه په دې كښ مقصد ته رسيدل دې دپاره دغه قوم چه بنديګي كوي اونه ئې ليرلي مونږ ته مگر رحمت دپاره دنولو خلكو

﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ هدايا بشارت اخروي دې كچرته پدي ايت كښ ﴿أَنَّ الْأَرْضَ هُنه مراد زمكه دجنت شي او په جنت باندې اطلاق دارض شويدي لكه په سورة الزمر ايت نمبر (۷۴)، كښ واورشا الارض او يا د بشارت دنوي دې كچرته د﴿الارض﴾ هنه مراد ملك شام او يا نور سلطنتونه د كفاروشي اوزبورنه مراد يامشهور كتاب دې چه په داؤد عليه السلام باندې نازل شوى وو. او هين بَعْدِ الذِّكْرِ كښ بعد په خپلى معنى سره دې اوذكرنه مراد ياتورات دې اويا لوح محفوظ دې اويا بعد په معنى د قبل سره دې اوذكرنه مراد قرآن دې اويا د زبورنه مراد معنى لغوى ده اوزبور دلغوى معنى په اعتبار سره تولو كتب سماويه ته شامل دې او ذكرنه مراد لوح محفوظ دې يعني لوح محفوظ كښ دليكلونه بعد په تولو اسمانو كتابونو كښ هم مونږ دا خبره ليكلي ده چه ﴿أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ كچرته دالارض نه مراد زمكه دجنت شي نو پدي باندې اشكال وارد يږي چه ددې ايت ظاهر دليل دې پدي چه جنت به صرف صالحينوته ميلاو يږي

اوفاسق، گناه گار مسلمانانوته به نه میلاییری، نو! ما رازی ﷺ تنه جواب کړېدې پدی شان چه جنت الله ﷻ بالاصالة دصالحنودپاره جوړکړېدې، اوفاسق مؤمنانوته چه ورکوی نوهغه غیراصالة اوتبعادی: دویم جواب دادې چه صالحینونه مراد عام دې، حقیقه صالحین وی یا حکماً صالحین هغه څوک دې چه دسزاپوره کولونه اودصفاکیدلونه ورسه جنت ته لاړشي. نوداپه حکم دصالحنوکنس دې اوکچرته دالارض نه مراد ملک شام وغیره شي نوداالله ﷻ دطرف نه مسلمانانوته داسلام دغلبی بشارت وو نوپدی اعتبارسره ایت عباد الصلحون نه مراد امت محمدیه ﷺ دې اودا وعده الله ﷻ دحضرت عمرؓ په دورخلافت کبس پوره کړه چه ملک شام قبضه کړې شو اوحضرت سیدنا امیر معاویهؓ ئی دهغی والی مقررکړو.

نوپدی ایت کبس دلیل دې پدی چه صحابه کرامؓ ټول دالله ﷻ نیک اوصالحین بندگان ووچه دهغوی په لاس الله ﷻ فتوحات مسلمانانوته نصیب کړو

که څوک اشکال اوکړی چه دالله ﷻ وعده دصالحنوسره ده چه څه به دوی ته فتح ورکوم نواوس یعنی نن صبا ئی ولی ورنکړو اوصرف په زمانی دصحابهؓ کبس ولی ورکړې وو؟ نوحضرت تهانوی ﷺ تنه جواب داکړېدې چه داجمله «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ قَضِيه مَاطْلَقَه» عامه ده چه په منزله دشی مطلق کبس ده، نوداوعده په ضمن دبعضو افرادوکبس چه صحابه کرام دې موجوده ده، اوداعامه مطلقه نده فلا اشکال.

﴿إِنْ فِي هَذَا لَبَلَقًا﴾ پدی ایت کبس جنت ته دتللو اوپه دنیا کبس فتح اوکامرانی حاصلولودریعه بیانېږي ﴿هَذَا﴾ دپاره مشارالیه یاددې سورة مضامین دې اویاتول قرآن دې ابلاغ ونیلی کیږی ماتبلغ به البقیه چه په کوم شي سره منزل مقصودته رسیدل کیږی اومطلوب ورسره حاصلېږی، مطلب دادې چه دآخرت مسافراودجنت طلبگاردپاره دجنت ته دتللو اوپه دنیا کبس فتح اوکامرانی حاصلولودریعه قرآن ده اوعابدین نه مراد حاملین دقرآن دې اوهغه مؤمنان دې چه دسنت موافق دالله ﷻ عبادت کوی اوعمل کوی، امام رازی ﷺ فرمائی چه دقرآن علم په منزله دشجریعنی ونی دې اوعمل ئی په منزله دشمریعنی میوی دې، نوثمریغیر دشجرته، حاصلیدلی نشي اوشجریغیر دشمرته غیر مفیدوی.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً﴾ ددې جملې عطف په ماقبل ﴿إِنْ فِي هَذَا﴾ باندې دې اوهرکله چه ماقبل ایت کښ قرآن کریم دمؤمنانو دپاره توشه اوزاد راه اوگرخولی شوچه دایوقسم رحمت دې. نوپدی ایت کښ چه په کوم هستی باندي دقرآن نازل شويدي نو دهغه دعمومی رحمت بیانیږی چه هغه دټولو مخلوقاتو دپاره دالله ﷻ دطرف نه رحمت راغلیدی. ﴿إِلَّا رَحْمَةً﴾ استثناء مفرغه ده چه مستثنی منه محذوف دې اوپدی محذوف کښ دوه (۲) احتمالات دې. یوا احتمال دادې چه مستثنی منه محذوف حاله لفظ دې اوتقدیر دعبارت داسی دې چه ومارسلك حاله من الاحوال الا رحمة نوپدی اعتبار رحمة ځکه منصوب دې داحال دې دکاف ضمیر خطاب نه او حمل دحال په ذوالحال باندي یامبالغه دې اویامصدر مبني للفاعل دې ذراحم په معنی سره اویابجازی الحذف د یعنی ذارحمة اودویم احتمال دادې چه مستثنی منه علة لفظ دې اوتقدیر دعبارت داسی دې چه ومارسلك لعله من العلی الا رحمة، نوپدی اعتبار سره نصب ذرحمة دمفعول له دوجی نه دې چه دې مفعول له دې د﴿أَرْسَلْنَاكَ﴾ فعل دپاره او﴿لِّلْعَالَمِينَ﴾ کښ اشاره ده چه ذات اقدس درسول الله ﷺ دټول عالم دپاره ذریعه درحمت ده.

اوکه څوک اشکال اوکړی چه عالم لفظ څوکا فرهم ته شامل دې اونبی ﷺ دکافرانوسره جهادکول اودهغوی مالونه اخستل اوامت دجهادتعلم ورکول داتول درحمت سره منافی دې نوڅرنگه به نبی ﷺ دکافردپاره رحمت اوگرځی؟ (۱) نوبعضوته جواب پدی شان کړیدی چه دعالمین نه مراد خاص مؤمنین دې لیکن داجواب ضعیف دې مناسب ندې دمقام دمذحی سره (۲) دویم جواب امام رازی رحمه الله په خپل تفسیر کښ ذکر کړیدی چه نبی ﷺ مطلقاً رحمت وو دټول عالم دپاره، خوچه په چاکښ درحمت قبولوا استعدادو وهغوی داحمت قبول کړو اوسعادت دارین ورته حاصل شو اوپه کومو خلکو کښ چه ضداوعنادوو اودخان نه نی قبول رحمت استعداد ختم کړیدی نو دهغوی دپاره داحمت، رحمت پاتی نشو، لکه دباران په باره کښ الله ﷻ فرمائی وَتَزَلَمُنَ السَّمَاءُ مَاءً مَّبارکاً الخ (ق: ۹) خوبیا هم داباران کله کله ذریعه دفساد اوگرځی، نو دامام رازی رحمه الله دجواب خلاصه داده چه ذات اقدس درسول الله ﷺ خالص رحمت دې اودادځنی مخلوقاتو خپل نقصان اوقصوردې چه ددې رحمت نه فائده نه آخلی اودخان دپاره نی ذریعه دغذاب اورحمت اوگرځوی

(۳) دریم جواب چه اکثر مفسرینو کړېدې دادې چه نبی ﷺ دکافرانو دپاره رحمت وو پدی شان چه مخکینو امتونوبه چه کله تکذیب اوکړو نوبه هغوی باندې به عذاب استیصالی نازلیدلوپه صورت دحسف کښ یا مسخ کښ اویاغرق وغیره کښ اوددې امت دکافرانو نه دنبی ﷺ په برکت دا قسم عذاب مؤخر کړې شویدې لکه الله ﷻ فرمائی وماکان الله ليعذبهم وانت فيهم (انفال) نو خلاصه داده چه نبی ﷺ دمؤمنانو دپاره هم رحمت وو چه دایمان په ذریعې سره دوی ته سعادت دنیوی، اخروی حاصل شو، اود کافرانو دپاره هم رحمت دې چه تاخیر د عذاب اوحفاظت د عذاب استیصالی ورته حاصل شویدې اودغه شان دڅاروو دپاره هم رحمت وو. لکه دیواوښ شکایت شو دخپل مالک خلاف، نبی ﷺ ته، یا واقع دمرغی دېچی شوه چه یوصحابی نیولی وه چه داواقعات امام مسلم وغیره محدثیوپه باب دمعجزات النبی ﷺ کښ اوپه باب ذرحمت کښ ذکر کړېدې (۴)، علامه ابن قیم رحمه الله هم یو بحث کړېدې چه دهغی خلاصه داده چه انسانان قسمه دې (۱) مؤمنان (۲) کافر ظاهرې (۳) اومنافق نوبی ﷺ دمؤمنانو دپاره رحمت کیدل خو ظاهره خبره ده ځکه چه مؤمنانو دنبی ﷺ دتابعدرای دوجی نه، ددنیا اواخرت سعادت حاصل کړېدې. دنیا کښ دجهاد په ذریعې سره دکفارو په اموالواو سلطنتونو باندې تسلط حاصل کړو اواخرت کښ اجرونه، او جنتونه، ورته میلاو شي، اوکفارو دپاره رحمت ځکه دې چه دهغوی خلاف جنگ اوجهادئی اوکړو، اوهغوی ئی اسلام قبولوباندې مجبوره کړل اویائی په اداء دجزئی باندې مجبور کړل چه دهغی دوجی نه بیادوی دیواسلامی حکومت دلاندې دارام اوسکون ژوند تیره وی، اومنافقین دپاره پدی شان رحمت دې چه دهغوی سره په ظاهر کښ دمؤمنانو په شان معامله اودمؤمنانو پشان هغوی ته هم حقوق ورکول، اودهغوی رسوائی نه کول داتول دهغوی دپاره رحمت وو.

هرکله چه نبوت مستلزم وو رحمت لره اودنبی ﷺ رحمت کیدل دغه ﷺ دنبوت اثر وو نوددې وجه نه پدی ایت کښ اشاره ده چه نبی کریم ﷺ اخری نبی دې اودتول عالم دپاره دې اونیوت ئی مخصوص په یوی زمانی اویا په یو قوم پوری ندي.

قُلْ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِإِلَهِكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ

اویا نه چه بیشکه وحی کیدې شي ماته ددې چه حق دار دبندگئی ستاسویو ذات دې نوآیا یی ناسو

مُسْلِمُونَ ﴿٥٠﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ أَذَلْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۖ وَإِنْ أَذَرْتُمْ

غاره کيځنودونکي دې مسئلي ته، پس که دوی مخ اوگرځوی نوته اوايه چه ماناسو خبر کړئ پوره پوره، اونه پوهېم څه چه

أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ ﴿٥١﴾ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ

ایانزدي دې یالري دې هغه عذاب چه تاسوسره نی وعده شویده، بیشکه الله ﷻ پوهه دې په ښکاره وښاوپوهه دې

مَا تَكْفُمُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِنْ أَذَرْتُمْ لَعَلَّهُ لَكُمْ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ ۖ

په هغه څه چه تاسونی پتوي اوڅه نه پوهېم کيدې شي داوورستو کيدل د عذاب امتحان وي تاسولره اونفع وي

إِلَىٰ جَنَّتِي ﴿٥٣﴾ قُلْ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ ۖ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ

نړيوخته پوري، اوښل رسول ﷺ ای ربه ځمافيصله اوکړه څه فيصله، اورب زمونږ رحمن دې مددغوښتلی کيږي دهغه نه

عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿٥٤﴾

په برداشت دهغه خبروچه تاسونی بيان کوي

﴿قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾ هدا دليل وحی ذکر کيږي په توحيد باندې علامه زمخشری او آلوسی فرماني چه پدی ایت کښ دوه ۲، قصرونه دې یو قصر د صفت دې په موصوف کښ اودویم قصر د موصوف دې په صفت کښ اودوئی په مسلک چه څرنگه انما بالکسر د قصر د پاره دې نودغه شان انما بالفتح هم د قصر د پاره دې او علامه آلوسی رحمه الله دې قول ته د جمهورو قول وئیلی دې او ابو حیان صاحب د بحر د انما بالفتح، د قصر د پاره استعمالیدلونه انکار کړيدي

بهر حال: د جمهورو په نیزاول قصر چه د انما بالکسر، نه مستفاد دې داقصر د صفت دې په موصوف کښ يعني قصر د وحی راغلیدي په وحدانیت د الله ﷻ کښ اودویم قصر چه مستفاد دې د انما بالفتح، نه داقصر د موصوف دې په صفت کښ نو ذات مقصد دې چه ای پیغمبر ﷺ ته دې خلکو ته دا اوايه چه په امر د معبود کښ ماته ډیل هیڅ شي وحی نده شوی سیوا د وحدانیت نه اومعبود د ستاسون تنه ایودات دې اوکه څوک اشکال اوکړی چه دلته به قصر د وحی په وحدانیت کښ څرنگه صحیح شي حالانکه نبی ﷺ ته خودد یرو امورو وحی کړې شوی وه مثلاً مونځ، زکوٰه، روژه وغیره اوصرف د توحید وحی نوه فقط؟ یو جواب تنه دادې چه د اقصر ادعائی

دې ځکه چې توحيد اصل الاصول دې، د ټولو اصولو د اسلام بناء په توحيد باندې ده نو د اهتمام شان او عظمت شان د پاره قصر د وحی په وحدانيت کښ اوکړې شو ادعاء.

دويم جواب دادې چې دا قصر قلب دې چې مخاطبين هغه خلك وو چې د هغوی اعتقاد د شرک وو نو مقصود پدې سره د هغوی د اعتقاد تبديلی وه د شرک نه توحيد ته نو ځکه دا قصر قلب شو

﴿فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ استفهام په معنی د امر سره دې ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْاْ فَقُلْ ءَاذَنْتُكُمْ﴾ آذن منقول دې د آذن نه او په آذن بالمد، کښ يوه همزه د نقل ده او فرق په مينځ د دواړو کښ بالمد او بالقصر، دادې چې آذن بالقصر استعمال يږي په مطلق علم او اجازت کښ او آذن بالمد، متضمن دې معنی د انداز لرله (کشاف بتغير) او دلته په معنی د اعلمتکم سره دې يعني اطلاع او علم ورکول سره د بېرې نه او مفعول ثاني ئی مقدر دې او هغه يا ما امرت به جمله ده ای اعلمتکم ما امرت به (مدارك، اوياحربي لکم دې او مراد د حرب نه يا عقوبت او عذاب دې او بياتنه محاربه او جنگ کول مراد دې او علی سواء، د ايا حال دې د مفعول اول نه چې کم ضمير دې نو د آيت معنی او مقصد داشو چې د کومو امورو ماته وحی کړې شويده او د هغه د تبليغ حکم ماته کړې شويدي مثلاً توحيد وغيره د دې اطلاع او خبرداري ماته تاسو ټول ته درکړيدي بلا تخصیص، منل او نه منل ستاسو کار دې، ما څه شي پټ ندې ساتلی (حداد) او يا حال دې د فاعل او مفعول دواړونه، او د آيت مقصد دادې چې که دوی اوس هم اعراض او انکار کوی نو ته ورته دا او ايه چې دامسئله توحيد ماته تاسو ته په دسی واضحي طريقي سره بيان کړه چې مونږ تاسو ټول پری ښه پوهه شوی يو، نو ستاسو د انکار محض د ضد او عناد په بنياد دې (روح) او بديکښ رددې په مذهب د باطينيه، شيعه گانو باندې چې هغوی د دې قائله دې چې نبي ﷺ ځنی احکامات پټ حضرت علی ؑ ته خودلی وو او هغه ئی ورسره خاص کړې وو يادغه شان امامان خصوصي خبرو سره خپل مخصوص کسان خاص کوی او کچري مفعول ثاني حرب شي او د حرب نه مراد عقوبة او عذاب شي نو په دې صورت کښ علی سواء حال دې د کم ضمير نه، نو د آيت مقصد دادې چې ستاسو د انکار په صورت کښ کوم عذاب راځي دهغي اطلاع ماته تاسو ټول ته درکړيده، څه افراد می خاص کړي او څه می پريځي ندې، او يا حرب نه مراد محاربة او جنگ کول دې او علی سواء حال دې د فاعل او مفعول دواړونه نو مقصد دادې چې

خمداد طرف نه تاسو واضح بيان دې چه د جنگ په مسئلې کښ مونږ تاسو برابر يو اوز مونږ اوستاسو په مينځ کښ صلح نه کيږي (قرطبي).

﴿وَإِنْ أَدْرَىٰ أَقْرَبُ﴾ ۱۰۸ اعادة ده ددعوی دسورت ان نافیہ دې او ﴿مَا تُوعَدُونَ﴾ ۱۰۹ ښه مراد غلبه دمسلمانانو. ظهور ددین اووقوع دقیامت چه مشتمل دې په عذاب داتول تنه مراددې. مقصد دادې چه داتول مذکورخیزونه خامخاواقع کیدونکی دې خوکله به واقع کیږي؟ نو ددې تعیین علم ماته نیشته دې ځکه چه الله ﷻ ماته ددې دوخت تعیین علم ندې راکړې. (مدارک، نویدیکیښ نفی دشرک فی العلم ده چه نبی ﷺ ته هم علم غیب نوو.

﴿إِنَّهُمْ يَعْلَمُونَ الْجَهْرَ﴾ دعا علت دې دماقبل دپاره خلاصه ئی داده چه علم غیب مختص دې په الله ﷻ پوری په ظاهر اوباطن باندې هغه خبردار دې فقط نوددې وجه نه ماته علم غیب ندې حاصل ځکه چه دا اختصاص به مفهوم کښ داده چه لایو جدد غیره

﴿وَإِنْ أَدْرَىٰ لَعَلَّهُ﴾ پدیدکن حکمت دتاخیردغذاب ذکرکیرى. یعنی پوره دحکمت علم خوماسره هم نیشته خوکیدې شي چه داتاخیردغذاب ستاسودپاره استدراج وى. نوفته نه مراد ازمائش اواستدراج دى.

﴿وَمَتَّعْ إِلَىٰ حِينٍ﴾ ځه خبر دې د مېتد امحدوفی د پاره چه هنادې اودامتعلق د ماقبل سره ندې يعني دترجی ماتحت ندې څکه چه دامحل دترجی دپاره ندې بلکه دامتحقق دې، ﴿قُلْ رَبِّ اَحْكُرْ بِلِقَیِّ هَذَا خَوْفٍ دِی﴾ ﴿قُلْ په صیغی د ماضی سره دې او حکایت دې د دعادنبی ﷺ نه او﴾ ﴿بَلِّغْ﴾ یا په معنی د عذاب سره دې (حداد) (کبر) يعني زمونږ اود کافرانو په مینځ کښ فیصله په عذاب سره او کړی اویا﴾ ﴿بَلِّغْ﴾ په معنی د عدل اوانصاف سره دې اویا﴾ ﴿بَلِّغْ﴾ بصفت دې د حکمک موصوف مقدر دپاره، موصوف حذف کړې شواوصفت دهغی قائمقام کړې شو. تقدیر د عبارت داسی دې رب احکم بحکمک الحق اودالله ﷻ هره فیصله په حق اوانصاف سره وی خویاهاهم دادعاپه حق قید سره مفید کولو کښ اشاره ده دپته چه د کفارو داعمل يعني انکار د حق نه مقتضی

دې دتعجيل دَعذاب دپاره نوگوياجه ﴿يَاخَى﴾ قيد دپاره داستعجال دَنصرت اوپه دوى باندي په جلتى سره دَعذاب غوختلو دپاره دې (زادالمسير).

﴿وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ﴾ پديكېس رددي په شرك فى الاستعانة اوشرك فى التصرف باندي. او ﴿مَا تَصِفُونَ﴾ نه مراد الله ﷻ دپاره شريك ثابتول يا ولد ثابتول وغيره وى

تم بحمدالله وتوفيقه وعمته تفسير سورة الانبياء. اللهم اغفر لنا ولوالدينا ولجميع المؤمنين والمؤمنات اللهم اجعل رفاقنا مع النبيين والصديقين والشهداء والصالحين، وحسن اولئك رفيقا. صلى الله تعالى على خير خلقه محمد وآله وصحبه وسلم (امين).

د کوع	سورة الحج مدنية	آيتونه
۱۰	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۷۸
خاص په نوم د الله سره چه بيحده مهريان او د بير رحم کوونکي دې شروع کوم		

رقمها حسب التسلسل (۲۲) وحسب النزول (۱۰۳)

تفسير سورة الحج: سورة الحج مدنی سورت دې سیوا دڅلورو ایتونونه. یعنی ایت نمبر ۵۳ تا ۵۷ چه دامکی دی، دا قول دآبن عباس رضی الله عنه او قتاده رضی الله عنه نه مروی دې اوبعض فرمائی چه داسورت مکی دې سیوا دیوخوایتونونه. چه هغه پکښ مدنی دی. لیکن غوره قول او دجمهورو قول دادې چه داسورة مختلط دې بعض حصه نئی مکی ده اوبعض حصه نئی مدنی ده اوقرطبی رحمته الله علیه دې قول ته اصح وئیلی دی اوقرطبی رحمته الله علیه فرمائی چه ددې سورة دعجائباتونه. داده چه ددې سورت بعض ایتونه دشپي نازل شويدي اوبعض ددورخی، بعض په سفرکښ اوبعض په حضر کښ نازل شويدي، بعض په مکه کښ اوبعض په مدینه کښ نازل شويدي، بعض ایتونه پکښ دجنگ اوبعض پکښ دصلحی دی، بعض پکښ ناسخ اوبعض پکښ منسوخ دی اوبعض پکښ محکم اوبعض پکښ متشابه دی قرطبی، اوددې وجی نه ددې زمانه نزول دبعضی حصی دوراخیردمکی معظمی دې اودبعضی حصی نزول زمانه دورابتدائی دمدیني دې. په ترتیب قرآنی کښ دویشتم (۲۲)، اوپه ترتیب نزولی کښ (۱۰۳)، نمبرسورت دې، دسورة النورنه ورستواودسورة المنافقون نه مخکښ نازل شويدي، داسورة (۷۸) ایتونو (۱۰)، رکوعاتو (۱۲۹)، کلماتو او (۵۰۷۵)، حروفوباندی مشتمل دې.

ربط: دسورة الحج دسورة الانبياء سره ربط اسمی دادې چه په سورة الانبياء، کښ حال دسعادت مندو اودبدبختويان شو اوس پدی سورت کښ دفرع اکراوزلزلة الساعة نه دپچ کيدلو اوسعادت حاصلولو اوشقاوت نه پچ کيدلو طريقه بيانپری چه سعادت حصول اوشقاوت نه پچ کيدل په تقوی سره کيږی.

ربط مضمونی: دمضامينوپه اعتبارسره ددې سورة دماقبل سره ربط دادې چه په سورة الانبياء کښ نفی دشرک فی التصرف وه چه حاجاتو پوره کوونکی صرف يو الله ﷻ دې نوپدی سورة کښ

نفی دَشْرک فعلی کیری چه نذر و نیاز خالص دالله ﷻ په نوم باندی ورکوی. نوگوب چه داسمه دماقبل ده، دغه شان سورة الانبياء کښ عجز د انبياء کرامو ذکر شو چه د تکلیف به وخت کښ الله ﷻ ته فریاد کړې وو، نو پدی سورة کښ رد دې په هغه چاچه خپل عجز بل چاته پښت کوی دغه شان په سورة الانبياء کښ مسئله د توحید عقلاً نقلاً ثابت نه کړې شوه نو اوس پدی سورة کښ دا ذکر کیری چه څوک دامسئله نه منی نو دهغه سره جهاد او کړی

دعوه دسورت ددې سورت دعوی رد علی الشکر. او اثبات د توحید رسالت او قیامت دې په دلائلوسره.

خلاصه مضامین: ددې سورة د مضامینو مختصره خلاصه داده چه داسورة په څلور حصو باندی تقسیم دې، **حصه اوله** دآیت نمبر (۱) نه تر ایت نمبر (۲۲) پوری ده پدی حصه کښ نفی دشرک فی التصرف مضمون ذکر دې. او دلائل عقلیه په نفی دشرک فی التصرف باندی. او څه یکنیز جرونه او تخویفونه هم ذکر کیری. **دویمه حصه** دآیت نمبر (۲۲) نه تر ایت نمبر (۳۸) پوری ده او پدی حصی کښ نفی دشرک فعلی بیان دې. یو پکښ دلیل نقلی بیانیری دد دشرک فعلی دپاره او دڅلور مضامینو په ضمن کښ رد په شرک فعلی باندی کیری. هغه څلور مسائل او مضامین دادی (۱) تحریمات الله قائم اوساتی، (۲) تحریمات غیر الله ختم کړی، (۳) نذر الله پوره کړی، (۴) نذر لغير الله مه کوئ.

دریمه حصه دآیت نمبر (۳۸) نه تر (۵۷) پوری ده پدی کښ دجهاد اجازت او حکم وعده د نصر او اعلان دفتحی کیری سره د بعض صفاتو د مجاهدینونه، او دغه شان څه زجرونه وغیره هم پکښ ذکر کیری او څلورمه حصه دآیت نمبر (۵۸) نه تراخر دسورت پوری ده، پدی حصه کښ ددواړو مضامینو اعاده، دلائل عقلیه به توحید، ددواړو مضامینو د توضیح دپاره مثال او دټولو مضامینو دسورت اجمالی اعاده په طریقی داف. نشر مرتب سره کیری، سره دیو دلیل نقلی نه.

تفصیلی خلاصه: ایت نمبر (۱)، ۲، کښ تخویف اخروی ذکر کیری. ایت نمبر (۳)، ۴، کښ زجر دې. ایت نمبر (۶)، ۷، کښ دوه دلیل عقلی بیانیری په اثبات د توحید او قیامت باندی، دآیت نمبر (۸) نه تر (۱۳) پوری دوه زجرونه، یو تخویف اخروی او یو تخویف دنیوی ذکر کیری. په ایت نمبر (۱۴) کښ بشارت اخروی ذکر کیری. په ایت نمبر (۱۵) کښ زجر او په (۱۶) کښ ترغیب الی القرآن ذکر کیری، په ایت نمبر (۱۷) کښ تخویف اخروی دې، په ایت نمبر (۱۸) کښ په توحید باندی دویم

دلیل عقلی مذکور دے، دایت نمبر (۱۹) نہ تر (۲۲) پوری تخویف اخروی دے، پہ ایت نمبر (۲۳، ۲۴) کتب بشارت اخروی او پہ (۲۵) کتب تخویف اخروی دے

دایت نمبر (۲۲) نہ تر (۳۸) پوری دویمہ حصہ شروع کیے۔ چہ پدیکش دنفی دشرک فعلی بیان دے نو پہ ایت نمبر (۲۲) نہ تر (۳۸) پوری دویمہ حصہ شروع کیے، چہ پدیکش دنفی دشرک فعلی بیان دے نو پہ ایت نمبر (۲۲) کتب دلیل نقلی ذکر کیے حضرت ابراہیم علیہ السلام نہ، پہ ایت نمبر (۲۷، ۲۸، ۲۹) کتب بعض مسائل او منافع دحج او نذرانہ دپورہ کولو حکم ور لولی کیے۔ پہ ایت نمبر (۳۰) کتب ذکر دتحريمات اللہ دی او ابطال دتحريمات لغیرانہ او نذر لغیرانہ کیے، ایت نمبر (۳۱) کتب تمثیل دمشک بیانیزی، پہ ایت نمبر (۳۲، ۳۳) کتب بطور تاکید دنذر و نیاز دانہ دشرک دثوم والا ذکر کیے، دایت نمبر (۳۴) نہ تر (۳۸) پوری نذرانہ اعادہ او بعض شرائط دقبولیت عند اللہ بیانیزی

ایت نمبر (۳۹) نہ تر (۵۷) پوری دریمہ حصہ دہ، نو پہ ایت نمبر (۳۹، ۴۰، ۴۱) کتب ترغیب الی القتال بیانیزی چہ دتوحید دنشرو اشاعت دپارہ جہاد او کئی او دغہ شان علت دمترو عیت دقتال او دمجاهدینو بعض صفات بیانیزی، دایت نمبر (۴۲) نہ تر (۴۶) پوری ایتونو کتب تسلی نبی ﷺ تہ ذکر کیے او منکرینو تہ تخویف دنیوی ذکر کیے، ایت نمبر (۴۷، ۴۸) کتب زجر سرہ دتخویف اخروی او دنیوی بیانیزی پہ ایت نمبر (۴۹) کتب ترغیب الی الایمان او اثبات درسالت کیے، پہ ایت نمبر (۵۰) کتب بشارت اخروی دے مؤمنانو تہ، پہ ایت نمبر (۵۱) کتب تخویف دے منکرینو تہ، دایت نمبر (۵۲) نہ تر (۵۵) پوری ایتونو کتب دمنکرینو دانکارو چہ بیانیزی، پہ ایت نمبر (۵۶) کتب بشارت او ایت نمبر (۵۷) کتب تخویف ذکر کیے

دایت نمبر (۵۸) نہ تر اخرہ پوری خلورم حصہ دسورت دہ، نو پہ ایت نمبر (۵۸، ۵۹) کتب بشارت اخروی او دنیوی ذکر کیے مهاجرینو تہ، پہ ایت نمبر (۶۰) کتب بشارت دنیوی ذکر کیے پہ نصرت سرہ پہ ایت نمبر (۶۱) کتب دلیل اثنی ذکر کیے د نصرت دپارہ، پہ ایت نمبر (۶۴) کتب دویم دلیل عقلی ذکر کیے پہ توحید باندی پہ ایت نمبر (۶۵) کتب دریم او (۶۶) کتب خلورم دلیل عقلی ذکر کیے، پہ ایت نمبر (۶۷، ۶۸، ۶۹) کتب اعادہ دمضمون ثانی یعنی نفی دشرک فعلی اعادہ کیری سرہ دتشجیع او بیان دطریقہ دعوت نہ، ایت نمبر (۷۰) کتب پنجم دلیل عقلی ذکر کیے چہ متعلق دے ددوارو مضامینو سرہ، پہ ایت نمبر (۷۱، ۷۲) کتب زجر دے منکرینو تہ، سرہ دتخویف اخروی نہ، پہ ایت نمبر (۷۳، ۷۴) کتب ددوارو مضامینو سرہ متعلق یو مثال بیانیزی دپارہ د اظہار

عجز دمعبودانو باطلو. سره دزجرنه. په ایت نمبر ۷۵ کښ دملانکو اوانبیاء کرامو متعلق دظاهر عجز دمعبودانو باطلو. سره دزجرنه. په ایت نمبر ۷۵، کښ دملانکو اوانبیاء کرامو متعلق دیوې شېبې جواب ذکر کيږي. په ایت نمبر ۷۷، کښ بل دلیل عقلی بیانېږي په توحید باندې. په ایت نمبر ۷۷، کښ دمضامینو دسورت اجمالی اعاده ده. په ایت نمبر ۷۸، کښ حکم دجهاد ورکولی کيږي او دلیل نقلی دابراهیم عليه السلام ته اشاره کيږي

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُۢ اِنَّ زُلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيْمٌ ۝ يَوْمَ تَرَوْهَا

ای خلکو یره اوکړئ درب خپل نه. یقیناً زلزله دقیامت یو څیز لوی هیبتناک دی په هغه ورځ چه اوبه وینی ناسو هغی لره

تَذٰ هَلْ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّاۤ اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى

چه غاښه به ټپي هره پښ وړکونکې دغه بچی نه چه پښ وړکوي هغه لره اواوبه غورځوي هر حمل والا حمل خپل. اووی به نه

النَّاسُ سُكْرِىٰ وَمَا هُمْ بِسُكْرِىٰ وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيْدٌ ۝

خلک نشه احوال داچه نه به وي په دې باندې نشه په ځکلو دتشی والا څیز سره، اولیک: عذاب دالله تعالی ډیر سخت دی

﴿يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُۢ﴾ دسورت ابتدا په تخويف داثبات قیامت سره کيږي دپاره

ددې چه په زړونو کښ خشیت اوانابت الی الله پیداشی، اوغوره خبر داده چه په تقوی سره مراد مطلق تقوی ده چه متضمنه ده ټولو مراتبو دتقوی لره اودهغی نه تعبیر په الاجتناب عن کل مایونم من فعل وترک، سره کيږي یعنی هر هغه عمل نه ځان بچ ساتل چه دهغی په کولو سره اویا دهغی په پریخودلو سره انسان گنهگار ږي، امام رازی رحمته الله علیه فرمائی چه امر بالتقوی مستلزم دې دوه، ۱، امور لره یو، ۱، اتیان په ماموراتو، ۲، دویم اجتناب دمعاصیونو نه نویدیکښ دهر حرام کار کولونه ځان بچ ساتل اودغه شان دواجب پریخودلو نه ځان بچ ساتل، داتول پکښ داخل دی. باقی مراتب دتقوی په سورة البقره کښ تفصیلاً تیر شوي دي.

﴿اِنَّ زُلْزَلَةَ السَّاعَةِ﴾ دواعلت دې دماقبل دپاره، اوزلزله په اصل کښ تحرك شدید ته ویلې

کيږي، دلته دزلزله نه مراد حقیقه زلزله ده اوکه استعاره ده ذهیت نه نودواړه قولونه پکښ راغلیدی چه بعض فرمائی چه دزلزلی نه مراد حقیقه زلزله نده بلکه داکنایه اواستعاره ذهیت اودگبراهت نه په میدان حشر کښ، اوبه هیبت اودگبراهت اوپریشانی باندې اطلاق دزلزلی کيږي

لکه سورة الاحزاب کتب اللہ ﷺ فرمائی: هٰنَالِكْ اَبْلَى الْمُؤْمِنُونَ وَزَلُّوا زَلْزَلًا شَدِيدًا اوددی قول تائید پہ ہفہ روایت سرہ دے چہ امام بخاری اوتولو کتب دأحادیثو کتب مروی دے پہ زیادت اوکمی سرہ چہ یوصحابی ﷺ فرمائی چہ دالیت مذکورہ پہ سفردغزوہ بنی المصطلق کتب نازل شو نونبی ﷺ دصحابونہ تپوس اوکرو چہ اتدرون ای یوم ذلک؟ یعنی تاسوتہ پتہ شتہ چہ دابہ کومہ ورخ وی؟ صحابو عرض اوکرو اللہ ورسولہ اعلم. چہ اللہ ﷻ اور رسول ﷺ تہ بنہ علم دے نونبی ﷺ اوفرمانیلو چہ دابہ ہفہ ورخ وی چہ کلہ اللہ ﷻ آدم ﷺ تہ اوفرمانی چہ دخیل نولادنہ دجہنم والا دلہ راجدا کرہ. ہفہ بہ عرض اوکری چہ خومرہ خلک دجہنم دپارہ راجدا کرہ؟ اللہ ﷻ بہ ورثہ اوفرمانی چہ ہرزرو (۱۰۰۰) کسانو کتب نہہ سوہ نہہ نوی. یعنی پہ زرو کتب کسانو کتب یوکم زرکسان دجہنم دپارہ راجدا کرہ اویوکس بہ جنت تہ خی. صحابہ کرامو ﷺ چہ داو اوریدلونو دیرپیشانہ شو عرض ئی اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ نوپہ مونر کتب بہ داسی خوک وی چہ نجات بہ اومندی؟ نونبی ﷺ تسلی ورکرہ اوورثہ ئی اوفرمانیلو چہ تاسونیک عمل کوئی اوثابت قدم اوسیرئی اوزیری قبول کرئی چہ جہنم تہ تلونکی خلکو کتب بہ (۱۰۰۰) زرکسان دیاجوج ماجوج نہ بہ وی اویوکس بہ ستاسونہ وی. اویابنی ﷺ اوفرمانیلو چہ خہ امیدلرم چہ تاسو دخما امت بہ دتول اهل جنت خلورمہ حصہ ئی، نوصحابو اللہ اکبر اونیلیویانبی ﷺ اوفرمانیلو چہ تاسوبہ دریمہ حصہ دأهل جنت ئی، صحابو ﷺ بیاتکبیر اونیلیویانبی ﷺ اوفرمانیلو چہ تاسوبہ نیمہ حصہ دأهل جنت ئی، صحابو بیاتکبیر اونیلیو. اودویم قول دادی چہ ددینہ مراد حقیقہ زلزلہ دہ، نوداززلہ بہ کلہ واقع کیری نویدی کتب بیا دری (۳) اقوال دی (۱) یوقول دادی چہ دازلزلہ بہ قریب قیامت کتب بہ واقع کیری اودا دأشراطو دقیامت نہ بہ وی. دا قول دعلقمہ ﷺ اودشعبی ﷺ دے اودحضرت ابی بن کعب ﷺ نہ مروی دی چہ قیامت تہ قریب شیرلوی لوی علامات بہ ظاہریری (۱) ہمر رنراختمیدل (۲) دستورو یوبل سرہ تکرأکیدل (۳) سختہ زلزلہ راتلل (۴) سمندر کتب اورلگیدل (۵) زمکہ پہ زمکہ کتب نتوتل (۶) هواچلیدل چہ دہغی دوجی نہ بہ سخت مرگونہ واقع شی (زادالمسیر).

(۲) دویم قول دحضرت حسن بصری ﷺ وغیرودے چہ فرمانی چہ دازلزلہ بہ دنفخہ اولی پہ

وخت کتب وی لکه سورة النازعات کتب دی یوم ترجف الراحفہ

۳) دریم قول دادې چه دازلزله به دنفخه ثانيه په وخت كېن وی چه كوه وخت انسانان دقبور نه راپاڅي لكه سورة الزلزال كېن دی اذا زلزلت الارض زلزالها.

بهر حال هره زلزله چه وی اوكله چه هم واقع كيدونكي ده يو خودغه ورځ به ډيره دهيت اودسختی والا ورځ به وی ﴿يَوْمَ تَرَوُنَّهَا تُذْهِلُ﴾ دادهييت دزلزلی بيان دې چه دومره سخته دهيت والا ورځ به وی چه دتنی ورکوونكي زنانه نه به خپل بچی هيرشی اودخوف دوجی نه به دحاملی زنانه حمل به اوغورزيری، ددې ايت په تفسير كېن دوه ۲) اقوال دی ۱) يو قول دادې چه دا ايت حمل دې په فرض، تقدير او تشبيه باندی، يعنی كچرته بالفرض والتقدير يوه مرضعه اوياحامله زنانه موجوده شی نومرضعه به دخپل بچی نه غافله شی اودحاملی زنانه به ددهشت اوخوف نه حمل ضائع شی.

۲) دويم قول دادې چه ايت حمل دې په حقيقت باندی مرادتنه هغه زنانه دی چه دحمل اويابچی ته پيوور كولو زمانه كېن ورته مرگ راغلې وی نو ددغه شان زنانو بعت به هم په دغه حالت كېن كيږی.

فانده: مرضع او مرضعة دواړه لفظونه دهغه زنانو دپاره استعماليری چه بچی ته پي ورکوی خوددواړو په مينځ كېن فرق دادې چه مرضعة ورته هغه وخت كېن وئيلې كيږی چه بچی ته نئ تنی په خوله كېن ورکړې وی او مرضع ورته عامو حالاتو كېن وائی، اوبچی ته دپيوور كولو دا خاص وخت ډير دمينی وی اوزنانه دډير تكليف باوجود بچی دسينی نه، نه لری كوی خودقيامت اودزلزلی هييت به دومره زيات وی چه دغه شان زنانه به هم خپل بچی دځان نه، لری كړی اودبچی نه به بالكل غافله شی.

اودغه شان ذات حمل او حامل دواړه صفات دزنانوندی چه په خيته نئ بچی وی خوفرق په خپل مينځ كېن دادې چه ذات حمل ورته هغه وخت كېن وئيلې شی چه حمل نئ ښكاره اوظاهر شوې وی او حامل ورته په عامو اوقاتو كېن ورته وئيلې شی اوهركله چه زنانه ذات حمل وی نو پدغه وخت كېن دا ويزيات احتياط كوی چه حمل ناتمام اونه غورزيری، خودقيامت دورخی هييت به دومره زيات وی چه زنانه به دخپل حمل حفاظت اونكرې شی.

﴿وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَى﴾ غوره قول دادې چه رؤيت په خپلی معنى سره دې اوسكارى نه مراد مشابه دسكارى دې يعنی دهيت دوجی نه به ددې خلكو په عقلونو كېن داسی فتور راغلې وی

اوبدحاله به وی لکه څرنگه چه دښیې سړی عقل کښ فتوروی اوپه هیڅ باندی هم نه پوهیږی اوبدحاله وی اوبعض فرمائی چه «وَتَرَىٰ» په معنی دتظن سره دې «النَّاسَ» ورله مفعول اول او «سُكَّرَىٰ» ورله مفعول ثانی دې. یعنی ته به په خلکو باندی داسی گمان کوی چه دوی نشه دې داسی دکیونوپه شان منوی به وهی اوحالانکه دوی به حقیقت نشه نوی

﴿وَلَيْكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ﴾ دا استدراک دې دمحذوف نه. مقصد ددې چه دامذکور احوال یعنی ذمول دمرضعه وضع دحمل اوخلک بیهوشه ښکاریدل داتول څه ناڅه درجی کښ به آسان وی لیکن ددینه ورستوچه کوم عذاب به چه الله ﷻ دطرف نه وی هغه به ډیر سخت وی څه قسم نرمی اواسانی به پکښ نوی. (بحر).

وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ﴿٥٠﴾

اوبعض دخلکونه هغه څوک دی چه جگړه کوي په باره دتوحیدالله چه کښ بغیردیوهم نه اوروان دی په هرشیطان سرکش یسی

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ

نصله کړې شویده په باره دهغه چاکښ چه چاتابعداری ئ اوکړه دشیطان نویقتا هغه به گمراه کوي ده لره اورسوي به ده لره

إِلَىٰ عَذَابِ الشَّعِيرِ ﴿٥١﴾

عذاب دگرم اورته

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ﴾ منکرینودتوحید اوقیامت ته زجر دې اوجدال فی الله نه مراد دالله ﷻ په قدرت اوصفاتو کښ جهگړا مرادده چه دوی به داوئیل چه الله ﷻ په بعث بعدالموت باندی ندې قادر، ملائکوته بنات الله وئیلواودقرآن په باره کښ به اساطیرالاولین قول کولو «يَعْتَمِرْ عِلْمٌ» ددینه مراد دلیل عقلی دې

﴿وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ﴾ ددینه جنی اوانسی دواړه شیطانان مراددی، جنی شیطان مختلف قسم خیالات، شبهات دکفاروپه زړونو کښ اچوی اوکفاردهغی اتباع کوی اوانس شیطاین هغه

مشران متبعین دی چه خپلو اتباعوته دکفر، شرک اوبدعت دعوت ورکوی اودوئ نی قبلوی.
اوپه هغوئ پسی روان دی.

﴿كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ﴾ کتب نه مراد کتابت تقدیری دې. په معنی دقضى سره اوضمیرد
﴿عَلَيْهِ﴾ شیطان ته راجع دې ای قضی علی الشیطان (مدارک) او: ﴿أَنَّهُ﴾ کتب هضمیرشان دې او: ﴿تَوَلَّاهُ﴾
په معنی دتبع سره دې اوداضمیرهم شیطان ته راجع دې. اوباقی ضماائرمن ته راجع دی. نودایت
مقصود دې چه په شیطان باندی دافصله کړې شویده چه څوک هم دده اتباع کوی نوهغه به گمراه
کیږی اوشیطان به نی جهنم ته بوخی.

لَا يَهْدِي النَّاسَ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبُعْدِ فَإِنَّا خَلَقْنَاهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُفْثَةٍ

ای خلکو کچرې یی تاسوپه تلک کتب ددوباره ژوندنه نودلیل واورئ یقینامونږ جوړکړی وئ تاسو اول دخاورونه. بیادبغتي نه

ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ

بیاتکړې دوینی نه بیاتکړې دغوینی نه چه رځنی پوره اندامونه والاوی اوځنی کمواندامونوالاوی

لِنُبَيِّنَ لَكُمْ ۚ وَنُقَرِّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى

دپاره ددې چه مونږوضاحت اوکړو تاسوته. اوسانوئ په رحمونو کتب څومره چه زمونږ خوښه وي ترنستی مقررې پوري

ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ ۚ وَمِنْكُمْ مَّنْ

بیار اوباسو تاسولره واره بیایالنه کووستاسو دپاره ددې چه اورسپړئ خوانئ خپلي ته. اوځنی دستاسونه هغه دی

يَمُوتُ ۚ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْثِلٍ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ

چه مړه کړې شي اوځنی دستاسونه هغه دی چه اوگرخولی شي سپک عمرته عاقبت داشی چه نه پوهیږی

مِّنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا ۚ وَتَرَىٰ الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِنَّا أَنزَلْنَاهَا

ورستو دیوهی نه به هیڅ څیزبانندی. اووینی ته زمکي لره اوچه پرته پس کله چه راوروو مونږ په هغی باندی

الْمَاءُ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأُتْبِتَتْ مِنْ كُلِّ رَوْحٍ يَبْرِجُ ۝

اوبه باران، نوتیاره شی دپاره دزرغونی او اوی پیری اورا اوبوکی دهرسم تازه نه

﴿يَبْرِجُهَا النَّاسُ﴾ ایت کتب په اثبات دتوحیدویه اثبات دقیامت باندی دوه ۲. دلیل عقلی ذکر کیری اول استدلال په پیدائش دانسان په مختلف اطوارو او انقلاباتوسره دې اودویم استدلال دزمکی په مختلفواحوالوسره دې ﴿إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ﴾ شرط دې اوجزاء ورله مقدره ده چه فازیلو ریکم دې یعنی خپل شک پدی دلیل سره زانله کړی او ﴿فَإِنَّا خَلَقْنَاهُ﴾ تفصیل دجزاء دې اوقائمقام دجزاء دې.

﴿فَإِنَّا خَلَقْنَاهُ﴾ دا اول دلیل دې پدیکش دانسان دابتداء نه ترانتها پوری اوه ۷. منازل اومراحل بیان شویدی ۱. تراب ۲. منی ۳. علقه ۴. مضغه ۵. طفولت ۶. اشدیت ۷. ارذل العمر. من تراب دا اوله مرحله ده ددینه مراد یا حضرت آدم عليه السلام دې، چه الله عز وجل دځاورونه جوړ کړو اویائی پکښ روح واچولو. اوچونکه حضرت آدم عليه السلام اصل وو تولو انسانانو دپاره نو دهغه پیدائش دځاورونه دادولو انسانانو دځاورو نه پیدائش دې، نوپدی اعتبار ﴿مِنْ نُّطْفَةٍ﴾ به مراد پیدائش داولاد آدم دې ځکه چه توالد او تناسل دپاره ظاهری ذریعه نطفه انسانی یعنی منی ده. اویاد ﴿خَلَقْنَاهُ مِنْ تُرَابٍ﴾ به مراد هر هر فرد انسانی دې ځکه چي دانسان دپاره مبدأ اول یعنی منی جوړ پیری دغذا نه اوغذا حاصل پیری دځاورونه یعنی دزمکی نه، نو دایت مقصد داشوچه ستاسو غذا دځاورونه ده چه هغه غذا مختلف مراحلو کښ دتیریدلو نه پس بیایه منی سره بدله شی. نو دادویمه مرحله اومنزل شو ﴿وَمِنْ عَاقِلَةٍ﴾ دداریمه مرحله ده چه حقیقت اوماهیت دمنی کښ الله عز وجل انقلاب راولی اودوینی په حقیقت باندی نی بدل کړی

﴿نُتْرٌ مِنْ مُضْغَةٍ﴾ دا خلورمه مرحله ده چه دوینی ماهیت په غوښی سره بدل شی ﴿مُعَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُعَلَّقَةٍ﴾ دا دواړه په جر سره صفات دې د ﴿مُضْغَةٍ﴾ دپاره، ددې یوه معنی داده چه مخلقه نه مراد تام الخلق دې یعنی دظاهری جسم په اعتبار سره دعیو او نقائصو نه پاک وی. قدوقامت. رنگ.

شكل اوصورت اوصحت په اعتبار سره کامل وی او ﴿وَعَمَرُ مَخْلُوقٍ﴾ نه مراد غیر تام الخلقه وی، یعنی قد و قامت، اعضا، وغیره کښ فرق وی.

دویمه معنی ئی داده چه ﴿مَخْلُوقَةٍ﴾ نه مراد هغه دې چه حیات ورته ورکړې شوې وی او ﴿وَعَمَرُ مَخْلُوقٍ﴾ نه مراد هغه دې چه صرف مضغه وی او نور اعضا، ئی نوی راغلی اونه پکښ حیات وی او تفصیل او ترتیب داوی چه کله نطفه مادر رحم ته لاړه شی نو تر څلویښت ورځو پوری دغه شان نطفه وی، د څلویښت ورځونه پس داپه منجمدې وینی سره بدله شی. بیا څلویښت ورځونه پس مضغه شی چه دایوه ټکړ ادغوبنی وی او شکل و صورت ورته نوی ورکړې شی نو بیا ددغی (۱۲۰) ورځو یعنی څلور میاشتونه پس د الله ﷻ په حکم سره شکل و صورت ورته ورکولی کیږی، سر، څپی، لاسونه وغیره اعضا، ورته جوړ کړې شی، نو ځنی وخت کښ حمل د تشکیل یعنی شکل جوړیدلو نه مخکښ ساقط شی نو دیته غیر مخلقه وائی او ځنی وخت کښ حمل پوره شی او دنیا ته راشی نو دیته مخلقه وائی.

فائدة: د دینه معلومه شوه چه دانسان په جسمانی انقلاباتو او ظاهری طور حد کمال ته رسیدلو کښ د څلویښت ورځو او (۱۲۰) ورځو لوی دخل دې نوپه باطنی انقلاباتو او په مراتبو کښ حد کمال ته رسیدلو دپاره هم پدی اعدادو اعتماد کړې شویډی، چنانچه صوفیا کرامو معمول د څپلو میردانو سره داوی چه په هغوی باندی چلی تیره وی او تبلیغی حضرات او اکابرین هم د اصلاح دپاره چله او څلور میاشتی نصاب مقرر کړیډی، او تقرر د دې نصاب ته بدعت نشی وئیلې کیدلې کما توم بعض الجهلاء.

﴿لَقَبَّيْنَا لَكُمْ﴾ دامتعلق دې په ﴿مَخْلُوقَتُكُمْ﴾ پوری او مفعول ئی مقدر دې چه هغه کمال حکمت او قدرت دې یعنی پدی انقلاباتو سره مونږ تاسو ته خپل کمال حکمت او قدرت واضح کوو، چه تاسو پدی سره استدلال او کړئ چه کوم ذات پدی انقلاباتو باندی قادر دې هغه په اعادې دانسان باندی هم قادر دې.

فائدة: هرکله چه په انسان کښ دوه (۲) قسمه انقلابات وو یو انقلاب په اعتبار د ماهیت او حقیقت سره، چه یو ماهیت په بل ماهیت باندی بدلیل دی، او دویم انقلاب په اعتبار د وصف

سره دې، نوتردي ځای پوری داول قسم انقلاب ذکر اوشواوهرکله چه داقسم زیات صریح اوواضح دپاره داستدلال په بحث باندی نو ددې وجه تنبیه اوکړې شوه په استدلال باندی په نین لفظ سره

﴿وَنُفِّرْ فِي الْأَرْحَامِ﴾ یعنی څومره چه دالله ﷻ غوښه وی نو هو مره وخت حمل په مادر رحم کښ

تیره وی ځنی شپږ میاشتی، ځنی اوږه (۷)، ځنی اته ځنی نهه او ځنی ددینه زیات وخت تیره وی

﴿إِلَّا أَجَلَ مُّسَمًّى﴾ دمقررې نیتی اقل مدت شپږ میاشتی وی او اکثر مدت نی زمونږ په مسلک

دوه (۲)، کاله او دامام شافعی رحمه الله په مسلک څلور کاله وی.

﴿وَنُمَّ خُرْجُكُمْ طِفْلاً﴾ هدا ذکر د انقلاباتو دې په اعتبار دوصف سره اودا پنځمه مرحله ده او

﴿طِفْلاً﴾ اسم جنس دې او دطفولیت دمدت اطلاق دپیدائش نه ترحد بلوغ پوری کیږی * نُمَّ

لِتَبْلُغُوا أَشْدَّكُمْ﴾ دادشپږمی مرحلی ذکر دې او غوره قول دادې چه ﴿لِتَبْلُغُوا﴾ علت دې دمحدوف

دپاره نو تقدیر دعبارت داسی دې ثم نعمر کم یا ثم نفيکم لتبلغوا اشدکم، اواشدیت نه مراد مرتبه دکمال قوت او عقل اوتیمیزده.

﴿وَمِنْكُمْ مَّنْ يَتَوَفَّى﴾ یعنی ځنی کسان په مرتبې دآشدیت کښ اویا د هغی نه مخکښ وفات

کړې شی، او ځنی کسان داسی وی چه هغوی عمر درازشی او اومی (۷) مرتبې ته اورسپری یعنی

﴿يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ﴾ شی او ارذل العمر هغه مرحلی دشیخوخه ته وئیلې کیږی چه په هغی کښ

انسان بل چاته محتاجه شی لکه څرنگه چه په ابتداء کښ اوزمانی دطفولیت کښ محتاجه وی

﴿لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا﴾ لام دعاقبت دې او شئاً نکره ده په سیاق دنفی کښ واقع

شویده نوعومونى فائده کړیدې او من زانده دې دتاکید دنفی دپاره راغلې دې اوهرکله چه دلته

مراحل زیات اومتعدد ذکر شونوددې وجه نه دنفی تاکید په من زانده سره اوشو، او په سورة النحل

ایت نمبر (۷۰)، کښ صرف دتخلیق اوبیارد الی ارذل العمر ذکر دې اومراحل متعدد ندی ذکر شوی

نوخکه هلته دنفی تاکید په من سره ندې شوې اولکیلا یعلم بعدعلم ذکر شوی دې اوحضرت

عکرم رحمه الله نه منقول دی چه من قراء القرآن لم یصر هذه الحالة یعنی څوک چه قرآن لولی نو هغه

باندی به داخلت نه راخی یعنی اهل علم و اهل قرآن الله عزوجل ددی حالت نه محفوظ سانی دهغوی
عمرونه اگرچه او پده شی خود دهغوی عقل اوفهم بالکل صحیح وی

﴿وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً﴾ دادویم دلیل دی مخکس دلیل عقلی انفسی وو اودا دلیل عقلی
افاقی دی او پدیکس دزمکی خلور احوال مذکور دی. ﴿هَامِدَةً﴾ دهمودنه دی اوچی اوبی گباه
ولا زمکی ته وئیلې کیری. یعنی زمکه اوچه او مړه وی نوالله عزوجل پری باران راووری نوحیات
اوژوندون پکس پیداشی. او ﴿اهْتَزَّتْ﴾ داهترازنه دی په معنی دحرکت سره اوهرکله چه تخه په
زمکه کس او غورزولی شی اودغه تخم چه بیابهرته راوخی دبوته په صورت کس. نوزمکه
ورسره معمولی غوندې حرکت کوی خکه چه بغیر دحرکت دزمکی نه دتخم بهرته راوتل ممکن
ندی اوبعض فرمائی چه داهترازنسبت کول زمکی ته مجازا دی یعنی اسناد مجازی دی اصل کس
حرکت او اهتراز دبوته مراد دی. نواهترت معنی ده تحرکت نیاقا اوبعض فرمائی چه اهترازنه معنی
مجازی مرادده. یعنی قابل کیدل دزمکی دپاره دبوته راویستلو اودا حرکت حکمیه دی.

﴿وَزَيَّتْ﴾ دایا په معنی دارتفتت سره دی یعنی اوچته شی. اویا په معنی دانتخت اواز داتت سره

دی یعنی او پر سیری اودا دواړه معانی قریبی قریبی دی

ذَلِكِ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنََّّهُ يُعِي الْمَوْتَى وَأَنََّّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

دا دلیل دی پدی چه یشکه الله عزوجل حق دی اویشکه هغه به ژوندی کوی مړلره اویشکه هغه په هر خیز باندی پوره پوره قادر دی

وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا ۖ وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ۝

اویشکه قیامت راتلونکی دی نیشته شک په هغی کس اویشکه الله عزوجل ژوندی کوی به هغه خوک چه په قبرونو کس دی

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُدِيرٍ ۝

اوبعضی دخلکونه هغه خوک دی چه جگړه کوی په توحید الله عزوجل کس بغیر دیو هی نه اوبغیر دهدایت نه اوبغیر دکتاب رویتانه نه

قَالِي عَظُمَهُ لِضَلَالٍ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۖ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ

تاووی دده خپله دی دپاره چه گمراه کړی خلک. دلاری دالله عزوجل نه دده دپاره په دنیا کس سرمندگی ده او اوبه خکوره ده نه

يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿٥﴾ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَكَ وَأَنَّ اللَّهَ

په ورځ د قیامت عذاب د اور سوزوونکی داپه وجه دهغی عملونوچه وړاندی لیرلی دی لاسونو سناویدی وجهه الله

لَيْسَ بِظُلَامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٦﴾

نډی ظلم کوونکی به بندگانو خپلواندی

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ﴾ «ذلك» سره اشاره مذکور دلیل ته ده. او «بِأَنَّ اللَّهَ»

جار مجرور متعلق دې په محذوف پوری چه لستبقوا اولتعلما دې اویه دې دوه ۲، آیاتونو کسب نتیجه دما قبل دواړو دلیلونو ذکر کیری، په پنځه وجوه اوامور سره. او هغه پنځه امور بالترتیب دادی ۱، الله ۲، حق دې ۲، مری به ضرور ژوندی کیری ۳، الله ۴، په هرڅه باندی قادر دې ۴، قیامت به خامخار اخی ۵، مری به د خاورونه دوباره رااوچتیری

﴿بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ﴾ دا اوله نتیجه ده حق معنی داده چه وجود د الله ۶، یقینی دې

اوتغیر اوتبدیل نه پاك دې. کس داسی مضبوط اومنظم او حکیمانانه امور به څرنگه ظاهریدلو؟ یعنی دادهغه کمال ذاتی دې ﴿وَأَنَّهُ نَحْيِ الْتَوَنُّ﴾ دادویمه نتیجه ده چه څرنگه الله ۷، په ابتداء د انسان باندی قادر دې چه یوی نطفی نه ئی علقه، علقی نه ئی مضغه او مضغی نه خائسته صورت والا انسان پیدا کړو نویه اعادې باندی هم قادر دې. یعنی هغه متصف دې په کمال فعلی سره

﴿وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ دادریمه نتیجه ده چه یو حقیقت په بل باندی بدلول داوچی زمکی

نه گیاه رازرغونول وغیره دایدی دلالت کوی چه هرڅه د الله ۸، د قدرت ماتحت دې. کس داکارونه به چرته هم نوې شوې، یعنی هغه متصف دې په کمال وصفی سره. نو پدی ایت کس دری ۳، امور ثابت شو ۱، الله ۲، په کمال ذاتی سره متصف دې ۲، الله ۳، په کمال فعلی سره متصف دې ۳، الله ۴، په کمال وصفی سره متصف دې

﴿وَأَنَّ السَّاعَةَ﴾ دا خلورمه نتیجه ده چه الله ۵، په خپل قدرت بالغه سره اویو عجیب او غریب

نظام سره انسان پیدا کړو نو دا تخلیق عبث اوفضول نډی بلکه دازندگی یو امتحان دې اوددې

نتیجی دپاره دقیامت ورځ هم پیدا کړیده نوقیامت به خامخاراخی دې دپاره چه انسان ته جزا اوسزا ورکړې شی

﴿وَأَنَّ اللَّهَ يَبْغُ مَن يَدَايْنَهُمُ نَتِيجَهُ دَه چَ څرنگه الله ﷻ ونی بوتی دځاورونه پیدا کوی نودغه شان ددې ځاورونه به دقیامت په ورځ انسان دوباره راپورته کړی ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اتَفْصِيلِ اعَادَه دَه دَجر اول خلاصه نی داده چه داضدیان اومعاندین چه دالله ﷻ په دین کښ شکوک اوشبهات پیدا کوی اوناحق جهگړی کوی دالله ﷻ په وحدانیت کښ نودوئ سره په دې خپلی دعوی باندی نه دلیل عقلی، نه نقلی، اونه وحی شته نو ﴿يَقْتِرِ عَلَیْ هُ نَه مراد نفی ددلیل عقلی ده ﴿هُدی﴾ نه مراد دلیل وحی دې او ﴿کَتَبَ مُبِیْرُ هُ نَه مراد دلیل نقلی دې اویادعلم نه مراد علم بدیهی اوضروری دې او ﴿هُدی﴾ نه مرادعلم استدلالی اواکتسابی دې ځکه چه نظر صحیح هادې اورسوونکی وی معرفت ته، اودکتاب منیره مراد دلیل نقلی دې، ﴿ثَانِی عَطَفِ هُ داحال دې دضمیر مرفوع ديجادل نه او ثانی اسم فاعل دې دثنی نه په اصل کښ اړول اوتاوولونه ونیلې کیږی اوعطف جانب اوطرف ته ونیلې کیږی، دلته تنه مراد عدم قبول دحق ایمان اوتوحید دې دوجی دتکبر اوعنادنه ﴿لِیُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ هُ داعلت غانی دې دجدال، ﴿لَهُ فِی الدُّنْیَا جِزَیْ هُ تخويف دنیوی دې ﴿وَوُذِّیْقُهُ یَوْمَ الْقِیَمَةِ هُ داتخويف اخروی دې

﴿ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاکَ هُ دذینه مخکښ ښال هم فی الاخرة اذا دخل النار جمله مقدره ده ﴿وَأَنَّ

اللَّهُ لَیْسَ بِظَلْمٍ هُ ددې جملی تفصیل په سورة ال عمران کښ تیر شوی دې

وَمِنَ النَّاسِ مَن یَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَیْرٌ اِطْمَأَنَّ بِهِ ،

اوبعضی دخلکونه هغه دی چه بندگي کوي دالله تعالی په طرفه شک باندی، پس که اورسیرې ده ته خیر کلک شي په هغې،

وَإِنْ أَصَابَهُ فِتْنَةٌ اِنْقَلَبَ عَلٰی وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْیَا وَالْآخِرَةَ ۚ ذَٰلِکَ هُوَ الْخُسْرَ اِنَّ الْمُبِیْنِ ۝

اوکه اورسیرې ده ته تکلیف نو رااوگرزي په مخ خپل باندی تاوانی کړه ده دنیاواآخرت لره، داتاوان دې ښکاره

يَدْعُوا مِنْ حُورٍ لَّهُ مَا لَا يَحْضُرُهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ

دوی بلنه کوی سیوا دانله تعالی نه هغه چاته چه ضرر نشی ورکولی ده ته اوفغه چاته چه نفع نشی ورکولی ده نه دای لاری کیدل

الْمُعَيَّدُ ﴿٦٠﴾ يَدْعُوا لِمَنْ طَرَفُهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ ۖ لَيْسَ الْمَوْتَى

دی لری دحق نه عبادت کوی دهغه چاچه ضرر دبنده گئی دهغه زیات نزدی دی دقائده دهغه نه یقیناچه ناکاره دوست دی

وَلَيْسَ الْعَشِيرُ ﴿٦١﴾

او یقیناچه ناکاره ملگری دی

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ﴾ دادویم زجر دی تفصیلا پدیکش حالات دمهذبیینو خلکو بیانیبری چه ددین منلواو ایمان راوړلو دپاره مدار دینوی مفادات گرځوی، کچرته مفادات نی پوره کیدلوما، دولت وغیره میلاویدلو نو ظاهر کش دین قبلولته تیاروی او کچرته مفادات نی نه پوره کیدلو بلکه مشقت او تکلیف ورته اورسپری نودین قبلولته تیارنوی بلکه بدر وائی، امام بخاری رحمته الله علیه وغیره دآبن عباس رحمته الله علیه نه نقل کړیدی: کان الرجل يقدم المدينة فان ولدت امرأته غلاما وتنجت خيله، قال هذا دين صالح وان لم تلد امرأته، ولم تنتج خيله، قال هذا دين سوء (بخاری، کتاب الفسیر) یعنی مدینی ته به یوکس (ظاهری مسلمان، راغې نو کچرته نارینه بجی به نی پیدا شو او اسپه به نی لنگه شوه نوبیائی و نیلوچه دادین ښه دی یعنی پدیکش مزی دی، او کچرته نارینه بجی به نی پیدا نشو او یابه نی اسپه لنگه نشوه نوبیابه نی و نیلوچه دادین ډیر بد دی یعنی پدیکش تکلیفونه دی.

﴿عَلَىٰ حَرْفٍ﴾ داحال دی دفاعل د﴿يَعْبُدُ﴾ نه ای حال کونه متزلزل او حرف په اصل کش طرف

ته و نیلې کیرې دلته تنه مراد شک دی اوشک نه تعبیر په حرف سره اوشوڅکه چه داهم دیقین نه یو طرفته وی، اودغه شان شک کوونکی سری ددین نه یو طرف ته وی او ددین په وسط کش نوی، او علامه زمخشری رحمته الله علیه فرمائی چه دا استعاره تمثیلیه ده، تشبیه ورکړې شویده دهغه کس چه خپل دین باندی ثبات نوی په قلق اضطراب اوبی سکون کش وی دهغه کس دحالت سره چه دلنکر نه یو طرف ته وی اویدی انتظار کش وی کچرته لښکرته کامیابی حاصله شی نودی به

پکېن هم شامل شی او مال غنیمت به حاصل کړی او کچرته لښکرته شکست مېلاؤنشی نو دې به او تختی او بعض فرمائی چه ﴿عَلَىٰ خَرْفٍ﴾ په معنی دعلی شرط سره دې یعنی دین ته په سرانظو باندی راځی. او دالله ﷻ دعبادت دپاره شرطونه مقررده وی. لکه قرطبی نقل کړیدی چه شبیه بن ربیعہ نبی ﷺ ته راغې اودرخواست ئی اوکړو چه ماته دعااوکړه چه الله ﷻ ماته ډیرمال. اوبشان اوآسونه اونارینه اولاد راکړی نوڅه به ایمان راوړم. اوستادین به اختیارکړم. نونبی ﷺ دده دپاره دعااوکړه نوده ظاهراً اسلام قبول کړو. نویاوریاندی الله ﷻ آزمائش راویستلونودی مرندشو

﴿فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ﴾ دایان دمقابل جملی دې اوخیرنه مراد دنیوی خیردې لکه مالدارۍ. صحت اونارینه اولاد میلایدل شولو ﴿وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ﴾ فتنی نه مراد آزمائش دې لکه غربت بیماری اونارینه اولادنه میلایدل شولو ﴿وَأَنْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ﴾ مرادتنه کفرته واپس کیدل دی. ﴿خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ تاوان ددنیاپې دادې چه جان، مال او عزت ئی غیرمحفوظ شواودنیوی عزت وکرامت ئی لاړو اوتاوان دآخرت ئی دادې چه ددائمی عذاب مستحق شو. اوکه څه نیک عملونه ئی کړی وی نوکفرته واپس کیدلودوچی نه هغه ټول بریادشو

﴿يَتَذَعُّوا مِنْ ذُوبِ اللَّهِ﴾ دامتعلق دې دمقابل سره اویان د﴿أَنْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ﴾ دې اوتفصیل دې د﴿خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ چه دې ظالم دالله ﷻ توحید اوعبادت پریخودلواو دداسی عاجزمخلوق عبادت ئی شروع کړو. چه هغه ده ته په نفع یاضرر رسولو باندی قادرندې ﴿يَتَذَعُّوا لِمَنْ ضَرُّهُ﴾ داذمشرک بدانجام ذکرکیری. پدی آیت کښ یوڅو مباحث دی

اول مبحث دادې چه دامذکورایت دمقابل ایت دپاره تاکیددې اوکه داایت په تاسیس باندی مبنی دې، نوبعض فرمائی چه داایت تاکیددې دمقابل ایت دپاره. اوپدی سره اشاره مقصوده ده دیته چه داکفار دغیرالله عبادت اوهغوی ته بلنه په کثرت سره کوی

اوبعض فرمائی چه تکرارلفظی نیشته دې بلکه دلته تاسیس دې ځکه چه مخکښ ایت کښ ﴿يَتَذَعُّوا﴾ په خپلی متعارفی معنی سره وو، اودلته ﴿يَتَذَعُّوا﴾ په معنی دیطعوا سره دې. او من نه مراد روسآء دَمشرکینودی. اوقرینه پری داوړستو جمله ده چه لیس المولی ولیس العشر ده

دویم بحث دادې چه دلته په من باندی لام داخل شویډې اوداجمله یعنی «لَمَنْ ضَرُّهُ» په ظاهر کښ مفعول به دې د «يَذْعُو» دپاره اومفعول به باندی لام، نه داخلېږی ځکه چه مفعول به دکلام په مینځ کښ وی اوپه مینځ دکلام کښ لام نه راځی نو، علامه محلی رحمۃ اللہ علیہ وغیرو حضراتو تنه جواب داسی کړیډې چه دالام زانددې ۲، اوبعض مفسرین فرمائی چه «لَمَنْ ضَرُّهُ» جمله مفعول به ندې د «يَذْعُو» دپاره بلکه مفعول به د «يَذْعُو» محذوف دې چه من دون الله دې او «لَمَنْ ضَرُّهُ» جمله مستانغه ده چه من ضره اقرب الخ موصول مبتدا ده او «لَيْسَ اَلْمَوْلَى» ورله خبر دې نوپه من باندی لام الابتداء داخل شویډې ځکه چه امتداء ده ۳، اوبعض فرمائی چه محل دلام صله ده یعنی ضره اقرب الخ خودالام دصلی نه رامقدم کړې شو اوپه موصول باندی داخل کړې شونوپه اصل کښ داسی وویدعو من لضره اقرب من نفعه، او ابن جریر طبری رحمۃ اللہ علیہ ددې دپاره دکلام عرب نه ډیر مثالونه بیان کړیډی چه دلام محل ورستوصله وی اودې داخل کړې شی په مقدم موصول باندی، لکه عرب وائی عندی لماغیره خیرمنه، چه په اصل کښ داسی دې عندی ماغیره خیرمنه (طبری)

دویم بحث پدی مقام کښ یواشکال دې، چه ددې ایت دمخکنی ایت سره تعارض دې ځکه چه مخکښی ایت کښ نفی دضرر اونفعی اوشودمعبودانوباظولونه مطلقا، اوپدی ایت کش دمعبودانوباظولودپاره نفع اوضررثابته کړې شویده، نوجواب تنه په متعددو وجوهوسره شویډی ۱، یوجواب دادې چه دلته «يَذْعُو» په معنی دیطع سره دې اومن نه مراد رؤساء اومتبعین دې، مطلب دادې چه دارؤساء اومتبعین چه خپلوتابعین سره ددنیوی مفاداتووعدې کوی نودنفعی وعدوپه بنیاد دوی چه دشرانواطاعت اوکفرکوی نوددغی اطاعت نقصان دفتادې نه ډیردې، نوخلاصه دجواب داده چه مخکنی ایت کښ نفی دنفعی اوضرر دمعبودانوباظولونه شوی وواویدی ایت کښ چه اثبات شویډې دنفعی اودضرر نوهغه دؤساء داطاعت شویډې

دویم جواب دادې چه مخکی ایت کښ نفی دضرر بالذات وه یعنی دامعبودان باطله بالذات انسان ته ضرر رسولوباندی قادرندې، اودلته اثبات دضرر تسیبیا دې یعنی ددې معبودان باطلو عبادت کول سبب دضرردې، اودغه شان په مخکنی ایت کښ نفی دنفعی حقیقی وه اودلته

اثبات دَنَفَعی توقعی دے ہے دَدِی مشرکینو عقیدہ او خیال داوو چہ دابتان بہ زمونہ شفاعت کوی او مونہ تہ بہ فائدہ را کوی نو دایت مطلب داشو چہ کوم ددوئ خیال دے چہ دامعبدان بہ مونہ تہ فائدہ را کوی ہفہ دیربعیدہ دہ خکہ چہ ہفہ صرف اوصرف یوہ توقع دہ اوضرر قریب دے خکہ چہ ہفہ متقین دے اوبعض فرمانی چہ پدی ایت کبن ضرر تہ اقرب و نیلے شوی دے نونفع نی بعیدہ شوہ اوپہ کلام دَعربو کبن بعید کله کله دَمعدوم دَپارہ استعمالیری لکہ سورۃ ق کبن دکفارو قول پہ بارہ دَبَعث کبن اللہ ﷻ نقل کریدی چہ ذلک رجع بعید دلته بعید پہ معنی دَمعدوم سرہ دے. نو دَجواب خلاصہ دادہ چہ مخکبسنی ایت کبن ہم نفی دَنَفَعی شوے وہ اوپدی ایت کبن ہم وجود دَنَفَعی معدوم کرے شو البتہ پہ مخکبسنی ایت کبن نفی دَضَرر شوے وہ خوہفہ بالذات وہ اودلتہ چہ کوم اثبات دَضَرر شوی دے ہفہ تسبیادی

درہم جواب امام رازی رحمۃ اللہ علیہ کریدی چہ نفی دَنَفَعی اودضرر حقیقہ دہ اوپدی ایت کبن اثبات دَنَفَعی اودضرر فراضی یعنی دامعبدان باطلہ چاتہ نفع اوضررنشی ورکولی خو کچرتہ بالفرض نفع اوضررنشی ورکولی ہم شوے نویابہ ہم ضرریہ نی دیروو پہ نسبت سرہ نفعی تہ اونفع نی بہ دیرکمہ وہ واللہ اعلم

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي

يَقِيناً اللہ ﷻ بہ داخلوی ہفہ کسان چہ ایمان نی راوری وی او عملونہ نی کریدی نیک (موافق دَسنت) جنتونو تہ چہ بہیری

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ۝ مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ

بہ لاندے دَ بنگلو دہنی نہ نہرونہ بیشکہ اللہ ﷻ کوی ہفہ خہ چہ اوغواہی، خوک چہ گمان کوی چہ ہجری بہ

يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ

امداد اونکری ددہ شبی پاک، اللہ ﷻ پہ دنیا او آخرت کبن نو او گدہ دے کری یوہ رسن اسمان تہ بیادی ہریکری نو اودی گوری

هَلْ يُدْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ ۝ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ

چہ آیا لری کوی داخل ددہ ہفہ خہ لرہ چہ دے نی غصہ کریدی او ہمدارنگی نازل کریدی مونہ داقرآن آیاتونہ واضع

وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يُرِيدُ إِنَّ اللَّهَ أَمَنُوا وَاللَّيْنُ هَاكُوا

اویسکه الله ﷻ هدایت کوی هغه چاته چه اراده نی اوکری بیشکه هغه کسان چه مؤمنان دی اوفه کسان چه یهودیان دی

وَالضُّمَيْنُ وَالنَّصْرَى وَالْمَجُوسُ وَاللَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ

اوضاری اومجوسیان دی اوفه کسان چه شرک نی کردی. بیشکه الله ﷻ فصله ه کوی به منیغ ددوی کنی

يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝

به ورخ دقیامت بیشکه الله ﷻ به هرخیزباندی حاضرناظر دی

﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ هَدَايَسَاتِ أُخْرَى دِي مُؤْمِنَانَوْتِه، ﴿إِنَّ اللَّهَ يَقَعْلُ مَا يُرِيدُ هَدَايَسَاتِ دِي دِمَاقِبَلِ دِبَارِه يَعْنِي دَالله ﷻ دارادی دِبَارِه خه مانع نیشته چه خه اراده اوکری نوهغه امرخامخاواقع کیبری نومؤمن ته اجراوکافرته سزا دابه هم خامخاواقع کیبری ﴿مَنْ كَانَ يَظُنُّ هَدَادِرِم زجرذکرکیبری اوبدی ایت کنی دیرتوجیهات دی

اوله توجیه سره دَرِبَط نه دِمَاقِبَل سره داده چه ﴿لَنْ يَنْصُرَهُ هُكَبَشِ ضَمِيرِرَاجَع دِي نَبی پاک ﷺ ته نوماقبل ایت کنی حال دَمُؤْمِنَانَوذَکَرَشُو نویدی کنی حال دَنَبی ﷺ ذکرکیبری اودغه شان به ماقبل ایت کنی دَکَفَارَو دَمُعْبُودَانَوپِه باره کنی دَکَرَشُول چه مَعْبُودَان باطله خپلو عابدانوته نه نفع ورکولی شی اونه ضررته دفع کولی شی، نوکفاروبه دَنَبی ﷺ مخالفت کولویدی بنیادچه الله ﷻ دَخِیل نَبی ﷺ امداد اونصرت نه کوی نوالله ﷻ دَدَوئ دَغِه فاسدخیال رد کوی چه کچرته دَوئ خانونه هم مَرِه کَری دَغَصی نه خوالله ﷻ به دَخِیل نَبی ﷺ امداد اونصرت ضرورکوی، نویدی اعتباردایت مقصد دادی چه کچرته دیوکس کوشش داوی چه په نَبی ﷺ باندی غالب شم اوالله ﷻ دَخِیل پیغمبرامداد اونکری نوداکس دِي دَاسی اوکری چه آسمان ته دَرَسِ اُورسوی، خکه چه امداد دَجَانِبِه دَ آسمان نه رَاخِی نودِی دَرَسِ په ذریعه آسمان ته اُوخِیزِی اوامداد دِي قطع یعنی بندگری، نودِی دِي اوگوری چه بدی طریقی سره دِي په خپل تدبیراومقصدکنی کامیاب کیدلی شی؟؟ اواستفهام دِبَارِه دَانْکاردِی یعنی بیابه هم دِي بدی خپل مقصدکنی کامیاب نشی.

دویمه توجیه پدی اعتبارچه «يَنْصُرُهُ» ضمیر راجع شی نبی ﷺ ته داده چه «يُظَنُّ» به معنی

دَئِمَناسره دې اوسمآ نه مراد اسمان دې «لَيَقْطَعُ» نه مراد وحی بنده ول دې خکه چه وحی راتلل موقوف علیه دآمداد دپاره ده. نودایت مقصد دادې کچری دیوکس داخواهن وی چه دې په پیغمبرباندی غالب شیخ اوالله ﷺ دې دخپل پیغمبرسره امداد اونکری نوداکس دې اسمان ته اوخیژی اوسلسله دوحی دبنده کړی نو اودگوری چه پدی طریقی اوندییرسره دې نصرت دنبی ﷺ ختمولی شی! یعنی نشی ختمولی نوولی خان هسی ستری کی. **دویمه توجیه** پدی اعتبارچه ضمیرنبی پاک ﷺ ته راجع شی داده چه «السَّمَاءُ» نه مراد سقف دبیت یعنی دکوروالا جهت مراد دې اواله «لَيَقْطَعُ» به معنی دلختق سره دې یعنی خان پهانسی کول. نودایت مقصد دادې چه خوک داگمان کوی چه الله ﷻ به دخپل نبی ﷺ امدادنه کوی نوهغه کس دې جهت سره رسن غوته کړی اویپادې خپل خان له پهانسی ورکړی نو اودې گوری چه پدی طریقی سره دده غصه ختمیږی اوکنه لکه په بل خائ کبن الله ﷻ فرمانی موتوا بغضکم اوپدی توجیه په اعتبارسره دایت محمول دې په تهدیدباندی اومحمول ندې په تجویز دخودکشنی باندی

بل احتمال دادې چه «يَنْصُرُهُ» ضمیر راجع دې من ته نودالایت بیامتعلق دې دایت

نمبر ۱۱ سره چه په هغی کبن حالت دمرتدینو اومنافقینو دکروو چه تکلیف اوازمانش راتللو سره به نی خپل دین پریخودلواو دابه نی وئیل کچرته دادین صحیح وی نوولی به په مونږ باندی تکالیف راتلل. نوپدی آیت کبن دغه شان خلکو ته زجر ذکر کیږی. نوپدی اعتباره متعدد توجیهات دی اوله توجیه داده چه پدیکبن مقصود حث دې په تسلیم دتقدیرباندی. یعنی انسان ته تقدیر تسلیمولوباندی رغبت ورکول مقصود دې. خلاصه داده چه کله یومنافق اوضعیف الاعتقاد انسان ته تکلیف اوزسرې نوهغه ته غصه ورشی اودالله ﷻ درحمت نه مایوسه شی اودتقدیر په تسلیمولوباندی باندی راضی نشی اوداخیال اوگمان کوی چه الله ﷻ خما امداد په دنیا کبن اونکرو نو په آخرت کبن به هم نه کوی نوالله ﷻ فرمانی چه داخیال کوونکی انسان دې یوه رسن چت ته غوته کړی او خان له دې پهانسی ورکړی نو بیادې اوگوری چه پدی طریقی سره دې په تقدیرباندی غالب کیدې شی! یعنی نشی غالب کیدې نوبیا ولی تقدیرنه تسلیمه

وی. نویدی توجیه هم «السماء» نه مراد چت دی او «لِنَقْطَع» نه مراد خپله زندگی خمول یعنی خان له پهانسی ورکول دی او داهم په تهدید باندی محمول دی نه په نجو بزد خو د کشی باندی بله توجیه د حضرت شاه صاحب رحمته الله علیه ده چه هغه فرمائی چه دامثال بیانیری دهغه سړی چه د دنیوی تکلیفونو دوجی نه دمعبودانو باطلو عبادت شروع کړی یعنی کوم کس چه د دنیوی تکلیفونو دوجی نه د الله ﷻ نه مایوسه شی او دغیر الله نه امداد غوختل شروع کړی. بابا گنوته او قبرونوته چیغی او فریادونه شروع کړی، نودده مثال داسی دی لکه چه یو اسمانی رسی یوړی نی خان غوته کړې وو، نوکه دی په خپله نشوختلی اسمان ته. نو کم از کم داوقع او امید خو وو چه څوک هم داری سئ په بره راکاپی اودی په خپل منزل مقصوده اورسیری خود انسان صبر اونکړی اود معبودانو باطلو په عبادت سره دغه اسمانی رسی کت کړی. او منزل مقصوده درسیدلو هغه امید او توقع هم ختم شوه نویباد او گوري چه دغیر الله پدی عبادت سره دده غصه ختمیری او غیر الله به دده امداد او کړی شی؟ ددی توجیه په اعتبار سره «يَسْبِي إِلَى السَّمَاءِ» نه مراد قرآن او توحید دی او امر بمعنی الاخبار دی او د حضرت شاه صاحب رحمته الله علیه توجیه ته حضرت الشیخ ترجیح ورکړیده ځکه چه پدی اعتبار دآیت دماقبل سره ربط بالکل واضح دی. ځکه چې ماقبل آیت کبس دمعبودانو باطلو غیر نافع او غیر ضار ذکر وواپدی ایت کبس هم دغه مضمون دیو مثال په ذریعې سره ذکر شو. د دینه علاوه نور هم توجیهات مفسرینو ذکر کړیدی

«وَكَذَلِكَ أَتَتْكَ» پدی کبس ترغیب الی القرآن ذکر کیري. عام مفسرین فرمائی چه: کاف دپاره د تشبیه دی، مشبه به آیات سابقه دی او مشبه باقی قرآن دی. یعنی څرنکه مونږ آیات د توحید اثبات در سالت او اثبات د حشر په دلائلو عقلیو سره او کړونو دغه شان بهی قرآن هم مونږ نازل کړیدی چې په هغې کبس واضح واضح دلائل دی. او حضرت شیخ رحمته الله علیه فرمائی چی کاف دپاره د بیان کمال دی یعنی دامسئله توحید وغیره د قرآن په دلائلو سره واضح کول. زموږ کمال دی

«وَأَنَّ اللَّهَ يَتَدَي مَن يُرِيدُ» پرید دپاره فاعل ضمیر دی. او دهغې په مرجع کبس دوه: ۱. احتمال ه دی. یو احتمال دادي چه ضمیر راجع دی من ته نو دآیت مقصد دادي چې الله ﷻ هغه چاته هدایت

ورکوي چې هغه ذهديات اراده کړي وي اوانابت الی الله ښی کړې وی اویاضمیر راجع دې الله ته اوعائد محذوف دې ای یرید الله هدایت

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا هَرَكَلَهُ فِي مَقَابِلِ آيَاتِ كُنْزٍ دَدِي ذَكَرُوا شَوْجِي هِدَايَتٍ وَرَكُولٍ دَالْتَهُ﴾
 کاردی، نواوس پدی آیت کښ ذکر د هدایت یافتنه اود غیر هدایت یافتنه خلکو کیري، حضرت قتاده رضی الله عنه نه مروي دي چې اصول د ادیان پونځه دي پدی آیت کښ مذکور دي، څلور د شیطان دي اویو د رحمان دي قال قتاده الا دیان خمسة، اربعة للشیطان وواحد للرحمن (قرطبي)، ﴿آمَنُوا﴾ مراد تنه امت محمدیه علیهم السلام دي، ﴿هَادُوا﴾ نه مراد امت د موسی علیه السلام دي ﴿وَالصَّيْبِينَ﴾، نه مراد امت د ابراهیم علیه السلام دي، ځکه چې د صابین په تفسیر کښ دیر اقوال دي مشهور قول پکښ دادي چې دا هغه خلک ووچه د ستور و عبادت به ښی کولو اوداپه دور د حضرت ابراهیم علیه السلام کښ وو ﴿وَالصَّيْبِينَ﴾ مراد تنه امت د عیسی علیه السلام دي ﴿وَالْمَجُوسَ﴾ مراد تنه د اور عبادت کونکي دي ﴿وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ مراد تنه عام مشرکین دي چې په یو مخصوص نوم سره ندي مستی، لکه څرنګه چې صابین او مجوسیان په مخصوصو نومونو سره مستی دي، نولهذا د اعطف د مغایرت فی التسمیه د وجی نه دي اوحقیقه مغایرت نیشته دي. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ﴾ غوره قول دادي چه دا ان سره د اسم او خبر په محل د رفع کښ خبر واقع شويدي د ماقبل ان دپاره اود آیت مقصد دادي چه په دنیا کښ هریوه فرقه د ادعوی کوی چه مونږ په حق یو خود دوی تو یو په مینځ کښ به حقیقی او عملی فیصله الله تعالی د قیامت په ورځ اوکړی دنیا کښ هم الله تعالی فیصله کړیده خود ا فیصله قولی ده اواخرت والا فیصله به عملی وی ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَكِيمٌ﴾ د اعطت دې د ماقبل یعنی ﴿يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ دپاره.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

آیانه گوري ته چه بیشکه الله تعالی ته سجده کوي هغه څوک چه په اسمانونو کښ دی او هغه څوک چه په زمکه کښ دی اونرو اسپو پښ

وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَوُفِّرُ مِنَ النَّاسِ وَكَوُفِّرُ حَقِّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ

اوسنوري او غرونه او وني او چاربايان او دیر دخلکونه او دیر و باندی پوره شويده فیصله د عذاب او هغه څوک

يٰۤاَيُّهَا اللّٰهُ قَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرٍ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٦٣﴾

چه سپک کری هغه لره الله ﷻ نونېشته هیڅ څوک هغه لره عزت ورکونکې، بیشکه الله ﷻ کوی هغه څه چه اوغواړي

﴿اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ﴾ دا دویم دلیل عقلی دې په توحید باندی، چه ټول کائنات د الله ﷻ مطیع او الله ﷻ حکم ته منقاد دی، د سجدې نه مراد یا حقیقه سجده ده او د هر مخلوق سجده د هغه د ذات سره مناسب مناسب مخصوص کیفیت باندی وی نو د انسان سجده وضع الجبهة علی الارض ده او د نمر سجده د هغه یو طرف ته بل طرف ته گرځیدل دی لکه الله ﷻ فرمائی اولم یروا الی ما خلق الله من شیء یغیاء ظلله عن الیمین والشمال سجداً لله (النحل) اودغه شان نور څیزونه چه د هغو مخصوص کیفیت سجده وی (ابن کثیر) اودغه شان په حدیث د ابودر ﷺ کبس هم دی چه نقل کړیدی امام بخاری ﷺ او مسلم ﷺ وغیره قال رسول الله ﷺ ادری ابن تذهب هذه الشمس؟ قلت الله ورسوله اعلم قال فانها تذهب فتسجد تحت العرش ثم تستأرخ اودا قسم سجده اختیاری ده او هر کله چه الله ﷻ شعور په هر شی کبس پیدا کړیدی، که انسانان دی یا خناور او یا نباتات دی نو د دې وجی نه هریوشی الله ﷻ ته اختیاری سجده لگوی، البته د سجدې تکلیفی حکم فقط انسانان او جناتوته دې، اوبعض فرمائی چه د سجدې نه مراد انقیاد او اطاعت دې تکوینی طور باندی او پدی اعتبار سره دامعنی ذوی العقول، غیر ذوی العقول، سجده تکلیفی او غیر تکلیفی ټولوته شامله ده یعنی دا ټول مذکور اشیا تکوینی طور د الله ﷻ د حکم منقاد دی.

او کائنات ټول الله ﷻ ته سجده لگوونکی او الله ﷻ ته منقاد دی، لیکن تخصیص د دې مذکوره اشیا وڅکه اوشو چه دامعبودان گرځولی شوی وو، صاحب د بحر وغیره د ابن عظیم ﷺ نه نقل کړیدی چه حمیر قبیلې به د نمر عبادت کولو، کنانه به د قمر، تمیم به د دیران ستوری، لحم به د مشتری ستوری، قریش به د شعری، طی به د ثریا، اسد به د عطارد اوربیه به د مرزم ستوری عبادت کولو اودغه شان مشرکینو څنی بتان د غرونو نه تراش کړی وو، او څنی به نئی د وونونه جوړ کړی وو اودغه شان د څنی وونو عبادت هم کړې شویدي، اودغه شان د دواو بیعی د څارو و عبادت هم کړې شویدي لکه غوا وغیره شو.

«وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ» کثیر مرفوع دې اوددې په رفع کښ درې اقوال دي ۱، یو قول دادې چه
 دا عطف دي به «وَمَنْ فِي الْأَرْضِ» باندې اود عطف الخاص علی العام د قبیلې نه دې
 ۲، دویم قول دادې چه دا فاعل دې د فعل مقدر د پاره چه یسجدې او عطف د جملې په جملې باندې
 دي. اود سجدي نه مراد سجده تکلیفی او تشریفی ده ۳، اودریم قول دادې چه «وَكَثِيرٌ» مبتداء
 ده او خبر نې محذوف دې چه مثاب لفظ دې
 «وَكَثِيرٌ حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ» کچر نه د سجدي نه مراد انقیاد شی طوعا یا کرها، نوبیا ددې عطف په
 «وَمَنْ فِي الْأَرْضِ» باندې دې. او «حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ» ورله صفت دې او هر کله چه دوی منکروو
 د سجدي تکلیفی نه نو ددې وجه نه توصیف ئې په «حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ» سره اوشو او کچرته
 د سجدي نه مراد سجده تکلیفی او تشریفی شی نوبیا کثیر مرفوع دې بناء برابندائیت او «حَقٌّ عَلَيْهِ
 الْعَذَابُ» جمله ورله خبر واقع شوی دې اویا «حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ» صفت دې او خبر د مبتدا د پاره
 محذوف دې چه محرمون لفظ دې «وَمَنْ يَنْ أَلَّهِ» مراد تنه ازلی بد بختی او ایمان نه محروم کیدل دی

هٰذِهِنَّ خَصْمَتَيْنِ اِخْتَصِمَا فِي رَبِّهِنَّ فَالْتِمْنَ كَفَرُوا

دادواړه، مؤمنان او کافران مخالفې ېلې دي چه جگړه کوي په باره درب خپل کښ. بس معه کسان چه کفر نې کړې دي

قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن تَلٍ يَصُبُّ مِّن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ۝ يَصْهَرُ

خوړ ېلې په شي ددوی د پاره کپړې جامې داوړ. اړ ېلې په شي پورته د سر نو ددوی نه پشیدلې اوبه ویلی کیدې په شي

بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ۝ وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِّن حَدِيدٍ ۝ كُلَّمَا

په هغې سره دفعه څه چه به خپو ددوی کښ دی او خرمنې اوددوی دوهلو د پاره گروونه دی داوسپنې نه. هر واري

أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعْمِلُوا فِيهَا

چه دوی او غوړې چه اوځې ددي اورنه د غم، تکلیف، دوجې نه نو واپس به او غوړ ځولې شي په هغې کښ

وَقُتِلُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٦٠﴾

اوبه وئیلی شی ورنه اوځنی عذاب داوړ سوزوونکی

﴿هَذَا نِ حَصَمَان﴾ په هذان سره اشاره پدی مخکښ ایت کښ مذکور شیرو ډلوته ده چونکه ددې ټولور جمع دوه ۲، ډلوته کیږی چه یوه ډله د مؤمنانوده اوبله ډله دکافرانوده. اویا اگر چه دکافرانو پنځه ډلی ذکر شویدی خو بیا بر الکفرمله واحده یوه ډله حساب کړې شویده نو ددې وجی نه اشاره تشبیه ذکر کړې شوه اوجه کړا ددوی په ذات اوصافو دالله ﷻ کښ اوبه دین دالله ﷻ کښ اودغه شان په بعث بعد الموت کښ ده اوجه کړا هم عامه ده که قولی وی یعنی بحث مباحثی په صورت کښ وی یا عملی وی لکه جنگ بدرو غیره کښ شو. اوبه روایت دبخاری وغیره کښ چه راغلیدی چه دا ایت دمبارزین دبدر په باری کښ نازل شویدی چه ابتداء د مؤمنانو دطرف نه حضرت حمزه ؓ، علی ؓ، اوعبیده ؓ او وتلواو دکافرانو دطرف نه عتبہ، شیبه او ولیدرا وتلو نو ددې تعارض ددې ماقبل قول اوتفسیر نیشته دې ځکه چه اعتبار عموم دالفاظو سره وی اویا خصوص دواقعی لره نوی

﴿فَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ داتخويف اخروی دې ډلی دکافرانوته اوتفصیل اووضاحت د﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ دې چه الله ﷻ به ددوی په مینځ کښ څرنگه فیصله کوی؟ اودغه شان تخويف اخروی ذکر کیږی کافرانوته او ﴿فَقُطِّعَتْ﴾ په معنی دخیطت اوسویت سره دې یعنی دوی دپاره به دجهنم داوړنه جامی جوړی کړې شی اودایا استعاره تمثیلیه ده یعنی څرنگه چه لباس په انسان باندی احاطه کړې وی دغه شان به په دوی باندی دجهنم اور احاطه کړې وی اویا ایت په ظاهراو حقیقت باندی محمول دې چه ددوی لباس به دجهنم داوړنه جوړ کړې شوې وی. دا قول دحضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه دې

﴿يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ﴾ حم هغه سختی گرمی اوبه دجهنم دی چه دهغی په باره کښ ابن عباس ؓ نه مروی دی کچرته ددې یوه قطره ددنیا په غرونو باندی توئی کړې شی نو داغرونه په ویلی شی نودغه گرمی اوبه به دجهنمیانو دسر دپاسه اړولی شی اعاذالله منها،

﴿يَهْتَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ﴾ صہر ویلی کیدلوتہ وٹیلې کیری، دحضرت ابوہریرہ ؓ نہ روایت دې فرمائی چه سمعت رسول الله ﷺ يقول ان الحميم ليصب من فوق رؤسهم لينفذ من حجمة احدهم حتى يخلص الى جوفه فيسلب ما في جوفه حتى يرق من قدميه وهو الصهر ثم يعاد كما كان (ترمذی) یعنی یقینا حمیم به ددوئ دسرو نو دپاسہ راتوئی کړې شی نودابه ددوئ دخیتودننه ته به اورسپیری اوددوئ په خیتو کښ چه څه دی هغه به لاندې ترخپو پوری به اوبهیری اودا صهر دې اوبیا به دوباره دوئ جوړ کړې شی (داعمل به ورسره بار بار کیری).

﴿وَالْجُلُودُ﴾ غوره قول دادې چه ددینه مخکښ تحرق یا تشوی فعل مقدر دې ځکه چه څرمنی بهیری یا تووئ ږی نه بلکه سوز ږی ﴿وَكَمْ مَقْمَعٌ مِنْ حَدِيدٍ﴾ مقامع جمع دَمَقَمَع یا دمقمعة ده اودا ماخوډ دې دَمَقَمَع نه چه ذلت اورسوائی ته وٹیلې کیری، دلته تنه مراد گرزونه دی اوچونکه پدی سره وهلو کښ به دوئ ته ذلت رسول هم مقصودوی نو ځکه لفظ دَمَقَمَع ذکر شو، اودحضرت ابوسیعده خدری ؓ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو: لو ان مقمعا من حديد وضع في الارض فاجتمع له الثقلان ما اقلوه من الارض (ابن کثیر) یعنی کچری دا گرز دآوسپنی په زمکه باندی کیخودلی شی اویاتول انسانان او جنات ددې د راوچتولودپاره راجمع شی نونه به ئی کړی اوچت دزمکی نه اوپه یوبل روایت کښ دی، لوضرب الجبل بمقمع من حديد لغتت ثم عاد کماکان، یعنی دآوسپنی په دغه گرز باندی کچرته غراووهلی شی نوهغه به ټکړې ټکړې شی (نوجه کافر پری اووهلی شی نوهغه به هم دغه شان شی، اوبیا به دوباره هغه شان جوړ کړې شی لکه څرنگه چه ووا (ابن کثیر).

﴿كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا﴾ یعنی دجهنم جوش چه کله داکافران اور لمبوسره رااوچت کړی نو پدی وخت کښ به ددوئ امید پیدا شی چه دا اوریه مونږ دجهنم نه بهرته او غورځوی اودوئ به اراده دبهرته دوتلو او کړی نور فرشتی به ئی دآوسپنوپه گرزونو اووهی او واپس به ئی لاندې جهنم ته گذار کړی اودا ویا (۷۰) کالو مسافت په اندازی سره به لاندې لار شی نو ارادې نه مراد هغه اراده ده چه په وخت دآشراف کښ به وی او اعاده مرتبه ده په هغی اشراف باندی چه دوئ پکښ دخروج اراده کړې وی، نولهدا دا اعتراض نه واردیږی چه اعاده وٹیلې کیری سابقه حالت یا مکان ته

واپس کیدل نود اتقضا کوی د خروج دجهنم نه نو ددی ایت تعارض راغی دایت دسورة البقره سره
چه وماهم بخارجین من النار دی

۲. او حضرت نهانوی علیه السلام فرمائی چه اعاده به قعر دجهنم نه به کیری اودا به ددوی یو طبعی
کوشش وی چه دوی به نی کوی اگر چه دوی به پدی باندی ښه بوهه وی چه مونږ ددی نه بهرنه
نشوونلی خود دوی به دقعر نه دروازی او کناری دجهنم نه به راستی نه هله به ورته ملانک ولاړوی
اودا وسپنی به گروز نو باندی به نی اووهی او قعر ته به نی واپس کړی

۳. بعض فرمائی چه اعاده مرتبه ده په خروج حقیقه باندی خو مراد د خروج نه یوی طبقی نه
بلی طبقی دجهنم ته خروج مراد دی. یعنی خنی جهنمیان به دخپلی طبقی نه مراد بلی طبقی ته
لاړشی نو فرشتی به ورپسی لاړی شی او په گروز نو باندی به نی اووهی او خپلی طبقی ته به نی
واپس کړی او دین غمږ ښایدل اشتغال دې د ښه دضمیر نه به اعادی دحرف جر سره او یا من
اجلیه دې یعنی لاجل الغم او تنوین دپاره دتعظیم دې

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي

بسیکه الله ښه داخلوی هغه کسانو لره چه ایمان شی راوړیدی او عملونه شی کړیدی نیک جنونونه چه بهیري به

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُجَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا

لاندی دښکلود هغی نه ولې نهرونه ځانسته کیدی به شی دوی به هغی کښ به ښکړو دسرو زړو سره او ملغلری.

وَلِبَاسُهَا مِنْهَا خَرِيرٌ ۝ وَهُمْ فِيهَا عَلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ ۝ وَهُمْ فِيهَا

اوجامی ددوی به په هغی کښ رښم وی او هدایت ورکړی شوی وو ددوی پاکي وښانه. او هدایو ورکړی شوی وو

إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

لاړی دمسلمی شوی ذات نه. بېشکه هغه کسان چه کفری کړیدی او منع کوی خلک دلاړی داند ښه نه او مسجد حرام نه.

الَّذِينَ جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ ۝ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ

هغه چه گرځولی دی مونږ هغه دخلکود بڼه ډیر اړیدی. ډیره هغه به هغی کښ او مسافر. او ځانه اړاده او کړه به هغی کښ

بِالتَّحَدِّيِّ يُظْلَمُ نَفْسُهُ مِنْ عَذَابِ الْيَمِّ ۝

دکګ لیج په ظلم سره نواوېه ځکووونو هغه نه د عذاب دردناک نه

﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا دَابِشَارَتِ اٰخِرٰوۤى دې مۇمنانو ته اود مۇمنانو دپاره د

فیصلی بیان دې. ﴿مُخَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ ۝ داپه مقابله د ﴿وَهُمْ مُقْتَمِعٌ مِنْ حَدِيدٍ ۝ کښ دې یعنی دکفارو دپاره به ذلت آمیز وهل وی او مۇمنانو ته به فرشتی اساور یعنی بنگری اوتاچونه اچوی اودابه د مۇمنانو داعزاز اواکرام دپاره وی لکه څرنګه چه پخوانو بادشاهانو به په لاسونو کښ به دسرو زرو اود سپینوزرو بنگری وو. او په سورة الکھف ایت نمبر (۳۱) کښ دابنگری فقط دسرو زرو ونیلی شویدی او په سورة الدهر کښ فقط دسپینوزرو نه ونیلی شویدی او پدی سورة کښ او په سورة فاطر کښ ورسره ذکر دلؤلوی یعنی ملغلرو هم دې. نو ددې وجه نه مفسر قرطبی رحمه الله فرمائی چه دهر مومن په لاس کښ به درې (۳) قسمه بنگری وی دملغلرو دسرو زرو اود سپینوزرو اوبعض فرمائی چه اصل بنگری به دسرو اوسپینوزرو به وی اودملغلرو نقش نگاری به پری کړې شوې وی

﴿وَلَوْلَا ۝ دامنصوب دې ځکه چه داعطف دې په محل د ﴿اَسَاوِرَ ۝ بانندی. او که په جرسره شی

لکه د اقراعت د بعضو دې نوبیا عطف دې په اساور بانندی لفظاً، ﴿وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ ۝ ددې هدایت نه مراد یاه اخرت کښ دې نوبیا د قول طیب نه مراد هغه کلمات دی چه په سورة الزمر ایت نمبر (۷۴) کښ دی چه دوی به داوائی په جنت کښ الحمد لله الذی صدقنا وعده واورثنا الارض الخ او ﴿صِرَاطِ الْحَمِيدِ ۝ نه مراد جنت ته داخلیدل دی او که هدایت نه مراد دنیوی شی نو قول طیب نه مراد کلمه توحیدده اوصاحب د روح المعانی ذکر کړیدی چه قول طیب نه مراد امر بالمعروف اونهی عن المنکر دې او ﴿صِرَاطِ الْحَمِيدِ ۝ نه مراد دین اسلام دې

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا ۝ تخویف اخیوی ذکر کړی هغه خلکو ته چه د الله ﷻ د دین نه خلك منع

کوی. ﴿وَيُضْطَوْنَ عَنْ ۝ و او یا حالیه دې اوداجمله حال واقع شویده د ضمیر مرفوع د ﴿كَفَرُوا ۝ نه

اویا دا جمله خبرده دمبتدا محذوفی دپاره، یعنی هم یصدون نویدی دواپو اعتسار اتوسره خبردان محذوف دې چه معذون دې په قرینی دَ بِذُنْفِهِ مِنْ عَذَابِ اَلْیَمِیْنِ سره اویا او زانددې او ﴿یَصُدُّونَ﴾ خبردې دَ اَنْ یعنی دَالله ﷻ ذَیْنِ نه خلك منع كول داکار د کافرانو دې او ﴿یَصُدُّونَ﴾ اگر چه مضارع ده خومرادتنه استمرار دې لکه ونیلې کیرې فلان یعطی، فلان یحسن الی الفقراء نو د دینه مراد صرف یوخلی اعطاء، اوصرف یوخلی احسان کول ندی بلکه استمرار دا عطاء، اواستمرار دا احسان دې

﴿وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ دمسجد حرام نه مراد یا ټول حرم دې په طریقی د ذکر د جز مرادتنه کل. لکه په سورة التوبة کښ دی اِنَّمَا الْمَشْرُكُونَ نجس فلا یقربوا المسجد الحرام الخ قرینه پری دا ورستو جمله ده ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظِلْمٍ﴾ دا قول دابن عباس ؓ دې اود دینه بعض اهل علمو استدلال کړیدې چه ارض حرم وقف عام دې او ملک خاص ندې نولهدا دهغی خرڅول او په کرایه ورکول جائز ندی دا قول دامام ابوحنیفه ؒ نه هم مروی دې. نویدی اعتبار سره ﴿سَوَاءٌ اَلْتَقِیْتُ فِيهِ وَالْبَادِيَةَ﴾ اعتبار د حق او ملکیت سره مراد دې یعنی په ارض حرم کښ دمقیم حرم اود مسافر یوشانتی حق دې. اویا د المسجد الحرام نه مراد خالص مسجد حرام دې نویدی اعتبار سره سواء الکاف فیهِ والباد تسویه په اعتبار د قبلی اود تعظیم سره ده یعنی مسجد حرام قبله دهر چا دپاره ده که څوک په مکه کښ وی او یا بهروی دمکی نه اود دهغی تعظیم په هر چا باندی ضروری دې

فانده پدی باندی د ټولو اهل علمو اتفاق دې چه د ارض حرم اود دمکی د زمکی هغه حصه چه دهغی سره مناسک د حج اوافعال د حج وابسته دی هغه دچاپه ملک خاص کښ ندې بلکه وقف عام دې دهغی خرڅول په کرایه ورکول جائز ندی البته عامی زمکی د حرم اود دمکی داپه ملک خاص کښ دې او که نه؛ نو پدی کښ په ابتداء کښ د اهل علمو اختلاف وو بعضوبه نیز جائز اود بعضوبه نیز ناجائز وو اودامام ابوحنیفه ؒ نه هم پدی سلسلی کښ دوه ۲، قولونه راټول کړې شویدی صاحب د هدایې په باب الکراهیه کښ عدم جواز قول ته ترجیح ورکړیده اوصاحب دمظهری هم پدی باندی زور ورکړیدی. لیکن مفتی به قول د جواز والادې. اودامسئله اوس اتفاقی گرځیدلی

دہ چہ دمناسک حج سرہ تعلق لرونکی زمکی نہ علاوہ باقی زمکی دمی کنس ملک خاص راتلی شی نولہذا دھنی خرخول اوپہ کرایہ ورکول جائزدی اوپدی ایت کنس ذکر دھنی حصی دی چہ ہنی سرہ مناسک دحج تعلق لری

﴿سَوَاءٌ أَلْعَبْتُ فِيهِ وَأَلْبَدْتُ﴾ سواء پہ معنی دمتویا سرہ دی مفعول ثانی دی دجملناہ دیارہ (مدارک) ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ﴾ الحاد نہ مراد دلتہ خروج اوعدول دقصد اواعتدال نہ دی اودادوارہ یعنی ﴿بِالْحَادِ﴾ او ﴿بِظُلْمٍ﴾ یا حالین مترادفین دی دیرد دضمیر نہ اویا ﴿بِالْحَادِ﴾ حال دی دضمیر دیرد نہ او ﴿بِظُلْمٍ﴾ بدل دی د﴿بِالْحَادِ﴾ نہ پہ اعادی دحرف جار سرہ اویا پہ دوارو مواضعو کنس یاد ملا بست دیارہ دہ اویا پہ ﴿بِالْحَادِ﴾ کنس ملا بست دیارہ اوپہ بظلم کنس دسبب دہ ای ملحد بسبب الظلم او مفعول د﴿یُرِدْ﴾ دیارہ محذوف دی دیارہ دعموم چہ شیناما دی او ظلم نہ مراد ہغہ ٲول امور دی جی دھنی ارتکاب یا مطلقاً ممنوع وی لکہ شرک کفر کنخل او غیبت شو او یا دھنی ارتکاب صرف حدود دحرم کنس ممنوع وی لکہ پہ ارادی دعمری یا حج سرہ بغیر داحرام نہ حرم تہ داخلیدل بنکار کول یا دحرم بوتی شو کول شو اوپہ حدیث کنس دی داین عباس ؑ نہ مروی دی چہ نبی ﷺ اوفرمایلو چہ دری کسان اللہ ﷻ تہ دیر مبغوض دی پہ ہنی کنس یوکس ملحدو الحرم دی اوزیادت دظلم پس دالحاد نہ پدی کنس اشارہ دہ چہ پہ حدود دحرم کنس ہرقسم خروج عن الاعتدال ظلم دی پہ خلاف دعامو مقاماتونہ چہ ہلتہ کلہ کلہ خروج عن الاعتدال ظلم نوی بلکہ حق وی بدلیل قولہ تعالیٰ وجزاء سینۃ سینۃ مثلھا (جمل).

فائدہ: پہ ارض حرم کنس صغیرہ گناہ کبیرہ جوہ شی اوپہ عامو مقاماتو کنس پہ ارادی دگناہ باندی مؤاخذہ نیشتہ دی خو پہ ارض حرم کنس پہ ارادی باندی ہم مؤاخذہ کیری

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَظَهِّرْ

او ہر کلہ چہ خائی ورکرو مونو ابراہیم ؑ تہ پہ خائی دیت اللہ کنس اونیل مونو چہ شریک مہ جوہ ماسرہ ہغ خبر اوسان تہ

بَيْنِي لِلْقَائِمِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالزُّكُوعِ السُّجُودِ ۝

کوونکو اوپہ ولارہ سرہ عبادت کوونکو اور کووع سجود کوونکو دیارہ

﴿وَأَذِّنْ لِلْبَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ ددې ځای نه تر ایت نمبر ۳۸ پورې دویمه حصه شروع کیږي چه پدی کښ نفی د شرک فعلی دې اویدی ایت کښ دلیل نقلی ذکر کیږي د ابراهیم علیه السلام نه. هرکله چه ماقبل ایت کښ زجروو په الحاد او ظلم باندی په مسجد حرام کښ نویدی ایت کښ طعن دې په مشرکینو باندی په حالت د ابراهیم علیه السلام سره چه بانی د مسجد حرام او د خانه کعبی وو چه حضرت ابراهیم علیه السلام ته د خانه، کعبی جوړولوپه وخت کښ الله جل و علاه د طرف نه حکم شوې وو چه خدادا کورته د بتانو نه پاک کړه. نو د خانه کعبی تعمیر مقصد بت پرستی او شرک ختمول وو

﴿وَأَنَّا بِهٍ مُّعْتَدٍ﴾ معنی د جلعناه مباءه سره دې یعنی تهه کانه گرځول او یا په معنی دینا او عینا یعنی وضاحت کول او رده ځانی تعین کول سره دې نویدی دواړو اعتباراتو سره لام په ﴿إِبْرَاهِيمَ﴾ کښ دپاره د تعدیه دې.

خانه کعبه په زمانی د طوفان د نوح علیه السلام کښ ورانه شوې وه ابراهیم علیه السلام چه کله خپل بچی اسماعیل علیه السلام او دهغه مور حضرت هاجر علیها السلام په خوشی صحراء کښ پریخودلو نوڅه وخت ورستو بیا الله جل و علاه ابراهیم علیه السلام ته د خانه کعبی بنیادونه او خودلو او د تعمیر حکم ئی ورته اوکړو ﴿أَن لَّا تُشْرِكُوا﴾ ان مفسره دې په اعتبار د قول مقدره سره هرکله چه لوی مقصد د تعمیر د خانه

کعبی نه شرک ختمول وو او توحید قائمه ول وو. نو ددې وجه نه ﴿أَن لَّا تُشْرِكُوا﴾ په نورو مقاصد باندی مقدم کړې شو. او هرکله چه د معمولی غوندې شرک ذلوی هستی نه هم قابل برداشت ندې نو ددې وجی نه بالذات نسبت او خطاب ابراهیم علیه السلام ته اوشو. ﴿وَوَهَبْنَا لَیْسَٰءَ﴾ مراد د طهارت نه هر قسم طهارت دې که حسی وی لکه گندگی نه پاکي شوه. یا معنوی وی لکه شرک. کفر او بدعات وغیره گناهونه شولو. ﴿لِّلطَّاهِرِينَ﴾ غوره قول دادې چه د دینه مراد طواف کوونکی دی او هرکله چه طواف مخ په زمکه په بلی حصی کښ نده ادا کیږي سیوا د مسجد حرام نه نو ددې وجی نه تخصیص ئی هم اوکړې شو او تقدیم ئی هم اوشولو

﴿وَاللَّحْمِ الْأَشْجُوذِ﴾ د دینه مراد مونځ کوونکی دی او چونکه قیام. رکوع اوسجده درې ۳، اهم ارکان د مانخه دی اودری وارو دپاره طهارت د مکان شرط دی لکه چه

دامذهب داهل السنة والجماعت دې په خلاف دشیعگانونه چه هغوی صرف دسجدي دلگولوخای دصفائی قائله دی، نوددې وجه نه ددې دری ۳، ارکان ذکر اوکړې شو اوبعض فرمې چه د «لِلطَّائِفِينَ» نه مراد بهرنه راتلونکی کسان دی او «وَالْقَائِمِينَ» نه مراد مقیمین کسان دی اوکه څوک اشکال اوکړی چه امرپه تطهیر دخانه کعبی سره تقاضه کوی اولاً وجود دخانه کعبی اوحالانکه خانه کعبه پدغه وخت کښ نوه جوړه کړې شوې نوڅرنگه به امرپه تطهیر سره صحیح شی؟ نویو جواب تنه امام رازی رحمته الله علیه داکړیدې چه داحکم قبل بناء الکعبه وو اوممکنه ده چه په هغی خای کښ څه گندگی وی نوددې وجه نه دهغی د پاکي حکم ورکړې شو. لیکن داجواب خلاف ذوق سره سره دسیاق کلام سره هم مناسب ندې نوصحیح جواب دادې چه داحکم ورستو دبناء نه دې، مقصد دادې چه دتعمیر اوبناء نه ورستو داخانه کعبه دشرک اوبدعاتواودغه شان دحسی گندگی نه پاکه اوساته.

وَإِذْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ④

اوعلان اوکړه په خلکو کښ دحج. راځي به دوی تاته پیاوه اوسواره په هره تیزرفناره سورلی چه راځي به دهغی لاري لوی

«وَإِذْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ» اعلان توحیدنه بعداعلان حج ذکرکېږی چه پدیکښ دعلمی توحیداظهاردې اوغوره قول دادې چه داحکم دااعلان حج ابراهیم عليه السلام ته شوې وو. ذاین عباس عليه السلام نه مروی دې چه کله ابراهیم عليه السلام دتعمیر دکعبی نه فارغ شو، نوالله عليه السلام ورته اوفرمائیلو چه اوس خلکو ته دحج اعلان اوکړه نوحضرت ابراهیم عليه السلام عرض اوکړه چه ای ره چه څما اواز به څرنگه خلکو ته اورسېږی الله عليه السلام ورته اوفرمائیلو چه ته اعلان اوکړه رسول څما کاردې نوپه بعضی روایاتو کښ اودریدلو اوعلان ئی اوکړو: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَبَّكُمْ قَدْ بَيَّنَّ رُكْبَ عَلَيْكُمْ الْحَجَّ إِلَى الْبَيْتِ فَحُجُّوهُ. چی ای خلکو ستاسو رب کور جوړکړیدې اودهغی حج ئی په تاسو باندی فرض کړیدې نوتاسو دهغی حج اوکړئ

نوداواز الله عليه السلام بطور معجزه دابراهیم عليه السلام په هغه دور کښ موجود ټولومخلوقاتو نه اورسولو اوکوم خلک چه موجود نووبلکه په ارحامو دمینودو کښ وو یاپه اصلاص داباؤ کښ وو هغوی ته هم الله عليه السلام اورسولو اوچه دکومو کسانو په تقدیر کښ الله عليه السلام حج لیکلی وو نوهغوی ټولو ددې اعلان جواب په تبلیی سره ورکړو یعنی لبیک ئی اونیلو اوقسطلانی نقل کړیدی چه

چاچه خوخلی تلبیه وئیلی وی هومره خلی به ورته دحج سعادت نصیب کیری اللهم اررقنا مرارا امین، ﴿يَا تُؤْتِيكَ رَجَالًا﴾ داجواب دآمر دې او ﴿رَجَالًا﴾ جمع دراجل ده یعنی پیدل اونسبت داتیان دخلکو ابراهیم عليه السلام ته کول تشریفا دې خکه چه حضرت ابراهیم عليه السلام منادی وو اودده نداقبولول داداسی دې لکه دده طرف ته راتگ شو ﴿وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ﴾ ضامیر دتضمیر الخیل نه دې چه په یومخصوص طریقی سره اس وغیره نری کول چه بیایه جهاد اوسفر کنش نه ستړی کیری اودهغی مخصوصی طریقی ذکر په کتب دآحادیث اوفقه کنش په تفصیل سره موجود دې. او یاد ضرور نه دې په معنی دکمزور سره، یعنی هغه خاروی چه دژیرو او بدسفر دوجی نه کمزوری شوی وی

﴿يَأْتِيَنَّ مِنْ كُلِّ فِجٍّ عَمِيقٍ﴾ داجمله صفت واقع شویده د﴿كُلِّ ضَامِرٍ﴾ دپاره اوهرکله چه ﴿كُلِّ ضَامِرٍ﴾ معنی مؤنث دې اگر چه په اعتبار دلفظ سره مذکر دې نوددې وجی نه صفت ورله هم مؤنث راوری شو

فائده امام مالک عليه السلام په دې ایت سره استدلال کړیدې چه سورلئ په استطاعت کنش نده یعنی یوکس سره حرم ته د رسیدلو دپاره سورلئ نیشته دې خوداسری تندرست اوصحت مند دې نو امام مالک عليه السلام په مسلک باندی پدی سړی باندی حج فرض دې پیدل دې روان شی او په لاره دې محنت اومزدوری کوی اوحج دې ادا کړی، خکه چه په جواب د امریعی د ﴿وَأَذِّنْ﴾ په جواب کنش چه څرنگه ذکر دسورلئ لرونکو خلکو شویده همدغه شان دپیدل اوسورلئ نه لرونکو خلکو هم شویده، لیکن احناف تنه جواب کوی چه ذکر د ﴿رَجَالًا﴾ صرف دتشریف اوتعظیم دپاره دې اودې دپاره ندې چه راحله په استطاعت کنش نده داخله. او بیا په ﴿رَجَالًا﴾ سره مراد قریب خلک دی حرم ته چه هغوی پیاده راخی او ﴿كُلِّ ضَامِرٍ﴾ مراد بعید اولری خلک دی اواحنافو استدلال کړیدې په روایت ددارقطنی سره عن جابر بن عبدالله رضی الله عنه قال لما نزلت هذه الآية وقف على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلاً قام رجل فقال يا رسول الله ﷺ ما السبيل قال الزاد والمراحلة اوداروایت په متعددو طرقو سره منقول دې اودغه شان په روایت ددارقطنی کنش دحضرت علی رضی الله عنه نه مروی

دې ان النبي ﷺ سئل عن السيل فقال ﷺ ان تجد ظهريعير. اودغه شان تفسيردا استطاعت به زاد اوراحلى سره كول منقول دي دحضرت ابن عباس رضيه الله عنه. ابن عمر او ابن زبير رضيه الله عنه، والفصيل في كتب الفقه،

فائده نمبر ۲ پدي ايت كنب دحج دپاره صرف ددوه ۲، قسمه سفرونو ذكر او شو او يودريه قسم سفرچه هغه بحري سفر دي دهغي ذكر او نشو. نوبعض اهل علمو پدي سره استدلال كړيدي چه دسمندر دوجي نه وجوب دحج ساقط كيږي. ليكن دامسلك ضعيف دي خكه چه عدم ذكر مستلزم ندي عدم وجوب لره بلكه دلته بحري سفر نه ذكرول ددي وجي نه دي چه مكى ته رسيدلو دپاره او خاص طور حرم ته درسيدلو دپاره دغه دوه ۲، حالتونه دي چه يابه پيدل وي او يابه په سورلي باندې وي اودريم قسم سفر خكه ندي متصور چه مكه په ساحل دسمندر باندې نده واقع، والله اعلم،

فائده نمبر ۳ پيدل حج غوره دي او كه په خورلي سره غوره دي نو پدي كنب هم اختلاف شته دي خود اختلاف محض په افضليت او عدم افضليت كنب دي امام ابو حنيفه رضي الله عنه نه مروى دي چه كوم كس پيدل تلى شي نو هغه دپاره پيدل حج كول افضل دي خكه چه پدي ايت كنب الله ﷻ پيدل حج كوونكي مقدم كړيدي تشريفا او عظيم، نو ددي وجي نه پيدل حج افضل دي. دغه شان استدلال ئي كړيدي په واقعي دام عقبه بنت عامر سره چه هغي نذر منلي وو چه خه به حج كوومه ماشيا، نوطاقت ئي اونه لرلو، نونبي ﷺ ورته او فرمائيلو چه په سورلي باندې حج ته لاږ شه او قرباني وركړه. نو ددي نه معلومه شوه چه پيدل حج كول اطاعت دي او ادني مرتبه داطاعت استحباب دي نو ددي وجي نه پيدل حج كول مستحب دي اودغه شان استدلال ئي كړيدي په اثر دابن عباس رضيه الله عنه چه فرمائي ما آسى على شئ الا اني وددت اني كنت حججت ماشيا لان الله تعالى يقول ياتوك رجلا (احكام القرآن) يعنى ابن عباس رضيه الله عنه فرمائي چه ماته په بل هيڅ خيز باندې دومره افسوس ندي راغلې سيوا ددينه چه خما خوا هاش دي چه پيدل حج او كرم خود ضعف دوجي نه نشم كولي، خكه چه الله ﷻ پيدل حج كوونكي مقدم كړيدي فرمائيلي دي چه ياتوك رجلا، اودغه شان دحضرت حسن بن علي رضيه الله عنه په باره كنب مروى دي چه هغه پنځلس ۱۵، حجونه كړي وو او ټول پيدل وو. سورلي به ئي هسي خان سره روانه كړې وه اودغه شان مشهور قانون دي چه العطايا على متن البلايا. چه خومره تكليف زيات وي هومره ئي اجر او ثواب زيات وي او باقي نبي ﷺ چه آخري

حج ادا کړې وو په سورلۍ باندې تللی وو نو ظاهره ده چه به هغه وخت کښ نې څه عمر مېرمن
دضعف والا وو. اونی څه متبدن شوې هم وو. والله اعلم

لَيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَةٍ عَلَى مَا

دباره ددې چه حاضر شي فاندو خپلوته اوياد کړې نوم دالله څه به ورځومعلوم کښ به دحج دغه چه باندې

رَزَقَهُمْ مِنْ بَيْمَتَةِ الْأَعْرَابِ ۖ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْفَقِيرِ ۝

چه ورکړيدی الله څه دوی ته دڅارو نه نو خپله هم خوړی دغه نه اوخوړوی نی به مصیب وهني محتاج باندې

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُذُرَهُمْ وَلِيَطَوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ۝

بيادې لوي کړې دوی خيري خپل اوپوره دې کړې منځني خپلي او طواف دی اوکړې ذکر ازاناد مېرمنه

لَيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ پدیکښ ذکر د بعضی منافعو دحج دې اومانافع نه مراد عام دې دینی
وی اوکه دنیوی وی. دینی لکه عفو او مغفرت شو اودنیوی لکه د قربانی غوڅی او تجارت وغیره
شو

«وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ» د ادخلورو مسائلو ذکر دی ۱، نذر الله جائز ۲، تحريمات الله برحق ۳،

نذر لغير الله حرام ۴، تحريمات لغير الله باطل نود «وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ» نه مراد دالله څه په نوم
باندې قربانی اود هغه په نوم باندې نذروړ کول دی اود دینه تعبير په «وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ» سره
څکه اوشو چه پدیکښ اشاره راشی دپته چه دمسلمان ذبح دالله څه دنوم نه. جدانوی بحر په
خلاف دذبح دکفارو نه چه دهغوئ ذبح اوندرونيان دبتانوپه نوم باندې وی

«فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَةٍ» غوره قول دادې چه ددینه مراد ايام دنحريعی دقربانی ورځی تنه مراد دی
چه هغه په نیز دجمهورو دری ۳، ورځی دی لسم ۱۰، یوولسم ۱۱، اودولسم ۱۲، ذی الحجی.
اوامام شافعی څه په نیز خلور ورځی دی یوه ۱، داختر ورځ اودری ۳، ورپسې ورځی

«عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ» در رزقهم نه مخکس لفظ د ذبح مقدر دې ای علی دح
مرزقه اوضافت د بهیمه انعام ته اضاقت بیانی دې او مراد دانعام نه ابل، بقر، غنم او معز دې، چه
تفصیل نی به سورة الانعام کنس تیرشوی دې

«فَكُلُوا مِنْهَا» امر د پاره داستحباب دې او چونکه زمانه جاهلیت کنس د قربانی غوخی خپله
خوړل به ناجانزگنرلی شو نو د دې وجی نه حکم او شو چه خپله نی خوری، «وَأَطِيعُوا أَلْبَابَ» دې
سخت اوږی او محتاج ته و نیلې کیږی «الْفَقِيرَ» د ابیان او تفسیر د «أَلْبَابِ» دې یعنی داوړی
فقیر وی او د تفسیر ځکه او کړې شو چه کله کله یوسړی اوږی وی خود غربت د وجی نه، نوی بلکه
د بخل یاد بل څه وجی نه وی

«ثُمَّ لَيَقْضُوا تَفَثَهُمْ» پدیکنس ځنی احکامات د حج بیانېږی، یعنی د وقوف عرفه، ذبح
او ذرمی نه پس حلق وغیره او کړی نفث په اصل کنس خیری ته و نیلې کیږی دلته تنه مراد هغه
اموردی چه محرم نی د خان حلالو د پاره کوی لکه حلق وغیره شو اوقضاء په اصل کنس و نیلې
کیږی پوره کولو ته، او د قضاء نه ورستو فراغت لازمی دې، نو د دې وجی نه بعض
مفسرینو د قضا ترجمه په فراغت سره کړیده یعنی تاسو مناسک د حج پوره کړی نو بیا خان فارغ کړی
د مناسک د حج نه په حلق سره او بعض مفسرینو د قضا تفسیر په ازاله لازمی سره کړیدی مجازا ځکه چه
د قضاء په مفهوم کنس قطع او فصل معتبر دې او د قطع سره ازاله لازمه ده یعنی د باقی افعالو پوره
کولو نه پس تاسو ازاله د خیری او کړی یعنی ویخته د سرکته کړی زیرناف ویخته ترخونو ویخته
وغیره لری کړی

«وَلْيُقِیُوا نُذُورَهُمْ» یعنی، نذر الله برحق دې نو که څه نذر مومنی وی نوهغه هم پوره کړی
او ایفاء و نیلې کیږی پوره یو، : د کولو ته نو پدیکنس اشاره ده چه نذر مومنی به په خپل د نذر نه
څه نه خوری، او حضرت عکرمه رضی الله عنه نه مروی دې چه دلته د نذر نه مراد اصطلاحی نذرندې بلکه
واجب حج تنه مراد دې یعنی هغه امور چه په حاجی باندی د حج د وجی نه ضروری شوی وی

﴿وَلَيَطُوفُوا﴾ ددینه مراد طواف افاضه اوزیارت دې چه دارکان دحج نه دې اویدی سره اسماء

دا حرام راخی. او مسجد حرام ته ﴿بِالَّتِي تَلْعَتِي﴾ وویل په ډیرو وجوهاتو سره دی عتیق په معنی دآزاد سره نودې یومقصد ددې چه داکورازاد دې دلاسونو دجباروا اوظالمانونه. یعنی دهغوی دتسلط نه محفوظ ساتلی شویده. اوداوجه تسمیه په روایت دابن الزبیر رضی الله عنه کس ده چه نقل کړیدې امام ترمذی وغیره اویدی وجه تسمیه باندی دالاشکال نه وار دیری چه خانه کعبه خو حجاج بن یوسف وزانه کړې وه نوڅرنگه دظالمانونو دلاسه نه محفوظ شوله ځکه چه دجبارونه. مراد کافر جبار به دی لکه ابرهه وغیره شو! کذا فی الروح، اودغه شان اشکال نه وار دیری په عمل دحبشی سره چه حدیث کس دی چه په اخیره زمانه کس به یو حبشی خانه کعبه وار نه وی اوددې حبشی به سمندر ته اوغورځوی، ځکه چه په تقدیر دتسلیم دصحت ددې حدیث هغه نه به تسلط کلاً نوی حاصل بلکه هغه به یو خوځنستی اوباسی نوسوره یو کړې شی. اویا دآزاد مطلب ددې چه دې آزاد دې دملکیت دخلکونه اویا آزاد پدی معنی سره دې چه پدیکس گناه گاران دجهنم اودگناهونونه آزاده ولی شی اویا ﴿بِالَّتِي﴾ په معنی دقدیم سره دې. اوددې تائید په صحیح حدیث سره هم کیږی چه انه اول مسجد وضع فی الارض (متفق علیه) یعنی مخ په زمکه باندی دتبولونه. اول مسجد حرام جوړ کړې شویدي، اویا عتیق په معنی دکریم اوجید سره دې

ذٰلِكَ ۝ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرْمَتِ اللَّهِ فَهُوَ حَقِيرٌ لَّهُ عِنْدَ رَبِّهِ ۖ وَأُحِلَّتْ لَكُمْ

دا یا دلری! اوچاچه تعظیم اوکړو دحرمتونو دالله ﷻ نو دا ډېر دغوره ده، ده لره په نیز درب خپل. اوحلال کړی شویدي ستاسو دباره

الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ۝

څاروی مکره هغه چه لوستلی کیدې شي په تاسو باندی پس خان یچ کړی دپلټی نه چه بت پرستی ده او خان یچ کړی ددروغو وینانه

حُتَفَاءَ اللَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِمُؤْمِنٍ يُشْرِكُ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا

کله کس په اخلاص کولو الله ﷻ لره مه کیږی شرک کوونکی دهغه سره، اوچاچه شرک اوکړو دالله ﷻ سره نو گو یاچه دې

خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَلَّفَهُ الظُّلُمُ أَوْ تَمَوَّجُ بِهِ الرَّجْحُ فِي مَكَانٍ سَوِيٍّ ۝

رااوغورزیدلو داسمان نه پس اونځوی ددله مارغان یا اوغورځوی ده لره سیل په مکان لری کس

«ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ» «ذا ذکر دتحریمات الله دی. یعنی کوم چیزونه چه الله ﷻ حرام کړیدی هغه برحق دی او دهغی حرام کنړل عین تقوی ده. او «ذَلِكَ» خبردې دمبتدا محذوفی دپاره یعنی الامر كذلك او «حُرِّمَتْ اَللّٰهُ» نه مراد هغه ټول اموردی چه دهغی ارتکاب حلال نوی. په مناسک دحج کښ وی او یا په نور افعالو کښ وی. اگرچه دلته تنه مراد هغه اموردی چه په حرم کښ او یا حج په موقعه کښ جائزندی. لکه په حالت داحرام کښ ښکار کول دحرم بوتی شوکول وغیره شو. او دحرمت الله تعظیم دادې چه ددغی ممنوع امورو ارتکاب اونکړې شی «وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْاَنْعَامُ» «دارددې په تحریمات لغير الله باندی چه تحریمات لغير الله باطل دی. یعنی مشرکانو چه کومی بحیری. سائبی وغیره جوړی کړیدی او دهغی دحرمت قائل دی دا ټول باطل دی او «الْاَنْعَامُ» نه مخکښ لفظ داکل اودبح مقدردي. ځکه چه ذات ذانعام په حلت او حرمت سره نه متصف کیږی. او انعام نه مراد اته ۸ قسمه څاروی دی چه دهغی ذکر په سورة الانعام کښ دي

«إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ» «دا بیان دتحریمات الله دی. اوددې تفصیل په سورة المائدة ایت نمبر ۳، حرمت علیکم الميتة الخ کښ تیرشویدي «فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ» رجس ونیلې کیږی پلیتی او گندگی ته. «مِنَ الْاَوْثَانِ» «کښ من بیانیه دي. او پدی سره مقصود بیان درجس دي اوداوثان نه مخکښ لفظ دعبادت مقدردي نومقصد دآیت داشو فاجتنبوا الرجس الذي هو عبادة الاوثان. یعنی خپل ځان دپلیتی نه بچ کړی چه هغه عبادت دبتانودې. او عبادت نه مراد عام دي که قولی وی یابدنی وی او یا مالی وی. نوددې وجی نه دغير الله په نوم ذبح کول یا نذر منل دا ټول په عبادت داوثان کښ داخل دي

«وَأَجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ» «داعطف دي په ماقبل «وَأَجْتَنِبُوا» باندی اعاده دفعل دتاکید اومزید اهتمام دپاره ده. او «الزُّور» یا دزور نه او یا د اِزورار نه دي په معنی دانحراف سره اوهرشی چه مخالف اومنحرف وی دحق نه هغی ته زور ونیلې کیږی. که هغه کفری اوشرکی عقیده وی یا تلبيه وی دغير الله په نوم یاد دروغو شهادت وی او یا دوالدینو نافرمانی وی. اوحضرت شیخ رحمه الله

فرمانی چه ﴿قَوْلَ الْزُّورِ﴾ نه مراد هغه الفاظ دی چه دغیر الله په نوم ذبح کولو وخت کس به اغستلی کیدلو

﴿حُنْفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ﴾ دا دواړه یعنی ﴿حُنْفَاءَ﴾ او ﴿غَيْرَ مُشْرِكِينَ﴾ هالین مترادفین دی دضمیر د فاجتنبوا نه حنفاء جمع د حنیف ده او دالفاظ د اذدادونه دې اطلاق نی په استقامت باندی هم کیږی او په میلان باندی هم کیږی چه ضد استقامت دی. دلته ته مراد استقامت دې په دین او په توحید د الله ﷻ باندی او بعض فرمانی چه دالفاظ حقیقه دې په میلان کس او استقامت ورسره لازمی دې نو د حنیف معنی داده چه د ټولو ادیانو نه بیزاره وی او منل وی دین حق او توحید طرف ته او ﴿غَيْرَ مُشْرِكِينَ﴾ کس اشاره ده دیته چه دین حنیف اختیاره ول صرف د دنیوی مفاداتو دوجی نه. نوی بلکه د شرک سره د نفرت په بنیاد باندی وی

﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ﴾ د امثال بیانیری د حالت د مشرک. او د ایات تشبیه مرکبه ده او یا متعدد او تفصیلی ده کچری تشبیه مرکبه شی نوحاصل نی دادې چه حالت د مشرک مشابه گرځولی شویدی د حالت د هغی چاسره چه د آسمان نه رااو غور زېږی او مارغان نی پوتی پوتی کړی او د بدن غوښی نی په خپلو ججوړو کس مختلف مقاماتو ته یوسی. او یا یوه طوفانی سیلی پری راشی او په کندو کس نی او غورځوی او وچه د شبه هلاکت او عدم نجات دې یعنی څرنگه په دغه احوال مذکوره باندی متصف انسان د هلاکت نه نشی بچ کیدلی نو دغه شان مشرک هم د هلاکت نه نشی بچ کیدلی او یا تشبیه متعدده او تفصیلی ده خلاصه نی داده چه ایمان مشابه کړې شویدی د آسمان سره او شرک مشابه کړې شویدی د کندې او پستی سره او مشرک مشابه کړې شویدی د هغه کس سره چه د آسمان او بلندی نه لاندې زمکی او پستی ته ځان راغورځوی او د هغه د خواشاتو تشبیه ورکړې شویده د ښکاری مارغانو سره او پده باندی د شیطان تسلط تشبیه ورکړې شویده د طوفانی سیلی سره نوحاصل نی دادې چه کوم کس شرک اختیار کړی او ایمان پریدی نو هغه داسی دې لکه چه خپل ځان دا وچت او بلند ځانی نه لاندې پستی ته رااو غورځوی او دده د بچ کیدلو هیڅ امکان نوی ځکه چه یو خور او غورځیدلی وی دا وچت ځانی نه اوبله داچه یانی په هوا کس مارغان پوتی پوتی کړی چه دا د مشرک خواشات نفسانی دی چه دده عقل او فکر داسی معطل کړی او په دنیا پسی نی داسی لیونی کړی چه د هدایت والاسوج او فکر نه هم محرومه شی

اوپا دشيطان تيز هوا گانی پری راشی اویولری صحرا کنی ئی او غورخوی اوداسی مضمون ته په یو حدیث کنی هم اشاره راغلیده. من جعل الهموم هما واحداً کفاه الله عن سائر الهموم الخ.

حضرت شاه صاحب رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دامثال دغیر مخلص فی الدین دپاره دې. یعنی کوم کس چه په خپل دین کنی مخلص وی نوهغه دهر قسم افات ددینیه نه محفوظ وی او کوم کس چه په خپل دین او ایمان کنی مخلص نوی بلکه ددنیوی مفاد اتونیتونه ئی کړی وی نو په دنیا کنی به ئی مختلف قسم فتنی پوتی پوتی کړی. یعنی خپلو مفاد اتو دپاره به دې هر قسم کار کوی او هر مذهب به اختیاره وی. کله به عیسائی شی. کله یهودی او کله به بل څه شی؟ او بیا به ددې ټولو ادیانو نه به بیزار شی نو ددهریت هوا به ئی دځان سره یو شی. نو په دواړو حالاتو کنی به دنیا او آخرت کنی به ذلیل وی او ددې توجیها تو نه معلومه شوه چه او په اتوهوی کنی مانعة الخلو دپاره دې اوقاضی بیضاوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه او دتوزیع او تقسیم دپاره دې او پدیکن دوه مثالونه ددوه قسمه مشرکانو دپاره بیانیری. ځکه چه مشرک په دوه قسم دې. یو (۱) هغه دې چه هغه ته دتوبی توفیق بالکل نه میلا ویری او دنجات امیدته قطع شوی وی. دویم (۲) قسم هغه دې چه د هغه دشرک نه دنجات اتوبی ویستلو امیدوی نو اول مثال داول قسم مشرک دپاره دې او دویم مثال ددویم قسم مشرک دپاره دې.

ذٰلِكَ ۙ وَمَنْ يُعِظِمُ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ۝ لَكُمْ

دا یاد کړئ! او چاچه تعظیم او کړو دخاص نحوچه الله سبحانه و تعالی مقرر کړیدی نو یقیناً دا تعظیم داخل ددینونو نه ستاودپاره

فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ۝ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ

به هغی کنی فائدی دی تر نسی مقررې پوري بیانتهدادې فائدو په طواف د کورازادیا قدیم سره ده. او دپاره دهرامت

جَعَلْنَا مَنَسَكًا لَّيِّدُكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ

مقرر کړیده ما ترطریقه دقریانی دې دپاره چه یاد کړی نوم دالله سبحانه و تعالی په هغه باندی چه ورکړیدی الله سبحانه و تعالی دوی ته دجاریایانو دخروونه

فَالِهَكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا ۝ وَكَثِيرٌ مِّنْ الْمُخَلَّبِينَ ۝

ځکه چه خدا ددېدگن ستاویودات دې نو خاص دهغه حکم منی اوزیری ورکړه عاجزی کوونکو به

﴿ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ﴾ ذلك مبتدا دې او خبرئى محذوف دې ای ذلك امرالله اویا خبردې د مبتدا محذوفی دپاره ای الامر ذلك اویا مفعول به دې د فعل محذوف دپاره چه اتباعوا دې قرطبی،

﴿شَعْتِرَ﴾ جمع دشعیره ده ویلې کیږی ظاهری علامی ته. نودشعائرالله نه مراد دالله ﷻ ددین علامات دی. لکه کعبه. صفا مروه. منی. عرفات. مساجد. مدارس دینییه. عبادات ظاهریه اوسنت ظاهریه وغیره شو. اودلته تنه مرادهغه خاروی دی چه حرم ته دذبح دپاره بوتللی کیږی. اوتعظیم دهغودادې چه دهغودحقوقو ادائیگی اوکړې شی. دهغوادب اوکړې شی اوهغوته تکلیف رسولونه. اوبی ادبی نه خان اوساتلی شی

﴿فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾ ها ضمیرراجع دې تعظیم ته. اومن ابتدائیه دې نومقصد د عبارت داشو چه فان تعظیمها ناشی من تقوی القلوب(قرطبی) اوبعض فرمائی چه من اجلیه دې ای فان تعظیمها لاجل تقوی القلوب(روح)واضافت دتقوی قلوب ته کول ددې وجی نه دې چه حقیقه تقوی په زړه کبش وی اوتقوی دپاره محل حقیقه زړه دې اوددې وجی نه حدیث کبش راغلیدې چه نبی پاک ﷺ زړه ته اشاره اوکړه اواو فرمائیلو چه التقوی ههنا «تقوی دلته ده».

﴿لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ﴾ فیها ضمیرراجع دې شعائرنه، نوکچرته دشعائرنه مراد عام مواقف دحج شی نودمنافع نه مراد دینی منافع دی، لکه وقوف په منی، عرفه اومزدلفه کبش او﴿أَجَلٌ مُّسَمًّى﴾ نه مراد اخری وخت دوقوف دې او﴿تُمْرَحُّلُهُا﴾ کبش ثم دتراخی زمان دپاره ده اومحل نه مراد احلال دمحرم دې او ﴿الَّتِي تَلْعَقُ﴾ نه مراد خالص مسجدحرام اوخانه کعبه ده، چه محرم ددینه طواف وداع اوکړی نوبیااحلال شی. نومطلب داشو چه ددې ټولو اعمالو منتهی په طواف وداع سره راخی. اوکچرته دشعائرنه مراد بدنه اوهدایا شی نوبیادمنافع نه مراد دنیوی اودینی دواړه مراد کیدیشی نوکچرته دنیوی منافع مرادشی لکه په بدنی باندی رکوب وغیره شو نواجل مسمی نه مراد یوم النحرده اوثم دتراخی زمانی دپاره دې او﴿مَحْلُهَا﴾ نه مراد دذبح خای دې او﴿الَّتِي تَلْعَقُ﴾ نه مراد تول حرم دې نوبه تول حرم کبش قربانی کول جائزه البته په منی کبش افضل ده. اوکه

دمنافع نه مراد دینی منافع شی نویسنده دتراخی رتبی دپاره دي. یعنی پدیکش ستاسودپاره مختلف دینی منافع دی خو په ټولو کبش عظیمه نفع هغه دذبح دپه حرم کبش **فائده** دبدنی اوهدی دحرم نه فائده اغستل جائز دی اوکه ندی؟ نوپدیکش د آتمه محتهدبنو اختلاف دي امام مالک رحمته الله علیه اوامام احمدبن حنبل رحمته الله علیه مطلقا دجواز قائله دي. اوامام ابوحنیفه رحمته الله علیه امام شافعی رحمته الله علیه اوجمهور علماء دعدم جواز قائله دی البسه دشدید ضرورت په بنیاد په هفی باندی رکوب کول بیاجائز دي اودروایت دبخاری اومسلم نه په بدنی باندی دسورلی کولو کوم اجازت چه معلومیری لکه چه دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه مروی دي. فرمائی ان رسول الله صلی الله علیه و آله رای رجلا يسوق بدنة فقال ارکبها، فقال المائدة فقال ارکبها، قال المائدة الخ نوهغه محمول دي په ضرورت شدیده باندی. اودلیل پدی حدیث دجابر رضی الله عنه دي چه امام مسلم وغیره نقل کړيدي فرمائی سمعت النبی صلی الله علیه و آله يقول ارکبها بالمعروف اذا الجنة اليها حتى تجد ظهرا (مسلم باب جواز رکوب البدنة).

«وَلِكُلِّ أُمَرٍ جَعَلْنَا مَسْكَ» داهم دالله صلی الله علیه و آله په نوم باندی دندرونیا زیان دي. خلاصه شی داده چه دالله صلی الله علیه و آله په نوم باندی نذرو نیازورکول. ذبح اوقربانی کول دادستور په هرامت کبش وو. یوامت هم ددي نه مستثنی نوو (کشاف. روح). «لَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ» دافائده بیانیری دالله صلی الله علیه و آله په نوم باندی دندروورکولو اودهغه په نوم باندی دذبح کولو چه دالله صلی الله علیه و آله په نوم باندی نذروورکولو اودهغه په نوم باندی ذبح کولو فائده داده چه په وخت دذبحی کبش دالله صلی الله علیه و آله نوم ذکر اودهغه ادا ددي انسانانواعاد جوری

«فَالْهَكْرُ» فاء تعلیلیه ده دا علت ذکر کیری په وخت دذبح کبش دالله صلی الله علیه و آله د نوم اغستلودپاره. چه ذبح اوقربانی اودغه شان نورندرونه دالله صلی الله علیه و آله په نوم باندی خکه ورکوئی چه ستاسومعبود اورازق هغه دي «وَيُنْشِرُ الْمُخْبِتِينَ» دابشارت دي او «الْمُخْبِتِينَ» نه مراد تواضع اوعاجزی کوونکی دي. اودعمر وین اوس نه منقول دی چه محبت هغه چاته وئیلی کیری چه ظلم نه کوی اوکجری په ده ظلم اوشی نواتنقام نه اخلی. اوصاحب دروح المعانی فرمائی چه ولا یخفی حسن موقع ذلك هنامن حیث ان نزول الحب مناسب للحاج، یعنی لفظ دحبت پدی مقام کبش ذکرکول

دیر مناسب دی دحالت دحاجیانوسره خکه چه دحاجیانواحوال. افعال اوصفات په حالت دحج کښ دعاجزئ دی لکه حالت داحرام کښ گنډلې شوې لباس پریخودل. سرتور سرگرځیدل معمولی غونډې پیزار پخپو کول، عرفات کښ قیام اوزاری کول اوتکلیفونه اومشقتونه برداشت کول وغیره داتول دعاجزئ والاحوال دی نودې مناسب په بنیاد لفظ دمخبین دلته ذکر کړې شو

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمُ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ

هغه خلک چه کله یاد کړې شي الله ﷻ او پرېزي زړونه ددوئ اوصبر کوونکي وي به هغه کلکيف چه رسيدلي وي دوئ به.

وَالْمُعْجِزِينَ الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۝ وَالْبُنَى جَعَلْنَاهَا

اوباندې کوونکي دموخ دی اودهغه مال نه چه مونږ دوئ ته ورکړېږي خرچ کوي. اواوښان غټ خاړوي گړخولندي موبړدا

لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا حَظٌّ ۚ قَدْ كُتِبَ عَلَيْهَا

ستاسودپاره دخاص نخود الله تعالى نه. ستاسودپاره په هغې خاړو، کښ فائدي دی. پس یادوئ نوم دانته ﷻ به هغې باندې

صَوَافٍ ۚ فَإِنَّا وَجَّهْتُ جُنُوبَهَا فَكَلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ

چه ولاړوي. پس هرکله چه راوغورځېږي اړخونه دهغوئ خاړو، نو پخپله خوړئ دهغې نه اوخوړوئ صبر کوونکي گذاره کوونکي

وَالْمُعْتَرِ ۚ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝

اوبی قراره ته. همدارنگه تابع کړېږي مونږ داخاړوي ستاسودپاره. دې دپاره چه تاسو سگړاوکړئ

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ بِهِدَابُ عَصَا مَاتَ دَمَخْبِتِينَ ذَكَرَ كَبِيرٍ اوبه ﴿وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ کښ اشاره

ده کمال استحضار او کمال قوت ایمانی ددوئ ته ﴿وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ﴾ داترد کمال یقین

دې. ﴿وَالْمُعْجِزِينَ الصَّلَاةِ﴾ کمال عمل ته اشاره ده، اومراد ددینه مداومت اوهمیشوالی دې په مونږ

باندې په صحیح او کاملې طریقې سره

فانده نمبر ۱. هرکله چه حالت او کیفیت دزړه بدلېږي رابدلېږي. کله خوف غالب وی او کله

طمع او امید کله بېرته وی او کله نوی کمزور دالحدث یا حنظله ساعة هده وساعة هده، نوددې وجی نه

دمؤمنانو دزړه کیفیت اوصفت په فعل یعنی وجلت سره ذکر شو خکه چه فعل په تجدد باندې

دلالت کوی اودغه شان اتفاق هم کله وی اوکله نوی هغه هم په فعل سره ذکر شو. اوصبریه مصانبو او اقامت صلوة چونکه هروخت کښ مطلوب دې نوددې وجی نه دا دواړه په اسم سره ذکر کړې شو چه دې په دوام او استمرار باندی دلالت کوی

فائده نمبر ۲: علامه قرطبی رحمۃ اللہ علیہ ددې ایت په ضمن کښ لیکلی دی چه الله ﷻ د مؤمنانو حالت دا ذکر کړیدی چه کله دالله ﷻ ذکر اوشی نوددوی په زړونو کښ دالله ﷻ د عذاب نه خوف اویره پیدا شی. لکه پدی ایت کښ اوپه سورة الانفال ایت نمبر (۲) کښ اوپه سورة المائده ایت نمبر (۳۸) کښ هم دغه شان ذکر دی، اوهغه پیران چه چغی اوباسی اوتوپونه وهی اودیته وجدوانی ددوی داعمل مخالف دې دشریعت نه اومخالف دې دعمل دصحابه کرامونه اوبدعت دې. ددوی حالت اوکیفیت په معرفت دالله ﷻ کښ نه کیفیت ذنبی ﷻ ته رسیدلی دې اونه حالت دصحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته دهغوی حالت ډیر بلنداوعلی وو اودهغی باوجود ذنبی ﷻ اودصحابونه داطریقه اوعمل ندې منقول.

﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا دَاحِمًا لِّذُنْبِهِ﴾ بیان دې بدن جمع ده بدنه ده اودا ماخوژدې دبدانه نه، لغت کښ وئیلې کیږی لونی جسم والاشی ته اوپه عرف کښ ددې اطلاق په هغه څاروی باندی. کیږی چه په حرم کښ ذبح کیږی، امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په نیز اطلاق ددې خاص دې په اوښ اووښی پوری اوامام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ اطلاق ددې عام دې ټولو غټو څارووته، که هغه ابل وی یابقروی

﴿مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ دا دبدنی احکامات بیانېږی دانی اول حکم دې چه بدنه دشعائر الله نه، ده نولهذا تعظیم ئی ضروری دې، ﴿لَکُمْ فِيهَا حَرِّمٌ﴾ یعنی پدیکښ ستاسودپاره دنیوی اواخروی منفعونه اوفاندې دی، دنیا کښ دهغی دغوښو، څرمنی اویپونه فائده اغستل دی اوپه آخرت کښ اجر اوثواب دې

﴿فَاذْكُرُوا اللَّهَ عَظِيمًا﴾ دابل حکم دې چه دذبحی په وخت کښ په دې باندی بسم الله یاالله اکبر وائی اومفسرین فرمائی چه مستحبه ده چه دقربانی په څاروی باندی دا کلمات اوئیلې شی. الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله والله اکبر، اللهم منك والیک (بحر، روح) ﴿صَوَافٌ﴾ حال دې دها ضمیر نه، اوصواف اگر چه اسم فاعل دې لیکن دلته په معنی داسم مفعول مصفوف سره دې. یعنی په

قطار کبس پہ دسی حالت سرہ اودرہ ولی شوې وی چه یوه خپه نی ترلی شوی وی. اوپه اوبانو کبس نحر کول په ولاړه باندی مسنون عمل دی

﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا﴾ ووجت په معنی دسقطت سره دي. اودا کتایه ده دمرگ نه. یعنی چه کله

ددې نه روح اوخی نویانی خپله هم خورنی اوقراء و مساکینوته تنه هم ورکوی. ﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾ امر دندب اواستحباب دپاره دي اوبیدی کبس رددي په مشرکینو باندی چه دوی به ددهې دڅاروی نه خوراک کول جائز نه کنړلو ﴿وَأَطْعَمُوا الْقَانِعَ﴾ دلته هم امر دندب اواستحباب دپاره دي قانع هغه فقیر ته وئیلې کیری چه قناعت کوونکی وی خان دسوال کولونه. بچ کوی اومعترهغه ته وئیلې کیری چه بی قراره وی. فریاد کوونکی او خان پیش پیش کوونکی وی

﴿كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا﴾ کاف یادپاره دکمال بیان دي. یعنی داڅاروی باوجود ددې چه عظیم

الجثه اوطاقتور مخلوق دي خویاهم مونږ ستاسو تابع کړیدی. یوکمزور انسان لگیاشی اودا طاق تور څاروی رااو غور خوی اودبچه نی کړی. اویاکاف دپاره دتشییه دي مشبه به امردي په نحر سره اومشبه تسخیر دي. یعنی لکه څرنگه چه مونږ تاسوته ددې په نحر سره امر کړیدی نوهمدغه شان هغوی مو ستاسوپه کنترول کبس راویستلی دي. (مدارک) اوصاحب دجلالین فرمانی چه کاف اسمی دي په معنی دمثل سره اودلک سره اشاره هغه تسخیر ته ده چه په صواف کبس مذکور دي او ﴿سَخَّرْنَاهَا﴾ کبس تسخیر دپاره دنحر اورکوب مراد دي

لَنْ يَتَّالِ اللَّهُ لِحُومِهَا وَلَا يَمَآؤَهَا وَلَكِنَّ يَتَّالِ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ ۚ كَذَلِكَ

هرگړنه رسی الله ﷻ ته غوښی ددوی اونه وینی ددوی اولیکن رسی هغه ته اخلاص ساسونه همدارنگه

سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا

تابع گرځولیدی الله ﷻ داڅاروی ستاسودباره. دي دپاره چه تکبیر اوابی په هغې باندی په هغه طریقی سره

هَذَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ

هه خولدي ده الله ﷻ. ساسونه اوزیري ورکړه احسان کوونکوته. بیشکه الله ﷻ دفع کوی جنگ. ضرر. دهغه کسانوته

﴿اٰمِنُوْا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ ۝۵﴾

چه ایمان نمی راوپیدی. بیشکه الله ﷻ محبت نه کوی دهرخبت گر ناسکرده.

﴿لَنْ يَنْالَ اللّٰهُ لِحَوْمَهَا﴾ پدیدکین دقربانی اصل فلسفه اوشرط دقبولیت ذکرکیری. خلاصه نی داده چه دقربانی اصل مقصدالله ﷻ رضا. اودالله ﷻ دَعظمت اولونی اقرار اودخیل عبودیت اودعجزاظهاردی اوداصرف په وینی توبولوسره اوغوبنی سره نه حاصلیری. ترخوچه په زړونوکنس اخلاص اوتقوی نوی راغلی. ﴿يَنْالَ اللّٰهُ﴾ کنایه ده دقبولیت عندالله نه. اورضادالله ﷻ نه، (ابوسعود) اوددینه معلومه شوه چه کومه قربانی دصحیح نیت نه خالی وی هغه مقبول عندالله نده اونه دیته شرعاً قربانی وئیلې کیری بلکه فقهاء فرمائی کچری داسی کس چه دهغه دقربانی نه مقصدصحیح نیت نوو بلکه محض دغوبنی خوراک یا شهرت اوریامقصود وه نودی که ذبل چاسره شریک شی نودده دغلط نیت د وچی نه دوجی نه دتولوقربانی فاسده شوه ﴿وَيُثَرِّفُ الْمُخْسِرِينَ﴾ دابشارت دی توحیدمنونکوته محسنین نه مراد موحدین دی یعنی هغه خلک چه خپل خان دهرقسم شرک نه بیج ساتی، خواه که شرک جلی وی یاخفی، اعتقادی وی یافعلی

﴿اِنَّ اللّٰهَ يُدْفِعُ عَنِ الْاٰیْمِنِ﴾ ددې خائ نه دریم باب شروع کیری تفصیل نی مخکن تیرشویدی. اوهرکله چه ماقبل ایتونوکنس نفی دشرک فی التصرف اونفی دشرک فعلی تفصیلاً اوشوه نواوس جهاد ته ترغیب اوتمهیدذکرکیری، اوتسلی ذکرکیری مؤمنانوته چه ستاسوحفاظت ددبمنانونه. الله ﷻ به کوی، اوداتسلی الله ﷻ دعام الحدیبه په کال چه کله کفارو مسلمانان د عمری اداکولونه، منع کړل، نازله کړه، اوددینه ورسو بیادکفارو په طاقت کبې مسلسل کمی راتله اوشکستونه به نی خوړلوختی چه (۵۸) کبې لکه فتح شوه

د ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ﴾ دا علت دی دمدافعت دپاره. او ﴿خَوَّانٍ﴾ او ﴿كَفُوْرٍ﴾ دواړه دبالغی صیغی دی. مرادته دلته هغه خلک دی چه دذبحی او قربانی په وخت کبې دبتانونوم اخلی اوهغوی ته تقرب حاصله وی، (زاد المسیر، خازن) اوهرکله چه دی انسان دالله ﷻ په ورکړې

شوی مال کښ دالله ﷻ سره بل څوک شریک اوگر څووو اود هغه تقرب ورسره حاصلولو کوشش اوکړو نوڅکه دې ډیر خیانت گر او ډیر ناشکره اوگر څیدلو

أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقْتُلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا

اجازت ورکړې شویدې دځنگ هغه کسانو ته چه هغوی سره جنگ کیدلی شي به سبب ددې چه دوی باندې ظلم کړې شوي

وَأَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ تَضَرُّعِهِمْ لَقِيدٌ ۝ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ

اویشکه الله ﷻ په مدد کولو ددوی باندې بغضه قادر دي دا هغه کسان دي چه وېسلي شوي دځلو کورونو نه بغير دحق جرم نه

إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ۚ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ

ماسوا ددينه چه دوی وائی چه رب زموږ الله ﷻ دي. اوکه نوې اړول دالله ﷻ ځل کولره بعضولره به بعضولره

لَهْتَمَّتْ صَوَامِعُ وَبَيْعٌ وَصَلَاتٌ وَمَسْجِدٌ يُذْكَرُ فِيهَا

نوخامخانه دولي شوي به وي گرجي او عبادت خانه نصاري او عبادت گاهونه ديهوديانو او جوماتو نه چه يادولي شي به هغی کښ

اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۚ وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝

نوم دالله ﷻ ډیر. او خامحمد دکوي الله تعالی د هغه چاسره چه مدد کوي ددين د هغه سره. یشکه الله ﷻ قوت والادي زور اوړدي

﴿أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقْتُلُونَ﴾ دا تر غیب اوتمهید نه ورستو اوس اصل مسئله جهاد بیانیری چه

دشرک او کفر ظالمانه نظام خاتمی دپاره اود توحید عادلانه نظام قائمولو دپاره خپل جان، مال ورکړی. اوهرکله چه دمکی دور دتربیت جهاد، اصلاح نفس اود ریاضت دور وو. نوپه هغی کښ دکفارو په اذیتونو او تکلیفونو باندی دصبر کولو اود صفح او اعراض حکم وو. صحابه کرام ﷺ به حضور ﷺ ته په داسی حالت کښ کله راغلو چه کفارو به وهلی وو، دچابه سرزخمی وو اوپه چابه نور ظلم کړې شوې وو، اودوی به دحضور ﷺ نه دقتال اجازت غوختلو خو حضور ﷺ به ورته اوفرمانیلو چه څمارب ماته دقتال اجازت ندې راکړې، حتی چه څه دپاسه اویا، ۷۰، آیاتونه دصفحی او اعراض اوصبر اوتحمل په باره کښ نازل شو، اوکله چه حضور ﷺ مدینی ته هجرت اوکړو نولړ وخت ورستو دا ایت نازل شو، نوغوره قول دادې چه دا ایت مدنی دي. اود اول ایت دي په باری دقتال کښ، اوپدیکښ اذن دقتال ورکړې شوي دي چه دلالت په اباحت کوی. نولهذا ددې

قول تعارض دهغی روایت سره نیشته دې چه په هغی کښ دې چه دیتولونه اول ایت په باره دجهادکښ وقاتلوا فی سبیل الله الخ نازل شویډي. لکه ابن جریر رحمته الله دابوالعالیم رحمته الله نه نقل کړیدی. ان اول ایت نزلت فيه وقاتلوا فی سبیل الله الخ ځکه چه دهغی نه مراد فرضیت دقتال دې. نو دې ایت ته اولیت حقیقی حاصل دې چه داباحت په اعتبار سره دې او وقاتلوا فی سبیل الله ته اولیت په اعتبار د فرضیت سره دې. اود حضرت شیخ رحمته الله دکلام نه معلومیری چه دلته ددفاعی جهاد حکم دې، او په وقاتلوا فی سبیل الله کښ اقدامی جهاد حکم دې اود عام مفسرینوپه نیزد لته ماذون فيه محذوف دې چه لفظ قتال دې. یعنی اذن فی القتال للذین یقتلون باهم ظلموا او حضرت شیخ رحمته الله فرمائی چه القتال مفعول به دې د «اذن» دپاره یعنی اذن للذین یقتلون القتال. یعنی کوه خلک چه دستاسو سره قتال کوی نو دهغوی سره تاسوته دقتال اجازت درکړې شویډي. نو دادفاعی جهاد شو.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَادُوا سَبَاطَ الْمَسْئُورِينَ﴾ چه جهاد اوقتال در حقیقت دظلم خلاف دې. او چونکه شرکی او کفری نظام هم په ظلم باندی مبنی دې او اسلامی نظام په عدل او انصاف باندی مبنی دې، نو ددې وجی نه دکفر د نظام خلاف جهاد ضروری شویډي. اود ذات دکافر خلاف جهاد دندې راغلي ذات دپاره صرف دعوت دې.

﴿وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَافِظٌ﴾ دا وعده د نصرت ده دجانبه دالله عز وجل نه، ﴿الَّذِينَ أُخْرِجُوا﴾ داپه موضع دجر کښ صفت واقع شویډي دما قبل ﴿الَّذِينَ﴾ دپاره، او مقصود پدی سره بیان دظلم دکفار ودې. ﴿بِقَوْلِهِمْ﴾ دامتعلق دې په اخراج پوری یعنی ددوی د اخراج دپاره څه موجب اوسبب هم نوو. بغیر د موجب اوسبب نه ویستلی شویډي.

﴿إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾ بعض علماء فرمائی چه استثناء منقطع ده الا په معنی دلکن سره دې. لیکن غوره خبره داده چه دا استثناء متصله ده، اود اکلام دقبیلی دتاکید المدح بمایشبه الذم نه دې، مقصد دادې چه ددوی د اخراج دپاره هیڅ قسم سبب نوو سیوا ددینه چه دوی دتوحید اقرار کړې وو، او اقرار دتوحید جرم ندې چه سبب د اخراج دپاره او مگر ځی بلکه داخو سبب دتمکین او توقیر دپاره دې.

﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ﴾ داحکمت بیانبری دمشروعیت دجهاد. چه دجهاد په ذریعی سره دمرکز دینیہ حفاظت کیږی، خومره دینی مراکز او عبادت خانی دی. داتول دجهاد په برکت سره محفوظ دی، کچرته جهادنوی نوددی مراکز و حفاظت به هم نوی. اودغه شان په سورة بقره ایت نمبر (۲۵۱)، کنب هم ذکر دی. او مراد په ﴿دَفْعُ اللَّهِ﴾ سره تسلط ورکول دی بعضولره په بعضو بانندی. اوددی مختلف صورتونه دی کله الله ﷻ مؤمنانولره تسلط ورکړی په کافرانو بانندی په ذریعی دجهاد سره اودامعنی په ټولو کنب مقدمه ده. اودغه شان صورت ددفع دالله ﷻ داهم دې چه دحاکمانو عادلانو په ذریعی سره دظالمانو ظلم منع کوی اودغه شان دگواهانو دگواهی ذریعی سره دیو حقدار ته خپل حق میلاویږی او غیر حقدار دهنه دحق خوړلونه منع کوی. اودغه شان دفع الله صورت داهم دې چه الله ﷻ دصالحینو په دعاگانو سره دفا سقانونه عذاب دفع کوی. اودغه شان دفع دبدعاتو اودفسق اوفجورده په تبلیغ داهل حق سره کوی اوداتول معانی ابن جریر طبری رحمہ اللہ او آلوسی رحمہ اللہ په خپلو تفاسیرو کنب لیکلی دی

﴿هُدِمَتْ صَوْمِعُ﴾ هدم ظاهری نږدولو د عمارت ته وئیلې کیږی، دلته په معنی د عطلت سره دې. اوتعطیل چه څرنگه ظاهری فساد ته شامل دې نودغه شان معنوی فساد ته هم شامل دې. استعمال دهدم دپاره دمالغی دې په فساد کنب او صوامع جمع دصومعه ده په اصل کنب وئیلې کیږی هغی بناء اوتعمیر ته چه په اوچت ځای بانندی جوړ کړې شوې وی، اوبیانی تخصیص شوی دې په مخصوص، عبادت خانی دراهبانو پوری خانقاه دراهبانو، اویع جمع ددیعہ ده وئیلې کیږی عام عبادت خانو د نصاری وتمدکنیسا، اوصلوة جمع دصلاة ده دیهودیانو عبادت خانی تنه مرادی

﴿يُذَكِّرُ فِيهَا أَنْسَمُ اللَّهِ﴾ ضمیر دلفہا یاراجع دې مساجدوته اوداجمله صفت واقع شویده دمساجد دپاره اویا ضمیر راجع دې په تاویل دکل واحد سره مذکور ټول عبادت خانوته، خو پدی اعتبار دمساجد نه علاوه باقی عبادت خانو کنب دالله ﷻ ذکر قبل النسخ، دهغوی په خپلو خپلو ادوارو کنب مراد دې نو خلاصه داده کچرته جهادنوی نوبه دراهبانو خانقاگانی اونه به دعیسایانو عبادت خانی نه به دیهودیانو عبادت خانی په خپلو ادوارو کنب اونه به دمسلمانانو جماتونه اومدارس محفوظ وی

﴿وَلْيَنْصُرُوا اللَّهَ مَن يَنْصُرُهُ﴾ دا اعلان فتح دې اوالله ﷻ د چا امداد اونصرت ته محتاج ندې اونه ئې ضرورت شته دې خودالله ﷻ د دين خدمت، د اهل حق په صف كېن شامليدل دالله ﷻ د دوستانو او علماؤ سره محبت او تعلق ساتل، دهغوئ سره تعاون كول داداسى دى لكه چه د الله ﷻ سره امداد كول دى

الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ

د مهاجرين هغه كسان دى كېرته طاقت وركړو مونږ دوى ته په زمكه كېن پابندي به كوي دموئخ اوور كوي به زكوة

وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ الْأُمُورِ ۝

او حكم به كوي دنيكى اومنع كوي به خلك دبدي نه، او خاص الله ﷻ لره دې انجام دتولو كارونو،

وَأَن يُكَنِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَاقْتُودُ ۝

او كچري دوى دغروژن وائى تاته نوبقينادروغژن كړلې وو مخكېن ددوى نه قوم نوح ﷺ او عاديانو اوتموديانو، خپلو بغير انولره،

وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ۝ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ ۚ وَكَذَّبَ مُوسَى فَأَمَلَيْتُ

اوقوم دابراهيم ﷺ اوقوم دلوټ ﷺ، اواسيدونكو دمدېن، اودروغژن كړلې شوې وو موسى ﷺ، پس مهلت مې وركړو

لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْنَاهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ۝ فَكَانَ مِنَ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا

كافرانوته، بيا اونيول ماهغوئ پس څرنگه شوعذاب ځماهغوئ لره، پس دپركلونه هلاك كړيدي مونږ هغه

وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبُئِيَ الْمُعَظَّلُونَ وَقَضِيَ مِثْقَلُهَا ۝

اوحال داچه هغوئ ظلم كوونكي وونو هغه پريوتلي دى په چتونو خپلوياندى اودهركوبان شاراو دپرمعلونه پاخهشاردى

﴿الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّهُمْ﴾ داايت داستخلاف دې اوداجمله يابدل واقع شويده د﴿مَن يَنْصُرُهُ﴾

اويابدل واقع شويده د﴿الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِن دِينِهِمْ﴾ اويديكېن دالله ﷻ ددين امدادكوونكو

خلكو اودمجاهدينو، مهاجرينوصفات بيانېږي او ﴿إِن مَّكَّنَّهُمْ﴾ شرط دې او ﴿أَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ پورله

جزاء ده اومرادپه تمك سره سلطنت اوقوة نافذه دې اوپدي باندى ترتب دخلور امور شويدي

﴿۱﴾ أَقَامُوا الصَّلَاةَ ۖ (۲)، «وَأَتُوا الزَّكَاةَ» پدیکس دوی انفراد اوداتی اصلاح ته اشاره ده. چه دحکومت میلایدلوپه وجی سره په دوی کښ څه غرور اوتکبرنه راځی. اونه دالله ﷻ په احکاماتوکښ سستی کوی (۳) امر بالمعروف (۴) نهی عن المنکر. ددینه مراد اجراء داحکام شرعیوده په مملکت کښ

اوهرکله چه ﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّهُمُ﴾ کښ وقوع دمقدم په اخبارمتواتروسره ثابت دي اوقوع دتالی په نصوص قطعیه سره ثابت دي ځکه چه تالی په حقیقت کښ اخباردي دجانبه دالله ﷻ نه اوددي وجه نه مفسرین فرمائی چه دااگرچه بظاهرجمله شرطیه ده لیکن حقیقه داجمله خبریه ده. نوددي وجی نه داايت دلیل دي په حقانیت دخلافت دخلفاء راشدین باندی. اودادهغوی دپاکیزه سیرت پیشنگوی ده (لعنة الله على اعدائهم) اوجمله شرطیه په ځای دخبرنی ځکه راوړی شوه چه دشرط شامل شی هرهغه چاته چه الله ﷻ ورله بادشاهی اوحکومت ورکړی. لکه قرطبی رحمه الله دضحاك نه نقل کړیدی چه الله تعالی دشرط لازم کړيدي په هغه چاباندی چه بادشاهی اوحکومت ورله ورکړی وی

﴿وَلِلَّهِ عِقَابُ الْأُمُورِ﴾ داتاکیددي دماقبل دپاره اواشاره ده دپته چه څرنگه حکمرانی ورکول دالله ﷻ په قدرت اواختیارکښ دي نودغه شان دهغی دوام هم دالله ﷻ په قدرت اواختیارکښ دي. ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ﴾ داتسلی ده حضور ﷺ اومؤمنانوته چه کچرته داکفارستاتکذیب کوی اوتاسوته اذیت اوتکلیف درکوی نوتاسو زړه مه تنگوي اوصبرکوي الله ﷻ به دوی هلاک کړی لکه څرنگه مخکښنی مکذّب، قومونه نی هلاک کړیدی

﴿وَعَادٌ وَنُعُودٌ﴾ داپه رفع سره عطف دي په ﴿قَوْمٌ﴾ باندی اوتعبیردقوم هود اوصالح نه په علم سره ځکه اوشوچه داقومونه په دي نوم سره مشهور وو اواختصاص هم دي واصحاب مدین ددینه مرادقوم شعب الطخفان دي. دلته قوم شعب الطخفان اونویلي شوځکه چه شعب الطخفان دوه ۲، قومونوته لیږلې شوې وو، یواصحاب مدین وو اوپل اصحاب الایکه وو اصحاب مدین په تکذیب اوهلاکت کښ مقدم ووپه اصحاب الایکه باندی اوهلاکت ددوی مشهورهم وو په عربوکښ نوددي وجی نه دلته ذکرصرف داصحاب مدین اوشو

﴿وَكَذَّبَ مُوسَىٰ﴾ دلته اسلوب دکلام بدل کړې شو اوداسی اونه وئیلې شوچه وقوم موسیٰ خکه چه د موسیٰ عليه السلام خپل قوم بنی اسرائیل وو او بنی اسرائیل و د موسیٰ عليه السلام تکذیب نوو کړې. بلکه تکذیب کوونکی د موسیٰ عليه السلام قبطیان وواوهغوی غیروو د قوم د موسیٰ عليه السلام نه ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ استفهام دپاره دتقریر دې اونکیر په معنی دانکار سره دې یاء دمتکلم محذوفه ده اکتفاء په کسری باندی شویده اونکیر اوانکاریه اصل کنس تغیر اوبدلولوته وئیلې کیږی دلته تنه مراد عذاب دې. خکه چه پدی سره نعمتونه په زحمتونو سره ژوند په مرگ سره بدل شی

﴿فَكَأَيُّ مَن قَرِيءٍ﴾ داتفصیل دې د عذاب دنیوی ﴿وَهُيَ ظَالِمَةٌ﴾ داجمله حال واقع شویده د ضمیر منصوب د ﴿أَهْلَكْنَهَا﴾ نه او پدیکنس اشاره ده علت د هلاکت ته چه ددې قرنئ خلک ظالمان یعنی مشرکان وو. نو د شرک دوجی نه الله جل جلاله دوی هلاک کړل، (مدارک).

﴿فَهِيَ حَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا﴾ خاویه د خوی الدارنه دې غورخیدلوته وئیلې کیږی، نو مقصد دادې چه ددې کورونو اوبنگلوچتونو اول رااو غورخیدلواو بیادپاسه پری دیوالونه را او غورخیدلو اوبعض فرمائی چه خاویه د خوی البطن نه دې چه کله گیده خالی شی، نو مقصد دادې چه دا عظیم الشان او خائسته بنگلی په خپلودیوالونو باندی خالی اولاری وی اواهل نی تول هلاک شوې وو (کبیر).

﴿وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَّعْمُورَةٍ﴾ معطله دتعطیل نه دې وئیلې کیږی ابطال دمنافعوته، او ﴿مَشِيدٍ﴾ یادشید (بالفتح) نه دې وئیلې کیږی اوچتوالی اورفعت ته اویادشید (بالکسر) نه دې په معنی دمحکم سره. چه په چونی وغیره سره مضبوط کړې شوې وی، اوددینه یامراد دادې چه ددې هلاک شوی قومونوپه کلو، او کورونوکنس کوهیان وو. چه شاری پاتی شواو اوچ شو اودهغوی غتی غتی اومضبوطی بنگلی هم وی، لکه دقوم ثمود چه خرنګه بنگلی وی اوقرطبی عليه السلام وغیره نقل کپیدی چه داکوهی اوقصر دواړه دحضرت موت په یوی قرنئ چه حاصورا نوم ئی وو په هغی کنس وو، قصر دغره په سر کنس وو اوکوهی دغره په لمن کنس وو اودا حاصورا شهر هغه څلورزره مؤمنانو جوړ کړې وو چه دحضرت صالح عليه السلام سره حضرموت ته راغلې وو. دلته راتلونو څه وخت ورستو دحضرت صالح عليه السلام وفات اوشو. اوددې وجی نه دې شهر ته حضرموت وئیلې کیږی چه

دلته حضرت صالح عليه السلام ته مرگ حاضر شوې وو. دده دوفات نه ورسودده متبعينو دخان دپره يوحصاراو وهلو اوحاصورا ئی تعمير كړو اودكوهی خواته ئی فيام او كړو. اويوكس چه نوم ئی جهلست بن جلاس يا علس بن جلاس وو امير ئی مقرر كړو. اودې ديرنيك سيرت اوحسن صورت والاوو. شه وخت ورسوددوئ په نسلونوكېن شرك شروع شو نوانه تعالى ددوئ دهدايت دپاره حنظله بن صفوان عليه السلام پيغمبر راووليږلو خودوئ دهغه خبره اونه منله او هغه ئی شهيد كړو. نوانه تعالى په دوئ باندی عذاب راووليږلو اودوئ ټول هلاك شول اوكوهی اوبنگلی ئی شاپی پاتی شوې

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ

آبانودوئ گرځي نه په ملك كېن. چه بس بيداشي دوئ لږه داسي زړونه چه پوهېږي نه هغی سره غوږونه چه اورېن كوي

بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ❶

په هغی سره، بيشكه قصه داده چه نه ږنډېږي سترگي اوليكن ږنډېږي هغه زړونه چه په سوكېن دی

وَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ تُخْلَفَ اللَّهُ وَعْدُهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ

آودوئ په جلتی سره غواړي ستانه عذاب اوهرگزخلاف نه كوي الله تعالى دوعدي خپلي نه اوسكه يوه ورځ

كَأَنَّكَ سَنَىٰ يَوْمًا تَعْلُونَ ❷ وَكَأَيُّنَ مِنْ قَزِيَّةٍ أَمْلَيْتَ

په نيزدېر ب ستا دورځو داخرت نه پسان دزړو كالوده دهغی نه چه ناسوئ شماركوئ په دناكېن اوډيركلي دی چه مهلب وركړې دي

لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ لَّمْ أَخْلَعْهَا وَإِلَى الْمَصِيدِ ❸

هغوی ته احوال داچه ظلم كوونكي دی بيااونيول ماهغوی لږه اواخص ماطرې نه راگرځيدل دی

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ داترغيب دې سيروسياحت ته، دپاره دعبرت حاصلولو اوپديكېن اشاره ده چه كوم سيروسياحت دعبرت حاصلولو دپاره وی هغه عبادت دې اويوامر مستحبه دې ﴿فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا﴾ يعقلون په معنى ديعلمون سره دې. اومفعول به ئی محذوفه ده

ای یعلمون بما یحب ان یعلم من التوحید (روح) یعنی ددی زېږنو په ذریعې سره دوی به توحید باندی یوه شوی وی

«فَإِنَّمَا لَا تَعْمَى الْأَنْصَرُ» هـا ضمیر قصه دې «لَا تَعْمَى الْأَنْصَرُ» ورله تفسیر دې اودا کلام محمول دې په مبالغی فی النفی باندی. اودا مقصد دې چه سترگی نه ږندیږی. لکه څرنگه چه ظاهر د صیغی د مضارع د اسناد تقاضا ده ځکه چه داخل و واقع او حقیقت دې او پدیکې اشاره ده چه ږوندوالی فقط د سترگو دومره مضر ندې لکه څومره چه ږوندوالی د زړه مضر دې «وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ» زیادت د فی الصدور د تاکید د پاره دې لکه یقولون

بافواهیم، او تلک عشره کامله وغیره شو، پدیکې اشاره ده چه محل د عقل او علم د پاره زړه دې **فانده** پدیکې اختلاف دې چه عقل کوم ځای کښ وی؟ نو اکثر حکماء او بعض متکلمین د دې قائله دی چه محل د عقل دماغ دې. او استدلال ئی په ظاهری اثارو او قرائتو سره کړیدی. مثلاً کله کله د یوکس دماغ خراب شی اوزړه ئی صحیح وی نو د اکس تندرست او صحت مندوی. خو عقل نه لری بلکه پاگل او مجنون وی اودغه شان که یوکس په سرباندی دکاڼې گذارلگیدو دوجی نه کله کله حافظه خرابه شی یادشی ورنه هیرشی بلکه کله کله ورنه عقل هم زائله ئی اود یروخت یوکس داسی وی چه زړه ئی خراب شی خود هغی باوجود عقل او حافظه ئی تهیک وی اود دې قول نسبت امام ابوحنیفه رحمته الله ته هم کړې شوی دې لیکن قرطبی رحمته الله فرمانی چه امام صاحب ته د دې قول نسبت صحیح ندې

جمهور متکلمین د دې قائله دی چه محل د عقل زړه دې. او استدلال ئی پدی ایت مذکورو اودغه شان نورو آیتونو سره کړیدی چه په هغی کښ محل د عقل د پاره زړه خودلی شوی دې. دبعض متکلمین اود حکماؤ د طرفه د ایت مذکورو وغیره نه جواب کړې شوی دې چه محل د عقل د پاره زړه وئیل دامحمول دی په عرف او په خیال د عربو باندی چه د هغوی خیال داوو چه محل د عقل زړه دې اود دې وجی نه په عربو کښ به هونیاسرې په باره کښ به وئیلې کیدلو چه دده دوه زړونه دی لیکن مذهب د دې بعضو موافق ندې د نصوصو سره. بلکه د جمهورو مذهب اوفق دی د نصوصو سره او حضرت شاه صاحب رحمته الله وغیره حضراتو په د دې دواړو قولینو کښ تطبیق داسی کړیدی چه د اصل په اعتبار سره محل د عقل زړه دې، اودماغ محل د عقل په اعتبار د تصرف سره دې. نو گویا چه منبع د عقل زړه دې او محافظ ئی دماغ دی

وعندی وجه اخروان لم اجدل الكتب المتداولة والله اعلم بصحته، چه دُزِده دوه، ۲، تاثیر دے. یوظاھری اوبل باطنی. دظاھری تاثیر تعلق دجسم سره دے اوپه جسم کبش ظاھری اوباطنی تاثیر تعلق ددماغو سره دے. اودماغ ددغی تاثیر محافظ خانه ده اودا تاثیر هلته محفوظ کیری. نوددماغو په فساد سره ځکه سړی پاگل کیری چه محافظ خانه فاسده شی. اوپه فساد باطنی دقلب سره اصل تاثیر ختم شی اوددې وجی نه په ځنوايتونو کبش داسی راغلیدی: «لَمْ يَغْلُوبْ يَغْلُوبُونَ» اوهر چه دې فساد ظاھری دقلب نوهغه مستلزم ندې فساد باطنی لره. نوددې وجه نه دُزِده په ظاھری بیماری سره په عقل کبش فتور نه راځی، والله اعلم بالصواب.

«وَتَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ» دازجرمع التخويف دې په استعجال دُعذاب سره. چه دامشركين عبرت خونه اخلی بلکه عذابونه په جلتی سره غواړی: «وَلَنْ تَخْلَفَ اللَّهُ وَعْدَهُ» ددینه مراد وعده دُعذاب ده په قرینی د«وَتَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ» سره او عذاب نه مراد عام دې دنیوی وی اوکه اخروی اودنیوی عذاب وعده الله ﷻ په بدرکبش پوره کره «وَإِنَّ يَوْمًا» داتنبیه ده په حماقت اوجهاالت دکفارو باندی. چه داجاهلان دالله ﷻ عذاب په جلتی سره غواړی حالانکه دهغی نه پناه غوځتل پکار دی ځکه چه داعذاب به دومره سخت او اوږده وی چه دهغی یوه ورځ به دُزرو، ۱۰۰۰ کالو برابر وی.

«كَأَنفِ سَنَةٍ» دنیوی ورځ تشبیه دُزو کالوسره ورکول یاپه عددکبش ده چه دقیامت یوه ورځ ستاسود دُزو، ۱۰۰۰ کالوسره برابرده. نودغی ورځی ته الله ﷻ داعذاب مؤخر کړیدې اوددې تائید په هغی حدیث سره کیری چه ابن کثیر رحمه الله ذکر کړیدې چه دحضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چه نبی پاک ﷺ ارشاد او فرمائیلو چه فقراء به دمالدارو خلکو نه نیمه ورځ مخکبش جنت ته داخلیری اونیمه ورځ داخرت پنځه سوه، ۵۰۰ کاله ده، نوددې حدیث نه معلومه شوه چه داخرت یوه ورځ به دُز، ۱۰۰۰ کاله وی. اوکه څوک اشکال اوکړی چه دسورة المعارج ایت نمبر، ۴، کبش دقیامت ورځ پنځوس زره کاله وشیلی شویده نودا خوتعارض دې؟

یوجواب تنه دادې چه اصل اوږدوالی ددغی ورځی زرکاله دی خو په خلکو باندی دشدت اوسختی دوجی نه به پنځوس زره کاله اوگرځی. نو خلاصه دجواب داده چه پدی ایت ایت

او حديث مذکور کتب اصل او پدوالی مذکور دې او په سورة المعارج کتب د سختی دوجی نه او پدوالی ذکر دې. ۲۰۰ بعضوتته جواب داسی کړیدی چه مواقف دقیامت پنخوس دی او هر موقف زرکاله دې. نویدی آیت کتب زمانه دیو موقف ذکرده او په سورة المعارج کتب د ټولو مواقف مجموعه ذکرده و الله اعلم او باتشبه ده په قدرت او انفاذ دارادي کتب. مراد دادي چه کوم کار تاسو په زرکاله کتب کوئ الله ﷻ نی په یوه ۱ ورځ کتب کوی او ذکر د زرکالو د تعیین د پاره ندی بلکه دا کنایه ده د کثرت نه. نو خلاصه داده چه تاسو ته فوراً عذاب در کول یا خه وخت د پاره مهلت در کول. دادواړه حالتونه الله ﷻ ته مساوی او برابر دی. الله ﷻ په هروخت کتب عذاب ورکولو باندی قادر دی او باتشبه ده په شدت د عذاب کتب چه د الله ﷻ عذاب تاسو په جلتی سره غواړئ نو دهغی دیوی ورځی شدت او تکلیف به دومره سخت اوزیات وی لکه زر ۱۰۰۰ کاله ځکه چه تکلیف اود سختی والا ورځ او پدی وی اود راحت او خوشحالی والا ورځی لنډی او مختصری وی «وَكَايْنِ مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلُهَا كُفِرُوا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» هم تخويف اخروی ذکر کیری او تمهید دې د ترغیب الی الایمان د پاره. او هرکله چه د دینه مخکې جمله «فَكَأَيُّ مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلُهَا كُفِرُوا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» بدل واقع شوی وه د نکیر نه اودواړه په حکم د جملی واحدې کتب وی نو ددې وجه نه هغه په فاء سره ذکر شوه اودلته دواړه مستقلی جملی دی نو ددې وجی نه به دلته په واړه سره عطف کړې شوه

قُلْ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا اَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝۱۰۱ ۝۱۰۲ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

نه او ایه ای خلکو ښکاره ده تاسو ته به درکونکی ښکاره یم. پس هغه کسان چه ایمان نی راوړیدی او عملونه نی کړیدی نیل

لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝۱۰۳ ۝۱۰۴ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعْجِزٰتٍ ۝۱۰۵ اُولٰٓئِكَ

د دوی د پاره بخه اورزیعت والادي. او هغه کسان چه کوشش کوي به ایتونوزمونیز کتب مقابله کوونکی دهغی سره دغه کسان

اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ۝۱۰۶ ۝۱۰۷ وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ وَّلَا نَبِيٍّ اِلَّا اِذَا تَمَتَّنَا ۝۱۰۸

اور والا دی. او ندی لیری مونیز سانه مخکې هیچ رسول اونه یونیز مگر هرکله چه هغه به لوستل کول نو غورځولی به

الشَّيْطٰنُ فِيْٓ اُمْنِيَّتِهِۦ فَيَنسَخُ ۝۱۰۹ ۝۱۱۰ اللّٰهُ مَا يُلْقٰى ۝۱۱۱ الشَّيْطٰنُ

شیطان وسوسی دخلکو به زړو نو کتب ته وحت دلو سلود هغه کتب. نوروان کرل الله ﷻ هغه شبهات چه احوال شیطان

ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ أَيْتَهُ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥﴾

بیا محکم (کلك) اوسائل اللہ سے ایتونه خپل اواللہ سے پوهه دی حکمونوالادی

﴿قُلْ يَتَأَيُّمُ النَّاسُ﴾ دترغیب الی ایمان ذکر کیری اواثبت درسالت کیری سره دجواب داستعجال دَعَذَابُ نَه، چه تاسوخمانه په جلتی سره عذاب غواپی حالانکه داخماپه اختیار کین ندې، څه خود الله تعالی دطرف نه رسول یم اویره ورکوونکی اود عذاب خبر ورکوونکی یم اودلته ذکر صرف د نذیر صفت اوشواوصفت بشیر ذکر اوشوڅکه چه مقصود بالخطاب دلته صرف مشرکان او کافران دی اوهر چه دې ذکر د انعاماتو دپاره د مؤمنانو بالاصاله ندې بلکه دکفارو غیظ غضب د زیاتولو دپاره دې کذاذکره الکشاف، اویا وجه داده چه نذیر صفت عام دې مؤمنانو دپاره هم دې او کفارو دپاره هم دې، په خلاف دبشیر صفت نه چه هغه خاص دې په مؤمنانو پوری

﴿فَالَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ بشارت دې مؤمنانوته ﴿وَرِزْقٍ كَرِيمٍ﴾ کریم په معنی د عزت سره دې نوم مصداق نی په دنیا کین مال د غنیمت دې چه هغه د عزت والا رزق دې اویا کریم معنی بغیر تعب یعنی چه بغیر د کړاونه وی نوم مصداق نی بیاجنت دې ځکه چه د دنیا په رزق کین خامخا کړاوی

﴿وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي ءَايَاتِنَا﴾ د انخویف اخروی دې او ﴿سَعَوْا فِي ءَايَاتِنَا﴾ مراد کوشش دې په

ابطال د ایتونو د الله ﷻ کین چه هغی ته سحر، شعرو غیره وئیل وو، ﴿مُعْجِزِينَ﴾ د احوال دې د سَعَوْا ضمیر فاعل نه، اوباب مفاعله یاد مشارکت دپاره ده چه دوی صاحب ایت پیغمبر د عاجزه کولو اراده کوی اوایتونه د قرآن دوی عاجزه کوی د مقابلې نه اویا باب مفاعله د مبالغی دپاره ده یعنی د دوی کوشش دادې چه زمونږ د اختیار نه اوخی اویا ﴿مُعْجِزِينَ﴾ په معنی د مبطلین سره دې، یعنی منع کوونکی دی خلکو لره د ایمان نه (خازن).

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ﴾ د ایت د مشکلاتو د قرآن نه دې پدیکین خلور مباحث دې ۱، ربط ماقبل ۲، د ایت صحیح تفسیر ۳، د ایت په سبب نزول کین یوه غلطه واقعه اودهغی رد ۴، منشاء دغلطی

۱) «ما قبل سره ربط دادې چه مخکنی ایاتونو کښ د کافرانو د کفر او انکار بیان وو اوس پدی ایت کښ د هغوی د نه منلو وجه ذکر کړې اودغه شان ما قبل ایاتونو کښ نبي پاک ﷺ ته تسلی ورکړې شوې وه وان یکذبوا فقد کذبت قبلهم او پدی ایت کښ بله تسلی ذکر کړې نبي ﷺ ته

۲) ددې ایت په تفسیر کښ د مفسرینو متعدد اقوال ذکر کړې شوي دي لیکن غوره اوصحیح اقوال پکښ دوه ۲) دي. ځکه چه لفظ د تمنی په کلام عرب کښ په دوه ۲) معانیو کښ مستعمل شويدي یو ۱) په معنی د قرائت سره لکه په مرثیه د حضرت حسان ؓ کښ چه د حضرت عثمان ؓ په باره کښ نی ویلی وه

تمنی کتاب الله اول ليلة - و آخرها لاقی حمام المقادر

نودلته «تَمَنَّى» په معنی دقرء سره دې اودویمه ۲) معنی د «تَمَنَّى» مشهوره او معروفه ده چه خواهش او آرزو ته ویلې کړې. دلته که «تَمَنَّى» په معنی دقرء سره شی. نو فی به په «فِي آمْنِيَّتِهِ» کښ په معنی د غندسره وی. لکه لبث فینا (الشراء: ۱۸) کښ فی په معنی د غندسره ده او امنیه به په معنی د متلوسره وی او شیطان نه مراد عام دې که انسی وی یا جنی وی. نو ذات مقصد دادې چه دایو قدیم عادت دې اوهرنې اورسول سره د معامله شويده چه کله به هم هغه تلاوت یا وعظ او نصیحت کولو. نو شیطان په دغه وخت کښ د خلکو په زړونو کښ وسوسی اچولی. او مختلف شکوک او شبهات پیدا کولو کوشش کولو. لکه حرمت علیکم المیة، نه داشبه کول چه د الله ﷻ وژلی شوی څیز ته حرام وائی او خپل وژلی شوی څاروی ته حلال وائی اودانکم و ماتعون من دون الله حصب جهنم نه داشبه پیدا کول چه عبادت د حضرت عزیر ؑ او عسی ؑ اود ملانکو هم شويدي نولهدا هغوی به جهنم ته ځی (العیاذ بالله) اودغه شان د روح منه نه ابیت وسوسه اچول وغیره شونو «فَيَنْسَخُ اللَّهُ» یعنی بیا الله ﷻ داسی وحی رانازله کړی چه دهغی په ذریعی سره د شیطان د دغه سطحی اعتراضاتو جواب اود وسوسو دفعیه او کړې شی

«نُزِّلَ عَلَيْكُمْ اللَّهُ» یعنی الله ﷻ محکم ایاتونه نازل کړی اونبی ﷺ مضبوط او محکم کړی په دلائلو سره. نو خلاصه داده چه شیطان د متشابهات ایاتونو ظاهری معنی په اعتبار سره عامو خلکو گمراه کولو کوشش کوی. نو الله ﷻ دده داکوشش په ایات محکمت سره ناکام کوی.

اوکه خوک اشکال اوکړی چه الله ﷻ ابتداءً ولی آیات محکمت نه نازله وی او شیطان ته دوسو سواچلولو موقعه ولی ورکوی؟ نو ددې جواب او حکمت ذکر په راتلونکی ایاتونوایت نمبر، ۵۳، ۵۴، کښ بیانېږي اودا تفسیر اکثر اهل علمو اختیار کړېدې امام بخاری هم په بخاری شریف کښ دې تفسیر ته ترجیح ورکړیده

اوکه تمنی په خپلی مشهور او معروف معنی سره شی نو بیا د آیت مقصد دادې چه دهرنې اور رسول خواش داوی چه خلک ایمان راوړی. اودې دپاره به چی پیغمبر خپل قوم ته وعظ، نصیحت کولو نو شیطان به دپیغمبر په دې تمنا او خواش کښ رکاوټ پیدا کولو اود خلکو په زړنو کښ به ئی وسوسی اچولی لیکن الله ﷻ د محکم ایاتونو په ذریعې سره د شیطان وسوسی ختموی

۳) ددې آیت یو بل تفسیر هم شویدې اود هغی تفسیر بیا په یو سبب نزول باندې دې اوهغی سبب نزول کښ یوه واقعه ذکر کېږي چه ابن جریر رحمته الله علیه، بغوی رحمته الله علیه، صاحب دجلالین اوز مخشری رحمته الله علیه وغیرهم ذکر کړیده چه یو خلی نبی پاک ﷺ سورة النجم تلاوت کولو نو چه کله الفرائض اللات والعزى وماتة الفالفة الاخری ته رااوړیدلو نو د نبی ﷺ په زبان مبارکه باندې د الفاظ جاری شو چه تلك الفرائق العلی وان شفاعتهن لترجمی (د ایتان بلند مرتبی والادی بیشکه دوی نه د شفاعت امید کیدلی شی، نو مشرکینو چه کله دا واوریدلو نو ډیر خوشحاله شو چه نبی ﷺ زموږ د بیتانو صفت بیان کړو. دسورت په اختتام باندې چه کله نبی ﷺ سجده اوکړه نو دوی ټولو مشرکینو هم سجده اوکړه سیوا دیو کس نه چه د بیمارۍ دوجی نه ئی سجده نشوه کولی نو هغه خاوری خپل تندۍ ته رااوچتی کړی. شه وخت پس حضرت جبریل ﷺ نبی ﷺ ته ددې واقعی او الفاظو خبر ورکړ نو نبی پاک ﷺ ډیر خفه شو. نو الله ﷻ تسلی دپاره دامذکوره ایاتونه نازل کړلو. دا واقعه اگر چه مشهوره ده لیکن محققین مفسرینو په نیزمردوده ده. امام رازی رحمته الله علیه دې واقعی ته موضوعی وئیلی دی. خازن، ابوسعود، شریینی وغیره هم پدی باندې سخت رد کړېدې بیهقی رحمته الله علیه فرمائی هذه القصة غير ثابت من جهة العقل، محمد ابن اسحاق ددې واقعی په باره کښ فرمائی ان هذه القصة من وضع الزنادقة لا اصل لها چه دا واقعه زنادقو ایجاد کړیده شرعاً دې دپاره شه اصل نیشته. او کوم حضرات چه ددې واقعی د اثبات قائله دی نو د هغوی په خپل مینځ کښ ددې الفاظو د متکلمه په باره کښ اختلاف دې. چه د الفاظ وئیلی چا وو؟ نو بیدیکښ درې، ۱، اقوال

دی ۱، بعض فرمائی چه شیطان دَنبى پاك ﷻ په لهجه كُښ وئیلی وو ۲، بعض فرمائی چه مشركينو كُښ چا وئیلی وو ۳، نبی پاك ﷻ وئیلی وو. په دریم قول كُښ بیادری اقوال دي. عمدائی وئیلی وو، خطاء ئی وئیلی وو. سهوائی وئیلی وو

كو مو حضراتو چه پدی واقعی باندی رد كړې دي او ددې واقعی دَصحت نه ئی انكار كړې دي نو وجوه دَبطلان ئی متعدد ذكر كړې دي ۱، دا واقعہ سنداً ضعیفه ده او ددې په سند كُښ انقطاع ده او متناً مضطربه ده ۲، دا واقعہ منافی دَعصمت ده ځكه چه ددې واقعی دَصحت په بنیاد نبی پاك ﷻ غیروحي ته وحی او قرآن اوئیل لازمېږی

۳، دا كلمات وئیل به دوه ۲، حالاتونه خالی نوی. یابه دَدینه ظاهری معنی نبی پاك ﷻ مراد كړی وی او د معبودان باطله صفت او مدحه به ئی اراده كړی وی. داشت باطل دي بده ځكه چه مستلزم دي كفر لره. او یابه ظاهری معنی نوی مراد بلکه یوه بله معنی به مراد وی چه دَهغی بیان ندې شوې، لیکن مشركینو دامطلب فهم كړو چه نبی پاك ﷻ زمونږ دَبتانو مدحه او كړه او بیانیی پاك ﷻ ددوئ دامطلب او مراد رد هم نه كړو بلکه خاموشی اختیار كړه، داصورت هم باطل دي بده ځكه چه داتقریر رد كړدي

۴، ددې واقعی په صحت باندی لازمېږی تسلط دَشیطان په انبیاء كرامو باندی. او حالانكه شیطان ته په یو عام انسان باندی تسلط طاقت ندې وركړې شوې لكه په سورة النحل ایت نمبر ۹۹، او سورة بنی اسرائیل ایت نمبر ۲۵، كُښ دی، نو په ایسء كرامو باندی تسلط شیطانی محال دي په طریق اولی سره

او كچری څوك دا وائی چه دا الفاظ شیطان وئیلی وو په لهجه وئیلی كُښ. او دَنبى پاك ﷻ په زبان ئی نوو جاری كړی. نو لهذا تسلط نه لازمېږی، نو جواب ته دادي چه الله ﷻ شیطان ته داطاقت هم ندې وركړې چه هغه دپیغمبر لهجه اختیار كړی، لكه څرنگه شیطان ته دپیغمبر په صورت كُښ دتمثل كیدلو طاقت ندې وركړې شوې او څرنگه چه وحی او قران محفوظ دي دغه شان مجالس دوحی هم محفوظ دي لكه سورة الجن ایت نمبر ۲۷، ۲۸، كُښ دي چه فانه یسلکه من بین یدیه ومن خلفه رصدا الخ.

او كه څوك دا وائی چه دَنبى پاك ﷻ نه دا الفاظ سهواً یا خطاء صادر شوي دي. نو لهذا نه تسلط شیطانی راغی اونه عدم حفاظت راغی دَمجالسو دوحی، نو جواب ته دادي چه پدی

صورت کښن تفکر علی الله الله ته دداسی خبری نسبت کول چه الله نوى فرمانيلى لازمیږي
اگرچه خطا، یاسهوا ده، اویيغبرنه په سلسلی دتبلیغ اویه امور دشرعه کښن خلاف واقع
وینامحاله ده مطلقا خواه عمدا وی یاسهوا یاخطا وی اودغه شان پدی تقدیرقرآن باندی به
اعتماد هم باقی پاتی نشی

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښن پدی زور ورکړیدی چه داواقع ثابت ده
اوصحیح ده، حافظ متعدد طرق اوسندوسره داواقع ذکرکړیده اویه هغی کښن دوه ۲، طرق
صحیح اوموافق دی دشرائطوصحیحوسره اگرچه مرسل دي

۴: منشاغلطی محدثین فرماني چه منشا، دغلطی دبعض رواطوده چه په حدیث دبخاری
کښن دی سجدهالنبي ﷺ بالنجم وسجدهمع المشركون والخن والانس یعنی دسورة النجم په اختتام باندی
نبي ﷺ سجده اوکړه محدثین فرماني چې کله نبي ﷺ سورة النجم تلاوت اوکړواویه آخرکښي
بي سجده اوکړه، اودی مجلس کښي مشرکینوسرداران هم موجودوو، نوهغوی باندی هم
تاثیراوشاوبی اختیاره بي سجده اوکړه نومشركينوته چې کله روستوددي پته اولگیده چي
مونږخوسجده اوکړه، نوهغوی داپروپیښه اوکړه چي مونږداسجده ځکه اوکړه چي نبي ﷺ
زمونږدابتانومدح بیان کړه اودالفاظ بي ويلي ووچي تلك الغرائق العلی، حالانکه دي خبره کښي
هیڅ حقیقت نووصرف بدنامی اویيغورنه بچ کیدلودپاره بي داخبره خوره کړه اودنبي ﷺ سره
ټولومشركينو اوچاناتو اوانسانانو سجده اوکړه، نودې بعضو راویانودافهم کړه چه دمشركينو
سجده دتلك الغرائق العلی الخ دالفاظو ویلودوچی نه وه، اوحالانکه داسجده دټولو مخلوقاتو
ددي وچی نه وه بقول شاه ولی النعم رحمه الله چه الله ﷻ خپلی تجلی قهری ظاهري کړي وي، ددینه
علاوه نورمتعددتوجیهات هم پکښ راغلی دی چه محدثینودکرکړیدی (من شاء فليطالع ثم) والله
اعلم بالصواب.

لَيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ

دی دپاره چه اوگرخوی الله هغه شېی چه اچي شیطان امتحان، هغه کسانولپاره چه پزړونودهغوی کښن مرض دي.

وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ۝ وَلَيَعْلَمَ الَّذِينَ

اودسخوزرونووالپاره، اویيځکه ظالمان خامخابه دسمن لري کښن دی اودی دپاره چه یقین اوکړی هغه کسان

أَوْتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ

چه علم ورته ورکړې شويدې چه يقيندا حق دې د طرفه درب ستانه. نو ايمان راوړي پدې باندې نور به به سې دسه زړوبه ددوي

وَأَنَّ لِلَّهِ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ وَلَا يَزَالِ الَّذِينَ

اويشکه الله رسوونکي دې هغه کسانوله چه ايمان لرونکي وي لازي نيسي ته. او هميشه به وي هغه کسان چه

كَفَرُوا فِي مَرِيَّةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ

کفرنی کړيدې په شک کس ددينه سمی لازي نه، تردې پوري چه راشي دوي ته قيامت ناگهانه او باراشي دوي نه عذاب

يَوْمٍ عَقِيمٍ ۝ أَلَمْ يَكُنْ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا

دورخي شوي بادشاهي په دغه ورځ صرف دالله ده. فيصله به کوي په مينځ ددوي کس. پس هغه کسان چه ايمان نې راوړي دي

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّتِ النَّعِيمِ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا

او عملونه نې کړيدي نيكه موافق دست په جنتونو د نعمتونو کس به وي او هغه کسان چه کفرنی کړيدي او دروغ ژن گنړي

بِأَيِّنَّاقًا وَلِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝

ابانونه زمونږ پس دغه کسان دوي لره عذاب دليل کوونکي دي

﴿يَجْعَلُ مَا يُنْفِي الشَّيْطَانُ﴾ هرکله چه ماقبل کس دوه ۲، فعلونه ذکر شو ۱، القا دشيطان ۲،

نسخ دالله ﷻ نو اوس پدې باندې دوه ۲، تفریعات ذکر کيږي نو دا جمله مرتبه ده په القاء باندې

او پدې کس شيطان ته دوسو اچولو طاقت او قدرت ورکولو حکمت بيانېږي. چه دا القا

شيطاني دپاره داز مائش ده، پدې سره دمنافقينو او مشرکينوزړونه نور هم سخت کيږي. او ددوي

گمراهي ورسره نور هم زياتيږي

﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ دينه مراد منافقين دي. ﴿وَالْقَاسِيَةُ قُلُوبَهُمْ﴾ دينه مراد مشرکين دي.

﴿وَلْيَعْلَمَ الَّذِينَ﴾ د امر تبه ده فيسخ باندې. يعنی اهل ايمان ته پدې باندې فائده رسيږي او ايمان

نې زياتيږي په حق باندې. نو ﴿أَوْتُوا الْعِلْمَ﴾ نه مراد مؤمنان دي او ﴿فَيُؤْمِنُوا بِهِ﴾ نه زياتوالی

دایمان مراد دې په اعتبار د مؤمن به سره او یا د اوتو العلم نه مراد اهل علم د یهودیانو دی. اوفیومونه مقصد د ادې چه کله حقانیت د قرآن ورته معلوم شی نوییاری ایمان راوړی «فَتُخْبِتُ لَهُ قُلُوْبُهُمْ» د دینه مراد انابت اونرم والی دې. «وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ» مراد د ادې چه شیطان د مؤمنانو په زړونو کښ وسوسی اچوی لیکن الله ﷻ د دغی وسوسونه د دوی حفاظت کوی

«وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ» د ایافقط تخويف د نیوی دې. کچرته د «عَذَابُ يَوْمِ عَقِيمٍ» نه مراد د جنگ بدر ورح شی او یا تخويف د نیوی اخروی دواړه دی کچرته «يَوْمِ عَقِيمٍ» نه د بدر او د قیامت دواړه ورخی مراد شی. او عقیم شنو ته و نیلی کیری اوشنم د پاره اولاد نه نی چه هغه دده مثل وی. نو د دې وجی نه عقیم نه مراد لامثل له دې یعنی داسی سخت عذاب به وی چه دهغی د پاره به څه مثل نوی او یا د عقیم نه مراد صرف د قیامت ورځ ده. او قیامت ورځ ته عقیم پدی اعتبار سره هم و نیلی کیری چه دې د پاره شپه نیشته دې او هو یوم القیمه لایل له (جلالین).

«الْمَلَكُ يَوْمَئِذٍ» غوره خبره داده چه تنوین عوض د جملی نه راغلی دې او هغه محذوفه جمله یوم تزلزل مریتهم وشکهم ده. یعنی چه کوم ورځ دوی په عذاب کښ مبتلا شی او د دوی شک زائله شی چه دابه د قیامت ورځ وی نو په دغه ورځ ټول اختیارات او تصرفات به د الله ﷻ وی. مجازا متصرف به هم څوک نوی، په خلاف د دنیا د زندگی نه چه پدیکښ مخلوقات مجازا متصرف دې

«فَالَّذِينَ ءَامَنُوا» د تفصیل د «تَحْكُمُ بَيْنَهُمْ» دې او د ابشارت اخروی دې مؤمنانوته.

«وَالَّذِينَ كَفَرُوا» د تخويف اخروی دې

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قِيلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا

او هغه کسان چه هجرت نی کړې دې په لاره د الله تعالی کښ بیالو وژلی شویا مه شو خامخا رزق به ورکوي دوی ته الله ﷻ رزق ځانسته

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٠﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَ ۖ وَإِنَّ اللَّهَ

اویسکه الله ﷻ ښه روزی ورکونکی دې خامخا داخل به کړی دوی ځای د داخلدلو ته چه دوی به نی خوځوي اویسکه الله ﷻ

لَعَلَّيْمُ حَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ هٰذَاكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوِّبَ بِهِ

پوهه دې صبر کوونکی دی. د ازبیری یقینی دی او چاچه بدل و اغستلو پشان دهغی چه دوی ته نکلف ورکړی سونډی به هغی سره

ثُمَّ يُعَى عَلَيْهِ لِيَئْصُرَتْهُ اللَّهُ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٥١﴾

بیا ظلم او کړې شي په هغه باندی نو خامخابه مدد کوي دده سره الله بيشکه الله ﷻ خامخامعاني کوونکی بخنه کوونکی دی

﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا ۖ هَدَدِي خَائٍ﴾ نه اخري باب ددې سورت شروع کيږي. تفصيل ئی اول کښ

ذکر شويدي او دامتعلق دي د ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ﴾ سره، چه هلته د مشرکینو سره د جهاد کولو اجازت میلاؤشو نو اوس پدی ایتکښ ترغیب الی الهجرة والجهاد ذکر کيږي یعنی کومو کسانو چه د الله ﷻ د رضادپاره هجرت کړيدي اوبیا په جهاد کښ شهیدان شويدي اوبیا په خپل مرگ باندی وفات شويدي نو دوی دپاره په اخرت کښ رزق حسن یعنی بلامشخته اونه ختمیدونکی رزق به وی.

سبب نزول: ددې ایت سبب نزول قرطبی رحمه الله وغیره داذکر کړيدي چه کله د نبي پاک ﷺ رضاعی رور حضرت عثمان بن مظعون رحمه الله اویوبل صحابی حضرت ابوسلمه بن عبدالاسد رحمه الله وفات شونو بعضو خلکو دا خبره اوکړه چه دوی ته افضل او غوره مرگ چه د شهادت والادي میلاؤشو نو پدی باندی دا ایت نازل شو. چه پدی کښ الله ﷻ د شهید او غیر شهید دواړو دپاره انعام ذکر کړيدي.

ددې ایت د ظاهر نه د مهاجر شهید او غیر شهید په مینځ کښ تسویه معلومیږي او ددې وجی نه بعضی اهل علمو ددې ایت نه استدلال هم کړيدي چه مهاجر مقتول اومیت په ثواب او اجر کښ برابر دي، اودغه شان استدلال ئی کړيدي په ایت سورة النساء نمبر (۱۰۰) سره اودغه شان په حدیث دام حرام رحمه الله سره چه ذکر کړيدي امام بخاری رحمه الله په کتاب الجهاد باب غزوة المرأة فی البحر کښ. چه حضرت ام حرام رحمه الله دسورئ نه غورخیدلی وه وفات شوې وه شهیده شوې نوه. خو حضور ﷺ هغی ته فرمائیلی وو انت من الاولین، لیکن اکثر علما فرمائی چه مقتول ته زیادت فضیلت حاصل دي په میت باندی، او په دي باندی ډیر احادیث دال دی باقی وعده د رزق حسن یا د نفس اجر دال ندې په تفصیل بیا په تسویه باندی، یعنی پدی مذکور ایتونو سره صرف دا ثابت

شوه چه مقتول اومیت دواپو دپاره رزق حسن اواجرشته دې. اوفضیلت دنیو په بل یاددواپو په مینځ کښ تسویه ددې مذکورایاتونونه نه معلومیرې. تفضیل دمقتول په نورو نصوصوره دې اومراد په رزق حسن سره هغه رزق دې چه بی کړاوه اونه ختمیدونکی وی اودارزق به په قبرکښ به هم وی لکه سورة ال عمران ایت نمبر (۱۲۹) کښ دی اوپه جنت کښ به هم وی

﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ رازقین جمع په اعتبار دظاهر سره وئیلې شویده چه خلك یوبل ته ورکړه کوی، نو مخلوق ته رازقین وئیل مجازا دی اوخیرورسره ځکه ذکرکړې شو چه اعطاء یعنی ورکړه دالله ﷻ اصالة او حقیقه ده اودمخلوقاتو ورکړه او اعطاء، تبعاً اومجازاده ځکه چه مخلوق پخپله الله ﷻ ته محتاجه دې کچرته الله ﷻ ورته څه شی ورکړې وی نودې به ئی هم بل چاته ورکړی ورنه نشی ورکولی اودغه شان اعطاء دالله ﷻ محض احساناً ده دمخلوق نه ئی طلب دعوض اویاڅه طمع نه کوی، په خلاف دا اعطاء دمخلوقاتونه، چه هغه محض احساناً نوی بلکه دپاره دطلب دعوض وی ﴿لَئِنْ خَلَّيْنَاهُمْ مِّنْ دُونِ الْغُلَا﴾ دابشارت اخروی دې په اعتبار د مکان سره اومدخلا اسم مکان دې مراد تنه جنت دې.

﴿ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ﴾ هرکله چه ماقبل ایت کښ دمهاجرینو، اومقتولینو اومواتو دفی سبیل الله ثواب ذکرشونواوس پدی ایت کښ اعاده ذوعدي د نصرت اودفتح کیرې (بحر) او ﴿ذَٰلِكَ﴾ خبردې دمبتدامحذوفی دپاره یعنی الامر ذلک، ﴿بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ﴾ عقاب هغی بدلی ته وئیلې کیرې چه دظلم نه ورستو بطورعوض ورکړې شی، اوابتداء ظلم باندی اطلاق دعقاب نه کیرې اوحالانکه دلته په ابتداء دظلم باندی اطلاق دعقاب شویدي نودایامشکالة دې دماقبل عاقب سره اویامجازا دې دقبیلی دتسمیه السبب باسم المسبب نه دې، ځکه چه ابتداء په ظلم باندی سبب گرځی دپاره دبدلی اوبعض علماء فرمائی چه ابتداء دظلم دپاره لفظ دعقاب استعمالول عرفاً دی. یعنی عرف عام کښ لفظ دعقاب استعمالیرې مطلق تکلیف دپاره. اگرچه په اعتبار د اصل سره وضع شویدي دبدلی دتکلیف دپاره.

﴿ثُمَّ بُعِيَ عَلَيْهِمْ تَعْقِيبُ ذِكْرِ دَابَّارِهِ دِي اوياد تراخي زماني دپاره دي نوم مقصد دادې چه اولاً
ئى دوى ته سخت سخت جسماني اذيتونه اوتكليفونه وركړل اويياني دعلاقى نه
اويستلو او هجرت ته ئى مجبوره كړو. نو ثم بغي په معنى د ثم اخراجوا سره دي

﴿لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ﴾ يعنى د دې ظالمانو په مقابل كې به الله ﷻ د مظلوم مؤمنانو ضرور امداد كوي
﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ﴾ د دې جملې د مقابل سره ربط اوتعلق دادې چه ماقبل كې ذكر شو كچرته
دامظلوم مؤمن بدله اوانتقام اخلى نوالله ﷻ به دده امداد كوي او پدې جمله كې ترغيث دي
عفو او درگذرته. چه الله ﷻ باوجود د دې چه قادر مطلق ذات دي هغه عفو او درگذر كوي.
نوانسان چه دهغه قدرت كامل ندې نوهغه ته په طريق اولى سره عفو او درگذرنه كار اخستل
پكار دي. اويامقصد دادې چه دې مظلوم اگر چه خپله بدله واخستله او جهاد ئى او كړو. ليكن پدې
بدلې اخستلو كې د نفس د طرف نه د انتقام جذبه خامخاوى نودا اگر چه من وجه د نفساني جذبي
تكميل دي خوالله ﷻ معاف كړيدي او حضرت تهانوى ﷺ فرمائى چه عفو او مغفرت دلته راجع
دى عدم مراعات ته په بدله كې. يعنى دې مظلوم ته دومره بدله اخستل پكار وه خومره چه پدې
باندى ظلم شويدي، خودامظلوم كله كله په اجتهاد د دې مماثلت كې خطاء شى اوزياتى ورنه
اوشى نوپدې اجتهادې خطاء باندى د الله ﷻ د طرف نه څه مواخذه او گرفت نيشته دي

فانده د مماثلت دارعايت په سلسلې د جهاد كې نيشته دى. بلكه داصرف په معاشرتي
معاملاتو كې دي. لكه قصاص وغيره شو. دغه شان د دينه هغه بدلى هم مستثنى دي كوم چه په
هرحالت كې د قبيلې د معصياتو نه دي لكه پلاريچى اووهى يا ورته كنخل او كړى نوبچى ته بدله
ورگرځول حرام دى. يادغه شان د چاسره زنا او كړى شى نودهغى بدله په زنا سره وركول حرام دى

ذٰلِكَ بِاَنَّ لِلّٰهِ يَوْمَ اَلْيَلٍ فِي النَّهَارِ وَيَوْمَ اَلْيَلٍ فِي اَلْيَلٍ وَاللّٰهُ

دامدېدي چه دي چه يشكه الله ﷻ داخله وي شي لره په ورځى كې او ورته باسي ورځى لره په تپه كې اويشكه الله ﷻ

سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ ذٰلِكَ بِاَنَّ لِلّٰهُ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ

خرغه اوري هرڅه وينى. دامدېدي وجه دي چه يشكه الله ﷻ برحق معبود دي اويشكه هغه چه دوى بندگى كوي بلنه ورنه كوي

مِنْ كُؤْبِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ۝ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ

سیوا دالله ﷻ هغه باطل دی اویسکه الله ﷻ بلندی لوی ذات دی. آیتا نه گوری نه جه بیسکه الله ﷻ راوړولیدی

مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۚ فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ۚ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ۝ ثَلَاثَةٌ

داسمان دطرف نه اوبه باران پس شی صاله زمکه تنه بیسکه الله ﷻ مهربان دی خبرداردی. خاص دهغه به اختارکشی دی

مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝

هغه څه چه په اسمانونو کشی دی اوهغه څه چه په زمکه کشی دی اویسکه الله ﷻ صرف هغه شی حاجته ستایلی توی ذات دی

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ﴾ ذلك سره اشاره ده نصرت اوامداد دمظلوم او مؤمن ته اودادلیل

ای دی په دعویٰ نصرت اوفتح باندی. اودچاسره امداد کولو اوهغه ته فتح ورکولو دپاره ددوه (۲) څیزونو ضرورت وی. یو (۱) کمال قدرت او (۲) بل کمال علم. نوکمال قدرت دالله ﷻ ذکر کیری په ایلاج سره. چه دالله ﷻ دقدرت یوه نمونه داده چه شپه په ورځی اوورځ په شپي باندی بدله وی. شپي پسی ورځ اوورځی پسی شپه راوولی. نودغه شان پدی هم قادردی چه یوجماعت په بل باندی غالب کړی. اوشمول وکمال علم دالله ﷻ ثابت شویدی جملی سره چه. ﴿وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ یعنی الله ﷻ په صفت دسمع او علم سره متصف دی دمظلوم فریاد اوږی.

اود هغه په امداد کولو باندی پوهیږی

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ﴾ ددلیل لمی ذکر کیری په دعویٰ نصرت باندی. یعنی

د امداد اونصرت دپاره اصل علت اولم داخبره ده چه الله ﷻ معبود برحق دی اومشرکین چه دچا عبادت کوی هغه معبودان باطله دی. نو دمعبود برحق عبادت عابدینو ته فائده ورکوی نولهذا ددوی به غالب وی اود معبودان باطلو عبادت عابدینو ته هیش فائده نه ورکوی. اونه شی امداد کولی شی نوځکه به دوی مغلوب وی او یاداعلت دی دماقبل دلیل دپاره چه الله ﷻ په کمال قدرت او په کمال علم باندی ځکه متصف دی چه هغه معبود برحق اومستحق ذالو هیت دی اودمشرکینو معبودان. معبودان باطله دی. نولهذا څوک چه مستحق ذالو هیت وی نوهغه به په هرڅه قادر او عالم وی

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَدَّاهِ يَ خَيْرَ كُنْ يَ خُلَى بِيَانِى دَشْرَكْ اَعْتِقَادِى اَوْدَدَلَانْلُو عَقْلِيُو اَعَادَه كِبْرِى .
 نو دا اول عَقْلِى دَلِيل دَ كَر كِبْرِى اودا دَلِيل عَقْلِى اَفَاقِى جَوِى دِى ﴿تُتَضَيِّحُ الْاَرْضُ مَحْضَرَةً﴾ فاء په
 فَصَح كُنْ يَ اَدَمَطْلَق عَطْف دِپَارَه ده، او تَصَحِىح په مَعْنِى دَتَصِير سره دِى اَوِيَا فاء دَتَعْقِيب مَعَ الوَصْل
 دِپَارَه ده او تَصَحِىح په خِطْلِى مَعْنِى سره دِى. اودا حَكَم مَعْنِى چَه دَشِىي بَارَان اوشِى اَوِيَا سَهَار لَه په زَمَكه
 كُنْ شِينَكِى بَشَكَارَه شَوِى وِى په نَسَبَت سره بَعْضُو مَقَامَاتو تَه دِى لَكِه دَحَضْرَت عَكْر مَعْرُوفُ نَه مَنَقُول
 دِى چَه په مَكه او تَهَامَه كُنْ دَاسِى كِبْرِى اَو ابِن عَطِيَه رَافِعُ فَرَمَانِى چَه دَسُوَس عِلَاقَه كُنْ هَم مَادَاسِى
 لِيدَلِى دِى، اَو هَر كَلَه چَه اَثَر دَبَارَان باقى تَر دِى رُوخْتَه پورِى اَوْ صَرَف دُورِيدَلُو وخت پورِى خَاص نَوِى
 نُو دَدِى وَجِى نَه عَدُول دَمَاضِى نَه، مَضَارَع تَه اوشو او تَصَحِىح اَوِيلِى شو اَوْ اَفَاصَحَت الْاَرْض اَو نَوِيلِى
 شو ﴿لَهُ مَا فِى السَّمَوَاتِ﴾ هَلَام دَاخِطْصَاص دِپَارَه دِى اَوْ تَقْدِيم دَخْبَر دِپَارَه دَحَصْر دِى مَعْنِى زَمَكِى
 اَو اَسْمَانُونَه اَو پَدِيَكُنْ دَا تَوَل خِيَزُونَه دَالله ﷻ په تَصَرَف كُنْ اَو دَهْفَه په قَبْضَه قَدْرَت كُنْ دِى

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِى الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجَرِي

آيانه گورى ته چه بيشكه الله ﷻ په كار لگولى دى دپاره دقائدي ستاسو هغه څه چه په زمكه كېن دى او كشتى رواني دى

فِى الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ۚ وَتُحْمِسُّكُ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ

په درياب كېن په حكم دالله ﷻ سره، اورا تېنگ كړيدې اسمان د راپرېوتلونه په زمكه باندې سڼوا دحكم دغه نه

إِنَّ اللَّهَ بِالثَّانِى لَرْمُوفٌ رَّحِيمٌ ۝ وَهُوَ الَّذِى أَحْيَاكُمْ ۚ ثُمَّ

بيشكه الله ﷻ په څلوكو باندې شفقت كوونكى رحم كوونكى دى او الله ﷻ هغه ذات دى چه ژوندى كړى بڼ تاسو. بيا به

يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ۝ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَسْكَ

مړه كوي تاسو بيا به ژوندى كوي تاسو، بيشكه انسان خامخانا شكره دې دپاره دهرې دلى مقرر كړيده مونږ يوه طريقه دېنگې

هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَادِرُ عَنْكَ فِى الْأَمْرِ ۚ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ ۚ

حه دوى چلېږي په هغې بس دوى دې نه كوي تاسره جگړې په دين كېن اوتنه دعوت وركوه دخپل رب طرف ته.

إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴿۷۷﴾ وَإِنْ جَدُلُواكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا

یقینانه خامخائی په هدایت برابر باندی او کجری دوی جگړه کوي تاسو پس او ایه چه الله ﷻ ښه پوهه دی په هغه کارونو

تَعْمَلُونَ ﴿۷۸﴾ اللَّهُ يَخْتَلِفُ عَنْكُمْ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ

چه تاسو کوي. الله ﷻ به فیصله او کړې په مینځ د ستاسو کښ په ورځ د قیامت په هغه خبر کښ چه تاسو یې په هغې کښ

تَخْتَلِفُونَ ﴿۷۹﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ

اختلاف کوونکی. آیاته نه پوهیږی چه یقیناً الله ﷻ پوهه دې په هغه څه چه په اسمان کښ دی او زمکه کښ دی

إِنْ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ ۚ إِنْ ذَٰلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿۸۰﴾ وَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا

یقیناً دانول په کتاب لوح محفوظ کښ دی. بیشکه د ایه الله ﷻ باندی اسان دی او بندگی کوي دوی سوا د الله ﷻ نه دهغه چاچه

لَهُ يُزِيلُ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿۸۱﴾

نډې نازل کړې شوي په هغې باندی هیڅ دلیل اودهغه چاچه نیشته دوی لره په هغې باندی علم او نیشته ظالمانوله هیڅ مددگار

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ﴾ د اهام دلیل عقلی دې په نفی د شرک فی التصرف باندی اوداعقلی
افاقی دې مشتمل دې په علوی اوسفلی باندی. چه د ږوبه حراواسمان د ټولو امورو متصرف
الله ﷻ دې. ﴿لَكُمْ﴾ هلام د پاره د انتفاع دې اوتسخیر مطلب په کار باندی لگول اود انسان د پاره قابل
انتفاع گرځول دی.

﴿وَنُمِسَّكَ السَّمَاءَ﴾ امساک مطلب دادې چه الله ﷻ په خپل قدرت سره بغیر دستونو نه. راتینک
کړېدې. ﴿أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ﴾ دایا په موضع د نصب کښ بدل اشتغال دې د السماء نه
اویامجروردې په تقدیر د حرف جر سره ای عن ان تقع عی الارض اویامفعوله دې اولفظ د کراهه
ورسره مقدردې یعنی لاجل کراهه ان تقع علی الارض. ﴿إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ غوره قول دادې چه مستثنی
د حکم د مستثنی منه. نه په درجی د مسکوت عنه کښ وی نولهذا ددې ایت نه دانه ثابتیږی چه

آسمان به قیامت په ورځ په زمکه باندې غورځیږي او که نه؟ ددې ایت دوی سره څه تعلق نېسته دي. البته په نورو نصوصو سره دا ثابت ده چې اسمان به شلېږي او راټولېږي به

﴿وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ﴾ د ادلیل عقلی انفسی دي. درې حالاته د انسان پکې ذکر دي. ان

الانسان لکفور د ازجړدې چې ددې عظیم انعاماتو اود لاندو ذکر کولو باوجود انسان ناشکري

او کفر کوي. ﴿لِكُلِّ أُمَةٍ جَعَلْنَا﴾ دا عاده د مضمون ثاني یعنی نفی د شرک فعلی ده او تشجیع ده په

دعوت د دین باندې، بغوی عليه السلام و غیره ذکر کړېدی چې کفارو به مؤمنانو ته وئیل چې کوم څاروی

تاسو مړ کړئ یعنی ذبحه ئی کړئ نوهغه خوتا سو خورئ. خو کوم څاروی چې الله تعالى ئی

مړ کړی (میته) نوهغه نه خورئ؛ نو دهغی په جواب کښ دا ایت نازل شو. چې د هرامت د پاره الله تعالى

یو مخصوص شریعت اود دذبې یوه طریقه مقرر کړېده چې دهغی مطابق هغوی عمل

کوي؛ نو د مسلمانانو طریقه دذبې جائزه او موافق د شرع ده. او مشرکین چې د کوم شرک فعلی

ارتکاب کوي نو داپه یو مذهب اودین کښ جائزندی، نو جعل نه مراد عام دي تشریعی وی

یا تکوینی وی. صحیح وی او یا غلط وی. نو د کفارو مسلک او طریقه دذبې تکویناً ده او غلطه ده

اود مؤمنانو طریقه دذبې تشریعا اوصحیح ده، اومسک په اصل کښ هغه ځای ته وئیلی کيږي

چې هلته خلک عادة جمع کيږي یا د خیر کار د پاره او یا د بد کار د پاره اوددې وجی نه مناسک حج ته

مناسک وئیلی کيږي چې دغی مقاماتو ته هر کال خلک ځی او جمع کيږي او غوره خبره داده چې دلته

د ﴿مَسْكَ﴾ نه مراد معنی مصدري ده، یعنی په معنی دطریقی او شریعت سره یعنی د هرامت د پاره

خیل خپل شریعت او طریقه دذبې وه چې هغوی به په هغی باندې عمل کولو. لکه امت

د موسی عليه السلام د پاره دین موسوی، امت د عیسی عليه السلام د پاره دین عیسوی وو، او امت محمدیه

علی صاحبها الصلوة والسلام د پاره دین محمدی عليه السلام دي اوباقی پاتی شو مشرکین نو دهغوی

دا طریقه په یو شریعت کښ نیشته دي، او ﴿فِي الْآخِرِ﴾ نه مراد یا ټول دین دي او یا معامله دذبې ده

﴿وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ﴾ هر کله چې په دعوت سره ثبات او استقامت علی الدین حاصلیږي نو ددې

وجی نه د ممانعت د نزاع نه ورسو حکم په دعوت سره اوشو. ﴿إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى﴾ پدیکې اشاره

ده نسخ د باقی ادیانو ته، ﴿وَإِنْ جَدَلُوكَ﴾ یعنی د ظهور حق اولزوم حجت باوجود اوس بیا هم دوی

تاسره جهگړه اوبحث مباحثه کوی نو د دوی داجهگړه اوبحث مباحثه د ضد اوعناد په ښودنه نولهدا د معاند د جهگړی نه خاموش شه. اومعامله نى الله ﷻ ته اوسپاره. «اللّٰهُ يَخْتَكُمُ بَيْنَكُمْ» دا دخال الهی دپاره د تسلی د نبی ﷺ دې. چه د قیامت په ورځ به الله ﷻ ستاسوپه مینځ کښ عملی فیصله اوکړی. او پدیکښ اشاره ده چه معاند انسان سره بحث ومباحثه نده پکار. ځکه چه بحث ومباحثه دپاره داظهار د حق اوالزام د حجت وی. اومعاند ته حق ښه معلوم وی اوالزام د حجت ورباندی هم شوې وی لیکن د ضد اوعناد د وجی نه انکار کوی. نودهغه سره د بحث مباحثی څه فائده نوی

«الَّذِي تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ» د ادلیل عقلی دې اومتعلق دې د دواړو مضامینو نفی د شرک اعتقادی اونی د شرک فعلی، سره، «إِنْ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ» په ذلك سره اشاره ده زمکی. اسمانونو او هغه ټول امورو ته چه پدیکښ واقع اوثابت دې اومرادیه کتاب سره لوح محفوظ دې. یعنی دازمکی، اسمانونه او پدیکښ ټول واقع کیدونکی اموریه لوح محفوظ کښ لیکلی شوی دی «إِنْ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ» پدی ذلك سره اشاره ده نوشته نى تقدیر ته. یعنی پدی زمکو، اسمانونو او په ټولو امورو باندی علم اودا ټول په لوح محفوظ کښ لیکل الله ﷻ ته اسان دی «وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ» د اذ جردې اود لائوسابقو دپاره په منزله د نتیجی ده. مالم یو ټول به سلطانا د دینه مراد دلیل وحی. نقلی دې. ومالیس لهم به علم د دینه مراد عقلی دلیل دې. یعنی مشرکانو سره په خپل شرک باندی نه نقلی دلیل شته اونه عقلی دلیل شته

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٌ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا

او کله چه تلاوت کړی شي په دوی باندی ایاونونه زمونږ ښکاره پیرنی نه به مخونه دهغه کسانو کښ چه کفرنی کړیدی

الْمُنْكَرُ ۚ يَكْلُونَ ۚ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا ۚ قُلْ

هنگان نزدی دې چه دوی حمله اوکړی به هغه کسانو باندی چه لویي به دوی باندی ایاونونه زمونږ نه اوانه

أَفَاتَّبِعْتُمْ بِشَرِّ مِّنْ ذُلِكُمْ النَّارُ ۚ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ

آيا پس خبر در کي به پيريد خبر سره ددي نه چه هغه اوردي. وعده کړېده دهغي الله ﷻ دهغي کسانو سره

كَفَرُوا وَهَئُلَ الْمَصِيْرِ ۝

چه کفرنی کړېدی. او پيريد خائي دور گر خېدلو، ورنللو، دي دا اور

﴿وَإِذَا نُتِلَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ دَاهِمٌ زَجْرًا وَشَكْوَىٰ دَه﴾، چه دوي سره خوپه شرک باندی څه دليل نيشته دي خو کله چه قرآن لوستلی کيږي چه په هغي کښ اثبات د توحيد د پاره. واضح دلالت دي نو د دوي په مخونو کښ د خفگان اثرات ظاهر شي. اونزي دي وي چه دوي په دي تلاوت کوونکو باندی حمله او کړي

﴿قُلْ أَفَاتَّبِعْتُمْ بِشَرِّ ۖ دَاتَخَوِيفٍ ۖ اخْرُؤى دې﴾، يعنى د قرآن تلاوت او د توحيد بيان ستاسو د پاره ذريعه د غيظ و غضب گرځي، ليکن څه تاسو ته د يو بل داسي شي خبر در کوم چه هغه ستاسو د پاره د دينه هم زيات د غيظ و غضب ذريعه گرځي. چه هغه د جهنم اور دي، چه ستاسو د پاره تيار شويدي او ﴿النار﴾ خبر دي د مبتداء محذوفی د پاره چه هو دي

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِّثْلُ ۖ فَاسْتَبِعُوا لَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

اي خلکو يانيري يومثال نو غور کيدئ هغي نه. بيشکه هغه معبودان چه تاسو نى عبادت کوي سيوا د الله ﷻ نه.

لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ ۚ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا

هرگز نشي پيدا کولى دوي يومج اگرکه دوي ټول راجمع شي هغي ته. او کچري او تخنوي د دوي نه مچ څه خيز

لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ۝

نوشي خلاصولى دوي هغه خيز د دي مچ نه. کمزورې دي غوڅونکي او دچانه چه غوڅتنه کيدې شي

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِّثْلُ ۖ دَسُورَةٍ دَابْتداء نه تردې خائي پوري اثبات د توحيد او نفى د شرک

اعتقادی اوفعلی اوشوه په دلالت نقلیه، عقلیه سره اوس نفی د شرک د يومثال په ذریعې سره

کیری، اوددی مثال تعلق ددوارو مضامینوسره دې البته تعلق ئی دَمضمون اول سره بالذات اومضمون ثانی سره بالتبع دې اومثال مصدرکول کوپه حرف نداء سره اوحرف نداء اومنادی له په مینځ کښ فصل په ایها سره راوړل ټول دپاره داستحضاردې، چه ډیر مهتم بالشان مثال ذکر کیری. ښه په غور سره ئی واورئ، اوضرب په ډیر معنوسره راځی، دلته په معنی دبیان سره دې اومثل یاپه معنی دَعجیب اوبدیع سره دې یعنی ددې معبودان باطلو یوعجیب حالت بیانیری. اویامثل په معنی دَمثال سره دې، یعنی ذکر دذباب په طریقی دَمثال سره دې خلاصه دَمثال داده چه مشرکین چه کوم معبودان باطله دالله ﷻ سره شریکه وی اوعبادت ئی کوی اوامدادتنه غواړی نوهغه دومره کمزوری دی کچرته ټول راجمع شی نوذیومچ غونډې کمزوری مخلوق هم نشی پیدا کولی. پیدا کول خولری خبره ده بلکه داکمزوری مخلوق کچرته ددې معبودنه څه شی په خله کښ یاپه پنجو کښ اوتخته وی نوذدوئ دومره وس اوطاقت نوی چه هغه څیزتنه واخلی. نودومره کمزوری شی ته معبود وئیل اودهغه نه دامداد امید لرل لوی حماقت اوجهالت دې. چه هغه خان دَمچ نه نشی بچ کولی نوستاسوامدادبه څه اوکړی اودباب ته ذباب یاددې وجی نه وئیلې کیری چه دامرکب دې دذَّب او اب نه ذب معنی ده شل، اواب معنی ده، انکار کول، نومچ هم خلک دَنفرت دوجی نه شری اودې انکار کوی بیابیا به راځی، کلاماذب لاسفزاره آب لاستکاره (مدارک) اویا دامشتق دې د ذذبته نه په معنی دمتحرک سره نومچ هم یو طرف ته اوبل طرف ته مسلسل په حرکت کښ وی

اودلته په مثال کښ تخصیص دذباب دذیرو وجوهاتونه دی،^۱ مشرکینوبه بتانوته متهیانئ (شیرنی)، ایخی وه اودهغوئ په جسمونوباندی به ئی زعفران لگولی وو نویه هغی پسی به مچان ډیر راتلو. نوڅکه ذکر دمچانواوشو،^۲ مچ قلیل الاعضاء حیوان دې څکه چه دده اعضاء دماشی نه هم کم دې، نوچه دامعبودان باطله قلیل الاعضاء حیوان نه پیدا کولی شی اونه ئی مقابله کولی شی نوستاسوبه څه امداد اوکړی،^۳ مچ قلیل الحیوة هم دې دده دزندگي اکثر مدت څلویښت ورځی وی (جمل) نوچه یومعبود دومره کمزوری وی چه هغه قلیل الحیوة حیوان نشی پیدا کولی اونه ئی مقابله کولی شی نوتاسوته به څه فائده درکړی،^۴ مچ په ټولو حیواناتو کښ اجهل حیوان دې خپل خان په خپله په هلاکت کښ غورځوی اودمهلکاتونه. خان نه بچ کوی اودغه شان احرص یعنی ډیر حریص هم دې، نوذجهالت اوحرص دوجی نه دې زرهلاک کیری نوچه

یومعبود دومره کمزوری وی چه هغه ددغه شان اجهل او احرص نه خان نشی یچ کولی نودعابدینو به څه امداد او کړی. ۵. پدیکېن دعابدینو اومنجورانو دم ته اشاره ده چه دامنجوران دمع پشان جاهلان او قابل دنفرت دی

﴿فَاسْتَمِعُوا لَهُ﴾ استماع مستلزم دې انصاف لره. اوڅکه حافظ ابن کثیرترجمه داستماع په انصاف سره کړیده ای انصوا وتفهموا (ابن کثیر). ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ﴾ دابیان دمثال دې اوپه ﴿تَدْعُونَ﴾ کېن خطاب کفارو او مشرکینوته دې ﴿ضَعُفَ الطَّالِبُ﴾ طالب نه مراد یاصنم یعنی بت دې او مطلوب نه مراد مچ دې اویا دطالب نه مراد عابد دې او مطلوب نه مرا معبود من دون الله دې یعنی داعابد د عقل په اعتبار سره دومره کمزوری دې چه دغیرمحل نه حاجت پوره کول غواړی. او معبود ئی څکه کمزوری دې چه خپل عابد ته هیڅ هم نشی ورکولی

فانده صاحب ذروح المعانی ددې ایت په فوائدو کېن باب الاشارة کېن لیکلی دی. وی قوله تعالى ان الذين تدعون اشارة الى ذم الغالين في اولياء الله تعالى حيث يستغيثون لهم في الشدة غافلين عن الله تعالى، وينذرون له النذور. والعقلاء منهم يقولون انهم وسائلنا الى الله تعالى وانما ننذرهم لله عز وجل ونجعل ثوابه للولى ولا يخفى انهم في دعواهم الاولى اشبه الناس بعبدة الاصنام القائلين انما نعبدهم ليقربونا الى الله زلفى..... ومنهم من يثبت التصرف لهم جميعاً في قبورهم..... ومنهم من يزعم انهم يخرجون من القبور ويتشكلون باشكال مختلفة. وعلمائهم يقولون انما تظهر ارواحهم متشكلة وتطوف حيث شاءت. وربما تشكلت بصورة اسد او غزال او غوه او غوه، وكل ذلك باطل لا اصل له، في الكتاب والسنة وكلام سلف الامة وقد افسد على هؤلاء على الناس دينهم (روح ص ۲۱۳ ج ۱۲).

يعنی پدی ایت کېن رد دې په هغه خلکو باندی چه غلو او تجاوز کوی په حق د اولياء کېن چه د تکلیف په وخت کېن دهغوئ نه امداد غواړی او د الله ﷻ نه غافل وی او د اولیاءو په نوم باندی نذرونه ورکوی. او پوهه کسان نی داوانی چه دامونږ وسیله گرځوو الله تعالی ته اومونږ خونذر د الله ﷻ دپاره ورکوو او ثواب ئی ولی ته بخو. لیکن دوی په دې خپلی دعوی کېن منسبه دی د مشرکانو سره چه هغوی به دا ویلو چه مونږ ددې بتانو عبادت او د دوی په نوم باندی نذرونیا ز ددې دپاره ورکوو چه الله ﷻ ته خان قریب کړو. اوځنی په دوی کېن داسی کسان هم دی چه اهل فورت نه په تولو امورو کېن تصرف ثابته وی اوځنی پکېن داسی هم دی چه داوانی چه اولیا.

دَقْبَرُونَنَّهُ، را اوخی او په مختلفو شکلونو باندی ظاهریری، اوگرخی راگرخی چرتہ نی چه خوبه شی، اوکله کله په صورت دز مری اوکله په صورت دغزاله هوسی، کنس اوکله ذبل شی په صورت کنس ظاهره شی، اوداتول باطل خبری دی اوواهیات دی مخالف دی دکناب الله اودست اودامت دبزرگانونه اودغه شان علماؤ دخلکودین اوعقائد خراب کرل

مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝ اللَّهُ يَصْطَلِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ

نه دي بیژندلی دوی الله لاتی دیژندلوهغه بیسکه الله قوت والادی زور اوردی الله غوره کوی دملائکوه

رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ يَعْلَمُ مَا

پیغام رسولونکی اودانسانانونه بیسکه الله اوریدونکی کتونکی ذات دی، عالمه دی الله به هغه چه

بَيَّنَّ آيَاتِهِمْ وَمَا خَلَقَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝ لَهَا الَّذِينَ آمَنُوا

وراندی ددوی دي اوهغه چه ورستوددوی دي، اواخص الله ته ورگرخولی شی پول کانونه، ای ایمان والو

ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝

رکوع کوئ اوسجدي کوئ اوبندگنی کوئ صرف درب خل اوکوئ دخیرکارونه ددی دپاره چه کمپ شی

مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۝ دازجراوشکوی ده مشرکینوته، چه دوی الله پریخی دي

اودهغه صفات اودهغه عظمت عظمت نی هیرکیدی اویو کمزوری مخلوق ته نی معبود ونیلی دي، نو قدر نه مراد معرفت دي اومعرفت په اعتباردکنه سره ندې مراد خکه چه دهغی په نفی کنس موحد اومشرک برابردي یعنی په کنه دالله باندی معرفت نه موحده حاصل دي اونه مشرک ته، بلکه معرفت په اعتبارداوصافوسره مراددي یعنی هغه اوصاف چه الله خان لره ثابت کړیدی مشرکینوپه هغی باندی ایمان نیشته دي اودهغی معرفت نی ندې حاصل کړي

وَاللَّهُ يَصْطَلِي مِنْ دَادِيوِي خبری اودیوتوهم جواب دي چه بعض خلک وائی چه مونږ

دانبیا، کرامو، ملانکواوداولیاءعبادت اوددوی نه خپل حاجتونه خکه غواړو چه دوی دالله نازه ولیدی اوالله دوی ته اختیارورکړیدی، حاصل دجواب دادې چه ملائک، انبیاء، کرام اوالیاء، الله دالله منتخب هستی دی، خودای طاق ورتنه ندې حاصل، دوی دصفات

دُخْدَائِ اومعبودیت نه خالی اوعاری دی. صفات دالوهیت صرف دالله ﷻ په ذات کښ منحصر دی ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ دادر حقیقت دلیل دې دماقبل جواب دپاره. چه الوهیت صرف په ذات دالله ﷻ کښ ځکه منحصر دی چه صفات دالوهیت په الله ﷻ کښ منحصر دی. لکه سمع. بصر وغیره شو.

﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾ داهم دلیل دې دماقبل دپاره چه په کل امور و باندی عالم صرف الله ﷻ دې بل چاته علم کلی ندې حاصل نولهذا ماسیوا دالله ﷻ بل څوک خدای هم نشی جوړیدی ﴿وَالِلَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ دابل دلیل دې دماقبل دپاره چه قادرمطلق. مختار کل اود ټولواورو متصرف صرف اوصرف الله ﷻ دې نولهذا الوهیت هم صرف په الله ﷻ کښ منحصر دی

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ داپه اخیر کښ دسورت دمضامینو بالاجمال اعاده کیری. ﴿أَتَزَكَّوْا وَاسْجُدُوا﴾ ددینیه مراد ټول مونځ دې خوهر کله چه دا دواړه اعظم ارکان دمانځه وو چه په هیڅ حالت کښ دمونځ کوونکی نه. نه ساقطیری په خلاف دقیام اوقراءت نه چه دمعدورنه ساقط دې اوافضل ارکان دمانځه وو چه دعامومتکبرینونه. فرق په رکوع اوسجدي سره راځی. نه په قیام اوقراءت سره. نوددې وجی نه تخصیص درکوع اوسجدي تخصیص اوشو. اوتخصیص دمونځ دوجی داهتمام شان نه دی. چه په ټولو عبادات بدنیه کښ مهمت بالشان مونځ دې

﴿وَأَعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾ داتعمیم بعدالتخصیص دې بدنۍ اومالی ټول عبادتونه تنه مراد دی. یعنی عبادت صرف دالله ﷻ دپاره کوئ اونذر وغیره دهغه په نوم باندی ورکوئ.

﴿وَأَقْعَلُوا الْحَرَمَ﴾ دامزید تعمیم دې حقوق الله اوحقوق العباد ټولوته شامل دې اویه حقوق الله کښ فرضی. وجوبی اونفلی ټولو عباداتو ته شامل دې. اویه حقوق العبادو کښ دعامومخلوقاتوسره احسان کول. ښه اخلاق اختیارول وغیره ته شامل دې

فانده پدی آیت کښ دسجدي حکم دې سویدی سره سجده تلاوت واجبه ده اوکه نده واجبه؟ پدیکښ اختلاف دی. دامام شافعی رحمه الله په نیزو واجبه ده اواستدلال ئی کړیدی په روایت دغفه بن عامر رحمه الله سره چه نبی پاک ﷺ ارشاد اوفرمانیلو چه سورة الحج ته په دود ۲ سجده سره فضیلت

ورکړې شويدي رواه الترمذی، اودغه شان استدلال نی کړيدي په روايت د عمرو بن العاص رضي الله عنه سره. فرمائی چه نبی پاک صلی الله علیه و آله ماته ه قرآن مجید کس - جلس ایاتونه د سجدې والا تلاوت کړل چه په هغی کس دری ۳، په مفصله کس و دود ۲ - سره الحج کس وی رواه ابو داود، او په مسلك دامام ابو حنیفه رضي الله عنه م - مائت رضي الله عنه بنیان ثوری رضي الله عنه کس پدی باندی سجده نده واجبه. ځکه چه د دغه سره سجده صد ه - عنی د مونخ د سجدې حکم دی اود دینه مراد سجده تلاوت نده. د قرآنی اسو - ه دامعنه میړی چه په کوم ځای کس در کوع اوسجدې حکم په یو ځای کس ورکړې شی نه - هغه - ه سجدې به مراد د مونخ والا سجده وی او په هغی سره به سجده تلاوت نوی واجبه. لکه - ه سر دال سران ایت نمبر ۴۳، کس دی اود دې تائیدیه اقر دابن عباس رضي الله عنه سره هم کیږی چه هغه فرمائی اقم کانوا فی اول اسلامهم یرکعون فی هملهم بلاسجود تارة ویسجدون بلار کوع اخری فامروا بفعل الامرین جمعا (قرطبی، طبری) یعنی د اسلام په ابتداء کس به خلکو په مونخ کس کله رکوع کوله اوسجده به نی نه کوله او کله به نی سجده کوله اور کوع به نی نه کوله نو پدی ایت سره، د دواړو د کولو حکم او کړې شو

باقی روايت د عقبه بن عامر رضي الله عنه د هغی په باره کس امام ترمذی رضي الله عنه فرمائی چه داروايت ضعيف دې ځکه چه په هغی کس ابن لهبعه راوی دي چه هغه ته اکثر محدثینو ضعيف وئیلی دی اودغه شان په روايت د عمرو بن العاص رضي الله عنه کس عبدالله بن منین کلالی راوی دي چه هغه غیر معروف دي اود هغه نه روايت کوونکی حارث بن سعید ثقفی دي او هغه هم مجهول دي نو داروايت هم ضعيف دي. قابل استدلال ندی والله اعلم.

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ ۚ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ

اوجهاد کوئ په لاره د الله ج کس پوره جهاد، هغه غوره کړی بن تاسو اوندو گرځولی الله ج په تاسو باندی په دین کس

مِنْ خَرَجَ مِلَّةَ آبَائِكُمْ اِبْرَاهِيمَ ۖ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ ۚ مِنْ قَبْلُ

هه نګسپا، تابع سن د دین د یلاړ ستاسو چه ابراهیم عليه السلام دي هغه نوم ایځودلی دي تاسو مسلمانان مخکس ددی قرآن نه

وَقَدْ هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ۚ

هه نور وکتاوبونو کس اویدی قرآن کس ددی د باره چه شی رسول گواډ به تاسو باندی، او تاسو شی گواډان په نورو امتونو باندی.

فَاقْبَلُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى

پس پابندی کوئ دمنوخ اوور کوئ زکوة اوکک شی په دین دالله ﷻ پوری. هغه ستاسو مولی دی پس ښه مولی دی هغه

وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٥﴾

اوښه مددگار دی هغه

﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ﴾ هدا ترغیب الی الجهاد دې اوجهاد مصدر د مفاعلی نه دې مشتق دې یاد جُهد «بضم الجیم» نه او یاد جَهد «بفتح الجیم» نه جُهد اوجَهد «بالضم والفتح» د بعضو علماؤ په نیز دواړو کښ فرق نیشته دې لیکن اکثر علماء فرمائی چه جُهد «بالضم» وسعت اوطاقت ته وئیلې کیږی اوجَهد «بالفتح» مشقت ته وئیلې کیږی اوباب مفاعله دپاره د مبالغی ده نومعنی ئی ده دیر طاققت خرج کول یا دیر مشقت کول او چونکه په جهاد اصطلاحی شرعی کښ هم دیر طاققت خروج کول او دیر مشقت اچتول وی نو د دې وجی نه ورته جهاد وئیلې کیږی.

حافظ ابن حجر رحمه الله او نورو حضراتو د جهاد مختلف اقسام ذکر کړیدی، خلاصه ئی داده چه جهاد په دوه ۲، قسمه دی. یو ظاهری او بل باطنی. بیاد ظاهری جهاد دوه ۲، اقسام دی ۱، جهاد مع الکفار ۲، جهاد مع الفساق. د جهاد مع الکفار عموماً اوصالة اطلاق په قتال باندی کیږی یعنی اعلاء کلمة الله دپاره د کفارو خلاف مسلح قتال کول. او کله کله ئی اطلاق په دعوت باندی هم کیږی. او د جهاد مع الفساق عموماً اطلاق په دعوت او امر بالمعروف ونهی عن المنکر باندی کیږی لکه ابن ماجه په باب د امر بالمعروف ونهی عن المنکر کښ حدیث ذکر کړی دی. افضل الجهاد کلمة عدل عند سلطان جانور.

اوجهاد باطنی هم په دوه ۲، قسمه دې ۱، جهاد مع الشیطان ۲، جهاد مع النفس. د جهاد مع الشیطان مقصد د دې چه شیطان دانسان په زړه کښ مختلف قسم شکوک اوشبهات اچوی. او گناهونه ورته خائسته کوی نوانسان د دغی شکوک وشبهانونه خان بچ اوساتی او گناه باندی آماده نشی او د جهاد مع النفس مقصد د دې چه انسان د خپل نفس په ناجائز امور وکښ اتباع اونکری. او خپل خان د دین په زده کړه کښ او په دین باندی عملی کولو کښ مشغول اومصرف کړی. نو دلته د جهاد نه عامه معنی مراده. که د کفارو یا ظالمانو سره قتال وی یا امر بالمعروف ونهی عن المنکر وی او یا د نفس اوشیطان سره مجاهده اوریاضت وی

﴿حَقُّ جِهَادِهِ﴾ داپه اصل کښ جهاد، په حق دې خواصفت دصفت او شوموصوف ه او حرف جر، حذف کړې شو او اضافت دجهاد ضمير ته اوشوچه راجع دې الله ﷻ نه. دوجی دآنی ملاست نه. چه جهاد محض دالله ﷻ درضادپاره اودهغه دين دااعلاء دپاره کيږي. اوحق الجهاد مقصد دادې چه په جهاد کښ خپل پوره طاقت خرچ کړي شی. جان ومال هرڅه اولکولی شی. اودابن عباس رضی الله عنه نه یوبل روایت کښ دی چه حق الجهاد دادې چه انسان دالله ﷻ په اوامروپوره کولوکښ دملامت کوونکی دملامتيانه ویره اونکړی. ومعنی حق الجهاد اسفراغ الطاقه فيه قاله ابن عباس رضی الله عنه، وعنه قال لا تخافوا في الله لومة لائم فهو حق الجهاد (خازن) اوبعض فرمائی چه حق الجهاد. مقصد دادې چه دجهاد ټول افرادپه شرعی طریق سره اداکړي شی. لکه قتال دپاره صحيح نيت او اعلاء کلمه الله عزم کول وغيره شو. ﴿هُوَ أَجَبَتْكُمْ﴾ دامربالجهاد دپاره دپنځو علتونو ذکر دې. نودااول علت دې چه تاسوالله ﷻ دخپل دتائيد اونصرت اودجهاد دپاره منتخب کړي شی. نوځکه تاسوجهاد کوئ. لکه سورة ال عمران ایت نمبر ۱۰۹، کښ دی. کتب خیرامة اخرجت للناس.

﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ﴾ دویم علت دې، یعنی په ټول دين کښ چه هغی کښ جهاد هم دې الله ﷻ ستاسودپاره تنگی اوسختی نده پيداکړي. بلکه ستاسودوس اوطاقت مناسب احکامات نی په تاسوفرض کړيدې. نولهذا حکم دجهاد هم ستاسودوس اوطاقت نه بهرندي ﴿يُؤَلِّمُ آبِيكُمْ﴾ غوره قول دادې چه ملة منصوب دې په فعل مقدر سره چه اتباعو دې ای اتباعوا ملة ايکم الخ اودريم علت دې دامربالجهاد دپاره، یعنی تاسودخپل پلارحضرت ابراهيم عليه السلام دملة اودين اتباع اوکړئ چه هغه خپل جان اومال دالله ﷻ ددين دپاره وقف کړي وو، نوتاسوهم دپلارپه نقش قدم روان شی. ﴿هُوَ سَمَّنُكُمْ﴾ داڅلورم علت دې یعنی ستاسونوم مسلمان ايخودلی شويدي اودمسلمان مقصد دادې چه تاسوبه هروخت دالله ﷻ حکم ته غاړه ايځی وی اودهغه په لاره کښ خپل جان ومال قربان کولوته هروخت کښ تياروئ. بعض مفسرين فرمائی چه ﴿هُوَ﴾ ضمير ابراهيم عليه السلام ته راجع دې او ﴿مِنْ قَبْلُ﴾ به مراد قبل هذا الوقت دې اومقصد دادې چه تاسوته مسلمان نوم ابراهيم عليه السلام درکړي وواوتاسودهغه دمقبول

دعا اثرنی۔ **ح** ابراہیم علیہ السلام دعا کری وہ ربنا واجعلنا مسلمین لك ومن دینک امۃ مسلمۃ کنت الفہرہ
 ۱۲۸ سخن احمد مفسر۔ برمانی چہ **ہُوَ** ضمیر راجع دے اللہ **تبارک و تعالیٰ** نہ او من قتلہ نہ مخکنی
 کذبہ نہ کہ عزات۔ جبل وغیرہ مراد دی او وفی ہذا نہ مراد قرآن دی۔ یعنی مخکنی
 کتاب کہیں ہم اللہ **تبارک و تعالیٰ** تاسو تہ مسلمان لقب در کړیدی او پدی قرآن کہیں ہم تاسو تہ دمسلمان نوم
 در کړی شویدی۔ او یہ کہیں اختلاف دی چہ داتسمیہ وصفی دہ او کہ علمی دہ غورہ مسلک دادی
 چہ داتسمیہ علمی نہ یعنی دا علم ندی۔ بلکہ تسمیہ وصفی اوصفتی دہ لکہ پہ روایت دنسانی
 بنیہ کہیں ددی ایت پہ تفسیر کہیں دحارث اشعری **رحمۃ اللہ علیہ** نہ روایت نقل کړیدی فرمائی چہ رسول
اللہ ارشاد **ﷺ** اور فرمائیلو چہ **خو**ک دجاہلیت پہ نومونوسرہ او ازونہ او بلنہ کوی نوہفہ بہ دجہنم
خشاک وی نیوکس عرض اوکړو چہ یارسول اللہ **ﷺ** اگر کہ داکس روژی نیسی اومونخونہ
 کوی۔ نبی کریم **ﷺ** اور فرمائیلو ہاؤ۔ اگر کہ دے روژی نیسی اومونخونہ کوی تاسویوبل پہ ہفہ
 نومونوسرہ رابلے چہ تاسو تہ اللہ **تبارک و تعالیٰ** ایخودلی دی، مسلمین، مؤمنین، عباد اللہ، نومعلومہ شود
 چہ مسلمان تسمیہ دی امت دپارہ علم ندی بلکہ وصف اولقب دی

لَیْکُنَ الرَّسُولُ شَہِیدًا حضرت شیخ الہند **رحمۃ اللہ علیہ** او حضرت عثمانی **رضی اللہ عنہ** دلتہ شہید پہ
 معنی دمعلم سرہ اخستی دی اودایت مقصد دادی چہ پدی کہیں پنخم علت دجہاد ذکر کیری چہ
 تاسوجہاد **خک**ہ کوی چہ ستاسویغمبر حضرت محمد **ﷺ** ہم دذنیادپارہ معلم وو اوتبلیغی
 جہادنی کوو۔ نولہذا تاسو ہم دخیل پیغمبر **ﷺ** اتباع اوکړی پیغمبر تاسو تہ تعلیم در کړو تاسوئی
 نورو اقوامو تہ ورکړی حضرت عثمانی **رضی اللہ عنہ** فرمائی: گویا جو ہر شرف اس کو (امت کو) ملے ای وجہ ہے کہ یہ
 دنیا کیلئے معلم بنی اور تبلیغی جہاد کریں

عامومفسرینوشہید پہ معنی دگواہ سرہ اخستی دی یعنی تاسو بہ دقیامت پہ ورخ پہ
 نورامتونو باندی گواہی ورکوی اودھغوی دانبیاء کراموپہ حق کہیں بہ ستاسوگواہی قبلیری۔
 نوستاسوداگواہی قبلیدل بہ ہم ستاسودپیغمبر دوجی نہ وی، ہفہ بہ گواہی ورکوی چہ تاسو تہ
 نی دالہ **ﷺ** ددین تبلیغ کړیدی نوداعزاز او اکرام ددی وجی نہ دی چہ تاسود اللہ **تبارک و تعالیٰ** پہ لارہ کہیں
 جہاد اوکړی اوددی شہادت تفصیل پہ سورۃ البقرۃ ایت نمبر (۱۴۳) کہیں تیر شویدی

﴿فَأَقِمْوْا الصَّلَاةَ﴾ داپه اخير کښ دړی، ۳، امور مصلحه ذکر کړې چې پدې امور ورسره اصلاح د نفس او تثبیت فی الجهاد حاصلېږي او دغه شان پدیکښ اشاره ده چې مجاهد، او مبلغ نه د نورو خلکو د اصلاح سره سره دخپل خان اصلاح هم ضروري ده چې صرف د گفتار حد پورې غازي نوي بلکه کردار هم صحيح پکار دي

د ﴿فَأَقِمْوْا الصَّلَاةَ﴾ نه عبادات بدنيه مراد دي. ﴿وَأَتُوا الزَّكَاةَ﴾ نه عبادات ماليه مراد دي او ﴿وَأَعْتَصِمُوا بِاللهِ﴾ نه قولي عبادات مراد دي. يعنی تکليف په وخت کښ اعتماد او بهر ورسه په الله ﷻ باندې کوئ او د هغه نه امداد غواړئ او سوال ورنه کوئ. نوهغه به ستاسو امداد کوي. قال ابن عباس رضي الله عنه سلوا ربکم ان يعصمکم من کل مایکره (بحر).

﴿هُوَ مَوْلَانَا﴾ د سورت ابتداء په تخويف سره شوې وه او اختتام ئی په بشارت سره کړې. نو پدیکښ اشاره ده چې څوک دامذکور امور خپل کړي، يعنی مونږ په پابندئ سره کوي. زکوٰۃ ورکوي او د الله ﷻ دين ئی مضبوط نيولی وي او په سختئ سره ورباندې عمل کوي نو الله ﷻ به په هره سخته کښ دده امداد کوي او دغه شان د قيامت د سختیونه به ئی هم حفاظت او کړي. - اجعلنا من مقيمي الصلوة وموتی الزکوة والمعتصمين بك واجرنا من خزی الدنيا وعذاب الآخرة، انت - ۱. وناصرنا فنعلم المولى انت ونعم النصير، امين ثم امين يارب العلمين، وصلى الله على النبي الامي - رضى - ۲. وصحه وسلم.

تم تفسیر سورة الحج بفضل الله تعالى وبعنه ۲۱ رمضان المبارک يوم الجمعة سنه (۱۶۳۳هـ) نصابی ۱۰. اگست سنه (۲۰۱۲ء).

دکوع	سورة المؤمنون مکه	آيتونه
۶	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	۱۱۸ ۱۱۹

خاص په نوم د الله سرده په بېخده مهربان او ډیر رحم کوونکي دې سرود کوم.

رقمها حسب التسلسل (۲۳) وحسب النزول (۱۱۴)

سورة المؤمنون مکی سورت دې. ترتیب نزولی کښ څلور او یایم نمبر سورت دې او په ترتیب قرآنی کښ دیرویشتم (۲۳)، نمبر سورت دې. سورة الانبیاء نه ورستو او سورة السجدة نه مخکښ نازل شوی دې، زمانه د نزول ئی دور متوسط دمکی دې. (۱۱۸ یا ۱۱۹) آیاتونو، شپږو رکوعاتو او (۱۸۴۰) کلماتو او (۴۸۰۰) حروفو باندې مشتمل دې.

رېط: د سورة المؤمنون د مقابل سره رېط اسمی دادې چه په سورة الحج کښ اعلان د حج اوشو عامو خلکو ته. په سورة المؤمنون کښ دغه حکم مونکو اوحج ته راتلونکو خلکو اوصاف بیانیری

رېط معنوی: د سورة المؤمنون د مقابل سره رېط په اعتبار د مضمون سره متعددو وجوهاتو سره دې. (۱) د سورة الحج په اخیر کښ مؤمنانو ته خوا و امر ذکر شو او په هغې باندې امید د فلاح مرتب کړې شوې وو، چه ﴿لَا يَتَّبِعُنَا الْقِيَمَةُ امْنُوا اَوْ كُفُّوا... لَمَلَكُمْ ثُلُثُ حَقٍّ﴾ (۷۷)، او په سورة المؤمنون کښ د مؤمنانو یو خوا و اوصاف ذکر کیری او په هغې باندې تحقق د فلاح مرتب کیری چه ﴿قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (۲)، د سورة الحج په ابتداء کښ تخويف وو په عذاب او زلزلي د قیامت سره. د سورة المؤمنون په ابتداء کښ د سختی او عذاب د قیامت نه د نجات طریقه او علاج بیانیری، په سورة الحج کښ رد وو په شرک اعتقادی او شرک فعلی باندې. په سورة المؤمنون کښ په شرک اعتقادی باندې مزید رد کیری او علی سبیل الترقی ددوی مزید نور غلط عقائد او رسمونه ذکر کیری چه ﴿وَلَكُمْ اَعْمَلُ مِنْ دُونِ ذَلِكَ﴾ (۲۶)، او په هغې رد کیری او دغه شان د نفی د شرک فعلی بالا جمال اعاده کیری

خلاصه مضامین دسورت دمضامینو مختصر خلاصه داده چه داسورت دوه، ۲، حصونه منقسم دې یوه حصه دشروع نه ترایت نمبر، ۷۷، پورې ده اوبله حصه دایت نمبر، ۷۸، نه تراخیره پورې ده، په اولې حصې کښ درې، ۳، عقلي دلالت شپږ نقلي دلالت اوبه ابتداء کښ ددذاب نه بچ کیدلو طریقه اوبه مینځ کښ څه زجرونه ذکر کیږي. اوبه دویمې حصې کښ په نفی دشرک اعتقادی باندې څلور عقلي دلالت چه په هغې کښ یو تفصیلي غیر اعترافی دې اودرې، ۳، پکښ علی سبیل الاعتراف من الخصم دی اوڅه پکښ زجرونه. تخویفونه اوبشارتونه ذکر کیږي اوبه اخیر کښ دسورت خلاصه بیان کړې شویده

تفصیل ئی دادې چه دایت نمبر، ۱، نه ترایت نمبر، ۱۱، پورې ددذاب نه بچ کیدلو طریقه بیانیری اوایت نمبر، ۱۲، نه تر، ۱۴، پورې اول دلیل عقلي انفسی په توحید باندې ذکر کیږي. په ایت نمبر، ۱۵-۱۶، کښ دأنسان دزندگي مزید دورونه اوتخویف بیانیری. دایت نمبر، ۱۷، نه ترایت نمبر، ۲۰، پورې په توحید باندې دویم دلیل عقلي ذکر کیږي. ایت نمبر، ۲۱-۲۲، کښ دریم دلیل عقلي دې. دایت نمبر، ۲۳، نه ترایت نمبر، ۳۰، پورې اول دلیل نقلي ذکر کیږي دپاره دنفی شرک فی التصرف والبرکة. دایت نمبر، ۳۱، نه تر، ۴۱، پورې دویم دلیل نقلی تفصیلي ذکر کیږي. دایت نمبر، ۴۲، نه تر، ۴۴، پورې دریم دلیل نقلي ذکر کیږي خواجمالی دې. دایت نمبر، ۴۵، نه تر، ۴۹، پورې څلورم دلیل نقلي تفصیلي دې، په ایت نمبر، ۵۰، کښ پنځم دلیل نقلي دې دعیسی علیه السلام نه، اوبه ایت نمبر، ۵۱-۵۲، کښ شپږم دلیل نقلي اجمالی ذکر کیږي دتولو انبیاء. کرامونه. اوبیادایت نمبر، ۵۳، نه تراخرد حصې اولې یعنی ایت نمبر، ۷۷، پورې څه زجرونه دی. د مینځ کښ دکفار وحالات اواوصاف بیانیری اوبیاد مؤمنانو حالات ذکر کیږي اودهغې امور تلامه الله ذکر کیږي کوم چه دسورت په ابتداء کښ دی اوبه اخیر کښ خوتخویفات دی

اودایت نمبر، ۷۸، نه دویمه حصه دسورت ده. نو دایت نمبر، ۷۸، نه ترایت نمبر، ۸۰، پورې اول دلیل عقلي دې. ایت نمبر، ۸۱، نه تر، ۸۳، پورې زجرونه دی. دایت نمبر، ۸۴، نه تر، ۸۹، پورې درې، ۳، دلالت عقلي علی سبیل الاعتراف من الخصم ذکر کیږي، په ایت نمبر، ۹۰، کښ زجر دې. په ایت نمبر، ۹۱-۹۲، کښ تفریع ده په دلالتو او ذکر ددعوی دسورت ده. په ایت نمبر، ۹۳-۹۴-۹۵، کښ تخویف دنیوي دې، په ایت نمبر، ۹۶-۹۷-۹۸، کښ طریقه ددعوت وتبلیغ ذکر کیږي اودایت نمبر، ۹۹، نه تر، ۱۰۱، پورې تخویفات دی، په ایت نمبر، ۱۰۲، کښ مختصر بشارت دې اوبیادایت

نمبر ۱۰۳، نه تر ۱۱۵، پورې تخویفات دی. او په اخیری ایاتونو کښ خلاصه دسورت بطور سره ذکر کیري. او په ایت نمبر ۱۱۸، کښ امر په دعاسره ورکولې کیري

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خِشْعُونَ ﴿۵﴾

نينا کامياب دي مؤمنان هغه مؤمنان هم دوي يجلومونځونوكي عاجزي كوونكي دي
﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ دا اوله حصه دسورت ده. «قَدْ» دپاره دتحقق اودتبتوت دمتوقع دي.

لكه څرنگه چه لما دنفی دمتوقع دپاره دي اوقد چه په ماضي داخل شي نودتحقق سره سره په قرب دزمانی باندې هم دلالت كوي. يعنی زمانه ماضی حال ته قريب كوي حتی كه كله كله ماضی په حكم دحال كښ كړی. لكه قدقامت الصلوة دلته ماضی په حكم دحال كښ ده. ځكه چه اقامت دمونځ نه وړاندې كيری نوپدی ځانی كښ هم ماضی افلح، په حكم دحال كښ ده. يعنی مؤمنان په فلاح باندې دی اوفلاح ونيلى كيری الظفر بالمطلوب والنجاة من المروء يعنى مطلوب موندل اومرهوب نه نجاته حاصلول. نودفلاح په مفهوم كښ دوه، ۱، خيزونه دی، ۲، بوداچه مطلوب اوموندلې شي، ۳، دويم داچه دكوم خيزنه خطره كيری هغې نه نجات ميلاو شي اوخطره بانكليه ختم شي اوپه حديث دترمذی كښ دی چه حضرت عمر رضي الله عنه فرمائی چه كله دا اياتونه نازل شو اونی پاك ﷺ قبلې ته مخ كړو اولاسرته ئی پورته كړل اودادعائی اوكره اللهم زدنا ولا تنقص واكرمنا ولا تعنا واعطنا ولا تحرمنا وآثرنا ولا تؤثرنا علينا وارض عنا وارضا. اوبيانی ارشاد اوفرمايلىو چه بيسكه ماباندې لس، ۱۰، اياتونه نازل كړې شويدي. چاچه پدی باندې عمل او كړو نوجنت ته به داخل شي. نومعلومه شوه چه فلاح نه مراد جنت ته داخلیدل دی اوچونكه جنت ته په داخلیدلو سره انسان ته مرغوب اومطلوب حاصل شي اودخطري اوتكليف والاځای يعنی جهنم نه بچ شي اودغه شان جنت ته داخلیدلو نه پس دهرقسمه خطري والاامورونه محفوظ شي لكه بيمارئ، بودهاوالي، مرگ وغيره نوددي وجهې نه اصل اوحقيقي كاميابی جنت ته داخله ده اوداسې ذكر په سورة آل عمران ایت نمبر، ۱۸۵، كښ هم دي چه فمن زحزح عن النار وادخل الجنة فقد فاز اوددينه معلومه شوه چه ددنیا بادشاهی، صدارت، وزارت، ممبری اوعهده موندل څه كاميابی نده بلكه آله زحمت اوعذاب دي چه حاسدين اومخالفين زيات شي اوهروخت دختמידلو خطره ئی موجوده وي

﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ دَافِصَاتٌ مُّؤْمِنِينَ ذَكَرَ كَيْبَرِيَّ﴾ چه پدې سره فلاح راځي اوصفات كله احترازيه او مخصصه وي او كله مادحه غير احترازيه وي. نو كچرته دا صفات احترازيه شي. نو المؤمنون نه به كامل مؤمنان مرادوي. او فلاح نه به هم كامله فلاح يعنى جنت ته دخولى اولى يعنى ابتداء جنت ته داخليدل به مرادوي. او مطلق فلاح بيانده مراد. ځكه چه عاصى مؤمن به هم جنت ته داخليرى. او كچرته داصفات مذكوره مادحه غير احترازيه شي نو بيا د مؤمن نه هم عام مؤمن مراد دې او د فلاح نه هم مطلق فلاح مراد ده. برابره خبره ده كه دخول ابتداء وي يا انتها. نو اول صفت د مؤمن دا ذكر شو چه په مونځ كېن خشوع كوونكى وي او خشوع و نيلى كېرى د زړه توجه ته نو محل د خشوع زړه دې او كله چه په زړه كېن خشوع راشي نو اثرنى به ظاهري اعضاؤ كېن ظاهري او ټول بدن په سكون او اطمينان سره وي. او د دې وجهې نه په يو حديث كېن دى چه نبى پاك ﷺ يو كس او كتلو چه مونځ ئى كولو او په مانځه كېن ئى په زېره باندې لاس راڅكلو نو نبى كريم ﷺ او فرمايلىو چه لوڅع قلب هذا خشعت جوارحه ترمذى. يعنى كچرته دده په زړه كېن خشوع وې نو دده ظاهري اعضاء به هم په ارام او سكون سره وو. او د دې وجهې نه فقهاء كرامو چه كوم مكروهات د مانځه بيان كړيدى لكه په سترگو سره يعنى دمخ اړولونه بغير بو ظرف ته بل طرف ته كتل، پوزه صفا كول، ارگى كول، څله پټول، تشي نيول، څادر په ځان رازېندول. كانډي لرې كول بلا ضرورته، او د گټونه ټكونه ويستل وغيره ټول منافى دى خشوع او خضوع سره. او په مانځه كېن اصل مقصود خشوع او خضوع ده او دې وجهې نه يو حديث كېن دى چه نبى كريم ﷺ ارشاد او فرمايلىو چه كم مَن قَامَ حَظَّهُ مَن قَامَ التَّعَبُ وَالتَّصَبُّ (انحاف السادة المتقين. يعنى ډير مونځ كوونكى داسې دي چه د هغوئ په حصې كېن د مانځه نه صرف سترنيا او ستومانتيابوي يعنى په مانځه باندې ورته څه اجراو ثواب نه ميلاوېرى. او خشوع په مانځه كېن هغه وخت حاصليرى چه زړه د مانځه د پاره فارغ كړې شي، د نور وڅيزونو توجه ختم كړې شي او مانځه ته به نورو كارونو باندې ترجيح وركړې شي. نو داسې مونځ دانسان د پاره ذريعه د راحت او سكون گرځي. لكه په حديث د نسانى وغيره كېن دي چه نبى پاك ﷺ او فرمايلىو جعلت قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ. او په يوبل روايت كېن دى چه په يوې موقعې باندې نبى پاك ﷺ حضرت بلال رضيه الله عنه ته او فرمايلى فَمَا بَالُكَ فَارْحَنَ بِالصَّلَاةِ (ابن كثير) او كوم مونځ چه د خشوع نه خالي وي نو هغه مونځ ذريعه د راحت نه گرځي بلكه مونځ كوونكى ئى په ځان يو بوج گنځى چه انتها ئى د مانځه په پريځودلو سره راځي. لكه

دحضرت حذیفه رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه اول ماتفقون من دینکم الخشوع و اخر ماتفقون من دینکم الصلوة. اودغه شان مضمون په یو حدیث کس هم دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیلو چه قیامت نه قریب دتولونه اول به دمانخه نه خشوع پورته کړې شي. حتی که چه پوره جماعت کس به یو کس هم خشوع سره مونخ کوونکې به نوي اواضافت دمونخ مونخ کوونکوته اوشو یعنی «فِي صَلَاتِهِمْ» یاوایی شو او فی الصلوة یا فی صلوة الله اونویلی شو خکه چه مونخ اگرچه دالله صلی اللہ علیہ وسلم اودبنده په مینخ کس دتعلق یو دذریعه ده، خوپدې سره فائده صرف مونخ کوونکي ته میلایویری اوهغه ترینه فائده اخلي اوالله صلی اللہ علیہ وسلم دقائدي اخستلونه عالی اوبلنددې، نوددې وجهې نه مونخ کوونکوته نسبت اوکړې شو قرطبی رحمته الله علیه اونور حضرات فرمائی چه خشوع په مانخه کس فرض ده اگرچه په تول مانخه کس لږوخت دپاره ولې نوي، لیکن اکثر اهل علم فرمائی چه خشوع جز ترکیبی دمونخ ندې، چه ددې په فوت کیدلو سره داعادی دمونخ حکم اوکړې شي البته دقبول کامل اوتام دپاره جزء دې حضرت تهانوی رحمته الله علیه فرمائی چه خشوع دصحت صلوة دپاره موقوف علیه نه لیکن دقبول صلوة دپاره موقوف علیه ده اوظاهر دایت نه هم معلومیری چه خشوع رکن اوجزه دمانخه ندې اوفرض ند د خکه چه دلته مونخ ظرف گرخولې شويدي دخشوع دپاره اوخشوع مظروف ده نو دا دجزئیت تقصانه کوي (والله اعلم)

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ۝

اوهغه کسان چې دوی دبی فاندې خیزونونه مخ گرځوي اوهغه کسان چې دوی زکوة لره ورکوونکی دی په باندې سره

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَفِظُونَ ۝ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ

اوهغه کسان چې دوی دخپلو غورتونو حفاظت کوونکی دي. مگر په خپلو بیسانو باندې یا هغه وینځي چې مالکان دي

أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝ فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ

حي لاسونه ددوی پس بیشکه دوی ندي ملامته کړې شوي. پس چاچه اولتووبوره کول دشهوت سیوا ددنه

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعُدُونَ ۝

نودغه کسان دوی ددنه تیریدونکي دي

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِفَافٍ يَدَادُوبِمَ صَفَتِ دُمُومَانُو دِي﴾، اولغو تفسیر بعض حضراتوپه معاصی سره کړیدې، اوبعض حضراتوپه حرام سره کړیدې لیکن غوره خبره داده چه لغوهرعث اوباطل کارته اونیلي شي اویدیکس ټول معاصی اوحرام کارونه لکه شرک، دروغ، غیبت، رقص، کنزل، بدعات رواجونه وغیره پکښ داخل دی. اودغه شان هغه کارچه مباح وي خوعث اوبلافاندې وي هغې ته هم شامل دي اوبه مشهور صحیح حدیث کښ دی: من حسن اسلام المرء ترک مالا یعینه بخاري، او ﴿مُعْرُضُونَ﴾ جمله اسمیه راوړې شوه دپاره دلالت په دوام او ثبات باندې، چه د لغو کارنه خان بیج کول دادمؤمن دنامی صفت وي، داسې نه چه صرف یوخل یادوه، ۲، خلی خان بیج کړی

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ﴾ دابل صفت دي اوزکوة نه یازکوة دنفوس یعنی تزکیه نفس مراده، یعنی خپل ځان دشرک او بد اعمالونه پاک ساتی اویاترینه زکوة مالیه مراددي اوتحقیقی قول دادې چه زکوة فرضیت په مکې کښ راغلي وو، اونصاب اومقادیرنی په مدینه کښ سنه ۲هـ، کښ مقرر شوی وواوکهله چه زکوة نه مراد زکوة مالیه وي نوذ زکوة نه مخکښ به لفظ دآداء مقدر وي ای لآداء الزکوة فاعلون بحر، اویا ﴿فَعِلُونَ﴾ متضمن دي معنی دمؤدون لره خو مؤدون ذکر نکړې شو ځکه چه ﴿فَعِلُونَ﴾ لفظ په دوام دلالت کوي، په خلاف دمؤدون نه

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَرْوَاهِهِمْ﴾ دابل صفت دفلاح موندونکو خلکودې چه دخپل عورتونوحفاظت کوي اوحفاظت دفرج بچوالې دي دحرام کارنه، لکه چاته خپل عورت ښکاره کول یازنا اولواطت کول

﴿إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ﴾ دآدماقبل نه استثناء ده اویدیکښ کمال عفت طرف ته اشاره ده چه دوی شهوات لري اوخواهش نی وي خو بی محله نی نه استعماله وي. په خپل محل کښ استعماله وي اویدې ایت کښ دسري دپاره ددوه، ۲، قسمه زنانونه خپل حاجت اوخواهش پوره کولو اجازت دي یوزوجه یعنی په نکاح شرعي سره دي دهغې نه دفاندې اچتولو مالک گرځولې شوې وی اودوبه چه په ملک یمین سره دي مالک گرځیدلې وي یعنی دده وینه وي نووینه نه فائده اخستل

بغیر نکاح نه جائزه ده اوپه علی کښ دمفسرینو پیراقوال راغلیدی خو غوره قول دادی چه دلته علی په معنی دمن^۱ سره دی یعنی الامن ازواجهم.

«قَمَنَ ابْنَتِي وَرَاءَ ذَلِكَ» ۱. ذلك سره اشاره ده منکوحه اومملوکه نه. دمنکوحه اومملوکه نه علاوه باقی چه خومره صورتونه دخواست پوره کولودی ټول حرام اونا جائز دی. لکه زنا، لواط، استمناء، بالید، اومتعه اودا ابیت صریح دې په حرمت دمتعی کښ اوشیعه گان داوانی چه چونکه متعه په نکاح کښ داخله ده نوددې وجهې نه ددې ایت نه دمتعی حرمت نه راځي. لیکن ددوی دا خبره ځکه باطله ده چه متعه بالکل نکاح ندې ۱، یو خوددې وجهې نه چه متعه په لفظ داتمع سره وي یعنی یوسرې دپوې زنانه، نه دمخصوص پیسوپه عوض دیومخصوص وخته پورې په لفظ داتمع سره فائده اخستل طلب کړي اوزنانه ورسره راضي شي. اولفظ دنکاح یاتزویج پکښ نوی اودې وجهې نه حضرت شاه ولی الله علیه اوعلامه قرطبی رحمه الله فرمائی چه متعه په حقیقت کښ بضع په اجرت باندې ورکول دی. ۲، اویل ددې وجهې نه چه دنکاح اومتعی په مینځ کښ داحکاماتو اوداغراضوپه اعتبار سره هم دپیر فرق دې، دنکاح نه غرض توالد اوتناسل وي اودمتعی نه غرض صرف خواش پوره کول دی. دغه شان دنکاح نه غرض حفاظت دنسب وي اوپه متعه کښ اختلاط دنسب وي. دغه شان دنکاح نه غرض غفت اواصلاح دمعاشرې وي اوپه متعه سره فساد په معاشره کښ راځي. وغیر ذلك اوددواوپه احکاماتو کښ هم فرق دې په نکاح کښ توارث وي. یعنی کچرته خاوند مړشي نو بنځه دمیراث مستحقه وي اوکه بنځه مړه شي نوسرې به دمیراث دهغې مسنق وي اوپه متعه کښ توارث نه وي بلکه دواړه دیویل دپاره اجنبی وي. دغه شان په نکاح کښ چه کوم اولاد پیداشي دهغې نسب دځاوندنه وي اوپه متعه کښ اولاد دځاوند سره نه ملحق کیږي. دغه شان په نکاح کښ چه ترڅوځاوند دطرف نه بنځې ته طلاق نوي میلاؤ شوې نو بنځه دځاوند د عقد نه نشي بهرکیدلې اوپه متعه کښ مخصوص وخت په

۱، ابن العربی فرمائی چه دالس ۱۰، ایاتونه عام دی په حق دنارینو اوزنانو کښ لیکن دادو ۲، ایاتونه خاص دی په نارینو پورې په دلیل د مملکت ایمانم. سره ځکه چه زنانه دپاره دخپل غلام سره مباشرت کول جائزندی. قرطبی رحمه الله واقعه نقل کړیده چه د عمر علیه په دور کښ یوزنانه دظاهر اودعموم دایت نه استدلال اوکړو اودخپل یوخیسته غلام سره ئی زنا اوکړه نو حضرت عمر علیه هغه دصحابه کرامو اوعلماؤ په مشورې سره ځکه رجم نکره چه هغې تاویل کړو او علم ورته نوو قرطبی ج ۲ ص ۸۲،

ختمیدلوسره بنخه خودبخود دځاوندنه لاره شي. دغه شان په نکاح کښ بنخې ته طلاق میلاویدلونه پس په بنخه باندې عدت تیرول ضروری وي. بغير دعدت دتیریدلونه بنخه بل خاڼ کښ نکاح نشي کولې. اوپه متعه کښ بنخې ته مکمل اجازت وي لکه دځناورچه یوکس ورنه خپل خواهن پوره کړواو مخصوص وخت ختم شي نو دافورا دبل کس سره عقد کولې شي. نو ددې وجهې نه داپه الا علی ازواجهم کښ نده داخله. بلکه داپه فمن یغی وراء ذلك. کښ داخله ده. باقی دمتعی متعلق مکمل بحث دسورة النساء، ایت نمبر (۲۴)، کښ تیر شویدي

اودغه شان پدې ايت سره حرمت داستمنا، باليديعنی دخپل لاسر يادخپل بدن په يوې عضوي سره شهوت پوره کړلو حرمت هم ثابت شو. ابن کثير رحمه الله روايت نقل کړيدې چه دحضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد اوفرماييلو چه اوه، ۷، قسمه کسان دی چه دقيامت په ورځ به الله تعالی دوی ته، نه درحمت په نظر اوگوري اونه به ددوی ترکيه معافې اوکړي. اونه به دوی دنيکو کاروخلکو سره جمع کړی اودوی به اورته داوول تلونکوخلکو سره به داخل کړی. مگر کچرته دوی توبه اوکړی اوڅوک چه توبه کوي نو الله تعالی دهغه توبه قبولوي ۱. لاس سره شهوت پوره کوونکې ۲. بدکاري، غلام بازی، کوونکې، فاعل، ۳. مفعول يعنی بدکاري چه ورسره کيږي، ۴. شراب باندې مد اومت کوونکې، ۵. موز اوپلاروهونکې، ۶. کاووندي ته تکليف ورکوونکې چې هغه پري لعنت اواني، ۷. دکاووندي دزنانه سره زناکوونکې، ابن کثير،

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ

اوهغه ڪسان چي دوي د خيلوا ماستور او د خيلوا وڙونو لحاظ ڪوونكي دي اوهغه ڪسان چي دوي د خيلو مونځونو باندې

يُحَافِظُونَ ۖ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۖ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ ۖ

ساتھ کوی دغه ڪسان هم دوی اغستونکي دي حقداران دي هغه وارن جي ميراث کڻي به واخلی جنف فردوس۔

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

دوئې به په هغې کس هميشه وي

۱۰۲. وَ الَّذِينَ هُمْ لَأَمْسِيَتِهِمْ ۚ دَانُوهُ ۖ دَوَّاهُ صَفَاتِ دَفْلَاحٍ موندونکوخلکو ذکر کیری چي امانت

کڻ ځيانت نه کوي او په عهد کڻ خلاف ورزي نه کوي، او امانات نه مراد هغه ټول اموري دي چي

انسان ني ذمه دار گر خولي شوې وي. كه هغه ديني وي لكه تكاليف شرعيه يا دينوي وي لكه اموال مودعه او عهد ته مرادهغه اموري دي چې انسان ني په ځان باندې لازم او گرځوي. كه هغه حقوق الله وي يا حقوق العباد وي

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ إِذْ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ رَكَعُوا حَتَّىٰ يَسْمُرُوا بِالْأُصْبَاحِ ۖ يَذْكُرُوا الْآيَاتِ ۚ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ إِذْ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ رَكَعُوا حَتَّىٰ يَسْمُرُوا بِالْأُصْبَاحِ ۖ يَذْكُرُوا الْآيَاتِ ۚ﴾ او محافظه على الصلوة نه مراد دادي چې مونږ په خپل وخت كښ، ډېوره شرائط او اركانو او د ابادو ذراعات سره ادا كړې شي او هميشوالي پرې او كړې شي. دمكروهاتو او مفسداتو نه بچ اوساتلې شي. نو خشوع په حالت دمونځ كښ باطني صفت دي. او حفاظت عام دي په حالت دمونځ كښ هم وي او دمونځ نه مخكښ هم وي او دغه شان ظاهري صفت دي دمانځه

﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۖ الَّذِينَ إِذَا دُْعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ أَذْهَبَ عَنْهُمْ لُبًّا ۖ وَنَبَا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ ۖ﴾ او ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ ۖ﴾ مراد مؤمنان دي چې پدې اوصاف مذكوره باندې متصف وي او ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ ۖ﴾ مبتدا معرفه ده ﴿الْوَارِثُونَ﴾ خبر معرف باللام دي او په مينځ كښ ضمير فصل هم راوړې شونو ټول په حصر باندې دلالت كوي. خود احصر په اعتبار د عظمت شان. سره دي او حصر حقيقي ندي يعني دوى ددې مستحق دي چې وارثين ورته او نيلي شي. الاحقاء بان يسموا وراثا دون من عداهم مدارك او دامقصد ندي چې عصاة مؤمنين به جنت ته نه ځي

﴿الَّذِينَ يَرْتُونَ الْفِرْدَوْسَ ۖ﴾ د اعطف بيان او يا بدل دي د مقابل نه او فردوس په جنتونو كښ اعلى او بهترين جنت دي. او په حديث د بخاري كښ دي ان رسول الله ﷺ قال "اذا سألتم الله الجنة فاسألوه الفردوس فانه اعلى الجنة واسط الجنة، ومنه تفجر انهار الجنة، وفوقه عرش الرحمن. يعني نبي پاك ﷺ او فرمايلو چې كله تا سودالله ﷻ نه د جنت سوال كوي نو جنت الفردوس ورته غواړي چې دا په ټولو كښ اعلى او بهترين جنت دي. او ددې نه نورو جنتونو ته نهرو نه جاري دي او ددې د پاسه دالله ﷻ عرش دي. باقي جنت ته ميراث ولي ويلي شويدي؟ نو ددې تفصيل په سورة مريم آيت نمبر ۷۳، او سورة الاعراف آيت نمبر ۴۳، كښ تير شويدي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ۖ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ۝

او يقيناً پدې مونږ انسان د جانړ كړې شوى څه نه او بيا او گرځولو مونږ هغه نطفه په ځانې دقارې مضبوط كښ

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظًا

بیموجود کرده دنفی نه بکره دوشی. بیاموجود کرد و دیکری دوشی نه یوبی س اوگر خورومور یوبی ههوکي والا

فَكَسَوْنَا الْعِظَ لَحْمًا ۖ ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَرَّكَ اللَّهُ

بهر غسونه مور یهوکي نه غوشه. بایید اکر و مور هغه نه پیدائش یل سره. س برک ترور کورونکی دی الله ﷻ

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ۝ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ۝ ثُمَّ إِنَّكُمْ

چی دهر خنه خاشته شکل جوړوونکی دی بیایسکه ن سوور ستو ددی نه خامخه مړه کیږی بیایسکه ن سوه

يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ۝

په ورځ د قیامت دوباره ژوندی کیږی

وَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ ۖ هَذَا أَوَّلُ دَلِيلٍ عَقْلِي دې. پدیکې د انسان د زندگي پنځه ادوار ذکر کړي

شوی دی ۱. خالص خاوره ۲. رحم مادر ۳. روح اچولونه پس دنیوی زندگي ۴. برزخي زندگي ۵.

اخری زندگي. اوبیا دویم دور یعنی مادر رحم والا دوریه شپږو مراحل باندې مشتمل دي ۱.

منی ۲. علقه ۳. مضغه ۴. عظام یعنی ههوکي پیداکیدل ۵. لحم یعنی په ههوکي باندې غوڅه

راتلل ۶. روح اچیدل او بهرته راتلل. او مقصد د دې چه د انسان د زندگي او د وجود ټول تصرفات

او حالات د الله ﷻ په اختیار او قدرت کېږي دي. نو لهذا ستاسو کار ساز او معبود هم صرف هغه دي

او الله ﷻ د کس الف لام د عهد د پاره دي او مراد تنه حضرت ادم عليه السلام دي او سلاله هغه خالص

خني ته وئیلی کیږی چه په موتی کېږي او نیولې شي اوزور ورکړې شي نو په گورتونو کېږي

رااوځي او ځمن سُلَفَۃَ د کس من ابتدائیه دی او په ټمین طین د کس من بیایینه دي او یا بعضیه

دي. نو د اول دورې د خلق انسانی. اود حضرت ادم عليه السلام د پیدائش اطوار هم مختلف وو چه

دهغې تفصیل په سورة النحل ایت نمبر ۲۲، کېږي تیر شوی دی

ثُمَّ خَلَقْنَا نُطْفَةً ۖ هَذَا د دویم دور اوله مرحله ده. چه انسان د منی په صورت کېږي د مور په رحم

کېږي وي. او ضمیر راجع دی اولاد ادم عليه السلام ته او مرجع اگر چه حقیقه د ذکر خو حکمه ضمن

دالانسان کښن مذکورده، اوبیاپکښ صنعة الاستخدام دی چه ﴿الْإِنْسَانُ﴾ اسم ظاهره سره آدم عليه السلام مراددي. اوبه اسم ضمير سره ترينه اولاد ادم مراددی او ﴿قَرَارٌ﴾ اگرچه مصدر دي خودلته په معنی دظرف یعنی مستقر سره دي او ﴿مَكِينٌ﴾ په معنی دمحفوظ سره دي. داجاز اَصِفْتُ د﴿قَرَارٌ﴾ دپاره واقع شويدي، ځکه چه ﴿مَكِينٌ﴾ صفت دذی المکان یعنی نطفې دپاره وي

﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً﴾ پديکښ مزید پنځه نور مراحل ددويم دور انساني ذکر کيږي، علقه منجمدي وينې ته وئيلي کيږي نونطفه په مادر رحم کښ څلويښت ورځې پرته وي، اوبياپکښ انقلاب راشي نوپه علقه باندې بدله کړې شي

﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾ نوبيا څلويښت ورځې پس په علقه کښ انقلاب راشي اوبه مضغه باندې بدله کړې شي اوبيا څلويښت ورځې ورستويدي مضغه کښ روح واچولې شي او د هغې نه پس بياد نورو اعضاؤ تکميل کيږي، نو دروح اچولوپورې هره هره مرحله په څلويښت ورځو پورې چلې، باندې مشتمله وي، يعني ديوې چلې نه پس انقلاب راځي او ددې وجهې نه اسلا فواو صوفيا، کرامويوه چله دحالت دبدليدلو دپاره نصاب مقرر کيږدي، او دروح اچيدلو پورې داتوله دوران په څلور مياشتو باندې مشتمله ده نو ددې وجهې نه بزرگان فرماني چه انسان اصل مقصد ته دراتلو دپاره هم کم از کم څلور مياشتې دالله عز وجل په لاره کښ لگول ضروري دي

﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا﴾ نوبيا د نورو اعضاؤ تکميل کيږي یعنی هډوکي پيدا کړې شي ﴿فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا﴾ اوبيا د هډوکي دپاسه غوڅه راخوړه کړې شي، او پديکښ اشاره ده چه د انسان دوجود قوام په هډوکي سره دي او غوڅه د هډوکي دپاره دلباس حشيت لري، نو چه هډوکي صحيح وي نو عضوبه کار کوي او چه هډوکي خراب شي اگر چه غوڅه صحيح وي نو عضو هم معطل شي او کار کول پريدي

﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا﴾ ددينه اجمالي طور دروح اچولونه پس تر مرگ وخته پورې ټول حالت

﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ دانتیجہ ده دذلیل مذکور. او احسن یا په معنی د مضبوط او محکم سره دې، یعنی د حقیر او کمزور نطفې نه الله ﷻ مضبوط انسان پیدا کړو. او یا احسن په معنی د خاښسته سره دې او ﴿الْخَالِقِينَ﴾ په معنی د مصورین یا مقدرین سره دې

فائدة نمبر ۱: په حدیث د ابن مسعود رضی الله عنه کښ دي چه رسول الله ﷺ ارشاد اوفر مائیلو ان احدکم لیجمع خلقه فی بطن امه اربعین یوماً نطفة ثم یكون علقه مثل ذلك ثم یكون مضغة مثل ذلك ثم یوسل الیه الملك فینفخ فیہ الروح. یعنی په تاسو کښ هر یوکس دمور په گیدې کښ څلویښت ورځې د نطفې په صورت کښ وي بیادغه شان یعنی څلویښت ورځې علقه په صورت کښ وي بیادغه شان مضغې په صورت کښ وي بیافرشته را او لیرې شي هغه پکښ روح پو کړي او هغې ته حکم او کړې شي په لیکلو د څلور خبرو سره ۱، دده رزق ۲، دده اجل ۳، دده عمل ۴، او دې به بد بخت وي که نیک بخت. پس څمادې قسم وي په هغه ذات چه نیشته دی حقدار د بندگۍ بل څوک سیوا دهغه نه. چه په تاسو کښ به یوکس عمل کوي د جنتیانو حتی چه دده او د جنت په مینځ کښ به صرف یو گز فاصله پاتې وي نو په ده باندې به تقدیر غالب شي او دده خاتمه به د جهنمیانو په عمل اوشي او جهنم ته به داخل شي او یوکس به په تاسو کښ داسې وي چه دهغه عمل به د جهنمیانو وي حتی که چه دده او د جهنم په مینځ کښ به صرف د یو گز فاصله پاتې وي خو تقدیر به غالب شي او دده خاتمه به د جنتیانو په عمل او کړې شي او دې به جنت ته داخل کړې شي

نوددې ایت او حدیث په مینځ کښ په ظاهر کښ تعارض دې. ځکه چه په حدیث کښ ټول مراحل پېشم، سره ذکر شوی دی چه هغه دلالت کوي په تراخي باندې، نو د حدیث نه د معلومیري چه ددې ټولو مراحلو کښ تراخي ده، او ایت کښ اول او دویمه مرحله په ثم سره ذکر شویده او اخري مرحله په ثم سره ذکر شویده او نور باقی دري ۳، مراحل په فاء، سره ذکر شوی دی چه هغه په وصل او اتصال باندې دلالت کوي؟ نو جواب تنه دادي چه ددې مراحلو په مینځ کښ دورانیه څلویښت ورځې شته دې لکه حدیث کښ تصریح هم ده او ددې وجهې نه حدیث کښ د مراحل په ثم سره ذکر شوی دی، خو هر کله چه د دورانیه د دومره عظیم تبدیلی دپاره په حقیقت کښ څه حیثیت نه لري، نو ددې وجهې نه په کلام الهي کښ ددغې دورانیه اعتبار او نکرې شولیکه خالص د الله ﷻ د قدرت اعتبار او کړې شونو ځکه فاء راوړې شوه چه گوید او دومره معمولي وقفه او دورانیه د دومره عظیم تبدیلی دپاره په منزله د عدم د وقفې ده خو بیا هر کله چه اول دوه ۲، مراحل او اخري مرحله

عقلا ډیر زیات مستبعدوو. په خلاف ددې نورو مراحلونه یعنې ماده سلاله په ماده نطفې سره بدلول او بیانظفه محض څلویښت ورځې پس په علقه باندې بدلول عقلا ډیره مستبعده خبره ده. په خلاف د تبدیلی د علقي نه په مضغې سره چه دادومره مستبعده نده ځکه چه وینه کله منجمده شي نوظاهري شکل اوصورت ئی دمضغې شي اودغه شان غوڅه چه اوچه شي نوکلکوالې اومضبوط والې پکښ راشي. نوپدیکښ اگرچه استبعاد شته دې خودیرندې اوبیاددې ټول مراحلو نه تیریدلونه پس یوځایسته اوحسین صورت والا انسان پیدا کیدل عقلا ډیر مستبعدوو.

نوځکه دادري ۳، مراحل په ۴ سره ذکر شو، دپاره د دلالت په استبعاد اوبعدرتی باندې **فانده نمبر ۲** ددې ایت نه معتزلو دخپلو دوه ۲، مسائلو داثبات دپاره استدلال کړیدې اول داچه انسانان دخپلو افعال اختیاریه خالق دی، ځکه چه دلته «الْخَلْقِین» جمع ذکر شویده. نولهذا دجمعی تقاضه داده چه خالقین ډیردی اوانسان هم خالق دې اودویم داچه ددې ایت نه داهم معلومه شوه چه الله ﷻ خالق دخیردې اودشر اودکفرندې

د اول استدلال نه ئی جواب دادې چه خلق وئیلې کیرې هرغه فعل ته چه دیوفاعل نه قصدا اواراده صادر شوې وي. نو ددې وجهې نه دخلق اطلاق په افعالو دعبادو باندې شویدي لکه حضرت عیسیٰ علیه السلام فرمائیلى وو: انا اخلق لکم، اودغه شان الله ﷻ فرمائی: وَتَخْلُقُونَ أَفْكَاءَ عُنْكَبُوتٍ ۱۷، لیکن فرق دادې چه کله دخلق نسبت اوشي افعالو دعبادوته نوهلته بیاخلق په معنی دایجاد المعلوم سره نه وي، بلکه په معنی دمطلق فعل ایجاد اوصنعت سره وي ځکه چه دتصوصونه ثابته ده چه خلق په معنی دایجاد المعلوم صفت مختصه دالله ﷻ دې اوددې وجهې نه په عبد باندې اطلاق دخالق بغیر داضافه نه نشي کیدلې، لکه څرنگه چه درب اطلاق بغیر داضافه نه نشي کیدلې، نو ددې وجهې نه احسن الخالقین دلته په معنی داحسن الصانعين سره دې، او یاخلق په معنی داندازې اوتقدیر سره دې نواحسن الخالقین په معنی داحسن المقدرين سره دې اویا په معنی دمصورين سره دې، اوبعض حضراتو داکلام د قبیلې د فرض اوتقدیر نه گرځولیدې، یعنې نور خالقین خونشته خوبالفرض کچرته وې نوبیا به هم الله ﷻ په دوی ټولو کښ افضل وو. اوباقی دویمه خبره نوچه کله خالقین په معنی دمصورين یا مقدرين سره شونوڅه قسم اشکال پاتې نشو، اودویم جواب ترینه دادې چه احسن په معنی داتقن سره دې (والله اعلم)

فائده نمبر ۳ مفسرینو واقعہ ذکر کر پیدہ چہ دینی پاک ﷺ پہ کاتبین کتب یو کاتب وو۔ چہ نوم نی عبداللہ ابن ابی سرح وو۔ نوبی پاک ﷺ پہ ہفہ باندی داایت تلاوت کوو دلیکلو دپارہ نوچہ کلہ تم انشانہ خلقا اخر تہ را اور سیدلو نودہفہ دخولی نہ بی اختیارہ اووتلو چي فبارک اللہ احسن الخالقین نوبی ﷺ ورته او فرمائیلو چہ داهم اولیکہ دا داایت حصہ دہ نوہفہ انکار او کرواویانی ارتداد اختیار کروا و خلکو تہ نی داوئیلو کچرتہ محمد ﷺ تہ وحي راخي اودې نی وي نوماتہ ہم وحي راغلیدہ اوخہ ہم نی یم۔ یعنی موافقت تہ نی عین وحي نوم ور کرواومکې تہ لاہو، نوچہ کلہ فتح مکہ اوشوہ نوبی ﷺ دعام معافی اعلان باوجود خنی کسان واجب القتل قرار کری وو۔ نوددہ پہ بارہ کتب ہم نی ﷺ اعلان کرې ووجې کوم خانی کتب میلاؤ شي نوہلتہ نی قتل کرې۔ بیاد حضرت عثمان رضی اللہ عنہ پہ سفارش سرہ نی ﷺ ورته امان ور کرواودہ بیابہ دغہ ورخ ایمان راوہو او مخلص مسلمان شو، اگرچې پہ بعض روایاتو کتب دي چہ دې پہ حالت دکفر کتب مې شویدي، لیکن اول قول زیات راجح دي۔

بعض مفسرین فرمائی چہ د عبداللہ ابن ابی سرح دارتداد واقعہ پہ مدینہ کتب شوي وہ اودامذکور ایت مکي دي، خکہ چې سورة المؤمنون پہ مکہ کتب نازل شویدي لیکن علامہ الوسی رضی اللہ عنہ ترینہ جواب کریدی چې سورة اوایت اگرچہ مکي دي اوپہ مکہ کتب نازل شویدي لیکن ممکنہ دہ چې پہ مکہ کتب لیکلې شوې نوي اولیکلو حکم دہ تہ نی ﷺ پہ مدینہ کتب ور کرې وو، اودہ تہ داایت یادہم نوو اونہ ورته دنزول پتہ وہ اوداهم ممکنہ دہ چې سورت دي مکي وي اودمذکورہ ایت پکبن مدني وي، لکہ خرنکہ بعضو علماؤ خنی نورایاتو نوڈي سورت پہ بارہ کتب وئیلی دی چہ دآمدنی دي

﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعَثْنَا لَبَّاسًا﴾ پیدی کتب دریم، خلورم دور طرف تہ اشارہ دہ چې دبزرخ زندگی دہ اوپہ ﴿ذَلِكَ﴾ سرہ اشارہ اطوار مختلفہ بدیعہ تہ دہ او اشارہ بعیدہ نی دبعد منزلت دوجہی نہ راوړي شہ، او ﴿لَمَّا يَتُوبُونَ﴾ جمع دہ میت دہ اوفرک پہ مینخ دَمِيت (بالتشديد) اودَمِيت (بالتخفيف) کتب دادې چې پہ تشدید سرہ وئیلی کیڑی ہفہ چاتہ چې مرگ ورته راغلي نوي پہ مستقبل کتب ورته راخي اوپہ تخفیف سرہ ہفہ چاتہ وئیلی کیڑی چې ہفہ مې شوې وي اودَمِيت یعنی بالتشديد سرہ مراد لفظ دَمائت ہم دي، خودلتہ مائت اونہ وئیلی شو خکہ چې ہفہ دلالت کوي پہ حدوث دَصِفَت

دَمُوت باندې، اومیت په دوام او په ثبات باندې دلالت کوي نو لفظ د «لَمَيْتُونَ» تاکید او نیلی شوی دی او دغه شان ددې نه علاوه پدې جمله کس دوه ۲، نور ادوات د تاکید راوړي شوي دي. چمدان دی په ابتداء کس اولام تاکید په دې په «لَمَيْتُونَ» کس «ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ» دادانسان د زندگۍ اخري دورې، چې د مرگ نه پس بیا به د نفخ ثانیه سره رازوندی کیږي

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ ۖ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ۝ وَالزُّلْمَا مِنَ السَّمَاءِ

او یقیناً پیداکړی، مونږ په سته د ستاسو نه اوږه لاري اونه یو مونږ د مخلوق نه ناخبره او راوړولي دي مونږ د آسمان د طرف نه

مَاءٍ يَّقْنِدُ فَاَسْكَنَهُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ خَهَابٍ بِه لَقِيدُونَ ۝

اوبه په اندازې سره پس اوسولی دي مونږ هغه اوبه په زمکه کس او بیا ښه مونږ په اوچولو دهغي باندې یقیناً چې قدرت لرونکي یو

فَأَنشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاحٍ مَّكِيدٌ ۝

پس پیداکړل مونږ ستاسو دپاره په اوبو سره باغونه د کجورو او دانگورو. ستاسو دپاره په هغي کس میوې ډیرې دي

وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۝

او بعضي دهغي نه تاسو خوړئ

«وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ» ددویم دلیل عقلي دې په توحید باندې او د دلیل مشتمل دې په

درې ۳، اقسامو باندې، علوی، جوی، سفلی نودا، علوی، دی یعنی ستاسو دپاڅه عظیم الخلق مخلوق یعنی آسمانو نو خالق او متصرف صرف الله ﷻ دې او دهغي په ټولو امورو او حالاتو باندې خبردار هم صرف الله ﷻ دې نو لهذا معبود هم صرف او صرف هغه دې. او د «سَبْعَ طَرَائِقَ» به مراد اوږه ۷، آسمانونه دی او آسمانونو ته طرائق خکه و نیلې کیږي چې د ادب و نیل دپاڅه دی او کوم څیزونه چې د یو بل دپاڅه وي ته به ته، نو هغي ته طریقه او طرائق و نیلې کیږي (کشاف، اویا طرائق جمع دطریق ده لاري ته و نیلې کیږي نو آسمانونو ته طرائق ددې وجهې نه و نیلې کیږي چې د امشتمل دی په لارو دملانکو باندې. یعنی پدیکې دملانکو دپاره دختلو او را کوژیدو لارې دی

﴿وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾ خلق په معنی د مخلوق سره دی او غوره خبره داده چې د دین په مراد نول مخلوقات دی او ﴿غَافِلِينَ﴾ په معنی د مهملین سره دی، یعنی د ټول عالم او مخلوق الله ﷻ مهمل ندي پرېځي بلکه الله ﷻ د مقتضی حکمت موافق د هر مخلوق حفاظت او په هغه کېن تصرف کوي. لکه اسمان شی محفوظ کړيدي د راغور زیدلونه، په مخلوقاتو باندې، دغه شان نور څیزونه دی چې الله ﷻ د حکمت موافق دهغې تدبیر کوي

﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً وَادَّوَيْمَهُ حَصَّه دَلِيلَ عَقْلِي ثَانِي دَه داجوی دې اودَ مِنَ السَّمَاءِ﴾ نه مراد جهت د سماء یعنی بلندی مراده او په ﴿مَاءَ﴾ سره مراد خوږې اوبه دی اود دې خوږو اوبو دپاره اصل ماده د سمندر اوبه دی الله ﷻ د بخاراتو په صورت کېن د سمندر نه داماده اوچته کړی او پدې رفع او تصعید کېن الله ﷻ په دې اوبو کېن خوږلت پیدا کړی، اویانی د مخلوقاتو د نفع دپاره واپس زمکې ته رانازلې کړی ﴿بِقَدَرٍ﴾ جار مجرور د متعلق سره صفت د ﴿مَاءَ﴾ دې اوقسدر نه مراد مقدار دې یعنی یو معلوم مقدار موافق چې څومره مخلوقاتو ضرورت وی اود هغوی مصلحت پکښی

﴿فَأَنشَأْنَهُ دَدِينَهُ﴾ مراد دادې چې اوبه الله ﷻ د پاڅه طرف ته رانازلې کړی اویانی د ځینو خوږونو، سیندونو او کویانو په صورت کېن د مخلوقاتو دپاره شی محفوظ کړيدي اود انسان دپاره شی قابل انتفاع گرځولیدی اونسبت د اسکان او سولو، الله ﷻ خپل ذات طرف ته او کړو بدیکښ اشاره ده چې د ابو طبعی تقاضا جاذبیت او په زمکه کېن لاندې تلل دی خوا الله ﷻ به خپل قدرت باهره سره یاخونی مخ په زمکه جاری کړيدي اویانی په کویانو کېن هم پدومره اندازې سره لاندې محفوظ ساتلې دی چې د انسان په قدرت او وس او طاقت کېن دی

﴿فَوَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهٖ﴾ پدیکښ یو قسم تخويف دنیوی دې یعنی الله ﷻ پدې قادر دې چې دغه محفوظ کړې شوې اوبه اوچې کړی او انسانان او څاروي د تندي د لاسه هلاک کړی دغه شان ذکر په سورة الملك ایت نمبر (۳۰) کېن هم دې

﴿فَأَنشَأْنَا لَکُمْ بِهٖ﴾ دادریمه حصه د دلیل عقلی ده د اسفلي دې او تخصیص د ﴿مُجِئِلٍ وَأَعْتَسِرَ﴾ یعنی دکهجوري او انگور د وجهې د شرافت او کثیر المنفعت نه دې او خاص طور عربو کېن ددې

استعمال دیرزیات و واودغه شان دافاکه هم ده اوغذا هم ده من وجه. اویا اوله میوه یعنی کهجور داوونې په نوم سره ذکرشود او میوه ذکر نشود په خلاف دانگورنه چې هلته دمیوې نوم ذکر شویږي. ځکه چې دکهجورې په اونه کښ دیرزیات منافع دی او دانگور په میوه کښ اگرچه منافع ډیردی خوبوته ئی مقصود ندې. په هغې کښ دکهجورې پشان ډیر منافع نیشته دي

﴿لَکُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّمَّا تَرْضَوْنَ مِنَ الْمَخْطُومِ﴾ او دانگورنه سیوانورې میوې دی. ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ من یتا تبعیضیه دې اواکل نه مراد حقیقی معنی ده. یعنی ځنې میوې تاسو خورئ. نویدیکن اشاره ده چې ددې میوونه تاسو دخوراک نه علاوه نورې فائدې هم ترینه حاصلوئ لکه تجارت وغیره شو. اویا من ابتدائییه دې اوداکل نه مجازي معنی مراد ده. یعنی تمیض. یعنی روزی کښل یعنی پدې میوو سره تاسو ځان له روزی پیدا کوئ

﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَصَبْغٍ لِّلْأَكْلَيْنِ ۝ وَإِنَّ لَكُمْ

اوپیدا کړې موده هغه اونه چې راوځي دغه سیناء نه راټوکوی تیل اوسال دخوراک کونکو ډپاره اویشه ستاودپاره

فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ ۖ لِيَأْتِيَ الَّذِينَ لَا يَفْقَهُونَ فِي الْبُحْتِ وَلَكُمْ فِيهَا

په څارو کښ خامخا عبرت دې. څکو په تاسو دهنې نه چې په خیتو دهنې کښ دی اوتاسوله په هغې کښ

مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۝ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ۝

فائدې ډیرې دي اوبعضې دهنې نه تاسو خورئ او په دغه څارو باندې اوبه کښوباندې سوره ولی شی تاسو

﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَصَبْغٍ لِّلْأَكْلَيْنِ ۝ وَإِنَّ لَكُمْ

دې په جنت باندې اود فائزاتنا لکر تحت واقع دې اوددینه دځونه ونه مراد ده.

طور سیناء مشهور غردې په ملک شام کښ چې حضرت موسی علیه السلام پرې دالله ﷻ سره همکلام شوې وو اوطور دعرې یا بنطی یاد حبشی یاد سریانی ژبې لفظ دې، ونیلې کیږی غرته، اوسیناء په دغه مذکور ژبو کښ ونیلې کیږی هغه غرته چې پکښ ډیرې اونې وي نوپه غره کښ چې څومره زیاتې اونې وي نو هومره ځانسته ښکاري نو ددې وجهې نه بعض مفسرینو ئی ترجمه په ځانسته غره سره کړیده، نو طور عام غرته ونیلې کیږی اوسیناء معنی ده مبارک یا ځانسته، اواضافت د

طور، سیناء ته ذقبیلی داضافت دعام دې خاص ته، اوبعض فرمائی چې مضاف اومضاف الیه مجموعه علم گرځیدلیدی دمخصوص غردپاره لکه امرؤ القیس پشان

﴿تَنْبُتُ بِالدَّهْنِ﴾ داجمله صفت د ﴿وَشَجَرَةٍ دُپَارَه دې اوپه ﴿تَنْبُتُ﴾ کښ دوه ۲، قرانته راغلیدی یوقرامت دابن کثیر رحمۃ اللہ علیہ دې چې په ضمی دتاء اوپه کسرې دباء سره منقول دې اوداد ثلاثی مزید افعالو نه دې، نوپدې اعتبار بیا په بالدهن کښ زانده ده او الدهن "مفعول د ﴿تَنْبُتُ﴾ دپاره دې اودویم قرامت دجمهور قراوودې چې په فتحې دتاء اوپه ضمی دباء سره منقول دې دثلاثی مجردنه دې نوپدې اعتبار بیا، یامصاحبت اوملاست دپاره ده اومتعلق ئی محذوف دې چې منبسه یامصوبو دې اوهغه حال واقع شویدې دضمیر فاعل دتبت نه ای تبت منبسه اومصحوبه بالدهن (روح) یعنی چې دااونه پیدا کړی نوتیل هم ورسره وي اوددې دهن اوتیلونه دزیتون مراد دې چې په هغې سره غوړول هم کیرې اودخوزاک په خائ هم استعمالیرې.

﴿وَصَيِّغَ لِّلْأَكْلَيْنِ﴾ داعطف دې په الدهن باندې اوصیغ په اصل کښ رنگ ته ونیلی کیرې، دلته ترینه مراد سالن دې اوصیغ اودهن په اعتبار دذات سره واحد دی اوپه اعتبار د مفهوم سره مغایردی نوځکه صیغ په ﴿بِالدَّهْنِ﴾ باندې عطف کړې شو، اوپه عربو کښ به بهترین سالن زیتون نیل حسابیدو اوپه احادیثو کښ هم دذیر فضیلت راغلیدی، حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ دنبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم نه نقل کړیدی چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیلو چې کُلُوا الزَّيْتِ وَادْهِنُوا بِهِ فَانَّهُ شِفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ دَاءً مِنْهَا الْجَذَامُ، روح بحواله ابونعیم، یعنی تاسو زیتون خوړئ اوپه هغې سره خانونه غوړه وئ داد اوپاؤ ۷۰۰ مرضونو علاج دې چې په هغې کښ یو مرض جذام دې.

﴿وَأَنَّ لِّكُلِّ فِي الْأَنْعِمِ دَادًا﴾ ددیرم دلیل عقلی دې یعنی په څاروو کښ هم ستاسودپاره په توحید باندې دلانل موجود دی ﴿تَنْشِئُكُمْ مِّمَّا فِي بُطُونًا﴾ مایه اصل کښ من ما دې نو من تبعیضیه دې اوماعبارت دې دالبان یعنی پیو نه اوبطن نه مراد حقیقی بطن یعنی صرف خپته نده مراد، بلکه مراد ترینه جوف دې ځکه چې پیو په غولانځو کښ وي اوپه خالص خپته کښ نوي اوکچرته بطن حقیقی معنی مراد شي نوبیا به من ابتدائیه وي اوما به دغه تول خوراک نه عبارت وي چې څاروي ئی کوي اودهغې په نتیجه کښ بیا څاروي پیو ورکوي نوذات مقصد به داسې چې دڅاروو

دختي دغو شانو اوویني نه بالکل صاف ستړه یی تاسو ته الله ﷻ درکوي ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ﴾
یعنی دپيونه علاوه نور پکېن هم ډیرې منافع دي لکه کج. غوړي پشان قیمتي خوراکونه ددینه
دي اودغه شان دڅاروو دڅرمنو، ویختو اووړی نه هم خلک ډیرې فاندې اخلی اودغه شان د
تجارت ذریعه هم ده

﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾^۱ کله نه عام معنی مراده که خوراک وي اویا مطلق تعیش وي لکه مخکېن
تیر شويدي ﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾^۲ یوبله غټه فائده دڅاروو ذکر کيږي چې لکه څرنگه په
اوبو کېن ستاسو دپاره الله ﷻ دکشتیو بندوبست کړيدي چې په هغې باندې تاسو خپله هم سورلی
کوئ اوسامانونه پکېن اوړئ نودغه شان په اوچې کېن هم الله ﷻ تاسو ته انتظام کړيدي پدې
څاروو باندې تاسو سورلئ هم کوئ اوسامانونه پرې هم چلوئ، اوعلامه قرطبي رحمه الله اوالوسي
رحمه الله وغيره فرمائی چې ﴿وَعَلَيْهَا﴾ ضمیر اگرچه انعام ته راجع دي خو په طریقي د صنعته الاستخدام
سره، مراد ترینه اوبان دی اوټول انعام ندي مراد، ځکه دسورلئ فائده داوبانونه اخستلي کيږي
اواوبان سفائن البردی اوغویانونه دسورلئ فاندې اخستلونه حدیث کېن اشاره منع راغليده
لکه حدیث کېن دی چې مخکېن زمانه کېن یوکس په غوا باندې سوروو نواله ﷻ هغې ته
دگویائی طاقت ورکړو نوهغه غوا دې سړي ته گویاشوله چې ائلم تخلق لهذا وانما خلقت للحرث یعنی
مونږ دسورلئ دپاره نه یو پیدا کړې شوی بلکه مونږ دکاروندې دپاره پیدا کړې شوي یو (قرطبي)

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ

اوبینا ئیرلې دې مونږ نوح به دهغه قوم ته پس اوئیل هغه ای ځماقومه بندگي کوئ خاص دالله ﷻ نیشته تاسولره

مِنْ إِلَهِ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٥﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا

حق دار بندگي سواد هغه نه آیانو تاسو لې نه یریرئ؟ پس اوئیل مشرانو هغو چې کفرنی کړې وو دقوم دهغه نه چې ندي دا

إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ

مگر بشر دې ستاسو په شان غواړي چې غوره والې مشري حاصله کړي په تاسو باندې اوکه غوختلې الله ﷻ رسول

لَا تَزُولُ مِنْكَ مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آيَاتِنَا الْأُولَى ۝

نوحا مخابه نى. نازلې كړې وې ملائكه، ندى اورېدلي مونږ دا خبرې په مشرانو خپلو مخكېنو كېن

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا بِدَلَالَتِنَا عَقِيذًا كَذَكَرْ كُولُونَه پَس اوس دلائل نقلیه په توحید باندې ذکر کړی نو دا اول دلیل نقلی دې د نوح عليه السلام نه او هر کله چې ما قبل کښ د انعاماتو حیو ذکر وو او پدې ایاتونو کښ انعامات معنویه ذکر دې اودغه شان ما قبل کښ ایت کښ په کشتی باندې د سولئ کولو ذکر وو او نوح عليه السلام اود هغه ملگرو ته هم په کشتی سره نجات میلاؤ شوې وو نو د دې مناسبت د وجهې نه دا واقع په و او حرف عطف سره ذکر کړې شوه

﴿فَقَالَ يٰ قَوْمِ اَعْبُدُوا اللَّهَ﴾ (اعبدوا الله) په معنی د و ح دوا الله سره دې، یعنی توحید اختیار کړئ او شرک پریدئ، په لفظ د عبادت ذکر کولو کښ اشاره مقصوده چې حقیقتاً عبادت هغه دې چې صرف د الله تعالی او کړې شي او عبادت سره د شریک جوړولو دینه د سرنه عبادت نشي و نیلې کیدلې. ﴿فَقَالَ اَلَمْ لَمُوا الَّذِیْنَ﴾ د حضرت نوح عليه السلام د دعوت په جواب کښ د قوم مشرانو په حضرت نوح عليه السلام باندې پنځه طعنونه اولگولو او ممکنه ده چې مختلف طعنونه د وجهې د مختلف طبقاتو د قوم نه وو اول طعن نى دا اولگولو چې ﴿مَا هَذَا اِلَّا بَثْرٌ مِّنْ لَّکُمْ﴾ ادا طعن په نسبت سره دعوامو طبقې ته وو، چې دې خوستاسو غوندې یو عام انسان دې د غریبې کورنۍ سره تعلق لري دعوامو خلکو پشان خوراک او خکاک کوي نو دې څنگه نې شو؟

﴿يٰرِءُءُ اَن يَّتَفَضَّلَ عَلَیْکُمْ﴾ ادا دویم طعن دې ادا طعن په نسبت سره سرمايه داره طبقې مالدارانو ته دې چې د نبوت په دعوي سره دې ستاسونه مشری اخلي ادا خبره فرعون هم د موسی عليه السلام او هارون عليه السلام په باره کښ کړې وه، لکه سورة یونس ایت نمبر (۷۸) کښ دى. ﴿وَوَلَّوْا شَاءَ اَللّٰهُ لَا تَزَلْ﴾ ادا دریم طعن دې ادا طعن د مذهبی طبقې د اطمینان د پاره وو چې رسول بشرندې بکار بلکه رسول یوه فرشته پکار ده مفعول د مشیت محذوف دې چې (پرسل رسولاً) دې. اي: (لوحاء الله ان پرسل رسولاً لانزل ملائکه بیضاوي) اوسا بقیه دوه (۲) طعنونو کښ انکار د نبوت د نوح عليه السلام وو، او پدیکښ انکار د نبوت د مطلق بشر نه دې

«مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا» داخلووم طعن دي اودا طعن په نسبت دقوم پرست طبقې ته وو. چې دده دادعوى دتوحيد زمونږ درسم اورواج نه هم خلاف ده، ځكه چې زمونږ ابا، واجداد، پلار، نيکه، دانعره نوه اوچته كړي، نو هدا سره اشاره ده توحيد ته اوددوى دانكار ياد ضد او عناد دوجهي نه وو اويا حقيقه تريوي اوږدې زمانې پورې دوى ته پيغمبر نه ووراغلي، اودسابقه انبيا، كرامو والاتعليمات دوى هير كړى وو

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهٖ حِجَّةٌ ۖ فَكَرِّصُوا بِهٖ حَتَّىٰ حِجَّتِ ۖ قَالَ رَبِّ

نه دي دامگريوسري دي په ده باندې ليو تنوب دي نو انتظار كوي په باره دده كېن تريوخته پورې اونل نوح (عليه السلام) اى ربه خدا

انصُرْنِي مِمَّا كَذَّبُوا ۖ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ

امداد او كړې ځمده سبب ددې چې دوى ماته دروغ ژن وائى پس وحي او كړه مونږه ده نه چې جوړه كړه كتنى

بِأَعْيُنِنَا ۖ وَوَحَيْنَا ۖ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ

په مخامخ دسترگوز مونږه نگرانى زمونږ كېن او په وحي زمونږ سره پس كله چې راشي حكم د عذاب زمونږ او څو تكيږي تور

فَأَسْلُكُ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ الْكُفَّيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ

نور وننه باسه په كشتى كېن دهرقم حيوان نه جوړې دوه (۲) او اهل خپل ماسوا دهغه چانه چه مخكېن شويده

عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ ۖ وَلَا تُخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا

په هغه باندې فيصله د عذاب ددوى نه، اومه كوه خبرې ماسره په باره دهغه كسانو كېن چې ظلم نى كړيدي

إِنَّهُمْ مُفْرَقُونَ ۖ فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّ فَقُلْ

بيشكه دوى غرق كولي كيږي پس هر كله چې برابر شي ته او هغه څوك چې ستاسره دي په كشتى باندې نواو ايه ته چې

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنجَيْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۖ وَقُلْ

بول صفات دالو هيت خاص دي الله تعالى لره هغه ذات چې خلاصې راكړيدي مونږله د قوم ظالمانو نه او اوبه نه

رَبِّ اَرْزِلْنِيْ مُزَلًّا مُّبْرَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِيْنَ ﴿٥﴾ اِنْ فِيْ ذٰلِكَ لَآيٰتٍ

ای ربه خمارا کو زکری ماخلی دکوز بدلو برک والا نه غوره نی دکو خوونکونه بیسکه پدیکین خامخا عبرتونه دی

وَاِنْ كُنَّا لَمُبْعِلِيْنَ ﴿٦﴾

اوبیسکه مونرا متحان کوونکی بو

﴿اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ مُّدَايِنُحْم طعن دې اودا طعن دسابقو ټولو طعنونونه لوی اود ټولو مجموعه ده.

چې دده دعوی دنسوت العباد بالله، دلیونتوب دوجهې نه ده چې دې لیونې دې ځکه دا خبرې کوي
اویونې خویغمبر نوي اونه دهغه خبره قابل اعتبار وي اود لیونی نه دخلاصی دوه، ۲، طریقې دی
یوه، ۱، دا چې دده لیونتوب ختم شي اوروغ شي، دویم، ۲، دا چې مرشي، نودا مقصد دی د ﴿فَقَرَّصُوا

بِه. حَتّٰی حَبِيْن ٬٬چې دومره انتظار او کړی چې یاخو دې روغ شي نو خپله دادعوی به پریدی اویابه
مرشي، نوتاسوبه ترینه په ارام شی.

﴿قَالَ رَبِّ اَنْصُرْنِيْ ٬٬نهه نیم سوه، ۹۵۰، کاله مسلسل دعوت ورکولونه پس حضرت نوح علیه السلام ته
دوحی په ذریعه پته اولگیده چې چایمان راوړو نو هغوی ایمان راوړې دې مزید نور خلک ایمان نه
راوړی لکه سورة هود ایت نمبر، ۳۲، کښ دی، نو حضرت نوح علیه السلام ددغه ازلی بدبختو د هلاکت
بددعا وکړه نو بیا، په ﴿يٰمَا كَذَّبُوْنَ ٬٬کښ سببیه ده او مانا مصدریه ده، او ﴿كَذَّبُوْنَ ٬٬په تاویل د
مصدر سره اضافت شی شوی د بیا، د متکلم ته چې په حالت دوقف کښ حذف شویده او اکتفاء، په
کسري باندې شویده، نومعنی شی داشوه بسبب تکذیبهم ایسماعی روح، اویا بیا، موصوله ده او ﴿
كَذَّبُوْنَ ٬٬جمله ورله صله ده او عائد محذوف دې چې به دې ای انصرنی بالذی کذبونی به (روح،
او موصول عبارت دې د عذاب موعوده نه، یعنی خما امداد په هغې عذاب سره او کړې چې مابه
ترینه دوی ته یوه ورکوله اودوی به دهغې په باره کښ خما تکذیب کولو

﴿فَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِ ٬٬پدیکښ د حضرت نوح علیه السلام ددعاء قبولیت اود قوم هلاکت اود مؤمنانو د هلاکت

نه د نجات نه بیر ذکر کړی ﴿اِنْ اَصْنَعَ اَلْفَلَكُ ٬٬غوره قول دادې چې ان مفسره دې یعنی حضرت

نوح عليه السلام ته دالله ﷻ دطرف نه دکشتی جوړولو حکم اوتعلیم ورکړې شو، «يَا عِيسَى» اعین جمع د عین ده اوداجمع دپاره دمبالغې ده اومرادرینه حفاظت اونگرانی ده لکه دامنقول دی دابن عباس رضی الله عنه نه اویپه ځنې اسرائیلي اوتاریخي روایاتوکښ دي چې الله ﷻ حضرت جبرئیل عليه السلام راولیږلو اوهغه به حضرت نوح عليه السلام ته دکشتی جوړولو طریقه خودله حضرت نوح عليه السلام په دوه (۲) کالوکښ داچوپه کړه چې ددې اوږدوالې درې سوه (۳۰۰) گزه اوپلن والې پنځوس (۵۰) گزه او اوچتوالې نۍ دیرش (۳۰) گزه وو (والله اعلم) ددې ایت ځنې تفصیل په سورة هود ایت نمبر (۴۰) کښ تیر شویدي

«فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا» یعنې چه کله کشتی چوپه شي نوبیا به زمونږ دطرف نه عذاب راځي نو امرناته مراد امر د عذاب دي، «وَفَارَ الْتُورُ» داعلامه وه دنوح عليه السلام دپاره چې ددینه پس بیا په کشتی کښ سوریډل وو «فَأَتْلُكُ» مراد ترینه داخلول اوسواره کول دی، «مَنْ كَلَّ رَوْحَتِي» غوره قول دادې چه کل د استغراق عرفي دپاره دي اواستغراق حقيقي ندي اوتنوین پکښ عوض دمضاف الیه نه دي یعنې من کل نوع اویپه سورة هود کښ تیر شویدي چې اثنین ذکر دتعیین داحد الاحتمالین دپاره دي، ځکه چې دزوجین، اطلاق کله په څلورو باندې کیږي اوکله په دوه (۲) باندې ځکه چې زوجین تشبیه دزوج ده نو ددې زوج یعنی واحد اطلاق کله په مجموعې دهغه دوه (۲) څیزونو باندې اوشي چې یو بل ته محتاج وي، لکه مذکر، مؤنث دایوه چوپه ده پرتوگ، قمیص دایوه چوپه ده نو پدې مجموعې باندې اطلاق دزوج کیږي نو پدې اعتبار سره دزوجین یعنی تشبیه اطلاق په څلور افرادو باندې کیږي اوکله دزوج اطلاق صرف په یو (۱) فرد باندې اوشي لکه صرف خاوند ته زوج ونیلي کیږي نو پدې اعتبار سره دزوجین یعنی تشبیه اطلاق صرف په دوه (۲) افرادو باندې کیږي نودلته دادویمه معنی مراد وه نو ځکه دتعیین دپاره اثنین ذکر شو.

«إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ» ددینه یار مراد دنوح عليه السلام کافر بیچي کنعان اوکافره بی بی ده اویا ترینه ټول کفار مراد دي، تفصیل په سورة هود کښ تیر شویدي «إِنْهُمْ مُعَذَّبُونَ» یعنې دوی محکوم علیه بالاغراق دی یعنې دغرق کیدلو فیصله پرې کړې شویده.

﴿إِذَا أَسْتَوَيْتَ﴾ پد یکنس تصریح ده چې د مصائبو او تکالیفونه نجات ورکوونکې صرف الله ﷻ ده. ﴿فَقُلِ اتَّخَذُ لِلَّهِ الَّذِي﴾ هر کله چې نجات د ظالم نه ډیرلوی نعمت وو نو ځکه نوح علیه السلام ته امر په شکر او حمد باندې او کړې شو. او دلته تصریح په هلاکت او نشو بلکه تصریح په نجات باندې او شوه یعنی داسې او نویلی شو: ﴿فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَهْلَكَ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ بلکه ﴿تُجْنَا﴾ او نیلې شو اگرچه د امتضمن دې معنی د هلاکت لره. د پاره د اشارې د یته چې محض د چا په تکلیف باندې خوشحاله کیدل ندی پکار اگرچه دشمن ولې نوي البته د ظالم په مرگ او هلاکت باندې د دې وجهې نه خوشحاله کیدل چې مخلوقاتو ته دده د ظلم نه نجات میلاؤ شو جائز او مستحسن دی او دغه شان پد یکنس اشاره ده چې د ظالم په مرگ او هلاکت باندې الحمد لله و نیل جائز او مستحسن دی.

﴿وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي﴾ پد یکنس تصریح ده چې برکات ورکوونکې ذات هم صرف الله ﷻ ده ﴿مَنْزَلًا﴾ یا مصدر میمی دې په معنی د انزال سره یعنی انزالی انزالا مبارکاً او یا ظرف دې یعنی ځای د کوڅیدلو، ای انزلنی موضعاً مبارکاً او "مبارکاً" مقصد ادې چې هلته د دشمن نه نجات او سلامتیا وي. د رزق کثرت وي او د الله ﷻ عبادت او د هغه د دین اشاعت وي.

قرطبی رحمه الله فرمائی چې پدې ایت کبس تعلیم دې چې څوک کشتی ته څیژي. یا کوزیږی او یا یو ځای ته داخلېږي نو دادعالو ستل پکار دی، د حضرت علی علیه السلام په باره کبس مروی دی چې هغه به جومات ته داخلیدلو په وخت کبس هم دادعالو ستله او حضرت قتاده رحمه الله نه مروی دی چې داویو الاسور لئ ته ختلو په وخت کبس، بسم الله مجریها هود: ٤١، او داو چې سور لئ ته ختلو وخت کبس سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا زَخْرَفَ ١٣، او د کوزیدلو په وخت کبس دامذکوره دعایعنی رب انزلنی منزلًا او یو ځای ته، کلي او علاقې ته داخلیدلو په وخت کبس رب ادخلنی مدخل صدق (الاسراء: ٨٠، و نیل پکار دی کبیر ص ٢٧٣).

﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾ په ذلک سره اشاره واقعي مذکورې ته ده چې نجات د مؤمنانو او اهلاک د کفارو دې یعنی پدې واقعي مذکورې کبس د الله ﷻ د کمال قدرت ډیر دلائل دی. "وَأَن كُنَّا لَمِثْلِينَ" ان محققه من المقله دې اسم نى ضمیر شان محذوف دې او لمبتلین کبس لام فارقه دې یعنی د دې لام په

ذریعې سره ان نافية اوان مخففه په مینځ کېن فرق راځی. او مبتلین "یامشتق دې دبلاء نه په معنی دمعدین سره اوب مشتق دې دابتلاء نه په معنی دمختبرین سره دې یعنی پدې واقعي سره مقصود آزمائش اومتحان وو چې انسانان پدې سره عبرت واخلي اویمان راوړي

ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ

بیاید اکړه مونږ ورسو ددوئ دهلاکت نه پیرئ بله پس اولېلومونږ په هغوی کېن رسول هود. دهغوی نه

أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ۖ

داموږته اووئیل چې بندګي کوئ خاص دالله ﷻ نیشته تاسولره هقداردبندګی سوادهغه نه

أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا

آیاس نه بچ کیږئ تاسودشړن نه او اوئیل مشرانودقوم دهغه نه هغه کسانو چې کفرئ کړې وو اودروغږن ئی گټرلو

بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتَرَفْتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِمَّنْ لَكُمْ

ملاقات داخرت اوبدمسئ کړي وومونږ دوی په ژوندددنیاکېن چې ندې دې مگرینده دې پشان ستاسو

يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ

خوراک کوي دهغې نه چې تاسوخوراک کوئ دهغې نه اوڅکاک کوي دهغې نه چې تاسونی څکئ. اوکچرې فرمانبرداري اوکړه تاسو

بَشَرًا مِمَّنْ لَكُمْ ۚ إِنَّكُمْ إِذَا تُخْسِرُونَ ﴿أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ

دوبنده چې تاسویسان وي بیښکه تاسوبه یئ دغه وخت تاوان والا آیاوعده کوي دې تاسوسره چې یقیناکله مړه شئ اوئ تاسو

أَرْبَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ تُخْرَجُونَ ﴿هَذِهِكَ هَذِهِكَ لِمَا تُوْعَدُونَ ۝

خاورې اوهدوکي نویښکه تاسوبه بیاراویستلې کیږئ لرې ده لرې ده هغه چې تاسوسره ئی وعده کیدی سي

ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ ۖ ددینه مرادقوم عاد وغیره دی. فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا ۖ دادوبسم دلیل

نقلی دې دپاره دنفي دشرک فی التصرف اوغوره قول دادې چې دَرَسُولًا ۖ نه مراد حضرت

هود عليه السلام دې اودا واقعہ د قوم نوح نه بعد قوم عاد د زمکې خلیفگان جوړ کړې شوی وو اودغه شان په سورة الشعراء کښ هم د قوم نوح واقعي نه بعد د قوم عاد واقعہ ذکر کړې شویده. نو معلومه شوه چې دلته هم د ﴿زُتْلَا﴾ نه مراد هود عليه السلام دي. دا قول منقول دي د ابن عباس رضی الله عنهما نه اوديته اکثر و مفسرينو ذهاب کړيدې. او بعض فرماني چې د دينه مراد صالح عليه السلام او د هغه قوم ثموديان دی او دليل ئی داپيش کړيدې چې ددې واقعي په اخير کښ عذاب د صيحي، چغې، ذکر دې او عذاب د صيحي په ثموديانو راغلې وو او په عاديانو نه وور اغلې بلکه هغوی د سيلی په عذاب سره هلاک کړې شوی وو، لیکن قرطبي رحمه الله او آلوسی رحمه الله ترينه جواب کړيدې چې ۱، ممکنه ده چې دواړه قسمه عذابونه دي په عاديانو باندې جمع شوی وی سيلی سره سره دې په فرشتې چيغه هم وهلی وي ۲، اوداهم ممکنه ده چې د صيحي نه مراد دلته مصطلحه صيحه نشي، بلکه مراد ترينه مهلکه سزا او سخت ترين عذاب شي او په سخت او مهلك عذاب باندې اطلاق د صيحي کيږي لکه پدي قول د شاعر کښ:

صاح الزمان بآل برمك صيحة- خروا لشدها على الاذقان

۳، او بعضو ترينه دا جواب کړيدې چې مراد د الصيحة نه هغه سخت آواز د سيلی دې لکه سورة الحاقة کښ د دغې سيلی صفت صرصر بيان شويدي او سيلی چې کله ډيره تيزه وي نو آواز کوي نو ددې وجهې نه دلته ئی صفت صيحة بيان شويدي او بعضو وييلي دي چې د دينه مراد شعيب عليه السلام او د هغه قوم دي لیکن دا قول ډير ضعيف دې ځکه چې ددې قصې په اخير کښ دی ﴿ثم ارسلنا رسلنا﴾ يعنی ددې قوم د هلاکت نه بعد پرله پسي ډير رسولان راغلو حتی چې موسی عليه السلام هم راغې نو کچره د دينه مراد حضرت شعيب عليه السلام شي نو بيا د آيت معنى نه صحيح کيږي، ځکه چې د شعيب عليه السلام او د موسی عليه السلام په مينځ کښ نور انبياء کرام ندي راغلي

﴿وَقَالَ أَمْلَأْ مِنْ قُوِيهِ﴾ د هود عليه السلام د دعوت په جواب کښ هم د قوم مشرانو هغه اوئيل کوم چې نوح عليه السلام ته خپل قوم وئيلي وو ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا﴾ دا دواړه صفات يعنی کفر او تکذيب د پاره د بيان د غلو د کفر دوی او مزيد قباحت د دوی د پاره ذکر کړې شويدي او يا صفات احترازيه دی ځکه چې خنې مشران داسې وو چې کفر او تکذيب ئی نه وو کړي بلکه ايمان ئی راوړې وو.

﴿وَأَرْفَنَّهُمْ﴾ داسبب د کفر او تکذیب د دوی بیانیری چې د دنیا په عیش و عشرت کښ افعال او مال باندې حرص د دوی د کفر د پاره ذریعه او گرځیدله ﴿مَا هَذَا إِلَّا بُشْرًا مِّثْلُكُمْ﴾ د اهام هغه اعتراض دې چې قوم نوح عليه السلام په نوح عليه السلام باندې کړې وو.

﴿يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ﴾ همرا د ترینه ټول لوازم د بشریت دی او د ﴿فَنُفِثُوا مِنْهُ وَرَسْتُوا عَائِدَ مَنْهُ﴾ محذوف دې په قربنې د اول مننه سره

﴿وَلَيْنَ أَطَعْتُمْ بَشْرًا﴾ یعنی هود عليه السلام ته په تاسو باندې څه فضیلت ندې حاصل، بلکه ستاسو پشان یو بشر دې چې بیا هم تاسو دده خبره منئ او دخپلو معبودانو عبادت پریدئ نو دا خو ستاسو دیرلوی ذلت دې، اکثر مفسرین فرمائی چې: او دلته قسمیه دې او لام په لثن اطعمم کښ موطئه للقسام دې، او ﴿إِنْ كُنْزٌ إِذَا لَخَسِيرٌ﴾ جمله جواب قسم دې او جواب شرط ندې ځکه چې د شرط په جواب کښ فاء داخليزې کله چې جمله اسمیه وی، نو جواب شرط محذوف دې چې په هغې باندې جواب قسم دلالت کړې دې

﴿أَبَعِدْكُمْ أَنْكُمْ﴾ استفهام یا انکاری دې او دا یو بل اعتراض وو د قوم عاد د طرف نه په هود عليه السلام باندې خلاصه ئی داده چې مونږ دده نبوت ځکه نه منو چې دې دبعث بعد الموت قائله دې او بعت بعد الموت خو نښته دې ځکه چې خلاف عقل دې او یا استفهام تقریری دې او مقصود پدې سره د ماقبل جملې یعنی د خسران تقریر او وضاحت دې یعنی که تاسو دده خبره منئ او اطاعت ئی کوئ نو نقصان کښ به وئ ځکه چې دې خود بعت بعد الموت قائله دې او پدې عقیدې سره انسان د دنیا د عیش و عشرت او ازاد زندگۍ تیرولو نه محروم یږي. ﴿أَنْكُمْ تُخْزَوْنَ﴾ د اودویم ځلې "انکم" تاکید دې د اول "انکم" د پاره او ﴿أَنْكُمْ تُخْزَوْنَ﴾ خبر دې د اول "انکم" د پاره، نو د عامل او معمول په مینځ کښ طول فصل او بعد د وجهې نه تاکید د تکرار د ان او شو.

﴿هَيَاتَ هَيَاتَ﴾ د اسم فعل په معنی دبعث ماضی سره دې او مکرر استعمال د یاد دې وجهې نه دې چې اول هیات نه مراد عقلاً بعد دې او دویم هیات نه مراد نقلاً بعد دې، یعنی عقلاً او نقلاً بعت بعد الموت بعیده خبره ده او یا تکرار د پاره تاکید دې یعنی بعت بعد الموت دیره بعیده خبره ده

د عقل نه، اود الفظ په کلام عرب کښ مکرر استعمال يږي، د بعض شعرا په کلام کښ اگر چې بلا تکرار استعمال شويدي خو هغه شاذ دي او ﴿لَمَّا تُوْعِدُونَ﴾ کښ لام يا متعلق دي په محذوف پورې چې هغه لفظ د تصديق دي اي هيات هيات تصديق لمانو عدون او يلام د پاره د بيان دي لکه په هيت لك کښ لام د پاره د بيان دي دلته هم لام بيان د مستبعد او کړو، چې هغه بعيد د عقل نه څه شې دي؟ نو ﴿لَمَّا تُوْعِدُونَ﴾ مسره بيان او شو او يلام زانده دي او ﴿لَمَّا تُوْعِدُونَ﴾ مخاغل د ﴿هَيَّا﴾ د پاره دي

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ

نېشنه دي نور ژوند مگر صرف ژوند زمونږ د دنيا دي مړه کيږو مونږ او پيدا کيږو مونږ اونه يو مونږ

بِمَعْوَدَةٍ ۖ إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ

چه دوباره به را ژوندي کړي شو، نن دي دا هو د مگر يو سرې دي چې جوړ کړي نى دي په الله ﷻ باندې دروغ اونه يو مونږ

لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ۝ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا

ده لره ايمان لرونکي دده په خبره يقين کوونکي، هو د ﷻ او نيل اي ربه څما مدد او کړې څما په دي وجه

كَذَّبُونِ ۖ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِّيُصْبِحُنَّ نِدْمِينَ ۖ فَاعْلَمَهُمُ

چې دوى دروغمن وائى ماته او نيل الله ﷻ چې ورستو د کړوخت نه خامخابه او گرځي دوى پښيمانه . پس او نيو لودوى لره

الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَعَلَّهُمْ عِقَابٌ ۖ فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝

جيفې هيت ناکې په عذاب حق سره پس او گرځول مونږ دوى څس خاشاک پس هلاکت دي قوم ظالمونو لره

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ۖ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ۖ

بيا پيدا کړې مونږ ورستو دوى نه پيرى نورې نه وړاندې کيږي هيڅ امت دخپلې نيښې نه اونه ورستو کيږي

﴿إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا﴾ د ماتا کيد دي د ماقبل د پاره ﴿نَمُوتُ وَنَحْيَا﴾ د مقصد دادې چې ژوندون

صرف دادې چې مونږه نى په سترگو وينو چې بعضې مړه کيږو او بعضې پيدا کيږو، نورې زندگى

نیشته دې اود «تَمُوتُ وَتَحْيَا» مقصد داندې چې مونږه به مړه کيږو او بیا به ژوندي کيږو، ځکه چې دامقصد مخالف دې دسیاق اوسباق دکلام نه، «إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ» یعنی دهود علیه السلام ادعاء نبوت او عقیده دحشر، نشر العیاذ بالله افتراء ده په الله ﷻ باندې

«قَالَ رَبِّ أَنْصُرْنِي» حضرت هود علیه السلام چې کله دخپل قوم دایمان راوړلونه، مایوسه شونود هغوی د هلاکت بد دعائی او کره اود انصریح ده پدې چې انبیاء کرام محتاجه وو الله ﷻ ته نومعلومه شوه چې مشکل کشا، حاجت روا صرف الله ﷻ دې.

«قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ» الله ﷻ حضرت هود علیه السلام ته ددعا قبولیدلو خبر ورکړ او عن نپه «عَمَّا» کښ په معنی دبعده سره دې او ما زائده ده دتاکید دقلت دپاره ده او قلیل صفت دې دزمن محذوف دپاره اي: بعد من قلیل، اود اهم جائزه ده چې مانکره موصوفه شي او قلیل ورله صفت شي یعنی الله ﷻ ورته اوفر مائلو چې صبر او کره ډیر لږ وخت ورستو په دوی باندې عذاب راتلونکې دې «لَيُصْبِحَنَّ نَدِيمٌ» اکثر عذابونه په وخت دصبا کښ راغلیدی نوځکه لیصبحن او نیلې شواو «تَدْرِمِينَ» مقصد دادې چې کله دوی معاینه او مشاهده دعذاب او کرې نوپه دغه وخت کښ به دوی په دې خپل کفر او تکذیب باندې به نسیمانه شي، لیکن په دغه وخت کښ نسیمانتیا فائده نه ورکوي

«فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ» تفصیل ئی مخکښ تیر شوی دې چې دسیلی سره سره په دوی باندې عذاب دصیحې هم راغلي وو او یاد صیحه نه مراد مهلك عذاب دې او یاترینه مراد صیحه دسیلی ده. «بِالْحَقِّ» جار مجرور متعلق دې په اخذت پورې او حق نه مراد هغه عذاب ثابت دې چې ماسوا دالله ﷻ نه څوک هم دهغې دپاره دفع کوونکې نه وو (روح) او یا حق په معنی دعدل او استحقاق سره دې، یعنی دوی ته عذاب ورکول اودوی هلاکول په عدل سره وو یعنی دوی ئی مستحق وو (کیږ) «فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً» غثاء هغه خس وخشاک ته و نیلې کيږي چې دسیلاب په وخت کښ دابودپاسه روان وي، پدیکښ اشاره ده نسخی دعذاب ته، چې قوم عاد باوجود ددې چې دمن اشد منا قوة نعره ئی لگو ئی وه، خود الله ﷻ دعذاب په مخکښ بالکل بي حیثیته وو، لکه څرنگه

جې د سيلاب د پاسه خس و خشاک بې حيثيته روان وي ﴿فَبَعَثْنَا لِقَوْمِ الْفَالِغِينَ﴾ داپه معنی د بدعاسره دي او د دينه مخکېن فعل مقدر دي چې بقداوي لکه شکر، سفيا، جدغواغیره شو
 ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ د ادریم دلیل نقلي دي. مراد ترینه قوم صالح الطَّيِّبِينَ. قوم لوط الطَّاغُوتِ او قوم شعيب الطَّيِّبِينَ دي ﴿مَا تَشْقِي مِنْ أُمَّةٍ﴾ امة فاعل تسيق دي او من زانددې. یعنی کوم وخت چې د هلاکت دپاره مقرر ووپه هغې کښ څه ردو بدل نه ووراغلي.

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا ۖ كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةٌ رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ

بيا اوليرلومونږ خپل رسولان پرله پسې. هرکله چې راغې يواست ته رسول دهغوئ نو دروغون به اونيل دوى هغه ته

فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثًا فَبِعْنَا لِقَوْمٍ

پس هلاک کړل مونږ بعضي ددوى ورستودبعضونه او اوگرخولومونږ دوى قصي دغيرت. پس هلاکت دي هغه قوم لره

لَا يُؤْمِنُونَ ۝ ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ۝

چې ايمان نه لري بيا اوليرلومونږ موسى اوورود هغه هارون په خپلوشانو دلائلو، سره اوپه دليل ښکاره سره

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ۝ فَقَالُوا

فرعون نه او دغټانو دقوم هغه ته نولوني اوکړه دوى او وودوى قوم زوراور، پس اونيل دوى

أَنَّا مِن لَّبِثَتَيْنِ وَقَوْمُهُمَا لَنَا عِدُونَ ۝ فَكَذَّبُوا

آياخبره او منومونږ ددوه سروچې زمونږ پشان دي او قوم ددې دواړو زمونږ بندگى کوونکې دي نو دروغون ئي او گنډل

هُمَا فَكَانُوا مِنَ الْهَٰلِكِينَ ۝ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۝

مغوئ. نوشول دوى د هلاک کړې شونه. او يقينا ورکړې وو مونږ موسى ته کتاب ددې دپاره چې دوى هدايت اومومي

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَ أُمَّةً آيَةً ۖ وَأَوْنٰهُمْ

اوگرخولي دي مونږ ځوى د مريم او مور دهغه نخبه او ځانى ورکړې وومونږ دواړوته

إِلَىٰ رَبُّوۥ ذَاتِ قَرَارٍ وَ مَعْنٰی

په څرې غوندې باندې چې دارام ځای او جینه داروو

﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا ۖ أَجْمَالِي طُورَهغه ټول رسولان مراد دی چې د هود عليه السلام نه تر موسی عليه السلام پورې پرله پسې راغلی وو، ﴿تَتَرَا ۖ په وزن دَفْعَلِي ۖ باندې مأخوذې دَوْتَرَنه، و او په تاء سره بدل شويدي او د دینه متواترهم دي او تَسْرًا ۖ او متواترو نیلې کیږي هغه پرله پسې والی ته چې سره مهلت او فصل نه وي ﴿كُلَّ مَا جَاءَ أُمَّةٌ ۖ مراد په مجیبت سره دعوت ورکول دی دا حکاماتو د الله عليه السلام ﴿كَذَّبُوهُ ۖ مراد ترینه تکذیب دا کثرو دي چونکه اکثر لره حکم دکل وي نو د دې وجهې نه نسبت د تکذیب ټولو ته اوشو ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ ۖ د اجمع د أَحَادِثه ۖ ده، لکه اعاجیب جمع دَاعِجِیة ده او أَحَادِثه هغې واقعي ته و نیلې کیږي چې بطور تعجب بیانېږي او مقصود ترینه عبرت وي، او اخفش فرماني چې دالفظ په شرکښ استعمالېږي.

﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسٰی ۖ د اخلورم دلیل نقلي دي په نفي د شَرَك ۖ فی التصرف باندې، د موسی عليه السلام او هارون عليه السلام نه او ﴿بِآيَاتِنَا ۖ ځه مراد نهه معجزات دی چې په سورة اعراف او سورة اسراء کښ ذکر شويدي او ﴿وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۖ ځه مراد یا حجت واضحه دی او یا ور نه عصا د موسی عليه السلام مراده او عطف د قبیلې عطف الخاص علی العام نه دي او تخصیص نی د پاره د تعظیم دي ځکه چې دا عصا ام المعجزات وه دیر معجزات پدې سره صادر شوی وو، او بعض فرماني چې ﴿وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۖ ځه مراد رعب او دبدبه د موسی عليه السلام وه په دشمن باندې ﴿إِلٰیٰ فِرْعَوْنَ وَمَلٰٓئِکَةٍ ۖ د ملا نه مراد یا مشران د قوم دی، او تخصیص د مشرانو ځکه اوشو چې کشران د دوی تابع دی او یا ملا په معنی د مطلق قوم سره دي ﴿فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ ۖ د ابايان د ﴿فَاسْتَكْبَرُوا ۖ دي او ایمان چې کله متعدی شي په لام سره نو مراد تینه اطاعت او انقیاد وي، یعنی دوی او نیل چې مونږ د دوی خبره او منو دا خو زموږ پشان بشر دي ﴿وَقَوْمُهُمَا لَنَا عٰبِدُونَ ۖ د ابايان د ﴿قَوْمًا عٰلِیْنَ ۖ دي یعنی د دوی قوم بنی اسرائیل

خوږمونږ خادمان او غلامان دى ﴿فَكَذَّبُوهُمَا﴾ مراد ترينه استمرار دې په تكذيب او اصرار دې په استكبار.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ﴾ د كتاب نه مراد تورات دې چې موسى عليه السلام ته ورستو ذغرق كيدلو د فرعونيانو نه، وركړې شوې وو.

﴿وَجَعَلْنَا آيَن مَّرْيَمَ﴾ د اپنځم دليل نقلي دې د حضرت عيسى عليه السلام او دهغه د مور حضرت مريم عليه السلام نه چې حضرت مريم عليه السلام حمل جوړيدل، حضرت عيسى عليه السلام بغير د پلار نه پيدا كيدل او وركوالى كېن د مور په غير كېن اعلان توحيد كول، د اتول د الله ﷻ د كامل قدرت د لامل دى.

او هر كله چې د حضرت مريم عليه السلام حامله كيدل بغير د نژديكت د بشرنه او حضرت عيسى عليه السلام پيدا كيدل بغير د پلار نه، دواړه يوه نشاني وه نوځكه آيه مفرد ذكر شو. او ياترينه مراد جنس ايه دې نوپدې اعتبار سره بيا د هريو والا جدا جدا حالاتو ته اشاره مقصوده لكه حضرت مريم بى بى ته بې موسم ميوې راتلل، خلاف عادت غټې دل، بغير د نژديكت د بشرنه حامله كيدل وغيره شو، او حضرت عيسى عليه السلام بغير د پلار نه پيدا كيدل، وركوالى كېن خبرې كول، مړى ژوندى كول، برص مريض او مادر زاد پوند علاج كول وغيره شو.

﴿وَأَوْتَيْنَهُمَا إِنِّي رَتَوْقُ﴾ بڼه او چټې سطحې والا سربې زمكې ته وئيلې كيږي، «ابن كثير» او د هاتې قرار په مقصد دادې چې دغه زمكه د اوسيدلو د پاره صالحه وه، ميوې او فصلونه پكېن وو، او

معين مقصد دادې چې د اوبو والا چينې پكېن وې، يعنى دې موراوځو ته مونږ په داسې ځاى كېن پناه وركړه چې بلند، ميوو او فصلونو او د چينو والا ځاى وو، قرآن او يا حديث صحيحه كېن ددې تصريح نيسته دې چې د دينه كومه علاقه مراده؟ د دې وجهې نه ددې په تعيين كېن د مفسرينو مختلف آراء دى، چې د دينه مراد بيت اللحم، رمله، مصر، فلسطين، شام وغيره دې، ليكن غوره قول دادې چې د دينه مراد بيت المقدس دې او سبب ددې ايوام پناه دا وو چې يو مجوسى بادشاه هيرودس د حضرت عيسى عليه السلام د قتل اراده وكړه، نو حضرت مريم بى بى د عيسى عليه السلام سره دغې مذكور مقام ته هجرت وكړو، او دولس كاله ورستو چې كله الله ﷻ دغه بادشاه هلاك كړو نو دوى واپس خپلې علاقې ته راغلو.

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا ۖ إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ۝

ای رسولانو خورئ د حلال خیزونونه او عملونه کوئ نیک، بیشکه څه به هغه عملونو چې تاسوئی کوئ پوهه به

وَأَنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ۝ فَتَقَطُّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ

او بیشکه دادین ستاسو دې دین یو، او څه ستاسو رب یم پس او یریرئ زمانه، نو ټکرې کرو دوی دین خپل یخبل منځ کبر

زُبْرًا ۖ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ۝ فَذَرَهُمْ فِي غَمَرِهِمْ

ټکرې ټکرې هره فرقه به هغه دین چې ددوی سره دې خوشحالیري، پس پریرده دوی لره په گمراهی ددوی کبر

حَتَّىٰ حِينٍ ۝ اَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُؤْتُهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ وَمَبْنُوتٍ ۝ نَسَارِعُ لَهُمْ

تربو وخته پورې، آیا گمان کوي دوی چې بیشکه هغه چې مونږ زیاته وو دوی لره مال او خامن دازریدله ورکوو دوی لره

فِي الْحَذَرِ مِمَّا لَا يَشْعُرُونَ ۝

د نیک عملونو د وجهي نه، بلکه دوی نه پوهیږي

﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا﴾ داشپړم دلیل نقلي اجمالي دې د ټولو انبیاء کرامونه، مخکنی دلائل په نفی

د شَرک فی التصرف باندې وو، اود دلیل په نفی د شَرک فعلې باندې دې اوداندا، او خطاب ټولو

انبیاء کراموته په خپل خپل دور او خپل خپل وخت کښ وو اود دینه مخکښ (قلنا)، مقدر دې یعنی

مونږ هر پیغمبر ته په خپل خپل دور کښ دا خطاب او حکم کړې چې حلال او پاک خوراک کوئ او

حلال خیزونه ته حرام مه وایئ او ناپاک خیزونه مثلاً نذر لغیر الله وغیره نه ځان بچ ساتئ، نو د

﴿الطَّيِّبَاتِ﴾ نه مراد هغه رزق دې چې د حرمت د شېبې نه هم پاک وي.

﴿وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾ هر کله چې رزق حلال ذریعه د بُرکات علمي او عملي د پاره گرځي یعنی په حلال

خوراک سره انسان ته په عبادت کښ شوق اورغبت میلاو یري نو د دې وجهي نه د حلال خوراک

حکم ورکولو پسې متصل د عمل صالح حکم ورکړې شو او چونکه حلال خوراک سبب د قبولیت

عمل صالح وو، یعنی حلال خوراک موقوف علیه دې د قبولیت عمل صالح د پاره، نو د دې وجهي نه

د حلال خوراك حكم اول ورکړې شو او په مشهور حديث کښ دى ان الله تعالى لا يقبل عبادة من فى جوفه لقمة من حرام، يعنى الله ﷻ د هغه چا عبادت نه قبولوي چې د هغه په گيده کښ يوه لقمة د خرامو وي، او په يوبل روايت کښ دى ايما لحم نبت من سحت فالتراولى به يعنى کومه غوښه چې د خرام مال په ذريعي سره شوې وي نو هغه د اور سره ډيره مناسبه ده

حكايت بعض تاريخي کتابونو واقعہ ذکر کړيده چې يو خلې امام شافعي رحمته الله عليه خپل شاگرد امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه ته خبر او کړو چې څما ملاقات له مصر ته راشه، نو امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه را روان شو، امام شافعي رحمته الله عليه خپل کور کښ کور والو ته او بچو ته ډير تاکيد او کړو چې يو عظيم شخصيت او دوخت امام به زموږ کور کښ ميلمه وي په ښه شان د هغه ميلمستيا او کړئ، بهر حال امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه چې کله راغې او ماښام روتئ ډپاره دسترخوان واچولې شو او خوراك شروع شو نو امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه ډير زيات خوراك او کړو، نو د امام شافعي رحمته الله عليه کور والو خلک حيران شو چې دا څرنگه امام دې چې دومره ډير خوراك کوي بيا چې کله د شېبې ارام ډپاره ځائ جوړ کړې شونو د تهجد دکولو ډپاره اودس والاوبه هم ورته کيخودلې شوي، نوسهار چې دکور خلکو او کتلونو هغه اوبه هم هغه شان پر تې وي، نو نور حيرانه شو او امام شافعي رحمته الله عليه نه ئې پوښتنه او کړه چې دا څرنگه امام دې چې يو خونى خوراك ډير زيات او کړو، چې دا د اهل علموشان ندې، اودويم د شېبې ئې تهجد هم ندی کړی امام شافعي رحمته الله عليه د خپل شاگرد امام احمد رحمته الله عليه نه پوښتنه او کړه چې دا تبديلي په تا کښ کوم وخت نه راغليده چې د شېبې تهجد دې هم پريځي دی، نو امام احمد رحمته الله عليه ورته حقيقت حال بيان کړو چې کله ماته خوراك کيخودلې شو نو ما په هغې کښ انوارات محسوس کړل نو ماته پته اولگيده چې دا ډير پاك او حلال مال دې، نو ما پدې بنياد ډير خوراك او کړو چې پته نشته دې چې بيا دغه شان پاك او حلال رزق کله ماته نصيب کيږي او د هغې خوراك برکت وو چې ټوله شپه الله ﷻ ماته د عبادت توفيق را کړو او د قرآن مجيد د آيات نه سل ۱۰۰ هغه مسائل مامستنبط کړو چې تراوسه پورې ماته پکښ مشکلات وو

﴿وَإِنْ هَدَيْتُمْ أُمَّتَكُمْ عَظِفَ دى پدې کلوا باندې او دا خطاب هم انبيا، کراموته دې او يا خطاب عام دې انبيا، کرامو او غير انبياؤ ټولو خلکو ته دې او پدې هغه سره اشاره ده مذکور احکاماتو ته او ﴿أُمَّةٌ﴾ په معنى د ملت او شريعت سره دې او ﴿أُمَّةٌ وَحِدَةٌ﴾ حال دې د مضمون د ﴿وَإِنْ هَدَيْتُمْ أُمَّتَكُمْ﴾ ښه او د دې ايت تعلق د ماقبل ټولو د لاتلو عقليو او نقليو سره دې، يعنى د ماقبل ټولو د لاتلو عقليو، نقليو ته

دائسته شوه چې د ټولو انبياء کرامو ملت او شريعت په اعتبار د اصولو سره يو وو، په عقيدې د توحيد او په نفي د شرک اعتقادي او فعلي باندې ټول متفق وو

﴿وَأَنَّا رَبُّكُمْ﴾ د اعطف تفسيرې دې د دينه مقصود تفسير د ﴿هَذِهِ أَمْثَلُ الَّذِي﴾ او ﴿فَأَتَقُون﴾ په منزله د نتيجې دې او هر کله چې دلته په ماقبل کښ ذکر د هلاکت د امتونو وو، نو ځکه ورپسې ذکر د ﴿فَأَتَقُون﴾ او شو چې دا ډير مناسب دې د تحذير او پرې سره او دغه شان ذکر په سورة الانبياء، کښ هم دی، خو هلته کښ د ﴿فَأَتَقُون﴾ په ځای د ﴿فَاعْبُدُون﴾ ذکر وو، ځکه چې هلته کښ ماقبل کښ ذکر د انعاماتو او احساناتو وو نو د هغې سره مناسب حکم په عبادت سره وو (بحر).

﴿فَنَقْطِعُ رُءُوسَهُمْ﴾ د ادب و مقدس سوال جواب دې، سوال دا کيدلو چې هر کله ټول انبياء کرام په عقيدې د توحيد او په نفي د شرک اعتقادي، فعلي وغيره باندې متفق وو نو بيا د شرک اعتقادي او فعلي وغيره څرنگه پيدا شول؟ نو جواب ترينه او شو چې ټولو انبياء کرام او د هغوئ ملتونه په توحيد باندې متفق وو، خو د نيا پرست او خواش پرستو مشرانو او ملايانو د امتفق دين ټکري ټکري کړو نو ﴿فَنَقْطِعُ رُءُوسَهُمْ﴾ کښ ضمير راجع دې مشرانو او ملايانو ته، چې په هغې باندې ملت لفظ دلالت کړيدې الضمير لادل عليه الامة من اربابها (روح) په سورة الانبياء کښ داسې ذکر په واوره شويدي يعنې ﴿فَنَقْطِعُ رُءُوسَهُمْ﴾ ويلي شويدي او د زير ا ذکر ورسره هم نيشته دې، وجه داده چې هلته کښ اول ذکر د انعاماتو شوي وو او انعاماتونه ورستو حکم په عبادت سره ورکړي شوو، نو د انعام او احسان نه ورستو عبادت کښ تفرقه را تلل زر (جلتې سره)، نه وی او چې کومه تفرقه راشي نو ډيره زياته نه نوي، نو د دې وجهې نه هلته تفرقې ذکر په واوره او شو، اولفظ د زير ا هم ورسره ذکر نشو، او دلته چونکه په ماقبل کښ نفي د شرک فعلي شوې وه او حکم ورکړي شويدي د حلال خوراک او د حرام نه بچ کيدلو، او د خوراک (درز) په معاملي کښ اختلافات ډير هم دی او زړه پيدا شويدي، نو د دې وجهې نه دلته په فاء سره ذکر او شو او زير ا لفظ هم ورسره ذکر شو.

﴿كُلٌّ فِي فَتْنٍ﴾ يعنې دوی پدې خپل بد اعمالو باندې بنسپيما نه نو، بلکه دا بد اعمال نې د ځان د پاره ثواب باعث کړلو او خوشحاله وو ورته، ﴿فَلَذَّوْهُمْ﴾ داشکوی بطور زجر ذکر کيږي او د کفارو و الايو خوشحالات بيان يږي چې موجب د عذاب دی، نو پدې ايت کښ يو حالت ذکر کيږي

چې دالله ﷻ دا احکاماتونه، غفلت او دنایو هې باوجود دپوهې دعوی کول دی. مراد په غمزه سره غفلت، ضلالت او دنایو هې باوجود دپوهې دعوی کول دی

﴿حَتَّىٰ حِينٍ﴾ همدارترینه یاپه دنیا کښ ددوی قتل دې، او یا اخروي عذاب دې، ﴿يُتَحَسَّبُونَ أَنَّمَا﴾ د امریدنور احوال موجب د عذاب دپاره ذکر کيږي چې غلط گمان، او عدم شعور دې، یعنی دوی ته چې کوم دیر مال او اولاد ورکړي شوی دی، ددې په باره کښ ددوی خیال دې چې د زمونږ د اعمالو ښه اثر اوبښه نتیجه او مونږ په حقه یو، حالانکه دادالله ﷻ د طرف نه استدراج دې، خودوی نه پوهیږي نو په ﴿أَنَّمَا﴾ کښ ما موصوله اسم د دان دپاره دې او عائد پکښ محذوف دې چې (به) دې او ﴿لَا يَشْعُرُونَ﴾ د داد ﴿يُتَحَسَّبُونَ﴾ د مضمون نه استدراج دې یعنی ددوی دا گمان غلط دې چې دادوی د ښه اعمالو نتیجه ده بلکه دا استدراج دې خودوی د خارو و پشان دی پدې هم نه پوهیږي چې دا استدراج دې او که مسارعة فی الخیرات دې (کشاف).

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا

بیشکه هغه کسان چې دوی دوجې ډیرې درب خپل ته مینه کوونکي دي دهغه سره او هغه کسان چه دوی په آیاتونو

رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ۝ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا

درب خپل باندې ایمان لري او هغه کسان چې دوی دخپل رب سره شرک نه کوي او هغه کسان چې ورکوي هغه څه چې

آتَوْا وَقَلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ۝ أُولَٰئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ

ورکوي او زړونه ددوی یره کوونکي وي چې بیشکه دوی خپل رب طرف ته به گرځي دغه کسان منډې وهي نیکوکارونه ته

وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ۝

او دوی هغې ته وړاندې کيږي دیوبل نه

﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ هَذَا عَادَهُ﴾ د صفات د مؤمنینو په مقابله د حالاتو د کفارو کښ یعنی کفار دنیوي وسائل او مادی منفعتونه ذریعه دخیر او دالله ﷻ د رضا گټې چې دامادی منفعتونه څکه مونږ ته میلاؤ شوی دی چې الله ﷻ زمونږ نه راضي او خوشحاله دې، حالانکه دغه مال دولت دوی

دیاره ذخیر او برکت ذریعہ نہ بلکہ دوی دیارہ ذریعہ دَعذاب دہ، اصل خیر و برکت مومنونہ میلا ویری چہ هغوی پدی صفات مذکورہ سرہ متصف دی ﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ﴾ کیں اعادہ دمضمون ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ﴾ ہدہ او خشیہ او اشفاق دوارہ جمع کول یا تاکید ا دی معنی ددوارہ و یوہ دہ، او یا خشیہ پہ معنی دَعذاب سرہ دی، لیکن غورہ خبرہ دادہ چہ خشیت دزہ حالت دی او اشفاق دظاہری بدن او اعضاؤ و حالت دی، خکہ چہ اولاہ زہ کیں خشیت پیدا شی، او چہ حد کمال تہ اور سیر پی نوپہ ظاہری اعضاؤ و کیں ئی اثر بنکارہ شی نو بیاور تہ اشفاق و نیلی کیری چہ ا کمال مرتبہ د خوف خدا دہ (کیر)۔

﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ﴾ پدی کیں دَقَدْ أَلْفَحَ الْمُؤْمِنُونَ دَمضمون اعادہ دہ او غورہ قول دادی چہ دایت نہ مراد ہر قسم ایاتونہ دی کہ ہغہ تنزیلیہ وی لکہ قرآنی ایاتونہ شو او یا تکیونیہ وی لکہ وجود د مخلوقاتو چہ ایات او دلائل دی پہ وجود د خالق او صانع باندی، او ﴿يُؤْمِنُونَ﴾ پہ معنی دَیصدقون سرہ دی او ددینہ مراد پہ نفس وجود ددی اشیاؤ باندی تصدیق ندی خکہ چہ وجود ددی اشیاؤ ثابت دی بدادہ او حسا، نو پدی باندی تصدیق سبب دم دحی ندی، بلکہ مراد ترینہ تصدیق دی پہ مدلولاتو ددی اشیاؤ باندی، چہ داتول دلائل حق دی او مدلولات ددی ثابت دی ﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ﴾ ہداد و الذین ہم عن اللغو معروضون دمضمون اعادہ دہ او ﴿لَا يُشْرِكُونَ﴾ ہنہ مراد نفی دہر قسم شرک دہ کہ جلی او یا خفی وی،

﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ﴾ داذ و الذین ہم للزکوۃ فاعلون دمضمون اعادہ دہ او ﴿يُؤْتُونَ﴾ پہ معنی دبعطون سرہ دی او ﴿مَا﴾ اتوا ہنہ مراد تول ہغہ حقوق دی چہ دہغی ابتاء یعنی پورہ کول ضروری وی کہ ہغہ حقوق اللہ وی لکہ مونخ، زکوۃ وغیرہ شو، یا حقوق العباد وی لکہ امانات وغیرہ شو ﴿وَقُلُوبِهِمْ﴾ و جلتہ یعنی ذنیک کارونو کولوبا وجود ددوی پہ زہونو کیں داخوف موجود وی چہ ددوی دانیک اعمال بہ قبول کر پی شی او کہ نہ؟ او داد کمال ایمان علامہ دہ چہ انسان تہ خپل نیک اعمال ناقص بنکارہ شی، او دنہ قبولیت خوف او خطرہ ئی پہ زہ کیں موجودہ وی بلکہ دمؤمن شان دادی چہ ہغہ دخپل ایمان پہ بارہ کیں ہم ہی فکرہ نہ وی او پہ خوف کیں وی، امام بخاری علیہ السلام پدی باندی

مستقل باب وضع کړېدې په کتاب الایمان کښ باب خوف المؤمن ان محبط عملہ، او په حدیث دترمذی شریف کښ دي چې حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا ددې آیت په باره کښ دنبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم نه پوښتنه اوکړه چې یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ددینه مراد هغه خلک دي چې غلا، زناکوي او شراب څکي خودالله صلی اللہ علیہ وسلم نه بیره کوي، نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیلو چې نه، بلکه ددینه مراد هغه خلک دي چې روژې نیسي، مونځونه کوي او زکوٰۃ ورکوي خویبهم بیرېزې چې قبول به کړې شي اوکه نه، او حضرت حسن بصري رحمۃ اللہ علیہ نه مروی دي چې مؤمن کښ نیکیانې او خوف جمع وي او کافر کښ گناه او امن جمع وي **﴿إِنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ يَدْعُونَ﴾** دما قبل دپاره اودلته لام تعلیلیه مقدر دې، یعنی دوی کښ دایره څکه موجوده وي چې ددوی عقیده داوي چې مونږ به دالله صلی اللہ علیہ وسلم دربار ته واپس کیږو او حساب و کتاب به راسره کړي، او یادلته من ابتدائیه مقدر دې یعنی ددوی خوف ناشي وي ددینه چې ددوی عقیده دقیامت وي، چې مونږ به دالله صلی اللہ علیہ وسلم په دربار کښ پشی ورکوو.

﴿أُولَئِكَ يُسْرِعُونَ﴾ په اولئك سره اشاره ده هغه کسانو ته چې متصف دی په اوصافو مذکور ورسره **﴿يُسْرِعُونَ﴾** هباب مفاعله دپاره دمبالغې ده او خیرات نه مراد طاعات دی یعنی کوم کسان چې پدغه مذکور اوصافو باندې متصف وي نوهغوی دطاعاتو پابندی کوي او هغې طرف ته جلتی کوي او دخپل وخت نه ئی نه بې وخته کوي (کشاف) او یاد خیرات نه مراد برکات او منافع دنیوي دی، چې هغه یو مؤمن ته د نیک اعمالو دوجهې نه په دنیا کښ دآخرت نه مخکښ میلاویری، او په آخرت کښ ورته بیالوی لوی اجر و نه دی. نو دآیت مطلب دادې چې په دغه مذکور اوصافو سره متصف کسان د نیک اعمالو په ذریعې سره منافع او برکات دنیوي، اخروي حاصلو لودپاره مسارعت اوتیزی کوي او دغه شان مضمون ذکر په سورة ال عمران آیت نمبر ۴۸، کښ هم ذکر دی

﴿وَهُمْ لَهَا سَبِقُونَ﴾ لها کښ لام نیا په معنی دالی سره دې لکه بان ربک اوخی لها کښ لام په معنی دالی سره دې او بیالام اجلیه او تعلیلیه دې ای وهم لاجلها فاعلون السبق روح، یعنی ددې برکاتو حاصلو لودوجهې نه دوی نیک اعمالو ته جلتی کوونکی دی اوبعض فرمائې چې لام زانده دې دپاره دتاکید دې (فتح)

وَلَا تُكَلِّفْ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلِكَيْتَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالنُّفُوسِ

او تکلیف نه ورکوو مونږ هېڅ یونفس ته مگر په قدر دوس دفعه اوز مونږ سره کتاب دې چې گویا به شي په حق و نیلو سره

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٧﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمَرَةٍ مِنْ هَذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ

اوپه دوی باندې به ظلم نشي کیدې، بلکه زړونه د دوی په غفلت کېن دی دې کتاب نه او دوی لره نور عملونه دي سیوا دې

ذَلِكَ هُمُ لَهَا عَمَلُونَ ﴿١٨﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ

عملونونه دوی هغې لره کوونکي دی، تر هغې پورې چې کله اونیسو مونږ عیش پرست د دوی په عذاب سره نودغه وخت به

يَجْرُونَ ﴿١٩﴾ لَا تَجْرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تَنْصَرُونَ ﴿٢٠﴾

دوی کرنجیګي (فریاد به کوي) «اوبه و نیلې شي» به کرنجیګی نن ورځ بیسکه زمونږ د طرف نه هېڅ مدد نشي کیدلې دستاسو

قَدْ كَانَتْ آيَتِي تُنْذِرُكُمْ عَلَيْكُمْ فُكْنُكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنَكُّصُونَ ﴿٢١﴾

یقینا وایاتونه ځما چې لوستلې به شوپه تاسو باندې پس وئ تاسوپه پوندو خپلو باندې اوړیدلې

مُسْتَكَبِرِينَ ﴿٢٢﴾ بِهِ سِمَةٌ لَكُمْ يَسْكُرُونَ ﴿٢٣﴾

لونی کوونکي وئ په دې قرآن یاحرم، باندې قصې کوونکي وئ پریخو د به تاسو دي قران لره.

﴿وَلَا تُكَلِّفْ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ اجمله معترضه دپاره د دفع توهم ده چا به توهم کولو چې چه دغه صفات

مذکور ه اونیګ کارونه کول او درجات حاصلول به ډیر مشکل او گران به وي نو د دې توهم دفعیه او کړې شوه چې د اصفات مذکور ه په ځان کېن راویستل گران ندی ځکه چې دانسان د وسعت

اوطاقت نه بهرندي ﴿وَلَدَيْنَا كِتَابٌ﴾ ادا تسلی ده مؤمنانوته او تخویف دې کافرانوته، او کتاب اسم

جنس دې مراد ترینه عملنامې یعنی صحیفه اعمال دی (قرطبی) ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ یعنی د چا حق

تلفی به نه کیږي چې په نیکیانو کېن شی کمی راوستلې شي او یا په گناهونو کېن اضافه او کړې

شي

﴿بَلْ قُلُوبُكُمْ فِي غَمَرٍ﴾ بَلْ: اضرایبه دې اودار جوع ده حالاتو د منکړینو ته، او یا بَلْ: د پاره د ترقی دې

اودا متصل دې د ﴿بَلْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ سره او په مشارالیه د هَذَا کښ د رې (۳)، احتمالات دی:

(۱) یو دا چې مشارالیه د دې قرآن دې (۲) دویم دا چې مشارالیه د دې عملنامې شي (۳)، اود ریم دا چې

مشارالیه د دې اعمال البریعی صفات د مؤمنانو شي، ﴿وَهُمْ أَعْمَلُ مِنْ دُونِ ذَلِكَ﴾ په دَٰلِكَ سره

اشاره ده کفر او غمړه طرف ته یعنی د کفر او شکر نه علاوه د دوی د پاره نور هم ډیرید عملونه دی چې

هغه موجب د دخول د نار د پاره دی او یا په دَٰلِكَ سره اشاره ده اعمال د مؤمنانو ته یعنی د دوی د پاره

د مؤمنانو د اعمالو نه علاوه نور اعمال دی یعنی کفر او شرک ﴿هُمْ لَهَا عَمَلُونَ﴾ پدید کیښ اشاره ده

استمرار د دوی ته په بدو اعمالو باندې

﴿حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا﴾ د اتخويف د نیوي دې، حَتَّىٰ: حرف ابتداء دې او اِذَا: شرطیه دې او جمله شرطیه

غایه د ماقبل ﴿هُمْ لَهَا عَمَلُونَ﴾ د پاره ده، اود دویم اِذَا: مفاجاتیبه دې، قائم مقام دَٰلِكَ جزائیه دې

او دا جمله جزاء ده د شرط او ﴿مسترفیه﴾ کښ اشاره ده سبب عذاب ته چې هغه عیش پرستي ده

او مراد په عذاب سره عام دي، که هغه په جنگ بدر کښ رؤساء مشرکینو قتل وویا په مشرکین مکه

باندې قحط مسلط کیدل وو او یا نور د نیوي عذابونه وو

﴿لَا تَحْزَنُوا آلَیَوْمَ﴾ د دینه مخکښ لفظ دَقُلْنَا مقدر دې اود اور ته ملائک په حالت د نزع کښ وائی

او یا تقدیر ته ضرورت نیشته دې بلکه د ایه ورته په زبان حال سره وئیلې کیږي، چې چیغې او فریاد

مه کوئ د اتاسوته هیڅ فائده نه درکوي او یا مقصود د نهی نه اخبار دې یعنی که تاسو ډیرې چیغې

او هن نو تاسوته به هیڅ فائده نه درکوي (قرطبی)، ﴿إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنصَرُونَ﴾ مِنَّا: په معنی دَمِنْ عذابنا

سره دې او ﴿لَا تُنصَرُونَ﴾ په معنی د لَا تَنْصَحُونَ سره دې.

﴿قَدْ كَانَتْ آٰتِیَ﴾ د اعلت دې د ﴿لَا تُنصَرُونَ﴾ د پاره، ﴿فَكُنْتُ عَلٰی أَعْقَبِکُمْ﴾ د اګنایه ده د اعراض

او عدم قبول نه، یعنی د قرآن آیاتونو تلاوت او اوریدلو وخت کښ به تاسو اعراض کولو.

﴿مُنْتَكِبِينَ﴾ داخل دې ضمير فاعل د تَنْكُصُونَ نه اوسبب د اعراض د دَوِي ذکر کيږي، يعني تاسو
 بېکړه قرآن نه اعراض ځکه کولو چې تاسو لونی او تکبر کوونکی وئ، ﴿يَبَاءُ﴾ بيا سبب ده اوضمير
 راجع دې حرم او يا خانه کعبې ته اودا اگر چه مذکور ندې ماقبل کښ، ليکن د دَوِي تکبر او فخر په حرم
 او خانه کعبه باندې معروف او مشهور وو ځکه چې دَوِي به ډير په فخر سره دا خبره کوله چې مونږ اهل
 حرم يو په مونږ باندې څوک نشي غالب کيدلې، نو د شهرت د وجهې نه بغير د ذکر نه ارجاع د ضمير
 ورته او کړې شوه (کشاف) او يا بيا په معنی د غن سره ده اوضمير راجع دې قرآن ته، چې هغه مفهوم
 کيږي د آيتي نه ﴿سَمِرًا﴾ دا ياه په معنی د تسمرون (جمعې) سره دې اوداد مشرکينو عادت وو چې
 د شپې په وخت کښ به راجمع شول او گپ شپ به نئ لگول نو د قرآن نه به نئ تکبر کولو او د شپې
 فضول گپ شپ لگول خصلت د مشرکانو دې اودې وجهې نه په حديث کښ د ماسخوتن نه ورستو
 گپ شپ لگول نه ممانعت راغليدې سواد دين خبرو او دخپل اهل و عيال سره خبرو کولو نه او
 ﴿تَهْجُرُونَ﴾ د هجر (بالفتح) نه دې په معنی د فضول اوبې هوده خبرو سره دې يعني دَوِي به د قرآن
 خلاف بيهوده خبرې کولې، چاه قرآن ته سحر، چاه شعر او چاه کذب وئيلو او يا ﴿سَمِرًا﴾ مفرداسه
 فاعل دې اود دينه مخکښ عبارت مقدر دې چې تظنون دې يعني تظنون به سمر ايعنی په دې
 نبي ﷺ باندې تاسو د قصه گو گمان کوئ او تهجرون پدې اعتبار سره ياد هجر (بالفتح) نه دې
 او يا د هجر (بالکسر) نه دې په معنی ډير خود لوسره او حضرت شيخ رحمه الله راي داده چې ﴿سَمِرًا﴾
 په معنی د واعظا سره دې اودا مفعول به مقدم دې د ﴿تَهْجُرُونَ﴾ ډپاره او ﴿تَهْجُرُونَ﴾ د هجر
 (بالکسر) نه دې اي هجرون واعظا، يعني تاسو دې قرآن قاري او واعظ لره ډير خودونکی بن
 اود هغه د وعظ او تلاوت نه اعراض کوونکی يئ

أَفَلَمْ يَتَذَكَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ

اياس سوچ نه کوی دوی پدې قرآن يا راغليدې دوی نه هغه څيز چې نور راغلي مشرانو د دوی مخکې

أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٦٠﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ ۚ بَلْ

آبادوئ نه سیرنی رسول خیل بس دوتی هغه نالشانگه ونکی دی آبادوئ وائی جی پده باندی لیونتوب دې بلکه

جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَكَثَرَهُمْ لِلْحَقِّ كِرْهُونَ ﴿٦١﴾ وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ

هغه راوړی دی دوتی نه حق اواکثر ددوتی نه حق لره بدکړونکی دی اوکچری تابع وی موافق وی حق ددوتی دخواهانو

لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۚ بَلْ أَتَيْنَهُمْ بِذِكْرِهِمْ

خامخا خراب توی به وی اسمانونه اوزمکې اوهغه څوک چې پدې کس دی بلکه راوړی دې مونږ دوتی له یاداشت ددوتی

فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٦٢﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَقَرَأْتَ لَهُمْ خِطَابًا مَوْعُظًا

بس دوتی دیاداشت خیل نه مخ گرځوی آیانه غواړی ددوتی نه آمدن مزدوری پس آمدن بخشش درب ستا دیر غوره دې اوهغه

خَيْرُ الرِّزْقَيْنِ ﴿٦٣﴾ وَإِنَّكَ لَتَنذِرُهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٤﴾ وَإِنَّ إِلَهِنَ

دیر غوره رزق ورکونکی دې اوبیشکه ته یقینار ایلی دوتی سمی نیغې لاری ته اوبیشکه هغه کسان

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَيِّمُنَّ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ

جی یقین نه لري په اخرت باندې دسمې لاری نه خامخا وړیدونکی دی اوکچری رحم اوکر و مونږ به دوتی باندې

وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ظُلْمٍ لَّكُنَّا فِي ظُلُمَاتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٦٦﴾

اولري کرهغه چې په دوتی باندې څه تکلیف وی خامخا بیا به هم ورتنځي به په سرکشی خپله کس سرگردانه به وی

وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٦٧﴾

اوبیسنا بولي وومونږ دوتی په عذاب سره پس فرمانبرداری اونکره دوتی درب خیل اونه نی وره عاجزی اوکره

حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٦٨﴾

تر هغی سوړی جی کله تر ابرو به مړه دوتی ته دی غواړه دسخت عذاب تر لاسه دغه وخت دوتی ته هغی کس ته اوسه دوتی

﴿أَلَمْ يَذْكُرُوا أَلْقَوْلَ﴾ هدا از جر دې په اعراض د دوی باندې د اتباع حق نه او په غور نه کولو باندې په قرآن کې او مراد په قول سره قرآن دې، ﴿أَمْ جَاءَهُمْ﴾ استفهام دلته د پاره د انکار دې خوانکار د واقع نه دې، نه ده وقوع نه، بلکه وقوع ثابت او مقرر دې، نو مقصد د ادې چې دوی ته داسې خبره او داسې مسئله نده راغلې چې د دوی مشرانو ته نوي راغلې چې دوی ترینه انکار کوي، بلکه هم هغه مسئله ورته د پیغمبر یانوي کومه چې د دوی مشرانو ته راغلې وه یعنې مسئله توحید، او دادو مره پخوانی ده چې د آدم عليه السلام نه شی را ونیسه ټولوا نبیاء کرامو د مسئله بیان کړې ده

﴿أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا﴾ دلته هم واقع ثابت او وقوع منفي دې یعنې دوی د پیغمبر عليه السلام اوصاف صداقت، دیانت، شجاعت، حسن اخلاق و غیره دمخکې نه ښه معلوم دی چې دا اوصاف لائق دی په انبیاء کرامو پورې، لیکن بیا هم دوی د ضد او عناد د وجهې نه ایمان نه راوړي
﴿فَهُمْ لَمَّ مُنْكَرُونَ﴾ یعنې دوی د دې پیغمبر نه، څه نا شناخونه دي څلویښت کالو پورې دوی په ده باندې از میښتونه کړيدي دده ریښتونی او صدق ورته ښه معلوم دې
﴿أَمْ يَقُولُونَ بَعْ جَنَّةٍ﴾ مقصد د ادې چې دوی نبی پاک عليه السلام ته نسبت د جنون اولیو نتوب کوي، حالانکه دې په عقل، راني او سوچ و فکر کېن دهر چانه زیات دې، ﴿بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ﴾ دا اضراب دې د اعتقاد د دوی نه چې په هغې باندې سابقه کلام دلالت کوي یعنې خبره داسې نده لکه چې دوی شی کوي بلکه دې پیغمبر حق دین دوی ته راوړيدي او دوی د ضد او عناد او دخپلو مشرانو غلط تقلید د وجهې نه حق قبولو ته تیار نه دي (قرطی).

﴿وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ﴾ ښه مراد د دوی اعتقاد د شرک او نسبت د ولد دې الله عليه السلام ته او اتباع نه مراد حقیقه اتباع ده نو دایت مقصد د ادې کچرته الله عليه السلام د دوی د خواش اتباع او کړی او د ځان سره په الوهیت کېن شریک اونسی، یا اولاد اختیار کړی نو د کائنات د انظام مشاهد به ټول درهم برهم شي او که د حق نه مراد پیغمبر عليه السلام شي نو دایت مقصد به داسې کچرته پیغمبر عليه السلام د دوی د خواش اتباع او کړی او دوی به د شرک اجازت ورکړی یا الله عليه السلام لره ولد ثابت کړي نو د الله عليه السلام د غصې او غضب د وجهې نه به د اتول نظام د سد شي او با د حق نه مراد امر ثابت لواقع یعنې دین ترینه مراد دې او د اتباع نه مراد معنی

مجازي ده یعنی موافقت نو دآيت مقصد دادې کچرته دادین ددوئ دخواش مطابق وی اود معبودان باطلو عبادت پکښ جاتړوي. اود ددوئ خرافات ته دین وئیلی شوی وی نو داپوره نظام به فاسد او درهم برهم وی. لکه سورة الانبياء ایت نمبر ۳۳ کښ ذکر دی، ﴿يَلْ أَتَيْنَهُمْ بِذِكْرِهِمْ بِهِمْ لَضَرْابٍ وَأَنْتَقَالَ دِبَارِهِ دِي اود انتقال ديو حالت د هغوئ نه بل حالت اوصفت طرف ته دې چې هغه اعراض دې د حق نه اومراد په ذکر سره قرآن دې، چې دادوئ دپاره ذریعه ذکر، شهرت اوفخروه اویا ذکر نه مراد ددوئ تمنا ده لکه سورة الصفات ایت نمبر ۱۲۸ کښ دی یعنی دوی چې دکوم ذکر تمنا کوله او غوځلولی هغه ورته راغې خویاهم دوی هغې نه اعراض کوي اوحضرت شیخ رحمه الله فرمائی چې ذکر په معنی دمذکور سره دې. یعنی هغه خبره چې دوی ئی په خپل مینځ کښ ذکر کوي، چې هغه دالله ﷻ دوحدانیت اقرار دې. چې دحج په موقعې باندې به دوی په تبلیه کښ دالله ﷻ دوحدانیت اقرار کولو. اودابه ئی وئیلو چې لیک اللهم لیک لاشریک لک لیک نوالله ﷻ فرمائی چې دا خبره دوی هم کوي خومو نږ ورته تشریح او وضاحت او کړو نو دوی ترینه انکار او کړو

﴿أَمْ تَتْلُوهُمْ حَرَجًا﴾ داهم زجر دې یعنی ته ددوئ نه په دعوت او په تعلیم ددین باندې خوڅه نه غواړی، خویاهم دوی ایمان نه راوړی اوحق نه انکار کوي، ﴿فَخَرَجَ رَبُّكَ حَقْرًا﴾ حَسِر داذما قبل یعنی نفی داجرت دپاره دلیل دې اومراد په خراج سره دلته اجرا و ثواب دې یعنی دپیغمبر ﷺ نه دامتصوره نده چې هغه په تعلیم اود دعوت باندې اجرت واخلي، ځکه ددینا معمولی اجرت په مقابل کښ دالله ﷻ د طرف نه میلاویدونکی اجرا و ثواب ډیر غوره دې

فانده خرج په سکون دراء سره او خراج کښ فرق دادې چې خرج هغې اعطاء ته وئیلې کیږي چې تبرعاً یعنی بطور بخشش وي او خراج هغې ته وئیلې کیږي چې لزوماً وي. اودغه شان خرج قلیل اولرېشي ورکولو ته وئیلی کیږي او خراج ډیر شي ورکولو ته اوبار بارور کولو ته وئیلې کیږي. نو په جانب دالله ﷻ کښ خراج ذکر کول دپاره دکمال مبالغې دې اولزوم پکښ تفصلاً او احساناً دې

﴿وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ﴾ یعنی ای پیغمبره ستا مطالبه ددین دوی نه څه ناجائزه نده چې دوی ستا خبره نه منی. بلکه کومې لارې اودین طرف ته چې ته دوی رابلې اود دعوت ورکوي هغه دین صحیح اوحق دین دی ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ یعنی ددوئ دایمان راوړلو دپاره دپیغمبر ﷻ دطرف نه اویا څه بل څه مانع

نیشته دي. صرف وجه داده چې ددوي په زړونو کين خوف خدا او حساب و کتاب يقين نيشته دي. وجهي نه دوي اعراض کوي

﴿وَلَوْ رَجَعْنَهُمْ﴾ داتخويف دنيوي دي او په کفر سرکشي باندې ددوي دوام ذکر کيږي چې ددوي کفر او سرکشي دومره حد ته رسيدلي ده چې کچرې ددوي دکفر او بد اعمالو وجهي نه په دوي باندې راغلي عذاب لري کړشي، او په دوي باندې رحم او کړې شي. نو بيا هم دوي ايمان نه راوړي بلکه په کفر او سرکشي کين نوره ترقي کوي

﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ﴾ ضمير راجع دي کفار مکه ته او مراد په عذاب سره قحط والا عذاب دي چې د نبي ﷺ د بددعا وجهي نه په دوي باندې تراوه (۷) کالو پورې مسلط وو، نبي پاک ﷺ بددعا وکړه. اللهم اعني عليهم بسنين كسني يوسف (نسائي، يهقي) ترجمه اي الله ﷻ حماد مدد پاره په دوي باندې داسې قحط سالي راوړي لکه د يوسف عليه السلام په دور کينې دي راوستي وه او ددې بددعا په وجهي الله ﷻ په دوي باندې داسې قحط مسلط کړو چې دلوري د لاسه به اهل مکه په گندگي کينې به د خرمنې ټکړه ايرته وه هغه به نې راواختله او اوبه نې خوړه، آخر کار ابوسفیان چې لار هغه وخته پورې مسلمان شوې نه وو، يوه ورځ نبي ﷺ ته راغي او عرض ئي او کړو چې آياته رحمة للعالمين نه ئي اوته خلکو ته د صله رحمې حکم نه کوي، نبي پاک ﷺ ورته او فرما ئيلو چې هاؤخه رحمة للعالمين یم او خلکو ته د صله رحمې حکم ورکوم، نو ابوسفیان عرض او کړو چې ستاد قوم مشران په بدر کين په تورې سره هلاک کړي شو او کشران ئي په لورې سره هلاک کيږي. نو ته دعا او کړه چې دامسلط قحط ختم کړي شي. نو د نبي ﷺ په دعاسره هغه قحط اوچت کړي شونو ددومره سخت عذاب باوجود اهل مکه نه ايمان راوړو او نه ئي الله ﷻ ته سوال اوزاري او کړه.

﴿حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ﴾ غوره خبره داده چې داتخويف اخروي دي او د ﴿عَذَابٍ شَدِيدٍ﴾ نه مراد عذاب د جهنم دي يعنی دوي دخپل رب اطاعت گزاری نه کوی تردې چې جهنم ته ئي داخل کړو ليکن بيا به دوي ايمان نشي راوړلي او دهرخير نه به نا اميده وي لکه سورة الزمر ايت نمبر (۷۱) کين دي چې کله دوي جهنم ته اور سيږي نو د جهنم دروازې به ورته پرانستي شي. نو ﴿إِذَا هُمْ فِيهِ مُبَسَّوْنَ﴾ يعنی پدې وخت کين به دوي دهر قسم خير نه مايو سه شي او بعض فرماني چې داتخويف دنيوي دي او عذاب نه مراد فتح مکه او باجنگ بد دي

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ ۖ وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٥٠﴾

اوله ﷻ هغه ذات دی چې سدا کړېدی سنا سودیاره غوږونه اوسرگی او زړونه. لږه غوندې شکر ادا کوي تاسو

وَهُوَ الَّذِي خَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٥١﴾ وَهُوَ الَّذِي

اوله ﷻ هغه ذات دی چې خواړه کړي یې تاسو په زمکه کښ او خاص هغه نه به تاسو جمع کړي نن اوله ﷻ هغه ذات دی

يُحْيِي وَيُمِيتُ ۚ لَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥٢﴾ بَلْ

چې ژوندی کول کوي او مړه کول کوي او خاص دهغه به اختیار کښ دي بدلیدل دشبې او دورې آيا پس عقل نه لرئ تاسو بلکه

قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٥٣﴾ قَالُوا عَرَا مِثْنًا وَكُنَّا ثُرَاتًا ۖ وَعِظَامًا ؕ إِنَّا

دوي وائي پشان دوینادمخکنو خلکو دوي وائي چې آيا کله چې مړه شومونږه او خاوري شومونږه او هډوکي شو آيا مونږه

لَسَبْعُونَ نَفْسًا ۖ لَقَدْ وَعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ ۖ إِن هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ

دوباره ژوندي کيږو يقينا وعده کړې شويده مونږ سره او د مشرانو زموږ سره دا وعده ده دمخکې راسې، ننې دامگر د دروغو قصې دي

الْأَوَّلِينَ ﴿٥٤﴾ قُلْ لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا ۖ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ سَيَقُولُونَ

دمخکنو خلکو، ته اوایه دچاپه اختیار کښ ده زمکه او هغه څوک چې پدیکښ دي کچري تاسو پوهه لرئ نو خامخابه دوي وائي

لِلَّهِ ۖ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٥٦﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ

الله ﷻ لږه اختیار دې اوایه ته آيا پس ولې تاسو نصیحت نه قبلوي اوایه څوک دې اختیار مند د او ۷ اسمانونو

وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٥٧﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۖ قُلْ أَفَلَا

او څوک اختیار مند دې دعرش لوی شان والا، نو خامخابه دوي وائي الله ﷻ لږه اختیار دې اوایه ته آيا پس ولې

تَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ مَنْ بِمِثْلِ مَا لَنَا مِنْ دَرَاهِمٍ أَوْ سِكِّينٍ أَوْ ذُرِّ عِشْرِينَ أَوْ نَجْدٍ أَوْ بَنَاتٍ أَوْ حُلِيِّمَ أَوْ أَمْثَلِ ذَٰلِكَ مَالٍ أَوْ

خان نه ساتن تاسو دشرک نه ته اوایه دچاپه لاس (قدرت) کښ پوره بادشاهي دهر خیزده او هغه پناهي ورکوي دهر مصیبت نه

وَلَا يُجَارُّ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۵﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ

اوساځي نشي وړكيدې دهغه په مقابلې كېن كجړي ناسويو هيرنې خامخابه دوى اوانى حى الله ﷻ لږه اخياردن

قُلْ فَإِنِّي تُسْحَرُونَ ﴿۶﴾ بَلْ آتَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا كَذِبُونَ ﴿۷﴾

نونه ورنه اوايه پس څرنگه اړه ولى شي ناسودحق نه بلكه راوړې دې مونږ دوى ته حق اويشكه دوى خامخادروغ وانى

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمُ الدِّينَ﴾ ددې ځاى نه دويمه حصه دسورت شروع كيږي خلاصه نى په ابتدا، دسورت كېن ذكرشويده، نو دا اول دليل عقلي دې، په نفي شرك اعتقادي باندې، او مراد په سمع، ابصار او افنده سره قوتونه د ادراكاتودى او تقديم دسمع په بصراوافنده باندې ځكه اوشو چې دسمع منافع پيږدى اودغه شان منافع دسمع اعلى او اولى دى په نسبت دمنافعو دبصرته ځكه چې ځوك دقوت دسمع نه محروم وي نو دپيرڅيزونو د ادراك نه محروم وي ځكه چې ادراكات دسمع كشيږدى په خلاف دقوت بصارت نه، چې دهغې ادراكات قليل او كم دى ﴿قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾ دهرعضوي شكر دادي چې دالله ﷻ په اطاعت كېن صرف كړې شي اودهغه په معصيت كېن استعمال نكړې شي، مثلاً په بسترگو سره كائنات ته دعبرت په نظر او كتلې شي، په غوږونو سره دلائل قدرت او وحدانيت واوريدلې شي او په زړه اودماغو سره پرې فكر او غوراو كړې شي، او په ﴿قَلِيلًا مَّا﴾ كېن ما زانده ده، دتاكيد دقلت دپاره ده يعنى دپيرلې شكراداكوي او قليل ځكه اوييلې شو چې كفاروبه اقرار د نعمتونو كولو سره دشكر نه اوبعض فرماني چې قليل په كلام دغريبو كېن كله كله په معنى دعدم سره راځي نو مقصد دايت دادي چې ناسو بالكل شكر نه اداكوي.

﴿وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِيهَا﴾ يعنى مختلف اطرافود زمكى كېن نى ستاسو نسلونه خواره كړيدى اوبيا به تاسو دقيامت په ورځ يو ميدان ته راجمع كړي

﴿وَهُوَ الَّذِي يُخَيِّبُ﴾ يعنى انقلابات د احوال دالله ﷻ په تصرف او قبضه، قدرت كېن دى ﴿وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ﴾ يعنى شپه بوتلل او ورځ راوستل يا ورځ بوتلل اوشپه راوستل اودغه شان شپه اوږدول او ورځ لنډه ول، يا ورځ اوږدول اوشپه لنډه ول

﴿يَنْ قَالُوا مِثْلُ ۚ﴾ داشکوی ده اوداجمله عطف ده په مقدر باندې چې په هغې باندې دلالت ماقبل جملې یعنی استفهام انکاری کړیدې. چې فلم یعقلوا دې یعنی فلم یعقلوا بل قالوا او ﴿اولون﴾ نه مراد ددوی اباؤ واجداد دی چې هغوی به هم داسې خبرې کولې لکه ددې سورت په ایت نمبر، ۳۵، کین تیر شوی دی

﴿قَالُوا أَءِذَا ۚ﴾ داتفسیر دماقبل اجمال دې ﴿لَقَدْ وَعَدْنَا﴾ یعنی دبعث بعد الموت وعده ی دیروخت نه کیري. زمونږ اباؤ واجدادو سره هم شوي وي خوتراوسه پورې رېښتوني شوې
﴿قُلْ لَّيْسَ الْاِلٰهُ ۚ﴾ ددویم عقلي دلیل دې اوداعلی سبیل الاعتراف من الخصم دې اومقصود اصلی پدې دلیل سره نفی دشرک اعتقادی دې، خواشاره پدې سره اثبات دحشرونشربعث بعد الموت، ته هم کیري. اوداستدلال په باره دزمکې اوداوسیدونکو د هغې کین دې، چې ددې زمکې اوددې داوسیدونکو واکدار څوک دې؟ ﴿اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ جواب دشرط محذوف دې چې فاخترونی دې.

﴿سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ ۚ﴾ دااخبار دې دهغوی داعتراف اواقرارنه اوهرکله چې ددوی دطرف نه دااعتراف اواقرار متقین وو. نو ددې وجهې نه الله ﷻ ددوی دکلام نه اخبار ورکړو ﴿قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ یعنی ددې دلیل نه تاسو وعظ اونصیحت ولې نه اخلئ؟ چې کوم ذات ددې واکدارې دې نوهغه ئی متصرف هم دې اودهغه سره دخدای په صفاتو کین څوک شریک هم نیشته دې اودغه شان کوم ذات ددې خالق دې نوهغه ددې مخلوق په فناء اواعادې هم قادر دې، (کشاف، مدارک).

﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ ۚ﴾ ددویم عقلي دې اوداهم علی سبیل الاعتراف من الخصم دې، یعنی دوی ددې اقرار کوي چې داوه ﴿۷﴾ اسمانونو اودعرش عظیم رب صرف الله ﷻ دې ﴿قُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ﴾ یعنی ددې اقرار باوجود تاسو دالله ﷻ سره شرک کوئ اود هغه دعذاب نه، نه یریرئ اوخان دشرک نه، نه بچ کوئ؟ (ابن کثیر).

﴿قُلْ مَنْ يَّبْدِئُهُ ۚ﴾ ددویم عقلي علی سبیل الاعتراف دې، یعنی مشرکین ددې اقرار هم کوي چې دکائنات هر څیز دالله ﷻ په ملک کین دې ﴿وَهُوَ يُخْبِرُ﴾ یعنی هغه چاته خوښه شي

نو دهر قسم تکلیفونو اومصائبونو، ورله پناه ورکړې. ﴿وَلَا تُجَاوِزْ عَلَيْهِ﴾ یعنې چه چا ته څه تکلیف رسول او غواړي نودده په مقابلو کېن څوک دچا امداد نشي کولی. ﴿فَإِنِّي تُتَحَرَّوْنَ﴾ یعنې ددې اعتراف او اقرار باوجود تا سو حق ته باطل او باطل ته حق وایئ داتاسو څرنگه د هو که کیر مبتلایئ، چې دواضح حق نه اعراض کوی

فانده پدې دلائلو کېن احسن ترتیب اختیار کړې شوی دی ځکه چې انسانانو ته نزدې زمکه ده نو اول تپوس په باره دزمکه کېن اوشو، بیا دزمکې نه پورته اسمان او دهغې نه پورته عرش دې نودویم تپوس دهغې په باره کېن اوشو او بیا دریم تپوس دتول کائنات دبادشاهي په باره کېن اوشو چې هغه د مجموعي داسمان، زمکې وغیرهمانه او چونکه دزمکې دنزدیکت دوجهې نه دهغې سره یادداشت اوتذکره زیاته مناسبه وه نو ددې وجهې نه په اول دلیل باندې تذکره متفرع شوه او داسمان او عرش د عظمت شان اورفعت دوجهې نه دهغې سره تقوی او خوف الهي حاصلیدل زیات مناسب دی نو ددې وجهې نه په دویم دلیل کېن تتقون ذکر اوشو او هرکله چې دوی دالله ﷻ د عظیم قدرت او بادشاهي اقرار کولو او د مخلوق د عجز اوضعیف اعتراف نی کولو نوددغې اقرار او اعتراف باوجود بیا هم دالله ﷻ سره په ذاتو او صفاتو کېن شریک جوړول انتهائی حماقت اودبې وقوفی انتهائی درجه ده نو ځکه په دریم دلیل کېن ﴿فَإِنِّي تُتَحَرَّوْنَ﴾ په تعجب سره متفرع شو، چې تعجب راشي ددوی په عقلونو باندې

﴿بَلْ أَتَيْنَهُم بِالْحَقِّ﴾ داضراب دې ددې قول ددوی نه چې ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطُورٌ الْأَوَّلِينَ﴾ بهدې یعنې دقرآن مضامین، توحید، رسالت، اوقیامت وغیره دروغ ندی بلکه ددوی خبرې دروغ دی چې منکر دبعث دی یا الله ﷻ لره ولد او شریک ثابته وي

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَتَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ

ندي نیولی الله ﷻ هیڅ قسم ځوی او نیشته دهغه سره برابر څوک واکدار، گنې دغه وخت به ییل کړی و دهر اختیار مند

بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَنَ اللَّهُ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٦٠﴾

هغه مخلوق چې ده پیدا کړی دی او خامخا به زور او روشی به وې په یویل باندې پاک دې الله دهغې نقص عیب نه چې دوی بیانوي

عَلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَلَّمَ مَا يُشْرِكُونَ ﴿۵﴾ قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيدُنِي

عالم دی به هریت اوسکاره باندې پس بلندې دفعې نه چې دوی ئی دفعه سره شریک کوي ته اوبه ای به خصا کجری ته سنی

مَا يُوعَدُونَ ﴿۶﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿۷﴾ وَإِنَّا عَلَى

ماته هغه عذاب چه دوی سره ئی وعده کدې شي ای به خمایس مه گرځوي مایه فوه ظالمانو کښ اوسکه بدی خبره مانجای چې

أَنْ تُرِيكَ مَا وَعَدْنَاهُمْ لَقِيدُونَ ﴿۸﴾ ادْفَعْ بِالَّذِي هِيَ أَحْسَنُ السِّيَئَةِ

اوخا یو مونږ ته هغه عذاب چې دوی سره ئی وعده کوو خاما قدرت لرونکي یو دفعه کوبه معنی طریقی سره چه خائسه ده بدی لره

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿۹﴾ وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ ﴿۱۰﴾

مونږ به یو هر یو به هغه خبرو چه دوی ئی بیانوي اوته اوبه ای به خمایانه نیسم به تاسره دوسو د شیطانانو نه

وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ﴿۱۱﴾

اوپناه نیسم به تاسره ای به خماد حاضریدلو د دوی نه ماته

﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ﴾ د ادعوی دسورت ده سره د دلیل نه او ﴿إِذَا لَذَقَ﴾ تالی یعنی جزا ده

خکه چې ﴿إِذَا﴾ په تالی اوجز ابا ندې داخلیري او مقدم شرط محذوف دی چې هغه لوکان مع الله دې

او ﴿لَذَقَ﴾ په معنی د انفراد او میز سره دې، خلاصه د دلیل داده کچرته د الله ﷻ سره به

صفاتو دخدای کښ څوک شریک وې نو هغه شریک به قادر وې په خلق و الا لازم به شي

عجز او عاجز خواله نشي جوړې دې، نو خاما به هغه شریک قادر په خلق وي او د هغه دپاره به

بالفعل مخلوق وي، نو دا شریک به خپل مخلوق جدا کوي او ځان ته به ئی مستقل حکومت

جوړولو، یعنی لذهب کل الله بمسا خلق، اود اجدائی او مستقل حکومت او خدای ناممکنه اوباطله

ده، خکه چې لازمیري د دې وجهې نه تحارب اوجنگ نو په ﴿وَلَعَلَّا بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾ کښ اشاره

ده بطلان التالی ته او ملازمه پکښ عادیه ده یعنی د باد شاهانو عادت پدې جاري دې چې یو په بل

باندې غلبې حاصلولو کوشش کوي او چې کله د دوی په مینځ کښ جگړه شروع شوې وې نو د انظام

مشاهد بلکه د اتول کائنات به درهم برهم شوې وې لیکن پدې نظام مشاهد کښ څه قسم فتور

او نقصان نیشته دي، نومعلومه شوه چي د (۱) یونه زیات خدايان نیشته دي او الله ﷻ تن. تنه ذات دي اودا دلیل په ظاهر کښ حجت اقتاعي دي. ځکه چي ملازمه پکښ عقلیه نده بلکه عاذبه ده ځکه چي استلزام د تحارب بین الملوك عقلا ندې بلکه عاده دي اودغه شان برهان هم جوړېدې شي علی تقدیر، تفصیل ئی په سورة الانبیاء کښ تیرشویدي ﷻ سُبْحَنَ اللَّهِ ﷻ د اتفریع ده په نتیجې باندې

«عَلِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ» د ایا بدل دي دلفظ «الله» نه اویا صفت دي یعنې متصرف او مختار د ټول اشیا و الله ﷻ دي او په هر غیب باندې عالم هغه دي نو لهذا د هر قسم شرک نه هغه پاک دي «قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيكُنِي» د دلالتو او تفریعاتو ذکر کولونه پس ادا د دعا او طریقه د تبلیغ تعلیم وړ کولې کیرې او تخویف ته پکښ هم اشاره کیرې، او «إِمَّا» اصل کښ «إِنْ» ما و، «مَا» زانده ده دپاره د تاکید ده او مقصد دادي چي ای الله ﷻ ته خودوئ نه عذاب خامخاو وړ کونکي ئی یاپه دنیا کښ اویا په اخرت کښ خو کچرته د عذاب په دنیا کښ وي نو ځا حفاظت ترینه او کړې

«رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» وضع د اسم ظاهر په ځای د ضمیر دپاره د اشعار دي په سبب د عذاب باندې، چي هغه ظلم او شرک دي اونبی پاک ﷺ باوجود د دې چي معصوم وو خویا هم هغه ته د دعا غوختلو حکم او تعلیم وړ کول دپاره د اظهار د کمال عبودیت دي، اودغه شان پدیکښ اشاره ده شدت د عذاب ته اودغه شان پدیکښ اشاره ده چي په دنیوي عذاب کښ عام طور باندې عموم او شمول وي لکه په سورة الانفال کښ دی «وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَاتَصِيبُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً» اودغه شان د عابه حدیث د ترمذي کښ هم د نبي ﷺ نه منقوله ده چي «إِذَا ارْتَدَّ فِي النَّاسِ فِتْنَةٌ فَاقْبِضُوا إِلَيْكَ غَرْمَتُونِ»

«وَأَنَا عَلَىٰ أَنْ تُرِيكَ» یعنې الله ﷻ پدې قادر دي چي ستا په ژوندون کښ په دوئ باندې عذاب راوړي لیکن د حکمت د وجهې نه الله ﷻ عذاب مؤخر کوي ځکه چي د الله ﷻ په علم کښ ځنې کسانو ایمان راوړل مقدري دي

«أَذْفَعُ بِأَلْفِي» د اطرېقه د تبلیغ ذکر کیرې. یعنې دا مشرکین اگرچه ستا د دین او توحید دعوت په سخت لهجې سره رد کوي خو ته د نرمی او حسن اخلاق مظاهره کوه. نومراده په «وَأَلْفِي هِيَ أَحْسَنُ»

نرمه لهجه او خاسته اخلاق دی اود ﴿الْشَّيْطَٰنُ﴾ نه مراد دکفارو بد اخلاقي اوسخته لهجه ده. اودغه شان ﴿يَا لَيْ هٰی اَحْسَنُ﴾ نه مراد عفو. درگزردی اود ﴿الْشَّيْطَٰنُ﴾ نه مراد دکفارو ظلم دی ﴿لَعَنَ اَعْلَمُ﴾ بَمَا يَصِفُوْنَ یعنی ددوی خبری او کارونه زمونږ په علم کښ دی. مونږ به ورته پوره پوره سزا ورکړو

﴿وَقُلْ رَبِّ اَعُوْذُ بِكَ﴾ دادبلې دعاءتعلیم دی او مراد ﴿هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ﴾ نه شیطانی وسوسې دی چې دانسانانو په زړونو کښ اچوي چې دهغې په ذریعې سره انسان دالله ﷻ ذکر نه غافله کړی اود قبول ایمان نه نی منع کړي او ﴿اَنْ تَحْضُرُوْا﴾ مقصد دادې چې شیطان انسان ته په مختلف اوقاتو کښ حاضرېږي دهغه په امورو کښ خلل واقع کوي دانسان په زړه کښ تکبر. ریا. غضب اونور اخلاق ردیله پیدا کوي اود ثواب نه نی محرومه کوي، امام مسلم ﷺ دحضرت جابر ﷺ نه روایت نقل کړې دي چې رسول الله ﷺ ارشاد وفرمائیلو چې شیطان ستاسو هر کار ته په هروخت کښ راځي او په هر کار کښ دگناهونو او بد کارونو وسوسې تاسوته اچوي نودې دپاره ددې دعا خصوصي تعلیم ورکړې شو، امام ترمذی ﷺ د عمرو بن شعيبه ﷺ سند سره حدیث نقل کړې دي فرمائی چې نبی پاک ﷺ مونږ ته یوڅو کلمات خودلیدی چې دگېرا هت نه دېج کیدلو دپاره اوده کیدلو په وخت نی مونږه وایو، هغه کلمات دادی: بِسْمِ اللّٰهِ اَعُوْذُ بِکَلِمَاتِ اللّٰهِ التّٰمَةِ مِنْ غَضَبٍ وَعِقَابٍ وَشَرِّ عِبَادَةٍ وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ وان بمضرون اوراوي فرمائی چې حضرت عبداللہ بن عمر ﷺ به دادعا په خپلو مشرانو اولاد باندې یاده وله او ماشومانو له به نی اولیکله او په غاړه به نی ورله واچوله

حَتّٰی اِذَا جَآءَ اَحَدُهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعْنِيْ ۝ لَعَنَ
دوی به انکار کوي تر هغې وخته پورې چې راشي یوتن ددوی ته مرگ نيوالی به اېر به خماوایس کړی مالرو. دپاره ددې
اَعْمَلْ صَالِحًا ۖ فَمَّا تَرَكْتُ كَلَّا ۚ اِنَّهَا كَلِمَةٌ
چې عمل او کرم نیک په بدله دهغې کښ چې ما پرېخودلې دي اوبه ونیلې شي، هیجرې دانه کیرې بیشکه دایره خبره ده
هُوَ قَابِلُهَا ۖ وَمِنْ وَّرَآیِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰی یَوْمٍ یُّبْعَثُوْنَ ۝
چې دې وائی هغې لره اومخې ددوی ته لویه پرده ده تر هغه ورځ پورې چې دوی به دوباره ژوندی کولې شي

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ

پس هرکله چی سوکی اوکړې شي په شپلي کښ پس نه به وي نسونه په مينځ ددوي کښ په دغه ورځ

وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ۝ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝

ونه به دوي نپوسونه کولي شي ديويل نه پس هغه خوک چې درانه شي عملونه دهغه پس دغه کسان هم دوي کامياب دي

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ

او هغه خوک چې سپک وي عملونه دهغه نو دا هغه کسان دي چې تاوانی کړی دی خانونه خپل په جهنم کښ به وی دوي

خَالِدُونَ ۝ تَلْفَحُ وَجُوهُهُمْ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ۝

هميشه دپاره. سوزوي به مخونه د دوي اور او دوي به په هغې کښ بدشکله وي

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ ۝﴾ داتخويف اخروي دې اوددې تعلق دآيت نمبر (۹۰) کښ ﴿وَأَنَّهُمْ لَكَذِبُونَ﴾ سره

دې، يعنی دوي په تکذيب او غفلت کښ پراته دی او شرک، کفر کښ مشغوله دی لیکن چې کله به

دوي کښ چاته مرگ راشي اود خپل اعمالو سزا او نتيجه اوگوري نوبيا به ارمان کوي اوبار بار به

دنيا ته دواپس کيدلو تمنا اودخواست کوي دپاره دنیک عمل لیکن ددوي دادرخواست به نه

قبليږي ﴿رَبِّ أَزْجَعُونَ﴾ جمع دپاره دتعظيم دمخاطب ده چې الله ﷻ دې، اوڅرنگه چې

واحد متکلم دتعظيم دپاره صيغه دجمع استعمالیږي نودغه شان دمخاطب واحد تعظيم دپاره هم

صيغه دجمعی استعمالیږي اوبعض فرماني چې مقصود دجمعی نه تکرار دې، لکه څرنگه چې کله

کله تشبيې نه تکرار مراد کړې شي لکه: قفانېک من ذکرى حبيب ومزل، کښ قفا «دبيو» (۱) قول مطابق،

په معنی دقف قف سره دې، نودغه شان «ازجمعون» په معنی دارجمعی، ارجمعی، ارجمعی سره دې او

بعض فرماني خطاب په اصل کښ ملائکتوته دې اودکردرب څکه اوشو چې مستغاث په حقیقت

کښ الله ﷻ دې

قرطبی وغیره فرماني چې داتمنا اودخواست په کافرپورې ندې مختص، بلکه مؤمن فاسق به هم

داتمناکوي. لکه سورة المنافقون آيت نمبر (۱۰) کښ دی اودغه شان داتمنا به په مختلف

اوقاتو کښ وي، په وخت دمعاينې دموت کښ به وي لکه پدې سورت اوسورة المنافقون کښ دی،

په عالم برزخ کښ به وي لکه په سورت ابراهيم ايت نمبر (۴۴) کښ دی، په وخت د نشتور او حشر کښ به وي لکه سورة الاعراف ايت نمبر (۵۳) کښ دی. په وخت د پيښی درب کښ به وي لکه سورة الانعام ايت نمبر (۲۷) کښ دی. او دغه شان د جهنم په اور کښ به هم دغه جیغې او باسي لکه په سورة فاطر ايت نمبر (۳۷) کښ دی

﴿لَعَلِّي أَعْمَلُ﴾ "لعل" د امید او تر دد د پاره ندي، ځکه په دغه وخت کښ به د دوی عزم د نیک عمل وي نو کله د ترجي به دوی تواضعاً استعماله وي، او بعض فرمائی چې د ترجي په نسبت سره د الیاتیته ده یعنی زموږ امید دي چې موږ د نیاته واپس کړي شو نو موږ به ضرور نیک عمل کوو. او بعض فرمائی چې د نیک عمل کولو به د دوی عزم وي خو چونکه د نیاته واپس کیدل او نیک عمل کول د امو رو مستقبلونه دی او علم د هغې بغیر د الله ﷻ نه بل چاته نیشته دي نو د دې وجهې نه. یعنی د وجهې د عدم تیقن د علم نه، دوی خپل کلام کښ به کلمه ترجي استعماله وي او مراد په عمل صالح سره ایمان او طاعات ټول دی او د ﴿ترکت﴾ نه مراد مال، اولاد او بد اعمال دی چې دوی په دنیا کښ پریځي وي او یا ترکت په معنی د ضیعت سره دي، یعنی کوم شی چې ماضانه کړي دي، چې ایمان او نیک اعمال دی.

﴿كَلَّا إِنَّهَا﴾ "کلا" کلمه ردغه ده او دده درخواست مسترد کیدل او د تمنا جواب دي، چې د نیاته واپس کیدل او بیا موقعه میلا ویدل هرگز نشي کیدلې او ها ضمیر راجع دي تمنا دده ته، چې ﴿رَبِّ آرْجِعُونِ﴾ دي. ﴿هُوَ قَائِلُهَا﴾ یعنی د حسرت او ندامت د وجهې نه به دي د اتنا بار بار کوي،

خود اتنا به ئی صرف تمنا پاتې شي او څه فائده به پرې نشي مرتبه ﴿وَمِنْ زَوَّاهِمُ﴾ د امانع ذکر کړي د واپس راتلو د پاره یعنی دده د نیاته واپس راتلل محال دي ځکه چې اوس خودې برزخ ته رسیدونکې دي او د عالم برزخ نه عالم د نیاته واپس راتلل نشي کیدي. او برزخ په لغت کښ د دوو ۲، خیزونو په مینځ کښ حائل او مانع ته وئیلی کیرئ او په اصطلاح د شرع کښ هغه مدت ته وئیلی کیري چې د مرگ نه پس تر دو باره راژوندي کیدلو پورې دي. او بدې عالم کښ اثرات د سزا او انعاماتو بالذات په روح باندې مرتب کیري او روح بیا په علین کښ وي او بیا په سجن کښ وي او د روح په واسطې بدن او اجزا د بدن ته هغه اثرات رسیږي او بدن او د هغې اجزا، او ذرات ئی

محسوسه وي اگر چي دغه بدن خاورې شوې وي يا غرق شوې وي، ځکه چې دروح د بدن سره تعلق وي او داتعلق کله کله اقوی وي حتی چې هغه بدن باندې ځنې دنيوي احکامات مرتب شي او کله قوي وي، کله ضعیف او کله اضعف وي، لکه څرنگه چې عالم دنیا کښن جزاء او سزا بالذات په بدن باندې مرتبه کيږي او بالواسطه اثری په روح کښن ظاهریږي او په اخرت کښن جزاء او سزا روح او بدن دواړو ته بالذات وي، او ددې وجهې نه په دنیا کښن د نیک عمل یا بد عمل جزاء او سزا پوره بدله نده دغه شان په قبر کښن جزاء او سزا د اعمالو پوره بدله نده، بلکه پوره بدله د اعمالو په اخرت کښن ده چې روح او بدن دواړو ته بالذات میلاويږي، نولهدا د کومو اسلافونه چې منقول دي چې د برزخ نه مراد دادې چې نه د اهل دنیا سره وي چې خوراک وڅښکاک او کړي اونه د اهل اخرت سره وي چې د اعمالو بدله ورته ورکړې شي نو د دینه مراد پوره پوره بدله ورکول دي لکه ابن کثیر رحمته الله علیه د اقول د محمد بن کعب رحمته الله علیه نه نقل کړیدی چې البرزخ مابین الدنيا والاخرة، ليسوامع اهل الدنيا باکلون و یشربون، ولامع اهل الاخرة یجازون باعمالهم (ابن کثیر) نولهدا د داسې اقوالونه استدلال کول په نفی د عذاب قبر یا تنعیم قبر باندې غلط دی او هرکله چې په عالم برزخ کښن د تعذیب یا تنعیم، بالذات تعلق دروح سره وي او روح غیر مرئی او غیر محسوس شی وي، نو ددې وجهې نه برزخي زندگي هم غیر محسوسه زندگي ده، ایمان پرې راوړل ضروري دي.

﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ هَذَاخَوْفٌ أَخْرُوِي دې او د نفخ نه مراد نفخه ثانیه ده چې په هغې سره به ابتداء د عالم اخرت کيږي﴾ ﴿فَلَا أُنْسَابُ هَذَا دینه د مطلق نسب نفی نده مراد، بلکه نفی د منفعت د نسب ترینه مراده یعنی نسبونه به چاته فائده نشي ورکولې، بلکه هریو کس به د یوبل نه تختي، لکه په سورة عبس ایت نمبر (۳۵)، کښن دی او یا ترینه نفی د تفاخر د نسب ده یعنی فخریه نسبونو باندې به نه وي.

﴿وَلَا يَتَسَاءَلُونَ هَذَا دینه یا نفی د سوال تراحم مراده چې د یوبل نه به د رحم سوال نشي کولې د ډیر د هشت او د خوف وجهې نه او یا دا چې مواقف او مقامات د قیامت ډیر دی نو په ځنې موافقو کښن به پوښتنه او سوالونه د یوبل نه، به نشي کولی، او په ځنې موافقو کښن به د یوبل نه تپوس کولی شي، بهر تقدیر ددې ایت تعارض د سورة الصافات د ایت نمبر (۲۷)، سره نیشته دې چې هلته د یوبل نه، د تپوس کولو ذکر دې حضرت تهانوي رحمته الله علیه فرمائی چې نفی د منفعت د نسب او نفی

دَسَائِل دواړه مختص دي په كفارو پورې، او هر چې دي مومنان نوهغوي ته به نسب او تعلق فائده وركوي لكه سورة الطور ايت نمبر (۲۱) او په سورة الزخرف ايت نمبر (۲۷) كېن دي اودغه شان مومنان به ډيوبل سره خبرې هم كوي

﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ د ابشارت اخروي دې او اضافت د موازين ضمير ته د پاره د عهد دې او مراد ترينه موازين الحسنات دې او قرينه پرې د اورستو مرتبه جمله ﴿فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ده. د دې ايت مزیده تشریح حضرت والد صاحب نورالله مرقده په سورة الاعراف ايت نمبر (۸۱) كېن په جامع انداز سره كړيده

﴿وَمَنْ حَقَّتْ مِيزَانُهُ﴾ د اتخويف اخروي دې ﴿تَلْفَحُ وُجُوهَهُمْ﴾ تخصیص د وجه د وجهې د شرافت نه دې چې دا اشراف الاعضاء ده او عام طور باندې د تكليف په وخت كېن خلك دمخ بچ كولو كوشش زيات كوي. نو چې مخ د عذاب نه بچ شي نو نور اعضاء به په طريق اولی سره نشي بچ كيدلې ﴿كَلِحُوتُهُمْ﴾ د دې تفسير په حديث د ترمذی وغيره كېن د نبي ﷺ داسې منقول دې، چې د دوی مخونه به په جهنم كېن اوسوزی نوبره شونده به ئی د ستر تر مينځ پورې اور سیري اولاندې شونده به ئی تر نامه پورې به اور سیري او غاښونه به ئی ښكاره پاتې شي

أَلَمْ تَكُنْ أَيْتِي تَتْلِي عَلَيْهِمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَلِّمُونَ ﴿قَالُوا رَبَّنَا

آيانه وو اياتونه خماچې لوستلې كيدل په تاسو باندې پس تاسو ئی چې دروغون گنرل مو هغې لره وائی به دوی ای ربه زمونږ

غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا

غالبه شوې وه په مونږ باندې بدبختی زمونږه اومونږ وووېده ډله بی لاری ای ربه زمونږ اوباسه مونږه ددې جهنم نه

فَإِنْ عُدْنَا فَنَاظِمُوكُمْ ﴿قَالَ احْسَبُوا فِيهَا

پس كجرې وایس شو مونږ اگرا هئ ته مونږ ښكه مونږ به ظالمان یو اوبه وائی الله ﷻ كوری ئی اور سیري به جهنم كېن

وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا امْنُنَا

نوبیر: حدیث مه كوی ښكه وه یوه ډله دندكولو، موخه یو زمانه نه چه وبل به هغوی ای ربه زمونږه اسمان راوړي دې مونږ

فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٠﴾ فَاتَّخِذْ مُمُوهُمُ سَيِّئًا

په څخه اوکړي مهربانه اورځم اوکړي په مونږ باندې اونه شي زيات مهربان درځم کوونکونه پس نيولي وو ناسو هغوی لره په نوبه سره.

حَتَّىٰ أَسْأَلُكُمْ فِي الْكُفْرِ ۚ وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١٥﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ

نردی حی غافل نی کری دیاد زمانه اووی تاسو حی به هغوی یوری موخند اکوله بیشکه بدله ور کره ماهغوی نه من زورخ

يَمَّا صَبَرُوا ۖ أَنَّهُمْ هُمُ الْفَاقِظُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ

په وجهه دصبر ددوئې چې بيسكه خاص هم ددوئې كامياب دي اوبه وائي الله ﷻ خومره وخت تير كړو تاسو په زمكه كښ

عِنْدَ سَيِّدِنَا ﴿١٧﴾ قَالُوا لَيْسَ بِنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسَلِ الْعَادِثِينَ ﴿١٨﴾

په شمار د کالونوسر د دوی به اوائی تیره کړیده مونږه یوه ورځ بیا یوه حصه د ورځ پس نیوس اوکړه د شمار کوونکونه

قُلْ إِنْ لَيْسَ لَكُمْ إِلَّا قَلِيلٌ لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٥

اوبه وائی اللہ ﷻ نہ دے تیرکے تاسومگر دیرکم وخت کچرے تاسو پوھیدی

﴿أَلَمْ تَكُنْ مِنْ آيَاتِنَا مَنبُتًا﴾ په مذکورې تمناز جردې چه دجانبه دالله ﷻ نه ورت

زجرا اوڻيل شي، چي خماياتونه په تاسو تلاوت ڪيدلو شونو تاسو به ئي تڪذيب ڪولو

﴿عَلَيْتَ عَلَيْنَا نِيقُونَا﴾ ددینه مراد یاشقاوت تقدیری دې او یاتربینه دنیوی خواهاشات مراد دي

هُوَ كُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ۖ هَدَاوَيْنَاهُ دَعْوَىٰ اعْتِزَارًا نَهَىٰ بِلِكِهِ اِقْرَارًا بِهِ وَيٰۤا لَكُمْ سُوْرَةُ الْمُؤْمِنِ

ایت نمبر ۱۱ کتب تصریح دہ

﴿قَالَ آخِذُوا بِهَا﴾ اخسناوا کلمه دتحقیق و تذلیل ده، په عربو کښ دسپي شړلو او چپ کولو دپاره

استعمال ٻري او ۽ وَلَا تَكْمُونُ ۽ مقصد ادي چي تاسو ددي قابل نه ٿي چي رفع د عذاب يادنيا ته د

واپس کیدلو په باره کښ درخواست اوکړې، ابن عباس رضی الله عنه نه مروی دی چې جهنمیان به په جهنم

کس سپرسمه درخواست کوی اوهردرخواست به زر (۱۰۰۰) کاله ورکوي کيس به زر
تر مده و ايت مطايع دده: درخواست دده ۱۰۰۰ کاله ورکوي کيس به زر (۱۰۰۰) کاله

پیشینه:

مده وي^{۱۱} اول درخواست به او کړی رتبا بصرنا وسمنا (السجدة: ۱۲) نودهغې په جواب کښ به ورته اوئيلې شي چې حق القول منى (السجدة: ۱۳)، دويم درخواست به او کړی چې: رتبا امنا اثنين واحيتنا نشير وعرفنا نبؤس^{۱۲}، نودهغې په جواب کښ به ورته اوئيلې شي: ذلكم بانة اذا دعى الله (المؤمن: ۱۲) ۳. دويم درخواست به او کړی: يمانك ليقتض علينا ربك، دهغې په جواب کښ به ورته اوئيلې شي: انكم مكتوبون (الحج: ۷۷)، ۴. څلورم درخواست به او کړی: رتبا اخرنا الى اجل قريب نجب، دهغې په جواب کښ به ورته اوئيلې شي: اولم تكونوا اقسمن من قبل (اسرايم: ۲۴) پنځم درخواست به او کړی: اخرجنا نعمل صالحا نودهغې په جواب کښ به ورته اوئيلې شي: اولم نعتزكم ما يذكركم (فاطر: ۲۷) او شپږم درخواست دامذکور او کړی چې: ﴿رَبَّنَا اخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا﴾، او ددې په جواب کښ به ورته دامذکور کلام او کړی شي چې: ﴿أَخْسَوْا مِنَّا﴾ ددینه ورستو به بیا دوی درخواستونه نشي کولی او په جهنم کښ به دسپو او خروپشان اوازونه به راوباسي (اعاذنا الله منها بفضلہ العظیم).

﴿إِنَّهُمْ كَانُوا فَرِيقًا مِّنْ عِبَادِي﴾ حضرت شیخ رحمه الله فرمائی چې دا دخال الهی دې او علت دې دما قبل دپاره یعنی تاسوته داسراخکه درکولې کيږي چې تاسوبه په دنیا کښ ددین مونکو خلکو پورې توقې، مسخرې او خنداگانې کولې، نو د ﴿فَرِيقًا مِّنْ عِبَادِي﴾ ښه مراد موحدین او دالله ﷻ ددین مونکې ضعفاء مسلمانان دی، لکه حضرت بلال ؓ، خبیب ؓ، صهیب ؓ، وغیرهم شو (قرطبی) او ﴿مَسْخَرِيًّا﴾ مصدر دسخرته دې او نیا پکښ دمبالغې دپاره ده.

﴿حَتَّىٰ أَنسَوُكُمْ ذِكْرِي﴾ نسبت دانساء مؤمنانوته کول مجازا دی یعنی په هغوی پورې توقې او مسخرو کولو کښ تاسو دومره مشغوله شوی چې ددغې شغل دوجهې نه ستاسونه خما ذکر او عذاب هیرشو.

﴿إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ﴾ یعنی ستاسو حالت خودادې چې دسپو پشان په جهنم کښ پراته یی او هغه ضعفاء، مؤمنان چې تاسوبه ورپورې خنداگانې کولې دهغوی په ایمان باندې صبر او دینی مشقتونو کښ دتحمل دوجهې نه هغوی ته پوره پوره بدله میلاؤشوه اونن ورځ په کامیابی او خوشحالی کښ دی.

﴿قُلْ كَمْ لَبِئْتُمْ﴾ غوره قول دادې چې داتپوس به دجانبه دالله ﷻ نه وي په واسطه دملانكوسره اومقصوددې سوال نه توبيخ وي. او ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ نه مراد دنيوي زندگي ده اوبعض فرماني چې قبرزندگي ترينه مراد ده ځكه چې كفاردنسا دائمې قائله وو، اوپرځي زندگي قائله نه وو. نو توبیخا به ترينه داتپوس اوکړې شي لیکن اول قول زیات غوره دې

﴿قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا﴾ داخرت دتکلیفونو اوسختی دوجهې نه، به دوی ته ددنیازندگی ډیره کمه ښکاره شي اودغه شان دقیامت دشداندواواوالودوجهې نه، به دوی حواس باخته شي اودنیا والامت به ورته هیرشي، اوډیرهیت اوحیرانتیادوجهې نه به اوانی چې ﴿قَتَلِ الْعَادِينَ﴾ یعنی دشمارکونکونه تپوس اوکړی مونږ ته خو هیڅ پته نه لگی، اوددینه مراد یا حساب دان خلک دی اویاترینه ملانك مراد دی، چې هغوی دانسانانو اعمالوسره سره دهغوی عمرونه هم لیکي

﴿قُلْ إِنْ لَبِئْتُمْ﴾ ان تافیه دې اودایت مقصدادی چې دالله ﷻ دطرف نه به ورته اوښلې شي چې تاسوپه دنیاکنس ډیر لږ وخت تیر کړیدې خوتاسو دهغې په قدر نه وئ پوهه شوي اودهغې نه موفانده نه وه اغستی

اَلْحَسْبُكُمْ اَمَّا خَلَقْنَكُمْ عَبَا وَاَنْكُمْ اِلَيْهَا

آیا پس گمان کړیدې تاسو داچه بیشکه پیداکړی یئ مونږ تاسوپې فاندې اوداچه بیشکه تاسوپه مونږ طرف ته

لَا تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ فَتَعَلَى اللَّهِ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١٦﴾

نهی راگر خولی، پس بلنډې دالله ﷻ بادشاهدې حق دې نیسته هقداردنډگي سوادغه نه رب دې دعرش عزت مند

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ

اواچه بلنه اوکړه (عبادت نی اوکړو، دالله ﷻ سره بل مددگارته نیسته دلیل ده لږه به هغې باندې

فَأَمَّا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ

پس بیشکه دده یوره حساب درب دده سره دې بیشکه نشي بچ کیدلی کافران اواوایه ته اړ به څماڅښته اوکړی

وَاَزْمُ وَالَّتِ خَلِّدُ الرَّحْمٰنِ ۝

اورجہ اوکری اونه نی زب مہربان درجہ کو کونہ

«أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا دُاجِرْدِي مُنْكَرِي نُوْتَه اوهمزہ پہ مقدر جملی باندی داخل دی او فاء فصیحیہ ده
نوتقدیر عبارت داسی دی اغنتہ و تلاحیت حسب یعنی تاسو پہ غفلت اوبی پرواہی کنس پراتہ یی
پہ دی خیال او گمن چي تاسو عبث پیدا کری شوی یی او عبث و نیلی کیڑی ہر ہفہ خیزتہ چي
دفندی نہ خالی وي اویا ہفہ فعل چي مقصد دھنی نہ غرض صحیحہ نہ وي او «عَبَثًا» یا حال دی
ضمیر متکلم نہ، پہ معنی دُعایش سرہ دی اویا مفعول لہ دی دُخُل دپارہ یعنی ستاسو گمان دادی
چي ستا سو خلق او پیدائش دُعَبث دپارہ شویدی او تاسو پہ زندگنی تیرہ ولو کنس مکمل ازادی
چي احکامات دثواب و عقاب پہ تاسو باندی نہ دی مقرر کری شوي، لکہ خرنگہ چي بہانہ دي
«وَأَنكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ» ہذا عطف دی پہ «أَنَّمَا خَلَقْتُمْ» باندی اود «أَفَحَسِبْتُمْ» تحت واقع
شویدی، یعنی حسنتکم الینا لا ترجعون.

«فَتَعَالَى اللَّهُ» ہذا تفریع پہ تہول سورت دہ او پدی سورت کنس بیان شوی دلائل عقلیہ، نقلیہ ثمرہ
اونتیجہ دہ یعنی دتہولو دلائل عقلیو اونقلیو نہ داثابتہ شوہ چي اللہ ﷻ لوی ذات دی، اودھر قسم
شریک اودُعَبث کارونونہ پاک دی «الْمَلِكُ الْحَقُّ» صفت اول دی دَاللہ ﷻ دپارہ یعنی حقیقی
بادشاہ اومتصرف صرف اللہ ﷻ دی «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» صفت ثانی دی یعنی دہفہ نہ علاوہ بل
معبود، حاجت روا او مشکل کشا نیشتہ دی «رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ» ہدیرم صفت دی او اللہ ﷻ
اگرچہ دتہولو مخلوقاتو رب دی خو تخصیص دعرش ددی وجہ نہ او شو چي عرش پہ
تہولو مخلوقاتو باندی احاطہ کریدہ اودتہولو مخلوقاتو دپارہ پہ منزله دسقف دی اودغہ شان اعظم
المخلوقات دی نوچي دعرش رب شو دنورو مخلوقاتو پہ طریق اولی سرہ رب شو او کریم ورتہ
خکہ و نیلی شوي دی چي دہ تہ لوی شرافت دنسبت استواء اللہ ﷻ حاصل دی، اودغہ شان دا
اعزاز او اکرام ورتہ ہم حاصل دی چي مرکز دتجلیات الہیودی «تہولو رحمتونہ اوفیوضات دعرش
ہ نازلیری اودغہ شان کریم پہ معنی دحسن او خانستہ سرہ د

﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ بِدَاتٍ خَوْفٍ آخِرٍ دِي﴾ لَا بُرْهَنَ لَهُ بِهِ ﴿دَاصَفَتْ لَازِمَهُ دِي﴾ ﴿إِلَهَاهَا آخِرَ﴾
 دپاره یعنی په شرک باندې چاسره څه دلیل هم نیشته دې ﴿فَلَنَمَّا حِسَابُهُ﴾ داجزا ده دشرط دپاره
 اوحساب کنایه ده دبدلې ورکولونه اوبدله په لفظ دحساب سره ذکر کولو کښ اشاره ده غټوالي
 دعذاب اوسزاته ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلَحُ الْكَافِرُونَ﴾ پدیکښ اجمالاً سزاطرف ته اشاره ده چې دشرک دپاره
 معافي اودجهنم نه خلاصی نیشته دې اودسورت ابتداء په ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ سره شوی وه، او
 اختتام ئی په ﴿لَا يُفْلَحُ الْكَافِرُونَ﴾ سره اوشونوپدیکښ حسن مناسبت دې دابتداء داختتام سره

﴿وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ﴾ داپه اخیر کښ دفلاح او کامیابی دپاره ددعا تعلیم ورکولې کیري چې دالله ﷻ
 نه طلب دمغفرت اورحمت کوئ اومفعولین دمغفرت اودرحمت حذف کړې شوی دی دپاره دشمول
 اوعوم، نوبه مغفرت کښ اشاره ده دفع دمضرت ته، چې هر قسم مضرت وي اوپه رحمت کښ
 اشاره ده جلب منفعت ته، چې هر قسم منفعت وي اودغه شان په مغفرت سره تخلیه عن الرزائل ته
 اشاره ده اوپه رحمت سره تحلیې ته اشاره ده اوددې وجهې طلب دمغفرت مقدم کړې شو په طلب
 درحمت باندې اونبې ﷻ ته حکم دطلب دمغفرت کول باوجود ددې چې نبی ﷺ معصوم دې
 دادپاره دحصول دمراتبو دې اودغه شان دپاره ددې چې امتیان هم دنبی ﷺ اقتداء اوکړي

بغوي روایت نقل کړيدي چې دحضرت ابن مسعود ﷺ تیریدل په یو دیر سخت بیمار باندې اوشو
 نو حضرت ابن مسعود ﷺ دهغه په غوړ کښ دامذکور ایاتونه اوئیل اودهغه ئی پرې دم کرو نوهغه
 فوراً صحیح شو، نبی ﷺ دده نه تپوس اوکړو چې تاددې مریض په غوړ کښ څه اوئیل؟ حضرت ابن
 مسعود ﷺ ورته عرض اوکړو چې مادامذکور ایاتونه اوئیل، نبی پاک ﷺ اوفرمانیلو چې ځمادې
 قسم وي په هغه ذات باندې چې دهغه په قبضه کښ ځماروح دې چې یو یقین لرونکې کس دا
 ایاتونه په غریباندې اووانی نوهغه به هم دخپل ځائی نه لرې کړی، دغه شان ابن السنی دابراهیم بن
 حرث نه نقل کړیدی چې نبی ﷺ مونږ په لښکر کښ دجهاد دپاره اولیرلو اومونږ ته ئی حکم اوکړو
 چې سهار اوماښام دامذکور ایاتونه لولئ مونږ به لوستل، نوالله ﷻ مونږ په سلامتیا سره اومال
 غنیمت سره واپس کړو.

- سورة بنی اسرائیل ۱
- ربط، اجمالی او تفصیلی خلاصه، او د عوه د سورة ۲
- د ((سُحُرُ الْيَقِيْنِ اَمْزَى مِنْ عَجَبِهِ)) د آیاتو نو تفسیر او د واقعی دمعراج سره مباحثه متعلقه.
- معراج روحانی وؤ که جسمانی ۲
- ((وَاَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ)) اول دلیل عقلی په توحید او د آیاتو نو تفسیر ۱۲
- ((وَقَضَيْنَا اِلَىٰ يٰسَىٰ اِسْرَآءِیْلَ)) د آیاتو نو تفسیر او د بنی اسرائیلو د فساد واقعات ۱۸
- ((اِنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ عَجَبٌ)) دویم آیت معجزه او د آیت تفسیر ۲۴
- ((وَجَعَلْنَا الْيَلَّ وَالْهَارَ اٰیَةً)) دویم عقلی دلیل په توحید او د آیاتو نو تفسیر ۲۶
- ((وَكُلَّ لِنَاسٍ اَلْمَنْعُطِ)) د آیاتو نو تفسیر، او تخويف اخروی ۲۹
- ((وَقَطِیْ رُكَّ اَلَا تَعْمَدُوْا)) د عذاب د دفعیه لپاره امور ثلثه او د آیاتو نو تفسیر ۳۷
- ((اِنَّ رَبَّكَ مِنْ سَطَرٍ اِلٰزِلْمٍ مِّنْ رَّسْمٍ)) دریم عقلی دلیل په توحید ۴۲
- ((وَلَا تَقْتُلُوْا اَوْلَادَكُمْ عَفْیَةً اِمْلَآءٍ)) دریم امر د دفعیه عذاب (۷) منهیات، او د آیاتو نو تفسیر ۴۶
- ((وَاِنْ مِّنْ شَیْءٍ اِلَّا اَسْتَبْحِیحَ مِنْهُ)) د آیت تفسیر او د تسبیح اقسام ۵۹

- ۲۶ ((اَنْظُرْ كَيْفَ حَصَرَهُ بِوَالِكَ الْاَمْعَالِ)) كفار و ته زجر او حضور ﷺ ته تسلی او د آیات نو تفسیر
- ۲۹ ((وَقُلْ لِّعِبَادِي يَقُولُوا الْبَيِّنَاتِ)) بیان د طریقې د دعوت او د آیات نو تفسیر
- ۷۱ ((وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَوَاتِ)) څلورمه عقلی دلیل په توحید، او د آیات نو تفسیر
- ۷۲ ((قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ)) دلیل نقلی په توحید د ملائکو او انبیاءو سابقونه
- ۷۵ ((وَمَا مَنَعَنَا اَنْ نُّرْسِلَ)) دریم آیت معجزه او دویم سبب د عذاب
- ۸۰ ((وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا)) د شیطان د دشمنی بیان او د آیات نو تفسیر
- ۸۵ ((رَبُّكُمُ الَّذِي يُزَيِّجُ لَكُمُ الْمُلُوكَ)) پنځم دلیل عقلی په توحید
- تنبیه چی آیا انسان افضل دی او که ملائکه
- ۸۸
- ۹۳ ((وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُوْكَ)) څلورم آیت معجزه او تفسیر
- ۹۸ ((لَكُمْ الصَّلٰوةُ لِقُلُوْكِ الشَّمْسِ)) ذکر د امور مصلحه او د څلورو ادا بو ذکر
- ۱۰۸ ((وَنَسْتُلُوْكَ عَنِ الزُّوْجِ)) د آیت شان نزول او تفسیر
- ۱۱۴ ((قُلْ لِّهٖنَ اَجْمَعَةٍ الْاِنْسِ)) اثبات د صدق د قرآن په طریقې د چلینج
- ۱۲۲ ((عَوَّلَهُمْ وَاِنَّ لِلّٰهَ الَّذِي)) دلیل عقلی په ثبوت د قیامت، او د آیات نو تفسیر
- ۱۲۵ ((وَلَقَدْ اَتَيْنَا مُوسٰٓى بِسَعَةِ الْاَيِّ)) پنځم آیت معجزه، او د نهه معجزو بیان

((قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَنَ)) دسورة په آخيره كېن دعوه دسورة اود مشركانو د سوال جواب
د دعا په وخت كېن يا خدا ونييل جانزدي

۱۳۵

سورة الكهف

۱۴۰ ربط، فضيلت، دعوه دسورة اوشان نزول او خلاصه دسورت

۱۴۲ ((اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَنزَلَ)) دقرآن مجيد دريمه حصه اود آياتونو تفسير

۱۵۱ ((فَلَعَلَّكَ تَابِعُ فَتَسْكُ)) آيت شان نزول او تفسير ...

۱۵۴ ((اَمْرٌ حَسْبُكَ اَنْ اَصْحَبَ الْكَهْفِ)) دسورة اوله حصه او تفسير

۱۵۹ فائده يو خواهم مباحث اود اصحابو كهفو واقع

۱۶۲ داصحاب كهف غاړيه كوم خائ كېن واقع دى

۱۶۶ ((مَنْ نَقَضَ عَلَيْهِمْ ثَبَاتَهُمْ بِالْحَقِّ)) دشبهې جواب اود آياتونو تفسي

۱۷۲ ((وَنَحْنُ بِهِمْ اَيُّهَا)) داصحاب كهف دخوب كيفيت

۱۸۰ ((وَكُنْ لَكَ اَعْرَافًا عَلِيمًا)) داصحاب كهف دبيدارولو حكمت او تفسير دآياتونو

۱۸۷ ((وَلَا تَقُولَنَّ لَوْ اَنِّي عَلِمْتُ)) دذري ادايو تعليم اود آياتونو شان نزول

۱۹۷ ((وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِيْنَ)) دريم امر متفرع اود آيت تفسير

۲۰۶ ((وَإِهِمْ بِهِمْ قَتْلًا زُجْلَتِيْنَ)) اول امر مصلح اود آياتونو تفسير

۲۲۳ ((وَيَوْمَ نُسَوِّدُ السُّجُنَ)) دريم امر مصلح اود آياتونو تفسير

((وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا)) دسورة دويمه حصه. اودشبهی جواب

۲۲۷

((وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا)) دتعارض جوابونه

۲۳۵

((وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ دُكِّرَ بِالْكِتَابِ)) اعراض كونكو دقرآن ته زجر

۲۳۹

((وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ)) دسورة دريمه حصه اوديوى شبهی جواب

۲۴۲

قصه دموسى ﷺ اوخضر ﷺ

۲۴۲

حضرت خضر ﷺ نبى وواوكنه؟

۲۵۴

حضرت خضر ﷺ په حیات كېن اختلاف

۲۵۲

موسى ﷺ زیات عالم وواوكه خضر ﷺ

۲۵۹

((وَسُئِلُوا عَنْ ذِي الْقُرْنَيْنِ)) دسورة خلورمه حصه اودخلورمى شبهی جواب

۲۷۱

ذوالقرنین ته ذوالقرنین ولى وائى؟ اودده كومه زمانه وه

۲۸۲

ياجوج ماجوج خوك دى؟

۲۹۲

سد(ديوال) سكندر كوم خائى كېن دى

۲۹۷

((الْحَسِبُّ الَّذِينَ كَفَرُوا)) دسورة خاتمه اوتخويف اخروى

۳۰۱

((فَلَا تَعْلَمُهُمْ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزُلْزَلَا)) تفسير اووزن به دقيامت په ورځ دخه كيږي؟

۳۰۴

سوره مريم

- ۳۱۳ ربط. اجمالی تفصیلی خلاصه
- ۳۱۶ ((كَلْبُحَصَّ))، د آیاتونو تفسیر او ترکیب :
- ۳۱۷ ((ذُكُورُ مُحَمَّدٍ رَّبِّكَ عَمْدًا كَرِيمًا)) د اولی شبهی جواب او د آیاتونو تفسیر
- ۳۲۰ ((يُرِيكَ وَيُؤْتِيكَ مِنْ أَلْيَقٍ غُفْرًا)) د آیت تفسیر او د میراث نه څه مراد دي؟
- ۳۳۰ ((وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ)) د دویمې شبهی جواب او د آیاتونو تفسیر:
- ۳۴۳ ((يَا مَعْشَرَ عِزْرُونَ)) هارون نه څوک مراد دی، او تفسیر:
- ۳۵۱ ((وَأَلْقَاهُ فِي سَمِّ الْخُمُرِ)) د آیاتونو تفسیر او قیامت ته یوم الحسرة ولی وائی :
- ۳۵۲ ((وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ الْإِسْرَافَ)) دریمې شبهی جواب، او تفسیر:
- ۳۵۸ فائده، کافریان دی ابتداء په سلام سره کول جائز دي او کنه :
- ۳۶۰ ((وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَوْسَى)) ذری انبیاء و اجمالی واقعات او د آیاتونو تفسیر :
- ۳۶۵ ((أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَحْفَظُونَهُ)) د انبیاءو نه نفی د الوهیت په شېرو طریقو سره :
- ۳۷۰ ((وَالْحُجَّةُ الْكُبْرَى)) جنت ته میراث ولی و نیلی شوی دی :
- ۳۷۲ ((وَمَا تَنَالُوا الْبِرَّ إِلَّا بِاتِّمَارِكِ)) د ما قبل سره ربط، اوشان نزول :
- ۳۷۵ ((وَعَلَّامٌ لَّهُ الْغُيُوبُ)) د آیاتونو تفسیر او د الله ﷻ نومونو اطلاق په بل چا جائز دی او کنه؟ :
- ۳۷۵ ((وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ)) د سورة دویمه حصه، او د آیاتونو تفسیر :

۳۷۸ ((أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا)) د آیاتونو تفسیر اود ایهم په ترکیب کښ د نحویانو اقوال

۳۸۰ ((ثُمَّ لَتَنفِي الْيَقِينِ اتَّقُوا)) د آیت په تفسیر کښ مختلف اقوال

۳۸۵ ((أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ)) د آیت تفسیر او تن نزول

((تَوَهَّاهُ الْمُشْرِكُونَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَقُلًّا)) تفسیر او یا حشر په دانسانانو بریند کیری؟ آیت د حدیث سره تطبیق

۳۹۱ ((لَا يَمْلِكُونَ الشِّفَاعَةَ)) د آیت په تفسیر کښ مختلف توجیحات

۳۹۵ ((إِنَّ الْيَقِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ)) د آیت په تفسیر کښ څلور توجیحات

۳۹۷ د سورة آخر اول سره ربط

سورة طه

۳۹۸ فضائل. ربط. د عود د سورة او د سورة مختصره او تفصیلی خلاصه

۴۰۱ ((ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا عَلَى الْفُرْقَانِ)) اول آیت د تشجیع او تفسیر

۴۰۲ ((أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُرْقَانَ اسْتَوَى)) د آیت تفسیر په مطابق د اهل سنت والجماعت

۴۱۰ ((وَهَلْ أَمْلَأُكَ حَدِيثًا مُؤْمَنًا)) دویم د تشجیع او تفسیر د آیاتونو

۴۱۲ ((تُؤَدِّي بِمُؤْمَنٍ)) کوم کلام چه موسی عليه السلام اوریدلی ووهغه کلام لفظی ووکه نفس؟

۴۱۶ ((إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخَوِّدُهَا)) د قیامت ذکر. د آیت په تفسیر کښ مختلف اقوال

۴۲۳ ((أَلْعَبْتَ إِلَى يَوْمِ عَوْفٍ)) موسی عليه السلام ته د نبوت منصب حواله کیدل او د آیاتونو تفسیر

۴۲۳ ((قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي)) دواقي دېم مقام

۴۲۵ فائده د موسى ﷺ د ژبې غوټه کولای شوی وه او کنه؟

۴۲۷ ((قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى)) بیه موسی ﷺ د پنځو انعامو ذکر او د آیتونو تفسیر

۴۳۵ د ((لَعَلَّه يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى)) د آیت په تفسیر کېن متعدد احوال

۴۳۹ ((قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ)) درېه آیت د توحید او د آیاتو نو تفسیر

۴۴۲ ((مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ)) دلیل عقلی په ثبوت د قیامت

۴۴۲ ((وَلَقَدْ آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا)) څلورم مقام دواقي

۴۴۷ ((الَّذِينَ لَسَجَرِينَ)) اعراب او ترکیب کېن مختلف اقوال

۴۵۸ ((وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْوَمِنَ الشَّيْءِ)) د آیت تفسیر په ضمن داشکال جواب کېن

۴۵۹ فائده فرعون جادو گرانو ته په ایمان راوړلو سر او زړه کې وه او کنه؟

۴۶۰ ((الدَّوْحَةُ الْعُلَى)) د جنت څومره درجات دی؟

۴۶۱ ((وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ)) دواقي پنځم مقام او تفسیر

((لَيْسَ إِسْرَءِيلَ قَدْ أَتَيْنَاكُمْ)) د فرعون هلاکت نه ورستویه نبي 'اسرائیل' د نعمتونو تذکره

۴۶۴ او د آیاتو نو تفسیر

۴۶۶ ((وَمَا آتَيْنَاكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى)) دواقي سیمه مقام د آیت په تفسیر کېن قول

۴۶۸ فائده سامری څوک وو؟

- ۴۷۳ ((أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّ الْيَوْمَ)) خلورم آیت دتوحید
- ۴۸۲ ((أَتَمَّا إِلَهُكُمْ اللَّهُ الَّذِي)) پنخم آیت دتوحید او دآیاتونو تفسیر
- ۴۸۵ ((وَيَسْتَأْذِنُكَ عَنِ الْجِبَالِ)) ماقبل سره ربط او دآیاتونو تفسیر
- ۴۹۱... ((وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ)) دآیت په تفسیر کښ اقول
- ۴۹۲..... ((وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ)) ووم مقام او دما قبل سره ربط کښ یو خوا اقول
- ۴۹۶..... ((وَعَصَى آدَمَ رَبَّهُ فَغَوَى)) دآیت په تفسیر کښ یو خوا توجیهات
- ۴۹۹..... ((وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي)) دآیت تفسیر او معیشته ضنکانه څه مراد دی
- ۵۰۲... ((فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ)) پنخم آیت دتشجیع او پنځه امور مصلحه
- سورة الانبياء**
- ۵۰۸ ربط، تفصیلی او اجمالی خلاصه
- ۵۱۱ ((اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ)) دسورة په ابتداء کښ خلکو ته په غفلت باندی زجر او دآیاتونو تفسیر
- ۵۱۵ ((فَلْيَدْرِكُوا الْقَوْلَ)) دعوه دسورة، او تفسیر دآیاتونو
- ۵۱۸..... ((فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ)) په آیت کښ بیان دی دتقلید دعلماؤ، دتقلید تفصیلی بیان
- ۵۲۲..... ((وَمَا جَعَلْنَاهُمْ حِشْبًا)) دشرکانو ددویم اعتراض جواب، او دآیاتونو تفسیر
- ۵۲۶..... ((وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ)) دسورة دویمه حصه او اول دلیل عقلی په توحید
- ۵۲۶ ((لَوْ أَنَّكَ أَنْتَ الْغَوَّاصُ)) په تفسیر کښ مختلف اقول

۵۲۸.....((وَلَمْ يَكُنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ)) دویم دلیل عقلی، اودآیت تفسیر.....

۵۲۹..... لَوْ كَانَ مِنْهُمْ آلِهَةٌ)) په ایت کنبی لفظی معنوی تحقیق.....

۵۴۰.....((وَأَلْهَمْنَا الْوَيْدَ كَقُرْآنٍ)) دریم دلیل عقلی په توحید اودآیت په تفسیر کنبی یوخواقوال.....

۵۴۴.....((كُلُّ فِي فَلَكٍ يَسْبُحُونَ)) تفسیر اوددی بیان چی مشاهدتول کائنات حرکت کوی.....

۵۵۳.....((وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ)) میزان نه څه مراددی اودالفظ دلته جمع ولی ذکرشویدی مختلف توجیهاث.....

۵۵۴.....((وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى)) اول دلیل نقلی په توحید.....

۵۵۶.....((وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ)) دویم دلیل نقلی دَرشدنه څه مراددی.....

۵۶۳.....((قَالَ بَلْ فَتَلَّكَ لَبِيْزُهُمْ)) په تفسیر کنبی مختلف توجیهاث.....

۵۶۶.....((قَالُوا عِزُّنَا)) دآبراهیم ﷺ اورته اچولویان.....

۵۶۸..... کربوړي مر کولو ثواب.....

۵۷۳.....((وَلَوْ كُنَّا أَتَيْنَهُمْ كُنُفًا)) دریم دلیل عقلی تفصیلی په توحید.....

۵۷۳..... دقوم لوط دلسو (۱۰۰) ځبانثو ذکر.....

۵۷۴.....((وَلَوْ كُنَّا إِذْ تَبَذَلْنَا)) څلورم دلیل نقلی تفصیلی.....

۵۷۵.....((وَكَاذِبُونَ سُلَيْمَنَ)) پنځم دلیل نقلی، اودداؤد اوسلیمان دتفصیلی واقع.....

فانده دداؤد ﷺ دتفصیلی نه ورستو سلیمان ﷺ ولی دوباره فیصله اوکړه؟

۵۷۷ **فائده ۲.** ديوکس څاروي د جافصل نه تاوان اورسوي شريعت کښ دهنی حکم

۵۸۰ ((وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُؤٍ مِنْ لَدُنْكَ)) داود عليه السلام د معجزی ذکر اوددی سبب

۵۸۲ ((وَلْيَسْلَمِ مِنَ الرَّيْحِ)) د سلمان عليه السلام د معجزی ذکر د سليمان عليه السلام تخت د څه خيزنه جوړوؤ؟

۵۸۳ ((وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ)) شپږم دليل نقلی د حضرت ايوب عليه السلام قوم قبيله اود هغه قابل اعتماد واقع. د صحت د پيدا.

۵۸۶ ((وَأَسْمِعِ نَارِيضَ)) ووم دليل نقلی. ذوالکفل نبی وواوکنه؟

۵۸۹ ((وَقَالَ الثَّوْنِ إِذْ ذُخِّبَ)) اته دليل علفی تفصیلی دیونس عليه السلام د مهي په خيټه کښ تلو واقع.

۵۹۰ ((فَقُلْ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ)) په مقصد د آيت کښ يو خوا قول ...

۵۹۱ ((لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ)) د عافضائل

۵۹۳ ((وَوَكَّرْنَا إِذْ نَادَى رَبَّهُ)) نه دليل نقلی. اود آياتونو تفسير

۵۹۴ ((وَالْبَقِ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا)) لسم دليل نقلی

۵۹۷ ((وَحَزْمٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَتَاهُمْ)) د آيت په تفسير کښ مختلف توجيهات

۶۰۲ ((إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ)) د آيت شان نزول او تفسير

۶۰۴ ((كَفَى السَّجِلَ لِلْكَتُبِ)) د آيت په تفسير کښ مختلف اقوال

۶۰۷ ((وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً)) حضور ﷺ د کافرانو لپاره هم رحمت وواوکنه؟

((قُلْ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِرَبِّكَ)) دليل وحی په توحید

۲۰۹.....

سورة الحج

رابطه او خلاصه

۲۱۳.....

((يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ)) آیت شان نزول او تفسیر

۲۱۲.....

زلزله د قیامت به کله واقع کیږي؟

۲۱۷.....

((يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ كُنُفَكُمْ)) دوه عقلي دلیلو نه په ثبوت د قیامت او د انسان

۲۲۱.....

د پید ایشاو (۷) مراحل

۲۲۸.....

((يَذْعُرُونَ السَّمْعَ)) په آیت کښ یو خوا هم مباحثه

۲۳۱.....

((مَنْ كَانَ يَظُنْ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ)) د آیت په تفسیر کښ یو ختو توجیهات

۲۳۵.....

((أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ)) دویم دلیل عقلي په توحید او د سجدی نه مراد څه دی

۲۳۷.....

((هَلْذِينَ خَصَّصْنِي اِخْتَصَصْتُوْا)) کافرانو ته زجر او د هغوی سزا گانې او مؤمنانو ته بشارتونه

۲۴۰.....

((إِنَّ الْإِنْفَنَ كَفَرُوْا)) د تخويف هغه چاته چی دین نه منی او مسجد حرام نه خلق منع کوی

((وَأَذِئُوا أَلَا يَرْهَوْنَهُ)) د سورة دویمه حصه چه نفی د شرک فعلی بیان دی

۲۴۲.....

په دلائلو نقلیو سره

۲۴۴.....

((وَأَذِئُوا فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ)) اعلان توحید نه ورستو اعلان حج او د آیاتو نو تفسیر

فائده، سوارانی به استطاعت دحج کس ده اوکنه دحج دسپردری قسمونه

۲۴۵ اوپه دال حج فصل دی او که سوار

۲۴۷ ((لَيْسَ لَهُمْ مَتَاعٌ لَهُمْ)) دحج دفوائد و بیان، او د آیاتونو تفسیر

۲۵۸ ((أَنَّ يَتَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا)) دقربانی اصل فلسفه

۲۵۸ ((أَنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ)) دریم باب دسورة چه دجهاد بیان دی پکښ

۲۶۲ ((الَّذِينَ آمَنُوا مَعَكُمْ فِي الْأَرْضِ)) آیت د استخلاف او دمجاهدینو مهاجرینو صفات

۲۶۲ **فائده** عقل کوم خائی وی

۲۶۷ ((كُلُّهُمْ سَيِّئٌ مَّا تُعْمَلُونَ)) دآیت نورو آیاتونو سره تعارض جوابونه

کښ یوی غلطی واقعی رد او منشاء دغلطی

۲۶۹ ((وَالَّذِينَ هَاجَرُوا)) خلورم باب دسورة، دآیت شان نزول، او آیامهاجر شهید

او غیر شهید په فضیلت کښ برابر دی

۲۷۲ ((أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَخْتَارُ لَكُمْ)) دلیل عقلی په توحید او د آیاتونو تفسیر

۲۸۱ ((لَا يَكْفِي النَّاسُ حُرْبُ مَقْلٍ)) نفی دشرک یو مثال په ضمن کښ او دهغی تشریح

۲۸۴ ((لَا يَكْفِي الَّذِينَ آمَنُوا إِذْ كُفُّوا)) احنافو په نیزدی آیت کریمه کښ سجده کول واجب ندی

۲۸۸ ((وَجَادُوا فِي الْوَعْدِ جِهَادًا)) په اخیر کښ دجهاد حکم

۲۹۰

سورة المؤمنون

- ربط، اجمالی تفصیلی خلاصہ..... (۲۹۴)
- ((قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ)) دسورة اوله حصه اود مؤمنانو شپه صفات..... (۶۹۶)
- ((وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ)) اول دليل عقلی په توحيد، د انسان د ژوند پنځه ادوار..... (۷۰۳)
- فانده، د قرآن او حديث مينځ کښ تعارض جوابونه..... ۷۰۵
- فانده، د يو کاتب وحی واقعه..... ۷۰۷
- ((وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ)) دويم دليل عقلی په توحيد، اود آياتونو تفسير..... ۷۰۸
- ((وَأَن لَّكُمْ فِي الْأَنْعَامِ)) دريم دليل عقلی، اود آياتونو تفسير..... ۷۱۱
- ((وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا)) دلالت نقلیويان، اود آياتونو تفسير..... ۷۱۳
- ((فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا)) دويم دليل نقلی، د قوم هودنه..... ۷۱۹
- ((ثُمَّ أَنْفَذْنَا)) دريم دليل نقلی، د قوم صالح نه..... ۷۲۳
- ((ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَهْلًا)) څلورم دليل نقلی، اود آياتونو تفسير..... ۷۲۴
- ((وَجَعَلْنَا لِنِيزِهِمْ مَّرْجًا)) پنځم دليل نقلی..... ۷۲۵
- ((إِلَىٰ رِجْوَىٍّ)) په تفسير کښ مختلف اقوال..... ۷۲۵
- ((لَا يَكْفِي السُّلَىٰ كُلُّهُ)) شپږم دليل نقلی، درزق حلال خوړلو اهميت او يو حکايت..... ۷۲۶
- ((إِنَّ الْيَقِينَ هُمْ مَن يُخَفِّي)) د مؤمنانو د صفت اعاده..... ۷۲۹
- ((وَهُوَ الَّذِي أَنفَلَ لَكُمُ الشَّمْعَ)) د سورة دويمه حصه، او اول دليل عقلی او تفسير د آياتونو..... ۷۳۹
- په وخت د مرگ کښ تمنا د رجوع به هرا انسان کوی، مشرک او منافق پوری نه ده مختص..... ۷۴۶
- ((أَفَكَيْسَ تُمِ أَمَّا خَلَقْنَاكُمْ عِبَادًا)) کښ زجر دی منکرينو د حشر ته..... ۷۵۲
- ((وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَلَا تَذَكَّرْ)) په آخیر کښ د فلاح د پاره دعا تعليم..... ۷۵۴

تمت بالخیر

تم فهرس الكتاب بعون الملك الوهاب

وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد وعلی اله وصحبه وسلم اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین